

Juhász
Gyula
Összes
Művei

JUHÁSZ GYULA ÖSSZES MŰVEI

5. KÖTET

JUHÁSZ GYULA ÖSSZES MŰVEI

SZERKESZTI

PÉTER LÁSZLÓ

5. KÖTET

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1968

JUHÁSZ GYULA ÖSSZES MŰVEI

PRÓZAI ÍRÁSOK

1898—1917

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST 1968

Sajtó alá rendezte
GREZSA FERENC
ILIA MIHÁLY

Lektor
GARAMVÖLGYI JÓZSEF

© Akadémiai Kiadó, Budapest 1968

AK 42 k 6671

Printed in Hungary

SHAKESPEARE HATÁSA VÖRÖSMARTYRA
(Eszttétikai értékezés)

Jelige:
Te mestorem, forrásom, kitől annyi
Bölcsöséget és szépséget tanultam.
(Dante: Divina Commedia I.)

Az újabbkori drámaíróknak legmagosabb célja: Shakespeare magaslatára érni. És valóban, ennél szebb feladat nincs is a drámairodalomban. Shakespeare óriási, mondhatni emberfeletti alakja, mint világítótorony válik ki a XVII. század ködéből. Utána többé nem jött ily temperamentumú, ily hatalmas erejű és nagyságú költő egy sem, ő tehát a cél, amely felé törnek az újkori dráma hivatott és kevésbé hivatott művelői. Az avoni hattyú kolosszális méretű alkotásai Vörösmartyban is fölköltötték a szunnyadó drámai tehetséget, s a dráma terén is babérra ösztönözték.

Valóban, el lehet mondanunk, Vörösmartynek oly helyzete van a magyar irodalomban, mint a nagy britt költőnek hazája irodalomtörténetében. Vörösmarty előtt még nem igen volt a dráma terén nagy tehetség, mondhatni egy sem. Az azelőtti kor előítéletei és túlzó nagyításaival szemben a dráma terén nem lehetett nagy eredményt fölmutatni. Kisfaludi [!] drámái már Vörösmarty idejébe esnek, s amiket ő Vörösmarty föllépése előtt írt, bizony egyik sem bír magosabb költői beccsel, s inkább a színpad, a színpadi hatás volt a főcél bennök. Katona „Bánk bán”-ja pedig akkor úgyszólván ismeretlen volt, és igen gyöngé múnék gondolták.

Épp így volt Shakespeare-al is a dolog. Előtte a drámairodalom alkotásai piaci bohóckodások, farsangi tréfák, vagy vallásos, moralizáló misztériumok voltak. Ben Johnson már Shaks-pir [!] idejében lép föl, és hogy¹ mennyit érnek művei Shakespeare kolosszális alkotásai mellett, azt mindenki megítélheti!

Egyszóval, a két nagy költő, Vörösmarty és Shakspeare körülbelül egyenlő irodalmi viszonyok mellett léptek föl, s elmondhatni, hogy a magyar poétát sokkal hálásabban fogadta nemzete, mint a keresztény dráma megteremtőjét!

Vörösmarty első irodalmi stúdiumai a klasszikus írók voltak. Mert hiszen az ő kora is, fellépése előtt a klasszicizmus virágzó

korszaka volt. Kazynczy [!], Kölcsey, Dajka [!], s a nyelvújítás buzgó harcosai, valamint a magyar renaissance úttörői, a magyar testőrök mind a klasszikai irány zászlóvivői voltak. De nemsokára föllépett Dugonics, Gvadányi, Katona, Kisfaludi Károly és Sándor, mint a romanticizmus úttörői.² Ez irány legnagyobb előmozdítója volt az „Aurora” közlöny.

Ez irányzat, már mint újdonság is, fölköltötte Vörösmarty érdeklődését, és azóta az irány legbuzgóbb és legnagyobb bajnoka lőn. A romanticizmus megteremtőjét, Shakespearet olvasta ekkor, és a nagy költő mély, maradandó hatást tett a romanticizmusért hevülő Vörösmartyra.

Elhatározta, hogy drámákat ír. Határozatát tett követte. Első drámája: Hábador 1826-ban látott napvilágot. Benne már észrevehető Shakespeare befolyása. A cselekmény csodás, regényes, a dialógus ékes, költői, rajta egyáltalán érezhető a romantika bűvös hatása.

— „Salamon király”-a az, melyen leginkább érezhető Shakespeare hatása. A darab történeti, és olyan szerkezetű, mint a britt költő történeti drámái. Vörösmarty leginkább Shakespeare hibáit veszi át, azon hibákat, melyek Shakespeare angol történeti tárgyú drámáiban vannak. Ezek ugyanis, kivéve a mesteri szerkezetű III. Richardot, inkább dialogizált eposzok, azok hosszadalmasságával, bonyolult szerkezetével³ és csodás elemeivel. Ezeket eltanulván Vörösmarty, ilyen minták után írta meg a „Salamon király”-t. A drámában folytonos csataképek, változások vannak, szétfolyó⁴ áradozó mese keretében,⁵ amely eposzi inkább, mint drámai. A nyelvezete remek, bár az is inkább epikus tárgyhoz, mintsem drámáihoz illik. — — —

Egyszóval őbenne Shakespeare hatása eleintén⁶ inkább külsőségekben, a szerkezet fölosztásában mutatkozik, azonkívül a nyelvezet szépségében és erejében, ami eleintén elég haladás volt.

Haladás volt ez azért, mivel? Shakespeare stúdiumai által a drámában kísérletet téve, még pedig nagyszerű kísérletet, Vörösmarty lett megalapítója a magyar nemzeti romanticizmusnak. És igen meggondolandó körülmény az, hogy a nagyhrű és korszakos francia romanticizmus szintén Shakespeare hatása alatt fejlődött.

Vörösmartynk tehát megalapította a magyar⁸ nemzeti romantikus iskolát, Shakespeare behatása alatt. Ez a behatás, ez a génusz leginkább érezhető a magyar nemzeties romantika legremekebb alkotásán a „Csongor és Tündé”-n.

E mű olyan a magyarban, mint az angol nemzet legnagyobb költőjének, Shakespearenek „Szentivánéji álom”-a.

Vörösmarty e remekében megdicsőítette a magyar nyelvet, melynek oly buzgó munkása vala. Ragyogó fantáziája, ügyes föltalálása, mely a régi mese naiv együgyűségét költői remekké alakítja, oly dolgok, amelyek egyaránt érdemessé teszik a művet arra, hogy Shakspeare remeke mellett megállhasson a világirodalomban!

E művében teljes erővel és tudással fejti ki mindazt Vörösmarty, amit a nagy britt óriástól tanult, ellesett. Puck remek tősgyökeres humoros alakja elevenül meg Balgában, a szolgában, e modern Sancho Pansában, s Csongor kiállja a versenyt a büszke, lovagias Theseussal.

E művében Vörösmarty már nemcsak külső dolgokat, az idő és hely korlátlanágát tanulta el Shakspeare-től, hanem a jellemzés erejét, a komikum pátoszatát s a föltalálás költőiségét is. — — — —

De, habár a nagy angol zseni nagy hatással is volt a mi⁹ legnagyobb, hogy úgy mondjam¹⁰ legköltőibb poétánkra, de őt soha szolgálilag nem utánozta, hanem eredeti tehetsége és nemzeties iránya megtartásával tanult tőle oly eszméket, és irányokat, mik az ő fellépése előtt ismeretlenek valának a serdülő magyar irodalomban.

[1898]

Juhász Gyula főgymn. V. oszt. tanuló

1899—1900

2.

PILLANATNYI FELVÉTEL, A LEGÚJABB
MAGYAR LÍRÁRÓL

3.

HENRIK MESTER

4.

BÍRÁLAT

[BÍRÁLAT EISNER MANÓ KÖLTEMÉNYEIRŐL]

1901

BÍRÁLAT

Perjéssy László „Piros rózsa, fehér rózsa...” című
elbeszélő költeményéről

1902

A TRAGIKUM HÁROM MAGYARÁZÓJA

1885-ben jelent meg Beöthy Zsolt könyve a tragikumról. Tes-tes kötet, tele osztályozással, rendszerezéssel, szorgalommal és német filozófiával.¹ Még ugyanabban az esztendőben látott napvilágot Rákosi Jenő hasonló című kötete. Vékony könyv, tele szellemmel, elmésséggel, megfigyeléssel, eredetiséggel, magyar filozófiával. Beöthy Zsolt több esztétikust olvasott, Rákosi többet tapasztalt, Beöthy elméletekkel, Rákosi gyakorlattal foglalatoskodik. Mind a kettőben sok dicséretre méltót találunk, de hogy kinek van igaza, ez mostan a kérdés. Nézzük részreha-jlatlanul, a legnagyobb tárgyilagossággal a két művet, miként fogják föl az esztétika e legszebb és legnehezebb kérdését, milyen eredményre jutnak, mennyit nyom a latban az az eredmény.

Beöthy Zsolt Zeising és egyéb német esztétikus tanítványa. Már Bodnár Zsigmond észrevette 1885-ben, milyen ügyesen tudja körülírni, toldozni, foldozni Zeising tételeit. Műve kétség-telenül nagy arányú épület. Annyi terem, szoba, fülke van benne, hogy az ember lépten nyomon Ariadne fonala után esenkedik. Megkülönbözteti a korlátlanságra törekvő akaratot, ennek két

faját, a korlátlanságra törekvő érzést, a szenvedély fejletlenségét két irányban, a szenvedély mértéktelenségét, egyoldalúságát, következetlenségét. Ugyan mondhatott és részletezhetett volna még kétszer ennyit is, de jó eleve gondoskodott átmeneti formákról, amolyan tragikai öszvérekről. (Ha akarom fehér, ha akarom fekete, mert csíkos.)

Az² egyetemes is két részre osztja, mint természeti és mint erkölcsi törvényt.

De lássuk e hatalmas épület fundamentumát. Beöthy Zsolt szerint a tragikum alapelemei: az egyetemes és az egyén. Az egyetem[es]re utal a haza, a család, a korszellem. Az egyén tökéletes és tökéletlen egy személyben. A tragikus hős sértést követ el az egyetemes ellen, ez a tragikai vétség, elbukik, ez a bűnhődés. Ez lényegében Beöthy Zsolt, illetve a német metafizikai esztétika fölfogása a tragikumról.

Rákosi Jenő az ő éles elméjével, magyaros filozófiájával első tekintetre átlátta ez elmélet fogyatkozásait s a tragikumról írt művében ellenvéleményt jelent be, melynek veleje a következő: A tragikum az egyén olyan mértékű nagysága, kitünősége jóban vagy rosszban, mely jogaihoz a maga viszonyai között nem juthat, jogait keresvén, sérelmeit torolván maga magát semmisíti meg. Nincs rá megoldás, csak a halál. Nem übermensch, csak mérveiben különbözik a tucatembertől. Majd ő sérti a világi rendet, majd ez sérti őt. Ez Rákosi Jenő elméletének, illetve fölfogásának foglalata.

Mit hibáztatott Rákosi Jenő Beöthy Zsolt rendszerében és miért? Kinek van igaza? Beöthy Zsolt szerint a tragikus hős az egyetemes ellen támad. Mi ez az egyetemes? A természeti és erkölcsi világnak teljessége, rendje, egysége, hatalma, — ez az egyetemes Beöthy tanítása szerint. De vajon ez ellen támad-e a dán királyfi, aki teljes igazságot akar, a bűn büntetését, az erkölcs helyreállítását követeli? Miféle egyetemes az, amely ellen Bánk bán nemes hevével tör? Egyetemes-e az a gazság, amely Savonarolát elbuktatja? A tragikus hős nem az egyetemeset támadja, hanem kora rendjét vagy rendetlenségét, de legtöbbször ez utóbbit.^{3*}

E tekintetben Rákosi Jenőnek kell igazat adnunk. Beöthy Zsolt enged a németek szigorából, a tragische Schuldot egysze-

* A helyesen felfogott egyetemes ellen kis ember csakúgy véthet, de hogy a Beöthy féle egyetemes, jobban mondva, kora viszonyai ellen mikor kel ki a hős, aki epikai és tragikai egyként lehetne, azt R. J. magyarázza meg.

rúen tragikus vétségnek nevezi, ugyanígy Névy László, aki azonban, mint mindjárt látjuk, inkább Silberstein tanítványa. Azonban hogyan minősítsük vétségnek Antigone tettét, s hogyan nevezzük bukását bűnhődésnek. Ha Beöthy Zsolt vagy Zeising állott volna Antigone helyében, ők szintűgy vétkeztek volna és következőleg szintűgy bűnhődtek volna. Névy László pláne bűnnek minősíti Bánk bán tettét, pedig ezt a legnagyobb sérelem után, a legnagyobb fölhevülésben és ami fő, önvédelemből követte el. E kérdésben is Rákosi Jenőnek kell adnunk igazat. A halál sem azért lényeges a tragikus hősoéknél, mert ez bűnhődés, hiszen pallida mors equo pede pulsat pauperum tabernas regumque turres és pl. Bánk bánra megváltás lenne a halál amint Coriolánra megváltás, de szükséges ez Hevesi Sándor szerint azért, mert a tragédiának megnyugtató hatása csak így lesz, az *ελεος* és a *φοβος* csak ezáltal nyerik meg a katharizist.

Beöthy Zsolt végül megkülönbözteti az egyetemeset mint természeti és erkölcsi törvényt. A szeretet természeti törvény, de vajon nem erkölcsi törvény is egyszersmind? Éppen úgy beszélhetnénk polgári, katonai és egyházi törvényről is. Érdekes példa erre Romeo és Julia. Beöthy Zsolt a korlátlanságra törő érzés tragikumát látja esetükben, pedig ők nagyon is korlátolt valamire törtek: szerelmük kielégítésére. Az egyetemesre e példában a családi kötelék utal. De vajon nem egyetemes-e a szerelem, amelyben Schopenhauer szerint a faj géniusza szólal meg elemi erővel s jaj annak, aki ellenére tesz. Szóval a természeti törvény és Schopenhauer is⁴ megcáfolják Beöthy Zsolt elméletét és igazat adnak Rákosi Jenő fölfogásának.

Névy László lényegében Beöthy Zsolt elveit vallja, de meglátszik elméletén Aristoteles, illetve Silberstein Ötvös Adolf hatása. Szerinte a hős a sorssal küzd. Ilyen pogány elméletet legfőlebb Aristoteles taníthatott, azaz Aischylos testesíthetett meg. Szerinte a tragikus hős elbukik a Nemezis előtt. Megint olyan ókori maradvány, mely magától utal Aristotelesre. Ugyancsak szerinte vétséget követhet el a hős azzal, hogy egy új eszmének akar diadalt szerezni, mely a létező világot alakítaná át. Ez elmélet szerint a világ legnagyobb és legszentebb hősei mind vétkesek. Azt hiszem, ez egyszer Névy László is elvétette a dolgát.

Ezek röviden a tragikum legnevezetesebb hazai magyarázóit, ezek dióhéjban a legnevezetesebb magyar, illetve jórészen

német tragikai rendszerek, elméletek és fölfogások. Az igazság szerintem Rákosi Jenő részén van. Ez lehet egyéni meggyőződés, de meggyőződés. Bodnár Zsigmond, aki a maga képére és hasonlatosságára akarja teremteni a világot, éretlennek találta Rákosi Jenőt. Pedig aki éretlenséget akar látni, az olvassa el Bodnár Zs. világraszóló akció—reakció elméletét. Rákosi Jenő nem beszél esztétikai hieroglifekben, nem esküszik vélt tekintélyekre, egyszerűen, közérthetően, élvezetesen, gondolatokat keltően és *magyarán* elmélkedik és ismertet. Valóban, az esztétika gyakorlati tudomány, akár az életbölcse ség. Az esztétika rendeltetése, hogy minden a szép iránt fogékony lelket bevezessen a költői és művészi alkotás fenséges műhelyeibe, eltöltse őket a szép tudatos szeretetével, hogy így mentül több ember élete szép, ezáltal jó, igaz legyen, hogy így a világban az igazság evangéliomát ne csak a szent könyvekből, de a művészet alkotásai ből is megismerjék és kövessék!

[1902]

Juhász Gyula
főgymn. VIII. oszt. tan.

8.

HARANGOK
— Életemből —

9.

HERBERT SPENCER

1903

10.

AZ ESZTENDŐ IRODALMA

A magyar irodalom ó esztendejéről számolunk be az olvasónak. Az ó év irodalmi termése is jól ütött be. Eredményei örömmel és reménységgel töltik el magyar szívünket. Amit Bodnár Zsigmond évekkal ezelőtt megjósolt, íme beteljesedett: a nemzeti

idealizmus hajnalhasadása. Ijedten rebbennek szét a sivár realizmus szürke verebei, lejárt a dekadencia, emelkedünk. Új látóhatár nyílik meg az irodalom előtt, színes, romantikus álmok bolyonganak a megújult világon. *Maeterlinck*, *Rostand* üres szimbolizmusa áradozó idealizmusba csap át, a halott *Zola* hinni kezdett az igazságban és a haldokló *Tolsztoj* próféta lesz!

De maradjunk csak itthon! Herczeg Ferenc folytatja a történeti színmű terén kezdett dicsőséges működését, a Balatoni rege, ha nem is hozott szenzációt, több annál, gyönyörű költői alkotás, a legszebb magyar álmok egyike. Andor és Andrásával új csapáson haladt, minden ízében modern és magyar. Friss, ötletes, kedves, szóval a régi jó Herczeg Ferenc, új köntösben, újabb kiadásban.

Bródy Sándor nagyot lendült, de azért a régi erős legény maradt ő is, akinek most forrongásban van a drámaírása. Romantikus, színes, csapongó tehetség, sőt talán zseni, aki mindig szét fogja törni a drámai szoros kapcsolatokat. Dadája nem annyira költői alkotás, inkább emberi tett. Bátor, szókimondó, igaz cselekedet, formájában is elragadó. A Királyidillek érdekes, merész elkalandozás *Bródy* Sándor előtt ismeretlen vidékekre, ahol remélhetőleg nem sokáig időzött. De azért ez is egyéniség műve és így érdekes is, szép is. A nap lovagja a szokott *Bródy* regény, izgató és tüzes. *Bródy* Sándor idealizmusára a Hófehérke révén igen-nagyon kíváncsiak vagyunk.

Rákosi Viktor igazán önmagát múlta felül ebben az ő esztendőben. Az Elnémult harangok a legremekebb magyar regények egyike. *Rákosi* Jenő Tágma királynője, „zseniális, de elhibázott alkotás.” De amit a poéta elhibázott, azt a tett embere derekasan kijavította. A magyar imperializmus fenséges álmát ő lopta költőink szívébe. Ez az álom él *Pekár* Gyula gyönyörű „Mátyás király”-ában, amelynek előjátékát most olvasta föl a Petőfi-társaságban, szokatlan tapsvihar és ujjongó öröm kíséretében.

Fényes Samu új ember és ahogy jött, látott, mindjárt győzött is erőteljes, érdekes kuruc drámájával. Tőle sokat várunk. A vígság terén hatalmas ellenlábasa a zseniális *Molnár* Ferenc, akinek Doktor ura éppen nem dob kesztyűt a hódító francia elmésségeknek. De azért még tőle is többet vártunk. Úgyisintén *Martos* Ferenctől, akinek Balassa Bálintja igazán lekötelező ígéret. Be is akarja váltani *Simonyi* öbesterrel.

Palágyi Lajos könyvdrámája, a Rabszolgák, azt hisszük, örök életű alkotás. Most még nem igen beszélnek róla, de hiszen mindig fognak róla beszélni. A magyar drámának még két tehetséges művelője támadt, a Föld szerzői személyében.

A líra művelői közt két feltűnő újonc akad, két ellentétes, de mindenképpen érdekes egyéniség, a szilaj, erős hevű *Erdős Renée* és az igazán magyaros, friss, hol kedves, hol kemény *Harsányi Kálmán*. A tragédia múzsa is homlokon csókolt egy új embert, akitől sokat, sőt mindent várnak. Ez *Krenner Viktor*, aki eddig freskókat festett, most pedig a Nero anyját írta. Izgatottan várja mindenki első előadását ennek a darabnak, amelynek hatását Alexander Bernát megdöbbenőnek mondja.

Még két gyönyörűségről adunk számot: *Kiss József* két verset írt az ó-esztendőben, de ez a két vers fölér két verskötettel: A naphoz és a Trombitás. *Tempora mutantur et nos*. Az írta e két remek hazafias költeményt, aki ezt is írta:

„Nem adatott nékem fennszárnyaló ének
Zengve daliákat, régi dicsőséget!”

Bodnár Zsigmond törvénye megcáfolta e szomorú sorokat. Még sok másra várunk és remélünk cáfolatot.

Szeged és Vidéke 1903. január 1.

Juhász Gyula

11.

PÉTERFY JENŐ

(Összegyűjtött munkái, III. kötet. 1903. A Kassalik-alapítványból kiadja a Kisfaludy-Társaság)

Harmadik kötete jelenik meg Péterfy Jenőnek — a halála után. Ilyen fényűzést csak remekírók engedhetnek meg maguknak. És olyan nagy, magányos emberek, aminő volt életében és halálában Péterfy Jenő. Talán nem csalódunk, ha kimondjuk, hogy ő a legnagyobb magyar esszéista. A *Macaulayk*, *Emersonok*, *Brunetièrek*, *Brandesek* közül való. Keveset írt, de az, amit írt, mind egy-egy kis remekmű, gondolatra és formára egyaránt. Roppant nagy intellektus volt. Jó ismerőse volt a világirodalomnak; kommentálta *Platont* és *Tainet*, *Aischylost* és *Ibsent*, *Herodotost* és *Emersont*. Több idegen remeket ülte-

tett át — remekül. Platon legszebb dialógjait, Barthelemy Saint Hilaire és Taine filozófiai munkáiból egyet-egyet és műfordítást adott Giordano Bruno verseiből. Esszéiben csak úgy szikráztak az eszmék, a gondolatok. Mindent új oldalról mutatott be, lelke reflexeit szórta minden idegenre. Rendkívül szellemes ember volt. Merőben idegen a szobatudóstól. Könnyed, hajlékony, sokoldalú, elegáns szellem, mint Taine vagy Renan. Valóban sok volt lelkében e két nagy franciából. Renan nőies szemérmessége, csöndes melankóliája egyesült benne Taine festői fantáziájával és szilárd sztoicizmusával. Életében csupa titkolódzó gyöngédség volt, halálában csupa titkos szilárdság. Fényes stilizta volt. Szavaiban erő és hajlékonyság, szín és borongás, tűz és hidegség rejlett. Az ő stílje igazán maga az ember, egy egész, nagy ember. Rendkívüli változatosság van írásaiban, tárgyai szerint. Mennyi tragikus akcentus a Keményről szóló tanulmányban, mennyi titkos humor a Jókairól írottban, mennyi fenséges irónia és fojtott pátosz talán leggyönyörűbb stúdiumában, amely Beöthy ellen, a Tragikumról szól. (Összegegyűjtött m. III. k.) Az ember valamit kiérez ezekből az írásokból. Valami eltemetett nagyságot és eltitkolt tragédiát. Egy nagy teremtő erőt, amely csak világított, de nem gyűjthetett. Valamelyik nagy francia író szerint mindnyájunk lelke mélyén él egy lírai költő. Péterfyben egy egész költő élt, anélkül, hogy igazán szóhoz juthatott volna. Taine festőnek készült, Macaulay poétának. Mind a ketten esszéisták lettek. De a teremtő génusz folyvást háborgatta őket. Taine gyakran napokon át fest, fest roppant szenvedéllyel, roppant művészettel. És az ő Shakspereje, az ő Dickense, legalább részben, maga Taine. Így van ez Péterfy-nél is. Voltaképpen nem tett mást az ő páratlan kísérleteiben (mily jó, hogy ez az esszé neve magyarul), mint megkísérlette megrajzolni a lángész arcképét — a maga képére és hasonlatosságára. Az ő Danteja, Keménye, Ibsene mintha csak más, különb teremtő megtestülései lennének egy meddő lángésznek, aki kénytelen másolni remekműveket (eredetiből szabadon) — magának Péterfynek. Művészlélek volt, aki kételkedik, tanárember, aki eredeti, magyar, aki lángész — íme tehát az ő tragédiája.

Szeged és Vidéke 1903. június 18.

(Juhász Gyula)

12.

FŐVÁROSI ÉS VIDÉKI STÍLUS

13.

BUKÁS

14.

NŐÍRÓK

15.

JENS PETER JACOBSEN

Ha van divat az irodalmi világban, — és pedig ugyancsak van, — akkor manapság az északi litteratura divatja járja. A germán és latin faj, — mint mondani szokás — „kiírta magát”, ellenben a ködös észak fiai még „új emberek” a világirodalomban. Az orosz kolosszus különös termékenységgel árasztja el irodalmi termékeit a nyugoti könyvpiacra. Tolsztoj, Gorkij, Andrejev ma a legolvasottabb szerzők, de a dánok és norvégek se igen hagyják magukat és Knut Hamsun, Lagerlöv Zelma, hogy Ibsent, Bjørnson ne is említsük, — szintén gyakran hallható nevek.

Az olvasó világ belefáradt a francia szellemeskedésbe, gyakran tendenciózus ledérségbe, a nagy világosság és könnyűség után egy kis köd, egy kis mélység után epekedik. A modern emberben mindig van egy adag pesszimizmus, bizonyos misztikus hangulat, amely a sok realitás természetes ellenhatása és épp ezért felelnek meg oly igen lelkületének a modern északi írók.

Ezek elseje időben és értékben egyaránt, a fiatalon letört, szomorú életű Jacobsen, észak, sőt talán az egész kontinens első nagy analitikus regényírója.

Az ő életét legméltóbban dátumok, esetlegességek nélkül írhatjuk meg. A modern ember művészi idegéletét élte és ezt írta meg főművében, a *Niels Lyhnében*. Ez a chef d'oeuvre méltán sorakozik a modern regényírás többi nagy műve mellé, a Háború és Béke, a Bovaryné, a Raszkolnikov, a zolai főművek közé. Ez az egy regény klasszikussá tette a dán poétát.

Niels Lyhne a modern ember, mondjuk a modern „félemler” tükörképe. Azé az emberi fajtáé, amely félig tehetség, félig

tehetetlenség, félig übermensch, félig patológiai jelenség, amelynek fő ismertető jele az, amit egyszóval „akaratbetegség”-nek nevezünk.

Túlteng benne a művészi elem és éppen ezért szemlélődésre, tépelődésre, merengésre van kárhozthatva. Életét víziók és delíriumok teszik változatossá, egyébként semmi pátoasz, semmi cselekvény benne, igazi „benső élet”, a szónak nem keresztényi, hanem nietschei értelmében.

Ilyen Niels Lyhne, a sápadt, álmodozó ifjú, a zseniális félember. Mindenbe belekap, semmit se tetőz be, az élet minden szögletébe bekukkan, sehol sincs maradása. De voltaképpen ez a sok eredménytelenség mégsem egészen semmi, ez az élet, bár célja nincs, eredménye sincs, szép élet! Élet az életért, l'art pour l'art! A „kis” Niels ebben a tovatűnő pillanatban, amit életnek kereszteltünk, átérezte a lét minden igaz gyönyörét és nemes fájdalmát, övé volt az alkotás öröme, a szerelem kéje, kínja, a kétkedés édes szomorúsága, minden, amit az élet és művészet adhat.

Eszméiben sokszor szinte ódon ez a finom poétalélek, az északi regényíró még voltaireánuskodik és byroni fájdalmakat ecsetel, mikor nyugaton már beleunnak a tagadásba és kételkednek a kételkedésben.

Másik nagyarányú alkotása *Grubbe Mária*, történeti freskó, a modern históriai regénynek Flaubert Salombojához [!] hasonlítható kísérlete.

Elbeszéléseiben, — alig néhány van mindössze, mert az alkotás módjában is Flaubertre ütött, — többnyire a Niels Lyhne vezérmotívumai csendülnek föl, különösen a mesteri tökéleteségű „Mogens”-ben. Kiváló elbeszélő ereje van s ez is oly sajátos, egyéni, mint minden írói kvalitása.

Nagy „természetlátó”, igazi festői szem, roppant előszere-tettel szokott képeket ecsetelni. Közönséges szem előtt észrevétlen színhatárokat, fényjátékokat figyel meg; olvasván könyveit, szinte kiárad azokból a dán föld virágainak illata, egének fénye és árnya.

Jacobsen soha sem volt a közönséges népszerűség osztályosa, mindig a szellemi elit barátja maradt. A francia analitikusok, Bourgetval élükön, kimutathatólag sokat tanultak tőle, a velük olyannyira rokonlelkű északi poétától.

1904

AZ ESZTENDŐ IRODALMA

Az én mezőmön nem értek kalászok,
Az én aratásom egy marék virág.

Még mindig ez a jeligeje a modern magyar irodalom beszámolójának. De az évtizedes magvetés munkája immár nem meddő, ha az igazi aratás ideje nem is jött el, az új tavasz virágai már nyiladoznak. Ez az esztendő nem hozott szenzációt, de a modernség és magyarság összekapcsolásában több jelentős eredményt ért el, mint a többiek. Mert ez a cél, az új aranykornak ez lesz a diadala: a modernség és magyarság összhangja. Az eddigi modern poéták vagy nagyon kelmeiek, vagy nagyon szecessziósak voltak e tekintetben. Az egyik csoport a hagyományok merev dogmáiban kövesedett meg, a másik a modernség nagy jelszavait értette félre és torzította el. Az emberi közösség megváltó eszméjét nemzeti formában hirdetni: ezt valósították meg a külföld klasszikus modernjei, a francia Zola, az orosz Tolstoj, a norvég Ibsen, a német Hauptmann, a holland Multatuli. És a legújabbak, az ideiek, Andrejev, Frensen, Heyermans, Morris Rosenfeld.

A régi l'art pour l'art elvét összeegyeztetni az új elvvel, a művészetet összekapcsolni az éllettel, kibékíteni és egyesíteni a két nagyhatalmat: íme a modern költő legfőbb ideálja.

Nézzük csak e szempontból szeretettel, de igazsággal a mi modern magyarjainkat. Nézzük át az esztendő irodalmát és ítéljünk fölötte, ha tudunk és merünk. A legnagyobb külső szenzáció: a magyar szociálizmus költője: *Csizmadia* Sándor. Kész egyéniség. Nem Petőfi, de manapság számottevő. Több benne az igazság, mint a mélység.

Ellenlábasa a pusztuló dzsentri költője: *Bárd* Miklós, aki új kötetével igazolta várakozásunkat. Az igazi költészet az igazi

élettel van telítve új verses könyvében. A Bacsó Pál egyszerűen remek.

A többi lírikus dalol tovább a szerelemről, boldogtalanságról, sajnos, többnyire a régi lanton. De *Szilágyi Géza* új kötete igazi lelki szenzációt szerez azoknak, akik imádják az egyéniséget. Ő az. Igaz, hogy az egészségtelen, antiszociális fajtákból való, akik csak egy nietzschei vagy baudelairei társadalmat tudnának boldogítani. Érdekes *Ady* Endre verskötete is, meg *Balla* Ignác kötetbe is összegyűjtött költeményei.

Az elbeszélők is kezdik meglátni ezt a sajátos, forrongó magyar életet. A vidéket és Budapestet egyaránt. Néhányan javítani is akarnak és nemzeti kérdéseket feszegetnek, fiatalok, több tudással és merészséggel, mint művészettel és egyéniséggel. Ilyenek: Wolfner Pál és Beck Lajos.

Magosan felettük áll két ellentétes világ ellentétes rajzolója. Az egyik komoly és mély, a másik vidám és ötletes. Az egyik a pesti burzsoák, a másik a dzsentri költője. Az egyik *Kóbor* Tamás, a magyar Zola, a másik *Szikra*, a magyar Gyp. (Ő ugyan az idén csak drámát írt, amely kitűnő, csak nem dráma.)

És . . . nunc venio ad fortissimum. A kontinens egyik legnagyobb élő írója, Mikszáth Kálmán, akit nem hasonlítok se Dickenshez, se, ej, ki hasonlít hozzá? Mikszáth túl van a delelőn és még mindig fejlődik, emelkedik. Ha ugyan ez még lehetséges. Az idén két új könyvvel gazdagította e szegény országot.

A másik, aki Mikszáth után az idén a legmélyebb lelki szenzációt keltette az irodalmi ínyencek lelkében, nem adott ki kötetet, de egy lapba egész sorozat tárcát írt a kis emberek kis dolgairól, annyi erővel, mélységgel és művészettel, amennyivel ma az egész világon csak kevesen rendelkeznek. E nagy emberlátó, az élet perspektíváinak föltárója: *Thury* Zoltán. A jövőendő egyik záloga ő.

A nők is kezdenek igazán látni és igazán írni. *Ritoók* Emma regénye, *Lux* Terka novellái az esztendő kellemes meglepetései.

A magyar dráma is kezdi levetni régi hibáját. Erről hivatottabb toll írt e lapok hasábjain. Röviden csak ennyit: *Tardos* Viktoré volt a legnagyobb színpadi siker. Tardos nem modern, de nem is elég nagy arra, hogy klasszikus legyen. *Fényes* Samu Bacsányija irodalmibb, de nem drámáibb, mint első darabja, *Messiása* fényes ígéret, hogy tőle mélységet és igazságot is várhatunk.

Last not least. *Kiss József* hatvanadik születésnapja alkalmából egy ismeretlen irodalmi társaság ünnepet ült a Nemzeti Múzeum oszlopos dísztermében. Magyar költőt ilyen bensőséggel, ilyen szeretettel még nem ünnepeltek. Ilyen ovációra akadémiák nem képesek, így csak a nép tud szeretni és ünnepelni. S így ünneplik *Ábrányi* Emilt is új kötetének megjelenésekor.

Végezetül. Lehet, hogy a főntemlítettéknél érdemesebbeket mellőztem. Azok vagy lustálkodtak, vagy a jövő esztendőre gondoltak.

Annyi bizonyos, hogy a fát az erdőtől nem igen lehet látni a modern magyar irodalomban. Egyszóval ne tessék azt hinni, hogy *Herczeg Ferenc*, *Gárdonyi Géza*, *Ambrus Zoltán* nem a legjobbak. Elvégre *Herczeg* az idén is a magyar irodalom hercege maradt, *Gárdonyi* az idén is született poéta volt és *Ambrus Zoltán* is meghaladta a fűszeresek névját.

De amit ígért, ítékezni nem tud és nem akar.

Szeged és Vidéke 1904. január 3.

Juhász Gyula

18.

RETHORIKAI SZAKOSZTÁLY

19.

ÚJ BOKRÉTA

20.

MÉG EGYSZER AZ ÚJ BOKRÉTÁRÓL

21.

CSOKONAI

Halálának százados évfordulója üde emlékezetben köszönti *Csokonai Vitéz Mihályt*. Költői alakja egy századon át csak nagyobbodott, csak nemesbedett s a jövő esztendei évforduló nem lesz hivatalos emlékezés, hanem fényes és meleg apotheózis. Az életében száműzött királyt halála után száz esztendővel végleg visszahelyezzük arra a trónusra, amely őt kezdetől megillette volna s amelynek rövid és sivár életében állandóan büszke pretendense vala.

Igen, ő a maga korában nem tartozott a hivatalosok közé. Irodalmi udvara, szalonja nem volt, hiszen gyakran ágya sem akadt, ahová fejét nyugalomra hajtsa. Tudományos társulások, újságok és szemlék nem vonták be érdekköreikbe, mint ahogy catoilelkű ellensége, Kölcsey mondja, Csokonai inkább mulatott aljnép körében, mint grófok és bárók társaságában.

Alakja, sorsa a *garabonciás diákot* juttatta a kortársak eszébe. Magyar Cyrano volt, kóbor lantos, kijátszott szerelmes, csúf arcú és széplelkű poéta. Halála után, szinte a temetésén *Kölcsey* dob kemény göröngyöket korai sírjára.

Schilleri fensőbbiséggel, olimpuszi nyugalommal állapítja meg, hogy Csokonai nagyon paraszti, nem elég művelt, hogy szelleme iskolás, tehetsége nem eredeti, Bürger szolgálai utánzója egész pályáján keresztül, hogy Dayka és Virág messze fölötte állanak. Ma már ez akadémikus kritikának éppen az ellenkezője igaz. A paraszti Csokonait Petőfi méltónak ítéli, hogy megénekelje, az iskolás szellem ma a szabad, féktelen egyéniség egyik múltból ránk mosolygó példaképe, Daykát az élet elfeledte,¹ míg Csokonai ércszobrát ott csodálja Debrecen főterén s a garabonciás diák kedvesen bánatos humora *Rákosi Jenő* színművében éled föl újra a százados évfordulón.

Kölcsey gáncsai után még nagyobb megalázás következett: a feledés!

Lassankint mossák le alakjáról a gyalázat és közöny foltjait s igaz fényében csak a hetvenes években mutatja be *Dóczi Lajos* remek tanulmánya.

E carlylei kísérlet letarolta előttünk mindazt, amit Csokonai formaművészetéről mondhatnánk, de meghagyta nekünk azt, ami mégis a legnagyobb érték: az egyéniséget, fejlődését és kialakulását és ami mindent betetőz: világnézetét.

Csokonai korát meglehetősen hamis világításban mutatja be a mi hol dogmatikus, hol tudománytalan irodalomtörténetírásunk. Az újjáértékelés munkája az ifjúságra vár. Toldy Ferenc németesen iskoláknak nevezte el a különböző irányokat s műzeumőri pontossággal könyvelte el az egyes neveket és egyéniségeket. Az életben és művészetben nincsenek iskolák és ha vannak, ott nincs igazi élet és igazi művészet.

Igaz értékek e korban: *Csokonai és Berzsenyi*. Ezek az ön-állók, mert *egyéniségek*. Kisfaludy Sándor osztályköltő, előtte a nemesnél kezdődik az ember, nála minden a szerelem körül forog és pedig átlaglelkek átlagszerelme körül. Csokonai ellen-

ben a nép első igazi költője. Addig is írtak magyar költők magyar népről, például Orczy.

De ezek mintegy lealázták magukat hozzá, megveregették a misera plebs contribuens igába görbedő vállát, Csokonai keblére öleli a népet, *a Szegény Zsuzsi, a Parasztdal, éppen oly tiszta kifejezői a népleleknek, mint a kuruc és székely balladák, mint Petőfi dalai, Izsó Búsuló juhásza és Munkácsy genreképei.*

De ez inkább történeti érték, mint abszolút művészi, Csokonai igazi nagyságát máshol fogjuk keresni és föltalálni.

Csokonai pályáján a lángész kétségtelen jeleivel találkozunk.

Sajnos, e csillag sokszor felhőbe borult és korán átszaladt az örökkévalóságba, de fénye és melege elsőrendű égi jelenségre vallanak.

Pályája elején átlagerzések művészi, de nem egészen eredeti kifejezője. A nyelv és verselés, amely a Lilla-dalokban és anakreontikumokban megjelenik, tanulmányra méltó, de itt még Csokonai nem az az egyéniség, aki elragadni tud. Kedvvel ringatózunk e dallamok árjában, de ez érzések és gondolatok csak a nyárspolgárok előtt szenzációk, a lángész meghaladta, sőt utálja őket, mert közönségesek. Mégis vannak a Lilla-dalok közt olyanok, amelyeket a forma művészete e nemben elsőrendűkké avat.

Idegen cafrangok, átlagos érzelmek lassan-lassan elmaradnak s aki e fejlődés minden határákövénel megáll, részese lesz annak a főlemelő látványnak, mint születik, tisztul, válik egyre ragyogóbbá s egyre magasabban delelővé egy csillag a magyar költészet tejútas égboltján: Csokonai.

A második korszak elejének a pogány életöröm egyre erősödő, egyre öntudatosabb, egyre mélyebben csendülő vezérmotívuma. Szakítás a múlttal, a mesterek bálványimádásával, majd a maga útjára lépés: ez ennek a korszaknak kezdete. Meglátása a természetnek, amelyet az olasz marinizmus versaillesi parknak tüntetett föl néki s szerető rajzolása e természetnek: ez az első lépés az új ösvényen. Megírja a magyar költészet egyik *legmerészebb* versét, a Feredést. Hadd piruljon a gyáva erény, az életképtelen aszkézis és prudéria. Van-e szebb látvány egy női testnél, amelyen az ifjúság és öröm rózsái fakadnak?

Rubensi merészséggel festi az új tárgyat:

Miként pirosolnak
Mikor meghajolnak

Fényes szárai,
Márvány combjai,
Amelyeket főhajtva,
És utána sóhajtva
Csókolnak magok
A szép virágok.

Vajha én most, vajha virág lennék,
Én is ilyen complimentet tennék!

— — — s miután lefesti a vízbe lépést:

Vajha én most, vajha egy hab lennék,
Én is szerelmes testén pihennék.

Két lángészt ismerek. Az egyik ősi, ösztönszerű, vagy legalább is maradandó átlagérzéseket dob lelke vulkánjába s onnan újak, ragyogók és örökek gyanánt kerülnek ki a világba. Az ilyen lángész üstökén fogja korát, tanítja és vezeti azt. Ilyen *Victor Hugo*, a gyermekek, az alázatosak és szegények költője.

A másik lángész? Új érzések, új gondolatok hideg és forró lázát oltja az előkelő lelkekbe. Az ilyen lángész botrányköve korának, az ilyen lángész jelszava: Csak ahol sírok domborulnak, ott van föltámadás. Ilyen *Nietzsche*, az emberfölötti ember, a hatalomhoz való akarat költője. Történik néha csoda, hogy a két lélek egybeolvad és ilyen titáni szerelem gyümölcse: *Hamlet!*

Csokonai lángésze nem fejlődhetett ki, a talaj, amelyből e lélek táplálkozott, vizenyős volt és halálhozó.

Lassú, de biztos etappe az ő költői pályája, amelynek hamar útjába áll a könyörtelen halál, testvére a nyomornak és szenvedésnek, amely Csokonai agyát megőrlötte. Bús gyönyörrel nézzük a merész szárnycsapásokat, amelyekkel a halandó lángész az örökkévaló művészet egébe tör.

Fejlődése kezdetén, a mámor, a vágyak idején még tombol szívében az az életöröm, az a pogány életszomj, amely egyéniségének egyik alapszíne és pedig idővel egyre jobban fakuló alapszíne volt.

A lángész első lépéseit idegen karok közt teszi meg. Mohó tudásszomjjal készül jövőendő pályájára. Ez a másik alapszíne az ő egyéniségének. Bámulatosan sokoldalú műveltsége volt, de az életnek, önmagának tanult és nem az iskolának, a szakudósoknak.

Egyénisége szokatlan nagyságát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a mesterkéltnél precízökök és iskolás akadémikusok

mintáin nevelt Csokonaiból e korszak legtermészetesebb és legszilajabb költője lesz, akinek élete merev dogmák ellen vívott szélmalom-harcban és saját féktelensége ellen küzdő forrongásban merül ki és roskad össze.

Mily távol áll ettől az egészséges és élettől duzzadó érzéki-ségtől, ettől a vakmerően szép festéstől kegyetlenül szelíd kritikusanak, Kölcseynek tárgyaltalan álmodozása, meddő sóvárgása, holdsugaras vágya.

Dagadó *életöröm* nélkül nincs lángész, mint ahogy nincs tavasz napsugár nélkül.

De jó a nyár és a sugarak elperzselik a virágokat, erdőkön főleg, jó az őszi és örömnünk sápadtan hervad el, jó a tél és a többi — néma csend.

A nagy emberek már e földön szomorúak — mondja Dosztojevskij Raszkolnyikovja s ez a szomorúság hamar ködös őszbe vonja Csokonai ifjúságának tavaszát.

A nép, amelyet néhány dalában először koszorúz meg a költészet babérjával, nem érti őt. A garabonciás diáknak meg kell fogni a vándorbotot s menni Pozsonyba, Komáromba, Csurgóra, éhezni, fájni, koldulni és dalolni.

Csalódik népében, csalódik szerelmében. Illúziók hervadása következik s az élet, a kegyetlen élet teljes sivárságával tárul a nagy alvajáró elé.

A nagy tűzpróba ez, amely semmivé olvasztja a gyöngét, az életre, a nagyságra képtelent, de izzóvá, ragyogóvá teszi az igazi egyéniség aszbesztjét! A nagy válaszut ez, amelyen a Herakleszek a virtus meredek és dicsőséges útjára törnek.

Csokonai győztesen került ki a nagy vereségből.

De a pogány istenek alkonya az ő lelkére is leszáll, az életörömtől ujjongó nagy Pán ő benne is meghal s az ő lelkében is feltűnik a kereszt, az új megváltás, a szabadság. Megismeri Rousseaút, kitárul előtte a szabad jövő végtelen és gyönyörű perspektívája s ő e jövődőség egyik legelső magyar pacsirtája lesz.

E ponton fognak kezét *Csokonai* és *Petőfi*, e két modern lélek, a szabad jövő e két öntudatos és merész prófétája!

Természet! Emeld föl örök törvényedet,
S mindenek hallgatni fogják beszédedet,
E kézzel fogható sötétség eltűnik
Az éjnek madara huholni megszűnik,
Egy jól tevő világ a mennyből kiderül

S a sok kigondolt menny mind homályba merül.
Ah, ti már is abból fakadt indulatok,
Nyelvemre harsogóbb hangokat ontsatok.
Siess, késő század, jövel, te boldog kor!
És ugyan lelketlen por leszek már akkor.

Nem Petőfi hangja ez, aki az éjszakai csalogánydalok után a jövőndő pacsirtadalát akarja elzengeni?

Igen, eszméi merészségében, érzelmei szilajságában Petőfi előzője, míg művészete Arany János prófétájának mutatja.

És itt visszatérünk Dóczy Lajos báró remek kísérletére,² amely e pontnál nem mutatja ki, hogy mennyire rokon Csokonai és Arany realizmusa! Pedig mind a kettő egyazon forrásból fakad: a művészi látásból és egyben jelentkezik: a művészi visszaadásban. Csokonai ebben is új, ebben is merész és korában egyedülálló. A művészi naturalizmus páratlan példája Tüdőgyulladásomról írt költeménye, amelyben szinte fiziológiai alapon, de a kifejezés költőiségével írja:

Fojtó sirokkóknak hevétől
Asznak tüdőhólyagjaim.
S a kriptáknak fagyos szelétől
Borsódnak minden tagjaim.
Szívem megett egy láthatatlan
Kéznek nyila bélőve áll
S mellem csontboltján irgalmatlan
Sarkával rugdos két halál.

Mivé fejlődött volna a Parasztdal, a Dorottya, a Tihanyi echohoz költője, nem tudhatjuk, de az összetört lélek utolsó szárnyacsapásai, a lélek halhatatlanságáról, a világgöltészet legmagasabb ormai felé, a *világkrejtély legnagyobb problémájához* vezetnek.

Arany János az ő szavaival fordítja Hamlet nagy monológjának első sorát, s egy század múltán is döbbenő áhítattal rebegetjük vele a lét és nem lét nagy kérdéseit. . .

Néhány nap múlva a nagy talány föltárult előtte és a magyar költészet elvesztette egyik legnagyobb egyéniségét, akiben a *művész és gondolkozó szerencsés összhangban* egyesült, aki először ölelte nagy szívére a *magyar népet*, aki életében kitagadott volt, halálában meggyalázott, halála után elfeledett s akinek

sírjára száz év múltán egy nemzet teszi le az elmúló bánat és az örökké tartó dicsőség koszorúját.

Szeged és Vidéke 1904. december 24.

Juhász Gyula

22.

ÚJ MESSIÁS

— Az irodalom karácsonyfájára —

Az a világirodalmi hajnalhasadás, amelynek fénye hozzánk is átdereng már, még nem mutatja a maga Napját, amely végleg elhalványítja az eddigi dekadencia sápadt csillagait, az emberiség új megváltásának még nem született meg a maga irodalmi Messiása. De annyi bizonyos, hogy hajnalodik, új világ kezdődik, annyi kétségtelen, hogy a XX. század egyéni irodalma, művészete, amelyet a szecesszió megjövendölt, immár kialakulóban van. A XX. század utolsó nagyságai *Tolsztoj* és *Ibsen* haldokolnak, testileg-lelkileg betegek már, s köröttük a modernség új, bár még zavaros hullámai csapkolódnak.

A dekadencia után szecesszió! A mesterkéeltség után újból a természet. Az új német költők, a Hart testvérek, Bruno Wille, a fiatal monisták egész harcias gárdája imádják, sőt testvérként ölelik a fákat, a hegyeket, a nagy Pánt, a ver sacrum örökké új csodáit. Az orosz fiatalok, Gorkijék szintén a természet igazságait kérik, követelik vissza a romlott társadalomba, az *Ember* előttük a legnagyobb! Valóságos áradat hömpölyög át Európán, *szociálista* drámák, regények és versek haragos, ostromló, romboló és alkotni vágyó árja, Hejermanns, Beyerlein, a Vera könyvek, Strindberg és társai társadalomellenes munkái. A *reakció* is erő és a tudás, a művészet legmodernebb fegyvereivel teljes. Bourget és a párizsi antiszemita drámák serege, Maeterlinck sejtelmessége, neoplatonizmusa csatáz a nyers szociális áradattal.

Mindenütt új hangok, új színek, új eszmék, új föllendülés. A képzőművészetben is! A festészetnek is vannak új filozófusai, morálistái és agitatorai, mint a szociális érzést erősítő Fritz v. Uhde, Hans Thoma, a misztikumot kereső Stuck és a Jugend egész ultramodern gárdája. Még a kövek is megszólalnak az új mozgalomban, s Rodin és Meunier a modern idegember eszméit és vágyait érzéktik meg az új emberlátás titáni erejével.

Nálunk? Az irodalom vagy az avult romantika taposott országútján ballag, vagy szolgálailag bálványozza az újat, anélkül,

hogy átértené. *Ibsenizmus Dumasval elegy*; ultramodern eszmék szintelen kozmopolita köpenyben vagy hazai témák minden eszmélkedés nélkül, tisztelet a kivételnek, ez jellemzi modern irodalmunkat! De [van] már egy-két merész férfi (és nő), akik új lanton új dalt akarnak énekelni. A képzőművészetek, főleg a festészet terén inkább érezhető, többnyire túlzásaiban, az új lendület.

Mindenütt hajnalodik, már nálunk is. Mindenütt új világ köszönt már felénk is. Mindenütt várnak valakire. De hol a Messiás?

A XX. század öröksége: megoldatlan problémák. A legnagyobbak. Talán mindig talányok maradnak? Ki tudja! De azért minden kornak kötelessége új világitásba helyezni, megközeleíteni e problémákat. Ezek pedig: *az egyén viszonya a társadalomhoz és a mindenséghez*. Az individualizmus és szociálizmus égető, legnagyobb problémája! A XIX. század alkonyán két szellemóriás akarta kibontani az Élet e gordiusi csomóját: *Nietzsche és Tolsztoj*. — Az első így oldotta meg: „Az ember valami, amit fölülmúlni kell! Az übermensch, az ideál, az új ember, az emberfölötti, akiért nyomorog a tömeg, aki erős, hatalmas, uralkodó! Éljen az élet!”

A másik így: „Az ember legértékesebb a világon. Szeresd, imádd az Embert! Éljen a szeretet!”

Egymással küzd, egymástól merőben idegen e két tanítás, a XIX. század áldatlan öröksége, a megoldatlan nagy kérdés! E két óriás áramlatban úsznak a modern világ irodalmi csatahajói, százféle színű zászlójú, föliratú és gyorsaságú hajók! De mind a két áramlat gyöngíti egymást, egy új vezéreszme kellene, új célok, új ideálok, új tengerek és új terra incogniták felé! Ezt megadni: a XX. század, a mi századunk kötelessége.

Bácskai Határvidék 1904. december 25.

Juhász Gyula

23.

SCHILLER-KULTUSZ

24.

CSIZMADIA SÁNDOR: „HAJNALBAN.
MUNKÁS EMBEREK”

NAGY MIHÁLY: PUSZTASZÉLEN

GORKIJ

Kettős harcot vívott: az élet és művészet harcát. Sorvadó testtel, beteg lélekkel. Egyik harcában a nyomor fojtogatta, a másikon a hatalom. Az igazi nyomor, hideg vacok és forró lázas agy. Szennyes bűn és tehetetlen igazság nyomora. S a hatalom? Minden gondolatot vérbe fojtó, minden igazságot mézárszékre vivő zsarnokság hatalma. Gorkij, az ember, a művész, győzött. A legnagyobb mélységekből, a legnagyobb magaslatokra tört. A beteg kagyló ismeretlen örvényben gyöngyöket izzad, amelyek világ urainak koronáját ékesítik. A még nyomorral vívódó Gorkij keserű nevét minden országok pompába fülő, tarka zsúrjain hangoztatták édes ajkakon. A legnagyobb csavargó a legnagyobb szennyből, bűnből, nyomorból, mit hozott magával? Minő virágok fakadnak fertős ingoványban, sötét odúban, az élet mélységeiben? Gorkij ezt mondja nekünk, a világnak: „Nyomorogtam, szenvedtem, most itt vagyok, bénán, betegen. Nemsokára elmegyek innen. Figyeljétek reám: Az élet szép! Élmi, élni, ezt akarja a rög, a fűszál, a féreg, az állat, az ember! Élmi napsugáron, boldogan. Ez a föld a mienk, ne engedjétek, hogy egyetlen élőttől elvegye valaki! Az ember a legértékesebb a földön, lelkében végtelen jóság, szépség csáirai szunnyadnak. Szeressétek, becsüljétek az embert, a nagyot és kicsinyt, az erőset és a gyengét! A sorssal szemben egyformák vagyunk! Az élet rövid, az igazság örök. Éljetek igazságban! Nem tudom, honnan jöttünk, hová megyünk, de érzem, hogy szeretni és dolgozni kell!”

Egyetemi Lapok 1905. február 12.

J. Gy.

NŐÍRÓK

A nők rabszolgasága meglátszott a nőirodalom eddigi nincsetlenségén, úgyszólván teljes tökéletes hiányán is. Sappho és Rosvita, a szilaj görög és szelíd keresztény költőné nevei valóságos irodalomtörténeti kuriózumok.

A férfi szép és butácska macskának tartotta a nőt, aki csak szerelemre és anyaságra termett. Mentől inkább dühöng a nőkkultusz, annál jobban lealázza a piedesztálra emelt kultusztárgyat. A török félti leginkább a nőt és ő tagadja meg a lelket tőle!

A minden téren lassan győzedelmeskedő emancipáció új női fajtát teremtett: a hivatásos írónőt. Sand George volt e faj első remek példánya, akinek még a nadrágjával is kellett hirdetnie, hogy ő de bizony csak író!

Nemrégiben még erősen hangoztatta a nagyfejű kritika, hogy így, úgy, a nőíró általában mindig szentimentális, terjengős, jellemzésre, szenvedélyre alkalmatlan. Ma már számos csattanós cáfolat történt e vaskalapos argumentumra.

Erdős Renée lírájának elragadó ereje, elbeszélésének verizmusa magában fényes felelet. És ott van az „örök nőies” Kaffka Margit, akinek lantján olyan hangok szólalnak, akár a nép dalaiban.

Igen, mert a régi nőírók az úgynevezett társadalmi „rend” és ferde nevelés korlátai közt hamis fogalmat alkottak az életről s mert a gyöngébb nemhez tartoztak, nem mertek erősebbek lenni!

A nő igen is, éppen oly erős érzésekre, szenvedélyekre képes, mint a férfi. Emancipációja az ostoba nőkkultusz alól az új világ-felfogás, a haladás, a szociális reform nevében nemcsak lehetséges, de kell is. Fölemlítsem-e a kishitűeknek Elliot, Ouida, Ellen Key, Baskircseff Mária, Kovalevszka Szónya, Gyp, Annie Vivanti, Ada Negri, Serao Matild neveit?

Nálunk az egyetemi élet már is nevelt egy egész kis gárdát a jövőendő irodalmának a diákkisasszonyokból.

Köztük van Ritoók Emma, a jeles műfordító és regényíró, Neumann Elza, az esztétikus, Schmidt Erzsike, e lapok munkatársa, a korán elhunyt Kiss Olga és mások.

Virágfakadás 1905. február 15.

j. gy.

28.

BARANGOLÁSOK
ifjabb Móricz Pál könyve

29.

VÁLASZ
amely szintén csak kérdés

JEGENYÉK ALATT

Tömörkény könyve második kiadásban. Paraszti népek és tiszamenti tájak lelke él ez írásokban; *Halbúr Förgeteg János, A ravasz Kabók, Vér Teca, Etel lelke*, a Tömörkény István tömör magyar lelkén át szól mihozzánk. A szegedi irodalom jelentős alakja e becsületesen törekvő és szerény férfi, ki Mikszáth, Gárdonyi, Sebők, Thury derekas gárdájából való, de az anyaföldtől nem tud elszakadni. Tömörkény olyan rajzolója a szegedi parasztságnak, amilyen Petelei a székelynek, Mikszáth a palócoknak, ifj. Móricz Pál a hajdúknak és ha már külföldi példa vonz, mint Bret Harte a kaliforniaiaknak. Semmi sallang, semmi népszínmű-romantika. Hű megfigyelés, őszinte hangulat: ez Tömörkény művészete. Mily érdekes az ő érzése! Nem szenved, nem áradozik, csak bús sötét szeme csillan meg, csak bajusza alatt mormog valamit. Humora hasonlítana az angolhoz, ha nem volna szegedi magyar. Tiszta nyelve tanulmányra méltó, olyan egyszerű, nyugalmas, eredeti, mint az ember, aki oly öntudatos művészettel kezeli.

Egyetemi Lapok 1905. március 5.

Juhász Gyula

JÓKAI

Ez az első március idusa, amelyen nincs többé. Elment oda, ahonnan jött: az álmok országába. Az élete a legszebb mesék egyike, amelyet ritkán tudott lerombolni a rút valóság.

Az ő legszebb napján tegyük sírjára ifjúi lelkünk legillatosabb virágát: az örök emlékezés márciusi ibolyáját. Hadd álmodja tovább, gyönyörűen, amit oly szomorúan félbehagyott.

Ez az első március idusa, amelyen örökké a miénk már.

*

Tartalomban, formában legszebb esszé róla a Péterfy Jenőé. De amilyen mesterien festi e szokatlanul finom lélek a vele rokon szellemek, egy Kemény, Eötvös arcképeit, oly elfogult a tőle merőben idegen Jókai mosolygó génuszával szemben.

Jókai igaz nagyságát eddig egyetlen kritikusa sem érzékeltette meg egész mivoltában. Jókai lelke oly egyszerű, hogy a boncolókés alól nevetve kisikamlik.

Dörgő vád ellene: jellemei nem elég reálisak!

Igaz. De vajon az Aischylos, Michel Angelo, Böcklin alakjai azok-e? És — hogy az újkor eposzánál maradjak — mily különbség Hugo Viktor és Zola jellemei közt!

Idealista költőt, aki mesélni akar e prózai világban gyönyörűen, szépen, ahogy eddig senki, realista röffel mérni, bizony nem igazság.

Emerson az emberi szellem képviselőiről írván, Platont megteszi a bölcsésznek, Shaksperet a költőnek, Napoleont a hadvezérnek, Goethet az írónak, nos, mi éppen olyan joggal megtehetjük a mi Jókainkat a nagy mesemondónak.

Jókai naív, mint minden lángész Homertől Zolaig. E naívság nem dadogás, hanem a bölcs, a világszellem öntudatlannak látszó, mosolygó ereje, önkénytelen szépsége. A lángész naívsága az az üdeség, amely e világ tenger szépségét örök közvetlenséggel, sőt tisztábban, ragyogóbban tükrözi, mint Arany János Dunája a partjain meredő várost és hegyeket. Ezek a mi tehetséges modernjeink, olykor mélyebbeknek, okosabbaknak látszanak, mint Jókai, mégis, ha lényegébe látunk a dolognak, érezzük, hogy az ő verejtékes stúdiumuk, utánzott eredetiségük mily igen alatta marad Jókai elragadó varázsának, miként a villamoslámpák fénye elsilányul az örök nap egyenletes világa mellett.

Érdekes összevetni az elhanyaglott század két utolsó nagy regényíróját: Jókait és Zolát. A magyar mester nem törpül el a francia előtt, sőt való egyénisége csak tisztábban domborodik ki az egybevetésnél. Lényegében mindkettő naív. Zola ugyanazzal a főségesen gyermekes lázzal bűvürolja a föld kiütését, az emberi állatot, amely égő szerelemmel álmodozik Jókai az isteni emberről. A különbség temperamentumokban rejlik: Zola az igazság nessus mérgettől, elbódítva ír; Jókai az örök széptől, örökifjúságtól mámorosan! S mellékesen szólva, mégis mi a szebb: az apró-cseprő emberi igazságok, avagy a nem mulandó isteni szépség?

Jókai ezen kiválasztottak egyike, akinek szinte személyes közelségét érezzük gyerekségünk óta. Őt szerettük, mielőtt tudtuk volna jelentőségét, mint ahogy szeretjük az édes apánkat, amikor még csak gügyögünk, de nem értékelünk. Mindnyájunkban, élőkben és születőkben, van valami Jókaiából, talán a legszebb, a legnemesebb! Olyan ő számunkra, mint Homeros Nagy Sándornak: magyar nemzedékek akaraterejét, idealizmusát acélozza meg mesehősei varázslatával.

Jókai azzal, hogy az emberi erő és akarat mindenhatóságát oly elbűvölően kideríti, joggal számítható az emberiség nagy evangélistáinak kis gárdájába. S ez a tiszta idealista sohase moralizált. Olcsó bölcselgéstől megóvja magyar lelkének legpompásabb kivirágzása, amelyre sajnos, angol szó van csak: a humora.

De erről értekezni nem lehet. Itt a kritika botanika lenne, ennek a virágnak szépségét mindnyájan érezzük, de lepréselni, nem, ezt hagyjuk a tudósoknak.

Jókai egész szívét odaadja nekünk: íme, szeressétek. Ez a költői nagyság titka, titkok titka. Ez teszi Byront, Heinét, Petőfit is oly bizalmasunkká, annyira mienkké. Jókai is ilyen kritikus, aki a maga jóságát, szépségét, gazdagságát alakjaira ruházza, mint ahogy Shakspere szomorú királya a didergő Tamásra dobja a királyi palástot!

Költő sorsa a nő; így változtattam Jókai mondását. Háromszor virágozott az ő nagy szíve. Az első szerelem öröküllata ott lebeg első regényeiben. A nagyasszony emléke, aki gyöngéd, dicső alvajárót, meseország királyát vezeti az élet rögzős utain. A másodvirágzás édes-bús emléke ott fehérlik legszebb regényeiben. Noémi a rózsák szigetén. Egy liliomfehér lány tündérkertje a valóság tengerén. A harmadik asszonyról nem szólnak a mesék.

A nagy álmodónak felnyitották a szemét, hogy újra lecsukódjék!

*

Ez az első március idusa, amelyen nincs többé. Láttam ibolyás szemeit, amelyekben egy mesevilág tükröződött. Hallottam édes-bús hangját, amelyben egy álomvilág zengett. Lehet, hogy olyan csodálatos lények nem léteznek e földön, amilyenekről ő írt, de ő volt, ő élt és ez elég nekem. Hát van szebb mese, mint az ő élete és van csodálatosabb lény mint ő? A költők nem e világból valók, átutaznak a földön, elszórják kincseiket s mi azt mondjuk: költemények!

Virágfakadás 1905. március 15.

Juhász Gyula

32.

HERCZEG ÚJ REGÉNYE

33.

STRINDBERG A THÁLIA SZÍNPADÁN

STRINDBERG TRAGÉDIÁJA: AZ APA

(Bemutatta a Thália társaság a Várszínház színpadán)

Márkus László, röviden Marco, szellemes ember, de egy kicsit kisajátítja a modernséget és egy kicsit nagyon dogmatikus a tekintélyek megvetésében. Vannak protezsált modernjei, így e héten felfedezte „a pocakos magyar géniusznak” *Strindberget*. (Köszöni.) A nőgyűlölőt, a legeslegújabbat! Elhiszem, hogy a különös északi jobban gyűlöli a nőt, mint tesztem Herczeg Ferenc és modernebb, mint, nem bánom, Prém József. De tény, hogy mind a két dologban túlzó és *egyoldalú*, ami nem föltétlen kelléke a szellemi nagyságnak. Hogy vannak rossz asszonyok, Strindberg a megmondhatója. (De lehet, hogy a férjem uram is ludas a dologban.) De boszorkányok nincsenek, ez világos és éppen azért az asszonyi fifikára egy *világnézetet* építeni: kalandos vállalkozás! A szép Ilonkák vannak oly nagy számmal, mint a Gonerilek és végre is Strindberg se írhatott volna apasági tragédiát rossz asszonyok nélkül! A két nem viszonya kétségtelenül a költészet legmélyebb, de egyszersmind legrégebb problémája és, hogy csak egyet mondjak, *Hebbel* Juditja, Bernauer Ágnese, Gygese hatalmasabban és nem oly *egyoldalúan* mutatja be a problémát, mint Strindberg Apája. Mindazonáltal: Strindberg modern tragédiája megdöbbentően egyszerű *verizmusával*, nyers északi költészetével, merészen összevont technikájával a modern agyra és idegekre üde szenzációval hat. A lelkes, komoly *Thália Társaság* derék dolgot végzett, mikor bemutatta. Színészei abszolút intelligenciával, kitűnő összjátékkal leptek meg, a fiatal *Kürti* oly nagyszerű volt, mint az élet! A nézők részint Márkus Lászlók, részint egyetemi hallgatók mindkét nemből.

Egyetemi Lapok 1905. március 26.

Juhász Gyula

REVICZKY GYULA

Reviczky Gyula ötven éves.

Dicsősége delelőre hágott, övé a legszebb utcája Pestnek és lakása örökké koszorús hely — a Kerepesi temetőben. Tavasszal „a szél áthozza idegen sírokról hozzá a rózsák illatát,” ősszel eljő a kegyelet és mond lelkes beszédet az őszirózsás sírnál.

Most, mikor a modernség örve alatt annyiféle idegen lőrét árulnak a fiatalok, üdvös lesz emlékéket földidézni, aki *modern* volt és mégis *klasszikus* lett.

*

Őszinteség. Ez a lírikus erény tökéletes épségében élt Reviczkyben. Az epigonok, akik valódi énjüket annyiféle idegen virágokkal borítják, tudom, milyen mélységes megilletődéssel olvassák az ő kristályos verseit és titokban így sóhajtanak:

„Istenem, ha én ily igazán, ily szépen be tudnám vallani fiatalságomat, ábrándjaimat!”

Semmi cicoma, semmi tetszelgés, merő őszinteség, a szív közvetlen dobogása.

Hazugságot sosem írtam,
Az igazság hangja legszebb,
Visszazendül dalaimban
Vallomása életemnek

Ez az ő költészetének legméltóbb epitafiuma.

Minden ifjúság szerelmi vágya és csalódása ott remeg, ott ujjong, ott zokog e versekben, Reviczky líráján.

Divat Reviczky *pesszimizmusáról* értekezni. Hiba. Mert mi a pesszimizmus? Nem elkeseredés, nem szomorúság, nem is kétségbeesés, mert nem hangulat, de *világnézet*. Az élet értéktelensége és gyötrelmének tudata és lemondás az élet akarásáról. Gyökere tehát az agyban és nem a szívben, a gondolatban és nem a hangulatban keresendő. *Schopenhauer* a nirvána, a semmi boldog ölébe csalja a szanzara, a látszat világának vergődőit. *Leopardi* Bruto minoreja minden erényt és bűnt kikacagva dől Hadesz sötét odvába.

Reviczky-nél a pesszimizmus csak a gondolkodás bárányhimlője, amelyen a nagy század minden finoman érző lelke, Byrontól Aranyig keresztülment. Reviczky pesszimizmusa részint bálványá Schopenhauer elmélyedő olvasásából, részint saját nyomorából fakadt.

De már *Schopenhauer olvasásakor* című gondolatoktól terhes költeményében a végső kizengés lázas erővel hirdeti az élet jogát:

Sötét lapok; mély komor eszmék,
Takarjon el most rózsafátyol,
A boldogságban én hiszek még
Bár tőlem minden perce távol,

És ha nem leszek is soha boldog
Szeretek, álmodom, rajongok.

Hát nem a leggyönyörűbb *optimizmus* ez?
Reviczky valóságos rajongója volt a boldogságnak és ezért
vértanúja lett neki.

Szeretett volna sütkérezni a szerelem, a dicsőség verőfényében és csalódás, mellőzés dere hullt lelkére. Mily szívettépő lázas vergődése, az élethez való görcsös kapaszkodása a halál előtt:

Ki síromat, mint Lázár elhagyom,
S mélézok a rügybontó tűznapon:
Egyszerre szomjuságot érzek itt bent
Átélni, átélvezni újra mindent!

A halál parancsolt és neki „menni kell, menni.” De, mint a tiszavirág, mielőtt örvénybe hullna, szivárványos szárnyait édes-búsan fürdeti az aranyos verőfényben, úgy csillant meg Reviczky költészete az utolsó időkben, a legtisztultabb *keresztény* világnézetet hirdetve a dekadens, pogány századvégnek. *Jób* és *Krisztus* lettek ideáljai. A lemondó, Istenben kemény hittel bízó ember és a szenvedő, az embert magához ölelő isten: a világművészet legmagasztosabb és egyúttal legmélyebb *szimbólumai*.

Jóbról drámai költeményt írt, amely az Akadémiában elvesztett. Krisztusról legszebb ódáit dalolta, amelyeknek vezérmotívuma:

A kicsapongó istenek — halottak.
Kora lejárt a döllyfős boldogoknak,
A szenvedők bírják eztán a földet.

E költészet legszebb gyémántja a *Tristia*. A fájdalom filozófiája, tehát a legtisztultabb filozófia:

Áldott te vagy csak, kit belengett
Szomorú lelked mélasága.

Ha a halál oly korán nem jő, ha az „*eszmék csüggetegje*” a sok sírásban megtanul mosolyogni: ma méltán ünnepelné a modern világ Reviczkyben a legnagyobb gondolattitánok egyikét. Érdekes, hogy *Nietzsche*, a boldog pogány és *Reviczky*, a szomorú keresztény egy forrásból erednek: Shopenhauerből.

*

A valódi modernség, amely nem divat, de életigazság, első magyar hősei egyikét és legfinomabb, legkedvesebb alakját ünnepli Reviczky Gyulában. Ő az első magyar költő, aki filozófál, de nem a levegőben, hanem szíve vérét hullatva eszményeiért. Az ő agyán és szívéen cikáznak át először nálunk Schopenhauer és a modern gondolkodás többi előkelőségének újjáértékelő gondolatai, ő fordítja először le magyarra *Ibsent*, az új dráma atyját. Ő dalol először szánakozva Perditáról, ő hirdeti legmerészebben, hogy a *magyarság* és *modernség* egyesítése a mi legméltóbb emberi ideálunk. Ő akarja először, hogy legyünk: „szívben magyar, modorban Európa.”

Ő ilyen volt életében és költészetében.

De letört, mielőtt saslelke a napba szállott volna, pedig „agya még eszmetűzben égett.” „Vágy még hevít, kedv még emel, Őh még sok dalt nem zengtem el.”

Utolsó óráiban viruló rózsákat kapott a haldokló költő. E nyári rózsák illata lengte be útrakész lelkét, utoljára betöltve az ifjúság és szerelem gyönyörű mámorával. Szegény szomorú Reviczky Gyula a rózsáknak köszönhette, hogy csüggedő szíve átérezte utoljára Schiller fiatal Don Carlosának szavait:

Az élet mégis oly szép!

Drága női kezek, akik ezeket a rózsákat csokorba kötöztétek, legyetek áldottak, legyetek áldottak!

A megtört szemek rárévedtek a szép virágokra s az elvérző szív az örök nőiest érezte. Képek vonultak el utoljára. Annak a képe, akit csak egyszer, fehér ruhában látott:

Tavasz volt ép' a kedves ákác
Virágzott a ház előtt.

Annak a képe, aki „ábrándos, szőke kékruhás volt” s „oly szépen nézett, hogy ha látta, szerelmes szíve dalra kelt.”

Annak a képe, akiről utoljára azt írta:

Közelg már az idő, mely enyhet ád,
Lehúnyt szemmel nem gondolok reád,
Hol örök éj tanyáz, a föld alatt,
Hogy még egyszer, még egyszer lássalak!

A rózsza kilehelte utolsó illatát, a költő végső sóhaját. A többi — „néma csend!”

Virágfakadás 1905. április 1.

Juhász Gyula

36.

VERNE

37.

MODERNSÉG ÉS MAGYARSÁG
— Válaszom Márkus Lászlónak —

38.

KÉT TAVASZI TÁRLATRÓL

39.

AZ ELTÖRT KORSÓ

40.

INTIM MŰVÉSZET

Modern ember bizonyos idegenkedéssel fogadja az ötfelvonásos tragédiákat, a tízméteres freskókat és a huszonnégyénekes époszokat.

Igaz ugyan, hogy a modern ember érdeklődésének horizontja igen nagy és egy Anatole France szuverén biztossággal lát be minden idők erkölceinek, művészetének és intézményeinek szellemébe, mégis, bár szép a pogányság, a középkor és a renaissance, azért legjobb otthon, a biztos és biztató huszadik század elején. (Persze, nem mindenkinek!)

Miért idegen számunkra az ötfelvonásos tragédia? Mert ma az útszéli proletár sorsa emberileg éppen úgy érdekel, mint hajdan a királyoké. A demokrácia korában *Henschel fuvaros* éppen olyan drámai hős, akár *Nero császár* és a sziléziai takácsok sorsa a mi szemünkben egyenlő fontosságú a heten Theba ellen támadók sorsával.

A l'art pour l'art elve nem fődheti többé császári palástjával a fényűzés elvét és az apostolokat ma szívesebben meghallgatjuk, mint az ezermestereket.

A lelkünk is átalakult. Finomabb, idegesebb lett. Nem szeretjük a nagy zajt és a falrengető pátoszt. Nem becsüljük a durva öklöt és a szögletes gesztusokat. Nem nagy az érzékünk a külsőségekbe törő szenvedélyek iránt, ellenben szívünkhez szólanak „azok a néma nagy tragédiák”.

Óh szép Prometheusz, aki tüzet oroz az égből, de engem jobban érdekel most Niels Lyhne, Jakobsen ideges hőse, aki öntüzeiben pusztul el.

Miért idegen számunkra a tízméteres freskó? Mert agorafobia fog el, ha szédületes arányokat kell áttekintennem. Mert szívesebben időzöm az interieurben, könyveim között, mint a hatalmas kastélyok tornyában a baglyokkal.

Mert egy tavaszi szántás, egy őszi alkonyat, a napi munkából hazabaktató parasztok kedvesebbek az én szívemnek, mint egy heroikus tájkép nyári viharral vagy egy óriás csatakép halottakkal és haldoklókkal. És ha már mindenáron csata kell, ott van Verescsagin egy-egy tömör, reális erőtlől duzzadó jele nete, de minek fáradjon el a szemem és lelkem a Vernet Horaceok romantikusan kusza csatáiban?

És a huszonnégyénekes éposz? Még a háromkötetes román is hosszú, pedig azt prózában írták. (Legtöbbször persze Beniczkyné.) Nem érdekel!

Pedig 10 lapon történik benne annyi, amennyi az én életemben tíz év alatt se igen, de nekem érdekesebb Frenssen Jörn Uhlja, amelyben nem esik meg semmi, csak éppen hogy egy gyermekből férfi lesz s odavész egypár szép illúzió.

Ez a mi világunk nemcsak a zsúrok és zsurnaliszták, de az *intim művészet* kora is. Szeretjük a lírát mindenben, még a tudományban is. Ott van Nietzsche, aki megírja a vidám tudományt. (Gaya scienza.)

Az éposz kora lejárt, mert az abszolút igazságok és végzések ideje is oda már.

A dráma igazi kora a renaissance, a szuverén akarat aranykora, amikor Benvenuto Cellinik és Balassi Menyhártok óriás csizmáitól rengett a föld.

A mi korunk az érzelmek igazi ideje. Azért a mi poétánk *Heine*, azért oly virágzó mindenütt a líra.

Persze érzelmek alatt nem kell szentimentalizmust érteni, hanem bensőséget és mélységet, a modern kultúremler öntudátát, egyéniségét.

Intim a líránk. Nem írunk ódákat és himnuszokat és ha írunk is, magunkról írunk s nem valami potentátról.

Horatius trónján ma *Heine* ül.

Intim az epikánk. A modern époszt, a regényt is kiszorították az idegesen rövid novella, a rajz, mint a csataképet a genre, a loggiák freskóit a szalonok tájképei.

Homeros trónján ma Maupassant ül.

Intim a drámánk.

Cselekmény helyett élmény, hősök helyett emberek.

Shakspere örökébe Maeterlinck lép.

És ez így van minden vonalon.

A költészet jövője?

Naiv lelkek így vigasztalódnak:

„Míg a földön tavasz lesz és szerelem, addig virágos és dalos lesz a költészet fája”.

Én pedig azt mondom:

Már Feleki Sándornál is kezd a tavasz unalmassá válni, Földes Imrénél pedig közönségessé a szerelem. Ellenben a nagy Turgenyev gyönyörű dolgokat mond egy álmodozó kutyáról, Pierre Loti egy döglött andalúziai ménről és az sem kicsiség, ahogyan Kipling dalol az angol bakáról és kábelekről. Ott a német Heimatskunst lendülete, amelyből a barna rög illata árad, ott vannak Gorkij csavargói és Heyermans halászhajói és ott van nálunk Tömörkény népszínmű-mentes parasztja és Thury Zoltán kis embere. Szóval, téma akad még a tavaszon és szerelmen kívül is elég. Csak *költő* kell hozzá.

A jövő költészete demokrata lesz, mert mindent szívére ölel és mindenkit megtanít az életre, arisztokrata lesz, mert idegesen finom, bensőséges és mindent átszellemít.

Eddig a költők azt hitték, hogy az égi múzsa sugallja dalaikat és büszkék voltak (különösen az antitalentumok), ezután tudni fogják, hogy az *emberi igazság* szólal meg bennük és szerényebbek lesznek, de komolyabbak is!

Tűz 1905. április 20.

Juhász Gyula

41.

KOMJÁTHY JENŐ

— Egy elfelejtett magyar lángész —

Írta Juhász Gyula

Mikor jössz [!] már te világifjító tavaszi vihara az új költészetnek, amely gyermeketeg könnyűséggel söpröd el a föld színéről a zsúrpoézis modern kiütéseit? Mikor jössz már, te isteni kor, amelyben a költészet nem lesz betegség többé s a költő se lesz „eszmék csüggetegje?”

*

Élt egy költője a modern magyarságnak, aki klasszikus fen-
séggel adott hangot a kor lelkének, akinek óriás szíve együtt-
vert a jövődők szívével.

Ez a költő: Komjáthy Jenő.

Homályban élt, bár fény vala. Kötete egy napon jött halála
hírével. Magányos, nagy eszméi akkor keltek szárnyra, amikor
ő már az örök lényegbe vissza[sz]állt.¹

Komjáthy Jenő — Vajda János mellett —² kétségtelenül
legerősebb egyénisége a modern magyar lírának, akit eszmei
mélység és ódai magasság dolgában meg se közelítenek kor-
társai, a beteg epigonok.

Ha Nietzsche titáni módon fejezte ki a kor sóvárgását az erő
ideálja után, akkor Komjáthy Jenő hasonló hatalommal mutatja
és valósítja meg a kor jóság-ideálját. Amilyen érték a nagy
germán esztétikailag, olyan érték a nagy magyar költő etikai-
lag.

„Ta tvam aszi.” Komjáthy átéli az ind bölcseséget, átfogja
magában a mindenséget, nagy szívére öleli az embercsaládot:

„Elöntöm lelkemet a végtelenben
Munkálni láthatatlan mint a Szellem,
Mely a vizek fölött lebeg.
Hogy lakhassam minden parányban,
S élhessek örök tisztaságban,
Magamtól mindent elvetek. . .
Átöntöm lényemet a csillagégbe,
Merüljön alakom a semmiségbe,
Csupán másokban éljek én!
Csak minden szívben én dobogjak,
Csak minden szemben én ragyogjak
És mindent üdvözítsek én!”

„Hen kai pán.” Komjáthy egy a természettel, a csillagok az
ő testvérlángjai.

A pantheizmus bibliája tömörül ez isteni sorokban:

„Valami titkos isteni szellem
Jár a világon, a lelkeken át,
Lobog a légben, izzik az égben,
Kapja meg az élők tünde sokát.

Méla gyönyörtől reszket a nyárfa,
Tiszta szerelmet suttog a hárs,
Mélytüzü rózsák kéjbe' lihegnek,
Boldogan érint társat a társ.

Valami csodás szellemi élet
Szór a világra délszaki fényt,

— — — — —
Beragyog itt mindent az örök nap;
Boldog, aki ő benne hiszen!
Érez a fűszál, gondol a kőszirt,
Lát az azurkék, isteni szem!

Buddha, Plátó, Spinóza, Schopenhauer egyesülnek szellemében összhangos egésszé, költői egyéniséggé.

Mit szóljunk művészet[é]ről?³ Soha a kifejezés derűs egyszerűsége a gondolatok komor nagyszűrűségével ily csodás szépséggel nem egyesült.

Madách és Komjáthy: ezekben szállt legmagasabbra, legmélyebbre a magyar géniusz.

Ti emberek, „örök útbanlevés, örök alkony, örök sóvárgás nyilai a túlsó part felé,” ha érezni akarjátok a célt, sejteni a hajnalhasadást, látni az örök tavaszt: *olvassátok Komjáthy Jenőt!*

Ti emberek, ha szebbek, jobbak, ha emberek akartok lenni igazán: *olvassátok Komjáthy Jenőt!*

[1905. április 20.]

42.

FAUBOURG ST. LEOPOLDSTÍL

(Magyarán: nyelvkeverék)

Igenis, Vörösmarty megteremtette a magyar költői nyelvet, ők megcsinálják a prózait.

A különbség mindössze az, hogy a Zalán futása derék énekese „tudott a nyelvhöz”, ők nem!

Találomra ütöm föl valamelyik új stílművész egyik regényét.

Íme szemelvények az újdonszerű stílből:

„De ezeknek pontosnak kell ám lenni.” „Maga jól ide van csinálva erre az életre.” „Jött egyszer csak.” „Vannak bizonyos dolgok, amiken az ember nem nézhet keresztül, csak úgy.”

Hát bizony ilyesmiken „nem nézhet keresztül az ember — csak úgy!” Ezek a *félmagyarságok* kezdenek immáron stílussá jegecedni.

Hát igaz, a magyar szépprózának még nem volt Vörösmartyja. De azért büntetlenül rontani, csúrní, csavarni, nyakát kitekerni, német kaptafára vouni nem lehet, nem szabad.

Két dolgot tanuljanak meg az új stílus főképviselői. Egyik az, hogy a magyar szépprózának vannak hagyományai, van fejlődése, természetes és történeti, mint mindennek a világon; a másik az, hogy a nyelv oly instrumentum, amelynek *ellenére* hegedülni nem lehet. Mikes stílusa más, mint Faludié, Jókaié, mint Tóth Bélaié, de ki meri tagadni, hogy mind tősgyökeres magyar? Vörösmarty nem úgy teremtette meg a költői nyelvet, hogy — megteremtette! Tanulmányozta a régi nyelvet, népi nyelvet és követte magyar ösztönét. Ebben különbözik Kazinczyék nyelvrontásától.

Aki magyar író akar lenni, tanuljon meg magyarul írni, különben hiába akar.

Igazán megdöbbenő, hogy megdolgozza egynémely hazai szerző a nyelvet. Másodrendű dolognak véli, ügyet se vet rája. A régi erős, színes, formás költői nyelv elerőtlenült, megfakult, formátlanná lett, frázisok és sablonok párisi áruházává. Szépprózánk pedig néhány *benszülött* [!] *pesti író* kezében olyanná lett, mint Berzsenyi háro magyarsága.

Van azután külön tájszólásuk, tolvajnyelvük, ahogy tetszik, a mi ifjú óriás tárcafilozófusainknak és kávéházi bölcseinknek. Egyéni stíl. Rövid. Markáns. Az idő pénz! Pontok. Kérdőjelek. Sejtetés. Mellévágás. Szellemes stíl. À la Alfréd Kerr avagy Raoul Auernheimer (mentül cifrább, annál könnyebb) szubtilis aláfestése a vibráló hangulatoknak. Violás színek párázása a ködös semmisségben. Minden mindegy. . .

Istenek alkonya a Cafében. . .

. . . Minden jel arra mutat, hogy a vérszegény *dekadencia* haldoklása ez.

Botorkálunk, vagy ahogy Ballaiék mondják, ballagunk, és ahogy Földesék írják, bolyongunk a szürkeségben, a félhomályban, sikátorokon, lebujokban, míg egyszerre, egy fordulónál kitáruul előttünk a nagy, szabad élet fenséges perspektívája s az isteni hegyek ormán fölbukkan a mi tűzímádó lelkünk napja: az új művészet!

Addig csak lumpoljanak a New-York kávéház oszlopai, a Zaratusztrák nyugodtan szundikálnak barlangjukban!

Tűz 1905. április 20

-ász

43.

FARKAS IMRE ÉS TÁRSAI

44.

NIETZSCHE

Írta Juhász Gyula

I.

Az ember. Látták önök Klinger csodálatos Nietzsche-szobrát? Kupolás homlok, kagylós szemöldök, árnyukban hideg tenger-szemekkel, akaratos orr, torz bajusz, mely a menydörgő [!] ajkakat eltakarja. Oly szép és oly zord látvány, bűvös erővel vonz és szédítő komorsággal eltaszít, a poéta és a próféta egyben, ez Nietzsche; az ember. Vagy nem is ember, de maga az *Übermensch*?

Oly magas volt, mint Goethe és ő akart a legmagasabb lenni. „*Magna petis Phaethon!*” A bázeli egyetemi tanárságtól az emberség tanításáig, Wagner imádásától a maga imádásáig, a filológiától a filozófiáig és ettől az új evangéliumig hosszú, meredek, szinte lehetetlen az út, a dicsőség és Kálvária útja: Nietzsche megtette és a szörnyű titanomachia után, amelyet a kegyetlen étellel és még kegyetlenebb magával vívott: megtért haza, az anyja ölébe, de homloka alatt a fény kihamvadt és ajkai csak ezt tudták dadogni, nyöszörögni: „Mama én buta vagyok . . .” „*Magnis tamen exidit ausis!*” (Ovidius dalolja Phaethonról.)

II.

Élete. Isteni iróniával írja egy helyen: „A világ az emberevők szigete. Ha egyedül élsz, magad eszed meg magadat, ha az emberek között élsz — ők esznek meg téged. Válassz.” És Nietzsche választott.

„Mozdulatlanul megmaradni, félre mindenkitől és a kevéssé lehetséges gondolatoktól: ez az egyetlen áfiuma a lélek beteg-

ségeinek, nehéz biz ez kezdetben, de hát „probatum est.” Igen, megpróbálta. A máriai remeteség, az itáliai száműzetés, a gondolatok barlanglakása az örültség sötét árnyékát borította a legfényesebb homlok[ok] egyikére. Ő maga ideges sejtelmekkel írja már előbb: „Mihelyt az ember kedvet kap a szenvedésre, ezt a kedvét nem veheti el semmi — az örület, a halál — talán!” Igaza volt, de az ilyen igazságok ára egy emberélet és pedig a legértékesebbek egyike!

Szerelmes nem volt talán soha. Nem ért rá a gondolataitól. Sietett, nagy munkától égett. Lerombolni az egész régi világot és felépíteni az egész új világot: ezt vállalta s szavának akart állani.

Nővére írja, az áldott nővér, aki ápolta a haldoklót és megörökítette a halhatatlant:

„Nem találtam nála nyomát se szerelmi szenvedélynek, vagy közönséges szerelemnek. Minden szenvedélye az intelligencia dolgaira tört és a világ számára csak felületes érdeklődése maradt. Ő maga, már későn, egészen későn, bánta meg, hogy nem volt része szerelmi hevületben, de ha szép nőekkel találkozott útjában, egész vonzalma nem volt más, mint tiszta szellemi barátság.”

Nietzsche a *Schopenhauer* szemüvegén át nézett. Ez a pápaszem pedig igen fekete. Nagyra vannak modernjeink *Strindberg* nőgyűlöletének újságával. Pedig az egész benne él Nietzsche érdesen tömör szavaiban: „Az asszony számít a férfiú hiúságára. Azon ürügy alatt, hogy neki adja a parancsolást, neki hagyja a kint és a felelősséget!” De a gondolatok barlanglakója, az igazság Herosztratesze nem igazságtalan és nagy lelke ajkára menydörgés helyett olykor ily édes-bús vallomást is ad: „Honnan születik a férfi mély szerelme a nő iránt? Igazság szerint nem csak érzékiségből, de mert a férfi fölleli a nőben a gyöngeséget, a szárnyak szükségét és a fensőbbség érzését; egyszerre kísérti meg a részvét és alázat vegyülékét: és ez a szerelem forrása!”

Íme, a világtéremtő és világdöntő érzésről az mondotta a legméltóbb ígéket, aki forrásából sohasem ihatott!

III.

Szellemi rokonai. Hatását némelyek a *szofistákéhoz* hasonlítják. Igaz is, nem is. Igaz annyiban, hogy amint azok a meddő világtalányok helyében az *Én* mélységes problémáit görgették, Nietz-

sche is kalapáccsal töri össze a modern kultúra levegőben álló rendszereit. De azért a szofisták voltaképpen azt temették el, amit Nietzsche halhatatlannak érez és hirdet: *a görög életörömet, a dionysosi mámor világfijító kultuszát!*

És itt oldhatjuk meg az ő jelentőségének gordiusi csomóját: *Nietzsche Janus arcú: a múlt kritikusa és a jövő építőmestere.*

Fessünk egy képet róla. Napsütésben, a múlt és jövő határán áll egy óriás. Sasszeme mindent belát, ujjongó gyönyörrel legelgeti tekintetét a szellős görög templomokon, elszoruló szívvel látja a puszták önkínzó anachorétáit, lelkendezik a renaissance túlhabzó pogány teremtő erején, elborulva nézi a jelen egyenruhás törpéit és érchúrú lírán kap bele a felszabadult, megújult, önmagát túlhaladó *Übermensch* himnuszába.

Filozófiájának gyökere *Schopenhauer*, de ennek lemondásos pesszimizmusa nála akaratos optimizmussá virágzik ki. Nietzsche gondolatainak útja magányos és meredek. Élete örökös búcsúzás mestereitől, kiket meg kell tagadnia, barátaitól, kiket el kell hagynia [a] völgyben, örömeitől, amelyek őt hagyják cserben. Azt hiszi, mindig magasabbra tör. *Excelsior! És a vég?*

Érdkes végigkísérni gondolatait . . . *Pyrrhon* végtelen kételkedésével kezdi. A cinikus Diogenes embert keres a lámpájával. „Az én bajom — szólta Nietzsche — az, hogy én még lámpát se találtam!”

A világ azt kérdi tőle: Ó barátom, a hallgatás és a nevetés most csak a te egész filozófiád? És Nietzsche válaszol: „*Ez nem is a legostobább!*” Az örök visszatérés! Mintha csak *Sokrates* hallanók!

De végre is megvan a lámpa és most már keresheti az emberét. A szociálisták lármája rájuktereli figyelmét.

„A szociálisták két részre oszlanak, az egyik követeli a pogácsát magának, a másik a gyerekeinek. Az egyiket mindig el lehet hallgattatni, a másik pedig mindig veszedelmes, mert ő nincs érdekelve!”

Nietzsche szerint a jövő társadalma *fából vaskarika*. Mert a jövő embere, sőt részben a ma embere is „nem társadalomba való anyag.” A hamis egyenlőség és a hazug szabadság korában ez a nagy egyéniség hangsúlyozza legerősebben az *egyéniesség jogát!* Innen egy lépés — igaz, merész szökelléssel, szilaj tánc-lépéssel — a *Zarathusztra* magaslatára! Mi az az *Übermensch*? — könyvek találgtják.

A kőkor szőke bestiája, a renaissance művész zsarnoka, a költészet álma vagy az igazság sejtése? Szerintem a kérdés nem kérdés. *Az Übermensch: Nietzsche*. Ahogyan ő magának jövőendő képét megrajzolta. Ideális önarckép, de a festője kezéből kitörte az ecsetet az örültség, mielőtt olyanná lehetett volna, amilyennek magát megfestette. Hiába — álmaink oly végtelenek és erőnk oly véges. Dalolunk tomboló életörömről s gerincünk sorvad a betegségtől, dalolunk a szellem hatalmáról, diadaláról és a test paralizisben, bután roskad a porba, az érchúrú líra kiesik a kezéből s himnuszok helyett csak egy sikoltás tör fel:

— Mama, én buta vagyok!

IV.

Nietzsche, *a művész*. Goethe után, Heine és Schopenhauer mellett a német próza legnagyobb mestere. Ha a *nagy stílt* a modernnek közül elérte valaki, Nietzsche az! Örökkévaló gondolatokat örökkévaló formákba öntött. Van e stílben valami *Aischylos* meredek fenségéből, a *biblia* csodás egyszerűségéből és az *Élet* nagyszerűségéből.

A beteg Nietzsche már csak kószálva tudott írni. Ilyenkor a tölgyek zúgása adta a ritmust, vagy a tenger mormolása. És a mindig idegesebb, őrzöngőbb, lángolóbb és elborulóbb sorok közé lassan, lassan szívárogni kezdett a szíve vére! Agya saját tüzeiben lobogott, míg végre ellobogott egészen és csak egy marék hamu maradt a herosztrateszi tűzijátékból . . .

*

Századok is lejárhathatnak, míg „az örök visszatérés” következtében ismét felbukkan a kupolás homlok a hideg tengerszemekkel és menydörgő ajkakkal s új dalait elmondja Zarathusztra!

[1905. május 1.]

45.

KURUCOK BÉCSBEN

46.

POÉTA SZERELEM

PÁRBESZÉD

IKARUS BÉCSBEN

A „Fauszt orvos” szerzőjének véres szíve mellett döbbenve állunk meg mindnyájan, akik az álmokat és gondolatokat többre tartjuk az élet minden buta realitásánál. Íme, a pogány reneszánsz ideszakadt hőse, az élet nagy művésze a biblia szomorú igéi után sóhajtozik. Szomjúhozik, pedig gyöngyöző serleggel ivott a szabad, szép és nagy élet forrásaiból. Mindig a színek, a fény, a meleg, az élet vontá, az álmai többet értek, mint száz átlagélet szomorú szürkésege. És most, tépett idegekkel, elbomló aggyal dadogja a „Hamlet” szerzője igéit: „Órültség a világ minden glóriája!”

A legnagyobb érték: a lángész, a legnagyobb átok a földön. Betegség. Bűn. Lám, a Lucretiusok, Tassok, Lenauk, Nietzschek, Munkácsyk fényes homloka elborul, a sugárzó agy kiszárad, a fénytadó sötétbe süllyed [!] és a Brunok, Savonarolák fénixként égnek el a büntető máglyák tüzeiben. A Heine mondása igaz:

„Mindennek, mi szép, jó
Gyászsorsa, hogy rossz véget érjen!”

Újabban két lövés dördült el, hogy visszahangozza e rettentő igazságot. Az egyik a legértékesebb magyar gondolkodó agyát roncsolta szét: Péterfy Jenőét, a másik a legszínesebb elmét törte meg: a Bródy Sándorét.

Mily ellentét és mily rokonság! Péterfy a legfegyelmeltebb, Bródy a legszilajabb magyar szellemek közül való. Az merő reflexió, ez csupa élet, az örökös analízis, ez ideges fantázia. Hogyan? Hát a gondolatok szűz remetésege odavisz, ahova az érzések forró túlhabzása, ha kiváltságos agyvelőben fogantak? Az örületbe, a pusztulásba, az örök Nihilbe? Hát érdemes mélyen gondolkodni, fennen érezni e sárvilágon? Torz rémek tolonganak lüktető agyamban, amely fájó remegéssel vette hírü, hogy íme, egy gyönyörű dionysosi mámor ismét ködbe foszlott, talán örökre.

. . . . A szöke és szelíd bécsi apáca olvassa a szegény magyar írónak az Írást! Boldogok a lelki szegények. És a magyar író

szép, nagy és sötét szeme szokatlan fényben ég és ajka fáradtan mosolyog. Nyugodalmos álmot, kedves Ikarus, Bécsben!

Szeged és Vidéke 1905. július 7.

Juhász Gyula

49.

A JÖVŐ TUDOMÁNYA

A kolozsvári egyetem megint megszégyenítette a budapestit: katedrát állított a természettudományok filozófiájának, a múlt annyi tudománya mellé fölvette a jövő tudományát, tanárául megválasztva Palágyi Menyhértet.

Kétszeres irigységgel nézheti ezt Budapest. Először az új katedra miatt. Pázmány egyetemén a modern természettudományos világnézetről egy tanár beszél: Prohászka Ottokár. És ha M. Ferdinánd Brunetiere a szociológiát mindenáron vallásos alapokra akarja fektetni (L'equation fondamentale, Revue des deux Mondes 1903.), akkor csak természetes, hogy Prohászkanál is a vallás, quod erat demonstrandum. A magyar Erhard érzi az új idők szelét és igyekszik azt a maga hajójának javára fordítani.

Mert a jövendő filozófiája csak természettudományos alapon lehet. Eddig fölülről lefelé akart építeni a spekulatív emberi szellem, ezért dőltek mind halomra a metafizika nagyszerű légvárjai. A racionalizmus ellentmondott az empirizmusnak és a szkepticizmus mindkettőt cáfolta; Kant az ellentéteket kibékítette volna, de nála meg ott van a homályos Ding an sich, amelyet pedig Schopenhauer tüntet el.

A modern filozófia, Comte és Spencer pozitívizmusa már csak a földre épít, a nagy Ismeretlennel nem törődik. Igaz, hogy az emberi szellemben van egy ösztön, amely *egységes szemléletre* törekszik, amely egyetemesít, de erre egyetlen biztos útja van: a tapasztalás.

Comtenek igaza van, a teológia és metafizika meghaladott álláspont, *a jövő a pozitív gondolkodásé!*

Azért — bár a modern filozófia lemondott a végső okokról — a jövő bölcséletének nagyszerű célja van: az emberi ismeretek új szintézise.

Amit Aristoteles, Albertus Magnus és verulami Bacon jólrosszul megkíséreltek a maguk korában, az „instauratio magnát”, a jövendő filozófiája már fényesen fogja megcsinálni.

Egységben látni a természet és társadalom minden tényét: van-e ennél méltóbb föladata az emberi szellemnek?

Amit Mach a mechanikában, Haeckel a biológiában, Wundt a kísérleti pszichológiában, Lipps az esztétikában, Helmholtz az optikában elértek, azt a jövőendő nagy szintetikus elméje minden téren be fogja tetőzni.

Addig is üdvözöljük a modern tudomány magyar tudósát, az igazán nagy Palágyi Menyhértet, az ismeretlan új alapvetőjét, Kant polémikusát, akit, miután a német tudomány kétszer megkoszorúzott, hazája kinevezi — Huszár Vilmos dr. kollégájának. Péterfy Jenő írta:

„Inkább lennék toboz egy pinián, mint Budapesten profeszszor!”

Hja, a „János vitéz” nálunk még mindig „komolyabb” műfaj, mint az ismeretelmélet!

Szeged és Vidéke 1905. július 27.

J. Gy.

50.

POLÉMIA AZ APOSTOL KÖRÜL

51.

ARANY JÁNOS

Kísérlet

I.

Az esszé szónak ilyenén fordítását kötelességszerűnek látom ez alkalommal, mikor is új értékelés vakmerését kísérlem meg Aranyról, az emberről, a költőről („mily bitang ez a név” — mondja ő). Nálunk hagyomány nemzeti pápaszeggel nézni az írókat, ha már műve kiállotta a haladó idő aranypróbáját. Magyar érzés, nemzeti szellem dúsan él bennem, de éppen ennek öntudata sugallja a bátorságot, elfogulatlan ítéletet mondani fajom egyik legderekabbjáról. Amit írok, töredékes, szinte glosszák összege: de talán nem érdektelen és nem értéktelen.

II.

Aranyon sokat formált a környezete. Az akadémia, az öregek, a pápaszemes irodalmárok. Nem mindig kárára, nem éppen

javára. Arany végtelenül fogékony, „Túlérző fájvirág”, de éppen mivel „multa tulit, fecitque”, edzett és szemérmes. Szégyellte a maga mélységét a mások sekélysege előtt és — rejtegette. Az „*Ószikék*” költője par excellence *modern lírikus*, a legnagyobbak közül. De — szemérmes koldus, pedig király lehetne!

Azonban az akadémiában lakik és nem akarja, hogy azt mondják: bohém. (Az utóda kevésbé szégyellős.) A barátai és tisztelői, öregek, okosak, bebeszélik neki, hogy ő nagy epikus, megteszik hivatalos nemzeti epikusnak, poéta laureatusnak. Arany lassan, műgonddal dolgozik, tehát epikus. Arany humorista és komoly; tehát epikus. Arany meddő, hosszan tervező: tehát epikus.

És belekezd nagy dolgokba, töredékekbe. Nem megy. Nem halad *Csaba*, *Toldi* közepe, *Mátyás daliunnepe*. Arany érzi, fáj neki, csüggeszti, őrlí és mentegetőzik: Az eposz kora lejárt. De azért: „ha senkinek, írjad!” Példa: Tennyson és Hugo. Így csett, hogy a Toldi szerelme hosszadalmas és a Buda halála ötvösmű.

Arany érző, fájó lelke mintegy beletemctkezik a műgondba és csiszolásba. Érdekes, hogy az alexandrinusai egyre tökéletesebbek, kimértebbek, de az üdeség, az üdeség!

Buda halála archaikus, de nem klasszikus. A *Bolond Istók* titáni torzója milyen más! Milyen élő, sírvavigadó, mély és víg, vidám és keserű, mennyire *egyéni és magyar*!

Ha Petőfi tovább él, ha vaskeze és lángesze tovább acélozza, sarkallja, tüzeli Aranyt, kevesebb töredéket és több egészséget nyer vala!

Balladái igen különböző érdekűek. A tanulmány gyakorta elnyomja bennük az életet. Az iskolás esztétika mintául adja a „Tetemre hívást”.

A „*Tengeri hántás*” tősgyökeres magyar színcível, hangjaival, sejtelmes, rejtelmes hangulataival a világgöltészlet egyik élő drágakincse!

III.

Mondanom sem kell talán, hogy e különös „kísérlet” egyoldalú. Így akartam. Arany János újabb, emberibb, egyetemesebb értékelése szükséges az eddigi nemzeti *mértékelés* helyett. Az ember a mértéke mindennek, úgymond a görög bölcs, és nem a szabály.

Nálunk eddig nem igen volt igazi értékelés. Elfér egy kis „Umwerthung aller Werthe” a magyar irodalomtörténetben is.

Az iskolás irodalomtörténet nem értékeli, csak *osztályoz*. Latinos iskola, németes iskola, magyaros iskola — beléjük ülteti még a felnőtteket is. Vajon mennyivel magyarosabb Dugonics a jó öreg Orczy Lőrincnél, és mi köze Berzsenyi Horatiusnak Baróti Szabó Dávidhoz? Kisfaludy Sándor mennyiben „önállóbb”, mint akár Gvadányi, akár Kölcsey?

Mindezek rapszódiai, de talán nem érdektelenek. Szeretném, ha a magyar irodalom fejlődését végre sallang, copf és pápaszem nélkül, elfogulatlanul, nyíltan nézhetnők és öntudatos gyönyörűséggel merülnénk el az igazi *nagyok* mélységeibe és öntudatos ízléssel értékelnénk erényeket és eredményeket, hibákat és avultságokat. Talán így több és igazabb lenne a gyönyörűség és kevesebb az unalom.

Virárfakadás 1905. szeptember 1.

Juhász Gyula

52.

TOLDY FERENC

53.

GYÖKÖSSY ENDRE...

54.

JÁNOS VITÉZEK

55.

JÁSZI OSZKÁROK ÉS RÓBERT JENŐK

56.

NIETZSCHE ÉS A HELLENIZMUS

I.

Nietzschével, a *filozófussal*, az Also sprach Zarathustra szerzőjével mostanában sokat foglalkoznak az egész művelt világon.

Pro és kontra a legellentetesebb véleményeket olvashatjuk és valódi jelentősége fölött csakis a jövő fog dönteni, amikor majd *kimegy a divatból* e bálványozott író és csupán az marad fön [n] belőle, ami igaz érték. Abból a nagy és szép könyvtárból, amely róla szól, fölemlítendő *Brandes* György szellemes tanulmánya (*Menschen und Werke* című összegyűjtött esszéiben 1895.), amely a nagyközönség érdeklődését először terelte a már akkor elborult elméjű bölcseleire; a legjózanabb vélemény róla *Riehlé*, F. Nietzsche, *der Künstler und Denker* című tanulmányában. Életét nővére, N. *Förster* Erzsébet asszony írta meg legjobban.

A franciák közül Alfred *Fouillé*, a *Revue des deux Mondes* munkatársáé válik ki a Nietzsche-irodalomban, aki Max *Nordauval* együtt (M. Nordau: *Entartung*) patológiai szempontból bírálja el az Übermensch filozófusát, amíg Henri *Lichtenberger* művészi és alapos könyvében (*La philosophie de Nietzsche*. Paris. Alcan. 1904. 7-ik kiadás) talán legvilágosabban fejti ki Nietzsche egyetemes jelentőségét.

Nietzsche igen sokoldalú szellem, mint művész, költő, tudós, bölcselelő egyaránt kiváló és főleg *egyéni*. Mint stiliszta, a németeknél a legjobbak között foglal helyet, mint költő, a modern líra első jelese, mint tudós, eredeti kutatásokat végzett, amíg egészséggel győzte, mint gondolkodó, bármilyen paradox és sokban *veszedelmes* is, új világnézetet küzdött ki magának. Mi itt a görög filológust mutatjuk be és jelezzük ennek hatását a modern filozófusra. Nietzsche, a filológus, egyenlő jelentőségű a filozófussal. Maga írja egy helyen:

„A jövőző filológusának föladata mindenekelőtt kimutatni kétkedését a mi egész modern műveltségünk iránt és ezzel azután megsemmisíteni a filológusok faját.” Ebben egész életprogramja benne van. (Wir Philologen. 1875.) A filológia tehát lényegesen összefügg nála a filozófiával. Hiszen ő *kultúrfilozófus*, aki vizsgálja és értékeli, milyen alapokon épült föl a modern társadalom? A jelen tanulmány Nietzsche és a hellén világ viszonyával foglalkozik és végső célja: Nietzsche világnézetének kialakulásában a hellenizmus szerepét földeríteni.

II.

1865—1867-ig hallgatta Nietzsche a görög filológiát a lipcsei egyetemen. *Rietschl*, a germán princeps philologiae, legjobb tanítványának tartotta. Majd a bázeli egyetemre került, ahol

magántanár lett. Nietzsche már ekkor élete hivatásának tekintette az antik világ tanulmányozását. Már e tudomány választásában is arisztokratikus egyénisége nyilatkozik meg. A filológia nem tartozik a hasznot hajtó tudományok közé, előkelő tudomány ez és „korszertülden”. (Unzeitmässige Betrachtungen.)

Bázelben döntő hatással volt reá egy nagy, szinte zsarnoki egyéniség, aki lelkének bélyegét oly erősen rányomta korunk művészetére: *Wagner Rikárd*. A mester megszerette a rengeteg tudású és rajongó Nietzschét és elhatározta, hogy diadalszeke-rébe fogja ez alkalmas médiumot. Így született meg Nietzsche első nagy műve: *Die Geburt der Tragödie, oder Griechenthum und Pessimismus*. 1872.

E könyvben *három* meglehetősen ellentétes elemet találunk: a görög világ új fölfogását, Schopenhauer világnézetének egyéni és művészi applikálását és főleg Wagner művészetének, ez „egyete-mes művészetnek” túlzó magasztalását. A két utóbbival rövidebben foglalkozunk. Nietzsche Schopenhauerből indult ki, de csak a kiindulópont közös: az akarat elsősege, a voluntarizmus hangsúlyozása. De Nietzsche mindinkább enyhíti mestere pesszimizmusát, hiszen ő lényegében optimista, az *életöröm* hirdetője.

Ami Wagner dicséretét illeti, Nietzsche később maga is belátta, mily óriás távolság választja el a görög tragédiát a német zenedrámától. (L. Der Fall Wagner és Nietzsche contra Wagner.) Maga Wagner is érezte ezt, hiszen a későbbi *Parsifal* például par excellence katolikus szellemű alkotás!

Háttra van a könyv legértékesebb, maradandó eleme: az *antik görög világ új fölfogása*, eredeti művészi szemlélet alapján. Érdekes jelenség, hogy a hellén világ problémáját egyazon időben, egymástól függetlenül a nagy szellemek egész gárdája igyekszik megoldani.

Taine ekkor tartja előadásait az Ecole normalban (A görög művészet bölcselete), *Quinet* ekkor írja gyönyörű könyvét: *La mort de genie Grecque*, az angol *Walter Pater* ekkor írja korszakalkotó esszéit Platonról és a görög vallásról és remek antik regényét (Marius, le epicurien). Ekkor vet új világot *Müller Miksa* a görög mitológia eredetére és fejlődésére és Németországban ez idő a klasszika filológia aranykora.

Nietzsche könyvének gondolatmenete a következő: Schopenhauer szerint a világ lényege az önző, kínzó akarat, amely egyete-mes mivoltában az egyénnel nem törődik.

Az egyetemes örök, az egyén pusztuló. Az élet semmisége és gyötrelme tölti el az akaró egyént, aki telhetetlen és véges egyszersmind. De — és ez már Nietzsche szellemes továbbfejlesztése, — két állapot van a világon, amely fölold minket az akarási kínja alól. Mindakettő a művészetből fakad, az egyik az *apollói*, a másik a *dionysosi szemlélet*. Az első a teremtő demiurgus szemével nézi a jelenségeket és így szól a világhoz: „Akarlak, mert a te képed szép és álmódásra méltó!” A másodikban az egyéni átolvad az egyetemesbe és így kiált föl gyönyörében: „Akarlak, mert te vagy az örök élet!”

Nietzsche szerint az antik görögök az első világszemléletet az eposzban és szobrászatban, a másikat a tragédiában fejezték ki *művészileg*.

Homeros az apollói, Aischylos a dionysosi, vagyis *tragikus kultúra* legtökéletesebb megtestesülése.

Ez Nietzsche fölfogása a görög világról. Szerinte a görögök a tragikus kultúrában érték el a tökéletesség ormát. A görög tragédia egyesíti a két szemléletet, mert a dionysosi mámort apollói világossággal ábrázolja és mindehhez járul az akarat egyetemes kifejezője: *a zene*.

És itt van az összekötő híd, amely az antikvitástól elvezet Wagnerig, legalább Nietzsche könyvének szellemében.

III.

Látnivaló, hogy e fölfogás új, művészi és szellemes, de korántsem tudományos. Nietzsche összetéveszti a *filológia* konkrét módszerét a *filozófia* spekulatív eljárásával. Schopenhauer egyéni világnézetét, amely legföljebb a buddhista és középkori keresztény misztikusokéval rokon, alkalmazza a tőle merőben idegen hellenizmusra. Ezt azonnal észrevette a német tudós világ és erősen tiltakozott ellene. Rietsch [!] is megtagadta jeles tanítványát, *Wilamowitz Moellendorf* könyvet írt ellene (*Zukunftsphilologie*), amelyre Nietzsche hívei, Rohde (*Afterphilologie*) és maga *Wagner* feleltek.

Nietzsche fölfogása szerint tehát a görög világ az úgynevezett *tragikus kultúrában* jelentkezik igaz mivoltában. *Homeros*, a költő, *Aischylos*, a tragikus, *Herakleitos*, a bölcselő érik el az antik szellem zenitjét. Mikor a művészi világszemlélet meggyöngül és helyébe lép a *tudományos*: akkor hal meg az igazi görög szellem.

E mindenképpen érdekes és igaztalan elmélet mintegy kettévágja a görög világot: a praesokratikus és a Sokrates utáni korra. Ebből ered Nietzsche ellenszenve a szemében dekadens *Socrates* irányában, aki a hit helyébe a tudást teszi és Euripides-szel szemben, aki morált visz be a művészetbe. Csak az isteni *Platon*, a filozófia e legnemesebb alakja kerüli el haragját. Talán az előkelő művészet, amely Platon iratait átlengi, bűvölte el az artisztikus lelkű gondolkodót, vagy minden korok vallásos tisztelete ragadt rá, Platóról szólván? — nem tudom.*

Nietzsche *Aristotelest* annál keményebb kritikában részesíti. A görög tragédia kánonának e megalapítója szerinte nem érti, mert nem értheti már a dionysosi hangulatot, amelyből Aischylosék műve fakadt, ezért viszi bele a *kathariszis* fogalmát a tragikum elméletébe, holott ez erkölcsi elem nem férhet össze a görög tragédia tisztán művészi világszemléletével. Ez a könyv mintegy *preludiuma* az egész Nietzschének. Benne föltalálhatók a későbbi fejlődés csírái. Először is a művész Nietzsche tűnik föl markáns vonásaival. Ő maga mondja később (a második kiadás előszavában, amely igen jellemző), hogy Schopenhauer stíljétől elkábulva, „igen is szépen írta meg” e fiatalkori főművét.

De a filozófus is erősen jelentkezik már e könyvben. *Hera-kleitos* iránt táplált égő rokonszenve így érthető csak. Az ephesosi homályos bölcselő (Nietzsche is szereti a jótékony félhomályt) igen arisztokratikus gondolkodású, a tekintélyt gyűlöli, a tömeget megveti. Görög előképe tehát a későbbi, herrenmoralt hirdető és bálványait ledöntő Nietzschének, akiről barátja, Brandes találóan mondja, hogy „*arisztokratikus radikális*”.

Nietzsche ellenszenve Sokrates iránt, aki a kereszténység előhírnöke félig, érthető vonása az Antikrisztus szerzőjének. Hiszen később Nietzsche ideálja lesz: a görög kultúra gordiusi csomóját újra összekötni! (Wagner Richard in Bayreuth.) Ezt tekinti a modern társadalom méltó feladatának. És így lesz ő mintegy szellemi apja annak a *neo-hellenizmusnak*, amely korunk irodalmában és művészetében vezető irányzattá kezd emelkedni (l. Anatole France Thaisa, Leconte de Lisle, Heredia versei, Hofmansthal, Wilde, D’Annunzio drámái), ellentétben az egyoldalú *szocialista* poézissel. (Amely többnyire sivár próza.)

* Pedig Platon antipódja Nietzschének (l. Gorgias).

IV.

Első nagy könyve megjelenése után Nietzsche nemsokára ott-hagyja a bázeli egyetem tanszékét, fölhagy a görög filológiával (chef d'oeuvre[j]e: Die Philosophie der Griechen im tragischen Zeitalter, töredék marad), szakít Wagnerrel és Schopenhauerrel, de bár új utakra tér és a maga ura lesz: a görög kultúra hatása egész filozófusi pályáján domináns akkordként szerepel. 1883—1885-ig írja élete főművét, az *Also sprach Zarathustrát*. A pars vallásalapítónak kevés köze van e könyvhöz, bár stíljében sok a keleti példabeszéd és ékesenszólás, de a lényegét Nietzsche varázsos egyénisége mellett a pogány görög életöröm teszi.

A *dionysosi mámor*, amelyet annyira dicsőít első könyvében, valósággal ujjong és tombol a Zarathustra legszebb lapjain. (Főleg a táncdalokban.)

Az *öszönök apoteózisának* nevezném e könyvet és ezért oly veszedelmes a tanulatlanokra és azokra, akiknek etikai érzéke gyöngé. Jellemző az is, hogy legutolsó művének (Der Wille zur Macht. Versuch einer Umwerthung aller Werthe), amelyben egyénisége a legszabadabban nyilatkozik, utolsó fejezete: *Dionysos*. Ezután már csak az őrület volt hátra, amely 1889. januárjában örök homályt borított a századvég kétségtelenül egyik legfényesebb szellemére. (Meghalt 1900. augusztus 25.)

De bár élete csorba, műve teljes.

V.

Egyetemes jelentőségének kritikájába ezúttal nem bocsátkozhatunk, de Nietzschenek, a görög kultúra filológusának, sőt filozófusának elismerjük azon elsőrendű érdemét, hogy az érdeklődést az emberi művelődés egyik legértékesebb tényezőjére, a *hellenizmusra* irányozta oly korban, amikor az egyoldalú materializmus és szocializmus valósággal túltengett.

Ő maga, — mint láttuk, — megkísérelte az antik kultúra értékelését és ha a tudományos szabatosság hiányzik is ez értékelésből, a művészi *aisthesis* (αἰσθησις) annál erősebb benne.

A görög világ lényege: az antik lélek és hajtásai: a hellén művészet és bölcsészet, részben még ma is problémák (a vallást nem is számítva) és hogy megismerésükben a modernség oly óriás lépést tett, elsősorban Nietzsche korszakos hatásának érdeme, aki *Goethe*, *Winckelmann*, *Walter Pater* és *Taine* mellett emberi és

művészi érdeklődése folytán legközelebb jutott ahhoz a szellemhez, amely a *kereszténység mellett* az emberiség legszebb virága s amelynek két világtörténeti kivirulása: Perikles kora és a reneszansz.**

Magyar Szemle 1905. szeptember 17.

Juhász Gyula

HEREDIA

A parnasszisták eggyel kevesebben lettek, a Parnasszuson eggyel többen: ennyi az egész. Heredián kevés változás esett: már életében is halhatatlan volt. Mikor a negyven közé bekerült, Zola kibukott. A költészet világában ellenségek nincsenek, de ellentétek igen. Ők ilyenek. Zola csupa tempera[men]tum, Heredia merő nyugalom, Zola a jövő prófétája, Heredia a mult poétája, Zola modern, Heredia klasszikus, görög lélek, miként Leconte de Lisle és doctus poéta, a modern lírának igazi Anatole Franceja. Elmerül idegen korok, messze tájak világába. Megéneklí a görög klearistát, a római szántóvetőt, a középkori misztikus rózsát, a spanyol hódítót, Kuba bujaságát és az őszi hervadást. Versei finomak, csiszoltak, mint Benvenuto Cellini ötvösművei.

Művésze a formának, sokszor talán bűvésze is. A francia szonettet a tökéletesség ormára vitte. Hozzá e tekintetben csak Baudelaire fogható.

Mondják: hidegek a versei! A gyémánt is hideg, a megfagyott könnyesebb is hideg. Sokat loboghatott ez a finom lélek, míg elérte a távolságok hűvös pátoszáat!

Ez elegáns szonettek háttere egy átálmodott, átfinomult élet.

** Megkíséreljük itt a magyar nyelvű Nietzsche-irodalom bibliográfiáját adni. Egészen semmi sincs magyarra fordítva Nietzscheből, szemelvénnyek az Életben (1892.), a Huszadik Században (1900.), a Jövendőben (Éji dal), a Hétben (versek, ford.: Kun József), a Tűzben, (Délén, ford.: Babics [!] Mihály), Egyetemi Lapokban. (A Zarathustrából fordította: Juhász Gyula.) Önálló tanulmányok és ismertetések: Winkler József (Katholikus Szemle), Szász Zoltán (Új Magyar Szemle), Szlávik Mátyás (Athenaeum), Fenyő Miksa (Magyar Géniesz), Juhász Gyula (Virágfakadás), Wildner Ödön könyve (Nietzsche élete és művei) sajtó alatt.

Leconte de Lisle, Flaubert és Heredia művészi impassibilitéje sok passió után jegecedett ki! Mennyit érezhetett a nemes költő, Heredia, hiszen minden korok érzése megszólal a szonettjeiben! Igaz, arisztokrata lélek volt. De hiszen minden művész született arisztokrata! Benne a királyok öntudata él: a tömeg előtt méltósággal kell szenvedni tudni!

Mondják: tudós költő vala. Igaz és ez nagy érdeme. A művészet is tudomány, valamint a tudomány is művészet. A hajdan rapszódjai és bárdjai nyers ösztönökre appelláltak, a ma költője a művelteknek dalol. Heredia szárnyai: tudás és művészet.

A Parnasszuson már várt reá Zola. Mert egyek[!] voltak ők az élet szeretetében, a tudomány és művészet tiszteletében. És mind a kettő a tüzes dél fia. Zolában mint érzés lobogott a délszaki nap, Herediában, mint képzelet. Az egyiknek vérét forralta nagy merésrc, a másiknak agyát nagy álmodásra. De mind a kettő lelkében egyazon örök nap égett, világított: a művészeté. És most elhamvadva várják a dies illát.

Virágfakadás 1905. október 1.

Juhász Gyula

58.

GYÖKÖSSY ENDRE: IDEGEN FÖLDÖN

59.

BAUMBACH

60.

KOMJÁTHY JENŐ-TÁRSASÁG

61.

OSCAR WILDE

1.

Fáradtan álmodozva erről a szép életű és csúf végű modern pogányról, lelkembe csendül Leconte de Lisle csodálatos verse a színes kolibriról, amely végzetes mámorral szürcsöli egy aranyvirág mézét, amíg belepusztul. Így járt ő is, a káprázatokat szomjazó művészlélek, a kalmárok világában.

Imádtá a paradoxont, mivel ő maga is paradoxon vala. Nem hitt gyönyörű ötleteiben és ebbe pusztult bele. Nietzsche hitt a maga nagyszerű féligazságaiban: és ebbe pusztult bele! Jámbor keresztény emberek, ilyen szomorú pogánynak lenni! Wilde remekszépeket hazudott, mert érezte, hogy mélyebb mélységek rejtőznek e színes hazugságok alatt, mint annyi szürke igazságban, de végül is belefáradt az élet meséjébe és a pálya közepén kidőlt. Nietzsche azt vélte, hogy az ő hazugságai igazságok s végig gondolva a gondolatait: beleőrült.

A modern lélek antik fátuma ez! Könnyű volt Heraklesnek mosolyogva ledőlni buzogányára, — gondolja Anatole France M. Bergeretjé, de nehéz a mai szomorú pogánynak, akinek már lelkébe csengenek a szelíd, fehér názáreti igéi a nyolc boldogságról.

Wilde egyet vett komolyan, nem az életet, hanem a művészetet. A hazugságait. Mivelhogy szépek voltak. Ő pedig imádtá a szépet, fanatikusan, lázasan, rendületlenül, akár a milói Vénusz, akár a Botticelli Madonnája.

Különös morál virágozik ki az ilyen vallásból: a szépségimádásból. Úri morál, kegyetlen, erős, kevély, de önmagunk iránt legfőképpen! És amikor a szépség misztikus rózsájában hívó előtt föltáruznak az életnek mélységei: a bűn és a nyomor, óh akkor megzendül a szörnyű bűnbánati zsoltár: De profundis . . . A bálványkép magától elporlad és a hitetlen pap nem hihet többé már önmagában sem. Soha már — ilyenkor károgja a Poé[!] hollója végzetes igéit.

Pedig az élet könyörtelen. A szépség átka rettenetes. A végzet irgalmazott a szépség istenasszonyának, a milói Vénusznak, ő de büntetésül karjait letörte. Wilde, a világfi, a művész, a gazdag, a világtól távol, művészietlenül, koldusan pusztul el. A Heine dala ez:

„Mindennek, mi szép,
Gyászsorsa, hogy rossz¹ véget érjen.”

2.

A l'art pour l'art fényűző elve Wilde vérévé vált. A művészet végső, egyetlen célja: a művészet! Valamint az élet is magáért az életért van!

A művész gyönyörűsége azonos a színes gyíkéval, amely a

zsongító napsugáron sütkérezik s érzi az élet fényét, színét, melegét, üdvösségét.

Zola azért írja óriás chef d'oeuvrejét, a Rougon Maquartokat, hogy az igazságot megtalálja. Zola hisz nemcsak a maga művészetében, de annak igazságában is, Wilde azért ír, mert az igen szép dolog. Egy elegáns mozdulat, egy finom mosoly, egy szellemes mondás, egy bővülő tekintet éppen olyan fontos, olyan nagy előtte, akár egy elegáns szonett, egy finom rajz, egy szellemes regény. Művészte az élet káprázatos tűzijátéka, amely után annál sötétebb az éjszaka. S[e]herezáde belefárad a mesékbe és szomorúan, szürkén kiréved a világtalan sötétségbe!

3.

Wilde főműve egy regény: Dorian Gray arcképe. Az ő bűnös szerelmét az élet és a művészet iránt, mondja el benne, olyan szellemességgel, amely megdöbben és elvakít egyszerre.

Egyik alakja, Henry lord, maga Wilde. Ez az ember félelmetes az ő paradoxiajával. Az ötlet Übermensché. Minden szavának éle van, amely megsebzti azt, akire céloz és azt, aki mondja. Kétélű fegyver az ő szelleme s Wildet e fegyver ölte meg. Jövendő tragikum nehéz, fojtogató árnya leskelődik e regény háttérében.

Úgy érezzük, mintha pazarfényű szalonban, arany karosszékben egy szép, okos nagy ember, cigarettaszó mellett mesélgetné a gazdag, mély, szépséges élete történetét. És alkonyodik és nőnek, kúsznak a sanda árnyak, a mi nagy emberünk keserű mosollyal eldobja cigarettáját s míg az sziporkázva húny ki lassan, halkán, valami különös szomorúság csendül bele a csendbe.

A pogány regény utolsó lapja keresztény. Mikor az elrútot szépségimádó áldozatul hozza az életét, a képe újra szép lesz, fiatal lesz. De érdemes-e a végért elhibázni egy életet? És melyik élet nincs elhibázva?

A múlt század és egyáltalában a modernség két reprezentatív regényének tartom: Raszkolnyikovot és Gray Doriánt. Az ember, a világ csodás mélységei tárulnak föl bennük.

Mind a kettő egy gyilkosság története. Mind a két gyilkost a végzet sodorja bűnbe és a végzet sodorja bűnhődésbe.

Raszkolnyikov a tudás Übermensché, Gray Dorián a művészeté. Az egyik az akarat problémáját hánytorgatja, a másik az élvezetét.

Raszkolnyikov megöl egy előtte idegen, öreg asszonyt, hogy akaratának tudatára jöhessen, Gray Dorián meggyilkolja legjobb barátját, hogy az életet becsületesen élvezhesse.

És Raszkolnyikov óriás vergődéseken, homályos álmokon keresztül eljut a bibliához, Gray Dorián pedig az öngyilkosság-hoz.

Íme a modernség két legjelentősebb alkotásának tanulsága: Az élet vergődés. A szépség bűn. A nyomor úr. Az igazság nem a mienk. Az akaratunk se a mienk. Csupán a végső akkord más. A fatalista Dosztojevskij azt mondja: Szeresetek! Wilde nem mond semmit. Ő mindenbe belefáradt.

[1905. október 15.]

Juhász Gyula

62.

SZÁSZ KÁROLY

63.

GYÖKÖSSY ENDRE: IDEGEN FÖLDÖN

64.

NIETZSCHE ÉS A TÁRSADALOM

Paradoxon, — mondaná ingerülten e valóban igen diszparát fogalmakból alakult cím láttára a modernség divatos bölcseledője, a csak egyéniséget ismerő radikális arisztokrata. De vajon mi az egyéniség? Alapjában véve nem egyéb, mint bizonyos miliő determinált terméke, mint minden élő e világon.

És így az egyéniség problémája is társadalmi probléma, mint megint csak minden emberi jelenség e világon. És így Nietzsche filozófiáját is beleállíthatjuk abba az egyetemes nézőpontba, amellyel minden társadalmi tény, nyilvánulást szemlélünk és egyben értékelünk.

A dolog lényegét tekintve, két hatalmas áramlat vonul végig az emberi fejlődés történetén, két merőben ellentétesnek látszó, de egymást folytonosan, fokozatosan paralizáló gondolatirányzat. Mint minden a világról való szemlélet betetőzése, tehát mint világnézet: a pogányság és kereszténység (modern pogányok:

Stirner, Nietzsche maga, Wilde, D'Annunzio, Ibsen, Strindberg és társaik), mint az erkölcsi elvekből kialakuló etikai jelenség: egoizmus és altruizmus, mint társadalmi irányzat pedig: arisztokratizmus és mondjuk demokratizmus. (A különböző árnyalatokról itt nem beszélünk, de ez a két jelenség oppozíciója igen szembeszökő.) Ez a két nagy anyagiakon és szellemieken épülő gondolatjelenség a fejlődés folyamán egyre öntudatosabb, kulturálisabb és folyton-folyvást szociálisabb lesz. — A mi korunkban reprezentatív manjei: *Nietzsche és Tolsztoj*.

Nietzsche filozófiája jórésztben a pogány hellénizmusból fakadt és táplálkozott, ő az erőteljes, őszönökre apellál, ezeknek adja az elsőséget az értelem fölött és ugyancsak Nietzsche a korlátlan egyéniség le[g]merészebb hirdetője. Tolsztoj a kereszténység nagy alapítójának örök tanait alakítja át és ferdíti el, ő tiszta altruista és valódi népboldogító in effigie.

Alapjában véve mind a kettő tudománytalan és tudományellenes, de föltétlenül kultúraellenes, ha a gondolatukat végig gondolják. Mindkettő ódon metafizikai alapokra épít. Mindkettő teljesen figyelmen kívül hagyja a gazdasági talajt, amelyből Marx teóriája szerint minden ideológia kivirágzik és melyből a társadalom minden szerve életet merít. Nietzsche is, Tolsztoj is apriori állapítják meg egy elvont lény fogalmát s e szerint rajzolják meg a jövő fejlődést. Mindkettő ellensége a mai kultúrának. Nietzsche a kereszténység ellen támad és a görögség gordiusi csomóját bogozza és ugrást akar a természetben, valósággal radikális reakciót, Tolsztoj ellenben éppen az őskereszténységet ajánlja és a rousseaui gondolatot alakítja át a maga szellemében.

De míg *Nietzsche* merőben *esztétikai* világszemlélet égisze alatt álmodozik az új típusról, az Übermenschről, addig *Tolsztoj* ridegen *etikailag* fogja föl és értékeli az Embert.

E párhuzamból úgy hisszük elég élesen kirajzolódnak Nietzsche gondolatvilágának kontúrjai. Az Übermenschet az *Also sprach Zarathustra*-ban, főművében mutatja be a maga egész mivoltában.

A kritika legnehezebb problémája kétségen kívül ez: hogyan értelmezzük Nietzsche híres *Übermenschét*? Költészet játéka vagy tudományos meggyőződés elmélete ez? Egyéniség-e vajon, vagy csupán postulatum, jámbor szándék-e, mint Kant kategorikus imperativusa? Az ilyen vitáknál legjobb a szerzőhöz folyamodnunk. Nietzsche életének végső eredménye, az *Also*

sprach Zarathustra lényegében nem tudományos, amint formájában sem az.

Nem lehet filozófiai alkotás, mert hiszen nincs szilárd ismeretelméleti alapozása, ami nélkül nem képzelhető el valódi metafizika Kant óta, de tudományos sem lehet, mivel teljességgel hiányzik belőle a pozitív alap, a tények. Az az állítás is tudománytalan, hogy e mű tudományos kiépítése a darwini teóriának a struggle for life-ről. A természetes kiválasztás jelenségeit igazolva látjuk a természettudományokban és a szociológia gazdasági tényeiben, de oly komplex valamit, amilyen az etika és esztétika, a darwinizmus ezen alapgondolatával magyarázni szerintem antitudomány.

Nietzsche Übermenschének semmi realitása sincsen. Filozófiai fantom és szociális agyrém csupán, de föltétlenül gyönyörű elsőrendű költői alkotás, amely a világgköltészet legnagyobb egyéniségei mellé ülteti Nietzschét.

Azonban mint *kategorikus imperativus* is, aminek én tartom a nietzschei lényt, sokkal bizonytalanabb és ködösebb valami, mint Kantnak az ész autonómiája alapján kigondolt és igen mélyértelmű etikai követelése.

Nietzsche Übermensch két elem ellentétéből alakult. Az etikai és esztétikai világszemlélet kibékíthetetlennek látszó ellentmondásaiból. Az etika szoros kapcsolata a szociológiával itt világosan látható. Mi legyen az Übermensch normatívuma, etikai mértéke? A maga bírója senkisé is lehet és mivel se földi társadalom, se égi tekintély nincs Nietzsche szemében: az Übermensch valóságos etikai kód és szociális kaosz. Hol van az ellentétek összhangba hozója: az egyetemes érték? Az egyén és egyén viszonyát mi szabályozza? Ez az elmélet, az Übermensch szép és veszedelmes teóriája, ha ugyan annak nevezhető, a tökéletes anarkiához vezet, úgy az etikai, mint az ezzel mélységes lényegében rokon esztétikai értékek világában.

Egyén és társadalom (amelyeknek monizmusát már említettem) csupán egy szilárd, egyetemes elv alapján élhet és fejlődhetik: az *emberi szolidaritás* alapján. Ezt a nagy elvet kell szolgálnia a fejlődés két uralkodó áramlatának, amelyeket legbiztosabban így nevezhetünk: individuális és szociális irányzat. *Az emberi szolidaritást szolgálja Spencer, a filozófus, aki az egyén jogát vitatja a közösséggel szemben, ezt szolgálja az igazán tudományos szociálizmus, amely a köz elsőségét vitatja az egyes ellenében.* A jövő fejlődés bizonyára elősegíti az emberideál lehető kialakulá-

sát, azért az ideálét, aki tolsztoji szeretettel öleli magához az Embert és nietzschei öntudattal akarja az Életet. Mert bármily tudománytalanok alapjukban Nietzsche és Tolsztoj tanai, kétségen kívül áll, hogy ezek fejezik ki legművészebben, tehát leg-egyetemesebben a társadalom két éltető erejét.

Az Új Század 1905. november

Juhász Gyula

65.

HEGEDÜS-BITE GYULA: STRÓFÁK HÁROM
MACSKÁRÓL

66.

FÉNYES ADOLF

A festészet szép dolog. Pénzt hoz a konyhára és babért a szobába. A művásárokon eladja az ember a csendéletét, a tárlaton pedig beveszi a celebritások dicséretét. A festészet szép dolog. Főleg a figurális festészet. Az írástudók és farizeusok arcképeinek festése. A festészet művészet. Megvan a maga technikája, amelyet mesteriskolákban szokás elsajátítani. Így lesz lassacskán az emberből mester, azaz mesterember. Egy ember, akit lehet utánozni . . .

Fényes Adolf nem utánoz senkit. Azok közé a fényes nevek közé tartozik, akik modernné tették a magyar képművészetet: Szinnyei Merse Pállal, Mednyánszky Lászlóval, Ferenczy Károllyal, Nagy Sándorral és Kacziány Ödönnel osztozik a dicsőségben. Fényes Adolfnak megvan a maga világa, színe, árnya, szóval egyénisége. Szinte bámulatos, mennyi festői színhatást tud kihozni a proletár nyomorból és szomorúságból. Milyen gyönyörű tónusok, ellentétes színek harmóniája! Vörös munkásing, szürke kendő, kék kancsó, barnás háttér. Nagyszerű szeme van ennek a művésznek. De a szíve is helyén van neki, mert mintha mind e színek, árnyalatok és ellentétek fölolvadnának valamiben, az *ember szeretetében*. Ez a festő nem úgy áll a modelljével szemben, mint holmi anatómus, a művész ujjongását a méltó tárgy felett föl-váltja nála az ember jajongása a méltatlan nyomorúság miatt. Bármit beszélnek is a „műértők”, e képek beszélnek! Fényes Adolf képei nemcsak „nyomorképek”, de igaz emberi tettek.

Szociális jócselekedetek. Werescsagin[!] sem azért festette csataképeit, hogy szép havat és rajta szép vért pingáljon, hanem, hogy azok a néma hullák hadd beszéljék a háború iszonyát! Aki megbámulja e képeket, (a Fényes Adolf képeit) és végül azt mondja csak: „Ügyes technika, jó beállítás, kitűnő kompozíció és elsőrendű ecsetkezelés”, az lehet igen derék úr, de igazi ember nem!

Az Új Század 1905. december

Juhász Gyula

67.

ADY ENDRE ÚJ VERSEI

Budapest, 1906. A Pallas R.—T. kiadása.

Sok fanatikus barátja van s temérdek fanatikus ellensége. Emberek, ez Valaki! Megmondom ki: a legnagyobb magyar költő: Ady Endre! Az ő verseit mohó gyönyörűséggel olvassák a magyar modernek és fogcsikorgató ellenkezéssel a szívós maradiak. Igen, a maradyak! Kígyót, békát kiabálnak rá. Kozmopolita, beteg, dekadens, veszedelmes! És a verseit nem lehet érteni! De hát akkor miért is olyan veszedelmes! Kimondom bizton, bátran, a mai honi Coppèek mellett valódi representatív manje a magyarságnak, a nemzeti költőnek Ady Endre. A verseiben van valami napkeleti melódia, szín, fény, erő és szilajság, valami napimádó rajongás, valami turáni őshorú! Magyar koponya az Ady Éndréé, azokkal a nagy, álmatag, csillogó szemekkel. Az ő őse volt az a pogány igric, akit megszíjaztak az idegen papok, mert csak pogányul tudott énekelni.

A nagy magyar ugaron dúsan teremnek a fűzfák. Rájuk akasztják lantjukat a búsmagyar poéták. Azok, akik pesti zsúristák és azok, akik vidéki zsurnalisták. Azok, akik a kis battisztruháról, és azok, akik a nagy selyemkendőről danolásznak. Jól öltözött, jól ápolt fiúk. És szomorúak, mert ez így illik, illik, illik a divatos lírikusnak. Ezek a zsúrfiúk és úrfiúk a kétéltűek. (A békák is azok, a hidegvérűek és brekegők.) Élnék társaságosan, csevegnek, fecsegnek, csónakáznak, piknikeznek, zsúroznak, bálolnak, randevúznak, szóval lásd a pesti művelt társalgót és — és dalolnak. (Lásd Új Időket és egyéb újságokat.) De micsoda versek. Langyosak, limonádésak és ezekről azt mondja a hivatalos bíráló: „folyamatosan versel”, „számos dala sikerült”, „igen szépen eltalálja az őszinte érzés hangját.”

Minden intelligens ember tudja kikeről van szó: a farkas imrékről, földes imrékről és egyéb ignácokról.

Ezek mellett a kedves fiúk mellett Ady Endre titán, gigász és leviathán. Ember, aki a maga útján jár, ez az út pedig szédítően, meredeken, de az igazi dicsőség hegyére vezet, oda, ahol az utókor is látni fogja, amit néhány kortárs már lát:

Ady Endre a fiatal modern magyarság legnagyobb költője.

Az Új Század 1905. december

J. Gy.

68.

FIGYELŐ

Havi szemle. Szerkeszti Osváth [!] Ernő

Legújabb számába írtak: Szilágyi Géza, Szini Gyula, Ady Endre, Fenyő Miksa, Kosztolányi Dezső, csupa modern, merő előkelő név. Ez aztán a gárda, a fiatal, a bátor és művelt és tehetséges. Végre egy revü, amely nem hoz szégyent, amely diadalt hoz a magyarságnak és modernségnek. Ahány név, annyi szín, erő, hang. Annyi egyéniség. *Szini* Gyula színes, szellemes, franciás espritje mellett *Szilágyi* Géza plasztikus, márványos, szilárd, klasszikus ereje, *Ady* Endre melódiás, táncoló, szilajkodó stílusa mellett *Fenyő* Miksa érdes, komoly, higgadt, súlyos, benső pátosza. És ott vannak a kitűnő elbeszélők: *Jób* Dániel, a mélységes finomság és *Biró* Lajos, a termő erő képviselői. Ott *Elek* Artur, akiben tudás és képzelet gyönyörűen párosult, *Róbert* Jenő, *Cholnoky* Viktor és mások. De nem szabad és nem lehet elfeledni a legerősebb tehetségű magyar írónt sem, *F. Kaffka* Margitot, aki egy mélységesen megrázó novellájával tündökölt a Figyelőben. És ott van *Kosztolányi* Dezső, akiről most nem mondunk semmit, mert nemsokára sokat fogunk róla beszélni. Maga a szerkesztő *Osváth* Ernő egyetlen bevezető cikket írt a lapjába. Ez a nagy szerénység igen rosszul esik az igaz írásművészet kevés rajongó barátjának.

A legközelebbi számban *Ady* Endre izgatón érdekes cikket írt *Morituri* címen a mai magyar társadalomról. *Morituri!* Biztosra vettem, hogy a maradi, a gyászmagyar, a korhadt társadalmat érti alatta. Egy hazug világot, amelynek *Komjáthy* Jenő szerint „kölcsonzótt lelke van” és így elfog pusztulni az új idők (de nem az „Új Idők”) viharában! Ó nem! *Ady* Endre igric barátom halotti

beszédét a Péterfy Jenők, Grünwald Bélák, szóval saját maga fölött is tartja.

Hát, jókor legyen mondva, maga a Figyelő író és olvasó gárdája is elég záloga a jövődönnek, a szebb, a jobb, a szabadabb jövődönnek. Vannak már elegenden modern magyarok, akik nem engedik az idő kerekét visszafordítani, ha kerékbe törik is őket.

Eljő egy hajnal, amikor Komjáthy Jenő szavával kiálthatják: Itt az én időm! Ady Endre nem félhet!

Az Új Század 1905. december

J. Gy.

69.

TAINE MŰVÉSZETE

A tizenkilencedik század közepén megjelenik Párisban egy előkelő szellem, tele túlbuzgó energiával és az élet szabad szemléletével s alkotni akar. Természetesen a romboláson kezdi. Megírja „Les philosophes classiques en France” című könyvét, elragadó hévvel és mosolygó csprít-vel, amellyel megadja a kegyelem-dőfést az addig uralkodó, sőt hatalmaskodó Cousinnak.

Miután így egy csapásra lerombolta az akadályokat, megindul a nagy mű, amelynél különbet a francia szellem még nem épített. Megírja a De l'intelligence-t, amely az emberi lelket új világításban tárja föl, a „Histoire de la littérature anglaise”-t, amelyben megteremti az irodalomtörténet tudományát, megírja az Origines-t, amelyben a francia forradalmat ítéli el.

Az emberi tudás minden birodalmában szuverén erővel uralkodik. Zola mondja M. Taine, l'artiste című tanulmányában, hogy Taine, ha rászánja magát, elsőrendű regényíró lesz.

Miért? Mert bármibe fog az ilyen szellem, mindenütt önmagát adja, az egész embert, a nagy művészt.

Taine művészete! Milyen alkatú, milyen irányú, ezt akarjuk megrajzolni ebben a kísérletben oly vázlatosan, amint azt lapunk keretei megengedik.

Taine mindig elárulja rokon- és ellenszenvét az emberek, művészek, a nemzetek, korok, intézmények, vallások és eszmék iránt mindenhol. Sőt nézetét a tényekről és az azokat mozgató erőkről, vagyis világfelfogását is nyíltan bevallja mindig.

Felfogása életről, művészetről rokon Balzac, Flaubert, Zola felfogásával. Amikor kijelenti, hogy erény és bűn olyan számára, mint a cukor és vitriol, önkénytelenül Zola ideáljára, a román

experimentálra gondolunk. Taine erősen realista, sőt naturalista, temperamentuma rokon a Zoláéval, hogy művészete is, azt most igyekezzünk kimutatni.

Mind Taine, mind Zola elsődrendű leíró művészek. Zolát e tekintetben Homerossal rokonnak mondja a modern elfogulatlan kritika. (Alexander Bernát.)

Taine festőnek készült, de bár korán elvonta e térről a tudomány, mégis, az elfojtott festő koronként kitör belőle s lapokon át fest irodalomtörténeti portréket, tájképeket, csataképeket. Ilyen a középkori francia invázió képe az „Angol irodalomtörténet”-ben. Leírja, hogy egy napon fegyverek csillantak meg a napfényben, amely hosszú borulás után hirtelen erősebb lett s acélok hangjától kongott a foszló köd. Az egész egyoldalas leírás modern tájkép a Turner modorában. Ő mindent lát, ő mindent hall, tér és idő előtte nem akadályok. Amikor Swiftről ír, azzal kezd, hogyan bukott el egy sovány, púpos, ügyetlen fickó a második vizsgán a logikából, Burnsot a szántóföldön ekéje mellett, dalolva és káromkodva, keresi föl; nála nincs évszám és adat, az állványok mind eltakarítva, előttünk a kész festmény áll s a mester elegáns szalonkabátjában élénk taglejtéssel hívja föl figyelmünket a rejtett szépségekre.

Mindakettő erőteljes, duzzadó szellem, csupa hús, csupa élet, renaissance-emberek, akik számára e föld buja tenyészet, amelyben bátor tekintettel gyönyörködni kell. Egészséges, harcvágyó lelkek, akik a cinquecentóban óriás falakat és égberontó kupolákat festettek volna tele brutális izmokkal és mosolygó álmokkal, míg most, a gépek századában, egy kissé lehűtve és lázongva; óriás íróasztalokat töltöttek meg tomusokra menő kéziratokkal. Zola gyönyörűen érinti a Mes haines-ben, hogy a húsímádó Taine izmai és idegei folyton csatáztak egymással.

Taine és Zola egyik az emberlátásban. Mindakettő típusokat fest. A természettudós szólal meg így a lelkükben, aki minden egyénben valamely környezet hatásának, valamely szenvedélynek vagy betegségnek monográfiáját akarja megírni. Taine Dickense valósággal monomániákus, Macaulaye az ügyvéd jellemrajza, Carlyle-je pedig a lángeszű örült hatását teszi rám.

Zola Les Rougon Macquarts-ja szintén nem egyéb, mint átöröklött bűnök és nyavalyák tudományosnak ígérkező, de alapjában művészi festése egy korrajz keretében.

Feltűnő mindkét író rokonsága a monumentális iránt való érzékében. Ez is renaissance vonás.

Taine leírja Shakespeare színházát... Semmi száraz adathalmaz, semmi évszám, név, semmi holt dolog, ahogy ez már Tainenél szokás. Egyszerűen leültet bennünket egy székre, ahonnan látunk, hallunk, sőt szagolunk mindent, a csőcseléket, a polgárokat, a nemeseket, a királyt, a színészeket, a díszleteket, a verekedést, a társalgást, az evést-ivást, a hajigálózást, mindent. A végén már zúg a fejünk a zajtól, szemünk káprázik a tarkaságtól s orrunkat befogjuk, gyomrunk émelyeg. Ez Taine! És Zola. Csak utalok a *Ventre de Paris Central-Halljainak* leírására, amely minden érzékünket valósággal megdolgozza. Az óriás Hallban, a különböző sajtok illatának egész szimfóniáját érzeti velünk a modern Homeros.

A monumentalitás szédítő arányaiban rajzolja Taine a középkori skolasztikát és Zola a sedáni hadsereget.

Ily hatalmas látványoknál van elemében e két hatalmas temperamentum, ilyenkor bátran és féktelenül kitombolhatják magukat!

Rokonok ők az emberi test pogány kultuszában. Ezért fordul oly áradozó szeretettel az egyik a görög szobrászat és a németalföldi festészet felé, ezért kedveli a másikat a Nanákat, e „nagy, aranyos legyeket”. A hús túlságos szeretete önkénytelenül a rút, az idomtalan, a túltengő felé tereli figyelmüket, sőt rokonszenvüket. Taine mondja a rút Swift lelkéről, hogy szép volt, mint egy palota. Szép volt e palota, amikor égett is! „Különösen, ha égett”, teszi hozzá. Ez a naturalista megjegyzése. Hogy Zola mint kéjelgett, szinte vájkált a gennyes, rothadó, felhasználtnak induló testben, azt tudjuk. És tudjuk, mit mondott róla Nietzsche, aki különben becsülte benne az erőt: „Freude zu stinken!”

Hogy Zola milyen nagy festő, hogy nála a leírás túlteng, néha öncél, arról kritikussai nem győznek panaszkodni s azt értelmes olvasói nem győzik csodálni.

Taine a *Litterature anglaise* korszakos bevezetésében kifejti ismert elveit a *race*, *moment*, *milieu* hármas tényezőről, a *faculté maitresse*-ről s azután a tudós buzgalmával, a művész lelkesedésével a nagy munkához lát. Eleinte a tudós van főlszínen és bár kezdetben is, szinte látjuk egy-egy ujjongó, diadalmas gesztusát, ez a tudós öröme, amint egy-egy igazságra, az ő igazságára rámutat, — majd hirtelen a művész jut szóhoz, sutba dobja az iskolás érvelést, a mankón járó igazságokat, előszedi palettáját, vígan füttyörész, szép, nagy szemei csillognak, vére megpezsdül és bár azt ígérte, hogy a vegyész hideg-rideg tárgyilagosságával

mérlegeli, boncolgatja az embereket és dolgokat, hirtelen gúnyos megvetéssel rántja le a leplet a középkori skolasztika szaiszi képéről, széles jókedvvel mutat rá a Shakspeare előtti elaljasult költők csörgősipkájára, ujjongva üdvözli a renaissance hajnalát, hogy hála Istennek, megint nappal lesz a hosszú, unalmas éj után, véres könyveket[!] szeretne sírni a boldogtalan Swift halotti maszkja láttára s a nagy könyv utolsó lapján kijelenti, hogy Tennyson nagyobb költő, mint Musset, de ő emezt mégis jobban szereti!

Az objektivitás, amelyet ígért, fölolvadt egy nagy művész, egy nagy ember lelkének izzó kohójában.

Különb en elmélete is tisztán művészi. Az író előtte lélektani probléma, akár Bourget előtt.

A különbség, — amint erre utal is a Shakspeare-fejezetben az „Angol irodalomtörténet”-ben, — csak az, hogy a költő a kész embert mutatja be, míg a kritikus előttünk alkotja meg emberét. De ez inkább áll a regényíró Bourgetre, a komplex érzések analitikusára, mint a penetratív fantáziával oly igen megáldott Taine-re.

Valóban, a képzelet az, amely csodálatos erővel munkál e ropant intellektusban, amely az ő igazi facultè maitresse, amely leigázza tudását és egyben szárnyat ad neki. Analízis és szintézis nála oly harmonikusan egyesül, hogy e tekintetben Taine egyedül álló jelensége a világirodalomnak.

Olvasva óriás tomusait, úgy érezzük, hogy egy nagy ismerősünk vezet bennünket rengeteg ember során keresztül, akiket jól ismer, helelát múltjukba és lelkükbe, tudja jövőjüket, szereti vagy gyűlöli őket s ezt nekünk mind értésünkre adja. Ő sohasem untat; vele együtt járni, őt hallgatni egyike a legnagyobb élvezeteknek.

S a séta végén úgy érezzük, hogy az emberek és dolgok lényegébe láttunk, tudjuk, mi az élet, a világ, a boldogság, a művészet, a tudomány, az igazság, a szeretet és főleg megismerjük önmagunkat, álmainkat és szenvedélyeinket s végezetül elmondhatjuk a nagy ismerősről, amit ő mondott Shakspeare-ről a költő szavaival:

„Szeretlek, mert sokat éreztél és szenvedtél!” És tegyük hozzá s mert azt művészileg kifejezted!

IBSEN

Észak lángesze Ibsen. Az éjféli nap országa az ő képzeletének birodalma. Az örökké sápadt, beteg ég alatt, ködök cellájában szövi álmait. Észak rémes árnyai kísértének az ő művében. A jeges oromra törtető John Gabriel Borkman megfagy két élő árnyék között, a ködös, rejtelmes tenger távol ígéretek, serkentő szövegeket küld az ő asszonyának, Ellidának és a haladó Oszvald utolsó szavával, nyögve, esengve, rimánkodva kéri a napot, a napot, amely oly idegen az éjszaka hazájában. Ibsen képzelete a nagy szürkület, az örök alkonyat színeinek, árnyainak szomorú reflexe. Ibsen református. A lelkiismeret Nessus mérge az ő pályájának is bére lőn és amíg a könnyed franciák, az Alexandre Dumas filsek ügyvédek a drámában, addig a komor Ibsen valódi lelkipászor. Pásztor a magányban, pásztor nyáj nélkül: az individualista tragikumának egyik eleme. Mert Ibsen is magányos ember, mint Gerhard Hauptmann Johannes Vockeratja, de míg ennek miliője: egy szoba, pár ember, addig Ibsen egész hazája, összes nyárspolgáraival. Dante is száműzött volt északon, Ibsen is az volt Délen. A Heine dala ez: „Északnak rideg ormán fenyőfa álmodik . . .” Az Ibsen splendid isolationja szimbóluma minden pusztába kiáltó lángész oázisának . . .

Az egyéniség problémája: ez Ibsen vezérmotívuma. Életében és költészetében, illetőleg e kettő becsületes monizmusában.

Az emberiség és az egyéniség pályájának három korszakát átélte Ibsen. Áldozott a bálványoknak, félt a kísértetektől ifjúkori bűneiben, történeti drámáiban, átment a metafizikai álmok nagyszerű betegségén, hegeli szellemben írt drámai költeményeiben és Shaksperen, Hegelen át eljutott végre Ibsenig, társadalomellenes ún. társadalmi drámáiban.

Az egyéniség drámái ezek. Az igazságok költeményei ezek. Ibsen problémái a lelkéből fakadnak. Ibsen problémái élnek, mélységes, öntudatos, küzdelmes életet. E problémák tragikus erejűek, aki nem oldja meg őket, azt a mélységbe taszítja az élet szfinxe. Az élet ellentétes ormai merednek ránk Ibsen e drámáiban, de az ormokat meg kell mászni, hogy a nagy perspektívában gyönyörködhessünk, nevetve a leküzdött tájakon.

Stockmann dr., az igazság hőse, pörbe száll az egész kompakt majoritással, amelynek hatalma van, de igazsága nincsen!

Az egyéniség öntudata kiválik a tömeg tudatlanságából, mint a kivert bika és a maga igazságával üdvözülni: „Az a legerősebb, aki egyedül van!” Helyes. Éljen az egyéniség.

De Rosmersholm is az igazság hőse, ő is egyéniség és mert nem fért meg a tömeggel egy csárdában, egy keskeny pallón kell halálba mennie a nővel, aki megértette őt.

Oszvald, a beteg lángész elsorvad, mert a szülei hazug élet ingoványában éltek. A napot keresi, mint Ibsen az igazságot. Vesszen a hazugság! De a Vadkacsa kis Hedvige belepusztul abba, mert valaki mindenáron a merő igazságot akarta a jótékony, életető hazugságok helyett!

Nóra becsapja az ajtót és elhagyja férjét, mivel a lelkük idegen, örökre idegen lett, elmegy az új, szabad, becsületes, öntudatos életbe. De Hedda Gabler ezt az életet éli és ez az élet teszi tönkre erkölcsileg és testileg.

Ilyen csapásokon, ilyen kanyarodókon halad Ibsen magányos útja az élet hegyére.

A testvérek és barátok, az ellenségek és idegenek lassan-lassan elszakadnak, az út egyre meredekebb, de egyre magasabb! Végre is fönn vagyunk: Sur les glaciers de la intelligence. (A. Suarès.) És ami itt kitérül bámuló szemeink előtt, az nem világnézet, csak világmelankólia. Ősz van, az élet ősze.

Rubek szobrász belátja, hogy az asszony, akivel az élet ösvényén haladt, nem méltó hozzá, akit pedig a múltak májusában elhagyott, az már csupa dér, csupa fagy.

Hadd jöjjön az elmúlás tisztító lavínája, talán akkor — Mi halottak föltámadunk.

A távolságok hűvös nietzschei pátosza csendül ki Ibsen csodálatos epilógusából.

Ibsenben, mint a modern lángészben általában, Anatole Franceban, Zolában, Tolsztojban is, de főleg Ibsenben két lélek él, két lélek vergődik: a művész és a kritikus.

Ibsenben hatalmasan működik a nagy költők látományszerű ereje, a vízió, amely igazabb, mert mélyebb, mert egyetemesebb a valóságnál. Ide torkollik minden vita, amely az idealizmusról és realizmusról kerepel.

Sophokles márványelkű hőszei koturnuson jártak, Shakspeare hősei királyok és Ibsen alakjai kivételes egyéniségek!

De Ibsen nemcsak teremtője alakjainak, hanem — mint láthattuk — kritikusa is. Prospero bűvészpálcájával az egyik, az ga zság mérlegével a másik kezében!

Bildungsphilisterek kedves játéka egymás fejéhez vágni Shaksperet és Ibsent, észak két óriását. Holott ők össze nem mérhetők, az ő világuk egymástól merőben idegen világ.

Shakspere az ösztönök, Ibsen a gondolatok tragikusa. Shaksperc hősei szenvedélyeikből táplálkoznak és nőnek titáni nagyra, Ibsen hősei a lelkiismeretük problémáitól sorvadoznak el.

Mondják, Shaksperenél megtaláljuk Ibsen problémáit. Ott van Coriolanusban az egyéniségé. Igen, csakhogy a római patriiciust tajtékozó indulatáért öklelik ki a tribunusok, míg a norvég orvos az igazság fanatikusa.

Ami Ibsennél probléma, az Shaksperenél motívum csupán. De mind a két lángész hatalmas világképeket tár föl s művészetük lángját egyazon ősi tűz szítja lobogásra. A Kísértetekben Osvald idegrázó vége, a Vadkacsában a fajta erdeje, az Epilógus lavínája éppen oly csodálatos erejű világszimbólumokként hatnak, mint Shakspere clemi szenvedélyei és szenvedései, Hamlet halála, Macbet boszorkányai és Prosperó vége.

Ibsen annak az intim és intellektuális művészetnek első és eddig legnagyobb képviselője, harcosa és mestere, amelyé szerintem a jövő! Az ösztönök vad kiáltásait az intelligencia termékeny igéi váltják föl, a színes hazugságok helyébe súlyos igazságok jönnek. Az irodalom eddig kevés tiszteletreméltó kivétellel tisztára szexuális dolgokkal vesződött, ezeket variálta örökösön, de Ibsen megmutatta, hogy lehet valaki lángész művész anélkül, hogy a primo amorosok szerepére vállalkoznék. Nála minden probléma intellektuális mélységet nyer, még a szexuális is.

Dramáiban alig találkozunk szerelemmel, nála házasságok vannak, vagyis két egyenlő, vagy egyenlőtlen ember lelki egyesülése, vagy nem egyesülése. Nagy lelki szegénységre vall őt összevetni a francia társadalmi drámával.

Alexandre Dumas fiás és társai kitűnő drámaírók, de náluk osztályproblémák vannak csupán, az anyém, tied, övé kérdései szerelemben, házasságban és házasságon kívül.

Ibsen vetette föl modern drámáiban a jelen egyedüli mély égető és egyetemes problémáját: az egyéniségét. Nála az egyén az egyénnel vagy tömeggel áll szemben.

A szocialisták csak emberi életet követelnek: Ibsen már egyéni életet hirdet! Csak a szabad, erős, becsületos egyéniség az értékes.

Bármily kerülő utakon és mélységeken át jutott is Ibsen az élet hegyére, mindig a szolgaság és hazugság bástyáit dő[n]tögette és mindig a szabadság és igazság fegyverével. Az egyéniség problémáját kétféleképpen bontogatták eddig: etikailag vagy esztétikailag. Jézus és Zaratusztra a szeretet és erő ideáljai integettek eddig az öntudat Odysseiáját hilyongó emberiség felé.

Ibsennél e két elem egyesül, mint a levegő két eleme. A szép és igaz élet egy nála, valamint azonos a rút és hitvány élet. Csak az erőben van jóság és csak a jó erős. D'Annunziónál túltengő és tartalmatlan esztéta az egyéniség, Tolsztojnál ugyanilyen asz-kéta. Az Ibsen ideálja a tökéletes, az emberi és művészi ideál.

Szeged és Vidéke 1905. december 24.

Juhász Gyula

71.

KÉT KÖNYV

72.

A SZÍNPAD VARÁZSA

1906

73.

HERCZEG FERENC ÚJ REGÉNYE: LÉLEKRABLÁS

74.

A MAGYAR REND

— A piaristák „válságához” —

Magnas Ignatius urbes amabat, — mondja a régi vers. Valóban, Inigo Loyola, a sánta vitéz fölötte kedvelé a nagy városokat. A nagy polémiáknak miatta. Mert a nagy városokban laknak, sokadoznak a hitetlenek és eretnekek és így annál nagyobb a hit diadala ad maiorem Dei gloriam. Mert világharcra indult vala három társával az Úr sánta vitéze, a középkor utolsó győzelmes don Quixoteja. Zászlaján a Pontifex Maximus neve lengett, légyen a lobogó Sevíllában, Lutetia Parisiorumban, avagy éppen Sabaria ormain. De mégis, Nagyszombatban vala-

hogy másképp festett az a zászló. Patrona Hungariae nevét írta rá Pázmány, kinek szava márvány, Zrínyi Miklós mestere. A középkor itt, a Kárpátok alatt még a sánta spanyol szavára se akart föltámadni. De talán most. Talán.

*

Énekeljünk új éneket ama másik spanyolról, az egyetlen rendalapítóról, akinek nyájas, bölcs szívében az Új Kornak virágai nyíltak. Pedig ez is a sánta vitéz korában élt, sőt az napon jött e világra, amelyen Inigo Loyola megtért őseihez.

Calasantius! Mosolygó arcú öreg úr, rózsák és gyermekek között. Az ő gondja, gondolatja nem a P. M. ez világi regnumának kiterjesztése a föld minden népei között, ő Róma ura helyett Róma kis koldusait öleli atyai szívére. Ő pater Calasantius. Nagy kánoni csodák nem igen virulnak az ő földi élete ösvényén, de ott virul minden útján a — legnagyobb csuda: a Szeretet virága.

Jézus társasága sisakosan, paizsosan indul in partibus infidelium, a kegyes atyák — ezek ám a derék hamelni patkányfogók — kenyérrel és tudománnyal csalogatják az ifjúságot.

A magyar piaristák — ez egy nagy, külön fejezet a magyar kultúra történetében. Ők ringatják a nemzeti színészet bölcsőjét: Simai Kristóf, Benyák Bernát és társai. Ővék a magyar regény megteremtésének történeti dicsősége: Dugonics András Etelkájával. De ővék a tudományos magyar nyelvészet megalapításának örök érdeme: a nagy Révai két nagy munkájával. Piarista atya gyűjtötte össze a hazai irodalom történetének első adatait: Horányi Elek a két Memoriával. És 1848 egyik diadala is a kegyes atya nevéhez fűződik: Erdősiéhez.

Mikor Paulus eremita rendjét eltörülte a kalapos király, a piaristák lettek az igazi „magyar rend”. József császár németesítő rendszere ellen Dugonics András harcolt a toll diadalmas fegyverével. Etelkát is azért írta. Ami Zalán futása 1825-ben, az Etelka a maga idejében: *politikai tett!*

A piaristák mindig a magyarság erős kulturális tényezői voltak. Fölvilágosult, hazafias, modern emberek. És most, íme, őket is szeléd igájába akarja fogni a nagy, fekete Internacionálé!

De ebből nem lesz semmi!

Hogy ők a világreakció szekerét tolják, a sánta spanyol fekete lobogóit lobogtassák?

Calasantius atya derűs, ősz feje a mennyei rózsák közül halkán mosolyog le a magyar provinciálisra:

— Fiam, ne feledkezzél el a szegény magyar gyermekekről!
És megérti ezt szó nélkül is a provinciális: *Gabriel ille Hungarus*.
Hiszen ő Dugonics Andrásnak utóda és földije: Magyar Gábor.

Szeged és Vidéke 1906. június 7.

Juhász Gyula

75.

SOUMEN LAULU

76.

A DUGONICS-SZOBA

A fiatal, parvenü, rövid félszázad során faluból világvárossá vedlett Budapestet gyakorta megszólják nagy fiataltsága miatt. Nincsenek tradíciói, nincsen stílusa, lelke. Bécsi mintára épült házak között bécsi mintára emelt szobrok. Egy város, amelynek nincsenek emlékei, nagyon szomorú város. De Budapesten mégis csak akadnak. Ott van a nemesen egyszerű régiség, Széchenyi Ferenc öreg Múzeuma, a parkban Ferency [!] antik magyar szobraival. Ott az Orcy-kert [!], amelynek árnyas ösvényein a parókás, franciás poétaúr sétálgatott. Ott a Margitsziget, ahol a tölgyek alatt a tamburás öreg úr álmodozott Toldi szerelméről. És ott az Akadémia, a legnagyobb magyar örök emlékezetére. A többi nagy magyar városnak is vannak hagyományai, van stílusa.

A kuruc Kassa, a kálomista Debrecen, kincses Kolozsvár mind, mind jelent valamit. Valami múltat és valami maradandót. Szeged a tökéletes stílnélküliség. Ez a stílusa! Ez a város nem mond semmit az idegennek. (Hagyjuk most a kiáltó mizériákat.) Pedig az alföldi metropolisznak, a nemzeti fővárosnak is *volnának* emlékei és hagyományai. De a Boszorkány-szigetet gondos kezek kivágták, a szegedi várat eltörölték a homokos föld színéről, — hiszen vannak nekünk úgynevezett műemlékeink, amelyeket restaurálni kellene, hogy a tornyuk ránk ne dűljön.

Született Szegeden egy nagy magyar ember, a nemzeti irodalom történetének jelentős alakja. A maga korában — a magyar renaissance igazi kora! — olyan kultúrmunkát végezett szívvel és ésszel, amelyért örökös hálára kötelezte nemzetét. Ő írta az

első sikert arató magyar színjátékot, az első magyar regényt, az első magyar „tudákosság” könyvét, ő gyűjtötte össze először a szegedi néplélek megnyilatkozásait. Ez a férfiú — ki ne tudná? — Dugonics András piarista szerzetes. Szülőháza igazán emlék. És hogy becsüli meg a város? Árendába adják, kereskednek benne. Az idegent megdöbbeníti ez a kettős fölírat:

Itt született és halt meg Dugonics András.
Itt legkitűnőbb Kathreiner maláta kapható.

Így becsüli meg a nemes város nagy fia szülőházát. Így él a tradíció, a kegyelet Szeged városában.

Most volna a szegedi színészet születésének százados fordulója. A nemzeti játékszín annaleseiben korszakos dátum. Meg kellene ülnie a városnak, a színháznak, az irodalomnak. Semmi hang erről. Kelemen Lászlónak, a lobogó lelkű apostolnak nevééről volna egy utcánk, egyéb semmi. A többi néma csend.

De maradjunk Dugonicsnál. Most, hogy a nagy szegedi író és tudós újabb relikviái napvilágot látnak, a város kezére kerülnek, legfőbb ideje fölvetni a kérdést: mikor lesz már Szegeden Dugonics-szoba? Akár a jeles férfi szülőházában, akár az új közművelődésnek szentelt palotában. Ha van a magyar Akadémiában Goethe-szoba, Szegeden is elfér a Dugonics-szoba, az író összes megszerzhető relikviáival, kézírásaival, könyveivel, bútoraival és — ez fontos — a lehető teljes Dugonics-irodalommal. Ez a hála és kötelesség elemi ténye lesz az író iránt, aki egész hosszú életét a magyar népnek, a magyar kultúrának áldozta.

Érdemes volna újra kiadni Dugonicstól a Magyar Példabeszédek és Jeles Mondásokat. A szegedi néplélek gazdag kincs bányája e nagy munka, amelyet élete alkonyatán, szülőtte városában írt a nagy, a nemes öreg. A magyar folklór terén Baranyai Decsi, Szirmay Antal és Pálóczi Horváth ez irányú gyűjteménye mellett Dugonics könyve a legfontosabb.

Hagyományokban szegény városnak, amilyen Szeged, meg kell mentenie minden menthetőt, a múlt minden virágát és mohát. A Dugonics-szobát ajánljuk a kultúrszenátornak nevezett úr komoly figyelmébe.

Ha már nem csinálnak kultúrát Szegeden, legalább őrizzük meg a régít kegyelettel!

Szeged és Vidéke 1906. június 21.

Juhász Gyula

PATÓ PÁLOK

Engedje meg a tisztelt olvasó, hogy most az egyszer szóljunk az irodalomról is. Fehér holló ez a magyar ugaron, ahol szobrot emelnek Károlyi Sándornak, aki gyűlölete turháját köpte a munkás milliókra azért, mert elégedetlenek voltak az ő úri moráljával, — de nem akar szobra emelkedni a Nagy Mesemondónak, Jókainak, aki egész életében egyebet se csinált, csak — lelke dáriuskinscét szórta szét könnyelműen a millióknak. A „dekadens nyugaton” mindennapos dolog az irodalmi cikk. A *Le Figaroba*, a *Tempsbe* a modern francia irodalom jelesei írnak cicerót — írókról, művészekről. De a Mokány Berci és az álkultúra hazájában ez persze — dekadencia. Itt például az történt, hogy valaki már megint megtisztelte az új magyar irodalmat azzal, hogy — lerántotta. Mivel az irodalom a nemzeti kultúra eleme, a jövődő alakítója, illik e dologgal érdeme szerint elbánni.

Fáj ezeknek a vitatkozóknak az, hogy az új magyar irodalom ifjú nihilistái ágálnak a magyar irodalom és költészet nagyjai ellen.

Hát ha a tisztelt vitatkozók és társaik e nagyok közé sorozzák magukat, bizony ágálnak ellene!

Az a cikk, amely e kitámadást okozta, Ignotust említi, mint a modernnek egyik elitemberét. No hát, Arany Jánosról szebben, okosabban még nem írt senki Ignotusnál és — Fenyő Miksánál, akinek remek esszéjét a *dekadens Figyelőben* olvassa el üres óráiban bárki a régi magyarok közül.

Arany János — egyéniség és a fene modernnek ezt ismerik el egyetlen igaz értéknek, (ha elismerhetik). Mert utóvégre is az irodalomban csak joga van minden egyéniségnek a saját érzése szerint üdvözülni? Petőfi útálta Goethet és Toldy, Greguss póriasnak tartotta — Petőfit. Vagy nem ismerik az urak Péterfy Jenő remekművét, amelyben Jókait alaposan lerántja, (sic!) összehasonlítván a magyar mesemondót a *dekadens Balzaccal* és *Flauberttel*!

Mindenkorra férfiasan le kell már számolnunk az irodalmi fétisimádással és hullafertőzéssel, amely impotens ösztönével örökké a Múltat ölelgeti és meddőn dadogja a Múlt dalait. Arany János lángész, de azok a kisleludysta és petőfista patófyk,

akik az ő irányra ráncaiba fogóznak, mint az anyámasszony katonája, a gondolat és formaszegények igen is méltó elbánásban részesülnek az új irodalomtól, amely új idők új dalait dalolja, ha megpukkad, ha megreped, ha fölfordul is Mokány Berci!

Hogy mi arról álmodoznánk, hogy a „kivénült” (ezt őők mondják!) nemzeti irány harcol ellenünk? Ne bolondozzanak az urak! Ki az az irány? Lampért Géza tekintetes úr, Szabó Sándor nemzetes úr, Farkas Imre limonádés úr? Talán a szalonkurucok, akik avas, üres, lelketlen, ízléstelen ódákból prostituálják a hazafiságot, vagy a fokosos, bicskás kelmeiek, akiknek magyar nadrágját már Arany János kiporolta és a limonádés holdkórosok, az örök szépség mézeskalácsos bábujának nyalói?

Igaza van szilánkfő úrnak. „Nincs harc és nem lesz.” Ady Endre — akit a vaskalapos Vasárnapi Újság is ijedten megdicséret — csak nem harcol Pósa bácsiékkel? Ignotus csak nem harcol szilánkfő úrral? Nagyobb nyulakat is ledurrantott ő már a magyar ugaron. F. Kaffka Margit se akar szépségversenyt Gömbösné Galamb Margittal, a galamblelkű magyar regényíróval.

Ami pedig a vita szíves jókívánatait illeti, hát mi nem indulunk a Petőfi-, illetve Patófy-társaságba. Úgy látszik, Önök oda tartanak. Isten segítse rá! Mi, újak, modernek, e tekintetben finyásak [!] vagyunk. Nem imponál nekünk még a Petőfi-Társaság se, amelynek pedig — huj! huj! — Vértesy Gyula is tagja, akiről a beválasztáskor tudta meg a haza, hogy poéta ő is ám! De azt tudta, hogy a Vértesy Arnold fia.

Tulipános ugye, nem akarunk mi új, modern magyar írók semmit — csak *igazi kultúrát!* Hanem ezt erősen akarjuk és csináljuk is!

Az élet halad, a haladás örök és ma van ma! Ezeket a nem tőlünk eredő igazságokat akarják megdönteni Pató Pál úrék mogorván. Magyar don Quixote urak, a szélmalomok mindig a szél irányában forognak. Önök pedig harcolnak velük, — talán majd akkor is — ha nem lesznek szélmalomok!

Szeged és Vidéke 1906. június 24.

Táltos

78.

ALVÁS ÉS ÁLOM

— dr. Bartha György könyve —

POÉTANÓK

MELEG VAN

(Változatok a G. húron)

MAGYAR TANÁROK

Péterfy Jenő, akit méltán illethetünk a legnagyobb magyar tanár díszítő jelzővel, írja e mélységesen igaz sorokat, Schlauch Lőrinc középkori fölfogásával polemizálva: „Az egyház túllép körén, ha mai kultúránknak közepette úgy lép föl, mint a haladásnak célmutatója. Az örök mécs világa a templom homályában csúcsíves boltozat alatt nagyon megható lehet s a képzelmet leköti. Csak barbár fogja a körülötte sereglők áhítatát zavarni. De már egészen más dolog, midőn szolgálói kihozzák azt a napvilágra, azt állítva, hogy az élet könyvét jobban olvashatni e mécs mellett, mint a nap fényében!”

E bölcs és komoly sorokat írja Péterfy Jenő, a legnagyobb magyar esztétikus tanár.

Báró Barkócy [!] Sándor az Országos Középiskolai Tanár-egyesület közgyűlésén pedig kijelenti, hogy a magyar tanárok a tanításban az egyedül üdvözítő valláserkölcsi alapra helyezkedjenek!

Mit szólna ehhez a középkori ízű beszédhez Péterfy Jenő, akinek kollegái és utódai némán, pirulva hallgatták és helyeselték is ezt a kijelentést? Mit ért báró Barkócy a valláserkölcsi alapon való tanítás alatt?

Felekezeti szellemet, vagy krisztusi szellemet? Az előbbi, mint részleges és változó igazságú intézmény nem állhat meg a modern ember és nemzedék színe előtt! Ez világos dolog! A krisztusi szellem pedig szellem és nem intézmény, nem rendszer, az általános emberi igazság, amely azonban ma már nem azonosítható egy felekezet dogmaival és intézményeivel sem. Ez is világos dolog.

Miről beszél hát báró Barkócy? Ez az alternatíva: vagy maga sem tudja, vagy nagyon is jól tudja, csak nem meri őszintén kimondani. De elég jól ért a sejtetés művészetéhez. Beszél a

„fajmagyarság zöméről”, amelynek józan gondolkodása nem engedi bejönni a külföldi hipotéziseket. Beszél a „kereszténységen kívül állókról”, akiket szintén bele akar kényszeríteni a szelíd igába. Ezt már megértjük és megértette a fekete reakció is, amely sietett tapsolni a sikerült beszédnek.

Ezek a részletek a maga egészében mutatják báró Barkócy igazi ábrázatát. Ez az úr, a magyar kultuszminiszter kiküldötte, a becsületes, a modern magyar kultúra ellensége. Klerikális reakciós.

Ha Péterfy Jenő élne és ha Beöthy Zsoltékban lenne magyar bátorság, akkor kemény leckét kapott volna báró Barkócy. Megtudta volna, hogy így beszélni és gondolkozni, ahogy ő teszi, ma Európában nem lehet, nem szabad. A jövő nemzedék oktatása és nevelése nem lehet ancillaologiae, az egyház szolgáloja. A modern ember szabadnak született, nem rabja sem babonának, sem előítéletnek. A modern ember fegyvere a tudás és a munka. A tudást nem a középkortól kéri és nem a túlvilág számára dolgozik. A vallás minden embernek magánügye.

Az iskola embert nevel az emberiségnek és polgárt a hazának. Embert, aki a nagy, komoly létért való küzdelemben a modern haladás fegyverével meg tudja vívni az élet harcát és polgárt, aki gondolataival és tetteivel megtermékenyíti a jövő számára azt a földet, amely ápol és eltakar, amelyért apáink vére folyt.

Hit dolgában végtelenül sok vélekedés van és amiben úgy, ahogy megvan a consensus gentium, az manapság annyi, hogy ignoramus! De a tudomány emberi fáklyája mindig több és több titkos odút világít meg, elűzve a múltak minden tévedését és kimutatva az ember és föld helyét, eredetét, célját a mindenségben. És ezt csak nem fogjuk letagadni a jövőndő nemzedék előtt?

Nemzeti és emberi igazságok: ezekre taníttson az iskola!

A valláserkölcsi alap jó lepedő, amelyben a múlt minden kísértete elfér. Vagy igazság ez a kifejezés, vagy nem. A ma embere előtt egyetlen egy erkölcs létezik: tiszteletben tartása a természet és ember jogainak. A nagy természeti törvényhez való okos, szükséges alkalmazkodás.

Beleoltani a jövőndő nemzedék lelkébe a hazugideálizmus mérgeét, elavult világnézet tömjénével bódítani el a holnapba kilépőt: ez a legnagyobb erkölcstelenség, amit egy ember, egy kor, egy nép elkövethet!

Hol vannak a nagy hazafiak, az igaz magyarok, hogy magyarán, férfiasan vétót kiáltssanak? Beöthyt, a személyt meg

tudják védeni minden erejükkel, de amikor az eszme van vesztélyben: akkor a többi néma csend? Mindig idealizmust és hazafiságot emlegetünk és amikor erre kerül a sor: gyáván elhallgatunk! Mert egy régi világ fölfogásában neveltek még bennünket, a mában élünk és a tegnapi gondolkozunk!

Magyar tanárok, tanuljátok meg függetlenül érezni, gondolkozni; a modern magyarság jövőjé érdekében!

Szeged és Vidéke 1906. július 4.

(T-s.)

82.

VÁROSI FŐGIMNÁZIUM

83.

HÁRMAN

84.

ÉRTESÍTŐK II.

85.

ÉRTESÍTŐK III.

86.

A SZEGEDI IRODALOM

Beszélünk nagybányai festőkről, barbizoni iskoláról, berlini és müncheni, pesti sőt szegedi irodalomról is. De van-e igazi szegedi irodalom és milyen az, ez itt a kérdés. A nagybányai festők, Ferenczyék, Grünwaldék, Rétiék egy bizonyos táj, téma és irány közösségét mutatják. Van nagybányai hangulat és ez egészen más, mint tetszem a szolnoki, mert ilyen is van. És egészen más a nyárspolgáros, katonás, németes berlini irodalom, mint a szecessziós, fiatalos, franciás müncheni. Van már pesti irodalom is, de ez nem azonos a pesti írókkal általában. A pesti irodalom, amelynek tehát sajátos pesti jellege, témája és modora van, Molnár Ferencékkal és Ignotusékkal kezdődik. Mert vannak benszült és bevándorolt írók Pesten. Igaz, hogy e fiatal várost Kisfaludy Károly tette irodalmi középponttá, de azért máig nem volt valódi pesti irodalom. A húszas, harmincas és a többi évek pesti írói éppen olyan hangon, fölfogással írnak, mint

akár Kölcsey Ferenc Csekén, akár Arany János Szalontán vagy Jósika Miklós Erdélyben valahol.

Beszélhetünk-e *szegedi irodalomról*? Szeged irodalmi szempontból két részre oszlik: Szegedre és vidékére. Vagy mondjuk így: az irodalom szerint van Szeged város és Szegedmegye. A városnak nem volt és nincs irodalma, mert nem volt története, múltja és nincs egyéni jellege. Szeged nem volt soha irodalmi fészek. A magyar irodalom itt nem időzött, nem táborozott és nem kötött békét soha. Volt egyszer irodalom például Széphalmon, ahol Kazinczy, a szent öreg egy egész irodalmat pótolta — mondja Gyulai Pál, természetesen, mert nálunk mindent Gyulai Pál mond, — levelezésével.

Volt később irodalom Eperjesen, ahol egész lelkes kör alakult, később egészen jól hangzó nevekből. (Petőfi, Sárossy, Kerényi, Tompa, Szemere.) Volt debreceni irodalom, amely egész iskolát és grammatikát csinált, volt irodalom Pápán, ez utóbbit Petőfi és Jókai csinálták. Szegednek csupán egy írója volt: az öreg Dugonics. Ő is a pesti színpadnak írt és pedig országgraszolóan. De hogy is volna szegedi irodalom, de hogy is lenne Szegednek irodalma? Ez a csöndes múltú város nem fejlesztett hagyományt az egy boszorkányhistorián kívül. Ezt is erdélyi író használta föl, a magyar regény atyja, A szegedi boszorkányok című elnyújtott, rémes regényében. De ebben sincsen semmi szegedi, még magyar zamat sem. Selmecnek, Debrecennek van irodalma. Sajátos nyárspolgári és diákromantikájuk állandó témája a magyar irodalomnak. Mikszáth Kálmán, Lovik Károly az előbbinek, Jókai, Makai és mások az utóbbinak költői.

A szegedi városi író voltaképpen csak magyar író. Valójában átutazó Pest felé. Magyarságot, tősgyökeres valamit hagy talán ebben a bevándorlókból összeállt, múlt nélküli „Lesz” városban?

Azok az írók, akik az árvíz óta itten írtak, főleg újságokat, azok ma ki Pesten, ki Egerben, ki másutt vannak és egyáltalán nem csináltak szegedi irodalmat. Ahány író, annyi irány!

A nagy palóc parasztjai vagy tót atyafiak, vagy jó palócok és Debrecenben éppen úgy megírta volna őket, mint a szegedi jegenyék alatt. Thury Zoltán, ez a nagy emberlátó Pesten értékesítette azokat a kis remekeket, amelyek Szegeden egy tulipános újságban észre se vevődtek.

De most már lássuk Szegedmegye irodalmát! Ez a szegedi paraszt irodalma. Ez már sajátosan szegedi irodalom lehetne.

Mert az bizonyos, hogy emberi és művészi szempontból érdekes nép él a jegenyék alatt, kinn a pusztán.

A paraszt, a nép minden művészet forrása, minden irodalomban jelentős szerepet játszik vagy játszott. Éppen most Németországban egész új irodalma van a földnek, a népnek. Ez a Heimatkunst, amelynek igazi modern remekírója Frenssen, a nálunk is ismert Jörn Uhl szerzője.

De vigyáznunk kell: a *népköltészet és költészet a népről* egészen más valami! Az igazi író uralkodik a tárgyán, fölötte áll és művészi felfogása szerint alakítja azt. A nép, a táj csak anyag az író lelkének. Zola szerint minden mű a művész egyéniségén át látott természet. A szegedi népiesek, — nevezzük így őket, bár a sallangosság, kelmeiség, póriasság sem áll távol tőlük — mondom a szegedi népiesek nem igazi íróművészek. Kétféle szemmel nézi az író a népet: vagy tisztán művészi, vagy művészi és egyben szociális érdeklődéssel. Az elsőre klasszikus példa a nagy Maupassant, akinek parasztjain meglátszik, hogy egy végtelenül hatalmas képzelet örökítette meg az ő elmúló alakjait. És itt van nálunk Petelei vagy Gárdonyi. Az ő parasztjaik azért olyan érdekesek, mert az írójuk egyénisége is az! A másik esetre klasszikus példa Hauptmann és Frenssen. A takácsok és Jörn Uhl nem csak erős, mert egyéni realizmus művészi képei, de ezek a képek egyúttal állásfoglalásra is készítetnek bennünket az emberi nyomorral és hazugsággal szemben!

A *szegedi népieseknek* kevés közülük van mindezekhez. Nem igen gyönyörködtetnek és nem indítanak meg. Sem a lelkünkhöz, sem az eszünkhöz nem szólanak meggyőző hangon. A szegedi népiesek részint etnográfusok, és ez a dolog jobbik oldala, részint Halbúr Főrgeteg János tárcaírói. És ez inkább a pesti írókhoz csatolja őket.

Két kiválóbb írója van a szegedi parasztnak. Az egyik vékony parasztikus humorba mártja a vastag etnográfiát, a másik ellenben szentimentális történetbe mártja. De az egyik humora angolosan száraz, a másik szentimentalizmusa németesen — nem száraz. Művészet mind a kettőben gyéren találtatik. Mint írók és mint egyének egyaránt jelentéktelenek ők. Írásaik a néprajzi és a nyelvészeti tudomány szempontjából igen becsesek.

A szegedi városi írókról Szegeden nehéz beszélni. Nagyon közel vannak hozzám és egymáshoz. A kritika csak világvárosban lehetséges, ahol levágják azt az írókat, aki a másik kávéházba jár és megveregetik a vállát annak az íróknak, akinek a vállai a

közlelben vannak. Mert ellenkező esetben a fülét húzzák meg a kritikusnak, ha közel van!

A szegedi városi írókat — ha érnek valamit — előbb-utóbb úgysis meglátja és — elnyeli Budapest.

Ki tudja, talán támad egyszer egy szegedi író, aki Budapestet nyeli el! De annak meglehetősen óriásnak kell lennie. Addig marad Szeged, ami volt: *a magyar írók feltételes megállóhelye.*

Szeged és Vidéke 1906. július 15.

Juhász Gyula

87.

REMBRANDT

Háromszáz éve született Rembrandt, a legnagyobb hollandus festő, a németalföldi művészet Shakspereje. Három század nem ártott, csak használt az ő óriási zsenijének. Mert Rembrandt is a korát megelőző és örökké új lángész típusához tartozik. A modern festészet egyik legelső és legnagyobb előhírnöke ő. Az első festő, akinek „levegő” van a képein, igazi, éltető levegő. A fény és árny csodálatos játéka is először az ő hatalmas képein jelentkezik. Ő és az olasz Correggio az úgynevezett clair obscur, a helldunkel első zseniális alkalmazói. Valamint Shakspere az első modern drámaíró, aki az egyéniséget, a szabad, természetes embert állítja élénk, éppen úgy Rembrandt az a festő, aki a modern kép egyéniségét, jellemét, lelkét találja meg és mutatja be: az élő és éltető, vibráló levegőt, fény és árnyat.

És valamint Shakesperet is leszorította az első polcra a százados epigonság, a lassú haladás, Rembrandt is későn foglalta el az őt megillető királyi trónt a műtörténet hierarkiájában. A „klasszikus”, a „szép” Raffael sokáig elvonta a világ figyelmét a modern, a realista Rembrandt elől. De nemcsak nagy forradalmi erő ez a háromszázéves művész, de van az ő alkotásaiban valami örök emberi is. Minden kor más és más tanulságot, gyönyörűséget merít az ő végtelen nagyságának szemléletéből.

A barbizoni iskola győzelme, szóval az impresszionista irány diadala egyszersmint az ő festői lángeszének elismerése, érvényesítése volt és ameddig a festészet megmarad annak a fényt és színt és formát reveláló művészetnek, ami ma, addig Rembrandt mint élő és éltető erő fogja irányítani, nevelni és gyönyörköd-

tetni a jövendő nemzedékeket. Az ő három százados ünnepe nem emlékezés, hanem igazi apoteózis.

Szeged és Vidéke 1906. július 15.

j. gy.

88.

NÉPMÍVELÉS

89.

ÉRTESÍTŐK IV.

90.

TÉVEDÉSEK

91.

AZ ÓRNAGY ÚR

92.

EÖTVÖS KÁROLY

93.

D'ANNUNZIO ÉS TÁRSAI

Aranyszárnyú kacsák röpködtek időnkint a világsajtóban, Moszkvától Londonig. Az egyik hírt hoz Gorkijról, a másik D'Annunzioról. Mit csinál a szomorú muszka és a lángoló talián, hol rab Keserű Miksa és hol szeret Rapagnetta: kit ne érdekelne ez?

De leginkább érdekli Gorkijt és D'Annunziót. A keserű orosz egy újvilági hotel második emeletén olvassa, hogy ő most a moszkvai csillagbörtön kaszatömlőcében várja a megváltó halált. Némi célzással kiadójára gondol és megíratja a méla cáfolatot, hogy hála önfeláldozó barátainak, ő jelenleg túl van minden veszélyen és csak azért nyomja fejét a bú, mert a szabad Amerika nem akarja fáradt testének megnyitni kikötőjét. Ellenben ő éppen most dolgozik élete főművén, „A bestiák” című társadalmi drámán, azonkívül most fejezte be „Kuvasz a törvény!” című regényét, amely az európai, sőt az amerikai könyvpiac legújabb szenzációja lesz. D'Annunzio pedig, a hirtelen-

szőke, sőt egészen kopasz kis Übermensch a Flórenc melletti üdvlakában értesül legújabb szerelméről, amelyet a szép és fiatal, sőt lángeszű Grammatica Irma iránt érez. Némi célzással gondol kiadójára és ő is megírja, hogy sajnós, az ő szíve hallgat, mint a dinnye a fűben, ellenben most fejezi be „Az emberiség szenvedései!” című tizenkétfölvonásos tetralógiáját, amelyet egyidejűleg Puccini zenésít meg, a pápa indekszre tesz és a milánói Scala színház fog előadni.

De elég a bohóságból, mondja az a nagy magyar író, aki hallgat a fűben. Annyi bizonyos, hogy Gorkij a ma egyik legnagyobb írója és D'Annunzio is nagyszerű poéta. Mind a kettő belekerül az irodalom történetébe és mind a kettő — s ez többet jelent — *európai kultúrérték*.

Mi szükség hát akkor azokra az aranyszárnyú kacsákra?

És itt érünk el ahhoz az igazsághoz, amelyért e cikk íródott: a művészet és élet ellentétének tragikumát borítja el az az önkénytelen komikum, amely e világszemélyi hírek és cáfolatok nyomában fakad.

A művészet és vallás ősrokonok. Mind a kettő az élet kultuszát szolgálja. De nem a tegnapot, a mát, nem a hétköznapot, hanem az örök életet! Ennek a kultusznak áldozott a primitív görög, mikor az élet borától berúgva, őrzöngő tánccal ünnepelte Dionysost, a mámor istenét, aki[t] a tigrisei széttéptek és mégis él, mégis örökifjú. Túlhabzó szenvedés és szenvedély ölekezett itt az örök életet evoézva! Az élet, az Isten, e nagy misztérium megkövetelte papjaitól, hogy érette mindenről lemondjanak. Ez szülte a középkor aszkétáit, remetéit, barátait, flagellánsait. Ennek a vallásos érzésnek rokona a művészi érzés. Mind a kettő az örök misztérium áhítatából él.

A művészetnek is vannak papjai, ezeknek is le kell mondanok az életről, a máról, a holnapért. A modern világ két szellemi esúcsa: Nietzsche és Tolsztoj, e nagy ellentétek szolgáltatják a leghatalmasabb példát az én igazságomhoz. Nietzsche beleőrült a gondolatok szűz remeteségébe.

Tolsztoj az első keresztények példájára aszkézissel fejezte be pusztá artisztikummal kezdett életét.

A művész tragédiáját Ibsen, a legnagyobb művész rajzolta meg a saját vérével és könnyeivel.

Élete alkonyán megírja Rubek szobrász végét, aki ahelyett, hogy az élet üde, gazdag forrásaiból csillapította volna mérhetlen [!] szomjúságát, ahelyett, hogy az élet napsütéses tájain

kereste volna a boldogságot, a művészet retortáján szűrt át mindent, homályos barlangokban mintázta halovány szobrait.

A művész élete papirosélet. Betűkbe önti a lelkét, rímekbe faragja az érzéseit, formákba töri a gondolatait.

Míg künn az élet arany napja ég, addig az ő szűk asztalán a lámpa kísértetes fénye sápadozik. Kemény Zsigmond csak éjjel, fekete kávétól mámorosan alkot, (mint Balzac is) és Baudelaire szürkére festeti az ablakait, hogy az élet színe, zavara ne háborgassa új egek, új szerelmek felé készülő álmait.

Aki átérzi a művész életének ezt a mélységes tragikumát, az megérti és megbocsátja azokat az időnkint Európán átrepülő arany szárnyú kacskákat, amelyek Gorkij, D'Annunzio és társai kül- és beléletéről adnak hírt a nyájas olvasónak.

Papírszerelmek és papírszenvedések ezek és megérdemelnek legalább ennyit a papirosélet nagy, örök életű hősei.

A Fuoco, a Giovanni Episcopo, a Francesca da Rimini lán-goló agyú és szívű poétája miért ne hitesse el magával és a nyájas olvasóval, hogy ő, a hirtelenszöke és kopasz és alacsony Rapagnetta epizódot csinált a nagy Duse szerelméből és a göt-hös, ösztövéér Gorkij miért ne éljen a ma legendáiban úgy, mint fiatal, világhódító forradalmár?

Vannak a művészetnek és tudománynak, a Ma e két vallásá-nak papjai, akik szűzen, nagyszerű heroizmussal betartják a fogadalmat, tudnak lemondani. Az ő tiszta, nemes életük a legszebb tragédia. Óriás dolog ez! Minden lángész lelkében ott kell, hogy égjen a napoleoni vágy: a világot meghódítani.

És egy hosszú, gondolatokba és formákba temetett munkás életen át mindig egy szűk íróasztalon látni a világot, mikor mindenek meghódnak majd, ha már az író tolla kihull a kezé-ből: ez a művész nagy tragédiája!

Hadd szeressen és hadd szenvedjen a világsajtó hasábjain tovább is a csúnya Gabriele és a tüdővész Maxim! A regény-írónak is lehetnek regényei, a papiroson legalább!

Szeged és Vidéke 1906. július 29.

Jász.

94.

PETŐFI

95.

A NEVELŐ ÚR

KÉPEK A BÚCSÚRÓL

1.

Tudvalévő, hogy a havi búcsú a fekete Máriáért van. Merev, kifejezéstelen, füstös arca van a csodatévő szerezcsen Máriának. Bizánci Madonna volna ez az ódon kép, de még ennek a hanyatló középkori művészetnek jelét se hordozza szegény. Nem annyira misztikus, inkább láthatatlan homályban rejtezik, négy sárga viaszgyertyától befüstölve. És előtte monoton énekeket énekelnek búcsújáró paraszti népek.

„A csodatévő képek
Többnyire rossz festmények”,

mondja Goethe igen helyesen. „A dolgok értéke nem a dolgokban van, de az irántuk való szeretetben” — ezt pedig Maeterlink mondja igen szépen. Ki tudja, talán neki is igaza van. Que sais-je? Mit tudom én?

2.

A búcsú vásár is egyúttal. Így kötjük össze a földdel az eget és — a hasznost a kellemessel. Az ember mindenben ember marad. A vásári bódék színes tömkelegében megállítja irodalmi érdeklődésemet a „ponyva”. A híres „ponyva”, a nép irodalma.

Az álmoskönyv mellett ott sokadoznak a széphistóriák.

Virgilius csudás tettei, Gvadányi Rontó Pálja, Tornyos Péter, Romeo és Julia, egy nihilista történet ötlenek szemembe. Egész világirodalom van itt szerényen és öntudatlanul, mindaz a mese, rege és történet, ami századok rostájában megmaradt. Persze ezek az örök históriák dadogó nyelven, pongyola köntösben kerülnek a mestergereudára, a nép kezébe. Népies írók, tulipános költők, volna egy okos szavam hozzátok, nekem, a dekadens nyugatinak. Meg kell írni ezeket az örök meséket a nép nyelvén, a nép szellemében, de az egyén művészetével. Szépen, magyarosan. Ahogy Petőfi Sándor írta Lehel töredékét, Arany János a Jóka ördögét.

3.

Végig a hosszú, boltíves folyosón csupa öreg anyóka, csupa koldus és nyomorék. Férfi alig, fiatalság alig. A szegénység és szenvedés görcsösen kapaszkodik Mater Ecclesia palástjába, megtörött szemében a túlvilági üdvösség visszfényével. Ezelőtt ezerkilencszáz esztendővel egy szép, szomorú férfi járt itt közöttünk és új igéket hirdetett. A boldogságot osztogatta azoknak, akik addig csak álmodoztak róla. Holdas genezáreti éjszakákon, amikor a tavasz és a szerelem üli nászát, ő a hegyre, az élet hegyére gyűjtötte a betegeket és a szegényeket és mint Rómában az augur, lelke lendületével az égbe rajzolta az országot, amely nem e világból való.

A hold beüzüstözte a sárga arcokat, a kopottas köntösöket és a római Cézárnak lidérces álmai voltak az orgiák után.

És azóta meghódították a világot Krisztus proletárjai. És születtek új proletárok. Azok is hisznek egy más birodalomban!

4.

A sokadalom kellős közepén éktelenül jajveszékel egy kócos, kenderhajú falusi kis leány. Az elveszett mamáját siratja. Hát bizony nagy falu ez a Szeged. Szegény kis liba olyan idegenül mered a köré tolongó idegenekre. Árvának, kifosztottnak érezi magát. A sok, sok tarka bódé, a színes tolongás, a zagyva zaj egészen elbódítja. És kis, ijedt lelkében fölbukkan a falu, az ősmérős akácok, tornácok és egyéb népiesség. És csorognak egyre poros arcára a nagy könnyei. Csodatévő fekete Mária, vezesd vissza a mamájához ezt a kis leányt. Julcsának hívják a szülét és Mérgesre valósi. Szépen kérlek, aranyos fekete Mária!

5.

A templom tele van. A padok egyhangú énekléssel, a levegő porral és párával. A gyertyák füstölögnek, a tömjén hullámszik, az alkonyati szürkesség lassan, egykedvűen leszáll.

A páduai szent előtt vannak a legtöbbben. Nagy szent ő és főleg népszerű. Hiába, ő követi el a legtöbb csudát. Asszisi szent Franciscus, a nagy poéta is nagy szent, de ő csak amolyan poéta. Testvéreinek nevezte az ég madarait és hűgának a holdat. És gyönyörű himnuszt írt a Naphoz, akár Kiss József. És még

az istentelen Renan is szerette, akinek a jó Isten ezt mondotta az ideiglenes ítéletkor:

— Renan fiam, elkárhoznál, de Szent Ferenc imádkozott éretted, mert szép könyvet írtál róla.

Hát ez a szent csak amolyan poéta, a páduai Antal ellenben igen hasznos égi pártfogó. Ha valamit elvesztettél, vagy valamit el akarsz nyerni, csak fordulj a páduai szenthez. Hiába, a názáreti kikorbácsolta a zsidó templomból a kufárokat, de azóta visszaszállingóztak — az ő templomába is.

6.

„Nem nyomja a fejemet a bú.” Ez a népdal járja szerte a Szentháromság-utcai tulipános korcsmákban. Heltai Jenő dala — mint az esti levelező mondaná — szájról-szájra száll.

Úgy látszik, az a bizonyos néplélek sok mindent bevesz. Még a Király-utcai népdalokat is. Egyetlen faja van az igazi, az ősi magyar nép költészetének, amelyben örök rózsák nyílnak: a népdal. A magyar népdal a specifikus magyar poézis. És erre se igen gondolnak a hivatalos magyarok.

A néplélek igazi virágai lassankint elhervadnak, kipusztulnak, és helyükben bőven terem a dudva, a gyom.

Hát még a csinált virágok, a pesti népdalok! Itt az ideje, tudással és művészettel egy bokrétába gyűjteni a puszták és faluk igazi virágait.

A nótákat és a dallamokat. Mint Vikár Béla teszi Dunántúl. Előttem egy lelkes fölhívás.

Bartók Béla, a jeles magyar zeneszerző és Kodály Zoltán, a kitűnő zeneíró akarják ezt a szép munkát fölvállalni. A művész és tudós egyesül. A magyar kultúra szent ügye ez.

Persze a hivatalosak és választottak hallgatnak, mint Tóth Béla a fűben.

Persze, nekik más dolguk van. Somló Sándorral elnyeretni a Teleky-díjat „hason- és közel hason-társai mellett” és kiadni a kojbal-karagasz dialektus hatását az enarei lappra.

Szeged és Vidéke 1906. augusztus 5.

Jász

97.

TERKA

— Csuka Ferenc új könyve —

MŰVÉSZET ÉS SZOCIÁLIZMUS

VAJÁKOSSÁG ÉS TUDOMÁNYOSSÁG

Nagyon sok jellemző tanulságot lehetett leszűrni mostanában a Társadalomtudományi Társaság vihara után. Igazán vihar egy pohár vízben volt ez, amely szimbolizálta azt a másikat, amelyik kinn, a mai magyar társadalom nagy csendes óceánján folyik. (Tudvalevő dolog, hogy mennyire csendes az a bizonyos óceán!) Egyik érdekes tanulságot a Társaság radikális többsége szolgáltatta. Megint tudvalevő dolog, hogy a kisebbség egy ember volt. Nos, a külső vizeken kissé fordított viszonyt találunk! A Társaság oszlopai, Pikler, Jászi, Somló igazán radikálisan jártak el azon az emlékezetes délutánon. Bármilyen szög alatt nézzük is őket és művüket, egy bizonyos: ez a föllépésük imponáló volt, férfias volt, bátor volt. És ez igen szép vonás a mai gerinctelen emberiség között. Ezek nem egyeztek ki ötven percentre, ezek nem kötöttek paktumot, ezek nem csináltak lovagias ügyet a dologból, ezek egyszerűen és keményen — cselekedtek!

Hic Rhodus, hic salta! Akik keresztülették magukat azon a tenger cikken, amelyet erről az ügyről a hazai írónézők összeiskábáltak, az[ok]nak a sok tudatlanság és nagyképűség mellett egy valami maradt a memóriájában. A tudományról szóló tételük báró Bánffy Dezsőtől le vagy el Esti Levélig, mind az[t] hirdeti, kiabálja, panaszolja és dicsekszi, hogy a tudomány az tudomány és a vakparádé az — vakparádé. Más szóval: a szociológusok nem igazi tudósok, mert a politikába is belemártják magukat, ami egyébként nem is egészen igaz. A sutor maradjon a crepidánál, a szociológus a szociológiánál. Nos ez a bölcsesség amolyan valódi, tizenhárompróbás garasos bölcsesség és a dolog lényegének nem ismerésén alapul. Akik így beszélnek a tudományról, azok bizony csak — beszélnek róla.

Hiszen ha az ő tételük áll, akkor az orvosnak nem szabad a beteghez nyúlni, mert az már nem tudomány, hanem — cselekvés. Akkor a mérnökök csak kártyavárakat és légállítmányokat emeljenek s Steindl mester akár leugorhatik a torony tetejéről, mint valami Solnesz mester, aki elhibázta az életét.

Az a tétel, hogy a tudomány maradjon az Akadémia kistermében, sokkalta tarthatatlanabb, mint a l'art pour l'art a maga legszélsőbb, legmerevebb alkalmazásában. És valamint ennek a lólábát szépen kimutatta nekünk Ignotus egy mesterien megírt kis esszében, éppen úgy világossá lesz az első sötétsége, ha egy kissé jobban szemügyre vesszük őt.

Minden az életért van, „az élet célja maga az élet”, — mondja Maeterlinck. A tudomány is az életért van, a művészet is. De a tudomány sokkalta inkább, mint a művészet. Mert mi más a tudomány, mint az élet, a világ tényeinek és ezek alapján törvényeinek megismerése és természetesen alkalmazása is. Minden tudomány az életből fakadt, az emberi szükségletek szülötte, Max Müller remekül fejtegeti ezt egyik könyvében a nyelvészetről. A csillagászat bölcsője a tengeren ringó hajó, amelyen az ősi ember az égi testek állásából tájékozódott. A földrajz keletkezését és fölvirágzását az utazásoknak és fölfedezéseknek köszönheti. A nyelvészet eredete is érdekes. Mi más volt ez kezdetben, mint a régi homéroszi szövegek megőrzése, értelmezése, hogy a görög nép mindig megtarthassa szellemi közösségét a vak maconidával.

Tovább megyünk. A tudomány mindig azon kor szükségletei szerint fejlődik és alakul, amelyben éppen él és virágzik. A marxisták még tovább mennek és kimutatják, hogy milyen szoros összefüggés van egy-egy korszak gazdasági struktúrája és tudományos ideológiája között.

Én itt egy érdekes jelenségre szeretnék rámutatni. Arra, hogy a filozófia, ez a par excellence elvont, sőt legelvontabb tudomány (értem itt a metafizikát) is mennyire megmutatja — hogy Shakspere híres igéit idézzem — „a kor tulajdon alakját és ábrázatát”. Igen az örökkévalóság jegyében fogant filozófia is!

Ott van a görög gondolkodás hősza: Platon, a legnagyobb idealista, a legeszményibb bölcselkedő. Tizenhárompróbás arisztokratizmus nyilvánul minden iratában. Ő az utolsó nagy arisztokrata Athénben, akiről gyönyörűen mondja a mi Péterfy Jenőnk, hogy a demagógia elől a filozófia mennyei fellegvárába menekült. Ez egy példa, amelyik beszél. De ott van a középkor legnagyobb bölcse: Aquinói szent Tamás az ő Summa theologiae-jával. Mi más ez óriás tomos, mint hivatalos igazolása az Egyháznak a gondolatok világában. Igazi philosophia militans. De éppen ilyen harcoló filozófia Verulami Baconé is, aki először merte kimondani a nagy és termékeny újkori elvet: the Know-

ledge is power, a tudomány hatalom! És ott van a hegeli filozófia, ami viszont a porosz rendőrállam igazolása és egyben ködös absztrakciója. (Erről Eötvös Károly írt igen figyelemreméltó dolgokat egyik kötetében.)

Egyszóval: az igazi tudomány igenis az élet szolgálatában, az életért van, hiszen ebből is fakad.

Ha nem így volna, akkor a tudomány csak vajákosság volna, szentelt víz és ráolvasás. Akkor csakugyan tudomány volna mindaz a szópengetés, ami például a hazai ugaron nyelvészet címmel és jelleggel történik. A magyar tudományosság, sajnos, jó részben vajákosság: szótárak és évszámok gyártása az akadémia költségén és betűivel. Az ilyen tudomány persze nem vall szint, mivel nincsen színe, szürke, színtelen, poros. Semmi egyéni és nemzeti jellege. Német. De rossz magyar fordításban. Innen van, hogy olyan nagy és eredeti gondolkodónk, mint Palágyi Menyhért, kénytelen külföldön aratni hatalmas babérjait. Én jelen voltam egy előadás sorozatán Pesten, amelyen Kant filozófiáját cáfolta és támadta óriás tudással és elmeélel. És erős nemzeti érzéssel. Öten-hatan hallgattuk. A neveiket is felsorolhatom: Székely Bertalan, Mikes Lajos, Beregi Oszkár, özvegy Dozseiné, Gedő Simon, Ignotus fia és senki más. És erről a Palágyi Menyhértről német egyetemi tanárok könyvet írnak és féltik tőle Kantot.

Ki beszél itt magyar filozófiáról?

Szeged és Vidéke 1906. augusztus 12.

Jávör György

100.

NÉGYESY LÁSZLÓ

101.

AZ ÚJ MEGVÁLTÓ

102.

NIETZSCHE

I.

Ma van hatodik évfordulója Nietzsche halálának. Ez alkalommal röviden, velősen kívánjuk ismertetni olvasóinkkal a nagy német gondolkodónak életét és műveit.

Nietzsche 1844-ben Röckenben született, lengyel eredetű református papi családból, amelynek neve lengyelül nihilistát jelent. Iskoláit Schulpfortában végezte és a bázeli egyetemen a klasszikus filológia magántanára lett. Megismerkedett a nagy Wagner Rikárdal és zenei reformjában segítette első könyvével.

Majd szakított Wagnerrel és egyáltalán a mai kultúra kritikájának adta magát.

Megvált bázeli tanszékétől és szabadon nagy terveinek élt. Olaszország és Svájc legszebb tájain tartózkodott, ameddig idegbaja el nem hatalmasodott. Miután főművét (Also sprach Zarathustra) nagy kínnal és gyönyörrel befejezte, az örülség elborította elméjét 1889-ben és élete utolsó évtizedét mint élő halott, Weimarban élte le, anyja és nővére, a széplelkű Nietzsche-Förster Erzsébet mellett. 1900 augusztus 25-én jött a megváltó halál. Már életében nagy népszerűség övezte, de ő nem tudott róla, halála után világhíre egyre jobban emelkedik.

Nietzsche, az ember egyike a legnagyobbaknak. Egész életét a filozófiai ösztönnek szentelte, imádtá a magányt és az akaratot. Szerelmes állítólag nem volt soha, a nőt nem ismerte, akár Platon, a barátságáról himnuszokat zengett, de elve volt: amicus Plato, magis amica veritas. Elvei miatt egymásután elpártoltak tőle Wagner Rikárd, a nagy művész, Rietschl, a tudós mestere, Keller Gottfried, a nagy költő, mind, mind.

Nietzsche mint klasszikus filológus indult neki az irodalomnak.

Első művei között szorosan szaktudós munkák is vannak, amelyek páratlan crudíciójáról tanúskodnak. (Homér és a klasszikus filológia, Homér korának harcában.) Számos latin diszsertációja is megjelent. De erős művészi ösztöne csakhamar kapcsolatot teremt a múlt és jelen között és első igazi művében: A tragédia születése a zene szelleméből, azaz görögség és peszsimizmus, már a Wagner zenedráájának apoteózisát írja meg. Ez legszebb és legjobb alkotása.

Itt állapítja meg esztétikai főelvét: az apollói és dionysosi vízió különbségét és ez utóbbi alapján a dráma, par excellence a zenedráma lényegét, amelyben az egyén tragikus küzdelme a zene révén a végtelenség érzésébe olvad.

Párhuzamot von a görögök nemzeti és vallásos tragédiája és Wagner germán és keresztény zenedráájá között és ez utóbbi nagy jelentőségének méltó reliefet ad.

A tragikus görög kor filozófiája című másik nagyobb művében szintén művészi és filozófiai szempontokból nézi a klasszikus tudományt. De ezzel szakít is a filológiával és egyáltalán a szigorú tudományossággal és megkezdődik az ő apostoli működése.

Henri Lichtenberger kitűnő művében (La philosophie de Nietzsche) igen szellemesen két részre osztja Nietzsche életművét: egy negatív és egy pozitív részre. Az első 1873-tól 1881-ig terjed, a másik ez évtől az elborulásig.

Az első részben romboló munkát végez Nietzsche: kora hazugságai ellen küzd minden irányban. Sorozatos műveinek összefoglaló címe jelzi ezt: Korszerűtlen értekezések. Az első értekezésben Strausz Dávid filiszter-filozófiája ellen támad, azután a múltimádás, a történeti fölfogás ellen csatáz, majd Schopenhauer pesszimizmusát cáfolja meg, a filológus baglyokat pellengérezzi ki és végül Wagner Rikárd „hamis gyémántjait” tépi le.

A korszak többi, önálló művében betetőzi a kor kritikáját, mai kultúránk összes alapjait megingatván. (Emberi, túlságosan emberi, A vándor és árnyéka, Hajnalfény, A vidám tudomány.) Módszere egyre szabadabb, stílusa egyre aforisztikusabb lesz.

1881—1885-ig írta élete főművét: Így beszélt Zarathustra. Betegen és mámorosan, a szabad természet ölében írta. A nagy mű öt részből áll, a perzsa bölcs ajkára adja az ő Übermensch-filozófiáját. A mű csupa költészet és hasonlított a keleti bölcsék stíljéhez.

A dionysosi mámor, amelyet első könyvében dicsőít, valóság-gal ujjong a Zarathustra legszebb lapjain. Az ösztönök, a szabad élet apoteózisa e könyv, de csak szabad egyéniségnek való.

Ez már a második, a pozitív, az alkotó korszak műve. Nem az ember az ő ideálja, hanem az Übermensch, aki az ember evolválta utóda lesz. Ez után írt műveiben főleg a mai morált dönti meg és az új világnézet oszlopait építi ki. (Túl a jón és rosszon, A morál genealógiája, Bálványok alkonya, A hatalomhoz való akarat, stb.)

Nietzsche, mint költő is egyike a legnagyobb modern német lírikusoknak. Dalai Goethe mellé emelik. Mint írásművész föltétlenül a legjelesebb német stilisztá.

A német nyelvnek addig ismeretlen szépségeit revelálta.

II.

Az emberi gondolkodás története (egy tévedés története, mondja maga Nietzsche) lényegében véve egy nagy, fenséges circulus vitiosus a két örök eszméirány, az intellektualizmus és voluntarizmus körül. A történet tengerén vagy a gondolat, vagy az akarat elsőbbségének, jogainak, igazának eszméje bukkan föl, mindig öntudatosabban, mindig tartalmasabban, mintegy [a] nietzschei örök visszatérés gondolatát példázza.

Platon tiszta eszmékre épített intellektualizmusát a görög moralisták mindenféle voluntarizmusa váltja föl az antik világban, Aquinoi Szent Tamás erős racionalizmusát a középkor végi misztikus filozófia követi, míg a modern gondolkodás világában Kant abszolút intellektualizmusára Schopenhauer abszolút voluntarizmusa támad. És itt mintha kimerült volna az emberi szellem a nagy és nagyszerű légvárak emelésében.

Megdölni látszik a filozófia uralma és győzni látszik a pozitív gondolkodás.

„Látszik? Látszikot nem ismerek!” mondja Hamlet. Így okoskodik Nietzsche is a „nagy korszerűtlen”.

Ő még tanítványa Schopenhauernek, a gondolat utolsó nemes lovagjának és szent-szentjének. A schopenhaueri lélek egyesül Nitzschében [!] a görög lélekkel: két örök emberi érték.

És e két keresztény és pogány erő összeolvad az ő par excellence művészi szellemében! Azt hiszem ebből a nézőpontból értékelhetjük legjobban: belátja az abszolút filozófiai igazság lehetetlenségét, meglátja az antik kultúra örök emberi szépségét és a modern kultúra alapos hibáit.

Lerombolja a mát, hogy fölépítse a holnapot. Lerombolja a múlt etikáját, vallását, tudományát és művészetét, hogy fölépítse a jövőndőét. És főképpen: lerombolja a mulandó értéket. Ez a híres: Umwerthung aller Werthe. És ez értékek alapján mintázza meg eszményét az: Übermenschet.

Nietzsche Übermenschete művészi minta, minden egyéniség ideálja.

Nem elvont, tudományos, kantiánus kategorikus imperativus, hanem élő, lüktető, művészi, nietzschei remek.

Nietzsche főműve: Így beszélt Zarathustra, nem tudomány, hanem művészet. Egyéni dolog.

Nietzschtét igen különbözőképpen ítélték meg, de minden komoly bíráló elismerte zsenijét, amely őt az emberiség repre-

zentánsai sorába emelte. Brandes György, a nagy dán kritikus méltatta őt először igazán: arisztokratikus radikálizmusnak nevezvén el Nietzsche gondolkozását. (Menschen und Werke.)

A különböző vallási és tudományos pártok sok kifogásolni valót láttak az ő merész eszméiben, de az ő óriási *egyénisége* fölötté áll minden pártnak, minden filisztériumnak, a tudományosnak is. Individualista művész ő a szó legnemesebb értelmében, akinek emberi, azaz túlembri ideálja a legmagasabb ormon áll.

A művészek, az emberiség igazi apostolai és prófétái értették meg őt leghamarabb és legjobban. Eszméi a kor művészetében valósággal testet öltöttek.

Anatole France nihilizmusában, Ibsen Henrik individuáлизmusában, Dosztojevskij pesszimizmusában, D'Annunzio, Oscar Wilde paganizmusában lépten-nyomon föllelhető a nagy germán Vándor óriási árnyéka. Nálunk Kosztolányi Dezsőnek van néhány nagy költeménye, amelyet szintén Nietzsche géniusza inspirált. Bródy Sándor szintén ösztönszerűleg megérezte a nietzschei hangulatokat. (Főleg a Hófehérke tanúskodik erről.)

Aki Nietzschével meg akar közelebbről ismerkedni, annak természetesen műveit ajánljuk első sorban, főleg A tragédia születését és az Így beszélt Zarathustrát. Életrajzát gyönyörűen írta meg húga, Nietzsche-Förster Erzsébet. Értékes dolgokat olvashatni még ez irányban: Brandestől, H. Lichtenbergertől. A Nietzsche irodalom egyébként egész nagy könyvtár.

Magyarul is van már róla néhány szép, kisebb cikk. Eddig legjobb hazai fordítója Babics [!] Mihály.

III.

Barabás Ábel dr. Nietzsche és Petőfi címen írt mostanában egy érdekes újságtárcát. Beszél egy versről, amelyet Nietzsche a magyarokról írt és amely elveszett. Hogy ez nem áll, azt is írták később abban a lapban, ahol Barabás tárcája megjelent. Én jól ismerem ezt az ifjúkori kísérletet, amelyet Nietzsche 1862-ben, tehát 18 éves korában írt.

Ő annyit tudott a magyarokról, mint a többi német poéta, hogy szereti a pusztát és megüli a lovat. De az az ösztönszerű nagy szeretet is kiérezhető belőle, amelyet Heine, Lenau ilyen verseiben találunk.

Ha Nietzsche ismerte volna Aranyt, ő, aki Keller Gottfriedet úgy szerette! De azért, ami Arany volt, arany marad.

Szeged és Vidéke 1906. augusztus 25—26.

j. gy.

103.

KLAUZÁL GÁBOR MELLSZOBRA

104.

PÁLOS ENDRÉNEK SZERETETTEL

105.

PORSZEMEK A NAPBAN

*

Angyal Dávidot mellőzték egy ifjonc miatt. Ki ez az ifjonc? Tankönyveket írt. Szeretem én az ilyen írókat. *Angyal* Dávidról ellenben tudom Riedl Frigyesről, hogy a nagy Péterfy Jenő barátja volt és ez olyan dolog, mintha valaki Platon barátja volt. Elég. De még azt is tudom róla, hogy Péterfy borús óráiban (be sok borús órája volt neki e tájon) azt szokta volt mondogatni: „Számomra *Angyal* Dávid képviseli az emberiséget!” Biz ez nagy szó és nem akárcsi mondotta. Ismerem és nagyrabecsülöm végtelenül *Angyal* Dávid finom és okos írásait. Ő írta magáról Péterfyről a bevezetést (igen szépen) összes műveihez és Kölcsey Ferencről a legszebb magyar esszé szintén *Angyal* Dávid műve. Ez ugyan sajnós, nem nagy szó, mert a szép magyar esszéket a tíz ujjamon meg tudnám számlálni, de az *Angyalé* e tíz között ott lenne. Mint történettudós szintén kiváló és önálló, mint ember — volt szerencsém hozzá — finom, művelt, igaz. Ilyen mint tanár is, természetesen. És a mintagimnáziumban mellőzték egy ifjonc miatt. Hiába, valaki reprezentálhatja az egész emberiséget, de ha nem tud reprezentálni... Önök értenek!

*

Jaurès lapja, a *Humanité* hát megbukott! Hiába, becsületességből és radikálizmusból nem lehet megélni. Az ilyen ember menjen vértanúnak és meg fog élni — a halála után az úgynevezett kegyeletből. Szomorú dolgok ezek.

Íme Jaurès és íme a Humanité, az emberi haladás optimista hirdetői kénytelenek hirdetni a saját példájukkal az ellenkezőt. Egy lap fényesen megélhet és virágozhatik reklámokból, apró-hirdetésekből, nagy üzletekből, de fényes vezércikkekből, ragyogó tárcákból nem lehet megélni.

Igy esik meg, hogy egyik lapunk jeges gúnnyal rántja le egyik írónk művét az Irodalomban, hátul pedig azt olvassuk, hogy a mű régóta érzett hiányt pótol és ott kell lennie minden művelt család asztalán . . .

*

A szépnnyakkendős poéta, *Rostand* drámát írt Chanteclair címen, amelyben csupa állat szerepel. Harsány kakas, ravasz róka, oroszlán király és bölcs bagoly, meg a többiek a mesében. Párisnak forr a feje, hogy elő lehet-e adni ilyen darabot?

Én pedig elgondolkozom a szépnnyakkendős poéta tévedésén. Már az is érdekes, hogy a modern színpad legnagyobb hüvésze, a *Cyano* szerzője gondol ily merészet és ostobát. Mert hiszen a dráma par excellence emberi valami, a lényege maga emberi cselekvést jelent. De egyre jó volna *Rostand* mester dolga. Ha eljátszanák a Nemzeti színház világot rengető deszkáin!

A sok különféle orgánumnak micsoda pokoli alkalom nyílnék az érvényesülésre. Milyen nyugodtan ordítanának, bőgnének, énekelnének és nyafognának.

És Somló Sándor, a bölcs férfiú, kírhatná az első műintézet homlokára: *Occassió! Végeladás!* Mert remélhetőleg a nagy siker folytán az összes „csak orgánum”-ok berekednének.

Szeged és Vidéke 1906. október 10.

Iza.

106.

PORSZEMEK A NAPBAN

107.

A DRÁMA LELKE

(Egy kis dramaturgia)

Színház után. A Nemzetiben hazai szerző darabját adták, a ködös utat fáradt és unottarcú közönség rója. Kettőn azonban nagy lelki nyugalommal megkezdik a hazafelé a következő épületes dialogust:

Az egyik. Íme egy dráma, amelyben minden megvan, csupán dráma nincsen. Szép, mint mondani szokás, poétikus lírai részletek, az ismert színészpárnak szánt epizód szerelem, néhány elég jó részlet és találó vonás, de semmi, semmi abból a valamiből, ami a valódi drámát teszi.

A másik. Igazad van! És tudod-e, mi az oka ennek? Újabban hatalmasan lenézik, semmibe veszik az úgynevezett műfajokat. Az írók, akik ebben is hódolni kívánnak a ma uralkodó egyéniségimádásnak, (ami lényegében helyes és művészi dolog), a poétikák lomtárába valóznak tartanak minden kelléket, ami egy bizonyos műfajhoz tartozik és így beáll az esztétikai anarkia, hogy ne mondjam a „műfajtalanság”. A lírikus őszinte nagy érzés híján mindenáron gondolatot akar adni és lesz belőle közönséges bölcselmi szöveg, a drámaíró viszont regényeket gyúr át drámákká; ezen azt értem, hogy alapjában véve regényes történeteket, mint drámákat ad be a nyájas hallgatónak...

Az egyik. Mondasz valamit, de azért nem talátlad egészen fején a szegyet. Igazad van a műfajokra vonatkozólag.

De nem „kellékek” ám azok, amelyeket elmellőz egynemely modernnek tetsző író, hanem elmellőzi a lényegét magát. Hiszen voltaképpen azok a poétikai iskolásnak látszó meghatározások: megkövesült élet, amely a teremtő lelkekben forrong és művészetté érik, alkotássá szűrődik.

A műfajok alapjában véve bizonyos szükségességet jelentenek, az ember, a művész lelkének bizonyos apriori formái ezek, amelyekben föltárja előttünk, szemlélteti nekünk a világot, az ő világát. Szóval, a műfaj: lényeg, amennyiben a lényeg, az alkotást nyilatkoztatja ki és determinálja is egyúttal.

Innen van, hogy Goethe egy dala, Arany balladája vagy Ibsen valamelyik drámája úgy jelennek meg előttünk, hogy nem tudjuk a testet lefejtetni a lélekről, a formát elvontan képzelni attól, ami benne van. Ez a művészi szent átváltozás, a transzfiguráció, ahol a forma, a műfaj kenyere a teremtő és megváltó művész testét, lelkét, vérének inkarnálja nekünk, az örökség oltárán áldozóknak.

A másik. Helyes! De most azt mondd meg nekem, hogy ez a dráma, amit ma este szerencsésen végignéztünk, miért nem dráma? Magyarázd meg az elméleted, vagy — s'il vous plaît — a hasonlatod értelmében.

Az egyik. Szíves örömet. Az emberi dolgokat nagy általános-ságban, kétféle módon szemlélheti és mutathatja a művész.

Mert, hogy a művészet velejében szemlélet dolga, ebben mi ketten egyetértünk.

A másik. Igen. A művészi szemlélet intenzív szemlélet. Minden a művész szemlélő erején múlik.

Az egyik. Jó. Nos, az egyik szemléleti módot megtaláljuk a regényben, a másikat pedig drámában. Mi a regény? Az író nagy magaslatról, mintegy madártávlatból nézi az életet.

Kitáruul előtte a lét a maga végességében, végtelenségében. Látja az embereket, mondjuk az embert, amint megy élete forrásától a halál tengerébe.

Az embert útján kísérik az események, emlékek és remények, mohos szirtek és zöldelő ligetek. Az emberi életnek e hatalmas panorámája a regény, amely tehát egy élet könyve, amely széles és hosszú, nyomon kíséri a Copperfieldeket és Niels Lyhneket a bölcsőtől a sírig. Ilyen az igazi, a klasszikus regény mind: Balzac, Dickens, Flaubert regénye. A regényíró olyan, mint Le Sage sánta ördöge: belenéz a házak mélyébe, az élet mélységeibe.

A dráma más valami. A dráma nem az élet képe egészen és nem az emberek rajza. A dráma egy pár ember, jobban mondva lélek dolgát tárja föl és egy életet tömörít egy akcióba. A dráma olyan, mint Salamon király híres palackja, amelybe szellemeket varázsolt, ehhez pedig nagy bűvészet kell: a világot jelentő deszkák szűk falai közé bűvölni vergődő, vívódó lelkeket! Míg a regényben az ember szinte eltörpül az élet végtelenségében és olyan szerepe van, mint Claude Lorrain tájain a pásztoroknak, előtérben áll ugyan, de a háttér, a milió adja meg neki úgyszólván a létjogát, addig a drámában az ember kimagaslik az öt környező interieurból, szinte a vállaival verdesi a falakat, a bútorok mintegy arra valók, hogy beléjük fogózzék, a szőnyegek, hogy léptei zaját fölfogják, az erdők, hogy pátoszáat viszszhangozzák.

És most elértünk e kissé meredeknek látszó kerülővel a mi drámánkhoz. Mert hiába, mégis csak magyar darabról van szó és én szeretném már, ha drámánk is oly magaslaton volna, mint például igazán modern és igazán magyar festőművészetünk. De lám, a mi szerzőink többnyire jó lírikusok, jeles elbeszélők és azt hiszik, e tulajdonságokból egy dráma is kitelik! Amit mondtam e műfajról, egy szóba foglalom. *A dráma lelke*, igen, ez hiányzik a legtöbb drámánkból. Az a dionysosi feszültség, két lélek tömörített szenvedélye, ez nincs a legtöbbben.

Hiába a szép versek és az érdekes mese, hiába az úgynevezett társadalmi probléma (ámbar én csak egyéni problémákat ismerem eddig), hiányzik a drámai szikra, amelyből kipattanna a dráma lelke, szóval dráma lenne a lírizálásból és elbeszélésből.

Bánk bánban látok igazi drámai lelket, villamos feszültséget, tömörített életet.

A másik. Ez mind nagyon is igaz, de én azt hiszem, vannak jó magyar drámák, amelyek mai európai színvonalon is állanak!

Az egyik. Megengedem, sőt tudom. Én általában egy hibára, egy súlyos tévedésre mutattam csupán és ebben igazam van. Vannak és főleg lesznek jó magyar drámák, hiszen Bánk bán is azt mutatja, hogy a magyar lángész szerencsés ösztöne a legszerencsétlenebb viszonyok között megtalálta a legdrámaibb, egyben legtragikusabb magyar témát. De jó éjszakát, én is megtaláltam a lakásomat!

A másik. Jó éjszakát!

Eltűnnek a ködben.

A szerző az éjszakában azon töpreng, hogy lehetne operettet csinálni a drámájából. Zene már volna hozzá.

Magyar Szemle 1906. okt. 18.

Juhász Gyula

108.

MAGISTER ELEGANTiarUM

— Zichy Jenő halálára —

109.

A ROMANTIKA CSÓDJE

Végig néztem a Szép Ilonkát, az új magyar daljátéknak ezt az új hajtását és — őszintén szólva — sokszor szerettem volna ásítani. Egyáltalán igen bántott az a larmoyant história, amit órákhosszat kellett végigkeseregnie a tisztelt hallgatónak a hazai szerzők jóvoltából. Úgy éreztem — és hiszem, hogy nem egyedül — mintha annak a hazug és vérszegény romantikának alkonyát látnám, amely zenés játék örve alatt pályázott a színházi világ könnyeire és tapsaira. Igazi hazai gyártmányok voltak ezek a darabok, magyar vezényszóval, nemzeti jelvényvel és egy húron pendültek azzal a romantikával, amely bokorugró szoknyáival, örökös nótázásával örökre kompromittálta a magyar parasztot a világot jelentő deszkákon. Mert valamint az úgynevezett

magyar népszínmű alapján véve csak a bécsi posse hazai színre alkalmazása volt, legalább kezdetben, akként ezek az új magyar daljátékok sem egyebek, mint az echt német szentimentalizmus magyarításai, jó, rossz zenekíséret mellett.

Itt van például ez a Szép Ilonka. Vörösmarty szép, érzelmes, felsőbb leányok szívét megdobogtató románcát, amelynek legfőbb érdeme rövidsége, hosszú drámai lére eresztette a libretto különben igen szeretetreméltó szerzője. Az idillben mindig az a szép, hogy tűnő, hogy elsuhanó, mint egy szép álom, de mit szóljunk ehhez a színpadi idillhez, amely ugyanabban a moll hangnemben újul meg jelenetről-jelenetre, felvonásról-felvonásra, mondhatnók percről-percre. Már bocsánat, tisztelt zenés daljáték-írók, a mézből elég egy kanál, de egyszerre egy egész bödön mézet elfogyasztani — cz sok egy estére! Az ilyen műfaj veszedelmesen rokon azzal, amelyet Voltaire egyedül tart veszedelmesnek, ti. az unalmassal!

Persze, a hazai szerző jó fiú és gondoskodik azokról a bizonyos, „derűs epizódokról”, amelyek nélkül egy operett mégis csak szemtelenség lenne. Így esik meg azután a Szép Ilonkában, hogy a bolondból egyszerre primo amoroso lesz és a könnyű kaviárra éhes közönség figyelmét egészen eltereli a hosszú idilltől a cinkotai kántor borízú humora.

Egyszóval a közönség, aki nem egészen járatlan a történetében és nem ijed meg a színpadi ágyúlövésektől, egyre csak keresi a csóri-csuka máját és a cinkotai kántornál megtalálja!

Mert látjátok feleim, az ember a színházban vagy megrendülni akar, vagy pedig felderülni. Az elsőre igen alkalmas a dráma, akár Ibsen mester írta, akár Sardou ezermester, az utóbbi célt szolgálják a Vígszínház számára író francia disznók és az angol operettek.

Nem bánom, nem bánom, néha szeret egy kicsit — de csak egy kicsit — ellágyulni a publikum, de erre éppen, sőt nagyon elegendők azok a finom, kecses, parókás és parfümös régi francia operettek, amelyek szépek voltak az apáinknak és szépek lesznek az unokáinknak is.

De ezek a magyar daljátékok még a zene tekintetében is dekadens termékek. Mert az igazán komoly és mély föladatakra termett magyar zeneszerzőket elcsábítják a könnyelmű, a népszerű, a banális zene régióiba. Nincs az a Beethoven, aki a különben kitűnő Heltai Jenő vagy Szávay Gyula csengő-kongó [!] verseire mélyenjáró muzsikát tudna szerezeni. Így esik meg,

hogy a magyar opera sehogysem akar megszületni és a magyar műzene folyton megakad azon az úton, amely a rózsza, rózsaszáltól a Schumanni [!] finomságokig vezet.

Itt van ez a derék Szabados Béla. Szép Ilonkában több-kevesebb sikerrel utánozza önmagát, mint a Bolond zeneköltőjét. Ez az új zenéje csak elsekélyesített, közérthető mása annak a mélységesen igaz hangulatnak, amely a Bolondban éles kontrasztjaival úgy elragadta egykor a lelkünket. Szabados különben is hajlik a szentimentális érzésekhez, van egész zenei lényegében valami olvatag, ezüstös alaptónus, de itt, ebben a könnybe és sóhajba fúló darabban valósággal tombol a lírai ömledezés.

Reméljük, hogy a magyar operett azért még sem vesz el a hazafiúi és szerelmi könnyek tengerében, sőt hisszük, hogy a mi humoros és szilaj fajtánknak eljövendő még a maga Offenbachja, aki komolyan, azaz őszinte vígsággal és mélységes léhasággal megüti a csörgő dobot, fölteszi a bohócsipkát és egészséges magyar kacagások közepette megmenti a magyar operett becsületét. Mert az operetthez nem szomorúság és hazafiság kell, hanem *egészen egyszerűen: tehetség!*

Szeged és Vidéke 1906. december 30.

Juhász Gyula

1907

110.

MAGDOLNA

111.

RICHEPIN

E sorok fölött egy nagy idegent mutatunk be az olvasónak: Jean Richepint, a mai francia poéták legnagyobbikát. Ez a szép, mélységesen szép vers a La Merből, a legeredetibb kötetéből való.

A franciákról az a közvélemény, hogy szellemesek és elegánsak. A gall esprit éppen olyan közkeletű valami, akár a tokaji bor, vagy az attikai só. Ha francia szerzőt vesz kezébe a nyájas olvasó, nyugodtan, előkelő hanyagsággal dől a kerevetbe: no most valami finomat olvasok. Valami szellemes, ötletes dolog ígérkezik, egy érdekes délután vagy este.

Valamint a germánok általában nehézkesek, ha nem vaskosak, mélyek, ha nem homályosak, valamint a szlávok szomorúak, ha nem kétségbeejtők és misztikusak, akként a franciák derűsek és világosak, a Voltaire és Descartes népe.

— De mégis... a gall örökség mellett más is terheli ezt a kultúrterhes fajtát. „Bennem a dánból van még római”, — mondja Hamlet és ezt bátran elmondhatják a franciák is.

Erő: e nagy erény, teljes mértékben megvan a franciákban. Hiányzik az egyre avuló anti (de nem antik) klasszikusaikban: a peckes Corneilleben és a kedves Racineben, de ott duzzad a nagy moderneiben, Balzac csak úgy dagad az izmos, szinte túltengő erőtől, amely óriási tomusok rengetegét íratja meg vele, az egész comedie humaine, Zola szintén irodalmi vérbőségben szenved és ez az erő teszi titáni méretűekké Baudelaire márványtagú, örök szonettjeit.

A szent ros[s]znak, Baudelairenek méltó örököse, Jean Richepin, a Dél nagy fia. De Baudelaire egészen a lázas, beteg, szomorú Páris gyermeke, míg Richepinben a francia Dél derűsebb napja ragyog és lobog, élénk, széles gesztusaival, forró, vulkánikus kitöréseivel és naiv, hatalmas gaminlelkével erősen emlékeztet Dél másik két szülöttére: Daudetre és Zolára.

Richepin, a poéta, az igazán nagylátók és érzők közé tartozik. A puszták fiának éles vizslaszeme, a tengerészek merész tekintete egyesül nála a lobogó provençei érzéssel, indulattal. Par excellence lírikus ő. Chansons des Guent, koldus-dalok: ezzel kezdette. Egyik apja a mai proletár-költőknek, akik azonban apjuktól csak a nyomort és gyomort örökölték, de nem a szellemet. Blasphemes című verseiben divatos istenkáromlások vannak, de szépek és előkelők. Már amennyire e nemben lehet. Igazi ereje a La Mer-ben, a tengerről írt mély költészetében nyilatkozik. Szilaj sirálylelke otthonosan, vijjogva, kacagva táncol a végtelen vizek felett és a Byron, Heine és mások tengere mellett az övé se sül[1]yedhet el szegyenletében.

A drámaírás terén is jelentős alkotásai vannak (a költő mindenütt költő marad) de a legnagyobb siker tapsai tavaly hívták a lámpák elé, mikor az örökszép Don Quixotét drámai formában és richepines poézissal mutatta be a párisi közönségnek. Afféle rostandi műnek látszik ez, de a görögtűz és szép versek nem homályosítják el a mi poétánk erős látását és igaz érzését soha. A forma Rostand, a lélek Richepin.

Élete nagyon is érdekes. Sokat koplalt és fázott, de egy belső tűz mindig melengette, egy távol fény mindig csalogatta, mint Dulcinea az ő Don Quixoteját. Volt koldus, tengerész, erdőművész és színész: afféle gallus Gorkij.

De nagy költő és nagy művész: és ez elég nekünk.

Szeged és Vidéke 1907. január 6.

Juhász Gyula

112.

MÁRCIUSI DAL

„Én még láttam Jókai Mórt” — azt hiszem, ez lesz a legbüszkébb emlékezésem, ha megadatik nekem a tisztas öregség és visszashállhat szívem a múltak márciusába a tavaszodó új nemzedék láttán. Először és utólszor láttam őt hófehér parókájával, tengermély szemével, amelyek bánatosan, szépen néztek, de nem láttak semmit, csak álmokat, álmokat. És hallottam a hangját, ezt az ünnepi harangszót, amint végigkongott-bongott az Akadémia dísztermén, Kossuth Lajos születésének százados fordulóján. Nos, ekkor az ünnepi hangulat mámorában, az élő emlékezet szent perceiben megéreztem azt a lelket, a márciusi ifjúság lelkét, a magyar ver sacrum ibolyaillatát.

Igen, ilyen fiatalság tudta azt megcsinálni, a Jókai Mórok fiatalsága.

Ez a szent öreg, aki nem vénült soha, még akkor is, 1902-ben is azoknak az aranyos és szívárványos álmoknak a fonalát szövögette, amelyet 1846-ban kezdett el lázasan, betegesen . . .

Nem tudok én már többé márciusi ódát írni, édes feleim. Meg tudom érteni azt a nagy napot, az idust, de már nem érzem *azt* az emésztő lángot, amely akkor a heves, tomboló, ujjongó és hívő ifjúság tűzcsóvás lelkéből egy egész nemzet lelkébe világot. Hol van a tavalyi hó és hol van a márciusi ifjúság? Fél-századdal vénebbek vagyunk, csalódtunk, veszítettünk és — csaltuk minmagunkat[!]

Ma már csak a kedves iskolás fiúk viselik bízó hevülettel a szép kokárdát és csak ők szavalják el biztos lendülettel azt a nemzeti dalt. Nekünk eszünkbe jutnak mindenféle szomorú mai dolgok, mizériák és panamáék és hétköznapi érzéssel szorul el a szívünk, szorul ökölbe a kezünk. Úgynevezett hazafias drámák borzasztóan lejáratták a legszentebbnek tetsző szölamokat

és a törtető kor száz szürke és szürkítő hétköznapja után nagyon nehéz a múlt ünnepeinek pirosságába izzani.

Látjátok feleim, fáradtak vagyunk. Rajongtunk nagyszerű jelszavakért és lázasan ünnepeltünk, emlékeztünk. Mentünk a hegyre dacosan, reménnyel és mire fölértünk, láttuk, hogy megint le kell szállani! Ez a mai nemzedék már fáradt a hosszú bolyongásban és semmi kedve új hegyek új ösvényeire térni.

Az egész világon így van ez. Beteg a mai lélek. Napról-napra látjuk a nagy, csöndes és robajos katasztrófákat. Németországban megcsömlörlöttek a szociálista terrortól, Franciaország szakít évezredes hagyományaival, amelyekhez ezer finom szál fűzi, Oroszországban állítólag forradalom van, de csak télen és nyáron, és a mi kis, de dicső nációnk most kezd átmenni a nagy nyugati betegségeken.

De sehol egy igazi mag a kaoszban, amely a jövendő csírázást sejtetné, sehol új Isten, új ideál, új bálvány. Beteg és jóságos lelkek dadognak az Emberről, az Emberről, de ez minden és semmi. A márciusi ifjúság hívó rajongása, bízó ereje sehol!

... Márciusi nap ragyog, márciusi szellő támad. Régi ódák töredékei zsonganak köröttem. Szent esküvések, gyönyörű átkok, szárnyas igék, nagyon, nagyon szépek.

Majd szavalják iskolapadok előtt, szobrok alatt, fehér asztalok mellett — hogy is van csak? — a Kárpátoktól Adriáig. Azon a szent napon pedig csak egy ember szavalt, igaz hogy Petőfi Sándornak hívták, de minden ember cselekedett, igaz, hogy azt az évet úgy hívták, hogy 1848.

Szeged és Vidéke 1907. március 15.

Juhász Gyula

113.

TÓTH BÉLA

114.

LEVÉL HALMI BÓDOGNAK

115.

SERENISSIMUS
A László Fülöp kiállításán

116.

FÜSTÖS ROMANTIKA

117.

STÍLSZERŰTLEN TRAGÉDIÁK

118.

UTÁNZATOK

Az eső. Írta: Eötvös Károly

119.

EGY SÍR AZ ÚT KÖZEPÉN

120.

KOSZTOLÁNYI DEZSŐ KÖTETE

121.

A MÁSIK HÁZ

Nagy dolog az a Petőfi ház.

Relikviák légiója, amely mind a legnagyobb magyar fiatal-ember örök dicsőségét hirdeti. Szép elégtétel lesz ez a ház a szegény fiúnak, akinek nem volt háza soha. Háza? Debrecenben egy kis konyhában lakott, a banyakemence volt az íróasztala, a ládája volt a széke. Arról ne is beszéljünk, mikor a párnája csárdaasztal volt, sőt talán az árok partja is.

Nagy dolog az a Petőfi ház. Együtt lesz ott a Talpra magyar első fogalmazása és a Ferenczi Zoltán úr életrajza; talán csak az a sár fog hiányozni, amivel a követválasztáson megdobálták! De uramfia, hol van a tavalyi hó?

Nagy dolog az a szent rajongás, amellyel fölvirágozzák és megaranyozzák a Petőfi házat lelkes magyar lányok és asszonyok. Igaz, hogy jobb lett volna hónapos szobát adni az éhező fiúnak annak idején és egy kissé nagyobb szeretettel becézni a nemzeti[!] dal fiatal íróját, aki igazán nem akart se latifundiumot, se miniszterséget, csak egy kis megértést, bizalmat, bátorítást, olcsó és üdvözítő tapsokat, amelyekkel az ő faja, az ő népe önmagát ünnepelje benne!

Nagy dolog az a Petőfi ház! Hiába, amikor kegyeletről van szó, amikor expiálni kell, temetni vagy föltámasztani kell, akkor remekel ez a mi fajtánk. Szeretném, ha legalább is hasonló lelkesedéssel, szeretettel és megértéssel hordanák a követeket egy

másik Háznak, amely egyelőre nem örök dicsőséget és relikviákat fogad magába, *csak* egy kicsit kopott, egy kicsit éhes, egy kicsit szomorú emberpalántákat. A nagy Diákotthonra gondolkodok, amely már évek óta épül, tornyosul, nem a levegőbe, csak a levegőben. Egy nagy magyar délibáb ez Budapesten, egy kicsit profán turris eburnea, amely felé korgó gyomrok és szomjas agyak vágyai, álmai, reményei kóvályognak.

A negyedéves bölcsész már a hanyatlás melankóliájával mosolyog azon a gölyaálmán, hogy ő e láthatatlan palota egyik ágyán fog sziesztázni kollokviumok után, az elsőéves pedig, a hideg felvágott zsíros újságpapírját betűzve tovább szövi a rámaradt álmokat a nagy otthonról.

Igen, igen, ezt a Házat is föl kell hamarosan építeni. Ne sokáig maradjon ez a ház proletár diákok szimbóluma! Ó azok a proletár diákok! Az ő gárdájukból kerül ki az a sok letört egzisztencia, az a temérdek pályatévészett pályá, az a rengeteg megmérgezett élet.

A tudós, aki az Akadémiából egyenesen a tébolydába jut, az író, aki egy napon toll helyett pisztolyt ragad, az egész magyar átok, bánat és tragikum innen indul útjára, szegény magyar diákok sötét, piszkos hónapos odúiból. Ezeket kell végre valahára megszüntetni, legendává tenni, ezeket, ezeket, a Bródy Sándor orvosnövédekait, Jánost és barátait. Hogy annak a szegény diáknak ne csupán a félhomályos, rideg könyvtárterem fülledt melege jusson tél idején, hogy a méltóságos és nagyságos urak ne csak a szigorlatokat és azok díját tartssák számon, de azt is, hogy vajon lehet-e miből szigorlatozni?

A mi egész magyar világunkon meglátszik az, hogy a szegény magyar diáknak nem volt ifjúsága Pesten! Hónapos szobák penészvirágszerű barátsága, zálogházak, kávéházak dohos, füstös világa, könyvtárak és múzeumok ingyen melegedője: ez most az ő világuk. Persze, az új Széchenyi, a nagy Szemere Miklós egyszerűen fenébe se veszi az egész proletár diákbagázsát, clótte egy cél lebeg: a céltábla közepe. Szép, szép, de az intelligens magyar társadalomnak meg kell mozdulnia, meg kell indulnia és fölépíteni, de mindjárt holnap, a nagy Diákotthon. A diplomás szegény ember, — ha jómódba jutott is — gondoljon rá arra a sok pirulásra, vergődésre, virrasztásra, robotra és nyomorra, amelynek könnyel és verítékkal áztatott mélységeiből a diplomája kalligrafikus éke kivirágzott. Gondolja meg, hogy testvérei éheznek, fáznak, és ölik robotba, másolásba, instrukcióba az

édes, gyönyörű, egyetlen ifjúságot, amely számukra csak keserűség, gyötrellem és tehetetlen éhezés az életre.

Én ismertem a „párisit”, aki itthon félévig fordított hónapos vackokon harmadrendű francia disznóságokat a demokrata újságnak, hogy egy hónapig Párisban koplalhasson a Sorbonne árnyékában, én ismertem a szigorló orvost, aki, mikor mi többiek alvást szimuláltunk, fenéig itta a nyomorúság feledését a rumos üvegből, míg szépen, lassan belepusztult, én ismertem a doktor urat, aki lyukas cipőben szaladgált egy kis kondíció után, én ismertem a bölcsészt, aki élete legszebb napjait a diákkórház szép, tiszta, fehér ágyában töltötte, kedvenc íróit olvasgatva . . .

Minden intelligens magyarnak kötelessége legyen, hogy szóval, tettel, áldozattal, ahogy lehet, segítsen megalapozni, emelni, feltornyozni a nagy Diákotthon Házát, egyszerű, tiszta, becsületes hajlékát a fiatal szegénységnek, tudománynak, ambíciónak!

Máramaros 1907. május 23.

Juhász Gyula

122.

NÉVTELEN LEVÉL
Frank Wedekindnek

123.

LEONTIEV TATJÁNA

124.

GAUGUIN

125.

NÉGY FAL KÖZÖTT

(Kosztolányi Dezső verskötete, Kürthy György rajzaival.
Kiadta a Pallas. Ára 3 korona)

Egy nagy, zöldernyős lámpa sápadt glóriája sugarazza be költőnknek homlokát, kusza haját, hanyagul megkötött, lila nyakendőjét, az Alfred Kerr *városi poétája* ő, új és ódon interieurök új énekese. Csak ha a sápadt, beteg nimfák kinyílnak a mélycsöndű félhomályban, csak abból tudja meg, hogy az arany nap valahol, valahol leáldozott. A rétek illata megbetegíti és

zokogással borul a barna avarra, mint a tékozló fiú, a modern, túlművelt, boldogtalan tékozló fiú.

Az új és ódon interieurök sajátos hangulatai, gondolatai kavarnak a mi poétánk erős intellektusában és tomboló lelkében. De ez a tombolás nem a régi, az ösztönös, a romantikás, ez a tombolás az erő öntudatos harca, az erőé, mely biztos kézzel emelgeti, dobálja a legnagyobb súlyokat. Még az imponderabilitást is. Ennek a fiatal erőnek céljai vannak, ez tudja mit akar és tudja, miért akarja. Az ő hónapos interieurjében nagy munka izzik, nagy erőfeszítések, kemény merések, büszke akarások. Mintha a földtől, a szent rögtől, a ver sacrumtól elorzott volna sok nagy isteni szikrát, csírákat, energiát, teremtő erőt és most ezt kalapálja, formálja a lámpafényes szoba félhomályos műhelyében.

Nézzük meg ezt a munkát, ezt az alkotást, ha lehet, azzal a szent lázzal, azzal a mély elmélyedéssel, amellyel költőnk nyúl minden színhez, formához, hangulathoz és gondolathoz.

Nem lesz nehéz a dolgunk, elektromos levegőbe jutunk mihamar, itt minden feszül, pattog, dagad, láz, ritmus, erő árad itt és — igen — néha a legszebb borzongások fognak megszálani.

Nézzük meg ezt a művet!

*

A régi szobákban. Zöldes-barna bútorok, ódon illat és fölcsendül lágyan, búsan egy *Clementi szonáta*. Föltámad „az elhamvadtt gyerekkor”. Csupa szín, illat, mély hangulat. Az Ó-Buda versben még kedves humor fénye is csillog, mint napsugár a régi, zenélő órákon. A *Néma ház* süket csöndje a lelkünkre ül.

Távol fürdőhelyen nyaral az úr,
A zárt szobákba bíboros homály ég,
A billentyűsoron barnul az árnyék.
A zongorán egy bus Chopin-mazur.

Ezeknek a verseknek remegő, méla lelke van . . . De menjünk tovább.

*

Antik formák. Amit *Carducci* merészen kezdett, a mi költőnk bátor kézzel megpróbálja nálunk: antik formák vázájába önti

az új eszmék forrongó lángborát. Gyönyörű ellentét: több ezeréves húrokon sikonganak és harsognak a magyar nietzschei gondolatok. *A bal latorhoz* merészség és erő dolgában kevés hasonló van a mi irodalmunknak hímes mezején.

Kosztolányi Dezső az első fiatal, aki nálunk igazi gondolatokat szorít formákba, élő, vonagló, filozófiai nagy kérdéseket. *Plato* és *Nietzsche*, a két nagy antipód, sugallja neki az ihletet és ő elmélyed bennük, elmélyed önmagában. Ilyenkor ragyogó színei kissé letompulnak, de érzése nagy mélyekből buzog elő. Tanú reá *Az arkádok alatt* és *Plato olvasásakor*. De hiába, mindig eszembe jut a legnagyobb, amit merészelt: „A bal latorhoz. Két ezredévre zúg le merész szavam. Lantom favázát megszögezem vadul!”

*

A nagy érzés is átviharzik néha ezen a jól megszögezett lanton. A nagy érzés, amelyről zöld és lila fiatalok annyi bolond vallo-mást és rímet locsogtak össze.

A mi poétánk érzése nem a kamaszkor föllengéseiből és nem a polgári férfikor becsületes, langyos hűségéből fakad. Valami különös képzelet mágikus lámpafénye omlik az ő szerelmére, e hideglázás, vajúdásos, tikkasztó, bús szerelemre. Ámor és Mors danse macabret lejtének az éjjeli interieurben s az ágy szélén csodálatos fehér árnyék hegedül. Fekete szordinó van a hegedűn. A szoba végül hirtelen kitágul és láthatatlanul dübörögnek a kékes éjszakában az infernális hidak és kapuk. Mit mondjunk e szép borzongásokra? Miszticizmus, szatanizmus...

Éh, mindegy, de föltétlenül merész, hatalmas költészet ez!

*

Igaz, a modern festéssel rokonvonások tűnnek föl itt. Nap-sütéses tájak, holdvilágos tájak és *pasztellek*. Nem a régi, jó giccek, de valami *rippi-rónais*, valami egészen új ecsetkezelés. Markáns színek, árnyak, kemény és széles ecsetkezelés. Néha olyan csodálatos színharmónia, mint a *Cigányok*.

Különös világ ez, a Kosztolányi világa egészen: az árnyak megnyúlnak, a fény vakítva ég, bizarr felhőkastélyok tornyosodnak a vérző egen; a holdcsókolta réten a barna putriból tágkarikás álomszemekkel kiréved egy örült cigányleány, várva hercegekdesét.

Parnasszista poézis volna az övé, de a kristályderűs apollói vízión olykor valami misztikus árnyék suhan át: *A holtak vonatja*. A Kosztolányi világa ez?

E különös pasztellek legszebbje mégis a *Négy szekér a holdfényben*. Mihez hasonlítsam? Böcklin, Maeterlinck? — Kosztolányi. Megint más látomások tárulnak elénk:

Magyar versek. Pompázó stilizált virágok. Ornamentika, verses magyar stíl, a jelenbe belefáradt álmodó szövögeti a múltak szőnyegébe a maga különös vízióit.

Elégikus játéka érzésnek, képzeletnek. Képek, modernül érzett primitív freskók. A magyar Heredia.

*

A forma lényeg. Hogy versel ez a mi költőnk, ez a fiatal, ez az első verskötet! Művészet ez, sőt *bűvészet* ez! Komoly, nagy játék ez, nem a régi jólrimelés, csilingelés!

Itt szilárd architektúra van, itt nincs semmi giccs, így még nem verselt nálunk Aranyon, a legnagyobb artifexen [kívül] csak egy-kettő. A *szonett*, hogy formába tör, hogy lendül, hogy újjászületik a mi poétánk érces húrjain! Az *antik* vers milyen új erőktől duzzad, a *terzina* mily pompázó! Poéta impeccable.

Ez a kötet nem kezdet. Ez egy egész sajátos interieur világ. A Kosztolányi világa ez!

Szeged és Vidéke 1907. május 26.

Juhász Gyula

126.

NÉGY FAL KÖZÖTT

127.

A BRANYISZKÓI PAP

128.

ÚJ NEMZEDÉK

Egy Ambrus Zoltán kötet margójára

Egy bizonyos: mi fiatalok — tisztelet a kivételeknek, — úgy általában műveltebbek vagyunk, mint irodalmi apáink. Manapság, aki a pesti lapok ajtaján, mint fiatalság kopogtat, művelt

legyen a talpán! A Makai Emil és Szentesy[!] Gyula féle kedves és borzas trubaduroknak befellegzett, az övék már legfőlebb az a bizonyos méla akkord, amely az Új Időkben Farkas Imre névre hallgat jelenleg. A mi nemzedékünk előzői előtt a nagy Ambrus Zoltán félisten volt, aki előtt ijedten kapta le rózsás szalmakalapját a kávéházi irodalom. Ambrus Zoltán neve jelentette szinte gögös egyedül az európai nívót, a kultúrát, az artisztikumot. Órákulum volt. Manapság, hála Istennek, látjuk, hogy ő ízlés, finomság, ötlet, megfigyelés dolgában a legelső sorában áll, de azt a bizonyos abszolút műveltségét már többen kezdik magukévá tenni és megcsodálás helyett inkább követik a fiatalok.

Ez az új nemzedék a Cholnoky Viktorok, a Szini Gyulák, az Ady Endrék, a Kosztolányi Dezsők, egyszerűen a művelt, nyugatot járt fiatalok égisze alatt áll; itt nem lehet többé szerelmes sóhajokkal és nyhe mélabúval utat törni, itt tudni és merni kell!

Hiába mondja a jó öreg Porzolt Kálmán — mert biz jó öreg volt már ő a bölcsőjében is! — hogy az írónak önmagából kell merítenie! Mi már nagyon jól tudjuk, hogy az a mélyen tisztelt és általunk nagybecsült „Önmaga” nem egyéb, mint ezer és ezer termékeny impresszió, vagy mint a Magyar Nyelvőr mondja: benyomás eredménye. Egy Anatole France éppen úgy megtermékenyül, olvasva Jakobus de Voragine Legenda Aureáját vagy Augustinus Confessioit, mint, hogy egy másik Porzolt Kálmánt említsek, Zboray Aladár, ülvén a Nemzeti Kaszinó lovagtermében. Ma már, hála Istennek, az írók is olvasnak nálunk, sőt még az olvasók is olvasnak. És többé nem lehet leülnie az íróasztalhoz a borzas bohémnek azon komoly szándékkal, hogy ő most valamit alkotni fog a kávéházi asztal, a bodor füstkarikák és a boldogtalan szerelem révén. Még Heltai Jenő is, akiben talán a legtöbb isteni szikra lappang és pattog, a régi értelemben, még ő is hozzá művelődött az új nemzedékhez, holott ezelőtt elég volt neki Heine és Makai.

Most határozottan győzött a városi poéta és a városi poézis, a könyvekkel bélelt győzeurök és aszfalttal bélelt utcák tanult, tapasztalt, érett poézise. Akadnak még jó lelkek, akik elsiratják a pusztá költészetét, a szomorú fűzfákat és a csárdát, amelyben betyárok voltak, no meg a szép csaplárosné. Vannak, akik pianissimo dúdolnak az új erkölcsök, a céda világ, a rút önzés és keserves tülekedés ellen. De hiába, a fejlődés diadalszekerét megál-

lítani nem lehet. Eléje feketnek a sápadt trubadurok az új élet automobiljának, de az ő bordájuk bánja meg! Hiába, a mai költő nem őrült és nem szent többé, csupán egy előkelő szellemű, igen művelt ember, aki szebben ír, mint a művelt többiek.

Máramarosmegye 1907. június 7.

Juhász Gyula

129.

NEGYVEN ÉV VISSZHANGJA

130.

SZABAD

131.

SZAMOVOLSZKY

132.

MESEORSZÁG

Jegyzet a Gyermeknaphoz

133.

APPONYI RENDELETE

134.

MATÚRA UTÁN

135.

AZ ÁGY

136.

TOLSZTOJ

A távíródrót idege ma nem remegett jobban, mint amikor egy boldog vagy boldogtalan ösmeretlen halálát jelenti. Pedig egy szó nyilallott a világon keresztül, amelynek hallatára Moszkvától Melbourneig minden intellektuelnek hangosabb lesz a szíve dobogása: meghalt Tolsztoj! Éjszakára kiderült, hogy ez a hír hazug. Tolsztoj még él, de indulófélben van a halhatatlanság felé.

Ilyenkor, rövid ideig, nem álom, de őszinte valóság a nagy, a szent, a gyönyörű *emberi szolidaritás* mindenkit átfogó, mindent lebíró érzése, amelyet a názáretitől Tolsztojig rajongva hirdettek azok, akiket egy élet sem tudott kijózanítani abból az isteni mámorból, amellyel a szépség, jóság és igazság eljövendő országának evangéliumát propagálták ebben a siralomvölgyben, amely Földnek hívatik.

Ez a mai hazug hír, amelynek valósága lesújtotta volna az emberiséget, azt jelentette volna, hogy a tizenkilencedik század utolsó nagy álmodója indul pihenni és én úgy érzem, hogy hidegebb és ridegebb lesz a Föld, hogy kevesebben és szomorúbbak leszünk, én testvéreim.

Először Nietzsche hagyta itt a tünemények e különös világát, az arisztokratikus radikálizmus e hatalmas, erős, vakmerő hőroza, azután Spencer távozott, a modern pozitív tudományok óriás rendszerbefoglalója, majd Ibsen tűnt el közülünk, a mai ember törekvésének és tragédiájának legnagyobb poétája, végül íme útra készen van Tolsztoj is, aki az új idők ormára tűzte ki az örök fehér lobogót: Szercessétek egymást!

*

Nem apostolnak,¹ de a tizenkilencedik század egyik legnagyobb regényírójának indult. Azzal a páratlan gárdával volt egykorú és egyenrangú, akik az emberi élet igaz és hideg ábrázolását hirdették és valósították meg a művészetben. A nagy Balzac, Flaubert, Zola és Goncourt mellett áll az orosz Tolsztoj. Hideg, nyugodt, egyszerű őszinteség: ez a jelige. Igazság, igazság, igazság. Nem kell szépíteni és nem szabad megszánni az emberi állatot, csupán emberi dokumentumokat kell adni. És ebben a fanyar objektivitásban, ebben az érzésellenes *l'art pour l'art*-ban Tolsztoj jár elől. Dosztojevszkij remekében, a Bűn és bűnhődésben az emberi részvét sápadt glóriát fon a szegény gyilkos homloka köré, de a tolsztoji regények, a Háború és béke, az Anna Karenina, a Kreutzer szonáta, irgalmatlanul kemények, hűvösek, kíméletlenek. Merő igazság mind.

És ezután jött a fordulat, az a sajátos megtérés, amely Zoláéval, Oscar Wildeéval és a modern művészet több nagy alakjáéval közös. Az intelligencia fagyos orma nagyon szomorú, nagyon keserves menedék az emberiség legnagyobbjainak is. Egy Nietzsche beleőrült ebbe a splendifer izolációba és egy Ibsen is

megdermedt bele. Az igazság, a művészet mint öncél nagyon drága mulatság, imperátori játék és fényűzés a ma szegény és szomorú emberének. Még ha Tolsztoj Nikolajevics Leónak nevezik is.

Minden művész (emberről van szó és nem vásári komédiásról) lelkében megcsendülnek néha-néha a fehér, szelíd názáreti holdfényes igéi a nyolc boldogságról. A nagy magányok és mély elcsüggedések óráiban kell éreznie a legnagyobbnak is, hogy mennyire egyedül van a társai, a testvérei, a többi emberek nélkül. És kell éreznie az igazságát annak, hogy szeressük egymást, hogy jobbak legyünk, hogy szebbek legyünk, hogy igazab-
bak legyünk, hogy boldogabbak legyünk! Az emberi szolidaritás ez egyedül üdvözítő igéit Tolsztoj Leó hirdeti a legszentebb hévvel Krisztus után a küzdő, vergődő emberiségnek.

Ő a legnagyobb kalapács, aki nekiment a hazugságok és gonoszságok várának, amelyet így kereszteltek el: Modern Társadalom.

Ő a legnagyobb építő, aki a szeretet és igazság tégláját hordja ahhoz a gyönyörű palotához, amely álom még, de amelynek — hisszük — föl kell épülnie és neve lesz: Új Emberiség.

Tolsztoj kezéből kiesőfélben van a kalapács és a téglá. Mi, többiek, rombolunk és építünk tovább!

Szeged és Vidéke 1907. július 17.

Juhász Gyula

137.

LESBEN

138.

KÁVÉHÁZI ÜGYEK

139.

OSTENDE ÉS SZOVÁTA

140.

ÁRULÓ LEVELEK

141.

FÜRDŐI LEVÉL

SZERZŐDTETÉSEK

TETEMREHÍVÁS
Írta Juhász Gyula

A szegény Mari cseléd teteme előtt egyetlen ember állt ma nyugodtan, szinte egykedvűen: a szegény fegyenc.

Őt már anyyira belemártotta a sors, a végzet, — amint tetszik — a Dante poklába, hogy egy kis tetemrehívás meg se kottyán neki.

A durva daróc alatt nem vert riadót a szív, de sok cifra egyenruha és sok elegáns szalonkabát alatt dobog most a lelkiösmeret, sok szakértő és ítélőmester előtt cikáznak a görbe paragrafusok, mint gonosz kérdőjelek. A szegény fegyenc nem fogta be az orrát, amikor a dísztelen tetemhez lépett, de a tisztelt társadalom, a finom, úri nép annál jobban érzi az erkölcsi hullaszagot, amelyet a szegény cseléd maga körül áraszt.

Különös gondolatok motoszkálnak most a Dorogi-szálló egykori vendége agyában. A volt szolga eddig bizonyára édeskeveset törődött azokkal a furcsa, nyugtalanító valamikkel, amiket Brioux és társai úgy hívnak, hogy: probléma. Hát kérem, István szolga eddig nem ért rá a problémákra. Elég gondot okozott neki a megélhetés, a hideg vacsora megszerzése, az állás elvesztése és más emberállati szükségletek. Átkozottul szegény volt István szolga, mert különben nem a Dorogiba szállott volna, hanem a Tiszába és nem Marival ismerkedett volna, hanem előkelőbb nővel. Most azonban, hála a földi igazságnak, módjában áll neki, hogy gondolkozzék.

Hogy van az például, hogy őt szépen, alaposan, jogerősen elítélték hét kemény esztendőre és félév múlva jut eszébe az uraknak, hogy megnézzék, csakugyan olyan alaposan elbánt ő azzal a szegény cseléddel? És kisül, hogy nem. Meg sok, sok szédítően hihetetlen valóság. Két hivatalos ember félév múlva kezd emlékezni valamire. Valamire, amitől csak egy emberi élet boldogsága függött.

Elföldelnek egy keresztényt a föltámadás reményében és az exhumálás lehetőségével, azután pár hónap múlva nem tudják, hol van a leány elásva. Sőt azt se tudják, hogy elásták-e a leányt. Szegény Szegedi Ophélia sírján egymás hajába kap hatóság és

szakértelem, sírnak, imádkoznak, krokodilt nyelnek és szeretnék, ha a koporsó helyett a lelkiösmeretüket dugták volna le a gödörbe.

Miért van az, hogy egy justizmord lehetősége százszor jobban fölzaklatja, megfeszíti az érdeklődést, mint a legmesteribb Bernstein-dráma, amely egyenesen az idegek ellen intéz merényletet?

Nagyon egyszerű a dolog nyitja: az ilyen pörökben a mi bőrünkre megy a dolog, a justizmord nem egy embert végez ki, de milliók hitét, reményét az emberi igazságban tapossa le. Mikor Hau doktor ügyét tárgyalják, ezer és ezer hozzá hasonló, vele rokon kultúrember lesi lázasan a hírt: a derék szatócsok és hentesek hogy végeznek a Nietzsche konokul hallgató tanítványával. Mikor egy házassági dráma, egy szocialista izgatás, egy nyomortragédia kerül az ítélő bírák elé, mindig van a társadalomnak egy nagy rétege, amely úgy érzi, hogy az ő ügyéről, az ő sérelméről, az ő életéről van szó.

Lehet, hogy csak én látom úgy, de azt hiszem, az István szolgálja a szegény ember ügye.

Ha a Mari cselédet előkelő hotelben éri el a vég, amely mindnyájunkra vár, bizonyosan több bizonyosság lenne most előttünk. Akkor a portásnak csengettek volna, a pincér telefonált volna és a doktor úr prêmes bundában, diszkrétén sietett volna leadni névjegyét Mors Imperator úrnak. Patkány nem avatkozott volna a halál dolgába és hamleti sírásók nem játszottak volna bújósdit a jeltelen koporsóval.

Egyetlen ember volt, tisztelt uraim, aki kötelességét azonnal és igazán teljesítette. Önök nem gondolják, ki volt ez az ember. A fegyenc. Az elítélt. A darócruhás. Aki enni adott Marinak, aki megszánta Marit. Ő azonnal jelentette a halált! A fegyenc komolyan vette a dolgát és nem bújt ki a következmények alól. Százat egy ellen, urak, hogy önök megugrottak volna. Százat egy ellen, hogy *mi* megugrottunk volna. Mezei maradt, nyugodtan viselte magát, engedte, hogy lefogják, dutyiba tegyék, meghurcolják, megvizsgálják, helyén van-e az esze, a szíve, a zsebébe kotorásztak, az előéletébe vájkáltak, a zsigerei között babráltak, csak a Mari cselédnek a szemét nem nézték meg jól.

István szolgálja szabad!

Még egyszer meghurcolják, még egyszer farkasszemet néznek vele, még egyszer elvonul előtte az az átkozottul szerencsétlen

este, minden borzalmával és könyörtelenségével, azután — mehet! A durva darócot lerántják róla. Megint belebújhat a polgári rongyaiba. Mehet. Megint beszállhat a Dorogiba és eheti tovább a hideg fölívágotat.

A többi az ő dolga lesz. Hogy a holta napjáig egy exhumált tetem lesz a hajnali álma, hogy a lelkében mindig ott ég egy szám, amelyet a szegedi csillagbörtönben a nyakába varrtak: ez az ő dolga. Hogy az emberek kerülik, mint a tüzet, hogy ő maga is érezni fogja magán a hullaszagot: ez az ő dolga.

Miért ment a Dorogiba és miért állott össze egy cseléddel?

Ezt a problémát csak az a nemzedék fogja megoldani, ezt a pört csak az a bíróság fogja eldönteni, amely a mai morál, a mai jog, a mai igazság dögtestét fogja exhumálni!

Szeged és Vidéke 1907. augusztus 15.

144.

BESZÉLGETÉS MEZEI ISTVÁNNAL

145.

LESBEN

146.

BIZALMAS LEVELEK

Ohnet mesternek

147.

SZENT ISTVÁN KIRÁLY

148.

RÖVID ÉS IGAZ MESE

149.

AZ ÖTÖDIK FAKULTÁS

150.

PIA MONIKA

151.

HÚVÓS KORNÉL EMLÉKEZETE

152.

KÁRMÁN MÓR

153.

SZABAD TANÍTÁS

154.

A KARAVÁN

155.

DE GUSTIBUS

156.

AZ IDEÁL

157.

NYILATKOZAT

Szeged, 1907. november 10.

Emberek, akiket szeretetemmel, szívességeimmal megajándékoztam, a távollétben, messze tőlem, megrágalmaztak. Megrágalmaztak azok előtt, akiket őszintén nagyrabecsülök, akiket mindig hálásan szeretek. Megrágalmaztak azzal, hogy én ezeknek alattomosan kárt tettem. A rágalom hetekig pusztított és én róla semmit sem tudhattam. A rágalom azt hirdette, hogy én írtam a Szilágyi Kör márciusi estélyéről a hírhedt kroit és a Szabó Sándor paródiákat a Világosságban.

Hát én kijelentem egész egyszerűen, hogy ez igen aljas rágalom, kijelentem továbbá, — hogy minden gyanú elnémuljon végre — hogy a Világosságba — egy rövid, Tóth Béláról szóló nekrológon kívül — soha egy árva betűt nem írtam!

Én rágalmazóimnak soha még gondolatban sem vétettem, őket a magam érdeke ellenére mindig védtem, hozzájuk mindig keresztényi szeretettel voltam!

Egész életemben mindig a „tisztább magaslatok” felé törekedtem és íme, mégis rámdobták a rágalom rettentő sarát.

Rágalmazóim magukról mondták ki az ítéletet.

Én pedig azt hiszem, hogy akik engem őszintén, érdek nélkül szerettek és becsültek, — szívem úgy érzi, hogy sokan vannak ök, — ezután még jobban fognak szerethetni.

Rajta lesztek!

Máramaros 1907. november 14.

Juhász Gyula,
a Szilágyi-Kör tagja

158.

A SZEGEDI BOSZORKÁNYOK

159.

A HÁLÁS UTÓKOR

Lengyel Menyhért egészen fiatal ember és *A hálás utókor* a második darabja. Az elsőt, *A nagy fejedelem* címmel a Tháliában adták szép sikerrel. Az új drámaíró iránt érdeklődést keltett ez a bemutató és a szerencsés fiatal szerzőnek minden várakozáson fölül sikerült a második premier is a Nemzeti Színházban. Ettől fogva Lengyel Menyhért azon kevesek sorába lépett, akiket a magyar dráma hivatott művelőinek tekint az igazi irodalom.

A hálás utókor drámai magva ez: Egy nagy egyéniséget üldöz és elnyom a tömeg, a törpe majoritás. Eltűnik, eszméit ellenségei megvalósítják és nagyságát kibéreltik. Megjelen, de belátja, hogy itt nincs keresni valója és új eszméivel ismét elvonul.

Lengyel Menyhért ez érdekes és hálás csírából pompás drámát tudott kivirágoztatni. A hálás utókor a színpad és irodalom szempontjából egyaránt jelentős alkotás. Drámai levegő és lélek árad ki belőle, amit a legtöbb magyar darabról nem lehet elmondani és mint társadalmi szatíra tükröt tart a néző elé, amelyben a magyar közélet számos szellemi vezérét megláthatni a maga igazi mivoltában.

A hazai drámáknak többnyire csak az expozíciója jó, de Lengyel Menyhért a második fölvonásban mutatja meg teljes erejét, igaz, hogy az ő harmadik fölvonása már gyenge és két fölvonás a drámai szimmetria szempontjából elég lett volna.

A legkiválóbb e darabban kétségtelenül a szatíra, benső mélyebb lelki rajzra nem törekedett a szerző, hiszen a hős fejlődése egy fölvonásközben megy végbe, de azért el kell ismernünk, hogy alakjai mind igazi egyének, a dialógus mindig mond valamit, tömör és szellemes és Ruyder gyönyörűen fejti ki a szép életről vallott új fölfogását. Ez egytől-egyig a vérbeli drámafróra vall, aki mindent drámai formában lát és éreztet, akinek ez a forma az eleme.

Lengyel Menyhért elsőrendű írói tulajdonságai mellett még egy más nagy értékkel is meglep: csodálatosan világos és emelkedett életfölfogásával. Ahogy ő az életet és különösen a magyar életet ismeri és értékeli, az ifiutagságát tekintve, valóban tiszteltreméltó. Íme egy művészlélek, aki fölüláll pártok és egyének egyoldalúságain, aki meglátja és megrajzolja a bűnöket és érényeket minden vonalon, aki a művész legnagyobb adományát kapta: a tárgyilagosságot.

Reméljük, hogy következő drámájában a lelki mélységek és fejlődések felé még mélyebb érdeklődéssel fordul és nemcsak pompás szatírárt és pompás dialógust ad, de igazi *lélekdrámát* is. Ennek A hálás utókorban csak töredékeit láttuk, de ezek után valóban a legmélyebbet és legmagasabbat várjuk tőle.

A színészek ma este csupa hálás szerephez jutottak. Csak a nők iránt volt a fiatal író egy kissé udvariatlan. Mind a két nőalak passzív, az egyik ellenszenves, a másik csupa könny.

A hőst, aki nem hős, csak nagy ember, *Almásy* Endre adta. Ez a színész meglepően eredeti módon fogta föl Ruyder alakját és volt néhány jelenete, amelyben intelligenciája egészen maga részére hódította a kissé bizalmatlan közönséget. A nagyság látszatát keltette föl, anélkül, hogy pózolt volna. Erre a mai sikerére büszke lehet. *Szabados* Gizi igazi átélésével és könnyeivel, *Fodor* Ella szépségével hódított. A többiek is lelkesen hozzájárultak a magyar író megérdemelt sikeréhez, de kevesebb túlzás nem ártott volna a szatirikus jelenetekben. A kritikus pedig boldog volt, hogy egy igazi magyar drámát látott, amely ha nem is lesz kasszadarab, de gazdagítja a magyar irodalom kincsházát.

Szeged és Vidéke 1907. november 22.

Juhász Gyula

A KÉNYSZERZUBBONY

Wekerle doktor mosolyog. Wekerle doktor mindenkor mosolygott, mondhatni a mosoly összes patológiai válfaján keresztül ment már az ő viharedzett, széles ábrázata; mosolygott ő már boldogan, diadalmasan, gőgösen, kajánul, savanyúan és sírva, de így még nem mosolygott sohasem! Ezen a látszatra oly joviális és barátságos arcon ott tükröződött már a népszerűség aranyos verőfénye, a bukásában is győzedelmes öntudat sugára, a jól sikerült ravasz hadicsel gyönyörűsége, de még olyan furcsa érzés visszfényt nem láthatta rajta senki, mint amit most érzett a kitűnő doktor, a dánosi férfiú, mikor a Bécsből Budapestre induló gyorsvonatban elhelyezkedett. Egy kis táska volt vele, egy titokzatos táska és abban egy kurta, rövid, egyszakaszos kényszerzubbony. Ennek a kényszerzubbonynak hivatalos neve: *Törvényjavaslat az Ausztriával kötött némely gazdasági és pénzügyi megegyezés jóváhagyásáról*. Ez egészen ártatlannak tetsző vignetta magyarán azt teszi, hogy Wekerle Sándor miniszterelnök a Ház mai ülésén javaslatot terjesztett be, egy egyszakaszos törvényjavaslatot, amely az Ausztriával kötött és kiegészítésnek nevezett árulást egy-kettőre szentesíteni akarja és amely szerint az új állapot újév napján szépen megkezdődik. Nem lesz részletes tárgyalás, nem lesz hosszú vita, ez tiszta munka, ez kesztyűs munka, mint a hóhérré, egy-kettőre végezni kell, mielőtt baj lenne, mielőtt észrevennék. Ez az új októberi diploma, ez az új novemberi pátens, ez az új hadiparancs, ez az új szájkosár a Wekerle doktor parlamenti kényszerzubbonya. Ezért mosolyog most Wekerle, a látszatra oly joviális, kedélyes dánosi doktor. Ő nem is mossa kezét, mint Pilátus kollégája, nem, hiszen ő már bizton tudja, hogy kéz kezet mos és az új mamelukhad, az új eunuksereg, az új húsosfazék-szövetkezet arra való, hogy okosan, óvatosan és hirtelenkezűen asszisztáljon a doktornak, röviden, egy-kettőre ráhúzza a beteg magyar népre azt az egyszakaszos rendeleti kényszerzubbonyt.

A régi jó lengyel országgyűlésen minden kimondhatatlan nevű lengyel követnek megvolt a maga harsány vétőjoga. Szomorú jog volt ez, egy egész derék nemzet sírját ásta meg, de mégis jog volt. Wekerle most, úgy látszik, megirigyelte a Waslapszkiak és Krapülinszkiek híres vétőjogát és a maga és társai részére szeretné kibérelni. Az egész nemzet, az egész közvélemény elle-

nében ő kiált harsány vétót, egyszerűen lefújja az ellenmondást, a bírálatot, a vitát, a tárgyalást, mert ő siet, neki dolga van, még nem adta el egészen és végérvényesen ezt a megnyúzott országot, ezt a fejtévesztett nemzetet. Wekerle doktor operálni akar, eret vágni, vért köpülni, piócákat rakni, Wekerle-Diaforius doktor azt mondja a nemzetről, hogy az egy képzelt beteg, az egy gyöngefejú nép és kiadja a parancsot a famulusainak: „*érvágium primo, purgare postremo!*”

De azért a Wekerle mosolygásának most se kell hinni. Nagyon savanyú mosoly ez, inkább izomrágás és semmiképpen sem őszinte és tartós. Nagy baj van itt, nem segít itt érvágás és pióca, aki a beteg nemzet ütőerére teszi a kezét, aki nem Diaforius doktor, aki nem kuruzsló, nem javasasszony, az jól tudja, hányat ütött az óra. Aki a mostani eseményeket szemléli, úgy érzi, hogy valami sorstragédia játszódik le a szemei előtt. Olyan ez a mai kormány, mint a hálás utókor a színpadon, az elődei ötleteiből él, az elődei gondolatait sajátítja ki a maga részére. A maga részére és a maga kárára. Mert ha egyszer megindult azokon az utakon, amelyek elődei Philippi síkjára vagy a tarpéi szirtre vitték, hát bizony ő is találkozni fog egy napon a megölt Cézár árnyékával és neki se marad hátra más, mint szívébe döfni a rozsdás kardot. És Wekerle doktor is dugába dől, mint az elődei — mosolyogva.

A háttérben pedig, abban a bizonyos sötét háttérben, amelyet a színpadon bal- és jobbfenéknek neveznek, kacagva leselkednek be a politikai komédiások színjászó helye felé a volt játékosok. Valóban alig lehet érdekesebb látvány, mint Tisza István arca, amelyen visszatükröződik a gúny, a megvetés, a lenézés és a sajnálat. Wekerle mosolyog, de az a geszti másik szánakozik. S vajon a nemzeti sorstragédia egy másik főalakja: Bánffy, aki Ischlben klauzulát csinált és akiről öt percenként hirdették, hogy eladta a haza önállóságát, miként mosolyoghatott, amikor a közgazdasági bizottságban neki kellett védeni a negyvennyolcat — Kossuthtal szemben? Mindezek fura helyzetek és mosolyogni kellene rajtuk, ha a dolog alapján nem volna olyan nagyon tragikus.

Hogy ebből bukás lesz, azt körülbelül Wekerle tudja legjobban, akinek legfőbb igyekezete, hogy mindenkit magával rántson a mélységbe. Ő már ott áll a tarpéi sziklán, — s lelépni készül, de úgy, hogy azokat, akik legjobban taszigálják, rántsa magával. De vajon ki az, aki ott marad a sziklán, — s kormá-

nyozni fogja ezt az országot! Az csakugyan fogas kérdés, amely-lyel bizonyára számolt már Kossuth is, Andrássy is, Apponyi is, — ezért van, hogy Wekerlénél jobban csak az egymás bukásá-nak örvidenének.

Szeged és Vidéke 1907. november 23.

(j.)

161.

AZ AUTOMOBIL

162.

HOMOK ÚJ KÖNYVE

Ritka könyvet olvastam oly nagy szeretettel, mint a *Cserzy Mihály* legújabb kötetét. Nem pusztán azért, mivel tanyai népekről, tájbeli dolgokról mesél, amelyek után az én tiszamenti lelkem úgy húz, mint a vándordaru délre, de mert úgy éreztem, hogy a dallamos szavak mögött valami nagy, őszinte és ritka emberi jóság rejtőzködik: *Cserzy Mihály* lelke. Valóban, a sok jó írói tulajdonság mellett főképpen kettő az, amely erősen megkapja az olvasót a *Hazulról* szóló kötetben: a nagy szeretet, amellyel az író az embereket és dolgokat szemléli és felkarolja mintegy, és az érzéseknek valami kedves romantikája, amely olyanféle, mint a méla hegedűszó novembervégi alkonytájban.

Nem mondom, egy kis monotonitás akad a *Homok* könyvében, de ez is olyan jól illik ahhoz, amiről az író beszél nekünk, a szegedi tanyák, tisztai füzesek csöndes, egyszerű magyaros mélabújához. Olyan a *Cserzy Mihály* írói valója, mint a föld, amelyből sarjadt és kivirágzott: nyugodalmas, verőfényes, ha a tavasz megtermi tiszavirágait és szomorúságos, ha az őszi szélben sutognak az útmenti jegenyefák. Nagy viharok és erős örömlök idegenek *Cserzy Mihály* írói és emberi egyéniségétől, és ő, amilyen józan, őszinte férfi, nem is csinál efféle dolgokat az írásaiban. Az alakjai rokonok vele, ő nem felülről és nem felsőbbiséggel nézi őket, úgy tekinti, mint az ő szíve szegény, szomorú testvéreit. Hogy tud szeretni, részvétet kelteni ez a mi íróemberünk! Kell, hogy valami különös melegséget érezzen a szívünk, ha olvassuk a *Vecsernyés Pistának*, ennek a szegedi Lukának megható históriáját. És a tavasz lélekzendítő varázsa fog el, ha a vén csavargó alakja lelkünkbe lopózik. Úgy bizony, *Cserzy Mihály* az igazi szegények, az esendők, a beteg lelkek,

a kis emberek nagylelkű szószólója. Nem agítál, nem veri ökle az íróasztalát, nem cifrázza dolgát, ő mint igazi művész, csupán becsületes érzésünkre hat, az ő nemesen egyszerű leíró és elbeszélő talentumával. És itt szólanunk illik Homok legnagyobb írói erényéről, a formáról, amely oly igen lényeges a mi mesteriségünkben, szólni kell Cserzy Mihály stílusáról. Ilyen gyökeresen tiszta magyarsággal nagyon kevesen írnak ma a magyar glóbuson és a mi gyönyörű nyelvünk muzsikáját úgy érti Homok, hogy az maga kész öröm és tanulság a céhbeli embernek.

Annyi bizonyos, hogy a szegedi tanyák világát két szegedi író mutatta be az egész magyarságnak a maga igazi mivoltában és teljes művészetével az írásnak: Tömörkény és Homok. Melyik a jobb író: ezen vitázni bajos dolog, mivel mindkettő egyéniség és így egy mázsálóra nem lehet tenni őket. Vannak, akiknek Tömörkény erős érzéke a valóság iránt és mindamellet mindent különös zománccal bevonó humora tetszik, mások meg Homok kerek történetei, édesbús hangulatai után vágyakoznak.

De annyit nyugodt lélekkel kimondhat a ma kritikusa is, hogy a magyar nyelv kincseit kevés írónk ismeri és használja oly szerencsésen, mint ők és hogy a magyar paraszt lelkét az összes népszínműveken keresztül sem ismerhetjük és becsülhetjük meg annyira, mint az ő írásaikból. Cserzy Mihály új könyvét az *Országos Irodalmi Szövetség* adta ki és ez a könyv megérdemli ezt a kitüntetést.

Szeged és Vidéke 1907. november 24.

Juhász Gyula

163.

VALLOMÁSOK A DUGONICS-TÁRSASÁGRÓL

164.

VERSEK

Rövid az élet, rövidek a verseim, most is rövid lesznek.

A bölcsőmnél — itt ringott a Tisza partján — megjelent két tündér.

Napkeleti barna tündér volt az egyik.

Szívemre tette forró kezét:

— Ez a szív együtt fog dobogni magyar fajtája szívével!
És magyar álmokat adott nekem.

Napnyugati szőke tündér volt a másik, homlokomra tette keskeny kezét:

— Ez a homlok nyugati lázban fog égni!

És új álmokat adott nekem.

Íme az én fátumom, az én költészetem!

Ha meghalok — alkonyati órán — csak az egyik ajándékot viszem magammal a magyar földre. A csöndes, magyar álmokat.

Az Idő 1907. december

Juhász Gyula

165.

A DUGONICS TÁRSASÁGBÓL

166.

MÉG EGY CSOKROT

— Emlékezés —

A szeretet ünnepén hadd tegyem le én is a kedves emlékezés kései virágait Békefi Antal kornai sírjára. Mélységes hála unszol erre, valami fájna mindig, ha ezt meg nem tenném.

Hiszen ő volt az én első irodalmi emberem, aki észrevett, aki teret adott, aki a dicsőség édes mámorát legelőször ízlettette meg velem. Neki köszönöm, hogy szárnyakat kaptam, repülni indulhattam — ő boldog indulás — és hogy a név, amelyet ő tartott irodalmi keresztvíz alá, az én „szürke nevem” ma már nem ismeretlen ott, ahol új irodalom iránt érdeklődnek. Ő indított útnak engemet is

Maholnap egy évtizede annak, hogy egy diákgyerek, játék helyett, verseket írogatott, nagyon rövid és nagyon szomorú verseket és elküldött egy csomót Békefi Antalnak. Piros pünkösd napján — soha ennél szebb nap nem volt és nem lesz — megjelent két vers és egy petit irodalmi cikk, amely a diákgyereket költővé csókolta. Büszkébb diákja még nem volt a piaristáknak és elhatározta hirtelen, hogy ő bizony nem marad diák, követi a tanárait és — iuventus ventus — elment papnak, mint egykor Ányos Pál tette. De májusra szűknek találta a reverendát és költői álmokkal — amelyek a kolostori félhomályban sem tudtak elhervadni — új életbe kezdett. Megint a Napló-

nál kopogtatott. Most már személyesen. Fogta a papoktól még megmaradt fura kemény kalapját és szörnyen dobogó szívvel beállított Békefi Antalhoz. Életében először látott szerkesztőséget belülről és a nagy meghatottságtól majdnem a földre ült az alacsony pamlag helyett. De a szerkesztő bohém kedvessége csakhamar visszaadta a süldő poéta bátorságát és amikor Békefi megígérte, hogy vasárnap tárcában jönnek a versek, mind; a diák egy kissé Petőfinek érezte magát.

— Majd bevezetem én a pesti irodalomba is, kedves fiam, nemsokára. Nagyon szeretem a komoly ambíciót és ahogy lehet, rajta vagyok mindig, hogy a fiatalok érvényesüljenek. Csak szépen írogasson és olvasson sokat, Petőfit és Aranyt, mert ők mutatják meg, merre tartson a magyar poéta.

Így beszélt Békefi, lelkesen, melegen, jóságtól és megértéstől csillogó szemeit reám szögezve. Mert én valék az ifjú, aki remegve léptem át a Napló küszöbét és ujjongó boldogan jöttem el onnan, akkor.

Azóta sok szerkesztőséget bejártam, sok verset „leadtam”, de a Békefi Antal első biztató, méltányoló szavait el nem felejttem soha, soha. Azóta — oly különös az élet — nem is beszéltem vele és nem is beszélhetek vele többé.

Néha még láttam őt az utcán, amint fáradtan, betegen, de mindig a jóság opálos ragyogásával a szemeiben, elment mellettem és nem ismert rám, én pedig nem akartam megzavarni.

Be fájt így látni őt, a délceg, kedves trubadurt, amint a lassú elmulás őszi avarjában botorkált. Szerettem volna gyöngéden kezét fogni vele és valami biztatót, szépet mondani neki. A tanítvány szerette volna bátorítani a mestert, aki egykor rajongó útjára indította a félős gyereket. Úgy szerettem volna ajnározni, dédelgetni Békefi Antalt, az én jó emberemet, az én irodalmi apámat. De nem tudtam, mit gondol most felőlem, nem tudtam, mit tart az új törekvésekről, az új fiatalokról, akik közül egynémelyik bizony kíméletlen kézzel cibálgatja a mások babérait. Most már mindegy . . .

Békefi Antal elment pihenni, aludni, álmodni oda, ahol nem harcolnak öregek és fiatalok, ahol a jó emberek, a szenvedők, a szeretők békét találnak és én nem búcsúzhattam el tőle, én, akit szeretett és becsült, mint poétát már akkor, mikor a poétika tanárom meg akart inteni, mert nem jól definiáltam, hogy mi az óda, én, aki annyira szerettem és becsültem Békefit és aki most, a szeretet ünnepén az örök hála érzésével fonom róla a

fekete betűk koszorúját és sírja helyett a lapba helyezem, amelyben nevem először jelent meg versek alatt, Békefi Antal jóvoltából.

Szegedi Napló 1907. december 25.

Juhász Gyula

167.

A BETLEHEMI CSILLAG

Írta Juhász Gyula

"Mert láttuk az ő csillagát
napkeleten és jöttünk, hogy néki
tisztességet tegyünk."

Máté II. 2.

Az emberi törekvések elfogulatlan és nagyobb látókörű szemlélete a vallásos érzés sajátságos, modern reneszanszát mutatja világszerte. Nem felekezeti érzésekről van most szó, hanem arról az ösztönszerű, csodálatos lelki Ding an sichről, amely a Védákat, a Bibliát, az Imitációt és Zaratusztrát adta a világnak. Mélységes vallásos érzés nélkül nem volt egyetlen nagy emberi korszak sem és a meddő és hanyatló korok, hogy csak a XVIII. század közepét említsem, mind a vallásnélküliségben tengődtek és épp ezért egyetlen erkölcsi vagy szellemi kupolát sem tudtak emelni a jövendőnek. Egyedül az örök értékekbe vetett hit az, ami életet ad az egyéniségnek és emberiségnek egyaránt. Mióta a szelíd názáreti e bolygón megjelent, a szeretet vallása volt a leghatalmasabb lelki imperium romanum és méltán. Egyszerűbb és mélyebb tanítás nem hangzott még el a hegyi beszédnél és az örökkévaló dolgoknak e kettő adja lelkét: egyszerűség, mélység. A krisztusi propaganda örökös érvényű, ezen nem fogott a századok vasfoga, sem az ellenségek kritikája, sem a megvalósítók gyöngesége. Hiába köszörüli Strausz és Renan éles elméjét az evangéliumok Krisztusán, Jézusnál csodálatosabb jelenség még nem jelent meg a világtörténelemben. Jézus alakja a legtermékenyebb emberi fejlődés végtelen lehetőségét jelenti és ez a fejlődés végigvonul az emberiség történetén. Más a katakombák jó pásztora, más Bizánc teológus Krisztusa, más a reneszánsz imperátor és apollói Krisztusa, más a flamand és modern festők humánus Jézusa.

Mint ahogy a négy evangélista közül is János a keresztyény, Máté a zsidó, Lukács a görög és Márk a római Krisztus reliefjét faragja meg. És hiába ezeréves távolságok hűvös pátosza, Oscar Wilde Krisztusa (*De profundis*) semmivel sincsen távolabb az evangéliumok szelíd alakjától, mint Kempis Tamás Imitációjában. Sőt éppen most, az új reneszánsz visszatérést hirdet az igazi, bensőséges evangéliumi szellemhez, amely egészen más, hogy úgy mondjam, modernebb volt, mint a középkor aszkézise és hierarchiája. XIII. Leo égisze alatt hatalmas lendülettel indult meg a keresztyénység reformja és úgy látszik, nem fogja gátolni a Sartok utódának színtelen, átmeneti uralkodása sem. Hiszen a modernség számos nagyja, Fogazzaro, Bourget, Kalthoff, Strindberg, nálunk Prohászka Ottokár termékenyítenek a vallásos érzés világában és az ő apológiájuk többé nem a régi tudomány és művészet nélkül való hitvita, hanem új szintézis, új világnézet, új filozófiai és művészi lendülete a platói léleknek.

Annyi bizonyos, hogy Büchnerék durva materializmusa, amely holt anyaggá változtatta a világot, mint Circe disznókká Odysseus társait, lejárta magát és elpusztult Renanék finom iróniája is, amely a kétely fátyolát borította minden emberi érzésre, gondolatra és propagandára. A naturalizmus örökre meghalt és a szimbolizmus zászlaja lobog az új művészet palotáján. Új energiák csíráznak az emberi gondolatok és sejtelmek birodalmában és ezek a csírák mind az élet, a világ mélyebb, vallásosabb, emberibb fölfogását jelentik. A történelmi materializmus, amelyet dogmaként tisztelt a világ nagy része, erős revízió megy át a hívei részéről és csak politikától és érdektől mentesen kell nézni a szociáldemokrácia jelen viszonyait, hogy az ember lássa, mivé lesz az élet ezer szövevényében a Marx oly biblikus egyszerűségű Kapitalja.

A keresztyény világnézet kérdése nem politikai és nem gazdasági „Aufbau” csupán és a San Pietro kupolája már rég beomlott, mikor a názáreti fehér alakja még mindig diadalmasan tündöklök a végtelenség perspektívájában. Mert Jézus tanítása az az öröndetes üzenet, amelytől megújult a világ. Kétségtelesen a történelem legnagyobb csodája volt ez. Augusztus Caesar nyugodtan pihen trónusán, a világon béke van és az egész világ római imperium; a görög Rómának farag, fest és dalol, az egyiptomi Rómába viszi isteneit és talányait, a germán Róma elé teszi termését és Herkules oszlopainál ugyanaz a sas van a jelvényeken, mint a genezáreti tó partján. És egy szegény zsidó

jön és bölcsességétől elpirul a görög, titkai mélyebbek az egyiptomi misztériumoknál és a római sas helyébe az utolsó Caesarok az ő jelvényét teszik és mikor a görög már nem farag, a római már nem hódít többé, a betlehemi csillag fénye még mindig az ő jászolóhoz vezeti a pásztorokat és királyokat.

Hogy mennyire nem meghaladott álláspont a názareti tanítása, hogy mily messze, messze van még az ő gyönyörű nagy álma az egy akolról és az istenség földi országáról, azt látjuk minden szürke hétköznapi a hiúság vásárjában, a létért való tülekedésben, az erőszak uralmában. A karácsony jó alkalom arra, hogy farizeusok, írástudók, álmodók és rajongók a szeretetről beszéljenek, de éppen ez a sok és szép beszéd mutatja, mily idegen tőlük a krisztusi szeretet igazi propagandája. A karácsonyi gyertyák fénye, a karácsonyi örömök lángja mellett csak még sápadtabb, még fakóbb, még szürkébb és komorabb a szeretetlenségnek, az egymás meg nem értésének az az infernális forgataga, amelyet mai életnek hívunk. Az emberi fejlődés történetében tragikus jelenség ez, az élet gyakorlati lehetőségeinek szédületes kihasználása, a technika vívmányainak hatalmas terjedése mellett az örök emberi értékeknek, a jóságnak, szépségnek lassú, vajúdásos, de azért mégis látható, érezhető, örömmel konstatálható érvényesülése.

Mert hiába a felhőkarcolók csodája, hiába Edison minden találmánya, hiába a tudomány és művészet minden diadala a természetben, egy emberi civilizáció jogát az élethez nem ezek adják, hanem az erkölcsi erők és eszmények értéke és eleven ereje. Ezek pedig az egyének, a népek őszinte, komoly emberi öntudatából fakadnak, mint a tavaszi virágzás a talajból.

Több világosságot! — mondotta a racionalista és intellektualista Goethe, a mi korunk, az új század nagy, igaz emberei pedig azt kiáltják a lázasan gomolygó tömegeknek: Több mélységet!

Szeged és Vidéke 1907. december 25.

168.

NYUGAT FELÉ

Ezen a helyen, ahol egy éven át az örökös, nagy magyar átokról kellett keseregni, az átokról, amely a nemzeti politikát nyűgözi, békózza, sorvasztja, hadd szóljon most az ének vigasztalóbb, derűsebb, nemesebb dolgokról, a magyar kultúra, a hazai mű-

vészlet és irodalom éppen nem reménytelen ügyéről is végre. Ez az esztendő e tekintetben a kora tavasz, a rügybontás, zászlóbontás, indulás és akarás szép és biztató esztendeje volt. A magyar kulturális törekvések krónikása hívó és reménykedő lélekkel áll meg az év művészi és irodalmi termése előtt, a sokat emlegetett és lesajnált „magyar ugaron” a primavera színes, illatos, új virágai nyílnak. És ez az év ünnepelte a modern magyar kultúra fiatal harcosainak örökké fiatal vezérét, Kiss Józsefet, a kései, de teljes elismerés koszorúját téve a deresfejú és dalosszívű mester lábai elé. A mester ünnepe elsőségesen szép diadala volt a küzdő, vergődő, kereső modern magyaroknak. Ez az ünnep és más, örvendetes jelenségek is mutatják, hogy az ellentét öregek és fiatalok, maradiak és adyak, régiek és újak közt nem oly szédtítő, nem oly áthidalhatatlan, mint azt mind a két részről hitték és hogy a magyar maradiságban sok nemes hagyomány, sok becses érték, sok szép szín és hangulat van, viszont a modern törekvések és irányok sem oly ijesztő mumusok, rettentő pogányságok, mint azt a nyárspolgárok vélik.

Nagyon biztató jelek vannak, hogy „öregek és fiatalok” szépen, lassan, de biztosan összetörődnek, megértik egymást és együtt folytatják, együtt hozzák tető alá a nagy, hatalmas, a diadalmas, gyönyörű épületet, amelynek homlokán ez ragyog: Modern magyar kultúra. És én azt hiszem, hogy a maradiság, a hagyomány e tekintetben hamarabb enged a negyvennyolcból, mint a nyugati kurucok, az erőskoponyájú, szilaj magyar Ady Endrék és Ignotusok. Évtizedeken keresztül a régi, tisztességes, de néha unalmas és kultúrátlan hagyományoknak szilárd bagolyvára volt a jó öreg Vasárnapi Újság, amely élt és megjelent, de a jelen törekvéseiről, a ma vágyairól, a jövő reményeiről soha, de soha nem vett, nem akart tudomást venni. És íme, az idén, egyszerre csak sorra jönnek benne okos, ötletes, elismerő kritikák Adyról, Kosztolányiról, Révész Béláról és másokról, fiatalokról, újakról, a jelen művészeiről. És ma ennek a régi bagolyfészeknek Molnár Ferenc, Ady Endre, Erdős Renée az írói, az oszlopai. És a Franklin-Társulat, amely tisztességben megőszült klasszikusokból élt, most sorra kiadja ezeket az ifjú harcosokat. A Budapesti Szemlében egyre-másra jönnek egészen modern tanulmányok szociológiai, esztétikai, filozófiai — és pedig legújabb — kérdésekről.

De ez az új virágzás, a magyar kultúrának ez a nagyszerű jövőt ígérő reneszansza a műveltség minden terén mutatkozik.

A tudományban egy egészen új és a külföldön is a kezdet kezdetén álló diszciplína, a szociológia nálunk csodálatos haladást mutat és termékeny harcokat jelez Palágyi Menyhért föllépése, aki nemzeti alapon akarja gyümölcözővé tenni ezt a tudományt. A művészet terén új időköt jelent a Miénk, a Magyar Impresszionisták és Naturalisták Köre megalakulása, amelynek jelentősége nálunk a bécsi szecesszióéval versenyezhet.

És éppen most indult meg a Nyugat, a Figyelő és Szerda utóda, a legfinomabb szellemű magyar kritikusként, Ignotusnak szerkesztésében. Bármily ellenkezéssel fogadják is némelyek, egyre kevesebben ezt a magyar lapot, azt elvitatni nem lehet senkinek, hogy Ignotusék értékes kultúrát jelentenek és értékes kultúrunkát végeznek. Az igaz, hogy nem csöpög az írásuk a magyarosságtól, az igaz, hogy olcsó hatást nem várnak és nem keltenek, az igaz, hogy még egyelőre inkább bírálják és keresnek, mint alkotnak és teremtenek, de az nem az ő hibájuk, hogy mai magyaroknak születtek és hogy a nagy, az isteni Arany és Petőfi után bizony bárdolatlan, bizony gyöngye epigónok vetettek és arattak, tisztelet a kivételeknek!

Már maga az a harcos szellem, az a bátor szókimondás, az a sírvavigadó öntudat, amellyel a Nyugat indul, mutatja, hogy magyar tájon, magyar lelkek csinálják. A mi nemzeti kultúránkat különben is mindig két lényeges dolog jellemezte: lépést tartott a művelt Nyugattal és kevés hagyományra támaszkodott, minden korban egyéni volt.

E tekintetben csak Petőfi Sándorra utalok, aki eléggé nagy volt és eléggé magyar. Mégis forradalmi szellem, romboló és teremtő erő volt a maga korában, aki garabonciás maradt mindhaláláig. Ez az egyik vonás az ő költői jellemében. A másik az, hogy egészen egyéni volt, nem hasonlított se Kazinczyékhoz, se Kölcseyékhez, se Vörösmartyékhoz. Ellenben a mai harcos, fiatal hazai irodalomhoz nagyon hasonlított egyben: fanatikus szeretetében a haladásnak, a műveltségnek, az igazi kultúrának.

De természetesen nem az a legfontosabb, milyen viszonyban voltak és vannak az öregek és fiatalok, hanem az, hogy a magyarság ebben az esztendőben a tudomány és művészet terén igen sok szépet, jót, okosat és újat termelt, értékeket adott és ígéreteket tett és bármily borúsak is látszik a látóhatár, a nemzeti örök energia él, hat, alkot, nem gyöngült, de erősödött és ha a gazdasági helyzet javul, ha a politika több reménységet ad,

a magyar művészet vissza fogja szerezni a régi dicsőséget és új dicsősége a legelőkelőbb népek sorába állítja újra a szegény nemes magyart!

Szeged és Vidéke 1907. december 29.

Juhász Gyula

1908

169.

1907

Hiába keressük az enyhítő körülményeket, hiába bukkanunk rá vigasztaló, biztató, fölemelő jelenségekre, alapjában, a maga egészében ezt az elmúlt esztendő tacistusi tömörséggel és ibseni melankóliával a gazdasági válságok esztendejének kell neveznünk.

Modern életünk tülekedése, zaja, köde, füstje és pora még sohasem volt olyan nyomasztó, olyan szürke, olyan vigasztalan, mint ebben az évben.

Még sohasem éreztük annyira a prózai valóság, az élet ketszerkettője gonosz és hatalmas lidércnyomását, mint 1907-ben. A darwini alapteóriának, a létért való küzdelemnek sem láttuk még eklatánsabb példáit, ordítóbb bizonyítékait azoknál a jelenségeknél, amelyeket a néhai esztendő fölmutat a társadalmi élet minden nyilvánulásában.

Még sohasem érezte a magyarság annyira szegénységét, szomorúságát, magányosságát, mint tavaly. Bizony keserű esztendő volt mindenképpen. Mennyi szép, nemes, okos, lelkes erő, akarat, tehetség, törekvés indult útjára, kezdett szárnyrakelni és egyre másra éreznie kellett, hogy szárnyaira ólmos gondok nehezülnek, hogy álmaiból fölriasztja a gond, a mának szürke, de igazi, el nem űzhető gondja. Még a Tőke, a gazdagság, a jólét, az élet hegyén levők sem érezték magukat biztonságban, a modern gazdasági élet komplikáltsága még az ő köreiket is fenyegette, még a disznófejű Nagyúrnak is aggódva, rettegve kellett ülnie aranyos zsákjain. Hát még a szegény embernek. A szegény szegény embernek. Nem csak a proletárokat értjük, akiknek szervezkedése, összetartása igazán bámulatraméltó és akik legalább a jövő győzelem biztos hitével nyomorognak és lelkesednek, de értjük elsősorban az elhagyatott, a kizsák-

mányolt, a tengő-lengő kispolgárságot, amely mindenféle hivatal, kötelesség és hagyomány bilincseiben él és amely osztály nem mer várni a jövődőtől sem sok jót, jelene pedig borús és vigasztalan. Igen, a legtöbb társadalomtudós éles szemét kikerüli ez a sajátos jelenség, hogy míg a kapitalizmus a körülményekhez képest a jelenben biztosítva van és míg a proletariátus a jövőre szervezve van, addig a magyar társadalom zöme, a nemzet igazi napszámosai, a kispolgárság, fizetik meg azt, hogy a szén ára úgy felmegy, hogy a gyémántéval versenyez, hogy a hús méregdrága, hogy a zsömle törpe, a házbér istentelen, egyszóval az ő vállukon tartják ezt a drága világot, anélkül, hogy méltó részüket kivennék belőle.

•

De most, a szilveszteri est rózsaszínű mámorában gondoljunk azokra is, akikre és amikre örömmel gondolhatunk. A szegedi életnek voltak szép, jelentős, maradandó napjai ebben az elparrentált esztendőben. A kulturális és társadalmi életnek egy-két oázisára gondolunk. Azokra az cseményekre, amelyeket mi, a nap poétái és krónikásai illő módon megőriztünk a jövődő számára.

Egy szoborral több lett Szegeden. Az álmok királyi asszonyának, Erzsébetnek bánatos szépségű arca ragyog felénk a Stefánia egyik örökzöld szigetén. Szeged ezzel is csak szebb lett, mint eddig volt. De a szegedi irodalom és művészet terén is számos örvendetes jelenséget jegyzett föl a krónikás, mikor a letűnt év avarában hollyong elmélázó szívvel. A szegedi könyvek száma szépen szaporodott, versek, elbeszélések, drámák és regények hagyták el a szegedi sajtót és közülük nem egy országos hírre, jelentőségre tett szert. A szegedi színészet is jelentős szenzációkat adott a publikumnak. A fiatal, szép és színészcserű Fodor Ella előttünk bontotta ki egyre színesebb tehetsége szárnyait ez évben és Almássy Endre egész sor szép estét szerzett a modern színjátszás iránt lelkesedő és egyre növekvő közönségnek. A zenében König Péter és Fichtner Sándor adtak újat és értékeset és a hangversenyek értéke és közönsége egyre gyarapodik.

Most pedig a szent sablon nevében és tiszta szívből b.u.é.-ket kívánunk az olvasónak. És a mérleg bármily szomorú is végső eredményében, egy mégis nagyon vigasztaló: az emberek, a törekvések igyekeztek általában jobbak lenni, mint a viszonyok,

a körülmények, egyszóval az a sötét, ismeretlen, de bizonyos valami, amit Fátumnak nevezünk, mert ez a szó is idegen.

Szeged és Vidéke 1908. január 1.

Juhász Gyula

170.

A MŰVÉSZETEKRŐL

171.

MOLNÁR FERENC: MUZIKA

172.

A DOKTOR ÚR

173.

HÁROM KIRÁLYOK

174.

MAGYAR ÁLMOK

A porosz—francia háború után Nietzsche, a nagy gondolkozó egy levelében hideg zuhannyal önti le a diadal mámorában ujjongó honfitársait. A németek a nemzeti kultúra győzelmének tekintették Szedánt és azt vélte a nagy tömeg, hogy Páris bevételével bevették a gall esprit, a francia szellem várát is. Pedig a rohanó idő hamarosan meghazudtolta ezeket a vérmes gondolatokat, a franciák nem csupán a sok millió hadisarcot fizették ki, de az új eszméket és érzéseket is csak ők szállították továbbra is a mélykedélyű és sörivő germánoknak. A kard és az ágyú legyőzhet népeket, tömegeket, de kultúrákat erőszakkal legyőzni nem lehet. Az igazi, a komoly, a szilárd nemzeti kultúra olyan, mint a lélek: halhatatlan.

Napjaink szállóigéi között van egy, amelyet úton-útfélen a legkülönbözőbb értelemben, a legváltozatosabb árnyalattal használnak minden rendű-rangú emberek és ez: a sovinizmus. Mást értenek rajta Rákosi Jenőék, mást Gyulai Pálék és mást Kabos Edéék.

Az egyik fél valami gyönyörű, boldogító és diadalmas mámor-nak érezi, a másik a legveszedelmesebb főfájások közé sorozza.

Alig van szó, amelyet olyan könnyedén és olyan könnyelműen használnának politikában és irodalomban, mint ezt az idegen és mégis annyira magyar sorsú szót. Úgy van az ember az ilyen különös szavakkal, mint a régi pénzekkel, amelyekre mindenféle színű patina rakodott le, meg kell kaparni, csiszolni, hogy igazi értékét, valódi jelentését meglássuk és megbecsüljük. Mert tulajdonképpen kétféle sovinizmus van, az egyik orvosság, a másik méreg. Az egyik az eleven erejű, öntudatos, hinni és remélni tudó nemzetnek élesztője, szíverősítője, a másik az élheterlen, hanyatló, letört népek narkotikuma, a halál ellen való áfiuma. *Az egyik erő, a másik erőlködés.*

A becsületes, okos sovinizmus a nemzeti kultúra jegyében él és éltet. Kettő jellemzi: tiszteli az idegen kultúrákat, együtt-érez az emberiség minden nagy, nemes törekvésével és tudatosan becsüli, ápolja, fejleszti a maga hagyományát, műveltségét. De nem bűneit és kinövéseit, hanem csak értékes eredményeit.

Újabban, elkeseredett és forrongó lelkű modernek között gyakran hallani a mi magyar nemzeti kultúránk lesajnálását, néha semmibevevését. Mindenesetre jószándékú és komoly ambíciójú emberek, de akiknek szeme kissé elkáprázott a nyugati villanyos ragyogástól, néha meg is tagadják a magyar kultúra létezését.

Pedig, ha alaposan és megértéssel nézzük ezt a kérdést, be kell vallanunk, hogy igenis van, és pedig szép, nagy múlttal dicsekvő magyar kultúra, amelyre, mint szilárd alapra, egészen nyugodtan építhet ez a forrongó, új célokat, új igazságokat kereső nemzedék. Nem kell azért a másik túlzásba sem esnünk és mindent műkincsnek és konzerválásra méltónak tartanunk, amin a tisztos régiség zöldes penésze csillog. Nagy és nehéz nemzeti föladat az, amely még reánk vár e tekintetben: a modern eszmék és érzések világánál újraértékelni a magyar múlt törekvéseit és eredményeit. Nálunk szerencsésebb nemzetek már régen túl vannak ezen a nagy munkán, régen tisztában vannak önmagukkal, erejükkel, céljaikkal. Minden művelt német lelkében termékeny energia gyanánt él Goethe, Schiller, Wagner, Bismarck ideálja és a modern német élethez minden vonalon rábukkanunk erre a tudatos átélésre. Nálunk csodálatos kaoszban forronganak a régi és új értékek, eszmék, erők, — egy Arany János géniusza alapján véve még idegen a nemzeti élet vásárában. A magyar politikusok legnagyobb része egyáltalában nincsen tisztában Széchenyi, báró Eötvös, Kemény jelen-

tőségével és szerepével és a hazai intelligencia átlaga Petőfit, csak mint regényes hőst és Aranyt, csak mint balladaköltőt ismeri, de azokról a gondolatokról és érzésekről, amelyekkel a nemzeti szellemet tulajdonképpen megtermékenyítették és kímélyítették, nem igen szokás tudomást venni nálunk.

Egyik nagy átkunk a sok nagy átok között, hogy minden magyar kulturális jelenséget az efemer politika szempontjából tekintenek és ennek a nevében reklámoznak vagy ütnek agyon. Nem szent meggyőződések, véres komolyságú elvek harcolnak itt egymással a közös nagy ideálok érdekében, hanem mindenféle háttérrel bíró pártok és felekezetek tülekednek a konc körül. A jók és igazak, az önzetlen dolgozók és alkotók lassan-lassan, néha nagyon is hamar kifáradnak, kedvüket veszítik és vagy megrokkannak mindörökre, vagy csöndes magyar mélázással félreállnak és másokra, a ravasz gyöngékre és kíméletlen erősökre bízják a harcot, a verekedést. Ha a magyar kultúröntudat végre valahára kialakulna, megerősödnék és mindenütt gyökeret verne, más harcok és győzelmek lennének ezen a tájon.

Akkor a politika csepürágói és semmitmondói nem kiabálhatnának vétót minden mozgalomra, amely nem az ő szekerük tolására vállalkozik, amely csak tudással és komolysággal akarja folytatni azt a munkát, amelyet a régi nagy magyar keresők és rajongók kezdettek. Ha végre valahára összeverődnek ezen a tájon a szellemi arisztokraták, az igazi értékek hatalmas koalíciója: akkor megindulhatna, akkor nekilendülhetne, égbetörhetne a várvavárt és minden jótét magyar lélektől sóvárgott kultúrmunka.

Mert dómok építéséhez, tornyok emeléséhez milliók egyszíve, egyelke szükséges, összetömörült vágyak, akaratok, erők keltenek, mert különben a dómok tornyában nem békét, nem ünnepet, nem hitet és reményt hirdet a harangok kara, hanem lázadást, áradást, tüzet és jeget. A kölni dóm évezredes biztonsággal lendül ég felé, de köveit nemzedékek hite, vére, türelme és szeretete ragasztotta össze és a nemzeti kultúrának is szüksége van törhetetlen bizalomra, áhítatos öntudatra és testvéri egyetértésre. Schiller gyönyörű harangjára gondolunk, amelynek büszke fölirata ez: *Vivos voco! mortuos plango*. Igen, az élőkét szólítja serény, testvéri munkára a kultúra harangja és a nagy, az éltető erejű halott héroszokat magasztalja szózata. Reméljük erősen, hogy a hívó hangot egyre többen hallják és értik meg, a kérges kezek és derűs homlokok, a kalapácsok és tollak egy

főnséges, diadalmas ütemre végzik a köznapok munkáját és ez az ütem a magyarság erkölcsi és szellemi erejének himnuszát fogja beleharsogni a jövődőbe.

Szeged és Vidéke 1908. január 5.

(J. Gy.)

175.

FEMINISTÁK SZEGEDEN
Bédy-Schwimmer Rózsa előadása

176.

A ZALAMEAI BÍRÓ

177.

A VASÁRNAPI ELŐADÁSOK

178.

ABBAMARADT KÜZDELEM

A szegedi Társadalomtudományi Társaság egy idő óta hallgat, semmi hírt sem ad magáról, egyszerűen alaposan befagyott. Pedig, akik érdeklődéssel viseltetnek a szegedi közélet komoly jelenségei iránt, azoknak emlékezetében még bizonyára élnek mindazok a jelentékenynek mondható események, amelyek éppen a szegedi Társadalomtudományi Társaság megalakulásához és kezdetéhez fűződnek. Ez a sok szép és okos gondolat és törekvés jegyében megindult Társaság hozta le évekkal ezelőtt Szegedre a magyar társadalomtudomány megalapítóját és európai nevű művelőjét, Pikler Gyula egyetemi tanárt, aki annak idején nagy hatással tartott programelőadást, amelyben a társadalomtudomány mivoltáról, értékéről és hivatásáról tájékoztatta szellemes, népszerű módon a szegedi közönséget. A szegedi Társadalomtudományi Társaság e jelentős kezdet után elég agilis és hatásos munkásságot fejtett ki, előadásokat és vitákat rendezett, mindig a tudomány színvonalán, távol az efemer érdekű és értékű mozgalmaktól. De egy jó idő óta halálos csönd, síri némaság váltotta föl a lelkes, szépen induló munkásságot és most úgyszólván a teljes megsemmisülés küszöbén áll ez a kulturális célok jegyében alakult szegedi társaság.

Pedig éppen mostan lenne égető szükség a Társaság működésére, amikor két jelentős erő mérkőzik a magyar szociológia terén: a Pikler Gyuláék és a Palágyi Menyhérték társasága. Az első a radikális reformok, a gyökeres haladás jegyében kívánja megváltoztatni a magyar társadalmi, politikai, gazdasági viszonyokat, egyszerűen forradalmi jellegű tudományt akar, a másik a magyar nemzeti hagyományokat kívánja folytatni és betetőzni és a történelmi materializmus helyébe a nemzeti idealizmust teszi, mint a mai állapotok egyetlen orvosságát.

Nagyon fontos, égetően fontos problémák ezek, mert hiába, a huszadik század más erőket és más eredményeket vár, mint a múlt és a mi nemzedékünk az, amely erre az új munkára küldött, amelynek az új problémákat, az új gordiusi csomót meg kell oldania.

Arról van szó, hogy a modern világnézet nagy, jelentős változáson ment keresztül éppen napjainkban. Annyi bizonyos, hogy egyetlen óriás, el nem odázható kérdés vajúdik előttünk: a szociális kérdés. A tőke és munka viszonya, az anyagi és szellemi munka aránya, a létért való küzdelem szinte beláthatatlan etikai, gazdasági vonatkozásai: íme in nuce az, amit egy szóval szociális kérdésnek nevezünk.

Erre felelnek többé-kevésbé kielégítően a mai napság létező politikai és társadalmi pártok, kiki a maga világnézete, érdeke és tudománya szerint. Mert nem szabad elfelednünk, hogy a szociális kérdés kinek-kinek személyes ügye, itt pro domo sua folyik a pör, itt mindenkinek a maga bőrére megy a felelet.

A liberálizmus, ez a világszerte előkelően haldokló, sőt már többnyire néhai irány ezt válaszolja: *Leben und leben lassen*. Szabad verseny, hajrá, aki bírja, marja, vagy szelídebben, úribb módon: Kiki maga mesterségét úzi. Ez a langyos, jólakott demokrácia úzte évtizedeken keresztül komoly játékeit, ez tette kiskirályá Tisza Kálmánt és társait, ez a Chamberlainek hódító politikájának kiskatéja. A reakció viszont azt feleli: Vissza a természethez, azaz a jó öreg Tekintély uralmához, mert az emberállatot nem lehet másképpen visszatartani a vérengzéstől és a Szabad Gondolattól.

A szociáldemokrácia ellenben forradalmi zászlót lobogtat és vétót kiált a mai Rendnek egy jobb, eljövendő Rend szent nevében.

E jelszók, zászlók, irányok és csatakiáltások mögött azonban világnézetek, igazságok, megfontolások, érdekek és hagyomá-

nyok sorakoznak hol nyíltan, hol titokban, hol világosan, hol misztikus félhomályban. A szociológiának, mint tudománynak, mint pozitív és „voraussetzungslos” tudománynak első és főfeladata ezeknek a társadalmi, politikai, erkölcsi, gazdasági és művészeti törekvéseknek geneziséét adni, értékelését megpróbálni, egyszóval prolegomenát adni minden jelen és leendő törekvéshez, amely igazságként akar érvényesülni. A szegedi Társadalomtudományi Társaságnak legalább is annyi részt kell vennie ebben a nagy, jelentős munkában, hogy ösmerteti azokat az eredményeket, amelyeket a világ e tudományban elért és folytatnia kell azt a szép, jelentős kezdést, amellyel annyi ígéretet tett és sajnos, eddig nem váltott be. Hisszük, hogy a közel jövőben új erővel új munkába fog.

Szeged és Vidéke 1908. január 9.

j. gy.

179.

PAPP MARISKA: A RÖG

180.

ÜDVÖSKE

181.

PETŐFI VELÜNK VAN

Gyönyörű dokumentumot adott nekünk, fiatal és küzdő moderneknek a Petőfiről elkeresztelt társaság. Bemutatta a nemzetnek Petőfi Sándor egy eddig dugva rejtett előszavát, melyet a fiatal poéta 1847-ben a versei elé írt. Ebben az előszóban, ebben a rövid írásban több van, százszor több van a Petőfi lelkéből, mint abban az egész langyos, limonádés, parádés és etikettes kultuszban, amelyet a halott Petőfivel üznek hosszú idő óta szépirodalmi és tudományos kinézerek és tényérnyalagatók. Az iskolában és az életben, a tudományban és a költészetben csináltak egy fura maskarát, egy hazafias és eszményi madárijesztőt, egy irodalmi lovasszobrot hálócsipkével: és ezt elnevezték Petőfinek, mint olyannak. Írásban, szóban, dalban és képben úgy állítják be Petőfit, mint az a közismert, az undorrig híres olajnyomat, amelyen Petőfi szépen megfésülve, új blúzban, ünnepélyesen a porba írja, szép, kalligrafikus betűkkel,

a vérével: Hazám! Ezt a viasz Petőfit portálják szerte a hazában, ezt a bidermájer Petőfit, egy minden művelt család asztalán helyet foglaló részletfizetéses és 50 százalékos Petőfit. Mikor az új, a tavalyinál különb, műveltebb, fiatalabb és erősebb lelkű fiatalság döngeti az idült és koravénnek született epigonok ajtaját, hogy eresszék be őket, eresszék be ebbe a fülledt, pállott mai magyar levegőbe a plein airt, a napsütést, a koratavaszt, a lelkek forrongó tavaszát, akkor parókás, vaskalapos és házisipkás nyugalmazott egyének orruk elé tartják az ő saját külön Pető-fijüket és egyéb házi faragott képeiket és azt mondják: Mit akartok?

Nézzétek a tiszteletben megőszült múltat, a szent ecetbe mártott hagyományt, tekintsetek föl a Révai Testvérek által szállított engedményes magyar remekírókra és olvassátok el Ferenczy[!] Zoltán összes műveit, amelyekben az erkölcsiség és szellemiség a komoly tudás és szorgalom fényében ragyog.

Ezeket hangoztatják ők és ekkor jön Petőfi Sándor, az igazi, a fiatal, a forradalmi lélek, az örökös garabonciás és az arcába vágja az egész hullaszállító vállalatnak: Ki a templomból, galambkufárok! Én, Petőfi Sándor, világeletemben kivert ebként kószáltam paloták és viskók között, engem a ti elődeitek rúgtak, elmartak, el akartak tiporni mindenáron. Az a híres Greguss Ágost futóbolondnak nézett valamikor, akkor, mikor fiatal szívemben a Szeptember végén csodálatos melódiái kezdtek fölcsendülni! Az urak a szent hagyományok göggyével néztek le engem, a parasztot, a mézáros fiát és az irodalmi szalonok a sáros csizmámat nézték és nem a sugaras lelkemet. Én mindig a jövőendő tárogatóját fúttam, nem úgy, mint ti, pofonvert kurucok, bécsi keringőt fütyülő brigadérosok, múltak múmiáit eladogató urak és cigánylegények. Én mindig a nagy kereső voltam, aki nem azért jöttem erre a szomorúan szép csillagra, hogy itt nyugdíj-igényeimmet érvényesítsem, hanem hogy új álmokat és új ritmusokat, új tüzeket lopjak a ti taplós szívetekbe! Engedjétek hozzám a fiatalságot, engedjétek őket piros szívvel, piros harsonával küzdeni, álmodni, győzni!

Petőfi csodálatosan közvetlen hangú előszavában azt panaszolja, hogy az ő kritikussai nem akarják megérezni, elismerni az ő versei magyarságát. Azt mondják, hogy ezek nem a Kazinczy és társai stílusában és módjában írt versek, ezek nem a tizenhárompróbas régiség folytatásai. Ezek, — mondjuk ki egsyszerűen — szecessziós versek, mint Kisteleki Ede mondaná.

Újmagyar versek. Nem az ázsiai nyereg alatt puhultak. Akár-
csak azokat a vádakat hallanók, amelyeket a modern magyar
lírára alkalmaznak napjaink Gregussai és Petrichevichei.

Az előszó végén olyan vallomást tesz Petőfi, amely őt, mint
embert, mint művészt és magyart, egyaránt méltóvá teszi az
igazak és jók örök dicséretére. Azt mondja, hogy ő, mint századának
gyermeke, együtt érez vergődő, forrongó korával, új léleknek
érzi magát és kijelenti, hogy ő mindig a haladás zászlaját fogja
lengetni, ő mindig az új igazságok és szépségek szolgálatában
akar maradni. Ez nem az olajnyomatos, gartenlaubés Petőfi,
ez nem a díszmagyar és ferencizoltános Petőfi, ez a *mi Pető-
fink*, az igazi Petőfi, aki finom lelke húrján egyazon gyönyörű-
séggel játszotta a Szeptember végén mélabús szonátáját, a Fa-
lu végén magyar melódiáját és a forradalmi dalok harsány
himmuszát.

Szeged és Vidéke 1908. január 12.

Juhász Gyula

182.

[BLAHÁNÉ]

183.

OTHELLO

Klasszikus est

184.

MOLNÁR FERENC ÖRDÖGE

185.

TANÁROK

Az új városatyák seregében egy egészen új elemet látunk föl-
vonulni, amelyet némelyek idegenkedéssel, de igen sokan nagy
rokonszenvvel és várakozással fogadnak: a tanárokat. Jelen-
tékeny számmal képviselik ők a szegedi intelligenciát és azt
hisszük, a városi közgyűlés kultúrshívonalát csak emelni fogják.
Erre nem csupán a tanárságban rejlő erkölcsi és szellemi ener-
giák tudata jogosítja föl a tárgyilagos szemlélt, de az illetők
személyes kiválósága is. Íme a városi párt gyűlésén is a tanárok

szólaltak föl kellő erővel és öntudattal a kisemberek érdekében és a szegedi tanárság a közelmúltban is mindig méltó módon kivette részét a város szellemi mozgalmaiból.

Nálunk, de a külföldön is szokás a tanárságot a szatíra maró fegyvereivel leszólítani, lenézni, kikezdeni. Wedekind méltán hírhedt darabjában, a Tavasz ébredésében az a jelenet keltette Pesten a legnagyobb hatást, amelyben egy tanári konferenciát visz színre. A lipótvárosi közönség harsány nevetéssel fogadta a tisztára torz karikatúrákat. Pedig aki olyan furcsa színben tünteti föl az ifjúság nevelőit, az vagy sohasem volt igazi tanárok között, vagy — nagyon sok baja volt valamikor tanáraival. Nézzünk végig az újabb magyar tudományos, irodalmi törekvéseken és látni fogjuk, hogy a magyar tanárság igen tekintélyes százalékkal járult hozzá a most folyó nagy magyar kultúrmunkához. De a hazai tanárság igen szegény és szegényesen fizetett elem és nemes, lelkes hivatását lépten-nyomon megakadályozza az elődöktől örökölt vaskalap és copf, a modern pedagógiai törekvések állandóan a merev hagyományok kínai falába ütköznek.

Mindjárt, még a pálya kezdete előtt ott van a mai tanárképzés, amely mindennek mondható, csak tanárképzésnek nem. Négy évi egyetemi tanulmányai közben a fiatal és fogékony tanárjelölt megismerkedik a finnugor nyelvek mélységes rejtelmével, a Zeising-Fechner néhai esztétikai elméleteivel, a délamerikai fauna véglényeinek bonctanával, de a nevelés és a tanítás elsőrendű, véresen komoly és életbevágó gyakorlati módszereit egyszerűen elfelejtik megmutatni neki. Minden tanárjelölt egyetemi magántanárnak és akadémiai levelezőtagnak indul, mert a tanárai úgy indítják el.

Az egyetemi tudományos zabálás után, bocsánat a kifejezésért, de ez itt helyénvaló, jön a próbaév. Valóban, jön a próbaév. Az ifjú tanár ugyanis a saját kárán tanulja meg, próbálja ki az összes volt és leendő pedagógiai módszereket. De még ekkor nem is tudja nevének nevezni a gyermeket, hiszen csak egy év múlva kell vizsgáznia a nevelés tudományából. Ez az esztendő a fiatal tanárok mohácsi vésze. Budapesti tudományos álmokkal beáll a munkába, anélkül, hogy a nevelés terén valami kis gyakorlata, legalább elmélete volna. Nem beszélünk a tanárság számos mizériájáról.

Nem beszélünk arról, hogy ezt a nemzeti jövő szempontjából legfontosabb, legszentebb kultúrmunkát milyen kevés ellen-

szolgáltatásért kell a tanárnak elvégeznie, nem beszélünk arról a közönyös lenézésről, amellyel vidéken a tanárokat fogadják. De meg kell mondanunk, hogy van egy nagy és szívós ellensége a tanárság méltó megbecsülésének és ez az ellenség magában a tanárságban van. Mert egy elég nagy részük mereven és állig begombolkozik és egyszerű méltósággal hátat fordít minden modern törekvésnek, tudományosnak és művészetinek egyaránt és nagyképpően hivatkozik Beöthy Zsoltra és a többi nagyokra és öregekre. A tanárság egy részének ez a bámulatraméltóan ódon magatartása végzetes veszedelmeket rejt magában és ezek a veszedelmek máris jelentkeznek. Mert az ilyen tanárok azért szeretnek vitatkozni az ellenféllel, anélkül, hogy tisztában lennének korunk nagy problémáival, anélkül, hogy ezeknek a kérdéseknek súlyát, életbevágó fontosságát éreznék. Neveljen az egyetem és a tanárképzés teljesen mai lelkű, minden új szépség, jóság, igazság iránt fogékony elméjű és érzésű tanárságot: ez első és legfőbb kötelességei közé tartozik. Mert akkor nem esik meg az, hogy a diák a középiskola falait elhagyva, a lélekölő tananyagot lenyelve, mohó gyönyörűséggel veti magát mindenféle egyetemi fantazmagóriák és szellemi perverzítások ülelő karjaiba.

Modern műveltségű, erős intelligenciájú tanárok a kezdet kezdetén irányt adhatnak a szomjaslelkű fiatalságnak és megértő, okos, lelkes kritikával kísérhetik a tehetség és öntudat első lépéseit, első szárnycsapásait.

Már is nagyon sok ilyen kiváló tanáregyéniséget ismerünk. És mennél többet kívánunk a magyar műveltség nagyobb dicsőségére. Mert a tanárt nem a pápaszem, a notesz és a tekintély teszi, hanem a lélek és értelem csodálatosan egyesült fogékony-sága a gyermek álmai és vágyai iránt. Az igazi tanárt nem Wedekind látta meg, hanem korunk legnagyobb intellektusa, Anatole France, akinek M. Bergeretje, a kisvárosi tanár, maga a testetöltött érdeklődés, szellem és jóindulat, aki egyazon érdeklődéssel nézi az antik szobrokat és a modern propagandákat.

Szeged és Vidéke 1908. január 16.

Juhász Gyula

A NEMZETI EGYETEM

Emlékiratok, beszédek és újságcikkek egész özöne szállott síkra a szegedi egyetem fölállítása érdekében. Történeti, földrajzi, faji, művelődési és gazdasági szempontok egész serege predesztinálja Szegednek a harmadik egyetemet. Mikor az ország közvéleménye szinte egyértelműen szólal meg városunk érdekében, mi ebben az órában nyugodtan elhallgathatnánk. Beszéljünk inkább arról, micsoda színvonalat, lendületet, az új fejlődésnek micsoda nagyszerű lehetőségeit adná Szegednek a falai között fölállított harmadik magyar főiskola? Mert az csak kétségen kívül áll, hogy egy ilyen roppant jelentőségű állami intézmény gyökeresen megváltoztatja egy különben is rohamosan fejlődő város arcát és egészen más jelleget, színt, erőt, tekintélyt és hatalmat sugárzik reá. Gondoljunk a nagyobb német városokra, ahol egyetemek vannak, egy Giessennek, Freiburngnak, Jénának micsoda jelentékeny decentralizáló ereje és kulturális tekintetben milyen egyéni képe van, milyen gyönyörűen versenyeznek ezek egymással és a fővárossal. De a mi szerényebb és kisebb kereteink között is találunk erre bizonyos analógiát. A jogakadémiával bíró városokra gondolunk, ahol az akadémia tanárai és diákjai valóságos helyzeti energiát adnak a városnak. Ott van például a végeken Máramarossziget, amelynek virágzó irodalmi köre, közös kultúrcélokra tömörülő intelligenciája és rendkívüli forgalma van jogakadémiája jóvoltából.

Nemzeti életünk és a jövőendő fejlődés szempontjából egyik legfontosabb érdeke a magyarságnak a kulturális decentralizáció, ez az írásban és szóban únos-untalan hangoztatott kérdés, a mai magyar törekvéseknek ez a valóságos gordiusi csomója, amelyet a szegedi egyetem fölállítása nagyon közel vinne a megoldáshoz. Mert nincs Magyarországon gondolkozó ember, főképpen nincs alkotó ember, akinek agyában fájdalmas erővel meg ne fordult volna az a gondolat, hogy a mi szédületes gyorsan, amerikai könnyelműséggel és keleti fantáziával tető alá hozott új Budapestünk, a maga mindent elnyelő és megőrlő erejével és erőtlenségével milyen tragikus akadály a termékeny magyar álmok és eszmék kellő kivirulásának, a magyar tehetségek és igazságok méltó fejlődésének. Budapest világváros, amelynek nincsen gyökere, hagyománya, lelke, önállósága és mégis a nem-

zeti gondolat szíveként akar dobogni, mégis megköveteli, hogy csak az ő tarka forgatagában tenyésszen a magyar világ minden aloévirága. Írók, művészek, tudósok és hazai kultúra mindenrendű emberei már régóta tekintenek váró és vágyó szemekkel Szegedre, mint egy jövődő szellemi élet második, nemzeti fővárosára. Hiszen minden olvasó jól tudja, micsoda termékeny melegágya volt eddig is ez a tiszamenti város íróknak, művészeknek, hiszen a mai magyar irodalomban azok, akik a nemzeti lelket a maga méltó erejével és teljes szépségével tükrözik írásaikban, Herczeg, Gárdonyi, Mikszáth, a szegedi akácós és délibábos talajból nyerték az anteuszi erőt. Mert ami a szegedi irodalmat illeti, megmondtam én már az igazságot egyszer, (be is törték érte a fejemet) hogy nincsen specifikus szegedi irodalom. Most hozzátehetem, hogy azért nincsen, mert a szegedi irodalom tulajdonképpen az igazi, a gyökeres, a hagyományok szent humuszán álló magyar irodalom, szemben a pesti irodalom egy részével, amely részben nem magyar, részben nem irodalom. A szegedi egyetem, — amely remélhetőleg nem jut a legtöbb magyar álom szomorú sorsára, — tekintélye súlyával, szellemi eleven erejével [1] mindjárt megadná az országos szentesítést, a teljes érvényességét ennek a szegedi irodalmi törekvésnek és megadná a méltó házist a további, egészséges, színpompás kifejlődésnek is. A Dugonics-Társaság jelentősége is megnőne és hivatását nagyobb erővel és nagyobb eredménnyel teljesítené. Lenne igazi, megértő és ösztönző közönsége. A színház is több kultúrát adhatna, hiszen látjuk, hogy Kolozsvárott, ahol a második magyar egyetem áll, milyen gyönyörű nemzeti küldetést vállal és végez egy lelkes magyar társulat. Akkor Szegeden se történnék az, hogy az igazi művészt akkor veszik észre, mikor már a fővárosban aratja a megértés legszebb sikerét.

A szegedi zenei kultúrájának is lendületet jelentene a harmadik főiskola, a létesítendő egyetemi zenekarral. König Péter és tanítványai szintén nagyobb tekintéllyel végezhetnék lelkes és komoly zenei hivatásukat, a magyar zene reformját, a magyar muzsikának művészi fejlesztését.

Nem is beszéltünk arról, hogy a szegedi egyetem, kellő gazdasági és szellemi erővel, öntudattal micsoda átalakító munkát végezne a magyar tudomány terén. Aki jól ismeri a budapesti tudományos viszonyokat, az igen szomorú dolgokat tud a személyes és hatalmi túltengésekről és tisztában van azzal a veszedelemmel, amely egynémely tudósaink gondolkozása, világ-

nézete és egyénisége folytán fenyegeti az igazi magyar tudományt.

A hazai tudósok egy része a távolságok hűvös pátoszával írja magyartalan, szellemben és formában idegenszerű és a magyar világot egyáltalán nem érdeklő és külföldi másodkézből eredő és — last not least — nagy anyagi és erkölcsi sikert provokáló műveit. Szeged egyeteme magyar vérkeringést hozna ebbe a tudományos lustaságba, egy kis asszurban nem ártana már annyi mis-más kotyvalék után. Ember akadni fog, hiszen vannak már elegen a fiatal magyar intellektusok.

Minden népnek és minden városnak küldetése van. Szeged a történelemben még eddig nem volt gócpontja jelentékeny küzdelemnek, pedig földrajzi és néprajzi fekvése, nagysága és szépsége mutatják hivatását. Egyszer, valamikor, a középkor ködében egy nagy világbíró ember, mikor körülnézett a nagyvilágban, Szeged táján pihent meg harcias tekintete. Szeged táján ütötte föl palotáját és itt feküdt ismeretlen sírjába. Azóta országa helyén új ország támadt, de emléke ma is épen él ezen a tiszamenti tájon. Ahol egykor az ő harcos tekintete boldogan megpihent, ahol az ő csatás szelleme nyugovóra hajolt, onnan kell most végre elindulnia a magyar szellem új harcának, új győzelemre.

A szegedi egyetemre nem Szegednek van első sorban szüksége, de az élni és győzni akaró nemzeti műveltségnek.

A nagy Széchenyi, Eötvös és Bajza azért sürgették valaha régen annyi hévvel a politikai és irodalmi centralizálást, mert az egykori magyar társadalom életében teljességgel hiányzott a vezetés, de mai napság ez a túltengő centralizáltság minden téren a nemzeti egységnek teljes elszürkítését jelenti. Hova lett a magyar vidékek és városok nemes lendülete, hol van a nyugati finomságú erdélyi kultúra, a kálvinista Róma öntudatos magyar műveltsége a Csokonaiak korából, a felvidéki végvárak sajátos, erős szellemi élete? Kell, hogy a nemzeti kultúra igazán nemzeti legyen, a nyugati hatás a magyar öntudat élesztő kovászába kerüljön, minden kulturális tényben ott lüktessen a magyar érzés szíve, lelke, de ha nézzük szép és fiatalágában is koravén Budapestünk cirádás, bécsi stílusú potemkinpalotáit, angolos, franciás születési és pénzarisztokratáit, lélekben szürke néptömegeit, kell, hogy diádalmas erővel gyulladjon ki bennünk annak a megösmérésnek fénye, hogy ez a veszedelem, ez a *pesti veszedelem*, amely ellen össze kellene állania a magyarság minden

öntudatos, benső, alapos kultúrát akaró elemének, pestinek, vidékinek egyaránt és bástyákat kell emelni a nemzeti gondolkozás és érzés nevében. És ilyen bástya lenne a szegedi egyetem.

Szeged és Vidéke 1908. január 19.

(j. gy.)

188.

UFF KIRÁLY

189.

KISS JÓZSEF ÚJ KÖLTEMÉNYEI

Kiss József az egyetlen a tavalyi generációból, aki fiatalságát szüzen megőrizte, aki nem áll idegenül a jelen költői között, akinek a holnap nem boldog elmúlást ígér, de új tüzeket, új nótákat. Mikor egy novemberi alkonyaton együtt üldögéltünk a költővel színes dolgozójában és A Hét régi gárdájáról beszélgettünk, hirtelen vállamra tette szép, finom kezét:

— „Lássa, lassankint mind elszürkülnek, elfáradnak, cserbe-hagyják az álmokat, de én, én most is a legfiatalabb vagyok.”

Önérzetes beszéd, igaz beszéd. Az egykori nyomorgó vándortanító és újságíró ma is híven őrizi forró szívében az egykori szilaj, keserű és boldog érzéseket, ma is az ifjúsággal tart, nem adja be a derekát az ódon váraknak ma sem. Most, hogy az országos ünneplést méltóan, fejedelmi módon viszonzozza, kötetben jelentette meg új költeményeit. Egy marék virágot szór közénk, mint a királyok az aranyat, egy marék különös színű, sajátos illatú virágot. Tűzrózsákat, amelyek csak az ő kertjében teremnek. Az ő új költeményei nem azok a sápadt, szomorú, kései virágok, amelyeket a hervadás szokott kinyitni, ezek nem az öreg mesterek elégiái, amelyek csupa lemondás, könny és utolsó istenhozzád szoktak lenni.

Kiss József új költeményei igazán új költemények, mert a nagy költőt új színben mutatják be, egyéniségének egészen sajátos relíefet adnak. Forma és tartalom elmélyülését látjuk az új kötetben és azzal az érzéssel búcsúzunk el a gyönyörűségtől, amellyel életünk egyik leszebb óráját eltöltötték, hogy ez a mi költőnk még mindig tartogat a számunkra színt és dallamot és sohasem fog kifosztott szívvel távozni az örök semmibe. A legszebb versei ebben a könyvében vannak. Mindegyik lelki szeszáció volt megjelenése idején. Ha a címüket leírjuk, melódia

csendül a lelkünkbe, s a szívünk boldog ütemre dobban, mint amikor az ő nevét suttogja az ajkunk: *A naphoz, Sherezáde, Az örök szépnék. . . Knyaz Potemkin. . .* igen, ez a rút orosz név megszépült, hiszen Kiss József dalolt róla. Mindenik verséről beszélhetnénk, *A trombitás* sírvavigadó hangulatáról, amely ott kóvályog lelkünk mélyén, az *Odessza* tragikus pátoszáról, monoton erejéről, a *Hamupipőke* bájosan egyszerű humoráról, de olvasni kell ezeket a nótákat, olvasni és akkor nem is érdemes magyarázni őket. A kötet címe: *Levelek hullása*. A kötetben úgy érezzük, örök nyár virul.

Szeged és Vidéke 1908. január 23.

(j. gy.)

190.

A VETÉLYTÁRS

191.

A SZEGEDI KÖZÖNSÉG

*

A közönség olyan, mint a levegő, mindenütt jelen van és csak akkor veszünk tudomást róla, mikor nagyon megritkul, mint néha a színházban, túlságosan klasszikus estéken szokott. A szegedi közönség a világ egyik leghálásabb közönsége, de nem is igen kényeztették el szegényt soha. Nagyon udvarias, zúgolódás nélkül kitér a korzón a verebek elől és teljes jóindulattal méltányolja, ha a Víg özvegy helyett a Romeo és Juliát adják elő hirtelen a színházban. Nem neheztel, ha a jégpályát akkor nyitják meg, majd ha nem fagy és talán még akkor sem döbben meg, ha a Dugonics-Társaságban egy etnográfiai monográfia helyett Mikszáth Kálmán olvasna fel anekdotákat. Egyszóval aranyos közönség a szegedi közönség, meg is van vele elégedve Makó Lajos és az Uránia egyaránt, még a korcsmárosok se igen sopánkodnak. Most pedig, egy, kettő. . . tessék barátságos arcot vágni, mert mozgófényképes fölvételeket csinálunk erről az aranyos közönségről. Aki kimaradt, szóljon.

*

Néhány színészen kívül majdnem minden társaságbeli ember eljár a szegedi színházba. A közönség általában két részre osz-

lik: az első rész a színészeket nézi, a másik a közönséget. A színészek egy része is a színpadon inkább a mélyen tisztelt publikumra kíváncsi, mint a partnerére. A színházi közönség nagyon figyelmes, elkésni legfőlebb [!] a kritikusok késnek el, de azok annál többet! Van azonban közöttük egy, aki nagyon pontos, az idén kezd színházba járni és úgy van vele, mint a férj a mézes hetekkel. A szegedi közönség nem igen dönt a darabok élete és halála fölött. A premièren többnyire szentesíti a pesti ítéletet, de nem mindig. Például egy igazán jó magyar drámát (A hálás utókort) elbuktatott. De a kedvenc színészeinek akkor is lerótta a taps adóját. Mert a szegedi közönségnek is vannak kedvencei. A szép lányok és szép asszonyok rajonganak Almássyért, ezért a szeretetreméltó művészi egyéniségért, aki különben egész Szegedet meghódította. A fiatal uraknak Fodor Ella a színpadi ideálja, de azért a vén kecskék is szívesen látják őt a világot jelentő deszkákon. Felhő Rózsi művészete a nép és katonaság szívébe vonult be diadalmasan, de azért sok műértő akad, aki lelkesedik K. Hegyi Liliért és a sikkes Bárdos Jolánért. Krémer a felsőbb régiók korlátlan ura, ám a karhölgyeinek is megvan a maga zártkörű tisztelő csapata.

*

A Dugonics Társaság irodalompartoló és megértő közönségének tömör falanxában mindig szerényen meghúzódik egy kisebbség, aki aludni és melegedni jár a szegedi doge-palotába. Kiválasztanak egy csendes, biztos és, amennyire lehet, árnyas zugot és mire Szmollény Nándor vagy Kovács János belemegedik a régi Szegedről szóló témába, ők már melegen és boldogan szunnyadoznak. Néha fölriadnak a nagy csendre és ilyenkor lelkesülten tapsolni kezdenek. Belátván tévedésüket és érezvén, hogy megint megelőzték korukat, ismét álomba szenderülnek. A felolvasások közönségének jelentékeny részét a nők alkotják, az ő fogékony lelkük sokkal jobban érdeklődik az irodalom iránt, mint kedves férjük vagy udvarlójuk. Ha pedig nő is szerepel a fölolvasáson, akkor meg szinte erkölcsi kötelességnek tekintik a szegedi szép leányok és asszonyok, hogy roskadásig megtöltsék a felolvasó termet. Panaszkodnak is néha, hogy Szegeden átlag nagyon gyéren vannak fölolvasások, pedig közönség akadna mindig. Szabadka, Nyíregyháza, Nagyvárad kisebb városok, de e tekintetben jóval többet adnak.

*

A hangversenyekre már nem igen járnak azok, akik a felolvasásokon álmodozni és ébredezni szoktak. A hangverseny mégis csak hangosabb multság, ha nem is olyan nagyon hangos, mint például a közgyűlésen Benő és táborkara. Fichtner Klapka nyitánya művészi szépségei mellett a dobhártyákra is erős hatást gyakorol. Az alvók helyett azonban ott láthatni minden áldott hangversenyen a szegedi ős-zenészeket, Kőnig Péter mester nagyhajú és nagyreményű tanítványait, akik ébren és alva Beethoven, Bach Sebestyént és Mozartot interpretálják és állandóan hangjegyeket írnak bele a füledt levegőbe. Legnagyobb érdeklődés kíséri a műkedvelő énekesnőket, akik nemcsak szépen énekelnek, de egyébként is szépek, sőt bájosak. A vetélytársak, tisztelők és imádók zúgó tapsa fogadja őket a dobogón és mindjárt megindul a legszigorúbb és legszakszerűbb kritika: a toalett irányában.

*

Már nincsenek bálak, csak estélyek. A bál a középkor egyik maradványa, ahol feszesen, nagyképűen és ridegen állanak glédába urak és hölgyek és táncolnak is, mert ez a bálon így szokás.

A haldokló bál helyett átvette birodalmát az estély, amely többnyire hangversennyel van egybekötve és ahol intimebb a hangulat, könnyebb az ismerkedés, de azért táncolni is lehet. Egy idő óta a táncosok dolgában is javulás észlelhető, a majomsziget, bár még nem süllyedt el egészen szegényében, de egyre kisebbedik. Azért a férfihiány még mindig jelentékeny és a leányos mamák legnagyobb problémája még mindig akörül forog, hogyan lehetne táncost fogni a második négyesre.

Újabbán az óvatosabb és előrelátó mamák az estélyre báli belépő gyanánt magukkal hozzák már a fiatalembert, a táncost, a jövő reményét. Hogy milyen az estélyek és bálók közönsége, arról fölösleges beszélni, beszélnek róla hétről hétre a báli névsorok, amelyeket oly aggódva és lelkesen olvasnak másnap délbőlben a — jelenvoltak. A férfiak névsorát nem szokás közölni, pedig egy többlányos mama véleménye szerint ez fokozná a táncosok forgalmát.

*

A korzó és a jég publikuma a legállandóbb publikum. Ismerik egymást ismeretlenül is. Vannak a korzónak robotolói, vannak

nyugdíjképes korzózók és rokkant sétálók, akikről már a korzói verebek is csiripelnek. De a leghálásabb és a legszínesebb közönség mégis vasárnap délután hullámszik, zajong, dévajkodik és mulat a szegedi sétatéren. Népség és katonaság szaturnáliája van ilyenkor. A legénység minden ékesszólását latba veti, hogy a szép svábleányok körében a magyarosítás nemes ügyét előbbre vigye, ami sikerül is mindig.

*

De azért az úri kávéházakon és a népies korcsmákon kívül a leghatalmasabb publikumot mégis a mozi vonzza állandóan. Mindenki moziba jár most, a mozi a demokrácia egyik legkiválóbb intézménye, a mozi az emberi szolidaritás egyik legerősebb oszlopa. A mozi a szegedi Népszínház, de jobban megy neki, mint a Népszínháznak. Pedig még csak primadonnája sincsen. Minden művelt család asztalán helyet foglal Petőfi és minden művelt szegedi eljár a moziba, nyíltan vagy titokban, de eljár.

Szeged és Vidéke 1908. január 26.

Jim

192.

AZ ÖREG FÜGGÖNYNÉL

193.

A VETÉLYTÁRS

194.

HERCZEG FERENC

195.

A FÖSVÉNY

196.

A HERCZEG — NÁDAY-EST

197.

SZÍNPADI MAGYARSÁG

SZÖRI JÓZSEFNÉL

Egy nagyon szürke és nagyon ködös január végi délutánon elfogott a színek és vonalak nosztalgiája és elhatároztam, hogy fölkeresem Szöri József atelierjét, ott künn, a rókusi iskolában. Nagynehezen betaláltam: bizony Innocentnek és a budapesti szalonfestészet egyéb jeleseinek különb művészajléka lehet, mint ez az elrejtett, hámló vakolatú alacsony festékfészek. De a falakon és a padlón annál jobban, annál diadalmasabban virulnak a színek, az igazi művészet színei.

A festő nem volt sehol, de én azért áhítattal, amit csak művészlélek jelenléte kelt bennem, nézegettem sorra-rendre a markáns vázlatokat és a kész, erős, fiatal képeket. A Zola Claudejára gondoltam és éreztem, micsoda nagy elmélyedéssel, micsoda töprengő lélekkel és ujjongó örömmel alkothat ez a mi szegedi fiatal művészünk, mennyi gazdag óra suhant át virágosan és gyümölcsözőn ebben a hallgatag, egyszerű kis atelierben.

Mert Szöri József a modern magyar festészet nagy reménysegei közé tartozik és akik, kevesen, ismerik őt, azok szeretik benne egyaránt az embert és a művészt. Egész ember ő, aki mélységes rokonszenvét és ellenszenvét a képeibe is beleveszi. Pompás jellemző ereje különösen a színes karikatúráiban nyilatkozik meg egészen, de munkásképei és tájképei szintén egyéni látást és nagy színérzést mutatnak.

Először Pesten tűnt fel Szöri az Ifjúság gazdag tárlatán, most a Kévc kiállításán is megjelent és pedig jelentős sikerrel. Szegeden is észrevethetnék már, de hát senki sem próféta a saját városában.

Az Idő 1908. február

Juhar

199.

KATONÁK

200.

LESBEN

201.

TISZT URAK A ZÁRDÁBAN

MEGÖLTEK EGY KIRÁLYT

A luzitánok fővárosából, Lisszabonból megint világszenzáció száll szét Európába. Egykor régen, de emléke ma is él, a tenger nyelte el ezt a kies fekvésű várost és az ateista Voltaire ebben is nagy bizonyosságát látta a végzet vakságának. Most egy trón ingott meg Lisszabonban és a koronás fő holtan bukott a föld porába, szegény. Mert forradalom van Portugáliában, a vígan dudáló nép hazájában, de a forradalmakat a világ csak akkor veszi észre, ha az ócska tetőkre rászáll a vörös kakas vagy ha karabélyok golyója találja el a királyi szíveket. Most ez megtörtént, dom Karlosz portugál király és Lajos Fülöp királyfi a terítőn hevernek és az uralkodói dicsőség glóriája helyett már csak az örök világosság fényeskedik nekik.

Megint itt a nagy tanulság, de a királyok, úgylátszik mind Bourbonok: felejtnek, de nem tanulnak. Kurta memóriája volt a bourbonvérű dom Karlosznak is és feledékenységét csak szörnyű rövidlátása múlta fölül. Tragikus rövidlátás volt ez nála, az életével fizetett érte. Már hónapok óta forradalom volt a Tajó partjain, de a királyi palota felséges magasságába a nép üvöltése és jujkiáltása csak úgy jutott el, mintha lágy, édes harmónia vagy a szférák zenéje zümmögne. Szerencsétlen alvajáró volt ez a jobb ügyhöz méltó király és mire a karabély dörrenése fölébresztette az országlás és dicsőség mámorából, sok szöpet látó szemeit le kellett hunynia örökre.

A luzitánok országa a kis népek tragikumai alatt roskadozik, nagy idők óta már. A régi dicsőséget rég belepte a haladó idő rozsdája Portugáliában, a Magellán gályái rég az örök óceán fenekén rothadnak, a Camoëns megénekelte világjáró nép régen kifáradt, tönkrement. Fekete nyomorban vergődő proletár nép, hidalgó büszkeséggel megvert koldus nemesség, mohó életszomj-jal megáldott pénzarisztokrácia: íme ez a kis Luzitánia mai népe. A szociális olaj robbanó erővel cseppent bele ebbe a korhatag talajba. Nagy gazdasági válságok orkánja rázta meg ezt a kis országot, amely a régi dicsőség után kétszeres keserőséggel rötta az új nyomorúság szokatlan ígáját.

Félemberek ma az egykor tengerreszálló és a viharban vígan dudáló portugálok, akik tehetetlen erővel döngetik a hatalom szikláját, amelyhez őket a végzetük kötötte. Nép és király egymásra találtak.

Romlásnak indult nép és degenerált király. Mert a jó dom Karlosz idegeiben és vérében százados családi átkok és mérgek pusztítottak, a borgiákra emlékeztető Braganzák és a cézárookra hasonlító Bourbonok sarjadéka volt ő. Űlt szép csöndesen, aranyos bizánci glóriában a neszfölfogó királyi kárpit mögött, szilárd, tömör trónusán és élte nyugodtan a maga életét. Kaligula a lovát tette meg konzulnak, ő egy nagyszerű kalandort avatott diktátorrá. És mialatt forradalmi indulók süvöltöttek véges-végig az országon és a nép ökle döngette a királyi palota kapuját, azalatt a jó dom Karlosz a Havas és egyéb ügynökségek útján tudatta az érdeklődő világgal, hogy Portugáliában minden csendes. . . Most halálos csend lett, az igaz, valakinek.

Eszünkbe jut Viktor Hugó örökszép költeménye az infánsnő rózsájáról. A kis infánsnő, a nagy zsarnok, Fülöp leánya, álldogál a tó partján és rózsát tart rózsás kezében, amely finom és fehér, mint Velazquez csodás képein látható. De szél támad és a rózsát elsodorja a tóba, amely haragosan borzolja hullámain. A kis infánsnő durcásan látja ezt. (Ugyanakkor ez a renitens szél egy armadát sodor a mélységbe a nyílt tengeren, a győzhetetlen armadát, amelyet az infánsnő apja a britt ellen küldött.) És szól a dajka: „Felség, mindenkinek parancsol ön, — kivéve a szület!”

Igen, igen, ez az a nagy tanulság, amelyet Bourbonok és egyéb bíborban született családok mindig elfelejtenek, véres leckék után se tanulnak meg, hogy mindenkivel packázhat a szerencse ölében ülő hatalom, kivéve — a Népet!

Dom Karloszt, a királyt megölték, az embert megsiratják. Volt ebben a jobb sorsra érdemes emberben valami, ami mégis rokonszenvre méltó, értékes vonás, amely megszépíti gyöngeségét: a művészet ösztönös szeretete, a szépség keresése. Nem volt nagy lélek, ha porban születik, porban marad, de érezte mégis, hogy az uralkodás (és nem kormányozás) vígjátékánál van gyönyörűbb, igazabb, méltóbb játék is az életben és a nagy hazugságok elől, a világ színpadáról szeretett néha az örökszéphoz menekülni. Most, hogy e kövér, jelentéktelen és mindig mosolygásra álló arcra a rút halál fekete árnya borul, megbocsáttatja minden tévedését, minden hibáját és ami ezeknél több, minden gyöngeségét az a tudat, hogy ő is a keresők közül való volt, szeretett volna valami értéket találni, ember volt, ember és szerencsétlen.

Szeged és Vidéke 1908. február 4.

(j. gy.)

A SZÍNPADI RENDEZÉS MŰVÉSZETE

A színpadi rendezés művészete a modern drámával egykorú és részben a jövő művészetéhez tartozik. Az antik színpad egy neme volt templomnak, egyszerű volt és dísztelen, hiszen a görög tragédia a vallásból született és egységes vallásos fölfogás tolmácsolója akart lenni.

A középkor misztériumai és moralitásai szintén elég távol állottak a profánságtól, a shaksperei színpad pedig alárendelt jelentőségű volt, a közönség[et] a dráma emberi szenzációja tüzelte és nem a játék. A modern művészet azonban lényeggé avatta a művészi formát, a modern művészet a helyesen értelmezett *l'art pour l'art* jegyében áll. A mai néző nem elégszik meg azzal, hogy *hallja* a drámaíró szavait a színész ajkáról, mert hiszen olvasás útján mi magunk, ha művészi lelkünk van, gyönyörűen eljátszhatjuk a színi költeményeket, a mai néző *tökéletes illúziót* kíván, nem csupán a darabot akarja a színpadon, de akarja a színpad művészetét is, amely a darabhoz méltóan jelen meg, mint ahogy a gyémántot arany keretbe foglaljuk.

A színpadi rendezés művészete a legteljesebb iparművészet, amely a festészet, szobrászat, építészet és zene elemeiből szövi össze a maga saját külön, *l'art pour l'art* stílusát. A rendezés művészete kifejlődését főképpen két érdekes körülménynek köszönheti: az első a modern történeti érzék, amely egyetemes érdeklődéssel és megértéssel éli bele magát múlt kultúrák levegőjébe, szellemébe és stílusába (elég csak Anatole France elbeszéléseire és Böcklin képeire gondolnunk), a második pedig a modern művészet nagy és úgy látszik, tipikusan döntő fontosságú törekvése; a művészetek egyesítésének, szintézisének gondolata, amelyet az antik tragédiára gondolva Richard Wagner és Gabriele d'Annunzio hirdetnek és próbálnak erősen. De a színpadi rendezés művészetének főleg egy művészet játszik kezére: a festészet. Pittoreszk hatások fölkeltése: ez a modern rendezés első igazi ambíciója. A történeti érzék sugallja, hogy minden színjátékot a maga saját külön stílusában kell a színpadra vinni.

A francia klasszikus tragédiák hősei például görög nyelvet viselnek, de azért a napkirály udvarának etikettje vagy Voltaire racionalizmusa szerint éreznek és cselekszenek. Racine Phaedráját tehát nem szabad abban a jón stílusban színrehozni, mint például az Euripidesét. Ha a drámaíró stilizál, mint például Maeterlinck, akkor a színpad is dekoratív jellegű legyen, de ha a költő naív, mint például Shakspere athéni darabjaiban, akkor a színpadnak sem kell a korhűséget erőltetni.

Színhatások és fényhatások: ezek a színpad lelke. Minden egyes bútor és minden egyes színész csupán színfolt a képen és kell, hogy mind egységes tónusba verődjenek. Nincs valami bántóbb, mint mikor gótikus szobában empirruhák suhognak, vagy bídermajer interieurban modern tájképek lógnak. A mai műértő közönség joggal elvárhatja, hogy a színpadon nem csupán szép szavakat hall, de szép tónusokat és valőröket is talál.

A színpadi rendezés minden művészete meddő ott, ahol a színészek egy része nem művész, vagy — nagyon is kiváló művésznek érzi magát. *Kiváló színész: ezt én el nem ismerem.* A színész akkor válik ki a színpadon, ha nem akar kiválni az együttesből. Mit szólna ahhoz a hallgató, ha egy zenekarban az üstdobos folyvást a saját instrumentumát akarná kiemelni és mikor pianissimo kell, akkor legkivált. A színész is stilizál, (minden művészet stilizálás) de a darab szellemében. A színész nem a saját egyéniségét adja a színpadon, hanem (hogy is mondtotta a Zola:) az ábrázolt alak egyéniségét — *travers un temperament, igen, a saját lelkén keresztül.* Úgy tesz, mint Lear a szegény Tamással, a köntösét ráadja, hogy a félholt ige életre keljen. Szerző, színész és rendező tökéletes gyönyörű harmóniája: íme a jövő színházi művészete.

Szeged és Vidéke 1908. február 6.

Juhász Gyula

205.

CYRANO DE BERGERAC

206.

SZULAMIT

207.

VERSKÖTETEK

GYERMEKEK

Mikor az ember belefárad az életébe, mikor a világ nagyon is szürke lesz, belenéz két tiszta, ragyogó, csodalátó gyermek-szembe és megért, megbocsát mindent, mindent. És elhiszi és tudni véli, hogy ők majd jobbak lesznek, szebbek lesznek, ők majd kijavítják a hibát, amely a mi csillagaink járásában esett. A mi sivár, de még nem reménytelen, sőt tavaszváró világunk is érzi ezt és szokatlan melegséggel, bizalommal fordul a gyermek felé, a jövődő ígérete felé. Öreg és fiatal tanár urak a nemi felvilágosítás szörnyen komoly kérdésein törik a fejüket egyre-másra, a nevelés nagy reformjára készülődik, kászolódik egész világ, éppen most olvasunk egy gyermekrajzkiállítás kedves sikeréről és az irodalom is meglátta végre és méltó módon rajzolja végre a gyermeket. Ott vannak Anatole France bájos emlékezései, itt a mi Molnár Ferencünk nagy megérzéssel megírt gyermek-történetei és a szigorúan bolond Wedekind darabja a pubertás tragédiájáról.

A gyermek minden vonalon diadalmasan bevonul a mi életünkbe, kacagása és sírása úgy cseng a lelkünkbe, mint a sejtelmes, rejtelmes jövődő muzsikája. Hugo Viktor az ő színes és nagyhangú romantikájába még egészen elburkolta a gyermeket, imádattal dalolt róla, mint a középkori trubadurok a szívük madonnájáról, a mai poéták azonban már emancipálják a gyermeket, nemcsak szeretik, de ismerik is és komolyan veszik.

Az a léha mondás: Nincsenek többé gyermekek, igazán csupán léha mondás, a gyermek örök, mint a báj és a mese és azért, mert Bandi öcsénk például okosabb verset tud már írni, mint egynémely csingilingivers-csináló, azért még nem kell kétségbe esni! Igaz, érdekes különbséget lehet találni egy mai, nagyvárosi fiúcska és egy falusi gyerek idegélete, érdeklődései és vágyai között, de ez a különbség a modern fiú javára üt ki mindenképpen. A nagyvárosi gyerek fogékonysága sokszor igazán hámulatos, valódi poeta, érzéke mindenre kiterjed, a mába hamar beleéli magát, bár az is bizonyos, hogy a mi életünk gyorsan el is hervasztja ezeket a friss, ígéretteljes tulajdonságokat.

Hogy a mai iskola, az ő egyéniségellenes tanítási rendszerével, az ő lelketlen tankönyveivel és penzumaival és lehetetlen

tudományaival mennyit lenyes a gyermeki lélek virágaiból, arról most nem beszélünk.

Szegeden ismét ifjúsági előadásokat rendeznek a városi színházban, igen szerencsés időben és formában. Eddig kettőt láttunk és azt hisszük, a színház és az ifjúság egyaránt meg lehetnek elégedve egymással. Molière Fösvénye típusa a klaszszikus vígjátéknak, benne megláthatja a diák az antik és keresztény komédia jellemző alakjait és stílusát, a hasznost a kelle-messel egybekötve. A másik darab Edmond Rostandnak világ-híres Cyrano de Bergeracja volt. Tanári körökben szóvá tették ennek a darabnak előadását az ifjúsági előadások keretében. Hogy ez nem való az ifjúságnak, mert ebben a darabban minden a szerelem körül forog, mert nincsen benne kellő erkölcsi alap-eszme és üdvösséges tanulság és [a] hazafias célt sem szolgálja elég-gé. Csodálatos, mennyire nem ismeri, mennyire félreismeri a fiatal-ság lelkét, érzése és gondolkozása világát az, akinek hivatása, hogy egész életében ezzel foglalkozzék.

Mi nem ismerünk színdarabot, amely annyira az ifjúság lelkéből lelkezett volna, annyira a fiatal ábrándok és vágyak költészetét lehellné, mint Rostand ez újromantikus darab-ja.

Nem arról az ábrándozásról beszélünk, amely az élet megron-tója, mely kancsalul festett egekbe néz. Nem. Cyrano csu-pa becsület és csupa törekvés. Cyrano kedves, megnyerő, nagy-szerű ideál: poéta, hős, lovag, aki utálja a hízalgést, aki imádja a szabad természetet, szépen él és szépen hal meg. Cyrano me-séje tökéletesen a gyermek képzeletéhez illő: csupa érdekes kaland, színes képek tarka sorozata. És bájos humor keretezi e képeket és francia szellemesség aránya. A szép versek gyönyöre se hiányzik. Ami a szerelmet illeti, hát igaz, ez a darab a szere-lemről is beszél. De hát melyik darab nem beszél a szerelemről? Bánk bánban házasságtörés körül forog a világ, Hamlet egy szép leány lábai között szeret ülni, a velencei szerecsen szintén nem a zsebkendőért fojtogatja a szép Desdemonát és így tovább és így tovább. Akik a nemi fölvilágosításról ankéteznak és tár-gyalnak különféle folyóiratok fölös hasábjain, azok talán meg-engedik, hogy ennek a fölvilágosításnak igen okos, szép és kelle-mes szolgálatára lehetnek az ilyen sikeres ifjúsági előadások, amelyekben nem a pápaszemes bácsi prelegál el-elcsukló hangon az ivarszervekről, mint olyanokról, de ahol egészséges és tisz-tességes erotika művészi örömeiben részesül az a fiatalság, amely-

nek egy része a pad alatt, tilos olvasmányok alakjában, már úgyszólván bontogatja a nemi fölvilágosodás szárnyait.

— Le a nagyképűséggel! ez itt az igazság, a gyermekhez bizalommal és gyermekérzéssel kell közelednünk és alázatosan, mert övé a mesék országa, amelyet az öreg gyermekek jó része örökre elveszített.

Szeged és Vidéke 1908. február 9.

Juhar

209.

A KÉPZELT BETEG

210.

KISS JÓZSEF SZEGEDEN

211.

A KATOLIKUS KÖR

Katolikus kör van alakulóban Szegeden. Mi, akik a város kulturális életének hűséges krónikásai vagyunk, nem hagyhatjuk figyelmen kívül ezt az eseményt és a sorok írója a maga egyéni véleményét próbálja a helyen kifejtetni, véleményét, amely azonban nagyon sok vele egy gondolatvilágban élőknek is véleménye. Szeged egészen katolikus város, már csak a lakosai számát tekintve is és éppen ezért egy katolikus kör alakításának gondolata egészen természetesnek látszik. Minden nagy és kis magyar városban, ahol nagyszámú katolikus él, alakult már ilyen kör és nem bolygatta meg a lakosság egyetértését és békéjét. Hisszük, hogy ez Szegeden is így lesz.

A katolikus kör alakítása azt jelenti, hogy egy város lakóinak katolikus része bizonyos szolidaritást érez, egyesülni kíván és e célra egy klubot szerveznek. Ez végre is azok dolga, akik csinálják és ha a zsidó irodalmi társaságnak vagy a Bethlen Gábor protestáns körnek joga van egyesíteni bizonyos erőket bizonyos irányban, ezt a jogot senki sem vitathatja el a katolikus köröktől sem. A lipótvárosi kaszinó megengedheti magának azt a fényűzést, hogy az Alkotmányt és társait lehetőleg ne szubvenzionálja, a Park-klub is kedves kötelességének tarthatja, hogy ne vegyen be tagjai közé demokrata jelesek, a katolikus kör is megteheti, hogy Andor Józsefet jobban szeresse, mint

Patai Józsefet. Azonban az is bizonyos, hogy a szegedi protestánsok szintén megalakíthatják a maguk saját külön körét és így tovább és így tovább.

Ismerek több vidéki katolikus kört (magam is katolikus vagyok, bár ezt a jellegemet nem szoktam föltűnően kidomborítani) és azt láttam mindenütt, hogy e körök hivatása nem terjed túl katolikus és nem katolikus lapok bizonyos irányú olvasásánál, magyar adomák elmondásánál, áldomással egybekötött kuglipartiknál és fölolvadó üléseknél, amelyek unalmasak és nem unalmasak. Ha a szegedi katolikus kör a többi városok hagyományát követi, akkor nincs semmi baj és csupán egy nagy igazságot kell kimondanunk, olyan igazságot, amely előtt meghajol az alakuló kör és minden kör, amely lesz és lehetne. Ez az igazság nagyon régi, mint minden igazság, de a legnagyobb, a legelső minden magyar igazságok között. Minek itt felekezeti alapokon szervezkedni, egyesülni és tömörülni, mikor minden felekezet becsületes, igaz magyar embereinek kimondott, vagy csupán lelkük mélyén élő ösztöne, vágya, akarata egy ponton találkozik: a nemzeti szellem erősítésének, teljes diadalra juttatásának gondolatában, amelyről Beöthy Zsolt és Ignotus más formában, de egy lélekben beszélnek.

Mi nagyon jól tudjuk, hogy a szegedi katolikus kör tagjai, ha nem is mind fajmagyarok, de egy szálig jó magyarok lesznek és a magyarság a programjuknak bizonyára nem utolsó pontja. De az már megint bizonyos, hogy a szegedi kálvinisták és a szegedi zsidók szintén olyan jó magyaroknak tartják magukat, mint a többi felekezetek. És az a tény, hogy itt Szegeden katolikus kör van, azt érezteti velük, hogy másféle kör is lehetne.

Hogy a jó katolikusok, mondjuk a keresztény világnézetet szeretnék bizonyos alakban mindenki számára láthatóan kifejezni és mondjuk a keresztény írókat pártolni: ez az ő jól fölfogott érdekük lehet és azt hiszem, ez csak nem ütközik a hazai törvényekbe, de igenis, minden másnál előbbvaló és nem-sokára körmünkre égő kérdés a magyar nemzeti szellem kategorikus imperatívusának érvényre emelése minden vonalon. És ebben minden magyarra szükségünk van. És ez életkérdés.

Soha a magyarság annyira nem ösmerte félre egymást, soha annyira nem ösmerte félre hivatását, múltját és jövőjét, mint most. És soha alkalmasabb, méltóbb, gyönyörűbb pillanat nem kínálkozott, hogy a magyarság a maga egész értékes egyéniségével beálljon a nyugat nagy kultúrmunkájába és mint egyenlő

erő hasson, alkosson, gyarapítson! Ez a mi magyar generációnk készen áll, teljes fegyverzettel, hogy új harcra induljon, a béke és műveltség harcába el nyugat felé, mint ahogy szilaj őseink a nyers erő harcába indultak a pogány aranykorban, csak egy ígére vár, a bűvös ígére, amely megnyitja Szezám kapuját és ezt az ígét halogatják, ezt az ígét nem merik vagy nem tudják bátran kiejteni. Gyávák vagyunk. A Jugend gúnyol bennünket és a Jugend egyik legjobb rajzolója magyar. Björnson gyaláz bennünket és mi azon tépelődünk, mi lehet az oka ennek az eljárásnak? Bugaci magyarok a gúny pellengérijére állítják a mi csodálatosan fejlődő, külföldet hódító új irodalmunkat, mi alatt ennek az irodalomnak egyik kiváló orgánumban gyönyörű lendülettel rajzolja meg a magyarság nemsokára eljövendő világtörténeti kultúrhivatása konturjait. Fáj a lelkünk, ha látjuk és napról-napra látjuk, hogy értékes, komoly, magyarság és műveltség dolgában egy célon dolgozó, de egymást megérteni nem tudó emberek mint hordják egyik kezükben lanttal, másik kezükben karddal a szebbnél szebb, jobbnál jobb téglákat Magyarvár rajongással épített tornyához. A vérünket tapasztjuk bele, az álmainkat ragasztjuk bele, az életünket falazzuk bele, egy gyönyörű ideál imádatában, egymás gyűlöletében. És várjuk, hogy valaki, mindnyájunknál különb, mindnyájunknál erősebb, lelkünkbe muzsikálja a názáreti igéjét: „Fiacskáim, szeressétek egymást!” De legalább is becsüljétek egymást! Ezeket az igazságokat kellene beletenni a szegedi katolikus kör alapkövébe.

Szeged és Vidéke, 1908. február 12.

Avar György

212.

A BOLDOGSÁG SZÁMOKBAN

213.

HALÁLESZTÉTIKA

(Egy új könyvről)

Egy fiatal magyar tanár könyvet írt Halálesztétika címen. A könyvet még eddig nem méltatta senki, de egy újságban egy ifjú tudós óriás levágta. Az ifjú óriás az új könyv egy során ütközött meg, azon, amely azt mondja, hogy az esztétikát nem lehet

pusztán fiziológiával és optikával elintézni. Ezt olvasta a könyv említett kritikusa és annyira felháborodott, hogy egy egész sereg nevet és címet vágott a könyv szerzőjének meglehetősen kemény koponyájához. Balázs Bélának (így hívják a Halálesztétika még eddig eléggé ismeretlen íróját) ez a szép, gondolatokban és érzésekben gazdag könyve egy új lendületet jelez a magyar esztétikai irodalomban. Ez a lendület külföldön már egy idő óta erősen érezhető. A pozitív esztétika mindenesetre sok becses adalékot szolgáltatott a művészet megértéséhez, főképpen a művészi hatás mibenlétének földerítéséhez, de a művészet lényegét, hogy úgy mondjam, nagy misztériumát egyáltalában nem érezte meg. Pozitív módszerekkel sok pozitív eredményt elérhet a tudomány, de a művészet egyáltalában nem tartozik pozitív életünk és immanens dolgai közé, a művészet a láthatatlan mélységekre utal, amelyek életünk határain túl terjednek.

A legújabb esztétika nem az ideg orvos bonckésével nyúl a művészet rejtelmes szépségeihez, hanem a csodák iránt érzett áhítattal. Mert hiába, vannak érzéseink és ezek között ott van a művészi érzés, amelyeknek megmérése és elemzése a botanikus eljárásához hasonlatos: a vízirózsa és az őszirózsa tökéletes pontosságú leírását adja, de színük, illatuk egészen elvesz a bonckés alatt. Balázs Béla a művész lelkével, a finom megérezés ritka tehetségével merül el a művészet alkotásainak szemléletébe, vallomásokot ad, amelyek a bűvös lámpa fényével világítanak be a szépség határtalan világába. Balázs Béla nem akar megoldani semmit, csak megmutatja a kérdéseket, a nagy és örök kérdéseket és ezek meglátása és megérezése olyan mélységes emberi gyönyörűség (talán mégis a legnagyobb gyönyörűség), amely felér a pozitív kutatás nem mindig pozitív eredményeivel. A Halálesztétika vezérmotívuma az a gondolat, hogy az élet formáját a halál adja meg, mulandóságunk érzése megsejtése az örökkévalóságnak, a halál a művészet éltető múzsája és az igazi művészet a vallásos érzések egy fajat kelti föl bennünk, az élet csodálatos lényegének érzetetésével. Gyönyörűen fejtegeti Balázs Béla, hogy a szépség érzése voltaképpen egy jövőndő igazság sejtése és hogy éppen ezért a művészet végtelen fejlődések lehetőségére.

A Halálesztétika stílusa méltó foglalata gondolatainak és érzéseinek. Ez a stílus kemény, mint a komolyság, amellyel Balázs Béla nézi a dolgokat és ez a stílus annak az áhítatnak is

méltó kifejezője, amellyel ez a fiatal magyar esztétikus (és művész, mert csak művész beszélhet így) megcsodálja a nagy szépségeket és a mély tragédiákat. Szép, bátor és gazdag könyv a Balázs Béla könyve. E sorok írójának lelki esemény volt.

A felületek emberei talán azt mondják reá: tudománytalan könyv, mi úgy érezzük: művészi hitvallás.

Szabadság 1908. február 16.

Juhász Gyula

214.

SÁMSON

215.

SÁMSON

216.

BERNSTEIN

Bernsteint tegnap még Sardounak hívták és akkor még a nemesebb emberi érzésekre is appellált, bár a nemesebb művészi érzésekhez akkor is édes-kevés köze volt. Tegnapelőtt Kotzebue volt a neve, a közönség könyzacskóira számított, ma azonban már a pénzös zúcskók iránt van erős érzelme. Az irodalmi divatok a leggyorsabban múlnak el és a legalaposabban is. A rokokó és biedermeier viseletében ma is megérző lélekkel tudunk gyönyörködni, de ha egy vitézi érzékenyjátékot akarna a színház beadni a mélyen tisztelt publikumnak, bezzeg fölsülne vele. A *csak* modern írókat holnap nem olvassa, nem ismeri az ördög sem. Ilyen divatkirály most Bernstein. Irodalmi értéke semmi. Drámái olvasva hol unalmas, hol kellemetlen ügyek: ez az ember csak a világot jelentő deszkákon tud megállani. Hogy nagy megcsináló, az bizonyos. De akkor a kitűnő szakácsok, az elsőrendű cirkuszi artisták és mindenekfelett a köpeniki kapitány szintén számbajönnek, ha a megcsinálás kiválóságáról esik szó.

Mert Bernstein nem poéta. Nem arról az ostobán regényes fogalomról van szó, amelyet a költők nyakába varrt a tömegítélet, hanem szó van a poétákról, akik a színpadot a végtelen élet és művészet egy jelentős szögletévé avatják, a költőkről, akik mikor a színpadon megszólalnak, a néző úgy érezi, hogy lelke mélyéből feltörő vallomásokat hall és mikor előadás után az utcára lép, a dráma embereivel társalog és érezi, hogy a világot

jelentő deszkákon mélyebb életet látott, mint a saját élete. Ezek az érzések a Bernstein darabjainál nem bántják a nézőt. A közönség érzi, hogy nem választják el mélységek a nézőteret a színpadtól. Érdekes eseteket lát és hall, csupán érdekes eseteket. Mert azt meg kell adni, Bernstein kézzel-lábbal dolgozik az unalom ellen. Nagyszerű üzletember, ő nem akarja becsapni a nagyérdemű közönséget, ő nagy forgalmat akar és azt, hogymindenki meglegegedetten távozzék az üzletből, azaz a színházból. De hiába, az akarat igen nagy dolog, de a művészetben önmagában véve kevés. És arról Bernstein igazán nem tehet, hogy akadnak szép számmal kényes ízlésű nézők, akik jobb cégeket ismernek nála.

Korunk összes szorgalommal és ügyességgel elsajátítható portékáját fölhalmozva látjuk Bernstein darabjaiban. Itt van például Sámson. Hogyan szerzi meg magának Bernstein a lehetőleg széleskörű érdeklődést és együttérzést?

A földszint és páholyok részére beállít egy pénzembert, aki a maga erejéből lett azzá, ami.

Hogy még nagyobb legyen a rokonszenv, ha ugyan ennél a végtelenül ellenszenves írónál beszélhetünk erről, hát ezt a derék, jeles férfiút nem szereti a kékvérű felesége. Ezzel Bernstein teljesen megdolgozza a demokrata érdeklődést.

A karzatot pedig azzal hódítja meg, hogy ez a börzesámson büszkén vágja arcába egy született úrnak, hogy ő rózsabokorban jött a világra! Ez kell a népnek. Hogy Bernstein az igazi drámai összeütközést és lelki csatát elkerüli és *csak* szenzációs ízű epizódból csinálja meg a döntő felvonásokat, hogy alakjai egytől egyig a lelki üresség megdöbbenően kiváló példányai, hogy egytől egyig igazi szív és intelligencia nélkül mászkálnak a színen, hogy sehol egy kis művészi, magáért a szépért való jelenet: ezt az izgalom miatt, a legközönségesebb, az eset érdekessége révén támadó izgalom miatt elfelejti az ember, míg a függöny le nem gördül. Másnap elfelejti magát az esetet és holnap elfelejti Bernsteint.

Képzlet és érzés ereje: ezek teszik az igazi művészt. Mert a stílus, a belső és külső stílus, az czekeből fakad. Ami Bernsteint illeti: nekünk, magyaroknak akárhány drámaírónk van, akiknek e tekintetben nincs okuk irigyelni a franciát.

Szabadság 1908. február 23.

Juhász Gyula

AZ ÁLARCOS BÁL

A NEVETŐ BÖLCS

Soha még ilyen színtelen nem volt a magyar közélet és nyilvános színpada: a politikai világ, mint most. Mintha csak Horatius mondását választották volna program gyanánt a szereplő emberek, csupa arany középszer mindenütt. A lelki demokrácia sivár ideje ez, amely fojtó szürkéségével belepi a magyar tájat és a szellemi varjak és verebek egyhangúan károgó és csiripelő csapatát bocsátja neki mindennek. Míg a művészet, az irodalom mezején gyönyörű színek bontakoznak ki napról-napra és pedig erős, örvendetesen egyéni magyar színek, addig a politika merő egyszínűség és meddőség marad. Valóságos megváltás egy Eötvös Károly betoppánása ebbe a fakó miliőbe. A vajda tegnapi beszéde tavaszi zápor volt, amely sok mindent elpaskolt a politikai berkekben, de az ő csodálatos szellemének pompázó magyar virágait is kinyitotta. Eötvös Károly kétségtelenül a nagy magyarok közül való és bármilyen politikai és művészi hitvalláson legyünk is, mindenkinek el kell ősmernie, hogy az ő szellemi arcképe nélkül szegényebb lenne a mi magyar világunk, amelynek a vajda, nagy erényeivel és nagy hibáival egyik legsajátosabb alakja. Mi együtt a művész rokonszenvével nézzük őt, amelyet az az érzés kelt a mi lelkünkben, hogy ez a karakán ember utolsó bölénye annak a becsületes, keménynyakú magyar liberálisznak, amelyet Deák Ferenc hatalmas fölénye teremtett meg és vitt be győzelmesen, minden vonalon a nemzeti élet sáncai közé. Előkelő, táblabíró, de a nyugati nagy gondolatok és érzések világával bölcsen rokonszenvező liberális volt ez és ennek az áramnak delejes, bűvös ereje él és hat még mindig a mi Eötvös Károlyunk napsütéses, nyugalmas mosolyú lelkében, ez árad ki az ő sírvavigadós beszédeiből és a balatoni égbolt csöndes derűjére emlékeztető írásaiból is.

Egységesebb szellemet nem ismerünk Eötvös Károlynál: könyveit olvasva látjuk széles mosolygását és gesztusát, szavait hallgatva azt a nagy, lehiggadt folyamatosságot szemléljük, amely írásaiba viszi lelkünket ötletről-ötletre, emlékről-emlékre. Nagy magyar causeur ő: íme egyéniségének és hatásának titka.

Kávéházi táblabíró: íme érdekessége és tragikumuma, ha ugyan az ő sugaras lelkében tragikum lehetne. A magyar reneszánsz elkésett, utolsó mohikánja az abbáziabeli nevető bölcse és ha különös, kerek képe föltűnik előttünk, a kávéházi füst, mint a múlt idők lilás patinája folyja körül őt és sajátságos érzés fogja el a fáradt epigont, nézvé az ő kissé kövéres kezét, amelyet valaha régen a haza bölcse is megrázott. Valaha régen, de hol van a tavalyi hó?

Szeged és Vidéke 1908. február 28.

(j. gy.)

220.

DANILÓ FÉRJ LESZ

221.

A SZÍNÉSZNŐ SZERET

Egy szép és nagyreményű temesvári színésznő meg akart halni a vőlegénye után, aki reménytelen élete miatt öngyilkos lett. Zöldi Elzának hívják az igazán kiváló színpadi jelenséget, az öreg novellistának, Zöldi Mártonnak lányát. Tragédiája eléggé konvencionális volna, hiszen a Romeo és Júlia szerelmének egyik szomorú változata. Fiatal volt és szerelmes. Akit szeretett, az szintén. De nem volt elég pénz a boldogsághoz, a polgári jólét-hez, amely után a színpadi nőnek is joga van áhítózni. Mert csak nyárspolgári fantáziákban él a színésznőnek az a különös típusa, amely maga [a] bűnös könnyelműség és bűbajos szerelem, holott a Zöldi Elzák tragédiája mutatja, hogy az Ewig-Weibliche éppen úgy virul és hervad a kulisszák világában, mint akárhol.

Két jellemző típusát ismerjük a színésznőnek: az egyik számító és kicsinyes, aki a színpadot a teljes asszonyi érvényesülés egyik pompás eszközének tekinti és aki, ha lelép a világot jelentő deszkákról, künn a nagyvilágban éppen olyan szürke és jelentéktelen átlaglélek és női szépség vagy hájosság, mint a többiek.

Az ilyen színházi nő éppen olyan közömbös számítással keni föl arcára a színes krémet, mint amilyen egykedvűen vágja ki a kellő magas C-t vagy a számára kiszabott szerepeket. Ha az ilyen nőt még különösebb szépséggel is megverte a sorsa, gyönyörű karriert csinálhat fölfelé és lefelé egyaránt és olyan életet biztosíthat magának, akár a legelső polgári, sőt főúri nők.

A második típus a vérbeli színésznők ritkább típusa, ezek

igazán véres komolysággal veszik a dolgokat, ezek az idegeiket, az álmaikat, a vágyaikat égetik el a művészet oltárán és az élet, a maga önző érdekeiért tülekedő élet számukra csupa kényszerű lemondás, keserűség és vergődés.

Az első típus tehát okossága és kicsinyessége miatt nem lehet az a forró szerelmekkel teljes nő, akiről a szalonregények csevegnek és szörnyűködnek, a második típus pedig erotikája legjavát akaratlanul is a művészetébe viszi át. Kóbor Tamás kiválóan jeles színésregénye jut az eszünkbe: A csillagok felé. Öringer Riza, a szép és önző kispolgári lány, aki a színpadok kerülő útján keresztül jut el a házasság biztos menedékébe és a másik vérbeli művésznő, aki nem lehet egyelőre a szegény és jelentéktelen ifjúé, akit szeret, akire vár, de azért marad a színpadon, mert az [az] ő éltető mámorító levegője mégis.

Zöldi Márton lánya is valódi színésznő, de ő is sóvárgott a közönséges polgári lányokat is megillető szerelmi boldogság után. Neki sem volt elég a művésznőnek kijáró férfimoszoly és a forró szavak zenéje. Szeretett volna becsületesen boldog lenni, hiszen ez nem ellenkezik a művészettel, hiszen erre joga van a művésze révén is.

Ő nem volt a ravasz színi leányok közül való, akik vagy az elsőkelő garçon szobák diszkrét félhomályára, vagy az úri otthon családi tűzhelyére pályáznak esti és nappali játékaikkal, ő becsületese lelke hímporát megőrizte a művészet pirosítója nyomán is. Hogy azonban csakugyan nem pusztán a nő az, aki reménytelennek látszó csatát vívott a megérdemelt földi boldogságért, de a színésznő is erősen élt benne, hogy a művészet különös mérge is átította lelkét, az kitűnt a legemberibb és legőszintébb pillanatok egyikében, mikor a sikertelen öngyilkosság után fölocsúdott. Első kérdései között volt, hogy mit és mint fognak írni róla a lapok?

Hiába, a színésznő kiolthatatlan életösztoe azonnal megmozdult benne, mihelyt megérezte, hogy olcsónak gondolt élete némi biztonságban van újra. És én azt hiszem, hogy a szerencsétlen szép leánynak minden gyásza és fájdalmai közepette egy bosszúságérzése is lesz, amely a legemberibb és legérthetőbb, hogy a Vetélytárs premierjén az ő szerepét egy másik nő kreálja Temesvárott, aki ha nem is vetélytársa neki, de aki szerinte bizonyára kevésbé érdemes azokra a tapsokra, amelyek reá vártak.

Szabadság 1908. március 1.

Jim

TAKARODÓ

Takarodót dalolnak a báli örömek és gyönyörök piros harsonái, a száz színben pompázó Karnevál herceg a szürke hajnalban földhöz vágja a kurjantások kacagó csengőivel teli piros süvegét és holnap hamut hint kótyagos fejére. De elég . . . ez a hangnem igen szép, színes, ám sajnos, világunk egyre jobban szürkül és a bálak parfümös, menüettes, kedves rokokóromantikája egyre pusztul, sorvad és nemsokára úgy lehet, örökre beadja a derekát. Egy vidéki újság karácsonyra körkérdést intézett a szép lányokhoz, hogy meg vannak-e elégedve a mulatságokkal és milyen ötletekkel lehetne föllendíteni az estélyek örömeit? A második kérdésben hallgatagon benne van a felelet az elsőre. Mi tagadás, a mai lányok nem mulatnak úgy a bálban, ahogy szeretnék, és ahogy megérdemelnék. Mert hiszen az bizonyos, hogy a kedves leánylélek minden álmát, vágyát elviszi a lopott fénytől ragyogó parkettre, a füledt melegtől fonnyadozó pálmák és krizantémek közé és a röpke tánc múltó, de boldogító mámorába temetkezik bele a hétköznapiok hosszú várakozásai után.

Hiába mosolyog koravén, előkelően fanyar és irodalomtól beteg szívünk Farkas Imre és társai bidermeyerpoézisén, amely éppen a báli leányálmok fakadását és hervadását övezi körül a ritmusok és rímek csipkefátyolával: ez a kellemes költészet egészen megfelel a nagyon fiatal lányok érzésvilágának és én éppen nem csudálom, hogy e nemrég túltengően népszerű zsűrpóéta versei helyet foglalnak minden művelt és ábrándos leány zongoráján.

A mai aranyifjúság azonban kevés érzékkel van megáldva a gyöngyharmatos és ibolyaillatos lányérzések iránt, a mai aranyifjúságnak nagyon sok baja van az élet kevésbé harmatos problémáival és dilemmáival. A modern ifjú csak átutazó a bálakon, bekukkan, mint Istók Debrecenbe, mert így kívánja a társaság, lead két-három aforizmát, a nagy Oszkár nyomán szabadon, egy kevésbé udvarol egy szép asszonynak, megtisztelteli jelenlétével a majomnak nevezett szigetet és azután tovább megy szebb tájakra, tisztelet a táncoló és lelkesen kitartó kivételeknek!

Úgy gondoljuk, hogy a mai bálak pangása és feszessége abban rejlik, hogy a bál, mint olyan, ma már kevésbé felel meg egykori nemes hivatásának: a mindkét nembeli fiatalság ismeretség-

szerzésének, vagy ahogy gonosz nyelvek mondják, a férj szerzésnek. Nem felel meg azért, mert a bál a mi intim, ideges érzéseink szílmára nagyon is széleskörű és feszes mulatság, azonkívül a mai ifjak táncoló kedve sem a régi és így a lányok nehezebben kapnak táncost, mert hiába, a bálba többek között a tánc kedvéért mennek a nők, de nem a táncért magáért, hanem a tánc révén szerzett ismerősökért.

Mostan a zsúrok századát éljük, a bizalmasabb, az intimebb társaságos örörmök korát, most a modern iparművészet finomságaival telehíntett szalonok gyöngéd félhomályában jobban kivirulnak a megértések és vonzódások kedves virágai, mint a bálterem nagyon is erős világításában és a sohse halunk meg közepette . . .

De azért nem kell hinni, hogy nem mulat a magyar ebben a gazdasági nyomorúságokkal rogyásig megterhelt világban! Sőt ellenkezőleg, mint a költő mondja. Úgy vagyunk mi ezzel, mint a more a siralomházzal. Ha már siralomház, hát legalább száz szál gyertyát, száz üveg bort sőt pezsgőt az asztalra és „húzd cigány húzzad, estétől estélig.” Mert az emberben lüktető életörömet nem lehet kiölnie semmiféle gazdasági válságnak, semmiféle tolsztoji meg egyébb modern szánombánomnak. A dionizoszi mámor megfogyva bár, de törve nem, ott él a lelkünk mélyén s ha legfeketébb a sorsunk éjszakája, ő akkor a legpirosabb, legizzóbb, akkor öleli az életet a legdühösebb, mert reménytelen szerelmi lázzal.

. . . Szürke szerda napja közeleg, „isa pur és chomuv vogymuk”, de éppen most akar ébredezni a szunnyadó tavasz, nemsokára pattognak a primavera rügyei és ha bágyadtan boldog alkonyatokon sétálgatunk a tavaszodni készülő dülők közt, míg a tornyokon a nap csókja piroslik, szívünkben is pirosan gyullad ki a szent tavaszi mámor: a vér!

Szabadság 1908. március 3.

Jim

223.

AZ ÉLET MŰVÉSZETE

Már megint könyvet írtak róla és a könyvhöz Ellen Key írt előszót, Ellen Key, az életművészet lelkes apostola, aki egyetlen üdvösséges óra emlékével hervatag szívében, kószál a nagy világon s úton-útfélen hintegeti a tiszta, a harmonikus, a művészettől átítatott életörörmök szép, túlságosan is szép igéit.

Sok, nagyon is sok könyv íródott már erről a témáról, talán éppen azért, mert csak írni lehet róla méltóan, egészen, de élni, élni, élni, egészen, igazán, ó az más, talán sok is lenne a mi szegény esengő és esendő szívünknek. Hiszen történtek gyönyörű kísérletek az életművészet hímes mezején, hiszen igaz, hogy merész-homlokú és keménylelkű mai pogányok megpróbálták fölszítani az antik gyönyörűségek színes parazsát, de a mai fátum, az új fátum komor árnyéka mindig beárnyalta e fényes homlokokat, de a robotos élet igája mindig megtörte még e kemény lelkeket is. Mióta a szelíd és fehér názáreti szomorú arcát Veronika kendőjébe és a szívünk mélyébe írta, vérével és könnye harmatával: azóta pogánynak lenni nagyon szomorú dolog.

Oscar Wilde, az élet királya programot csinált a szabad életből, mohó ajakkal ivott a raffinált, kevély örömeik kristályserlegéből és az aranykor heroikus patinájával próbálta bevonni exotikus lelke merész cirádáit, de a vég mégis a Reading Gaol és a párisi hotel manzardágya lett. Nietzsche is ujjongó táncdalokat dalolt a dionizoszi mámorról, de bár az erotikát egyáltalában nem is gyakorolta, utolsó stációja mégis az örület csöndes, köröskörül fekete zuga lőn neki. Az élet művészete voltaképpen a lemondások művészete, a nagy, mély és előkelő rezignációk művészete. De aki nem tud erős lélekkel lemondani, ha kell és finom érzékenységgel rezignálni, ha lehet: annak hiába prédikálnak Ellen Key és lendületes és szellemes társai.

Az élet művészete nem jelenti az élet boldogságát, mert hiszen a boldogság ügyét már eldöntötte a fogantatásunk pillanata: mások szomorúságával és mások gyöngeségével jövőnk a világra, amely vár ezer törével, kelepccéjével és ökleivel.

És különben is: de gustibus . . . Vannak remetelelkek, akiknek szent szemérmét minden durvább hang és gesztus sérti, vannak hódító temperamentumok, akiket valami baljós ösztön hajt diadalról-diadalra, egészen Waterlooig, vannak boldog polgári kényelemre berendezett szellemek, akik egy egész világot lelnek a négy fal között, egy asszony oldalán. És . . . vannak jobb ügyszó méltó írók, akiknek kevés ugyan a vágott dohányuk, de szegény, eltévelyedett embertársaik számára mindig kéznél tartanak egy testes kötetre való életbölcseiséget, amelyeket egynémelyek aranymondásoknak neveznek, mások aforizmáknak, ismét mások gondolatoknak, de számunkra bizony nem egyebek ezek, mint smoncák, egyszerűen smoncák.

Szabadság 1908. március 5.

Jim

A SZÁMOK VÁDOLNAK

Nagyváradon 25 százalék a törvénytelen szülöttek száma

A közigazgatási bizottság havi jelentésében beszélő számok jelentik, hogy a körösparti Párisnak elkeresztelt városunkban február havában 25 százalék volt a törvénytelen szülöttek száma. És ez a szám nem kivételes jelenség, ez törvényszerű percent, mert az előző hónapok is hasonló eredményeket mutattak.

Kénytelenek vagyunk megállani e szomorú tény előtt és keresni az okot, amelynek rideg következése: a törvényes házasságon kívüli gyermekek születésének ilyen megdöbbentően felszökő arányszáma. Azt hisszük nem kell hozzá nagyon sok szociológus bölcsesség, hogy belássuk és beláttassuk: itt a mai gazdasági rendnek nevezett rendtelenség működik megint.

Tacitusi tömörséggel fogalmazta meg Ignotus, e kivétele[se]n eredeti szellemű gondolkozónk, hogy a mai házasság lényegében nem más, mint a szerelemnek, ennek a múlt és változó érzésnek egész életre kiható jogi, gazdasági és etikai rendszerezése és törvényesítése. Mert azt nem lehet letagadni, hogy a modern életben nem csak a költőktől oly nagy mennyiségben megénekeltek örök szerelemtől van szó, mikor a két fél az anyakönyves úr előtt megjelenik. Bizony-bizony gazdasági kérdés, sőt elsősorban pénzkérdés mai napság a házasság problémája, amelyet ki-ki nem a saját ízlése és akarata szerint old meg, hanem az erszénye és a váltói alapján.

A mai házasság — tisztelet a szerencsés kivételeknek — nagy lemondás és ötven százalékos megalkuvás a szerelem vágya és az élet igényei között.

Vannak, akik még a becsület, a boldogság árán is kitartanak a szerelmük joga mellett s megpróbálják a szerelmet házasságon kívül állandósítani, vannak, akik egészen letesznek arról, hogy az igazi Ámor gyönyöreinek tiszta vizéből igyanak s házasság örve alatt holtomiglan tartó igába törnek: ezek a mai társadalmi rend és gazdasági berendezés többé-kevésbé tragikus hősei, a közöttünk járó-kelő, mosolygó és vergődő Rosmersholmok és Nórák. Akik pedig nem várhatnak sem az igazi szerelemre, sem a Pénzre, amely egyelőre, talán örökre a mások zsebében cseng, azokat az erdő vagy város mámoros hívása ejti meg.

Ilyen sivár igazságok azok, amelyeknek józan világitása mellett érthető lesz előttünk egészen, miért született februárban 25 százalék gyermek törvénytelenül Nagyváradon. Mert, sajnos, itt nem segítenek „a morál kemény szemöldi”, az olcsó és híg erkölcsi tanítások és egyéb ilyen kényelmes, ideális preventív intézkedések, amelyekkel jószándékú emberek orvosolni akarják azt, amit orvosolni csak operációval lehet, vagy pedig egészen új étellel. Amíg ez meg nem történik, addig a beszélő számokkal nem lehet olyan könnyen leszámolni.

Szabadság 1908. március 6.

(-m.)

225.

SOMOGYI KÁROLY

226.

SZÍNPADI FORRADALMAK

Ma este egy fiatal magyar színpadi író szólal meg a Szigligeti Színházban, egy sokféle sikert aratott szerző, akinek ez az új darabja bizonyos társadalmi ellenszenvet tüzelt föl maga ellen és természetesen, ezzel csak fokozta azt a közönséges, sőt a megszokott magyar mértéket magasan meghaladó sikert, amelyet az új dráma az elfogulatlanok körében aratott. Témájával már egyszer megpróbálkozott egy csodálatosan szomorú, nagy magyar íróember, Thury Zoltán, aki a katonákkal elérte azt, amire az ő mélységesen rezignált lelke egyáltalában nem gondolt: a betiltások sikerét. A *Nemzeti Színház* is megkapta végre a maga, reklám szempontjából oly igen kívánatos botrányát: egy szabadgondolkodó, egyébként magyarosan sallangos színpadi költő színdarabjáról van szó, amelyet sok hűhó előzött meg, a ben[n]-fentesek tüntetésekről, tiltakozásokról suttogtak, afféle viharos színpadi forradalomról, amely a jó öreg, de egykoron oly igen fiatal Hugo Viktor Hernanijának emlékezetes bemutatóján lejátszódott.

De disztinváljunk. A színháznak mégis csak van jó adag köze az irodalomhoz, a művészethez. Ha egy új drámáról van szó, mégis csak elsőrendű fontosságú, sőt bizonyára a legfőbb kérdés: jó-e az a dráma, mint dráma, vagy sem? Hernaninál sem azért verekedtek össze a színházi emberek, mert Hernani becsületbéli

ügyei miatt eltérés támadt, ó nem, a harc az érzések és gondolatok fölött támadt és arról volt szó, hogy nagy poéta-e Hugo Viktor, vagy nem nagy poéta? Hogy a dologra visszatérjek, a Nemzeti Színház új darabjánál is talán arról kellene vitázni, művészet-e az, amit a szerző ad, vagy *csak* szabadon gondolkozás? Első esetben a dolog rendben van, mert hiszen igazán nagy művészet *csak* becsületes lehet, ha nem is a kutyabagosi kupak-tanács értelmében, ha pedig *csak* szabadgondolkozás van abban a rekriminált és Somló úrtól fölfogadott színpadi munkában, akkor az egész politika dolga, akkor az ügy a vezércikkre igen jelentős rovatába tartozik és tévedés forgott fenn, mikor a cikket a szerző párbeszédese cselekvénybe foglalta és a deszkákra szánta. De azért nem kell azt gondolni, hogy ezzel a veszedelmes drámák ügyét elintézi a társadalom. Mert az ilyen drámák nem veszedelmesek. A színpadon, a közönség lázas érdeklődése, vagy lázas unalma mellett, két-három óra leforgása alatt elintézhetik a dzsentrí pusztulását, győzelemre vihetik a vörös lobogót és letéphetik a portopét a színházi szabótól készített egyenruhákról: a közönség tapsol, vagy füttyül, legrosszabb esetben egy-némely fejek beverődnek előadás után és minden marad a régi-ben. A vagyonos osztály siet a kávéházba, a nép a korcsmába és megvan. Ó, mi azért ismerünk veszedelmes darabokat. Nem a témájuk megcsinálása, nem az esetek szenzációs volta, nem a kulisszákhöz és a közönség fejéhez vagdosott forradalmi igazmondások teszik ezeket veszedelmesekké! Csak egy példát hozunk föl, csak egy példát. A Kísértetek Alvingné asszonya, hogy erkölcsstelen házassága emlékéit engesztelje, menedékházat épít. Úgy érzi, ezzel leróttá nagy tartozását az etikai követelésekkel szemben. És ekkor hazajön fia, Oszvald, akit a szülők átka terhel. És ekkor, ekkor kigyullad váratlanul a menedékház. Nincsenek itt hatalmas tirádák, súlyos igazmondások, de a néző lelkében remegve érzi, hogy roskadozik a ma, hogy inganak a tegnapi oszlopok.

Ezek a veszedelmes drámák, ezek a tendenciátlan, szűkszavú, intim tragédiák, mikor a költő az élet egy csöndes szobájában hirtelenül kiszakít egy ablakot s azon át látjuk a szörnyű, a mélységes, a kérlelhetetlen, örök végtelenségét sorsunknak, életünknek.

Természetes, hogy ezek a, talán nem egészen közkeletű megjegyzések nem vonatkoznak arra az új hazai drámára, amelyre oly erősen készül ma estére a Szigligeti Színház. Földes Imre

darabját nagy érdeklődéssel várjuk és a magyar író értékeit mindig nagy lelkesedéssel honoráljuk.

Szabadság 1908. március 8.

Jim

227.

A CSÁSZÁR KATONÁI

A Szigligeti Színház vasárnap esti bemutatója

Földes Imre, e darab szerzője, azzal kezdette költői pályáját, hogy vagy négy ízben több száz aranyat nyert Kócán-díjak fejében az Akadémiánál. Ez bizonyos ügyességre vallott, mert valóban, nagy rutin kell ahhoz, hogy egy egészen fiatal kezdő az Akadémia bíráló bizottságának tetszését megnyerje, hiszen ez még a föltétlenül tehetséges *Molnár* Ferencnek sem sikerült egészen.

Földes Imre az akadémiai sikerek miatt meglehetősen népszerűtlen lett a tehetséges, de aranyakkal nem rendelkező irodalmi ifjúság körében és ez nagyon természetes dolog volt. „A király arája” és egyéb színművek igen sikeres stílusgyakorlatok voltak az akadémiai Scylla és Charybdis kikerülése céljából, volt bennük ötödféles jambus és úgynevezett tiszta poézis, (hogy a jó Isten akárhová tegye), volt bennük lírai ömlengés és tragikus, vagy komikus megoldás (ahogy éppen kellett), csak az a valami nem volt meg bennük, amit mi röviden, de velősen művészetnek nevezünk.

Időközben Földes Imre, ez a derék, becsületes szerző elérte irodalmi nagykorúságát és belátta, hogy ez így nem mehet tovább. Hogy itt tenni kell valamit. Elvégre is az akadémia pár száz rongyos arany[a] üzlet és megélhetés szempontjából nem sokat jelent és Földes Imre elhatározta, hogy ezután nem az Akadémia bizonytalan aranyaira pályázik, hanem a nép bizonyos tapsaira. Hazafiság: ez kell a magyarnak, mint a költő mondja és Földes Imre annyi hazafiságot ad legújabb darabjában, hogy a karzat, az úgynevezett felsőbb régió nem győzi eléggé összeverni a tenyerét.

Meghatóan nagy hazafi ebben a legújabb darabjában Földes Imre, valamint meghatóan poétikus és színszerűtlen volt eddigi, akadémiai jellegű darabjaiban. A császár katonái, mi tagadás, tendenciózus dráma. Sebj, ilyen is van, bár ez a műfaj nem tartozik a nagy drámaírók kedvenc válfajai közé.

A császár katonáinak témája nagyon is hálás téma. Rosszul díjazott fővárosi és vidéki vezércikkírók havonta egyszer-kétszer kényszerűségből kipróbálják az erejüket ezen a témán és a taposott úton igyekeznek valami újat találni, ami hála az újságírói lelcmenyességnek, amely Odysseus apánkkal versenyez, többnyire sikerül is. Bizonyára nem Földes Imre az első hazai szerző, aki a közös hadsereget meglátta. Bár, ami, azt illeti, a Földes Imre igazságai minden hadseregére illenek. Sőt minden foglalkozásra illenek. A pap, a tanár, az újságíró, az ügyvéd, mind kénytelen ötven százalékra kiegyezni, megalkudni. Legalább is. Legtöbbször egészen le kell mondania! Még a katonai pálya elég szabad és virtuosus pálya. Nem kell hozzá túlságosan sok hőlcesség, csak egy kis könnyelműség és sok életöröm. Én legalább azt hiszem, hogy a cipőfelsőrész készítés és a bányászás sokkal nehezebb és komiszabb dolog.

Papnak lenni, legalább kezdetben, szintén eléggé szomorú, lemondásos és szigorú. Egyszóval: mindnyájan — tisztelet a vagyonos osztálynak — rabok vagyunk, a hivatás, a munka, az élet rabjai. Földes Imre tárt kapukat dönget. Vajjon az a legnagyobb baja a mi világunknak, hogy a katonaság és a polgárság között az egyetértés nem mindig harmonikus? Csak annyi baj legyen, mint a költő mondja! Én azt hiszem, Földes Imre pár év előtt írta ezt a darabot, amikor még szükséges és hasznos dolog volt ezt a témát feszegetni. Én azt hiszem, hogy Földes Imre alaposan megundorodott az akadémiai „külalal és belbecs” rideg hadiparancsától és elhatározta, hogy ő most új lesz, érdekes lesz, aktuális lesz, modern lesz és Földes Imre igen akarat erős, törekvő fiatal ember és — íme — szavának állott.

Valóban, A császár katonái szerfölött aktuális, izgatónan érdekes darab volt — ezelőtt három, négy évvel, de a világ azóta furcsán haladt. Földes Imrét azonban nem hagyta el jó csillaga. Darabja még most is nagyon tetszik a közönségnek, pestinek és vidékinek egyaránt, sőt Jászai Mari, a kiérdemesült agg tragika aranykoszorúját küldötte el a szerzőnek és a Magyar Színház szereplőinek.

A darab tartalma egyébként ez: Gyarmathy, a császár katonája, cikket írt a császár katonái ellen. Egy spicli denunciója és Gyarmathy fejbőlövi magát. A denuncións egy magyar úri lány vőlegénye. Az úri lány házát a polgárság elkerüli. A kaszinó bojkottálja a hadsereget. Nagy bajok lesznek. A katonáknak lőniök kell a népre és egy népszerű tiszt, Joász Géza, a darab

egyetlen épkézláb alakja, nem lövet. Ezért degradálják. Sok kínos ügy után az áruló kiderül. Tabló.

A darab egyike a legügyesebben megcsinált magyar daraboknak. Lelki fejlődésről, igazi akcióról, írásművészetről, fantáziáról és elragadó érzésről szó sincsen: ilyesmit Földes Imrétől, legalább egyelőre nem kívánhatunk. De a darab külső hatása elég nagy, a karzat szája íze szerint való mondások bőven akadnak benne.

Az előadás minden tekintetben kiváló volt. Színészeink egész lelkesedésüket tűzbe vitték a tehetséges hazai szerző érdekében, a tőlük telhető legjobbat adták. Különösen nagy hatást tett *Hajnal* (Keller Gyula) pompás kabinetalakítása és nagyon tetszetek *Körmendy* (Karády Zoltán), *Tóth Elek* (Joász Géza) hatásos, lelkes tirádái. A komoly és víg alakok kitűnően megállották helyüket (Fehér, Krasznay, Beregi, Palásthy, Losonczy) és az egyetlen női szerepben *Hevessy Gusztika* (Karády Erzsébet) nagyon bájos, kedves és intelligens volt.

A rendezés ellen sincs kifogásunk, csak az első fölvonás szobájában ne lettek volna olyan nagyon ízléstelen képek. Az előadás elég zajos volt, a karzat nem igen túrtóztette magát, hangos kiabálással fejezte ki tetszését és a szerzőt egy párszor kihívták a fölvonások után. A császár katonái egyszóval sikert aratott a közönség körében, de azért Földes Imrétől még mindig várjuk ezt a bizonyos igazi, mélyebb hatású drámát.

Szabadság 1908. március 10.

Jim

228.

ANYASÁG

*

Madame Roussel, az elegáns és harminc éves nő, egyébként francia és feminista, eljött Budapestre és előadást tartott a nőkérdésről, mint olyanról, különös tekintettel az anyaságra. Egy idő óta számos ilyen irányú nő látogat el hozzánk, németek, franciák és angolok a művelt nyugatról, tele rajongással és üzleti érzéssel és előadnak a nők jogairól és igazairól, Bebel és Stuart Mill után szabadon, aforizmákkal és lelkes frázisokkal fűszerezve fejtegetésüket. Pár éve Ellen Key, a szabad élet evangéliumának szürkehajú hirdetője járt nálunk, majd Perkins Gilman és egy pár angol nő jött le hozzánk, most pedig a francia Madame Roussel hangoztatta előttünk az anyaság sztrájkját.

A budapesti közönség illő érdeklődéssel hallgatta és köteles tapsával honorálta a francia nő előadását; mert nálunk szokás az ilyent meghallgatni és megtapsolni.

De akik gondolkozni szoktak az ilyen előadások fölött, azok sok mindent találnak madame Roussel elveiben, amelyekkel nem igen azonosíthatják magukat. Először is az anyaság kérdését nem lehet olyan könnyen elintézni. Vannak nők, akiket a gazdasági helyzetük kényszerít arra, hogy lehetőleg korlátozzák a gyermekáldást és ezek számára igazán feleslegesek madame Roussel szép és okos elvei. Vannak nők, akiket a hiúságuk köt és ez nem engedi, hogy az anyaság szent és ösztönszerű érzését a maga korlátlanágában érvényesíthessék.

Mi azt gondoljuk, hogy a legnagyobb hiba mégis csak a mai leánynevelésben rejlik, amely mindenre képesíti és előkészíti a leányt, csak éppen tulajdonképpeni hivatására, az anyaságra nem. A mai lány nevelése hazug nevelés, álszemérmert olt a fiatal lélekbe és mintegy narkotizálja őt arra, hogy a valódi életet ne tudja úgy venni, ahogy kell, hogy ne tudja beleélni magát a mi világunkba, a ma világába.

Nagyon, de nagyon sok poétikára és szinte semmi természet-tudományra se tanítják a mai leányt, akinek pedig mégis csak az a célja, hogy a természet örök törvényei szerint felesége legyen valakinek, aki nem a mesék királyfia ugyan, de többé-kevésbé mégis alkalmas arra, hogy eltartsa a feleségét és a kalapszámláit kifizesse neki. Mert hiába minden okos és lelkes előadás, amelyet Nelly Roussel és társnői tartanak, a valóság az, hogy a mai asszony vagy az urának és eltartójának köteles hűséggel tartozó felesége, vagy pedig a dolgoztatója kényétől függő rabszolganő: mindakét esetben nem ura önmagának és mindakét esetben nem valósíthatja meg a propagandákban utazó feminista apostolok ideális követeléseit. Az Anyaságról igen gyönyörű frázisokat olvastunk a kereskedősegédből drámaköltővé lett Brioux tollából, de azért a dolog mégis csak úgy áll, hogy az anyaság mindig igen szomorú és terhes a proletár nő számára és sokszor kellemetlen az úri dámáknak, de azért az anyaság mégis csak gyönyörű és Isten ments, hogy az anyák sztrájkoljanak!

Szabadság 1908. március 11.

(---m.)

ÍZLÉS DOLGA

(Nemzeti ünnep a színházban)

A Szigligeti Színház, hogy nemzeti és művészi hivatását ebben is dokumentálja, megünnepli március idusát. A színházi kommunikáció hazafias lelkendezéssel hirdetik nap nap után, hogy az idén a R a b M á t y á s a kiválasztott darab, amely hivatva lesz a közönséget beleringatni a magyar szabadság hajnalának gyönyörű, örökifjú hangulatába.

Mi teljes tisztelettel vagyunk a buzgó igazgató nemes intenciói iránt, de, már ezer hocsánut, egyáltalában nem bírjuk megérteni, hogy március tizenötödiki ünnepi előadást keresvén, mint eshetett választása éppen a Rab Mátyásra és miféle okon és jegen nevezi ezt a szomorú darabot, a f o r r a d a l o m f r i s s f u v a l l a t á n a k ?

A Rab Mátyás, tudomásunk szerint, csúfosan megbukott, jó pár esztendeje egy pesti, akkor igen szerencsétlenül vergődő műintézetben, megbukott pedig nem korszerűtlen nagysága, hanem alacsony ízléstelelése és otromba ügyetlenségei miatt.

A darab hőseül Hollós Mátyást jelzi, de nem a nagy nemzeti hőrosz, sem a gyönyörűen emberi reneszansz egyéniség jelenik meg előttünk benne, hanem egy trikós, surbankó gyerek, aki prágai bocherek és csodarabbik társaságában érzeleg és kuplékat énekel.

Nincs az a vidéki színpad, amely sokáig megtúrte ezt a kellemetlen ügyet és a Szigligeti Színház egyébként olyan buzgó, törekvő és áldozó igazgatója ezt az elmeművet tűzi ki mostan ünnepi darabnak március idusára!

Szegény jó Petőfi Sándor szelleme igazán nem érdemli meg, hogy az ő tiszteletére ilyen gyanús illatú tömjént gyűjtsanak.

Március idusát úgy üli meg méltán egy magyar színház, ha egy jó, s ő t l e h e t ő l e g j o b b m a g y a r d r á m á t a d e l ő, legyen az akár az Ocskay brigadéros, Arany lakodalom, akár a Déryné ifjasszony. Még a császár katonáit se bánjuk. Gyűjtő tirádái kétszeresen gyűjtanak e napon!

De hiszen ott van S z i g l i g e t i E d e, ő tudomásunk szerint száznál több magyar darabot írt és van köztük egy pár, amely éppen magyarsága és népiessége révén ma is hatást ígér. Az

igazgató még meggondolhatja a dolgát. Rajna Ferenc fércelménye nem ér meg egy botrányt. Különösen azon a szent napon!

Szabadság 1908. március 12.

(j. gy.)

230.

EDMONDO DE AMICIS

*

Egy jó barátom halt meg, egy melegszívű, édesszavú nagy ember, aki gyermekségem szomorú, játéktalan idejében betöltötte lelkemet nagy, mély szeretettel kis társaim iránt, a boldogok iránt, akik métáztak a mezőn és udvaroltak a táncpróbán, míg én egy szögletben, gubbasztva, égő szemekkel, dobogó szívvel olvastam, ettem a Szívet, az Edmondo de Amicis gyönyörű írását a diákörömeokről, diákbánatokról. Az iskolában nem köteles olvasmány a Szív, holott a legnagyobb dologra tanítja meg a gyermeket: önismeretre. Fölébreszti benne a legnagyobb emberi érzést, amelytől a jövődj jobb világát várjuk: az emberi szolidaritás csodálatos érzését. Krisztusi lélek árad el a Szív minden lapján és nem lehet belső könnyek nélkül olvasni ezt a könyvet. Különös, de úgy van: a hazafiségomban is megerősített az Edmondo de Amicis írása. Nem tudom én, hogy, mint, de még jobban lángoltam a hazáért, a népemért, mikor kipiruló arccal, szent gyermeki elragadtatás hevével olvagattam azokat a mesteri csataképeket, amelyeket az olasz poéta festett ebben a könyvében, az olasz egység imádatos szeretetével.

Egykönyvű fiú lettem egy darabig, a Szív volt mindenem, kenyerem és álmom. Az uzsonna nem ízlett nélküle a kis zöld padon és ha este édes anyám megvetette lágyan a fejem alját, a Szívet is alája tette, mert így szebb álmai lesznek a gyerekek. Később más könyvek jöttek, pedagógiai szempontból komolyabb könyvek, tanulságosabb könyvek. Remekírók. Filozófusok. Nagyon belemerültem a tudományokba, az irodalmakba, elfelejtettem élni és elfelejtettem az életet, az embereket szeretni, együtt örülni, együtt sírni velük. A többiek egy szőke hajfonat aranyán, egy kis kék pántlika mosolygásán mélézgettak, én Nietzsche magányos ormai felé botorkáltam. Ekkor, hogy, hogy nem, megint utamba vetődött a Szív. Nagy fejfájásaim voltak, nagy szenvedéseim, nagy lemondásaim és a Szív piros

szíve biztatólag, hívogatólag integetett felém. Gyermekek között, de én már nem voltam gyermek többé — olvastam el újra a Szívet. Most már nem önismeretre tanított engem Edmondo de Amicis könyve, hanem a mások megismerésére. Kis barátainak, tanítványaimnak, a titokzatos, mélázó szemű és nevetőajkú gyermekeknek ismeretére. És most már besoroztam a Cuoret a legkedvesebb könyveim közé, Andersen, Kipling, Robinson és a többiek mellé.

Mert Edmondo de Amicis azok közül a kiválasztott, szerencsés szellemek közül való, akiknek számára tér és idő igazán csak a képzelet játéka, akik nem csak a mának és nem csak egy osztálynak írnak, de szíven csókolnak minden szívet. Poéta. Nagy, forró, pirosszívű poéta. Művész. Az olasz nyelv édes muzsikájának páratlanul könnyed megszólaltatója. Ha D'Annunzio káprázatos színes, erővel és mély zengéssel teljes stílusát nem jótalanul hasonlítjuk össze az isteni Dante stílművészetével, akkor a gráciát és tavaszi virágok illatát lehellő Amicis nyelve a Boccaccióéval rokon.

Ma este előveszem a Szívet és lapozgatni fogok benne, mint ahogy emlékeink könyvében lapozgatunk. És úgy érzem, egy jó barátom halt meg, egy melegszívű, édesszavú nagy emberem.

A modernek között csak egy van, akit annyira a személyes szeretetemmel szeretek (távoliakról, idegen ismerősökről beszélek): Daudet. És ez a legnagyobb dicséretem.

Szabadság 1908. március 13.

(j. gy.)

231.

HENRY LORD PESTEN

*

Egy érdekes fej emelkedett ki tegnap az irodalmi kávéházak szürke füstjéből, amely eddig a névtelenséggel együtt eltakarta, de most egy sajtósági irodalmi botrány révén kénytelen kellelten a nyilvánosság varázskörébe került mégis.

Az írók barátjáról van szó, a nagy életművésztől, aki előkelően lusta arra, hogy különös élményeit, bizarr fantazmagóriáit a szürke ólombetűkbe ölje, ő csak a mesélésre ér rá, az öblös karoszekébe süppedve eregeti az aranyvégű cigaretta lilaszín füstjét és különös ötletei opálos szappanbuborékait. Az írók barátja eddig minden irodalmi kultúrában szerepelt, tényező volt és könyvet

lehetne írni átél és elmondott dolgairól és ez a könyv nem sokkal lenne érdektelenebb, mint az írókról szóló írások.

A nagy Oscar Wilde, aki egy kissé maga is a lusta életművészek fajtájából való volt, klasszikusan ránk hagyta, örök időkre megalkotta az írók barátjának portréját. Henry lord ez, a Doryan Grey arcképe nek veszedelmesen szellemes kozörje. Az írónak mindig nagyon imponálnak azok, akik nem írnak és mégis az intelligencia fölényével tudnak beszélni az életük kis és nagy dolgairól, az életükről, amely érdekes és mindenesetre érdemesebb, mint a holt betűk fölötti virrasztásaink. És a modern író nem igen ér rá élni, hiszen írni is alig ér rá. És a modern közönség átéléseket akar, emberi dokumentumokat, a mai publikum a maga világát akarja, amely ha kicsinyes is, ha efemer is, de az ő világa érdekli, izgatja, kell neki.

Ilyenkor nagyon jó a kávéházi író számára a kávéházi ember, aki nagyszerű pletykákat, tapasztalati életbölcsest, egyszóval egy kis fanyar, igazi életet szállít az asztalához a feketéje mellé, ha mindjárt pénzért is. Az üzlet üzlet és S z o m a h á z y r a például eddig csak az írógépes kisasszonyok fogták reá, hogy az úgynevezett halhatatlanság reszortjában dolgozik.

Ő nem, a pesti rotációs minden nap elnyel és kiad legalább tíz eredeti tárcát, nagyon valószínű, hogy a jó öreg Homérosz apánk se győzte volna ezt a mohóságot Iliászokkal és Odyszeáikkal.

Ne feledjék el az úgynevezett magyar plágiumok Sherlock Holmesci, hogy Dumas pèrenek regénygyára volt a boldog Franciaországban, (szulámigyára is volt), hogy az öreg Shakspeare (igen tehetséges kezdő létére) szívesen dolgozott át a saját szakállára és a saját neve alatt egykorú drámákat, hogy éppen most Párisban két igen előkelő nevű szerző, Rostand és Bataille a Goethe János Farkas eléggé ismert Faustját írják meg újra bizonyos kiváló francia színpadok és trikók számára. Az irodalomban a téma semmi, a forma minden.

Ismeretes a szegény jó Cyrano de Bergerac esete. Cyrano írt igen közepes vígjátékokat, amelyeknek egyes ötleteiből Molière igen remek vígjátékokat alkotott. A becsületes Cyrano éhen veszett volna az ötletei mellett, míg az elmés Molière még ma is telt házakat tud összehozni. És halhatatlan.

PARASZTOK

*

Elbúsult erő, nagy magyar dac sötétlik arcukon, amelyet a magyar rónák kalászérlelő, délibábot rengető arany napja barna patinával vont be. Konok és szenvedelmes parasztok, Tiborc hajtásai ezek a csabai legények, akik tegnap megjelentek a törvény házában, tüzes, kemény izgatások miatt.

Achim L. András nyíltan sugárzó arcára például nem lehet bizonyos, sajátos rokonszenv nélkül tekinteni. Amint megáll ez a szép szál ember lakkcsizmában, zöld lajliban, piros nyakravalóval és azzal a hamisítatlan magyar-szláv mélabúval a törvénytevő urak előtt és szigorú zengésű férfihangján odavagdossa a tények igazságát, az ember Izsó Miklós búsuló parasztjaira gondol és elfelejti ennek az okos népvezérnek és parasztkirálynak veszedelmesen áradozó vezércikkeit, amelyekben csak úgy nyüzsögnek a vagyonos osztály tyúkszemérc hágó gorombaságok és egészen elfelejtjük a Kapitált és a történeti materializmus kicirkalmazott tantételeit.

A Bánk bán Tiborca áll előttünk, de megifjodva és a Petur bán stílusában. A többi paraszt is fölötte érdekes, sőt izgató.

Az egyik törvénytevő úr rászólt az egyik tanúra, hogy ne szavaljon olyan szépen mindig. Pedig, mi tagadás, ez a szavalás éppen úgy a paraszti lélekből fakad, mint sok sok más, keserűségek, elbúsulások, igazságok és igaztalanságok, amiket mi kaputosok nem igen szoktunk megérteni. De mindenki érezte a törvényházban, aki csak emberséges ember ott volt, hogy ez nem színpadi szavalás, ez nem párttaktika, ezeknek a duhaj bicskázásra és könnyek nélkül síró elandalodásra egyaránt kapható legényeknek lelkéből a magyar rög nagy, mély keserve szakadozik föl, ezek a márciusi széltől csókölt és júliusi jégtől vert magyar földnek titkát tudják, érzik.

Ami a szavalást illeti, hát mi, urak és cigányok, nem szavalunk? Hát a legtöbben mást is csinálnak? Hát igen?

Szabadság 1908. március 17.

Kukorica

RAB MÁTYÁS
(A vasárnapi bemutató)

NŐK ÉS ÍRÓK

Szerényen, az úri lelkek diszkrét finomságával jelent meg az egyre gazdagodó modern magyar irodalomban **N e m é n y i** Erzsébet neve és irodalmi alakja és éppen így távozott is el tőlünk, csöndesen, búcsú nélkül, fehér hattyú, aki nem akarta fájdalmas énekével megzavarni a hiúság vásárának harmóniáját.

Neményi Erzsébet egyike volt azoknak a keveseknek, kiválasztottaknak, akik megmentették a nőírók becsületét nálunk.

Mert valljuk meg szívünk szerint, a kék harisnya iránt érzett crós férfiellenszenvet legjobban maguk a nőírók szítogatják. Azok a „csak azért is modern” alanyi nőköltők például, akik versben és prózában derűre-borúra emelgetik a szoknyájukat és terjengős és vizenyős kuplélírában kínálják föl magukat úgy, ahogy azt egy igazi férfiköltő nem teszi, nem teheti, de a nőpoétának se kellene. Azután azok a gyorsbeszédű, élénk gesztusú kis feminista hölgyek, akik etikett kérdést és lovagias kérdést provokálnak abból, hogy „jogot a nőknek” és oly szilajlan, kevélyen rázzák rózsás bilincseiket és nyakláncukat, hogy a teremtés ura ijedten mosolyog és a kalapszámlák jutnak eszébe.

Az ilyen női típusok tették olyan spontán módon ellenszenvessé a nőirodalom egyre jobban áradó tengerét, hogy sub rosa hagyjuk azokat a gyöngéd női kacsoktól elkövetett merénylete[ke]t, amelyek még mindig a vidéki pletykákat piperézik föl tárcák és egyéb írások alakjában.

Az oly váratlanul és oly pótolhatatlanul eltávozott Neményi Erzsébet finom lelkének revelációi igazi mesterművei az intelligens, becsületos asszonyi írásművészetnek.

Egyéniség volt ez a nő, de nem azért, mert hisztérikus különlegességeket akart volna egyéniség címén piacra vinni, hanem mert magát adta írásaiban és pedig az ő szenzitív, nemesen szemérmes, mindent megértő és okos asszonyi rezignációval megbocsátó valóját. Érezte, hogy az Asszony megértésre született, elfogadásra, szeretetre és nem a nehéz és kemény produktivitásra és éppen ezért Neményi Erzsébet essayket írt, másokról, művészekről, álmodókról és alkotókról és munkásokról, finomveretű női csipkemunkák, okos, szeretettel megformált bizsuk voltak a munkái, Ibsenről, Kiplingről, Ellen Keyről, Adyról, másokról.

Sokszor hallottam, hogy a nőnek milyen nehéz a dolga az irodalmi téren. Neki nem szabad elárulnia magát, kénytelen tartózkodó lenni, évezredes rabszolgasága bilincsei még mindig nyugözik agyát és tollát, mikor ír, mikor teremtő lázban ég íróasztalánál. Szép hazugság ez és csunya udvariatlanság. Ó nem, éppen a művészet az, amelyben emberi lényegünk feminin oldala legerősebben nyilatkozik, éppen a művészet az, — hogy Weininger igéjét használjam — amelyben az ember *Weib* karaktere legtisztábban működik. Éppen a legérzőbb, legfinomabb férfipoétákban található a legtöbb feminin vonás. Élég a mi szelíd, jámbor Jókainkra és a hiszterikusan változékony Heinére utalnunk és egy pár mélységes vallomásra, amit Ady Endre tett mostanában.

Egyszóval: az írás művészete nyitott kapu.

És a nők szeretnek nyitott kapukat döngetni.

Szabadság 1908. március 18.

(J-sz. Gy-a.)

235.

A MÁSODIK GARSZONZSÚR

236.

NEGYEDVIRÁGZÁS

237.

RÉGI ELVEK, ÚJ ALKOTÁSOK

— Glosszák Rádl Ödön beszédéhez —

A Szigligeti Társaság vasárnap délelőtt felolvasó ülést tartott, melyen R á d l Ödön elnöki megnyitót tartott, Szigligeti Ede emlékével kapcsolatban.

Rádl Ödön feltétlenül komoly és a klasszikus műveltséget alaposan ismerő tudással rendelkezik, a régi litterary gentlemannek kivesző fájának egyik rokonszenves és tisztelt alakja, de sajnos, az új szépségeket vagy nem ismeri eléggé, vagy nem akar már tudomást szerezni róluk. Goethe az ideálja: valóban, alig lehet ennél szebb ideál, de nem látja-e Rádl Ödön, hogy micsoda forradalom és fiatalság volt Goethe a maga idejében? Valóban kár, hogy az ilyen, kétségtelenül szövívő kultürembereink, mint Rádl Ödön, lezárják tudásukat és érdeklődésüket a múlt század

végénél. Pedig éppen Rádl Ödön volt az, aki az egykor költői forradalmat jelentő Kiss József mellett ifjúi hévvel lándzsát tört.

Rádl Ödönnek a vasárnapi megnyitó ismét kedvező alkalom volt arra, hogy a modern irodalmi törekvések ellen erős szónoki hévvel kikeljen. Mi nem vagyunk olyan elfogultak, mint Rádl Ödön, mi minden művészt elfogadunk, mi a Bourgetek múltat szerető litteraturáját éppen olyan esztétikai gyönyörűséggel fogadjuk, mert művészi, akár az überbrettli igazi artisztikumot nyújtó dolgait. De, ha valaki az új törekvések megértése nélkül, pusztán a meddő és heves tiltakozás jogával élve, rideg, bár igen tiszteletreméltó elvek kaptafájával nekimegy a mai irodalmi alkotások és törekvések száz színben játszó, száz hangon szóló, hatalmas seregének: ezt mi nem fogadjuk el, ezt nem tudjuk méltányolni semmiféle szempontból sem.

Rádl Ödön ezt tette vasárnap és ismét kiosztotta az irodalmi rovocédulákat a mai litteraturának. Kijelentette, hogy eszményítő világnézetre kell szert tennie minden igazi írónak és kell, hogy az irodalom a nemzeti lélek hű tükre legyen! Azonfelül a tiszta szép kell a művészetben! Már pedig — Rádl Ödön szerint — ez mind nincsen meg a modern irodalomban. Hát ezek igen kemény szólamok és igen igaztalan igazságok.

A legnagyobb baj az, hogy Beöthy Zsoltok és Rádl Ödönök sohasem magyarázzák meg, hogy mi is hát az a nyakatekert és föltétlenül magyartalan hangzású „eszményítő világnézet”, mi az a „nemzeti szellem” és mi az a „tiszta szép”?

„Eszményítő világnézet”. Nem tudom, hogy Maeterlin[c]k légi, égi szimbolizmusa, Ady Endre szebb világot vágyó, jobb rendet akaró álmodása miért kevésbé „eszményítő világnézet”, mint például a Goethe egészen pogány életöröme? „Nemzeti szellem”. Nem tudom, Bródy Sándor magyar világunk szomorúságát ábrázoló, Ady Endre a magyar ugart sirató romantikája mennyivel kevésbé nemzeti szellemű, mint Kazinczyék bidermayeres klasszicizmusa vagy, hogy még messzebb nyúljunk vissza a magyar múltba, Mátyás király olasz-latin kultúrával teljes udvara?

„Tiszta szép”. Nem tudom, hogy a D’Annunziók és a nagy dekadensek merő szépséget sóvárgó, színt, fényt, dallamot kereső és megnyilatkoztató művészelke mennyivel esik távolabb a „tiszta széptől”, mint az ószövetségi iratok nyerségei vagy a kelmei magyarság népieskedő sallangosai.

Egyébként a nagy tiltakozók sohasem mutatnak rá a pozitív tényekre, ők a nagy és felelősségnélküli általánosságok fellegeiben járkálnak. Meg kell adnunk az igazság kedvéért, hogy a Rádl Ödönök intenciója alapján véve igen nemes és becsületes, de egyáltalában nem látják az erdőt a fától és az ultramodernizmus örve alatt intézik el a mai, gyönyörűen gazdag magyar irodalom lángeszű egyéniségeit és a minden időkben létező Titán Lacikat.

Szabadság 1908. március 24.

j. gy.

238.

A NAGYMAMA

239.

KATONADRÁMÁK

Megölte magát megint egy katona, egy szeretetreméltó, jovialis kis katona, egy derék fiú, aki önként választott halála előtt pár perccel még vígan fütyörészett valami divatos, bohó operett-áriát. Megölte magát, nem tudni miért? Hiszen gazdag volt, holott a legtöbb tisztí öngyilkosság váltók és adósságok miatt történik, a komisz életnek e szomorú, de szükséges járuléka miatt. A szerelem talán az egyetlen motívum, amely indokolná a kis katona öngyilkosságát és valószínűleg így is van a dolog.

De hiszen ez igazán az ő dolga és mi nem akarunk pörbeszállani a szegény, boldog lélekkel, aki egy név miatt, amely neki a világot jelentette, egy tekintet miatt, amely számára üdvösség volt vagy kárhozat, elköltözött innen, itthagytta örökre garzonlakását, édes jó anyját és ezt az egész cifra és nyomorúságos világot.

De egy momentum érdekesen domborodik ki a legtöbb vérel megpecsételt katona-drámában, hogy mennyi romantikus szomorúsággal, fiatalos elszánással és nemes érzékenységgel mennek el innen egy más csillagra ezek a rideg, katonás, marcona fiúk, akikre a mi parvenü úri társadalmunk olyan féltékenyen, olyan gőgösen szokott felnézni, akiket a mi kasszasikerekre dolgozó szerzőink olyan szigorú glédába és falhoz állítanak és vörös posztó gyanánt tartanak a burzsoá elé.

Holott a haldokló romantika szíve ezek alatt a feszes mundérok alatt dobog, holott a katonák a legszebben tudnak sírni — titokban és a legszomorúbban tudnak meghalni — egyedül.

A katona előtt még igazán szent és komoly értelemmel teljessek azok a nagybetűs igék, amelyeket kávéházi bölcseségünk annyira lemosolyog és kávéházi olvasmányaink annyira lesajnálnak. Becsület, szerelem, igazság, ezek a szavak nem pusztá szavak a katona szemében, ezeket a szavakat a katona hódolata, félelme és fegyelme összes virágaival ékesíti, leborul előttük és szerintük rendezi be nappalait és éjszakáit. Hol fenyegető mumusok előtte e szavak, amelyek elveszik álmát és mérget öntenek borába, hol lelkesítő, fantasztikus, gloriózus látomások, amelyekért hidegvérrel rohan az ellenséges ágyúk tüzébe vagy az ellenséges cibil arcába. Nagy kár; ahol annyira megbecsülik az erőt és büszkeséget adó fantomokat és ideálokat, ahol egy zászlóért vagy egy hajfürtért mindent kockára tesznek, ott éppen a legdrágábbat, a legszentebbet, a leggyönyörűbbet nem tudják eléggé megbecsülni: az életet, az életet! Pedig hiába, az életért élünk, az élet mindennek célja, az élet nem is a legnagyobb, hanem az egyetlen érték.

Ámor nyilai mélységes, égető sebeket ütnek néha a büszke, remegő férfiszíven, de az idő behegeszti a tölgyfa kérgének hasadásait és szívünk piros sebeit. A becsület foltját is lemoshatja a szenvedés, a mély, vergődő, dicsőséges emberi szomorúságok lacryma Christije, de az életért cserében nincs más, csak a halál fekete éjszakája. És mégis, legalább egyelőre, nekünk élőknek, az élet sebeit csak egy balzsam gyógyíthatja be, maga az élet. Memento mori: ezt tanítja a halál, memento vivere: ezt hirdeti az élet!

Szabadság 1908. március 25.

Jávor

240.

A MIXÁTH

241.

A VASGYÁROS

(Somogyi Károlyné húcsúja)

FOREL

*

Egy ember jött Budapestre és lázba hozta egész Budapestet. A sajtó tele van a nevével és dolgaival, a társaság róla beszél és férfi, nő, mind tódul látni és hallani. Mindenki magasztalja, mindenki meghajol igazságai előtt, maradók és haladók egyaránt elismerik. Ki ez az ember? Nem tenorista, nem uralkodó, nem szélhámos, még csak nem is művész. Egyszerűen csak egy ember, akinek igazságai vannak és akarja, hogy igazságai győzzenek. Még csak nem is nagy tudós ez a Forel. Legalább a tudományából nem bírnánk egyedül megmagyarázni azt a páratlan hatást, amelyet mindenkire tesz az ő csodálatosan egyszerű egyénisége. Néma laboratóriumok zugában, nagy mélycsöndű íróasztalok mellett bizonyára akad nem egy hatalmas homlok, erős koponya, aki a nagy törvényszerűségek titkaiba mélyebben hatol, aki a nagy Minden részleteit több eredménnyel kutatja. Forelt már túlságos sokoldalúsága sem tehetné igazi modern tudóssá valamely ágban: Ő apostol!

Apostola azoknak az igazságoknak, amelyeket nagy és csendes emberek pontosan, józanul, lassan megállapítottak. Marx Kapitalja, Darwin Descendenc of Manje, Haeckel Welträtselje, Spencer szintetikus filozófiája mind színt, fényt és hangot kapnak ennek a lángoló fejű, rajongó szívű és acélos kezű embernek, August Forelnek a szavaiban, tetteiben, hatalmas emberi propagandáiban.

A tizenkilencedik század a munka, a csendes, részletes, alapos tudományos dolgozás százada volt és talán innen van, hogy a nagy törvényszerűségek fanatikus átérzése, az új igazságok életté és vérré válása még mindig nem történt meg. Hiányoztak a tudósok mellett az apostolok. A szó és a tett művészei hiányoztak.

A huszadik század ezt a mulasztást pótolja: ez talán a legnagyobb és legméltóbb hivatása lesz, az élet gépezetébe átvinni azt a rengeteg helyzeti energiát, amely a tizenkilencedik század tudományos munkásságában felhalmozódott. Egyre-másra jönnek az apostolok. Még néha félszegek, néha naivak, néha igaztalanok: az új típusok hibája ez mind. De már vannak közöttük

egész, igaz egyéniségek és ezek csatasorában a legelső helyen áll és küzd August Forel, a svájci agitátor.

Szöke, tengerszemű nagy ember, a Böcklinek és Nietzschek robusztus, egészséges, szívós és fanatikus germán fajtájából való, rengeteg tudással, rengeteg szeretettel.

A modernség testi és lelki nyomorának orvosa akar ő lenni és három betegség az, amelynek kiirtásától várja a szebb, jobb, igazabb jövőt: az alkoholizmus, a nemi betegségek és a gazdasági nyomorúság. Lángolóbb és meggyőzőbb igékkel senki sem harcolt még mai életünk e három nyavalyája ellen. Talán, egyelőre, az ő harca is szélmalomharc. Amíg a társadalom statikája alaposan meg nem változik, addig a Forelek szava csak a nemes, komoly, de meddő tiltakozások szava marad. De ezek a tiltakozások is derék csákányütések a bűnök és tévedések hátyáira. Jerikó falait harsonaszók rombolták le annak idején. Ki tudja, a mai beteg társadalom Jerikójának falait is nem az álmodók, a rajongók, a művészek segítenek-e legjobban lerontani? Csak hadd írjon Anatole France, hadd zenéljen Strausz Rikárd, hadd játsszon Duse és agitáljon Forel: ki tudja, ezek a fenséges munkák erősebbek és diadalmasabbak az erőszaknál és a hatalomnál.

Szabadság 1908. március 28.

Jávor

243.

DUTKA ÁKOS KÖNYVE

(A föld meg a város. 1908)

Finom, fekete lant, ezüstös húrokkal: ez D u t k a Ákos lírája. A fekete lant jelképezi azt a nagy és állandó melankóliát, amely Dutka verseiben borong, az ezüstös húrok azokat a rokonszenves, lágy melódiákat jelzik, amelyek e kötetből szívünkbe csendülnek. Dutka nem tesz hangfogót lírájára: telten, öblösen, édesbús áradattal ömlenek dalai, elégiái és szonátái. Mint a Fekete Körös tavaszonta: oly gazdagon gyöngyöznek ezek a dallamok. Mint a Sebes Körös őszi alkonyaton: olyan színesek ezek a versek. Dutka érzése igen erős, képzelete igen dús: poéta a javából. Ha valakihez, én Kölcseyhez hasonlítanám, az én kedves, nagy költőmhöz, mert rokon az ő rokonszenves, mély elborulásuk és dallamos szívük. Dutka a lírai formának is jelentékeny művésze: a szabad verset finom érzékkel és nagy szeren-

csével próbálja fejleszteni. Rejtett szépségekkel teljes magyar nyelvünkől új zenét tud kihozni és sok árnyalatot. Néha nagyon szerelmes szép szavaiba és színre színt rak: a gazdag primavera hibái ezek. Annyi bizonyos, hogy egy bokrétára való szép verssel gazdagította mai költészetünket. Versei közül kiemelem a tökéletes zengésű Beethoven-sonátát, a mély harmóniát sejtető Salome éjét, a csupa szív Meotis leányát, a zolai szimbólumok erejével ható Szeszt és a fehér és bíboros színpompájú Názáreti Éjszakákat. A kötet legszebb verseit Magda sugallta, a költő fekete asszonya, aki, reméljük, megtanítja még mosolyogni is a mi mélázó szemű poétánkat. Dutka Ákos verses könyvéből egy igaz emberi szív dobog és egy szép művészi világ ragyog felénk.

A könyv kiállítása méltó a tartalomhoz, finom és díszes. A kötetet Singer és Wolfner adta ki, ára három korona.

Szabadság 1908. március 29.

Juhász Gyula

244.

NŐK A KASZINÓBAN

245.

SÁRI FEDÁK

*

Erről a nagy nőrói egykori, a közirigységgel rokon budapesti népszerűsége idejében is az volt a legmélyebb, de legtitkosabb véleményem, hogy a magyar nép lelkének egyik nagy művészi kifejezője. Az ő János vitéze — mi tagadás — jobban elterjedt a paloták és kunyhók emberei között, mint a Petőfi Sándor kétségtelenül szép, de kétségtelenül hosszú népmeséje. Fedák is azok közé a kivételesen nagy színpadi nők közé tartozik, akik írót és irodalmat kreálnak a maguk képére és hasonlatosságára.

Magyar, hódítóan magyar a teste, a lelke ennek a vidéki úri lánynak, aki a fehér leányszoba rózsás álmai közül dzsentris gráciával pattant föl a világot jelentő deszkákra és a tánca sajátos varázsával mondta el azt, amit az ő páratlan dizőzművészete nem akart elmondani. És erős ízlés volt ebben a kellemes nőben, magyar ízlés, asszonyi megérzésből és született

úri mivoltából fakadó. Stílus érzéke volt és erről egy kiváló barátom egész kis esszét mondott egyszer nekem. Egy bizonyos: intelligencia és művészet dolgában magasan fölötte állott annak a szintelen, ordinaré tömegnek, amely Budapest nevében kifogta kocsijából a tántosait, majd meg leköpte a híres automobilját. És Fedák Sári, amíg túrni tudta ezt az édes, aranyos közönséget, hát egyszerűen úgy csavarta jobbra-balra az orránál fogva, akár csak a kis karikagyűrűjét.

Nincs veszedelmesebb dolog, különösen nőnek, a magyar népszerűség hipertrófiájánál. Timeo Danaos et dona ferentes, óvakodjál művész, költő, tudós, államférfiú, magyar fajtádtól, ha túlságosan leborul előtted, ha a lábad nyomát akarja megszökölteni, mert ez a vesztedre tör!

A pesti publikuma megfojtotta ölelésével Fedák Sárít. És a fiatal magyar leány, mikor a dicsőség mámoros valósága a legszebb álmait is túllicitálta, mikor karcsú és törékeny alakja köré a háromszínű hír glóriája szövődött, nem csoda, hogy megszédült, nem csoda, hogy beletáncolt a politikába (melyik magyar író nem tette, ha tehetette?) és nem csoda, ha a politika durva öklei, nyers rikoltásai kezdték elrontani azt a gyönyörű művészi egyéniséget, aki Fedák Sári volt és ma — Sári Fedák.

Mert ebben a hatalmas leányban mintha a pusztuló dzsentr minden energiája ümörülne hájos formákká és acélos erőkké: ez a lány nem enged művészi negyvennyolcból!

Oda a Nemzeti Kaszinó és oda minden magyar kaszinó szimpátiája, oda a budapesti publikum láza, oda a tulipános dicsőség, de Fedák Sári füttyül az egészre és szilaj magyar virtussal, fiatalon, tüzesen, harciasan, merészen indul meghódítani az idegent, az új világot. Magyar hódításokat akar, de a művészet fegyverével. És tanul. És mondják, éneke is tökéletes már! Remek látvány ez, magyar urak, egy fiatal lány, idegenben, magyar, gazdag és szép és ő — tanul, ő dolgozik, ő akar! Azt hisszük, a legjobb matéria a jövő magyar művészet számára.

A vérében, az idegeiben lobog a magyarság, a sírvavigadó, a hejehujás, a nótás, a táncos, a szépszavú magyarság és ízlése, ösztöne, talentuma mind a modern művészetre predesztinálja őt, a Berlinben tanuló, álmodó és akaró Sári Fedákot.

No lám, így szeretjük mi a nagyjainkat. Kikergetjük szépen, azután visszasírjuk. Még ezer szerencse, hogy a nagyjaink is szeretnek ám.

Íme, Fedák, aki most a Deutsches Theatert bérlí majd, kijelentette, hogy csak magyar írók műveit akarja diadalra vinni a nagyvilágban.

Magyar írók műzsája marad Sári Fedák. Reméljük, hogy ezután az íróit is jobban megválasztja, mert ő megérdemli a legnagyobb poétákat is. Szép magyar álmokat kívánunk neked, Berlinben, a negyedik emeleten, Sári Fedák!

Szabadság 1908. április 1.

Juhász Gyula

246.

A NAGYVÁRADI TÁRLAT

— A Magyar Művészet képművelése —

Írta Juhász Gyula

A mai magyar képművelés összes forradalmi és békés irányai képviselve vannak azon a nagyarányú tárlaton, amelyet a Magyar Művészet hozott Nagyváradra és amelynek ünnepélyes verniszházsa ma lesz a megyeháza dísztermében. A tárlatról első benyomásunk az, hogy igen gazdag és elég értékes.

Ami a gazdagságot illeti, én a magam részéről nem bánám, ha kevesebb kép lenne, mert bizony az én lelkem színe előtt egyáltalában nem kevesebb[ek] sem az ódon, sem a modern akadémia verejtékkel vagy nagyképpel megcsinált giccsei és kunsztjai. A művészet mindig egyéniség dolga, a forradalomban igen nagyon szükséges a tömeg, de a művészetben mi csak az egyesekkel számolunk és csak egyéni értékeket értékelünk.

Művészeti forradalom nincsen, a szó plebejus értelmében. Az igazi zseni nyugodt öntudattal, abszolút biztosan, az örök-kévalóság égése alatt teremti dolgait, csak a nép, a tömeg, a néző forrong, mert neki kell állást foglalnia, ítélnie; a művész hallgat és rámutat az alkotásra.

Ha Paolo Veronese Kánai menyegzőjét nézem, vagy Dürer Őnarcképét, engem ugyanaz az elektromos áram csap meg, ragad magával, mint ha Rippl-Rónai József interieurhangulataiba ringatom hazavágyó lelkemet. Minden nagy művész új szemeket, új érzéseket követel a maga dolgai számára és új örömeiket, új revelációkat ad azoknak, akik megérik és megértik őt.

Botticelli primitív szűzi erejű művészete közelebb áll hozzám, mint egy modern akadémikus pontosan leutánczott és a megszólalásig hű cézannekodó megcsinálása.

A nagyváradi tárlat falain és spanyolfalain csak úgy tombol és ujjong és harsog a mai irányok küzdelmes versengése, de mi egyéni érzést, látást és kifejezést kerestünk a falakon és meg is találtuk bőven, nem kis örömeinkre, sőt nagy és mély művészi gyönyörűségünkre. Megpróbáljuk leírni azt a szemlélődő sétát, amelyet a képek viruló kertjében, ebben a művészi jardin d'Epicureben megtettünk és szép sorjába vesszük az impressziókat.

M á r k Lajos, a legdivatosabb pesti festő három portréval és egy kerti tájjal szerepel. Jelentéktelen dolgai ezek, a táj elég színes, csinos, finom. Márk a magyar piktura Bernsteinja, föltétlenül érdekes a laikusnak és kellemes mindenkinek. **S z é k e l y** Andor, aki mellé került, nagyon rokonszenves egyéniség, nemcsak új, de az ő képein valóban ott virul a delikát, halk tónusú színek művészi gyönyöre. Egy interieurje nagyon finom, egy párisi tája pedig jelentékeny alkotás.

O l g y a i Ferenc egy őszi tájképe varázsosan szép sárga szimfónia. Olgyai a csöndes hervadásnak igaz, nagy művész. **B o r o m i s z a** Tibor igen finom aktjával tűnik föl.

C z i g á n y Dezső nyers, vad, markáns egyénisége lelkünk rejtett húrjaiba markol, imponáló, erős és harsogó ígéretekkel teljes. Legjelentékenyebb alkotása **A d y** Endre arcképe. A mi magyar sírvavigadákos, modern golgotákon jajongó, ujjongó, nagy szép poétánkat rokon szívvel és bátor, nyílt szemmel érezte meg és rakta föl komor színfoltokban vásznára ez a fiatal és kemény Czigány Dezső.

Z i f f e r Sándor Gauguin és Cézanne szédítő örvényeibe nézett, de magát is meglátta azokban és egy interieurbeli alakja nagyon derekas ígérője egyéni dolgoknak.

H o n t i Nándor hatalmas vásznával és több portréval emeli a tárlat színvonalát. **G u l á c s y** az égi, botticellesque hangulatok érzékenylelkű, finomkezű álmodója. Mesehangulatot mesestílusban mutat kiállított képe. **M á r f f y** Ödön a nagy művészi eltökélések embere. Erősen egyéni módon tudja átérzeni a nagy francia modernnek érzéseit és az ecsetnek csodálatosan biztos és merészkezű forgatója. Egy kis, de nagyon értékes kollekcióval szerepel, a tájképe, interieurje, portréja és csendélete egyaránt bravurosán finom művészmunka. **G ö t z** Ernő túl-

ságosan szereti a fehér szimfóniákat és Czigány Dezső a haragoszsinű, egyéni karakterű tájképnek is mestere. S z i g e t i ropant finom pointilista, egy nyílt interieurje maeterlincki hangulatot áraszt, de azért ő néha többet ad, mint kellene és illenék. K a n n Gyula plein air képei erősek, földízűek, színpompásak.

K u s z k a a nagy Mednyánszky modorát utánozza, nagyon erősen, holott meglátna ő a természetben egészen nekivaló nőanszokat is. R á c z Sándor a párisi Julien iskola nagyreményű növendéke, de már is színesen egyéni és becsületesen magyar. Színérzéke kiváló. — S a s Ferencben lírai üdeség és sok szín van. Z i c h y István magyarlelkű Hunor és Magyarja igen finom és stílusos munka.

Vannak azután szép számmal csinos és csintalan epigonok, fiók Margittayak, pót Ncográdyak és vademberek, akik zöldek és lilák, néha még érdekesek is.

A nagyváradai művészet pedig méltón megállja helyét az egyéniségek és irányok százsínű versenyében. J a n c s ó Jenő két nagy tája panteista zöld tónusával, hatalmas, fanyar, ver sacrumot lehellő levegőjével a legjobbak között van a modernek sorában. Erő és finomság párosul ezeken az egyszerűség művészetével ható képeken, magyar erő és egyéni finomság. A n t a l Sándor plakettjei képviselik a modern kisplasztikát. Egytől-egyig stílusos, elsőrendű dolog, nemesen egyszerű Nietzscheje, erősen jellemző Michel Angelója és markáns Schopenhauerje mellett kiválik két merőben egyéni munkája: egy finom kis gyermekfej és dr. B e r k o v i c s Ferencné lelki mélységet és finomságot reveláló arcképe.

Mindent összevéve: mindenki, akinek érzéke van művészi megnyilatkozáshoz és aki akarja az artisztikus örömeiket: kedvét leli ebben az új magyar tárlatban.

Az új művészet magyar fiatalsága jött le hozzánk, hogy az élet színeit, formáit a maga érzésével és látásával éreztesse és láttassa velünk. És az igazi művészet, amely erre képes, olyan isteni adománya az életnek, amelyet áhítattal kell fogadnunk: a művészet vallásos áhítatával.

Szabadság 1908. április 4.

A MAGYAR HÁZ

Sok magyar érték, szépség és igazság hever parlagon és bolyong bitangságban ezen a tájon, a nagy magyar politika, vagy ha úgy tetszik, indolencia miatt.

Az a nemzeti szellem, amelyről Beöthy Zsolt és Ignotus egyaránt annyi szép lendülettel beszélnek, csak a tankönyvek szólamaiban és az egymás ellen intézett polémiák kuruc káromkodásaiban él és virágzik, de igazi, öntudatos életet alig él egy pár valódi magyar kultúrlélekben. A nemzeti szellem egyébiránt egyáltalán nem eltökélés, jámbor óhaj vagy jóakarát dolga, a vérünkben lüktet, idegeinkben zsong, a szavunk melódiájában cseng, a szimpátiánk és antipátiánk pórusaiban él az, ha él. És ha valóban él, nagyon szomorú az ő élete, mert mindenütt értetlenséggel és érzéketlenséggel kell szembekerülnie.

A prófétaelkű Ruskin gyönyörű hévvel fejtegette nagy emberi propagandákat szolgáló, nemes írásaiban, hogy valamint a stílus az ember, a házunk stílusa is lelkünk stílusát fejezi ki, annak a megfelelője.

Ősztöncink és vágyuink, életmódunk és világnézetünk, ízlésünk és tudásunk tömörül a mi lakásunk mivoltában, a házaink stílusában. A hellén templomok napsütéses, tágas oszlopcsar-noka, a gótika égbekapaszkodó, misztikus virágos ornamentikája, a modernség szűk és magas bérkaszárnnyái ismert, de igaz példái Ruskin tanításának. Az ember erkölcsse, etikai világa megnyilatkozik épületeiben, mint ahogy kifejeződik másfajta művészetében is. A mai Budapest kiáltóan magyartalan és eredetiség nélkül való mivoltát nem csupán szokásai, szórakozásai ízlése és ízléstelensége dokumentálják, de első sorban és legszomorúbban ennek az éhes és fényes városnak külső ábrázata, hogy úgy mondjam, ház arculata. Egymás mellett, szinte egymás hátán terpeszkednek az ordináre bécsi szecesszió lélek és ötlet nélkül való kópiái, ezek a házbéruzsorára és kávéházjárásra berendezett bérpaloták. Jellemtelen házak ezek sorra-rendre, egyéniség és erkölcs hijján tornyosuló, cifrák, és olcsók. Budapest cifra és olcsó lelke jár hálni beléjük, ez az elvetélt magyar lélek, amelynek nyelvét az orfeum tüzdelte¹ össze, irodalmát és művészetét a külvárosai és a háztulajdonosai dirigálják.

Míg ez a bizánci sivárság teng-leng, addig még mindig vannak és lesznek néhányan becsületes, lelkes és bátor magyar kopo-

nyák és szívek, akik a magyar ugarból kisarcolják a televényes értékeket, szépségeket és igazságokat. A magyar ház gyönyörű kérdése — nemcsak nemzeti, de elsősorban emberi és művészi kérdés — izgatja egynéhány modern magyar érzékét és gondolkozását. Magyar motívumok, magyar ornamentika és — hiszen ennek kivirágos kivirágzása — a magyar lélek és jövődő problémája ez, amelyet *Lechner* Ödön mester próbált eddig legtöbb szerencsével bontogatni. Most, úgy olvasom, A ház címen folyóirat indult ez irányban. Nagyon derék. Én tudom, hogy most indul egy fiatal művészgeneráció, magyar lelkek lelkes csapata, amely ezt a lelket, magyar lelket akarja belevinni minden törekvésbe, amely szebb, jobb, méltóbb rendet akar e naptalan keletén nyugatnak. Csak hadd épüljön A ház, a magyar és mai, a mi házunk, a jövő palotája. Szerencse fel!

Szabadság 1908. április 7.

Juhász Gyula

248.

VÉGRE EGYEDÜL !

249.

PULSZKY TESZA ANYJA

*

Márkus Emma az örök fiatalság és szépség aranyzóke aureolájával virít és hódít még mindig a magyar színpadon. A jó öreg Nemzeti Színházat, mint a süll[yedő] hajót, lassan, de biztosan cserben hagyja a fiatalság és a diadal, az új álmodók és új játékosok más deszkákra vándorolnak át, csak *Márkus* Emma bűvös szőkesége, győzelmes asszonyisága aranyozza meg ezt az ódon patinájú műintézetet.

A forró és csapongó lelkű magyar zseni, aki szürke golyót küldött beteg álmoctól vonagló szívébe, más műzsát keresett magának, az ifjabb *Dumas* és az öreg *Ibsen* hiába kopogtatnak a Rákóczi-úti oszlopos palota oroszláncapuján, hiába döngeti *Wedekindék* és *Strindbergék* fanyar tavaszi vihara e fakó oszlopotokat, de azért a *Márkus* Emma ametisztaszemei és bársonyos zenéjű szavai még mindig a Művészet színeit és melódiáit lopják be az agyakba és szívekbe. Olyan pittoreszk színházi jelenség-

nek messze idegenben is párját kell keresni, mint amilyen ez a tiziánhajú magyar csoda. Mert hiába, a színészet, mint Ignotus mester oly helyesen mondja, elsősorban testbeli művészet és az érzékeinkre apellálva juttatja el a költő szárnyas igéit az értelmünkhöz.

És íme, Márkus Emmáról egy szép napon megtudtuk, hogy anyós lett.

Erre a hálátlan, népszerűtlen szerepre vállalkozott a Nemzeti Színház rajongva ünnepeelt dívája, annyi harsogó siker, annyi forró és színes színházi este ragyogó hősnője. De az ilyen isteni adományok teljességében pompázó művészléleknél nem sokat számítanak a polgári élet rendes esetei, az élet e többé-kevésbé szükséges dátumai.

A művészetnek van egy csodálatos balzsama: a művész lelkét folyton megifjítja, a szépségét őrzi és ha a könyörtelen fátum már nem enged, még egyszer, utoljára, a gazdag, borús mámorú őszi szüret aranyesőjét és arany verőfényét árasztja reájuk. Nincs bájosabb, mint egy igazi művésznő, amikor élete delelőjéhez ér. Minduz a szépség, öröm és siker, amely útját a tavasz és nyár piros rózsáival hintette be, egyszerre bánatos reflexet kap a szívében, enyhe melankólia szirmai peregnek szívére, a mulandó szépség lepketáncba fog az élet őszén, ilyenkor humorrá érik a pajzanság, nyugalommá az erő és méltázása a bánat.

De Márkus Emma egyelőre itt sem tart még, az életbeli anyós a színpad fényében mint Balzac harmincéves asszonya jelenik meg az ezerfejű Cézár előtt és az ő aranyhúros lelkében a parázsló, izzó és lángoló szenvedélyek gazdag változatai ujjonganak és zokognak még fel.

Megéri ő még azt, hogy a győztes ifjúság piros lobogókkal és piros harsonákkal robog be a korhadó deszkákra és az ő vállaira teszi a legszebb, legnehezebb feladatokat.

Szabadság 1908. április 9.

Jávor

250.

FEHÉR GYULA AZ ÖRDÖGBEN

Tegnap este egészen megtelt a Szigligeti Színház nézőtere előkelő, művészi szenzációkra szomjas közönséggel. Forró volt a levegő, mindenki érezte, hogy ez az este nem a sablon jegyében

fog lezajlani. F e h é r Gyula, akinek egyszerre új szerepe és búcsúzója volt, olyan művész, aki minden valamirevaló szerepében egész nemes ambícióját és originális tehetségét harcba viszi a komoly, művészi siker érdekében. Tegnap este a legjobb magyar drámák egyikében a legnehezebb és legbravúrosabb szerepet játszotta először, szokatlan eredeti, öntudatos főfogással és jeles tehetségéhez méltó, igen mély és zajos sikerrel.

Molnár Ferenc Ördöge, szimbolikus jelentősége miatt minden igazi színésznek alkalmat ad arra, hogy a saját egyéniségét öntse bele, hogy a tulajdon temperamentuma szerint formálja. Pompás alak, de művész legyen a talpán, aki egyéni módon ábrázolja. Fehér Gyulát ilyen művésznak láttuk tegnap este is. Már az első felbukkanása magával ragadta az izgatottan váró közönséget és olyan taps tört ki megjelenésére, amelyet csak igazi művész kap az őt igazán szerető, hálás közönségtől.

Fehér Gyula Ördöge jelenetről jelenetre nőtt, mindjobban érdekelt bennünket.

Az első felvonás után se szeri, se száma nem volt a tüntető tapsoknak, hangos kihívásoknak.

A második felvonásban a levéldiktálás jelenetében szinte tökéletes művészetet nyújtott Fehér Gyula.

És az egész este csupa szín volt, tűz volt, láz volt, erős siker, mély hatás, maradandó impressziók. Mi tetszett nekem leginkább Fehér Gyula Ördögében? Hogy olyan előkelően fanyar, néha angolosan száraz volt a külső megjelenésében, a viselkedésében; igazán diabolikus és mégis lépten-nyomon érezni kellett, mennyi pogány életöröm, parázsló érzés, bölcs derű él benne. Igen, igen, a magamfajta szürke verébnek oly szép elégtétel volt ez, hogy lám, a dionizoszi mámor nem a hódító külsőségekben, hanem a lélek örök emberi mélységeiben él és győzi meg e világot.

Fehér Gyula búcsúja igen szép, igen meleg és bensőséges volt, de egy szomorúság vegyült bele, hogy ez a nagyon rokonszenves, igazán modern művész itthagya bennünket. Reméljük, hogy találkozzunk vele. Azt hiszem, Pesten. Mindenesetre modern milióban. Hálátlanok lennénk, ha megfedekeznenék arról a tiszta, egyszerűen előkelő művészetéről, amelyet E. K o v á c s Mariska Jolán kedves szerepében revelált. A többiek is megfelelőek voltak.

Szabadság 1908. április 9.

Juhász Gyula

VÁRADI KABARET

(Konferansz a hétről)

NAGYVÁRAD SZÉPÍTÉSI POLITIKÁJA

Aki őszintén szívén viseli Nagyváradnak, ennek a hatalmasan fejlődő, szépülő és gazdagodó igazi nagyvárosnak érdekeit, aki komolyan átérzi e város hivatását, jövőjét, az csak szomorúsággal vehet tudomást arról a hírről, amely röviden jelenti, hogy a régóta szépen működő városi szépítési-egyesület pártolás hiányában az érdeklődés lanyhasága folytán megszűnt és jelentékeny vagyonát visszaadta a városnak. A derék kultúr-egyesület agilis elnöke, K o r t é s z Miksa premontrei kanonok és főgimnáziumi tanár meghatottan jelentette ezt a lehangoló tényről és valóban nagy kár ez a megszűnés mindenképpen.

Modern nagyvárosnak föltétlenül szüksége van arra, hogy művészi jellegét öntudatosan fejlesszék, e fejlődést kritikával kísérjék, egy szóval szükséges, hogy egy metropolisnak, amilyené Nagyvárad fejlődik, stílusa legyen, egyéni és ami ezzel összefügg, művészi stílusa, képe.

Nem elég, ha a város épületei egészségi szempontból megfelelnek, nem elég, ha a város mindig nagyobb lesz, kell, hogy öntudatosan haladjon a város építése, kell, hogy az idegen és bennlakó folyton lássa, érezze, tudja, hogy a város lakóinak nem pusztán tartózkodási helye csupán, de azon van, hogy a lakosság életét szebbé, értékesebbé, kellemesebbé tegye.

Mert ha ez nem így volna, akkor megmaradhatnánk a falu mellett, akkor mire való az építészeti stílusok, a művészi díszek, mire való a fény és kényelem? Minden igazi nagyvárosnak egyéni színe, hangulata van, amely éppen úgy él, fejlődik mint a lakói, amelynek éppen úgy lelke van, hagyománya és evolúciója, mint a benne élő, célokra törő és célokért küzdő társadalomnak. És a példák mutatják, hogy a karakter nélküli városok nem boldogulnak, nem virágoznak, jövő nélkül valók,

míg az egyéni és művészi jellegűek a kultúrát, a gazdaságot, a fejlődést szolgálják és irányítják. Maradjunk csak a magyar városoknál. Debrecen erős kálvinista kultúrája, parancsoló hagyománya az a termékeny talaj, amelyen ennek az érdekes városnak egész helyzeti energiája, életerege nyugszik. Szeged még mindig nem tudta egészen kinőni magát — éppen a hagyomány, a stíl hiánya miatt — azzá a vezető várossá, amellyé földrajzi helyzete, nagysága és hivatása predesztinálja.

Nagyvárad éppen a hagyomány szempontjából igen szerencsés, igen értékes város. A múlt és jelen sajátos, egyéni módon szövődik össze benne.

Az idegen, aki először jön ide, mindjárt megérzi ezt.

A Körös partján rendkívül festői látványt nyújtanak a piros fedelű, erősen színes ódon házak, amelyeknek szinte velencei patinája van már. A modern technika szempontjából talán nem egészen helyesek, de stílusosak, érdekesek és karakterük van. Különös, izgató ellentétet alkot ezekkel a város legújabb építkezése. A Bémer-tér perspektívája valóban elsőrendű és a Szigligeti Színház olyan mutatós, arányos, kellemes hatású és este páratlan világítású épület, amilyen kevés van a magyar vidéken.

De már a legújabb épületek egy kis kritikát igényelnek. Nagyon sokat akarnak láttatni, de sokszor hiányzik belőlük az anyagszerűség. Olesó gipsz nem adhatja a márvány jellegét, sok cifraság nem pótolja a nemes egyszerűséget. Végre is lakóházakról van szó, ahol a kényelem, a biztonság a fő és a nyugodtság, komolyság.

Ilyen gondolatokat ébreszt bennünk a szépítési egyesület megszűnése. Szeretnénk, ha talán más formában, életre kelne újra, mert szükséges, mert kell! Öntudatos városrendezés a kultúra kívánságainak egyik legfőbbike. Az én házam az én váram, mondja az angol. Az én városom az én életem miliője, mondja a mai ember.

Szabadság 1908. április 14.

Juhász Gyula

*

A szép halál himnuszát zengik a modernség legerősebb prófétái. Hedda Gabler undorral gondol a lángeszű Löwborgra, mikor meghallja, hogy hasba lőtte magát. A szépségimádó, raffinált mai léleknek borzasztó gondolat ez: valaki ilyen közönségesen tud csak meghalni.

A Zaratusztra prófétája is fennen hirdeti: haljatok meg szépen idejében, ne rothadjatok el az élet aranyalmafáján! A szép halál néha kiengeszteli a rút életet és már a görög bölcs megmondotta vala: nem a halál a rút, hanem a rút halál! Harmonikus élet harmónikus vége: ez mégis a legszebb. Szegény, derék *Potocki* gróf így halt meg Lembergben.

Az ő halála stilszerűen szép volt. A hű alattvaló halt meg, a nemes vazallus, a jámbor Szouzerain. Szinte állva halt meg, haptákban, a felséges úrnak köszönve, alázatosan, engedelmesen, komoly méltósággal. „A mór megtette kötelességét, a mór mehet” — gondolta kínoktól vonagló lelke és most már megelégedett, torz mosolyával dőlt a legfelségesebb úr, Mors Imperator csontos karjaiba. Ez felséges látvány, de — ő földi sorsunk iróniája — le sublime est ridicule — a Simplicissimus egy démoni rajzán ott van a császári automobiltól halálra gázolt alattvaló, aki ülve tiszteleg, ülve és boldogan mosolyogva. — Felség, bocsássa meg, de nem tudok fölkelni!

*

Híre jár, hogy *Jókai* sírján nem nyílnak a rózsák. Korhadtt fakeszt alatt álmodik a pompázó mesék fejedelme. Hej, ha az ő álmai országa volna ez az ország, be rózsás, illatos, csodálatosan szép lenne az ő sírja, ott az útfélen, a temetőszélen! Az ő nagy szívéből nagy mesevirágok erdeje fakadna. Mesék szent madara fészkét odarakná s hol a temetéskor fülemüle zengett, mesék szent madara csattogna, új meséket.

Jókai, akit jámbornak hívtak a játszó pajtásai, bizony, bizony, a maga áldozata, szegény.

Ő volt az, aki bús magyar mesékben, sírván vigadó alakokban magasztalta a magyar virtust, a kényelmes passzív rezisztá-

lást, a boldog non cogitot, az adomás áldomásokat, a régi jó világot, amely még mindig itt maradt.

Ez a világ, ez a Jókaitól örökített világ bosszulja meg magát mesék fejedelmén. Marad a régi, amilyennek Jókai szerette. És nem ad virágot, aranyat, szobrot, dicsőséget az örök álmodónak. Marad a Jókai népe: konok, múltbanéző, szilaj és magyar. De azért szeressétek ezt a népet, új álmodói, új mesemondói, ahogy én szeretem, ahogy Jókai apánk szerette.

Csak azért is szeressétek! Mert magyar, mert mégis magyar!

Bárdos Artur, a finom lelkű, alapos tudású magyar esztéta érdekes előadást tartott vasárnap a tárlaton. Arról beszélt, hogy a képeket úgy kell nézni, mint képeket. Nemde különösnek tetszik, nemde magától értetődőnek látszik ez a kijelentés? Pedig ebben benne van a művészetek megértésének és megérzésének egész bonyolult, örökké vitatott, nehéz problémája. Az anyagszerűség: ez a művészetben a legfontosabb. A dráma ne legyen elbeszélésszerű, mint annyi rossz dráma, a kép ne legyen novella, a zene pedig ne akarjon kifejezni filozófiai gondolatokat.

A legtöbb laikus a képen a témát keresi először. Pedig a kép színek és vonalak művészi játéka csupán, vagyis, mint *Bárdos* Artur mondja, a képen nem az a fő, sőt az egyáltalán nem lényeges, hogy *mit* ábrázol, hanem a *hogyan* a fontos, egyszóval az egyéni látás, érzés, ennek kifejezése: a szín, a vonal, a valór, a harmónia, a kompozíció, a stílus. Ennek a megértésére kell nevelni a nagy közönséget és amíg ez a művészi nevelés lanya és eredménytelen, a művész munkája, küzdelme tragikus marad, mert igazi művészet csak igazi kultúrából fakadhat, csak ott élhet és főleg ott élhet *meg*.

Szabadság 1908. április 15.

Jávor

255.

A VÁROS HŰSVÉTJA
(— Csevegés az ünnepről —)

205

HADRIK ANNA KÖRÚTJA

D'Annunzio káprázatosan szép regényében, a Fuocoban Stelio Efréna, a hódító lángész, elbeszéli élete nagy álmát: minden művészetek egyesítését, egy stilizált, szintetikus művészetet, amely a modern világ lelkét nyilatkoztatja ki. Színes, forró szavakkal idézi föl ez új artisztikát a nagy művésznőnek, aki áhítattal, szerelemmel issza a szép, a mély szavak dantei muzsikáját.

Amit D'Annunzio regényhőse álmodott, azt most egy elragadóan intelligens, lelkes és kiváló magyar színésznő akarja valóra váltani. Hadrik Anna asszony, aki a fővárosban és vidéken éveken át nagy sikerrel tolmácsolta a klasszikus dráma hősnőit, most, az abszolút művész bátor, fiatalos lendületével elhatározta, hogy egy új műfajt teremt a világot jelentő deszkákon. Egészen új szerepet kreál: Polihimnia szerepét. A modern líra világ-termését áldozza a művészet oltárán: stilizált, antik miliőben, görög ruhában, leszbuszi lanttal előadja a modern magyar és külföldi lírikus poéták java verseit, zene kíséretében.

Hadrik Anna egész nagy turnéra készül. Pozsonyban holnap lép föl, azután Bécsbe, Berlinbe hívták, de előbb a nagy magyar városokat, elsősorban Szegedet járja be lantjával. Kiss József egyenesen az ő számára írt verseket, én is neki adtam szerelmi líráim egyetlen virágát, egy végtelenül fájó himnuszt Vénusz anadiomenéhez. Ady Endre, Erdős Renée szintén szerepelnek a turné gazdag műsorában.

Hadrik Anna finom érzése megtalálta a legjobb formáját a modern líra propagandájának. Mert a legtöbb olvasó bizonyos tekintetekben idegenül áll szemben a modern verssel. Nem érzi ki belőle a szavak zenéjét. Pedig ez a zene a lelke a mai versnek. „Avant tout la musique!” — mondja Paul Verlaine, a francia nyelv muzsikájának legnagyobb bűvésze híres ars poetikájában. Erre szolgál Hadrik Anna lantja.

De ez nem minden. Pittoreszk hatásokat is céloz a modern líra. Baudelaire egész tablókat fest Párisról, Kosztolányi szintén elsősorban festő. Sok a dekoratív elem a mai költészetben, sok a színmámor, a vonalritmus is. Ezt emeli Hadrik Anna stilizált miliője.

És az egész modern líra lelkét és formáját minden szépségében akarja revelálni, tolmácsolni, hirdetni Hadrik Anna kiváló előadó művészete. Mert ez az előkelően intelligens művész nő a magyar verses beszédnek elsőrendű művésze.

Muzsika, színek, vonalak, szépség és lelkeség ölelkeznek, hogy a modern lírai költészet diadalát meghozzák. Reméljük, hogy ez a diadal nem marad el. Mert ez a győzelme lesz a modern magyarságnak, itthon és külföldön egyaránt.

Szeged és Vidéke, 1908. április 19.

Juhász Gyula

257.

NYUGAT

Harcos lap, csatakiáltások nélkül, modern lap, modorosság nélkül, minden száma művészetet, tudást és talentumot ad: ez az Ignotus lapja, a Nyugat. Ignotus, a főszerkesztő, a mai magyar intellektuálisok elismert szellemi vezére ízlés és komolyság dolgában, a szerkesztők, Fenyő Miksa, a mi Alfréd Kerrünk és Osvát Ernő, Péterfy Jenő óta a legfinomabb magyar esztéta. Ilyen előkelő egyéniségek égisze alatt harcolnak és alkotnak a Nyugatban az új irodalmi aranykor első poétái, akik lírát, novellát és kritikát adnak, egyéni művészettel és európai nívón. Egy fej valahogy mindig jobban érdekel ez okos, hol bölcs, hol bizarr, hol beteg, hol vakmerő fejek között: az Ady Endre egyre bővösebb glóriában villogó, hatalmas, különös feje. Az ő versei, novellái és egyéb vallomásai szinte személyes barátunkká tette [!] a Nyugatot. Mert, mi tagadás, azért én például nem túlságosan barátkozom egyébként a Nyugattal. Sok keleti vonás van benne, idegent kiszimatoló utánírások, idézetek és szellemidézések, idegen szellemek idézése. Mit érdekel engem *magyarul* Taine és Nietzsche levelezése, mikor a *Revue de deux Mondes*ben és a *Rundschauban* eredetiben olvastam. Az úr is ott olvasta, aki ír róluk. Aki pedig nem tud arabusul. . . az nem a Nyugatra vágyik, hanem a Különfélékre. Hanem sok, nagyon sok igaz magyar érték is van a Nyugat ötvösműhelyében.

Nagyon szép a legújabb számban Schöpflin Aladár vezércikke A városról, amelyben a városi költészet jogosultságát a tőle várt okossággal bizonyítja.

F. Kaffka Margit az ő női hajszálfinom lelke aranyos szálai-
val szőtte tele napsütéses, tiszta magyar novelláját és — last, not
least — Ady Endre három olyan verset írt megint. . . de nem
is így akartam mondani, Ady ma megint más, mint tegnap.
A Népszava íroura, bíroura talán azt mondaná, fáradtabb, én
pedig azt mondom: most kezdődik a nagy szüret nála. Ignotus
emberi szépségekkel hintette tele azt a bánatos kedves nekroló-
got, amelyet Neményi Erzsébet fiatal, kihült szívére szánt.

Magyar urak, pártoljuk, ne csak a hazai ipart, de a hazai
művészetet is. Ne csak azt a művészetet, amely domborít és
amelyet tapsolni lehet, de azt a maga igazában és szépségében
gyönyörűen bízó és előkelően, csöndesen alkotó és romboló
művészetet is, amelyet a Nyugat is művel. A Nyugat előfizetési
ára egy évre húsz korona, tehát annyi, amennyiért kétszer
meg lehet nézni a Goldstein Számit páholyban. Kiadóhivatala:
V. Mérleg utca 2.

Szabadság 1908. április 19.

Juhász Gyula

258.

SZÍNEK ÉS FORMÁK

Nagyon nehezen from le ezeket a sorokat és félek, hogy egy kis
üldözési mániát fogok kapni tőlük. De az én szegény, megvert
idegeimnek már úgyis minden mindegy. Legalább is majdnem
mindegy már. Félek, mondom hogy a házmesterem nem enged be
az este, vagy beenged, de úgy, ha ezután éjjél után háborga-
tom csak. Mert ő tudja, hogy Goethenek mennyire nincs igaza:
„Nur die Lumpen. . .”

Mert látjátok feleim, a gyilkosság égbekiáltó vétek, de az a
pesti házmestergyilkos mégis egy kicsit hőroznak érzi magát!
Ó a pesti házmester, mert jobb lesz most, itt, csak róluk be-
szélni, hogy a napam is értsen belőle! Életem legbánatosabb
emlékei közül valók — ő be bánatosak az én emlékeim — azok
az éjjél előtti rohamok, amelyekkel haza igyekeztem Pesten. Mert
szegény diák voltam és a ház derék mestere mindig egy negyed
órával előbb érezte és éreztette az éjjélt, ami nekünk akkor
tíz kemény ezüst fillér kiadási többletet jelentett. Holott még
hozzá nem holmi lump hajlamok marasztottak künn engem:
komoly, sőt komor vizsgákra készülődtem egy pajtásomnál
május gyönyörű, csalogató tavaszi estéin.

Két embertől rettegtem akkor:¹ méltóságos Beóthy Zsolt úrtól és tekintetes Senki Pál csizmadia és házmester úrtól. A pesti Raszkolnikov megölte a házmestert, szegény, bűnös lelkét sajnálom, én csak félttem tőle és most, íme, kiszerveztem őt, de méltán.

*

Szemtanútól hallottam, hogyan bánt el az egyik külföldi mester egy miniszter úrral a Kossuth Lajos szobrának bírálatakor. A miniszter úr nagy képpel és széles gesztusokkal akarta bemagyarázni a nagy idegen gyomrába, hogy a Horvay nagyságos úr szobra milyen kitűnő, noch nie dagewesen, sőt es ist erreicht! Hát hiszen, mi tűrés-tagadás, nem rosszabb a többinél, gondolta magában az idegen, de a többit se tenném az ablakomba!

A külföldi művész egy darabig csak hallgatta és tűrte a nagy hangot, hanem egyszer elfogyott a békéje egészen.

— De, miniszter úr, ez mind nem úgy van! — szólt könnyedén és elmerült a jegyzeteibe.

A művész érezte és éreztette, hogy itt, véletlenül, mégis csak ő az úr!

*

Gordon Craig, angol úr Firenzében lapot csinál *The Mask* címen és benne a színház reformja érdekében agitál. Neki Duse c s a k lélek és a berlini kamaraszínház c s a k komédia. Nagyon művelt és nagyon lelkes ember ez a Gordon Craig, de nincsen igaza. A színház éppen olyan társadalmi jelenség, mint az iskola, a sajtó és a többi. Bizonyos testi és lelki kívánságoknak, vágyaknak kielégítője volt és lesz. A színház a tömegéért van, a nézőkért és nem egyes finom túlfinom esztétákért és smokkokért. Ezt tudja minden direktor, minden drámaíró és minden néző, de Gordon Craig új akar lenni és nem tudja ezt. Pedig a literatura marad literatúrának és a színház színház lesz, mert az orfeum is más, a mozi is más, meg a szabad líceum is más.

Szabadság 1908. április 23.

Jávor

CIGÁNYOK

Sokszor elnéztem és elhallgattam őket, hosszú, de mindig érdekes törvényszéki tárgyalásokon, mikor elnyomtam magamban a szenzációra váró közönséges izgalmat és csupán a művész értő és érző fantáziájával kapcsolódott bele rezonáló lelkem az ő sajátos, bűnös és bűvös világukba. Amit a cigányon legelőször megcsudáltam és ami legelőször keltett bennem némi enyhe rokonérzést e kóbor nép iránt: az az ő festői érzékük volt. Rongyosak voltak ők szegények, szedettek, vedettek, széltől vertek, vihartól, tövistől tépettek, de színészek voltak mindig, akár az andalúziai népség Zuloaga színmámoros spanyol vásznain.

Mert a cigány bohém. A legrosszabb fajtából, az önző, marakodó fajtából, de valahogy mégis csak bohém. És az ő lusta elheverése, csöndes pipázása, céltalan célja, úttalan útja — szomorúan érzem — egy kicsit magyar is bizony. Talán ezért is haragszunk rá szegényre, ezüstgombos, nagypipás, kevés dohányos legényre, nagyidai űsők utódára. Talán ez a kelletlen rokonérzés adta Arany János kifáradt kezébe a pennát, mikor ezt a sírvavigadós, adtateremtetés, kesernyés humorú époszát kezdette.

Sok művészi ösztön szunnyadozik a cigány bozontos fejében. Valami ilyesmi vonja el őt a dologtevés mellől, robotolás elől, ez adja lopó kezébe a hegedő szárazfáját, ez lopja csalafinta szívébe szomorú nótáját. Megint poétával bizonyítok. Ennek a rokoni vonásnak érzése íratta meg Kiss Józseffel egyik legmelegebb versét, legbohémebb versét, a híres Cigányvajda elégiáját. Az akkor még fiatal és meddő tüzekkel lángoló poéta megérezte jól, hogy poétasors és cigánysor mennyire rokonok, testvérek az Űrban.

De a cigányban más is van, nemcsak bohém ő, de egy kicsit hasonlít a reneszansz kalandoraihoz is. Ösztönök embere és pedig szabad ösztönök embere ez a keletről idetévedt nomádnépség. Kóborlelkű fajta, amelyet szimata vagy indulata visz, ragad, sodor egy tájról más tájra. Vándormadár lelkük van és ez szintén művészi vonás. Mint ahogy Lisztet, Paganinit vagy Dusét a távol ígéretek arany álmai csalják városról-városra, új

országba, új világba: úgy viszi a cigányt új gyönyörűségek vágya tova, tova.

De amellet a cigányban a véres ösztönök is erősen nyújtózkodnak és előtörnek, zsákmányra éhesen, akár a hindu tájak kószáló tigrisében. Hiszen Mérimée, aki talán a legmélyére látott a cigányerkölcsnek, éppen a véres bosszú ösztönétől sarkallatja híres hősnőjét, a feketeszemű és vörösszívű Carment.

Még egy érdekes vonás domborodik ki a dánosi pőr sötét hőseinél: az akasztófahumor, amely derűben-borúban nem hagyja el őket. Üldözött, zaklatott népség szomorú tehetsége többnyire a humor, a cigánynál se veleszületett ez, hanem a pandurüldözés és örökös vallatás tukmálta rájuk lassan, szépen.

Alkonyodik a magyar cigánynak, eltörött a hegedű, a siralomházban egy szál gyertya várja és a cigány alkonyát vérfesti híborosra és akasztófahumor derűje ragyogja be. Szomorú diszharmónia, nevető is, síró is, könnyes is, véres is, félszeg és kegyetlen, akár a cigány.

Szabadság 1908. április 25.

Juhász Gyula

260.

VASÁRNAPI LEVÉL

Az egyik minden áron Horvayval, a tehetséges kezdővel akarja megcsináltatni Kossuth apánk szobrát, a másik csak azért is Rónára, a mesterre bízna ezt a dolgot. Kossuth Lajos eszméi fölött sohasem vitáztak olyan eltérően, mint most a testi mivoltának megörökítése fölött. Mert beszélhet akárki akármit, egy szobor nem más és nem is lehet soha más, mint testbeli emlék.

Minden szobrász önmagát örökíti meg a szoborban, Rodin Balzacja nem arról beszél, hogy mit jelent a Comedie Humaine köpcös szerzője a világirodalomban, hanem arról, hogy milyen zseniálisan különös koponyája és vésője van annak a Rodinnak. Mindezeketől eltekintve, a pályázati Kossuth szobrok egytől-egyig szomorúan rosszak és a Róna úré talán mégis a legrosszabb. Mert Róna úr már annyira benne van a Kossuth szoborcsinálásban, mint Pilátus a krédóban és úgy szállítja az exegi monumentumot, ahogy tetszik: allegóriával, karddal, ősi kabáttal vagy anélkül.

*

Nagyon érdekes világot vetett az úgynevezett intellektuel elvtársakra a szociáldemokraták most lefolyt gyűlése. A Népszava szépirodalmi oldaláról volt szó és ezt az oldalt keményen támadták.

Az egyik vörös nyakravalós úr — jól ismerem az egyetemi mozgalmakból — hatalmas orgánumával menydörgött az ellen, hogy a Népszava holmi dekadens és romlott költőket is pártol és közöl. Ez a támadás, nincs benne kétség, az egyik legnagyobb fiatal lírikusra is szólt, aki önzetlenül, a bőre kockázatásával írt ebbe a lapba verseket, hogy dokumentálja a néppel, az istenadta néppel való szolidaritását. Lám, mihelyt nem tiszta, abszolút művészi szempontok, de pártszempontok, politikaiak vagy nem, az mindegy, érvényesülnek a művészetről mondott kritikában, mindjárt egy kalap alá lehet venni az úgynevezett modernséget és az úgynevezett reakciót. Tiszán innen és Tiszán túl azt fogják az emberre, hogy dekadens — ez a szó néha nagyon furcsákat jelent — mihelyt arról van szó, hogy valaki azt meri érezni és írni, ami az övé, csak az övé — egyelőre.

*

Pesten, úgy olvastam, lap indul. Merész. Radikális. Szóki-mondó. Igaz. Pesten minden lap így indul. De ez a lap nem csupán az előfizetési felhívásában írja ezt, hanem csakugyan így akarja írni a cikkeit elejétől végig. Ez már baj. Ez már sok a jóból. Mert, gondolják meg, urak, úrfiak, válogatott cigánylegények, mi lesz a világból, ha mindent kiírnak, mert az igaz, mert az igazság a fő, egye meg a fene a vagyonos osztályt!

Akkor egy napon arra ébredünk, hogy a reggeli kávénk mellé bobcsemegének azt olvassuk a mi érdekes és igazságos lapunkban, hogy én, te, ő, mi, ti, ők nem állunk egészen, abszolúte tisztán az Úr színe előtt, sőt például te egyszer gyerekkorodban egy cserebogarat tűre szúrtál és gyufával pörköltél. De ez csak a kezdet-kezdeté. És így tovább.

Pesti urak, maradjunk meg csak a régi jó szokás mellett. Ha nem is kell lekésnünk egy nappal a königráci utközettel, mint azt Kemény Zsigmond tette, de egyelőre amit vagy muszáj, vagy érdemes megírni.

*

Érdekes eset az a római eset. A pénzarisztokrácia egyik kíváncsi hölgytagja elmegy Rómába pápát látni és bejut oda,

ahova csak azok juthatnak be, akiket pólyában, vagy állva, de érintett a szentelt víz. Eddig még nem lett volna valami nagy baj, de akik már eddig jutottak, azokat az a kegy éri, hogy ő szentsége tulajdon kezéből veszik a panis angelorumot. Aki tudja, hogy mit jelent ez, az nem merészkedik ide keresztvíz nélkül, mert itt bizony a jóakarát és az érdeklődés édes-kevés. Így esett meg, ami megesett és így lett európai botrány hősnője a jóakarátú és érdeklődő asszonyság. Eszünkbe jut önkénytelenül a lipótvárosi amatőr regényíró, akit folyton az a nagy probléma bánt, miért nem veszik be hősét a Nemzeti Kaszinóba. Pedig ez még mindig a jobbik rész, mert a Kaszinó nemcsak bevesz, de kigolyóz is.

Szabadság 1908. április 26.

Juhar

261.

MÁRKUS EMMA

(A Boszorkány címszerepében)

A világjáró nagy színésznők útításkájában mindig akad egy szerep, melyet nem azért játszanak el, mintha nagy emberi szépségek és igazságok lennének benne, hanem eljáts[s]zák, mivel nem csupán művészetüket, de bűvészetüket is meg akarják mutatni a világnak. Rossz drámák jó szerepeiről van szó és ilyen rossz dráma Sardou Boszorkánya és ilyen alkalmas szerep Zorayda. Sardou, aki a legvénebb színházi rókák egyike, ezt a szerepet egyenesen Sarah Bernhardtnek, a hervadás poézisével vénülő nagy komédiásnőnek keskeny vállaira tette és a La Sorcière egyike volt a legharsogóbb, őszintén külső sikereknek.

A Boszorkány rémdráma. Primitív ösztönöket primitíven mutat be. De ez nem a naívság vagy a művészet primitívsége, ez a rossz asztalos, a durva ácsoló primitívsége. Untató.

És hol van itt az a bizonyos raffinált technika, amelyről minden komolyság híján beszélnek?

M á r k u s E m m a, ez a kivételesen erős intellektussal rendelkező, igazán művelt, finomságokat érző és éreztető asszony miért választotta a Boszorkány Zoraydáját? Mert nagyot akart. Színészilleg nagyot. Sardou kopott szövegekönyvének monoton, szürke, fénytelen prózájába melódiát öntött. A Márkus Emma lelkének csodálatosan gazdag hangszerelésű melódiáját. A rossz

darabtól független muzsikát. És színt és fényt és emberi mélységeket.

Ahol hallgatott, ahol csak a mandulaszeme, az ajka, a karja beszélt, ott volt legnagyobb. Nem láttuk az unalmas szerepet, Márkus Emmát láttuk, szavai forró muzsikáját itta a lelkünk, mozdulatai beszédes némaságából éreztük ki a szerelem, a gyűlölet, az élet, a halál piros szépségeit, fekete borzalmait. Márkus Emma egyszerűen fölállott az ő egyéni művészete magas koturnusára és egy szép fejjel, egy nagy lélekkel magaslott ki Sardou apó fölött.

Sajnos, az ilyen izgatóan érdekes boszorkányságnak megvannak a maga határai. Mindent nem lehet kihozni a szerepből, amely csak szerep. De azért Márkus Emma mindent kihozott belőle, amit csak ő tud. Neki már a pusztja megjelenése is kész művészet. Botticelli Primaveráján láttam az ő arcához hasonlót, de azért a Botticelli arcon hiányzik valami, ami a Márkus Emma arcán ott vibrál mindig: Mona Lisa rejtelmes asszonyi mosolya. Márkus legtöbb nőalakjáról nem tudjuk egész biztosan, démoni nagyszerűbb-e benne, vagy a nagy szerelem, amely egész lényét elönti a nagy jelenetekben. Ilyenkor minden színe fölragyog, opalizál, vére kigyúl és hangja olvasztott aranyával önti el fülünket.

Márkus Zoraydájának számos ilyen fénypontja van. Mikor a második felvonás végén elhagyja kedvese, egészen egyedül marad. Nézni és csodálni kell őt, mint keresik tág karikákra nyílt szemei a távozót, mint borul le a küszöbre és szerelmének e minden mélységet elmondó csöndje után mint tördeli az első szavakat. Ilyenkor valóban nem a kulisszák pállott levegője csap meg, de az élet forró, viharos lehellete.

Minden fölvonásba vitt valami abszolút egyéni színt és hangot Márkus Emma és minden fölvonás után zúgó taps köszöntötte a kivételesen nagy magyar művésznőt. Mi jobban szeretünk volna, ha más darabban látjuk. Olyan darabban, amely igazi literatúra, sőt költészet. Amelyben szerző és művésznő kezét foghatnak, mint egyenlő felek és az egymás szárnyait összetéve visznek bennünket a Művészet szféráiba.

Ma ilyen estére van kilátásunk. Henry Bataille a modern francia poéták között első helyen áll, finom, komoly és avatott művész. Nászindulója, amelyben ma Márkus Emma föllép, a legnemesebb irodalmi aspiráció jegyében született. Emberi és művészi szépségei vannak, igazságra tör és ezt artisztikus for-

mák között teszi. Márkus Emmának egyik méltó szerepe Grace, az arisztokrata, álmodozó nő, akinek szemét durván fölnyitja az élet, hogy örökre lecsukódjék.

Szabadság 1908. április 28.

Juhász Gyula

262.

SZÍNEK ÉS DALLAMOK

263.

MÁRKUS EMMA A NÁSZINDULÓBAN

264.

MÁRKUS EMMA — NÓRA

265.

A NAP HANGULATAI

*

A püspök

Ifjúkorom legszebb olvasmányai között szerepel Victor Hugo regénye, a Nyomorultak. Utolsó kötetét nem olvastam, nem volt meg és azt hiszem, nem fogom elolvasni többé soha. De ama kötetet kétszer is elolvastam, amelyben Jean Valjean fegyenc és a püspök története nagyon. Igaz keresztény türelmet, jóságot és emberi megértést tanultam belőle, talán nem eleget, de valamit. A nemesszívű püspök (nevére nem emlékszem, de arcát látom, ahogy gyermeklelkemmel láttam) megsegíti a volt fegyencet, alamizsnát, szíves szót ad neki és az cserében ellopja a püspök ezüst gyertyatartóját.

A P á z m á n Mariskák, — újabban szép számmal vannak — többet tesznek ennél, a papi nagyon legnagyobb kincseit orozzák el: a papi becsületet. Pedig, ha a polgári becsület is olyan drága jószág, hogy nélküle az élet is semmis, akkor annál féltettebb a papi becsület. Hívők hite, reménye, igaza nyugszik benne, özvegyek, árvák, jó lelkek, tiszta lelkek hite, reménye, bizodalma. Mert bármit beszél Haeckel és a többi modern pápa, nagy dolog

a hitbéli megnyugvás, feleim és, akár tetszik, akár nem, milliók élete alapul ma ezen.

A hűtelen sáfárt, a galambkufárt ám verjük ki az Úr házából, az imádság és béke házából, de könnyelműen, gonosz ciniz-mussal nem szabad pellengérré állítani a reverendát, mert az sokak előtt mégis — reverenda! Több szeretet és több megértés — ez kellene a mi világunknak. Akkor kevesebb áldatlan mara-kodás lenne az ég alatt és több remény arra, hogy a jó pásztor álma felé közeledünk lassan, de mégis csak közeledünk.

A vörös május

Nem zavarom meg ezt az ünnepet, a mai ünneplők szokása ez néha. Szép ünnepet, boldog ünnepet kívánok a proletároknak. Rózsaszínű hajnalt, vörös hajnal helyett, zöld lombokat, piros bort, barna sört és fehér kenyeret. Ma nem dolgoznak, ma egy napig, pihennek azok, akik szorgalmasan munkálkodnak az éven át. Megérdemlik a nyugalmat hétköznapi robotjai után.

Szeretem a komoly, derék munkásnépet, testvéreimet a munká-ban, vergődésben. Szeretem őket, bár nem értek mindenben egyet velük.

Ővők a vigasztaló jövő, az én jövőm horizonja egyre szürkül, egyre szűkül.

Ők harcosok, én álmodó vagyok. Nem magamért álmodom, népemért. Értük is. Minden magyarokért. Nekem nagyon távol délibáb, vagy nagyon is közel cél minden gyomrok egyforma betelése. Én a lelkek beteléséről álmodom. Magyar lelkek betelé-séről komoly akarattal, egységes tudattal. Nekem elég ez a földdarab itt. De azért csak ki a szabadba ma, büszke és dalos proletárok, hiszen a ti mai büszkeségetek magyar büszkeség és dalotok magyar dal. Csak a melódiája nem. Azzal a melódiával rombolták le a vén Bastille falát azok, akik ellen ma ti tüzel-tek.

Keserű tenger

Mare amaro. D' A n n u n z i o nevezte el így az Adriai tenger azon foltját, amely nem Itáliáé. Pedig az övé volt, nem is olyan régen. Tüzes, formás, reneszánszos lendülettel teljes pohár-köszöntőt mondott Velencében a poéta és Itáliának követelte a mare amarot. A keserű tenger Ausztriáé. Ausztria mostaná-

ban leckéket kap hazafias poétáktól. Ne tessék azt vélni, hogy magyaroktól. Ó nem!

Mi magyar műköltők vagy dekadensek vagyunk, vagy kormánypártiak. Rostand szidja most Ausztriát a Magyar színház forrólázás Sasfiók-estéin. Olyan szépen és olyan kevélyen, hogy ezt most a magyartól kívánni nem lehet. És tegnap, íme, D'Annunzio! Ezért a legújabb gyönyörű pátoszáért megint elítélik, sőt kifigurázzák a Nave gigantikus művészetű alkotóját. Pedig kár, magyar urak és cigányok! Bár lenne minékünk is egy D'Annunzió. Egy istenáldotta zseni, aki hisz nemzetében és mer; illúziók színborával itatni a ma már nagyon is józan magyart!

Egy költő álma néha erősebb a valóságnál. Széchenyi is ilyen D'Annunzio-féle poétánk volt, mikor kimondotta vízióját: Magyarország nem volt, hanem lesz! A művészet néha mégis csak igazabb, mint az élet. És mindig mélyebb, örökebb. És mindig vigasztaló. És vigasztalás kell nekünk, vigasztalás, mert kikölkent a világ és mi születünk helyretolni azt.

Szabadság 1908. május 1.

Juhar

266.

VASÁRNAPI LEVÉL

267.

A NAP HANGULATAI

— Zsitvaytól a nyári darabokig —

268.

A MAGYAR SAJTÓ HIVATÁSA

Most jelennek meg éppen Biró Lajosnak, ennek a kivételesen erős tekintetű külföldi magyar írónak okos és magvas cikkei az újságírásról, amelyekben egy hivatásos hírlapíró mutatja ki a sajtó egy részének bűneit, amelyek miatt az egész sajtó szokott bűnhődni és éppen most ítélte el a Polónyi—Lengyel-pör királyi ügyésze azokat az újságokat, amelyeknek szenzációvadászata annyira megmérgezi sokszor a magyar nyilvánosság egyébként is elektromos levegőjét. Ezek az ellenkező oldalról jövő, különböző szempontokból eredő, de egyben egyetértő vallomások

adják tollunkra az itt következő igazságokat, amelyeket ugyan nem mi találtunk ki, de amelyeket elhallgatni szokás, mert kényelmesebb.

A magyar sajtó egy része és pedig a legjobban feltűnő része valóban nem abban a tónusban beszél, amelyben illenék, amelyet a magyar hírlapírás nemzeti hagyományai és a tisztességtudás emberi kiskatéja szentesítettek.

A sajtónak, bármely pártot vagy érdeket szolgáljon is külön-külön, kettős hivatást kell teljesítenie. Az egyik a pontos, gondos, becsületes hírszolgálat és ez a legfontosabb, ez tulajdonképpen a sajtó lényege, létezésének alapja, a másik pedig a közönség felvilágosítása, ezeknek az eseményeknek értékelése, magyarázása, igazságok, szépségek propagandája. Ez emeli felül a sajtót az egyszerű, de becsületes üzleten és nehéz, de derekas foglalkozáson.

Bizonyos, hogy mindenki a maga igazságát keresi és találja meg. Hogy minden pártnak, érdekeknek megvannak a maga szempontjai, amelyeknek érvényesülniök kell egy-egy újságban. De az is bizonyos, hogy az eltérő szempontokon felül vannak olyan egyetemesen kötelező szempontok, amelyeket minden pártnak és minden újságnak akceptálnia és érvényesítenie kell. És ezt felejtik el némely lapok.

Személyes hajsza indítása, a közérdeket nem érintő intim, családi, vagy egyéni titkok meztelen föltárása, kiszínczése, mérgezett nyilak röptése, durva, embertelen, sértő hang használása, mihelyst ellenfélről van szó, eszmék, egyének úton-útfélen való kipellengérezése, mert ez használ a pártnak, ilyeneket és ch[h]ez hasonlókat olvashatunk nap nap után egynémely hazai orgánumok hasábjain. És érdekes, hogy az ilyen lapok még az üzlet és a célszerűség szempontjából is vétének, mert elferdítik, letagadják a tényeket, mert hírszolgálatuk egyoldalúvá lesz, mert a dolgokat, eseményeket mindig a szenzáció és érdek vexirtükrében mutatván, hitelüket veszítik a komoly olvasó előtt és úgy járnak, mint a mese pásztora, akinek harmadszor már nem hitt senki, pedig akkor mondott először igazat.

A durva tónus, az elfogultan túlzó felfogás lassankint modorrá válik, lélektelen és élettelen modorrá. Patronok és frázisok lesznek az egykor duhaj szilajsággal világgá röppentett csatakiáltásokból és jelszavakból, aki leírja, közönyösen, muszájából teszi, aki elolvassa, unja vagy mosolyogja.

Holott az igazi hírlapnak nevelnie, művelnie kell közönségét, ítéletét fejlesztenie, szemeit megnyitnia, lelkét igaz tartalommal és szép formákkal megtöltenie. A párizsi lapok vezércikk gyanánt nem örökös politikai nyilatkozatokat és szólamokat közölnek, hanem általános emberi jelentőségű, kulturális jellegű, essay formájú cikkeket egy Anatole France, Jules Lemaître, Maurice Barrès stb. tollából. A legtöbb pesti lap a magyarság szempontjából sem kifogástalan. Nemzeti szellemet kell inkarnálnia a magyar lap minden számának, éreztetnie kell az olvasóval, hogy itt nem csak a nyomdafesték fanyar, ólmos lehelle-tétől születtek meg ezek a friss sorok, betűk, de az írójuk magyar lelke áradt beléjük és árad belőlük. És vigyázni kell, hogy propaganda címén uszítást, lázítást ne portáljon az újság.

Mikor Kossuth Lajos, a legnagyobb és egyik legtisztesebb magyar hírlapíró megindította a Pesti Hírlapot, amely hírszolgálat és tartalom dolgában kora fölött állott, Széchenyi István gróf keményen megbírálta a lapot és pálcát tört Kossuth eljárása fölött, aki szerinte, az osztályok ellentéteit fölhasználja, egymás ellen ösztönözi őket. Be fájna a legnagyobb magyar nobilis, finom lelke, ha ma látná, olvasná, hogy e tekintetben mit művelnek bizonyos sajtóorgánumok.

De nem folytatjuk tovább ez egyoldalú szemlét, a mai magyar hírlapírás technika és tartalom szempontjából szinte vezet egész Európában és még mindig szépül, tisztul, új formákat keres. Amikről szólottunk, azok sajnálatos szépséghibák, de komoly, tartalmas, értékes célokat szolgáló újság nem tűri magán őket. Hírlapirodalom, amely Kossuthot és Kemény Zsigmondot számítja ősei sorában, önérzetét, hivatása tudatát, magas színvonalát el nem veszítheti. Ha elveszítené, a magyar olvasót veszítené el. Mert újság és közönség egymást éltetik, lelkesítik és egy lapnak nincs, nem lehet nagyobb ambíciója, minthogy [!] értékes és megértő, egyetértő közönsége legyen!

Szabadság 1908. május 7.

(j. gy.)

269.

A NŐK BARÁTJA

270.

HÁROM FELESÉG

271.

VASÁRNAPI LEVÉL

272.

NAGYVÁRADI ÉLET

— A kávéház teraszán —

273.

A BESTIA

*

Messze nyugaton egy asszony, egy bestia harminc apró gyereket pusztított el puszta passzióból. Mindenkinek van valami kedvtelése, sportja, szenvedélye. De ennek az asszonynak a fényűzése mégis megborzongatja beteg gerincünket és eszünkbe hozza gyerekkorunk rémületes meséit, álmait, vízióit.

A hamelni patkányfogó jut eszünkbe, aki furulyával csalja az ártatlan kis szökecségeket a barlangba, mely elzárja előlük a boldog napvilágot, örökre. Eszünkbe jut Hauser Gáspár szomorú históriája, amelyet az edelényi hegedű alcímmel tizenöt krajcáros füzetből olvastunk, a Genovevával és a haitii szerencsenlázadásal egyetemben.

Heródes, aki ártatlan gyerekeket öldös: a biblia egyik legszörnyűbb alakja. De Heródesben a létért való közdelem dulakodik, ő egyetlen kisedet akarna megfojtani, ő nyugodtan, pogányul élni, mindenáron élni akar!

A napnyugati asszony azonban, aki harminc gyereket emésztett el, ezt csak passzióból, önmagáért, l'art pour l'art cselekedte.

A napnyugati asszony még csak nem is cigány, ő egy közönséges, szürke, világvárosi, asszonyi penészvirág, akiben a bestia ágaskodott, akiben ősi ösztönök kapálóztak, véletlenül kitörtek és rombolni kezdtek. Mert vakard meg a kultúrembert és a legtöbb külső máza alatt az ösztönös dúvad rejlik. Redingotban is járhatnak emberevők és selyembugyogóban is vannak bestiák.

Ezeket szelidíteni, csittítani, lekenyerezni, ha muszáj, pusztítani: ez az emberi civilizáció kategorikus imperatívusza. De ez nehéz dolog. És a hamis, a hazug kultúra sokszor maga tenyésztí a maga monstrumait, a frakkba bújtatott majmokat és a kesztyűs kezű hiénákat.

Mikor Maupassant Moironja, ez a csodálatosan mély és erős novella megjelent, sokan kételkedtek az eset emberi igazságában. Hogy egy ember, aki a műveltség egyik szolgája, apró tűkkel pusztítson el gyermekeket, éveken keresztül, nem, ezt nem akarta elhinni sok jámbor olvasó. Íme, a laportei asszony igazolja Maupassant borzalmait.

Nagyon sok emberben van valami, egy igen kevés adag, néha nyíltan, a legtöbbször tudattalanul, a Maupassant Moiron-ából. A gyermek állatkínzása ebből fakad.

Többször láthatunk ártatlan, nagy, kékszemű gyermeket, amint egész hidegvérrel tépi ki a rab légy szárnyait és húzza nyársra a békát. Ebből fakad a nagy, lázas, beteges asszonyi érdeklődés a cigányok pöre iránt.

Ezt a borzalmakat kereső és bennük kéjelgő tömegérzést használják ki a rémdrámák és detektív-regények szerzői. És vajjon nincs-e valami a tigris vérszomjából abban az izgalomban, amellyel a szenzációkat várja, hallja, falja a legtöbb ember? Hogy örül a tömeg a nyilvánosan sárba gázolt becsületnek és milyen kéjjel rohan a Bastillek lerombolása után kánkánt járni és ellenfelek fejével labdázni. A vörös és véres rém ott szunnyad az ember és tömeg lelke mélyén és fölötte aggódva virraszt a Szeretet, a Megbocsátás.

Szabadság 1908. május 10.

Jávor

274.

NYUGAT

Az asztalunkon van a Nyugat kilencedik száma. Tehát nem lett igazuk az aggódóknak, akik a Szerda sorsát szánták neki. A Szerda a legértékesebb magyar revü volt és két hónap alatt megbukott. A Nyugat már féléves és egyre értékesebb. Érdekes ennek a roppant lelkes, komoly, előkelő és új írógárdának konokul elszánt küzdelme a művészi igazságért és szépségért. Kezdte a Magyar Géniusszal, folytatta a Figyelővel és Szerdával, most pedig a Nyugat hasábjain hirdeti a maga igazait, gyönyörködteti híveit. Gárdája egyre nő és kezdettől fogva csak valódi talentum szólalhatott meg nála és csak igazán értékes írásokkal. Ady Endre legszebb verseit a Nyugatnak írja, Ignotus a legmélyebben szántó essayt ide szánja és új erők is jelentkeznek. Új nevek, új egyéniségek. Itt van Balázs Béla, aki egy

mélyhangulatú költeményével és két gyönyörűen elgondolt és stilizált prózájával egy csapásra azok sorába lépett, akiket kevesen, de mohó örömmel, feszült érdeklődéssel követünk új utaikon, a maguk útján, új szépségek és revelációk felé. Csáth Géza különös, szuggesztív hangulataival, finomságaival vonja magára az irodalmi gurmandok figyelmét, míg Lesznai Anna egy számban két-három olyan sajátosan gyökeres magyar stílusú verssel kapott meg, amelyek Balassi Bálint és a kuruc költészet szépségeit lehették, de a mai idegeket is megilletően. Művészet virul és pedig előkelően, gazdagon virul a Nyugat pompás hasábjain, írásművészet, nyugati és mégis magyar. Venni és olvasni kell ezeket az írásokat, mert olvasásuk lelki gazdagodást, újulást, szépülést jelent. És ez kell a magyarnak, kell, nagyon elkell!

Szabadság 1908. május 10.

(j. gy.)

275.

NYÁRAI ANTAL

Sokáig kételkedtünk benne, hogy vannak, vagy voltak olyan bohémek, akikről az aranyszavú Murger mester mesélt és az aranyelődíájú Puccini mester énekelte. A mi szürke, uniformis világunkban, ha rózsabokorban jött is a világra, de ha a fővárosba megy látni és győzni (és melyik művészlélek nem megy oda?), kénytelen vagy tisztos polgári gallért és állást szerezni, vagy kénytelen keservesen és éppen nem mulatságosan tengeni, lengeni, de sajna, a pesti manzárdok bohémnek született szobaurai, Mimik helyett kénytelenek az utcasarki szerelemmel beérni és váltókat aláírni és irodába járni, mert élni muszáj!

De íme, egyszer csak fölbukkant egy zseniálisan bozontos fej a budapesti törtető tömegben és szót kért egy arany könnyelműséggel és arany kedéllyel megáldott művészlélek és az üzleteket és házasságot kötő Budapest meghódolt neki. Még élénken emlékszünk Nyárai Antal első diadalmas estéjére, a Casanovát kreálta a boldog emlékü Népszínházban és azon este egy fejjel, egy nagyon érdekes, furcsán szép fejjel kinőtt a pesti énekes, komédiás sokadalomból. Mivel babonázta meg a fővárosi értőket és értetleneket ez a különös színészegyéység? A valódi, a becsületes, a született bohémlelkével. Az ő joviálissága nem színpadi máz, az ő rakoncátlan humora, bonhomiója nem

talmi pezsgő, az ő színészvére piros és forró: egyszóval ő Murger apánk lelkéből lelkezett bohém. Könnyű neki, ha az élet garasokkal fizeti, ő jókedve aranyát szórja szét úton, útfelen. Ha a sorsa kopott kabátot hagy rajta, ő az ő szilaj művészete bárszonyos palástját keríti magára. Vándormadár ez a Nyárai, az ő pátriája széles ez ország, ma Aradon magasztalják tomboló eredetiségét és csepülik furcsa Ördögét, holnap Nagyváradon jelenik meg viharverte arca egy színházi páholy mélyében, holnapután már Csaba népéhez intéztet kiáltványt, hogy ő jön. Neki szűk Macedónia és Babilon, neki egy színház, egy kabaret kevés, ő az igazi Figaro, aki itt-ott, mindenütt van, jön, lát, játszik és győz, vagy bukik, de az aztán remek bukás és ő tapsol, ő kacag hozzá legharsányabban.

Most itt van Nagyváradon, esténként játszik. Mindenkit ismer és mindenki ismeri. „A Nyárai” suttognak a szép asszonyok, leányok, ha korzón, kávéházban (a késő délutáni órában) fölbukkan daliásan ingadozó alakja. Most egészen normálisan jelent meg Nyárai mester, még kezelője is van és cipője elegáns.

Mert egyébként, Pesten, az Aradi- vagy Kisdiófa utca szögletén néhanapján látható valaki, amint félliter aszaltszilvát, sült burgonyát és egyéb csemegéket vásárol és Nyárai Antal képét viseli. De most Nyárai polgári jólétben jött le hozzánk, titkára van és az embernek előbb be kell mutatkoznia, ha beszélni akar vele.

Udvara van Nyárainak, poéták, hírlapírók és színészek, testvérei a tisztvesz szegénységben. Tegnap, késő délutánig nem mutatkozott sehol. Tisztelői azt gondolták, hogy talán megunta már a peceparti Párist és a kálvinista Rómába zarándokolt, de végre mégis megkerült. Kialudta magát, ennyi az egész. Mert néha még ő is alszik, ámbár örökké álmodik.

Most egyelőre színdarabokban lép fel itt, ami az ő szabad lelkének igen fáj. Mert kénytelen a sűgő után menni és egy csomó színésszel egy gyékényen, azaz színpadon ámulni. Azonban ő segít magán és a darabon. Ahol rövid a szerep, megtoldja egy lépéssel és egy viccel, amin azután nevetni kell és Nyárai is neveti a dolgot.

De majd a jövő hónapban lesz ő igazán ő. A Modern színház kabarettel jó le. Ott azután kedvére kitombolhatja magát. Mert az ő különös tüzzű szemében és sajátos lobogású lelkében sok van a valódi, a párisi kabaretek, a Chat Noir színéből, lelkéből és még eh[h]ez járul egy jó csomó magyarság. Erények és hibák.

De így, a maga egészében kell ő nekünk, ez az igazi Nyárai Antal, a garaboncás és bohém.

Szabadság 1908. május 12.

Jim

276.

A NAP HANGULATAIBÓL

277.

NAGY ENDRE CABARETJE

(A bemutató est)

278.

KÉPEK A BÉMER-TÉRRŐL

279.

DIÁK-TRAGÉDIÁK

*

Már megint kezdődnek. Megint agyonlőtte magát egy pesti kis diák, mert három tárgyból rovást kapott. Csodálatos, a hanyag, a játékos, a pajzán kis fiú micsoda megdöbbentő szomorúsággal ment a halál elé. Várta a postást, aki a sorsát hozta. És rimánkodott neki, hogy az ő kezébe adja a levelet. Az idegen előtt levetette minden szégyenét, bevallotta, hogy abban a levélben mi rejtőzik. És sírva ígérte a postásnak, az idegennek, hogy megjavul. És a cselédnek, aki a levél birtokába jutott, térden állva könyörgött, hogy adja csak neki azt a levelet. És mikor minden hiába volt, a rossz diák úgy érezte, hogy egy világ roskadozik körülötte. Künn a virágba borult sétatér métázní hívta, a tavasz vadgesztenyefái vígan integettek neki, a napsütés várta és a többi játékos, könnyelmű, gyerekpajtás, ő szépen kisietett a lépcsőházba, elővette az ajándék-revolvert — áldatlan ajándék — és némán, könnyek nélkül, búcsú nélkül agyonlőtte magát.

A lelkiismeretnek micsoda lidércnyomása feszült gyermekszívében, a felelősség micsoda tragikus ereje lüktetett gyermekagyában, hogy egyszerre szótalan, fehér halottat csinált magából, a könnyelműnek látszó, kószáló, játékos, javíthatatlan kis

fiú! Talán az apja se ismerte őt igazán soha, a tanárai se, a pajtásai se. Talán ő maga ismerte magát legkevésbé. Elment halálosan összeszorított ajkakkal, örvénybe meredő szemekkel és egy véres, fekete foltot hagyott azoknak a lelkén, akik nem ismerték eddig, akik talán rosszul szerették vagy tévesen haragudtak rája.

Mert az iskola falai között, a fehérfalú, zsbongó tanteremben, a hűvös, félhomályos folyosókon a legrejtelmesebb lelkek élnek, figyelnek, hancúroznak, sírnak és kacagnak. A tanár ott jár közöttük, érteni és szeretni akarja őket mind, mind, szemei sóvárogva keresik a megértés sugarait ezekben a nagy, tágranyító gyermektekintetekben és olvasni akarja talányait mind, de oly sokan vannak ők, életnek induló kis barátaink és oly nehéz ebben a gyermekkertben eligazodni.

A mai tanítás, amely nevelni is akar, a tömegekkel kénytelen számolni és én csak egyetlen, igazán eredményes nevelést képzelek: az egyéniség művészi kifejlését és ét. De ez egyelőre szép, plátói, előkelő utópia. A mi álmunk, akik szeretjük a gyermeket mind és hiszünk abban, hogy ők, a most tanulók, a most indulók, nálunknál boldogabbak, szebbek, jobbak lesznek és akarjuk, hogy legyenek. Könnyű Rousseau-nak Emilből egész embert nevelni, a ferneyi remete csak egy Emilt nevel. És ez az egy is tökéletes fiú, amennyire csak egy nevelendő gyermek ilyen lehet! A mai tanárnak érzékeny lelkiismeretét csak egy tudat teheti nyugodttá: hogy a jelen formák között mennél több egyéni lelket önt kis barátaiába, mennél nagyobb szeretettel és megértéssel szemléli és segíti a jövőndő virágok rügybontását és jövőndő gyümölcsök megérését. És akkor, ha mégis lecsap egy-egy diáktragédia, a végzetre gondol, amelynek ércörvénye alatt vergődünk mind, apró és nagy diákjai az életiskolának.

Szabadság 1908. május 16.

Juhar

280.

NYÁRAI ÖRDÖGE

281.

VASÁRNAPI LEVÉL

NYÁRAI BÚCSÚJA

A TANÍTÓNÓ BEMUTATÓJA

1.

Parittyá és lant: ezt a két fegyvert adja a modern kritikus kezébe Alfréd Kerr, a legnagyobb. De néha el kell dobni a parittyát, néha a legfinomabb idegeket kell fölajzani a lantra.

Hiszen a kritikát a lírája avatja művészetté, hiszen a kritika is művészet, amely nem az Isten teremtéséből teremt, hanem az alkotásából. Az igazi kritika művészi arckép, amelyen két egyéniség képe néz reánk, a bíráló és a bírált lelki arca. Bródy Sándor új színjátéka is lefegyverzi a parittyást és csak a lantost engedi szóhoz. A kritikusból lírikus válik, hiszen hogy minden művészet líra, erre éppen Bródy Sándor tanított meg bennünket.

2.

Magyar nyugalom és napsütés: ez a Tanítónő. Leszállás a lehetetlen álmok Zaratusztra ormáról az élet verőfényes völgyébe: ez a Bródy Sándor legújabb étapja. Idill, amelynek háttérében távol tragédia szunnyadozik: ez a Tanítónő poétájának legújabb művészete. Ez a mi nagy emberünk eddig nem szerette az embereit. Csak csodálta vagy utálta őket, de igazán, egészen nem szerette. Ezért látta őket olyan különösen, ezért volt lelkének minden szülőtte olyan idegenszerű, a távolságok hűvös pátozából eredő. Ez a mi nagy emberünk most már megszerette az embert általában, a magyart különösen. És megszerette magát is és megszerette a témáját és az, aki az életét próbálta eldobni nemrég, most a darabját is hatszor vissza veszi. A Tanítónő a szeretet és megértés költeménye. Szűkös, nyomorúságos, komisz élet ez a kis vidéki élet, de mégis magyar, de mégis a mienk, de ebből csírázik a mi holnapunk: ezt mondja Bródy Sándor színpadi költeménye, ezt. Magyar nyugalom és napsütés: ez a Bródy Sándor új darabja.

Tavaszi idill, pihenő álmok falusi temetőjében.

3.

Bródy Sándorról azt költik nagyképű írástudók, hogy íme, az erkölcs fehér útjára tért. Holott az igazság az, hogy a Tanítónő vezérmotívumai már a Hófehérkében fölcsendülnek. A falusi tiszteletes fehér alakjára emlékezem, a magyar föld lelkes dicséretére. A Dadában a falu kaszálóillata már erősen megcsapja lelkünket és a szegény kis Erzsébet cseléd sorsa csupa igaz könny, magyar bánat és szívekbe markoló szomorúság.

Bródy Sándort mindig vonzotta a Falu, a magyar falu, amelyben született, amelyben sírok, emlékek, gyermekálmok, ifjú remények hívogatják. És a Tanítónőben ezek az emlékek élnek, föltámadnak, ujjongó igazsággal, szépséggel, erővel. Falusi interieur levendulája illatozik ebben a színjátékban. Rippl Rónai ecsetjére méltó magyar hangulatok, álmok, tubarózsák, szentképek, piros abroszok és fehér falak. És lelkek és arcok, pasztellek, finom, erős kéz mestervonásai. De a távolból mindig egy különös, ellenséges és mégis varázsos idegen hang szól bele a csendes, szordinós falusi adagioba, a bűnös, a bűvös Budapest szirén-szimfóniája.

4.

Elektromos feszültséggel leste, szomjazta, itta a Szigligeti Színház előkelő közönsége a szép, fiatal, okos és szerelmes kis tanítónő sorsát, szavait, igazságait és ábrándjait.

Az egész előadáson meglátszott két dolog: a komoly tanulmány és a lelkes szeretet. A mi színészeink tudatában voltak a legszébb föladatnak: méltó sikerre vinni egy gyönyörű magyar zsenit. És olyan siker is volt, amelynél zajosabbat, őszintébbet, mélyebbet még nem láttunk ebben a színházban. Az emberek közelebb érezték magukat egymás szívéhez, lelkéhez, álmiaihoz: Bródy Sándor nagyálmú lelke áradt el a színpadon és a nézőtérén. Hevessy Mariska kreálta nálunk a tanítónőt. Szép volt, ez nála nem nehéz, de kedves, ötletes, néhol egészen eredeti is volt és erősen, folyton tapsolták. Tóth Elek ifjú Nagy Istvánja intelligens, diszkrét alakítás, Kassay tanítója igen eredeti és illúziót keltő, Hevessy Gusztika igen természetes volt kis szerepében (Kántorkisasszony). Angyal Ilka (Nagyné), Krasznai (Nagy), Szarvasi kitűnő kabinetalakításával mint plébános, valamint Halmai mint cigány, a többiekkel együtt jók. A rendezés szín-

tén. Reméljük, ez a siker még fokozódik és Bródy Sándor darabja Nagyváradon is diadalmasan halad a jubileuma felé.

Szabadság 1908. május 19.

Juhász Gyula

284.

ARISZTOKRATÁK

285.

A TANÍTÓNŐ

286.

A FESTŐ ÉS PORTRÉ

287.

ERŐS VÁRUNK AZ ISKOLA!

Apponyi Albert gróf, akit mostanában külföldi és hazai ellenségei többé-kevésbé méltatlan módon és alap nélkül támadnak és akinek nobilis emberi egyéniségét és őszintén nemzeti szellemű politikáját tárgyilagos ellenfelei is készségesen elismerik, a magyar parlament közoktatásügyi költségvetése során igazán nagy horderejű és a hazai iskolázás történetében korszakot jelentő ígéretet tett. Kijelentette, hogy a közeli napokban már kidolgozott törvénytervezetet fog a Ház asztalára tenni, amelyben az ingyenes elemi népoktatást fogja kimondani. A közoktatásügyi költségvetés polémiái folyamán feltűnően sok komoly és életbevágó kijelentéssel, sőt fejtegetéssel találkoztunk, leginkább Apponyi részéről, de ez az ígéret mégis magasan kiemelkedik a pro és kontra viták tömegéből és parancsoló erővel mutat rá a jövőendő nagy perspektíváira.

Régesrégen hirdetett igazság, hosszú idők óta hangoztatott kívánság nyer hivatalos szentesítést és remélhet mihamaros megvalósulást a kultuszminiszternek ezzel a szinte imponderábilis kijelentésével. Mert miről van szó? A magyar jövőendő kulturális megalapozásáról, egy új nemzedék művelődési lehetőségeinek könnyűvé tételéről. Arról van szó, hogy a morbus hungaricusnak egyik legszomorúbb és legelterjedtebb fajtája ellen akar a kultuszminiszter biztos gyógyírt találni, az analfabéták túltén-

gően nagy tömegének megszüntetéséről van itt szó, ebben a jelentőségteljes ígéletben.

Mert hiába, Széchenyi igazsága még mindig uralkodó igazság és az is lesz mindenkor: a nemzetnek előbb műveltnek kell lenni, hogy ennek a műveltségnek parancsoló jogán szabaddá lehessen! És amíg az ingyenes népoktatás nagy európai eszméje teljes valóságra nem válik, addig nem igen lehet igazi, hódító kultúráról beszélni, addig a műveltségünk csupán potemkinfalú, amely ideig-óráig való.

Az ingyenes népoktatás gondolatának megvalósítása két szempontból óriási fontosságú előttünk: általános emberi és különösen nemzeti szempontból. Az első szerint ennek a nehéz, de fölötte szükséges és sürgős problémának megoldása a kultúra szilárd bázisát jelenti, amelyre mindig építeni lehet, a második szempont szerint pedig ez a nagy reform mindenképpen a nemzeti kultúra szupremációjának erősödését, színvonalának emelését és jövőjének garanciáját jelenti minden téren. Most készül a magyar parlament arra a legfontosabb feladatra, amelyre a törvényi fejlődés parancsoló ércművénye mintegy kényszeríti: az általános választó jog megalkotására és törvénybe iktatására.

Ennek az égető és halaszthatatlan problémának megoldását sok egyében kívül egy ok késleltette mostanáig: a nemzeti szempont, a magyarság vitális érdeke, amelynek mindenesetre mindent alá kell rendelni, mikor egy egész nemzet jövője kifejlődéséről és boldogulásáról esik szó.

Nos, Apponyi ígéletének megvalósulása után ez a halasztó körülmény magától el fog esni, mert az ingyenes népoktatás a magyarul írni, olvasni nem tudókat mintegy kiküszöböli, a magyar kultúrának szűz területeket hódít meg és a magyar nyelv érvényesülését minden vonalon keresztül fogja vinni. Egy nemzet kezében a leghatalmasabb fegyver, a legbiztosabb palládium: az iskola és éppen a népiskola. És ez a fegyver eddig nem volt, nem lehetett egészen a magyarság kezében. Vannak vidékek Magyarországon, nemzetiségekkel szaturált, a magyarság szempontjából erősen exponált helyek, ahol a tulajdonképpeni népoktatás csak a katonáskodással veszi kezdetét, természetesen nem a szelídítő kultúra, hanem a nyers haderő nevében.

Apponyi Albert gróf ígérete bizonyára megszerzi az igazi, alapos, nemzeti kultúra ügyéért lelkesedők teljes, osztatlan rokonszenvét.

A nagy szónok legnagyobb erkölcsi sikerét a legegyszerűbb szavakkal most aratta. Reméljük és várva várjuk, hogy ezek a szavak tetté váljanak, testet öltenek. És pedig a legközelebbi jövőben. Nagy magyar érdekek kívánják ezt. Mert szép dolog, nagyszerű dolog az, hogy a jelen magyar kultúrájának képe igen sok örvendetes és biztató jelenséget mutat, irodalmunk egy új aranykorszakot ígér, művészetünk egyre gazdagabb, európaibb, tudományunk kezd igazi tudománnyá lenni, de az alap még mindig nem elég erős, nem elég széles arra, hogy erre egy új kultúrfejlődést építhessünk, a nép ismeretlen, hatalmas, új erőktől duzzadozó, új életet akaró tömegét kell még meghódítani a magyar népiskola útján az európai műveltségnek és ennek a hódításnak egyetlen szilárd bástyája: az ingyenes hazai népoktatás lesz!

Szabadság 1908. május 23.

(j. gy.)

288.

A MŰVÉSZETRŐL

289.

COPPÉE MEGHALT

Mint poéta, kellemes, közönséges és népszerű, mint politikus nagyon ellenszenves volt a párizsiak szemében. Réa nem hatott se a paranasszisták rideg szépségimádása, se a szimbolisták finomsága. Ő mindhalálig a jó öreg Coppée maradt. Victor Hugó epigonja volt, de érzelmes alapon. Szerette a népet, mint költői témát, hazafias és áhítatos volt, konzervatív, de nem olyan szépen és okosan, mint például Paul Bourget. Rossz és szépen szóló drámákat is írt, ő volt a francia Várady Antal. Előttünk egy érdeme van: szeretett bennünket, a maga módján, vállvergetéssel, mint Armand Silvestre és verset írt Petőfiről, el is szavaltta az Eskü-téren, a szobor alatt. Hát biz az gyöngye vers, de legalább rokonszenvez velünk. Nyugodjék békével, örökre, az öreg Coppée Ferenc!

Szabadság 1908. május 26.

()

290.

CIGÁNYOK ÉS URAK

291.

KÁROLYI LEONA ÜNNEPLÉSE

292.

JEGYZETEK A HÉTRŐL
(Színésznőkről és egyebekről)

293.

A MEGVÁLTÁS FELÉ

294.

A NYUGAT

Mindig gazdagabban és kezdettől fogva előkelően jelenik meg a Nyugat, a nyugodt fölényvel harcoló magyar modernség legújabb és legnagyobb revüje. Öröm látni ezt a hittől és erőtől és intelligenciától sugárzó sereget, Ignotus, Ady, Biró, Szini, Balázs Béla gárdáját, amely nem hal meg és nem adja be a derekát, hanem halad, győz, hódít. Új értelmet adnak ők a magyar igéknek, új bort öntenek a magyar serlegbe, a modern művészet kristályos, zamatos, piros színborát. Ady Endre harcos versei és gyönyörű altatói, Biró Lajos nyugodt, előkelően egyszerű és mégis idegesen okos novellái, Ignotus becsületesen erős megfigyelései, Balázs Béla lelkesen szép írásai és mások, újak, tartalmasak versei, prózái adják színét, tónusát ennek az igazán európai szellemű és magyarosan bátor szemlének. Aki az artisztikus formák és gondolatok embere, az nemes élvezettel olvashatja mindig ezt a szép, gazdag revüt.

Szabadság 1908. június 3.

()

295.

VASÁRNAPI LEVÉL

296.

SZÍNHÁZ ÉS SZÓRAKOZÁS

A mai közgyűlésen nagyérdekű kérdést fog eldönteni a város törvényhatósági bizottsága. Ez a kérdés egy idő óta, mint mondani szokás, az általános érdeklődés homlokterében áll és állan-

dóan szőnyegen forog. Mindenki erről beszél a kávéházban, érdekeltek és laikusok, értők és értetlenek egyaránt. Az egyik a művészet nevében szól hozzá a jelentősnek mondható kérdéshez, a másik az üzlet jogán adja le a véleményét.

És ahány fej, annyi vélemény. A színház és a szórakozások ügyéről van szó tudniillik, amelyet a jelenlegi belügyminisztérium úgy akart megoldani, mint egykor világbíró Nagy Sándor a gordiusi csomót. Egy csapással, egy rendelettel. De a nagyváradi önkormányzat nevében ma fognak határozni a bizottsági tagok, hogy milyen álláspontot foglaljanak el ezzel a belügyminiszteri beavatkozással szemben.

Most hagyjuk békében azt a különben eléggé nyílt kérdést, vajon jogos, vagy jogtalan-e a belügyminisztérium patense ebben az ügyben?

Mert a lényeges kérdés alapján véve mégis csak az, hogy milyen jogai és kötelességei vannak és lehetnek a színháznak és a többi szórakoztató intézményeknek? Szándékosan írtuk: a *többi* szórakoztató intézményeknek. Mert nagyon is plauzibilisnek tartjuk azt a tényt, hogy a mai színház elsősorban szórakozási alkalom és pedig üzleti alapokon és csak másodsorban úgynevezett kulturális tényező, nem látjuk be, miért volna előbbre a kávéházakban föltalálható illusztrált komoly és élclapoknál, a könyvesboltok kölcsönkönyvtárainál vagy a jótékonycélú hangversenyeknél, amelyek többnyire még fölolvadásokkal is egybe vannak kötve?

Hogy a mai színház elsősorban szórakozásunkra szolgál, hogy legfőképpen erre a célra van berendezve, azt műsora, személyzete és közönségének magatartása és igényei egyformán igazolják. Ha olyan nagyon az úgynevezett kultúrát kellene szolgálnia, akkor bizonyára a nagy görög tragikusok, Shakespeare, Szigligeti és Rákosi Jenő lennének elsősorban műsoron, nem pedig zenés és énekes bolondságok, amelyek mennél kevesebb irodalmat revelálnak, annál jobban kellene és sikerülne, akkor nem a primadonnák állanának a közérdeklődés előterében, hanem az ambíciótól és tehetségtől duzzadó művészek, akik a nagy poéták mélységeibe igyekeznek elmerülni és akiket sajnosan és állandóan nélkülözünk egynéhányan; akkor a közönség nem a toalettek és kalapok szemlélése és mutatása, a kedvencei becézése kedvéért és mulatság okáért menne a színházba elsősorban, hanem irodalmi, belső érzések és gondolatok szerzése, gazdagítása céljából. Már pedig ez utóbbit mindig és mindig jobban megtalálhatja az

interieurje négy fala között, a könyvtárban, a fölolvadáson, az iskolában, a képtárban, a múzeumban. Hogy ez a véleményünk egyáltalában nem egyedül való és különös, azt igen-igen kiváló, modern tekintélyek nagyon is számbavehető, pozitív érveivel is tudnók igazolni. Csak utalunk *Ignotus* cikkére a Nyugatban, amely a színház, mint irodalom és művészet csődjét fejtegeti, vagy Papp Dániel régebbi okos írásaira, hogy itthon maradjunk. Marad a szórakozás. Kérdezzük, a mai, ideges, napi robotban és gondban elfáradt embernek mi nyújt megfelelőbb, kellemesebb, okosabb szórakozást: a három felvonásra terjedő, többékevésbé unalmas vagy művészietlen színjátékok és daljátékok (amelyeket általában nem is éppen elsőrangú művészek és nem is mindig jól adnak elő) vagy a kabaré, überbrettli tarka, változatos, szellemes, aktuális és csak néha-néha közönséges műsora, amelyben a szem, a fül, az intelligencia és a szív egyaránt találhat magának valót, amelyben nóta, vers, zene, tánc, színdarab és bűvészet egyaránt szerepelnek?

Éppen a modern ember lélektanához tartozik, hogy ha szórakozni akar, hát nem csinál nagy képet a vidám játékhoz, éppen a modern ember ellentéteket szerető értelme és kedélye olyan, hogy a nehéz munka és a komoly gondolkodás után könnyed, de azért ötletes, rövid, de lehetőleg velős mulatságot kíván, egyszerűen igazi szórakozást. De ha én a társadalom nagy törvényszerűségeire vagyok kíváncsi, akkor nem az úgynevezett társadalmi drámákból szedem azokat, ha pedig irodalmat akarok vagy poézist, ott vannak a könyvek és a revük.

A szórakozás pedig legyen szórakozás. Mindenesetre szívesen megnézem én azt, hogyan tolmácsolják Bródyt vagy Herczeget a színházban, de sajnos, a színházban többnyire gyöngén tolmácsolják őket, mindenesetre olvasás közben igazabb, mélyebb, zavartalanabb a hatásuk és bizonyára csak egy Bródy és egy Herczeg van, valamint egy Forgács Rózsi és Törzs Jenő is van, ellenben Bródyt és Herczeget minden könyvesboltban potom áron kapom meg, de igazi, nagy színművészt még drága pénzen se kaphatok vidéken és akkor, amikor éppen szeretném.

Mind ezek egyoldalú glosszáknak látszanak és nem is vindikálják maguk részére a csalhatatlanságot. Ellenkezőleg, abba a nagy vitába kívántuk csak beledobni őket, amely most akar éppen eldőlni, persze, nem mindenütt és nem végérvényesen, csak Nagyváradon és egyelőre. Ha mindenki annyira tárgyilago-

san és érdektelenül nézi ezeket a problémákat, mint e cikk írója, akkor igazán érdeklél nézhetni a mai közgyűlés döntése elé.

Szabadság 1908. június 11.

Jávorka

297.

SZÍNEK ÉS DALLAMOK

Valahol a vidéken alakít egy ifjú színész, bizonyára szép és fiatal, ahogy illik. Nagy csokrokat adogatnak föl neki esténként, bizonyára a tisztelői és barátai. Persze a művészet szent nevében. Mert a színház a kultúra és a színész kultúr, akit kultiválni kell.

Valahol a vidéken robotol egy szegény, de úgy látszik, becsületes újságíró. Valószínűleg Ő is kultúrának tekinti a vidéki színházat és komoly bírálatokat ír a helyi lapba. Az ismeretlen színész alakítása ellen, úgy látszik alapos kifogásai voltak. Valószínűleg nem ok nélkül. És megírta, hogy a kisasszony a művésze révén tegnap este nem érdemelte ki a nagy csokrot.

Valahol a vidéken él egy úr. Foglalkozása ez neki és őszintén szólva, úrnak lenni, mindnyájunk hő óhajtása. Ez az úr nagyon melegen pártolja a hazai színművészetet, különös tekintettel a színészre. És borzasztóan fölháborodott a vidéki újságíró bírálata miatt.

Berohant a redakcióba, a füstös és szűk helyiségbe, ahol tintás asztaloknál fiatal és koravén emberek írnak, írnak, írnak. Párbajra hívta a hivatása magaslatán álló bírálót és a párbajban halálosan megsebesítette. Glosszákat fűzzünk az esethez?

Igy jár az, aki vidéki újságíró létére Lessing és Alfréd Kerr urak szigorú pápaszemével jár a színházba és nem tudja, hogy az üzletet és a kultúrát nem szabad rontani!

Szentiván havában a rég eltemetett lírikus kezd föltámadni bennünk. Szegfűt és pünkösdi rózsát tűzünk a gomblyukba és elérzékenyedünk, mikor a hajnal fanyar, bágadt színei szürkülni kezdenek és a László-templom barna tornya, zöld ablaka tompán belerajzolódik a gyöngyházsínű, opálos tavaszi, hajnali

levegőébe. Szentiván hava Shakspere legszebb költői álmát költögeti a szívünk mélyén és amikor éjszakai kóborlások közben végigmegyünk az ezredévi emléktér gesztenyefái alatt, hol zöld padokon szerelmes álmok virrasztanak, úgy érezzük néha, mintha most akarnának táncba kezdeni a szentivánéji álom égi, légi, holdvilágból és párákődből szőtt koboldjai.

A Körös szőke mélyéből sellők halk siráma, beteg csobbanása hallik és a velencei éjszakák titokzatos borzongásai lepnek meg, állván az üres hídon. Ez az igazi tavasz, ez a szép, a fájó, mert elmúló, nyárba lankadó tavasz. Evoé, isten veled, a virágjaink kezdenek fonnyadozni a gomblyukban és az érett kalász munkára hívogat a magyar mezőkön.

*

Meghalt egy finom, elegáns szellem, aki az antik világ illúzióit hordozta lelkében és szép, okosan szép könyvekbe rötta tudós álmait, nosztalgiáit. Persze francia volt ez az elegáns szellem, a Renan és Taine fajtájából való. Csak a francia tudomány tudja igazán megmutatni, hogy ő voltaképpen művészet, az okosság, a bölcsesség, a logika és igazság művészete. Gaston Boissiernek hívják a halottat, könyveit magyarra is fordították, a régi Róma utcáit és lelkeit ő mutatta meg nekünk legjobban, legszebben.

A mi magyar antik tudósaink be sokat tanulhatnak tőle. Formát és lényegét és legfőképpen azt, hogy egy műfaj van, amelynek nincs létjogosultsága, az unalomnak, amint Voltaire mondotta, aki bizony Isten, minden volt, csak nem unalmas. Francia volt.

Szabadság 1908. június 12.

Jávorka

298.

A NYUGAT

Új számát olvasgatjuk a Nyugatnak. Magyar intellektuálisok és művészelvek adnak találkozót benne. Mind érték, mind haladás, szépséget ad vagy igazságot. És az igazságot is szépen adja. Kristálykehelyben színbort. Ady Endrének három új versét olvassuk az új Nyugatban. Három új reveláció, egy nagy lélek szent háromsága. Ady Endre most Párizsban él. Megint elszakadt az Értől. A szelleme a világ nagy fővárosában él, méltó helyén,

de a lelke az Ér partján bolyong, szomorúan, büszkén száll a nagy ugar felett. Mint valami fehér, nemes kócsag, akit éretlen gyerkőcök akartak megdobálni. Adyról ma már bátran el merjük mondani: Arany János mellett a legnagyobb poétánk. A próza és vers mind európai nívót jelent a Nyugatban. Vegyétek és olvassátok! Kevesen, de igazán, lélekkel!

Szabadság 1908. június 12.

(:)

299.

AZ ELSŐ BOTRÁNY

*

Igazán szép a szamosújvári főgimnáziumtól, hogy föláldozta magát és megkezdette az érettségi botrányok bizonyára szépen folytatódó sorozatát. Legalább lesz min botránykozni és elégtételt éreznie az emberiség azon részének, amely még innen van az érettségén és részben örökké innen fog maradni. Mert azok, akik túl vannak már rajta, azok igazán a humor magaslatáról nézik már az efféle ügyeket és ezzel buzdítják a maturáló ifjúságot: „Úgy kell nektek, csak örjtek, én is megszenvedtem annak idején!” Valóban az itt a legnagyobb baj, sőt az egyedüli nagy baj az, hogy az érettségi előtt állók éppen olyan kegyetlenül szigorúnak tekintik az ügyet, mint amennyire nem annak tartják azok, akik már túl vannak e tekintetben a kezdet nehézségein. Ha az érettségizők tudnák, hogy mennyire nem a világ még az a testimonium maturitatis, akkor nem volnának érettségi botrányok és egy csomó éretlen fiatalember érett ésszel meggondolná magát és nem keresné a diplomát ott, ahol nincsen számára kenyér!

A szamosújvári eset különösen különös. A szamosújvári érettségizők és éretlenek amiatt csinálnak botrányt, mert nagyon korán volt az érettségi, korábban, mint gondolták.

Valóban megható látvány ez, ők még várni akartak, ők még nem tartották méltóknak magukat arra, hogy az Isten és világ előtt érettekké legyenek. Persze erre a nemes és páratlanul altruista gondolatra csak a matura után jutottak és csak azok jutottak el erre a valóban önzetlennek tetsző lemondás magaslatára, akik — megbuktak a maturán. Bizonyos az, hogy az érettségi rendszer jobb is lehetne, más is lehetne, de akik már túl vannak rajta, azok mind belátják, hogy a dolog egyáltalában nem tragi-

kus, sőt és hogy ennél sokkal égetőbb kérdései is akadnak és pedig szép számmal, ennek a magyar kultúrának. Akik pedig megbuktak Szamosújváron, azok csak tanuljanak szépen és jelentkezzenek szeptemberben. De még jobb lesz, ha meggondolják magukat és jobb keresethez látnak, mint az érettségi. Vagyunk már elegenden érettek és minden diplománál szebben beszél egy jó üzlet.

Szabadság 1908. június 13.

(-m.)

300.

A SIMPLICISSIMUS

Annyi egészen bizonyos, hogy a Simplificissimus, ez a művelt világon, de kivált Magyarországon nagyon elterjedt müncheni élclap gorombán és igazságtalanul megsértett bennünket, magyarokat. Mert bármennyi szabadságot is engedünk meg a jó vicc és elmés ötlet kedvéért, kétségtelen dolog, hogy a hazugság és becsületsértés még a távol Balkánban sem tartozik a jó viccek és elmés ötletek rovatába.

Már pedig úgy áll a bál, hogy a Simplificissimus először is hazudott. Mert a híres és oly kevésbé honorált magyar loyaltás az egyszer csütörtököt mondott a bécsi császárijubilálás alkalmából. Bizony most megint igazán kurucok voltunk és szépen, okosan távolmaradtunk a hyperloyális Bécs alázatos, talpnyaló udvari ünnepségétől.

A magyar öntudat és önérzet megérezte, hogy neki igazán édeskevés köze van az osztrák császárhoz, mint olyanhoz, mikor a magyar királyban is olyan kevés része van neki. Tehát egyáltalában nem parádéztunk az öreg császár jubileumán és nem húztuk az ünnepi díszmenet diadalszekerét. És a Simplificissimus mégis tüntetően odasoroz bennünket „Ausztiria vad népei” közé, akik ott mennek szépen a díszes körmenetben. Igenis, ott mennek szépen a dánosi cigányok, a hanákok, a drótostótok, a betyárok és magyarok.

Ez a hazugság. De egyúttal ez a második nagy sérelmet is magában foglalja: a becsületsértést. Mert hogy bennünket, magyarokat egy húron pendít holmi dúvad cigányokkal és még más, cifrább perszónákkal, ez a magyarság tisztességének, becsületének olyan nyilvánvaló és aláváló megsértése, amelyen egészen méltán háborodhatik föl akármelyik kultúrmagyar.

Mert bármilyen világhírű és elsőrendű vicclap is ez a müncheni újság, ez a dolog érdemén nem változtat, sőt ellenkezőleg. Mentől világhírűbb és kiválóbb helyen történik az ilyen merénylet, annál szomorúbb és kínosabb ez reánk nézve.

Már most ebben az ügyben tenni kell valamit. Önérzetes nemzet, bármilyen szegény és kicsi is egyébként, az ilyen gyalázatot nem tűrheti magán megtorlás nélkül. Budapesti lapok már ki is találták a flastromot, amelyet a Simplicissimus ütötte nemzeti sebre tapasztani kell. De ez a flastrom nem jó flastrom. Talán még jobban elmérgesíti ezt a nyílt sebet. Ezek a budapesti lapok ugyanis a bojkottot akarják kimondani a Simplicissimus ellen.

Ugyanezt tettük pár évvel ezelőtt a Jugenndel is, amely szintén gorombán megsértett bennünket. Hát ez is valami lenne, mert a Simplicissimusnak nagyon jó üzletei vannak itt, ebben a lesajnált országban. De azért, ha ez a bojkott meglesz, a Simplicissimus egyáltalában nem fog dugába dőlni. Mert neki óriás világpiaça marad még mindig. És szépen, titkon, csempész dugárúként még mindig bejöhet.

De azonfelül ez csak a Simplicissimus malmára hajtja a vizet, az epét, a vitriolt. Hogy fog akkor ez a különben is szabadszájú organum ellenünk támadni, hogy fog a magyarellenes támadásain kacagni az egész művelt és műveletlen idegen világ! Hiszen az ilyen bojkott esetleg olyan színbén tüntetne fel bennünket, hogy mi egyébként erőtlenc vagyunk az ő szatirájukkal szemben és találva éreztük magunkat. Itt mást kell csinálni. Meg kell mutatni annak a müncheni lapnak és annak a tanulatlan és neveletlen vicclőnek, hogy mi is vagyunk valaki, sőt mi számot teszünk már az európai műveltség versenyében. Meg kell mutatni a Björnsonoknak és Simplicissimusoknak egyaránt, hogy igazságtalan és ostoba eljárás a mi becsületünk megsértése és értékes, komoly, egyre gazdagodó, sőt Európában hódító úton járó nemzeti kultúrának letagadása, lenézése. Az idegenben élő és idegennek dolgozó magyar írók és művészek igazi nemzeti missziót végeznének, ha erre a munkára minél hamarább vállalkoznának. Mert ez elsősorban az ő dolguk és hogy eddig nem igen tették, az ő hibájuk.

A német kultúra különösen nem panaszkodhatik ránk, sőt nagyon is meg lehet velünk elégedve. Többet mondunk, le van kötelezve irántunk, de ő nem érzi ezt. Gondoljunk csak Reinhardték vendégjátékaira: a magyarsajtó legelőkelőbb, legjelesebb írói vetélkedtek az ő dicséretükben és például a Wedekind

hírhedt darabja, amely külföldön részint nem kerülhetett színre, részint megbukott, nálunk rengeteg ünneplésben részesült. Egy szóval, ez a Magyarország egyáltalában nagyon jó és finom ország, mikor a németek itt vannak és tapsokat és aranyokat aratnak, de egyszerre Barbária és oláh cigányok, úticifrák és betyárok hazája lesz, ha arról van szó, hogy a Jugend vagy Simplificissimus viccelni akar. Hát erről kell felvilágosítani a németet. És pedig okosan, hamarosan.

Ami pedig a megsértett magyar érzést illeti, annyi bizonyos, hogy ezért a súlyos sértésért elégtételt kérünk. Meg kell mondanunk keményen Münchenben megjelenő és Magyarországon elterjedt Simplificissimusnak, hogy mi nem vagyunk olyan utolsók, ahogy az a rajzoló gondolja.

Hogy nagy és nyugati lelkű, gondolkozású íróink, művészeink egész légiójáról tudunk beszámolni, ha úgy akarja és ha ezekről nem tudott eddig semmit.

Meg kell mondanunk neki önérzetesen, kemény, karakán őszinteséggel, hogy vagyunk jó sok ezren magyarok, igenis magyarok, akik a Simplificissimust az ilyen rossz viccnek se mondható pokrócságok dacára is megértő lélekkel tudjuk olvasni, élvezni.

Hogy vagyunk jó sok ezren mi magyarok, nem is mind művészek vagy viccelők, akik egészen értékelni tudjuk egy Th. Th. Heine csodálatosan merész vonalvezetését és színfoltjait, egy Jules beteges és vadul modern vízióit, egy Olaf Gulbranson pompás színharmóniáit és diszharmóniáit, sőt különbséget tudunk tenni egy Reznicek kellemes, delikát finomsága és szépszámú német majmolói üzleti szépségei között. Meg kell mondanunk azt is, hogy bármily nagyra tartjuk például Reinhardték modern színjátzásának egységes tónusú, remek fegyelmű összjátékát, azért egy Hegedűs Gyula, Forgács Rózsi, Varsányi Irén, Törzs Jenő modern művészete egész nyugodtan kiállja velük a versenyt. És azt se tudjuk eltagadni, hogy például bármily nagyszerű és gazdag is a mai német irodalom és művészet, egy Ady a lírában, Bródy a drámában, Rippl-Rónai vagy Ferenczy, vagy Mednyánszky a festészetben van akkora, hogy nagyon is számot tenne a Simplificissimus hazájában. Végre is, mert kevesen vagyunk, ez nem jogcím arra, hogy bántsanak bennünket. Ez csak a barbár hordáknál volt jogcím erre.

Goethe és Nietzsche országa pedig nem barbár ország. Legalább eddig művelt ország volt. Az igaz, hogy egy idő óta a

köpenicki kapitányok és Eulenburgok is ott születnek. És a cézárokok nagyzási mániája is ott terem. De mi nem szeretnénk bántani Germániát, bár Germánia bánt bennünket. Mi csak Nietzsche-re gondolunk, aki egyszer azt írta egyik könyvében: A Rákóczi induló a világ legszebb indulója. És Petőfi dalra ihlette Nietzsche-t. A mi Petőfink. A mi egyik büszkeségünk. Mert vannak elegen!

Nagyvárad Napló 1908. június 20.

(j. gy.)

301.

DUTKA ÁKOS VERSEI

Vagyunk néhányan, szegény és gazdagálmú legények, akik új virágokat nyitunk a magyar ugaron, azon az ugaron, amelyet a mi szomorúan büszke vezérünk, Ady Endre megénekel. Minket, ártatlan és kevély poétákat ügyes kalmárok szeretnének kijátszani egymás ellen, de mi, Párizban, Szegeden és Nagyváradon, mindig valahogy összetartunk, szeretjük, mert ösmerjük egymást és csak egy a vágyunk, minél szebb magyar, új verseket írni. Akár Ady írja, akár Dutka írja, akár én írom, mi megértjük, becsüljük, honoráljuk egymást. Hogy mit szól hozzánk a tanári kar, a Newyork-kávéház és a kálomista eklézsia, nekünk nagyon mindegy, mi várunk, mi a magyar és egyéb jövődőt a magunkénak érezzük, egészen biztosan. Most pedig a Dutka Ákos verseiről van szó. A kritika, a budapesti kritika szokott diplomatikus modorában bánt el ezekkel a szép, finom, nagyon szomorú, de őszinte versekkel. Egy sokat élt, vergődött és még mindig nagyon vergődő testvérem egyéniséget, színt, dallamot reveláló verseiről van szó. Ez a Dutka Ákos egy nagy mimózálélek. Egy bús, ezüstöshangú colhárfa. Olyan sejtései, remegései vannak, amelyek becsületére válnak minden nyugati poétaléleknek. Az ő színei az ő színei. Az ő bánata az ővé, viseli is, életében, költészetében egyaránt. Lehet, hogy sok monotonía van még benne, de amit ez a monotonía kifejez, az nagy érzés és az igaz művészettel, szuggesztív hatalommal szól hozzánk. Mindenesetre van ebben a sokat vitatott és igazán még nem méltított verseskönyvében egynéhány vers, amelyet jogos nyugalommal és büszkeséggel sorolunk a mai magyar verses költészet legszebb, legőszintébb és legmélyebb harmóniákat sejtető versei közé. Ott van a názáreti éjszakák egy-két darabja, amelyek Jézust, a fehér názáreti embert még közelebb hozzák a mi mai

szívünkhöz, ott van Salome éje, amelyben a modern ember szomorú pogánysága oly gyönyörű igazsággal szól hozzánk és ott van a meótiszi leányról szóló szerelmes ének, amelyet már is utánoznak. Dutka Ákost szeretem és nagyrabecsülöm. Akik velem is így vannak, olvassák el őt.

Szeged és Vidéke 1908. június 27.

(j. gy.)

302.

A DIURNISTÁK

Nagy dolgok történtek csütörtökön a szegedi városházán. Kis emberek nagy dolgát intézték el a város urai. A diurnisták díját javították nagy huza-vona, egy órás komoly tanácskozás után. Egy kis szociális olajat csepegtettek a szegény, de becsületes napidíjasok égető sebciire. Arról volt szó, hogy a városi napidíjasok már nagyon is odavannak. Már az éhségbér jellegével kezd bírni az a fizetés címén odaadott alamizsna, amit napról-napra kapnak, hogy napról-napra éljenek, illetve dolgozzanak tovább. Mert hiába, dolgozni és élni: ez két egészen más dolog. Annyira más, hogy a mai világban úgy áll a bál, hogy egy ember ennek a két fontos funkciónak csak az egyikét végzi. Mert bizony csak így tud megállni a dolgok mai rendje, az a bizonyos társadalmi egyensúly, ahogy a bölcsek nevezik. Az egyik fajtájú ember dolgozik de ezért napidíjat vagy havi díjat kap, a másik fajtájú ember pedig él és ebből él, még pedig szépen. Nem akar ez holmi programbeszéd lenni, kérem szépen, csak bizonyos kézzelfogható igazságoknak csöndes konstatálása. De azért azok az embertársaink, akik dolgozni szoktak, azok is nagyon különböznek egymástól. Vannak, akik a mai szociális élet berendezése folytán eleget keresnek a verejtékes munkájukkal és bizonyos enyhe melankóliával gondolnak holmi nyugdíjakra, amelyek kijárnak, ha már nagyon keveset dolgoztak és amikor már élhetnének, ha ugyan egy élet robotja után még lehet élni. De ott vannak a másik oldalon nagy, tömör, szóvalan, megadósos és lemondásos falankszban azok, akiknek a Nagy Pénztáros csak arra a napra juttat betevő falatra valót, amely napon robotolni tudtak. Akkor is csak annyit, éppen csak annyit, hogy másnap megint a munka, a szent robot glédájába álljanak és estig valahogy ki ne dőljenek. És minden reggel ott várják őket azok a bizonyos poros akták, a szürke hivatal, a mogorva arcok és ők

róják, rovogatják egyik napról a másik napra a tintás szarkalábakat, betűket, számokat és szépen, biztosan a betöltendő rubrikákat. Nagy poéták, az Ember mélyeséges megértői és szeretői, egy új világ krónikásai sok, sok megható írást írtak már róluk, a napidíj robotosairól, a legszürkébb, legcsöndesebb dolgozókról. Míg az Élet arany napja és világos éjszakája ragyog sokakra, másokra, addig ők a szürke Gond hámjába fogva, viszik előre a mások szekerét. Álmaikat is csak félve szövögetik, mint ahogy hálót sző a pók, a szerelmet csak lemondással ösmérik és legnagyobb erényük, hogy „tűrik a hivatalnak packázásait”. Sohase felejttem el Szöri Józsefnek, ennek az erős szociális érzéstől dagadó lelkű szegedi festőnek pompás karikatúráját, amelyen egy ilyen hivatalnok jubileumát örökítette meg a nagy intelligenciájú piktorlélek.

Mennyi fojtott keserűség, lázongás, szatíra és szeretet él ezen a kis képen. A szürke robotos alázattal és boldogan nézi „szeretett főnökét”, akitől teste, lelke függ, a többiek is mind tudatában vannak annak a fölemelő pillanatnak és szerencsének, amely a főnök magas megjelenésével érte őket. Az ilyen képek beszélnek. Beszélnek azok helyett is, akik csak robotolni és lemondani tudnak.

Egyébiránt most az történt, hogy a városi tanács — tekintettel a nyomorra és egyébre — kiutalta a diurnisták fölemelt fizetését. Akik eddig egy koronát és hatvan fillért kaptak, azok ezentúl két egész koronát kapnak a napi robot, körmölés és lemondás fejében. Mily öröm, mily nagylelkűség! Így már talán érdemes — dolgozni. Élni persze, így még mindig nem lehet, no de az sok is volna egy embernek egyszerre. Az emberi szív ugyanis, mint azt a régi jó költők olyan szépen kifejtették, a nagy boldogságot se bírja el, ha az nagyon nagy.

Szeged és Vidéke 1908. július 3.

Igric

303.

SZÍNJÁTÉK KÉT SZÍNHÁZ KÖRÜL

A Népszínház-Vígopera gyalázatos bukásában holmi nemzeti kulturális veszteséget látnak egynémelyek, érdekelt, vagy nagyon jóhiszemű emberek. Pedig úgy áll a bál, hogy az egész bukás voltaképpen nem más, mint egy rossz üzlet csődje. Mert a Népszínház már jó idő óta minden volt inkább, mint a nép szín-

háza, sőt nagyon is az egyesek színháza volt. Naiv műkedvelők és éppen nem naiv pénzkedvelők vállalkozása volt évek óta ez a régen oly dicsőséges műintézet és lassú, de biztos züllése egészen a vaskényszerűség műve volt. Egy színház ugyanis kétféleképpen töltheti be helyét: vagy igazi kulturális hivatást teljesít az irodalom, a művészet szolgálatában, kellő és pedig nagyon is kellő anyagi erők alapján, vagy pedig egyszerűen jó és hasznos üzlet, mint a budapesti és vidéki színházak általában. A Népszínház kezdetben az első álláspontra helyezkedett és pedig fényes erkölcsi, sőt anyagi sikerrel. A magyar népszínmű aranykora a Népszínház nevéhez fűződik, sőt nyugodt lélekkel mondhatjuk, hogy a Népszínház üdvöskéjének, Blaha Lujzának egyéniségéhez.

Ebben a korszakában a Népszínház nemcsak a magyar irodalmat általában és a színművészetet különösen, de a magyarosodást, a nemzeti szellemet is erősen és hatásosan szolgálta, fejlesztette, terjesztette. Ez történeti tény.

A Népszínház alkonya ott kezdődött, mikor nem elégedett meg azzal az anyagi sikerrel, amely ezzel az erkölcsi sikerrel velejárt, hanem a nemes művészet teréről a tiszta üzlet terére próbált lépni. A Népszínház sorsát akkor pecsételték meg, mikor cz a valóban szép múltú, érdemes tradíciókkal dicsekvő műintézet a színházi divat szolgálatába állott. Mikor föl hagyott a magyar népszínmű kultuszával, mikor nem elégedett meg előkelő, művészeti nívón álló francia operett játszásával, hanem behódolt a lelketlen és főleg művészietlen és irodalomellenes angol táncoperettek és egyéb mókák efemer divatának és erre alapította az üzletet és e célra fogta színészeit és közönségét. Az üzlet üzlet elve itt az egyszer nem fizette ki magát. Mert csakhamar erős verseny fejlődött közte és más színházak között, amelyek hagyomány nélkül és leplezetlenül áldoztak az angol táncos múzsa könnyű és könnyelmű oltárán. Minden színház szerzett saját külön üdvöskét magának és a Népszínháztól mindig elszerezték az ő üdvöskéjét. Egyszóval: az üzlet nem vált be a Népszínháznak és igazgatói sorra buktak, nívója rendre süllyedt, régi hagyománya gyökerestől elpusztult. Ekkor azután újra festették a régi házat és Népszínház-Vígoperának keresztelték.

Ilyen felemás címmel és még ennél is gyöngébb programmal nem élhetett tovább egy esztendőnél. Egy szó, mint száz: a Népszínház-Vígopera vége igen szomorú dolog egyesekre nézve, de a nemzeti kultúra szempontjából csak tisztító nyári zivatar-

nak mondható. E bukással egyidejűleg a régi Nemzeti Színház épülete is beadta a kulcsot és így egy másik kérdés forog a minisztérium szőnyegén: mit csináljanak a Nemzetivel színház nélkül?

Egyelőre abban állapodtak meg, hogy amíg az új épület föl nem épül, költözzék át a gárda a Népszínházba és folytassák egyelőre ottan játékaikat. Hiszen a magyar népszínmű bölcsőjét úgyszólván a Nemzeti Színház régi nagy művészei ringatták, Szigligeti az ország első (akkor egyetlen) műintézetének írta a Szökött katonát és népszínművei egész diadalmas sorozatát. Mi ehhez hozzáteszszük azt, hogy a legjobb új magyar népszínművet, Gárdonyi Borát is a Nemzeti színészi játszották, nem is említve, hogy újabban csak a Nemzeti Színház tett egy keveset a magyar népszínmű érdekében (Balassa—Szalóki, Pakots, Verő György darabjai előadásával). De tovább megyünk: vajjon miért ne maradhatna a Nemzeti örökre a Népszínházban?

Mi szüksége van az államnak arra, de mi szüksége van az egész magyar kultúrának és különösképpen a Nemzeti Színháznak arra, hogy egy külön palotát emeljenek a Nemzeti színészi számára? Ha a Théâtre Française épülete, ha a Molière háza szűknek, alkalmatlannak bizonyulna arra, hogy benne tovább játs[s]zanak az ő művészei, akkor minden művelt ember a világon értené, hogy a franciák új, megfelelő és méltó és stílszerű csarnokot emelnek ennek a bizonyos művészetnek számára. De, sajnos, a Nemzeti Színház jelenleg semmi igazi, maradandó, értékes nemzeti tradíciót, stílust, igazságot sem képvisel. Mert az csak napnál világosabb, hogy az Egressy Gáborok, Fánccsák, Szentpéteryek, Barták magyar művészete ma nem él tovább, ma egyáltalában nem él a Nemzeti Színház nevű budapesti műintézetben. És az is bizonyos, hogy a hetvenes és nyolcvanas évek franciás, vagy úgy mondjam ifjabb dumás és burgszínházi színjátszása sem virágozik tovább, mert az először is nem gyökeresen magyar, másodsor is fejlődésre képtelen művészet.

Ami pedig az irodalmi tradíciókat és a modern drámával való kapcsolatot illeti, e tekintetben igazán kevés köze van a mai Nemzeti Színháznak a magyar irodalomhoz és kiváltképpen a mai, élő, fejlődő és diadalmasan fejlődő magyar drámai literatúrához. Egy jó idő óta igazi tehetség csak véletlenül kopogtat a Nemzeti Színháznál, akkor is hiába, egy idő óta a tehetségtelenek menedékhelye és a rossz darabok lerakódóhelye lett az ország

első műintézete. Ilyen körülmények között igazán nem kellene sokat töprengeniök az intéző köröknek, mikor arról van szó, mi legyen a Nemzeti Színházzal? Az egyetlen, szinte önkénynt kínálkozó és gyökeres megoldást csakis ez nyújthatja: telepítsék át a Nemzetit a Népszínházba és maradjon is ott.

Vegye át a Nemzeti a régi Népszínház magyar és kötelezően komoly tradícióját: folytassa a népszínmű lelkes, becsületes, okos kultuszát, egyáltalában kultiválja a legnagyobb mértékben, igazi művészi hittel és erővel a régi és az új magyar drámát és az antik és modern klasszikusokat.

A kormány anyagi és erkölcsi támogatása mellett az igazgató teljes függetlenséggel járjon el mindig a művészi ügyekben, a színház ne lehessen se nyugdíjképes tehetségtelen színészek aziluma, se miniszteri hivatalnokok önképzőköre. Mert, bármit beszélnek is szkeptikusan okos irodalmi és üzleti emberek a színházak csődjéről, estéjéről és egyébéről, a jelek éppen most azt mutatják, hogy egy színház prosperálásához bizony-bizony nem elég a rideg „üzlet-üzlet” elve. Bizony művészet és irodalom is kell hozzá és míg a mai emberiség egy nagy átlaga primadonnák panamáit és benzinbűze után bolondul, még mindig vannak és lesznek elegenden, akik a világot jelentő deszkákon a művészet szavára kíváncsiak, akik érzik és tudják, hogy a dráma a legmagasabbrendű művészet és a színház mégis az egyetlen hely arra, ahol ez a művészet a maga igazi mivoltában nyilatkozhatik meg. Ennek a művészetnek a kultuszát kellene függetlenül, lelkesen, komolyan szolgálnia a Nemzeti Színháznak a Népszínházban, abban a házban, amelynek igenis van, bár egy idő óta mellőzött, tradíciója és amely ház éppen elég és alkalmas arra, hogy benne jó színészeket és jó drámákat lásson az, aki nem csupán a Berta panamájára és a Sára autójára kíváncsi.

Szeged és Vidéke 1908. július 7.

Juhász Gyula

304.

GYILKOLT A VASÚT

A magyar ugaron megint gyilkolt a gép, a magyar kultúra szerencsétlen gépe. A pirosszemű szörnyeteg megint igazi szörnyeteggé változott, a haladás, a békés közlekedés, az emberi közösség modern eszköze gilotin lett tegnap éjjel a hortobágyi pusztán. Egy áldatlan és tűrhetetlen és türelmetlen rendszernek nem első,

de szeretnénk remélni, hogy utolsó balszerencséje ez, amely vért és életet követelt megint. Halottak és nyomorékok feküdtek a hortobágyi pusztán, a délibábok országában, mert a magyar állam talpfái nincsenek rendben, mert a magyar állam váltói hamisak, mert a magyar állam nem vigyáz az életre és a haladásra.

A magyar ugaron megint gyilkolt a gép. Miféle rendszer az, amelynek még a személyvonata is életveszélyes, amelynek még a tehervonata is gyilkolni szokott? Miféle rendszer az, amely ennyire nem vigyáz a legdrágább emberi javakra, amely ennyire nem tanul a maga kárán, a mások halálán? Tavaly a gyorsvonat vitte halálba a csöndesen, békén szunnyadó utasokat, de a gyorsvonat mégis kockázatosabb hőlmi, amely a szelek szárnyával versenyezve robog át vörös szemével, szikrázón, szédítón az alvó, tespedő, lomhán bámuló magyar ugaron át. De most a jámbor, a szerényen loholó, a polgári arany középszerrel haladó személyvonat is cézári mániába esett és halált hozott és roncsokat dobott az éjszakába.

Ez már mégis csak örületesen kínos érzéseket vált ki belőlünk, ez már mégis csak megrendítheti bennünk azt a kis és egy idő óta egyre fogyó hitet, amelyet a magyar állam életvédő, oltalmazó erejébe vetettünk. Hát a modern ember élete, a magyar ember élete ennyire semmi, ennyire „niemand” a magyar államasútak előtt? A magyar ugaron utazó egyúttal a végrendeletét is megírhatja? Pedig most nem is amerikázik a vasút, pedig most szent a béke, legalább azt mondják! Most boldog harmoniában él a 320. számú őrház piroszászlós kis baktere és a nagyszakállú vasútgróf öméltósága. Most csak a talpfák nem jók, most csak a váltó hamis, most csak a vonat gyilkol. A vonat pedig csak egy lelketlen szörnyeteg, egy buta állat, egy oktalan Behemót, amelyet csak a nagy Zola isteni fantáziája lelkesít át és elevenít meg.

Apropos: Zola. Nem ismeri a mai rendszer, a mai kormány, a mai vasutak minisztere a Zola fönségesen haragos, döbbenetesen hatalmas szimbólumát. Megy a vonat, zakatol, vágat a pusztákon, falvakon által. És viszi magával a mai hatalom oszlopaikat, támaszait, erőit, rabszolgáit: a szegény, elcsigázott, kemény és gyilkos katonákat. Megy a vonat és rajta vígan és fáradtan dalolják a katonák a nemzeti indulót.

A múlt dalát, a hatalom dalát. És a vonat egyszerre megőrül, megvadul, fékét veszti és nekivágat a riadó mélységeknek a katonákkal együtt a mai hatalom támaszaival, embereivel együtt.

Nem gondolják a vasút és egyáltalában a magyar ugar mai urai, hogy hiba van a kréta körül? Hogy a gép, a magyar kultúra szerencsétlen gépe nem gyilkolhat sokáig büntetlenül, hogy a legfelsőbb amerikázás nem tarthat így sokáig? Mert mégis csak véresen igaztalan és lázítóan kegyetlen dolog az, hogy, amíg arra hajszálfinomán ügyelnek, hogy a miniszter és egyéb nagy urak hálókocsija tiszta legyen, mint a hó és kényelmes, mint a paradicsom, addig a többi, közönséges urak és parasztok élete egy idő óta nincs biztonságban és kutyába vétérik a vasúton és a magyar élet egyéb utain egyaránt. Mi magunk szemtanúi voltunk egy nagy magyar városban, mikor egy kis hadnagy a kardjával kétszer fejbe vágott egy rendőrt, aki őt megszólítani merte holmi kihágás miatt. Más kormány alatt a prostituált koalíciós prés országvilággá kiáltotta volna a valóban hallatlan esetet és a királyhoz ment volna a jussáért, most csöndesen elhallgattak vele, mert most jóban kell lenni minden hatalommal, amely a szegény magyart préseli, nyúzza, vekszálja, űzi, kergeti — a halálba és Amerikába.

. . . A gyilkos vonat pedig vígan robog tovább. A piroszászlós kis baktetek közönyösen köszöntik órállomásukon s ha megint elhalad Szoboszló táján, nem érez megilletődést a pirosszemű szörnyeteg. De a vonatot emberek vezetik és a vonat bűnét embereknek kell vállalniuk.

Ha a magyar vonat gyilkolni szokott, annak a magyar vonat urai az okai. És a magyar vonat urai most már levonhatnák az üdvösséges tanulságot. Hogy nem a szalonkocsi a fő, de minden utas életének biztossága. Hogy nem a parádé a fontos, hanem a lényeg. Hogy nem az állomás háromszínű lobogója és zománcos címere teszi és jelenti a magyar kultúrát és annak diadalát, hanem a humanizmus, a haladás, a biztonság, az emberi szolidaritás minden vonalon.

Még a hortobágyi vonalon is. Még a szegedin is. Ha pedig ez nem akar így lenni, akkor ekrazitot teszünk a mai rendszer alá. Inkább az ekszplodáljon, mint a mi életünk, mint a magyarság élete. Écrasez l'infame!

Szeged és Vidéke 1908. július 8.

Budapesten, a város közepén, fölrobbant egy gyár. Mert Budapesten robbanós gyárak is vannak a város közepén. A helyiség, amelyben a robbanás történt, szépen be volt zárva. A helyiségben egy sereg bérszolga dolgozott. Mert Budapesten a bérszolgákra rá is zárják az ajtót a robbanós gyárakban. A bérszolgák halálra égtek, egynéhányan porig. Mert ők csak közönséges bérrabszolgák voltak. Szerényi államtitkár is megjelent később a helyszínen és tudomásul vette, hogy a robbanós gyár a város közepén volt és esetleg úri embereket is robbanthatott volna. És Szerényi államtitkár a fejét csóválta, mert valamit csak tenni kell ilyen szomorú alkalommal.

Később a helyszínére érkezett maga a tűzoltóság is és oltáshoz látott. Oltani kezdte az elégett hamvakat és megállapították, hogy mi okozta a végzetes szerencsétlenséget. A bajt a robbanás okozta. Aztán megállapították az áldozatok személyazonosságát, mert a gyárosnak erre szüksége van, nehogy a halottakat is tovább fizesse és nehogy azok is kárpótlást kapjanak, akik még élnek. De jóval előbb, mint Szerényi államtitkár, sokkal előbb, mint a tűzoltóság, még előbb, mint a sarki rendőr, minden hivatalosnál és nem hivatalosnál előbb, még a riporternél is előbb jelent meg a tett színhelyén a mozi, a mozi, a gyorsfényképes mozi, a magyar kultúra előfutárja, a haladás bajnoka és a többi. Javában robbant a gyár, javában sülték a modern infernó katlanában az élő, égő emberek, javában másztak a negyedik vagy harmadik emelet párkányaira és javában ugráltak fejjel lefelé, mialatt a szerény és túlbuzgó moziember szépen, nyugodtan, bölcsen és okosan gyorsfényképezte őket, levette őket, megörökítette őket, elkönyvelte, műsorra tűzte, megcímezte, alcímezte őket, ahogy ez már szokása.

Bernhard Shaw atyamesterem véres és fanyarul maró iróniája tudná elég merészen és elég döbbenetesen megfogni ezt a modern, ezt a páratlanul szörnyű tragikomédiát.

Íme, a torkigzabált jólét és agyoncsigázott kultúra kellős közepén, az úgynevezett huszadik században, a Rördnek muszaj lönni és az Idő pénz stb. korszakában egy gyár fölrobban, egy tucat ember odaég és előbb bukkan föl a kinematográfós masina, a mozgóképes ember, mint a tűzoltó, mint az életmentő. Íme, a Munka, a Haladás és a Szervezkedés századában, sőt

aranykorában egy robbanó gyárba zárnak munkáséleteket és amikor a gyár istenigazában robban, explodál, detonál, ég, akkor nem találják a kulcsot, akkor nincs tűzcsap, akkor nem lelik a telefont, akkor elfelejtik értesíteni a tűzoltót, akkor csak a mozi jön, lát és lekap, akkor a komédia a fő, az üzlet az első és az utolsó, a legeslegutolsó a dolgozó, égő embernek csúfolt rab-szolgák élete. Íme, ez a modern budapesti mozikultúra képe, íme, ex uno disce omnes. És mint jámbor eleink írták, históriáik napnál világosabb, sőt még az auerstrimpflinél is világosabb eseményei után: Sapienti sat! A gyár fölrobban, az ajtó zárva, a munkás ég, a mozi fényképez, Szterényi kondoleál, a tűzoltó elkésik, pénz beszél, kutya ugat . . .

Szeged és Vidéke 1908. július 10.

Jegyenye

306.

LESBEN

*

Már megint pofon ütötték a modernséget. Nekiugrattak a modern szimbolisták egyik tehetségének Ady Endrének. Rossz stílus, csupa idegenség, dohos nemzetközi szag, szakszervezeti fölfogás jellemzi az új irányt s vezetőjét Ady Endrét — jegyzi meg a cikk, amely maga szempontjából nem mond újat. Hozzászoktunk mi már ahhoz, hogy a progress[z]ív embereket husángokkal dorongolják fejbe Magyarországon, de ezúttal a jelzett támadás még szelíd fogpiszkálónak se bizonyult jónak.

A tény maga nem nagyon érdekes, de minden jelenségét megtaláljuk benne annak a szomorú nyavalyának, mely társadalmi és kulturális, főleg pedig politikai életünk testét rágja. Ez a betegség pedig az, hogy nálunk csak féligazságok vannak, szabadalmazott igazságok uralkodnak. A teljes igazság: forradalmi. Aki szemébe vágja a politikusnak, hogy jezsuita politikát űznek, aki a pauszálé-rendszert ostorozza, aki azt mondja, hogy kultúránkat osztályérdek mozgatja, mivel teljes igazságot mond — tehát gonosz nemzetközi.

Nem egészen úgy áll a dolog, jó urak! Nietzsche és Bernard Shaw gúnyosan pökhendi tanítványai, akik igazságért áhítoznak, csak nem tudnak megalkudni az önök paklizó igazságaival. Ennyi az egész. Oda rikoltják az önök fülébe, hogy nem lehet

a teljes igazságot ott érvényre juttatni, ahol politikai akrobaták, zsonglőrök és fekete gondolkodású reakciósook szövetkeznek.

Ezért gyűlölik nálunk az Ady Endréket, mert robbantanak, mert megmondják, hogy bűzlik valami Dániában. A nemzeti önérzet megsértését látják abban, ha valaki a visszaéléseket, a grundolást meg akarja szüntetni, s purifikálni akar. A féltve őrzött nemzeti sovinizmust tépázza az meg, aki a hazugságról lehúzza a nemzetiszínű takarót.

Természetes kényelmesebb ezalatt a lepel alatt szónokolni. De a tragédiáknak is kell anyag, mert honnan venné Ibsen az ő nagy ideális embereit, akik forradalmaknak csúfolt igazságokért lesznek göthös, paralitikus romhalmazokká, ha nem rugdalná meg őket a világ.

Az Ady Endréknek is, akik hideg igazságokat vágnak az emberek fejéhez, ez a sorsuk. De ez elégtétel is egyúttal itt Magyarországon.

Nemcsak nyugatról és északról, de délről is jönnek néha örvendetes kultúrizenetek, radikális emberi tettek hírei a szegény Magyarországhoz. A múltkor a norvég storthing kimondotta, hogy a „Le a trónnal, oltárral és pénzszszákkal” fölliratú szocialista jelvény nem izgatás, most pedig Rómában, a kereszténység úgynevezett fővárosában a városi iskolaszék kimondotta, hogy a vallástan nem rendes tárgy, abból osztályozni nem lehet. Nálunk a múlt hónapban egy fiatal diák agyonlőtte magát, mert minden tárgyból átment a vizsgán, csak a vallástanból buktatta el egy rideg, kegyetlen papi ember, aki előtt természetesen a teológia még mindig a tudományok tudománya és a többi, világi tudományok csak szegény szolgálói neki. A római rendelet híre bizonyára élénk borzongást kelt Apponyiék körében, de hála Istennek, Róma még mindig elég messze van innen és ha kell, hát a magyar ugaron több lesz a feketeség, mint a középkor fővárosában, Rómában. Pedig már valóban ideje volna, hogy mindenki lelkiismereti és gondolati szabadságának épségben tartása végett, legalább az állami iskolákban a vallástan ne legyen kelleetlenül bemagolandó tantárgy, amelyből buktatni lehet, végre is a hit nem tudás dolga és nem klasszifikálható valami. De nálunk még, úgy látszik, nagyon is az.

Szeged és Vidéke 1908. július 12.

UTAZÁS EGY ARCKÉP KÖRÜL

Dorian Gray híres arcképe óta még nem volt arckép, amely annyi és oly csodálatos változáson ment volna keresztül, mint Bermudezné arcképe, amelyet száz éve a halhatatlan Francisco Goya festett és amelyet most a kiváló Térey Gábor vett meg a számunkra. A kiváló Térey Gábor a portrét mint remekművet vette meg nagy pénzen. És ettől fogva Bermudezné képe elkezdett változni, változni, a magyar kultúra képére és hasonlóságára. Másnap már értéktelen mázolás lett belőle, harmadnap közönséges svindli, majd ismét még eddig utól nem ért remekké, majd meg a különben lángeszű Goya elhibázott alkotásává lőn.

A magyar műkritika végre is tanácstalanul állott és egyetlen szempontból kezdte nézni a dolgot, abból a szempontból, amelyből a képet terézvárosi polgár nézi: Megér-e egy arckép oly nagy summa pénzt, vagy pedig nem ér meg? És nagy általánosságban, tekintettel a honi viszonyokra és arra, hogy úgyszólván minden benzín bűzlik Dániában, ráolvasták végre a kemény szentenciát, hogy nem éri meg a pénzt, mert hát nem éri meg. A kiváló Térey Gábor, akiben a nagy Pulszky Károly lángeszének szikrája él, azonban nem elégedett meg a garasos honi kritika ilyen eljárásával és egy szép és okos kritika keretében kimutatta, hogy a korszakos Goyának ez a képe, Bermudezné asszony portréja igenis nagyon értékes kép, igenis megéri a pénzt és nyeresége és díszje lesz az egyre gazdagodó Szépművészeti Múzeumnak. Mint ahogy a Pulszky Károlytól vásárolt és annyit fessegetett Sebastiano del Piombo-féle nagy arcképről is kiderült lassacskán, hogy milyen nagyszerű dolog, hogy igazi mestermű, amely ritkítja párját.

És erre mit tesz a garasos honi műkritika? Hát egyszerűen el kezd levelezni az átkozott és gyanús hírvű művelt Nyugattal, el kezd levelezni Richard Mutherrel, a Kunst mesterével, Max Nordaual, a paralízis atyamesterével és közzéadja az ő tekintélyes leveleiket és hozzáadja a maga locsogós, fecsegős kommentárját. És a közönség, a nyájias olvasók jórésze nem veszi észre, hogy Richard Muther azért neheztel a Goya képére, mert nem lett az övék és Max Nordau azért sokallja a pénzt a képért, mert az ő cionista ábrándjait egy-két zseniális magyar írónk a

múltkor kiporolta. A kép értékes voltát és eredetiségét persze a német is elismeri szépen.

A magyar műkritika pedig hallgat és az ügy elhallgat. Ennyi tudatlanság és ügyefogyottság honol nálunk művészeti téren. Ennyire nem tudnak nálunk felülemelkedni kicsinyes elfogultságokon, párttekineteken és klikkszemponatokon. Még ha egy nagy és halott, sőt halhatatlan spanyolról van is szó, akkor is a kalmármérlegre és a szubvencióra néznek, nem a műtörténelembe és a saját lelkükbe. Miért? Hát legfőképpen azért, mert nem értenek a dologhoz. Mert nincs szemük és nincs lelkük hozzá, csak érettségi bizonyítványuk és esetleg oklevelük van a művészethez. Mert a mi iskoláink még mindig nagy távolságra vannak a mai élettől és a mai művészettől. Mert teljesen hiányzik még nálunk az a művészi oktatás, amely nélkül az iskola igazán modern embereket, széphez értő és szépet megérező embereket nem nevelhet.

Aki nálunk mégis ért a művészethez, az vagy maga is született művészlélek, akit még ez a mai iskola sem tudott kiszárítani és lepréselni, vagy erős akaratú ember, aki az iskola nagy mulasztását e téren később, az életben, nehéz stúdiumok árán pótolni tudta és miután kikerült az iskola zugából, megtanult látni a saját erejéből. Mégis különös, hogy míg a mai iskolák egyik és fő típusa, a gimnázium — az antik világ megismerésének örve alatt — nyolc meddő esztendő telt el azzal, hogy a diák végre mégse tudjon lefordítani egy ép mondatot Tacitusból vagy Horatiusból magától, addig teljesen mellőzni tudja a görög szobrászat remekeinek méltó és kellő bemutatását, ismertetését, szépségüknek föltárását.

De hiszen ez ma szinte lehetetlen is. Mert a magyar tanárképzés maga e tekintetben oly botrányosan hiányos, hanyag és alkalmatlan, hogy a legtöbb filológus tanár anélkül hagyja el az egyetemet, hogy a művészeti dolgokról egy igaz szót hallott volna. Már pedig a művészet szeretetének, a művészi érzésnek fölkeltéséhez nem elég még a kellő tudomány sem, bár ez is hiányzik.

Szükséges volna ide a fogékonyság, lelkesedés a dolog iránt, egy kis szabad, őszinte, érdektelen művészi lendület. Valami abból, amit Péterfy Jenőben oly mélységes gyönyörűséggel szemléltünk. És amelynek szinte szigorúan következetes ellentétét látjuk érvényesülni a mai oktatás majdnem minden vonalán.

Pedig hiába: böse Menschen haben keine Lieder. És jaj az olyan nevelésnek, amely a lelki nádpálcával és a lelki okuláréval működik.

Szeged és Vidéke 1908. július 12.

Juhász Gyula

308.

ÉRTESÍTŐK

— A szegedi iskolák egy esztendeje —

309.

AMKE

Nem tudtuk elgondolni sehogysem, mért oly borús hazánk egén a felleg, sohasem tudtuk, mért oly szomorú a magyar nóta háromszáz év óta és mi kell a magyarnak, de most már megtudtuk. Megmondotta végre-valahára egy tanár, aki eddig a székely fürdőket és a magyar tanügyet támogatta, most pedig kimondotta a nagy szót, amelytől Szezám megnyílik, a szemek fölnyílnak, a zsebek megnyílnak, és a sebek, a jeles magyar nemzet sebei behegednek. Nincs többé kopasz fej, nincs többé bűz Dániában, mert a gordiusi csomó, avagy göb meg van oldva. Meg kell alakítani az AMKE-t, mondja ő, az új Széchenyi, a legújabb Széchenyi.

Mi az az AMKÉ? Talán az amerikai magyarok közművelődési egyesülete? Ó nem. Ez az alföldi magyar közművelődési egyesület. Mert hiszen ez még nem volt és ez még lehet, sőt ennek lennie kell. Már van EMKE, FMKE, DEMKE, OMGE, EKE, de AMKE, ez még nincsen. És mert nincsen, tehát legyen! Mert csak ez hiányzik még nekünk, hogy az ábécé összes betűi variálva, permutálva és kombinálva nincsenek még különböző úgynevezett közművelődési egyesületek pecsétjén. Ezért nem boldog a magyar. Ezért nincs elég magyar kultúra, ezért van kivándorlás, lakásnyomor, éhínség, analfabétaság, sztrájk, vasúti katasztrófa, minden.

De igazán, ha komolyan vesszük ezeket a komolytalan EKÉ-eket, BEKÉ-eket, valóban nem tudjuk: Sírjunk vagy ne vessünk? De valahogy úgy érezzük, hogy azért nem akar sehogy sem zöldágra vergődni nálunk a kultúra, amit arabusul közművelődésnek neveznek, mert egyre jobban burjánzanak, dühöngenek és defi-

citeznek ezek a magyar közművelődési egyesületek. És valóban az öntudatlan komikum gyönyörű díszpéldánya az AMKE aposztolának az a kijelentése, hogy már csak azért is meg kell alapítani azt az AMKE-t, mert a DEMKÉK és egyebek úgy se tudtak igazi, eredményes munkát végezni. Tehát alakítsuk meg az AMKE-t! Alapítsunk még egy MKE-t, még egy Meddő Kultúrátlan Egyesületet! Vagyis ez a magyar közművelődési egyesületi örület — mert már így kell nevezni — abban látja a magyar kultúra jövőjét, az összes problémák gyökeres megoldását, hogy mennél több egyesületet varr a szegény és dolgozó magyarság nyakába, mennél több MKE-t szül, nevel és hizlal egészen addig, míg minden főispán MKE elnök lesz, minden írni, olvasni tudó vagy nem tudó magyar MKE titkár lesz és fölépítik a nemzeti közművelődés bábeli tornyát, államkölcsonnel. Mert, a jelek világosan mutatják, hogy ez az egész MKE-alapítás mind elsősorban arra jó, hogy a magyar flancolás kulturálisnak nevezett téren is kitombolhassa magát, hogy a magyar amerikázás a közművelődés tágas mezején is megnyilatkozhassék. Ezek után igazán nem csodálkoznék az ember, ha megalakulna végrevalahára az EMKE. Nem az erdélyi magyar közművelődési egyesület, hanem egy másik EMKE, egy lassankint egészen komollyá váló EMKE, amelyet így kell olvasni: Elkcseredett Magyarok Kivándorló Egyesülete.

Szeged és Vidéke 1908. július 14.

(j. gy.)

310.

ROBBANTÁSOK
Hadi tudósítás

311.

ÉRTESÍTŐK
Programértekezések

312.

A BASTILLE BEVÉTELE

Pár esztendővel ezelőtt még nagy ügy volt július tizennegyediké, ama híres Bastille bevételének évfordulója. De sajnos, nemcsak az évek fordulnak, hanem a sors kereke is fordul és ma már nem

beszélnek és nem dalolnak a franciák, a népek és az újságok a Bastille bevételéről, sőt ellenkezőleg, ma már a Bastille levételéről van szó. Igen, a Bastille bevételét már levették a napirendről, már nem szólnak dörgő szövegek arról a nagy, világtörténetinek címzett eseményről, amely a Tuillériák vadgesztenyefás kioszkjában kezdődött, mikor is egy fiatal és lelkes jogász, a szép, szőke Camille Desmoullins fölállott egy székre a nyilvánosság előtt és egy vadgesztenyegallyat tűzve a kalapjára, fölhívta a párizsi közönséget, hogy rombolják le a Bastillet, a zsarnokság és rabság ódon szimbólumát. Hát bizony gyönyörű dolgok voltak azok, merész és diadalmas emberi tettek, sikeres propagandák, bármit állapított is meg végül az öreg Taine az ő ragyogóan megírt tómusáiban. A legtöbb ember még mindig a Carlyle véres és lángoló fantáziáján keresztül nézi és látja a nagy Forradalom hatalmas és borzalmas színjátékát, de az igazság egyre több mázt pattogat le róla és a haladó idő egyre jobban elhantolja az izzó emlékeket. És így történt, hogy az idén nyomtalanul suhant el a nap a Bastille bevételének emléke fölött. Párisban nem volt nagy nemzeti ünnep, a világ sajtója nem cikkezett, még a múltakon rágódó történelmi hiénák is veszteg maradtak. De a legnagyobb csöndben éppen azok haladtak el e nap mellett, akik ma képviselik és csinálják a forradalmat. A szervezett munkásság. A nemzetközi szociáldemokrácia. Jaurès és társai nem vitték ki vörös zászlójukat a Tuillériák kertjébe és nem mondtak emlékeztőtől és vádtól terhes beszédet a szép, szőke Camille Desmoullins friss szobra előtt. A magyar Népszava is hallgatott, sőt Ady Endre már előbb megírta benne, hogy az idén nem a Bastille bevételének napja lesz a franciák igazi nemzeti ünnepe, hanem a longchamps-i nagy lóversenyek napja.

Mi úgy látjuk, hogy igaza van a munkásságnak és a polgárságnak egyaránt. Mert a munkásságra nézve csak vereség és gyász a Bastille bevétele. Mert kik vették be azt a híres bagolyvárat? Azoknak az apái, akik ma aranyláncot hordanak a potrohukon. A mai burzsoák ősei. Azoknak ősei, akik ma a Tőke és a Munka. És akik őszintén, becsülettel nyíltsággal irtóznak a Forradalomtól. Tehát a polgárságnak is érdeke, hogy felejtse azt a nevezetes július tizennegyedikét. Bizony, bizony rávéhetnek Desmoullins szobrára ezt a verset:

Camille Desmoullins, szőke, szép fiú,
Aludjál csak a csöndes temetőben,

Lement a nap rég, a te szép napod,
De vörösen, lángolva, riadón
Egy új nap van most fölkelőben!

Szeged és Vidéke 1908. július 16.

Jegyenye

313.

PÁROS VIASKODÁSOK

314.

NICK CARTER ÉS TÁRSAI

315.

SZEGEDI KÉPEK Ásatások Szegeden

316.

UTÓPIÁK

Reménytelen segélykiáltás a Népszava vasárnapi vezércikke, amelyben fölhívja a magyarországi szervezett munkásságot, hogy mentse meg a Szociálizmust, a szociálista párt tudományos folyóiratát.

Nagyon vigasztalanul mehet az a revü, ha már a vörösposztós újság is ilyen síró hangon könyörög az elvtársaknak. Nagyon kevés szüksége lehet a proletárságnak arra a folyóiratra, ha ennyire nem támogatja. A múltkor egy intelligens szervezett munkással beszéltem a magyar szociálista mozgalomról. A vörös nyakkendőös elvtárs nagyon elkeseredett hangon nyilatkozott róla. Elmondotta, hogy a magyar proletáriátus igen gyönge, tudása kevés, kitartása szalmaláng. Elmondotta, hogy a taktikájuk tele van baklövésekkel. És én hozzátettem és részben hozzágondoltam, hogy nem ismerik jól sem önmagukat, sem a barátaikat, sem az ellenségeiket. De hiszen ez természetes. Akármit beszéljen is Klein elvtárs, a budapesti szociálizmus átültetett virág. Nem magyar, sem a teste, sem a lelke. Acélkemény elveket, doktrínákat akar megvalósítani a magyar viszonyok, a magyar társadalmi osztályok és a proletárság teherbírásának kellő mérlegelése nélkül. A vezérek és a nagy tömeg között nincs meg a szükséges harmónia. Innen van, hogy az előbbiek

igyekeznek bismarcki eréllyel keresztülvinni mindent, amit a maguk szempontjából jónak találnak, viszont a munkásság, éppen ezért, gyanús szemmel néz a hozzájuk csatlakozó intellektuellekre, a szellemi arisztokratákra, a velük szolidaritást érző szellemi proletáriátusra. Innen van az, hogy a legutóbbi pártgyűlésen éles hangon keltek ki a pártlap irodalmi melléklete ellen, amely — szerintük — holmi dekadens költőket portál és erkölcstelen novellákat közöl nyakrafőre. Íme, a művészet, az intelligencia finomabb dolgaiban az öntudatos proletár éppen olyan egyoldalú és műveletlen, akár az öntudatlan burzsoa. Talán az előbb említett idegenkedés az oka annak is, hogy a „Szociálizmus” nem tud zöldágra vergődni. Hiszen ezt a tudományos revüt egy igazán művelt és tudós lateiner szerkeszti, egy volt tanár, aki azelőtt finom irodalmi problémákkal vesződtött: Kunfy Zsigmond. És innen magyarázható, hogy a legnagyobb modern poétánkat, Ady Endrét, aki emberi becsületből csatlakozott a magyar szociálistákhoz, éppen a pártjuk lapja bírálta el a legkevésbé igazságosan. És erre a csökönységre vezethető vissza, hogy a magyarországi szervezett proletárság mereven és ridegen elzárkózik minden igazságtól, szépségtől és erőforrástól, amely nem egyenesen az ő alkimista műhelyéből került ki. Végzetes tévedés és makacsság ez, amely már is kezdi megteremni a maga szomorú gyümölcseit. Íme, maga a párt sajtója bevallja, hogy mozgalmuk eredményeivel nincsen megelégedve, hogy eszközeik nem vezettek a célhoz, hogy gyöngék, hogy harci készségük nem a régi már.

De hiszen csak olvasni kell a mostani mozgalmak eseményeit és eredményeit, hogy tisztán lásson az ember. A sztrájkok egyre-másra letörnek, az elvi harc napról-napra személyes támadássá, sőt merényletté fajul, azok, akik belátásból és intellektusuk révén állottak melléjük, elkedvetlenedve, csalódva állanak félre tőlük és a zsarnokoskodó vezérek magukra maradnak a letört, tönkrevért tömeggel.

Míg a szociálizmus, mint propaganda, így pórul jár mostanában nálunk, addig egy más, de lényegében és céljaiban rokon mozgalom is ebek harmincadjára kezd jutni. A magyar szociológusokról van szó, ezekről a nagyon fiatal és nagyon lelkes tudományoskodókról, akik megittasulva Marx, Spencer, Loria és Sombart gondolataitól, elhatározták, hogy amit ezek a nagynevű és nagycsű tudósok megcsináltak a művelt nyugaton, azt megcsinálják ők nálunk. De nagy tévedés volt a dologban, nagy

hiba volt a kréta körül. Marx, Spencer és társai önálló gondolkozók és zseniális tudósok voltak a gáton, ők pedig csak szorgalmas olvasók és tehetséges átültetők. Azonban mégis azt gondolták, hogy ők találták föl a puskaport és ők fedezték föl Utópiát és amit Marx és Spencer a maga társadalmára és a maga fajára, a maga nemzetére és korára mondott, azt ők nemes és fiatalos egyszerűséggel ráhúzták a hazai viszonyokra, akár a vizes lepedőt. Ez pedig nem tudomány, de tévedés, nem haladás, de veszedelem. Méltán nevezhette őket a mi legnagyobb magyar prózaírónk, Tóth Béla smokiológusoknak. Még nagyobb baj volt, hogy akik ellenük támadtak, — tisztelet a kivételeknek — azok a legtöbben erősen antikultur és kevés jóhiszeműséggel megáldott elemek voltak. Most azonban, Palágyi Menyhért, a nagy magyar gondolkozó propagandája folytán, komoly ellenfele támadt az eddigi hazai szociológiának. Filozófiai alapon és a magyar élet, a magyar viszonyok bölcs és alapos számbavételével akarják egynéhányan megalapozni az igazi, a becsületes és tudományos magyar szociológiát, amely végre is éppen olyan speciális tudomány, mint Magyarország hegy- és vízrajza. És ezek az igazságok nem holmi trikolóros frázisok, hanem olyan szigorú vastörvények, amelyeknek súlyát és erejét éppen azok kezdik érezni napról-napra, akik eddig, utópiákat keresve, egyszerűen lenézték vagy számba sem vették őket.

Szeged és Vidéke 1908. július 21.

Jegenye

317.

ÉRTESÍTŐK

— A tanárok munkássága —

Természetes dolog, hogy a tanárok munkássága elsősorban a tanítás. Egy tanár, aki jól tanít, megtette kötelességét. De csak a kötelességét teljesítette. Igaz, hogy a mai világban, a gazdasági, erkölcsi és egyéb válságok szomorú világában szinte szobrot érdemelni látszik az, aki becsülettel, férfiasan, mindhalálig megteszi kötelességét (és ha így haladunk, meg is kapja azt a szobrot), de azért éppen a tanárság az a pálya, az a hivatás, amely a pusztán kötelességen felül az arravaló, a valódi tehetségtől még többet vár, még többet követelhet.

Éppen a tanárság volna hivatva arra, hogy már érdeklődése körénél, hivatása természeténél fogva a kulturális élet, a magyar

műveltség erős fejlesztője, emelője, alkotó munkása és művésze legyen a kultúra minden vonalán, tudományos, irodalmi és művészeti téren. Hogy ez még nincsen így minálunk, azt elég szomorúan kell szemlélnie a lelkes szemlélőnek, Hogy azonban biztató jelek, erős ígéretek vannak a jövőre nézve, azt sem szabad letagadni.

A szegedi középiskolák értesítőinek van egy rovata, amely éppen a tanárok egyéb, az iskola falain kívül végzett kultúr-munkájáról számol be az olvasónak és szól: a tanárok társadalmi és irodalmi működéséről.

Ez a rovat mind eléggé üres és eléggé semmitmondó. Jelentősebb irodalmi vagy tudományos munkásságot egy tanár sem fejtett ki az idén Szegeden. Egyetlen önálló könyv sem jelent meg szegedi tanár tollából az idén. Mert a szokásos és inkább üzletet, mint tudományt jelentő tankönyveket nincs szívünk ideszámítani. És nem tekinthetjük számbavehető irodalmi vagy tudós működésnek a szokványos és köteles értesítőbeli program-értekezéseket sem. Egyetlenegy igazi író, sőt valódi nagy művészlélek volt az idén a szegedi tanárok között, aki pár föltűnést keltő, valódi irodalmi ötvösművet, rövid esszéket és kritikákat írt: *Babits Mihály*. A magas kormány őt is elhelyezi.

Ami a tanárok társadalmi működését illeti, az többnyire népkörök és egyéb körök rendes tagságában áll. Az pedig igazán nem jelent valamit, hogy X tanár a budapesti filológiai társaság tagja. Ez csak azt jelenti, hogy az illető tanárnak fizetnie kell a tagsági díjakat és esetleg föl kell vágnia az Egyetemes Filológiai Közlönyt.

Szeged és Vidéke 1908. július 22.

(—sz.)

318.

BABITS MIHÁLY

A hivatalos lap ma közli *Babits Mihály* szegedi főreáliskolai tanár kinevezését Fogarasra. Ez a kinevezés nagy veszteséget jelent Szeged kulturális életében. *Babits Mihály* nem csupán mintaszerű, a sűrke átlagon magasan fölülemelkedő tanár és nem csupán végtelenül szerény, kiváló emberi egyéniség, akinek szuggesztív hatását tanítványai és barátai egyaránt érezték és maradandóan érezni fogják, de mindezekon fölül a modern magyar irodalomnak egyik, bár még széles körben nem ismert, de az irodalmi

deccmvirek által annál inkább csodált és szeretett alakja. *Ady Endre*, a legnagyobb élő poétánk és mások, elsőrendű magyar írók a legerősebb egyéniségek egyikét látják ebben a rengeteg szorgalmú és páratlanul sokoldalú íróművészen. A közel jövőben lát napvilágot az új magyar líra szenzációja, a *Holnap* című antológia, amelyben *Ady Endre* mellett *Babits Mihály* a legegényibb, legtöbbet jelentő költő. Szerényen, szó nélkül roppant írói munkát végzett már *Babits Mihály*. Többek között lefordította *Oscar Wilde* legszebb verseit és most a nemzeti stílusról szóló, nagy értekezésén dolgozik. Az ilyen kiváló, európai stílus egyéniségnek kulturális levegő, a központ közelsége kellene, azonfölül annak lehetősége, hogy munkáihoz a kellő forrásokat megszerezheti. És most, mégis, szomorúsággal kell hírül adnunk, hogy *Babits Mihályt* a távoli *Fogarasra* helyezte át a magas kormány. Pedig *Babits*, mint tanár és ember mindenben megfelelt és ő maga nagyon szeretett volna tovább is *Szegeden* működni. Elhelyezték.

Szeged és Vidéke 1908. július 24.

319.

MAGYAROK AZ OLIMPIÁDON

Szomorú és riasztó kudarcok hírei szállingóztak a kontinensre a londoni olimpiai játékok magyar küzdőiről. Az olimpiád hat első napján, ahelyett hogy holmi eredményt és győzelmet mutattak volna föl magyarjaink, nagy csalódásokat halmoztak egymásra. A magyar *Pindaroszok*, úgy látszott, hiába ajzották föl lantjukat az olimpiai győztes magyar hérosz dicséretére, mindig csak más, idegen, sőt ellenséges nemzetek diadaláról zengett a szárnyas fáma. Végre valahára tegnap megtörtént, amire szorongva várt a londoni magyar tudósító és véle egyetemben valahány magyar csak érdeklődik az ügy iránt, — a Stadion árbocára fölkerült diadalmas szép színeivel a magyar trikolor. És a magyar zászló büszkén lengedezett Albion borús ege alatt, a nagyszerű nemzetközi küzdelmek izgalmas porondja fölött, jelentve a világnak, hogy *Halmay Zoltán*, a magyar matador, a száz méteres úszás világbajnokságában *Daniels* mellett a második lett. Hípp, hípp, hurrá, bizony kellett ez már nekünk!

Más magyar győzelmek és magyar világbajnokságra való kilátások ujjongó hírei is jönnek most már és pedig nyakrafőre. A kardvívás világbajnoksága valószínűleg a magyaroké lesz az

idén. Nem közönséges örömmel kell ezt fogadnia mindenkinek, aki csak a magyar kultúra dolgaival lelkéből törődik, mert ki lehet mondani magyarul, hogy: *egy magyar világbajnokság a londoni Stadion olimpiáján bizony fölé egy tucat hazai primadonna külföldi nótázgatásával.* Mert a Halmay Zoltánok, a magyar úszók, kardvívók és egyéb új hőseink világbajnoksága a magyar erő és ész, a magyar egészség és bátorság nemes, győzelmes harmóniáját jelenti, magasztalja. És erre ebben a nyavalyás, ebben a beteg világban legfőbb szükség van már.

Az a generáció, amely most vívja bukófélben dicstelen harcát a mai magyar közélet pállott, fülledt levegőjében, az a satnya nemzedék, amely most kezdi kénytelen-kelletlen átengedni a panamákkal és megalkuvásokkal fertőzött porondot egy új, jobb és szebb napokat ígérő fiatalságnak, a testi kultúra teljes negligálásával serdült föl annak idején a régi tornamesterek avatatlan keze alatt. No de olyan is lett, amilyen. Megmutatta a világnak egy fin de siècle minden gyöngeségét, testi, lelki nyomorúságát. A magyar pedagógia most kezd, egy idő óta elég szép sikerrel, fölszabadulni a herbarti német pedagógia nagyképű, életképtelen, nyomorék uralma alól. Bálványok alkonya ez, igazi götzendämmerung, a régi iskolamesterek összes bölcseségfoga kihullik, pápaszemük eltörik, nádi palcájuk elkopik és az új fiatalság a herbarti herbárium-bölcsesség iskolai mankóit eldobva, tele tudóvel, athéni szabadsággal és spártai erővel kezd kivonulni a játékdélutánok erdeibe, a sportok mindenféle nemét gyakorolván.

A filológiai baglyok eddig nem látták meg, hogy az a szép antik világ, amelynek száraz grammatikájával szoptatták eddig az ifjúságot, éppen a testi kultúra terén mily diadalmasan fölötünk áll, éppen a harmonikus ember kialakításában milyen nagy és éppen egy par excellence testbeli művészet, a szobrászat terén a legnagyobb, sőt egyszerűen utólérhetetlen. Ma már kezdik ezt meglátni és belátni és ma már az ezirányú reform mérőföldes csizmákkal halad előre, még a magyar tájon is. Valóban, legfőbb ideje, jam proximus ardet Ucalegon! Már-már kezdette hitelét veszteni a magyar bátorság és erő dicsérete, a magyar vitézség híre, a lóraszületett magyar virtusának tradíciója. Pedig bizony, szellem ide, lélek oda, testi kultúra nélkül nincs lelki kultúra és egy nemzet hősi energiája, kell, hogy változott alakban bár és a megnyilatkozás más módján bár, de becsülettel, állandóan, mindig megmaradjon! Botond apánk, aki rézbárdjá-

val gólt csinált Bizanc aranykapuján, Lehel őszünk, aki elefánt-
csont kürtjével kupán vágta a minket gyalázó németet, Toldi
és Hollós Mátyás, aki nemzetközi lovagtornán mentették meg a
magyar zászló ősi becsületét, mind, mind, más formák között,
más célzattal, de a Halmay Zoltánok és más matadoraink ősei.
A különbség pedig az, hogy az előbbiek többnyire a nyers testi
erő fölényével győztek, az utóbbiak pedig kiválóan ügyességük
lathavetésével. Az előbbiek küzdelme életre-halálra ment, az
utóbbiaké pedig a magyar kultúra vértelen dicsőségéért törté-
nik. Az új nemzedék pedig kedvet kap a győzelmektől, izmai
feszülni fognak, keble dagad és acélosan, büszkén, reményekkel
indul neki a labdatérnek, a vívóporondnak, a szabad erdőnek és
a folyónak. És akkor az egyszeregy is sokkal könnyebben megy,
még Horatius, sőt Xenophon is könnyebben megy, az öngyilkos
diák is kevesebb lesz, mi több, még az öngyilkos nagy urak
száma is megfogyatkozik. Több egészség és ami ezzel jár, több
becsület és alkotás lesz a magyar földön. Egy kis athéni levegő
kerül majd ebbe a fojtott, dohányfüstös magyar kávéházi levegő-
be, egy kis tisztaság és bölcsesség, amelynek olyan híjjával
van a mi világunk. Nem kell visszatérni a természethez, csak
kimenni bele sokszor, minden nap!

Szeged és Vidéke 1908. július 25.

(j.—gy.)

320.

A MAGYAR ROUSSEAU

Lomnicon, amelynek büszke csúcsánál magasabbra, egészen
európai magasságokba emelkedett a lelke, vasárnap fogják
végre valahára megülni az első magyar nemzetgazdának,
Széchenyi elődjének, Berzeviczy Gergelynek porából megéledett
emlékezetét.

Kései ünnepség ez, de még nem késett el, hiszen az ünnepelt-
nek korai igazságai még mindig *csak* igazságok, álmok, utópiák,
jámbor szándékok, de isten tudja és egy magyar sem tudja,
hogy mikor lesznek tettekké, alkotásokká, eredményekké, szürke
betűkből színes valósággá! Maga Berzeviczy Gergely még elég
jól járt a szomorú körülményekhez képest: a hálás utókor
szépen megköveti, megígéri, hogy jobb lesz, mint kora, viszont
a saját kora nem tudta egészen letörni őt, a gazdag, független,

optimista és erőlelkű sárosi urat, aki a maga splendifer isolationjában, az eresz alatt nyugodtan pipázva várta, mikor derül ki felhők után a szép magyar ég? Csokonai a közöny hava és a gyűlölet jege elől kénytelen volt a kurtakocsmák borában keresni múltó feledést, bánatos enyhülést, nótás vigasztalást, a szelíden kitűró Virág Benedek éhen veszett a horatiusi arany középszer hirdetése mellett, Bolyai Farkas az örültség köröskörül fekete éjszakájába temetkezett a magyar ugarosok elől, de Berzeviczy Gergely bölcsen, csöndesen, a többiek fölé kerülve, a többiek nemtörődömségével nem törődve írta szép sorjában a maga korszakosnak hivatott, nagy ekonómiai munkáit, egész mellékesen föltalálva a Spencertől kifejtett evolúció világtörvényét. Még Kazinczy, a szent öreg, a lelkes istenfiak barátja is elítélte őt, a kozmopolita, a ridegen tudományos, az abszolút igazságokat kereső magyar elmét. Berzeviczy Gergely kései ünneplésében is van valami sajátos tragikum, mi több, tragikomikum: azok veszik körül ünnepi beszédekkel, koszorúkkal és egyéb hódolatokkal emlékéit, akik ha ma élne, ha ma hirdeténe igazát, azon módon lenéznék, sőt üldöznék a Magyar Ekonomia íróját, mint azok, akik a maga idejében elítélték goethei világpolgárságát, reális, szigorú, senkinek nem hízelgő, mindent néven nevező gazdasági igazságait és nyugalomra, csöndre, pipázó rezignációra kárhoztatták őt, aki mozgalomra, harcra, alkotásra született.

Hiába, ő is a nagy magyar népszerűtlenek közül való volt. A reális magyar politikát akarók közül való. Az igazmondó és betörtfejú magyarok közül való. Azok közül való, akiket annak idején gazmagyaroknak, pogányoknak, lázadóknak, renitenseknek, illumináltaknak hívtak, mai napság pedig átkos moderneknek, darabontoknak vagy adyendréknek.

A kétségbeesett Széchenyinek megbékélt elődje volt ő, a letört Grünwald Béla szellemi őse . . . Az első magyar nemzetgazda volt száz év előtt és száz év óta csak egy igazi utóda támadt: Széchenyi és ő is póruljárt vele.

Gazdasági alapon nyugvó politikát hirdetni, nálunk, száz év előtt: igazán a lehetetlenséggel határos, a prometheuszi vakmerőséggel rokon. Hiszen még ma is, a gazdasági megismerések aranykorában, Ricardo után, Marx után, még ma is meg kell nézni például a magyar történelem tanítását a középiskolában és egyetemen egyaránt, a gazdasági crök milyen szuverén tudni nem akarásával történik az.

Azt gondolják még mindig, hogy a korok gazdasági állapotainak helyes megismerése, a gazdasági fejlődés meglátása a hazafiúi érzés rovására megy, holott az igazság az, hogy éppen a gazdasági törvények ismeretének negligálása később, az életben nagyon szomorúan bosszulja meg magát, amire példa mindennap száz akad. Nálunk két politikának gyászosan egyenlőtlen küzdelmét mutatják a magyar századok: a meddő gravaminális, sérelmi politikának öntudatos és az önkénytelen, ösztönszerű, többnyire tudattalan, de egyre tudatosabbá váló gazdasági igazságoknak, erőfeszítéseknek küzdelmét.

A jelszavak harcát jelszavak és néha a gazdasági kényszerűségek ellenében! Amikor Bakócz Tamás Dózsáékat keresztes hadba küldte a török ellen, ez arra való volt, hogy elterelje a vérig nyúzott misera plebs contribuens figyelmét a saját gazdasági nyomorúságától és egy jelszó kimondásával fölmentse a tétlen oligarchiát a nemzeti kötelesség alól. Mikor azután a vérig sértett székely nemes Dózsa, hadait nem a még messze veszteglő idegenre, hanem a benső, a gazdasági ellenségre vitte, ez egy öntudatlan gazdasági erőnek öntudatra ébredő elemi kitörése volt. Hogy ez a belső ellenség mily veszedelmes ellenség, azt nemsokára megmutatta Mohács, ahol a magyarság a Zápolyák gazdasága miatt elvérzett, majdnem mindörökre!

Az uralkodó nemzetre kényelmetlen, de szükségszerű gazdasági törvényszerűségek felismerése és hirdetése miatt volt népszerűtlen és lehetetlen ember ez a Berzeviczy Gergely. Bezzeg, ha nemesi előjogokat kodifikált volna, mint Werbőczy, ha[a] nemzeti hiúságokat legyezgette volna, mint Kisfaludy Sándor, akkor nagyság lett volna korában, és már szobra állana régen. Míg azonban Berzeviczy Gergely azt fejtegette a magyarnak, hogy szegény a nép és nincsen ipara, kereskedelme, addig a magyar szalmaláng égig lobogott, a magyar viselet vígan virul, egészen addig, amíg az egész ideális lendületet meg nem fojtotta Ferenc császár szentszövetséges gazdasági politikája.

És a díszruhás magyar csak ekkor látta, hogy megint az ingét kéri tőle és neki oda kell adnia, mert különben erőszakkal veszik el tőle. És ez így ment tovább. Mikor a legnagyobb magyar megírta a Hitelt, Világot és Stádiumot, amely „nem könyv, mely bölcsel és tanít, de a lét és nemlét közti határon egekbe nyúló hármass piramis”, akkor a Zajtai Istvánok és Baczúr Gázsik fidibuszt csináltak ezekből a piramidokból és

ezen a máglyán szerették volna szépen elégetni magát a könyvek szerzőjét is.

Holott az urak, akik in effigie elégették a Hitel, a Világ és Stádium íróját, nem vették észre, hogy éppen az a helyes gazdasági politika, hogy éppen az segít rajtuk és az menti meg a magyarság ügyét, ha a robotos és jogtalan népet is beleviszik az alkotmány sáncaiba új erő gyanánt, amely védi őket, amely velük karöltve, örömet áldozza vérére és életét a kényszerű nemzeti küzdelemben.

Es ma, amikor már szabad és lehet, sőt illik is ünnepelni a lomnici magányos embert, a sárosi Rousseaut, aki okosabban látott Rousseaunál, vajjon az ünneplők milyen alkotásokkal és milyen eredményekkel dicsekedhetnek az ünnepezt szellemének?

Hol vannak a magyar ekonómia új hőroszai, új frói és alkotói? Hol vannak? Hol van a reális magyar gazdasági politika, hol van Berzeviczy Gergely, hol van Széchenyi István igazságainak megvalósítása, továbbá hol vannak az új igazságok, az új eredmények, az új diadalok? Hol vannak? Talán a magyar imperia-
lizmus meddő, tudománytalan és levegőben lógó gondolata? Talán a Zselénszky Róbertek gazdasági politikája? Talán a nemzeti küzdelem eredményei? Mind olyan meddő kérdések, amelyekre jobb, ha nem felelnek ma azok, akik ünnepelni fognak Lomnicon. Mind olyan kérdések, amelyekre a tudomány hideg nyugalomával, az igazság kemény erejével megfelelt száz esztendő előtt az első és még mindig be nem érkezett magyar nemzetgazda: Berzeviczy Gergely.

Szeged és Vidéke 1908. július 26.

(jgy.)

321.

LESBEN

322.

VÉRZŐ IGAZSÁGOK

A mai Magyarországon minden igazságot egy revolverdörrenes szokott megelőzni egy darab idő óta. A revolver többé-kevésbé széttroncsolja valamelyik szerencsétlen honfitársunk életét és a lövés szikrája megvilágít egy percre valamely többé-kevésbé tragikus igazságot, amelyet nem tudunk vagy pedig nem merünk észrevenni eddig. Ilyenkor azután a megriadt és csöndes

vagy nagyon is hangos nyugalomban megzavart közvélemény részvételteljes szavakkal és megsebzett lelkiismerettel körülállja a haldoklót és a halottat, nagy pompával vagy koszorúk mellőzéseével elföldeli és nyugodtan vagy nagyon is nyugtalanul tovább úzi a zavarosban kisdéd és veszedelmes játékait, üzleteit és politikáit. Az igazság pedig, a vérrel festett vagy méreggel kevert igazság pedig csöndesen pihenhet tovább a lapok hasábjain, ahová kikíváncozott egy napra, két napra, vezércikknek vagy rovásnak, írott malasztnak.

Egy ilyen igazságra, egy ilyen nagyon is véresen aktuális és frázisok rózsakoszorújával betemetett igazságra világított rá most a szegény, öngyilkosságba hajszolt egri bíró revolverének dörrenése is. A bíró, aki Catóként kellett, hogy ítéljen élők és halálbamenők fölött, a nagy gazdasági nyomor nyomása alatt kénytelen volt a világ becsülését, az állása megmaradását, a jólét látszatát úgy kibőjtölni, hogy hivatása szentségével nem egészen összeillő módon rendezte anyagi ügyeit. Nem csalt, nem lopott, nem ölt, semmi becselenséget sem követett el ez a bíró, a hivatalos kötelességeinek is becsülettel és szorgalommal megfelelt és mégis . . . áldozatául kellett esnie egy kötelező, egy kegyetlen, egy előkelő, egy hivatalos hazugságnak, amely így szól: légy szeplőtelen akkor is, ha az élet sárral dobál, ha pocso-lyákon is kell keresztülmenned!

A nagy Ibsen egyik kérelhetetlenül világoseszű hőse mondotta erre a szentenciát. A társadalmi tekintetek embere azt mondotta: idealizmus. Ibsen embere pedig azt felelte neki: „Igen, idealizmus, így nevezitek ti norvégül a hazugságot!” A mai társadalmi rend egyik korhatag oszlopa az, hogy amíg kellő anyagi, gazdasági ellenérték és biztosíték nélkül hagy bizonyos társadalmi embereket addig, hogy a nyomorúság polgári ruháját befödje, ideális jelszavak, ragyogóan szép „felsőbbrendű kötelességek” színes, bíboros és fekete tógáját teríti sovány tagjaikra. Szegény Tamás fázik és az állam, a társadalom királyi pózzal adja rájuk az élet viharában, a kétségek, gondok fekete éjszakájában Lear király előkelő köntösét. A nagy parádéval, a fényes bankettel, a csillogó rendjellel akarja velük ideig-óráig, sőt egész életükre elfeledtetni a cifra nyomorúságot, a hideg fölvágottat és a lyukas cipőt. Az állam és a társadalom megtanítja reprezentálni azokat, akik mai napság élni is alig tudnak. Az állam és a társadalom megtanítja szeplőtelen szigorúsággal ítélkezni azokat, akik néha kénytelenek lesznek az ítéletet önmagukon kénytelen-kelletlen

végrehajtani. És ha megtörténik egy kis baleset, vagy egy nagy katasztrófa, akkor a társadalom rémulten és hitetlenül látja, hogy az idealizmus gilotinja milyen kérlelhetetlenül csap le azoknak ártatlan vagy tudatlan fejére, akik benne hinni kényszerültek, vagy akik büszkén és hitetlenül, úton-útfélen, vezércikkben vagy katedrán, bírói polcon vagy az ország színe előtt emlegették a maguk megnyugtatóására, a mások megrettentésére. Ilyen kis balesetek vagy nagy katasztrófák után tűnik ki szomorúan és dicstelenül, hogy a snájdig főhadnagy a polgári élet rögzös országútján milyen facér vándorlegény lesz, hogy az előkelő államtitkárnak mennyi adósságot kell titkolnia, míg karrierje tart, hogy a fehér ruhás papnak milyen fekete kétségektől dobog a szíve a reverendáján belül. Kevesebb hazug és életellenes idealizmust kér ez a mai emberiség és több életakaró, emberszerető valóságot, igazságot. Kevesebb paradét és több becsületet. Kevesebb uniformist és több egyéniséget. Akkor majd nem lesz kénytelen a társadalom mindennap egy csomó revolverdörrenésre fölriadni lázas álmatlanságából és beteg álomlátásból és nem lesz kénytelen minden egyes revolverdörrenés után egy szomorú, egy leverő, egy vigasztalan igazságot máról holnapra a saját fejére olvasni. Akkor majd nem olvassuk az igazságokat, de velük élünk és nem kell miattuk meghalnia annak, aki kénytelen volt tudomásul venni őket!

Szeged és Vidéke 1908. július 29.

(j. gy.)

323.

BISMARCK

324.

PETŐFI

Cigány és bor mellett kell őt énekelni, szép nyári éjszakákon, mikor csillagoktól virágos az ég és örömeiktől virágos a lélek. Mert hiába beszél nekem akármit a Beöthy Zsolt és a Csizmadia Sándor, a fehéregyházai síkon ezelőtt hatvankét esztendővel nyomtalanul eltűnt huszonhatéves fiatalember a lelke mélyén nem volt más, mint a magyar természet egyik legszebb, legigazabb vadvirága. Nem volt ő se valami túlságosan kipallérozott szellem, se valami nagyon jövőbelátó reformátor. Egész egyszerűen dalos pacsirta volt, aki a magyar ugarról fölszántott

a verőfényes és zivataros levegőébe és dalolt, dalolt, dalolt, ahogy az isten adta néki a dalos kedvet, a szárnyas jókedvet.

A legfőbb tudománya életismerete volt, amelyet az országúton, a kollégiumok padjain, a faköpnöyeg alatt, a kocsiszínbén és az udvarházak portáján szerzett, a boldogsága és a nyugalma árán, a verejtékével, a könnyeivel, a kalandjaival.

A legfőbb bölcsesége pedig garaboncás szilaj jókedve volt, amely nem hagyta el soha, amely bolondos álmokat, virágos, rímes szavakat sugott nékie örökkön. Cigány és bor mellett kell őt énekelni, szép nyári éjszakákon, mikor csillagoktól virágos az ég és örömeiktől virágos a lélek!

Mert hiába fordította ő Shakespere Coriolanusát, hiába imádta ő a francia forradalmat és hiába viselte a fura karbonári köpnöyegget, a lelke legmélyén mindhalálig félegyházi nádparipán lovagoló nagy és szent gyerek maradt ő, aki csodalátó szemekkel tévedt bele a délibábos pusztaságba, aki a kolomp szavában, a cigány hegedűjében, a falusi templom egyszerű harangjában a maga nótáját hallotta, aki a futó betyárt szegény, bitangságba került testvérének érezte, aki a rozzant csárda virágszálnak és az útszéli cigánylánynak ölében pihent meg a legigazabban, aki magyarnak született, alföldi, álmodozó, szilaj, sírvavigadó magyar parasztnak. És erre büszke volt és ezt hangoztatta és chből csakúgy nem engedett, akár a híres negyvennyolcból. Ő nem akart párducus Árpádról és csatabárdos szent Lászlóról hadi éneket énekelni, se más régi nagyúrról, monarkáról vagy oligarcháról. Ő a kürtös Lehelről dalolt, az ő igriclelkű őseről, de ezt a verset is a szürös és gubás embereknek szánta, nem az úri rendnek. És a szegény juhászlegényt ölelte a szívére, Kukorica Jancsit. Volt ebben a nagy poétai demokratságban egy kevés tervszerűség is, egy csomó hetyke dac is, magakelletés is, de ezeknek az írásoknak muzsikája mégis egészen, őszintén, elementárisan az ő nagy, magyar és paraszti szívéből fakadt mindenkoron.

Az ő forradalmi tendenciái sem holmi nyugati eszmék konzekvenciái voltak, az ő egész jakobinussága érdekes, becsületes és művészi póz volt, mert akkor ez szokatlanul hatott, mert akkor a kék romantika volt a levegőben és épatez le bourgeois! volt a fiatalok jelszava a Pilvax kávéházban. Petőfi becsületből állt a forradalom mellé sőt élére, mert úgy érezte, hogy most ez kell a magyarnak és mert az ő véreiről, a szegény, árva misera plebsről volt szó. Nem született ő se népvezetőnek, se hadvezetőnek,

ő csak dalos pacsirta volt, aki a zivatarba került, bátor és vakmerő madár, akit a vihar szóltanul és örökre elsodort magával. Ha a kis Bem apó, ez az óriás törpe viszontláthatta volna az ő fiatal kadétját a fehéregyházai futás után, bizonyára alaposan lehordta volna az adta poétáját: *Ventre saint gris!* Mit kerestél te gyöngye költő véres ütközetben? A pacsirta daloljon, az eb vonítson, a katona pedig kartácsot küldjön Skariatín oldalába, de a maga életére vigyázzon!

Az a forradalmi eszmevihar, amely Petőfi későbbi verseiben olyan fojtó lehelettel csapja meg a békés, a polgári jólétben vagy nyomorúságban élő mai olvasót, Petőfi lelke legmélyétől idegen valami. Ő ezt eltanulta, ő ezt magára öltötte, mint a hírhedt karbonári köpenyeget, mint a vörös frígiai sipkát. Bármit beszél Csizmadia elvtárs és akármit mond Ábrányi Emil, a Dózsa Györgyről szóló, a boldogságot és testvériséget kövctelő, a királyokat és urakat elkergető Petőfi-versek rossz versek, bár néha igazuk van. Nem ez a valódi Petőfi, nem ez a jó Petőfi . . . És legfőképpen és elsősorban nem ez a modern Petőfi, a mi Petőfink. Mert az igazi Petőfi azokban a hájos, finom, magyar szilajsággal vagy magyar szordinóval ellátott versekben él, sír, ujjong és dalol, amelyek a becsali csárdáról, az alföldi híros városról, az éj tengerében fürdő holdvilágról, a fákkal beszélő bús őszi szélről, a meredek pincegádorról, a lopott lórol, Liliom Petiről, Panyó Panniról és Csokonai Vitéz Mihályról szólnak.

Petőfi költészetének azok a legszebb remekei, a legnagyobb dicsőségei, amelyek miatt a *Simplicissimus*ék és *Tissoték* olyan fura hírbe hozták ezt a szép, szomorú, becsületes és elpusztuló magyar világunkat! Különös tragikuma ez, talán el se gondolták eddig sokan, de így igaz és nem baj, hogy így igaz.

Annak a magyar ugarnak, amelyet Petőfi ragyogó és színes lelke a költészet káprázatos délibábjaival telehintett és a szerelem forróságával, az imádat örökkévalóságával átölelt, ennek a tájnak már megszületett, él és vergődik a másik nagy dalosa, aki nem látja, mert nem láthatja már a puszta költészetét, Ady Endre — mert kiről másról lehet itt szó? — szomorúnak és üresnek látja, érzi a magyar ugart. De ő is szereti úgy, mint a másik. És akarja és várja, hogy megint szép, viruló, boldog, szabad legyen a Tisza, Duna tája. És addig is teleszórja fájdalmas költészeté csodálatosan gazdag őszi rózsáival, krizantémjainval, lótuszvirágaival. Majd valamikor, mikor ez a második

Petőfi is olyan tisztas távolságban lesz a hálás utókor előtt, mint az első ma, valamikor Ady Endre is legendák hőse lesz. Új, nagyszerű és boldogító legendák hőse.

Addig csak hadd vergődjön és daloljon, hadd kószáljon és szeressen, gyűlöljön és imádjon bennünket ez a kivert magyar úr, mint ahogy elődje tette, a vándorló és nótázó magyar paraszti garaboncsás.

Szeged és Vidéke 1908. július 31.

(j. gy.)

325.

NICK CARTER ÉS A LÓVASÚT
Titokzatos eltűnés. Láta-e már a lóvonatot nappal?

326.

WOEPKE DOKTOR ELLEN

Woepke doktor nem él, nem is élt soha és mégis, Woepke doktor csak akkor fog meghalni, mikor az utolsó Woepke doktor, akarom mondani az utolsó úgynevezett klasszikus filológus kipsztul ebből a napsugaras árnyékvilágból.

Woepke doktor egy zseniális ötlettel megcsinált homunkulus, akit egy új és pedig magyar Fauszt állított elő, az egész művelt nyugati világ nagy gyönyörűségére és homéri gaudiumára. Woepke doktor klasszikus mintapéldánya azoknak a boldog és boldogtalan filológusoknak, akik a tudomány örve alatt egyetemi katedrákon nyomorítják a fiatal, a fogékony, a szerencsétlen fiatalságot. Hatvany Lajos, a Woepke doktor megalkotója egy csapással két nagy legyet, akarom mondani két nagy babonát ütött agyon.

Először is azt a babonát, hogy a magyar tudós nem tud tudományt produkálni. Hatvany Lajos megmutatta, hogy au contraire, a magyar tudós nemcsak tudományt tud létrehozni, de, ha éppen úgy tetszik, agyon is tud ütni egy tudományt, amely nem tudományos, csak éppen hogy német és nagyképű és hivatalos!

Ezt mutatta meg az egész tudományokban járatos művelt világnak Hatvany Lajos. Mert könyve nem egészen véletlenül német nyelven, vagyis tudományos világnyelven jelent meg a lipcsei könyvpiacra ezzel a szellemes címmel: Die Wissenschaft

des Nichtwissenswerthen. (A tudománytalanság tudománya, ahogy én fordítanám.) Hatvany Lajos könyvéről a legelőkelőbb német és francia tageblattokban, zeitschriftekben, zsurnálokban és revükben a legtekintélyesebb kritikusok a legnagyobb lelkesedéssel nyilatkoztak és a könyvet nem csupán mint szép, jó és igaz könyvet magasztalták, hanem mint bátor és hatalmas tettet is. Mert — és itt dől dugába a másik babona — Hatvany Lajos könyve a harcok írások leghasznosabb gárdájához tartozik.

Azt a bagolyfilológiát teszi nevetségessé, — a nevetés pedig öl — amelyet a nagy, új evangélista, Nietzsche új igazságai kőtáblával döngetett. Az úgynevezett klasszikus filológia a modern világ egyik legnagyobb métélye, a szellemi prostitúció egyik legszomorúbb és legelterjedtebb fajtája, generációk és generációk megrontója. Mert amit egyetemeken és más a tudománynak szánt csarnokokban klasszika filológia címen és jelleggel űznek, az éppen olyan sarlatánság és életellenes művelet, mint Molière doktorainak, a Diaforiasoknak clysteriuma és purgációja. Régi és sajnos, állandóan fölszínen levő igazságok ezek. Minden áldott esztendőben minden valamire való újság hasábjain megjelennek. Minden intelligens diák tudja, sőt az intelligens tanárok is tudják, ha nem is mondják ki mindig hangosan. De akkor, az ördögbe is, hát miért nem tesznek ellene? Miért nem szedik szét ezt a bagolyfészkes Bastillet, ahová a fiatalságot, az erőt és szépséget zárják el? Miért nincs foganatja az írott malasztznak, a hangos kiáltásnak, a visszhangos pisztolydurranásnak? Mert a Bagolyvárban egy pompás bolondító csalmatokat kotyvasztottak és ezt akarják beadni annak, akinek kétségei vannak ebben az ügyben. Ez a bolondító csalmatok így beszél: A modern műveltség alapja a klasszikus műveltség, tehát az iskolában az alapot kell alaposan megalapozni, hogy aztán a főiskolában erre építeni lehessen. Hát kérem, tisztelettel, ez először is nem igaz. A modern világ egészen szépen ellehet anélkül, hogy ezt az alapot mindenáron megtalálja, hogy ráállhasson és nyugodtan élhessen tovább. Mert ez a klasszikus alap, amennyiben értékes és szükséges, sőt az értéktelenjéből is elég ott van, ott él, ott kering a vérünkben, az életünkben, az ösztönünkben, vagy öntudatunkban, anélkül, hogy nyolc keserves és meddőseges esztendőn keresztül kellene ennünk, sőt zabálnunk magunkat az ablativus absolutuson és a coniunctivus dubitativuson. Mert az egész középiskolai klasszika filológiai tanítás

— úgy éljen a Woepke doktor feje, ha nem igaz — grammatika, grammatika és megint grammatika és ami mégis, véletlenül, meggondolatlanul nem grammatika, az pedig csontváz, amelyet Apollóból főzött ki Marsyas! De nem is itt van tulajdonképpen a bökkenő! A klasszika filológiát azért szeretik, azért becézik, azért ápolgatják annyira a Woepke doktorok és azok, akik még Woepke doktornál is tudatlanabbak, de annál ravaszabbak, mert ez a klasszika filológia a mai társadalmi berendezésre és rendetlenségre nézve olyan ártatlan, olyan hasznos és kellemes valami, amit államilag, karhatalmilag kell fönn tartani, tenyészteni, dotálni és honorálni. Hogy Woepke doktornak lólába van, az nem baj, eltakarja a katedra!

Szeged és Vidéke 1908. augusztus 4.

Villon

327.

A HÓDÍTÓ IKARUSZ

Mikor magasán a német táj fölött röpült, az Ember győzelmes öntudatával kormányozva hatalmas szárnyait, egy világ érdeklődése nézett felé, millió érdek, hatalom, vágy és akarat szállott hozzá, olyan volt, mint egy rettenetes és titokzatos isten, aki egyetlen csavarral fogja elintézni a népek sorsát, az emberi jövődőt, de amikor megégett szárnyakkal, kormosan, füstösen, megsemmisülten rogyott le szürke földanyánk rögére a vakmerő, a nagyszerű csoda, akkor az egész világ mélységes rokonszenve állotta körül, akkor elnémult, megdőbbsent minden emberi érdek, hatalom, vágy és akarás, csak a részvét, a nagy, a csodálatos emberi szolidaritás óriás szíve dobbant össze és ekkor, ekkor volt a legszebb, a legnagyobb, a legemberibb Zeppelin gróf, az új Ikarusz, a hódító Ikarusz.

Mert minden megváltásnak ez az útja, minden győzelmes, fölszabadító út, legyen az föld, légi vagy égi, ezen keresztül vezet: szenvedésen, csalódáson, kínon, vergődésen, jajba fulladó ujjongáson keresztül. Most hiszünk igazán Zeppelinnek, most csodáljuk igazán a furcsa nevű német gróft, most érezünk melegen, bátran, emberien vele.

Ez a nagy példa is mutatja, hogy milyen rettenetes dolog az: hatalomra kerülni. Ez a nagy bukás is mutatja. És ez a példa tesz szordínót egyúttal azokra a merész ujjongásokra is, azokra a gögös és mámoros evő-kiáltásokra is, amelyek Zeppelin légi

hódító útját kísérték. Ez a példa mementója az emberi hatalomváagnak, ez a példa légi üzenet a világ urainak, lidércnyomás, amelytől lelkiismereti furdalást kap a nagyhatalmi lelkiismeret. És a világ magába szállhat és végig gondolhatja a repülés, a jövőendő Ikária felhőkakukvári gondolatát. Mert ne higgye azt senki őszintén és naív gyönyörűséggel, hogy Zeppelin kormányozható szörnyetege, az emberi boldogság útját mutatta meg ad astra! Ó nem és nem. Zeppelin léghajója elsősorban a hatalom kérdése, elsősorban a hatalom ballasztját viszi magával a verőfényes és villámos levegőébe, a ragyogó és borongó magasságba. Zeppelin kormányozható gépe a német imperiálizmust venné elsősorban a szárnyaira. Katonák lesznek a legelsők, akik egyelőre veszedelem nélkül fognak kéjutazni a felhők között, közelebb a néma, a boldog, a békés csillagokhoz. A párizsi „Patrie” és a német kormányozható, mondjuk a „Vaterland” farkaszemet néznek és jöhet idő, amikor egymás ellen fognak elindulni a hódító légi útra. Az a szép álom, amelyet a mi nagy és naív mesemondónk, Jókai szőtt, még beláthatatlan időnkig csupán álom marad, mese marad, szép, biztató, de csak álom.

Kis- és nagyhatalmi érdekek kölönce fogja még nagyon, nagyon sokáig pórázon vezetni a hódító Patriekat, Vaterlandokat, a különféle nációk, fajok, trösztök és osztályok kormányozható léghajóit. Az ember hamarabb fogja legyőzni a levegőt, mint önmagát. Hamarabb lesz úr a felhők fölött, mint a saját szívében. Hamarabb jut el a csillagokig, mint a saját teljes megértéséhez. Már az antik tragédia legbölcsebb költője, Szofoklesz megdálolta, hogy lesz idő, amikor az emberek a távolságokon és tengereken keresztül fognak majd egymással kezét. Rudyard Kipling kábelel előtt ez már egészen hétköznapi dolog, de a Rudyard Kipling kábelel arról is sokat beszélhetnének, hogy az emberek a tengereken keresztül nemcsak kezét fognak, de nemzetek emelnek egymásra kezét, véres, gyilkos, háborús, vaskeztyűs kezét. A haladás, az úgynevezett kultúra minden újabb technikai vívmánya és lendülete egy-egy újabb eszköz a hatalom kezében, egy-egy újabb jogcím a hatalomra, egy-egy újabb fegyver, amelyet az erők a gyöngék ellen emelhetnek.

Mikor a nagy álomlátó és világlátó Columbus a spanyol lobogót mámorosan lobogtatta az Újvilág partjain, az Óvilág azt gondolta, hogy egy új Éden tűnt föl az Ember számára, a boldog, a nagy, nyugalmas jövő paradicsom. És első dolga volt a művelt világnak, hogy tűzzel és vassal mennél több zászlót

tűzzön ki az új édenben és a fekete embertársait vásárra vigye és dolgoztassa, kínoztassa a jövő paradicsomban. Mikor a Montgolfier testvérek egyszerű kis gömbje fölrebbent Párizs fölé, az emberiség ujjongva látta már, hogy a levegő tele van nagy, boldogan úszó gömbökkel, amelyeknek kosarában a jövőendő emberek vidáman, gondtalanul néznek le az öreg, a lenézett, a kijátszott Földre. És íme, a Montgolfier testvérek ballonjainak utódai arra jők és arra kellenek, hogy háborúk idején szépen, vidáman kikémleljék a boldogan alvó ellenséget és pattogó petárdákat és dörgő dinamitot, ekrazitot, melinitet szórjanak csöndes álmaiba!

De azért mégis, mégis, üdvözlégy Zeppelin gróf fölrobbant léghajója! De azért mégis köszöntsük büszkén, reménységgel és egy világ szeretetével a furcsanevű, hódító német Ikaruszt! Mert a Zeppelinek nagy szíve és hatalmas homloka őszintén, ártatlanul és tündökölve tör a rejtelmes magasságok felé. Mert a Zeppelinek szívesen kitűznék a légi szörnyeteg árbócára a fehér lobogót, az egyetértés, a béke, az igazság fehér lobogóját. De a levegőbe, a csillagok felé nem csupán a tudomány és művészet, az igazság és haladás fényes homlokú, forró szívű héroszai törnek, hanem a hatalom, az erőszak, a militarizmus, a maradiság, az Óskaján nagyravágyó, hódító, törtető és akaró serege is. És ezek állják körül a legnagyobb megdöbbenéssel Zeppelin gróf porbaomlott léghajóját.

Szeged és Vidéke 1908. augusztus 7.

(j.gy.)

328.

HÁROM ÚJ SÍR FÖLÖTT

Minden élet értékes lesz — a halálban. Ezt a szomorú és keserű aforizrát kell letennünk arra a három újonnan hantolt sírra, amely a szombati gyári szerencsétlenség proletárhalottait takarja. Csodálatos az emberi bornírtság, amely csak akkor eszmél valahogyan az élet értékére, amely csak akkor érzi némiképpen, hogy az élet, az én életem, a mi életünk nem is a legnagyobb, de az egyetlen érték, amikor már a halál kapujában, az enyészet ölében látja azt.

Meg kell halnia a művésznak, a tudósnek, hogy emberi nagyságát megláthassák. Meg kell halnia a munkásnak, a proletárnak, hogy élete nyomorúságát megérezzék. Az ember, aki

dolgozik, aki alkot és teremt, aki nyomorog és éheznek közöttünk, akit nem vesznek észre, sőt akit kutyába se vesznek, mindjárt megnő, a szívekhez férkőzik, a részvét és érdeklődés kellős közepébe kerül, ha fegyvert emel maga ellen, ha a gyárkémény ledől rá, ha a halál félelmes és megsemmisítő bűvös gyűrűjébe kerül valahogyan. Valami különösnek, csodálatosnak, valami nagy rémületnek kell jönnie, hogy az életre eszméljünk, a halál árnyékának kell reánk borulnia, hogy lássuk az életet. És még akkor se látjuk igazán és még akkor is igaztalanok vagyunk, még akkor is hibásan ítélkezünk. Bizonyosság reá az a tömeg-érzés, amely a szombati katasztrófa áldozatait körülveszi.

Tehetetlen gyásszal, kései bánattal borul a közvélemény arra a három sírhalomra, amely alatt már csöndesen, békén porladoznak azok az ártatlan bárányok, akiket a természet ősi vis majora elsodort innen, e bizonytalan föld mégis oly gyönyörű színéről. Az egyház megjelenik a koporsó mellett és a kántor még egyszer, hosszú szentiváni énekkel elkínozza az élőket, a gyermekeket, az árvákat, a vigasztalanokat, a kenyér és remény nélkül maradottakat. És minden részvét, minden bánat és bűnbánat három porladozó tetem köré gyülekezik, mialatt hatszáz élő, dolgozni és enni akaró embertársunk, felebarátunk, testvérünk, az öröm és hatalom kitagadottjai és kihasználtjai, ölbe tett kézzel kénytelenek a vihar után bámolni, amely életük, májuk és holnapjuk és jövőjük vetését oly borzasztóan, oly kegyetlenül és váratlanul letarolta.

Ez a hatszáz proletár, ez a hatszáz tehetetlen és munkanélküli élő az igazi áldozata, halottja, sebesültje, nyomorékja annak a gyászos hamarsággal végező szombati viharoknak. De nekik nem fonhatunk lila és vörösszalagos koszorút, nekik nem gyújthat a részvét szentelt miligyertyát, őket hiába látná el a vallás kenetes igékkal, latin orációkkal és lamentációkkal, nekik hiába szónokol a szónok a jövendő diadalról: ők *csak* kenyeret kérnek, ők *csak* munkát akarnak, ők *csak* szerencsétlen élők és nem szép halottak, borzasztó halottak!

A hatszáz élő áldozat felé forduljon az a részvét, az a megértés, az a szolidaritás, amely a porladóknak ad koszorút és szenteltvizet. Memento mori — mormolja az életellenes, sötét, babonát és lemondást akaró középkori vajákosság, amely a mai élet robogó, zakatoló, lendülő kerekeit az életről való lemondás, a szolgálai alázat olajával akarja mindenáron megkenni, hogy az ő malmukra hajtsa az élet vizét. Mikor érti meg már a ma, a

jelen, az új világ, az új ember az új igazságot, a mi igazságunkat, amely nem is új, mert hiszen örök, amely mindenkié, aki élni szeret és akar, mikor érti meg az élet igazságát az élő! Memento vivere! Emlékezzél az életre!

Akkor nem járnánk folytonosan a halál árnyékában, akkor nem félnénk örökké és nem ijednénk meg oly szörnyen a nagy Ismeretlentől, amely mindnyájunk vége, de amely nem az élet célja, amely az élettől merőben idegen, amely már nem tartozik, nem tartozhatik a *mi* életünkre.

Emlékezzél az életre! És akkor az élet szebb lesz, igazabb lesz, egészségesebb lesz, emberibb lesz és akkor hova lesz, Halál, a te győzelmed? De addig a nagy Kaszás a Rémület kehes paripáján fog diadalmasan lovagolni a városok, a falvak, a puszták, a templomok, a kaszárnnyák és gyárak tetői fölött! És addig szomorú és keserű igazság marad az a wildeszerű aforizma, amelyet ez alkalmi bölcsekedés fejére tűztünk: Minden élet értékes lesz — a halálban!

Szeged és Vidéke 1908. augusztus 11.

(jgy.)

329.

GÖRGEY

330.

A CSEVEGŐ

331.

A NAGYVÁRADI NYITÁNY

A több kenyeret és a több földet követelők alaposan összeverekedtek Nagyváradon. Nem tartjuk véletlennek, sőt bizonyos szimbolikus igazságot látunk abban, hogy éppen Nagyváradon. Mert ez a papos, katonás és zsidós modern és régi magyar város szinte elektromos feszültséggel egyesíti, tömöríti a nagy magyar ellentéteket.

A körösparti Páris csodálatosan kiváló kísérleti médiumul szolgálhat a mi társadalmi és egyéb törekvéseink kémiai vizsgálatára. Most a hazai szociális mozgalmak két legjellemzőbb típusa került egymás mellé, sőt egymás alá Nagyvárad piacán, amelyről már Arany János megmondotta, hogy „Várad köveces piacán lovak acél körme csattog”.

Valóban, vasárnap rendőrlovak patáinak kellett radikális módon megoldaniok azt az égető szociális problémát, hogy ki legyen a legény a talpán Nagyváradon: a forradalmi szociáldemokrata párt-e, vagy pedig a csabai parasztpárt? És ez valóban olyan sajátságos, különös, annyira a magyar ugarból fölburjánzott kérdés, hogy ezt normálisan, békésen, okosan, kongresszussal nem lehet megoldani. Ide rendőrtak kellett. A több kenyeret és több földet követelők nem tudnak megárujni egy gyékényen. Az egyik párt nem tudja megérteni, hogy lehet egy olyan párt, amelyik csak azt akarja mindenáron, hogy a munkabér emelkedjék, egész a Marseillaise legmagasabb oktávája magaslataig emelkedjék, a másik párt pedig azt nem akarja fölfogni semmi áron, hogy mi van éppen azon sírni való, hogy a csabai parasztnak rosszabb minőségű és valamivel kisebb földje van, mint az uradalomnak?

A kérges kezű munkás és a kérges kezű paraszt szeme és lelke villant össze ellenséges villanással Nagyvárad kövecses piacán vasárnap és ettől a villanástól egy percre tisztábban látható lett a magyar szociális perspektívák piszkos, sötétes horizontja.

Két éhes, kenyérre és földre éhes érdek nézett farkasszemet egymással és elfeledkezve a közösnek vallott és hirdetett ellenségről, a pöröly és a sarló összetűzött a vásár piacán. A magyar pöröly, amely nemzetközinek érzi magát és a magyar sarló, amely a csabai tótok kezében suhog a legharagosabban.

Ez a parázs verekedés, amelynek úgy látszik, valahol és valahogy folytatásai következnek, ha elejét nem veszik a bajnak, ez a parázs kis verekedés mindenekelőtt alaposan megmutatta, mennyire autokrata, mennyire monopóliumos és individuális jellegű mozgalom a magyar szociáldemokrácia, amely most csinálódik. A nagyvárad szociálista párt úgy érezte, hogy a csabai parasztkirály egy darab gyékényt kivesz alóluk a mozgalmával. A nagyvárad szociálista párt látta, hogy a pártadó csökkenteni fog, ha Áchimék propagandája gyökeret hajt a nagyvárad kövecses talajban.

A magyar szociálisták pedig amúgy is elég vereséget szenvedtek mostanában. Egy[re-]másra letört sztrájkokról, sztrájk-törésekről és belső villongásokról olvashatnak a szorgalmas olvasók. Budapesten és vidéken egyaránt. Nagyváradon a múltkor alig pár elvtárs hallgatta meg Bokányi Dezsőt, az egykor ezrek és ezrek előtt beszélő szónokot. És most íme, mások, vidékiek,

csabaiak, konkurenciát akarnak csinálni a nagyvárad szociáldemokrata pártjának. Ez már sok. Ettől már csordultig megtelt a szociáldemokrata pohár. A gyári, ipari, kereskedelmi Nagyváradon hadat üzen a munkáspolitikának a parasztpolitika. A kalapácsnak a kasza. És szimpátiák fogadják az új alakulást, az új embereket, az új elveket, a hadüzenetet. Persze polgári, egyéni, esetleg művészi szimpátiák. Mondjuk ki: emberi szimpátiák. Ami nem is csoda, sőt igen természetes.

A csabai parasztkirály, Áchim L. András, emberi egyénisége és mozgalmának színezete egyaránt rokonszenvre hangolják a dologhoz értő, az ügy iránt érdeklődő embereket. Mikor a nagyvárad esküdtszék fölmentette Áchim L. András a többrendbeli izgatás vádja alól, ujjongó népsereg kísérte végig Várad utcáin. Annnyira megnyerte, lekenyerezte a közönséget a vádlott erkölcsi és szellemi kiválósága.

Ahogy Áchim L. András, a magyarruhás parasztkirály rámutatott az alföldi parasztság kiáltó szociális bajaira és az úgynevezett alföldi intelligencia politikai és társadalmi bűneire, az az igazság, a tiszta magyar meggyőződés elemi erejével hatott.

Nagyvárad Áchim L. András mellé állott és elítélte az Áchim ellen támadó Csabát. És most a nagyvárad munkásság összetűzött, ököltre ment a csabai parasztszék pártjával.

Tömör, markáns, szomorú és végtelenül jellemző korkép, sőt korkép ez, amely meggyőző erővel szimbolizálja egész szociális nyomorúságunkat, minden önzésünket, visszavonásunkat, az érdekek egész egészségtelenül kifejlődött marakodását.

Pártok, osztályok és érdekek, amelyek egy cél felé törnek, egy igazságot akarnak, nem értik, nem akarják és nem tudják megérteni egymást, sőt ellenkezőleg. Mert minálunk nem elvi alapon indulnak harcra pártok és egyének, mert minálunk még a haladás jegyében dolgozó vagy verekedő pártok is többet törődnek a pártadó emelésével és a párttagok növekedésével, mint az emberi haladással egy egyéb ilyen szép, idegen álmokkal. Mindenesetre nagyon érdekes távlatokba enged bepillantani a nagyvárad vasárnapi verekedés. Az általános választójogért induló nagy elvi harcok küszöbén, a szociális és politikai erőmérkőzések előtt íme, két radikális párt emberei megmutatják, hogy szívesen megfeledkeznek ők a rókáról, ha a sajt, a többi sajt forog veszedelemben. És sajnos, nekik is igazuk van.

A nagyvárad kavarodás nem holmi izolált, véletlen esemény.

A nagyváradi eset mintegy nyitánya annak a jövendő harc-
nak, amely nagy erupciókat tartogat a magyar szociális haladás
számára és amelyben a Föld meg a Város állanak szemben és
néznek farkasszemet. Az a Föld és az a Város, amelyről az új
magyar poéta, a nagyváradi Dutka Ákos dalol. A gyárak népe
és a mezők népe sehogy sem akar szolidaritást érezni egymással.
Más világnézet forrong és erőlködik kitörni a füstös gyárban, a
zajos műhelyben, mint a napégette, daltermő rónaságon. A kék-
zubbonyos munkásember nem érti a gatyás parasztembert és
viszont. Nem tudom, mit szólnak a hazai szociológusok, a haza
új bölcsei a nagyváradi esethez. Mit szólnak hozzá azok, akik
durch und durch áttanulmányozták és áttapasztalták Durkhei-
mot, de a magyar ugaron, a magyar föld meg a magyar város
körüli édes keveset tanulmányoztak és tapasztaltak. Pedig íme,
itt a példa, olvassátok. Minden vashébertörvényen és dedukción
keresztül diadalmas erővel száguld át az élet logikája vagy logi-
kátlanlansága.

Szeged és Vidéke 1908. augusztus 19.

j-gy.

332.

ISTVÁN KIRÁLY

333.

LESBEN

334.

A TERMÉKENY UGAR

Egy idő óta nemcsak a magyar búza és a magyar pénz megy ki
külföldre, hanem a magyar lélek is. Az új magyar irodalom,
művészet, sőt egy kissé az új magyar tudomány is. Mi több,
egy idő óta nemcsak a magyar nép vándorol ki az Újvilágba,
de a magyar dráma is. Míg a malomalatti és toronyalatti politika
ege egyre jobban behorul fölöttünk, addig idegen égen magyar
dicsőség csillagai kezdenek tündökölni.

Molnár Ferenc darabján két newyorki színház vesz össze és
hír szerint a párizsi Antoine is be fogja mutatni. Pedig a francia
eddig nem igen kereste és találta az esprit-t idegen tájon. De
nem éppen a Molnár Ferenc ördöngös sikereiről van itten szó.

Ellenkezőleg. Molnár Ferenc külföldi diadalai természetesen nagyon jól esnek a magyar önérzetnek, de nem, korántsem reprezentálják a magyar kultúrát, sem a régit, sem az újat a maga igazi lényegében és természetében.

Molnár Ferenc vígjátéka csak nagyon szellemes, mondjuk káprázatosan szellemes darab, de sem a Molnár Ferenc, sem különösen a magyar művészet géniuszának nem egész és legméltóbb kifejezője, mondjuk tipikus képviselője. Mert hiszen Molnár Ferenc abszolúte nagyobb egy-egy fényesen átérzett és megírt novellájában, mint az Ördögben és a mai magyar irodalomnak egyáltalában egy egész sereg egyénisége van, akik mindig lesznek akkorák, mint Molnár Ferenc az Ördögben. De Molnár darabja véletlenül olyan színpadi portéka, amely mostanság nagyon kelendő a világpiacon. És Molnár Ferenc, bizonyára nem véletlenül, olyan nagy talentum, aki érdemes arra, hogy ezt a nagy kelendőséget okosan, magyarán a maga hasznára és a magyarság javára fordítsa.

Hiszen, ami azt illeti, léha és ostoba operettek is megszokták hódítani a világot, ha nem is éppen Lehárok csinálják hozzá a muzsikát. Viszont nagy, komoly alkotások nemcsak a saját hazájukban nem tudnak próféták lenni, de az úgynevezett művelt nyugaton sem. Apropos. Minden amerikai és nyugati magyar diadalnál örvedetesebb a mi szívünknek az, ha magyar zseni és magyar törekvés itthon, minálunk, a saját hazájában méltó elismerést, esetleg még jutalmat is talál.

Hiszen éppen a magyar irodalom történetében a nagy úttörőkről és jelesekről elsőrendű és alapvető érdem gyanánt szoktuk mindig följegyezni azt, hogy közönséget, olvasókat teremtettek! Akár csak maguknak, akár a társaiknak is. Dugonics legnagyobb, sőt egyetlen nagy dicsősége éppen nem abban áll, hogy sokat vagy szépen írt volna, hanem hogy az Etelkát mindenki olvasta, annyira olvasták, hogy a leányokat a mamák Etelka névre kereszteltették, mint ahogy később a fiúk Zoltánok lettek a magyar nábob fiának tiszteletére. A magyar olvasó közönségteremtése és meghódítása a mi szemünkben egyelőre nagyobb és föltétlenül nehezebb dolog, mint a külföldi sikerek és sikertelenségek. (Mert az utóbbiak is szép számmal vannak ám.)

Hogy Fedák Zsazsa is kivándorolt Amerikába és ott esetleg dicsőségesen és magasra emeli bájai zászlaját, ez szép, jó és hasznos is, különösképpen Fedáknak, de hogy egy jó, szép, igaz

magyar könyv, revü vagy egyéb szellemi termék magyar közönséget vonz és hódít, magyar gondolatokat ébreszt, magyar érzést nevel, magyar igazságokat segít győzelemre vinni a saját hazájában: ez mégis nagyobb, szebb, dicsőbb valami, minthogy „hazánkfia” X színész vagy Y kisasszony ebben vagy abban a Badban így meg úgy arat, tapsokat és tantiémeket. A magyar ugart, amely nem is annyira ugar, sőt a legszebb reményekre jogosító televény, fölszántani, bevetni és learatni: ez kell nekünk. Ez „férfi munka” volt és lesz.

Szeged és Vidéke 1908. augusztus 26.

(j.gy.)

335.

A TÖLGYEK ALATT

Írta Juhász Gyula

A lojális magyar sajtó síró és írógörcsöket kapott hirtelen. Nem tud szavakat találni meghatottsága, megdöbbenése, alattvalói mámoros boldogsága méltó kifejezésére és ezért hasábokat, sőt kolumnákat szentel József főhercegnek, aki szobrot akar állítani Margit szigetén, a tölgyek alatt. A félhivatalos és hivatlan írónézők persze mindazt az ódát, himnuszt, panegiriszt és cicerót a híres magyar lojális örve alatt követik el. Szegények. Tehetik, a magyar állam fizeti — a kiadóikat. Különbén majd mit mondtam arra a híres magyar lojálisra! Ami egyébként, magunk közt szólva, egyszerűen magyar gyártmány, akár a svéd gyújtó, a prágai sonka és a bécsi tulipán. Modern és magyar, ahogy mondani szokás. Mert nem úgy áll a bál! Maradjunk mindjárt a szónál.

Lojális. Erre a szóra még a jó fiatal Szinnyi József se tudná ráfogni, hogy finnugor eredetű. Bizony ezt a szót nem hoztuk a turáni pusztáról, nyereg alatt puhítva. Jó öreg idegen szó ez, egyenesen a középkori nemzetközi nyelv szótárából való és eredetileg, par excellence francia márka. Nyelvelmékeink kőnökül hallgatnak róla és az új, a magyar megfélelője az istenben boldogult nyelvújítás szomorúbb emlékei közé tartozik. A magyar nem lojális nemzet, csak becsületes. Ha a fejedelme betartja a kétoldali szerződést, akár a szeri pusztán vérrel pecsételtet, akár az arany bullában foglaltat, akár a pragmatika szankcióban megállapítottat, akkor a magyar is szavának áll, de ha a fejedelem játszik a szavával, akkor a magyarnak eb ura

fakó! Engedelmet, eddig így volt, eddig ez történt. Hogy ezután hogy lesz, hogy ezután mi lesz a magyarból, nem tudjuk. De vannak és lesznek, akik magyarok maradnak, már csak azért is, mert magyarnak lenni még mindig becsület dolga.

Arany János volt a legmagyarabb magyar poéta. (És a legnagyobb is eddig.) Arany János nem volt lojális soha, a szónak francia értelmében. De becsületes volt mindhalálig, a szó magyar értelmében. Ami a margitszigeti szobrát illeti, ha én főherceg volnék, — szeretnék főherceg lenni, mert akkor úgy élhetnék, mint egy *poéta* — már régen szobra állana Arany Jánosnak a tölgyek alatt. Ez a legkevesebb, amit Arany Jánossal szemben az ifjú főherceg tehet. A legkevesebb! Mert Arany János, a legnagyobb és legmagyarabb poéta már régen ércnél maradandóbb emléket állított József főhercegéknek. Monumentum aere perennius!

A Toldi szerelmében áll ez az emlék, ez az ércnél maradandóbb. Az ősz poéta pár strófát írt bele a nagy poémába. Ebben a pár strófában igénytelenül, kedvesen, finoman, ahogy egy született úri lélek és egy igazi költő tudja, köszönetet mond a sziget urának a szívességért, amellyel őt fogadta, őt, a reménytelen, a beteg, a holtrafáradt énekest.

Arany e strófákat halála utánra szánta. Nincsen e strófákban egyéb, mint egyszerű emberi hála. Egy nagy ember halála egy jó ember iránt. Ennyi az egész. De ez több mindennél, aranynál, ezüstnél, hűhónál, talpnyalásnál. Ennél szebb emléket még nem állított költő annak, aki úr, mert úrrá tette végzete. És ezért az emlékéért egy szobor éppen hogy valami. De mindeképpen illő, úri kötelesség.

Mindenesetre, Aranynak nem kell az a szobor. Arany megmarad szobor nélkül is. Ami Arany volt, örökké arany marad. Arany versei, tettei, élete, művészete. Arany csak az epigonnak és a tömegnek kell, uraknak és szolgáknak, akik lármázni és pihenni jönnek a tölgyek alá. A tölgyek alá, hol a legmélyebb, legbölcsebb, legcsodálatosabb magyar érzések, magyar versek fakadtak. Az Epilógus előkelő rezignációja, a Tamburás öreg úr őszi verőfényű humora, a Tengeri hántás mélységes magyar miszticizmusa. Egyszóval az Őszikék mind. A szobor mutatná a tömegnek, hogy a hely, ahol áll, szent. A legnagyobb magyar költő szenvedése, álmodása szentelte meg újra azt a helyet, ahol szűz szent Margit királyleány eltemette szép jegyese emlékét.

Az epigon és törtető, a lojális magyar íródiák álljon meg majd emlékezéssel a szobor előtt. Ha ugyan megállani és emlékezni tud. És gondoljon arra az Arany Jánosra, akitől egy ódát kért a hatalom. Csak egy ódát, egy kis ódát. Mi az egy óda? A lojális és lojolás íródiák prózában zengi napról napra, ciceróval. Arany János írt. Nem ódát, de balladát.

Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsírba velszi bárd:
De egy se bírta mondani
Hogy: éljen Eduárd. —

Azóta, igaz, megszelídültek a velsz ebek és bárdok. De Arany János Arany János maradt és a kiegyezés örömeiben róla se feledkeztek el. A szentistvánrend valami kis keresztjét akasztották a nyakába, muszáj volt elfogadni, ő tehát eltette — a fiókjába és ezt írta róla:

Ha békülnek, határt hánynak,
Egy suhancra jó sort vágnak:
Én is, amit sorsom rám mért,
Elszenvedem — a hazámért!

A mostani himnuszokat is elszenvedni talán!

Szeged és Vidéke 1908. augusztus 27.

336.

AZ ELSŐ ELŐADÁS
A színikör megnyitó ünnepe

337.

A POSTÁSFIÚ ÉS A HÚGA

338.

A SZÍNHÁZ
Írta Juhász Gyula

A színház nem csupán világot jelentő deszka a magyarság számára, de kezdettől fogva máig és valószínűleg ezután is, a magyar nemzeti szellem egyik erő, diadalmas és egyetemes

hatású organuma, lelkesítő, ünnepi érzéseket kiváltó emlékek színhelye. Éppen ezért éreznünk kell azt, hogy a hely, amelyen állunk, nemzeti erők találkozó helye, emlékek és remények gócpontja és igazgatónak és színésznek, közönségnek és kritikusnak azzal a tudattal kell az új múzsahajlékba lépnie, hogy itt a hétköznapi munkánál és a közönséges örömeknél nemesebb hivatásról van szó, művészetről, amely a magyar szépségeket és igazságokat hirdeti és ábrázolja.

Sokat beszélnek mostanában a színházról, amelynek eredeti jelentőségét igyekeznek lefokozni és amelynek hivatása és létjogosultsága fölött kételkednek. Az ilyen írások és fölszólalások azonban legtöbb esetben vagy egyszerű üzleti érdekből fakadnak és így az erősebb jogára támaszkodnak, vagy pedig a színház túlságos lebecsülése vagy fölbecsülése sugalmazza ezeket. A mai kabaretvilágban, mikor rengeteg a komédiás cszímó és kevés a megélhetést biztosító foka, nem csoda, hogy a verseny nevében a tarka színpad, a kuplémúzsza emberei hevesen védelmezik a maguk többé-kevésbé művészi, de mindig elsőrangú anyagi érdekét.

Mindezeknél jóval komolyabb és érdemlegesebb szempontok azok, amelyek a modern ember művészi érdeklődése és szellemi szükségletei szempontjából tekintik a színház ügyét. Akik vagy nagyon sokat, csupa irodalmat, problémákat és megoldásokat várnak a színházról, vagy akik pusztára a munka utáni szórakozás és üdülés helyének tekintik. Két dolgot azonban nem szabad letagadni; a színház hivatása szerint igenis nyújt irodalmat és művészetet, a maga módján, a maga eszközeivel és igenis nem merő szórakozás, de eszközei arányában, igen sokszor nagy és mély emberi és művészi szenzációk forrása. Mert végre is a színpad az a hely, az egyetlen igazán alkalmas fórum, ahol a nagy drámai zsenik, a görögöktől a modernekig, megfelelő formában, kellő hatással megszólalnak és pedig lehetőleg nagy emberi közönség láttára és hallatára. Nem hiába volt vallásos jelentőségű a görög színház, Thália csarnokában estéről-estére az emberi élet egy-egy darabja játszódik le, a nemzeti nyelv estéről-estére diadalmasan bontogatja ki benne a maga művészi szépségeit, zenéjét és igazságát.

Bizonyos, hogy mint minden emberi dolog, ez se tökéletes. Vannak rossz színházak és rossz színészek, mint ahogy vannak rossz könyvek és rossz poéták is. De a színház mégis nagy dolog, jelentős valami, értékes és szükséges intézmény, művészi

és nemzeti szempontokból egyaránt. Hogy a magyarság számára kiváltképpen az, azt nagyszerű történeti dokumentumok igazolják. Hiszen kezdetben nem is annyira irodalmat és szórakozást kívánt nyújtani a mi nemzeti játékszínünk, de legfőképpen és szinte kizárólag a magyar nyelv jogát, igazát védelmezte, hirdette és terjesztette minden vonalon. A hódító idegen nyelv és az idegen nyelven beszélő magyarok ellenében egyaránt. Igaz, ezek az idők elmúlt idők, igaz, hogy a magyar nyelvnek nincs többé föltétlen szüksége arra, hogy a színpad deszkáira meneküljön, mint utolsó oltalomra, de azért joggal tagadni nem lehet, hogy a nagy tömegek számára elsősorban a színház a legközvetlenebb, leghatásosabb és legáltalánosabb eszköz a kultúra, az emberi és nemzeti műveltség terjesztésére; a nagy gondolatok, érzések, igazságok és szépségek művészi föltűntetésére. Még mindig és úgy látszik, örökké igaza marad Hamletnek, a színészet nemes barátjának, hogy a színész és színház föladata „ma és kezdettől fogva az, hogy mintegy tükröt tartson a természet elé és a kort a maga mivoltában, a századot saját ábrázatában mutassa meg.”

Ezeket kell éreznie a színháznak és a közönségnek a színházban, ahol a művészet ragyogó köntösében a költészet szárnyaló igéit hirdetik.

Szeged és Vidéke 1908. szeptember 2.

339.

A SZALONTAI FÚZFA

340.

SZENTESI RUDOLF

Írta Juhász Gyula

Valamelyik trafik kirakatában különös hirdetést pillantottam meg. A Nick Carter-vállalat hirdet egy rémregényt, a *Budapest rejtelmét*. Aki az első füzetet elolvassa — úgymond — az megfogja venni a többit is mind. Hát ez még egészen közönséges ügy volna eddig, de föltűnő betűkkel még az is ott ékeskedik a hirdetésen, hogy a koszorús költő egyetlen regénye! Ki lehet az a koszorús költő! Jókainak száz kötet regénye van, ő csak nem lehet? De hamarosan megoldja e gordiusi csomót egy arckép,

amely a reklám sarkában húzódik meg nagy szerényen. Ez az arckép. . . ezt az arcot nagyon jól ismerem! Ezek a nagy, csodálatosan ragyogó szemek sokszor néztek rám szeretettel, elismerőleg és gúnyosan, ezek a beszédes ajkak sokszor zenéltek már a szívembe gyönyörű melódiákat és furcsa dicséreteket. Hisz ez a nagy poéta, az ősz költő, aki most jubilált, akinek a nemzet ajándékot ígért és aki harcias rezignációval még mindig vár és még mindig fiatalnak érzi magát élete alkonyatán.

Most tudok mindent! Most már eszembe jut, hogy írt ő valahol messze, valaha régen egy regényt, egy rémregényt, mert élni kellett, mert kenyér kellett neki, a családjának, máról holnapra! Rég volt, talán nem is igaz? Mese, mese, mess kenyeret! Hol van ő már most, a kis szürke embert hová vitték már azóta a hétmérföldes csizmák! Ki tudja? Jókai Mór, mikor szintén koszorús költője volt a nemzetnek, mikor már tudta, érezte, hogy benne van az irodalomtörténetben, az örökkévalóságban és hogy a szobra bizonyos, egy borús őszi napon hóna alá vette az aranytollat és aranykoszorút és el kellett vinnie oda, ahol ilyen értéktárgyakat költőpénzre váltják.

De beszéljünk csak az élőkről, beszéljünk Szentesi Rudolfról, akinek egyetlen regényét most újra kiadja a híres cég. A koszorús költő egyszer elmondotta a rémregénye történetét. Valami Glatz Károly nevű filozopter könyvet írt egyszer a poétáról és abban külön fejezetet „szentelt” Budapest rejtelmeinek. Sorrendre megírta a regény keletkezése körülményeit, történetét, sorsát, sőt — uramfia, mire nem képes egy szegény filozopter? még a regény széptani elemzését is nyújtotta. Nagyon nagy nyomorban élt e regénye írásának idejében a nagy poéta. Még Reviczky Gyula is jobb sorsban volt akkor. Reviczky legalább egy lapnál írt és bohém módon viselkedett, de a mi élő koszorúsunk éppen akkor ment el egy újságtól, ahol — korrektor volt. Szívében a leszebb versek muzsikája zsongott és a dicsőség arany álmai ragyogtak és ő mindenféle cikkek kefelevonatát javíttatta, amíg lehetett, mert még ezt az állását is elvesztette egyszer. Ekkor Budapestről elmenekült a téli nyomor és kőd elől és a környéken vonta meg magát családjával. És belekezdett Budapest rejtelmeibe. Füzetes ponyvát kellett írnia hétről-hétre, hogy napról-napra legyen kenyér és orvosság, mert beteggé lett a nagy nyomorúságtól. A regény pedig ment szépen.

A poéta nem tagadta meg egészen magát ebben a kényszerű munkában sem. A szürke robotba is belelopta az álmok színeit

és a szavak zenéjét. Ebben a regényben csíráznak, — mint a szorgalmas életfíró kimutatja — a De profundis gondolatai, érzései, alakjai, miliője. A regény nagyon hosszúnak ígérkezett. Pénz kellett a szegény költőnek és hiába, az ilyen regényeket kilószámra mérik. Olcsó portékák ezek nagyon. De a kiadó csakhamar türelmetlenné lett. Talán olcsóbb regényt talált. És Szentesi Rudolfnak egy szép napon rövidesen be kellett fejeznie a rejtelmeket. Szentesi Rudolf keserű iróniával fogadta a csapást. A regény összes hőseit meghívta egy fővárosi palotába és hirtelenül, váratlanul fölrobbantotta a palotát. És a regény véget ért, mert a hősei mind szörnyű véget értek!

Azóta a szálló idő sok mindent betemetett, nyomort, keserűséget, mellőzést, álmokat, reményeket és regényeket. Most, íme, a kiadói élelmesség jóvoltából ismét föltámadt Szentesi Rudolf regénye és föltámadtak a fölrobbant alakok. És meglehet, sőt nagyon valószínű, hogy többen fogják falni Budapest rejtelmait, mint azokat a színes, muzsikás verseket, amelyek koszorút hoztak a költő homlokára, koszorút és gondokat.

Nagyvárad 1908. szeptember 16.

341.

·NAFTALIN

342.

SZÍNHÁZI NYITÁNY

— Az új szezon előtt —

Mielőtt föllebbenne ismét a Szigligeti Színház függőnye és megkezdődne az új téli szezon, megpróbáljuk fölállítani a horoszkópot a holnap meginduló kőszínházi dolgokról.

Aki ismeri a mai vidéki színházak helyzetét, az nagyon jól tudja, hogy az igazgató voltaképpen egy új drámai hős, akinek úgyszólván napról-napra két kötelesség között kell vergődnie és választania: az üzlet és a művészet érdekei között. Vagy — ha úgy tetszik — modern Heraklesz a vidéki színigazgató, aki elé a szezon kezdetén és minden egyes színházi alkalommal két lengé tündér áll és a direktor a válaszúton kénytelen valamelyiknek a karját nyújtani és vagy az üzleti, a kasszasiker

biztos révébe jutni, vagy pedig a művészi siker bizonytalan, de annál előkelőbb ösvényére térni. Igazgatója válogatja, hogy kinek milyen ösvény tetszik. De gustibus. . . Azonban a dolog még sem olyan nagyon problémátikus természetű, mint ahogyan első tekintetre látszik. Mert az arany középszer horáciusi útja van közbül, mert úgy áll a bál, hogy az igazán művészi portéka egyáltalában nem zárja ki az anyagi sikert és viszont nincs rosszabb, hálátlanabb és siralmasabb üzlet, mint rossz, művészi-etlen portékákkal olcsó hatást keresni és gyászos bukást találni.

Mindenesetre igaz, hogy a színház elsősorban a nagyközönségre, mi több a nagy tömegre hat, de azt sem szabad elfelejteni, hogy a közönség nem olyan ostoba és ízléstelen ám, mint ahogy egynémely színházi üzletember gondolja és még a nép egyszerű és ártatlan gyermeke is érzi, hogy az unalom vagy a kóser viccek még nem elegendők ahhoz, hogy egy színház, akár fából van, akár kőből, kultúrintézmény gyanánt szerepeljen!

Ami a nagyvárad téli színház közönségét illeti, minden bók nélkül el lehet mondani, hogy a vidéki közönség sorában nagyon előkelő helyen áll. Az a város, amely annyi országos jelentőségű poétát, művészt nevelt önmagának és a fővárosnak, az a város, amelynek kulturális levegőjében szinte telítetten élnek a ma nagy és aktuális művészi és szociális kérdései, megérdemli, hogy teljes szellemi nagykorúságát elismerjék és akceptálják, megérdemli, hogy színháza ezeknek a magasabb igényeknek és követeléseknek tehetsége és ereje szerint megfeleljen, ha kell, még kisebb, nagyobb, bizonyára gyümölcöző áldozatok árán is. Ha Janovics Jenő Kolozsvárt színházi centrummá és a színházi művészetben irányadó várossá tudta teremteni pár év alatt, akkor a nagyvárad színházban is meg lehet már kezdeni egy kis önálló és öntudatos művészeti politikát. Mert van rá elég talaj, van hozzá elég közönség, várakozás és érdeklődés.

Az irodalmi és művészi decentralizáció úgy is égető nemzeti kérdéssé kezd hovatovább kifejlődni és Budapest éppen ezen a téren egyre jobban kisiklani érzi a talajt a lábai alól. Nézzünk csak szét a pesti világot jelentő deszkákon és általános fejtelenség és dekadencia jelenségeit pillantjuk meg mindenütt. A Népszínház kénytelen volt beadni a kulcsot, a pesti népszínműnek örökre befellegzett, a Nemzeti minden stílus és program nélkül vergődik a régiségek Scyllája és a modernség Charibdisé között, a Vígszínház a francia bohózat haldoklása miatt elvesztette évtizedes anyagát és most az operett és dráma között

tétovázik, a Király Színház nem tud primadonnát találni és a Magyar Színház az egyetlen színház, amely az üzlet és művészet összhangját valahogy eltalálja.

Előkelő vidéki színház, amilyennek a Szigligeti Színházat is akarjuk tekinteni, ha igazán és komolyan prosperálni akar, igyekezzék a lehetőségek határai között önálló programot adni, egyéni stílust teremteni. Hiszen mai napság, a gőz és villamos-ság korában — holnap már repülni fogunk — szinte lehetetlen újnak, aktuálisnak maradni Nagyváradon úgy, hogy Pest után kullogjunk, Budapestnek hazai és külföldi uraságoktól levett holmiját adjuk be újdonság gyanánt örökké. És még csak nem is mindig a legjobbat, hanem többnyire azt, amit épen átengednek a jó vidéknek. Éppen azért nagyon különös, mikor az ember azt olvassa a színházi jelentésben, hogy itt először most adnak egy darabot, amelynek nótáit „már minden verklis és cigány játassa országszerte”.

Még egyet. Nem mind arany, ami új, sőt nem mind új, amit „most először” adnak. Vannak a drámaiadalomnak igen előkelő, igen hatásos alkotásai, amelyeket minden nagyobb költség, utánjárás és kockázat nélkül igen szépen elő lehet adni.

Nem azokról a szokásos irodalomtörténeti kegyelettel kezelt művekről szólunk, amelyek nem is olyan nagyon művek, de igenis szólunk a világirodalom olyan standard munkáiról, amelyeknek szerzői még a tantiemet se kérhetik már.

Éppen a külföldön történik mostanában, hogy egészen modern színpadok régi jeles művekkel egészen új sikereket aratnak. Nemcsak par excellence drámákról van itt szó, hiszen, sajnos, a Szigligeti Színház éppen a drámai színészek dolgában nem különösen erős, sőt ellenkezőleg. Hanem ott van például a Hoffmann meséi, Offenbach csodálatos remeke, amelyet modern, eredeti, megértő rendezéssel, lelkes és ügyes összjátékkal egész szépen állandóan műsoron lehetne tartani. És ha viszont a drámai remekekről van szó, Shakspere nagy tragédiáiból is nagyon stílusos és hatásos előadásokat lehetne kihozni. Az újak közül íme egy sorozat, amely nagyon megszívlelendő: Bródy Sándor: Hófehérke, Thury Zoltán: Katonák, Molnár Ferenc: A doktor úr, Gárdonyi Bora (az egyetlen jó népszínmű) és Annuskája, a külföldiek közül: Hauptmann: Takácsok, Henschel fuvaros, Hejermans: A remény, Sudermann (akármit mond Alfréd Kerr és akármilyen szépen mondja): Otthon, Pillangócsata, Halbe: Ifjúság, Echegaray: A nagy Galeotto, Wilde: Bunbury, Pailleron:

Ahol unatkoznak, Rovetta: Becstelének, Shaw: Hősök, Csak körül kell tekinteni, csak egy kis szeretet és bizalom kell a közönség iránt és szépen megy minden. Kívánjuk is tiszta szívből a művészet nevében, a színház, irodalom és közönség érdekében.

A színháznak úgylátványos és veszedelmes ellenségei és konkurrencsei vannak. Ebben az új küzdelemben csak a művészet jegyében fog győzni a színház. Tehát: *több művészetet!*

Nagyvárad 1908. szeptember 25.

[Juhász Gyula

343.

A TATÁRJÁRÁS FŐPRÓBÁJÁN

344.

TATÁRJÁRÁS

345.

SZENT MIHÁLY NAPJA

346.

A FÁTUM

347.

A BÍBOROS

348.

BEÖTHY ZSOLT

349.

(A BÍBOROS)

350.

A MÓKUS

(BÁNK-BÁN)

A kritikusnak Alfréd Kerr mester szerint két fegyvere van: a parittyá és a lant. Sajnos, eddig többnyire csak a parittyára volt szükségünk, most azonban kész örömmel, hálás gyönyörűséggel vesszük elő a lantot. *Tóth Elek* Bánk-bán alakítása igazi ünneppé avatta az október hatodiki színházi előadást. Eddig is nagyon rokonszenves, intelligens és talentumos színésznek ismertük *Tóth Eleket*, eddig is számos jeles alakításáról számoltunk be, de tegnap este Bánk-bán nehéz szerepében valósággal megnőtt előttünk és jelenetről jelenetre nagyobb érdeklődéssel, sőt csodálattal néztük megdöbbenően emberi, előkelően egyszerű ábrázolását. Semmi parádé, semmi sallang, csupa lélek és bensőség volt. Ez az igazi Bánk-bán, a becsületes és becsületében megsértett nagyúr, a jóra törő és balvégzetébe rohanó ember. *Tóth Elek* nagyszerűen érvényre juttatta Bánk egyéniségében a magyar vért, a magyar méltóságot és csöndességet. Nem volt zajos, karzati sikere, de minden intelligens hallgató legteljesebb szeretetét és csodálatát érdemelte ki tegnap este. Kimagaslott az egész játékból, amely gyenge és a legjobb magyar tragédiához — mert a Bánk-bán még mindig az — méltatlan volt. Nem is bántjuk a többi szereplőt, de kiemeljük *Gózon Gyulát*, aki pár soros szerepében is feltűnt. Ez a *Gózon* kiváló színész lesz rövidesen. *Sárvári Nusitól* nem vártuk, hogy olyan jó lesz *Izidóra* nehéz szerepében. A rendező azonban igazán stílszerűtlenül díszítette a harmadik felvonást. Modern tájképek voltak a falakon. Ez nagyon bosszantó volt. A nagyszerű tragédiát nagy és páratlanul lelkes közönség nézte végig, amely őszintén, spontán módon tapsolta meg e még mindig érdekes, még mindig és örökké aktuális tragédiát.

Nagyvárad 1908. október 7.

(j. gy.)

HÉTRŐL-HÉTRE

PUSKAPORSZAG

MIKLÓS JUTKA ÚJ VERSEK KÖNYVE

Különös jelenség a férfi poéták gyölölete a nőpoéták iránt. Nem akarnak udvariaskodni, különösen nem akarnak udvarolni nekik, tehát — a nő sorsa ez is — gorombáskodva dobálják meg őket virágokkal és — sajnálkozással. Nietzsche is ezt csinálta Georges Sanddal szemben, egy mostani nagy poétánk pedig Erdős Renével. Mások, ravasz kritikusok, formulákat keresnek és találnak. Az egyik poétanőről azt írják: „Ő nem szégyenli érzéseit, őszinte mint egy férfi! Nem ír rózsaszínű álmokról, a fehér leány szoba hazug poézise helyett merészen megvallja szerelmét, vágyait.” A másik poétanőről pedig így írnak: „Őszintén, egyszerűen meg meri dalolni tiszta, leányos érzéseit. Nem amazoni, modern, dekadens. . . stb!” Ezek formulák, ezek be nem vallott bevallásai annak, hogy a legtöbb férfi a nővel szemben nem tud az igazság álláspontjára helyezkedni s versekben, emberi dokumentumokban, amelyek véletlenül nőtől crednek, nem verseket, emberi dokumentumokat lát, hanem szőke vagy barna nőt, fekete vagy kék női szempárt.

Ha Miklós Jutka verseit olvasom, én csak egy poétát látok, aki egyéni és művészi módon megnyilatkozik. Viszont aki őt Ady utánzással vádolja, az nem látja, hogy a jelen magyar lírájának, ha a ma emberének legbenső vergődéseit, az Én dionizoszi állapotát akarja kifejezni, elsírni vagy elujjongani, igenis abba a bűvös körbe kell lépnie — ez a mai magyar Fátum — amelybe nálunk először és győztesen Ady lépett. Miklós Jutka pedig igazán, egészen, vér szerint, végzet szerint lírikus. dionizoszi lelkű költő, aki még akkor is eldalolná a *maga* dalát, ha egy egész kritikus varjúcsapat circumdederumozna körülötte. De szerencsére nemcsak varjúk vannak a magyar tájon, hanem poéták és poétákat megérintő lelkek is és ezek érzik, hogy Miklós Jutka valaki és „az ő élete — az ő élete,” az ő poézise az övé. Mások — megint kritikusok, akik azért kritizálnak, mert ez is foglalkozás — azt állítják róla, hogy „még nem élt.” Igen, ha az az élet, hogy az ember állandóan a nagy nyilvánosság piacán szaladgáljon, táncoljon és napot lopjon, nagyon sok különös dolog történjék vele, ha ez az élet, akkor igazuk van ezeknek. De nem *csak* ez az élet. Van más élet is. Van benső élet is. Lelki élet. Álomélet. Mélységes, komoly, szent. Igazi élet. És így él Miklós

Jutka. És ez az élet él a verseiben, az álmaiban, a vágyaiban, az emlékeiben. A nosztalgiáiban, amelyek a piros jövődő felé vonják őt is, mint minden jókat, igazakat, poétákat. Így élt a mi eddigi legnagyobbunk is, hogy példával hozakodjunk elő: Arany. És így élt a művészet művészetszülte legkülönb hőse: Rubek, a szobrász, aki fehér márványokba, zöld bronzokba öröktette a benső élet mély álmait. Így kell élnie a művésznek, megölnie a külső életet, hogy harmadnapra föltámadjon a művészi élet.

Miklós Jutka versei *Élet őfelségéhez* egy szép, harmóniás egész. Egy egész élet. Meg van benne még az élet melege is, fénye, tüze. Egy „énregény” ez, versekben. És mennyi finom emberi dokumentum akad benne. És itt kell keresni a nőt, az igazit, amint a művészet aranyába olvasztja énjét. A Gea anyához való esdeklésében például, amikor haját, ajkát, testét félti a porladástól, attól az időtől, amikor majd visszaöleli őt egészen Földanyánk. Ez nőies, de a művészet révén, ahogyan ezt elmondja Miklós Jutka. Ez nem „merész eldobása az asszonyi bilincseknek”, ez nem „kedves, bájos őszintesége az igazi fehér leányléleknek”: ez öntudatlan művészi megnyilatkozás. És mikor azt mondja, hogy a villám egy szeszélyes, óriási tű, amely összefoldozza a rongyos felleget.” Ez szép is, egyéni is, amellet, hogy a nő a fantáziájára vall. Ezek nüánszok, a lényeg az, hogy Miklós Jutkának nemcsak sok szép verse van, de egész, telten csengő, életet reveláló költészete. . .

Kevés egységesebb könyvet olvastam és szerettem meg az övénél. Én magát az embert is ismerem és csodálom erős, férfias lényét, amelyben semmi póz, semmi kékharsisnyás, csak igazság, jószág van és valami szuggesztív rajongás él az emberi haladás, a szabadabb, jobb jövődő iránt. De hiszen ez a szuggesztió árad ki minden dalából.

Miklós Jutka verseinek stílusbeli szépségeiből is sok nüánszot lehetne fölmutatni. Lényege az ő stílusának: az erő, amely mindig kifejező és képekben lát és láttat érzéseket.

Miklós Jutka új versei igazán, előkelően szép kötésben jelentek meg Nagyváradon. Egy kötet ára 3 korona.

Nagyvárad 1908. október 16.

Juhász Gyula

(A GÖRÖG RABSZOLGA)

A KÉK EGÉR

KÖZÖNSÉG ÉS IRODALOM

— Matiné a tárlaton —

Aki vasárnap délelőtt Tibor Ernő és tanítványai tárlatán megjelent — és bizony rengetegen jelentek meg, — hogy meghallgassa a második előadás programját, érdekes és jellemző tanulságot vihetnek el magukkal. Íme egy matiné, amelyen csupa nagyváradi író és művész szerepel és olyan előkelő, olyan gyönyörű közönséget vonz, amelyet csak a színház forró estéin láthattunk néha.

Idők jele ez: A nagyváradi intelligens publikum kezd szokatlanul erősen érdeklődni irodalom és művészet iránt. Nagy számban vesznek új könyveket, képeket, szívesen beszélnek, sőt hevesen vitatkoznak versckről és poétákról, szinte személyes érdeklődéssel nézik a kulturális föllendülésért dolgozó embereket és irányokat. A szalonok parfümös levegőjében nem csupán zsúrpletykák és színésznőkről keringő vélemények forognak a perzsa szőnyegen, de komoly művészi problémák és események is, az iskolák faragott padjaiban a jövő generáció írói és olvasói lelkesen és hangosan tárgyalják a ma íróit és a kávéházak szivarfüstös atmoszférája pedig különösen és szinte lobbanékonyan telítve van irodalommal, művészettel. Egy-egy új talantum feltűnését lázas érdeklődéssel várják és szinte mámorosan köszöntik az emberek és már szinte látjuk az időt — és ez nem irónia — mikor a literatúra üzleti szempontból is jó dolog lesz majd, talán.

Nagyváradon — ezt országszerte kezdik észrevenni és kommentálni — különösképpen jó és termő talaja van a kulturális törekvéseknek, bár némi szakadékok még mindig tátonganak a közélet mezején. A Tibor Ernő és tanítványai tárlatán rendezett vasárnapi matiné egy újabb, valóban fényes dokumentuma volt a váradi közönség művészszeretetének.

Valósággal zárandokoltak az emberek, különösen és természetesen a nők a vármegyeház nagytermében, hogy egy kis artisztikumot lássanak, halljanak és mintegy személyes jelenlétükkel dokumentálják, hogy igazán, tettel érdeklődnek a művészi dolgok, események és egyéniségek iránt. Igazi, kész gyönyörűség volt látni ennyi szép asszonyt, leányt egy modern, festői bokkrétában, amint csillogó szemekkel, érdeklődve, feszült várakozással és őszinte gyönyörködéssel vagy megdöbbenéssel nézik a képeket, hallgatják a verseket, a zenét.

Mert a képek mellett a versek domináltak.

A [nagy] sikerű matinét *Nagy Mihály* nyitotta meg és éppen utalt arra az örvendetes jelenségre, amely a művészet újabban föllendült erős szeretetében megnyilatkozik. Utána *Dutka Ákos*, a fiatal nagyvárad-i poéták közül a legérdekesebb egyéniségek egyike ült az előadó asztalhoz és az ő sajátos, bánatos melódikus hangján mondott el egy pár *Babits* és *Dutka* poémát, nagy maradandó hatással. *Babits* feltétlenül originális versei kissé különösen hangzottak, annyi bizonyos, hogy ilyen merész, egyéni megnyilatkozás még nem történt eddig a vármegyeház nagytermében. *Dutka Ákos* után *Batizfalvi Elza*, a Szigligeti Színház szépe és szőkesége dalolt el pár bájos kis *Farkas Imre* dalt az ő behízelgően kellemes, filigrán művészetével. Persze zajosan tapsolták és bokkrétát is kapott, egy egész kosárra valót. *Beregi Sándor* szavalt végezetül a *Holnap* költőinek verseiből. Úgy szavalta őket, ahogy a szavalók szokták, egyszóval. Ezek a versek azonban nem szavalati darabok, mint a *Kovácsok* sztrájkja vagy egyébek, ezeket nüanszirozni kell, mert nüanszok vannak bennük, vagyis ide olyan finom hangulatokat kell átérezni, amilyenek az Óskaján vagy a Megyek Betániába írásakor a szerzők lelkében remegtek. A nagy és díszes közönség így is szívesen tapsolt és örült, hogy művészi örömeikben volt része ismét.

Nagyvárad 1908. október 27.

Jim

359.

MIKULA KLÁRA

360.

A JÓ PARTI

295

361.

HALOTTAK VÁROSA

362.

EGRESSY GÁBOR

363.

PRIMADONNA TERVEK

— Interjú a színpalak mögött —

364.

HÉTRŐL-HÉTRE

365.

SARDOU

Mindent egészen adnak az istenek szeretteiknek: minden gyönyört és minden bánatot egészen. Ezt a mondást olyan valaki adta a világnak, aki saját magán érezhette ennek az igazságát: a nagy Goethe. Ha ez nem csupán reá vonatkozik, akkor a tegnap elhunyt Sardout nem szerették az olimpuzi istenek, mert ő életében csak dicsőséget és örömet szerzett és alig hunyta le szemeit, máris csak lenézéssel, megszólással illeti az egész művelt világ irodalmi kerek asztala. Hiába, ebben is egy nagy bölcsesség igazsága nyilatkozik meg: nem lehet büntetlenül nagy valaki és az istenek irigyek a dicsőséges halandókra. Valóban, micsoda pompás alkalom, micsoda remek zsákmány a terítón heverő, öreg Sardou, hogy szellemes tollak, okos írások kegyelemdőfést adjanak annak a nyárspolgári romantikának, annak a filisztereket borzongató hatásvadászatnak, amely, valljuk be őszintén, a Sardoui dráma lényege volt. De legyünk igazságosak, legyünk elfogulatlanok és leltározzuk pontosan, alaposan azokat a színpadi tényezőket, azokat a relikviákat, amelyek Sardou irodalmi hagyatékában fennmaradtak. Nézzük meg kissé közelebbről és behatóbban, az irodalmi becsüs érdeklődésével Sardou hosszú pályafutásának emlékeit, dokumentumait és csináljuk meg elfogulatlanul a mérleget.

Mindenekelőtt bámulatunkat kelti fel a darabok rengeteg száma, amely fennmaradt. Sardou élete a legmunkásabb életek egyike volt. Maga volt a szorgalom, a törekvés, a lankadatlan-ság. Mennyi energia veszett el ebben a hetvenhétéves és utolsó órájáig dolgozó öreg íróban.

Lope de Vega és Kotzebue mellé most már oda állíthatják Sardout is az irodalom mennyiségének kutatói. De Lope de Vega többnyire készen vette át a tárgyat, a hangot, sőt legtöbbször bizonyára kész darabokat gyúrt át. Kotzebue viszont a legkönnyebb és legolcsóbb műfajban dolgozott, míg Sardou új, komoly drámát drámára írt, sőt társadalmi dráma után vígjátékot, vígjáték után történeti színművet, történeti színmű után regényt, regény után történelmi munkát alkotott, szinte lehetetlen termékenységgel. Az ilyen munkásság előtt kalapot kell emelnie minden munkásnak.

Annyi bizonyos, hogy Sardou külső okok ösztönözték az írásra és az is bizonyos, hogy sikerei is intencióinak megfelelően erős, zajos, sőt lármás, de külső sikerek voltak. Szerepeket írt, mint maga mondja. De jó szerepeket írt és ezt a hálátlan utókornak is el kell ismernie. Több színészgenerációt látott el hálás szerepekkel az egész művelt és műveletlen világon. És Sardou egyre győzte az új és újabb szerepekkel, a színészek elfáradtak, kivénültek, de a Sardou szorgalma és termékenysége nem akart megcsappanni.

Kritikusai egy része lenézően és elítélően nyilatkozik az ő hatásvadászó technikájáról. Igaza van kritikusainak, de neki is igaza volt, mikor a hatásra építette föl darabjait, mert ez kellett az ő közönségének és körülbelül ez kell minden idők színházjáró közönségének. Sardou nem tekintette a színházat intim művészi dolgok bemutató helyének, nem nézte a színházat nagy erkölcsi és társadalmi kérdések forradalmi csarnokának, az öreg Sardou a Goethe színházigazgatójának álláspontjára helyezkedett: mindenkinek valamit volt az ő irodalmi elve.

Valóban, mindenkinek adott valamit, csak az igazi művészetnek adott nagyon keveset, mert nem sokat adott rá. Érdekes esetek: ezek voltak az ő témái.

A Tosca esete, amelyben a néző és a szereplő közösen borzonganak, Fedora esete, amelyben a gyűlölet és szerelem egy titokzatos halál árnyékában változik felvonásról felvonásra: ezek és ilyenek az ő esetei. De szellemes is tudott lenni, ha kellett,

hiszen párizsi volt, tanú reá a Szókimondó asszonyság, sőt ha nagyon akarta, még a finomságig is elment, például a Divorconsban. És alkotott egy pár alakot, amelyek ha nem is örök-ké, de még most is élnek: Cyprienne, Rabagas, Madame Sans Gêne és egy pár komikus alak a vígjátékaiban.

Az élet nem volt mély, a lélek nem volt beszédes számára. Titkokat nem látott Sardou, kétségek nem bántották. A legjobbak és legnagyobbak betegségétől ment maradt mindhalálig. De hiányzott belőle a kisebb, de nagy lelkiismeretű talentumok tisztább magaslatok felé törekvése is. Nézem az arcképét. Rokonszenves, derűs komédiásarc. A halotti maszkjára gondolok. Nem fog el az az áhítat, amely a nagy halottak körül leng és egy napra az egész világot a magábaszállás tömjénével hatja át. Csak a nagy dolgozót sajnálom és az embert, aki többé nem örülhet a tapsnak, a munkának, a jó bornak és a szép asszonynak, Sardou meghalt.

Nagyvárad 1908. november 11.

Juhász Gyula

366.

A SZERENCSE FIA

367.

(A TOLONC)

368.

ZSÚRTÉMÁK

369.

A DUK-DUK AFFÉR UTÁN

„Szép volt Cristian és lángész Molière”, azonban Cyrano a legszebb párnára hajtotta mégis meghajszolt fejét, mert elmondhatta, hogy egy megmaradt: „A becsületes!” Hét poéta összefogott, hogy egy kis becsületes mozgalmat indítsanak, néhány barázdát szántsanak ők is a magyar ugaron! Mondjuk most már úgy, hogy hat poéta és Ady Endre. Ady Endre azután egy szép napon kijelentette, hogy ez az egész mozgalom neki semmi és kifigurázta azt egy fővárosi hetilap hasábjain. Ehhez nekem is volna egy szavam. A „Holnap”, mert ez a neve ennek a

mozgalomnak és ez a címe annak a kötetnek, amelyben a hét poéta — köztük olyan nagy ember és nagy költő, mint Babits Mihály, — együtt van, csak használt Ady Endrének, csak még hangosabbá tette hírét, viszont csak ártott a többi hatnak, mert a lelkiismeretlen kritikusok mind adyizmussal vádolták őket. Sebaj. De ezek után Ady pellengérré állítja e becsületes, lelkes, magyar mozgalmat. Erre azt felelem, hogy Ady Endre nagy poéta, de a „Holnap” meglesz nélküle is, sőt így az adyismus vádja is szépen elcsittulhat. A „Holnap” költői eggyel kevesebben lettek, de egy nagy tanulsággal gazdagabbak. Ady Endrének még több dicsőséget kívánunk, nálunknál jobb barátokat nem. Mert az már csalás volna!

Nagyvárad, 1908. november.

Független Magyarország 1908. november 22.

Juhász Gyula

370.

VADKACSA

(Ibsen drámája. Először játszották a szigligeti színházban november 22-én) Írta: Juhász Gyula

Hogy mit jelent egy Ibsen előadás vidéki színházban, arra nézve elég azt megjegyeznünk, hogy Ibsen a tizenkilencedik századnak kétségtelenül legnagyobb drámaköltője és — Ibsent nem adják Párisban, Ibsent nem adják Londonban, Ibsen mindig megbukott a budapesti Nemzeti Színházban. Ha ehhez hozzátesszük, hogy a Vadkacsa Ibsennek legkevesebb külső hatásra számító, viszont legtöbb szimbolikus elemet rejtő drámája: akkor igazán a legnagyobb elismeréssel kell adóznunk a Szigligeti Színház föltétlenül lelkes és ambiciózus igazgatójának ezért a bemutatóért. Csak egy kifogásunk van: ezt a darabot nem a vasárnapi közönségnek kellett volna adni! Szinte elektromos feszültség érzett a színházban vasárnap este. Sokan eljöttek, akik soha, vagy nagy ritkán jönnek el a színházba, sokan elmaradtak, akik csak a látás és láttatás kedvéért járnak állandóan ide. És sokan eljöttek, akik nem tudták, miért jönnek és akik nem tudták, mi történik a színpadon.

A megértő emberek várták a csodát, a piros kárpit szétlebbent és halálos csendben megkezdődött az élethazugság hínárjában élő Hjalmar Ekdal és az ideális követelményeket hangoztató

Gregor Werle drámája. Gregor Werle megtudja, hogy Hjalmar felesége, Gina, az öreg Werlének kitarottja. Gregor erre elhagyja az apai házat és elmegy, hogy az Ekdal családnak megmondja az igazságot, hogy az ő ideális követeléseit behajtsa rajtuk. Az Ekdal család csupa hazugságban él. Az öreg Ekdal egy pajtában tart egy sebzett szárnyú vadkacsát, amely őt a szabad vizekre emlékezteti, a fiatal Hjalmar nagy találmányon töri a fejét és semmit sem csinál, Gina, a felesége, házasságuk hazugságát rejtegeti a két Ekdal és az ártatlan kis Hedvig előtt. És most jön a fiatal Gregor Werle, hogy az igazság fagyos levegőjét hozza ebbe a fülledt, pállott levegőjű üvegházba.

Hiába gúnyolja Gregort a cinikus Relling doktor, a fiatal Werle szemükbe vág minden igazságot és ideális követeléseinek teljesítésére hívja föl őket. De Hjalmar gyöngé lélek, akinek mankója volt a hazugság, Gina közönséges személy, akit megaláz az igazság és végre is a kis, ártatlan Hedvignek kell elpusztulnia, hogy a gyöngék tovább éljenek!

A Vadkacsában Ibsen egész drámaírói nagysága megnyilatkozik, minden ibseni sajátosságával, sőt különösségével. A jelentéktelenné látszó részletek, amelyek egyesülve hatalmas dinamikával működnek, a vonatkozások, amelyek szimbolikus mélységet adnak az egésznek, az acélbordákkal ácsolt dialektika, a jeges ironia, amely alatt forró emberi szánalom él, a szürke alapra szürkét festő ecsetkezelés: mind, mind Ibsenre vall.

A vasárnap esti előadás mindenekelőtt ambiciózus volt. Minden szereplő érezte, hogy ez nem hétköznapi dolog, sőt nem is vasárnapi. Ez az előadás igazán ünnep, lelki ünnep. Igéket kell hirdetni, amelyek nem a mulandóság, de jövődő századok számára születtek egy nagy ember, egy igazi költő lelke legmélyén.

Tóth Elek adta a fiatal Ekdalt. A legnehezebb színészi problémák egyike ez az akaratbeteg, gyöngé és hazug ember. Tóth Elek nemcsak igazán megértette ezt a lelket, de testet is adott neki, úgy ábrázolta, hogy ez valóban több volt a nemes becsvágynál, az szolid, egyöntetű, elhíthető erejű művészi munka volt. Hanyagul zseniális maszkijától a hangja különös, félszeg árnyalatáig sok mindent kihozott. Szarvasi Soma, mint öreg Werle a legtermészetesebb beszédet és játékot mutatta be, amit eddig e színpadon hallottunk és láttunk.

Beregi Sándor fiatal Werleje a legkomolyabb szorgalomról, törekvésről tett bizonyosságot. Volt egy pár igazán megkapó je-

lenete, de magasan kivált játékból búcsúja apjától a harmadik felvonásban. Még sokat kell fejlődnie és több bátorságra szert tennie. Ambíciója minden dicséretre érdemes. Krasznay az öreg Ekdalt egy kissé félrejátsozta, vagy ha úgy tetszik, kijátsozta. Ibsen alakjai sohasem verista figurák és sohasé kasperl-bábuk, mint amilyen volt, egy pár őszinte emberi mozzanatot leszámítva, a Krasznay örege. Sik Rezső Rellingje teljes megértésről és nagy szeretetről tanúskodott. Éjszaki napfény és keserű bölcseség ragyogott benne: csupa germán kedély és csupa ibseni ironia.

De legelső helyen kellett volna méltatnom Hevesi Gusztika Hedvig ábrázolását. Ibsen elég mostohán bánt ezzel a szégyen kis ártatlan bűnőssel, de Hevesi Guszti annyi egyszerű bájjal, természetes szépséggel ruházta föl Hedvig törékeny, őszi verőfényben sírva nevető alakját, amennyi csak Hevesi Guszti előkelően egyszerű és igaz művészetétől telik. Mikor az élettől elbúcsúzik és halni megy, éreztük, hogy ebben az eltávozásban valami nagy, tragikus szomorúság van, éreztük, hogy ez a leány úgy megy ki a szobából, mint aki többé sohasé jön vissza. A tekintete csupa néma búcsúzás volt, beszédes némaságú, egy meghajszolt, nagy lélek sírt könnyek nélkül a szemében. A nézők elfelejtettek tapsolni az őszinte meghatottságtól. Angyal Ilka Ginája kissé középszerű volt, de azért elég hatásos. Sárvári Nusi egy jelentéktelennek látszó szerepben egészen stílszerűen játszott és igen intelligensen beszélt.

Az első felvonás díszletei azonban abszolút ízléstelenek voltak, az Ekdalék szobájában már volt egy kis ibseni hangulat és tónus. A karzat és a földszinten egynémelyek helyenként jól mulattak a mély bölcseségeken, de egy kis, ám annál megértőbb és lelkesebb gárda felvonások végén erősen tapsolta a szereplőket. Egyszóval: Ibsen nem bukott el Nagyváradon. Ezek után reméljük a legjobbakat.

Nagyvárad 1908. november 24.

J. gy.

371.

SZÍNHÁZI DOLGOK

*

Egy idő óta válságos hírek keringtek az egész világon a világot jelentő deszkák tájékaról. A színház csődje címen európai és hazai hírfű írók adták le kondoleáló névjegyüket a színháznak,

mint olyannak és elcsiratták vagy kinevették ezt a több ezeréves intézményt. A kabaré és mozi kezdett hódítani világszerte és a színház, amely nemrégig még a művészetek királynőjének érezte magát, hirtelen-váratlan a hamupipőke szomorú szerepére lett volna kénytelen vállalkozni. Azonban a legújabb jelek azt mutatják, hogy a színház, bár mindenhatóságába vetett művészi hitünk újabbán erősen megingott, a színház nem tett úgy, mint a Bourbonok, hanem okult és tanult és az új idők szelét engedi beáradni a kulisszái közé és az új idők divatának behódol minden vonalon. A mai emberiség ízlésének, szokásának, érdeklődésének és temperamentumának megfelelően egy új színházi korszak kezd szép lassan, de biztosan kibontakozni és ennek az új korszaknak követelései és vívmányai elől nem szabad és nem lehet elzárkózni semmiféle színháznak sem, amely mint üzlet és mint művészet élni és virulni akar.

Mindenekelőtt a mai színháznál a *stíluson* van a hangsúly. Mindenkinek és mindennek a színpadi illúziót kell szolgáltatnia, fokoznia. Mindenki és minden csak eszköz a színpadon, eszköz arra nézve, hogy egy író és egy darab összes művészi intenciói a lehető legteljesebb mértékben érvényre és diadalra jussanak. A színész játéka, a színészek összjátéka, a díszletek és jelmezek kiállítása és összehangolása, mind arra szolgál, hogy egy színpadi alkotás egységes tónusát, hangulatát, egyszóval stílusát kihozza. A mai színház nagyon jól tudja és elsősorban számol azzal, hogy a színházi művészet érzéki hatásokon épülő művészet és még az irodalmi szempont is másodrendű a színi hatás legelső szempontjához képest. A dráma, az igazi dráma így is par excellence, hogy úgy mondjam a születése percétől kezdve színpad után kiált, külső hatásokra számít, hogy az operettekről és a mai színpadi iparművészet egyéb kelendő és divatos portékáiról ne is beszéljünk. Még egy érdekes jelenség vonja magára a mai színházat szemlélők figyelmét. Az hogy valamint a regényt a novella, a freskót a tájkép, úgy a nagy ötfelvonásos drámákat a rövidebb, izgalmasabb, gyorsabb menetű darabok és főleg az egyfelvonásosok (esetleg egyfelvonásos ciklus) váltja fel. Csak egyszerűen utalunk Arthur Schnitzler, Strindberg, Maeterlinck, Bródy Sándor, Bíró Lajos, Sudermann ilyen dolgaira. Bécsben és Berlinben egyre gyakoribbak az egyfelvonásos és többnyire a legfinomabb, legirodalmibb intenciójú szerzőktől való drámák, Párizsban a Theatre Guignol egyenesen ilyen célra épült és nagyszerűen megy és új irodalmi formákat és egyéniségeket teremt. Tehát:

stílusos rendezés és kiállítás és a közönség érdeklődésének sokirányú foglalkoztatása, ez a két szempont az, amelyet a mai színháznak oromfalára kellene vésni, mint egy új, művészi gnóti sautont. Egy művészi nívójára komolyan számot tartó és korával haladó és korának szóló vidéki színháznak is erre kell törekednie. Örömmel hallottuk és részben láttuk is már, hogy a Szigligeti Színház igazgatójának programja is ebben az új irányban készült és készül. (Mert egy színházi programnak sohasem szabad készen lennie.) A mi közönségünk bizonyára egész lelkével és tárcája egy jó részével áldozni fog ennek a törekvésnek!

Nagyvárad 1908. november 29.

Juhász Gyula

372.

UTOLSÓ SZERELEM

373.

A CSÓKKIRÁLY

374.

MIT HOZOTT A MIKULÁS?

375.

A SZERENCSEMALAC

376.

NARANCSVIRÁG

377.

A PRÉDA

(Schnitzler Artur színjátéka. Első magyar bemutatója a Szigligeti Színházban december 12-én)

Schnitzler Artur nemsokára olyan népszerű és ünnepezt színpadi poéta lesz nálunk, mint amilyen egy idő óta Oscar Wilde. Schnitzler mindenesetre szerencsésebb csillagzat alatt született, mint sok mindenben, főleg szellemességben rokon író társa, hiszen Wilde nagyon megszenvedett és már halott, Schnitzler ellenben

most ér dicsősége és tehetsége delelőjére. És hozzá bécsi író. Bécsből pedig nem szokott próféta és poéta támadni, legalább eddig nem igen. Egy idő óta azonban nemcsak hadiparancsok jönnek hozzánk a bidermeyerés, kedélyes, katonás és operettes császárvárosból, de egy kis igazi irodalom és művészet is. Eddig csak Strausz János gyöngyöző és fülbemászó keringői meg Lehár Ferenc diadalmas melódiái suhantak át a Lajtántúlról, a Stefanskirche árnyékából, de most, íme, a komoly dráma hangjait is idehozza a friss irodalmi forradalom tavaszi szele. Felix Dörmann, Felix Salten, Artur Schnitzler egymásután kopogtatnak a magyar drámai színházak kapuin és mint győztes szerzők jelennek meg a rivalda fényében.

Artur Schnitzlertől éppen a napokban mutatott be egy érdekesítő fiatalkori kísérletet a pesti Thália, igen nagy sikerrel, holott éppen ez a darab Bécsben nem tetszett úgy, ahogy egy Schnitzler darabnak tetszenie kell. Még a jó öreg és jó dohos Nemzeti Színház is kaput tár Schnitzler nagy talentuma előtt és a régebbi, de mindenütt forradalmi sikereket aratott Liebeleit fogja bemutatni a jövő héten, nem kisebb művésznel a vezető szerepben mint Medgyaszai Vilma. Nagyon derekas és igen szerencsés vállalkozás volt tehát Erdélyi Miklóstól, hogy Schnitzler Freiwildjét lefordíttatta Liptai Károllyal és a színház legjava drámai művészeivel a nagyváradai intelligens közönség színe elé vitte, megelőzve ebben a főváros és ország összes színházait. A préda Schnitzlernek jobb darabjai közül való. A Liebelei után írta. Schnitzler A préda megírása idejében még csupa fiatalos merészség volt, tele komoly, erős társadalmi tendenciákkal. A parittyát és lantot egyenlő bátorsággal és ügyességgel kezelte. Később jobban elfinomodott, több l'art pour l'art jelentkezik költészetében és ekkor írja a Reigent, a Beatrice fátyolát. A ma tendenciái és alakjai mellett érdekelni kezdi a múlt, a történeti élet.

A préda a legérdekesebb két színpadi miliót hozza közel, az érdeklődésünk szívébe: a színház és a hadsereg világát, ezt a két külön sajátos, már kívülről is ugyancsak színes világot és ez a két világ kerül össze, kavardok egybe ebben a merészen lendülő darabban.

Bemutatja Schnitzler a színésznőt, akiről mindenki rosszat gondol és beszél, mert hiszen a színésznő prédája mindenkinek, a becsületes polgárnak, aki a művészi gyönyörűségért cserébe nyilvánosan szapulhatja, a katonai becsületből krampuszt faragó

tisztnek, aki szerelmére pályázik és mindenkinek, aki a színház körül megfordul. És bemutatja Schnitzler a katonatisztet, akinek a különös becsülete megmérgezi egész életét, tettét, minden gondolatát és aki inkább eldobja azt a másik, emberi becsületet, csak a portopé becsülete ki legyen pucolva!

Schnitzler az a poéta, az a jellemző művész, aki a kicsinyekben is nagy, sőt legtöbbször ezekben a detailokban remekel igazán. Az orvos szemével és érzésével nézi, vizsgálja, boncolja és mutatja be az embereit, ezeket a társadalmi félembereket, akik a konvencionális hazugságok pállott levegőjében élnek, virulnak és pusztulnak el. De Schnitzlernek nemcsak finom orvosi lancettája van, hanem meleg, bátor, emberi szíve is és valami egészen sajátos humora, mondjuk egyszerűen: Schnitzleri humora. Tessék megnézni és megérezni. A Reigen könnyesen mosolygó, nevetve szánakozó iróniája és poézise A préda erősebb drámai lüktetésű és a hatást nyersebben kihozó jelenetein is átcsillog, átjátszik, mint a dramatis persona színpadi lárváján keresztül a művész ragyogó szeme.

Az előadás igen jó volt. Szeretet és megértés látszott minden jelenetben. *Hevesi* Mariska játszotta a darab hősnőjét, a becsületesebb, komoly törekvő, tiszta lelkű színésznőt. Önmagát adta, őszintén, érzéssel, hatásosan. A Tanítónő után tegnap este volt a legszerencsésebb szerepe és estéje. *Tóth Elek* a festő egészen modern, vagy — s'il vous plaît — egészen antik életörömét és újszerű férfiasságát igen szépen adta vissza. *Beregi Sándor* a tiszt szerepében tegnap este ismét jó volt, maszkja, fellépése, modora egészen stílszerű. A nagy jelenetekben igazán nagy hatást keltett erőteljes játékával. *Sik Rezső*, *Hajnal György*, *Kassay Károly*, *Deési*, *Szarvasi*, *Krasznay*, *Gózon* és a nők közül *Hevesi Gusztó*, *Sárvári Anna* szintén hozzájárultak, hogy *Artur Schnitzler* mindvégig érdekes, szellemes és a színpad szempontjából szinte tökéletesen megírt darabja méltó nagy sikert és zajos tapsokat arasson. Ez a bemutató egyik megérdemelt dicsősége az igazgatónak, aki eredeti premiérekkel gazdagítja és függetleníti színháza műsorát.

Nagyvárad 1908. december 13.

j. gy.

ADY LEGÚJABB VERSEI

— Illés szekerén —

Ady eddig úgy beszélt a modern magyar líráról, mint *szerző a darabjáról*, de most már éreznie kell, hogy hála a papnak, nem egyedül őt ütik és kenik föl, de ott van többek között Babits Mihály, akinek apollónikus nagysága talán még keményebb harcokat és komolyabb vitákat idéz föl, mint Ady dionizoszi nagy egyoldalúsága. Mert erősen egyoldalú és mindent a maga bensejéből, *sub pectore imo* kiszakító poéta ez az Ady.

Egy gyönyörűen részeg magyar zseni, aki egyenlő *szent mámorral* öleli dalos szívéhez Párizst és Lédát, Azurország fényét és a magyar falu csöndjét. Ha legújabb kötetét elolvassuk, mámorosan és egyben fejfájósan tesszük le. Gyönyörű és *egyhangú* kötet. Mindig fortisszimó, mindig a legszebb szavak, mindig a legnagyobb feszültség. Valamivel fáradtabb test és lélek feszültsége ez, mint amilyennel a Vér és arany lobogó és ujjongó lapjain találkozunk és örök szövetséget kötöttünk. Az *Illés szekerén*, őszintén szólva, nem nagyobb és kevésbé jelentékeny kötet, mint a Vér és arany, amely a magyar lírai költészet legszebb kötetei mellett áll egész bizonyosan. Hogy Ady újabban, egy időben az istent kereste, ez inkább olyan hatással volt ránk, mintha inkább a témát keresné, az *új témát*, amelyet meg is talált később a falusi csönd lelkével oly ellentétes és mégis oly rokon hangulatában, *Ér-Mindszenten*.

De nekünk mégis kedvesebb, erősebb, biztatóbb jelenség volt embernek és poétának egyaránt a Vér és arany új tárogatót és új riadót fúvó Adyja, amint venyigekoszorús, derűs homlokkal, a holnap hajnalfényétől ragyogó szemekkel dalolta:

Akarom, mert ez bús merészség,
Akarom, mert világ csodája,
Valaki az Értől indul el
S befut a nagy, szent oceanba!

Mennyivel vigasztalóbb, biztatóbb és adybb Ady volt ez, mint az Illés szekerén nem égbe törtető, de fáradtan poroszkáló és

halálvágycsapat daloló Ady, akinél ma már Oláh Gábor is érdekesebb legény kezd lenni, pedig Oláh Gábor egyelőre nem más, mint egy debreceni cívisfiú, aki berúgott alaposan a párizsi bortól és most hol nagyot ordít, míg bereked, hol pedig Szabolcska Mihályról írói jellemképet rókázik.

Szeged és Vidéke 1908. december 29.

Juhász Gyula

381.

A MAGYAR HOLNAP

Ma egy esztendeje, ezen a helyen, biztató ígéretekkel teljes holnap pirkadására köszöntöttem az Ukkon poharát. Nem a politika látóhatárán láttam én ezeket a gyönyörűséges ígéreteket, mert a politika keskeny látóhatárán akkor is a tél köde borongott, nem is a gazdasági viszonyok horizontján, mert a gazdasági helyzet akkor is oly bizonytalan volt, mint a hóviharban buktató szekér útja, de igenis biztató, magyar vért pezsdítő, magyar szívet hangosan dobogató primavera rügyei bontakoztak a modern magyar irodalom áldott mezején.

Amit ma egy éve köszöntöttem, biztattam, jósolgattam, az ma már diadalmas erővel követeli jogát, az ma már egy virágborult tavasz pompájával teljes, az ma már több garanciát, több reményt és jogot nyújt arra, hogy a szegény magyarnak élnie, győznie és a maga portáján uralkodnia kell, mint minden közjogi és minden külügyi politika, mint minden paktum és frott malaszt, amellyel a világ nagy gyermekei szórakoztatják a művelt és műveletlen nemzeteket.

Olyan erős, értékes és virágzó új magyar irodalom termett elő a magyar földből, igazán, szinte máról-holnapra, amely jelentékeny, sőt holnap talán már döntő részt követel magának a művelt, a nagy, a vezető nemzetek művészi versenyében. Ott van az a szerencsés fiatal magyar szerző, aki egy komoly és nem zenés színdarabjával két világrész színpadait foglalta le a maga igéi, igazságai és ötletei számára és itt van most a Tanítónő zseniális magyar poétája, akinek a színjátéka bemutatójára a legnagyobb és legelőkelőbb német színház úgy készül, ahogy a legszebb művészi szenzációkra szoktak készülni.

És ami talán még ennél is többet jelenthet, mert hiszen az eddig megmozdíthatatlannak tekintett magyar közönség nagy és lassan mozduló tömegének megmozdításáról, érdeklődésének

meghódításáról és ébrentartásáról van szó, itt van éppen egy vidéki verses antológia példátlanul nagy és országra, sőt Budapestre szóló erkölcsi és anyagi sikere. A magyar publikum, amely évtizedek óta nem olvasott komolyan verseket, amely szinte kizárólagosan színházi és ott is operettelőadási publikum volt, ezt a vidéki verseskönyvet megvette, lázasan olvasta, a versek poétáit szívébe fogadta és megvédte az öregek támadásai ellenében. És a „jó vidék” poétáinak mozgalma a fővárosban is hatalmas és érdekes modern irodalmi mozgalmakat, valóságos „hadi készülődéseket” keltett, írók és közönség ismét szentnek és nagyoknak kezdik tekinteni és nemzeti jelentőségűnek látni az irodalom ügyét, akár *Kazinczy* vagy *Vörösmarty* a miénkhez sokban hasonló, nagy álmokat és tetteket szülő idejében. Egy új magyar romantikus kor kezdődik, tele várakozással, sejtellemmel, szebb idő reményével.

Gyönyörű művészi versengés folyik országszerte. Nagy és új talentumok bukkannak föl, találunk egymásra és küzdenek egymással eszmékért, igazakért, új szépségéért és új igazságokért. Néha serény csákányütések hallatszanak, néha irodalmi koponyák verődnek be, nem baj, de élet van, de erők feszülnek, de tüzek lobognak, de hajnal hasad, szebb holnap jó, egy új magyar irodalmi és művészeti *reneszánsz* indul már országszerte. És a magyarság szempontjából, a nemzeti erő diadalmas érvényesülése szempontjából, — *amelynek érdekében egybe kell forrnia mindennek, ami érték* — éppen ebből a szempontból nagyon fontos, igen biztató és erősen örvendetes jelenség gyanánt kell azt mindenkinek éreznie, látnia, üdvözölnie, hogy éppen *a jó magyar vidékről* jött az első mozgalom, az első győzelem, hogy nem Jeruzsálemből, de a kis Betlehemből jött a gyermek, az a bizonyos, aki miatt a magyar Heródesek csírájában szeretnének előltni bizonyos bátorságot és erőt. *Szegedre is küldetés vár*, hiszen éppen Szeged volt az, amely a maga szüzi humusával anteuszi erőt adott annyi jelentős magyar íróknak, akik Pestre, Egerbe, máshova származva, vagy itt, e termő televény ölen maradvá, mindvégig magyar zamatot, színt és eredetiséget adtak az eddig nagyon pesti és pedig sok tekintetben károsan pesti magyar literatúrájának. Hiszen jelenleg is méltán és igazán büszke lehet Szeged az íróira és poétáira és szinte lehetetlen, hogy ez az ősi magyar erővel teljes vidék ne teremjen egészen különös, egészen magyar és egészen diadalmas művészi megnyilatkozásokat. Az a mélységes titkokat rejtő szent hallgatás, amely a tiszamenti

tájon él, az a szomorúan szépséges zene, amely az útszéli nagy jegenyék szavában zúg, még sok új formára és lényegre fogja tanítani a magyar művészt, akit jó végzete ide hozott.

Szeged és Vidéke 1908. december 31.

Juhász Gyula

1909

382.

IRODALOM ÉS MŰVÉSZET

Az elmúlt esztendő irodalmi és művészeti cseményei világszerte egy új romantika elkövetkezésének jeleit mutatják. A költészet ismét fölfedezi a múltat, a történelmi levegőt, a Zola-féle nyers naturalizmus egészen megbukott és egy, a múltak összes művészi eredményeivel számoló ideális lendület indul meg minden vonalon. Hauptmann, aki kétségtelenül korunk legértékesebb drámaírója, a gótikát virágoztatja ki új drámájában, D'Annunzio Naveja szintén a múlt szín pompás képét tárja föl tanulságul és harci induló gyanánt a jelennek, az orosz Arcibasev Szaninja pedig egy új, romantikus erotikával perzseli föl a forradalomban kifáradt orosz lelket.

Nagyon jellemző jelenség, hogy már a németek is kezdik unni Ibsent és Shaksperéhez térnek vissza. A bidermeyer kor romantikus hangulata ismét föltámad, különösen egy Jettchen Gebert című ilyen tónusú német regénynek van szenzációs hatása. Az irodalom és művészetek egysége, a művészetek szintézise, amelyről Wagner álmódott, ez a romantikus ideál kezd egyre jobban megvalósulni. A líra mindig több elemet vesz a festészetből, a zenéből, viszont a zene kezdi a dolgok lelkét egyre kifejezőbben megmutatni. A francia Claude Debussy és Vincent d'Indy az irodalom és képzőművészet majdnem valamennyi elemét kezdi egyesíteni az új, romantikus zenében, amely Wagner után ismét melódiát keres és talál. A modern színpad is egyesíteni akarja a művészeteket, csupa dekoratív elem rajta minden: a díszlet, a színész, a líra, a zene, az összjáték. A tendenciózus irodalom kezd elmaradni, s l'art pour l'art új, tisztult értelmezése és megnyilvánulása terjed mindenfelé.

Az irodalomban még mindig két nemzet vezet, egy latin és egy germán: a francia és a német. De igen biztató és nagy pers-

pektívát mutató jelenség, hogy a magyar éppen a legnehezebb, legérettebb műfajban, a drámában kezd szerencsét [próbálni], sőt diadalmas exportra szert tenni. Elég az Ördög világsikerére és a Tanítónő berlini várakozásteljes bemutatójára gondolnunk. A külföld egyre jobban kénytelen tudomást venni rólunk, mint termelő, sőt teremtő erejű kultúrnemzetről.

A francia irodalom a dráma terén még mindig ellátja a világot, bár a párizsi bohózat szemmel láthatóan kezd végkimerülésben elpusztulni és egyáltalában új szépségeket és főleg mélységeket nem igen mutat a kissé kifáradt latin náció. Erre vall az, hogy legdivatosabb színpadi szerzője Bernstein, ez az új Sardou, akinek új darabja, az Izrael azonban már kiábrándulást hozott a rajongó Párizsnak. Anatole France, a legnagyobb élő európeér ebben az esztendőben a történetírássra adta magát és az orleansi szűzről szóló hatalmas és újszerű monográfiájával ezen a téren is forradalmat csinált. A legnagyobb irodalmi és színpadi sikert a finom és igazán poéta Henri Bataillenak hozta meg ez az esztendő. Bataille egyike az igazán új romantikusoknak. Rostand befejezte a Chanteclert, ezt a középkori regényes fabulát. És két nagy halottja van a franciáknak, két régi romantikus: Coppée és Sardou. És egyelőre nincs olyan nagy poétájuk, mint Baudelaire, Verlaine vagy Rimbaud volt.

A németeknél legjobban látszik a kísérletezés az új irányban. Wedekind hátat fordított régi naturalizmusának és erotikájának, az Oahában a mi ellenségünkre, a Simplicissimusra húzza rá a szatíra kényszerzubbonyát, Max Halbe is kísérletezik és bukik a Kék hegyekkel, Hauptmann is félsikert arat Károly császárral, de Bécsben nagyon tetszik Hardt romantikus szerelmi drámája, Tantris, a bolond, és ismét divatossá válik a német romantika legnagyobb tragikus költője, Hebbel. A svéd Strindberg egészen misztikussá lesz, akár a belga Maeterlinck vagy a magyar Gárdonyi. Apropos: a magyar irodalom és művészet. A magyar dráma egyre-másra új, erős tehetségeket hoz felszínre, egy egész érdekes gárdát. A magyar líra modern forradalmának — ezt minden túlzás nélkül elmondhatjuk — legjelentősebb dokumentuma A Holnap antológiája volt. Vidéki magyar könyvnek ilyen nagy sikere nem volt eddig. Az új magyar színészet, zene, képzőművészet egyre több kiváló egyéniséget revelál.

Még egy érdekes, nemzeti szempontból is fontos kulturális jelenséget kell följegyeznünk: a decentralizáló kísérleteket, amelyek irodalomban, művészetben, színházban a vidéki nagyobb

kulturális központokban megindultak és pedig jelentékeny erkölcsi, sőt anyagi sikerrel is. Vidéki könyvek, tárlatok, eredeti színházi bemutatók egyre nagyobb számmal és egyre öntudatosabban jelentkeznek. Ami eddig üdvös jelszó volt és szórványosan és féltéken nyilatkozott, az ma már tény és valóság lett és egyre szebb sikerek járnak a nyomában. Nagyvárad az irodalom, a tárlatok és a színház révén ebben az irányban is meglehetősen előljár.

Nagyvárad 1909. január 1.

Juhász Gyula

383.

A VELENCEI KALMÁR
— Sík Rezső — Shylock —

384.

KABARÉ BUDURÁSZÁN

385.

PÁDUA HERCEGNŐJE

386.

KÁRPÓTLÁS BOSZNIÁÉRT

387.

A KIRÁLY

388.

A NAGY VÉLETLEN

Ritoók Emma regénye

Egyetemi emlékeim egyre halványuló és egyre szépülő képébe eleven, markáns vonásokkal rajzolódott *Ritoók Emma* törékeny, ideges alakja. Mindig szürke volt és mégis mindig érdekes és nagy, szent komolysággal vált ki az új élettől, a szép szabadságtól és az ismeretlen titkoktól egy kissé mámoros és szeleverdi nőkkollégái közül. Egész embernek látszott mindig, akár a klasszikus filológus órákon figyelte a kopasz és rengeteg tudású Hegedüs

István antikságot imádó, lelkes fejtegetéseit, akár a modern lélektan kísérleteibe merült el okos, barna tekintete. Mindig tanult, mindig érdeklődött és míg egy fejjel kivált lemondásos bölcsességével és érett tudásával a többiek közül, addig ő maga volt a hallgatag szerénység és merő jóság. Milyen szeretettel becézte félénk, járatlan szőke és barna leánypajtásait, akik a könyvek szürke városában nagy, csodálkozó szemekkel révedeztek el, keresve a fonalat, amely ebben a modern labirintusban elvezesse őket oda, ahová a tudományszomjuk akarja.

Emlékezem, milyen őszinte örömet okozott a mi kis tudós köztársaságunknak, mikor egy sárgatónusú, borús őszi napon Ritoók Emma elnyerte az Új Idők regénypályázatán az első díjat. *Egyenes úton egyedül* című regényével. Ez a regény egy bátor, érdekes kezdet volt annak idején. Az új, a szabad nő apológiája és egyben tragédiája is. Jól ismertem a regény hőseit, ismerőseim, barátaim voltak. Az asszony, aki a szabad, új élet első fecskéje gyanánt dörögött lélekkel elbukik a lelketlen végzet ellenében, most már egy pesti temető csöndes rögében álmodik, egy szép és nyomorúságos élet után.

Ritoók Emma ez első regénye óta sokat tanult, szenvedett és keveset írt. A tanulmány csöndes évei jöttek ismét, mint első regénye előtt. Ritoók Emma az *Egyenes úton egyedül* óta sok idegen várost, arcot, lelket, szépséget és igazságot látott, sok szomorú órát és sok szép olvasmányt élt át. Igen, igen, az ő átélései nem az élet forró, véres, közvetlen impulzusai, hanem távoli örömek és hegedűk dalának hallgatása, nem végigélt de végig álmodott szerelmek és csalódások regénye.

Ritoók Emma is a művészet fátyolán keresztül tapogatja az élet nyílt kérdéseit és sebeit, Ritoók Emma a mi korunk tipikus intelligens szenvedői közül való és mindig több szomorúságot okozott neki az a csalódás, amely egy illúzió vagy igazság meddősege miatt érte, mint egy csók vagy öröm elvesztése. Az élet és szerelem Hamletje Ritoók Emma. Művész és intelligens és van-e méltóbb és nehezebb kereszt egy ember lelkén, mint a mindent ismertető művészet és a mindent beláttató intelligencia? Új regénye, A nagy véletlen, csupa öntudatos lelkek vergődéséről szól, akik egymást keresik, akik ha megtalálják is egymást, szörnyű távolságokon keresztül, vagy a mámor öntudatlan percében beszélhetnek csak egymással, mert mint egy új poétánk mondja, nincs semmi oly távol egymástól, „mint két emberlélek.”

Csupa okosság és ideges finomság.

Ritoók Emma regénye, halk álmok és élmények, impreszionista lélekkel megfestett városok, enteriőrök váltakoznak benne, amint a nagy véletlen útján feltűnnek az emberek előtt és szép, tragikus élmények tanyáivá lesznek. A mai Berlin harsogó, rikító és száz színben tömörülő nemzetközi forгатaga, amelynek méhében új világok és új világnézetek tüzei lobognak, Páris opálos színű alkonyatai és hajnalai, a művészet és élet csodálatosan ölelkező árama: mindez egy egészen kiforrott, szolid komolyságú és igénytelenül erős íróművész tolla nyomán elevenül meg és válik a saját életünk egy kedves darabjává. Még fejlődni és finomodni fog Ritoók Emma előadó művészete, még több egyéni patinát várunk tőle, de ettől az új regényétől is úgy búcsúzunk, mint egy nagyon tanulságos, bensőséges szép naptól, amelyen egy kissé felejtettük a kicsinyes, nagy gondokat és a lelkünkre találtunk; a mi titokban, csöndesen álmodó, szép és igaz órákat sóvárgó lelkünkre. Ritoók Emma új regényét őszintén ajánljuk az okos és érdekes „lelki olvasmányok” kedvelőinek.

Nagyvárad 1909. január 27.

Juhász Gyula

389.

(A GÉSÁK)

390.

DIE LEHRERIN

Messze, messze idegenben a nagy Berlinben egy kis tanítónő kér szót ma este a deszkákon, amelyek nemcsak a világot jelentik, de egy egész világnak szólnak. Magyar lány ez a kis tanítónő, a Tóth Flóra, szép, okos, bájos magyar leány és pedig egy olyan nagy magyar poétai érzésnek szülötte, amilyen csak Bródy Sándor színt és fényt sugárzó fejében és szívében él.

Messze, messze idegenben, a nagy Berlinben talán éppen most jut szóhoz a kis magyar tanítónő. Németül beszél és minden nyelven beszélők hallgatják álmatag, szomorú szavát.

Mi, a magyar írás egyszerű katonái, akik a magunk földjén és a magunk fajával viaskodunk az olcsó és édes dicsőségért, hangoosan és boldogan dobogó szívvel hallani véljük a távolok ködén és zaján keresztül a nagy magyar lélek német igéit. Rajongásunk aranyfüstje veszi körül a szép, a nekünk végtelenül kedves Tóth

Flóra tanítónő karcsú, törékeny mesealakját és vágyva várjuk, lelkendezve lessük, hogyan kerül ki e nehéz vizsgából, ebből a gyönyörű díszvizsgából a barnahajú, diószemű, szerelmes szívű magyar tanítónő.

Die Lehrerin! Die Lehrerin! ujjongják az Unter den Linden és a Lieges-allée táján a Deutsches Theater büszke, színes plakátjai. Die Lehrerin! Die Lehrerin! zajonganak gomolygó forgatagban a világ minden tájáról összecsozdult urak és hölgyek a nagy berlini múzsacsarnok világos foyerjában és az ünnepi fényben ragyogó hatalmas nézőtéren, míg egy-egy idegenbe vetődött, lelkes magyar diák a karzatok félhomályában csendes megilletődéssel szól oda társának: A tanítónő! Szép sikert kívánunk mi is, magyar íródiákok, Bródy Sándornak, mert hiszen ez a siker nemcsak egy igazán nagy költői géniusz, de egy egész kis nemzet megérdemelt, őszinte, igazi sikere lenne! Eddig kóbor magyar vitézek kalandos portyázása verte föl valaha a német földet magyar huj, huj! kiáltással és most csendes, halk, finom magyar álmok, igék indulnak neki a nagy, a vad idegennek, hódítani, hódítani!

Nagyvárad 1909. január 30.

j. gy.

391.

RÁCZ MIHÁLY

392.

DON QUIJOTTE

393.

(A DOLOVAI NÁBOB LEÁNYA)

394.

FORRADALMI NÁSZ

(Sophus Michaelis drámája. Bemutatója a Szigligeti Színházban, február 7-én)

Borzasztóan hatásos darab ez a Forradalmi nász. A vasárnapi páratlan sikerű bemutatón a puskaropogásnál csak a spontán kitörő tapsok zaja volt hangosabb. Izgalmas színjáték, ritka jó előadás, teli ház, nagy érdeklődés és még nagyobb siker: ezek

jegyében folyt le a vasárnapi premier. Még az igazán értékes, az irodalmi értékű költői szépségek is szép számmal vannak ebben a modern romantikától izzó és szivárványló dán drámában. Ha csak a külsőséget vesszük is szemügyre, ennek a Michaelis darabnak, a Forradalmi násznak, félig nyert ügye van. A francia, a nagy és nagyszerű forradalom morajlik és dalol a háttérben. Igazán nagy művésznek ma már nem ambíciója az ilyen túlságosan hálás és agyonírt miliő. Emigráns márki nászt ült a márkinővel, rajta ütnek, a márkit halálta ítélik, de megengedik, hogy nászt üljön a halál előtt. Gyászos nász, szerelem és halál. Ismerjük Heine Olaf lovagjából, Wilde Salomejából Maeterlinck Monna Vannájából ezt a haláltáncos szerelmet. De a márki nem tud csókolni a vég előtt és egy jakobinus alezredes megszökteti — illő díj fejében. És a prinzivallés alezredes szeret és meghal, mint az azrák.

Ez a színjáték is egy „nagy jelenet” tulajdonképpen, mint a Bernstein dráma, mint a legtöbb szenzációs mai darab.

Ez a darab a harmadik felvonás intimebb szépségei kedvéért készült. Ebben a felvonásban buján és pompázón kivirul, illatozik, színes, forró szirmait hullatja a betegesen szép neoromantika áloévirága. Üvegházi virág, jól ismerjük abból a csodásan finom új lírából, amelynek Rostand, Maeterlinck, Hoffmansthal az elsőrendű mesterei, amelynek a legtöbb mai magyar igazi lírikus annyi szép formában, új formában adott kifejezést s amelyhez, mint drága gemmához olcsó keretül szolgál ez a mozgalmas, izgalmas forradalmi história.

Mégis, mikor elsötétült a színpad, utoljára legördül a bíboros kárpit és egyedül maradtam a csillagos téli éjben: ürességet és hazugságot éreztem, valami hamis mámor fanyar utóízét az ajkamon. Igen ez az új darab is csak helyzetek és nem lelkek drámája. Esetdráma és nem lélekdráma.

Lukács György, a nagyon fiatal és nagyon okos magyar esztéta szépen kifejtette a napokban, hogy a legtöbb divatos mai darab és a Shakespeare dráma között: a mai darabok legtöbbje csak helyzetek kiélézése, a Shakespeare dráma: emberek drámája.

Én hozzáteszem: a Sophus Michaelisek kieszelnek ravaszul és szépen, valami nagyon különös, valami roppant dilemmás helyzetet és ebbe a helyzetbe belekergetik úgynevezett hőseiket, mint a katonákat a keresztútba és a jámbor, izgalomra vágyó néző órákon át reszketve és hátborzongva kérdezi, várja, hogyan vágja ki magát a szegény drámai hős ebből a csávából. Ez is

kifizeti magát, ez is a színpadi művészethez tartozik, mint a tor-túra és a spanyolcsizma az igazságszolgáltatáshoz, de legyünk őszinték és igazak: a mai judikatura emberségesen számúzi az istentéleket és az igazán, emberien nagy költő, egy Shakespeare, egy Ibsen, egy Hauptmann, és — igenis — egy Bródy legszebb dicsőségüknek és föladatuknak az emberi lélek igaz ábrázolását tekintik, nem pedig „rendkívüli esetek” kiélezett romantikáját. Ha ugyan romantika mindaz, ami hazugság.

A Forradalmi nász hazugságokon épült. Glóriába vonja azt az alakot, aki odaadja az életét egy bizonytalan nászéjszakáért. Holott az igazi, a szívem szerint való hős az a márki, aki menekül a halál elől. Hazugság minden olyan romantika, amely az életöröm és életakarás helyett a cifra, parádés halált magasztatja. Élni kell tudni, szürkén, ragyogóan, lemondva vagy dicsőségesen, de élni és ha a legnagyobb bajok vannak is, emlékezni Horácius szavára: „Tegyétek el magatokat jobb időkre!” Úgy bizony, kedves Forradalmi nász és úgy bizony, romantikus ujjongó asszonyom!

A Forradalmi nász nagyváradi bemutatójának elsőrendű nagy sikere ismét új dicsőséget és elismerést hozott a Szigligeti Színháznak. Igazgató, rendező és színészek egytől egyig megmutatták, hogy a legmagasabb művészi célok érdekében dolgoznak, fáradnak és alkotnak. Igaz, hogy a Forradalmi nász egyébként is hatásos dráma, de a Szigligeti Színház művészei minden művészi és színpadi eszközt megragadtak és kihasználtak, hogy ezt a hatást fokozzák és szenzációssá avassák. A darab igazságáról meglehet mindenkinek a tiszteletreméltó, irodalmi vagy művészi külön véleménye — hiszen egy dráma értékét jelenti, hogy beszélnek, vitatkoznak róla, — de annyi bizonyos: a darab előadása csak elismerést érdemel.

A Szigligeti Színház példátlan fénynyel és páratlanul kitűnő előadásban mutatta be ezt a mindenképpen érdekes, sok drámai és írói jelességen tündöklő új drámát. *Tóth Elek* Marcarronja csupa öntudatos művészet volt, bölcs mérséklet és drámai hév egyesültek benne. *E. Kovács* Mariska Alainje gesztenyevirágos tavaszi költészet volt: csupa szépség, lendület és erő. És asszonyiság. Ilyenek a márkinők, mikor szeretni akarnak. *Beregi* márkija őszinte, igaz volt és rokonszenvesen emberi. Nehéz szerepét igen jól vitte. A többiek közül gyönyörűen kivált *Szarvasi* Soma

egy forradalmár szerepében. Nyílt színen zajos tapsokat aratott. *Hevesi Mariska, Sik Rezső, Gózon, Kassai, Deési, Vank* és a többi mind elsőrendű ambícióval és sikerrel játszottak. Nagy, zajos, forró sikere volt a dán Sardounak.

Nagyvárad 1909. február 9.

Juhász Gyula

395.

UTAZÁS EGY SÍRDOMB KÖRÜL

*

Hullatja levelét az idők vén fája és a hálátlan feledés avarjával borít be egy sírt, egy jeltelen, dísztelen sírt, amely a kocsiót közepén árul a Kerepesi díszes temetőben. Igen bizony, feledés avarja borul erre a hantra, pedig nem is olyan nagyon régi ez a korhadó fakeresztes, igénytelen sírdomb. — Alig néhány esztendő. Enyhe, verőfényes májusi alkonyon tért meg ide a halottja és amikor a gyászoló nép elszéledt a cifra, palotás, villanyfényes nagy városba, a sír felett egy szomorú fülemile kezdett dalolni. Ez a sír, feleim, a Jókai sírja! Mennyi véres hősnék, mennyi mulandó nagyságnak állítottunk emléket azóta, hogy a legnagyobb, az egyetlen, a gyönyörű mesemondó meghalt és neki még nincs méltó sírja, nincs méltó emléke, hozzá és nemzetéhez méltó, csak amit ő állított, ami ércnél maradandóbb, száz remek kötet, egy egész mesevilág, amilyen nem volt és nem lesz több a világon soha. Most olvastuk Alfréd Kerr kritikáját a Tanítónőről. Alfréd Kerr Jókait emeli ki benne. Most olvassuk egy újságban, hogy egy svéd világlap Jókai Mór Arany emberét közli. És mi nem tudunk, nem akarunk emléket emelni a nagy Jókai Mórnak?

Ez a kérdés a legszomorúbb magyar kérdések egyike, mert a nemzeti becsület dolga foglaltatik benne. Nagyvárad városához hivatalos felszólítás érkezett mostan, hogy adakozzék Jókai emlékére. És a gazdag és a büszke fővárosi irodalmi és tudományos társaságok, hogy a hatalmas, pénzes társadalomról ne is beszéljünk, hallgatnak, megnémultak és nem tesznek semmit Jókai Mór dicsősége és a magyar irodalom becsülete érdekében. Az írónak pedig búsan rójja meddő panaszát: Jókai dísztelen sírjára hullatja levelét a feledő idők vén fája!

Nagyvárad 1909. február 11.

Juhar

A DRÁMA ÉS AZ ÉLET

Írta: Juhász Gyula

Előkelő, finom szellemek annak idején alaposan letárgyalták és a többi irodalmi akta közé tették azt a bizonyos esztétikai kérdést, hogy elefántcsonttorony-e a művészet, vagy pedig az életnek épen olyan hasznos és kihasználható jelensége, mint akár az ipar vagy az iparművészet? Előkelő, finom szellemek, efféle irodalmi és művészeti hercegek vagy remeték az elefántcsonttoronyba küldötték a művészt, hogy ott, távol a világtól és a profán tömegtől, a ragyogó magányosságban az igazi megértők kiválasztott tömegének nyilatkoztassa ki az élet legszebb és legmélyebb titkait.

De a művészetnek mindég voltak demokratái, a mi egyesület, tömörülést, emberi szolidaritást avagy trösztök alakítását hirdető és gyakorló korunk pedig egyenesen demokratizálni akarja mindenáron a művészetet.

A művészet eddig nagyurak fényűzése volt, most mindennapi kenyérré akarják avatni. A művész eddig szuverén volt vagy komédiás: most azt akarják, hogy munkás legyen. Természetes, hogy ma, amikor mindenféle emberi tevékenység kegyetlen és szürke gazdasági törvények hatása alatt alakul, fejlődik, amikor a Platon Államának nagyszerű utópiája egyszerű matematikai és dinamikai törvényszerűség gépezetévé kezd átváltozni, nagyon természetes, hogy most a művész is öntudatosabban, megértőbben és számítóbban alkalmazkodik a mindnyájunkat szabályozó társadalmi óramű ingásához és lengéséhez.

A mai dráma pedig: nagy tömegek művészi élvezetét, szellemi szórakozását célozza, akarja. A mai ember pedig, kivált tömegesen, nagyon is társas lénynek érzi és hirdeti magát és megköveteli, hogy a művészet ezirányú, ilyen jellegű érdeklődését és érdekét szolgálja.

És ha az irodalom egy része akar és tud is egészen előkelő, intim, csak a megértők számára készült lenni és maradni, a színházi irodalom (legtöbbnyire iparművészet), mindig és főleg kénytelen alkalmazkodni a publikum igényeihez, meg kell értenie és be kell hódítania a tömeget és a régi igazságot így kell formulálnia: Adjátok meg a földszintnek, ami a földszinté és a

karzatnak, ami a karzatél Az idej színházi szezon legnagyobb külföldi, pesti és vidéki sikerei mind azt mutatják, hirdetik, tanítják, hogy a mai közönség azokra a kérdésekre kíváncsi leginkább, amelyek égető kérdései, aktuális problémái és pedig mindenkit érdeklően aktuális vallási, politikai, faji és művészeti kérdései ennek a mi bizonytalan, folyton válságokban vergődő, vajudó világunknak. És érdekes, nagyon érdekes, jellemző, megjegyezni való a dologban az, hogy most nem az elsősorban gazdasági, szociális kérdések izgatják a közönség és a drámaírók fantáziáját, hanem az ezeken épülő, ezekből kivirágzó kulturális, intellektuális, vagy éppen és ezekből fakadólag a faji és nemzeti problémák. Most — nem tudni meddig, hiszen a társadalom és irodalom úgy forr és alakul most, mint a szilveszteréji boszorkányüstben az ólom — most éppen nem a Takácsok, a Remény és az Éjjeli menedékhely vörös csillaga világít a színházi égen, hanem a Donnayk, Herczegek, Bernsteinek, Shawok és Strindbergék — itt az utolsók lesznek az elsőkké — valamikor —, bizonyos világnézetek összeütközését, kaszinói becsületek és tudományos elvek összetörését ábrázoló, hirdető és tagadó darabjait aranyozza be az általános kasszasiker az egész világon. Egy bizonyos: az igazi művészet független a sikertől és — a siker szentesíti a tendenciózus darabokat.

Íme, a szociálisták lapja egyszerűen megszabja, hogy milyen verseket szabad írnia egy jó proletárnak és aki nem proletár az ő kátéja szerint, azt előre és örökre anatómával sújtja. Íme, a mai író kénytelen számolni a kiadója érdekeivel és olyan verseket, elbeszéléseket és drámákat kell készítenie, — ha írásából akar élni és ha nem akar az utókorra hivatkozni — amilyenek a mai könyvfogyasztó közönségnek kellene, amilyenek ennek vagy annak a társadalmi rétegnek ízlését, hangulatát eltalálják és ezt vagy azt a törekvést szolgálják.

A dráma különösen és közvetlenül kénytelen a nagy közönségre appellálni, a nagy tömegekkel számolni. Hiszen a dráma voltaképpen nagy részében nem is tisztán irodalmi termék, hanem, mondjuk, színházi ügy, egy bizonyos, vagy több bizonytalan közönség esti szórakozásának lelki és testi előidézője. A görög dráma vallásos és nemzeti jelenség volt elsősorban, a középkori dráma pedig teljességgel.

Nagyvárad 1909. február 17.

A SVÄRDSTRÖM NÖVÉREK HANGVERSENYE

Valami csodálatos, északi germán tisztaság és mélység kristálya csengett és ragyogott tegnap este a Kereskedelmi Csarnok nagy termében: a négy Svärdström nővér hangversenye volt, elsőrendű művészi esemény, amely a nagy dolgok áhítatát keltette és a ritka művészi örömök rózsáit fakasztotta a lelkekben. Már a megjelenésük gyönyörűség ezeknek a lelki nővéreknek: oly üdék, harmatosak, derűsen szépek, mint Sinding lehetefinom képén a haloványcék és zöld koratavaszi szüzek csapata.

Walborg, Sigrid, Olga, Astrid: négy név és négy nő és a nevük hallatára és dalaik emlékére hol arany napsütéses északi fenyők suttogása, hol ezüst holdfényes tölgyek sírása, hol kacagó, pajzán villik csilingelő kacagása ébred a szívünk mélyén. Legszebb és legszomorúbb óráinkra gondolunk: lázas gyönyörűségre, bárányfelhős ábrándokra, egy néma, kurta csókra, valami felejtett szövegű bánatos dalra, egy zugra, ahol holdogan zokogtunk.

A Svärdström nővérek abszolút tiszta csengésű, merészen öntudatos, csodásan nyugulmas énekművészetében van valami apollinikusan derűs, akár Mozart zenéjében. Ugyanaz az érzéki-ségen felülálló lelki, mondhatni intellektuális varázs cseng az énekükben, mint amilyen csupa szellemet sugárzó grácia ömlik el egész alakjukon.

És a nagy érzésen és még nagyobb tudáson felül mennyi mély-séges humor csillog egyes számukban! Műsoruk is igen előkelő, bár lehetőleg népszerű. Grieket most elhagyták, pedig a Grieg dalok az ő lelkük mélyéből úgy szállanak föl, mint a tengerből a gyöngy. De hallottuk a finom, előkelő Hugo Wolfot, a nagy Brahmst, Weingartnert és hallottunk egy pár bájos, üde svéd népdalt. A műsor ragyogóan és elragadóan kisugárzó fénypontjai voltak: Walborg három szólója, a Hugo Wolf egész humorát csillogtató Gólyahírnökség, a Liebesfeuer és az Anyaszív, Walborg és Sigrid duója, a Cigánydal és egy pár kvartett. Minden szám után egyre fokozódó, ujjongó tapsok vihara zúgott a nagyteremben. A zongora kíséretet *Tarnay* Alajos látta el, igen diszkréten. A mindenképpen elsőrangú művészi szenzációnak nagy, megőrdemelt sikere volt.

Nagyvárad 1909. február 17.

(j. gy.)

398.

IZRAEL

399.

FARSANG UTOLJA

400.

A LOVAGIAS ASSZONY

*

Az öreg Bernstein apónak a „nagy élet” nevében ajánlunk egy új témát. Mindenesetre újabbat, mint az Izrael. Megtörtént és ki tudja, ha Bernstein Henrik hamarosan magáévá nem teszi az ügyet, már egészen közönséges, úgynevezett hétköznapi törtériává lesz, amelyről csak a hírek rovatában érdemes pár szürke sort szántani. Az eset így esett: egy orosz dumaképviselő sértő levelet írt egy asszonynak, Filozofov asszonynak. Filozofov asszony ügyét magára vállalta egy a gyöngébb nemből és párbajra hívta a képviselőt, nemének megsértőjét. A képviselő egészen logikusan viselkedett: elfogadta az ismeretlen hölgy odadobott keztyűjét és rövidesen meg fog verekedni vele. Mert, gondolta a képviselő, ha tudok egy nőt megsérteni, akkor tudok verekedni is, ha kell. Így kívánja ezt a lovagiasság kódeksze és a logika örök törvénye. A kihívó hölgy ténye is egészen szépen megfelel korunk szellemének. Ha egy nő egyetemet végezhet, orvosi és tanári hivatást teljesíthet, cigarettázhatnak és regényt írhat, miért lenne kizárva a lovagiasság tényeiből?

Egyszóval: az ügyet ismételten melegen ajánljuk Bernstein Henrik szíves figyelmébe. Micsoda izgató dráma kerül ki belőle! De egészen komolyan, ez a kihívó hölgy nem is gondolja talán, milyen nagy dolgot művel és micsoda szép távlatokat nyit meg ezzel a fellépésével. Mondhatom, a párbajellenes mozgalom malmára sokkal több vizet hajt, mint holmi bankettel egybekötött ankettek és szavalásra alkalmas drámák, amelyek szinte veszélyeztetik a dolog komolyságát. De ez a komolyan párbajozni akaró hölgy az ő groteszk fellépésével, nagyon, erősen és alaposan pellengérré állítja a párbajozást, mint olyant. Ez a hölgy levonja a végső, a legvégső tanulságokat és azt mondja: egy úr egy hölgyet megsértett. A hölgy Filozofov asszony és modern hölgy. Én is az vagyok, de mennyire! Már most a lovagiasság

321

szabályai szerint a sértésért elégtételt és pedig lovagias elégtételt illik adni és viszont a modernség fölfogása szerint egy modern nő éppen olyan jogokat követelhet és küzdhet ki, mint a férfi, tehát duellálni fogunk. Most látom csak, hogy nem is annyira az ódon zamatú Bernstein úrnak való ez az új téma, mint inkább a kisszerűségekben is nagyszerű Bernard Shawnak.

Nagyvárad 1909. február 24.

Jim

401.

FALUSI IDILL

402.

ERDÉSZLÁNY

403.

A HÁBORÚ A KÁVÉHÁZBAN

404.

(LILIOMFI)

405.

A KIVÁNDORLÓ

406.

A SVÄRDSTRÖM NÉGYES HANGVERSENYE

407.

(A KAMÉLIÁS HÖLGY)

408.

JELEK AZ ÉGEN

*

Tegnap, alkonyatkor, míg itt lenn puskaporos volt a márciusi levegő és a távíró drótjai háborús híreket zizegtek, szokatlan, szépséges csoda tűnt fel az álmos, sápadt égen, hatalmas ívű, mélézva tündöklő tavaszi szivárvány. Csakhamar halovány testvére is akadt, átfönták némán, csöndesen az eget és nemso-

kára mindketten szelíden elfogytak. Közben sűrű, szürke zápor dobolt és a kávéházak megriadt, harcokat és rémeket látó népe ámulva, bámulva nézte a páros égi csodát. Persze azonnal megindult a beszéd, a jóslás, a találgatás. Tetézte a szokatlan hangulatot még az, hogy a szivárvány föltünése előtt sárga villámlás görbe vonala cikkázott végig az égen és utána erősen megzendült az ég.

Miféle jelek ezek, éppen ilyenkor, nagy események kellős küszöbén? Ezt kérdezte egymástól vagy önmagától mindenki. Miféle csodák tűnnek föl hazánk egén és honosaink előtt? — mint ahogy Hamletben kérdezik az első szellemjelenések után. Bizony nem csoda, hogy a kávéházi ember is Hamleti borongással és derengéssel nézi az illetén cseményeket és jeleket. Bármit tett is velünk a kultúra, a haladás, a legmodernebb ember lelke mélyén is ott rejtőznek ős, öreg ösztönök, bús babonák, mindnyájan érezzük valahogyan a misztériumot, a nagy talányt, amelyet Életnek, Sorsnak, Végzetnek keresztelünk. A végzet nagy fordulójánál, a döntő emberi események előtt, a tömegek, a népek sorsát jobbra vagy balra fordító változások előestéin különös erővel tör fel a lelki mélyből ez az ősi ösztön, a titkok, a csodák, a jelek babonás megérezése, félnék elhívése.

Mikor háború van kilátásban, mikor Mars Imperator emberek ezreire feni véres kaszáját, mikor megrendülni látszik minden, ami a békés, komoly haladást jelentő polgári élet alapja, mikor milliók és milliók lázas szíve dobban össze és emberi szolidaritása közelebb hajol egymáshoz, mikor a tömeg szuggesztívó idegesen fokozódik a végletekig, ilyenkor különösen megnőnek a sejtelmek árnyai, a képzelet és érzés fantomjai. Egy márciusi villámlás és egy tavaszi szivárvány nyomán jóslatok kelnek szárnyra és új rémek és új remények támadnak. A szivárvány pedig csöndesen mosolyog az égen és némán a semmibe foszlik. Hiszen ő csak egyszerű optikai csalódás, de nekünk oly szép, oly biztató és úgy fáj, mikor hirtelen nem látjuk többé.

Nagyvárad 1909. március 17.

Jim

409.

(HÓDÍTÓ KERINGÓ)

410.

(AZ OLASZ OPERATÁRSULAT BÚCSÚJA)

HIVATALNOK URAK

(Földes Imre három felvonásos új drámájának bemutatója a Szigligeti Színházban 1909. ápr. 4-én)

Érdekes látvány, különös látvány: egy fiatal és talentumos magyar színpadi író, aki az akadémiai pályázatokra készülő verses történeti daraboktól eljut a nagyközönség meghódítására készülő Bernstein modorában írt darabokig. Mert a Hivatalnok urak csakugyan nem jobb, de nem is rosszabb, mint egy Bernstein dráma. Az aktuális tendencia, amely, mint oszlop az épületet, alátámasztja az egész darabot, az öntudatosan kiszámított technika, amelynek összetevője kétségtelen biztossággal kellő időben meghozzák a hatás eredőjét, a fanyar, minden művészi finomságot szigorúan elkerülő dialógusok, a nagy jelenetek, sőt a nagy jelenet homloktérbe állítása, lassú, tortúra-szerű előkészítése, az egész darab feszültséget, izgalmat, ellentétes érzéseket költögető menete, sőt rohama, amely végül egy kis lelki ürességet és elfáradást eredményez, mindez Bernsteinra vall, mindez Földes Imre ritka tanulékonyágát és színpadszerűségét dicséri.

De ugyanez a jelenség egyben¹ reményt nyújt a kritikusnak, a hazai talentumokat szerető figyelemmel kíséző kritikusnak arra is, hogy Földes Imre, aki már olyan nagy fejlődésen, sőt átalakuláson ment keresztül rövid idő alatt, amely szinte irodalmi Frizzová teszi őt, el fog érkezni szépen és szerencsésen arra az állomásra is, ahol az igazi, az irodalmi művészet kezdődik, az a művészet, amely nem éri be a színpadon a nyers, a brutális, az ügyes hatásokkal, a *csak* étellel és *csak* technikával, hanem egy kissé ablakot nyit a lelki és művészi mélységek és magasságok elizeumi mezőire is. De addig is kész örömmel elismerjük, hogy Földes Imre elsőrangú mesterévé nőtt a modern drámai technikanak, hogy erősen, merészen, ravaszul és hatásosan tud drámai jeleneteket fölépíteni, egymásból kifejleszteni, bár viszont az is bizonyos, hogy *egész* drámát még nem tud egészen jól megcsinálni. Lám, a Hivatalnok urak, amely szemmeláthatólag egy jovialis, egy pestiesen kedves öreg zsidó bácsi, a Róth úr alakjáért íródott elsősorban, mihelyt a Róth úr, aki amellet, hogy rokonszenves, érdekes bácsi, egy kicsit csaló is, mondom, mihelyt Róth úr leveti magát az emeletről, az egész dráma leugrik vele

együtt a kútba, az érdeklődésnek fuccs, a drámai feszültségnek fuccs, a néző érzi, hogy most már csak a sablon jön, a hivatalnok urak adósságáról, cifra nyomorúságáról, úri mivoltáról szóló régi igazságok új variálása. Viszont ismét meg kell adni, hogy Földes ezt a vezércikktemát meglepően drámai formában adja be, egy drámaíró szemével látta meg és egy drámaíró eszközeivel, szinte harapófogójával húzza ki belőle mindazt, ami a színpadon levegőt kap, életre kel, izgat, hat, kell. Még nem tud eléggé tömöríteni, még túlságosan aláhúz bizonyos dolgokat, még nagyon is megbecsüli a kipróbált, a könnyeket és borzongásokat kicsaló érzelmes hatású jeleneteket, de e tekintetben minden színpadi író ludas egy kicsit még. Talán egy-kettő kivétel.

Földes Imre új darabját, amely Budapesten a Magyar Színházban kétszerecsen hatott, mivel egy kissé helyiérdekű is, igen jó előadásban mutatta be a Szigligeti Színház és a vasárnap este nem egészen teli háza nagyon rokonszenvesen, nyílt színen is tüntető tapsokkal fogadta a hatásos darabot és a hatásos előadást. Minden egyes szereplő igyekezett sikerre vinni a darabot.

A szereplők közül magasan kivált Róth bácsi személyesítője, a mindig meglepetésekkel és pedig erősen művészi meglepetésekkel szolgáló Sik Rezső. Annyi szeretettel, gonddal ruházta föl ezt a különben is hálás alakot, annyi átélést éreztetett szavaival, sőt egy-egy gesztusával, amennyi csak igazi nagy színésztől telik, oly színésztől, akiben a művészet öntudatos lelkiélmények tükröződje. Mikor Sik-Róth a halálba rohant, olyan tapsvihar kerekedett nyílt színen, hogy ebből kitelik egy egész darab sikerc.

Kassai Károly hivatalnoka, aki a darab tendenciáját hordozza ajkán, szintén művészi gonddal, egységesen fölépített, kitűnő figura volt. Kassai különben is minden komoly szerepét a legnagyobb művészi becsülettel dolgozza ki. Ő is kapott nyílt színi tapsot, valamint Hevesi Mariska is, aki feltűnően jó és kedves volt René nehéz szerepében, valamint T. Pogány Janka, aki, mint mindig, pompás, jellemző és hatásos volt. A gyáros ellen-szenves figurájából Dési Alfréd, akin még a debreceni dicsőség tündökölt, igazi kabinetalakot csinált. Gózon egy kis bankfiút adott. Megjelenése, szavai, mozdulatai mind csupa stílszerűség voltak. Már rövid idő óta harmadszor ad ilyen fiatal uracsot és mindig tud új színt, új hangot találni, ami igazi művészre vall. Tóth Elek és Beregi Sándor önmagukat adták, de szerepük is

meglehetősen színtelen volt. Hajnal, Szarvasi és Krasznai hivatalkai jellemző alakok voltak. Hevesi Guszti pompásan játszotta kis szerepét. A rendezés a díszletek dolgában egyáltalán nem volt stílszerű és áldozatkész. A magánhivatalnok nagy fal-festményekkel és oszlopokkal teli szobája nemcsak ízléstelen, de régimódi kopottas is volt.

Nagyvárad 1909. április 6.

Juhász Gyula

412.

(MÁRFFY ÖDÖN KÉPEI)

413.

MODERN KÉPEK

— Márffy Ödön kiállítása —

Márffy Ödön impresszionista képeit csak impresszionista lelkek értik és érzik meg igazán. Vagyis azok a lelkek, akik fogékonyak a szép, értékes pillanatok benyomásaira, akik meglátják az élet rejtett szépségeit, akiknek van érzékük a finom változatok játéka, szín, fény és vonuljátéka iránt.

Impresszionistának lenni annyi, mint művészi léleknek lenni és a modern művészetnek éppen olyan szüksége van impresszionista közönségre, mint művészre. Márffy Ödön, hogy egységes művészegyenlőséget föltüntető képeivel és pedig egy egész gazdag kollekciónal megjelent Nagyváradon, hitem szerint szolgálatot tesz a művészi nevelés nagy és szép ügyének, amely igazán elsőrendű nemzeti ügy.

Mert modern művészi törekvések őszinte megértését és kellő méltánylását bizony még az erősen kultúrvárosnak kikiáltott Nagyváradon se nagyon tapasztaljuk. Még az olcsó lelkesedésből csak telik szépen, de ha egy kis áldozatra kerül sor, akkor néha csődöt mond a modern érdeklődés.

A modern irodalom és művészet fölkarolásában is sok a smokkság, a divat és kevés az igazi értékelés, a belátáson és átérzéson alapuló lelkesedés.

Márffy Ödön előtt már több önálló kollekción, sőt úgynevezett tárlat jelentkezett Nagyváradon, de a közönség zöme és részben a kritika is egyformán megnézte és megdicsérte a giccseket és revelációkat, az akadémikusokat és a forradalmárokat.

Remélhető, hogy a Márffy-képek sok szemet és lelket megnyitnak, sok ódon meggyőződést megingatnak és sok újjáértékelési folyamatot megindítanak.

Mi van ezeken a Márffy képeken, ami új, ami láthatatlan az új szépségek számára vakoknak és ami a művészi öröm ver sacramát ébreszti az igazán impresszionista lelkében? Mindenekelőtt új az egy szerencsés pillanat impressziójába tömörített meglátása a képnek. Csak a jelenségek lényegét adja, ezt aláhúzza, kiemeli, hangsúlyozza, egységes hangulat formájába és színébe vonja.

Semmi részlet, semmi jelentéktelenség, semmi, ami nem döntő, fontos, mély és művészileg igaz.

A másik fontos új elem Márffy képein a dolgoknak, a matériáknak csak vonalakban és foltokban látása és láttatása.

Ez az igazi új festői kifejezés lelke, lényege: minden szín és vonal és ez az elv Márffynál annyira dominál, hogy nála a vonalak csupán összefoglalásai a színeknek, a felületfoltoknak, mintegy ritmusát adják csupán a színpoémának.

De a színek is csak szimbolikus jelentőségűek, a színfoltokat is csak a fény és levegő élteti, ez a kettő ad nekik jelentőséget, ez a kettő kölcsönözi nekik a valóság gyönyörű látszatát.

És minden Márffy-képen, mint minden igazi művészi alkotáson — ott él, ott vibrál sugalló erővel és megkapó finomsággal valami, amit a dolgok, a tájak, az arcok, a házak és szobák, a tavaszi kertek és őszi parkok, a vasárnap délelőttök és déli napsütések lírájának nevezhetnénk. Egyszóval: lelke van e képeknek, lírája, amely modern, amely rokon a mi új líránkkal. És még egyet, nem utolsót: Márffy Ödön pogány öröme a fényben, a napsütésben, a színek mámoros bujaságában szintén újszerű és jelentős vonás. Ha ajánlani kellene Márffy Ödön művészetét, őszintén a legmelegebb szeretettel ajánlanám. De néha a képek is beszélnek és ezek beszélnek.

Nagyvárad 1909. április 10.

Juhász Gyula

414.

MAGYAROK HŰSVÉTJA

415.

AZ ELSŐ CSÖPPSÉG

416.

(A CSÖPPSÉG)

417.

MÁNDOKY BÉLA BÚCSÚJA

418.

A KIVÁNDORLÓ

419.

HÍRLAPÍRÓK ISKOLÁJA

(Radó Sámuel könyve)

Bismarck mondását mindenki ismeri. Bismarck szerint az újságíró pályatévesztett ember. Van valami a Bismarck mondásában, bár Bismarcknak fogalma sem volt erről a valamiről. Ha elgondoljuk, hogy a régi Egyetértés egyik tintás asztala mellett Péterfy Jenő, a legnagyobb magyar esztéta rovogatta lelkes örömmel a zenei és színi referádákat, ha elgondoljuk, hogy a régi Pesti Napló-ba Beöthy Zsolt járt be ugyancsak színházi kritikát írni, hogy Kemény Zsigmond is a redakció füstjében dolgozott, akkor valóban, az újságíró pályatévesztett ember, de azt a pályáját tévesztette el, amely elől éppen a redakció füstjébe és csöndjébe menekül. A mai magyar irodalmat újságírók csinálják és Anatole France szerint Pál apostol, ha ma élne, egy nagy lap hasábjain reformálná meg ezt a művelt világot. Hogy ez jól van-e, vagy nem jól van-e? arról Ambrus Zoltántól a képviselő úrig minden újságíró és újságolvasó valaki és senki megmondotta már a maga véleményét és ezekből a véleményekből körülbelül a bábeli zűrzavar szimfóniáját lehetne kiolvasni vagy kihallani.

Annyi bizonyos, hogy újság nélkül nincs modern ember. Különösen nem lehet el az az ember, aki pályát tévesztett, mert antizsurnalisztának kellett volna beállania. Az is bizonyos, hogy a Timestől a Revolverig nagy az út, legalább is akkora, mint az a híres csatorna, amely Széchenyi szerint a fönséget a neveltségétől elválasztja. Legújabbban egy igazán értékes és

elsőrendűen érdekes könyv jelent meg az újságírásról egy született újságírótól. (Íme, a jó könyveket a jó könyvek állítólagos konkurrensa, az újságírás szolgáltatója!)

Radó Sámuelnek új könyvéről van szó, amely a Hírlapírók iskolája ellenmondásos címét viseli. Hát a pályatévésztes pályájához is kell iskola? Külön tanfolyam pályatévésztes egyének számára? Zseniális, talentumos és közepes újságírók előkészítő iskolája? Éppen ezt a kérdést veti föl és oldja meg igen szellemelesen, szinte perdöntő erővel és igazsággal Radó Sámuel. A könyv előszava szinte követeli a hírlapírók iskoláját és őszintén, melegen ajánlja ezt a szép, okos könyvet, amelynek szerzője éppen a hírlapírók iskolája ellen foglal és pedig igen határozottan foglal állást. Az előszót Zilahy Simon írta. Maga Radó Sámuel könyve olyan tartalmas, hogy sokkal többet ad és mást is ad, mint amit a cím ígér. A hírlapírók iskoláját elítélő hírlapíró alapos leckét ad a mai iskoláknak, amelyek igazán nem hírlapíróknak szánják és készítik elő az ifjúságot, azt a bizonyos jövő generációt, de igazán nagyon hozzájárulnak ahhoz, hogy a fiatalság pályát tévesszen. Radó Sámuel szerint — és ebben érdekesen találkozunk a véleménye egy pár éppen mostanában fölhangzott és éppen az iskolák árnyékából fölhangzott előkelő véleményekkel, például Alexander Bernát egyetemi és Sebestyén Károly középiskolai tanár föltűnést keltett véleményével (mindakettő elsőrangú újságíró is üres óráiban), — mondom, Radó Sámuel szerint a mai magyar és általában minden mai középiskola kétszeresen pályatévésztes intézmény, mert sem a klasszikus műveltséget nem tudja megfelelő módon közölni, sem a modern műveltséget nem akarja igazán előadni. Magát a hírlapírók iskoláját, amelynek realizálására külföldön történtek érdekes, de nem valami eredményes kísérletek, nonszensznek tartja Radó Sámuel. A hírlapírónál nem egy bizonyos tudomány szükséges és fontos, hanem éppen a minden irányú érdeklődés és tudásvágy. Ezt pedig semmiféle iskola és főleg semmiféle hírlapíró iskola nem tudja most kielégíteni.

A hírlapírás technikáját viszont, mint a festő az ecsetkezelést, a szobrász a mintázást, a született hírlapíró, a hivatásos tollforgató csakis a műhelyben tudja valójában elsajátítani. A hivatásba vetett lelkes hit, az újnak, a szépnek vágya, szomjúsága, az aktualitás eleven érzése és — last, but not least — az a bizonyos műveltség, hogy a talentumról, esetleg zsenialitásról ne is beszéljünk, ezek teszik és csakis ezek teszik Radó Sámuel szerint

az igazi hírlapírót, akár Luigi Barzininak hívják azt, akár Biró Lajosnak. Hogy ez valószínűleg így lesz, arra a Hírlapírók iskolájának szerzője, Radó Sámuel is megfelelő, kitűnő példa. Radó könyvét a Budapesti Hírlap könyvkiadó vállalata adta ki.

Nagyvárad 1909. április 24.

420.

AZ ELVÁLT ASSZONY

421.

SIK REZSŐ ÉS HAJNAL GYÖRGY

422.

GYERMEKNAP

Írta Juhász Gyula

Vörös május napja első fényével a gyermekre ragyog és pedig a proletár gyermekre. Az egész társadalom megmozdult most, mert megmozdult benne végre a lelkiismeret. A nyomor bizonyára nem előkelő az úri rend előtt, de mégis csak nagy, szomorú és véresen komoly dolog lehet az, mikor forradalmakat tud csinálni, hatalmakat elsöpörni és új rendet alapítani. Vörös május napja nem hiába köszönti tavaszi fényével, első melegével a szegénység fiát, a nyomor gyermekét. Sokan és egyre többen érzik, hogy micsoda érték a gyermek és micsoda igazságtalanság a nyomorgó gyermek.

Minden gyermekben van valami azokból az angyalokból, akik Rafael és Murillo menyországi fénytől ragyogó képein mosolyognak és dalolnak. És annál szomorúbb, annál kínosabb, kegyetlenebb látvány, mikor egy gyermek, egy kis angyal, egy szép és ártatlan ígérete a jövőnek, rongyos gúnyában és lyukas cipőben jár közöttünk és sír, éheznek vagy kéreget.

Hugo Victor, a nyomor első öntudatos nagyszívű és bátor poétája, a Nyomorultak harsányszavú költője volt éppen az, aki először érezte át igazán, erősen ezt a nagy szomorú nyomorúságot és irgalmas szívvel hajolt le a porba a gyermekhez, aki fázik és éheznek, pedig játszania kelle. Ő volt az első, aki megénekelte és elpanaszolta és a süket úri fülekbe kiáltotta a szár-

nyatlan és nincsetlen kis angyalnak, a nyomor gyermekének panaszát.

Azóta egyre több szószólója támadt a szegény gyermeknek, az árvának, a betegnek, az éhezőnek. És a mai társadalom, már csak az önvédelem miatt ismert nagy és parancsoló érdekek csinálják a legtöbb társadalmi fejlődési folyamatot — lassan megmozdult és a jótékonyosság zászlajára tűzte az új jelszót, amely a szegény gyermekek megmentését hirdeti, propagálja minden vonalon. Nagyon szükséges, szép és okos ez a mentő akció és ha formájában egy kissé túlságosan színes is a nyomor nagy szürkesége mellett, nem baj, sőt használ az ügynek.

Nálunk még mindig nagyon hangosan kell hirdetni az igazságokat, hogy meghallják és meghallgassák, főleg pedig hogy megszívleljék és kövessék azokat. Nálunk még mindig jókedvre kell deríteni az adakozót és szépséggel, színnel, örömmel és májusi virágokkal kell fölkeszteni azt a propagandát, amely a maga igazságával, nemességével és szépségével ékes. A nagy ügy érdekében kell és elkel egy kis hangulatcsinálás, mert bizony a nehéz társadalmi betegségek orvosságát nem lehet rideg orvosi komolysággal beadni, hanem csak cukrozott ezüst kanállal. Annál szebb és értékesebb azok jótékonyasága, akik önkényt és örömmel adakoznak, akiket nem a konvenció, de a lelkük visz az urnák elé.

Nagyvárad város társadalma gyönyörű, impozáns és bizonyára jelentékeny anyagi és erkölcsi sikerrel járó mozgalmat indított a szegény gyermekek érdekében. Ebben a mozgalomban igazán összefogott minden számottevő tényező és minden osztály, minden érdek harmonikusan, öntudatosan egyesül a közös szent cél: a nyomorúság gyermekeinek felsegítése, a nagy és egyre nagyobb szegénység egyik súlyos terhének könnyítése érdekében. A hatalmas úr, aki gavallérosan ad fölöslegéből és a szegény művész, aki lelke tőkéjéből áldoz a szép célra egyaránt megteszi kötelességét. A művésznő, aki mosolyával és szépségével hódít áldozatkész híveket a nyomor enyhítésére és aki művészetével ennekli össze a szegény gyermekek koronáit és filléreit, eszünkbe juttatja Beranger gyönyörű versét az irgalmas testvérről és a művésznőről, akik a menny kapujában találkoztak. Az egyik jóságával, a másik szépségével tette szebbé, tűrhetőbbé a siralomnak ezt az egyre siralmasabb völgyét. Csak álljon is össze a nagy, az igazi emberi célok szolgálatában minden: szív és szellem, erő és szépség, tudás és művészet, pénz és dicsőség,

mert különben vészes és romboló de főséges és győzelmes erők viharának kell jönnie és csak úgy tud kialakulni, romokon és véren egy jobb, igazabb rend, egy új élet.

A gyermeket pedig meg kell és meg lehet menteni, a szegény gyermeket és a többi gyermeket mind. Meg kell menteni őket a testi és lelki nyomorúságtól egyaránt. Szabad levegőt, mosolygó napfényt, iratos mezőket kell adni a gyermeknek, játékokat és örömeiket. De szabad levegőt és verőfényt kell engedni a lelkükbe is: művészet és tudás tisztító levegőjét, igaz világságot.

Thury Zoltán, ez a nagy ember és író mondotta egyszer, — ó hogyan szerette ez a szabad lelkű és napsugaras szívű poéta a gyermeket — hogy ha gyermek szemébe néz: új remény és új élet támad benne! Igen, de ezeknek a szemeknek, ezeknek az új ragyogású, ezeknek a napderűs tekintetű szemeknek nem szabad könnytől fátyolosaknak, éhségtől fényteleneknek és büntől betegnek lenniök! Mert akkor a nemzet és az ember jövője borul el, mert akkor a jövődőség egére száll a felhő.

„Minden gyermek ígéret — amelyet a jövő ritkán szokott beváltani.” Ez egy szellemes mondás, de igaza annak van, aki ennek a jövőnek beváltásáról jólelve, komolyan, szépen gondoskodik.

Nagyvárad 1909. május 1.

423.

MÁJUS

Idők fordulásával még a hónapok színe, jelentősége is megváltozik. Ha Ovidius naptárát egybevetjük a keresztény kalendáriummal és ezt Comte filozófus naptárával, látjuk, hogy bizony mi adjuk a világnak a színt, a formát, a hangulatot, hogy a világ csak hangulat, amely változik, mint az ember, a nagy én és a nagy tömeg. Valaha nyájas, kedves, mulatságos tavasz ünnep volt gyönyörű május elseje, amelyről Heine legszebb dalait dalolta. Már Reviczky Gyula, az első magyar városi poéta a hurcolkodás, a lakásmizéria nyomorúságát ünnepli benne szomorú szívvel, míg a mai proletárpoéták egyszerűen vörösnek és véresnek festik az első május hajnalát. De azért mégis megmaradt valami a régi poézisből, mert a természet ébredését, az erdők, mezők és sétányok virulását ma is álmodó lélekkel és

ujjongó szívvel látja a szerelmes, zengi a poéta. Persze a poéta már azért más húrokon dalol a tavaszról, az orgonavirágról és a május többi rekvizitumáról. Május hava nemcsak a szerelem hava, de a vallásos hit is ilyenkor űzi legszebb kultuszát: Mária májusi litániáin. Május hónapja az egyház szerint Mária hava. Az oltárokon a tömjén illata egybevegyül a virágok illatával. Szép május, gyönyörű május, áhítat és forradalom májusa, köszöntenek a hívők és csüggedők egyaránt.

Nagyvárad 1909. május 1.

424.

AZ IDEÁL

425.

(CSEPŰRÁGÓK)

426.

ELFAGYOTT REMÉNYEK

Akik az emberi haladás szép, békés, megnyugtató gondolatában hívva hisznek, akiknek okos, derűs, harmonikus lelkében él valami a nagy Leibnitz csodálatos és végső eredményében mégis oly érthető, mert emberi optimizmusából, bizony azok is csak mély megrendüléssel vehetik tudomásul az olyan gyászos csapást, mint az, amely most népünkre nehezül. A magyar vetés jó része elfagyott, a jövő termés sok ígérete oda lett, az élésre a fagy halálos lehellete áradt: ez a hír jön az ország minden termékeny tájáról, de különösen a bihari földekről. Elfagyott a vetemény, elfagyott a szőlő, a gyümölcsös megyeszerte: ez az a kegyetlen valóság, amelyre igazán máról holnapra ébredtek a szegény, e földön és e földből, e föld terméséből élő emberek. Jött egy hideg, kegyetlen, ellenséges májusi éjszaka, fagyos csillagokkal, dermesztő harmattal és számtalan reménység lefagyott. Vége annyi bizakodásnak. A természet, amelynek ölen évezrek hosszú harca után az édenből kiűzött Ember egy kis biztos helyet hódított magának, a természet, amelynek nyers és bizonytalan erőit az emberi Ész jórésztben már a maga szolgálatába fogta, a nagy és dicső természet még mindig farkasszemet mer nézni az emberrel, sőt ragadozó voltát is kérlelhetlen ridegséggel

kimutatja néha. Egyszer a föld indul meg lomhán, de biztosan a lábunk alatt és palotákból romok, emberekből roncsok válnak, másszor a tenger üvölti el vészterhes Quos egóját és győzhetetlen armadák koporsója lesz mélységes ágya, most pedig az ég, a csillagos, a kék, a szép májusi ég küldött gyilkoló, dermesztő éjszakai harmatot a csírázó vetésekre, a zsendülő, az ég felé ujjongó tavaszi fákra, virágzásra vágyó szőlőkre és azzal odalett annyi remény egy éj alatt.

A kenyérgédésnek ebben a szinte véres korszakában kétszeresen kegyetlen dilemma elé állítja az embereket ez a súlyos elemi csapás.

A nyomornak, cifra és szürke nyomorúságnak annyiféle csapásához még csak éppen ez hiányzott, ez kellene még nekünk: a betévő falat elvesztése, a kenyér nélküli élet. A természet a betévő falatot vette el ember milliók szájából: mi lesz velük a nyáron? Mert a nyár eljön: zöld lombsátorával, piros pipacsaival, arany napsütésével és a pacsirta boldogan dalol a könnyű levegőben, de az aratók dala sok helyen nem igen fog zengeni, a kasza maradhat a sarokban, az aratás és a kenyér elmarad. És azok, akik bíznak a jövőben, akik hisznek a boldogító haladásban, bizony azok is félve, dadogva, részvétellel keresik ezek számára a megnyugtató ígéretet. Mert ez az élet a mi életünk és ez a föld a miénk és ennek a földnek elfagyott reménysége, terménye a mi kudarcunk, a mi közös gyászunk lesz az idén.

De különösen nagy csapás ez az ideai elemi csapás a mi meggyénkre, a mi szűkebb hazánkra, amelynek lankáit talán a legérzékenyebben, a legnagyobb mértékben sújtotta a rideg májusi éjszaka hirtelen fagya. Bizony az ilyen idők kiváltképpen alkalmasak arra, hogy a nép, a társadalom élő, de sokszor alvó lelkiismerete felébredjen, megszólaljon, hogy az érző szívek a nemes, fölemelő és vigasztaló emberi szolidaritás érzésében összedobbanjanak, hogy a jó, a bátor és igaz elmék egy gondolatban egyesüljenek: amennyire lehet, enyhíteni a fájdalmas veszteséget, segíteni a nyomort. Ha a természet ősi erői ellenünk szegődnek, a mi új, finomultabb érzéseink öntudatosan szolgálják az emberi érdeket. Ha az, amely maga a Termékenység örök szimbóluma, egyszerre meddővé válik, legyen termővé minden igaz érzés, gondolat és tett, amely csak az Ember gigászi harcában az Erők ellen kifejlődött az idők folyamán.

Nagyvárad 1909. május 12.

J.

A TANÁR

*

A fiume-károlyvárosi gyorsvonaton agyonlőtte magát egy tanár. Több év óta tanár volt az illető, okleveles középiskolai tanár. De állása, amely kenyeret adott volna a tudományához, az kezdettől fogva nem volt neki. Csak egy diplomája volt, amely őt a középiskolai tanárságra képesítette, de protektora, az nem volt, aki egy középiskolába bejuttatta volna. És a tanár úr már nem tudott tovább várni, pedig talán egyszer mégis állást kapott volna, hanem agyonlőtte magát. Kérem, az ilyen tragédiákat manapság kroki-hangon szokták sok helyen elintézni. A tanár úr különben is hálás anyag ilyen célra üres szellemeskedők, kávéházi bölcselők számára. Pedig a dolog nagyon, véresen komoly.

Az a szegény öngyilkos az illetékes körök szerint is igen komoly ambíciójú és nagy tudású fiatal ember volt. Háromszoros érték ebben az értéktelen emberekkel bélelt világban. Istenem, mennyit olvashatott, vergődhetett, tanulhatott és várhatott az a szegény, állás nélküli fiatal tanár, amíg szembekerült a pisztoly csövével. Az egyetemen négy keserves esztendőn át két nehéz tudomány problémáival kellett vesződnie, mialatt talán több mint két gazdag gyereket kellett nevelnie, hogy ebédje vagy vacsorája legyen, ki beszél reggeliről, mikor filozopter? azután jöttek a vizsgák, azután a folyamodások, azután a hosszú, keserű várakozás éveken át az élet előszobájában. Mert az egyetemen megtanulhatja a szegény árva filozopter azt, hogy a Caena Trimalchioni nyelvezete mennyiben különbözik a De rerum natura nyelvezetétől és megtanulhatja azt, hogy a rhizopodák miből élnek és hogyan szaporodnak, de hogy a diplomával hogy lehet protekció nélkül állást kapni, kenyeret keresni: arra nem tanít meg se a lector, se a dékán, se a rektor. Ide ideg kell, bőr kell, esetleg pofa, ellenkező esetben marad a nyomorúság vagy a revolver.

Notabene: azon a fiume-károlyvárosi gyorsvonaton egy másik tanár is agyonlőtte magát: Péterfy Jenő. A legnagyobb magyar esztéta, a legszebb magyar lélek. Ő írta egyszer: „Inkább volnék egy fenyőfán toboz Itáliában, mint Budapesten reáliskolai tanár.”

A nagy ellentéteket szépen kiegyenlíti a halál.

Nagyvárad 1909. május 13.

(j.)

KÉT KÖNYVRŐL

(*Gárdonyi: Falusi verebek. — Révész Béla és Kozma Lajos: Találkozás Hamupipőkével*)

Falusi verebek. A fővárosi kritika egy része elbukatta ezt az üde szépségű, naivul költői, becsületesen egyszerű magyar darabot. A fővárosi kritika nagyon is literatúrát keres mindenben és nem látja meg azt, ami több a literatúránál: a költészetet. A színházi közönségnek pedig még literatúra sem kell, csak színpadi kunszt és Gárdonyi Géza nem az az ember és nem az a poéta, aki ötven százalékra kiegyezzen. Mindig nagyon szerettem ezt a csöndes, külön[c]kődő költőt. Gárdonyi Gézára gondolva, alkonyati hegedűszót hallok, vagy ősi tücsökciripelést. Nagyon finom, lágy, édesen fájó érzéseket érzek. Ez a magányos magyar író a jobbik részt választotta: secessio ad montem sacrum. A Falusi verebek mélyen emberi és gyökeresen magyar költemény. Az örök szerelem ősi dallama, amint a falusi ház zsalus ablaka alatt felcsendül, amint a pesti ház emeletén holtrabágyad. Paraszti emberek primitív szavain, hallgatásain keresztül a nagy emberi érzések távlatát nyitja meg szívünkben, lelkünkben az eгри ember.

Szegény, szürke kis emberek dadogását, zokogását, vergődését és letörését érezteti ez a mi poétánk és nagyon, de nagyon rafinírozott, túlkulturált és agyondifferenciált lelkek lehetnek azok, akik ebből a poémából nem vették ki a szépet, a jót, az igazat, az értékek egész kincsét.

Még drámának is igen ekonomikusan megalkotott darab a Falusi verebek, ami pedig a párbeszéd vezetését és a stílus magyar ízét, színét, zamatját illeti, hát bizony e tekintetben sem marad a Bor, az Annuska, a Fehér Anna és a Karácsonyi álom ebbeli kvalitásai mögött.

Pompás dolog, hogy a szerző csillag alatt megjegyzéseket tesz a színpadi játéokra vonatkozólag.

A maga kárán tanult és e részben is sokan tanulhatnának tőle. Gárdonyi Géza *Köznapi története* Singer és Wolfner kiadásában jelent meg Budapesten.

*

Találkozás Hamupipőkével. Különös könyv. Első kötete Révész Béla novelláit tartalmazza, a másik kötete pedig Kozma Lajos illusztrációit. Révész Béla az írók azon kivételesen előkelő csapatába tartozik, akik mélységesen hisznek a maguk igazában, aki az élet és művészet őszinte és teljes harmóniáját akarják és igyekeznek megvalósítani. Révész Béla proletár ember és proletár író. Öntudatos, erős, egyszerű és csöndes. Sokban rokona, sőt testvére Thury Zoltánnak, ennek a sokat szenvedett, méltatlanul nem méltányolt nagy magyar írónak. Ugyanaz a fanatikus igazságkeresés és igazságérzés, ugyanaz a mély emberi részvét és megértés él Révész Béla írásaiban, amely Thury Zoltánt éltette, csak talán Révész Bélában több az öntudatos és erős vágyakozás a boldogság, az életöröm, a szép színek és formák távol Cytheréje felé, csak talán Révész Bélában jobban lobog az erotika piros és véres lángja.

Beteg, de erős egyénisége, ez a Révész Béla, sajátosan egyesül minden dolgában az igazságnak szinte brutális nyersesége a képzelődésnek szinte túltengő finomságával. Kiválóan meglát-szik ez a stílusán. Csupa valórben tartott szó, csupa ellentétes színfoltok keverése, a döntő erejű kifejezések öntudatosan merész keresése, a hangulatoknak erőszakos végsőkig feszítése és mély letompítása, ezek az ellentétes és egymással csatázó tulajdonságok valami egészen egyéni színezetet adnak Révész Béla prózájának. Még nem teljesen elkészült művészet ez, de merőben öntudatos és céltudatos. És van-e szebb, kedvesebb, érdekesebb látvány, mint valaki, aki küzd, aki harcol, aki vívódik a világgal, vívódik önmagával és a formával, amelyet a maga képére akar megalkotni. Ami Kozma Lajos illusztrációit illeti, amelyek Révész Béla egyes novelláihoz készültek, ezek a Révész Béla novelláihoz képest egy kissé túlságosan stilizált, sőt elstilizált dolgok. Nagyon is nem illusztrálják a novellákat. Külön novellák, sőt értekezések. Kozma Lajos igen értékes, egyéni és nagy talentumú magyar rajzoló, aki igen szép és őszinte ígéretekkel indult, de újabban, úgy látszik, nagyon is ködös és kanyargós utakra tévedt és az egyszerűség helyett a nagy komplikáltságra adta fejét.

Túlságosan dekoratív és túlságosan okoskodó kezd lenni. A két kötetes könyv, szinte pompázó kiállításban Singer és Wolfner kiadásában jelent meg.

Nagyvárad 1909. május 14.

Juhász Gyula

BLAHÁNÉ

Írta: Juhász Gyula

Egy gyönyörű szemű, kedves, bájos öreg asszonnyal beszéltem egy kicsit tegnap délután. A hotelszoba félhomályában ült, fáradtan, egy kicsit álmosan, a hosszú utazástól és zajos dicsőségtől kimerülve.

Csodálattal és — élőkkel szemben bizony ritka dolog, — kegyelettel néztem és hallgattam ezt az ezüstös hajú, ragyogó szemű asszonyt, amint a világ legmuzsikásabb, legnótásabb nyelvén — Blaháné mellett rajongó magyarrá válik minden kétkedő — elkezdett beszélni azokról a régi jó időkről, régi nagy időkről, amikor ő volt — ahogy az a különösen romantikus magyar világ elnevezte — a nemzet csalóánya.

Blahánéről csak a nagy idők nagy embereinek méltán kijáró kegyelettel beszélhetünk mi úgynevezett epigonok. Az ő nagysága, az ő jelentősége már oly tisztán, egyszerűen, az örökkévalóság jegyében áll előttünk, mint akár Egressy Gáboré, akár — hogy más ágból valókat említsünk — Petőfié vagy Munkácsyé. Ezt a jelentőséget érezte a nap krónikása tegnap délután, mikor szemben állott a maradandóságnak a szép, fehérhajú, dalosan beszélő öreg asszonyával. Blaháné neve fogalom. És ez a fogalom egy másik fogalmat is főd, mondhatni: teljesen. A Népszínmű fogalmát. Igenis, bármily különösnek látszik, a magyar népszínmű nem lett volna azzá, amivé lett, a magyar népszínmű vérszegény, sovány, árva és szürke kis Hamupipőke maradt volna a nagy, a nótás, a gyönyörű dalos lélekkel és magyar lélekkel megáldott Blaha Lujza nélkül. Blaháné öntött vért, lángot, lelket, életet ebbe az idegen talajból sarjadt és meglehetősen a színpadi kulisszák levegőjében érlelődött romantikus műfajba. Amíg Blaháné dalolta nótáit, az ő sírvavigadó, széles jókedvével, amíg Blaháné bokorugró szoknyája, édes magakelletése, muzsikáló szava, szóval varázsos egyénisége adott színt és hangot neki, addig élt, virult, addig *volt* és mihelyst Blaha Lujza kissé visszavonult a mindennap megújuló dicsőség deszkáiról, a Népszínmű is visszament lassacskán a színpadi kellékek és könyvtárak nagy hombárjába, hogy ismét árva, szegény Hamupipőke legyen, hogy megint borsót szemelgessen. Blaháné beszédesen ékes példája annak, hogy egy igazi egyéni-

ség mit tehet, mit csinálhat: műfajt, divatot, egy egész diadaloktól visszhangos korszakot, egy fejezetet — hogy Blahánénál maradjunk — nem csupán a színpad, de a nemzeti irodalom történetében.

Hát ilyen érzésekkel, ilyen gondolatokkal, bizony kissé elfogódva állottunk meg Blaháné előtt. A nagy művész nő kissé zokon vette, hogy egyedül kellett a szállóba behajtatnia. A vasútnál nem várta senki.

— Meglep, hogy milyen szép, új város lett ez a Nagyvárad, — mondotta. — Gyönyörűen kifejlődött ez a város. Én még az öreg Somogyinál játszottam itt utoljára. Legelső színpadi emlékeim fűznek Nagyváradhoz. Kedves, jó emlékek. Itt kezdtem a pályámat régen, mint fiatal menyecske és most, mint Nagymama végzem. Mert bizony, megörögdtem. Fáradt vagyok egy kicsit, még talán egyszer-kétszer föllépek, azután szép csöndesen, hogy észre se vegyék, félreállok. Pihenni egy keveset még utoljára.

A hangjában szomorúság csengett, de a szemében a hivatás rajongása, tüze égett.

Kolozsvárról jött ide, a dicsőség vándor útján. Ma este, mikor kigyúlnak a lámpák a rivaldában, mikor a Nagymama édes taktusai fölcsendülnek, örökifjú művészte teljes szépségében lép elő Blaháné. Ő maga is elfelejti azt a fáradt, egy kissé álmos, őszhajú asszonyt, akivel tegnap beszélgettünk.

Nagyvárad 1909. május 18.

430.

TÖRŐ ANNA

431.

KAZINCZY

Írta: Juhász Gyula

Százötven éve született Kazinczy Ferenc, ötven éve, hogy az egész nemzet koszorúja illette (mint mindig, akkor is elkésve) a széphalmi mester hamvait. Ma, amikor hagyomány lett, ami az ő idejében újítás és forradalom volt, nem könnyű dolog eleven érzéssel átérezni az ő törekvései jelentőségét, az ő munkája értékét. A történelem és az iskola Kazinczyja márványszerű,

antik nyugalommal és hidegséggel áll előttünk, az idők nemes patinája és a hálás utókor borostyánja futtatja be fejét. Az eredményeket látjuk, amelyeket pontokba foglaltak és készen tanítanak.

Pedig minket ma az eleven ember érdekel, a tüzes harcos izgató, a reformátort akarjuk ünnepelni és az olimpiai futónak kívánunk ódát zengeni. A nemzeti és emberi nagy ügyek olimpiai versenyfutójának, akinek testét olaj és homok fűdi, aki élni és győzni akar. Mert bármilyen szempontból nézzük is ennek a sokoldalú egyéniségnek tetteit és érdemeit, minden szempont egybe fut össze, abba az egységbe, amely a nemzeti élet minden vonalán merész újítónak, forradalmi káték hirdetőjének, reformáló tettek emberének mutatja Kazinczy Ferencet. Forradalmi szellem élt Kazinczyban és ezt a szellemet az a nyugati műveltség táplálta, amely ebben a nagy magyarban jelenik meg először teljes és parancsoló öntudatossággal. Igen, Kazinczy Ferenc volt az első magyar író, aki szinte „noblesse oblige”-nek érezte és hirdette, hogy a literátornak minden ízében modernnek kell lennie, szolidárisnak kell lennie a művelt nyugat emberi és írói törekvéseivel, szembe kell szállnia a tegnapi és a ma babonáival és hirdetni kell a holnap győzelemre jutó igazságait. Bár Kazinczy nem igen járta be a Nyugatot (többnyire csak börtönökben volt a külföldön a forradalmi káté leírása miatt) mint utóda, a legnagyobb magyar, de élete végéig elevenen lüktetett lelkében a szolidaritás érzése, amely a kis hazát a nagy világgal; érzések, vágyak, programok, törekvések, igazságok és szépségek dolgában összeköti.

Mindig öntudatosan hivatkozik a külföldi nagy példákra, akár a nyelvújítás kérdéseiről, akár a társadalmi mozgalomról, akár irodalmi elvekről, irányokról van szó.

„Rontott, mert építeni akart Palladio” — mondja híres epigrammjában, magára célozva, aki fölforgatta a régi magyar nyelvet, hogy új nyelvet teremtsen, egy új magyar nyelvet, amely a modernség fogalmait is kifejezze, nem dadogva és félszegen, de bátran, erővel és szépséggel teljesen. Egy magyar nyelvet, amely a haladás ütemére zengjen, egy magyar nyelvet, amely új idők új dalait tudja dalolni majdan.

A magyarságban, sokszor öntudatlanul, gyakran elfojtva, de mindig élt az egyéneket és népeket életbentartó ösztön a haladásra, a fejlődésre. És az, amit a római író így nevez: „Cupiditas novarum rerum.” Ez az ösztön csalta a puszták nomád

magyarját fényes Napkeletről távol Napnyugatra, ez az ösztön súgta Gézának, hogy csatlakozzék a kereszténységhez, ez tartott bennünket harcok és viszályok vérzivataros századaiban is megújuló kontaktusban a művelt Nyugattal. A keresztes háborúk, a reneszánsz és reformáció, a fölvilágosodás és a szabadság nagy, egyetemes mozgalmi mindig erős, állandó hullámokat vertek föl a Tisza—Duna táján, sőt új, sajátos, nemzeti mozgalmak eredőivé lettek.

Csak olyan korszakokban, mikor a hatalom önkénye tartotta járomban, jobbgáyi sorban a testet és elmét, az emberi és nemzeti érzést és gondolatot, csakis olyan korszakokban találta szemben magát a nagy többséggel az, aki prometheuszi szikrát akart lopni a nemzeti lélekbe. És ilyenkor kész tragédia és veszedelem volt igaz, merész, új ígét és tettet propagáló magyarnak lenni. Ilyen magyar volt és ilyen magyar átokkal élt, szenvedett, rombolt és alkotott az a Kazinczy Ferenc, akit korában pamflettek gúnyoltak, vármegyék üldöztek, porkolábok őriztek, akit most ötven esztendeje, halálában végre megdicsőített az egész magyarság, a hálás utókor, amely megkövezi az élő, megkoszorúzza a holtat.

Kazinczy Ferenc forradalmár és nyugati szelleme örök példánk marad. Társadalmi eszméi még ma is jórészen utópiák, a fiatalságot és tehetséget tárt karokkal köszöntő egyéniség még ma is nagyon elkelne, széleskörű irodalmi ismeretei és finom, csiszolt ízlése még ma is kevés utódjában egyesülnek, lángoló, lankadatlan, páratlanul nagyszerű alkotó és romboló energiája pedig oly gyönyörű, fölemelő, lelkesítő és vigasztaló látvány, amilyent csak nagyon keveset mutat fel az emberi műveltség története.

Igaz eszmékért igazabb lelkesedéssel, nagy ügyért nagyobb energiával még nem küzdött, nem harcolt senki, mint Kazinczy. Mikor őt ünnepeljük, ne a szonettek és egyéb versek írójára gondoljunk, hanem a nép és nyelv jogáért szenvedő és harcoló magyarra!

Nagyvárad 1909. május. 23.

432.

(HEGEDÜS GYULA)

433.

(HEGEDÜS GYULA)

434.

(HEGEDŰS GYULA)

435.

PÜNKÖSDI PÁRBESZÉD

436.

(HEGEDŰS GYULA)

437.

A HIVATALOS STÍLUS

438.

AZ IPAROS KISASSZONY

Berettyóújfalu. Por és egyhangúság, csönd és kurjongatás. Messze van a város, a haladás szimfóniája nem hallatszik ide, a nagy revolúciók és szép bűnök itt csupán hírből ismerősök. Itt élt Kállai Vilma, András szabó lánya. És itt olvasta a pesti újságot és itt szötte szomorúan szép falusi álmait az életről, amelyet nagy betűvel imád az új poéta és amely oly poros, szürke és igénytelen Berettyóújfaluban. Kállai Vilmának pedig szép álmai és igényei voltak. És agyonlőtte magát szegény, egy napon. És megírta, hogy szerelmes volt, de ha nem lett volna szerelmes, akkor is agyonlőtte volna magát. Mert ő neki magasabb vágyai, követelései vannak. Mert többet várt és akart az élettől, mint amennyi egy szegény iparos leányának kijár Berettyóújfaluban. Szegény Kállai Vilma, szeretném megsiratni. Bovaryné jut eszembe, a kis falu nagyálmú Bovarynéja, aki Párisról álmodik, falusi ura mellett, bálakról, színházról, mindentről, amit csak egy szép, nagy, gazdag világ adhat.

Szegény Kállai Vilma. Látom őt, ahogy holdas estéken csöndesen, ábrándosan ül az ablakánál, majoránna vagy verbéna virágai között és azt a bizonyos herceget várja, aki a mesében és a Nemzeti Kaszinóban szokott szerepelni és akit néha egy iparos leánya is vár, vár, hiába vár. (Ha legalább egy nábob jönne, még grófnak se muszáj lennie!) Kállai Vilma szép, jó, intelligens leány volt és mégis megölte magát. Ha tovább él, ki tudja, boldog lett volna még. És jó lett volna a tanító úr is,

aki szintén szegény, szintén szomorú és intelligens. Talán még hegedülni is tud, szépen, érzéssel. Már késő, a Vilma kiterítve fekszik, a szívéen egy mély seb, majdnem olyan mély, mint az a szomorúság, hogy ő csak iparos kisasszony lehetett, pedig szép volt, fiatal és intelligens. Szeretném megsíratni Vilmát, mert egy kissé mindnyájan olyanok vagyunk, mint ő. Csak tovább viseljük az élet terhét, mint ő, a berettyóújfalusi iparos kisasszony.

Nagyvárad 1909. június 5.

Jim

439.

KAPUZÁRÁS UTÁN

440.

NAGYVÁRADI ÉLET
Lakásmizéria

441.

(A NYÁRI SZÍNKÖR MEGNYITÁSA)

442.

SZOYER ILONKA
Hoffmann meséi

443.

SZÍNKÖRI SZENZÁCIÓK

444.

(SZOYER ILONKA A BŐREGÉRBEN)

445.

SZOYER ILONKA
Erős Richard — Faust

AZ OPERETT

Írta: Juhász Gyula

Egy nagyon komoly és nagyon mély íróművész mondotta egyszer nekem, hogy ő általában unja magát a színházban, ha drámákat adnak, de egy jó operettet szívesen megnéz. Ez a mondás szeget ütött a fejembe. Hiszen ennek a legmagasabb nívójú emberfajtához tartozó írónak a véleménye teljesen meggyezik az átlagos vagy még az átlagon is alulmaradó tömeg meggyőződésével. Azóta sokat gondolkoztam e mondáson és ismerve az illető író egész egyéniségét és világfölfogását, no meg a magam színházi tapasztalásait is hozzávéve, most már azt hiszem, teljesen értem és méltányolom az író szigorú, de igazságos verdiktjét.

Valóban, a mai színház kezd egyre jobban csak szórakoztatni. A színház és irodalom körülbelül olyan viszonyban vannak mostanában, mint a kutya meg a macska, hogy egyszerűen és világosan fejezzük ki magunkat. Végig kell nézni például a komoly dráma ezidei világtermésén és az ember elcsodálkozik, sőt összecsapja a kezét. Micsoda értéktelen vásári portékákkal traktálják Európa-szerte a színházakba tóduló és lelki szenzációkat kereső publikumot. Vagy a színházi írók tartják nagyon kevésre a színházba járó nagyközönség ízlését és műveltségi fokát, vagy pedig a színházba járó nagyközönség tartja, becsüli nagyon kevésre azt a szellemi élvezetet, amelyet a színpadi dolgoktól vár. A berlini publikum például a „Forradalmi nász” hazug és olcsó romantikájának tapsol kitartóan, a párisi közönség pedig acceptálja az Izrael ordítóan ordinaré tirádáit. Bizony ezek általában és különösen nem irodalmi, nem is művészi dolgok, ezek még csak nem is iparművészeti termékek. És mily unalmas az igazán, a lelkileg és esztétikailag művelt ember számára a legtöbb divatos és sikeres mai dráma! Ha az ember könyvben olvassa őket, akkor meg egyszerűen nem érti, hogy lehet ezeknek tapsolni!

Átlagos nívó: dráma és színész egyaránt erre törekszik manapság, mert különben vagy megbukik vagy fölfelé züllik. De komoly dráma mostanában a tömegnek sem kell már, neki is unalmas már. Ellenben egyre virul, sőt, hogy úgy mondjam, reneszanszát éri az operett, a kedves operett, amelynek halálát

jósolták nagyképű és savanyúlelkű emberek. És ami még érdekesebb, az operett európai súlypontja már is átment az osztrák—magyar monarchia területére és lassan, de biztosan Magyarországra jut. Kezdte a franciáknál, folytatta az angoloknál és most jön, ő jön Kelet felé, már itt is van. Hiszen a bécsi idei színházi szezon legnagyobb operettsikere nem Lehár és nem Fall fejeére fonja a hervatag levelű, de aranyos csengésű babért, hanem három magyar szerzőnek: Kálmán Imrének, Gábor Andornak és Bakonyi Károlynak, a Herbst-manőver révén. (Mellékesen megjegyezzük, hogy a magyar sovinizmusnak sok szép elégtétele van mostanában Bécsben művészet dolgában. Volt olyan este a szezon folyamán, hogy Bécs öt színházában adtak magyar darabokat és ez is valami egyelőre.)

Szóval: az operett kell, az operett hódít, az operettnek reneszansza van ma.

Miért? Azért, mert a dráma éppen most keresi és nem találja a maga új formáját, új stílusát, azért mert ez a mi korszakunk éppen a líra, a gyors és színes impressziók, az újság és a mozi korszaka és a mi egész életberendezésünknek, világfelfogásunknak, elfogultságainknak és kedvteléseinknek, de főleg idegeinknek legjobban az operett felel meg, amelyben megvan minden, ami mai „szem, szájnak ingere:” gyors perdülésű história, sok könnyed líra és muzsika, sok dekoratív cifraság és kevés komolyság. Ezekre vágyódik a mai publikum, amely még nem érett meg ibseni és hauptmanni mélységek szemléletére és már kinőtt a briexi és bernsteini komoly komédiák gyermekcipőiből. Hogy az operett magasabb rendű és igazán művészi is lehet, arra az első, klasszikus példát mestere, a göröglelkű és francia szellemű Offenbach adott, főleg a Hoffmann meséiben. A mai, néhol igen könnyű újromantika még sok érdekes és értékes színpadi szenzációt csinálhat az operett színes és hímes mezején.

Nagyvárad_1909. július 1.

ADOLPHE RETTÉ MEGTÉRÉSE

Párisi hír jelenti, hogy egy modern poéta ismét megtért és szerzetes lett. Ezúttal Adolphe Rettének hívják. Megtérésének históriája az ismert, örök történet, a divus Augustinus, a doctor Faustus és a Paul Verlaine története. A história hőse a tudás fájának minden gyümölcsét leszakítja és megízleli, de az aranygyümölcs belseje hamu. A gondolatok és érzések minden stációján keresztül szép csöndesen a szelíd igába hajtja fáradt fejét: a tévedések országútjáról letérve, a tékozló fiú alázatosan jelentkezik mennyei atyjánál és bebocsáttatást kér, békét és nyugalmat a bűnbánat fejében.

Adolphe Retté megtérésének históriája más szempontból is tipikus és érdekes eset.

Éppen a dekadens és raffinált Páris, a modern élet és művészet Bábaele termi a legnagyobb és legszebb számmal az ilyen előkelő, hogy úgy mondjam, irodalmi megtéréseket. Mély okai vannak ennek, melyekről érdemes beszélni. Páris nem az a nagy hotel garni, amilyennek borsos bohózatok után például a kisvárosi és kispolgári magyarság gondolja. Páris, hogy többet ne mondjunk, lényegében és természetében a modern világ lelkiismerete. Valóságos fórum, amely a pör alatt álló nagy kérdéseket az élet erejével és igazságával, a világnyilvánosság kötelező szankciójával intézi el. „Minden, mi eltűnő, csupán hasonlat”, — mondja Goethe és mi elmondhatjuk, hogy éppen így hasonlat és pedig világhasonlat minden jelentős jelenség, aminek Páris a szülője.

Egy spanyol beszél a kettős Párisról, a jánusarcú Párisról, a Revue des Deux Mondes és a Figaro, a Coppée és a Mallarmé, a Bourget és az Anatole France, a Feydan és a Régnier Párisáról. Igaza van a spanyolnak. Hiszen éppen ebben a szezonban láttuk mi is, micsoda nagy, micsoda szédítő ellentétek tátonganak és küzdenek egymás ellen a Grande Lumière chansonos és zsolttáros városában. Az Izrael és a Rétour de Jeruzsálem nem mindig nemes és őszinte, de Párizst láthatóan érdeklő és jellemző tendenciájára gondolok.

A vallásos érzés, a lelkiösmeret, a nagy felelősség konvulziói kétszeres erővel vonják és taszítják, foglalkoztatják itt a kivételes elméket. A legtöbb modern francia író valóságos lelki és szellemi, érzésheli és gondolatbeli odysseákon vergődött kereszt-

tül, amíg eljutott valahová, a biztos révbe, vagy a bizonytalan végtelenbe, avagy a nirvána ölébe. Anatole France előbb szkeptikus, később epikureus, majd nihilista lett, míg egy nagy lelkiösmereti válság, amely a Dreyfus-pör aranypróbája alkalmával érte, a szociálizmus lelkes karjaiba vetette. Bourget viszont szellemes világfiból lett jellemes hívővé. Adolphe Retté példája mégis a legtipikusabb. Kezdte, mint Zoláék ellensége. A kor materialista áramlata ellen küzdött és természetesen szimbolista lett. De a szimbolizmus egy kissé ködös és bizonytalan talaj a világos és francia elméknek, amilyen Adolphe Retté is, aki nemcsak finom poéta, de fényes prozator is. Szocialista és anarkista lett: anarchoszocialista. L'idée nouvelle című nagy művében fejtette ki heves és erős eszméit. A költő tollát az apostol kalapácsa váltotta föl. Kalapáccsal filozofált, mint Nietzsche, mint Tolsztoj, mint a kor legtöbb pozitívumot követelő embere és írója. De a szociálizmus igéi is kopár sziklára kezdtek hullani. Hauptmann is hátat fordított a Takácsoknak, Bernard Shaw is megmarta régi elvtársait. Így jutott lassan, de biztosan Adolphe Retté a hit, a pozitív és ősi hit sodrába, mivel a Nirvána egy kissé nagyon is barátságatlannak tetszett neki. Hiszen végre is poéta és pedig szimbolista poéta ez az Adolphe Retté, egykoron egyik vezetője a francia Holnap, a szimbolista mozgalom hamarosan diadalmaskodott harcainak és a katolikus hit gótikus félhomálya, színes üvegablakainak alkonyati ragyogása hűs és csendes pihenő a poétának és a szimbolistának.

Hogy milyen poéta volt Adolphe Retté, azt e cikk előtt álló verse talán megmutatja, hogy milyen poéta lesz Adolphe Retté, azt csak a jóisten tudja, aki megbocsát a tékozló fiúnak, de esetleg nem szívesen látja, ha a tékozló fiú ismét a régi mesteriségéhez lát: dalol.

Szeged és Vidéke 1909. július 11.

Juhász Gyula

445.

SZECSŐ VILMOS: RÁKOSI JENŐ DRÁMÁI

Voltak Shakspere-imádó epigonok, akik elevenen érezték, hogy Numen adest, hogy Shakspere a tragikus művészet lehetőségeinek legtekélyesebb megnyilatkozása eddig, epigonok, akik

az ő tragikus lángjánál melegedve próbáltak új tüzeket gyújtani ezen a mezőn. Péterfy Jenő érezteti mélyen és erősen ezt a mági- kus hatást, a tragikus energiák öntudatos ápolását és lánggraszí- tását Schiller, Alfieri, Victor Hugo és Hebbel drámai költésze- tében. „Doch Homeride zu sein. . .” De ha már homerida valaki, akkor próbálja meg azt, ami Goethenek a Hermann und Doro- theában sikerült és ha Shakspere a reménytelen szerelme, akkor próbáljon úgy szabadulni e szerelemtől, mint Nietzsche Schopen- hauertől: megtagadni és meghaladni. Persze: in magnis et voluisse sat est és szebb látvány egy a Nap szekeréről lehellő Faeton, mint száz ökörszem, amely a sas szárnyán száll a Nap fe- lé. . . Vannak — és lesznek, hála az akadémiák aranyainak és az iskolák tanításainak — Shakspere-imitátorok. Akiknél a művészi elhatározás természetes színet az utánzott gondolat halványra betegíti. Akik okosan rajonganak. Akik számítással lelkesülnek. (Rossz számítással.) Szecső Vilmos tanulmányt írt Rákosi Jenő drámáiról, hogy megmutassa, milyen jó drámá- kat írt Rákosi Jenő. Ezeket a drámákat Magyarhon rejtett szépségeihez hasonlítja. Szecső Vilmos a magyar Baedeker, aki fölfedezi és átadja őket a köznek. Különös, igazán különös. Mintha valaki a Budapesti Hírlap kiadóhivatalát födőznél fel az ország előtt. Valóban, Rákosit elérte az az antik fátum, amely, Szecső szerint, Rákosi drámáiban oly szépen érvényesül. (Az igazi antik drámákban, persze, még szebben!)

Rákosit, a nagy fölfedezőt, íme fölfedezték. (Mint nagy dráma- író.) És a fölfedezés után, a nagy szeretettel, gonddal, alaposág- gal megcsinált fölfedezés után kiderül, hogy Rákosi csakugyan nem nagy drámaíró. Hogy Shakspere-imitátor a szó legklasszi- kusabb értelmében, ahogy Horatius használja.

Kiderül azokból a hosszú utánjárással és verejtékes latolgatás- sal kiszemelt szemelvényekből, amelyeket Rákosi Jenő szelle- mességének és bölcsességének, humorának és poézisének és — last but not least! — eredetiségének igazolására koszorúba fon a derék, becsületes Szecső, aki mindenáron Gyulai Pálja szeretne lenni a mellőzött, elfelejtett, és — last, but not least — félre- ismert Rákosi Jenőnek. A legnagyobb mérvű magyar Shakspere- imitátornak. Aki — mivel „gyökeresen magyar” — nem is magát Shaksperet imitálja, hanem a magyar Shakspere-fordí- tásnak, a réginek stílusát, ódon, érdes, kemény, precióz és nem precíz — stílusát utánozza. Íme szemelvények a szemelvények- ből. A szellemességre ez:

„Ha arcodat beszéded hírnökéül tekinthetem,
nem várok semmi jót. Mert a kérvényezőnek
arca rendszerint az, ami a könyvnél az előszó.”
(Ezópus. III. felv. 1. jel.)

Ismerik önök Shakspere magyarított követeit és szójátékait?
Az erőre is egy példát. Íme:

Haha! Átkozd magad!
Átkozd meg cinkosid — s becsületed
Mint macskakölykeket mocsárba fojtsd!
Ó hogy ily névvel nem nevezhető
Kaján, bitang bűzhödt lehelletével
Nem terjeszt döghalált, hogy az erény
Rakásra hullva el, nyomát jelölje!”

(V. László.)

És így tovább. „Szebb részletek.” Bizonyára ismerik önök Shakspere magyaros kitöréseit és azt a színműtárt, amely az Akadémia nyertes Kócánjaiból nő lassan, biztosan az égbe. És Zivuska Jenő, akit Rákosi Jenő fődözött föl. Similis simili gaudet.

Nekünk van érzékünk a tisztos régiség iránt. Szeretjük az ódon balladákat, a gótikus félhomályt, hervadt szavak ősi mélabúját, ősi igék rejtelmes bűgását. Bánk bán irdatlan ereje, Berzsenyi vérzivataros pompája, sőt, hogy a magyar századok méhébe hatoljunk, még a H.B. igazi ruínája is megkap bennünket. De Rákosi Jenő drámáinak imitált eufuizmusa, mintázott pátosza, akaratlan dőcögése a jambus és próza rögös ösvényén: mindez sivár látvány. Néha valamit akart Rákosi Jenő. Legálább azt érezzük ki, hogy akart. Az Endre és Johannában talán a szerelem és gyűlölet, a hideg erkölcs és a forró vér párosodásának örvénye kapta meg lelkét. De a sallang, a kölcsönvett, az utánérzett ellentétek, hasonlatok, képek hamis boglárja, az olcsó bölcselkedés varrott híme, az egész tragikus játék szabályos színpadi elmesterkedése: mindez lerontja az egész törekvést és masztiksz illatát keni a szenvedélyek hímporára. Szecső Vilmos pedig, Szecső Vilmos tanuljon meg írni. És tanuljon meg olvasni.

Nyugat 1909. augusztus 1.

Juhász Gyula

450.

LESBEN

451.

LESBEN

452.

BOSZORKÁNYOS ESTÉK

(*Kosztolányi új kötetéről*)

Kosztolányi Dezső tartalmas első verskötetében egy egész és gazdag művészi világot tárt az olvasó elé. Lírikusnál szinte szokatlan és mai lírikusnál különösen ritka szerénységgel inkább tájképeket és interieuröket, finom pasztellképeket és stilizált freskókat festett meg, míg az önarcképét szemérmesen rejtette. Azt akarta, hogy a szemlélő *ezekből* a művekből alkosson képet a művésztől, hogy az olvasó *ezekből* a tárgyakkól és dolgokból érezze ki a költő énjét, amelyet ma nagy betűvel és hangsúlyozva kiabálnak egészen belsőség és én nélküli verselgető jó és rossz emberek. És fiatalok és tanulatlanok.

Kosztolányit az Én e látszólagos hiánya vagy mellőzése eléggé külön kategóriába sorozta a modern lírikusok seregében. Egyéniség, aki nem akar mindenáron egyéni lenni. Parnasszista a mámoros bacchánsok között.

Most, hogy új kötetét, a Boszorkányos estéket elolvastam, látom igazán, hogy mennyire lírikus ő, igazi lírikus, sőt szinte vehemensen és boszorkányosan erős lírai temperamentum. Mert ez az új kötet, a Boszorkányos esték, bár a szó hivatalos értelmében novellákat tartalmaz, mégis a fantázia és érzés lényege szerint igenis szintén líra, éppen olyan líra, mint amilyen a Négy fal között soraiban és főleg sorai között él, zokog, szomorkodik és vágyódik. A Boszorkányos esték olyan, mintha folytatása lenne egy nagy szimfóniának, új hangszerekkel, új változatokkal és új falak között.

Mert ezeknek a boszorkányos estéknek különös árnyai, sejtelmek és muzsikája már ott bujkáltak, hol szordinósan, hol erőteljesen már előtörték a Négy fal között különféle színű és hangú ciklusokban. A holtak vonata, amely a néma nyári éjben ablakunk alatt tovarobog, míg a távolban lecsapódnak a nagy

infernális hidak, a teleholdas éjszakán a fehér ösvényre révedő cigányleány, amint hercegi kedvesét várja, a tükör vizéből a költőre meredő ismert ismeretlen, a misztikus én: mindezek a témák és hangulatok most egységbe verődve, öntudatos erősséggel és mélységgel vonulnak föl érdekes, hosszú sorban a Boszorkányos esték bizarr, hol izgatóan érdekes (a szó irodalmi, sőt művészi értelmében), hol lenyűgözően hangulatteljes lapjain.

Van valami vizionárius vonás Kosztolányi Dezső egész oeuvre-jében: valami Hoffmann-szerű és egyben Carlyle-szerű.

Mint valami halkán fölcsendülő, a távolok hűvös pátoszával hangzó, de minduntalan visszajáró motívum: a halál gondolata vonul keresztül a Boszorkányos esték lapjain. Hebbel írta valahol: „Az élet aranyos ösvényén a halál fekete járszalagával menni: ennek éreztetése a művészet igazi feladata”. Kosztolányi ezt csinálta meg új kötetében és pedig igen bravurosan. Egységes hangulatú könyv ez és mégsem fárasztó, mégis sokszínű. A leichtmotív a legkülönfélébb situációk között csendül föl a legváltozatosabb modulációkkal.

Gondoljon az olvasó a nagy Beethoven alakjára, amint a kis cseh trombitás előtt fölbukkan és eltűnik, gondoljunk az őszre, amint sejtelmesen, rejtelmesen beköszönt egy este az öreg úrnál, vagy az orrvérzésre, amely az erdőn, váratlanul vértengernek mutatja a világot és gondoljunk a csillagász fiára, aki az apja után elindul az éjszakában, a domboldalon és a fiúk követik és árnyéka, dala örökké kíséri őket.

„Az élet aranyos ösvényén a halál fekete járszalagával menni, ennek éreztetése: a művészet igazi feladata.” És oly jóleső ez a kissé belga és északi hangnem a mai irodalmi ujjongások között. De ezek a borzongások nemcsak szép és rejtelmes, hanem egyúttal igen intelligens borzongások is.

A Négy fal között és a Boszorkányos esték írója sokszor olyan hatással van az olvasóra, mint aki egy régi, magányos házban szomorú és ijedős gyerek volt, korán érett, keveset játszó és sokat olvasó gyerek. Bizonyos, hogy irodalmi és művészi élményekben több és gazdagabb osztályrésze volt Kosztolányinak, mint életbeli gyönyörűségeiben és nyomorúságokban.

Bizonyos, hogy kevésbé izgatják őt a nagyon is emberi és kevésbé művészi dolgok és az is bizonyos, hogy amennyiben izgatják, elsősorban mint értékes témák érdeklik. Artisztikus lélek ez a Kosztolányi, igazi „irodalmi ember” és én azt hiszem,

hogy egy valóban szép és előkelő pózért szívesen elengedné az ebédet. Ez egy új írótypus minálunk, a naturalisták földjén, ahol írók nagygyá és népszerűvé lettek, anélkül, hogy a körülöttük folyó irodalomról tudomást vettek volna, ahol az írók legnagyobb része az életismeret címén a kávéházat tanulmányozta elsősorban és utolsósorban a művészete mesterségét. Új irodalmi típus alakjai közül való Kosztolányi Dezső, azok közül való, akik az irodalmat úgy szeretik, mint a jó kereskedő az üzletét, mint a vadász az edőt és a lump a pezsgőt szereti. Akik alkoholistái az irodalomnak. Akik szerelmesek belé.

Mindezeken felül Kosztolányi Dezső a nagy átfogójú elmék közül való, aki nem tud megelégedni egy húrral, sőt nem tud megelégedni csupán egy hangszerrel.

A művész egyetemes érdeklődésével a roppant világszínháznak minden szögletébe bekukkan és vizionárius nagy és csodálkozó szemével szemléli az égi és földi dolgokat. És minden szép játék egyformán érdekli és minden játék *csak* a művészt érdekli benne. A művészt, aki formál, láttat, éreztet mindenfélét, a művészt, aki úgy számol be egy-egy színházi este színes és zajos impresszióiról, hogy az élet melegét és komolyságát érezzük és úgy dalolja vagy meséli el egy-egy gyönyörű vagy szomorú élményét, mint valami fantasztikus, valami groteszkül szép álmot. A nagy játékosok ösztöne az övé.

Ezért lírikus Kosztolányi minden írásában és ezért van az, hogy ha Kosztolányi oeuvre-jét áttekintjük, éppen olyan egységesnek látjuk mint változatosnak.

Ezért fog még sok más mezőn sok új szépséget teremni Kosztolányi művészelke.

A Hét 1909. augusztus 15.

Juhász Gyula

453.

LESBEN

454.

LESBEN

455.

LESBEN

(SÁRVÁRY NUSI)

Ez a szimpatikus, szép és talentumos fiatal színészeány hivatalos búcsú nélkül lép föl ma délután a „Két árvá”-ban, de a Szigligeti Színház közönsége bizonyára igaz szeretettel fog tapsolni neki, mielőtt a fiatal művésznő új állomására indul. *Sárváry Nusira* más színpadokon vár a szép sikerek sora. Itt Nagyváradon csendesen fejlődött, mert a színház nem igen bízott reá méltóbb feladatokat. De minden szerepében komoly ambíciót mutatott és kis föladataiban is nagyobb föladatakhoz méltóan, derekasan állotta meg helyét. Nála sokkal kevésbé érdekes, de ügyesebb színészek többre vitték a Szigligeti Színháznál. *Sárváry Nusi* többek között a nagy fiatalság kincsét is magával viszi más színpadokra. Epizódszerepei dacára is kitűnt, mint a *Bánk bán* *Iszidórája*, mint a *Préda* színészlánya, mint a *Bőregér Orlovsky hercege*, mint a *Velencei kalmár* *Jessicája*, az *Atalanta* *Lédája*. Csupa törekvés, becsületesség és szorgalom volt ez a kedves, talentumos leány, akit mindenki rokonszenve kísér új etapja helyére, amely remélhetőleg szép és meleg sikereket tartogat számára. Mi úgy hisszük, hogy a kiforrott, az önmagára lelt *Sárváry Nusi* nemsokára azok sorába kerül, akik az új magyar dráma méltó tolmácsolói lesznek. Hiszen övé az ifjúság, a jövő és megérdemli, hogy övé legyen a siker babérja is.

Nagyvárad 1909. augusztus 29.

(j.)

TIBOR ERNŐ KÉPEI

Az új festői generáció fiatal, erős tehetségű tagjai sorában mindig több elismeréssel kezdik emlegetni a nagyvárad *Tibor Ernőt*, aki a Nemzeti Szalon tárlatain tűnt föl bámulatos színérezékével és aki most a Múcsarnok téli tárlatán is két nagyon egyéni képével szerepel. A Paletta, ez az új és szép jövőt ígérő szegedi képzőművészeti egyesülés éppen *Tibor Ernő* képeivel kezdi meg tárlatai sorát. A Kárász utca modern műteremhelyiségében vannak ezek az új képek, számra nézve is igen tekintélyesek, de művészi értékre nézve szintén kiválóak. Valósággal tobzódnak a derűs, meleg színek *Tibor Ernő* vásznain. A bretagnei partok, az olasz városok és tájak intim és sajátos szépségeit

egy igazi festői lélek egyéni módján, a művészet modern nyelvén tolmácsolja Tibor Ernő, akinek tárlata valódi friss, eleven és megkapó szenzációt nyújt a műértő szegedi közönségnek. Ezek a képek igazán méltó és stílszerű díszei lehetnek a modern szalonnak, interieurnak. Mint portréfestő is kiválóan erős és jellemző művész a fiatal Tibor. A Paletta első, Tibor kiállítása most vasárnap nyílik meg a műértő közönség, az érdeklődők számára és mi bízva hisszük, hogy ez a jeles, fiatal festőművésznünk nem csupán erkölcsi sikert fog aratni első szegedi kiállításával. Már is két nagy képét vették meg a talentumos festőnek.

Szeged és Vidéke 1909. november 21.

(j. gy.)

1910

458.

SOMLYÓ ZOLTÁN: DÉL VAN

(Versek, Balogh István föltünően művészi címkéjével. Szeged. Ifj. Árvay Sándor kiadása. 1910.)

Elismerem, hogy sok különködés is van Somlyó Zoltán új verses könyvében, sőt sok kiforratlanság és salakosság, sok furcsa póz és erőszakosság, ezt elismerem. („Bármily bolondul forr a must, azért mégis bor lesz belőle!”) De van egy pár értékes verse, egy csomó kétségtelenül megragadó strófája és sok bizarr szépséget mutató sora.

Somlyó Zoltán igenis poéta, akit nem szabad és nem is lehet egyszerűen és durván elintézni. Azért mondom ezt, mert látom, hogy bizonyos pesti „irodalmi” körök ezt akarják csinálni vele és pedig már régebben akarják. Különös. Miért éppen Somlyó Zoltánra fáj a foguk és veséjük, miért éppen ezt a szegény és igazán jobb sort érdemlő poétát akarják mindenáron lehetlenné tenni itt, ahol tizedrangú középszerűségek vígan és eredményesen dalolnak és esetleg sarokházat építtetnek maguknak? Miért éppen őt? . . . Forгатom ezt a remek címlapos, érdekes kötetet.

„Ha az este ködösen, vörösen szítál, Mea lengve, lebegve halad. Barna hájába az esteli köd lobogó, lázas színeket köt.” Szuggesz-

tív sorok. „Vörhenyes levele az ezüsthártnak gesztenyehajadba hull. . . November gyásza tetőz. Szüretnek fekete átkai ülnek fejedre s fejemre. Sípolnak, füttyülnek: most esket minket az ősz!” Erős, megkapó melódiája a szavaknak. „Szeptember szőke napja hozott el egy messzi kertből, szikkadt szérűk mellől, hol mákvirágok keserve pereg és bánatpor hull a virág-szívekből.” Olyan strófa, amely a legjobb poétákhoz méltó és folytatásul olyan vers („Napszállatkor.”), amelyben egy nagy, igazi bánat lopja lelkembe magát. És még egy pár igaz és egész vers. Például a „Dél van”, az „Esket az ősz”, a „Halott szók hona”, az „Esti szonett”, a „Bús őszi szonett”, a „Vénülés előtt”. Ezeket tessék a gúny és gorombaság céltáblája gyanánt kitenni a pesti hírlapoknak. Persze, pesze, „Gyűlöletországban élünk” és annak se bocsátanak meg, aki nem bántotta, pláne nem bántotta őket. Én nekem megvan a magam művészi meggyőződése, van külön programom, nem igen szeretném már a dekadenskedést, de az igazság érdekében mégis megírtam, hogy Somlyó Zoltán igenis azokból az Azrákból való, akik poétáknak születtek.

Független Magyarország 1910. január 1.

Juhász Gyula

459.

DUTKA ÁKOS

*

Vasárnap délelőtt a Szigligeti Társaság közönsége előtt egy művésznő fog előadni egy poéta verseiből. A művésznőt nem ismerem, de hallom értő emberektől, hogy igazi művésznő. Engem már csak az a tény is jó véleményre hangol iránta, hogy éppen Dutka Ákos verseit választotta.

Kevés mai poéta van, akinek a költeményei annyira alkalmasak volnának a finom, érzéssel és színekkel teljes művészi előadásra, mint Dutka Ákos versei. És nekem jól esik, hogy végre akad egy alkalom ismét beszélni Dutka költészetéről. Hiszen annak az áldatlan küzdelemnek, amelyct elfogultság és kicsinyesség vívott a mai magyar fiatal líra ellen, senki sem látta annyi kárát, mint a szerény, a csupa becsületet és jóságot sugárzó Dutka Ákos. Mikor első nagy kötete, a „Föld meg a Város” megjelent, a legtöbb fővárosi kritikus bizonyos érdekek

miatt mint Ady utánzóit emlegette és akarta elintézni mindenáron. (Nagyon kevesen, közöttünk jó magam, ismerték föl azt a pasztellszorú színekkel és egészen egyéni melódiával ható eredeti lírikust Dutkában, amilyenek ő lassankint az elfogulatlan közönség előtt revelálódott.) A félreértés és a mellőzés, tetézve még egy csomó egyéni küzködéssel és bánattal, egy időre egészen elcsüggesztette, sőt — ami poétánál a legfájóbb — elnémította a mi kedves poétánkat.

Mert nem szabad felednie éppen Nagyváradnak, hogy a körösparti magyar tájnak és városnak par excellence poétája ez a Dutka Ákos, akár Petelei István Erdélynek vagy Tömörkény István Szegednek. Senki ennek a földnek és városnak sajátos, egyben lírai couleur localját, helyi tónusát, egyéni hangulatát oly finom, oly művészi jellemző erővel nem látta és érezte, mint éppen a hálátlansággal és félreismeréssel még mindig küzdő Dutka Ákos. Ritkán örültem oly melegen, mint mikor nemrégiben ismét új Dutka verseket olvastam. Szép, nemes, finom, kissé melankólikusabb, kissé rezignáltabb, de egész és igaz Dutka verseket. Egy új Dutka Ákos művészi és (ami nála oly tökéletesen egy) emberi körvonalai bontakoznak ki ezekből az érett, őszi fényben érett új versekből. Éppen most, mikor annyi éretlenség, annyi hamis titánkodás és annyi olcsó gúny tombol az irodalmi *berkekben*, nagy szükség van ezekre a versekre és erre a poétára.

Hiszem, hogy a Szigligeti Társaság felolvasó ülésének vasárnapi közönsége megillető nagy és őszinte szeretettel üdvözli a mi poétánk új megjelenését. Többszörösen rászolgált erre Dutka Ákos, aki egész egyéniség, igaz poéta és a bihari föld és város leghivatottabb, legzengőbb szavú énekese.

Nagyvárad 1910. január 15.

Juhász Gyula

460.

KOMJÁTHY JENŐ JELENTŐSÉGE

A szegedi Paletta nagyváradai tárlatán elmondotta:

Juhász Gyula

Egy magyar költő a XIX. század végén, aki szilárdan és öntudatosan távol tartja magát a fővárosi élettől és irodalomtól, egy magyar költő, aki állandóan Schopenhauert hordozza zsebében

és fejében,* egy magyar költő, akinek költészetében szinte semmit sem találunk abból, amit kortársai hivatalosan nemzeti szellemnek mondtak és aki mégis büszkén és rajongóan magyarnak vallja és érzi magát, végül egy magyar költő, aki a legnagyobb magányban és egyszerűségben határtalan önérettel hirdeti hatalmát és halhatatlanságát: íme ez röviden és lényege szerint Komjáthy Jenő. „Csak ahol sírok domborulnak, ott vannak föltámadások” — mondja Nietzsche. Ritkán éreztem olyan mélyen ennek a gondolatnak igazságát, mint éppen most, amikor Komjáthy Jenőt, az eddig ismeretlen és már-már elfelejtett magyar költőt fölfedezték a jelen és jövő számára. Valóban, nem csupán Komjáthy Jenő sírjára volt itt szükség, de egy nagyobb, egy közös sírra, amelybe egy epigon korszak temetkezett. Az új magyar líra győzelmére volt szükség, hogy Komjáthy Jenő föltámadjon és éljen.

Mikor ezelőtt hat évvel tanári értekezésem tárgyául Komjáthy Jenő költészetét kértem Beöthy Zsolttól, ő fölényes mosolyával válaszolt:

— Kérem, azt nem érdemes megírni. Komjáthy Vörösmarty utánozta.

Mikor ugyancsak hat éve egy szemlében, amelynek egyetlen száma látott napvilágot,** föl akartam fedezni Komjáthy Jenőt, senki sem törődött vele. Ma Rákosi Jenő hirdeti lapjában, hogy Komjáthy Jenő a legnagyobb magyar géniuszok egyike és hogy verskötetete, A homályból, a magyar Fauszt.

Én Komjáthy Jenőben elsősorban a nagy korszerűtlent és inkább az emberi, mint költői jelenséget értékelem.

Bizonyos az, hogy Komjáthy Jenő lírája a legizoláltabb jelenségek egyike a múlt századvég költészetében. Bizonyos, hogy a XIX. század vége egy sajátos, artisztikusan dekadens korszak volt és ez leginkább a líráján látszik meg. Nézzük ennek a kornak tipikus lírai költőit, akik érték vagy hatás dolgában a legjelentősebbek voltak: a francia Verlaine és Rimbaud[!], az olasz Lorenzo Stecchetti, (a németről nem beszélek, a német egészen franciás), a magyar Reviczky; mind többé-kevésbé az ennuí és morbidez, az életunalom és betegség poétái, hogy utódaikról ne is beszéljünk. Azonfölül ennek a századvégnek

* Volt benne valami „germános mélység” és ezt Horvát Henrik, első remek fordítója kiválóan érezte is.

** „A tűz.” Szerkesztette Mohácsi Jenő és Hegedüs Gyula.

egész költészetét erősen jellemzik a dekadens korok uralkodó vonásai: az órzéki hatások tudatos keresése, a festői és zenei elemek keverése, a hangulat eluralkodása, a világosság kerülése, a szimbolikus homály szeretete.***

Mindezekről a dolgokról ridegen távol áll Komjáthy Jenő egész élete és költészete.

Komjáthy Jenő mindenekelőtt a kristályos gondolatok embere. Ő az a Penseur, akit Rodin elmélyedve, önmagába merülve a modern élet vására fölé emel.

Komjáthy Jenő szerelmes a gondolatokba, rajong érettek, fölolvastja őket lobogó agya fehérizzású kohójában. És nem a kis és nem az efemer gondolatok érdeklik, hanem a nagy és örök ideák. Ő tiszta platonikus. A jelenségek színes világából a dolgok lényegének kristályos igazságába lát és ez a látás valódi látomás lesz ő nála, amely extázisba hozza, amely ódai vagy himnikus kifejezésben tör ki és válik maradandóvá. Innen költészetének oly jellemző vonása: a nagy átfogójú egységeség, a vízió egysége, amely egyúttal monotonná teszi költészetét és minden impresszió esetlegességétől, de egyúttal színétől és egyéni íztől is megfosztja végül.

Spinoza mindent éltető panteizmusa és mindent átható etikája egy rajongó lélek víziójával átérzve és megénekelve: lényegében ez Komjáthy Jenő lírája. Mi teszi őt naggyá és költővé? Az átélés mélysége bensősége és a kifejezés biblikusan spontán ereje. Mi tette őt izolálttá és népszerűtlenné, hogy úgy mondjam, állandóan korszerűtlenné?

Abszolút érzéseinek szinte abszolút idegensége az élet realitásával szemben és éppen ennek következtében költészetében szinte puritán hiánya a művészi érzékiségnek és annak a differenciáltságnak, amely a tisztán költői egyéniségek, a mindent színben, hangban stb., szóval érzéki hatásokban kifejezőeknek elsőrendű tulajdonsága.

Komjáthy Jenő költészete nem a gurmandoknak való csemege és nem a tömegnek való alkohol, de igazi ópium az erős lelkek számára az extázis ritka perceiben. Mikor az Én a végtelenbe tágul és egynek érzi magát a Mindeneggyel. . .

Még Nietzsche is, aki pedig korunk legmélyebb problémáit élte át, még ő is sokkal érzékibb hatású, még ő is, hogy úgy mondjam érdekesebb, mint a mi Komjáthyunk. Bizonyos, hogy

*** Ezeknek üzen most hadat nálunk Lukács György kritikája.

Nietzsche mérhetetlenül nagyobb művész is és gazdagabb egyéniség, de azért a belső átélések mélysége, az etikai igazság ereje és részben eredetisége dolgában is Komjáthy Jenő, nem a művész, de az ember, az egyéniség, méltán sorozható a múlt századvég legjobbjai közé. És hogy ő magyar volt: erre is büszkék lehetünk.

Független Magyarország 1910. február 13.

461.

IVÁNFI JENŐ

Irodalmi színész: valahogy ez a paradoxszon fejezi ki legjobban ennek az okos és lelkes művészi egyéniségnek lényegét és jelentőségét. Irodalmi színész: milyen ritka és értékes jelenség ez a mi napjainkban, mikor színház és irodalom, sőt, különösen a vidéken, színház és művészet is kezdenek már ellentétes fogalmakká válni. Ivánfi Jenőben valahogy szépen és nemesen egyesül a régi magyar színészek kulturális hivatásérzése és a jövődő színpadi művészenek egyetemes érdeklődésű intelligenciája. Egyszóval: irodalmi színész.

Ivánfi Jenő szellemének e kettőssége mindenképp a nagy franciákat juttatja eszünkbe. Nem a párisi bulvárok színészeit, hanem a Corneille és Molière dicsőséges hagyományainak örököseit, megőrzőit és fejlesztőit: a szép gondolatokból fakadó szép szavak és gesztusok előkelő, biztos és merőben stílusos művészeit. Valamikor, a régi Nemzeti Színház aranykorában nekünk is volt ilyen gárdánk, ilyen hagyományunk. Kezdődött és nem folytatódott, de Ivánfi Jenő egyénisége épen és élően érezteti a „nagy stílus” szépségét és benső, művészi igazságát. Ivánfi Jenő szerelmei az antik és romantikus drámák, a mélységes tragédiák és a mélységesen derűs vígjátékok klasszikus költői: a márványlelkű és aranszavú Sophocles, a tragédiát és komédiát egyenlő hatalommal kifejező Shakspeare, a könyezve mosolygó Molière és a gall szellem csillogó és zengő énekese: Rostand.

Ivánfi Jenő azonban nemcsak ábrázolja ezeknek a nagyoknak az alakjait, de magukat e szellemi nagyságokat tanulmányozza és magyarázza is. Ivánfi a leghivatottabb Grillparzer és Molière fordítóink közül való és Chantecler fordításának egy részlete mutatja, hogy a költői nyelv titkaival éppen olyan

meghiitt ismerős, akár egy hivatásos poéta. Irodalmi színész. Most pedig, egy idő óta, már nem elégszik meg azzal, hogy elmerül a nagy klasszikusokba, de propagandát is csinál nekik, valóságos szellemi turnéra indult, bejárja a nagy magyar városokat és magyarozza és tolmácsolja a drámai költészet chef d'oeuvre-jeit. Ennyi lelkeség, ennyi hit és akarat csak azokban élhet és lángolhat, akik öntudatosan, igazán és komolyan művészek, nem a pályájuk, de a legbensőbb hivatásuk szerint. Az ilyen színészek még Sophocles ezeresztendő's hűvös távlatán keresztül is elektromos áramot találnak a Ma szívéhez. Ivánfi Jenőnél vannak sokoldalúbb, divatosabb, ügyesebb, sőt zseniálisabb színészeink is, de megértőbb, derekabb és irodalmibb színészünk alig van.

Szabadság 1910. április 20.

(j. gy.)

462.

IVÁNFI JENŐ VENDÉCJÁTÉKA
A velencei kalmár

463.

IVÁNFI VENDÉCJÁTÉKA
Molière Tartuffeje

464.

IVÁNFI VENDÉCJÁTÉKA
Oedipus király

465.

A KONCERT

466.

VASÁRNAPI LEVÉL

Május a nagy forradalom idején Floreál hava volt, a virágok hónapja.

Az Ész istennője elé rakta a mámoros, frígiaisapkás tömeg a tavasz virágait, melyeket azelőtt áhítatos hódolattal a misztikus rózsza, Mária oltárára helyezett. De május nem csupán piros és véres rózsákat szokott bontogatni. A szent tavasz halálvirá-

gokat is fakaszt és különös gyönyörűséggel ragadja el azokat, akik művészetük vagy erejük révén mintegy virágai az élet isteni kertjének.

A nagy Napoleon és a mi nagy Jókaink (akiről kezdünk lassankint egészen elfeledkezni és akitől még mindig sokat tanulunk) egy napon, egy virágzó május ötödikén haltak meg.

Munkácsy Mihályt is május egyik derűs napján temették el. Az idén a mi szűkebb művészvilágunkból vitt el egy másik, szebb és holdogabb világba két bohémlelket a május. Érdekes, hogy a franciák jobban szeretik a szeszélyes, a bolondos áprilist. Sully Prudhomme Ápril varázsáról énekel és Rostand Cyranója is az ébredező áprilisi mezők szépségeit magasztalja.

Az idén nem annyira a virágok hónapja május, inkább az üstökös hava. A föld megújuló szépségeitől az ég ijesztő és ritka csodája felé fordulnak a szemek. A Halley kométa sápadtagon visszatérő csillagzata és varázsa alatt állunk mindnyájan. A műzsák között Úránia vezet, a csillagászat világgömböt tartó, hallgatag, fenséges műzsája. Az asztronómia újra népszerű tudomány lett, Flammariont ismét olvasni kezdik a kis és nagy gyerekek. Minden tudománynak valami praktikus vagy aktuális dolog vetette meg alapját és a tömeglélek mindig is ebből a szempontból érdeklődik a tudás dolgai iránt.

Egy üstökösnek kell jönnie, hogy a politikai, művészeti és üzleti érdeklődések egy kis és szerény helyet adjanak a csillagos ég felé való nosztalgiának. A csillagászatnak legalább a kométákról szóló fejezete érdekel most mindenkit. Különösen abból a szempontból, hogy mi lesz a világgal. A mi világunkkal természetesen, a földdel, annak is európai részével és legfőképpen kiváló énünkkel. Nézegetjük az illusztrált lapok üstökös képeit. A Halley-üstököst ábrázolja egy primitív gobelin, az 1066-ik esztendő Halley-üstökösét, amely lángostorával és óriás csillagával robog tova az égen, Matild királynő és Harold palotája fölött. Már az 1606-iki Halley-kométa kisebb és gyengéfényű azon a képen, amely a kiváló Dávid Teniers alkotása. Az idei kométát is mutatják a képek és ha az ember virrasztani tud hajnalig, vagy fölkelni hajnalban, hát láthatta a csekély magvú és sejtelmesen halovány üstökű csillagot a szürkülő keleti ég boltján.

De azért mégis csak visszatérünk a földre, de azért mégis csak ez a legérdekesebb csillag, és mégis csak itt vannak a legszebb csillagok. Fekete és kék szemek lángjában ragyognak,

dicső és hatalmas homlokok fölött sugárzanak ezek. A földi, az emberi szépség és bölcsesség csillagai. Turgenjev egy hű és okos kutya szemében is megtalálta ezt, az ő lelkével rokon csillagot.

Forduljunk el hát egy kis időre az égi csillagoktól és nézzük a földi csillagokat.

Itt is vannak lángzó meteorok, akik merész ívvel, büszke ragyogással föltűnnek, tündökölnek a művészet egén és azután a néma semmiségbe vesznek. És vannak mosolygó, állandó, derűs fényt sugárzó csillagok, akik száz színben pompáznak, nappal sok kísérő aszteroidjuk van és este — szépen énekelnek. Természetesen a színésznőkről van szó és elsősorban a Szigligeti Színház hölgyeiről. Akik Erdélyi Miklós igazgató uralkodó csillagzata alatt ragyognak. Mert, amint jól tudjuk, Erdélyi Miklós most már állócsillag a nagyváradai művészet firmamentumán.

Övé a hatalom, a dicsőség, a téli és a nyári szezon, övé a teli és üres házak, övé az akontó joga és a helyi szerzők hálája, övé a szűz imája, hogy Gózon Gyula itt maradjon és övé a felfedező öröme és bánata, hogy Asszonyi László csillaga a Király Színházban fog teljes fényében ragyogni. No de mi nem féltjük Erdélyi Miklóst, aki különben őszintén szólva, nagyon imponál nekünk. Micsoda diplomata ez a színházi ember, aki szerencsésen átevezett a színügyi bizottság és a közgyűlés Scyllája és Charybdise között, ki tudja állani félelem nélkül, győzelmesen az ezerszemű Cézár tekintetét és legelsősorban nem lesz elpuhulttá a siker Omphalejának lábainál. Reinhardt, úgy látszik, külön rendező, de úgy rendezni egy vidéki színház eddigi mizériáit és úgy berendezkedni egy eredményes és egyre jobban föllendülő színházban, mint ahogy azt Erdélyi Miklós teszi, bizony senkise tudja jobban.

Különben itt a pünkösöd. Tüzes nyelvek helyett most üstökös száll az égen. Ó, a mi apostolaink eléggé tüzes nyelvűek! Beszélni tudnak minden nyelveken. Különösen pedig a választók nyelvén. De sokan vannak a választók és kevesen a választottak.

Megválasztottak: azok lesznek elegen. Addig pedig leng a zászló, szól a nóta és piros pünkösöd ünnepén pirosak lesznek a lelkesedéstől és bortól az arcok. Csak, mint Volumnia mondja, ó Jupiter, ne vért! Mert a vér, az egészen más nedű. . .

Szabadság 1910. május 15.

(Jim.)

BRIEUX ÉS MOLIÈRE

BRANYICZKY DEZSŐ VERSEI:
CSENDES ESŐS ESTÉK

1. E versek olvasása után önkénytelenül eszembe jut egy olvasmányom emléke. Nils Lyhne, a fiatal és szomorú, amint egy viruló fát átölel és sírva fakad. Miért sír? Mert fiatal és szomorú, mert sírnia kell az élet áhítatos gyönyörűségétől. Mert érzi, sejti a jövőre rejtelmeket, az életet, amely várja, amely az övé lesz, mert a fiatal fák is mézgat sírnak tavaszonta . . . Nagyon fiatal és nagyon szomorú poéta Branyiczky Dezső, de a fiatalsága igen rokonszenves, igazi, szerény, kedves fiatalság és a szomorúsága sok szép, igénytelenül szép, finom, őszinte verset fakaszt. „Csendes, esős este, van-e szomorúbb? Csendes esős este, van-e szebb?” Bizony nincsen, bizony nem lesz és boldog a költő, aki még benne él, benne hisz, benne sír és dalol. Majd jönnek napfényes és viharos napok, évek és jön az aratás, majd lesz még — én hiszem — igazán jeles költő a fiatal Branyiczky, csak az álmait, a hitét, a könnyeit, az igazát ne tagadja meg. És tanuljon és akarjon és fejlődjék. 2. Ebben a kötetben is van már holmi kifejlődés. A szomorúságok és borús álmok végső kihangzása ez: „Nem szeretek szomorú lenni”. Még nem tud örülni Branyiczky Dezső szíve, még a férfias teltség hangja és gazdagsága messze van tőle. De lehetőségeket látok. Költő szívének lüktetését érzem, a természet jelenségei finoman és sokszor igen differenciáltan rajzolódnak verseiben. Semmi tévedés a hangban, a modorban, csupa őszinte hang és modor.

És néhány igazán mélyen egyéni és művészi vers. Csillagfény szonáta, májusi vecsernye. Szép volt Christián. Bátran. Szretem ezt a fiatalságot.

Független Magyarország 1910. június 12.

(j. gy.)

VASÁRNAPI LEVÉL

AZ OLVASÓ NAPLÓJÁBÓL

Írta: Juhász Gyula

1. Olvastam egy könyvet és láttam egy embert. Nem az író pózában, hanem a hétköznapi munkájában, de a művészet vasárnapi áhítatával arcán és lelkében. Ez az ember rosszul ír, de jól beszél, ez a könyv „hasznos könyv”. Egy vidéki rendező írta a vidéki rendezésről.

Az írása tele van jó és rossz idézetekkel, irodalmi naívságokkal, de tele jóindulattal, lelkesedéssel és egy igazsággal, amely tüzei, amely súlyt és értéket ad a szavainak. Látom őt a félhomályos színpadon, a vidéki délelőtti árvánlézengői között, amint a drámai apának Ibsent magyarázza, a buffót Shakspeare tiszteletére tanítja, a naivának a Hamburgische Dramaturgie egyik arany szabályát idézi. Látom őt és tisztelettel nézem ezt a meddő becsületes munkát. Míg Berlin forgatagában már Reinhardt revolúcióját is vinni kezdi a forgószelel oda, ahonnan jött: a kellékek tárába, míg Budapesten színpadi forradalmárok lassankint, az új idők új embereinek detronizáltjai lesznek, addig Debrecenben próféta és lázító a rendező, ha az operettek túltengése ellen beszél, ha a „gall disznóságokkal” szemben Ibsen és Sudermann igazait hangsúlyozza és több drámát kíván. És bátorság és modernség kimondania végre, hogy a rendező jelentős tényező a deszkákon, hogy a rendezőnek olvasni kell tudni a darabokat, hogy a rendezőnek csak egy a hivatása és foglalkozása: rendezni. Ismerem e könyv íróját és tudom, hogy jó rendező. Hálásan tudom, mert az én darabomat is rendezte. Vagyis kitűnően rendezte. Könyvét a vidéki kollégák bizonyára gyanakodva nézik, a fővárosiak mosolyogva forgatják. „A jó vidék”, ahol még itt tartanak! De hogy ezt végre világosan látjuk és hogy ez nem lesz így sokáig, abban Ferenczi Frigyes könyvének, a Színpad és rendezés címűnek tevékeny része van.

2. Egy könyvet olvastam és egy csomó igaz, nagy művésszel ismerkedtem meg. Közöttük a könyv szerzőjével. És minden egyes művész emberi konturjain túl, széles és mély perspektívák nyíltak az életbe és a legmélyebb életbe: a művészetbe.

Mindenekelőtt és mindenekfölött pedig teljes fegyverzetben jelent meg e könyvvel, egyre gazdagodó irodalmunk egy új

típusa: az igazi esztéta. Aki az élet jelenségeit a műveken keresztül nézi és mutatja. Akinek az esszé éppen olyan életábrázolás, mint a tragédia. És könyve során bemutatja Rudolf Kassnert, akit láthatólag közel érez lényéhez, akinek talán tanítványa is. Gazdagon árnyalva, sokszorosán variálva mutatja meg a tipikus költő és a tipikus platonikus lényegét Shelley és Kassner ellentétét és közös gyökereiket a művészet talajában. Theodor Storm egyéniségében és művészetében a polgári élet és művészet egységének tipikus példáját magyarázza meg. Novalis finom lelki portréjának háttérben a német romantika problémája tárul föl, amelynek megoldása az a zárt kompozíció, amely Novalis életét foglalja magában. Richard Beer Hofmann művei kapcsán és Stefan George versei alkalmából a modern esztétaság tragikus konfliktusát rajzolja meg pompás biztonsággal. És így tovább, végig, minden esszé során: művészi formák és életformák közössége, egysége. Művek és sorok: egymást magyarázva, egymás jelentőségét kiemelve.

Es végül: a Beszélgetés Sterneről, amelyben a platonikus még a platói formát: a dialogust is alkalmazza s az esszé életábrázoló mivoltának erősítéseül még a keretet is élőkkel: vitázó és cselekvő emberekkel tölti ki. S a könyv kiválóan megrajzolt kiváló alakjai végül helyet engednek egy újnak, egy bennünket kiválóan érdeklőnek. Annak, aki ezt a könyvet írta és aki, úgy érezzük, olyan ajándékot adott ezzel a magyar olvasónak, amilyenhez az nem volt eddig hozzászoktatva. Lukács Györgynek A lélek és a formák című könyvéről írjuk ezeket, egy könyvről, amelynek csak egy igazi elődjét ismerjük eddig nálunk: Péterfy Jenő „oeuvre”-ét.

3. Egy könyvet olvastam és eszembe jut, hogy vannak, akik a lírát féltik a teljes kiapadástól. Akik a témák elfogyásáról beszélnek. Akik ellentétet éreznek haladás és költészet között. Akik a ritmust féltik a gépek lármájától. (Mintha a gépek lármája nem egy új ritmus volna! Mintha a költészet vonatkozásban volna a korok vívmányaival! Mintha a művészet és az időszerség adaequat fogalmak volnának!) Olvastam egy könyvet, amelyben egy lírikus a lírának egy egészen új világát adja nekünk, azt a világot, amelyet mindnyájan elvesztenek az emberek, csak a költő él benne a lelke révén; a gyermek világát. A kis gyermek maszkjában mondja el egy költő élményeit és érzéseit.

A fantázia egy gyermek, sőt a gyermek fantáziája, az érzés a költő érzése, a rezignált, az elégikus, a raffinált költő lírája.

Igazi „szentimentális” költészet ez, a szó Schilleri értelmében. Egy budapesti és lírikus magyar Rousseau, aki a természetet olyan messze-messze érzi már, hogy a gyermekkora aranykorként tűnik elé és megőrökíti azt minden vágya és szomorúsága, minden színe és zenéje szépségeivel. Soha még rafináltabban nem írtak gyermekről és soha több bensőséggel és rajongással. A Kosztolányi Dezső kis és gazdag verseskönyvéről van szó, a szegény kis gyermek panaszairól. Milyen más a Molnár Ferenc gyermeklátása és másoké. Milyen sokszerű talány is a gyermeklélek. Vagy csak nekünk olyan, mert mindnyájan más szemmel látjuk már régi magunkat?

4. Egy drámát olvastam, rövid egyfelvonásos rövid verses sorok, az egész tíz oldal.

A kékszakáll és feleségei — a férfi és a nők öreg örök témája, egy férfiasan erős koncepció tömören stílusos megoldásában.

A közkeletű mítosz a székelly népballada egyszerűen monumentális hangján, a színpadi ábrázolás mindent vasmarokkal összefoglaló tömörítésében. Milyen gyönyörű lehetőségek szunnyadtak eddig íme a mi népballadáinkban egy új magyar drámai forma számára és milyen finom ösztön és öntudatos művészet kellett hozzá: hogy ez a pompás lehetőség gazdag valósággá érlelődjön egy drámaköltő lelkében! Balázs Béla misztériumáról van szó. A kékszakállú herceg váráról, amely nem is fűzet, csak a Színház egyik számában jött és mégis többet jelent egész repertoárunknál. Vajjon előadják-e egyhamar? A színpad ismerőjének, hány „színházi ember” ismeri a színpadot igazán? az imponál a legjobban, hogy ez a mélyen költői munka mennyire színpadi szemmel készült. Egy kissé a jövő színpadának. Legalább egyelőre nálunk! De mégis jobb ez így: igazi drámák készen várják az igazi színpadot.

Független Magyarország 1910. július 20.

471.

SZEGEDI RIPORTOK

A ráctemplom mellett

Magányos természetű és melankóliára hajlamos embernek való kedvtelés most esti sétát tenni a tiszai rakparton. A két híd tájékán, a hajóállomás mentén nagy a csöndesség most és nagy a

szomorúság. Haldokló van erre és a nagy betegek körül nem illik lármázni, tülekedni. Egy egész kis városrészt haldoklik pedig itten, a szegedi rácváros. Bontogatják az alacsony és nagyon csöndes vagy nagyon hangos házakat. Már amint az egyik magánház, a másik meg korcsmaféle. De még azt is bontják, amelyik ünnepnap hangos, hétköznap nagyon csöndes, az öreg ráctemplomot. De csak renoválják, mert az isten házára mindig szükség van. Az emberek házai pedig haldokolnak, roskadoznak, deszkát árulnak végül, akár a lakóik. Törvényt tett rájuk a mulandóság és ők némán engedelmeskednek. Majd jönnek új házak, de azok már paloták lesznek. Majd jönnek új emberek és felejtik a régieket.

De azért és éppen ezért a magányos és melankólikus természetű ember szívesen jár most errefelé, a pusztulás és elmúlás utcáiban.

Kivált holdas estén, amikor a Tiszán megzendül a harmonika. Mert ez errefelé a zeneszerszám. A sleppeken (így hívják magyarul az uszályhajót) harmonikáznak ábrándos vízi emberek, de nem ám holmi magyar népdalt vagy szomorú nótát, hanem igenis új dalt, pesti kuplét. Újjé, a ligetben nagyszerű. A szemlélődő alig hisz a füleinek, pedig így igaz. A kultúra bizony elhatol szárazon, vizen mindenhová és elviszi aranyát és rongyait egyaránt. (De különösen a rongyait és a kupléit viszi el.) Még gramafont is lehet hallani az egyik sleppen, amint valami komikus énekel belőle és a lármás, rikácsoló géphang végigsivít a holdfényben némán ballagó nagy vizen, egészen a túlsó fűzesek aljáig.

Ami a rongyokat illeti, hát vannak itt azok is elégségesen. Él itt, a rakparton és a hidak alatt egy ember, aki talán sohase lakott emberéptette szobákban. Pedig itt lézeng, lődörög, tengődik a városi köveken. Forró délutánokon és hűvös estéken ott alszik a rakpart ormán, gubbasztva, édesen álmódva. Ha egy részeg legény meglökné szegényt, boldog álmaiból leszédülne a mélységbe. De ő nem fél, ő még a ruhájánál is tartósabb, szívósabb, pedig az is látott már jó egynéhány nyári hőt és tavaszi vihart. Egyébiránt a környék apró és lebúvó korcsmai és halászcárdái az elmúlás melankóliája közepette is elég jól élnek. Vendég mindig akad s ilyenkor cincog a cimbalom és fő a halászlé a bográcsban, ahogy dukál. A rácok pedig, ezek a józan, csöndes népek, sétálnak a rakparton. Mert ez szép is, jó is és a legolcsóbb mulatság errefelé, ilyenkor. Az öreg házakban, már amelyik még

megmaradt, pattog a szű, árad a levendulaillat és a tiszta szobában, néha, halkán, a zongora is megszólal. Nem a Chopin holdfényes notturnója, hanem egy valcer, Lehártól.

Szeged és Vidéke 1910. július 22.

472.

TÖMÖRKÉNY

Irja Jávorka

Mostanában többször elkérdezem magamban: tudják-e az Óozó Poldinál búslakodó, vagy vigadozó magyarok általában, hogy ki is az a Tömörkény István? Valamint az is igen érdekel, hogy milyen véleménye volna mondjuk annak a Halbúr Förgeteg Jánosnak Tömörkény írásai felől, ha ugyan olvasna ilyeneket? Mert annyi bizonyos, ebben nyugodjunk meg magyarok, hogy Tömörkény István nem népies író, nem is ír a népnek, nem is ösmeri őt a népe. Mert a népnek egyáltalában nem irodalom köll és nem művészet, hanem bizony kalendáriom és história, legföl[l]jebb Friss Újság, akiben tanyát is érdekelhető szenzációk vannak. Egyszer és mindenkorra végezzünk már emberek avval a népies babonával és mondjuk ki kereken, ami úgy igaz és állom érte a sarat igaz lélekkel mindig is: Tömörkény István a modern magyar írás egyik igen-igen nagy művésze, a mi legjava fróink közül való, aki túl a vakondoktúráson és túl a napi irodalmi pletykákon igaz és egész író a talpán, volt is, marad is mindig.

Hát így van ez és nekem igen csak jól esik ezt sátoros ünnep alkalmá nélkül is kimondanom, mert én már régen akartam ezt. Hozzá kellett érnem és komolyodnom jó magamnak is ehhez a nagyon komoly író társamhoz, hogy ezt végérvényesen megírhassam róla, szemben egyéb tiszteletreméltó vélekedésekkel.

Mondják, hogy Tömörkény már nem tudna „elbeszélni”. Mondják pedig ezt éppen azok, akik szemben a régi fróbabonával, modern elvből ellenségei a „mesének”, a „történésnek”.

Hát hiszen minden kedv elfogy idővel, még a mesélő kedv is. És aki sokat mesélt valaha, kifáradhat a mesélésben. Annál idősebb zamata van a humora aranyborának, annál nyugodalmasabb szélessége a tájék és emberlátásnak. De különben is, édes jó istenem, ha csak rá gondolok az *elbeszélő* Tömörkényre, csodálatos

erővel, követelözve bukkannak föl irodalmi emlékeim mélyéből nagyszerű embervégzetek, csöndes tragédiák, a Vér Teca nagy sírja fölött újra átfúj a tavaszi szél, Etelt újra látom, amint a rejtelmesen suhogó dobba kerül, a Reladl sorsa és a cinkatona, amelyik nem akar elesni, az ember, akit a borital a jég alá kerít, — egész sor igaz, egész történet, akár az életem emlékeiből jönne. De élményeim részévé is avatta mind, íróművészek varázsló erejével a mi csöndes nagy emberünk, Tömörkény István. De mindenáron novellát faragni: ezt másoknak engedi bölcsen.

Nem gondolom, hogy ő nagyon sokat okoskodik holmi irodalmi kérdésekkel. Hogy ő a mestersége rugóival bibelődne. Pláne, hogy ennek az alapjában véve eléggé haszontalannak látszó, de nekünk olyan nagyon édes és gyönyörű mesterség politikájával foglalkoznék. Nem eltökélés dolga nála az, hogy ír és hogy legfőképpen parasztokról és egyéb ilyen urakról ír, hanem *muszáj* ez neki. Ezért művész ő, ezért irigylésreméltóan erős és gyökeres ő, mert ha amúgy volna, akkor bizony csak afféle „népies író” volna ő is, mint ahogy sokan vannak ilyenek vidékszerre mindenütt és mintahogy ugyancsak eltökélésből és fölvetett rossz szokásból vannak sokan „modernekek”, mert mindenféle fajtának élnie kell ezen a földön és még meg is élnek ők, talán különben is, mint a szent, nagy böcsületből élők.

Tömörkény azonban elsősorban a mi kitűnő írónk, mai magyaroké és másodsorban szegedieké. Ha látom az ő nemesen bánatos arcát, mikor a könyvek irányában járok nála, ha találkozok vele néha estenden az utcán (nini, egy nagy kortársunk járja velünk a szegedi aszfaltot), bizony egy kis megbánást is érzek. Titános ifjúságom egy rekkenő órájában e lapok hasábjain magam is pálcát törtem valaha fölötte. Hauptmannhoz hasonlítottam volt Tömörkényt és — könnyűnek találtatott. Hát hiszen Hauptmann is eléggé első legény, mondjuk a világirodalom történetében, talán a legnagyobbak közé is bekerül, de édes jó istenem, miért ne örülnék inkább szívbeli gyönyörűséggel annak, hogy Tömörkény István magyar és szegedi magyar, bár hiszen még orosznak és angolnak is igen jó volna. Hogy Onozó Poldinál és némely kávéházban mi a vélemény, nem tudni egészen biztosan, de egy szent igaz: én úgy vélem, hogy Szeged még eddig nem mutatta meg elégséges és nyilvánvaló módon, hogy mennyire és mily kitüntetően nagyrabecsüli legnagyobb mostani íróját. Talán az alkalom hiányzott!

Szeged és Vidéke 1910. augusztus 13.

473.

A VÖRÖS PLAKÁTOK

474.

SZEPTEMBER ÉS A VERSENYEK

475.

HARAMIÁK

476.

NEM KELL A NYOMOR

A keserű orosz, Gorkij, a napokban megbukott Berlinben. Nagyon sötétnek, nagyon keserűnek találta legújabb nyomor-drámáját a berlini közönség és elbukatta. Ugyanaz a közönség, mely egy évtized előtt az Éjjeli menedékhely nyomasztó hangulatától valóságos mámorba esett, lázba jött és divatba hozta a nyomor szeretetét. Hiába, változnak az idők, változnak a divatok. Gorkij mai bukását talán így is nevezhetnénk: a nyomor bukása! Nem kell többé a szomorú züllés, a sötét reménytelenség, nem kell a világot jelentő deszkákon sem! A közönség egyszerűen, némán és határozottan, sőt tüntetőleg elutasítja az irodalmi nyomort. Le vele! De ez egészen komoly, egészen megszívlelendő tanulság. Ma a színház ismét időtöltés, újra multság és csemege lett, akár a második császárság korában, Offenbach idejében. Vége, legalább egy időre vége a forradalmi drámának, a világmegváltó tendenciáknak, a színpadi társadalmi akciónak.

Csak Gorkij nem tudja ezt, a nagy és konok orosz proletár, aki még gazdagon is, még a derűsen kék Capri szigetén is reménytelen, beteg orosz lelkekről és egy jobb rend vörös hajnaláról álmodozik. Csak ilyen egyoldalú nagyságok lehetnek ilyen gyönyörűen elfogultak. De persze, a világ, az élet nem sokat törődik az egyénnel, akármilyen egyéniség is és kereken visszautasítja a neki nem divatos és nem tetsző dolgokat, még ha éppen Gorkij nyújtja is feléje.

Lám, a franciák, a mai színpadi divat nagymesterei, sőt nagyiparosai, milyen jól tudják, mi kell ma a népnek. Előkelőség kell, ha parvenű is, aranyos középszer kell, ha nem is eredeti. Botrány kell és pedig csinos, szerelmes, finom botrány, vagy pedig tirádás, színpompás, elragadó állat-komédia, mert végre is

mindig csak a Luxemburg grófját nem lehet adni a csemegére, újságra és fényre vágyó publikumnak.

Gorkij ezt nem tudta és elbukott. Pedig ezt mindenki tudta, színgazgató, darabíró, színjátszó és rendező, mind. Tudják Berlinben, Pesten, Mucsán, mindenütt a művelt világon.

Tudja mindenki, aki nem olyan nagy és szigorú, mint Gorkij. De azért a keserű proletárt nem kell sajnálni. Elég nagy legény ő bukottan is és végre is, egy forradalmár, egy világmegváltó sokkal szebb látvány — méltó harcban elesve, mint győztesen szákmányolva a tantièmeket! De azért a tantièmek se megvetendők — tanú reá minden operettíró, akár librettót ír, akár muzsikát. Főleg, ha diadalmas operettet írnak.

Szabadság 1910. szeptember 10.

-u.

477.

VASÁRNAPI LEVÉL

478.

SÉTA A VÁSÁRON

A vásárba egy kissé azzal az érzéssel megy a mai ember, mint amellyel a galériákat és egyéb múzeumokat látogatja. Félig elégikus, félig történeti, félig kíváncsi ez az érzés. A vásár egy kedves és élő, sőt ugyancsak zajos anakronizmus a mi időnkben, a nagyipar és kereskedelem, a nagy áruházak és vásárcsarnokok korában. Régi, híres vásárookra gondol az ember, bihari, nyíri és bácskai urak jó napjaira, nagy sokadalmakra és nagy áldomásokra. Krúdy Gyula bájos és meleg novelláiban vannak még ilyenek. A mai vásár bizony más, talán lármásabb, de nem a régi patriarkális hangulatú.

A nagy vásárteret nem csupán a vásárosok sátrai és egyéb készégei, de a különféle, tarka komédiás bódék is ugyancsak elfoglalják. Ezek a komédiák a művészi hajlandóságú lelkeket, a lírikus vásárlókat és báméskodókat különös érzéssel töltik el. A talmi művészet álvarázsa lengi be a füledt és poros levegőt, a komédiák mámorától ittasodnak itt meg egyszerű lelkek, holmi vidéki magyarok és oláhok, cselédek és katonák őrmestertől lefelé. Van ebben valami a „Liliom” hangulatából, csak valamivel vidékiesebb és valamivel internacionálisabb. Feltűnő, hogy a

haza vándor énekesi, a sípládák és egyéb zeneszerszámok hangjainál kántáló igricek nincsenek tekintettel a helyi viszonyokra, a bihari föld és nép érdeklődési köreire. Ezt mutatja az a meglehetősen egyhangú és egyforma repertoár, amelyet a kíváncsi tömegnek „lejátszanak.” Az „Ujjé, a ligetben nagyszerű” dallamára írt kiversek ezek, egészen modern és egészen budapesti vonatkozású dolgok, amelyek Braunékról szólnak és a Váci-köruton történnek és amiket érthető bámulattal, a kultúrától való nemes idegenkedéssel, esetleg a kultúra szomjúságával hallgat a bekecses és csizmás vidéki ember, fia-lánya egyaránt.

De gyerünk tovább, hiszen van itt szem, száznak ingere elég. Itt van mindjárt a vásári művészet ezidei clouja, a világhírű kristálypalota, azaz Útvesztő, illetőleg Labirinto, sőt Palais Glacière, amelynek tüköruvegeiben teljesen és reménytelenül eltéved a civilizáció labirintusaiban egyébiránt is némileg járatlan magyar. De annál nagyobb az öröm, midőn e ragyogó dantei infernóból a zajos, poros és sokadalmas külvilágba kikerül valahára a „nagyérdemű műpártoló közönség.” Különösen, mikor közvetlenül a szomszédban megpillantja az ember a csodálatos Anneta hercegkisasszonyt, akinek se keze, se lába és mégis hercegkisasszony szegény. De a testi kultúra azért mégis szépen képviselve van a vásártéri komédiák világában: a világ legerősebb embere mellett, aki pirulni kénytelen a harsányszavú kikiáltó reklámja miatt, ott mosolyog a nagy „vasmellű nő” is, aki úgy trónol a bámész férfinépek fölött, mint hajdan Penthesilea amazon Achilles sarkánál.

Nem hiányzik a jósnő sem, a rejtelmes és láthatatlan modern „Pithia”, „a legelőkelőbb köröktől látogatva”, aki itt — ó magyar ugar, ó álkultúra és minden! — kénytelen jóslatát leadni a marcona és alsórendű bihari mócoknak. De hátra van még a pièce de resistance, a dolgok teteje, a Circus-variet! Hogy micsoda ez a circus-variet? Ó, belülről nem láthattuk, mert az előadás egyelőre, pártolás hiányában még nem kezdődött, de a nép egyszerű, pruszlikos leányai s a hetyke csikósok, a vásári cabaret jeles erői sok érdekeset ígértek. Azonban mégis, talán a legkülönb műélvezetet egy egészen újszerű ringlispil, azaz körjáték nyújtja a fogékony lelkeknek és erős idegeknek. Ez a körhintaféle alkotmány a körhintázáson kívül állandóan emelkedő és süllyedő mozgást is végeztet híveivel, amely a tengerek dagályára és apályára emlékeztet és a tengeri betegség érzését kelti — a szemlélőben. Ellenben úgy látszik, akik fölültek, azok egészen

meg vannak elégedve a nyújtott gyönyörűséggel. Boldog, egyszerű lelkek, igénytelen művészi örömök! Az ember kezdi érteni, miért a legjobb darab a világon Lumpácius Vagabundus és miért a legnépszerűbb művészet a gyorsfényképészet! De száll az est, bánatos borjak ballagnak új otthonukba a vásárról és a kintorna tavalyi melódiái is olyan szomorúak. A gazda pedig betér a közeli korcsmába és áldomást iszik. Ha van mire és ha van miből. Különb en kár a szomorúságért. Alapjában az egész világ egy nagy vásár és még hozzá egy nagy komédia.

Szabadság 1910. szeptember 13.

-u.

479.

A SZÉCSÉNYI DRÁMA

480.

A BÉRLET, A BÉRLET

481.

A REJTÉLY

482.

VASÁRNAPI LEVÉL

483.

A SZÍNHÁZ MEGNYITÁSA

484.

VITÁLIS-IRODALOM

Vitális Imre meglehetősen bevonult a hírlapirodalomba. Ha még sokáig bújdosik, hát állandó, külön rovatot is kaphat. A szépírók is kezdenek már foglalkozni vele. Ismét föllendült a betyárromantika a tárcák hasábjain és a népiratkák lapjain. Ha még tovább bújdosol, óh haramia, az erdők sűrűjében, megéred, hogy legjelesebb belletristáink fogják köszörülni rajtad a tollaidat. Hiszen úgyis olyan gyér a mese, úgyis nagyon megcsappan-

tak a népies témák és elvégre, betyárról írni igazán nem szégyen a magyar írónak, sőt ez magyarosság, ez dicsőség, ez népies nemzeti, ez hagyományos, hiszen Petőfi, Arany, Jókai, legjobbaink, legaranyabb korszakunk írói is erről írtak és pedig szépet is, meg jót is. Van nekünk néhány igen jeles új íróművésziünk, akinek, hogy úgy mondjam, szinte kezére játszik, szinte kínálja magát Sárret tüneményes gyöngyének története.

Íme néhány mutatvány az eljövendő, az új, a modern, a nyugati betyárszépírodalomból:

HOLMI SÚLYOS BÁNATOK A NÁDASBAN

Írta Eötvös Dezső

Imre, a jó betyár, a vörhenyes, ballagott. Vitte a drága bűn, az édes, nyomorult bosszú, kilőtt golyóktól megkönnyebbülten árván, esengve, valamerre és egyéb. Kővér és elbágyadt lelkében nehéz szalonnák halkán pörkölt illatával, az elvesztett, rongyos és veszendő szalmakalap kegyetlen emlékével, íme csak ballagott Imre, az ezüstös estbe, a nádasba, ártatlan, fiatal szárcsák, konok bíbickek, nosztalgiától beteg darvak és isteni rucák közé és minden. A hold óriás, remek sajtja tündökölt az egyébként szegényes és szinte semmitmondó égen, amely árva üstként tátongett, amelyben szegény emberi sorsok lekvárja fő. Valóban úgy!

És ment Imre és mintha jött volna és mindez oly pompás, zamatos, bús és zengő volt, mint holmi hajdani remeték és zarándokok és táltosok és trappisták magányos bánata némi elhagyott és úgyszólván alig létező, szinte lehetetlen puszták közepén és így tovább, sőt sokkal igyebben!

De adjunk teret a régieknek is. Hadd beszéljen egy másik szakértő.

A BAKONY ÉS A VITÁLIS

Írta Eötvös Károly

Vitálist nem ismerem. Nem találkoztam vele se mostanában, se tavaly, se az ötvenes évek közepén. De Sobri Jóskát ismertem, Deák Ferenc is ismerte, sőt, ha jól mondotta el nekem Kocsi Sebestyén Gábor, hát ismerte Kerkapoly is. Kerkapolyról jut eszembe Kisfaludy Sándor felesége, akit szintén nem ismertem. Noha ismerhettem volna, de a húszas években még alig éltem. De élt Deák Ferenc és éltek még nagyon sokan mások, bölcs és igaz

magyarok, jeles emlékezetű férfiak, fényes elmék, tüneményes eszű emberek, de ezekről és másokról majd később és többet. Vitálist tehát nem ismerem. De a Bakonyt ismerem és jól ismerem a haza bölcsének egy anekdotáját és így tovább, sokáig.

Szabadság 1910. szeptember 20.

-u.

485.

BEMUTATKOZÁSOK

486.

HULLÓ FALEVÉL

487.

SZENTGYÖRGYI MÁRTA

A naíva bemutatkozása

488.

ÁMOR, A PÉNZÜGYNÖK

489.

VÖRÖS POSZTÓ

490.

NÖGYŰLÖLŐ?

Schopenhauer jubilál. Halálának évfordulóját ünneplik. Valóban, az ő külső életének a születésén kívül legfontosabb dátuma a halála volt. Sőt ez volt az ő igazi születése napja, mikor is neve és műve örökkévaló életét egészen megkezdte. De különben is a görögök szerint: a filozófiát a halál sugalmazza és ezzel a mondással kezdi meg a nagy frankfurti filozófus is legszebb értekezését: a halálról.

A mostani évforduló ismét felszínre vet egy csomó filozófiai pletykát és mende-mondát és újra napvilágra hoz és a nagyvilágba dob egy csomó megtévesztő jelszót, amely a Schopenhauer-filozófiát meglehetősen hamis és bizarr színekbe öltözteti. Lép-

ten-nyomon olvassunk és hallunk olcsó és tudatlan frázisokat Schopenhauer úgynevezett nőgyűlöletéről, amelyet szépen, hígan és langyosan föltálmak és amelynek gyökereit alaposan és alaptalanul kutatják, kotorják és piszkálgatják a modern pesszizmus nagy hirdetőjének életében.

Notabene: magát Schopenhauer pesszizmusát is a legtöbb művelt ember csak kávéházi szólammokkal és kuplébölcsséggel intézi el. „Az élet értéktelen és gyötrelmes” — mondja Schopenhauer. „Mert nagy a házbér, megcsal a feleségem és hamisítják a tejet” — indokolja meg az úgynevezett modern ember. Körülbelül így vagyunk azzal a bizonyos nőgyűlölettel is. Mivel Schopenhauer a szerelem tényeiben a vakon működő világakaratot látta, tehát kimondják némelyek, hogy Schopenhauer nőgyűlölő filozófus volt és filozófiája a nők megvetését tanítja. Olyan laikus és kicsinyes szempont ez egy akkora átfogójú elmével szemben, amilyen Schopenhauer volt, mint az a babona, amely egy Sokratesben vagy Kantban totyakos vén különcöt, egy Schillerben holdvilágfaló ábrándozót, egy Nietzscheben üldözési mániákust és egy Petőfiben kicsapott koldusdiákot lát.

Schopenhauer filozófiája éppen úgy nem nőgyűlölet, mint ahogy Goethe költészete nem miniszteri leirat. Noha Schopenhauer néha csalódott a nőkben és Goethe miniszter volt.

Szabadság 1910. szeptember 24.

-u.

491.

A SZENTIVÁNÉJI ÁLOM

I.

A költemény

A külső világ Shakspeare egyetlen színjátékában sem jelenik meg olyan gazdagon, szinte a darab kereteit feszítő pompával és ragyogással, mint a Szentivánéji álomban. Szinte kozmikus erő játékára ez a csodálatosan kedves vígjáték. A költő mélyen tündöklő szeme itt igazán földről az égre, égről földre villan és valóban testetlen dolgok vázainak ad el nem múló, az életnél is intenzívebb életet. Akik egyszerően holmi epithalamiumnak tekintették a fiatal és teremtő ereje zenitjén álló költő ez álomkölte-

ményét, (mert a fiatal Shakspere írta a Szentivánéji álmot, a Romeo és Júlia születési idejére esik a Szentivánéji álom születése is) azok nagyon lebecsülhették ezt a remekművet, amelyen semmi bélyege sincsen az efemer alkalmiságnak, amely a legszuverénebb és lespontánabb álmovillanások egyike az egész világirodalomban. Ezt a gazdag művet nehéz meghatározni, mivel a legragyogóbb és legmélyebb dolgokban él valami meg nem fogható, valami nem definiálható, valami izgatónan különös, a szabályoktól eltérő, a mintáktól elütő, a költő rejtelmes egyéniségét, határtalan és dús lényét jellemző vonás. Így vagyunk a Szentivánéji álommal is. A nagy shaksperei tragédiák első látásra teljes arányaikban jelentkeznek, a hatalmas szenvedélyek és szenvedések egyszerű monumentalitását megértjük és megérezzük, a királydrámák, bár egy történelem zajlik le bennük, sokkal érthetőbbek, sokkal igazabbak, mint maga a történelem, amely sugallta őket.

Még a shaksperei vígjátékok is, minden változatosságuk, sőt tarkaságuk mellett, lényegük szerint eléggé egyszerűek. De a Szentivánéji álom valóságos embarras de richesse, a gazdagság túlsága, a duzzadó erő fölöslege. Egy második teremtés ez, az első árnyai, gyászai és mulandósága nélkül. Itt minden fény mélyebb és ragyogóbb, mint a mi világunkban. És árnyék nélkül való. Itt minden lehetséges, itt minden valóra válik, amit a költő akar, de a költő, a még fiatal és szerelmes Prospero varázspálcája csak szép, bájos és derűs, legföljebb kedvesen groteszk, bájosan bizarr és nagyszerűen mulatságos lényeket és dolgokat költ életre. Meseézés ez és meseképzelet. Mesevilágban vagyunk itt, a mese logikája működik, de öntudatosan, szellemesen, pajzánkodva és saját nagyszerű erejében gyönyörködve, mint a napsütésben csillogó pikkelyeit csodáló gyík. Tömörített és játékos mesevilág ez: Theseus athéni király és Hippolita amazon királynő karcsú, szellős jón palotája mellett a germán tölgyerdők tünderei tanyáznak, Puck, a bájosan gonosz kis Robin pajtás Cupido nyilával játszik, az athéni potrohos és szójátékos mesteremberek, a derék Vackor, Zuboly, Gyalu, Orrondi és Ösztövé, mintha csak Erzsébet királyné Londonjából jöttek volna Athénbe, eljátszani Píramus és Thisbe siralmas tragikomédiáját. Oberon és Titánia a görög istenekre esküsznek és az athéni szentelt ligetek nimfái versenyt járnak a körtáncot a Walpurgis éj manóival.

De még a mesevilágnál is gazdagabb az a világ, amellyel a költő pompás drapéria gyanánt övezi az egész játékot: a természet, a

nyáreji erdők, mezők, ligetek világa, amely mindent lenyűgöző, varázsos hatalommal, a nedves hold hűvös fényében tündököl, ujjong, nászdalt énekel és a szerelem ezer játékára biztat ebben a gyönyörű színjátékban. Ezért olyan nehéz, szinte lehetetlennek látszó feladat a Szentivánéji álom mai színpadra hozása, ezért ennek majdnem teljesen sikeres megoldása a Reinhardt pályájának talán legszebb dicsősége. A költő korában nem volt különös feladat a Szentivánéji álom előadása: a szín jelezve volt és a darab világának pompája, színe, zenéje mind a színész ajkán zengő szavakban nyert kifejezést. Mert Shakspere csodás színjátékában alig van instrukció: a Szentivánéji álomvilág képét az egyes szereplők szavaiból látjuk és csodáljuk. El van mondva, igaz, hogy minden más megérezkítésnél remekebben és tökéletesebben mindaz, amit a mai színpadon egyúttal méltó keret és megfelelő ábrázolás gyanánt, mind meg kell csinálni színben, hangban, a rendezés művészetével. Nehéz vagy hálás szerep alig van ebben a darabban. Az álomhangulat egysége, minden tarkaságot és ellentétet egybekapcsoló ereje, a világ és a szereplők meseszerűen megkomponált összhangja: ez az, amit el kell érnie a rendezőnek. És itt válik a rendezés igazán művészetté és a színpad egy második teremtés műhelyévé.

Szabadság 1910. szeptember 25.

Juhász Gyula

492.

SZEPTEMBER VÉGÉN

493.

A SZENTIVÁNÉJI ÁLOM

II.

Az előadás

Shaksperet vagy jól kell adni, vagy nagyon rosszul, de néha adni kell. Így módosította a Szigligeti Színház igazgatója az egyszeri intendáns szállóigéjét és a második esetet választotta. Hiába kérdezzük, hogy miért választotta e különös célra éppen a Szentivánéji álomot, e kérdésre nincs válasz Gileádban. Mert ebben az úgynevezett klasszikus előadásban, amelyben csak az unalom volt klasszikus, nem láttunk semmiféle rendezői ötletet, semmi-

féle öntudatos művészi törekvést, amely, ha a kivített nem is, de legalább a szándékot elismerésre méltóvá tette volna. Végre is ez a darab nagyszerű színpad-művészeti feladatok, gyönyörű stílus-problémák felséges anyaga. A legremekebb játékszer egy igazi rendező kezében. A legelőkelőbb föladat a modern színjátszás számára. De operettrendezéssel és operettstílusban úgy hat, mint egy rossz álom, mint egy klasszikus lidércnyomás a Mendelssohn zenéjével. Mindenekelőtt nem láttunk semmiféle áldozatkész-séget és érdekességet a kiállításban. Ócska pompa, fakó csillogás, kopott dísz és takarékos görögtűz halfenéken. Hol maradtak itt a modern színpadi technika vívmányai, amelyeket bukásra szánt külvárosi darabokban csillogtat az igazgatói műértelem?

És a színészek játéka? Először is nem tudtak beszélni tegnap este. Úgy megijedtek Arany János verseitől (mert amint néha kivittük, mégis csak az ő fordítása után igazodtak), mint a tót diák, mikor a Szózatot szavalja. Mert hiába, verses darab ez a Szentivánéji álom és pedig a javából, hát akkor tessék a verset versnek éreztetni és dikciót vinni abba az előadásba!

Végre is nem kívánjuk a mi színészeinktől egy Kainz vagy egy Sarah Bernhard verses dikcióját, de a versnek éppen a nyakát szegni, a rímet egyenesen lenyelni és direkt a ritmus ellenére muzsikálni: ez sok, ez fáj egy versérző kebelnek. Egyetlen kihívás, egyetlen általános taps nem volt ezen az estén. De ne gondolja az igazgatóság, hogy ezzel talán eleget tett és beadott Shaksperenek.

A tegnapi balsiker okát keresse és találja abban, hogy minden őszintén komoly modern művészi törekvés nélkül limonádés és egyoldalú operett-színházzá kezd válni a Szigligeti Színház. Közönségünk nagyon is elnéző, pedig Nagyvárad mindenképpen modern, újszerű és a haladás lázában égő város. És kell, hogy színháza is ilyen legyen. A tegnapi előadás szereplői közül mégis kiemeljük *Étsy* Emiliát (Helena), aki szépen beszélt, *Hunyadyt* (Theseus), *Angyal* Ilkát (Hippolita), akik megfelelők voltak és a komikusok közül *Leöveyt*, *Kabost* és *Gózont*, akik valami, bár nem túlságosan sok derűtséget okoztak.

A kíséző zene varázsát őszintén élvezte a közönség, de mégis úgy éreztük tegnap este, hogy a darab ugyan Shaksperéé, de az előadás, ó az előadás az egy kissé Zubolyé. Persze, ebből az a morál az igazgatóság szerint, hogy adjuk tovább az operettet!

494.

REPÜLÉS ÉS GURULÁS

495.

A SZENTIVÁNÉJI ÁLOM

496.

MILYEN LESZ A SZEZON?

A színházak készülődése

497.

REKLÁMOK

498.

TANÁROK

Divatos és felszínes színdarabcsinálók legújabban egy új módját eszelték ki annak, hogy a nagyérdemű és minden újszerűséget könnyen és lelkesen honoráló közönség érdeklődését állandóan és vonzóan a darabjaik felé tereljék. Őszinte emberi és művészi érzés nélkül, tisztán a nézők naivságára, vagy, hogy ne legyünk nagyon szigorúak, jóhiszeműségére pályázva és mindenekfölött a hétköznapi, úgynevezett prózai kérdések aktuális eleven erejének ütőerére tapintva, színre hozták a különféle polgári foglalkozások mizériáit, fonákságait, az egyes életpályák sajátos tragikumát. Végre is biztosra mentek ezzel, a számukra elsősorban üzleti, a szerzőnek zsebét, az igazgatóknak kasszáját érintő vállalkozásuk alkalmával.

Mert az éppen szőnyegen forgolódnó társadalmi osztály, foglalkozási ág, vagy réteg ügye, esete és tragikus kérdése az illető osztályt, ágat és réteget bizonyára a legbensőbbben, a legközvetlenebbül, mondhatni személyesen érinti, érdekli, sőt izgatja és lefoglalja minden érdeklődését, egész emberi valóját. Tehát ezek bizonyosan megnézik a darabot, megsiratják a drámát, megtárgyalják az esetet és legfőképpen megvitatják a problémát, mely az illetőkre nézve bár nem a színpadon és nem a színjáték fényében és árnyában nem csupán a lenni, vagy nem lenni problémája is! A katonatisztek cifra nyomorúsága és külön morálja, a hivatalnok urak elegáns proletársága, úri szolgasága, a falusi emberek, a jó vidékiek sírvavigadó elmaradottsága, a pesti élet ezer speciá-

lis kis és nagy, de mindig hétköznapi tragédiája, számos jól, rosszul sikerült, de mindig hatásra számító és hatást keltő módon jelent meg mostanában a világot és dicsőséget, sőt pénzt is jelentő deszkák hazug, de néha kellemes fényében. Különös azonban, bár nem kell túlságosan sajnálkozni miatta, hogy egy igazán mély és igaz foglalkozásbeli tragikum egészen elkerülte a modern dráma ügyes és ügyeskedő speciálistáinak figyelmét. A tanári pálya egészen sajátos tragikumára gondolunk. Eh[h]ez fogható nincsen. De erről beszélni nem szokás. Erről illetékesek és illetéktelenek hallgatni szoktak. Ennek a meredek pályának, (amely meredek ugyan, de mégse vezet fölfele) csupán gazdasági súlyos mizériáival foglalkoznak és pedig legtöbbször laikus szemmel és laikus érzéssel. A tanár még mindig hálás és sablonos komikus figura és nemcsak a német és magyar Fliegende Blätterek lapjain, de a közönség közönséges felfogásában is. A tanár igazi tragédiája azonban olyan, mint a többi igazi nagy tragédiák: kő[n]ytelen és néma. És egyáltalában nem lehet a világot jelentő deszkákra hurcolni. Csak igazán nemes, komoly és nagyszívű művészeknek. De ilyen nem akad olyan hamar. Mi a tanár igazi emberi tragikumája? Először is, a tanári pálya az egyetlen tisztán szellemi foglalkozás, amely az idegeket egészen kihasználja az állandó lelki éberséggel, a folytonos fegyelmezzéssel. A tanár az az ember, aki arra való, hogy feleslegessé tegye magát, mint már Sokrates mondotta. Hálát tehát ne várjon. Ha láttok öreg tanárt elnyűtt idegekkel, szegényen és magányosan, aki egész nemzedékek boldogságát akarta és maga mindenből kifosztva, csak a munka és vergődés tudatát viszi a sírba: gondoljatok a tanár tragikumára, amely néma, mint az igazi tragédiák!

Szabadság 1910. október 2.

j. gy.

499.

AZ ÚJ SZUBRETT
Bihari Böske bemutatkozása

500.

AZ ŐSZI KEREPLŐK

Csillagos őszi ég alatt, a kávéházi ragyogás és muzsika fölött magasan, méltóságosan vadludak vándor csapata húz át az éjszakában. Az alvó és mulató város házai fölött bánatos kereplők hangja zendül, az áthúzó vadludak énekelnek.

Furcsa és fájdalmas ez az őszi sóhaj, amelyet szabad mezők, távoli tájak küldenek a város fölé október elején. Hiába húzza vígan a cigány, hiába hangos a város kedve, hiába száll a zsongó idegbe az esti láz, akit az utcán ér a vadludak monoton, éles és lassan elhaló éneke, az egy percre összébb vonja a kabátot és szomorú lesz ettől a levegőfégbeli különös muzsikától.

A közeledő őszi kereplője szólal meg a magasban, a hideg és gyémánt csillagok alatt, a városba izenve. Az emberben őszi nomád ösztönök költögetnek különös vágyakat. Kőbörtönök között, csinált virágokból, kasírozott érzésektől körülvéve, megáll egy percre a város embere és nosztalgiát érez a szabadság után. Jön az őszi, a köd, a sár, az egész városi szürkeség és bánat és mi itt maradunk a ködben és sárban, ködös gondok, sáros gondolatok zavaros tömkelegjében.

Vándor daruk V betűje, nomád vadludak hívó éneke, mi nem követhetünk. Igazi magány és igazi szabadság nincs a nagy városokban. Vajjon a szűz természet ölében van-e még? Vagy volt-e egyáltalában? Rousseau álma, úgy érezzük ezt mi, új század fáradt gyermekei, valóban csak álmok. A természet mostoha, a civilizáció kegyetlen. Az aranykor a mesékben él, az emberi haladás ideálja a földön el nem érhető. Minden vágyunk oly messze száll, mint az őszi csillagok alatt tovahúzó vándorok útja. És mi fájó könnyel bámulunk utánuk.

Szabadság 1910. október 4.

-u.

501.

A MUZSIKUS LEÁNY

502.

ÖNKÉNTESÉK

503.

A VÉRTANÚK

Ott állottak az októberi reggel vigasztalanul borús ége alatt, a nyirkos földön, az aradi vár sáncai előtt. A szégyen fája, amely egy óra múlva a dicsőség fája lesz, akár a kereszt, már várta őket a ködben. És a fegyverek is készen voltak, hogy golyóik a halált hozzák. Ott állott tizenkét tábornok és egy ezredes,

a halál előtt. Bizonyosan sápadtak voltak, hiszen a börtön, a virrasztás, az utolsó éjszaka az élet minden pirosságát lehevasztja az arcról, csak a sápadtság őszi rózsáját hagyja meg. Bizonyosan halálosan fáradtak és szomorúak voltak ők, hiszen a fekete halálba indultak ezen a szürke őszi reggelen. Bizonyosan keserű és nehéz érzések fojtogatták őket, hiszen mindenkinek, még az utolsó emberi féregnek is nagyszerűen rettentő gondolat ez: itthagyni a gyönyörű, egyetlen és talányos földi életet!

Még hozzá itthagyni azonnal, erőszakosan, dicsőséges magaslatokról a nagy és mély örvénybe zuhanva. Itthagyni ezt a földet éppen most, mikor Világos után csupa sötétség és bizonytalanság minden és itthagyni a letiport nemzetet, amelynek katonái voltak. Bizonyára sápadtan, leverten és vigasztalanul mentek a biztos halálba ők ezen a reggelen, amelyen a Nap, az örök fény is őszi ködbe takarózott. De azért mind a tizenhárman nyugodtak és szilárdak voltak, egészen az utolsó hörgésig. Szép halál volt ez, tizenhárom szép halál, méltó az élethez, amely becsületben, harcban, dicsőségben és igazságban telt el — egészen a bitóig és a golyóig.

Férfiak halála volt ez, férfias élet vége, katonás, zordon, de nagyszerű.

Martinovics Ignác sírva és ájuldozva borult a bárd alá, a tizenhárom aradi vértanú pardont nem kérve, némán, komoly szépséggel fogadta a halálba küldő vezényszót. Meghaltak, de a halál rémülete nem torzította el férfias, sebhelyes és sápadt arcukat. Míg a vár északi sáncán Kiss Ernő, Schweidel, Desewffy és Lázár szívébe törtek a süvítő golyók (az ólom és az ember néha olyan kegyetlen és egyforma), addig Vécsey és Aulich, Damjanich, Nagy Sándor, Török, Pöltenberg, Knezich, Leiningen és Lahner komoran és elkészülve gondoltak a bitóra, amely áll és várva-várja őket. Mindegyiknek volt egy fohásza, egy utolsó gyöngéd és bánatos gondolata, egy férfias és őszinte vádja, mindegyik búcsúzott valami széptől, valami reménytelenül elvesztett üdvösségtől. Az egyiket fiatal jegyese siratja, a másikat szerelmes asszonya, az egyik nagyon szerette a most olyan nyirkos hűvös és letarolt föld virágait és örömeit, a másik a harcok dobogó mezejét, a harmadik a puha családi fészek meleg boldogságát. Mind olyan különbözők voltak eredetre, vérré, temperamentumra, nyelvre, szokásokra és most, az októberi reggel borongós ege alatt mind a tizenhárman egygé forrtak a halál gondolatában és a szép halál dicsőségben.

Császár katonája volt az egyik, míg végül vére és szíve a magyar ügýhöz vonzotta, a másik rác volt, a harmadik lengyel, de mind magyarrá lett és mind katona maradt mindhalálig. *Mortem autem crucis, — mint az írás mondja.*

A nemzet és az emberiség hősei ők a szó carlylei, legnemesebb értelmében. Igaz ügý katonái voltak, vesztett ügý hűséges hitvallói lettek. Nevükhöz és emlékükhöz nem tapad semmi abból, ami a hősöknek tartott hódító hadvezérek szégyenfoltja. Ellenben minden fõnség, fény és pompa az övék, ami a nép és az ember nagy héroszait ékesíti. Gyászuk pompájánál csupán érdemük pompája nagyobb. Ügý gondolunk rájuk az idők végtelenségén, a magyar századok minden változásán keresztül, mint azokra, akiket igazán, mélységesen és õszintén szeretünk, csodálunk. Szinte a gyermek szeretetével. Csak apánk barázdás és borongó homlokára nézünk olyan tiszta áhítattal, olyan kõn[n]yes hálával áldó gondolattal, mint az õ emlékükre. Az õ halálukból támadt a mi életünk, de ez az élet csak akkor lesz igaz, ha rájuk emlékezük.

Szabadság 1910. október 6.

(j.)

504.

FORRADALOM

A békés polgár nyugodtan ül a kávéja mellett, szivarra gyújt és a megszokás fáradt mozdulatával kezébe veszi a lapot. Talán a börszere kíváncsi, vagy a lóversenyre, talán a primadonnáválság érdeklí, vagy a német kölcsön ügye, esetleg csak arra kíváncsi, hogy milyen lesz holnap az idõjárás és mikor kezdõdik a szüret? Egyszerre, mintha bombák süvitenének bele a mindennapok unott és pállott csõndjébe, hatalmas betűkkel íme fölhasog a hír: Forradalom Portugáliában!

A békés polgár egészen elfelejtette, amit a földrajzban a Tajo vidékérõl tanult, a portugálok egész létezése szinte fölleslegesnek és ügyszólván a vígan dudálásra redukálva tûnt föl elõtte és lám, egyszerre, a fekete betübõl vörös forradalom szele csapja meg, embereket lát lázongani, királyt menekülni és váratlanul nagyon érdekes, sõt kizárólagosan érdekes lesz elõtte a portugál. Estére már egészen járatos a portugál ügyekben, aggódik és helyesel, vitázik és erõsködik, elfelejti a nap többi baját, pedig az õ bajai voltak, együtt érez valamelyik portugál

párttal, szinte belép az egyikbe, detronizálja, vagy visszahelyezi Mánuel királyt, a vérmérséklete, a bátorsága és egyéb polgári életbeli hajlandóságai szerint.

Íme, a forradalom is, a romboló, a trón és bálványdöntő fúria is egyike a nagy emberi szolidaritás tényezőinek. Az ember, éljen bár a Körös partján vagy a Néva vize mellett, lakjék bár a pesti kávéházak rengetegében vagy a falusi idill csöndjében, mind, mind a Tajo vize felé fordul gondolatban és hevesebb szívdobogással figyeli a lisszaboni utcákon fölcsendülő forradalmi muzsikát. Most egy kissé mindnyájan Lisszabonban vagyunk.

Szabadság 1910. október 7.

-u.

505.

B Á N K B Á N

506.

A R E M É N Y

(Halásztragédia 4 felvonásban.)

Írta Heyermanns. Bemutató a Szigligeti Színházban)

Drámai forma és naturalista módszer: ezek olyan ellentétek, amelyeknek kibékítő megoldásán a múlt századvég legnagyobb dramatikusai is hiába fáradoztak. Pedig e különös művészi küzdelem hősei között a Takácsok és az Éjjeli menedékhely szerzői is szerepelnek. De a küzdelem meddősege a művészet lényegében gyökerezik. Mert a dráma formájánál fogva, amely a lényeg kifejezője, az élet lehető legnagyobb tömörítésére törekszik, a dráma koncentrált élet, míg a naturalizmus módszere a detailok, az élet szögleteinek föltárása.

A naturalizmus tulajdonképpen drámaellenes, a dráma pedig valósággal a naturalizmus tagadása, a nagy összefoglalások, a lényeges hangsúlyozásának és kiemelésének művészete. A naturalista dráma tehát, amint reprezentatív alkotásaiban jelentkezik, tulajdonképpen inkább egy korszak sajátos irodalmi kísérlete, egy speciális probléma paradoxijának megoldását célozó törekvés, mint valódi, az idők és irányok változásaiban szilárdan megálló eredmény.

Heyermanns halászdrámája, a Remény, amelyet a Szigligeti Színházban egy évtizeddel a darabot világsikerre vivő irodalmi

divat után, tegnap este mutattak be, kétségkívül ennek a nemrégén még problematikus, ma pedig véglegesen elintézett drámai iránynak egyik legjellemzőbb és legtisztultabb terméke. Heyermanns ennek a drámájának köszönheti ma már alaposan megtépett dicsőségét, akár Max Halbe az Ifjúságnak és Maxim Gorkij az Éjjeli menedékhelynek. És valóban: a Jugend, a Nachtasyl és a Hoop van Segen szerzőiknek első jelentékeny alkotásai a dráma terén és egyúttal az utolsó valódi, méltó sikerük is. Mind a három darab a naturalista drámai irány szülötte, de egyúttal mindahárom betetőzője ennek az iránynak, sőt ez irány tragikus konzekvenciáit is levonhatják belőlük a szerzőik. Heyermanns Hoffnungját a modern német színpadi művészet hőskorában, a berlini színészek hozták el hozzánk Budapestre, mint egy tisztító és ifjító tavaszi viharát a színpadi és szociális forradalomnak. Ebben az időben és az ő előadásukban kipiruló arcok és tapsoló tenyerek ujjongva köszöntötték a halászkunyhóban fölzendülő Marseillaiset, ebben az időben nem csupán egy új költőt, de egy új társadalomrobbantó erőt üdvözöltek a fiatal Heyermanns-ban.

De most nagyot fordult a világ. Nagy csalódások jöttek Európaszerte. A naturalizmus a lomtárba került, akár a régi romantika, a szocializmus most ment át egy nagy revízió, irodalom és társadalom egy egészen más, egészen újszerű lendülettel indul az eddigivel szinte poláris ellentétek tengerére. Heyermanns Reményének vitorláit szélcsöndben vesztegelnek, bordái egy régi művészet zátonyán hevernek és így akadt e már-már korhadó és elveszett hajóra a mi Szigligeti Színházunk.

A darabban az igazi művészet fénye még ma is ragyog és lángja még ma is melegít. A milió aprólékos bemutatása, a naturalista dialógus drámaiatlan holtpontjai ma már fásasztanak, sőt untatnak is, de ahol a dráma lelke: a mindeneken, nyomorúságon, viharon, hajótörésen, halálon és rabságon diadalmaskodó életöröm pirossága kigyullad, ott darab és előadás, igaz, hogy megszaggatott elektromos árammal kapcsolódik a lankadó figyelmű néző idegeihez.

A darab rendezése és eljátszása (illetőleg e kettő jó előadásban egy) igen egyszerű, de talán éppen ezért, nagyon nehéz is. A tegnapi megkésett bemutatón Sik Rezső rendezte a darabot. Amit a színház viszonyaihoz és erőihez képest lehetett, becsületesen igyekezettel és fáradsággal megtett mindent a siker szempontjából.

A kiállítás ugyan nélkülözötte az egységes tónust és a színpadi képszerűség elvei nem valósultak meg, de a színészek játéka eléggé egyöntetű, lehetőleg tompított és egybeolvadó volt. Az ilyen darab előadásában nem kell kitűnni. Egység a lényeg. *Turányi Alajos, Tóth Elek, Molnár Rezső* a férfiak közül, *Étsy Emilia, Angyal Ilka, T. Pogány Janka* és *Asszonyiné* a nők közül voltak leginkább szerényen a siker érdekében egy tónusba verődő szereplői a tegnapi estének. A közönség egy kissé idegenkedett a nagy és komor szürkeségtől, de azért tapsaival honorálta a néhez művészi feladat becsületes megoldását.

Szabadság 1910. október 8.

(j.)

507.

SZELÍD VERDIKTEK

508.

MŰVÉSZET ÉS BOTRÁNY

A költő és a sorsharag egy testvérek, mondja maga a költő. Ezt a régi igazságot követi mostanában egy új igazság, hogy a képzőművészet és a botrány is hasonló rokonságban vannak egymással. Kulturális életünk kiskorúságának egyik szomorú és főleg az igazi művészekre nézve nagyon kellemetlen és káros tünete ez.

Ha jól a mélyére nézünk a dolognak, azt látjuk, hogy e zajos és a távolállókknak eléggé mulatságos művészeti skandalumok gyökere a gazdasági állapotokban, a mai képzőművészet anyagi viszonylataiban keresendő és található. A műpártolás jelszavát csak szegény és felszínes műveltségű társadalmakban lehet olyan áhítatosan és naivul hirdetni, mint ahogyan az nálunk szokás. Mert velejében a műpártolás azt jelenti, hogy a művészet gyöngé és finom palántája pártolásra, külső segítségre, akcióra szorul, mert magától szép csöndesen elhervadna, vége volna, akár az őszi rózsának a novembri dérben.

A festészet az egyetlen igazán szabad művészeti pálya. A középkori céhművészeti rendszer megszűnése óta minden művészi ág valami pályát jelent, polgári és biztos jövedelmű állást és foglalkozást. A színész manapság egy igen jól dotált hivatalnok, különösen ha valódi művész, az író hírlapot ír, vagy tanít, vagy fogalmazó a minisztériumban.

Csak Rafael és Rembrandt utódai bolyonganak szabadon és függetlenül a jólétben vagy az adósságban úszva e rögzös földi térokon, már amint sorsuk László Fülöpnek vagy futuristának szülte őket.

Innen minden művészeti botrány oka. A művészet és a tőke vadházassága hozza felszínre a különböző képzőművészeti egyesületeket, tárlatokat és a képeladás egyéb alkalmait. Mivel pedig a képvásárló közönség egy része nem lelki szükségből, sőt ellenkezőleg, fölösleges vagyoni bőségből kifolyólag vásárol képeket, a dolog üzleti része nem mindig méltó a művészet úgynevezett szent ügyéhez és holmi kalmároké az anyagi haszon. Mi segít ezen? Erős művészet és annak erős szeretete.

Szabadság 1910. október 12.

-u.

509.

A SZERZŐ DIRIGÁL

510.

MIKOR PÁRIS SÖTÉT

A magyar határon, egy kis, vidéki városban történt. Óriás hófúvás volt a havasok között és csődöt mondott benn a villamos világítás, a rodostói magányú kisváros egyetlen büszkesége, fénye. Szörnyű este volt. Az utcák feketék voltak, mint a szurok. A kávéházban — egyetlen kávéházban, ahol újság is volt — sáppadt, szegényes gyertyák küzdöttek a barna félhomállyal. Szörnyű este volt. A halott város meséje valósággá változott.

A vonatok némán, halálos betegen vesztegeltek a pályán valahol. A táviró drótjával a süvöltő nemere játszott és végre összetépte. Az ember úgy érezte, hogy most vert utolsót a kultúra szíve. Halálos csönd és sötétség vette körül a virrasztó és álmodó házakat. Most pedig olvassuk, hogy Páris, a világ nagy fényforrása, a káprázatos Ville Lumière is kialudt hirtelen, egy este. Vonat, távirat, villamosság, a távolság üzenete, mind beszünt egy intésre. Egy óriás intésre, a sztrájk titáni öklének egy szörnyű intésére.

Páris elég fényt ad állandóan a művelt világnak, nem csoda, hogy néha váratlanul rövid zárlat áll be a világ nagy szállodájában. De ha világossága egy estére kialszik is, annál több tanulság

fénye sugárzik ki ebből a párisi sötétségből. Valóságos leydeni palackja a társadalmi, a politikai tanulságoknak.

Íme, Briand, a nép vezére, a demokrácia embere, a liberalizmus hőse szembekerül a néppel, a radikálizmus harcolni kénytelen egy még radikálisabb törekvéssel, a szindikalizmussal.

És — risum teneatis — a legradikálisabb mozgalomnak segítő társa lesz a legkonzervatívebb mozgalom: a royalistáké. Uzés hercegnő, aki bizonyára minden éjjel a Bourbonok ezüst lilomával álmodik és Bourget regényeit imádja, a finom és nemes Uzés hercegnő nagy és súlyos pénzekkel támogatja a sztrájkoló, a romboló munkásokat.

Ó Páris, különös fényforrás, be furcsa világot vet ez a sötétség a te titáni műhelyedbe, ahol a jövőndő anyagát kalapálják.

Szabadság 1910. október 15.

-u.

511.

EMBERI OKMÁNYOK

(Kozári Gyula könyve)

A mai keresztény bölcsélet magyar művelői között ismert és elismert író *Kozári Gyula*, aki több önálló könyvben igyekezett összefoglaló és rendszeres kritikát gyakorolni a modern filozófiai, tudományos és irodalmi törekvések fölött. E tekintetben, a keresztény bölcsélet szempontjainak alkalmazása tekintetében, alapvető munkásságot fejtett ki ez a rokonszenves és sokoldalú tudással rendelkező nagyváradi paptanár. Különösen Comte és utódainak pozitív filozófiáját, valamint az ebből kifejlődött evolúció-elméletet bírálta igen széles és beható vizsgálódással. A keresztény filozófia apologetikus részéhez tartozik Descartes és Szent Tamás bölcsészeti viszonyát tárgyaló könyve, míg egész sor esszéjét szentelt azon jelenségek méltatására, amelyek a modern irodalomban szerinte egy új idealizmus reneszanszát hirdetik. Ez utóbbi körbe tartoznak *Az idealizmus az irodalomban* című, a maga idejében igazán az újság meglepetésével ható könyve és esszéi Bourgetről, Maeterlinckről és Tolsztojról. Jelen könyve, amely a szerzőnek terjedelem dolgában is legnagyobb munkája, (teljes címe: *Emberi okmányok a tegnapi, ma és holnap irodalmából, metafizika-pszichológiai tanulmány*), igazi chef d'oeuvreje, mintegy resuméjét, vagy, hogy a Bacon filozófiai kifejezését használjuk, *instauratio magnájat* adja Kozári Gyula

eddig tanulmányainak. Ebben a kötetében mintegy szellemi látótoronyból kilátást enged a szerző korunk összes jelentékeny filozófiai, tudományos és irodalmi szemléletére, de természetesen a nézőpont és a látószög a modern keresztény filozófia nézőpontja és látószöge. A könyvnek egyéni értékét és érdekét az adja, hogy Kozári Gyula valóban megnyerően fogékony lelkű, igazán konciliáns szemlélője annak a hatalmas és még jórészen most kialakuló valaminek, amiből a modern érzések és gondolatok végtelenül gazdag erői egy korszak összetevőjét megalakítják és amelynek végleges és egészen elfogulatlan kritikáját természetesen csak utánunk adják — az utódaink. Bár talán ők se lesznek egészen elfogulatlanok. Kozári Gyula könyvében, amely — ezt csak a laikusok nem akarják látni és tudni — egészen az új katholicizmus, a Fogazzaro, Prohászka és társai szellemében íródott, nagyon sok olyan gondolat, érzés és vélemény foglaltatik, amely a modern gondolkodás reprezentatív egyéneinek vagy éppen irányainak is véleménye és kritikája egyúttal.

Például a pozitív filozófia elleni harcában Kozári, illetve a mai keresztény bölcsélet számos döntő pontban találkozik a modern filozófia legerősebben induló áramlataival. A pozitívizmus ellen küzdenek — részben le is küzdötték, meg is haladták — például a metafizikai megismerés, az ismeretelmélet és a logika alapvető kérdéseiben az immanens filozófia hirdetői, (főleg Avenarius, de még Georg Simmel is) azután az intuíciós filozófia megalapítója, a most világszerte emlegetett Bergson, akiről Kozári is ír, hogy az új német neokantianus és legújabb gnosztikus irányzatokat el ne feledjük. Kozári könyvének egyes tudományos módszertani kritikáit, amilyenek például a Taine hármas tényező elméletéről vagy az impresszionista kritikáról szólnak, szintén vallja és hirdeti a modern tudományos kritika. Nálunk elsősorban vallja és hirdeti, még pedig gyönyörű komolysággal és művészettel Lukács György, akit egy kissé félreismer és az ellentétes táborba állít a szerző.

Kozári könyvének a modern irodalommal foglalkozó részében természetesen az egyes jelentékenyebb irányok és egyéniségek olyan mértékben nyernek méltatást és méltánylást, amennyiben az anima naturaliter christiana kifejezői vagy éppen hirdetői. Így kerül Coppée, ez az egyáltalában nem jelentékeny verselő Bourget és Lemaitre mellé és így lesz egy kissé különös terminológia szerint dilettáns Anatole France.

De azért ebben az irodalmi átnézetben is rengeteg érdekes adatot, számtalan különös „emberi okmányt” gyűjtött össze a szorgalmas és sokoldalú szerző.

De a megtérők és a tévelygők valóban díszes és gazdag névsorából mégis feltűnően hiányzik korunk négy igazán korszakalkotó reprezentatív manje: Nietzsche, Ibsen, D'Annunzio és Bernard Shaw. Ezeket úgy látszik a legnagyobb jóakarattal és elnézéssel sem tudta az idealizmus aklába terelni a mi polemikus apologétánk.

Kozári könyve bizonyára igen élvezetes, sok mindenről fölvilágosító, sok mindent ismertető olvasmány azoknak, akik tudományban vagy művészetben érdeklődő és fogékonylelkű dilettánsok. Ezenfelül érdekes emberi okmány is ez a könyv. Megmutatja, hogyan látta és ítélte meg a mai szellemi világot egy derék, sokoldalú egyéniség, aki korunk egyik jelentős filozófiai mozgalmának értékes híve.

Szabadság 1910. október 16.

(j.)

512.

ASSZONYOK A DRÁGASÁGRÓL

Aktuális csevegés

513.

A SASOK

514.

SZÍNHÁZAVATÁS — TÍZ ÉVE

515.

ÚJ NŐI KALAPOK

516.

RIGOLETTO

AZ IFJÚSÁGI ELŐADÁSOK

A nagy gyermekek mindig félreértik a kis gyermekeket. Néha úgy bánnak velük, mint a gyerek a babával, a játékkal, amelyet kénye-kedve szerint rongál, néha pedig megdöbbenve állanak meg a gyermeki bölcsesség, az enfant terrible fölnye fölött. Innen származnak azután a félreértett zseni, a gyermek titokzatos és intim tragédiái, amelyeket csak az igazi nagy gyermek, a költő érez és ért meg finoman a felnőttekkel.

A gyermek sokkal egyszerűbb és sokkal rejtelmesebb valaki, hogysen közönséges felnőtt logikával meg lehetne fogni.

Itt vannak például ezek az úgynevezett ifjúsági előadások a színházban. Ezeken az előadásokon a zsendülő, a virágzó, a végtelenségig fogékony gyermekifjúságnak többnyire azokat a darabokat és olyan előadások keretében adják be, amelyeket a nagyok esti publikuma tiszteletteljesen vagy unalommal, esetleg bosszankodva elutasított vagy kikért magának. Vagyis a nagyközönséget se nagyon érdeklő és mostohán kiállított klasszikusokat vagy pedig régi dolgokat, amelyeknek egyetlen enyhítő körülménye, hogy századok vagy tizedek történeti porát kell leverni róluk, mielőtt a polc magasáról leveszik őket. Hát ez méltatlan játék a gyerekekkel.

A gyerekeknek és az ifjúságnak, fiúnak, leánynak olyan darabok kellene, amelyeknek átlátszó, érdekesítő és lelkesítő meséje van, amelyben a gyermek és ifjú a saját nemes becsvágyát, illúzióit lelje meg. Mese kell ide, vagy pedig regény, de egyszerű, hozzájuk közel álló, amit egyenesen számukra írhattak volna. Az Arany emberre, a Szigetvári vértanúkra, a Tell Vilmosra, Haramiákra, Cyranora és a színpadi irodalom egy sereg ilyen darabjára gondolunk.

A Szentivánéji álom bizony nem ifjúsági darab. A kis diák csak Zuboly szemárféjére emlékezik, mire kijő és arra, hogy mozgatta a füleit. A többi, mint egy színes és lármás zavar él benne pár napig talán, ám Shakespeare nagyságából semmit, de semmit se érez. Pedig a nagyok ezt akarták.

Szabadság 1910. október 22.

(-u.)

NAGYVÁRADI DOLGOK

I.

A város lelke

A városok lelkéről, különböző városok jelleméről sokat írtak már tudósok és poéták. „Minden kornak van istene” — énekelte hajdan Berzsenyi, de az is való, hogy minden városnak van Génusza. Szociológusnak, aki a társadalom nagy erőit és tömegeit mozgatja és sub specie aeternitatis megállítja, tömöríti műveiben, költőnek, akinek képzelete a hatalmas dimenziók, az összefoglaló és jellemző tömegenergiák szépségét és játékát érezi és érezteti, valóban alig akad érdekesebb feladata, mint egy város testét, lelkét kikutatni és a tudás vagy művészet hatalmával megrögzíteni. Vannak városok, amelyeket csak így, idegen és távoli művészek szemével nézünk, ismerünk, szeretünk és ha a maguk élő valóságában is meglátjuk e városokat, valamit beleérzünk az impressziónkba abból a képből, versből vagy könyvből, amely először kalauzolt el bennünket, a képzelt utazások gyönyörű vonatán a falaik közé. A halott Brügge megéled előttünk és barna bánata fölragyog bennünk, ha Rodenbach vagy Maeterlinck mutatja be nekünk. Páris, az embersűrű, gigászi vadon Zola monumentális távlataiban tűnik először föl és Ady-versek visszhangját halljuk zengeni belőle. Még az ifjú és parvenű Budapestünk is sokat köszönhet hangulat dolgában Bródy Sándor pompás, kissé fantasztikus, kissé rajongó szuggesztív lapjainak.

És Nagyvárad? Szokás a magyar vidéki városokról, a jó vidékről a nagy általánosságban tartás hűvös pátozásával beszélni és írni. Pest egy kalap alá szereti venni a jó vidéket, kissé nagy falunak látja azt, ami túl van a budapesti határon. Pedig éppen nincs igaza. A legtöbb nagy magyar vidéki város sokkal egyénibb színű, karakterű, mint a mi szép, fejlődő és most integrálódó fővárosunk. Hiszen Pestet a vidék tette Budapestté, a vidékiek bevándorlása. A vidék pedig nagyon differenciált fogalom. Ázsiától Amerikáig mindenféle stációt megtalálhatunk a talaján.

A vidéki nagyvárosok pedig különösen sokfélék. És Nagyvárad talán a legérdekesebb egyéniség a kollegái színes csoport-

jában. Milyen is voltaképpen ez a lázban égő, magáról egyre beszéltető, folyton mozgolódó hangos és életszerető város? Ady Endre a Vór városának keresztelte el egy átlátszóan izgató, furcsa, de csak megkezdett regényében. A vér városa? Bizony Ady számára nem volt az arany városa, de azért ez a szép, piros jelző még sem mutatja meg Nagyváradot. Babits Mihály, aki remek rajzokat vázolt a vidéki magyar városokról, (Szeged porváros, Pécs kőszénváros, Kolozsvár múltváros), Nagyváradot, amelyet csak röptében látott, úgy jellemzi, mint Szent László hűtlen városát, ahol autó robog az utcákon, melyeken egykoron, Arany verse szerint, a nagy király lovainak acélkörme csattogott. Találó jellemzés messziről. Bizonyos, hogy Várad nem Jánus-arcú város. Nem néz, nem akar múltjába nézni, de görcsösen, sokszor idegesen és halihóval nézi, nézi a jövődőt. A Múlt árván és elfeledve lézeng modern, cifra és gazdag falai között. Hányan tudják Nagyváradon, hogy a Szalárdi utca kitől és miért kapta nevét, hogy a csatabárdos szent királynak hajdan lovas ércszobra állott a téren, amelyet Kolozsvári György és Miklós mesterek remeltek, hogy Váradon jelent meg a Ritus, azaz a Regestrum, amely a középkori istenítéletek nagyérdekű magyar könyve és hogy Várad püspökei sorában volt az a híres Martinuzzi és hogy Rogerius mester, aki siralmas verset írt a tatárok betöréséről, e város kanonokai sorában jeleskedik vala? Nagyvárad bizony nem múltváros, bár történeti múltja igen gazdag, nem is zeneváros, mert zeneiskolája nincs, se könyvtár, mert nyilvános városi könyvtára sincsen. Milyen város hát ez a város? Próbáljunk az ütőerére tapintani, hallgassuk meg a szíve dobogását, (ha van szíve) figyeljünk a haladása zenéjére és akkor majd megállapíthatjuk, hogy milyen.

De erre várni kell még!

Szabadság 1910. október 23.

(j.)

519.

PÁRISI ÉLET

520.

MULATSÁGOS FEJEDELMEK

521.

SZARVASI SOMA BÚCSÚJA

KÖZELEDIK A HALOTTAK NAPJA

NAGYVÁRADI DOLGOK

II.

Az ízlésről

Utazásunkban Nagyvárad körül igyekezzünk szemügyre venni mindent, ami e városra különösen jellemző.

Kis és nagy dolgokról lesz szó, mindenről, ami Nagyvárad portréjának egyéni jelleget kölcsönöz. Sokszor a jelentéktelenség, kicsiségnek látszó, a szimpla szem figyelmét elkerülő vonások azok, amik éppen azt a bizonyos sajátos szint és kontúrt adják egy városnak, egy tájéknak, egy embernek. Ezek azok, amelyek az érzés és képzelet fényétől megvilágítva az ideális arc vagy tájképet adják és amelyek finoman vagy durván túlozva a karikatúráját alkotják az eredetinek, a valóságnak. A mai utazásunk alkalmával a nagyvárad ízlést tanulmányozzuk.

Ellesünk dolgokat, amelyek a város ízlésére világot vagy árnyékot vetnek. Az építészetről azt mondják, hogy az megfagyott zene. (Bizony, bizony, néha alaposan befagyott zene, néma macskazene, amely kisajátítás és lebontás után kiált az égre.) Hát jól van, de az is nagyon igaz, hogy ez a megfagyott zene egyúttal kőbe, gipszbe és vasbetonba tömörített ízlésnek is joggal nevezhető.

Építészeti szempontból Nagyvárad, különösen a régebbi Nagyvárad, eléggé szemrevaló, csinos és eredeti város. Idegenek is szentesítették már azt az impressziót, hogy a nagyvárad Kőrös partja itáliai, sőt éppen arnparti reminiscenciákat ébreszt a szemlélődőben. *Hatvany* Lajos báró ellenben egyszer éjfél tájban a hídon azt vallotta, hogy intímus hangulatú német egyetemi vidéki városokra emlékeztet ez a városrészlet. Legyen neki az ő külön hite szerint.

Nagyvárad egykori főpásztorainak nemes ízlését dicséri és őrzi a székesegyház. Előkelően nagyszerű és arányos architektúrája művészi áhítatot ébreszthet akárkiben, csupán freskóinak közepszerűsége rontja építészeti jótékony hatását. Különb-

az olasz hatás, az olasz modor nyomai sok helyen meglátszanak még az épületeken. És pedig előnyösen. A modern építészeti stílus (illetőleg inkább stíluskeresés és keverés) meglehetősen hódít egy idő óta a város falai között. És az új stílusoknak egy pár igazán szerencsés megoldását is láthatni. (Néha azonban túlságosan is szerencsésen.)

A színház igazi kamaraszínház benyomását kelti. Modern, intim, kellemes és — kicsi.

Modern kamaraszínház: a jövőbe mutat ez az épület, a jövő fejlődést hangsúlyozza. (Egyelőre csak az épület. No meg a színházi kritika.) De most kerülünk belül és keressük a váradi ízlés megnyilatkozásait a nézőtéren. Nem az építészeti részben, hanem azoknál, akik benn ülnek. Egy londoni újságíró nemrég bejárta a londoni színházakat (alaposan elfáradhatott bele szegény) és megfigyelte, hogy miken mulat a nagyérdemű közönség? Persze, színháza válogatta. (Nálunk nem válogathatunk e tekintetben, no de a közönség nagy része se nagyon válogatós.)

A mi közönségünk hálás és diszkrét. Különösen diszkrét. És hallgató, ahogy csak egy néző hallgathat. Nincs meg benne a színházi láz magas hőfoka, de közönbösséggel[!] sem lehet vádolni azért. Nincsenek bálványozott kedvencei a színpadon (egyelőre nem is lehetnek, annyi szent) de viszont szívesen honorál minden érdemleges dolgot. Szereti a modernséget, különösen külsőségekben, kiállításban: nem akar cseresznyét télen és Hauptmann bemutatót a Szigligeti Színházban. (Mennyire igaza van!) Ellenben például Nagyvárad az a vidéki város, ahol még vasárnap este se kell népszínmű és Vasgyáros. (Pedig itt született a magyar népszínmű atyja és mintha Derblay Fülöp is itt született volna!) Érdekes az is és a város, a publikum ízlését dicséri, hogy színházon kívül nem nagyon foglalkozik a színészekkel. Már tudniillik mint emberekkel. A színésznőkkel inkább, de nem a magánszereplőkkel.

De a színészeink nem is igen szerepelnek a színházon kívül. Izolált bohémek, vagy derék polgáremberek. Nagyvárad már elég nagy város ahhoz, hogy a mindennapi élet színeibe szépen elvegyüljenek a hivatásos, vagy mesterségbeli művészek is. Nagyváradon csak az tűnik még fel egy percre és különösebben, ha valaki turbánosan tűnik föl a korzó fényében, avagy ha valaki főherceg. De a főhercegek, az igaziak, mint az igazán előkelő szellemek is, inkognitó járnak Nagyváradon is.

Szabadság 1910. október 30.

(j.)

Van a vidéki újságírás keretein kívül egy kolosszálisan nagy redakció: az *Álhírlap és vidéke*, amelynek dúsan terített asztalai mellett ezren és ezren foglalnak helyet és veszélyeztetik állandóan, makacsul a hivatásos újságírás közbiztonságát.

Ezek a tisztelt álhírlapírók reprezentálnak és feltűnnek mindenütt, ahová az igazi hírlapíró nem tud, vagy ritkán tud eljutni, egyéb, komoly és nehéz elfoglaltsága miatt. A rémregények közismert őrgrófja nem ragaszkodik görcsösebben állszakállához, mint az „Álhírlap és vidéke” dologtalan munkatársai a maguk áltevékenységéhez.

Ezek az urak és ifiurak azok, akik a korzón a dívával megjelennek, akik a kabaréban és a többi műintézetben helyet foglalnak, akik a gőzfürdőtől a vicinálisig mindenütt potyajeggyel vannak, akik nem tudnak írni, de tudnak arcot vágni, hogy ők „újságírók”, mert ez finom, ez hasznos, ez ilyen fiatal és kellemes így!

A jó vidék tenyészti őket, az emberek jóhiszeműsége, a laikus avatatlansága. Igazi újságírónak, akit hivatása vitt e pályára, de legalább is a megélhetés tart rajta, hírlapírónak, akár művésze az írásnak, akár becsületes robotosa ennek a lázasan őrlő mesterségnek, nincs nagyobb ellensége, gátolója, elkeserítője, mint az álhírlaphoz címzett úr, az álhírlapíró, mint olyan.

Az álhírlapírás ellen tennie, agitálnia és szervezkednie kell az igazi, a valódi, a hírlapírásnak. Hála Szeged lelkes és úttörő újságíró gárdájának, amely egy okos és helyes fölhívásban megindította az akciót, a lavinát, amely hivatva lesz elsöpreni végre a vidéki föld színéről azt a kolosszálisan nagy redakciót: az Álhírlap és vidéke strébereit.

A vidéki újságírás amúgy is nehéz, gondterhes és felelősségterhes munka, amelynek kevés gyönyörűségét és gyümölcsét legalább az álhírlapírók sáskahada ne dézsmálja meg.

Ne tetszelegjen többé a jól szituált és bájos analfabéta abban, hogy ő álhírlapíró és minden, hogy ő e révén reprezentatív man minden belépővel járó helyen, ne vergesse meg a vállát az igazi újságírónak a közéleti tényező azon a jogcímen, hogy tulajdonképpen kollegák vagyunk, mert egyszere-kétszer én is írtam a

lapba az elvek szentségéről vagy Elvira szemeiről, hanem legyen vége minden álhírlapírásnak.

Meg kell végre testületileg és mérvadóan állapítani, hogy ki lehet hírlapíró és ki az és hogy aki a hivatás gyümölcseit akarja élvezni, az viselje annak súlyát, munkáját, felelősségét is.

Gazdasági, erkölcsi és művészi szempontból egyaránt jelentős az a mozgalom, amelyet a vidéki újságírók indítottak s amelynek lényege: hogy az igazi hírlapírók igazi szolidaritásba és szövetségbe tömörüljenek a vidéken, jogaik és kötelességeik bölcs és pontos megállapításával.

Szabadság 1910. november 1.

(j.)

525.

HALOTTAK NAPJA

526.

ESŐS BÖLCSESSÉGEK

527.

AZ ORVOS DILEMMÁJA

Az Orvos dilemmáját, Bernhard Shaw világhírű komédiáját mutatták be tegnap este a Szigligeti Színházban. Bernhard Shawról írni nem fogunk most. Hiszen ő korunk egyik legérdekesebb szellemi képviselője, aki ép[pen] most áll a világhír és dicsőség zenitjén, jobban, mint akár Ibsen, akár Wilde valaha. Aki ismeri őt, az egyúttal kell, hogy mai értelemben művelt ember legyen, aki nem szorul arra, hogy mi most Bernhard Shaw gondolatait és művészetét megvédjük előtte (erre Bernhard Shaw sem szorult), aki pedig nem ismeri őt, annak hiányos a mai műveltsége és ez viszont az ő baja és hibája. Röviden csak azt jegyezzük meg, hogy Shaw szerintünk főleg bámulatos sokoldalúságával tündökölt. Az élet és művészet nagy és gazdag ellentétét és ezzel a kettő végtelenségét senki sem tudja ma a színpadon úgy bemutatni, ábrázolni, mint éppen Bernhard Shaw, az elbeszélésben is csak talán Anatole France. Korunk minden szellemi árama, a Fabian Society szocializmusától Nietzsche arisztokrata radikálizmusáig, a hedonisták életöröm kultuszától Tolsztoj modern életáhitatáig minden eszme és érzés ott rezeg és tovább rezeg egységes eredőt adva Shaw

komédiáiban. Itt van például az Orvos dilemmája! Megtaláljuk benne korunk finom és erős szkepszisét a polgári hivatásokkal szemben, a művész életének jenseits von Gut und Bose-szerű nietzschei programját, az élethez való akarat abszolút jogának hirdetését.

A tegnapi bemutaton igen becsületes művészi munkát végeztek a szereplők. Ritkán láttunk ilyen sikerült előadást. Mindenki komolyan vette a dolgát és szeretettel, legjobb tudásával játszott. Tóth Elek Ridgeon orvosa, Sik Rezső, Hunyadi József, Leövey Leó orvosai a vidéki viszonyokhoz mértén határozottan művészi alakítások voltak. Étsy Emilia Jenniferje szép, intelligens és különösen a negyedik felvonás végén megkapóan nemes volt. A beteg Kassai nagyon kiváló alakítást nyújtott. Gózon Gyula játszotta Dubedat festő szerepét. De mi sikertelen erőlködése után azt tanácsoljuk e különben nagyon bájos és jó színésznek: egyelőre maradjon csak a Luxemburg grófja festőszerepében! Semmi átélés, semmi a nagy művészből és főleg Shaw szelleméből ebben az alakításban. Ez nagy szereposztási baklövés, amelynek eredménye az, hogy a közönség értetlen része kacag és mulat a halálosan komoly (sőt halálos végű) jeleneteken.

Ettől eltekintve, nagy örömmel köszöntöttük a tegnapi bemutatót, amely végre egy igazi irodalmi este volt a színházban és a színház részéről a legjavából való. Hogy minden művészet képviselve legyen, a halott festő hagyatékának tárlatát Tibor Ernő műveiből állították össze. A darab díszletei szépek, újszerűek.

Szabadság 1910. november 4.

(u.)

528.

ORVOSOK A BONCKÉS ALATT

529.

NAGYVÁRADI DOLGOK

III.

Kabaré és mozi

A színházon kívül — hony soit qui mal y pense — még egyéb szórakozási helyek is akadnak Nagyváradon. Bár őszintén szólva, a színházban lehet legjobban szórakozni. Például egy igazán, de

igazán komoly dráma előadásán. Az ember összeszámlálja, hogy hány páholy üres, hogy hány potyajegy tapsol a földszinten, hogy hány szereplő beteg és hány intellektuelinek vérezik az orra és kész a szórakozás, sőt multság. Operettnél különösen lehet szórakozni. Az ember egyszerűen összeolvassa, hány régi, jeles és klasszikus muzsikustól hány számot lopott a világhírű szerző és ezzel egész nyugodtan elszórakozhatik éppen éjfélig, ha premierről van szó, fél tízig, ha ötvenedik előadást ünnepel a színház. Mert a siker mértani arányban fogy!

A színházon kívül azonban — különösen elsején és hónap végén — van még egyéb szórakozóhely is. Itt van például a kabaré. Cabaret Bonbonnière éjfélig és ha tovább is fönn tetszik maradni — Cabaret Blanc et Co. kivilágos kivirradtig. Ez Kondor Ernő műve, az ő lelke rajta, hogy Nagyvárad aranyifjúsága ismét nem fekszik le éjjelkor, mint eddig sem tevő, sőt nem fekszik le hajnalban sem, mert csak hajnal után fekszik le és dől be, mint a krónika írja igen helyesen. Mi van a kabaréban? Minden és sok egyéb, mint egy szellemes angol író (esetleg francia) igen helyesen jegyzi meg. Van ott magyar énekesnő, de nem sokáig (legfőleg tíz óráig), van ott francia, angol és északi excentrique, van ott elefánt és gyökér, szerencsén és néger, hulló falevél, mezelen táncosnő és Vízkereszt, vagy amit akartok minden.

Minden művelt ember, aki megúnta vagy végignézte Shaw, Goethe, Ibsen vagy Guti Soma, Ohnet vagy Bíró műveit, némi kárpótlás, esetleg megtisztulás, görögül katharxis érzésével ül le a Bonbonnière fehér asztalai mellé, hogy igazán elszórakozzék szép nők táncain és csúnya férfiak kuplén, amelyek egészen nem diszkrét dolgokról szólnak bizony!

A Cabaret blancheról nil, nisi bene, mert ezt sohasem láttuk, hiszen szegény kispolgári emberek legalább is éjjelkor lefeksznek vagy föl se kelnek!

De most hirtelenül siessünk át, még éjjel előtt a moziba, ahol — akár igazi mozi az, akár kávéház vagy egyéb — valóban drámái dolgokat lát az elfogulatlan szemlélő. Most már színes mozgóképek mutatják be a drámákat, melyek minden művelt színpadot bejártak. Mindig akad azonban egy vagy két levél, amelyek a darab lényeges fordulópontját világítják meg egy kissé szemrontóan. Ez a levél, ez a modern mozidráma monológja! Mikor jön már a kinematografikus színjáték Ibsenre, aki merész, sőt forradalmi reformjával eltörli a monológot, azaz a levelet, mint olyant és helyébe valami egyebet tesz, valami

újat, modernet, noch nie da gewesen. Addig is, különösen a rövidlátó nézők, várakozással nézzük a filmek ideges gyorsasággal mozgó képeit.

Szabadság 1910. november 6.

(j.)

530.

BALKÁNI HERCEGNŐ

531.

A MAGYAR TANÁRSÁG

A magyar tanárság hatalmas példáját adja most annak, amire a jövő nemzedéket neveli: a lelki fegyelemnek. Csak az igazi kultúra birtokában, csak a valódi tudás és igazság öntudatával lehet egy társadalmi hivatás és pálya egyetemes demonstrációja ilyen minden bírálaton felülállóan komoly, meggyőződésteljes és imponáló. Csak a lélek és műveltség fegyelme teremthet ilyen nyugodtan szuverén falankszot, mint amilyent most a magyar tanárság alkot. Türték, elszenvedték sokáig a hivatalnak packázásait, a tudatlanság gőgjét, a tömeg gúnyját, de most egyesült erővel, a szolidaritás és jogosság érzésének és gondolatának acélos erejével megmozdultak és higgadt szózatuk visszhangot vert az egész országban, ahol csak tisztelete van a műveltségnek és az igazi munkának. Kalapot kell emelni e gyönyörű, ez emberien szép látvány előtt, kalapot kell emelni az előtt a testület előtt, amelynek tagjai, íme, még gazdasági jogos érdekeik harcában is a nemes önmérséklet példáját adva vonulnak föl. Nem mutogatják kacéran és részvétrehangolóan valóban mély és titkolt sebeiket, de az ész és jog érveivel bizonyítják igazságukat, amelynek győzelmétől legfőbb szellemi és erkölcsi javaink függenek. A magyar tanárság új hangot és színt vitt be szociális harcaink tűzvonalába: tompított ez a hang és szürke ez a szín, de színigaz és becsületes. Az ilyen proklamációk diadala egyúttal a magyar kulturális érdekek sikerét is jelenti. Akik itt szót kérnek és igazukat védik, azok nem félszeg és egyoldalú lények, hanem öntudatos, okos és rokonszenves krémje a magyar szellemi arisztokráciának.

Szabadság 1910. november 9.

-u.

532.

VÁLSÁG OPERETT-ORSZÁGBAN

533.

BÓREGÉR

534.

BEULEMANS KISASSZONY HÁZASSÁGA

535.

NAGYVÁRADI DOLGOK

Nők a kávéházban

536.

SÉTA A SZÍNHÁZ KÖRÜL

537.

TOLSZTOJ A KOLOSTORBAN

Tolsztoj eltűnt és megtalálták egy ódon és szegényes kolostorban, távol a jasznaja-poljánai kastélyától, kétszázötven mérföldnyire Moszkvától, amely számára a legközelebbi kultúr-állomás, a rengeteg orosz síkság közepén. Most már tudjuk a magyarázatát is az önkéntes száműzetésnek: Tolsztoj új életet ment keresni, amelyben megtalálja a harmóniát a külső világ és a maga különös, belső világa között. És ezt a harmóniát a kolostorban találta meg. Csudálkozhatunk-e ezen? Nekem úgy tetszik, hogy az ő főséges, héroikus életdrámáját nem lehetett volna stílszerűbben befejezni. Stílszerűbben, de nem kell theatrális értelmében venni ezt a szót.

Az újságolvasó nem először találkozik az agg poeta panaszával a környezete ellen. A túlrafinált kultúra megvetésének és az ősemberi szegénységnek az apostola egy puhán, melegen, európai komforttal berendezett kastélyban élt, körülvéve egy valóságos udvartartástól, amelyből a titkár és az angol-francia társalgó sem hiányzott. Szobájában gramfonok, telefonok és írógépek harsogtak, berregtek és csörömpöltek a fülébe naphosszant [!] és szegényeit goromba portások kergették el a kapuja előtt.

Itt, ebben a világban nem is találhatta meg azt a másikat, amely a Krisztusi mondás szerint nem e világból való s amelynek ő őszinte, átérzéssel és szeretettel teli hívője volt. Neki el kellett mennie s hogy egy *kolostorba* ment, ez csak látszólagos ellentét az ő elveivel szemben. Az efemer, az anyagias, a nyomorult külsőségeknek élő napvilág gyűlölete, vagy ártatlan nem ismerése itt bizonyosan megvan, a szelíd és csöndes apácák között. Az egyszerűség és való szegénység itt tisztán, őszintén, póz és megjátszás nélkül állanak előtte és a hit is közös, a misztériumok is kedvesek és gyermekesek és ez mind jól eshetett a próféta hiábavaló küzdelmekben elfáradt öreg szívének.

Szabadság 1910. november 15.

538.

A RUBICONON INNEN

539.

MUZSIKA ÉS KÉPEK

— Nagyváradai dolgok —

Utazásunkban Nagyvárad körül elérkeztünk a koncertek és premiérek kellős közepébe. Most már itt a szezon, itt van újra a maga egész nagyváradai teljességében. Megvolt az első nagy hangverseny és megvan az első forró premiér. Nagyvárad eddig mintha az irodalom városa lett volna. Legalább az írók ezt mondták a közönségnek. Ady, Biró és mások innen mentek föl magyar irodalmat csinálni. De most már kezd Nagyváradon a zene is jogot követelni. Muzsikások és smokkok rajongása kezdi föllendíteni a város zenei életét. Hát hiszen muzsikától eddig is hangos volt Nagyvárad különösen éjjel. Már mint cigánymuzsikától.

Biró Lajos vidéki történetében például, amely most megy a Magyar Színházban és amely Nagyváradon, ebben a redakcióban fogamzott meg az író érdekes agyában, ugyancsak nagy szerepe van a cigányzenének, a duhaj nótának. De persze a cigánymuzsika mégis csak parlagi művészet és egy ilyen nagy és modern városnak, amilyennek Nagyvárad tudja és tartja magát, ez biz nem elég az érző és művelt kebelnek. A körösparti metropolis Burmesterre, Kubelikre, Vecseyre vágyik és Beethoven,

Csajkovszky, Liszt és a klasszikus és modern zene többi nagyságának hangjaira figyelmez.

Persze, az ilyen magas zenei élvezet csak egy, szezononkint legföljebb öt kávéskanállal kapható itt Nagyváradon. Mert bizony ha az ember Haydnt akar, akkor kap ugyan Haydnt, de csak a Muzsikuleányban. (Az igaz, hogy a felsőbb régiókban ez a Haydn sokkal népszerűbb és ismertebb, mint például az igazi Haydn Bécsben.) Ha pedig operai muzsika kellene, mondjuk Puccini színes és finom ötletei, hát akkor itt van nekünk a Cigányszerelem Lehárja. *Se non è vero, è ben trovato*.

De azért titokban kezd már forrani, pezsegni, intenzíve hatni a nagy, a komoly, a klasszikus és klasszikusan modern muzsika is Váradon. Vannak már kvartettek és a színházi zene is, amióta például Mihályi énekel, kezd a magasabb iskolából is adni valamit, legalább egy kis ízelítőt. A színházjáró-közönség természetesen az operettmúzsa zenei revelációira zsúfolja a házat majdnem minden este.

A zene mellett a képek is kezdenek hódítani és súlyos pénzeket jelenteni Nagyváradon. A Művészház megalakulása és a tárlatok egész serege ugyancsak a piktúra felé terelte a művelt és különösen a gazdag emberek figyelmét. Most már hála az égnek és egy pár talentumos piktorunknak, nem csaphatják be a „nagyérdemű műpártoló közönséget” holmi ódon olajnyomatokkal és egyéb giccsekkel. Többé nem varrnak az intelligencia nyakába ötért mázolás és többé nem lehet szobafestészettel imponálni.

Nagyvárad gazdagodik és a gazdagság, a gazdasági jólét akaratlanul és önkénytelenül az ízlés, az igények emelkedését, finomodását segíti elő minden téren.

Kár, hogy Nagyváradon még mindig kevés a nyilvánosság rendelkezésére álló festmény és egyéb képzőművészeti alkotás. Bihari Sándor nagy falfestménye a városházán, Feszty Árpád millenáris Zsolt-képe a vármegyeház nagytermében, a Régészeti egyet múzeumában egy pár szép és régi kép, egy-két szobor (Nagyvárad nagyon kevészobrú város), ez minden, amit a közönségnek szántak. Notabene: a Régészeti egyet múzeuma olyan érdekes és értékes gyűjtemény, hogy erre utazásunkban még visszatérünk.

Szabadság 1910. december 4.

(j.)

CIGÁNYSZERELELEM

A Szigligeti Színház premierje

ÚJ KÖNYVEKRŐL

A könyvek szezonja is megkezdődött. Soha annyi könyv nem jelent még meg karácsony előtt a magyar könyvpiacra, mint az idén. Ha ez azt jelentené, hogy soha annyi könyv olvasó nem volt nálunk, mint most, akkor a magyar könyvkultúra teljes diadaláról beszélhetnénk. Sajnos, a valóság az, hogy könyvet minél kevesebbet olvasnak az emberek. Egyszerűen nem érnek rá, mint a bánatosan okos Ambrus Zoltán mondatja egyik finoman kigúnyolt alakjával: a nagy szellemi elfoglaltság miatt. Ma, mikor a revük és lapok kora virul, ma, mikor a színház kezd egészen elválni, felszabadulni az irodalom, sőt a művészet gyámsága alól, mikor tenger a költő és unikum a jó költemény, ma igazán nagy optimizmus kell ahhoz, hogy a könyvek sokaságából az olvasóik számára következtessünk. Kevés az igazi olvasó nálunk, de a kevés számára érdemes írni az igazi íróknak.

Újabban különben a kiadók kezdenek segíteni az igazán érdemes írókon: modern gyűjteményes könyvvállalatok létesülnek és pedig jelentékeny sikerrel. Olcsón jó írókat adnak, ha nem is mindig a legjobbakat és ha nem is éppen a java termésükből. De legalább válogatni lehet és találni lehet érdemes dolgokat.

Így indult meg a Modern Könyvtár,* amelynek félév óta már egész kis kollekciója van modern írók műveiből. Magyarok és idegenek egyaránt elég jó válogatással szerepelnek a Kozma Lajos címlapjával ellátott csinos füzetekben. Kiválik a Magyar költők sorozatának első füzeté, amely Kosztolányi Dezsőtől A szegény kis gyermek panaszait adja. Ezt a versciklust a kritika egyértelmű magasztalással fogadta és méltán. Annál kevesebb elismerésre érdemes a másik magyar költő, Peterdi Andor versgyűjteménye. Banális és utánérzett versek ezek, művészet és erő nélkül. Náday Pál és Szini Gyula egy csomó értékes tárcájukat gyűjtötték össze és különösebb érdeklődés előzte meg a híres és divatosá váló Henri Bergson filozófiai alapvetését. A Renais-

* Szerkeszti Gömöri Jenő. Budapest. Egy füzet ára 40 fillér.

sance című folyóirat saját külön filozófusa Aszlányi Dezső, akinek két díszes és vaskos kötetben jelentek meg bölcselkedő írásai Világszerelem és Új evolúciók hangzatos és divatos címen. Szerzőjük bizonyára mélyen meg van győződve, hogy az ő eszméi nyomán most már regenerálni lehet az egész világot. Ezen eszmék azonban nem annyira bölcses és mélyek, mint inkább ismeretek és unalmasak. Kevesebb pretenzióval, de annál súlyosabb fegyverzetben jelenik meg Domokos László szegedi fiatal író új könyve.** Ez a könyv igazi tudással és művészettel megírt kritikája a mai Magyarország politikai, társadalmi, gazdasági viszonyainak. Komoly és becsületos, amellet egyéni és erőteljes szociálpolitikus első, jelentékeny és sokatígérő stúdiuma ez a szép, igaz könyv. Valóságos tett ez, mint minden valóban hasznos írás. Várjuk a folytatását.

Jellemző, hogy míg bukott színdarabokról, rossz költőkről és a kulturális élet annyi más fattyúhajtásáról annyi és oly sok üres szó esik, addig magvas és jelentősen komoly könyvek mellett némán halad el kritika és közönség egyaránt.

Szabadság 1910. december 7.

(j.)

542.

KARÁCSONYI LEVÉL

A szíves olvasó karácsonyfája alá nem illik súlyos tárgyakat, nehéz problémákat tenni. A karácsony, mint minden igazi ünnep, amolyan rekreáció, az élet nagy és — sajnos, többnyire rövid betegségéből lábadozik ilyenkor az emberfia és szereti könnyűnek, kellemesnek látni a világi dolgokat. A karácsony maga egy szép és örök kriszkindli ajándék a nagy és kis gyerekeknek, amelyet jó szívvel ad a könyörtelen sors is és örömmel fogad mindenki a földön.

Az olvasó karácsonyfája alá tehát afféle édes, könnyű és tarka szellemi bonbonokat, aranyfüstös prezenteket kellene tenni. Hadd legyen egy napra legalább ironia és szatíra, csípés és vágás nélkül a vonal alatti aktuális bölcselkedés, hadd tegyen a fáradt bölcselő csörgősipkát szomorú fejére és hadd varrjon nagy, piros szívét az ötletek tarka harlekin-köpenyére.

** Domokos László. Magyar imperializmus. 1910. Budapest.

Legyen ma jó még a kritikus is, a társasági és művészi élet fanyar és elégedetlenkedő, mindent bíráló és mindig félreálló figyelője. Legyen ma igazán aranyos a közönség, igazán kiváló a színész (akit néha csak a „szép” díszítő jelző illet és aki ilyenkor mondja a kritikusnak: „Maga csúnya!”)

Legyen ma kalács és kedveskedés, legyen ma béke és áldás, adjunk és kapjunk bocsánatot kölcsönösen, mint a római tárcaíró, az öreg és kedves Horác mondotta. Igaz, hogy neki villája volt a római Püspökfürdő mellett és állandó számlája a mecénása, bizonyos nevezetű Maecenas bankjánál.

Tehát: a karácsony szép ünnep, kivált ha fehér, némely gyermekek ilyenkor rovocédulát visznek haza és képeskönyvet kapnak. A költők már megírták és olvassák a karácsonyi verseiket, az agglegények egy tucat meleg otthon tűzhelyénél melegednek és a primadonnák naponta háromszor alakítanak. Az újságok lepedői pedig annyi hírt és dicsőséget árasztanak, hogy az olvasó alig győzi olvasni.

És jönnek az interjúk és újra megtudja mindenki, hogy Zsigmondi Anna sokkal ötletesebb, mint Willner és Bodansky együttvéve, hogy Gózon Gyula állandóan a legmélyebb filozófiai problémákon töri a fejét, hogy Bihari Böske titokban lírai költészettel foglalkozik és szerelmes verseket ír Hozzá címen, csak nem tudja, hogy ki lesz az, akihez most ír és így tovább.

Különben az idén igazán sok embernek van szép karácsonya. Például a magyar kormányoknak, amely azonban csakugyan nem ér rá a munkától örülni.

Lukács László bizonyosan hosszú számoszlopokat állít a maga és a nemzet karácsonyfája alá és ez nem is olyan prózai és szürke dolog, mint a fantáziától mentes emberek gondolják. A számok tudománya és a zene művészete rokonok, és vannak a számoknak nagyszerű és fanatikus bűvészei, akik a hosszú és rideg sorokból a jövő biztató zenéjét hallják kicsendülni.

A jövő zenéje: bizony ez a muzsika így karácsony éjszakáján azt mondja nekünk, mai pásztoroknak és királyoknak, amit ama angyali ének és zene, egykoron a tér és idő távolában a betlehem-i jóindulatú embereknek. A karácsonyi álmok többnyire a jövőre vonatkoznak. A gyerek, belefáradva a cinkatonák háborúiba és a képeskönyvek tarka világába, a szent éjszaka fehér párnáin tábornoknak vagy más vágyaiból kinövő nagy embernek álmodja magát.

A kis Jézus mindnyájunk párnája alá odateszi most a marsallbotot: álmaink ígérétét. Szentgyörgyi Márta bizonyosan leg-alább is Márkus Emmának álmodja magát és Turányi se adja Odry Árpádon alul. Jól teszik, hiszen övék az ifjúság és a jövőndőség. A fekete betűk kóbor lovagja örül, hogy egy napra leteszi tollát és nem kell álmodnia semmit. A nap lovagjának álma és ideálja: aludni álomtalanul. Az ő karácsonyfája alá különös és izgalmas ajándék kerül: a saját ajándéka, az ő piros vére és fehér álma fekete ólombetűk alakjában.

Ebből az ólomból önt ő tüzes és formás figurákat, amelyek másoknak jósolják meg azt, ami jönni fog. A kis, újságbaformált ólom katonák — mint az Andersen gyönyörű meséjében — szépen elindulnak a kor nagy folyamában, mennek mendegélnék és néha feltüzelik őket, de néha ők lopnak tüzet, reményt, vigaszt, szenzációt idegen, ismeretlen, mégis rokon szívekbe. Menjetek békével, ólomkatonáink!

Szabadság 1910. december 25.

Jim

543.

SZÍNÉSZEK ÖNMAGUKRÓL Karácsonyi stílusgyakorlat

1911

544.

SOROK NYÁRAIRÓL

Ez a prózám egyike a leglíraibb írásaimnak, a nagy, személyes öröm miatt: végre írhatok Nyáirairól, az egyetlen magyar színészlől, akiről fő[n]tartás és színházi politika nélkül, csak rajongással és gyönyörűséggel tudok beszélni. Életemben annyi rossz színészlől annyi jót kellett írnom, míg végre egy jó színészlől, egy legjobb színészlől, akiről eddig, egyszer, csak rosszat írtam, megmondhatom: hogy ő az, akinek szerepet szeretnék írni, nagyot nekivalót, egy mámoros és dicsőséges színházi este (ha csak egy este lenne is) bizonyos reményében. Nyárait nem a színpadon szerettem és csodáltam meg először, hanem egy kávéházi éjszakai

beszélgetés intellektuális és magányos óráiban. Azóta Nyárai, az ember, úgy érdekel, vonz és hat reám, mint csak a legjobb vagy legkülönbek. Nyáraitól, a színészről, ugyanez a véleményem. És ezt természetesnek tartja mindenki, aki tudja, érzi, mi a művészet, az igazi.

Színházi Újság, 1911. január 1.

Juhász Gyula

545.

KÉPTELEN LEVELEZŐLAPOK
HENRY BERNSTEIN ÚRNAK, PÁRIS

546.

BRÓDY SÁNDORRÓL

A Medikus mai bemutatójához

Ambrus Zoltán írja Daudetről, a francia Dél e bájos és izmos fiáról, hogy keveset tanult, de mindent tudott, amit csak az ő élettől gazdag és meleg művészete megkívánt tőle. E találó mondás a mi kiválóképpen eredeti Bródy Sándorunkra is igen találó. Valóban, ez a szinte túlságosan ideges és izmos magyar temperamentum az istenáldotta ősi erejű íróművészek azon gyér csapatából való — egyre pusztuló, egyre inkább megbecsülnivaló bölények a modern irodalom nyírott angol és francia parkjaiban — akiknek már bölcsőjében ott rejtőzött a goethei mondás: Greift ihr hinein ins volle Menschenleben! Igen, a teljes, a forrongó és forró emberélet útvesztőibe vetette magát a fiatal Bródy Sándor és az élet delejes áramától kapott mindig ütést, impulzust, buzdítást és lendületet, hogy művészetre váltsa föl az élet aranyfájának minden termését, minden ajándékát, az áldásosat és az átkosat egyaránt. Bródy Sándor nem igen virrasztott könyvek mellett, ő nem az a bizonyos irodalmi író, aki a papíron éli át mindazt, lázasan vagy sápadtan, amit az élet a művésztől gyakran megtagad. Ő nem, Bródy Sándor azok közül az egész emberek és egész poéták közül való, akiknek lírája mindig az élet tavaszi viharától vagy őszi szeletől kezd zsongani, zengeni, egész, öblös és meleg hangon, mélyen, hatalmasan, minden más emberlélek élethárfáját visszhangos zengésre indítva.

Igen, a líra szó kevés mai prózairónk jellemzésénél olyan jogosult és kellő, mint éppen a Bródy Sándor műveiről szólván. Nem kieszelt és megkomponált hangulatokat értünk itt líra néven, nem afféle érzelmi szöveget, amelynek jól megcsinált hazugsága a talmi iránt fölötté fogékony tömegekre — különösen színházi tömegekre — gyors és múltó hatással van, mint a reflektorok fényhatása, mint a kulisszák tarkasága, — ó nem, mi arról a líráról beszélünk, amely, mint a lélek a testben, mint az illat a virágban, láthatatlanul, de átható és pedig mindent penetráló erővel és lényeggel jelen van a valódi, a komoly, a maradandóság súlyával bíró művészsalkotásoknak egészében.

Ez a líra, a Bródy Sándor lírája egy kivételesen fogékony, egy idegesen érzékeny emberlélek és egy minden örömet és szenvedést átfogó emberélet legmélyéről zendül felénk és tovább zeng, folyton mélyülve, erősödve, gazdagodva, a könyv olvasásán, a színházi este képein túl — és egyszer csak azt vesszük észre, hogy legszebb élményeink között él tovább, tovább, mindig, mint egy édes csók, egy ragyogó mámor, egy meleg, szívigható, férfias kézszorítás.

Bródy Sándorról is teljes joggal el lehet mondani, hogy ő poète des humbles, az alázatosok költője. Érzése, ez a nil humani alienum, ez a semmi emberitől távol nem álló, sőt minden igazán emberit szívére ölelő érzés, a poéták ösztönszerű vonzódásával viszi őt a megalázottak, az árvák, a szegények, a kicsinyek és szomorúak felé. A nábobok jótékonyak a világi hiúság parancsa szerint, a lelki nábobok, aminő Bródy Sándor, pazar és jókedvű adakozók a szívük, a vágyaik, a költővultuk parancsa szerint. Bródy Sándor így lesz a mai magyar nyomor költőjévé. Így ad hangot a dadák, a tanítónők, a medikusok, az élet árvái és özvegyei ma még erőtlen és fáradt, szinte reménytelen panaszának. Ez a nagy, szinte gyermeki — mert hiszen poétai — jóság teszi azután, hogy Bródy Sándor újabban csupa szép és jó véget szán az ő szegény és szenvedő hőseinek. A Lázárokat, legalább a világot jelentő deszkákon, bőkezűen és mosolyogva hívja az élet lakomájának terített asztalához. A művész hideg és kemény, tragikus elgondolásait így enyhíti meg, így teszi puha bársonyossá az ember, a költő szeretettel formálgató, részvétellel operáló jobbkeze. Bródy Sándor egy nagy, emberszerető Rubin orvos.

Fantaszta ez a mélyszemű magyar író, aki nagyon is jól ismeri az életet. Bródy Sándor egy romantikus, aki nem elgondolja, de

átéli kalandjait és frásaiban, műveiben már a megbánás és megértés szavaival, bölcsen és lemondással temperálja, gyöngéden kibékíti őket. Egy életművész, aki nagy és titkos tragédiája után idillekről álmodozik. Falusi házak és diáktanyák vonzzák képzeletét. Levendulás, olajnyomatos, öreg karosszékes és spinétes interieurök, de az asztalfiában elzárva ott pihen egy régi revolver, amely valamikor egy szív forró dobogását akarta elcsitítani.

Azóta rozsdás és csöndes lett, mint az emlékek a szív fenekén.

Azóta magától, az élet egyenletes és mindent kiegyenlítő ritmusa révén szép csöndesen csitulni kezdett ez a túlon túl temperamentumos, lázas és ideges szív, a Bródy Sándor szíve, de ez csak újabb gazdagodást és harmóniát jelent a mai magyar irodalomnak. Gyönyörűség elnézni Bródy Sándor deresedően is férfias, álmodó és mégis energikus fejét, amint egy viharos tavasz és termő nyár után az ősz gyümölcseiben gyönyörködik.

Nagyváradai Napló 1911. február 26.

Joó György

547.

A MEDIKUS

(Bemutató előadás a Szigligeti Színházban)

548.

HORVÁT HENRIKRŐL

A magyar invázió, amely eddig leginkább ügyes, szellemes és európai színpadokon is életképes magyar színpadi termékekkel szerzett külföldön is csengő nevet, de leginkább mindenütt kedvesen csengő tantiémeket, egy idő óta nemesebb fémek csengését is megszólaltatja a művelt nyugaton. Mert őszintén szólva, a színpadi siker mindenütt a világon inkább a gazdasági, mint az igazán szellemi valuta szempontjából jelentős eredmény. Ibsen és Hauptmann a siker színpadi értelmében még mindig szerényen háttérbe vonulnak a Flers és Caillavet, a Bernstein és egyéb cégek elől. Mindenesetre a magyarok külföldi színpadi sikereinek örülni lehet, különösen, ha valódi írői értékek is győznek, amiket Molnár Ferencnél például gazdagon megtalálhatunk.

De most más értékek, más zenék is kezdenek diadalmasan szárnyra kelni és csengeni a magyar invázióban. — Az új magyar

líra (elsősorban természetesen Ady Endre) új hangjai és színei, meggazdagodva a német nyelv egy elsőrangú mesterének muzsikáló és festő erejével, a Horvát Henrik egyéni művészetével, egyre jobban teret és lelkeket hódít a német irodalmi fórumokon. A Pan, a Sturm, a Tag, a Zeit előkelő és exkluzív hasábjain és a magyar szellem fegyvereivel harcoló Jung Ungarn lapjain folyton jönnek rendkívüli művészettel fordított magyar költemények, amelyeknek elismerten kiváló átköltője a magyar, sőt, mint egy idő óta, Hatvany Lajos emlékeztetése óta észrevették, nagyváradi Horvát Henrik. Ez a mi kedves és szerény nagyszerű emberünk az egyetlen külföldi hírnevű nagyváradi magyar, ami bizonyára van olyan érdem és jelentőség, mint, mondjuk, egy országgyűlési képviselőség vagy mondjuk, egy bankdirektorság. Igaz ugyan, hogy Horvát Henrik egyáltalán nem él ezzel a kiváló szellemeknek járó privilégiummal, neki ebből csak az a bizonyos splendid isolation, a lélekbeli magányosság és megnemértés jutott. De azért nem kell egy pillanatig sem gondolni, mintha ő a mellőzött és félreértett zsenik közé tartozónak érezné magát. Finom és előkelő szerénysége, egy kivételes intellektus gazdag humora és szelíd iróniája s egy, az élet szépségeit a lelki, a benső forrásokból élvező ember harmóniája nem engedik, hogy olcsó bánattal nézze, mint forog körülötte a kis és ravasz emberek körhintája az élet és hiúság vásárján. Különbözik is Heinrich Horvát nem csupán mint műfordító tartozik legkulturáltabb művészeink közé, de mint eredeti poéta is. Nemrégien jelent meg a berlini Sturm-ban három finoman megstilizált vers Heinrich Horváltól e címen: *Lieder aus dem Chinesisen*.

A verseket a bécsi Fackel, a Karl Kraus híres lapja is átvette, ami szokatlan megbecsülés jele. A Hét azután az egyiket név nélkül, magyar fordításban közölte. Nem tudta, hogy ezek Horvát Henrik eredeti versei, kínai motívumokból szőtt pompás, színes, gazdag egyéni álmok, akár Fernand Gregh japán dalai, vagy Arno Holz rokokó költeményei.

Horvát Henrik, a műfordító, legnagyobb jöltevője a magyar költészetnek a külföldön. Annyi kontár, bár jóhiszemű tévedő után végre egy biztoskezü, egy tökéletes művésze a német nyelvnek, aki legtöbbször nem csupán kongeniális az eredeti magyar költővel, de akárhányszor több színt és finomabb árnyalatot ad a versnek, mint maga az első poétája. Molnár Ferenc szerint Keszler József az anekdotával úgy bánik, mint Paganini a hegedűvel. Horvát Henrik a műfordításnak egyik legvirtuózabb, egyben

leglelkesebb Paganinije. Valóban, muzsika az ő német nyelve, a legegységesebb, a legmodernebb német nyelvmuzsikák közül való, mint ahogy maga Horvát Henrik is pompás zenész, aki egynémely klasszikust hasonló kifejező erővel interpretál a zongorán, mint ahogy a poétákat, a Baudelairet és a modern magyar lírát a műfordítás hangszerén. Nagy és nemzeti kultúránk szempontjából oly igen jelentős terve: egy mindenképpen gazdag és értékes magyar költői antológia az ő német átköltésében a kuruc költészet remekeitől egészen a legújabb nemzedék új verseiig, kezd lassan megvalósulni.

De addig is büszkén és hálásan vegyük tudomásul, hogy ő Nagyváradé is egy kissé és a rohanó város zajában és tarkaságában egy magányos, csöndes és szerény emberünk, távol a profán lármától, a magyar kultúra egy szép és dicső ügyében fárad.

Ezeknek a soroknak illusztrációjául álljon itt Horvát Henrik gyönyörű kínai verse.

A tavasz szép volt; fiatal leánnyal
Aranybort ittam fiatal ligetben.

A nyár egy ünnep; déli napsütésben
Virágos réten bogarak daloltak.

Az ősz minket lombos ladikba[n] látott,
Vörös ecetfák álltak őrt a parton.

A tél azonban a regék világa,
A halk idő. Most álmodunk a fákról,
A vörös őszeletről és a kék tavaszról,
Méhzümmögésről, kacagó virágról
És hópihékről, melyek csendbe hullnak
S némán terülnek... nézd az ablakunkban
A hallgatás ezer virágát.

Nagyváradai Napló 1911. március 5.

Joó György

SZIGLIGETI

— Születése évfordulóján —

A Szigligeti Színház igazgatójának okos és nobilis ötlete volt, hogy Nagyvárad irodalomtörténeti nevű írófiának, Szigligeti Edének születése évfordulóján legkedvesebb színjátékát, Liliomfit, a legaranyosabb magyar színésszel, Rózsahegyi Kálmánnal Szellelmi szerepében, újra színre hozta. Akik Szigligeti Liliomfiát lelkes és avatott előadásban — amilyen a Szigligeti Színházé és a Rózsahegyié — látták, azoknak erősen és mélyen érzniök kell, hogy ennek a darabnak színrehozása és állandóan műsoron tartása korántsem a pusztá kegyeletnek egy kissé rideg és sablonos ténye, sőt ellenkezőleg, igazán érdekes kulturális cselekedet és hálás színészi föladatok alkalmá is egyúttal.

Szigligeti Ede írói jelentőségéről életében és halála után igen sok és igen különböző vélemény hangzott el a legjelesebb kritikusaink tollából, de egy érdemét, egy kiválóságát a legelfogultabb vagy a legszigorúbb mérlegelés sem vitathatja el, azt, hogy Szigligeti par excellence hatásos és hivatásos színpadi szerző volt, aki a magyar irodalomban, kétségen kívül, korában páratlanul álló hozzáértéssel tudott állandó repertoárt teremteni darabjaival és annyi kiváló utód dicsősége és hanyatlása után e derék úttörő műve még mindig megtartott annyi energiát, hogy az új idők szellemében és stílusérzékével felújítva, néhány darabjával derekasan megállja a helyét és nemcsak egy letűnt kor avult bájával, de állandó színpadi értékekkel is hat a mai közönség lelkére. Ennek világos bizonyosága, hogy a Liliomfi, A mama és egy pár pompás bohózatának fővárosi repríze új érdeklődést és sikert szereztek Szigligeti színpadi talentuma szerencsésebb megnyilatkozásának.

Bizonyos, hogy Szigligeti elsősorban a színpad embere és darabírója volt és csak másodsorban és kis mértékben annak poétája. De erős ösztöne mindig eltalálta a közönség ínyére valót, a közönség érzését és képzeletét élénken foglalkoztató témákat és formákat és néha szerencsés óráiban a mindenkori közönségét is, nem csupán az akkori időket.

De csak akkor, ha kissé szűkkörű és éppen nem mély tehetsége az írói aurea mediocritas józan, okos és mindig ízléses határait betartotta. Mihelyt a mélység és magasság tragikai utait kereste,

mihelyt a kedélyes és derűs, az érzelmes és jóleső polgári realitás magyar talaját elhagyta, azonnal hideg és élettelen merevségű alakoknak adott létet, amelyek úgy bolyongtak az iskolás esztétika ködös formulái között, mint az eltévedt Ádám a világűrben. Mennyi szívből fakadó, egészségesen mulatságos, kellemes és aranyos figura és helyzet adódik például Liliomfiban és mennyire a régi iskolakönyvek poros levegője árad a Világ ura és más tragédiájából.

Bohózati leleménye és ereje oly eredeti és oly gazdag, hogy egy Nestroy sem átallott meríteni belőle, mint bécsi Anteus, a magyar földből és valóban nem pusztá szólam, hogy ez a hihetetlenül termékeny magyar író, ez a Kotzebuet és Lope de Vegát megközelítően produktív talentum egész korszakának magyar színpadát ellátta eredeti darabjai tarka tömkelegével.

Ami igaz szimpátiánkat teljes mértékben Szigligeti Ede felé fordítja, az színpadirodalmi számos kedvessége mellett az a vonása, hogy ő kora becsületes demokrata eszméinek és törekvéseinek hűséges hirdetője, erős és hódító harcosa volt. Az 1842-ben, Petőfi Sándor első megszólalása esztendejében a Nemzeti színpadára zajos sikerrel bevonuló Szökött katona nem csupán egy problematikus műfajnak, a népszínműnek első jelentkezése, de egyszersmint — és ez több és mélyebb jelentőségű érdem, az irodalom szempontjából is — a demokratikus nemzeti érzés első lángoló és panaszos fölkiáltása is a világot jelentő magyar deszkákon. Szigligeti népszínművei egy fölszabadulásra váró és fölszabadulásáért harcoló társadalmi osztály színpadi fegyverei. És pedig diadalmas fegyverei. Ez több, mint irodalomtörténeti jelentőség, ez nagy emberi érdem, amely Szigligeti Ede alakját melegebbé, élőbbé teszi előttünk. A Liliomfi pedig . . . önkénytelenül Reinhardték utánérzéssel stilizáló rendezett művészetére gondolunk, amellyel a Szigligetivel egyívású, egyértékű és vele nagyon rokon temperamentumú, osztrák Nestroy egy régi posséját zajos világsikerrel fölújították pár éve és Budapesten is eljátszották. Valahogy így kellene felújítani, fölfrissíteni és az Erdélyi igazgatótól sokszor tapasztalt áldozatkészséggel fölkecsíteni a magyar Nestroy bájos és játékos kedvű alkotását, a Liliomfit is. Színésünk van hozzá elég és megfelelő és ha ez megtörténnék, akkor egészen csorbítatlanul lerónánk a hála adóját Nagyvárad jeles fiának, aki kora színpadának mindent, amit színházi ember adhat, bőven adott, hiszen volt kardalos, titkár, dramaturg, szerző, igazgató a Nemzeti Színháznál és még az

utókornak is juttatott egy nagyon is megbecsülendő ajándékot: szelíd és becsületes lelkének egy szerencsés órákban kigondolt játékát: a még ma is kacagtató és egy rég letűnt világ hangulatát elevenen földéző Liliomfit.

Nagyvárad Napló 1911. március 9. .

Joó György

550.

BIRÓ LAJOSRÓL

Kegyetlenül kemény és éles profilja van, de melegen és bánatosan csillogó szemekkel.

Első látásra csupa öntudatos és dacos föllépés, a támadó és bíráló egyéniség biztosságával és mégis, ha beszélni kezdesz vele, lassankint egy végletekig udvarias, sima és előkelő férfi igézete alá jutsz. Megszereted, de ki nem ismered. Biró Lajos egy nyugalmas és előzékeny forradalmár. Egy, a formákat betartó lázadó. Feltörekvő és új rend embere ő, annak friss erényeivel és hibáival. De új rend embere, akié a jövő. Ezt tudja, ezt érzi és, mivel a lelke mélyén szunnyadó lírikus rejtőzik és egy igazi úr él, éppen ezért szépen, udvariasan kivárja a maga sorát mindig, sikerben, eredményben, fejlődésben, az élete és művésze minden ügyében. De nem enged, ha érzi a jogát.

Biró Lajos hibái szorosan hozzátartoznak az alakuló új idők és irodalom programjához. Kissé kegyetlen, sőt gyakran brutális, ahogy az életet, a körülötte zajló dolgokat nézi, de ő olyan ember és olyan író, aki csak a nekivaló kemény és darabos, most töredező vagy most forrongó matériákat látja meg és ezekből a nem éppen finom és nem éppen kész dolgokból építi a maga újszerű írói életművét. De azért Biró Lajos nem az az író, aki arisztokratikus lemondással, vagy arisztokratikus büszkeséggel akar vagy kényszerül elzárkózni a közönségtől, a tömegektől. Ő nem, ő ebben is egy fetőrekvő generáció életszomjas és életakaró embere: ő már ma is beszélni, tenni és érvényesülni kíván, ő nem tud finoman vagy gyáván félreállni, ő nem akar a hálás utókor kétes rehabilitására várakozni.

Én itt vagyok, mondja határozott és ellen[t]mondást nem tűrő gesztussal és én akarom, hogy ti tudomást vegyetek rólam, hogy szeresettek vagy haragudjatok rám, de vegyetek észre, de lássatok és olvassatok! Neki már nem elég a régi jó idők költőinek kegyelemkenyere és nemzeti adománya, amelyre várni kell, ha

egyáltalán ki lehet bőjtölni, az élni és hatni akaró, acélos akaratával győzni hivatott Biró Lajos munkásnak és pedig erős, nélkülözhetetlen munkásnak tudja magát, aki megköveteli, hogy munkája fejében — legyen az költemény vagy cselekedet — csengő és biztos ellenértékeket adjanak neki, hogy okosan és szépen élvezhesse az életet, a nőt, a szivart, a színházat, a könyveket, az utazást, a boldogságot. Biró Lajos pedig igazán tud élvezni, mértékletesen, de az életrevaló emberek egész és erős ösztönével. És egy új embertípus kemény, keserű és öntudatos jogérzetével.

Biró Lajos alakjai igazán az író szülőttei. Akár a szeretet, akár a gyűlölet szülte őket, de szellemi apjuk határozott profilja és parancsoló gesztusa mindnyájuknál megismerhető az első pillanatra. A mélyen rejtező poétai és úri lélek azonban nagyon szemérmes, szégyellős és innen van, hogy Biró Lajos meglehetősen ridegen és nyersen, mondhatni mostohán bánik az ő szelleme szülőtteivel. Szereti kínozni, szereti válságos és megdöböntő helyzetekbe sodorni őket. Mintha mondaná: most vágjátok ki huszárosan magatokat, ha van bennetek életképesség és igazi bátorság! Most mutassátok meg, ti romlott, gonosz, ti pusztulásra szánt emberek, te elmúló és szétomló társadalom, hogy mekkora erő maradt még bennetek, hogy érdemesek vagytok-e arra, hogy legalább a szép bukás, a méltó vég kiengesztelő látványában gyönyörködjem!

Biró Lajos mégis — és itt enyhül meg egy kissé kemény és harcossá profilja és itt csillan meg némi meghatottság a szemében — Biró Lajos mégis nagyon szeret valamit: az asszonyt.

De ebben a szeretetben sem tagadja meg magát. Van ebben az asszonyszeretben valami mohó, valami szilaj, valami akaratos és lenyűgöző erő és hatalom.

Az asszonyt úgy szereti, mint e kívánatos és kegyetlen élet meleg, puha, eleven édességét, mint valami feltétlenül szükségessé és maradandó javát a férfinak, a küzdő, a robotoló és elfáradó harcosnak.

„Harcok pihenője az asszony” — mondja a jövő embere legrobosztusabb és legkegyetlenebb gondolatolvasója, a Zarathusztra költője és ezt a pihenőt, ezt a drágát és édeset éppen úgy kiköveteli Biró Lajos az élettől, a világtól, mint a munkás a maga bérét, mint a harcos a maga zsoldját.

Bármily új is az az erő és az a nyersesség, amely Biró Lajos témáiból olyan gyors és izgalmas ritmussal dübörög felénk, ő mégis megtalálta az utat a mai közönség, sőt a mai tömegek érzé-

séhez, érdeklődéséhez. Mert Biró Lajos a nagy újságírók közül való.

Ő tudja jól, miképpen kell az írói lélek telefonkészülékén a tömeg, az ezrek, a milliók, a mai emberek feszült kíváncsiságát, lázas izgalmát felhívni és egyre jobban éberren tartani! Halló — kiáltja bele Biró Lajos a magyar publikum hálózatába és pompás biztossággal, hatalmas szuggeráló erővel mondja el nekik a lelke kalandjait, a megfigyelő és képzelő talentuma lázasan váltakozó újdonságait és elégületen, nyugodtan, fölényes gyönyörűséggel hallgatja a felviharzó, a tüntető és általános tapsot.

Nagyváradai Napló 1911. március 12.

Joó György

551.

SÁRGA LILIAM
Biró Lajos színműve

552.

KOSSUTH LAJOSRÓL
— Halála évfordulóján —

A régi gyermek, aki én voltam, primitív és naiv olajnyomatokból ismerte meg először Kossuth Lajost. Ezek a megbarnult és aranyrámás képek, amelyek a fiatal Kossuthot a kápolnai csata után féltérdre ereszkedve, vagy az ország határánál jobbját szívéhez szorítva ábrázolták, többnyire pendantjai voltak a Szózatot szabad ég alatt a földön író Vörösmartynak és a Hazám! felkiáltást szíve vérével lejegyző Petőfinek. A vadász temetése, az öreg király képe és az almárium tarka porcellánfigurái egészítik ki ezeket a fájdalmasan kedves és levendulaillatos gyermekemlékeket. Szentek és bájosak ezek a régesrégi emlékek, de az igazság, a történeti, az emberi igazság mégis csak más és gazdagabb színeken mutatja Kossuthot és a nemzeti olajnyomatok többi hőseit.

Igaz, hogy nagyon sokáig és nagyon mélyen a régi olajnyomatok szellemében élt és hatott éppen Kossuth Lajos alakja és jelentősége a magyarság számtalan, legnagyobb rétegében. Éppen a fölszabadított milliók szívében!

A nagy tömeg mindig cöskönyös és kiskorú egy bizonyos mértékben és a kiskorú nemzeteknek szükségük volt olcsó olajnyo-

matokra. De mi már talán mégis csak kinőttünk a kiskorúságból és éppen Kossuth Lajos és társai azok, akik hozzásegítették a felszabadított jobbságát és a megerősített polgárságot ehhez a nagykorúsításhoz. „Kossuth apánk!” — így tisztelte meg hőst az a nép, amely benne valóban apát látott, valakit, aki megvéd, aki az apai szeretet és bölcsesség erejével és hatalmával beszél, ír, cselekszik a félig szunnyadó, félig elmaradt nagy tömegek helyett. Mi, egy új nemzedék új emberei, már azt mondjuk, hasonló szeretettel, de több megértéssel, több öntudattal, fél század tanulságával gazdagabban: „Kossuth Lajos!”

És nem csak a kápolnai csatatéren féltérde ereszkedő és a magyar határon a koronát gondosan biztonságba helyező Kossuthra gondolunk, az ódon olajnyomat és a polgári képzelet daliás, körszakállas, romantikus görögtűzben ragyogó Kossuthjára, hanem és elsősorban és mindenekfölött egy egészen emberi lényre, valakire, aki mindenképpen a szellem, a kultúra, az akarat, egyszerűen a magyar haladás és műveltség egyik legnagyobb tényezője volt és marad mindig.

Arra a Kossuth Lajosra kell gondolnia elsősorban a művelt magyarnak, aki négy évi fogságban, melyet, mint a sajtó lelkes munkása kapott, a francia és német mellé megtanult angolul, és olaszul, arra a Kossuth Lajosra, aki a forradalmas és robbanó és gyűlékony márciusi napokban az alkotmányos jogok alapján állva szilárdul és nyugodtan vívta ki a hatalomtól a magyar nemzeti állam legelső feltételeit, arra a Kossuth Lajosra, aki élte alkonyán, az európai és amerikai modern államok tiszteletétől övezve új munkába kezdett: egy mindhalálíg acélos öntudat és mindvégig gazdagodó tudás erejével megírta Iratait az emigrációból, a haladás egy darab történetét, amelyet ő csinált volt annak idején.

Ez a Kossuth Lajos az az ember, az a harcos, az a nagyság, aki az új idők bírálata, az új emberek szeretete előtt a régi fényében és mindig megújuló erejében él, hat, termékenyít és biztat. Aki nem fakuló olajnyomat, de maradandó példaképünk.

Kossuth Lajos, az újságíró, — szinte különösen hangzik ez először és a naív, a régi lelkek előtt, — pedig Kossuth Lajos elsősorban mint újságíró tűnt föl és ébresztette föl a szunnyadó nemzeti erőket és mint újságíró, a Pesti Hírlap szerkesztője és vezércikkírója indította meg igazán és döntő módon a reformkorszak nagyszerű szellemi küzdelmeit, amelyek közben az eszmék megtisztultak, a vélemények kialakultak, a követelések, a

nagy aspirációk határozott, öntudatos, végleges formákat nyertek.

Az 1841-ben megszülető Pesti Hírlap vezércikkei, Kossuth Lajos tollából, a magyar hírlapirodalom legnagyobb jelentőségű alkotásai. Egy új műfajt teremtett Kossuth Lajos és ebben a műfajban azóta sem múlta felül senki. Kossuth Lajos a vezércikk első és legnagyobb klasszikusa. Olyan sokoldalú, olyan változatos, a magyar élet minden jellemző tünetét, minden égető kérdését felölelő író volt e nemben Kossuth, mint az akkori költészetben a másik klasszikus Vörösmarty.

Az antik zengésű versek szépségeit szinte túlzangette az új veretű próza kemény és égverő igazsága.

Nem hiába olvasta elragadtatással és örömujjongva ezeket a vezércikkeket vidéki magányában egy egészen fiatal költő, Petőfi Sándor, aki még akkor föl se lépett a nyilvánosság fórumán, de e fórum minden nagy és új igazságát lázasan érezte meg a vezércikkező Kossuth Lajos, tudástól és meggyőződéstől izzó soraiba[n].

„Ragyogó ékesszólás”, „elbűvölő erő”, „szárnyaló lendület” — ezeket a szép és nagy általánosságokat halljuk és olvassuk léptenyomon Kossuth Lajosról, a szónokról, a magyar Demosthenesről és Ciceróról. Aki Kossuth Lajost, az író, a cikkek és a könyvek nagyszerű íróját, alaposan és igazán ismeri, tudja, hogy mennyire fölszínese és mily kevésbé jellemzők ezek a jellemzések. Kossuth Lajosnak, a történelemben, az irodalomban, az eszmékben és törvényekben annyira járatos, annyira elmélyedő embernek a szép szó csupán egy eszköze volt: hatni a nagy tömegekre, a népre. Gyönyörű és gazdag instrumentuma volt neki a szó, de aki ez instrumentumon oly páratlan művészettel játszott, az — és ezt halála évfordulóján miért nem hangsúlyozná a toll embere különösebb nyomatékkal — a lelki és arisztokratikusabb szerszámnak, a tollnak és a tollának színt, ragyogást és hatalmat adó, korának legjobbjait izgató gondolatoknak, eszméknek is méltó művésze és hőse volt. És marad örökké.

Nagyváradai Napló 1911. március 19.

Joó György

Hiteles följegyzések után írta Juhász Gyula

A magyar Sasfiók, Petőfi Zoltán szegedi tartózkodásáról többször szó esett már a lapokban. Legutóbb a Petőfi-könyvtár új kötete, Déri Gyulának Petőfi Zoltánról szóló életrajza foglalkozott ezzel. Tudvalevőleg Petőfi Zoltán az én nagyapám házában, ahol én születtem, volt szálláson Szegeden a háborús 1866-ban. Nagyapám nem igen beszélt erről, de amikor értesült a lapok cikkeiről és elolvasta a Petőfi-Társaság kiadványát, elővette régi írásait és átadta nekem a saját *hiteles följegyzéseit* Petőfi Zoltán szegedi tartózkodásáról. Ezek a följegyzések sok új és érdekes adattal szolgálnak Petőfi szerencsétlen fia egyéniségének és sorsának megértéséhez és sokban módosítják és megváltoztatják az eddigi adatokat. Különösen a szegedi piaristák eljárását tisztázzák az egykori diákkal szemben. Én, úgy vélekedve, hogy ezek a dolgok az olvasót is érdekelhetik, itt közlöm a krónikás pontosságával és pártatlanságával nagyapám adatait és csak néhol szólal meg a lírikus, hogy elsirassa a magyar Sasfiókot.

Petőfi Zoltán 1866 őszén, a háborús időkben került nagyapám, Káló [!] Antal házához. Sörház-utcának hívták az utcánkat akkor. A tizenhétéves, szép, sápadt és nyúlánk ifjút, a nagy költő álmországnak reichstadti hercegét egy derék és neves piarista ajánlatára vitte el Petőfi István, az akkori csáki gazdálkodó, Kálóékhoz. Havi húsz pengő forintot fizetett a gyermekért, akit a piaristák már ez időben is jónevű gimnáziumába iratott. A tanárok között Csaplár Benedek és Budavári József is ott voltak. Petőfi István nagyon szigorú tanácsokkal hagyta itt a nagy Petőfi szülöttét, de volt oka erre. A fiú már ekkor a szabad élet szilaj árjából került volt a szegedi révbe. Itt, szoros felügyelet és szinte apai szeretet mellett, három hónapig csöndesen és komolyan élt. Nem igen voltak barátai, ismerősei, állandóan könyvei mellett ült komolyan, szinte komoran. Talán a sorsán, a tragikus végzetén méltázott. Talán a korai halál fekete árnyai lengték már körül. Talán az apai dicsőség súlyos aranya nyomta a fejét.

Az utcában és városban hamarosan elterjedt, hogy Petőfi Sándor fia itt van, a Sörház-utcában lakik. Akkor még frissen,

forrón és égetőn élt a fiatal lángész és vértanú ragyogó emléke. Költészet és hazafiság élő koszorúi övezték a nevét. Fiát majd megfojtották az ölelő karok. Jó cimborák és szép lányok ölelő karjai. Petőfi Zoltán Szegeden azonban, úgy látszik, új életet akart kezdeni. Magányosan és gögősen. Nem fogadta el a városi urak szíves invitálását, elvonult a kíváncsiság tekintete elől. Ámde három hónap múlva hirtelen megváltozott.

Nem ízlett neki a tanulás, a fegyelem, a nyugalom. Az apja szilaj vére úzta. De hiányzott belőle az apja sziklaakarata. Petőfi Zoltán hanyag lett, pajtások után nézett, kisasszonyok után járt, mulatozott. Nagyapám szomorúan látta ezt és Petőfi Istvánt értesítette róla. A derék, becsületes gazdálkodó, akiben a nagy költőnek csak igazságérzete volt meg, hevesen megdorgálta a könnyelmű fiút, kifizette adóságait és tanulásra intette. Érettségi előtt állott akkor a nagy költő fia. De Petőfi Zoltán kereken kijelentette, hogy ő nem akar tanulni. De hogy mit akar, arról hallgatott.

Elszomorodva távozott Petőfi István Szegedről, kifizette a gyerek három havi kötelezettségét előre és kérve nagyapámat, hogy ha Zoltán semmi áron sem akar tanulni és maradni, — ő jól ismerte már — akkor adja ki neki a pénzt, az utolsót, amit Zoltánra költ és bízzák sorsára Petőfi könnyelmű, veszendő fiát.

Zoltán egy napon színlapot látott és azonnal hazajött, pedig az iskolába indult. „Színlapot láttam, nem megyek többé iskolába!” — kiáltotta lelkendezve és táncolt örömeiben. A színlap az ő számára a szabadságot, a szerelmet, a művészetet, az új életet jelentette. Nem lehetett vele bírni többet. Menni akart. Nomád ösztönei fölébredtek, kalandos vére elszólitotta a békés, csöndes és családias környezetből. Nagyapám látta, hogy itt az idő, Petőfi István végső meghagyását beteljesíteni. Kiadta a pénzét Zoltánnak, aki most már nem akart többé hallani sem a tanulásról, az érettségiről, hanem ment Debrecenbe, Csokonai városába, ahol apja élete legsanyarúbb telét töltötte. Nagyapám följegyzéseiből világosan meg lehet állapítani, hogy Petőfi Zoltánt a szegedi piaristák *egyáltalában nem távolították el az intézetből*, mint Déri Gyula írja a könyvében. Petőfi Zoltán *önként és hirtelenül tűnt el Szegedről*. Egyszerűen itthagya a csöndes és nyugalmas életet — várta tragikus, viharos végzete. Nagyapámnál később lakott egy valamikor híres színész, Vezéri nevezetű. Ő újságolta neki, hogy Zoltán Debrecenben nagybeteg.

A város tekintélyes összeget gyűjtött a nagy költő szerencsétlen fiának, de ez gőgösen — egy Petőfi gesztusával — utasította vissza a gazdagok adományát.

És ez volt az ő tragédiája voltaképpen: a magyar Sasfiók nagyszerű és lánglelkű apjától nem kapott más örökséget a szegénységen és dicsőségen kívül, csak a szilaj és büszke fiatal-ság ellobogó életvágját.

Szeged és Vidéke 1911. április 15.

554.

FLOREÁL HAVA

A forradalmi naptár szerint most kezdődik Floreál hava, a virágzás hónapja. A forradalmi naptárt bizonyosan egy igazi költő csinálta, mint ahogy egyáltalában a nagy forradalom úgy tűnik föl az idők rohanó mozifilmjén, mint egy nagy és tragikus erejű poétalélek páratlanul hatásos kieszelése. Izgalmas és robogó bernsteini dráma, amelynél a függöny felgördülésekor utolsót hörög egy szegény király és a kárpit végső összezsapása előtt egy Napóleon merész profilja bukkan föl a színpadi tájak mélyén.

Floreál hava tehát április végén kezdődik és a legforradalmibb hónap volt még ama nagy forradalom esztendőiben is. Igen, április végén kezdődik, mert a finom és szellemes francia lelke érezte és érzi, hogy a méltatlanul gúnyolt és tréfákkal kompromittált április, kivált a vége felé, tulajdonképpen a legsejtelmesebb, a legígéretesebb és legköltőibb tavaszi hónap. Sully Prudhomme April varázsáról énekel trubaduri lágysággal és heinci kellemmel és alig van francia lírikus, aki hódolata legszebb koszorújából ne dobott volna néhány szál lelkes és illatos virágot a kacér és ígésző április bokái elé. A forradalmak áprilisban tomboltak és lobogtak igazában. A mi márciusi idusunk is, minden fiatalos és hamvas szépsége dacára, egy kissé esős és virágtalan volt, izgalmas főpróbája csupán a szabadság villámosan viharos drámájának. Germinal hava még fanyar és bizonytalan, de Floreál hava kibontja az összes vágyakat és virágokat a maguk színes teljességében. Floreál a valódi forradalmas hónap. Erre gondolunk, mialatt lázasan és szívdobogva lapozgatunk a népek tavaszának vérrózsás és puszkaporillatos kalendáriumában és annaleseiben. Erre gondolunk és koravén

szívünket langyos esővel verdesi a tavaszi bánat. Erre gondolkunk és arra, hogy mi lett a forradalmakból. Taine és egy csomó jeles új historikus alaposan megtépázta a néhai vörös lobogók foszlányait. A nagy forradalom legendájának folytatása meglehetősen mozgalmas, zajos, de egy kissé hosszúra nyúló, egy kevésbé ellaposodó polgári dráma lett, középfajú, sablonos technikájú, bevált fogásokkal, elesévelt alakokkal. Hol van a tavalyi hó?

Hol van Floreál havának egykori heve?

Nem kell azonban elcsüggedni avagy elbizakodni, kedves kortársaim. A ma polgári színjátéka sem fogja örökké dominálni az élet nagy színpadának játékkrendjét, a mának ágáló aktorai is sutba és penzióba kerülnek egyszer és új darabba fog a nagy és kimerülést nem ismerő invenciójú Világsszellem. De különben is, toljuk csak el egy kissé, a távolság hűvös perspektívájába a mai élet, a mai rend, a mai társadalom színjátékának régen és vérrel mázolt kulisszáit és látni fogjuk, hogy bizony ma is van forradalom, ma is lengenek piros zászlók, ma is villognak pengék és csillognak gillotinok az örök nap egyenletes reflektorfényében s az ívlámpák biztos világában.

A mai ember forradalma azonban írásztaloknál, hasábok rengetegében zajlik, viharzik és dúl. A mai forradalom fegyvere a gúny, az emberi elme és szellem e borotvaéles és damaszkszi finomságú pengéje. A gúny istennője mosolyog és vonul diadalmasan a ma forradalmának irodalmi szekerén. Hiába pang a forradalmi aktivitás, hiába nyikorog a társadalom kordéja, hiába vonja be a füstös és kormos patina és zománc mai berendezkedések és mai életek épületeit: a gúny nagyszerű és harsogó forradalma teljes és tökéletes zenekarával fújja új idők, jövődő erők, holnapi kibontakozások győzelmes indulóját.

Soha, de soha nem volt az emberiség, a társadalom, de legfőképpen a társadalom legbiztosabb hőmérője, az irodalom annyira telítve a gúny, az irónia, a szatíra csillogó és súlyos higanyával, mint éppen ma, e békés és kérődző időkben.

Nem különösképpen jellemző-e éppen a mi napjainkra, hogy e korszaknak kétségtelenül legkifejezőbb, legeredetibb és legötletesebb magyar szellemi tüneménye, Molnár Ferenc éppen a gúny fantasztikus és veszedelmes birodalmában a legszuverénebb, hogy ennek a komoly és elbúsulásra hajlandó nemzeti géniuszunknak mai termékei közül éppen a szinte robbanóan szellemes és gúnyos Ördög vonult föl legnagyobb és legszebb diadallal a külföldi

lámpák előtt? Az angolok ördögös Georges Bernard Shawja, a franciák túltengően vidám és maliciózus Georges Courtelineje, a németek hahotázva korbácsoló Wedekindje, hogy csak a legnagyobb és legvirágzóbb nációk szülötteit említsem, vajjon nem ezek a gúnyos veséjű emberek fejezik-e ki legbiztosabb erővel korunk szellemét? Igen, ezeknek bámulatos vexirtükrebből fog a mi világunk, a mi időnk legmaradandóbban rámosolyogni síró nevetéssel a jövőendő évkörök hajnalodó arcába. Egy halhatatlan kacagást fognak visszhangozni kései esztendőök és ez a kacagás a mi korunk legjobbjainak és legjelesebbjeinek gúnyos és emberszerető szívéből jött, elmés és fáradt ajkáról röppent el. Ez a forradalom egy nevető, elmés, fölényes és öntudatos tornája az észnek és a szívnek. És nem szabad felednünk, hogy egy jó vicc jobban öli a gonoszat, mint az ekrazit. A mi napjainkban — gazdasági és száz más ok folytán — az emberi szellem arisztofáneszi és heinei része valahogyan meg-sokszorozódott. A kritikai szellem és érzék valósággal megdagadt, mint a diadalmas atléták bicepse.

Igaz, hogy ennek a nagyszerű, gúnyos és elmés áradatnak fölszínén sok szívtelenség és némi kegyetlenség is kavargó, kissé iszaposan, de egy bizonyos: az ember valahogyan fölényesebb lett, biztosabban, élesebben és tudatosabban látja, érzi magát, a világot, a dolgokat. Kevesebb kockázattal és csalódással megy új állomások, új babérok és tragikumok felé.

Okosabb lett a jósága és a rosszasa egyaránt. Igaz, hogy az illúziója is kevesebb. De igazabb. Mert a régi illúziók helyébe újak is kerültek, amelyeket nem a mámoros szív heve, hanem a játékos elme szeszélye termett.

Mivel hiába, mégis, minden kettős könyvvitelen túl és minden reális alapon felül, illúziók, délibábok, játékok, költemények és szerelmek azok, amelyek testetlen karjaikkal egyedül tudják boldogítón és békítőn átölelni a lét és nem lét örvénye fölött virágokat szedő örök nagy gyermeket: az Embert, édes mindnyájunkat.

Floreál havába értünk, a virágzás, a rügyező erők zónájába és valóban, most virágzik ki, ezekben a mi napjainkban az emberi szellem legcsillogóbb szépségű virága: a gazdag és egyetemes erejű esprit, amely nem a forradalom dicső nemzetének kiváltsága többé. Molière és Diderot nációjának ez az öröksége lassanként korunkban az egész emberiség tulajdonába ment át. Floreál havában, a virágok és forradalmak hónapjában vigasz-

talólvá és derűsen gondolunk erre: virágzás van és forradalom ma is, de ez a virágzás lelki mezőkön pompázik és ez a forradalom az emberi ostobaságok és hiúságok Bastillejét rombolja elegánsan és kacagó fölényvel.

Nagyváradai Napló 1911. április 23.

Joó György

555.

A MAJTÉNYI FEGYVERLETÉTEL

Írta Juhász Gyula

A majtényi páston szegény kuruc tábor zászlóit lehajtja — éppen ma kerek kétszáz esztendeje. Úgy látszik, az ország, a nemzet egészen elfelejtette ezt a kétszázados évfordulót. Nemzeti ünnepre, az igaz, úgysis nagyon gyászos, fölötté szomorú alkalom lenne. Kis nemzetek tragikumának egyik eleme és így a magyar nemzeté is, hogy a nagy évfordulók többnyire nagy nemzeti drámák, katasztrófák, fekete napok fordulóit jelentik. Mohi, Mohács, Majtény, Világos: ezek a mi történetünk kalendáriumának mindig visszatérő, mementót hirdető sötét dátumai. A mi ünnepünk zászlóin fekete fátyolt lenget a szél.

A majtényi páston szegény kuruc tábor zászlóit lehajtja. Kevés változtatással, egy-egy név változtatásával ez az epilógusa majdnem minden magyar harcnak, nemzeti küzdelemnek, szabadságért, hitért, jogért vívott magyar mozgalomnak. A majtényi zászlók lehajtásának kétszázévesztendő dátumán bizony csak gyászlobogókat lehetne lobogtatni a hazai mezőkön és tereken. A nemzetnek oly szomorú és keserves volt ez a nap hosszú idők fátyolán keresztül is, jobb napok virradásakor is, hogy bizony egy ideig nem is tudta a magyar krónikás megállapítani a majtényi fegyverletétel és a szatmári béke siralmas, pontos dátumát. Az okok is, amelyek alapján Károlyi Sándor és Pálffy János a fegyverletételt megcsinálták, sokáig félhomályban, sőt teljes sötétségben maradtak. A nép rajongó hite, hűsége, szerelme Vezérlő Fejedelmünk iránt nyílt árulásnak, selmaságnak bélyegezte Károlyi Sándor passzív fegyvertényét: a majtényi fegyverletételt, akár Görgey Artúrét Világosnál. Hej Károlyi Sándor, Károlyi Sándorom, hová lett, hová lett az én szép táborom? kérdezi komoran, szemrehányón a gyönyörű, a remek népi énekben a bújdosó Rákóczi egykori vazallusát. Petőfi Sándor is, a majtényi síkon, bánatos alkonyon elmerengve,

haragja és gyűlölete kénköves mennyköveit szórja az áruló nagyúrra, aki a bécsi udvar kegyéért, rangért és vagyonért eladta jó urát és eladta a népet. Viszont a bécsi udvar úgy bánt Károlyi Sándorral, mint valami nagyszerű, örökké hálára kötelező hazafias tény emberével. Adott neki grófságot, polgári- és katonai kitüntetésekkel és úrrá tette azon a földön őt és maradékát, amelyen egykoron tépett kuruc zászlókat hajtottak le a tavaszi páston. Mi okozta ezt a tragikus véget, ezt a majtényi behódolást, ezt a gerinchen megroppanást dicső, bátor és jogos küzdelemnek? Ismét a kis nemzet tragikus múzsáját kell idéznünk, gyászfátyolos, merev, bánatos arcával, csüggesztően dermedt tekintetével, könnyes szemeivel. Rákóczi csatája elveszett, mert cserben hagyták azok, akiknek érdeke volt kezdetben ez a harc, ez a nagy, nemes, reménytelenül szép viaskodás egy szörnyű, százados hatalommal szemben. A francia király ütötte a magyar szabadság lovagjává Rákóczit, ezt a tisztaelmű, sans peur et sans reproche grandseigneur. Mert a francia királynak kellett, hogy a naptalan keleten valaki lefoglalja az osztrák figyelmét, míg nyugaton a spanyol örökösödési harc üszke föllobogott az impérium gazdag és termékeny mezőin. Míg nálunk Magyarországon lázongó parasztok, szabad hajdúk és bújdosók élére állva a sárosi földesúr Pro Libertate bontott lobogókat, addig az arany nyugaton hataloméért, trónért indított hadat a francia király és mikor érdekei úgy kívánták, mikor már nem kellett keleten a kis magyarság véráldozata, akkor azonnal elejtette a francia úr Rákóczit, jó népével együtt.

A maroknyi magyar ismét egyedül maradt az idegen világon. Elmaradt a francia pénz és katona, eltűnt a többi népek rokonszenve, mint a pára. Hiába ment Rákóczi az orosz cárhoz, a lengyel királyhoz, hiába, hiába. Első Josephus jóindulata maradt hátra, de a beteg császár meghalt, mielőtt békejobbot nyújthatt volna az elcsigázott, kisarcolt, elhagyott és hasztalan reménykedő magyarnak. A bécsi udvar gráciája felé kezdett most fordulni minden labanc lélek, minden kishitűség, minden megalkuvás, minden nagyralátás és így történt ma kétszáz esztendeje, hogy a büszke kuruc standárok, amelyek vígan és vérpirosan lobogtak nagyszerű csaták fölött, búsan buktak a majtényi pást hűvös zöldjére és így történt, hogy a szatmári békére pecsétet ütött a bécsi gőg és a magyar behódolás. És így történt, hogy a gyászos mezőn jó vásárt csináltak a labancok.

Majtény fölött elszállott az idő.

Két század hava és pora beszitálta a régi megalázás nyomait. Ma már el is felejtí az ország a kétszáz esztendőš dátumot. Ki emlékezne szívesen, nemzet és egyén egyaránt, keserű, égető, elcsüggesztő emlékeire?

Pedig a példa bárhogy fáj is, a múltak és halottak vissza-járnak. S két nagy század után most is elevenen kell éreznie az embernek, a magyarnak, a huszadik század fiának, hogy ma is van Majtény, ma is van bújdosó Rákóczi: a független, gazdag és erős, halhatatlan Magyarország!

Nagyvárad 1911. április 30.

556.

VASÁRNAPI TÉMÁK

Hegedűs Nándorról

557.

A SZÍNHÁZ BABONÁJA

Örömmel olvastam a Nyugatban Ignótus egyik apró cikkét, amelyben a túltengő irodalmiság ellen beszélget az ő fölényesen fanyar, okosan csevegő hangján. Végre valaki meg meri mondani és írni és éppen a Nyugatban, ebben a papiroslevegőjű modern revüben, hogy kezd nálunk túltengeni az irodalmiság, egyéb kulturális szempontok rovására és éppen külföldi, főleg német hatások következtében. De Ignótus bölcsen hallgat a színházról, ahol az irodalmiság babonája a legveszedelmesebb és a legjobbban el van terjedve. Mi tehát erről beszélünk most, erről a különös és eddig meglehetősen megoldatlan kérdéőről.

A színházban még mindig irodalmat keresnek az emberek: a színház és közönség egyaránt. A színház szégyenlősen, prűdériával takargatja irodalomellenes voltát és tendenciáit, a kritika komoly szemöldökkel ítélkezik a lámpák és deszkák úgynevezett irodalmi dolgairól, a jólnevelt és elnevelt közönség pedig alapeszmét és igazságokat kutat mindenáron a festett világban. Egy babonával, egy szívós és egykor vallásosan szent színházi babonával már sikerült végérvényesen leszámolni. Azzal a babonával, amely a színházat a nemzeti nyelv élő forrásának, a nemzeti műveltség első templomának tartotta. Ma már minden újságolvasó ember tudhatja — és ki nem olvas újságot, aki ol-

vasni tud — hogy a sajtó sokkal inkább és sokkal általánosabb terjesztője a nemzeti nyelvnek és műveltségnek, tudásnak és művészetnek, mint a múzsák néha nagyon lenge, néha nagyon szellős, de ritkán tágas csarnoka. Ellenben: a színház irodalmi babonája még az úgynevezett intelligensek és műveltek körében is erősen és makacsul tartja magát. A színügyi bizottságok folyton erkölcstelenséget szimatolnak a darabokban, egyre klaszszikusokat követelnek, népszínművet akarnak a színháztól. Pedig a színház ma már önálló, emancipált, külön művészet. Pedig a színpad úgynevezett irodalma, a napi, a folyó, az állandó, a sikeres irodalma egészen más valami, célja és tartalma szerint, mint például az abszolút líra, mint teszem a költői elbeszélés. Vagy akár a tárcacsevegés, vagy akár a krokivers, a pikáns kabarédal. A színpad matériája, a nézőközönség igényei valami mást várnak a színpadi szerzőtől, mint úgynevezett tiszta irodalmat. Én nem mondom, hogy az kizárt dolog lenne, hogy színpadi szerzőben egy nagy poéta, egy önmagában véve és más téren is kiválót alkotó poéta ne lakozhatnék, hiszen példa rá a legnagyobb színpadi zseni: Shakspere, de viszont éppen Shaksperere alkotásai mutatják a legnagyobb mértékben, hogy milyen más matéria a színpadi alkotás, mint egyéb. Hogy milyen sajátos motívumok, technika és egyéb kellékek szükségesek ahhoz, hogy valaki döntő győzelmet arasson az ezerfejű és ezerlelkű Cézár hatalmas seregén. Lám, egy Reinhardt úgy játszik még egy Shakspere, egy Molière, sőt egy Sophokles művén is, mint egy instrumentumon, azt és úgy hozza ki belőle, ahogyan az ő saját külön színpadi zsenije gondolja és akarja. A színpadon a siker szentesíti az eszközöket. A színpadról csak az beszélhet, aki a közönséggel tud beszélni: ezekkel, milliókkal. Egy Rilke, egy Stefan George szinte csak önmagával beszél, csak néhány kiválasztottal, a decemvirekkel. Egy Rilke, egy Stephan George lehet finom lélek, szép lélek, mély lélek, nagy lírikus, igazi költő, de a színpadi szerzőnek, ezenkívül a tömegek legyőzőjének, hatalmas és harsogó szócsőnek is kell lenni, akinek szavára ezrek és ezrek szíve dobban lázasabban és ezrek és ezrek tenyere verődik össze mámorosan, meghódoltan. Irodalom és csak irodalom, tiszta irodalom? Lám, Sada Jaccóék és Hanakoék pusztán a nagy, az elementáris, az ősi gesztusaikkal, az abszolút dráma mozgásával milyen csodálatosan hatottak, mennyire közel jöttek hozzánk, mennyire a közönség — egy idegen és értetlen közönség — pulzusán tartották ideges kis kezeiket.

A színháznak önmagában olyan eredeti és pompás föladatai vannak, jövőjének olyan szálás és gazdag perspektívája, hogy számára csak szabadságot és új fejlődési lehetőségeket jelent, ha a még ma is általánosan dívó irodalmi babonától emancipálja magát. A mozi, a cirkusz, a bábjáték, a némajáték, a modern iparművészet, piktúra és annyi más tényező, mind termékenyítően belejátszik ebbe a fejlődésbe. A színpadi írás termékeit elsősorban a színpad tökéletesíti, irányait a színpad evolúciója indítja és állapítja meg.

Lengyel Menyhért, a mi legkülönb és legeredetibb színpadi szerzőnk színházi pályafutása egészen világosan és szimbolikusan mutatja a fejlődést az irodalmiságtól az abszolút színpadszerűség felé. „Jó színdarab nincsen színes és hatásos uniformis nélkül” — mondotta nem minden komolyság nélkül egy kiváló fiatal poéta, aki mindig színpadi sikerekről álmodozik.

Az emberek általában azt hiszik, hogy ha egy lelketlen és ízléstelen vidéki Shakspeare-előadást végignéznek: most nemesedtem és művelődtem. És ha egy pompás, díszes, kellemes operettelőadást végig mulattak, azt vélik: na, ma este léha és műveletlen voltam. Pedig az előbbi sokkal, de sokkal távolabb áll az igazi színpadi gyönyörűség és kultúra ideáljától, mint az utóbbi. Persze, az embereket általában nehéz meggyőzni arról, hogy Shaksperet olvasni is lehet és hogy egy előkelően és a modern kor minden vívmányával berendezett kávéházban több kultúra van, mint egy elhanyagolt és hiányos kaszinói könyvtárban.

Nagyváradai Napló 1911. május 21.

Joó György

558.

A MATINÉ ÉS A SORSHARAG

Aki valamikor a mai Nagyvárad kulturális életének, szerelmének és szenvedéseinek örvendő vagy siralmas Rogeriusa, sőt Szalárdija lesz, az a Holnaposok harca, a Tatárjárás sikere, a Munkapárt diadala, a Tibor Ernő művészete és a többi ezer jelentőséges vagy sajtóságos dokumentum mellé kénytelen lesz fölvenni egy egészen speciális, egy nagyon nagyváradias kultúrjelenséget, amely külön és humoros fejezetet követel, amelynek egyelőre ezt az igénytelen címet adjuk jobb hiányában: A Nagyváradai Tárlatok Matinéinak Pszichológiája. Mert úgy áll a bál

és az a dolog veleje, hogy ha valaki, jámbor idegen Kolozsvárról vagy a Holdból föltéved egy ilyen kedves és zajos matinére, kénytelen a következő lehetetlen kérdést intézni kitűnően mulató vagy nagyszerűen pukkadó szomszédjához: Mi ez kérem szépen, fejtelenség a képek között? Mire a kérdezett ugyancsak ismert modorban, egész nyugodtan és a nagyváradi műértő fölénnyével válaszolhat a meghatott és tájékozatlan, de szép ismeretlennek: Dehogy kérem, ez Matiné a Tárlaton! Mert emberemlékezet óta (egy igazán nagyváradi ember emlékezete pedig a legjobb esetben négy hosszú esztendőre terjed vissza, hiszen ki az ördög tudna tovább visszamenőleg emlékezni ebben a forгатagos, színes, matinés és installációs világban), mondom, tehát emberemlékezet óta nem volt még olyan ágról szakadt vagy olyan korszakalkotó tárlat, kiállítás, verniszázás, szalon, kollekción, adler vagy nyolcas Nagyváradon, amelyen ne lett volna matiné, lett légyen az este hét órakor, vagy akár zártkörű táncvigalommal és világpostával egybekötve.

Igy volt ez világ teremtése, illetőleg a Vadász temetése óta: először jöttek a képek, sokszor, a legtöbbször igen szép, igen modern, igen érdemes képek (a mostaniak is ilyenek), azután jöttek a festők, azután jöttek a matinék. Még pedig ez utóbbiak sohasem egyedül, akár a balsors vagy a Dioskurok, vagy amit akartok. A matinék kezdetben egészen normális matinék voltak. A matinékon a költők fölolvastak, a színészek előadtak, a színésznők énekeltek, a zongorista zongorázott, a festő eladott és a közönség műélvezett. Lassankint azonban különös fejlődés indult meg ezen a téren. A költők elfogytak, a színésznők próbáltak, a műsorok állandó folytonossági hiányban és rövidzárlatban merültek ki, a dolog kezdett olyan sablonos lenni, olyan fáradt, olyan kusza, akár a Vasgyáros ötvenegyedik vasárnap délutáni előadása a kunszállási arénában hónap végén, kánikulában és bérletszünetben, zónaelőadásban.

Már most jön a címben ígért pszichológia. Ezek a matinék a tárlaton tulajdonképpen arra szolgálnak, amire a horog végén a jó kövér falat, amellyel tekintélyes halakat csalogat magához a vasárnapi horgászó. Jó, kövér műkedvelő és múpártoló halak betessékelésére indultak meg kezdetben ezek a kedves matinék. Fiat piscis! azaz legyen hal, legyen publikum — gondolták a jószívű és jókedvű nagyváradi bohémek, poéták, színészek és matinékat csináltak a piktorok javára. Mert kezdetben bizony csak így lehetett rábírní a modern, de egy kissé zajos attrakci-

ókhoz és operettmuzsikához szokott nagyváradai műértő közönséget. Lila tájképek és zöld ökrök — gondolta a képek dolgában akkor még nem túlságosan aufklérista nagyközönség és nem igen pártolta az igazi piktúrát, ellenben szívesen adta péterfilléreit az adlernek. De ha a lila táj és zöld ökrök mellé fekete zongorát állítottak be és ha e zongora mellé még a mindenkori lírai szerelmes elszavalta a feketefekete verset és a mindenkori isteni szőke nő elénekelt a kis kadétról szóló románcot és egy csomó jeles költő egy csomó jó verset olvasott hozzá és mindez ötven fillér; erre — mint mondani szokás — bedőlt a publikum és a matinében a festők is halászhattak: egészen jó vásárt csináltak, hála Istennek és a nagyváradai műpártoló közönségnek. Ámde most jön a morál: végre is a költők és egyéb bohémek belefáradtak a sok matinébe és mivel Nagyváradon sem születnek a költők olyan nagy számmal, mint teszem az árvalányhaj a réten és az első szerelem, éppen ezért lassan, de biztosan egyre nagyobb zavarok támadnak a kréta és a program körül.

Végre is kötéllel ma már katonát se verbuválnak, nemhogy szereplőt a matinéra. Lassankint valóságos heroizmus számba ment, ha valaki egy tárlati matiné műsorát gazdagítani merte és az ilyen matinék kezdettek olyan képet ölteni, mint a *com-media dell arte* a reneszanszkorabeli Rómában, vagy az a bizonyos közismert társasjáték, amelynél a szereplők azt mondják: Haragszom rád és zálogot kell adni és azt ki kell váltani.

A legutóbbi tárlati matiné azonban e tekintetben új korszakot kezdett meg. Költők és színészek nélkül zajlott le igen zajosan. Szép és igen talentumos úri asszonyok, lányok pótolták a költőket és színészeket. Hölgyeim, fogadják a kifáradt, a kiábrándult, az unott bohémek háláját, elismerését és koszorúját. Egy nagy kő esett le Bohémia szívéből: nélkülünk is lehet matinézni és pedig, ha akarják, igen szépen. N.B. Legközelebb szenzációs, nagyszerű, gazdag stb. matinét kell rendezni a tárlaton. Ezen a matinén csupán a társaság szép asszonyai és leányai szerepelnek és kizárólag művészek alkotják a publikumot a kölcsönösség elve alapján. Mert hiába minden, beszélhetnek akármit, egy bizonyos, egy tény, egy szent és igaz, Nagyváradon matiné nélkül nem volt és nem lesz tárlat, amíg a világ világ lesz és amíg egy új kalap szebben beszél, mint a legerotikusabb Erdei rajz.

ÚJ PÜNKÖSDI ZÚGÁS

Írva vagyon, hogy hirtelenül nagy zúgás támadt és a Pneuma Dei tüzes nyelvek alakjában rászállott az apostolokra. Az első pümkösd lángjait azóta sok hamu takarta be, szürke és szomorú hamu, amely néha máglyák üszkéből támadt, néha pedig lelkek közönyéből szitálódott össze. De íme most, az ideai pümkösdön hirtelenül ismét zúgás támadt, csodálatos, erős, diadalmas zúgás a levegőégben. Ezt a zúgást egy új kor ereje kavarja; világszerte karcsú, merész és szárnyaló aeroplánok cikkáznak a pümkösdie égen. Galamb helyett az ember repül, egyre bátrabban, néha vakmerően, néha nyaktörően, de új távlatok, új korszak diadalittas, furcsán nagyszerű érzésével.

A napi események sokszor elfásuló, sokszor elcsüggedő, sokszor bosszankodó krónikása egy percre táguló tüdővel, csillogó tekintettel, holdog ünnepi áhítattal tekint föl az ég magasára, ahol korunk legújabb nagyszerű harcát vívja, ahol egy új romantika, egy új heroizmus lázas tünetei mutatkoznak. Igen, egy új heroizmus indul, alakul, fejlődik, szebb és vigasztalóbb, bátorítóbb minden eddiginél, új krónikák, új legendák kezdődnek: az aviatika heroizmusa ez a valóságban, írásban és képben.

Az ember, a mi időnk rengeteg érdeklődésű, idegesen sokoldalú embere egyszer csak azon veszi magát észre, hogy érdeklődése kusza telefonhálózatába egyre tartósabban és gazdagabban kapcsolja bele a szinte szenvedélyes mindennapos érdeklődését az aviatika iránt. Illusztrált lapokban repülések képét, repülő emberek arcképét lessük, figyeljük, bámuljuk, az újságok aviatikai híreit mohó kíváncsisággal faljuk és szolidárisan tapasztalunk minden rekordnak, minden diadalnak és szolidárisan gyászolunk meg minden zuhanást, minden katasztrófát. Bleriot nyugodt és jovialis arcát mindig kedves ismerősünk gyanánt üdvözljük a pompás képeken, (hogy tökéletesül, milyen nélkülözhetetlen a mai élet minden vonalán a daguerrotip modern utóda, a fényképező masina) az ember ámulva látja az egyik fölvetelen a francia miniszter mosolygó és érdeklődő ábrázatát, amely a másik képen már szétroncsolva, némán és bénán mered a semmibe.

Az iskolás gyerek, akit szerencséje a mi korszakunk gyermekévé tett, milyen más érdeklődésű, milyen más fogékonyságú,

mint mi voltunk, mi, tegnapi gyermekek, az aviatika, a mozi, a grammofon előtt!

A mai gyermeknek valóságos szabad egyeteme például a mozi, látja, megérezkítve szemléli mindazt, amit az iskola padjaiban szürke betűk porában kell keresgélnie, egy folyton avuló rendszer és módszer kalodájába fogva és lát még ezenkívül ezer más rendkívül fontos, értékes, tanulságos dolgot, a tudomány, a művészet végtelen területéről.

Az új pünkösdi zúgásból, amelyet aeroplanok kavarnak a tavaszi levegőben Európaszerte, egy egészen újszerű, biztató vezérmotívum kezd kicsendülni. Az új heroizmus dala ez, a jövő zenéje . . . csak figyeljetelek reá reménységgel és szeretettel. Íme, a párisi aviatikus, a levegő legújabb konkvisztádora, aki győzelmesen tette meg a maga óriás légi fölfedező útját a páris—nizza—római vonalon, mikor leszáll a még boldogan berregő gépről, a levegő nagyszerűen karcsu kócsagjáról és római földet ér a lába, az az eléje nyújtott pezsgős poharat (óh, filigrán, finoman metszett, kristályos pohár, micsoda mámort adhat sz te még neki?) remegő kézzel a levegőbe hajtja és zengő franciasággal kiáltja el: Vive l'Italie! A levegőből hozza az örök városnak a Fény Városa üdvözlését. Íme, a jövő zenéje, egy új heroizmus imádandóan szép, nemes gesztusa. Mily messze van ez, mily toronymagasan az A Berlin, A Berlin dühös és baljós kiáltásától, mily messze, milyen éteri magaslatokon, milyen azúros levegőben. A francia hadügy minisztere holtan hever a porondon, az aviatika ártatlan áldozata gyanánt, (íme, a militarizmus egyik hőse, akit egy új heroizmus fegyvere győz le) és friss, egészen friss utóda már ott áll az aviatika mezőnyén a start előtt, nyugodtan, de egy új korszak belső lázában égve. Emlékezünk Chavezre, a Simplon vértanújára, aki törött bordákkal, szárnyaszegetten vergődve a terítón, elhaló hangon, utolsó búcsú, testamentum gyanánt susogta még: Repülni . . . repülni . . . oly szép, oly nagyszerű!

Ez az újdonsült hősiesség az emberi együttérzés, a nagyszerű és főlemelő szolidaritás gondolatának egyre újabb diadalíveket emel. Mindnyájunk vágya, álma, reménye, aspirációja emelkedik az azúrkék kupola felé, valahányszor egy-egy aeroplán megindul repülni. A proletár nyomorúsága, a kispolgár sanyarúsága, a művész türelmetlen teremtő ösztöne, mind, mind, mintha egy-egy ballaszttól szabadulna. Örök nosztalgiája a dolgozó és gondolkozó emberiségnek száll, száll, suhan velük, szegény szívünk

sárkányai követik az acélos erővel és könnyűséggel iramodó légi gépeket a konkvisztádorok útján.

D'Annunzio legszebb és legmerészebb regényét írja az aviatika hősről, Paolo Tarsisról és a kis diák a pályaválasztás gondjai közepette fantasztikus álmokat szövöget egy új pályáról, szédítő lehetőségekről, hatalmas lendületről, szárnyalásról, győzelemről. Egyre többen vannak és lesznek, akik a fakard és papírcsákó vagy a karikás ostor és egyebek álmai helyett repülőgépek vázait fabrikálják. Magam is ösmerek egy okos, kedves, álmodozó és tervezgető gyermeket, bogárszemű, barna fűrtű, aki tavaly még bökversek rímein törte a fejét, az idén már a monoplánok és biplánok különbözőségét találgatja.

Az új heroizmus kicsi katonái az ilyen gyermekek ma még a porban játszanak, holnap már repülnek emelt homlokkal az emberiség szédítő öntudatával és holnapután, ki tudja, megint a porban lesznek, a Halál csöndes játékszerei. De hősei voltak egy jövőendő életnek, amely felé immár repülni is lehet. Még a magyar ég alatt is, a délibábos Hortobágyon is.

Nagyváradai Napló 1911. június 4.

Joó György

560.

AZ ARANYOS KÖZÖNSÉG

Milyen lehet? Sokszor eltűnődtem ezen, színházi estéken, míg a lámpák fényétől sáppadt, vagy az izgalom mámorától kipirult arcokon végigsuhant fáradt és rövidlátó tekintetem. Milyen lehet? Nekem oly idegen, olyan messze látom az egészet. Tőlem távolabb van, mint azok, akik a rivalda előtt sírnak és nevetnek, akik nem is élnek, csak egy költő vagy egy mesterember húzta föl őket, hogy lejárjanak, mint egy óra, örök emléket vagy pillanatnyi bosszúságot hagyva a szívemben. Milyen lehet?

Hiszen közöm van mégis hozzá, ez egy kissé az én közönségem is, neki frok, neki dolgozom, hozzá akarok szólni egész szavammal és lelkemmel. Milyen lehet? Miért mulat oly jóízűen egy vásári operett garasos szójátékán, amelyet én szégyenlenék. Miért olyan hűvös, olyan arisztokrata és közömbös, mikor a sors nagy forgószele zúg át a félhomályos színen s a lámpákban mint-ha lelkek lobognának s a színpadi távlat mintha a végtelenségbe veszne?

Egyszer, messze kis magyar városban előadást tartottam a modern líráról. Gyönyörű közönség gyűlt össze, viruló hölgykoszorú, a város és megye szépei, azok is, akikre félve és szerelmesen pillantottam az utcán, érezve, hogy soha semmi közük sem lehet hozzám. A pódium mellett egy elbűvölően szép nő, zafír szemekkel, isteni és előkelő. Mikor Baudelaire és Paul Verlaine egy-egy versét fölolvastam, egész szívemet és némi rokonságomat éreztetve velük, a szép asszony félhalkan, de érthetően fölszólt: Gyönyörű versek! Gyönyörűek! Meghatottan és a diadal örömeivel álltam ott, oly jó volt mindenki, oly megértő, oly intim és igaz.

Később megtudtam, hogy az a nyájas és szépséges ismeretlen, mint a vidéken mondják, szívtelen és kacér, különben egész nap a korzón sétál és Ohnet György a kedvenc írója. Legföljebb Herczeg Ferenc. Azóta bizonyosan eljutott a derék Szomaházyhoz.

Milyen lehet a közönség, amellyel annyszor találkozunk mi írók, amelytől függ az életünk, a boldogságunk és jövődönk? Milyen lehet? Egy bécsi lap megkérdezte a napokban olvasóközönségét, hogy mi a véleménye a színházról, a mai színházról, mit akar és remél tőle? A bécsi lap igen előkelő újság, jelenleg katonai repülő-versenyeket rendez, a közönsége, az olvasói táborából pedig a legelőkelőbbek, a társadalom teteje és krémje válaszoltak a fölvetett és Bécsben most, a színházi szezon végén, igen-igen aktuális problémára.

Ezek a válaszok nagyon érdekesek. Semmi irodalom, semmi nagyképűség, semmi szakszerűség és semmi póz nincs ezekben a feleletekben, a jó és kedélyes bécsi nép előkelőségei a maguk modorában, egyszerűen, őszintén és bécsiesen válaszolnak. Az aranyos közönség kritikája ez tehát a színházról, mint üzletről és mint művészetről. A leglényegesebb ezekben a válaszokban, amelyeket tábornokok, bárónők, bankárok és építőmesterek adnak, az, hogy drágák a helyárok, hogy sok a léhaság a darabokban.

A tábornok őszintén bevallja, hogy ő bizony az operettet szereti, a bárónő addig, hogy ő be szeretné tiltani az erkölcstelen darabokat. Mi jól tudjuk, hogy a bárónőnél az erkölcstelenség Hauptmann Bernd Rózájánál kezdődik, de végre is a bárónő közönség, még pedig nagyon: finom közönség és a bárónőnek joga van, hogy fídoncot mondjon az ilyen erkölcstelenségre.

Milyen tehát a közönség? Én úgy látom, úgy érzem, hogy a közönség olyan, mint amilyenek a távozó primadonnák mondják, mikor már eleve értesültek, hogy a lovak ki lesznek fogva és a koszorúk ki lesznek fizetve: a közönség aranyos. Aranyos és jó. Jóindulatú, igénytelen, olyan, mint a kezes bárány.

Nincs, aki elkényesztesse[!] és nincs olyan balga ötlet, amit elnézéssel ne tudna honorálni. A közönség nem kritizál, legalább is nem fejezi ki a kritikáját nyíltan és spontán módon. Az igaz, hogy van neki egy szörnyű vétőjoga, egy rettenetes pallosa: nem érdeklődik, ha akarja. De ha jelen van, ha befizette az entrét, ha megvonul a páholy félhomályában, vagy a kakasülőjén, akkor csupa bizalom, csupa loyálitás, merő udvariasság és — előkelőség.

Milyen lehet, gondolkoztam rajta sokszor, mikor kitódulni láttam a színház előcsarnokából és közéje álltam, orvul, figyelve, hallgatózva, mintegy az ütőerén tartva a kezemet. A legkritikább esetben beszélgettek a darabról magáról, amelyet előadtak, néha a színészekről, de különösebben csak a toalettjeikről, vagy egyéb személyi dolgairól. Fődolog volt a vacsora, az élet maga, hová megyünk, mi lesz holnap, miegymás. Aranyos közönség, szórakozni megy hazulról, akár a színházba, akár a korzóra, okosan teszi.

Csak néha, mikor igazán igazi művészetről van szó, akkor, akkor csalódunk benne. Legalább a kompakt majoritásban, ahogy Henrik mester, az északi, mondta.

Az aranyos közönség megbocsát a kis hibáknak, elnéző az apró dőreségek iránt, de a nagy erényeket néha hűvösen, közömbösen fogadja.

Ibsen meg ma is árva a színpadon, ahol Lehár és társai olyan sans gène érzik magukat, mint az utazó a Ronacherben. Vannak esetek, alkalmak, mikor az aranyos közönség kegyetlen. És vannak nagy művészek, akik reménytelenül szerelmescsek ebbe a kegyetlen közönségbe.

De a Kesergő szerelem mindig szebb húrokat penget, mint a Boldog szerelem!

Nagyvárad, Napló 1911. június 11.

Joó György

PROHASZKA OTTOKÁRRÓL

Írta Joó György

Egy téli estén, az egyetem gyéren megvilágított folyosóján, az ablakmélyedésben gondolataiban elmerülve pillantottam meg Prohászka Ottokárt. Akkor még nem volt püspök, de már nagy ember volt.

Az órájára tóduló hallgatók nyugtalan serege élénk viták között várta már őt a tanteremben. Az ő hallgatósága volt akkor a legintelligensebb hallgatóság az egész egyetemen. Egy sereg fiatal író, tudós, művész, filozófus szocialista, fakultási és felekezeti különbség nélkül frekventálta mélységes érdeklődéssel az ő előadásait, amelyek végén parázs vita kerekedett közte és hallgatói között. Felejthetetlenül érdekes és tanulságos órák voltak ezek. Egy katolikus pap, amint a modern filozófia mindenfajta kérdéséről vitázik nagyhajú és nagyeszű szociológusokkal, feketeingos és fekete melankóliás művészekkel, a világ legszabadabb és legvitázóbb népével. És — csodálatos — ezekben a nagyszerű és szenvedélyes szellemi csatákban a pap volt mindig a legtürelmesebb és a leglojálisabb. „Legyen neked a te hited szerint” — gondolta ő, amikor nem tudott dűlőre jutni egy-egy konok agnosztikussal, vagy rakoncátlan titánnal. Sokszor, nagyon sokszor láttam és hallottam őt, templomok félhomályában, az egyetem katedróján, gyűléseken, az oltár előtt és a gyóntatószékben, de most, e téli esteledés magányában és homályában, az ablakmélyedésbe vonulva, mintegy a profán zajtól menekülve, önmagába elmerülve, egyszerre úgy éreztem, hogy ez az a pillanat, amikor az intim, az ember Prohászka Ottokárt látom, óvatlanul, igazán.

Egyszerű fekete reverendája, amely izmos, sovány és karcsú alakját fődte, szinte összeolvadt az estével, mintegy belevesztett a hamvazó sötétbe, de nagyszerű és parancsoló feje világított, sugárzott, keményen és élően, egy imperator erejével rajzolódtott bele az ablak világosságába.

Egy ember, aki hirtelenül egyetlen gyönyörű fejnek tetszett, amely él, gondolkozik és parancsol, elsősorban önönmagának. Soha ilyen fegyelmet nem láttam emberi arcon, ilyen szent, ilyen komoly, ilyen abszolút fegyelmet. És ez a fegyelem vonul

végig minden szaván, minden írásán, minden gesztusán, az egész életén.

A kereszténység, a puritánság, a dialektika, a cellák nagyszerű, imponáló és örökös fegyelme ez, amely vandál hordákból önsanyargató flagelláns csapatokat és dionizoszi életű szőke bestiákból Sebastianokat és Augustinusokat nevelt, amely a kölni dóm minuciózus részleteit éppen oly sziklaszilárdan tartja össze, mint az Egyház egész kolosszális kiterjedésű világépületét. Soha keresztényebb embert, soha példásabb életet, soha gyönyörűbb figyelmet nem láttam, mint a Prohászka Ottokár egyénisége, élete és műve. Az Egyház fejről tudva van, hogy ex cathedra csálthatatlan. Az Index librorum prohibitorum pedig, amelyet sokan, avatatlanok, jelentősége és hatása tekintetében félreértének és túlbecsülnek, nos az Index librorum prohibitorum nem ex cathedra véleménye az Egyház fejének, hanem egy római papi bizottság időszaki jegyzéke, amelybe azokat a könyveket és egyéb írásokat veszik föl, amelyekben akár a hit, akár az erkölcs, akár a kereszténység egyéb dolgában téves nézeteket találnak. Így került bele a szelíd és bölcs Fenelon püspök és így került bele a naturalista és világi Zola, sőt az indexről természetesen mitsem tudó pogány Ovidiusz is ebbe az Indexbe, amely a legkülönösebb és legvegyesebb könyvjegyzék a kerek világon.

Ha a római híradás igazolást nyer, hogy Prohászka Ottokárnak egyszerre három írása jutott volna Indexre, ez őszintén szólva, a magyar kultúrának egyik legújabb és igen nagy horderejű diadala volna. Mert végre az Index is észrevette volna a magyarokat, a magyar irodalmat és az Index szerkesztő bizottság végre egy magyar egyházi író is talált, akinek írásaitól az egész világ féltene kereszténységét. Szomorú dicsőség! — mondhatják erre Prohászka Ottokár ellenségei.

Szomorú dicsőség biz ez nekik, de mégis azt jelentené, hogy egy fórummal, egy világra szóló külföldi fórummal több van, ahol tudomásul veszik a mai hazai literatúrát. Legalább is a püspökök írásait.

Eloolvassák és látják, hogy a magyar Prohászka Ottokár éppen olyan modern és zseniális, akár francia és német testvérei az Úrban.

És ekkor az irigységre és a szűkkeblűsége, amely Székesfehérvár püspöke ellen a hajsztát indította, szintén alkalmazható Goethe örök igéje: „Ez mindig rosszra tör és mindig jót mível.”

Mert hogy most jót művelt, ebben tökéletesen egyetértenek hífvők és hitetlenek egyaránt.

Nagyváradai Napló 1911. június 14.

562.

UTAZÁS A STAGGIONE KÖRÜL

Írta Juhász Gyula

„Uram, jó nekünk itt lenni, építsünk három hajlékot, nekem egyet, neked egyet, Mózesnek egyet. Egy operait, egy operettit és egy drámait. A drámait nekem!” Ilyen bibliai társasjátékot játszanak most, a szünidőben, a vidéki nagy színtársulatok igazgatói. Mialatt lírai szerelmesünk valahol Karakószöröcsökön alsóst vagy a szívekkel játszik, mialatt az isteni primadonna a Lethe vagy a Lidó vizében fürösztli bájait, addig kedélyes és pocakos direktoraik staggionét játszanak. Megjátsszák magukat, panaszkodnak, pedig dicsekszenek. Beszélnek a vidéki színészet nemzeti és művészeti hivatásáról és egy alárendelt mondatban elárulják, hogy ők féltékenyek egymásra. Egyszer és mindenkorra le kellene már számolni, hírlapilag, társadalmilag és elsősorban államilag azzal az úgynevezett nemzeti és művészeti hivatással, amit ezek a mi derék vidéki színházi üzletembereink panasz vagy dicsekvés formájában állandóan hangoztatnak, ha nagyon jól megy a boltjuk vagy pedig csődbe kerülnek. Mert a dolog mélyén nincs egyéb, minthogy vannak élelmes és ravasz és vannak élhetetlen és könnyelmű vidéki színházi direktorok.

És ez utóbbiaknak nem használ sem a staggione, sem egyéb, az előbbieket pedig tele kasszát csinálhatnak tovább is, staggione nélkül. Aki egyébiránt a staggione mellett agitál, az egyszerűen nincsen tisztában a vidéki színészet és a vidéki társadalom formációjáról. Először is minden vidéki nagyvárosnak más a jellege, az arca, az igénye, az ízlése, a szokása, az etiketje és a pénztárcája. Tessék csak egy kissé tanulmányozni őket, egy kissé szétnézni bennük, olvasni az újságjaikat, bejárni a kávéházaikat és beülni a közönségük közé a színházaikba. A nagyvárosi publikum odavan a gyönyörűségtől, ha a legújabb operettszláger mulató jelenetének vadonatúj ezerkoronás díszletét megpillantja. Elfelejtja az aranyos szubrett törött üveghangját és a másodprimadonna éveit számát és elragadtatással

tapsol: Micsoda pazar fényűzés! És tele házakkal és jubileumokkal honorálja a ravasz igazgató ötletét. Viszont a nagydevecseri műpártoló közönség drámát és népszínművet kíván és azt akarja, hogy a hősszerelmes és drámai anya mindig a legjobbat nyújtsák, ami tőlük telik és vasárnap este mindig a Falu rosszát akarják, mert a népszínművet ápolni kell és eltakarni. Hát így van ez, tisztelt vidéki direktor urak és még ezer más tekintetben így van és épen ezért nem lehet a vidéken három hajlékot építeni, neked egyet, neked egyet, Mózesnek pedig az operát. Ellenben a dicsekedve panaszkodók elfelejtenek beszélni az igazi bajokról, a bor áráról, kedves Bodóné asszonyom! Itt van például az, amire egy interjú alakjában K. Lippich Elek, a művészeti ügyek vezetője a kultuszminisztériumban olyan okosan és minden kertelés nélkül rámutatott: a fiatal vidéki színész-nemzedék gyengesége. Én szívesen elhiszem, hogy azok a régi nemzet napszámosai, azok a hajdani Thespis kordéján a nemzeti ígét hirdető apostolok sem voltak mind olyan szemenszedett hősök és művészek, sőt jól tudom, hogy egy kulturális tekintetben elmaradt és parlagi korszak jellemző jelenségei voltak, de épen ezért, a mai rendezett és kulturális tekintetben sokkal fejlettebb korban sokkal többet várna az ember a színésztől, mint amennyit az nyújt épen művészet dolgában. (Mindig színpadi művészetet értek, ha színészetről van szó és még a drámánál is disztिंगválni szoktam e tekintetben.)

A mai fiatal színészgeneráció ugyanis tudás és művészet dolgában meglehetősen mostohán van hazulról vagy a színi tanodából elbocsátva. Igaz, hogy e tekintetben a közönség igényei sem valami nagyok. Manapság a lírai szerelmes (hogy ez avult, de a gyakorlatban nagyon is szem előtt tartott meghatározással éljünk) többnyire és sablon szerint egy jól öltöző, kellemes megjelenésű fiatalember és semmi más és semmi több. Igen jó bankfiú lehetne, hogy a kereskedelmi pálya különféle ágairól ne beszéljünk. Az operettbodyi férfiak és nők úgynevezett tudása és műveltsége — e tekintetben kár a szót vesztegetni. Egszerűen: tisztelet a kivételnek!

A színészanyag olcsó és sekélyes volta a természetes oka annak, hogy a vidéki színházak közönsége lassankint egészen elszokik attól, hogy Shaksperc vagy Ibsen és egyéb nagy szellemek igazi drámáinak színpadi megformálására kíváncsi legyen. Egy-egy tétova és ritkaságszámba menő kísérlet alaposan elveszi a kedvét a továbbiaktól. Ha egyik másik férfi vagy nő ambicionál

is egy-egy szerepet, a többiek meg nem értése, tudatlan vagy léha asszisztálása nyakát szegi a legszebb főladatnak is. Modern értelemben vett és európai nívón álló rendezés, holmi reinhardti vagy más elvek megvalósítása persze olyan távoli utópiák, amelyeket kívánni szívtelenség volna. Így esik meg azután, hogy művészeti és nemzeti misszióról prédikálnak a vidéki direktorok, miután az egész szezonon keresztül hülye és a magyarságot arculvágó wiener operettek, Cigány szerelmek és egyéb ordináréságok bájainak zászlaját lobogtatták. Apropos: maradjunk csak a vidéki színházak igazgatóinál. Számptalan komoly művészi és nemzeti feladat hárulna rájuk, ha nem volnának csak üzletemberek, ha színházaikban nem volna első úr a színházi vigéc és utolsó a magyar író. De mit csinálnak ezek a vidéki Reinhardtok, ezek a magyar Rettegi Fridolinok? Üzletet, üzletet, jó vagy rossz üzletet, amennyire az üzlethez értenek. Ehez pedig értenek, hiszen azért lettek színházigazgatók. Ellenben, ami a művészet mérlegét illeti, azt a következőképen lehetne fölállítani: 1. A magyar színpadi irodalmat egészen háttérbe szorították, teljesen mostoha elbánásban részesítették a bécsi operettek abszolút kultusza folytán. Hát jól van, bécsi operett kell a népnek, de akkor ne beszéljünk művészetről! 2. A magyar színpadi irodalom decentralizálásának hitelét teljesen elrontották holmi helybeli dilettánsok és kapacitások silány portékáinak előadásával. Egy Tömörkény, egy Oláh Gábor, egy Dutka Ákos, egy Gozdsu Elek, nem jelentkezhetik eredeti premiérral a vidéki színpadokon, a „helyi szerzőnek” kijáró rosszakarat és gúnyolódás nélkül. Hát jól van, pártolni kell az asztaltársunkat, de akkor ne beszéljünk művészetről! 3. A vidéki színházak kivétel nélkül szellemi, mondjuk művészi vezető, irányító nélkül dolgoznak. Dramaturgia, öntudatos, tervszerű program, önálló ízlés, bátor újítás, az irodalom igazi megbecsülése, mindez hiányzik, mindez a jövő zenéje. Hát jó, fő a tele ház és a tele trikó, de akkor ismét kedves vidéki Reinhardt, ne beszéljünk a művészetről. A többi... de minek? Ők a staggioneről csevegnek! Staggione, Staggione, milyen szép, dallamos idegen szó, az embernek Duse és Novelli jut az eszébe... Duse, igen, ő is színésznő, a fáradt és finom olasz vándorszínésznő, de minek okozunk magunknak szívfájdalmat és hasztalan vágyódást valami távoli szépség, nagyság, igazság és művészet után. Maradjunk itthon és mulassunk vígan a vidéki színházak igazgatóin, akik a maguk és mások gyönyörűségére olyan kedves

és olcsó társasjátékot játszanak: Jó nekünk itt lenni! Építsünk három hajlékot, nekem egyet, neked egyet, Mózesnek egyet! Nekem egy drámait!

Délmagyarország 1911. július 16.

563.

A HOMÁLYBÓL

A kis határszéli magyar városka rögs utcáit rovogatva egy sápadt profilú, égőszemű, régen halott költő alakjával találkoztam az őszei ködben. Esernyőt szorongat ideges kezében és tekintete alacsony tetőkön, törpe fenyőkön túl, egy metafizikai világba réved és vértelen, keskeny ajka láthatatlanul szellemekkel, titokzatos asztráллеkkel társalkodik. Oly eleven és kényszerű ez az én magányos vízióm, akár a dán királyfié a helsingőri terasz középkori évadán. Ez a sovány, nyurga és neuraszténias kísértet előbb, hozzám közelebb áll, mint ennek a mélabús, álmos, sőt halott városkának bármelyik lakosa, aki szembejön velem és köszönt, mint idegent szokás.

Igen, ez a kísértet, ez az előd, ez a költőtárs nem hágy nyugodni engem. Izgat, riaszt, megzavarja köreimet. Az én árva, önmagukba fásult, lemondással visszatérő mindennapi circulus vitiosus-aimat. Valóban, ma este él ez a kísértet, a versei, ezek az üvegházi trópusi növények, ezek a szelleméletet élő, vértelen fantomok ma este delejes hatalommal bólogatnak felém és én azon veszem magam észre, hogy idézem őket, mint ahogy szellemeket idéznek a távoli kisváros esteli szeánszain.

Ez a költő itten élte le az egész életét, itt robotolt, itt álmodott, csak meghalni ment el verőfényesebb vidékre, a messze csillogó és vonzó főváros egyik kórházának számozott ágyába. Ez a költő polgáriskolai tanár volt itt, pisze, tót leányzókat oktatott és nevelt, délutánonkint szarkalábás gyakorlatokat javíttatott, amelyeket némelyik kispolgári bakfis a Halotti Beszéd szláv idiómájában írt, este azután, a piros tentát félretéve, a költőnek fejfájós és lázas víziói jöttek — elhagyottság és magány esti láza — és ekkor írta azokat a verseket, amelyek révén egy kissé Spinozának és Goethének érezhette magát a járatlan utak, a pangó élet, a pókhálós gondolatok e halott városában.

Most már értem őt, látom, sajnálom, kezeg fogok vele. Ebben a kis csöndes fészekben a házak még mind boltívesek. Itt még a

gótika homálya uralkodik az álmodó szobákban. Kik élnek erre és miért és mit akarnak? Elnézem őket és messzebb érzem magamat, mintha svéd falukba tévednék, vagy skót hegyek városába. Mintha ez a hely kiment volna a forgalomból, mint egy öreg tallér, amelyen halott Habsburgok koszorús képe rémlik, az idő és a nyomorúság patinájától eltakarva. Az utca néptelen, a törpülő fák mintha élénkebbek volnának, mint az emberek.

Idegen és zagyva nyelv ütögeti a fületem, egy-két penzióba vonult öreg úr ballag végig néha-néha. Itt egy temetésen az egész város ott van és kimegy a temetőbe mind. Ezt a sétát mindig megteszik. A temetőbe járnak a diákok cigarettázni, a díszes, virágillatos és még az utcáknál is csöndesebb temetőbe. Itt mindenki köszön, alázatosan és gyanakodva, itt mindenki ismeri egymást. Kölcsönös szapuláson és irigységen alapuló nagy összetartás van itt, mint ahogy a ketrecben összebújnak a fázó, reménytelen és sínylődő vadak. Az Erkölc itt valóságos kényszer és az emberek úgy viselik magukon, mint a középkori boldog sororok a cilicijumot. Mindenki puritán itt, mint az angolok Cromwell idejében és mindenki feltűnően az, kéjeleg benne, mint mártírok a szenvedésben és halálban. Esténként halk és áruló zongorák szava szűrődik a vasrózsás és rostélyos ablakon keresztül: az álmodni térő városka öntudatlanul, akaratlanul és félszegen ábrándozik. Ódon népdalok szállanak föl a részletre törlesztett hangszerekből és a házilag készült tájképek a porcelánszobrok, a törött csecse-beccék, az egész kopott garnitúra és az öreg pipatórium régesrégi ismerősök gyanánt üdvözli ezeket a dallamokat, ezeket a hervatag makarthokrétáit a szeptembervégi estéknek.

A kaszinóban az öregek bóbiskolnak sörök és kártya mellett, huszonötévesek és hetvenévesek, a korpótlékről, a közigazgatásról, az új állatorvosról és a pesti életről beszélgetnek. Akad, aki fölolvassa a Magyar Figyelőt, aki megfejt a Fliegende találós kérdését és ravaszul, fölényesen néz körül a füstös helyiségben, amelynek falán egy régi generális poéta díszmagyar képe tündököl és egy óra, amely valamikor az időt mutatta és még zenélt is hozzá. De ez régen volt, talán a mesékben.

Itt élt a költő, a panteista, a filozófus, a nyolcvanas évek végén, aki Schopenhauert hordozta zsebében és a tat vam aszi mély hindu bölcseségtől áthatva tanított a polgári iskolában kékszalagos, pisze, kispolgári tót leányokat. Igen, a weimari nagyúrnak megint igaza van, de a költő hazájába kell jönnünk, hogy

elégtételt adjunk neki, szegény zaklatott fejének és feleletet az ő egyhangú kérdéseire. Istenem, csak egy neuraszténiás poéta kell ide, hogy szívét a világ szívének érezze, hogy a tér és idő őszi köddé váljék, amelyen túl a végtelenség van és a magányban, e homályban, e csöndben állandóan, hallhatóan érezze ennek a végtelenségnek, ennek a thalattának harsogó, polifón, wagneri muzsikáját.

Valóban, ebből a helységből úgy nőtt ki ez a szikár, nyurga, magányos ember, mint egy Gulliver, kezében esernyővel, zsebében Schopenhauerrel. A magyar költészet filozófusai, az elhatározás természetes színét halványra betegítők mind e tájon éltek, mind e sarokból jöttek, a sztregovai remetével élükön. Pirosabb és zömökebb természet, ha már a sorsharag testvéreinek született, kőszán tovaszállott innen, az Ócénum mellé, vagy a szögedi homokra, ahol a lány ölelésre, a férfi öklelésre is termett . . . És ahogy ezeket forgatom magamban és amint lassan, lassan ködbe vesz a sápadtprofilú költő karcsú és vértelen alakja, az alvó utcán megzendül egy éjjeli őr erőteljes, érces baritonja. Valami szláv dallamra valami tót könyörgést énekel, vontatottan, messzehangzón. Kilenc óra van és mi ketten maradtunk az utcán. Kinek énekel ez a fön[n]járó, eleven kísértet és minek énekel? Talán nekem, aki nem értem őt, talán a halott házaknak, amelyek mélyes-mélyen elszunnyadtak? Kinek énekelsz itt most, te éjjeli őr, te idegen, te barátom, testvérem, poétám?

Kinek énekelsz és minek?

A Hét 1911. október 1.

Jon

1912

564.

GÓTHÉK A PAPÁBAN

565.

A KÉM

— A Góth-pár vendéglátéka —

SZÉLJEGYZETEK

Egy hódmezővásárhelyi író barátai összegyűjtötték és díszes kötetben kiadták a barátjuk könyvéről megjelent összes kritikákat. Egy szegedi író új könyvéről egy budapesti napilap elismerő kritikája azt írja, hogy most már igazi novellákat ad új kötetében a jeles szegedi író. És ez a kötet egy hosszú regényt tartalmaz, igen, egyetlen hosszú regényt. Természetesen novel-lák nélkül.

Ami az első esetet illeti, nem tudom, ki olvas el egy kötetet, amelyben egy könyvről szóló kritikák vannak. Azt hiszem, ilyen türelmi játékra, ilyen önfeláldozásra csupán egyetlen élő lény kapható a kerek földön: az író, akiről a kritikák szólnak. Bár, őszintén szólva, nem minden író kapható erre az idegrontó olvasmányra. Vannak még írók, akikben a jó ízlés egy kissé gyomorrontást kap, ha a róluk és műveikről szóló kritikák tekintélyes tömegén végigvergődnek. Mennyi olcsó frázis, mennyi kopott banalitás, milyen kevés őszinteség, milyen gyér megértés!

Vannak mondatok, amelyek egész sor kritikában ismétlődnek, uraságoztól levett szavak és szólások, amelyek úgy ille- nek a műre, amelyre alkalmazzák őket, mint Góliátra a Dávid felöltője. Az ízlés és tudás hiánya, amely a mai kritikában minden vonalon terpeszkedik, szinte elenyészik, ha az őszinteség hiányát tekintjük.

Valóságos szent szövetség van például a budapesti színházi kritika nagy, legnagyobb részében egyes darabokkal szemben való állásfoglalás tekintetében.

Gyönyörűség és tanulmány olvasni, mily egyöntetű elismerés- sel, hízogó bókok és méltánylások himnusza mellett tudnak harakirit gyakorolni némely színpadra tévedt hazai szerzővel szemben. A dolog érdemén nem változtatna, ha őszintén és kerekben beszélénk, de hiába, legrövidebb út mégis a kerülő út. Elolvasni némely kritikát végig, ez a legkeservesebb fáradságot igényeli, de csokorba kötni mindent, egytől-egyig és újra az asztalunkra tenni, nem, ilyen fényűzést csak a legfőlényesebb humoristák engedhetnek meg maguknak, akiknek minden min- degy. Akik már mindent megértenek és megbocsátanak, még azt is, ha a kritika megállapítja a verseikről, hogy azok a ma- gyar széppróza remekei.

Egy erős és eleven impresszió kísért állandóan, amelyet a gyönyörűen régies, a fejedelmien nyugalmas Pozsony utcáin szereztem. Ez a szép, kedves, sőt aranyos város mintha még mindig Mária Terézia varázsa alatt álmélkodnék¹, de legalább is mintha most élné a hanyatló bidermayer csöndes, otthonias és előkelően polgári életét. És mintha mégis csak a császári Wien magyar határvárosa volna: Pressburg, akármilyen őszinte magyar meggyőződéssel tiltakozik is ez ellen.

Soha szebb régi várost, soha a maradandóságnak nemesebb fészket nem láttam magyar földön, mint itten. A gazdag polgárság ideális helye ez, a régi jólét terpeszkedik itt, egy kissé gőgösen, ekszkluzíven és egy kissé németes komolysággal.

Az ősi vár százados komolysággal uralkodik a patinás város fölött, az ódon városháza tornya alatt valóságos nürnbergi kereskedelmi hangulat terjeng és a széles, gesztenyefás fasorban főhercegek batárja robog a színház elé. A színház elé, amelyben az operának van legtöbb kilátása az előkelően hűvös sikerre, mert a zene internacionális nyelv és mert a pozsonyi polgárság és arisztokrácia a zenét hécsies előszeretettel kultiválja.

A kávéházakban három Grenzbotenre esik egy pozsonyi magyar lap és két bécsi Pressere jut egy pesti újság. Nyugalmas, boldog, gazdag, szépséges város ez a koronázó város, de a modern nagyvárosok és magyar városok lendülete, fantáziája, jövője, indulása, rátermettsége nélkül. És ide jön az a bizonyos egyetem és itt akarják ápolni, fejleszteni a magyar tudást, a magyar gondolat és érzés intenzitását és a szegedi utasnak ez az impresszió valahogy fájón esik egy kicsit és tovább zeng, zúg a fejében, mikor már a vonat a magyar róna tájain zakatol, a magyar Dél felé.

Délmagyarország 1912. április 3.

Juhar

567.

ALKALMI BESZÉDEK
Balassa Armin dr. új könyve

568.

AZ EKSZPORT DARAB

SOMLYÓ ZOLTÁN ÚJ VERSEI

A költő első verseit, amelyek *Dél van* címmel Szegeden jelentek meg, még védeni kellett elfogult és dühös támadások ellen, amelyek közt valósággal gyalázók is akadtak. Ez az első könyv csupa kiforratlanság volt és sok modorosság, amelyekre valósággal szenzációsan jöttek *Az átkozott költő* versei, a második kötet, amely éretten, kiforrottan, erővel és zengéssel teljesen mutatta ezt a mindenképen érdekes új poétát, akiről mostmár *Kosztolányi Dezső* mondta, hogy ő írja a legszebb magyar szerelmes verseket. *Északra indulok*, ez Somlyó Zoltán mostani új verseinek címe. Ez új kötet még gazdagabb és ma már biztos művészetével revelálja Somlyó Zoltán lelkét, egy morbid, fanyarsággal és keserőséggel átítatott, de a mélyén csupa finomságot és mohó, lázongó szépségvágyat rejtő, olykor megejtően zengő kagylólelket. Valóban, a végtelen távlatok és mélységek mámora, bánata és szerelme zeng ebben a beteg, de nemes kagylóban, Somlyó Zoltán férfias, de mégis könnyes és panaszos lírájában. Abszolút líra ez már. Aki a versekben a külső nüanszokon és bravúrokon kívül még lelket, egyéniséget, élményt, a szenvedés és az igazság mélységeit is keresi és akarja: annak őszintén ajánljuk, olvassa el és vegye szeretetébe Somlyó Zoltán értékes, harmadik verseskönyvét. Igaz poéta igazi verseit fogja kapni. A könyvet különben Tevan igen artisztikus gonddal adta ki és pedig Békéscsabán.

Délmagyarország 1912. június 16.

(j.)

POÉTIKAI TANÍTÁSOM KIS TÜKRE

Ez a kísérlet a lehetőségig tömör kivonata azoknak a legfőbb szempontoknak, végső elveknek és lényeges mondanivalóknak, amelyek poétikai tanításom közben vezettek. Az új operákban vannak bizonyos vezérmotívumok, amelyek jellemző erővel csendülnek föl lelkünkben később is az előadás után: az új poé-

tikai fölfogás vezérmotívumait akarom én itt az írás maradandóbb formája révén kiemelni önmagam és tanítványaim előtt és ha mások is érdeklődéssel olvassák, akkor többet értem el, mint amennyit igénytelen kísérletem elsősorban akart.

Mivel e rövid kísérlet keretében csupán az általános szempon-
tokat tárgyalom, a végén a részletes induktív elemzéseknek egy jellemző példáját mutatom be, a többiek szimbolumaképpen.

I.

Mivel fog a lelkünk gazdagodni az idén? ezt a kérdést veti föl tanítványai és önmaga nevében a poétika tanára, aki, mint az emberiség első öntudatos nevelője, Szokratesz (és mint minden igazi nevelő) maga is újra átéli mindazt a lelki élményt, benső szenzációt, amit a tanítványok lelkében fölidéz — és azonnal válaszol is e kérdésre a következőképpen:

— Az idén a költői alkotás titkainak ismeretével fogunk gazdagodni, olyan kincsekkel, amelyek romolhatatlan értékei minden művelt embernek. Nem azért kutatjuk a költői alkotás titkait, hogy költeni tudjunk — ez a kiválasztottak gyönyöre és édes kínja — de azért, hogy olvasók legyünk, nem pedig, hogy írók. *Öntudatos olvasók, ízléssel olvasók, akik tudják, mit kell olvasni és hogyan kell olvasni.*

Igen, a költészet műértőivé akar nevelni bennünket a poétika és a szorgalmon kívül még egyet kér tőlünk, amely nélkül tudásunk lehet, de gyönyörűségünk nem: *szeretetet*. „Minden dolog értékét a szeretet adja meg, amellyel hozzá ragaszkodunk” — mondja egy nagy belga költő, Maeterlinck, és mi hozzátehetjük, hogy e szeretet nélkül a költészet hazai és távoli virágai pusztán herbáriumi tárgyak lesznek előttünk, számokkal és nevekkal fölruházva.

Gazdagodni akarunk lelki kincsekkel, ezért tanuljuk a poétikát. Miért kell ide különösen szeretet és lelkeség? Mert a költői alkotás *az emberi lélek műve és lelket csak lélek fogad be igazán*. Emberi lélek műve a költemény, *érzés és képzelet* alkotása és — pedig — ezen a főhangsúly — *művészi* alkotása. Maga a második teremtés, maga egy második világ. De kérdés, mikor lesz költemény az írásból, mikor válik művé e munka? Egyszerű a felelet: ha szerzője költői tehetség. Költőnek lenni annyi, mint erős érzést és erős képzeletet egyesíteni. Petőfire gondoljunk, aki a magyar alföld nagy költője lett. Hogyan? Petőfi előtt

is volt alföld, voltak szépségei, mégis, az alföldet a költészet — és így az olvasók számára — Petőfi hódította meg, ő fedezte fel. Mert Petőfi nagyon — a lángész erős érzésével — szerette ezt a tájat és a lángész erős képzeletével látta meg rejtett — a dolgok mélyén rejlő — szépségeit. De elég-e ide az erős érzés, az erős képzelet? Nem elég. Formát kell találni neki, ki kell azt fejezni a művészet erejével. A forma tehát döntő és — mondjuk — lényeges a művészetben: formája révén lesz költemény az írás. Minden költő érzése és képzelete megkeresi — és ha igazi költő az illető — megtalálja a maga formáját. Petőfi vagy Arany egyetlen sorát sem szabad megváltoztatni: azért költemények.

Így jönnek létre a költői műfajok, a költői érzés és képzelet különféle fajtája szerint. Kérdezzük: hányféle lényegesen különböző formában lehet kifejeznie magát a költőnek? Látni fogjuk, hogy három ilyen műforma van és az egyes műfajok ezeknek csupán változatai: epikus, lírai és drámai forma van.

II.

Hogy jött létre az epika, ez ősi formája a népek költészetének? Egyszerűen megkívánta ezt az ember egy mély lelki ösztöne: a *mesélési ösztön*, a goethei *Lust zum fabulieren*.

A gyermek, a romlatlan, naív kis ember, ugye hogy szereti a mesét? A nép, a romlatlan, naív nagy gyermek, ugye hogy kedveli a mesemondást? A tanár itt érdeklődik tanítványai gyermekkori emlékei iránt, kik hol hallottak meséket, milyen meséket?

Ezért olvastunk az alsóbb osztályokban is annyi sok mesét, népmesét, állatmesét. Gondoljunk Andersenre, Grimmre, a magyar mesekincsre, Petőfi János vitézére.

A nagy költők között is sok a nagy mesemondó, mesekedvelő. Gondoljunk Jókaira, nemcsak meséskönyvére, de arra a nagy mesélő hajlandóságára, amely regényeit olyan érdekessékké teszi. Vannak költők, akiket mások sorsa, élete, története érdekel első sorban, akik szeretnek ilyen történeteket elképzelni, kitalálni, elbeszélni, mert ez nekik is, másoknak is örömet ad: ezek az igazi *epikus* költők. *A nép azonban az első és legnagyobb mesemondó.* Így keletkeztek a nép egyetemes mesemondó ösztönéből az első, ősi epikus formák, a hitrege, a népmese, a monda. A tanár itt a naív és fiatal görög néplélek képzeletét és érzését mutatja be egy-két hitregében és ha az már öntudatos műköltő formáját

nyerte, (például Ovidius ötvösművészettel megalkotott Phaetonja), akkor a primitív vonásokat, a lényegét emeli ki: a nép nagy, mély csodálkozását a természet titkain és ennek öntudatlan művészi megnyilatkozását a mítosz alakjában. A magyar népmesemondását kell itt még külön kiemelni, népmeséink főbb *motívumait, alakjait, tájait, típusait* és hogy mindezt milyen tömör szépséggel, magyar művészi erővel egyesíti *Petőfi János vitéze*. Századok, sőt évezredek magyar mesekincsét foglalta keretbe itt a nép fia, Petőfi.

Érdekes lélektani (sőt néplélektani) kérdés kínálkozik itt még: miért nem lehet szomorú végű és tragikus megoldású a mese? (És nagyjában az epikus költemény mind, a tisztán epikus fajok.) *Mert a mese a vágyak teljesülését példázza* — a boldogság mély emberi vágyának teljesülését — a képzeletben. A meséből fejlődött ki a többi epikus műfaj mind. A monda olyan mese, amelybe a történeti valóság is belejátszik. Mondája olyan mesélő népnek van, amelynek múltja van. Ezért van nekünk olyan sok mondánk és gazdag mondakincsünk. Itt a tanár egy népi eredetű mondát összevet egy költő feldolgozásával, amiből igen érdekes tanulságok — művésziek, az alkotás titkaiba hatók — következnek. A Toldi monda, amelyet Ilosvai oly nyersen őrzött meg, mivé válik Arany mindent arannyá változtató kezében! A krónikák csodaszarvasa mivé lesz Arany aranszarvasról szóló „hún regé”-jében! Az eposz, a *naiv eposz: a már történeti nép, nemzet igaz meséje*. Az eposzban egy egész nemzet gyönyörködik a maga múltjában, szépségében, erejében. Innen van, hogy az eposz hősei a nép eszményei lesznek, nevelői, vezetői: a gyors lábú Achilles, a leleményes Odysseus, a párducos Árpád! Itt rejlik az eposz nagy erkölcsi jelentősége: jellemeket mintáz, *nemzetnevelő* lesz! A tanár érezteti, hogy a naiv és műeposz különbsége csupán *korkülönbség*: ez utóbbiban egy költő — művelt, öntudatos és elődeit ismerő, — beszél nemzetéhez, nemzetéről. Gyönyörűség és tanulság egyben, nyomon követni: az epikus kincs, az Arany Jánostól igen tisztelt „thesaurus epicus” hogyan öröklődik korról korra, nemzetről nemzetre, hogyan formálódik, bővül és alakul és mégis, mégis mi az a különös anyajegy, amely megkülönbözteti ezeket az egyes eposzokat, Vergiliusét Tassoétól, ezt Zrínyiétől és Zrínyiét Vörösmarty és Arany eposzi műveitől? Két nagy erő teszi ezt, két nagy erő formálja eredetivé, egyetlené őket: *a nemzeti és egyéni karakter*. Vergilius eposza római mű, de egyben vergiliusi: a vergiliusi szelídség és szomorú-

ság holdas fényében látjuk a szerelmes Didot és a jámbor Aeneast. És egy nemzet nagy epikusait is mily mássá teszi az erős költői és művészi *egyéniség*, amely érzésük és képzeletük színében és hevében nyilatkozik: Zrínyi mily zordon és kemény, Vörösmarty mily pompázó és zengő, Arany mily komoly és józan* De minden epikus műformának ez adja meg létét, jelentőségét — valaki gyönyörködve, szeretettel mélyed el az emberi élet és történet jelenségeiben és ezeket művészi erővel meséli el nekünk, mindenkinek, akit az élet érdekel. Arany kedvvel fordul az emberi sors tragikusabb változatai felé (mint a szintén epikus Kemény): ezért írt balladákat, de mert szeretett részletesen, nyugalmasan, mintegy elmúlnak és távolinak éreztetve a történetet — *elbeszélni*, ezért volt ő par excellence — *epikus* költő (a legnagyobb a mi irodalmunkban), még ha témái drámaibb, sőt tragikusabb hangulatúak voltak is, például a Buda halála, Toldi szerelme. Itt a tanár rámutat Arany költészetének egy etikai jeleségére: nevelő erejére, arra a kiválóan erkölcsi levegőre, amelyben alakjai élnek és küzdenek, a bűn és bűnhődés szoros kapcsolatának lelki rajzára akár balladáiban, akár a Buda halálában!**

Mi más a regény, mint az eposz mai formája, modern folytatása, *újkori eposz*?

Itt is emberek történetéről, sorsáról, mint megtörténtről, bizonyos idő távolságán át szemléltről van szó, de nem csupán nagy emberekéről, hanem kis és nagy, mai és régi emberek életéről és sorsáról, tehát kisemberek kis dolgairól is. Ezért írja a költő *prózában* a regényt, mert ez a stílus először is közelebb áll hozzánk, mai emberekhez, akiknek ír és jobban illik a regény alakjaihoz is.

Ez a stílus a legnagyobb gazdagságot, a legteljesebb változatoságot engedi és hozza magával: a nagy regény társadalmak és lelkek rajza egyben. Gondoljunk *Jókai* regényeire: hogy benne van azokban a magyar élet, a múlt és a jelen egész teljessége! Az Új földesúrban az elnyomás kora, az Eppur si muoveben a nemzeti ébredés ideje, az Erdély aranykorában ez a kor, a Törökvilágban ez a világ!*** A novelláról szólván, fölmerül a kérdés: vajjon a novella apró regény-e csupán: külső terjedelem dolga-

* Ezt természetesen párhuzamos idézetekkel illusztráljuk.

** Összevetjük Toldi és Etele *egy hibáját* és erényeit.

*** Minden diák olvasott legalább egy *Jókait*. Ezeket megbeszéljük.

az egész? Ó nem, itt lehet éreztetni igazán, a látszólagos rokonság mellett a *lényeges formai különbséget*: a novella egy embernek egy esete, amely döntő és jellemző sorsára, — a regény sok ember egész élete, sorsa, története, néha — mint Dickens *Twist Olivérjében* — a bölcsőtől a sírig. A regény tenger, a novella patak. *A regény az élet, a novella az élet egy jellemző esete.*

III.

A lírához értünk. A lírikus költőről kell beszélnünk, akit első-sorban a maga lelke érdekel, aki első-sorban a maga érzéseit fejezi ki. Bennünket is kell érdekelnie, ez az első, amit a lírikus költőtől követelünk mi olvasók. Ki érdekel igazán bennünket? Aki valóban kiváló, aki külön[!] mint mi, mint a többiek, a sokaság. Akiben a nagy érzések és mély gondolatok különös varázsa van, egyszóval: *a költői egyéniség*. A nagy lírikus tehát nagy ember, bennünket gazdagító szív és szellem, akire örömmel és méltán hallgatunk. „Minden lélek értékes” — tanítja az evangélium, mennyivel értékesebb és érdekesebb tehát az erős érzésekkel és képzelettel megáldott valódi lírikus. Hiszen ő nemcsak érzéseivel és képzeletével válik ki, de ezek művészi, eredeti kifejezésével is. A nagy lírikus varázsának titka ez: *ő mindnyájunk élményeinek* — öröm és bánat, emlék és remény — *örök és egyetemes kifejezést, hangot, formát tud adni*. Mindnyájan éreznünk — szépet és jót, *emberek vagyunk* — de a költő a mi néma és sokszor öntudatlan érzéseinknek méltó hangot ad.

Minden érzés formát keres, minden érzésnek megvan a maga végérvényes, kifejező formája.

A költő ezt megtalálja, az igazi lírikus ezt megleli, mint ahogy a szobrász Michelangelo a márványból már kiérezte a jövőben kibontakozó idomokat. Így válik *dallá, ódává vagy elégiává* a költő érzése, az érzés benső lényege szerint. Egyes nagy költők állandó, mintegy temperamentumukban rejlő érzés módjának egyes lírai formák felelnek meg. Az ilyen lírikusok, ha más műfajban fejezik is ki érzéseiket, lényegében ide is beleviszik *uralkodó formájuk* egyes sajátosságait. Exempla lucis: Petőfi első-sorban dalköltő. Azzá teszi őt a pillanat hatásaira erősen és hevesen reagáló vérmérséklete, élményeit azon melegében formába öntő szókimondó lelke. Petőfi a valódi, Goethe legnemesebb értelmében vett „alkalmi költő”, versei (első-sorban dalai) az igazi — ugyancsak Goethe értelmében vett — alkalmi versek.

Epikája is — éppen legszebb részleteiben — lírai természetű: balladáiban csupa szenvedély, a nagy alanyiség ereje forr az epikus felszín mélyén. Itt a tanár összeveti a *A király esküje* című patetikus lendületű, úgynevezett balladáját Arany objektív vízióval megalkotott *V. Lászlójával*. Utal arra, hogy a lírikus Petőfi mennyire egyéni rokon és ellenszenv szerint választja ki és alkotja meg epikai hőseit is: János vitézt mennyi szeretettel kíséri útján, Lehel vezér előszavában mennyire a lírikus beszél.

A tipikus ódaköltők Berzsenyi és Vörösmarty. Mind a két nagy költőnk a legmagasabb és így legmagasztosabb — olykor a régi prófétákra emlékeztető — ihlet embere, költészetük állandó fehér izzása a lendületnek: *ó dai természetű lelkek*. A nemzetnek vagy az emberiségnek szólnak, vagy a nemzet és emberiség nevében beszélnek. „Hallgassatok, most a világ beszél” mondja egy helyen Vörösmarty. Számukra tehát az óda a lényegüket legtökéletesebben kifejező forma. Lelkük bora az óda kelyhében ragyog a legszebben.

És íme, Vörösmarty mikor eposzt ír is, mint a Zalán futásában látjuk, az óda hangján kezdi. Az Előhang Vörösmarty legszebb lírai darabjai közé illik és Berzsenyi szinte kizárólagosan ódaként ír.*

Tompa viszont, a méla, merengő és lemondó Tompa az igazi elégiikus. Arany nyugalmas szemlélődésének is ez a lírai forma felel meg leginkább, még a Széchényi emlékeztető (ez az aere perennius költemény) is elégián kezd és csak lassan, méltóságosan bontakozik ki e hangulatból az ódai lendület. Mikor a tan-költeményhez és általában a reflexiós költészethez jutunk, a tanár határozottan fölveti a problémát: az érzésen kívül lehet-e más hangköre a lírának? *A gondolat hogyan válhatik költészetté?* Egyszerű és határozott legyen a felelet: *ha érzéssé válik* és egyedül ezáltal. A puszta gondolat a tudomány körébe vág, de a nagy és mély gondolat — ha egyéni élmény, ha a költő átélte, átérzte, így, érzéssé finomulva, művészi formába törhet. Ilyen forma az *ars poética*, a Horatiusé, Boileaué, Arany Jánosé.** *Vallomás*: ez a valódi *ars poética*, az Aranyé különösen! Az öntudatos költő ebben mintegy hitet tesz a maga művészi hitvallása mellett, vallomást tesz arról, hogy a költészetet minek tekinti. Így válik

* A tanár utal Berzsenyi egyhúrú, Vörösmarty százhangú ódaköltészetére.

** E három poétika egyéni és — természetesen — korsszukos különbségeit érdekesen kiemelheti a tanár.

a gondolat érzésé, az elvont eszme egyénivé. És itt az alkalom, hogy a tanár — Vojtina Ars poétikája révén — a költészet valódi rendeltetését éreztesse, kiemelje. Induktív módon, egy magyar remek példa alapján, minden esztétikai felhőkakukkvár mellőzésével. (A naturalizmus művészietlen voltát lehet itt különösképpen kiemelnünk.)

IV.

Venio nunc ad fortissimum: a drámához értünk. Itt a tanár első dolga kikérdezni a tanítványait: ismerik-e és hogyan, a színházat? Milyen darabokat láttak? Ezek alapján és ezekre építve beszélünk azután a drámáról, mint a költői fejlődés legmagasabb csúcsáról, az emberi és művészi öntudat legnagyobb erőpróbáját kívánó műfajról. *A nagy dráma a nagy akarat és jellem műve, erős öntudat alkotása.*

A dráma akkor jelenik meg minden korban és minden nemzetnél: mikor a fejlődés delelőjén van. Homérosz és Pindaros után jön a három nagy görög tragikus. Rómában meg se tud születni az igazi nagy dráma, pedig a nagy éposz és líra már megvolt. A keresztény drámának századokig kell Shakesperre várnia, a magyarnak is Katonára. Különben is a dráma mintegy magában egyesíti a többi műfajokat. A görög tragédia kardalai lírikus részek, a hírnökök elbeszélései: epikusak.

Sophokles Oedipus királyát kell néznünk: anyaga a monda (epika), kórusa a legmélyebb és legzengőbb antik líra.

Azonkívül is: a dráma színpadot kíván és ehhez nagy és fogékony közönséget, mert a dráma a leginkább stilizált műfaj (erről mindjárt beszélünk): mindezek részben technikai (színpad), részben szellemi (stilizáltság) de mindenképpen magasabbrendű fejlettséget követelnek. Miért mondottuk, hogy a dráma a leginkább stilizált forma? Nézzük a mi nagy nemzeti tragédiánkat: Katona Bánk bánját. Íme: a költő egészen mellőzi az elbeszélést, a leírást, a többi műfajoknál meglévő magyarázatot, egész személyiségét megtagadva, eltűnik előlünk: a pusztá drámai forma áll előttünk: emberek beszélgetése (a dialogus) révén játszik előttünk az egész költemény. Mindez a színpadon, az idő és tér szoros keretei között, csupán a döntő esemény, élő emberek — (színészek) előadásában. Ez a megjelenítő közvetlenség és az, hogy egy nagy tömeg nézi, amelyet az érzések és gondolatok közössége kapcsol össze (a színpadi játék szuggesztívója): ez adja

meg a dráma nagy *nevelő hatását*. A Schiller értelmében vett moralische Anstalt, a valódi művészetet hirdető színház nagy hivatását emeli itt ki a tanár. (Utalhat ugyancsak Schiller gyönyörű versére: Die Kraniche des Ibykus vagy a Hamlet nagy jelenetére, a színpadra a színpadon.)

A magunk életére nézve irányító példákat, emberismeretünkre fontos jellemeket látunk, akaratot és küzdelmet a drámában, kiváló egyéniségek tisztító hatású erőfeszítéseit a tragédiában, (az arisztoteleszi katharsist szépen be lehet mutatni Shakspere Julius Caesarjának három vezető hőségében: Caesarban, Brutus és Cassiusban) fonák jellemek komikus kudarcát a komédiában. Itt a Peleskei nótárius maradiságának komikuma, mellé állítva Bacur Gazsié, igen találó és tanulságos (amellett magyar) példa lehet.* (A tragikum elemeit *Rákosi Jenő művészi fölfogása* szerint lehet igazán megértetni).

A középfajú drámáról beszélve nemzeti szempontból szeretetteljes tanulmány tárgya lehet a magyar *népszínmű*. A tanár kiemeli, hogy a magyar népszínmű *drámái formában* fejezte ki a múlt század negyvenes éveinek demokratikus törekvéseit: a színpadon hangot adott a népnek, az elnyomott jobbagynak, hőssé tette a népet, amely Katona Bánkjában, mint Tiborc, Kisfaludy Károly vígjátékaiban, mint környezet, csupán (és többnyire komikus) statisztaként szerepelt. *Ebben áll a népszínműnek, mint magyar műfajnak, jelentősége* és Szigligeti érdeme. Így fejlődött ki, mint önálló műfaj és később — nagy egyéniség és éltető korszellem nélkül — ezért vált sablonossá. Gárdonyi Géza Borát — e gyönyörű magyar idillt — mint e műfaj legtisztább, legtökéletesebb jelenségét mutatjuk be, kiemelve, hogy Gárdonyi mennyire és mily finoman érezte a magyar paraszt igazi drámai küzdelemre kevésbé alkalmas vérmérsékletét, életfölfogását és így a népdráma helyett kedves, derűs népvígjátékot alkotott.

V.

A tanár az év végén fölveti a végső kérdést:

Foglaljuk össze az egészet és kérdezzük: mit ad tehát nekünk a poétika, mivel gazdagítja lelkünket, mire készít elő? Szempontokat ad, amelyek szerint olvasnunk kell a költői műveket, mértéket ad, amellyel megfélhetjük a költői alkotásokat és ezzel

* Itt Szokolcán, Gvadányi révén, egyúttal közelfekvő és kegyeletes is.

gazdagítja lelkünket, hiszen az emberi lélek legdúsabb birodalmát, a költészet tágas és gazdag Ophir-országát fedezi fel és hódítja meg számunkra; olyan gazdagodás ez, amely minden fáradságra érdemes, pedig e fölfedező és hódító út nem kíván mást tőlünk, csupán szerető figyelmet és nem ad egyebet, mint igaz és maradandó gyönyörűséget.

*

Szinte fölösleges ezek után megjegyeznem, hogy az egyes műfajok tárgyalásánál a tanár, mint az egyedül célravezetőt, az induktív módszert alkalmazza végig. A költői művek, mint az élő és éltető emberi lélek alkotásai: *organikus művek*, amelyekre nem lehet a dedukció merev és általános kaptafáját húzni. Úgy kell szemlélni és tanulmányozni őket, mint pompás és gazdag kivirágzásait az emberi szellemnek és ki az ilyen virágot szereti, az lelketlen herbáriumcsináló nem lehet!

Hogy ennek az egyedül célravezető és lehetőleg sokoldalú, az alkotások mélyére ható induktív eljárásnak mintegy tipikus példáját mutassuk — e részlet tükrében az egészet szemléltetve — nézzük, hogyan tárgyalja a tanár az epikus formának egyik igen egyéni jellegű fajtáját: *az idillt*.

A tanár mindenekelőtt elolvas — részben olvastat — néhány jellemző idillt. Egyet Theokritostól, egyet Vergiliustól, egyet Petőfitől és Aranytól. Olvasás közben — ez állandó eljárása — figyelmezteti tanítványait a költemények feltűnőbb nyelvi, stílusbeli és zenei, ritmusbeli szépségeire. A görög idill plasztikus egyszerűsége, a görög vers szabályos szépsége mellé állítja Petőfi és Arany gyökeresen népies nyelvi jelességeit, versük magyaros muzsikáját. A négy költő lényegében azonos témája mellett milyen különböző verseik egyéni hangja. Például Theokritos természetesebb, nyersebb, férfiasabb, mint a szelíd, mélyzó, gyöngéd érzelmeket kedvelő Vergilius. Petőfi és Arany egyéniségének frappáns ellentéte a Téli esték és a Családi kör összehasonlításából is kivehető. Ezek után Zrínyi egy idilljét olvassa a tanár és tanítványaival megbeszéli a hasonlóságot és ellentétet a görög és római idillköltő és Zrínyi között. Itt röviden és érdekesen el lehet intézni az utánzás és eredetiség problémáját, e találó példa alkalmából.

Már most jönnek a műfajt megállapító kérdések. Miről énekelnek ezek a különböző korokban élő és különböző egyéniségű költők? A falusi, mezei, szóval a természeti életről, ennek a szép-

ségeiről. Két dolog lényeges itt: a faluról énekelnek és dicsérik azt. Mikor jelennek meg ezek a versek, ezek a laudes ruris? Mindegyik költő városban élt, nagy, legtöbbször túlfinomult műveltség korában, távol a mezőtől, de vágyakozva annak szépségei után.

Mi az uralkodó ezekben a költeményekben? A nyugalom, a dolgok és emberek békéje. Milyen módon fejezi ki ezt legjobban, legmegfelelőbbben a költő? Természetesen a leírással, ezen a leg-egyszerűbb epikai módon.

A képzelet és érzés egyesülnek itten: a szeretet és vágy érzése mintegy megszépíti ez egyszerű jelenségeket és így a fantázia aprólékos gonddal színezi ki képeit. (Mellékesen a realizmus problémáját is lehet itt — példák kapcsán — érinteni mintegy.)

Vannak tehát költemények, rövidebb, epikus nyugalommal leíró költemények, amelyek — a műveltség bizonyos fejlettebb fokán — (görög és római városi élet, régi erkölcsök hanyatlása, elfinomultság, a magyar polgári és városi élet kifejlődése) ez egyszerűbb, természetes falusi élet távoli és óhajtott szépségét, örömeit énekelik meg: ezek az idillek.

Juhász Gyula

A Szakolcai Kir. Kat. Főgimnázium értesítője az 1911/1912. isk. évről.
Közli Resch Aurél dr. igazgató. Pozsony 1912. 3 10. l.

572.

A KOBOZ

Történik a Magyar Futura félhavi revü szerkesztőségében. Szerplők: Kiadó és Költő. Idő: jelenkor, szerkesztőségi határidő.

Kiadó: És a versek? Milyen versek jönnek?

Költő: Jó versek, kiadó úr, prima versek. Először is tőlem egy új ciklus: *Nirvána* címen, azután *Pilóta Konstantin* új versei: *Csönd van* címen, azután *Körönd Sebestyén* új versei: *Elég volt* címen, azután *Terzina Salamon* új versei: *Békét akarok* címen azután

Kiadó: Elég, elég. Isten őrizzen, hogy még több vers jöjjön! Elég volt már ebből a sok csöndből, békéből, nirvánából és egyéb-ből. Ez nem új, ez nem merész, ez nem vad, ez nem erős, ez nem lázító. Ez . . . ez . . .

Költő: De kiadó úr kérem!

Kiadó: Hallgasson! Maguk csak tilinkóznak. Maguk csak fülemüléznek. Maguk csak szonátáznak! Holdvilágfalók, ki nem állhatom a világfájdalmas pofájukat! Ez egy költészet, ez egy modernség? Persze, a Kultúra, az más! A Népszava az más! A Hangay az tud hangot adni! A Franyó az fránya legény a talpán! Utálok magukat! Nyavalyások!

Költő: De kérem szépen, kezeit csókolom! Azt tetszett a múltkor mondani, hogy fő a finomság! Fő a differenciáltság! A rafináltság, a túlkultúráltság! Az enerváltság, a blazírtság! A . . . a . . .

Kiadó: A fészkes fenéjét! A terembur[á]ját! A rézangyalát! Tessék lázítani! Tessék kiállani! Tessék a milliók érzésének hangot adni. Mint a Franyó! Mint a Hangay! Miért nem kobozzák el a Magyar Futurát és miért tudják elkobozni a Kultúrát? Mi? He? Na lássa!

Költő: Rendben van. Lázítani fogok. Ki fogok állani a placra és hangot adok a nép szavának! Rendben van, apukám. Azonnal frok egyet. Tessék várni. Egy szonettet fogok írni, a címe: Állj talpra hát, bús, tört szívem nagy álma! Olyan lesz, mint a Talpra magyar, csak modern és rafinált! Jó lesz kérem?

Kiadó: Jó lesz, jó, csak csinálja, csinálja!

Költő (miután megcsinálta, visszajön és elolvassa:)

Állj talpra hát, bús, tört szívem nagy Álma,
Mely mély vizek holt vízióin ül
S tátong, miként a bús, kék égi Űr,
Melynek ölén csügg Létünk szürke Árnya.

Állj talpra hát és nézz ki, nézz ki már
Zord keskeny Börtönablakán Szememnek,
Bús tömlőcén a Vágynak, Szerelemnek,
Mély Szabadulást és új Lázt kínál.

Állj talpra hát, ó Álom, mert Halálom
— Melynek szűz titkát én itt nem találok —
Ó mert Halálom halkán erre jár.

Állj talpra hát, mert ó mindent lezár
A halványezüstös, nagy Koporsó
S pereg az Orsó s alszol, mint a Torzó!
Nos, kiadó úr? Nos?

Kiadó: El van bocsátva! Mehet! Ez forradalom, ez lázítás, ez milliók hangja, mi? Micsoda népség, micsoda népség. Maga költő, maga új? Maga egy legutolsó, egy legeslegutolsó közönséges hitvány neoromantikus szimbolista, egy esztéta, egy esztéta, igenis, egy esztéta! Nekem most olyan kobozra van szükségem, amelyet elkoboznak!

Délmagyarország 1912. június 23.

Jim

573.

ÚJ HÉROSZOK

574.

POÉTASORS

Hol volt, hol nem volt, mert valóban egy Jókai-regénybe illő az a nagy és mélységes tudás, az a meghatóan puritán és különös magyar lélek, amely Cholnoky Viktor volt, amíg élt és dolgozott és teremtett közöttünk, anélkül, hogy ezért ettől a törtető és páváskodó világtól valamit kapott volna. Holott nábobnak, úrnak, hatalomnak született, de író lett, még pedig újságíró, aki táviratokat fordít és éjjeli redakcióban figyel a világ híreire, mialatt korlátlan és ezerszínű fantáziája az ég és föld csodáin és titkain révedez és rejtelmes alakokat és történeteket lát az éji homályban. Most már pihen és álmodik, most már nem zavarja telefon berregése, redakció lármája, nagyvárosi tülekedés zaja és íme, egy nagy és gazdag, egy alkotásban és robotban eltöltött magyar írói karrier vége még mindig az, hogy egy másik, szerencsésebb, de nem kisebb író társ, Nagy Endre lelkesen bejárja a nyári magyar vidéket és cseveg az ő elragadóan bájos modorában, hogy — részben — a magyar író társ özvegye és árvája javára összecsevegjen egy kis summa pénzt.

Igazán nem tudjuk hirtelen, mi meghatóbb, a halott magyar író családja-e, akik bizonyára csak szellemi kincseket, lelki ékszereket — igaz, hogy garmadával — örökölték a szegény, nemes és bús Viktortól, vagy az élő és csevegő magyar íróművész, aki kiáll a pódiumra — igaz, hogy megszokott és kedves helye ez — és víg és komoly témákkal gyönyörködteti a publikumot s míg bajzózó sipkáját szellemesen és vidáman csörgeti, a komor és igaz halottra gondol, fantasztikus álmok és csodálatos tájak don Quixottejára.

És ekkor kénytelen eszébe jutni az embernek, aki tollat forgat, aki újságot ír, aki a magyar kultúrájának akár kis, akár legkisebb napszámosa is, hogy a boldog Franciaországban a Bernsteinok és Bateilleok komornyikjai azon vitatkoznak, arról csevegnek, hogy melyikük gazdájának van több nadrágja és több színes mellénye. S arra, hogy az egész művelt világon végigsiratták a szegény D'Annunziót, aki kénytelen volt pazar villáit elárvereztetni, hogy új hazát cseréljen, új dicsőséget szerezzen! A magyar író pedig? Cholnoky Viktor, tudnivaló, negyvenkét éves korában végkimerülésben pusztult el akkor, amikor már arról mert álmodozni, hogy csak az irodalomnak fog élni. Nagy Endre új, nobilis és baráti ötletéért fogadja az egész magyar író és olvasó világ őszinte háláját, meleg kézfogását. Íme egy kabaréigazgató, aki bölcsőbb, mint egy akadémikus. Mert azt eddig is megmutatta Nagy Endre, hogy pompás író, kitűnő hírlapíró, páratlan konferencier, zseniális rajzoló, sőt remek vígjátékíró is, de most, egy utánozhatatlan szép gesztussal, íme, az ő meleg, részvevő, piros szívére mutat és Cholnoky Viktor családjáról gondoskodva, az írói szolidaritás, a magyar író megbecsülésének ragyogó példájával jár mindnyájunk előtt. És Nagy Endréről jól tudjuk, akik olvastuk az ő briliáns írását egy magyar revüben, hogy ő már életében is mennyire szerette, ajánrozta azt, akinek ügyét most ily tüntető melegséggel fölkarolja.

Szeged és Vidéke 1912. július 9.

575.

ÚJ SZÉPSÉGEK FELE

576.

KALEIDOSZKÓP

Régóta írtam prózát, a sors nagyon messze vetett a redakciók íróasztalától és most, hogy újra kezembe veszem a krónikás tollát, egy kissé bizony tanácstalanul állok, nyájas olvasóm. (Hogy nyájas olvasók vannak-e még, alig tudom, de úgy hiszem, hogy e kopár mai élet az ő számukat is alaposan megapasztotta s ma már az író is farkasszemet néz az olvasóval s szíve helyett a veséjét mutatja neki.)

Miről írjak oly hosszú távollét után, amely a csönd és magány ölen igen messze vitte tőlem az életet és embereket és oly közel

hozta elfáradt és megbékélt lelkemet a nagy és örök harmóniához, amelyről krónikát írni nem lehet, csupán költeményeket. Mégis van egy támasz, egy kedvenc rögeszmém, amelyet régóta szeretettel dédelgetek, amelyet annyiszor meg akartam már írni, csak nem tudtam, hogy vers lesz-e, vagy próza és hogy lesz-e valaki, aki igazán megérti és azt mondja rá: úgy van, ezt gondoltam én is, csak hogy én nem mertem elmondani, mert hátha tévedek?

Mikor Kun József, akihez rövid, de igaz és síron túl is tartó barátság fűzött, meghalt, próbáltam már ezt papírra vetni, de most, hogy az aktualitás profán íze se lehet a dolognak, mégis most mondom el, ami a szívemen fekszik. Arról van szó, hogy szegény kis életünkben egyre ritkábban találkozunk *jó emberekkel*. Igazi jó emberekkel, akik nem csupán elegáns, finom, kedves, szellemes, mulatságos, vicces vagy fölényes emberek, hanem mindezek mellett, mindezekben felül jó emberek a szó aranypróbás értelmében. Akiknek szívük van, akik rajongani tudnak egy szép képernt, egy jó versért, egy értékes egyéniségért minden mellékgondolat nélkül, akik az életben és művészetben a profit, az érdek, a haszon, a nyereség minden kerülő útja nélkül, l'art pour l'art tudnak gyönyörűséget találni, akik a kultúrát nem tekintik se börténnek, ahol meggazdagodni lehet, se kávéháznak, ahol kellemesen lehet ellopni az időt, hanem igenis a lelkük szent ügyének, mindnyájunk szent ügyének nézik és eszerint élnek és halnak. Én még ismerek egy-két ilyen embert, de az ujjaimon tudnám elszámolni őket és nem merem bizonyosan állítani, hogy szükségem lenne mind a tíz ujjamra. És ez a pont az, ahol a mi, úgynevezett modern műveltségünk meglehetősen csődbe került, ahol a mi mai életberendezésünk teljes tudóval egy új Rousseau után kiált, ez a pont az, ahol az ember — a jobb érzésű, a lelke mélyén, (bármily különösnek találja is némely nyájias olvasó) ideálokat rejtegető ember úgy érzi, hogy egy kissé kizökkent a világ, ó kárhozát és hamleti lélekkel gyöngének érzi magát arra, hogy ő próbálja helyrehozni azt. Igen, bizony, a jó emberek feltűnő hiánya egyike a legégetőbb hiányoknak ebben a mi kietlen és cifra világunkban.

A brutalitás kezd szalonképessé lenni minden vonalon, politikában, színpadon, sajtóban, korzón és hivatalban egyaránt.

A kíméletlenség valósággal művészetté emelkedik a létért való küzdelem olympiai versenyében s a pofon épen olyan fontos kelléke e küzdelemnek, mint a krisztusi életprogramnak a rész-

vét és az irgalom. Apacs lelkek vonulnak föl a mai élet korzójára, strandjára és parketjére egyaránt, apacs lelkek a legutolsó divat színeiben és a legújabb technikai vívmányaival fölszerelve.

Bocsásson meg az olvasó, hogy íme, annyi idő után, a költő egyszerre ilyen sivár témára bukkant, mihelyt a prózaíró tollát kezébe vette, lehet, hogy én már nem is vagyok modern, lehet, hogy egy a világból egészen elmaradott, ó, sőt középkori lény vagyok, akiből kiveszett az érzék a mai dolgok iránt, lehet, de én úgy érzem, hogy a dolog épen ellenkezőleg van és én, bármily igénytelenül és csüggedten, de egy új lelki kultúrának, egy jobb, harmonikusabb világnak a muzsikáját hallom már a csönd és magány messzeségében. Ámen.

Délmagyarország 1912. július 21.

Juhász Gyula

577.

A CSÁSZÁR NEVÉBEN I

Szinéri György történeti színműve

578.

KALEIDOSZKÓP

A napokban nagy nekifohászkodás után villamosra ültem (illetőleg csak állottam a bakon mert vasárnap délután volt és ezzel mindent megmondottunk) és áteveztem az Eiffel-tervezte gyönyörű közúti hídon Újszegedre. Mentünk mendegéltünk (a szegedi villamos igazán magyar tempójú, nem ideges és nem vérszomjas jármű) és egyszer csak gyönyörű kis panoráma tárult ki előttem. Azaz, hogy nem előttem, mert ott egy másik, kapcsolt villamos ment, szép barna és szőke szegedi leányokkal a bakon, mint virágos csónak, hanem jobbra és balra afféle szűk alföldi völgy volt, viruló, kedves szegedi pagony vagy berek, majd egy remek park jött a táncos dobogó mellett, elragadóan kedves és magyar tájék volt ez mindenképen. Csak azért írom le én ezeket, hogy egyszerűen bejelentsem azoknak is, akik nagyon jól tudják (egynémely lusta benszülöttek hallomásból csupán) vagy akik eddig vakon és gőgösen haladtak el mellette hogy milyen szép ez az újszegedi szöglet erre, ez a szegedi Zugló vagy Hűvösvölgy. A park amolyan magyar Versailles, kissé bánatos,

kissé egyszerű, mint a táncos dobogón a munkásleányok ünnepi viganója, a szomorúfűz gyászoló szürke lombja dominálja az egészet.

Most láttam annyi idő után, mindenféle végekről hazatérve, hogy a mi monumentálisan nemes és tiszta Széchenyi-terünkön túl is vannak igazi és jellemzően magyar, sőt szegedies bájai is ennek a városnak.

Azután a két fakóval kiballagtam a sétányon keresztül a vilák közé és itt megint kénytelen vagyok elragadtatással írni: milyen szép nyaraló pavilonok pávaskodnak ebben az acélszürke nyárban itt, a villasor mindkét oldalán és milyen kedves, mezei idilli élet van e tájon, nem messze a pangó üzletektől, az úgynevezett világ zajától, Szegedtől egy hosszú sóhajtásnyira. Filigrán, színes, jól ápolt és pormentes levegőjű tuszkulánumok, az ember irigykedve nézi a babérlombok árnyán guggoló faunt és a bíborszínű átrium mélyén pipázó házigazdát, aki horatiusi derűvel és nyugalommal olvassa a Budapesti Hírlapot. A magamfajta szegény városi költő, aki az esztendő gondja és a szünidő fáradt, ólmos nyugalma és kávéházi infernója után hirtelenül kihajókázik egy kis újszegedi Cytherébe: íme, ily szépnek, gyönyörűnek találja a világot vasárnap alkonyatán. Lehet, ha európai hírű operettlibrettista lennék, vagy, hogy álmaim netovábbjáról beszéljek, egy igazi (nem hamis) tejnagykereskedő, akkor nem így beszélnék és Újszeged helyett, mondjuk, Nordeybe rándulnék ki és nem írnék róla, hanem annál hangsúlyosabban beszélnék róla a kávéház teraszán úgy, hogy a szomszéd ház erkélyén is meghallják és pukkadjanak, így azonban e lelkes lokálpatrióta sorokban rovom le hálám és tisztelem újabb jelzőit Szeged iránt, amely egyébként a magyar nyár tökéletes jegyében él és virul: a kultúrát nem kínozza és pihenni küldi szépen, még a nyári színházat is aludni hagyja, bölcsen és lovagián.

Délmagyarország 1912. augusztus 9.

Juhász Gyula

579.

KALEIDOSZKÓP

Az ember kísétál este a Széchenyi-térre, a nagy ívlámpák rózsaszín ködébe, a városháza előtti teraszra. Az ember harminc év körül bandukolgat és a fiatal élet ízét, mézét nem igen érzi már.

Keserűvé és fanyarrá tette a sors, a bánat, a sok hiába vágy és egyéb reménytelen szerelem. A veszedelmes életkor ez a férfiú számára, ifjúság és öregség, cigányság és filiszterség fakó, keserves határsorompója. Megáll a mi emberünk a sétány végén, az ezüstös kerítésre ül le szép csendesen és elméláz a villamos fények glóriájában szőkálló és barnálló ifjonti, rózsás fejeken. Elnézi a gyermekség és fiatalság örökké lármás, mindig új játékait. Kerekes korcsolyákon siklanak most röpkén és kacagva a fiatalok, a szürke aszfalt sima parkettjén, mint valami ki-világított, esti bálteremben, mint egy korcsolyatón, a láthatatlan zenekar titkos ütemei mellett. Az ifjúság muzsikál itten, ennek ujjongó taktusára siklanak a harsogó kerekes korcsolyák, ennek a zenéjére bogniznak rendületlen kitartással, szemlelőnyó mámorral az ifjú párok, legénykék és leánykák. Meghódították maguknak az öreg városháza előtti teraszt egészen, minden este az övék ez a remek, tágas táncterem, a nyári este violaszínű baldachinja alatt. Kezdők és haladók tarka versen-gése folyik, a vakáció gyönyörűsége ad szilaj szárnyakat, merész íveket az új játéknak, új kacérságoknak. Valamikor régen, régen, pár esztendeje, mikor a mi emberünk még reményteljes fiatal ember volt, más mezőkön más játécai voltak a játékos szíveknek. A méléző Tisza partján, a Stefánia lombjai mellett sétálgattak akkortájt a párok, a gondos mamák és a borús aggleények zártszéki sorfala között. A szőkőkút csobogta akkoriban még azokat az örök, rejtelmes melódiákat: ifjúságunk édes szerenádját. Augusztusi ég halk csillagpermetegje, mint valami gyöngye tűzijáték szórt egy kis csillogást a Tisza túlsó partján a merengő lápok fölé, arrafelé, ahol most a szegedi Lídó színes kabinjai bóbiskolnak kacéran a nyári éjszakában. Mert most kihalt este a Stefánia, régi séták, eltűnt bohóságok és fiatal szomorúságok néhai tanyája. Most új felfedező útra indult a mai gyerek[ek] és fiatalok hada, kerekes korcsolyákon siklottak át az új konkvisztádorok a városháza elé és a mi emberünk sóhajtvá nézi, mint kapaszkodnak bele párosával a kór-zózó autó hátába és mennek, suhannak a szárnyas, kerekes korcsolyák a szőke villamos glória alatt a Jövendő ködébe. Amely már múlt nekünk.

Délmagyarország 1912. augusztus 11.

Juhász Gyula

Mint vendég ültem be ma este a szegedi színház földszinti támlásszékébe és mint vendég ülök most itt, a késő esti órában a szerkesztőség virrasztó toronyszobájában, de a régi, mindig harcos, ám mindig őszintén szerető és gyűlölő kritikus hamuja alatt a parázs ismét kigyulladt és írni fogok, nem professzionátus színházi kritikát, azt más, állandóan éber és szorgos tolla végzi és végezte el itt helyettem, csak egy színházba bekukkanó falusi vendég talán nem érdektelen impresszióit akarom itt az impresszionista rajz ideges, de a jellemzőt hevesen hangsúlyozó módján papírra vetni. Egy szerepről van szó egy fölvonásban: Gömöri Vilma álomjátékáról az új Molnár darabban, a legnehezebb mai szerepek egyikének örvendetesen egyéni, egyszerű, nemes, biztos megoldásáról vidéki színpadon. Ha nem lettek volna szigorúak néhányan, író és beszélő kritikusok a művésznőnek éppen ez alakítása iránt — én csak most és csak ebben láttam őt — akkor is megírtam volna egyet-mást, mert ez az ő álombeli játéka nemcsak színházi kritikusnak ad őszintén jóleső szenzációt, de az író, az élet és lélek titkait fürkésző, a mi kis életünk és nagy álmaink intim csudáival bibelődő művészt is mélyen érdekli, meghatja és foglalkoztatja jóval azután, hogy az álomfüggöny összeomlott, a tapsolás elült. Gömöri Vilma a legegyszerűbb módon — és ez az egyszerűség éppen az, amit művészetnek nevezünk — interpretálja az író intencióját, éli át a költő vízióját. Elejétől végig, egységesen álmalak marad, egy percre, pillanatra se zökken ki és ami fő — bennünket sem zökcent ki — abból, hogy ez álom, ő álmodja és mi az álmát látjuk a rivaldán túl. Mondhatni, ő teszi álmomá többé kevésbé a többi szereplők jelenéseit is, amelyek olykor nagyon is reálisak, hiányzik belőlük az álom szordínója. Ahogy Gömöri Vilma az álom különös fölszabadító érzésével és rejtelmes lehetőségeinek hangulatával átszalad a parketten, fölszökell a szőnyeges lépcsőkön, egész teste mámoros ritmusával mintegy kísérő zenéjét szolgáltatja a különféle szerelmes víziók valóban részegítő tirádáinak, ahogy az álom sajátságosan visszatérő cenzúráinak

hatása alatt mintegy éber lényének egyes vonásait veszi magára, hogy ismét diadalmasan kinyújtózkodjék a korlátlan fantázia vánkosán: mindez egy igazán tiszteletreméltó művészi öntudatosság és ösztönösség oly szerencsés és ritka harmóniája, amelyenre büszke lehet ez a nagyon szerénynek és komolynak látszó valódi művész.

Voltak egyes mozdulatai, amelyek láttára önkénytelenül erre kellett gondolnom: Kelemenné most a szívén fekszik, egy kis vértolulása van, lidércnyomást érez. Ezt a lidércnyomást szinte anatómiai pontossággal, de mindenesetre kivételesen finom lélektani ösztönszerűséggel tette át Gömöri Vilma a színpadi mozgások kifejező nyelvére.

Nem láttam eddig más szerepben a művésznőt, és nem is akarom őt most fölfedezni, de még hozzá kell tennem mindehhez azt, hogy a beszéd egyszerűen nemes művészetének ritka adománya is az övé. Ez a beszéd semmiféle más színésznőre nem emlékeztet, egyáltalán hét mérföldnyi távolságra van minden színpadi dikció sablonjától, az élet meleg és őszinte hangjait juttatja eszünkbe, mint az ibolya parfümje messze mezők, friss tavaszok illatát. Az egyszerűség művésznője ez a Gömöri Vilma, igen, mondjuk, hogy semmi más, csak egyszerű, nagyon, őszintén, nemesen és ezzel nemcsak jellemeztük, de igen megdicsértük őt. Pedig akik mellette voltak, majdnem kivétel nélkül jó, sőt kitűnő urak és hölgyek — a faun és clown kedveségét egyesítő Virányit kell csak említeni — és mégis, Gömöri Vilma álomjelenetbeli álomjátéka a maga abszolút emberi értékeivel dominálni tudott ott, ahol pompa, fény, tiráda, színek és szavak csillogása kelt versenyre, hogy mindent túlharsogjanak.

Délmagyarország 1912. december 28.

Juhász Gyula

1913

582.

VIDÉKI SZÍNÉSZEK

A vidéki költő, eltemetve a magyar végeken, egy tótos kisváros végtelen magányában, a színház szerelmese, mit tehet egyebet: színházat játszik emlékeivel. Távoli rivaldák fénye ragyog estén-

ként íróasztalára, messze művészek elzengett szavai csengenek lelkébe s kénytelen-kelletlen néhai Papp Dániel módszeréhez fordul: előveszi Shakespearet s maga játssza el magának a nagy Lándzsarázó emberfölötti dramatis personáit. Képzületének reinhardti méreteket meghaladó díszleteivel bútorozza be ideges agyát s elégtlenül olvassa lelke színlapján: Vízkereszt, vagy amit akartok!

Előadás után fáradtan mosolyog a négy fal kulisszái között s élően, diadalmasan bukkannak föl emlékében régi, igazi színházi esték gyér, de meleg és erős szenzációi. A vidéki költő hálásan gondol vidéki színészekre, akik itt, ott, bolyongásai különböző stációin, az igaz művészet zengésével, színével ajándékozták meg kongó, szürke napjait. Bizonyos sorsbeli rokonság közössége is vonja feljűk: a vidéki színész dicsősége még fájóbb öröm, mint a vidéki költőé. Mert a vidéki aktornak nemcsak az a tragikum, amelyről egy néhai, isteni vidéki ripacs, bizonyos Petőfi Sándor énekelt; hogy művészete elhervad szereplésével együtt, de még az is, hogy csak egy kis és sokszor értetlen, parlagi tömegnek szólhat csupán. Igaz, hogy a legtöbb vidéki színészből fővárosi művész lesz idővel, de nem mindig a legjobbakból. Hány ősi komédiás ösztön, hány valódi játékos erő megreked, elszürkül, lezüllik, elkopik a magyar vidék monoton életében.

Az egyikből csöndes hivatalnok is lesz a szavaknak és gesztusoknak, a másik a korcsma pállott, kék ködében játssza el céltalan életét. Nagyon sok robusztus, nemes, komoly vidéki színésztalentumot ismertem és becsültem, akik még mindig és úgy látszik örökre, a vidék álmos porában ülnek. Hadd szóljon egyszer róluk is az ének itt, ahol a pesti művészet nagy nyilvánosságában tartják számon a fővárosi diadalmas esték hőseinek hangos sikereit.

Egyszer Nagyváradon bevetődtem egy Bánk bán előadásra. Afféle díszelőadás volt, fád felnöttekkel, lelkes ifjúsággal. A színpadon ódon díszletek barnállottak és új erők gyöngékedtek, küzdve a komor jambusokkal és viaskodva a szerepükkel.

Jött Bánk, nemes egyszerűsége első pillanatra megkapott. A hangja meleg és férfias érc, lélekből és mélyből jövő. Mintha kissé az elfelejtett magyar századokból zengene felénk. A szívem megdobbant, a szemem fátyolos lett, ahogy ez a régi, régi alak frissen elémtoppanó erejével és bánatával lassankint magával vitt az igazi művészet világába. Ez a színész egészen új volt

előttem ez estén, sokat láttam, hallottam, eddig játszott, alakított, végezte a dolgát estéről-estére, de ma rátalált magára, ma a torkában dobogott a szíve: magyar volt és emberi egészen. Különben Tóth Elek a neve. Kecskeméti és karakán magyar, vidéki és nagyon derék ember.

Egy más alkalommal, szintén az intim kedvességű váradi színházban történt, egy másik emberre bukkantam. Addig sablonos jellemeket, középkorú szmokingokat alakított, ahogy illik, egy kissé idegenszerű dialektussal, szeretetreméltó szögleletességgel. De ekkor este hirtelen kimagaslott alacsony alakja, váratlanul felüvöltött a nagy fájdalom és keserűség belőle, ez az üvöltés, amely decrescendó nyögésbe fulladt, ugyancsak méla és komor századokból zendülőnek tetszett: a velencei zsidót adta híven, fájó hűséggel, a fajta nagyszerű éreztetésével. Sik Rezsőnek hívják e színészt, nem tudom, hol tarthat azóta, milyen most a kedve?

És emlékezmem kell nagyon, kedvesen, hálásan egy kivételesen pompás szegedi színházi estémre, annak is csak egy alakjára, amely körül néhány igen tehetséges és néhány igen tehetségtelen partner sikertelenül buzgólkodott. Othellót adták, a velencei mórt, majd üres ház előtt és Othello egy mészárostermetű, nagyon jólelkű férfiú egészen eltörpült Jágó intrikája mellett. Nagyszerű Jágó volt, hangja, gesztusa merő okosság és fölény, kacagása öblös, pompásan mímelte a részegest és semmi sem volt benne e professzionátus intrikusból. Egész, érett, isten-áldotta figura volt, ördöngösen emberi, aki megteremtette egy estére keveseknek s azután lekente magáról, mint a masztikszot: most igazgatója már a szegedi színháznak. Milyen kár érte, legalább ezért a Jágóért sírni lehetne.

És last but not least, véletlenül utoljára hagytam egy fiatal, most induló vidéki színésznőt, akit egyszer láttam a Molnár Ferenc új darabjában, annak is a második felvonásában igazán. Ez a fiatal leány az álom valószínűtlen mozdulatait, lebegéseit, zökkenőit, megrezzenéseit és cenzuráit annyi ösztönös lelemény-nyel, annyi bizonyára öntudatlan pszichológiával írta át a szavak és mozgások jelbeszédére, hogy az valóságos trouvailleként hatott. Néha úgy éreztem, hogy most baloldalán, a szívén lidércnyomása van az álmodónak: annyira reálisan kifejező volt némely mozdulása. Ez a Vilma, Gömöri Vilma és szegedi. A többi Vidéki Vilmák elnéző és szíves bocsánatát kérem.

Független Magyarország 1913. január 12.

Juhász Gyula

RÁKOSI JENŐ OLVAS

Egyszerű megállapítás ez, minden olcsó gúny vagy cinikusság nélkül. Ellenkezőleg: nagy az örömem és elégtételelem azért, hogy íme, elérve mindent, ami magyar tájon embernek és írónak kijárhat, Rákosi Jenő még mindig, sőt, úgy látszik, egyre szenvedélyesebben, olvassa a folyó irodalmat. Hiszen eddig is az különböztette meg a többi — ma már majdnem teljesen elnémult, vagy eltűnt — vele egykorútól, hogy ő volt közöttük olvasottság és elme dolgában a legkülönb.

Hiszen azért tudta ő megcsinálni azt a neoromantikát, amely éppen az irodalmi hagyomány öntudatos kezelésével annyira elütött a kortársak műveletlen és öntudatlan népies nemzeti vívféldalaitól.

Mindig és sokat olvasott Rákosi Jenő: ezt az érdemét el nem vitatja tőle senki, se barátja, se ellenfele. De hogy még mindig olvas, lázasan, mohón, érdeklődve és izgatódva, az élet alkonyán, a jólét és emlékezés idejében: ez igen szép, példaadó és fölötte érdekes látvány. És, nem győzőm hangoztatni, hogy nekem egyúttal nagy elégtételt nyújtó.

Mert, olvasva Rákosi Jenő új beszámolóit új olvasmányairól, különös dolgok ötlenek eszembe. *A Holnapra* gondolok, a nagyváradi fiatal költői gárda merész, lelkes, magyar indulójára, amelyet épen Rákosi Jenő igyekezett lefűjni két sokhasábos tárcájában, ahol is egy kissé bolondoknak nevezett el bennünket, az új magyar líra két ifjú efeboszát.

Sok minden rosszat és csúnyát, kígyót és békát kiáltott a modern líra e szokatlanul szolidárisan együttarcoló csoportjára Rákosi Jenő, de már akkor, titokban, a minden író lelke mélyén rejtőző sikerszomjúság ösztönével, azt gondoltam, hogy ez a jó Rákosi Jenő sokat, nagyon sokat használ az ügynek és a költőknek, mert minden mámoros dicséretnél és harsány plakátnál jobban tereli a közérdeklődést halk, finom, gőgös és arisztokrata új líránk felé ez a heves állásfoglalás, ez a fémjelzett ítélet: *Rákosi Jenő fölháborodása*. És íme, most pedig, néhány kis esztendő után, mit látnak és olvasnak szemeim: Rákosi Jenő, aki ítéleteiben olyan szilárd, — hogy kedvenc költőjének igéit használjam — mint észak csillaga, igen, ez a Rákosi Jenő sorra dicséri *Babits* Mihályt, akinek *Dante*jából ismerte és csodálta meg igazán a *divino* poétát, *Dutka* Ákost, akinek egy,

egyetlen egy verséről ugyan leszedi a keresztvizet (de inkább erkölcsiségi szempontokból), ám szokatlanul elismerőleg egyenesen Dante árnyékába állítva, dicsérőleg veregeti és — *Antal* Sándort, akinek új, még nyomdafestéktől illatos és nedves regényét egyenesen bródysándori méretekkel vádolja meg, sőt még ezen is túllicitál.

Hát, kérem szeretettel, ez a Dante—Babits, ez a Dutka, ez az Antal Sándor mind a *Holnap* első kötetében szerepeltek és Rákosi Jenőtől megmérve igen könnyűnek találtattak a bibliai betűk értelmében.

Igaz, igaz — saepe dormitat Homerus — Rákosi Jenő elfelejtette Antal Sándort, azt az Antal Sándort, akivel oly szigorú feltételű szellemi párviadalt vívott hasábokon keresztül és — akinek szokatlanul megleghangú üdvözlést küldött első könyve — a Mozaik, (mert volt egy második, Akik ma élnek) — megjelenésekor, igaz, a *Holnap előtt* néhány kis esztendővel. Hát ezek a momentumok azok, amelyek miatt elégtételt érez a szegény, harmincadik éve felé baktató fáradt harcos, olvasva a mindenképpen, de főleg szellemekben, gazdag és ősz Rákosi Jenő vehemens, izgatott, fiatalos, igen, főképpen szellemesen fiatalos temperamentumtól fűtött margójegyzeteit, új könyvek margójára.

Dutka Ákosnak, akivel a hármak közül mégis aránytalanul szigorúan és egyoldalúan (egy vers alapján egy költőről nem mondhatunk szentenciát) bánik, bizonyára legnagyobb sikere ez *külsőképpen*: ma már hasábokat szentel neki Rákosi Jenő, aki a *Holnapról* írt filippikáiban még a nevét is csak a fősorolásban említette egyszer.

A legnagyobb elégtétel azonban, hogy amikor Dutka Ákos meleg, színes, férfias, mindenképpen őszinte és érett lírájának egy verse vérpadra kerül, ugyanakkor kiket dicsér meg, mint jó fiúkat, mint helyre legényeket Rákosi Jenő? Krüger Aladár és Benjamin Ferenc urakat. Jól jegyezd meg e kissé még idegen-szerű neveket, nyájas olvasó. Úgy látszik, ezekkel még találkozni fogunk — a B. H. karácsonyi és húsvéti mellékletein. Esetleg piros pünkösöd vasárnapján? Talán Péter—Pálkor?

Független Magyarország 1913. január 19.

Juhász Gyula

GRANDE DAME

— Óh, hányszor álmodoztam rólad, bűvös-bájos csodája gallusok honának — te káprázatos tünemény, akit csak regényekből, pikáns históriákból, amit megírtak az újságok és illusztrált lapok kliséiből ismerlek. A legszínesebb fantáziából életre keltettek, amint bódító gráciával keresztül suhansz Páris boulevardjain, amerre én még, szegény boldogtalan sohasem jártam. Elképzeltetek és éreztem, hogy élsz és a szívem gyorsabb ütemben dobogott, óh grande dame, amikor megjelentél előttem, hogy fölzakladt nyomorult életemet. Téged kértelek és téged reméltelek, hogy eltévedek majdan hozzád és te lész az üdvösségem, akiért érdemes élni és érdemes meghalni, akiért kibékülnék mindennel, még azzal is, hogy élek . . . Nem bánom a ledérséged, a kacérságod, csak a szépséged, a csillogásod bámulom, a sejtelmes suhogásod, beszívom a bódító parföm-illatot, ami kiárad a selymedből, a hajadból, karcsú, vakítóan fehér testedből.

Grande dame, óh hányszor álmodoztam veled álmatlan éjszakákon és sóvárogtam érted. Képzetelemben megformáztalak, mint Rafael az égi tündért, pedig én nem is vagyok művész, de lásd, érted még ilyesmit is megpróbáltam.

Istenem, milyen gyönyörűség, nem hiába álmodoztam, a napokban láttalak; igen, szemtől-szembe láttalak, grande dame, a színházban te voltál az *Éva*.

Ugye, te voltál az, aki a harmadik fölvonásban betoppantál a színpadra, lila-selyemben, hermelinben, fehér tollas lilakalapban. Nagyon elegáns voltál, elbódítottad az egész publikumot, rajongtak érted, pedig nem is tudták, hogy ki vagy óh grande dame . . . Az orkeszter is hirtelen megmozdult, amikor mint valami álomkép föltűntél a kulisszák között, minden bűgött, zúgott, csilingelt odalenn az orkeszterben, mert te jöttél. Nem is tartoztál azok közé, akikkel ott diskuráltál, csak közöttük lebegtél, hogy én csodálhassalak . . . Sejtelmes tünemény voltál, milyen kár, hogy olyan hamar elsuhintál, — mert eltakart a függöny . . .

Aurevoir!

Színházi Újság 1913. január 19.

Jules

I.

Estenden bánatos ökör ballag el az ablakom előtt, csatakos szekeret húz, mellette gazdája, a frissen borotvált, csontos arcú tót gazdaember. Nem is tudom, melyik bánatosabb, melyik idegenebb nekem. Mert ennek az ökörnek egészen más szomorúság pislog ki apró szemeiből, mint a magyar rónák csöndes, de rártató jószágának. Mily idegen, távoli, szinte ekszotikus ez a hátszéli ökör és ember nekem, aki most, lámpagyújtás előtt, a magány legszentebb órájában *Móricz Zsigmond* gazdagon, rusztikusan hímezett szögedi benyomásait olvasgatom egy pesti estilapban. Hogy dobog a szívem, hogy lázul a vérem, a magyar délről Tótországba szakadt bennszülött szögedi.

Az atavizmus minden ereje, hatalma reám csap e szörnyű egyedüliségben, a fekete betűkből kiérzem a muskátli lelkének illatát, a deszkás temetőben porladó ősök virágüzenetét, látom az újszegedi jegenyéket, az öreg dobogót, ahol táncba viszik a pántlikás hajadonokat szűkszávú legények és hallom a Dankó Pista szobra tövében, a rakparton ácsorgó vízenjárók kurtán böles igéit. Micsoda nagyszerű, daloló és zenélő rengeteg a múlt, a hagyomány, a tájék, ahol születünk. Nemcsak saxa loquuntur — a szögedi homok is beszél, a szőke víz is hívogat, mesélget, altatóra vár bennünket, akik mellőle jöttünk el. Talaj kell az írónak, ősi televény, humusz, amelyből virágai és gyümölcsei nőnek — és ilyenkor érzem, milyen nagy dolog egy költőnek például szegedinek lenni, ahol a magyarság termékenyítő hímpora szálldos az irodalmi levegőben. Ilyenkor értem, hogy úgynevezett pesti írók miért szidják örökösen villamfényes, kipárnázott fészkeket és miért nem találják testük, lelkük nyugalalmát.

Mikor egyszer egyik írókollégám Szegeden az „új iránynak” holmi kozmopolitاسágot, mit vetett a szemére és előhozakodott a közismert szürdoldmányos, tősgyökeres argumentumokkal, én mosolyogva hallgattam, szögedics nyugalommal legyintettem a levegőbe s magamban, hetykén és méltán kifeszítve az önérzetet, gondoltam ezeket:

— Te beszélsz nekem magyarságról, gyökérről, nemzeti szellemről? A neved is csinált, a poézised is. Az én nagyanyám volt

az utolsó szegedi, aki igazi tulipántos ládákat tudott festeni a szegedi színháznak, a Sárga csikóhoz, Piros bugyellárishoz, (Isten nyugosztalja áldott testét Dugonics mellett a Deszkástemetőben). Az én nagyapám még ma is (igaz, hogy egyszerű, sallang nélkül való) magyar ruhában jár s ő az utolsó magyar gombkötő mester Szögedében. Én, mint öklömnyi diák, esténként ott sétálgattam el a régi Hungária előtt, amelynek ablakából a nagy palóc ravaszkodó tekintete s a Dankó Pista égő szeme pislantott ki a vidéki estébe. A ház, ahol születtem, kosztos diáknak látta Petőfi fiát, Zoltánt, akinek selymes haját nagyanyám dolgos keze szemrehányóan simogatta. S nekem akarsz te prédikálni magyarság irányában?

Igaz, közben megőröltük keletet, nyugatot, együtt borultam le Raszkolnikov Romanov Rodionnal az egész emberiség szenvedése előtt és együtt kóboroltam Zarathusztrával hideg, merész jéghegyein a gondolatnak — ám kinézve a szakolcai ablakon a tót ökör és tót paraszt nekem örökké idegen bánatára és olvasva Móricz Zsigmond újjongó írásait a szögedi papucsról, szögedi emberről — jobban érzem, mint valaha és bárki, hogy én mennyire szögedi vagyok, az ember, a költő. S kicsoda szögedi elégtétellel állapítom meg, hogy még ő se tud hibátlanul szögediesen beszélni az írásában.

II.

Most tudtam meg, hogy Várady Zsigmond — nem váradi születés.

A váradi ember: ez az új magyarság egyik új típusa. A haladó vidék embere ő és hazája Nagyvárad. Várady Zsigmondról mindig szentül hittem, hogy ő a legigazibb váradi ben[n]szülött. Neve, lelke, egész lénye és nagy, halálos szerelme e gyönyörű kis nagyváros iránt, mind erre vallottak. Jellemző dolog, hogy Várad legtöbb büszkesége, legjellemzőbb emberei nem váradiak, csak odavaló, odaillő jövevények.

Várad valósággal eltépi a múlt minden gyökerét, nem emlékszik se Szent Lászlóra, (azt se tudja, hol van eltemetve?) se Pázmány Péterre, (szobrot se emel neki) se a történeti múlt többi bíboros vagy véres alakjára. Várad európai kényelmű és forgalmú kávéházai ablakából a jövőbe, a holnapba néz, oda eregeti fűszerszámos vágyai, szívárványos tervei szappanbuborékait, amelyek azonban többnyire szilárd valósággá tömörülnek.

Ady a váradi éjben lett a Holnap hegedőse, Biró Lajos a Royal-kávéház újságíró asztalánál látta meg a Sárga lilium és a keményveretű novellák újlelkű alakjait, Nagy Endre a Kőrös füzesei közül nézett okos szemével a budapesti kabaré felé. Szeged és Várad a televény magyar humusz és a frissen csillogó vidéki aszfalt: ez a két város együttesen szimbóluma a mai magyarság igazi lelkének.

Szeged és Vidéke 1913. január 27.

Juhász Gyula

586.

A KOSZORÚ ÜGYÉBEN

Miután a Vojnics-díj és vele kapcsolatban a mai magyar drámaírás ügyében az összes érdekelt felek nyilatkoztak (részint nagyon talentumos, részint igen ügyes drámaírók, közöttük egy valódi zseni, hogy ki, a hálás utókor fogja eldönti), engedjék meg az urak, hogy én, a sajnós, érdektelen fél is elmondjak valamit, amit önök, igen tisztelt urak, nem mondhattak el, mert az önbírálat pallosjoga olyan kiváltság, amellyel csak a Goethék, Arany Jánosok és hasonlószerű társaik, azok is ritkán mernek élni. Mindenekelőtt azt bátorkodom megjegyezni én, aki szegény vidéki költő (és tanár, mondaná maliciózusan önök közül az, aki Bernard Shaw vagy Wilde szakmájában dolgozik) és aki abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy színház hiányában együtt *olvasom* az önök dolgait Shakespeare, Katona, Vörösmarty és Madách elődeik és kollégáik műveivel: hogy őszintén szólva, nem mind arany, ami cseng és fénylik és sikert arat és külföldre kerül és ott is sikert arat, egyszóval a mai magyar drámairodalom darabszámban oly gazdag és kivitel dolgában oly kelendő termése korántsem áll arányban a tartalom és forma (bocsánat ez iskolás szavakért, humorosan önök ezt úgy mondják, hogy belbecs és külalak!) értékeivel. Bizony egy kissé iparszerű és kereskedelmi jellegű az a mohóság, amellyel például az irodalom más terén, a maguk tehetségének, hajlandóságának megfelelő műfajokban jelentékeny, (de nem eléggé anyagi) sikereket elért írók minden áron *drámázni* akarnak, állandóan engedményeket téve a felséges mob, úgynevezett, közízlésének és állandóan lemondást gyakorolva igazi tehetségükről, nem is beszélve a tisztára színpadra dolgozó darabnapszámosokról és darabgyárosokról, akik világéletükben óvakodnak más formá-

ban megnyilatkozni, mint rivaldai dialógusban. (Ez az óvatosság náluk valóságos horror vacui.)

Már most, kérem szépen, tegyük a szívünkre a kezünket és kérdezzük őszintén, hogy van-e ebben a nagy, nagy mai dráma-termelésben egy olyan igazán gerinces, minden izmában drámai, minden lélegzetében olyan szentül igaz alkotás, mint a Bánk bán, oly mélységekben és magaslatokban gazdag és nemes lendülettől áthatott mű, mint az Ember tragédiája és, igen bizony, oly abszolút költészettől ragyogó klenódium, mint a Csongor és Tünde? Nem tagadom, sőt magyar szívem egész büszkeségével állítom, hogy van egy pár mai színpadi alkotásunk, amely e régi, régi és mégis eddig fölül nem múlt kincseink mellett is nagy értéket jelent, gazdagodást, új szépségeket ad és ezek közé számítom elsősorban *Kisbán* Miklós nagyszerűen magyar és komoly Nagyurát, amelynek szerzőjét dilettánsnak illetni sokkal nagyobb tévedés, mint amaz első kritikáé, amely *Arany* Jánosnak Buda halálát gáncsolgatta.

De kérdezem — ha ugyan e kérdés után nem fognak az export-dramatikusok hűtlenségi pörbe fogni s Kufsteinba exportálni — vajjon, mikor Felix Salten — aki igen-igen szellemes, hercig, rokonszenves, sőt zseniális bécsi barátunk *volt*, mikor Budapest szépségeit festegette, (igaz, az Erős láncok eltörése előtt) — mondom, mikor Felix Salten azon reményének és hitének ad kifejezést, hogy a magyar tájon nem csupán ügyes és talentumos exportálók élnek, hanem *zsenik is*, igen, magyar zsenik, akkor nem kell-e elfogulatlanul és önérdék nélkül arra gondolnunk, hogy a *Szerencsefia* és egyéb gutsitzende frakkok és operettek szerencsés és okos szerzői mellett a mai magyarság exportképes termelői közé lehet ám sorolni *Ady* Endrét, *Babits* Mihályt, *Ambrus* Zoltánt, *Kosztolányi* Dezsőt és még sok más igazán elsőrendű, részben zseniális költőinket is és hogy a magyar líra, novella és regény nem mutatja — természetesen részben a műfaj természeténél fogva sem — azokat a gyanús és ellenszenves vonásokat, amelyekért az egész mai magyar irodalmon verik el a port a külföldi kritika tanítómesterei és konkurrens cégei. Apropos, éppen a Vojnics-díjról lévén szó, vajjon melyik érdekelt félnek vagy melyik önzetlen és elfogulatlan irodalmi férfiúnak jutott eszébe az ötlet: hátha a legkülönb, a legigazibb, a tartalom és forma (külsőalak és belbecs, mondja ismét mosolyogva a kávéház) dolgában egyaránt legértékesebb magyar dráma a tavalyi termésből *nem is tudott színpadra kerülni?*

(Arról nem is beszélve, hogy ezzel teljesen elesett a bécsi, berlini, londoni, párizsi, sanfranciskói, tokiói és balmazújvárosi tantüemtől, szegény.)

„Risum teneatis, amici”, én azt hiszem, őszinte nagy hittel, hogy ez a justizmord megtörtént! Az a drámaíró, aki, nem csupán szerény hitem, de sokunk és nálam különbek és erősebbek hite szerint, az igazi mai drámát (amely egyúttal a jövőben is állandó érték marad) Balázs Béla írja. Igen, Balázs Béla, ez a végtelenül tiszta művészi lelkiismeretű, ez a legmagasabb koszorúk és csillagok felé törő, ez az öntudatosan és egyúttal ösztönösen *drámát író*, egy kissé gúnyosan és gorombán kezelt poéta.

A *Misztériumok*, amely korunk három mélységesen szép egyfelvonásosát tartalmazza, nemrég jelent meg — könyvalakban és az egész vonalon föltétlen elismerést aratott és — a pesti színházak álláspontja folytán — a világot és a drámaköltőnek sikert, életet, levegőt és mindent jelentő deszkáig nem juthatott el!

Balázs Bélának ezenfelül van egy régen kész nagy és nagy-szerűen megkomponált, minden olcsó hatástól mereven irtózó zenezámtragédiája, az *Utolsó nap*, amelyet hozzáértők — például a kitűnő *Féleky Géza* a boldogult Színjátékban — mind csodálattal olvastak, de színpadra szintén nem került.

Az *Utolsó nap* szerintem egész drámai irodalmunk egyik leginkább Nyugatra küldhető nagy drámája. Miért kell hallgatnia, várnia, meddőn keseregnie, talán örökre elhallgatnia, kétségbe-esnie ennek a nemes poétának? A megfejtést bízzuk a hálás utókorra? Vagy beszéljünk inkább a kis Szakvály Vilma sike-réről?

Független Magyarország 1913. február 2.

Juhász Gyula

587.

NYÁRAI ANTAL

Oly rég óta akartam írni róla, erről a naplelkű, cigányvérű, olasz temperamentumú művésze-ről, megírni, hogy mennyivel intelligensebb, mélyebb, tanultabb és egyetemesebb, mint némely fővárosi első főszínesz, akik szerepkörük értelmében adják az okos, bölcs és művelt egyéniséget, holott az egész csak maszk és vatta, rollé és megjátászás — és íme, lekéstem egy kissé a

magasztalásról, mert hiszen pazar kétkézzel halmozta el ezzel Nyárait a pesti kritika és hervatag bájú vidéki nagy városból jól szituált fővárosi művészé vedlett máról holnapra az örökké kiszámíthatatlan, a szent örülettel megáldott Antonio. Színházi séták és egyéb Innen-Onnanok szemfüles csevegői és fecsegői már a Kainzzal való külső hasonlatosságát is megállapították, néhány Újházitól és más uraságoktól levetett adomába öltöztetve. Nos, én sokkal merészebb leszek, mint a kedves külsőségek aranyos színházi emberei, én kereken ki merem mondani erről az operettek, sőt orfeumok parkettjein táncoló komédiásról, hogy ez a hasonlatosság nem éppen külsőséges. Lelke és művészete révén egyaránt bizonyos rokonságot tarthat az „ausztriai Dionizossal”. (Még a nemes pátosz is övé, [ha] például Ady verset recitálhat.) Csak a kellő szerep hiányzik még eddig, a lelkével együtt zengő, művészetével együtt ragyogó szerep.

Nyárai Antal kóklersége és bohémsége egyaránt egy napfényes és meleg intellektus kisugárzása e külső, egy kissé fénytelenül szürke és barátságtalanul rideg mai világba. Nyárai Antalt először nem a világot jelentő deszkákon kedveltem és becsültem meg, — pedig ott láttam és hallottam először, — hanem egy igen válogatott irodalmi legényekből álló társaság márvány- és vascasztalánál. A szeretetre méltó clown levetette és messze eldobta álarcát, a komédiás sutba hajította szerepét és egy mindent olvasó és megértő, egy érzékeny és gazdag szellem, egy valódi esztéta és intellektuel, minden smokkság és protzság nélküli, vette át nála a szót és beszélt finom szimbolista versekről, nagy regényekről, amelyeknek olvasása után különbek vagyunk egy élet élményeivel, még ismeretlen, de már valakinek számító új poétákról, kis életünk rejtett szépségeiről, szerelem és elmúlás furcsa, borzongató érzéseiről. Sok mai, már elismert, vagy még mindig csak a decemvirek elismeréséből tengődő igazi poétánk a tanú, hogy mennyi érdeme van a polkatáncos és groteszkül komikus Nyárai Antalnak az új magyar irodalom körül, mint lelkesítőnek, mint propagálóknak, mint nemes és harcos bajtársnak és néha bizony mint titkos Mecénásnak.

Ez a magyar Kainz, ez a lánnglelkű bajazzó negyvenöt éves koráig várt, amíg vidéki sikerek és keservek után végre — igaz, hogy egy cfemeridáktól körültáncolt — de mégis általános és fővárosi diadal csillárfényébe kerülhetett. Mert az ő művészete hitünk szerint nem operettművészet. Mély és erős líra dalol és

zokog az ő nagyszerűen gazdag művészelke mélyén. Fantasztikusan színes Nyárai Antal egyénisége. Egyszer, a vidéken — bocsánatot kérek Gábor Andortól, hogy én a magyar vidéken annyi szépet is találtam, az ódon és avas Szabin nők elrablásában láttam. A ripacsdirektort adta. Fenomenális volt, hogy e bájosan öreg darab nyelvén beszéljek! De a legnagyobb abban a jelenetben volt, E. T. A. Hoffmann és Cholnoky Viktor stílusához méltó, amikor vagy öt percig nem volt semmi szerepbeli mondanivalója, amikor letörve, összetörve vándorútrakészen ült a ládáján és maga elé meredt, a múltba, emlékeibe, s lelkébe és ekkor, ekkor fölzendült az érzései húrjain egy rejtelmes, fájdalmas, mélységes, néma líra, amelyből kikerülne egy csomó nemes vers, novella és — Nyárai Antal testére, lelkére lekottázva egy gyönyörű, meleg, emberien és művészien ragyogó nagy szerep. Melyikünk írja meg neki, poéta testvéreim?

Szeged és Vidéke 1913. február 10.

588.

UTAZÁS EGY SÍRDOMB KÖRÜL

Harmadszor szeretem ma őt és érzem, hogy ez a szerelem örök, sírigtartó. Nem a gyerekség alaktalan álma, nem az ifjúság oktalan, nagy indulata ez, a férfikor komoly, érett és tudó szerelme. Csöndes, bizalmas érzés, a kandalló tűzének egyenletes heve, amellyel Jókai mesevilágát szeretem, amellyel *Jókai* csodálatos embereit a lelkem mélyén melengetem. Az első szerelem egyetlen és szinte esztelen rajongás volt, faltam e gyönyörű meséket, vakon hittem nekik. A könyvespolcomon, ha lett volna, csak Jókai mosolygott volna felém, Jókai és senki más. Hát van a világon érdekes, érdemes könyv a száz Jókain kívül? Kamaszodó lelkem első írói becsvágya: nagy történeti regény, Jókai modorában. Parancsoló tekintetű, ábrándos és lovagias kalózok, piros zászlóval, fekete vitorlával a távoli óceánon, angyali szép török hölgyek, démoni szívvel, koronát és dicsőséget, életet és üdvösséget egyetlen gesztussal eldobó kis-királyok, akik csak szeretni akarnak, heroikus tájak várakkal koszorúzott bércek ölén, titokzatos tündérkertek, amelyekben a messze délszak minden balzsama és fűszere lesz: ezekről ál-

modoztam én és dadogtam félálomban. A gyermeki rajongást később a fausztii töprengés váltotta fel, a század nagy betegsége bizony kikezdte a süldő ideálokat és magát Jókait is. A kilencvenes évek végén voltam sokadmagammal, magyar ifjú, *Bródy Sándor* mélységes tisztelője a Magyar Szalon révén és egyben kezdődő bölcseész, aki hívő orvosnövendékek és kételkedő kispapok között hánykolódva, *Péterfy Jenő* szemüvegén keresztül kezdtem szemlélni a nagy Jókait. Péterfy végtelenül finom és kemény, szinte mikroszkopikusan erős szemüvege, amelyen át viselője Balzac és Flaubert és a magyar Balzac és magyar Flaubert szemével nézett ki a világba és művészetbe (az élet messze, messze és mélyen alatta nyüzsgött, versengett és szaporodott szépen), igen bizony, ez a szemüveg szörnyen megnagyította Jókai hibáit és eltüntette csodálatos szépségeit. Ekkor már volt könyvespolcunk, de oda Jókait szinte rösteltük volna föltenni Ibsen, Strindberg, Tolsztoj, Zola és a többi modern istenségek mellé. Mit keres egy mesemondó a laboratóriumban?

De fordult a világ, meghalt a naturalizmus, meghalt egy sereg író és egy sereg irány, Jókai utolsó személyes ellenfele, a nagyságos elméjű Gyulai Pál is megtért csekélyszámú kritikus őseihez (akár a címet is megfordíthatták volna utána a sírholtban) és íme Jókait ma ismét szeretem és többé el nem hagyom soha!

Most már fölkerült a könyvespolcra, egyenesen Andersen, Boccaccio, a magyar népköltés legszebb meséi mellé és miatta bizony némely néhai divatos a sutba dobódik, régi újságok, tavalyi szemlék szemetes kosarába.

Mit is szeretünk ma Jókai oeuvrejében? Bizonyára nem document humanokat, hanem egyetlen nagyszerű, örök, talán, sőt bizonyosan soha többé meg nem ismétlődő document humanit: *az embert, aki így mesél*. A magyar embert, akinek puszta beszéde kész művészet, akár az antik szobor, egy régi katedrális, egy népdal az abonyi toronyról, egy orosz táncosnő szerelmes taglejtése és végül, mert legrokonabb vele, egy szép, öreg tanyai magyar, amint kis unokáinak mesél pipaszó mellett, a banyakemencénél. Mikor ma Jókait olvasom, sohasem a tárgy érdekel, az a bizonyos esemény, vagy mondjuk ki kereken: a mese, amelyről némely irodalmi hajdúk harangoznak, hanem *az a mód*, ahogyan ő tud beszélni nekem, akárki fiának, akármiről, a komáromi földrengésről vagy Oceánia elsüllyedéséről, az el-

veszett és általa föltalált paradicsomról, vagy a krasznahorkai rózsáskertről, a leaotungi emberkékről vagy a régi jó táblabírákról, mindenekről és mindenkiről e teremtet világon és ezen kívül.

Veleszületett tudás ez és bölcsesség és zseni: olvassuk őt és nem tudjuk, amíg olvassuk, nem szeretni és nem tudjuk kritizálni. Öreg gyermekek, álmodozni és szárnyalni és szeretettel egy mesemondó ajkán csüggeni tudó lelkeknek talán még nagyobb gyönyörűség, vigasztalás, szenzáció Jókai, mint volt régen.

Mi magyarok, ifjan vének, benne találjuk az örök fiatalság titkát.

És a sírján ma gyom és dudva terem. . . És szobra nincsen. . . Boldog és szerencsés Petőfi, ő idejében eltűnt nyomtalanul, nehogy sírja legyen és a sírján gyom és dudva teremjen, a nemzeti hálátlanság égbekiáltó bélyege. Boldog és szerencsés Petőfi, ő csak egy asszony miatt ment tönkre, de az legalább a koltói, istenien szép szeptembervég varázsával vette körül és a legszebb verset csókolta lázas és szomjas ajkaira. Boldog és szerencsés Petőfi, akinek legalább Háza és szobra vagyon és Társasága, amely engem is megkoszorúzott és ha még sokáig élek, vagy Szakolcán meghalok honvágyban, talán majd tagjai sorába választand. Addig azonban egyetlen nagy vigasztalásom — sovány és keserű — : hogy mégis csak jobb élő költőnek lenni, akármekkorának, mint halott, gyommal és dudvával díszített sírdomb alatt porladozó nagy és isteni Jókainak!

Független Magyarország 1913. február 23.

Juhász Gyula

589.

HOLICSI PORCELÁNOK

Az utolsó szép őszi napon (az ember úgy megérzi, hogy ez az utolsó szép őszi nap és hálásan, ünnepélyesen fogadja) vonatra ültem Szakolcán s a legelső állomáson kiszálltam. *Holics*. Sáros, görbe, dísztelen kis helység, az uradalmi istállóak ablakai a főutcára nyílnak és illatoznak, a többi utca inkább sikátor és köz. Valaha híres porcelángyár volt itten (a *Lengyel* Menyhért új darabjában is említést tesznek a holicsi porcelánról), de most semmi nevezetessége sincs e határszéli helynek. Azaz, akkor ősszel élt és írt itt egy valaki, de *Holics* csak azt tudta róla,

hogy hajadonfővel jár, vörös nyakkendőt visel és pénzeket kap külföldi lapoktól, valami írások miatt. Persze, hogy én ezt a valakit kerestem itt az isten háta mögött és meg is találtam egy öreg, teozófus doktor lakásától nem messze, tágas, derűs dolgozószobájában, nagy halom kézirat, könyv, újság és egyéb kultúrdolog közepette. Egy alacsony és sápadt, igen fiatal és igen csöndes emberke állott előttem, akiről *Kosztolányi* Dezső révén tudtam meg, hogy épp most *Holicson* van. Ő az új magyar irodalom egyik legderekebb, legmunkásabb és legméltóbb külföldi attaséja, *Stefan I. Klein*, bécsi író, kritikus és műfordító, aki egy sereg bécsi, berlini és más osztrák és nagynémet lapban hódít hasábokat a mai magyar irodalom igazán értékes és a külföldet érdeklő legjava termésének. A színpadra is dolgozik, több magyar szerző kizárólagos jogú átültetője. Ami a kitűnő és minden dicsérő jelzőre méltó *Horvát* Henrik a magyar lírának, az ez igen ifjú és nagyon tehetséges *Stefan I. Klein*, a mi prózánknak. Ahogy megleptem holicsi magányában, ép[p]en egy csomó revüt nézett át, amelyben új fordításait közölték. Kedves művészi rendetlenségben feküdt egymás hegyén hátán a *Pan* és a *Hét*, a *Strom* és a *Sturm*, a *Színjáték* és a *Merker*, a *Brenner* és az *Élet*. Rengeteg munka folyt a holicsi műhelyben, az újdön magyar literatúra porcelánfinom holmijait rendezte a nagy külföldi vásárra a mi piros nyakkendő, sápadt fiatalunk.

Engem igen jól és jólesően ismer, a legrejtettebb vidéki lapokban eldugott álnevű cikkeimre is tett célzásokat. Egy második *Osvát* Ernő!

Vérbeli irodalmi diplomata. Hangos vitánkkal, amely különben a teljes egyetértés jegyében zajlott le, a főutcán csatangolva, fölvertük e szomorú kis őszi fészek teljes némaságát. A csendőr szigorúan nézett végig új barátom és bajtársam hajadonfős, vörös kravátlis alakján, aki ép[p]en *Wildgans* költészetére hívta fel figyelmemet. Kiértünk az állomásra. Gazdag hervadás mindenütt. Előttünk a morva-erdők melankóliája, mögöttünk a magyar végek sáros és lankás, végtelen unalma. Orosz tájak, melyek Turgenyevükre várnak.

— *Móricz* Zsigmondtól sokat fordít ön, — kérdeztem az idelátszó *Göding* felé révedező attasénket, — hát tetszik az ő fűszeres, paprikás és izmos magyarsága azoknak? A kőhajításra fekvő idegenbe mutattam.

— *Móricz* Zsigmond? — válaszolt ő és ragyogó szemei még jobban fölragyogtak — kedves uram, *Móricz* Zsigmond fordí-

tásaimnak van a legnagyobb sikere a német lapokban. A Hét krajcár néhány novellája valóságos irodalmi szenzáció volt Bécsben. Mohón olvasták, lesték, tárgyalták őket. Megbízta az Isten háta mögött lefordításával és az egyik bécsi színház három egyfelvonásosát, a Falut, akarja előadni. Különösnek látszik, pedig így van ez rendén, a külföldnek, az igazán irodalmat és művészetet keresőnek, a *magyar íróknak ép[p]en a magyarsága kell*. Ez hat, hódít, tetszik elsősorban. *Tömörkényt* is fordítják és Karl Krausz fölolvastott róla.

Később fölhoztam a mai magyar színpadi irodalom örvendetes és szédületesen nagy térfoglalását a világ színpadain. Majd azon sajnálkoztam, hogy néhány igazán európai szellemű, nyugati nívójú, de arisztokratikusan finom és nobilis íróművészünk előtt zárva maradtak a külföldi sorompók. Stefan I. Klein megnyugtatót efelől is.

— Idő kérdése az egész. Rövid idő kérdése csupán. Én elsősorban az igazán előkelő nívójú magyar írókat viszem a német közönség elé. *Ambrus Zoltán* java elbeszéléseit, *Kabos Ede*, *Szini Gyula* dolgait. Lássa, *Kosztolányi Dezső* tiszta „irodalmi” novellái sorra jelennek meg a *Wageben* és *Brennerben*, eleinte nehezen ment, most már nemsokára divatos lesz ott künn, az irodalmi kávéházak táján.

A szép őszi délután kezdett erősen hűvösödni. Féltem a fedetlen fejű, finom, lelkes arcú ifjú egészségét, amelyet hosszú, könyvek fölött átvirrasztott éjszakák, lázas, roppant munka mintha kissé kikezdettek volna.

De megszólal az állomás jelzőharangja, a pozsonyi vonat fáradtan, nagyokat fújva, megérkezett. Ablakai üresen csillogtak az alkonyi tűzben.

— Szokolca felé beszállni, — kiáltotta a stentori hang — batyus anyókák iparkodtak az utolsó állomás felé. A nap lehányatlott a gyászos emlékű Morvamező fölött, a gödingi gyárak füstje vígan kanyarodott a morva égre és engem végső iramban vitt a vonat a szokolcai éjszakába. Finis.

Délmagyarország 1913. március 2.

Juhász Gyula

TIZENHATÉVES VOLTAM

El kell végre mondanom, mert nem bírok vele, egy idő óta folyton zaklat ez az emlék, szinte beteggé tesz és olyan szomorú vagyok tőle, mint egy elhervadt és berekedt primadonna, aki fonnyadt koszorúit nézegeti a hónapos szoba falán. Kicsit nagyon banálishan kezdődik az első mondat: tavasz volt, tizenhatéves voltam, de hallga csak, hallga, fekete reverendát viseltem és készültem a szegénység, szüzesség és engedelmesség fogadalmára. És akkor jött a nagy költő: a tavasz, de nem mint a régi novel-lákban, vágy, szerelem, fiatal lány képében, ó nem. Irodalom alakjában jött: az első versek kopogtattak a szívem falán, rímeiket kerestem a hosszú, kőpalánkos kert ösvényein, különös vízióim voltak, nem mennyországról és angyalokról, nem tér-deplő szentekről és vérző mártírokról, de hosszúhajú, sápadt, redakciók íróasztala mellett görnyedező ifjakról, költő, mi több, újságíró akartam lenni mindenáron. Erre éreztem hirtelenül, váratlanul komoly, lángoló vokációt. És egy napon, Napoleon halála évfordulóján, Munkácsy Mihály temetése napján, egy kis piarista novicius kivetkőzve a rend fekete öltönyéből, nyak-kendő nélkül, de tele reményekkel otthagya [a] Pést melletti kisváros kongó klostromát, a boltívket és meditációt, a böjtöt és vezeklést, az egész egyhangú, nyugodt, szomorú és magányos remeteséget és csakhamar föltűnt előtte, végtelennek tetsző egyforma napok légiója után, a tavaszi alkony zengésében Budapest, anno 1900.

Ott állottam a körút végén, lelkendezve, idegenül, cél és tanács nélkül, fiatalon, halálos boldogan. Ez az, ez az, élet, világ, emberek, jövő, ó szép, szép, nagy, dicső, egyetlen Emberiség, ölellek, a tied vagyok, nem hagysz el többet, magamra, cellában, lemondásban, sírva, végtelen árvaságban!

Ilyesmit éreztem, de nem volt senki, senki, akit ismertem, akinek ezt gyönyörűen eldadogtam volna. Csak néztem a nagy hirdető oszlopot: ma este San Toy, nagy énekes játék, fordította Makai Emil. Ma este Bar Kochba, nagy énekes játék, azt is Makai Emil fordította. Ó művészet, színház, zene, költészet és elsősorban Makai Emil, a fiatalság és dicsőség akkori ragyogásában. Igen, én is olyan híres leszek majd, egy év, kettő, sebaj, most már szabad a pálya a plakátokon. — Egy kissé a lábaim előtt láttam már e szép, nagy tolongó és rohanó várost, az akkori

Pestet, amely — úgy éreztem, reám is vár, engem is hallani akar. Mint egy inkognitó fejedelem, néztem a nagyszerű és kábító új életet, a tavaszt, a színekben pompázó temetést, amely a színek mesterét, Munkácsyt vitte az örök világosság felé. Beléptem egy trafikba, megvettem Thury Zoltán és Pap Dániel egy-egy új könyvét — akkor ők voltak a legújabb irodalom, szegények, mind a ketten élhetnének még s élvezhetnék az új emberek megértő szeretetét — és újságot is vettem, lázasan, futva, lihegve olvastam — egy esztendő óta az első profán olvasmány — Zola nyilatkozik. Miről, minek? Nem tudtam, nem tudhattam, hónapok óta egy kukkot sem olvashattam újságból. Esteledett. Hová megyek, hol vacsorázom, mi lesz otthon, Szegeden, amely már várt haza a tavaszi éjben?

Mindegy, olyan fiatal vagyok, minden lehetőség az enyém, írni fogok, dalolni, szeretni, élni. Alig bírom el a hirtelen öröm, vágy és szabadulás szörnyű, gyönyörű terhét.

Igy volt ez anno 1900. Azóta évek jöttek, évek mentek, írtunk, szerettünk, csalódtunk, robotoltunk, szenvedtünk. Megint magányban élünk, cellájában az egyedülletnek, ifjúság, erő, remény rendre elhagynak és a harmincadik esztendő küszöbén tizenhatéves magamba botlom. Eh, átléptem ezt a szép halottat és tovább megyek!

Szeged és Vidéke 1913. március 3.

Juhász Gyula

591.

GÓTHÉK AZ ERŐS LÁNCOKBAN

592.

GÓTHÉK A PAPÁBAN

593.

LORD BYRON A SZEGEDI SZÍNPADON

594.

ŐSZINTE SZAVAK EGY ŐSZINTE KÖNYV ELÉ

Fiatal író kopogtat és kér bebocsáttatást a magyar irodalomba s én vagyok az, aki befelé tessékelem. Fiatal író... ó hányan vannak, hányan jönnek, zörgetnek, versekkel, novellákkal, hogy szaporítsák a meddő írók fölös sokát, hogy szépen, szerényen,

vagy önhitten helyet foglaljanak. Egy íróasztallal, egy kötettel, a napilapokban egynéhány semmitmondó kritikával több és azzal vége. Néhányan közülök állásba jutnak, polgári, vagy hírlapírói stallumba kerülnek és a játék folyik tovább és kezdődik újból. Nem, Isten, ments, ha egy ilyen fiatalról volna szó, akkor hallgatnék bölcsen, én bizony még nem vagyok olyan öreg és olyan rossz, hogy megrontsam a különben irigyléreméltó, még izmos, örömökre és karrierre termett ifjúságot. Hanem, ez a *Reményi József* húsz és egy-két éves, pozsonyi magyar, az az író, akinek mondanivalója van és szava léssen. Egyszerűen nagyon talentumos novellista. Arra született, hogy különös, vagy az ő pompásan látó és izgatottan képzelődő szemében különös lelkek mindig érdekes sorsát néhány rövid oldalon egészen eredeti hanghordozással elmesélje. Nekünk, írónak és neked, kedves, művelt, új szenzációkat kereső és honoráló magyar olvasó. Igaz, én jól tudom, hogy ezek az éjféli lelkek a robusztuson egészséges, a szigorúan polgári bázison álló, gyarapodó és elégedett emberek úgynevezett gondolatvilágától egy kissé távolabb állanak, de hát hiszen a magyar olvasók elitje bizonyára nem többszörös háziurakból és legjobban szituált földesgazdákból verbuválódik s egyik kitűnő váradi orvos barátom megjegyzése szerint: önöknek, általam őszintén becsült írónak a közönsége nem sokkal nagyobb (vagy nem sokkal kisebb), mint egy sikerült vidéki futballversenyé. Igen kérem ezt a zártkörű, disztिंगvált közönséget (amelyet személyesen nagyon csekély számban van szerencsém ismerni és tisztelni), olvassa el ezeket az erősen megkomponált és finoman elbeszélt lelki élményeket. Mert hogy akkor meg is szereti, szinte több mint bizonyos. És tovább fog érdeklődni a nagyon fiatal és nagyon sokat ígérő szerző iránt, aki bizonyára nem akarja és nem fogja cserbehagyni ezt a boldogító (és egyedül jutalmazó) érdeklődést. Így legyen!

Szeged és Vidéke 1913. augusztus 12.

595.

UTOLSÓ LEVÉL

Ugye, nem gondoltad volna, hogy ilyen hamar az utolsó levélhez érkezőnk. Az utolsóhoz — alig az első után. Tegnap még belé-kábultam a szemed ragyogásába, gyönyörűséges álmokat ál-

modtam, amikben csak ketten éltünk, mi ketten és látod, most már azt sercegi a tollam, hogy „utolsó levél. . .”

Játék-baba voltál a szívem játékszobájában, fölcicomáztalak a legszebb babaruhákkal, színes, csillogó szavakkal, amiket versbe öntöttem, hogy még ragyogóbbnak lássalak és alig csókoltam meg a kezéd, már széjjelfoszlott az álom, mintha zúgó fürgeteg söpört volna ki az életemből. És most belésüllyedtem a gyötrelmes magányosságba, csak lidérenyomás van velem, a te emléked.

Úgy jöttem elibéd, mint kalandos kóborlovag és úgy álltal előttem, mint ragyogó királykisasszony. A szemedbe néztem és megigéztél és te gögös, gyémántos királykisasszony, gúnyosan kikacagtl. Szegény, szép, szomorú lovagom — kacagtl, ugye — és én elfutottam, mint megsebzett vad az üldözöje elől. És a szívemben tanyát ütött egy fájdalmas emlék, ifjúságom legszebb emléke, amivel megajándékoztl. Föl akartam emelkedni hozzád, szépséged kábító magasságába, de csak a játékok voltam, akivel a kedved szerint játszadoztl, nem engedtl egészen közel magadhoz, csak a selymed suhogását éreztem, a hajad illatát, forró leheletedet és én kábultan lerogytam előtled, mint engedelmes szolgád. Milyen gyönyörűség megittasulni egy asszony szépségétől, mámoros szavakkal ódát zengeni az életről, mert van egy asszony, akit szeretünk, hitünk és férfiaságunk minden forróságával, akiben bízunk, mert ő a sorsunk és célja az életünknek. A szemed ragyogásában a magam életének a dicsősége tükrözödt. Mindenütt velem voltál, a véremben is benne csörgedeztl.

Miért kellett ilyen kíméletlen gyorsasággal eltűnnie az álomnak, amiben olyan jól esett elringatózni. Elszáll belőlem egy gyönyörűséges illúzió: a te életed, amiben én is benne éltem. A csalódás a legszebb álmot is megöli és utána a sívár valóság következik, amiben gyötrelmes a fölébredés. Lezuhantam az álom puha pamlagáról a mindennapiság kemény kövezetére és nem is jajgathatok, mert úgy sem akad senki, ami megértené a fájdalmamat.

Milyen kár, hogy könnyelműen kirepültünk a puha fészekből és most fázósan kell csatangolnom, mint kivert kutyának. Nem tudom még, merre visz az utam, úgy érzem, hogy vaksötétben járok, csak a te emléked sugároz egy parányi világosságot.

Adieu.

Szeged és Vidéke 1913. május 9.

Jules

EGY ÚJ BÉCSI KÖLTŐ

(Anton Wildgans: Sonette an Ead)

1.

„A költők pedig sokat hazudnak”, — mondá Zaratusztra s neki, a bölcsnek, ebben igaza van. Nagyon jól tudta ezt, hiszen ő maga is költő vala.

Különösen sokat hazudnak a szerelemről. Főleg a kis költők, akik a nagy tömegnek írnak. Elsősorban a kiskorúaknak. Bakfis-ideológia az ő ideológiájuk. Szerelmük toggenburgi. Trubadurok ők, akik pubertásuk érzéseit megőrzik szende naivitással. Néha, sőt legtöbbszörire, kendőzött ez a naivitás, ad usum Delphinarum et Delphinarum. Ők azt mondják, hogy nem a pacsirta ez, hanem a csalogány, de mi, új költők és új emberek, inkább a denevérré, vagy a bagolyra gondolunk. Minél inkább adorálja a Férfi a Nőt, annál jobban megalázza benne az embert. A nemek harcában is vannak mérgezett nyilak és kasírozott fegyverek, amelyek lassanként a tisztas múzeumba kerülnek. Az új költészet néhány nagy úttörője ezen a hímes mezőn is, mondjuk Amor berkeiben is, új utakat nyitott. Gondoljunk *Strindbergre*, a mai kultúra egyik legkeményebb, legelső sorokban küzdő pankratiaszta férfiára, az ő izzó gyűlöletére, amely izzó szerelemből fakad (e kettő mély rokonságát öntudatlanul bár, sok nagy vátesz érezte már *Wilde* kolosszális Salomeja előtt) és gondoljunk mindennek fölött a mi *Ady* Endrékre, ki büszke hévvel hirdette, hogy a férfi önmagát szereti a nőben. A strindbergi férfiőszinteség, irónia és a végén mégis a női ölbe lankadó végtelen vágy ott muzsikál, hogy a magyar mezőkön maradjunk, *Kosztolányi*, *Balázs Béla*, *Babits* és mások oeuvrejében. Ez az új, ez az igazi férfivágy és férfilemondás adja meg az alaphangot, ez a leitmotívja egy új, fiatal és nagy bécsi költő, Anton *Wildgans* harmadik verses könyvének: *Die Sonette an Ead*.

2.

Szonettek . . . ezt a régi, régi petrarcai formát is újjáértékelte, átvarázsolta a modern poézis. A petrarcai lány, áradozó, testetlen trubadúr-szerelem monoton és fényesre vasalt formája

új tartalmat kapott francia parnasszusi mesterek ötvösműhelyében. Leconte de Lisle és Heredia: egy elmúlt költői kor maradandó trófeumai. A szimbolisták egészen egyéni, illanó, finom hangulatok gazda[*g*]-ságát árasztották ez ősi formára. Verlaine zenélő szonettjei. Az új magyar líra is adoptálta ezt a régen elfelejtett, utóbb lenézett formát, s Kosztolányi, Babits annyi új változatot vittek e rövid, zárt versbe, hogy az magára se ismert többé a Dayka és Szemere Pál ódon vértzetében. Wildgans harminc új szerelmi szonettje szintén forradalmi jellegű: e kristályos formákat majdnem szétveti az erős, hevülő és hullámozó érzés lávaárja: nagyszerű erupció ez a harminc szonettből álló sorozat: előttünk jegecedik a művészet formáiba az élet melege, a lélek szűzi, forró kiáradása.

Paul Zifferer, a bécsi kritikus, hibáztatja ezért a költőt, holmi márványról és bevégzettségről beszél, a jól értesült tanító modorában, kegyesen és komolyan, ahogy konzolidált cikkíróhoz illő, de nekünk éppen ez az a néhol szinte *animális* meleg és töretlen férfierő kedves legjobban minden értékek fölött.

3.

Esztéták (valaha engem is ezzel az utálatos jelzővel tiszteltek meg ironikus barátaim), igen, esztéták a lírában: ez a sárga-fekete bécsi veszedelem. Versek, versek, versek, mindenről, ami szép egy szép léleknek, mindenről, ami nem élet egy élni akarónak. Rokokó, bidermájer, reneszánsz, copf és paróka, Fuzijama és régi dáma, velence és szelence, be régen túl vagyunk már erősfajúak ezen a szellemi kintornán, ezen a lírai gyerekbetegségen, ezen a rímes és precioz nyavalyán. Jól esik ma olvasni és rokonnak érezni egy fiatal és nagy bécsi költőt, aki újra mer az lenni, aminek minden valódi lírikusnak lennie muszáj: *egyszerűnek, igaznak, közvetlennek*, — a szívét a tenyerén felétek nyújtónak. Persze ehhez érzés kell és bátorság. Wildgansnak, hogy a pesti zsargont a szó legszentebb értelmében kölcsönözsem: van szíve. A nőről, Eadról dalol, akit a csöndes Mönichkirchen remetiségében 1912. tavaszában kiszemelt magának, akibe beleálmodta egy keresztényi szeretettől túlradó férfilelek minden komoly, nagy gondolatát és minden mélységes vágyait, Eadról dalol, aki csak nimfa volt, mint annyi más (Férfi csalódása a Nő), de akivel és aki által egy epizód egy nagy szimbólummá nőtt és örökkévalóvá lett egy múltó tavasz és —

a Faun, a Férfi, a költő ismét Pán lett: mindent szerető és mindent daloló, aki ismeri a nőt és mégis keresi. *Magát keresi benne s tudja ezt jól.*

4.

Harminc szonett: egy új Petrarca, egy mai férfi és költő Himfydalai. Egy nagy szerelem, amelyről R. H. *Bartsch* találóan mondotta, nem is egy szerelem, hanem a szerelem. Élmények, amelyek szimbólummá lesznek. Szerelmes versek, nem felsőbb leányok, hanem felsőbbrendű emberek számára. Az Eadhoz írt szonettekben mutatványt a *Délmagyarország* egyik legközelebbi számában fog közölni alulírott fordításában.

Délmagyarország 1913. május 25.

Juhász Gyula

597.

NÉHÁNY SZÓ AZ ÚJ IRODALOMTÖRTÉNETI TANÍTÁSRÓL

Egy évtized óta nagy fejlődés, jelentékeny változás ment végbe a középiskolai magyar irodalomtörténeti tanítás terén. A tárgyalás anyaga, módja, szempontjai, egyszóval tartalma és formája egyaránt új képet öltöttek. Elég csak összehasonlítani a tíz év előtti magyar irodalomtörténeti tankönyveket a maiakkal, egy tíz év előtti irodalmi óra tárgyalási módját a mostanival. Mi az oka ennek a jelentékeny változásnak? Az iskola, amelyet sokan, akik az ideges kapkodást a gyors fejlődéssel tévesztik össze, a konzervatizmus melegágyának hisznek és vallanak, egyszerűen azt csinálta, amit éppen ezek szeretnének megtagadni tőle — lépést tartott a korról, magáévá tette az új eredményeket, az új szempontokat. Mert a magyar irodalomtörténeti diszciplína nagyot fejlődött ebben az elmúlt évtizedben és ami az iskolára nézve elsősorban fontos: új összefoglalás és új értékelés magaslatára emelkedett. Az a roppant szorgalmas és gondos részletmunka, amely évtizedek óta lankadatlanul folyt, végre megteremte gyümölcseit: termékeny és eredeti elmék egységes képet alakítanak a lassan összegyűjtött adatok halmazából. Csak nemrégiben indult meg a magyar irodalomtörténetírás első, modern szempontokat érvényesítő folyóirata és éppen most jelent meg két új, nagyobb szabású irodalomtörténetünk. A mai magyar irodalom, amely minden újjáta

mellett éppen legjelesebb tagjai és legkomolyabb törekvései révén bizonyos értékes nemzeti költészeti hagyományok folytatója, szintén hozzájárult egyes kevésbé méltatott régi nagyunk értékének revíziójához, valamint egyes régi irodalmi jelenségek helyesebb és mélyebb megértéséhez. E tekintetben elég Babits Mihály Vörösmarty-tanulmányára, mások Csokonai, Petőfi, Komjáthy jelentőségének megvilágítása körül szerzett érdemeire utalnom. Az irodalom egyik nagyon fontos és éppen napjaink tömegízlése folytán veszélyeztetett orgánuma, a színpad is kitűnő szolgálatokat tett ez irányban. Csak a kolozsvári Nemzeti Színház magyar drámatörténeti ciklusára kell gondolni, Janovics Jenőnek e lelkes és maradandó értékű kultúrterettére, amellyel régi drámáink közül nem egyet valósággal rehabilitált, a színpadképtelenség vádját mosván le róluk. Tudomány, irodalom és színház egyaránt nagyot lendítettek a magyar irodalom történetének ügyén: az anyag gyűjtése és elrendezése, a függő kérdések megvitatása és eldöntése, az értékek megállapítása és a módszer alkalmazása terén egyaránt. A középiskola pedig, eszközei és célja szerint, igyekezett az új szempontokat és az új értékelést beleiktatni a tanítás menetébe, mintegy beidegzeni fejlődő szervezetébe.

Mindenekelőtt eléggé jelentékeny eltolódások történtek az anyag, a tárgyalandó írók és művek tekintetében. Magának a tárgy különösebb jelentőségének átlátása hozta magával mindjárt azt az újítást is, hogy a nemzeti irodalom történetét egy év helyett két esztendőn keresztül tanítják. Ami az anyagot illeti, csak természetes, hogy annak terjedelme, az egyes részek jelentősége az új kutatások, az új revíziók következtében gyökeresen megváltozott. Toldy Ferenc szűk kereteiből lassan, de biztosan fejlődött azzá, amit ma tartalmaz. Terjedelme is más, minőségét is másképpen mérlegeljük. Még Beöthyék revíziója is sok problémát és elég felülvizsgálni valót hagyott az új nemzedéknek, amelynek a mai összefoglalás korszakos munkáját kellett vállalnia.

Mennyi egyéni ízlésből, osztálybeli, felekezeti előítéletből, az anyag hiányos ismeretéből, a különféle hatások és kapcsolatok nemismeréséből eredő, részben igen tiszteletreméltó tévedés, hiányosság, egyoldalúság kiküszöbölését köszönhetjük a mai tudományos és irodalmi nemzedéknek. S mindezt az iskola tudomásulvette és a helyes új adatokat és ítéleteket beiktatta a többiek sorába.

Hogy az irodalomtörténet anyagában nagy eltolódások történtek, az természetes. Toldy Ferenc óta például egészen megváltozott az irodalomtörténet súlypontja. Nála Kazinczy volt a fő, az ő nyelvújítása és költői iránya, ennek győzelmét látta elsősorban a kortárs Vörösmartyban a Kazinczy tanítványa. Ma már nem csupán Kazinczy, de az egészen más irány zászlaját vivő Petőfi és Arany is meglehetősen nagy történeti távolságban vannak tőlünk. Gyulai Pál és követői, tanítványai, fegyvertársai viszont és természetesen a népies nemzeti irányban, Petőfi és Aranyban látták a magyar irodalom beteljesülését, az ideált, amelyre törekedni kell.

Ma már a népies nemzeti irány is egy elmúlt irány a mi számkra, amely történeti jelentőségének elismerésén kívül nem kötelez bennünket semmire. Ma már tisztán látjuk és tanítjuk, hogy ez irány lassankint elsekélyesült s maga Arany János mutatta meg a saját művészi példájával egy új, artisztikusabb, egyénibb és modernebb költészet útját. Madách és Vajda János és velük a kiegyezés utáni kor egész szellemi iránya ennek az új művészetnek a talajában fogantak.

Az új értékelés az új eredmények alapján nagy változásokat eszközölt, elsősorban az anyag terjedelmében. A középkori, úgynevezett magyar irodalom történetének hangyaszorgalmú kutatója, Katona Lajos és társai forrástanulmányai után világos lett például, hogy a középkori kódexek csodálatos világa hű tükre e kor egyetemes vallásos műveltségének, de a nemzeti irodalom szempontjából csak nyelvi érdekekkel bírhat. De mint kultúrtörténeti adalék, igen tanulságos és érdekes.

A mai tanár, miután irodalmunk elég gazdag nagy nevekben, igazi értékekben, nem nevez ki költőkké minden különösebb tartalom vagy forma híjján szűkölködő verselőket. Toldy Ferenc idejében még szükség volt erre és Kazinczy korában mindenki író lehetett, aki egyáltalában írt. De a mai irodalomtörténeti tanításnak elsősorban magas művészi szempontjai vannak s nem kell például a derék és lelkes Tinódit költőnek tartania, mivel verses alakban írta krónikáit. Főlelítjük hazafias érdemeit, méltányoljuk mint történeti forrást és énekszerzőt, de őszintén megállapítjuk mesemondó, jellemző és előadó tehetsége elégtelenségét. Így járunk el többek között Dugonics Andrással, akinek regényeiről és színműveiről az újabb filológiai kutatás sorra kimutatta, hogy mind egyszerű és meglehetősen gyarló átültetései idegen munkáknak. Hasonlóképpen vagyunk ma már

Faludi prózai elbeszéléseivel. Nem is olvastatjuk többé a Nemes úrfit, legfeljebb, mint fordítást, ellenben Faludi lírájának sajátos öntudatos artisztikumát most jobban kiemeljük.

Az esztétikai szempont, a művészet egyetlen jogosult szempontja alapján ma többre értékeljük a nem eredeti meséjű, de eredeti humorú és sajátos bájú Ludas Matyit, mint a terjengős, kevés művészettel megírt Falusi Nótáriust. Vörösmartyt eddig Arany és Petőfi egyedül üdvözítőnek vallott iránya miatt nem tárgyalták az őt megillető módon, de ma már méltán került iskolai olvasmány tekintetében is a két másik lángésszel egy sorba. Vörösmarty mint lírikus a legnagyobb; e minőségét hangsúlyozzuk ma és hibának tartott sajátosságait az eposz és dráma terén a lírikus javára írjuk. A Zalán futása például igenis fásasztó — nem is olvastatjuk többé az egészet — de azért az Előhangja mégis a legszebb magyar elégia. Viszont Petőfit, akit mint gyöngye epikust marasztaltak el a mi elődeink, ma, mint a János vitéz költőjét, e tekintetben is Arany mellé állítjuk. Hiszen a János vitéz, e csodásan szép magyar meseköltevény, nem csupán megelőzte Toldit, de hatott is rá.

Arany líráját ma jobban előtérbe állítjuk, érdeme szerint: az Őszikéket, amelyről nemrégén még tudomást se vettek az iskolában, mint a modern, városi líra első hangjait olvassuk és fejtegetjük. Íme pár példa: bennük egy jelentős változás nyilatkozik meg: új adatok nyomán új értékelések.

De minden részlettől és példától eltekintve, az anyag tekintetében egy lényeges és uralkodó szempont vezet: csak az értékeket alkotó egyéniségeket, csak az eredeti tehetségeket kell tanítani, olvasni, fejtegetni az iskolában.

Csupán azokat, akikben fajuk vagy koruk génusza szólal meg egyéni erővel, csak azokat, akik új tartalmat és formát hoznak. Az epigonok, az utánczók és követők legföljebb mint kollektív jelenségek egy kalap alá vonandók, mint például a Petőfi-utánczók áldatlan serege a múlt század ötvenes éveiben. A fő szempont a vezető szellemek, a teremtő egyéniségek, a jellegzetes tehetségek megismertetésénél: olvasson a tanuló minél többet és minél jellemzőbbet. Az író életrajza, műveinek tárgyalása mind keret, amelynek tartalmat, jelentőséget, értelmet az olvasott és megbeszélt alkotások adnak. Az irodalomtörténet tanítása a középiskolában többé nem jelenti nevek, címek és évszámok bizonyos mennyiségét, szép és nagy általánosságban mozgó, úgynevezett méltatások hosszú sorát, de jelenti a művek

megismerésén és megértésén keresztül az írói egyéniségek és irodalmi korok és irányok megértő ismeretét. Ma nem beszélünk általában a romanticizmusról, hanem elolvassuk Vörösmarty Két szomszédvárát, Csongor és Tündéjét, Marót bánját és ezek alapján megállapítjuk Vörösmarty jellegzetes romantikus sajátosságait, összevetjük más írók és más irodalmak romanticizmusával és így nyerünk megbízható és teljes képet a magyar nemzeti romanticizmusról általában.

Újabban többszörösen vita tárgya volt és még mindig nincsen eldöntve a kérdés: kell-e és ha kell, hogyan tárgyaljuk az iskolában a legújabb magyar irodalmat?

Vannak, akik nem tartják helyesnek a még élő és fejlődő írók fölött az iskola kritikáját, vannak akik ezt a föladatot az önképzőkörre bízzák, de olyanok is akadnak, akik szerint az élet számára nevelő iskolának el kell látnia az ifjúságot a mai irodalomban eligazító tanácsokkal is.

A probléma érdekesnek, aktuálisnak és nehéznek is látszik, holott szerintem nem is problematikus ez a kérdés. Az iskola tudást ad az ifjúságnak és nem véleményt. A véleményt nem lehet adni, a vélemény a tudás folytán alakul ki az egyéniségben. Már pedig tudásunk, tárgyilagos ismeretünk csak bevezetett tényekről lehet. Az élő irodalom jelenségei pedig nem befejezett tények, az élet, a ma, sőt a tegnap is, még nem történelem és így nem is lehet irodalomtörténelem. A fizikában a kísérlet igazolja a föltevést, az irodalomtörténetben az idő retortája. Az irodalom tanára, aki a jelen irodalom alakjairól vagy irányairól akar véleményt nyilvánítani tanítványai előtt, mindig gondolja meg, hogy például Kazinczy Kis Jánost tartotta a legnagyobb magyar költőnek akkor, amikor egy Berzsenyink volt, hogy a finomízlésű és nagy tudású Kölcseynek több gáncsa volt Csokonai számára, mint dicsérete és Daykát Berzsenyi és Csokonai fölé helyezte, hogy Greguss Ágost annakidején Petőfi tehetségét kétségbevonta, hogy Toldy Ferenc szemében Kazinczy több volt Aranynál és Petőfinél.

A középiskola nem azzal nevel a mai irodalom jelenségeit megértő és értékkelő olvasókat, ha a tanár a kortársi, el nem kerülhető rokon- vagy ellenszenv alapján dicsérei vagy megrójjá Ady Endrét vagy Babits Mihályt, hanem ha a már egyetemesen elismert értékű remekművek tanulmánya alapján a tanulók megszerzett tudására és kifejlesztett ízlésére bízta, hogy kiki a maga egyéni érdeklődése szerint ismerkedjék meg a ma irodal-

mával, amely, amennyiben igazi és értékes, lényegében egyik vagy másik tradíció folytatása, új virág, új levél a régi fa ágán.

Legföljebb erről lehet szó a modern irodalmat illetően az iskolában: éreztetni a tradíció folytonosságát, rámutatni a mély, egyetemes összefüggésre, amely a jelen irodalmát a múltéhoz kapcsolja, a mai jelenségek felszíne alatt sejtetni a gyökérszálatokat, amelyek a múltba nyúlnak vissza. Ami pedig gyökértelen, az nem él, arról nem is érdemes beszélni.

Juhász Gyula

A Szakolcai Kir. Katolikus Főgimnázium 1912–13. évi Értesítője. Közli: Resch Aurél dr. igazgató. Budapest 1913. 3–6. l.

598.

NEMZETKÖZI VISZONYLATBAN

(*Saját tudósítónktól.*) Sokat hangoztatták már és sokszor érveltek vele, hogy a sport az egyedüli tér, hol nemzeti önállóságunk méltóképpen kifejezésre jut.

Mondták és mondják is ezt — tévesen — a sportról általánosságban. Bizonyítják ezt az elmúlt évben tartott olimpiai játékok felejthetetlen tanúságai. Atlétáinkban nagyon bízunk, de a bekövetkezett jövő, sajnos nem adott igazat nekünk. Úszóink sorozatos győzelmeket arattak, de a nemzetek klasszikus küzdelmében szóhoz sem jutottak. Birkózóink, bár tagadhatatlanul elsőrangúak, de a szerencsétlen körülmények behatása következtében szintén megtépzott babérokkal tértek haza. Vívóink szereplése teljes sikerrel járt ugyan, de a győzelmünket a külföld nem értékeli kellőképpen, a vívást speciális magyar sportnak tekintvén. Így jóformán csak labdarúgóink azok, akik dicsőséggel koszorúzva tértek vissza messze idegenből az értük rajongók sokasága közé. A világbajnokságért folytatott küzdelemben ugyan az angoloktól, kik messze fölötte állanak a többi nemzeteknek, kikaptunk, de azután válogatottjaink reparálták e hibát s összes többi ellenfeleinket fölényesen legyőzték. A franciák, az olaszok, a belgák, svédek, németek és osztrákok Stockholmban meghajoltak előttünk, elismervén a magyar labdarúgó-sport felsőbbbségét.

Sikerekben talán még a stockholmi küzdelmeknél is teljesebb volt legjobb csapatunk külföldi túrája. A dicsőségszerzésnek aránytalanul nagy része azonban a Ferencvárosi Torna Club többszörös bajnok-csapatának nevéhez fűződik.

Ferencváros és az egész ország sport-társadalma útnak indította kedvelt csapatát, hogy dicsőséget, hírnevet szerezzen a magyar névnek. S a „Franzstadt” meg is felelt a hozzája fűzött reményeknek. Először is Németországba látogatott el s Berlin, Hamburg és Bréma legjobb csapatait megsemmisítő fölényrel győzte le. Ezután pedig Angliába, a labdarugó-sport őshazájába látogatott el bajnok-csapatunk s itt egy értékes, szép győzelmet aratott, egyszer pedig vereséget szenvedett. Ez a vereség azonban felért a győzelemmel is, mert a hosszú út fáradsalmaitól kimerülve állott ki a FTC az angol válogatottakból álló English Wanderers ellen. A német és angol lapok a legnagyobb elismerés hangján emlékeztek meg a Ferencvárosi Torna Club teljesítményeiről. Dicsérték azt a nemzetet, melynél a sport ilyen fejlettséget ért el s felkeltették iránta széles körökben a figyelmet, mert a sport nagyraihivatottságát ennyire megértő nemzet, csak kultúr-nemzet lehet.

Ilyen siker után bátran állíthatjuk az azt tagadókkal szemben a sportnak nemzetdicsőítő erejét és valóban csak örülhetünk a fölötte, hogy azt a kiváló csapatot üdvözölhetjük városunk falai között, amely a magyar névnek oly sok dicsőséget szerzett.

Délmagyarország 1913. június 29.

J. Gy.

599.

A MAGYAR TISSOT

Ha a művelt Nyugaton valami nagy szamárságot vagy bolondságot találnak rólunk mondani, Tissotra gondolunk, a villogó gatyák híres fölfedezőjére. Szegény Tissot és társai, némi sajnálkozással és megbocsátó megértéssel gondolok reátok tegnap óta. Mert egy könyvet olvastam tegnap, amelyről, nem tudom, tudomást szerzett-e annak idején a magyar tudós világ, de akár szerzett, akár nem, kellő visszhangját e könyvnek nem hallottam.

Ez a testes kötet szép sárga címlapjával a hagyományosan egyforma köntösű francia könyvek büszke gárdájába sorakozik, sokat-ígérő címe: *La Hongrie, son histoire, sa langue et sa littérature*, szerzője magyar és pedig mezőkövesdi, de jóhangzású nevét kegyeletből elhallgatom. Mert a könyv igazi irodalmi botrány — lett volna, ha annak idején Gábor Ándorok és Fényes Lászlók ügyeltek volna fel a magyar tudományosságra. Annak

idején, mondom, mert könyvünk 1872-ből való. De mert igazi kuriózum és mert sok, sok tissotiádának édesapja, azért foglalkozom itt most vele. Kezdem megérteni, hogy a múltunk, nyelvünk, irodalmunk iránt érdeklődő franciák, a Coppéek, a Victor Hugok és Madame Adamok honnan merítették azokat az ekszotikus neveket és egyéb ritkaságokat. Hát innen, *a magyar Tissotból*.

E könyv elolvasása után pirulva és elálmélkodva, de megértem, hogy miért villogtak annyit a gatyák, hogy miért búsult a délibáb a betyár tövében és miért táncolt gulyást a szilaj cserény Hunyadi János táján. Ez a régi jó magyar informátor igazán karakán munkát végzett. Pedig ugyancsak befolyásos legény lehetett. A könyve címlapján, mint a párisi egyetem tagja, mint a Corncille-liceum és a Stanislas-collegium tanára stb. szerepel. A derék külföldi hazánkfia! Könyvét szerény és hódoló gesztussal a kalocsai érseknek ajánlotta.

Már most lapozgassunk ebben a furcsa könyvben. A magyar irodalom történetéről szóló fejezetben mint a *tizenötödik* századnak máig híres költőit és szónokait (egy kalap alatt) említi Hunyadi *Ferencet*, bizonyos *Szentgyörgyit*, *Nic* (sic!), *Révait* és *Deseffyt*! Szép kis tájékozottság — egy párizsi hazánkfiától 1872-ből. Gyöngyösiről ezt mondja a Corneille Liceum egykori magyar tanárja: „Az ő versei szomorú és melankólikus parfümöt árasztanak, amellyel gyakran találkozunk a magyar költészetben.”

Hát igen, ilyen szomorú fiú ez a Gyöngyösi. Látjátok francia feleim szömtökkal!

Egyébként, külföldet informált hazánkfia könyvének adatai szerint a *pesthi* egyetemet *Pázmán* alapította 1771-ben, igen bizony és az új kor költői közül *Döme Károly*, *Takáts* (egyszerűen Takáts), *Jos Mátyási*, *Kováts* (egyszerűen Kováts), *Nagy Ferenc* és *Lad. Tot* „mind igen népszerűek és kedvesek a nemzet előtt”. Hadd tudja meg a francia is, kik a mi kedvelt költőink, miért legyünk mi irigyek? De nem felejt el a derék, elfelejtett magyar (akit azonban a franciák bizonyosan ma is Baedekernek tekintenek) megdicsérni a termékeny *Szigligetit* sem, akit egyszer Lope de Vegához hasonlít, máskor pedig Alfred de Mussethez és Delphine Gayhoz. (Ezt meg bizonyosan a jó franciák nem ismerik szegényt.) Szó van még a könyvben *Andrássy Gyula* indiai utazásairól is, sőt *Lisznyai* és *Szász* után *Aranyt* is megemlíti, aki a mester (*Petőfi*) tradícióit leginkább megőrizte.

Ezek után nem kell többé csodálkoznunk a villogó gatyákon. Ha még hozzá elolvassuk e régi kötet prózai és lapos Petőfi fordításait, amelyekbe egész új mondatokat iktatott be a derék külföldi magyar, akkor már egyáltalában nem csodálkozunk, ha a nagy Jean Richepin bolondságokat mond Petőfiről. Bizonyára ez a mezőkövesdi hazánkfia informálta annak idején.

Szeged és Vidéke 1913. július 26.

Janus

600.

PETŐFI

Ma van halálának évfordulója. Hogy hányadik, azt már nem igen tartják számon a magyarok. A halálának glóriája kezd halványulni, hogy életének glóriája annál jobban felragyogjon! És így van ez jól. Petőfi többé nem pártok zászlója, Petőfi ma már minden művelt magyaré, sőt egyre jobban az egész művelt világé... ..Életének csodája egyre nagyobb csodává lesz józan szemünkben. Mindig inkább érezzük, hogy ő volt az a zseni, amilyen kevés lángolt és világított eddig e földi téreken.

Huszonhat évet élt és milyen huszonhat évet! Huszonnégy belőle szegénységben, nyomorban, szenvedésben és bolyongásban telt el. De arra elég volt, hogy aki végigélte, a világ egyik legnagyobb poétája legyen. És hozzá megtanulja a művelt világ legtöbb nyelvét és megtanulja főleg azt, amit nyelvek és könyvek nem tanítanak: hogyan lehet valaki halhatatlanná huszonhat éves koráig.

Mit hagyott reánk Petőfi? Egy kötetre való verset mindennek előtt, de ez a kötet fölér az akkori magyar irodalom negyedrészeivel. Jól gondoljuk meg, Arany és Vörösmarty is ott voltak a kortársak között.

Micsoda végtelenül gazdag és erős zengés a Petőfi lírája, micsoda isteni kilengés a *Falu végén* naiv egyszerűségétől a *Szeptember végén* túlfinomult nagyszerűségig. És micsoda áradóan gazdag epika a Petőfié! Az iskolás könyvekben megrótt epikus írta a *János vitéz* csodálatosan magyarul zengő alexandrinjeit s az *Apostol* fónségeesen egyetemes nyugati jambusait! Érzések és gondolatok micsoda hatalmas világtengere zúgott és zengett ebben a huszonhatéves, ferde koponyában.

Eddig mindig a veszteséget sirattuk, amely eltűnésével ért bennünket, az egész világot, ideje, hogy végre a nyereségnek

örülünk, amelyet tőle kaptunk, annak a mérhetetlen nagy és szent kincsnek, amely műveiben édes mindnyájunké. Ma ismét lapozzuk föl a magyar bibliát, Petőfi összes költeményeit és társalogjunk vele. Ebben a kalmár világban, ebben a koldus világban nem lelhetünk külön kincset, örökebb értéket. Ha valamikor csakugyan valóra válnék Madách Ádámjának lidérces álma: a falansztervilág, akkor csak egy kötet Petőfit kellene becsempészni e szomorú világba s a huszonhatéves titánnak forradalmas lelke tüzétől fölrobanna ez a dohos mindenség!

Délmagyarország 1913. július 31.

Juhász Gyula

601.

SZAKOLCAI EMLÉK

602.

A VILÁGHÍRŰ SZERZŐNÉL

Budapesti interjú

Elegáns ötemeletes sarokházában fölkerestük Író Menyhértet, akinek a neve elé fölösleges dicsérő jelzőket tenni, megteszik azt helyettünk a színházi kommunikék. Renezsánsz ebédlőjében éppen hatfogásos lakomáját ette a nagy mester, a második fogásnál színültig megtöltötte arany serlegét Cliquot zamatos özvegyével és jelt adott a beszélgetésre. Rövidség kedvéért mi csak az ő feleleteit írjuk le, a kérdést a nyájas olvasó fogja kitálalni.

— Bizony nagyon megviselt ez az esztendő, kétségbe vagyok esve és szeretnék kivándorolni. Hogyne, mikor most meg a berlini, párisi és londoni színházak is előadják az új darabomat. Hát nem rettenetes ez? Hát kibírja ezt egy szegény magyar szerző? Az ember nem tudja, egyszerre hányfelé szakadjon, az ember valósággal belegabalyodik ebbe a nemzetközi vásárba. Mit vétettem én, hogy a darabjaimat nyakra-főre előadják mindenütt? Hiszen ha tudtam volna, dehogy hagyom oda az én szerény, de hecsületes pultomat. Lássá, mindjárt sírva fakedok. Férfi vagyok, de ezt a keserúséget nem bírom tovább. Higgye el, nincs szerencsétlenebb lény a földön, mint egy honi szerző.

— Nem írok új darabot. Tudja nem érdekel az egész história. Véglég hátat fordítok a színpadnak. Elmegyek ötezerholdas kis

birtokomra, ottan fogok kapálgatni, kaszálgatni csöndes téli esteiken. Most fejeztem be a Hallja maga Blau című igénytelen vígjátékomat és most fogtam hozzá a Jakobovics őrmester című még igénytelenebb színjátékomhoz. Azután egy történeti dráma terve izgat, az özönvíz előtti idők hangulatát akarom a színpadon éreztetni és egy egészen, de egészen igénytelen operettet fogok írni, kizárólag Hanako számára. Volna még egy tucat tervem, egy csomó kész munkám is, de egyelőre mindent félretéve, egy nagy, nagy verses tragédiával akarok elkészülni. A moszkvai udvari színháznak szántam, jó szerepe lesz benne Csortosnak, Fedáknak, Bereginnek, Dusenak, Tarnovszkának és ebben a darabomban lép föl először a milánói színházban Psilander Waldemár.

— Kedvenc íróim Shakspere, Szomaházy és a Pallas Lexikon, kedvenc festőim Botticelli, Makart és Finta Sándor, kedvenc zeneszerzőim a klakk és kedvenc virágom az ibolya.

Az ifjú mester intett és én mélyen meghajolva távoztam. Az előszobában ötszáz külföldi színgazgató tülekedett és a libériás inas mosolyogva tette ki a sokat jelentő táblát: Minden jegy elfogyott.

Szeged és Vidéke 1913. augusztus 27.

-ász

1914

603.

A HOLNAP VÁROSA

(Lírai feljegyzések)

— Írta: Juhász Gyula —

Február közepén, késő délután — bizonyosan péntek volt — valamikor egy fiatal ember szállott le a nagyvárad perronon. Kezében esőernyő és kopott kezitáska — egyelőre összes ingóságai — szívében öreg keserűség és örök illúzió. Egy aszkéta komorsága az arcán és egy bohém csöndes derűje a szívében. Ingóságai között a legértékesebb holmik a levelek voltak, amelyeket Ady Endre, Babits Mihály és egyéb költők váltottak vele. A szegény és becsületes ifjút egy másik poéta — mert persze ő is poéta volt — várta. Az ifjú előtt egy helyettes tanári állás

nyílt meg e városban, egyebekben egyelőre teljesen bizonytalan volt. Nem tudta, hol is fog megszállani, hol fog vacsorázni, egyáltalán nem volt bizonyos a jövőt illetőleg semmiben, de azt tudta, hogy ő nem hiába jött ide, hogy itt egy kis irodalmat kell csinálni, egy kis forradalmat, egy kis újat és önzetlent, azután tovább menni, új állomás felé nézni, új városba, talán a magyar Délre, talán a magyar Északra, ahol üresedés lesz. (Mert élni kell és ha már diplomát szerzett az ember, tanári oklevelet, — ez is elég könnyelműség egy magyar poétától — hát legalább a diplomából kell megélni, ha lehet.)

Mondjam-e, hogy ez ifjú én valék és mondjam-e, hogy nonsokára csakugyan meglett a Holnap, pénz nélkül, Budapest nélkül, a maga szakállára. Nem mondom, hogy én csináltam, de én is a bábák között voltam.

Igen bizony, jól esik erre emlékezni, mert valljuk be őszintén: ennél önzetlenebb, magyarabb, poétásabb irodalmi mozgalom nem volt azóta, mióta az irodalmat részvénytársasági alapon szervezik és még a költőknek is juttatnak belőle osztalékot.

Szeretem az üldözött, a kigúnyolt és immár beszünt Holnapot, a gúny, az üldözés, az agyonreklámozás és agyonhallgatások dacára is szeretem, mert a fiatalságom volt ez a Holnap, őszinte, lelkes, örökké édesbús ifjúságom.

Bizony tegnapá lett, mint minden a világon, de hiszen épp így tegnapá lettek örökkévalóságnak készülő ügyek: a Sturm és Drang, a Hernani premiérje és még Barbizon és Medan se tudták örökké árnyas fáik és ragyogó lámpafényük alá csalogatni a színek poétáit és a szürkeség ecsetelőit. És kicsoda meri mondani, hogy Ady Endre lírája, amely a Holnap két könyvében a domináns akkordot adta, hogy Babits Mihály egyénisége, amelyet a Holnap két könyve hozott az ismeretlenségből a nyilvánosságra, ki meri mondani, hogy ezek és a Holnap többi értékei valaha is a tegnap értékeivé válnak? És ki meri mondani, hogy a Holnap nem adott új színt, új hangot a magyar versnek és nem volt nyugtalanság, forrongás, élet és harcok kútfeje? (Hiszen csak a kávéházi szellemeskedőknek is annyi témát adott, hogy „zseniális fiatal humoristákká” híztak meg tőle és azóta vígan élnek. Éljenek boldogul és lendítsék föl a komoly librettó-ipart.)

Szeretem Nagyváradot, a Holnap városát, mert a fiatalságot jelenti és távol tőle, emlékeim tarka és sötét képeskönyvében lapozgatva, minduntalan nagyváradi arcokra és házakra buk-

kanok. Ha nagyon öreg leszek, vagy ha meghalok, a Holnap városába jövök kísértetni és gyönyörködni e város örök fiatal-ságában, zajos és ragyogó szépségében. Minden sarkon pompás ismerősök emlékeinek kell köszönnöm, nagyszerű barátságok és szerelmek árnyainak kell mélyen és alázattal kalapot emelnem. Egy néhai kabaré vár, ahol órákon át beszélgettem — egy pikoló fekete mellett — a doktor úrral, aki most Stockholmból visszakerült Nagyváradra és aki az élet bölcse és művésze volt egy személyben. Mindenhez értett, még a nőkhöz is. Egy régi ház vár, ahol egy ibsenien komoly és igazi költőnővel beszélgettem az élet rejtelméről s akit ez a rejtelmes élet s az ismeretlen nosztalgija az Új Világba vitt. Vannak, akik még messzebb mentek — örökre. A kis színház is vár, amely előtt keserű cigarettákat rágya édes boldogtalansággal lestem egy táncoló és daloló nőt, aki vígan és gyönyörűen keresztül táncolt a reményeimben és akit én — remélem örökre — megdaloltam. És várnak mind a hoffmanni hangulatú tanyák, Kék Macska és Kis Pipa, ahol a szegénység remek kosztján éltem, a pestien csillogó kávéházak, amelyeknek egyike a Sárga Liliom révén az ország minden színpadán berendezkedett és várnak ők, társaim a boldog és dalos szegénységben, az újságok, a színpad, a robot és a dicsőség neves és névtelen hősei.

Nem tudom mit csinál most, mit vár, tervez, mit akar és álmodik a holnap városa? De bizonyos, hogy valami újat, szépet, valami egészen mást, mint a többi városok. Kivánom, hogy jöjjön hamar, — talán már ki is szállt a perronon, nem esernyővel és nem helyettes tanárnak — egy fiatal ember, különb, erősebb, okosabb, mint én és csak csinálják tovább az utódaink és tanítványaink, a mi vágyainknak romján, de olyan önzetlenül és komolyan, mint mi, a holnap városának irodalmát és művészetét. Mert ez a játék teszi igazán gazdaggá, büszkévé és érdemessé a várost, amely a holnap városa.

Nagyvárad, Napló 1914. március 25.

604.

OLÁH GÁBOR ÚJ REGÉNYE

Oláh Gábor érzését és képzeletét egyaránt a nagy dolgok lelkesítik és izgatják. Mint szerencsétlen szobrász hőse, Tar Lőrinc, ő is állandóan kolosszális alkotások terveit görgeti fejében. Kedves költője Shakspere, kedves szavai az óriás és a határtalan.

Emlékszem első igazi versére, amelyben állandóan nagy betűvel szerepelt az Ember, amely néhány strófaból állott, de mégis a kölni dóm jutott az eszembe és úgy zúgott a lelkemben, mint az orgonaszó, vagy, hogy az ő kedves hasonlatát használjam, mint a Rákóczi harangja Debrecenben.

Mondják, hogy az époszok és tragédiák kora lejárt, és ha ez igaz, akkor Oláh Gábor elkésett egy kicsit a maga óriási terveivel. Mert az az erő, amely Oláh Gáborban szinte erőszakosan dolgozik, mintegy kiált az éposz és a tragédia után, mint ahogy vannak márványok, amelyek mindenáron Michel Angelot követelnek.

Mert hiába tanult meg Oláh Gábor minden ma megtanulhatót, hatalmas emberi és költői ösztöne ellenállhatatlan erővel vonja őt olyan magasságok és mélységek felé, amelyeknek monumentalitását nem tűri meg, nem bírja el a modern élet stílusa. Oedipus vagy Prometheus sehogysem férnek a szalonkabát kereteibe. Mert ha belebújnak, félszegek és komikusok lesznek.

A Szegény magyarok egy kiváló mai magyar lélek tragédiája. Egy poéta sorsa, akinek lelke egy nagy harangvirág és finom remegések az erői.

Hogyan hervad halálra a valóság szikláján egy ilyen álomvirág: ezt írja meg Oláh Gábor kétkötetes nagy alkotásában. A lélekelemzés korszakában, amikor már Bourget is elavult, amikor már a tizenhatévesek is Freudot kritizálják, azt hinné a gyanútlan olvasó, hogy egy ilyen lelki tragédiát igazán csak a lélekben játszhat le egy mai regényíró. De Oláh Gábor nem azért Oláh Gábor, hogy ezt csinálja. Nem, ő robusztus karjaival neki-gyűrködik és nincs az az antik végzettragédia, amelyben több cselekvény és több vér folya, mint ebben a modern prózai költeményben. Oláh Gábor bizony brutális erővel dobja törékeny hősét a szerelem, a gyűlölet, az irodalmi és társadalmi harc karjaiba s Tar Lőrinc, a Léda hattyúja szerzője, a modern magyar költő különösebb kalandokon esik át a szerző jóvoltából, mint akár Hamlet vagy Casanova.

Ez az eredendő oka annak, hogy Oláh Gábor új, nagy regénye, a *Szegény magyarok*, olyan nyugtalanító hatással van reánk, olyan bizonytalan, rembrandti fényhomályban hagyja Oláh Gábor nagyszerű írói képességeit. Mert hogy igazán nagyszerűek ezek a képességek, ez a regénye mutatja meg leginkább. Ez a regénye, amelyben hibái, tévedései, sőt bűnei, hogy megint az ő gyökeres szaván nevezzük a dolgot, valósággal élénk óriásodnak, úgy, hogy

néha megdöbbenünk tőlük. De ilyen megdöbbenést csak nagy és igazi erő tévedései okoznak s így tévedni nem tud egy közepes talentum, így csupán az a zseni téved, aki nem bír tisztába jönni magával, aki a gazdagság túlzásában tobzódik önkénytelenül. Micsoda Oláh Gábor legfőbb erőssége, legjellemzőbb tulajdonsága?

Egyik bírálója azt mondja, hogy ő írja ma a legszebb magyar prózát. De ugyanezt elmondhatjuk, éppen ilyen nyugodt lélekkel Babitsról vagy Kosztolányiról is. Ady és Ignotus prózája bizonyos tekintetben szintén tökéletesnek nevezhető. És ismerjük a mai magyar szépprózának két olyan, a maga nemében fölülmúlhatatlan véglétét, mint Szomory és Tömörkény stílusa. Oláh Gábor nyelvének magyarságát egy szóval jellemezzük: őserő.

Régi nyelv, népi nyelv, régi és új költői nyelv, ami erőt csak ömlesztett a magyar nyelv hömpölygő folyamába, mind ott dalmahodik Oláh Gábor szavaiban. Ilyen hatalmas, ilyen gazdag, ilyen ösztönösen biztos nyelvkészséggel és művészettel, ha hozzávaló témát talál, ez a különös és magányos debreceni költő kétségtelenül költészetünk egyik világraszóló művét írhatja meg. Mert ami új regényében, a Szegény magyarokban felülmúlhatatlan: az néhány grandiózus kép, mint amilyen Tar Lőrinc szobrának temetése a Csokonai sírjához közel, vagy a három szegény magyarnak hajnali víziója Debrecen utcáin és ami hibás és gyöngé, az a modern élet alakjainak és viszonyainak rajza, néhol egyenesen méltatlan Oláh Gábor minden méltánylást érdemlő költői egyéniségéhez. Mégis, ez a regény végső hatásában egy nagy koncepció benyomását adja. Egy regény, amelynek részlethibái húzzák le az egész értékét. Részlethibák, amelyeket a szerző elkerülhetett volna, ha sokkal kisebb, de valamivel ügyesebb tehetség. Oláh Gábor imádja Shaksperet. Mint rajongó diák, vagy, ha úgy tetszik, mint egy romlatlan poétalélek, oldalakon keresztül zengi dicséretét. Mintha nem is távoli utód, de rokonlelkű és rokonvérű kortárs lenne. Egy önmagával és világával viaskodó titán, egy meghasonlott géniusz, akiben a nagy erők és tévedések vívják perdöntő csatájukat. Robusztus és ideges lélek. Reneszanszember. Nem Shakspere, de Marlowe. Mindencetre az az író, akit figyelni és szeretni kell.

És várni tőle az igazán nagyot.

KÁLMÁNY LAJOS ÚJ KÖNYVE

Az igazi tudományos kutatót mindig úgy képzelem el egy kicsit, mint a középkori barátot. In angelo cum libello: a szögletben a könyvével, szerényen és önzetlenül. A középkori barát egy hosszú életen át egy könyvet festeget, belefesti az egész életét. Körülötte zúg az élet, szép és rút harcok zaja kavargog, ő ül a sarokban és ír, ír. Néha szinte különösnek tetszik, hogy ebben a mi önző, modern világunkban még mindig akadnak igazi tudósok, igazi bűvárok, emberek, akik az igazság, vagy a tudás vágyától sarkallva fáradoznak, kötelességen felül, fizetség nélkül, csak azért, mert az *ösztönük* így sugallja nekik. Mert ez is ösztön dolga, de lelki ösztöné, magasabbrendű valamié, mint az emberi állat ösztöne. Gárdonyi Géza, a mi legnagyobb élő klasszikusunk írt erről megszívlelendő kis remeket egy lapban, amelyet olvasni nem szokás, de gúnyolni igen: a jó, öreg Budapesti Szemlében.

Kálmány Lajos, úgy tudom, papi ember s így a középkori barát példája kétszeresen illik reá, a végtelenül szerény és egyben serény kutatóra. *Kálmány* szedte össze először a szeged-vidéki gazdag és sajátos népköltészet vadvirágait, ő kötötte bokrétába, ő az alföld Kriza Jánosa. Több kötetet tesznek ki az ő roppant szorgalomra és utánjárásra valló népköltési gyűjteményei és mellesleg megjegyezhetjük, hogy az ő gyűjtése vezette nyomra Riedl Frigyest is a kuruc balladák eredetiségének kérdésében. Az ős-Szeged népköltését tartalmazó kötetben adta közzé annak idején *Kálmány Lajos* azt a népi verstöredéket, amelyből a *Bújdósó Rákóczi* című közismert ballada kialakult. A népdalok vadrózsái után a népmesék rengeteg erdejébe indult el *Kálmány Lajos* s hogy nem hiába és nem eredmény nélkül, mutatja a *Hagyományok* című legújabb kötete, amely most hagyta el a Dugonics-nyomda sajtóját.

Borbély Mihály harmincegyéves volt juhászbojtár meséit tartalmazza ez a kötet javarésztében. *Kálmány Lajos* fonografikus hűséggel jegyezte föl ezeket a meséket és így is adja. Nem változtat rajtuk, nem szépíti őket. Ez nem irodalom, ez igazi népi mesemondás. Szinte halljuk a mesélőt, sőt szinte látjuk a gesztusát. Így kell népi hagyományokat megőrizni, ilyen elevenen, frissen, azon melegében. Milyen kedves, milyen pompás, milyen magyar dolgok ezek a mesék így. A nagy, ősi mesekincsből valók termé-

szetesen, az idő és a tér nem korlátozza őket, az örök nép és az örök világ égisze alatt élnek, de mégis, érezzük, hogy *most* mondták el, *most* mesélték el őket, mintha *most* hallanánk először, mi, öreg, mesevágyó, csodaváró, szomorú nagy gyermekek. *Ahogy*an elmondja őket Borbély Mihály ifjú gazda, az kész tanulmány minden elbeszélő, különösen magyar elbeszélő számára. Itt nem egy talentum, nem egy zseni nyilatkozik, hanem minden fordulatában, minden ötletében és szeszélyében a legnagyobb és legelső zseni maga: a nép, a magyar nép. Petőfi, Jókai, Tömörkény főfő tanító mestere.

A mesék tartalmuk szerint az ismert mesetípusok többé-kevésbé eltérő változatai. Érdekes, hogyan hat a változó, a fejlődő élet az örökkévaló mesére. A napkeleti királyfi elindul világgá, mesterségeket tanulni. Aranyművességet, suszterséget és műkertészetet tanul. Annyi költséget kér apjától, hogy húszéves koráig meg ne kelljen szorulnia. A napnyugati királyleánynak pedig elküldi az arcképét. Kálmány megjegyzi, hogy Borbély Mihály, a mesemondó, *most* már nem fog többé mesélni. A gazdasága foglalja el minden idejét. Meséljenek a fiatalok, ha tudnak!

Szeged és Vidéke 1914. május 5.

(j. gy.)

606.

JÓKAI

Ma tíz esztendeje, derűs és enyhe májusi alkonyon megszólalt frissen hantolt sírja mellett egy csalogány. A szerelem és éjszaka mámoros dalosa megérezte, hogy az anyaföldbe *most* olyan szív került, amelyet az ő énekének kell üdvözölnie. Azóta tíz esztendő telt el, a sírja maradt a régi, dísztelen, jeltelen hant a kocsiót közepén és már a csalogány sem dalol fölötte, az is elhallgatott.

Minden, de minden összeesküdött, hogy Jókai neve, emléke feledésbe menjen. Emberek, viszonyok, maga a sors is ellene fordultak, hálátlanság, rosszakarat, közöny, mulandóság és enyészet kezét fogtak, hogy őt eltemessék.

Új korszak jött, más emberekkel, más irányokkal, mint a régi. Új jelszavak, új törekvések, új nevek a politikában, a társadalomban, a művészetben, mindenütt.

Az a korszak jött, amely máról holnapra többet tud feledni és temetni, alkotni és rombolni, mint azelőtt évtizedről-évtizedre.

Minden keret megváltozott, azok a keretek, amelyek között az élő Jókai naggyá, népszerűvé, ünnepeletté lett, mind összetörtek, mind helyet adtak egy lázas, egészen újszerű berendezkedésnek.

És most jött a csoda, a nagyszerű, a páratlan, és megható: a halott Jókai csöndes, de szívós harcba kezdett az új, hálátlan, a feledékeny étellel és — győzött felette. Jókai él, jobban, mint valaha, mert most már örök életet él. Ma ő a legtöbbet olvasott magyar író, a legnépszerűbbek, a legkapósabbak egyike. Meg kell kérdezni a könyvtárak őrleit, kinek a könyveit kérik a legtöbben, kit olvas legmohóbban a mai fiatalság? Az ifjúságnak döntő fontosságú plebiscituma Jókainak juttatja az elsőség koszorúját. A színházak műsorán még ma is állandó repertoár-darab az *Aranyember*, míg a tavalyi világsikerek sűgópéldányait szépen beszövi az örök feledés szürke pókja. Az új földesúr ellenben diadalmasan kikél a halott betűk kriptájából és él, meghat, könnyekre indít bennünket fiatal, meleg és magyar poézise. A filmek világjáró vásznán is nemsokára megjelennek a bűbajos Jókai-alakok, e hódító, ezermesterek, ez ichorvérű urak és hölgyek.

Jókai diadalmas föltámadása és új élete, amely divattól és korszellemtől függetlenül, a maga őszerejéből történt, különös módon egy időbe esik Munkácsy postumus dicsőségével.

A legnagyobb magyar mesemondó és a legnagyobb magyar színálmodó így találkoznak újra, annyi év után. Milyen szép regényt tudna erről írni Jókai Mór. Akik kétszer halnak meg — és mindig föltámadnak!

Szeged és Vidéke 1914. május 6.

(j.)

607.!

FERENCZI FRIGYES ÚJ KÖNYVE

Ferenczi Frigyes roppant szorgalommal és ambícióval teljesíti nehéz és hálátlan hivatását. A vidéki színházban a rendezőt legtöbbször csak akkor veszik észre, ha rosszul rendez. A sikereket a színészek aratják. Ferenczi rendezői tehetségének bizonyítéka, hogy neki külön, személyes sikerei is voltak már néhány darab ötletes, újszerű, művészi beállításával. Emlékezzünk a *Manfréd* és a *Szép Heléna*, a *Szentivánéji álm* és az *Orfeusz vidéki átlagon magasan fölülemelkedő, invenciózus és nagyhatású beállításaira*. A kis Ferenczi a legpontosabb és legmunkásabb színházi

emberek közül való, aki a kötelességén felül is dolgozik. Tanulmányútjai eredményét igyekeznek a gyakorlatban is értékesíteni és állandóan érdeklődéssel figyeli a nagy világ színházi eseményeit.

Most egy új könyvével lép a nyilvánosság elé. *Színművészet* ennek a testes kötetnek a címe, amelyben a színművészet egész fejlődésének képét adja és egyúttal beszámol külföldi tanulmányútján szerzett tapasztalatairól. Olvastuk egy másik könyvét pár évvel ezelőtt, a színpadi rendezésről és különösen a vidéki színházak rendezésének anomáliáiról mondott el benne igen helyes és megszívlelhető dolgokat.

Mostani könyve részben színháztörténeti kézikönyv, részben személyes tanulmányairól szóló beszámoló. A színháztörténeti rész túlságosan nagy anyagot túlságosan szűk keretek között tárgyal. Általában jó forrásokat használ, idézetei igen érdekesek és tanulságosak. Természetes, hogy ezen a téren, önálló kutatás és filológiai módszer hiányában, eredetiségre nem is törekedhetik. De színészek számára használható vademecum lehet könyvének ez a történeti, szinte lexikális része. Különösen a régi német színeztetről, Goethe weimári igazgatóságáról, a Burg-színházról szóló részletei érdekesek.

A magyar színészet történetében kellő teret enged a Népszínház megteremtését előkészítő színházi törekvések és a derék Miklósy méltatásának, amit az eddigi könyvekben meglehetősen elhanyagoltak. A modern színpadi irányzatok és egyéniségek, a meiningeniek, a bayreuthi ünnepi játékok, a müncheni és berlini színházi kultúra jellemzése, nagyrészt saját impressziói alapján, a könyv sikerültebb és eredetibb része. Mindenesetre kár, hogy ezekkel a problémákkal nem foglalkozik terjedelmesebben és részletesebben a könyv és ha már az egyiptomi nem létező és a régi spanyol színházról oldalakat ír, röviden szólhatott volna például Antoine, Gordon Craig törekvéseiről, Oberammergauról, a bábjátékról, Hellaauról is.

Ferenczi könyvének stílusa meglehetősen egyenetlen. Látszik, hogy nem hivatásos író a szerző és látszik, hogy temérdek munkája közben, lázas sietséggel kellett írnia. A filológiai pontosság hiányát is többször érezzük.

De azért ez a könyv is tanúságot tesz egy lelkes, szorgalmas és talentumos színházi ember rendezői rátermettségéről és nehéz, fárasztó mestersége rajongó szeretetéről.

SZÁSZ ZOLTÁN

Egy modern, monoklis Szokratesz ez a mindig érdekes és mindig egyéni zamatú magyar író, akinek agorája a kávéházi asztal és az újsághasáb. A modern életet figyeli, a mi vajúdo és forrongó korunkat, a kissé hisztériás és kissé amerikai ízű nagyvárosi világot és a mai Budapestnek éppen olyan jól ismert tanítója és nevelője a tollával, mint az egykori Athénnek a tömpeorrú bölcsész volt az élőszó erejével. Szász Zoltán pályatévészett filozófus, aki a végső okok és a lét és nemlét kérdései helyett a modern élet reális, sokszor kicsinyesnek látszó problémáival foglalkozik, éppen olyan szeretettel, éppen olyan filozófiai érosszal, mint hajdani elődei a különféle logikai kategóriákkal és metafizikai ideákkal. Mindamellet Szász Zoltán az az író, aki bármily távolálló, vagy bármily csekélységnek látszó témát vesz tolla hegyére, mindig megfogja az olvasót, sőt sokszor izgatóan érdekel azzal, ahogyan elmond valamit. És ebben vérbeli újságíró, a temperamentumánál fogva az, mint ahogy filozófus az elméjének természete szerint. A mai újságirodalomban, amely a magyar irodalmat már szinte egészen magába olvasztja, különösen megbecsülendők Szász Zoltán írásai, amelyek az egy idő óta szinte járványszerű hangulatos cikkek meglehetősen modoros és egy színű tömegéből sajátos mondanivalójukkal és egyéni állásfoglalásukkal meglehetősen kiválnak. Szász Zoltán a társadalomfilozófus, a színházi kritikus és a novellista egységes világfölfogással és egyéni stílussal jelentkezik. Nagy könyve a szerelemről ugyanazokat a centrális életigazságokat hangsúlyozza és bizonyítja, mint most megjelent novellás könyve, a Séták a függőkertben. Ez az író, akit a felületes olvasó olykor talán cinikusnak, vagy legalább is blazírtnek vél, a lelke mélyén, a szíve és az elméje szerint egy lelkes, komoly, mondhatnám tudományos optimista és utópista (az utópia arra való, hogy megvalósuljanak), aki őszinte hittel és erős meggyőződéssel küzd apró cikkeiben és nagy könyveiben egy eljövendő holdogabb és szebb társadalmi rend érdekében.

Délmagyarország 1914. június 21.

(j.)

PATÓ PÁLÉK

MŰTEREMLÁTÓGATÁSOK
Heller Ödönnél

REVICZKY

Halálának huszonötödik évfordulóján senki sem emlékezett meg róla. Ő volt az első modern magyar lírikus. Az első magyar költő, aki cylinderben járt, kávéházban aludt, verset írt a cigarettáról (ő még cigarette néven nevezte), Baudelairet fordította, perditába és színésznőbe volt szerelmes és kórházi ágyon halt meg. Ő volt az első modern lírikusunk és huszonöt évvel a halála után, fiatal halála évfordulóján senki sem emlékezett róla. Mégis, egy hazai német lapban olvastunk róla egy kis tanulmányt. A hálás utókor kritikusa megállapítja róla, hogy kár érte, ha tovább él, nagy költő lett volna belőle.

Én nem tudom, pont hol kezdődik a nagy költő és hol végződik, de én Reviczkyt így is nagy költőnek érzem. Ez az előkelő és fáradt modern magyar tanította meg a mi nemzedékünket a szép szomorúságra és a bölcs lemondásra. Lehet, hogy ez a tanítás nem éppen a legjobb tanítás filiszterek és akarnokok számára, de magyar költők számára igaz is, hasznos is.

Reviczky verseiből örök fájdalom és örök vágy zenéje árad. Egy finom lélek vergődik a durva sors kezében s e vergődéseknek, sóvárgásnak és lemondásnak halhatatlan szavakat talál. „Ki szomorú nem volt, az mind pogány”. Ennél rövidebben, ennél mélyebben még nem fejezték ki a legnagyobb földi igazságot.

Fiatal lányok, fiatal emberek, nem tudom, olvassátok és szeretitek-e még ti Reviczky Gyulát? Nem tudom bizonyosan, a mai rohanó kor, a filmszenzációk, a futballmérkőzések, az autók és aeroplánok és futurizmus kora megengedi-e majd, hogy ti szelíd bánattal és csöndes részvétellel hajoljatok Rezeda költőjének versei fölé?

Ti már józanok, okosak, izmosak, fölényesek lesztek, fiúk és lányok és talán meg sem is tudnátok érteni, hogy huszonöt év előtt kórházban, rózsák és versek között, tüdővészben a koplalástól és robotolástól meghalt egy magyar poéta, aki a Pán halálát egy kávéházi asztalon írta, amely akkor egyúttal ágy gyanánt szolgált neki.

Szeged és Vidéke 1914. július 13.

Ábel

612.

PAPP GÁBOR

613.

MŰTEREMLÁTOGATÁSOK
Dávid Endrénél

614.

MŰTEREMLÁTOGATÁSOK
Vigh Ferencnél

615.

MŰTEREMLÁTOGATÁSOK
Pick Lajosnál

616.

SZEGED NÉPE

617.

ZÁSZLÓSZENTELÉS

618.

A VÖRÖS KACAJ

619.

JÖNNEK, MENNEK

620.

KATONÁINK

621.

BIBLIA

622.

PRZEMYSL

623.

VALJEVÓ

624.

SZEGEDI FESTÓKRÓL ÉS KÉPEKRÓL

625.

ÚJESZTENDŐ

Pezsgődurrogás helyett ágyúdörgés fogja köszönteni.

A szilveszter éjszaka csillagai alatt, a sárban és a ködben virrasztó hadseregek puskatussal és gránáttal kívánnak egymásnak boldog újévet.

Főlégetett falvak lángja fog illuminálni az egekre, az utakon és tereken nem boldog lumpok, de boldogult katonák és boldogtalan hazátlanok fognak heverni Európaszerte.

Az idén elhallgat, talán örökre, a szerencsekívánások, gratulációk és üdvözlő beszédek sörszagú, langyos, filiszteres költészete. A csillagok, mint gyászos, lefelé fordított fáklyás nemtők, reménytelen ragyogással néznek a beteg, hagymázos, lázban égő földre. S a föld, fáradtan, halálos sebekkel tele, óriás sóhajjal és panaszszal zokog föl, a csillagos égvilághoz.

Lesz-e még egyszer ünnep a világon s kiknek lesz az ünnep? Lesz-e még egyszer fehér béke, piros öröm, zöldelő remény? Eljön-e a tavasz, a fiatal isten és talál-e itt ifjúságot, föltámadást?

Nehéz szívvel, nagy, mély komolysággal, de azért mégis föl-nézünk az örök csillagokra, az elmúló esztendő fordulóján. Hinnünk kell az Emberben, az Igazságban, a végső diadalban. S szeretettel ölelnünk egymást, az élet forráságával a halál közelségében. Vándorok vagyunk e földön, az Írás szavai szerint, atomok a nagy Minden viharában.

Nádszál vagyunk, Pascal igéi szerint, nádszál a végtelen taván, de gondolkodó nádszál vagyunk! Amíg az öntudat, a mélységes és királyi öntudat végtelensége és örökkévalósága a miénk, addig még mindig marad vigasztalás.

Soha, de soha igazabb nem volt a költő vallomása: Az Ember, az valami nagy! Nagy a küzdelemben, nagy a lemondásban, nagy a szenvedésben s méltó arra, hogy higgyünk benne és szeressük őt.

E gondolat fényénél köszöntsük az örökkévalóság új esztendejét.

Szeged és Vidéke 1914. december 31.

Janus

1915

626.

KULINER ÁGNES VERSESKÖNYVE

627.

HÁBORÚ ÉS KULTÚRA

Írta: Juhász Gyula

A világháború egy csapásra megbénította az európai népek nagy nemzetközi forgalmát. A határok hirtelen bezárultak, a sorompók lecsapódtak, az emberek eddig szokatlan erővel érezték és vallották, hogy extra patriam non est vita. Az idegen igazán idegen lett, a nagy világ helyére a kis haza lépett. Írók, akik eddig szinte életprogramjuknak tekintették az európai kultúrközösség erősítését és a nemzeti elfogultság ostorozását, márióholnapra vallomásokot tettek a mélységes csalódásról, amely őket az ellenséges népek részéről érte. A háború első általános és jellemző kultúrtünete az a jelenség, amelyet röviden az európai népek szolidaritásában beállott rövid zárlatnak nevezhetünk.

Ezt a szolidaritást szolgálta hosszú évtizedek óta minden: az ipar, a kereskedelem, a közlekedés óriási hálózata, a tudomány, irodalom és művészet emberfeletti kultúrépülete, a szocializmus nagy nemzetközi szervezete, a világsajtó hatalmas organizmusa. A háború, úgy látszott, kardjával vágja szét e csodálatos gordiusi csomót. A diplomácia hadüzenetét nyomban követte a nemzetek szellemi vezéreinek hadüzenete. A németiség legnagyobb élő költője Gerhart Hauptmann éppen úgy kikel a hazáját megtámadó három ellenség ellen, mint ahogy az angol Kipling, a

513

francia Rostand és a belga Maeterlinck keztyűt dobnak a „barbár” németeknek. A magyar költészetben is megcsendül a régi kuruc tárogatók és arany trombiták háborús hangja, elsősorban a mi új szabadságharcunk legjelentékenyebb költőjének, Gyóni Gézának verseiben.

A Háború okairól és lényegéről rengeteget írtak és fognak írni, mást mond Oppenheimer, mást Prohászka, mást mond az angol, mást a német, mást mond az imperialista és mást a szabadsághős, de éppen ennek a háborúnak egyik jellemző vonása, hogy az egymással harcban álló népek legkülönb szellemi képviselői szokatlan erővel és tudatossággal állítják szembe a nemzeti kultúrák különbözőségeit. Bizonyos tekintetben és bizonyos szempontból szemlélve, valóban a kultúrák harcának teszszik ez a nagy világforgulás. Kétségtelen, hogy minden szellemi kultúra a gazdasági kultúra talaján épült, de az is kétségtelen, hogy a gazdasági kultúra igazi célja a szellemi kultúra kivirágzása. Faji és nemzeti kultúrák pedig igazában nem ellenségei, de testvérei egymásnak és kell, hogy mindnyájan, közös erővel és megértéssel a mindenek fölött való egyetemes emberi szolidaritást szolgálják.

Minden nemzeti műveltség annyit ér, amennyit használ az emberi műveltségnek. Ezt a gondolatot egy ideig elhomályosította a háború lóporfüstje, de az igazság napfénye annál erősebben világította meg. Bernard Shaw, korunk egyik legvilágosabb elméjű és legkevésbé elfogult gondolkozója csakhamar belátja és hirdeti, hogy az orosz áradat veszedelmes Európára, hogy a cári hatalom hódító vágya éppen annak az európai kultúrközösségnek megbontását jelenti, amelyet elsősorban Anglia volna hivatva védeni és erősíteni. Nem Potsdam az igazi ellenség és veszedelem, hanem Petrográd.

Szerencse és becsület egyaránt igaz ügyért küldi harcba a mi nemzetünket. A magyart se gazdasági, se kulturális hódítási vágy nem vezeti. Ő csak védi anyagi és szellemi javait és velük Európa igazi érdekeit. A háborús irodalom tarka nemzetközi könyvpiacán érdemes megállani a magyar háborús irodalom előtt. Akár Andrásy Gyula gróf mély történeti tudással megalapozott iratait nézzük, akár Beöthy Zsolt vagy Alexander Bernát kultúrprobleákat görgető tanulmányait, akár Ignotus vagy Herczeg Ferenc belletrisztikus cikkeit, akár Kiss József vagy Kosztolányi háborús verseit üdítő: és felemelő látvány, mennyire megőrzi a magyar elme és a magyar lélek e rettentő

világviharban is okosságát és józanságát, nemességét és tisztaságát, a magyar tudás és magyar érzés mily európai bizonyosságát adja magas kulturális fejlettségének. Mint ahogy a magyar nép is mindvégig ura maradt belátásának és indulatainak s méltónak bizonyult Petőfihez és Aranyhoz, akik őt egykor a maguk nagyságához fölemelték. A művelt nyugat számos szellemi csúcspontján valószínűleg lelki orkánok tombolják ki magukat, a gyűlölet, az értetlenség hisztériája dühöng.

Romain Rolland, a germán szellem kiváló ismerője és ismeretetője, aki kezdetben a modern esztéta érthető idegességével jajdult föl a rheimei dóm miatt, az elsők között van, aki csakhamar megtalálja jobbik énjét és a semleges svájci sajtóban tisztább hangot ad az európai emberiség lelkiismeretének.

Nem szabad elvágni a megértés útjait és meg kell gondolni, hogy a népek nem lesznek örökké harcban egymással. A kultúra megbénult, de nem halt meg, a háború célja a béke és a gyűlölettel nem lehet alkotni soha. Romain Rollandhoz hasonlóan nyilatkoznak többen az ellenséges nemzetek kiválóbb fiai közül, de a népek ösztönös lelkében is megérik lassankint egy érzés, amelyet elpusztítani akart a háború, de éppen ellenkezőleg, öntudatosá tett. Minél tovább állanak harcban Európa legelső államai, minél több vér omlik a lengyel mezőkön, a champagnei síkon, a háború annál jobban megismerteti és közelebb hozza egymáshoz a küzdő, szenvedő, vérző, a hősiesség és önfeláldozás csodálatos példáit fölmutató népeket. Íme, kiderül, hogy minden nemzet minden áldozatra kész nemzeti létéért, anyagi javaiért és erkölcsi vagy szellemi eszményeiért. Az idegen többé nem ismeretlen és nem közömbös! Vagy hű szövetséges, vagy méltó ellenfél. Megismerik egymást a népek, hogy megbecsüljék egymást. Új népvándorlás hullámszik Európában, a határok eltolódnak, a vér és könny összefolynak és ebből egy nagyszerű, egy eddig nem sejtett és éppen most nem várt szolidaritás érzése születik, amely nem hűvös tudományos megfontolás és nem hideg, elvont elgondolás eredménye, de a forró, vérző vajúdo emberi élet következménye. A világháború véres vetéséből így nő ki lassan, de biztosan a világbéke áldott és gazdag, szelíd és boldog aratása.

Reánk magyarokra nézve különösképpen örvendetes eredményei lesznek ennek a nemzetközi megismerésnek. A magyar vitézség csodáival van tele ismét az ámuló világ és biztosan remélhetjük, hogy harcok erényeink megismerése békés nemzeti

értékeink elismerését hozza magával a közel jövőben. Mert (és ez egy másik nagy tanulsága a világháborúnak) kiderült, hogy a katonai erények tulajdonképpen a polgári erények háborús alkalmazásai és a harcban éppen úgy a „több kultúra” dönt, akár a békében. Bizonyosra vehetjük, hogy Krasznik, Grodek, Limanova, Przemysl magyar dicsőségének ragyogása rávilágít a mi nagyszerűen kifejlődött tudományos, irodalmi és művészi kultúránk európai értékeire is. Igaz, hogy ipari, kereskedelmi, egyszóval technikai kultúránk talán nem olyan fejlett, mint amilyenné kedvezőbb fejlődési viszonyok között kialakulhatott volna. De ugyancsak ez a háború mutatta meg világszerte, hogy az úgynevezett technikai kultúra egymagában nem jelenti az igazi műveltséget. A világháború örök tanulságai között a legfontosabbak egyike, hogy ez a pusztító és egyoldalú technikai kultúra éppen a műveltséget pusztíthatja ki a világból tökéletes gépeivel és tökéletlen gépembereivel. Az a haladási irány, amely felé ez a kultúra vinné az emberiséget, megtagadása, megsemmisítése volna magának az emberiség eszméjének, kiküszöbölése legszebb és legigazabb értékeinek, amelyeket csakis a szellemi és erkölcsi kultúra teremthet.

A háborút elsősorban az a mechanisztikus kulturális irányzat okozta, amely a morális és intellektuális értékeket lenézi, az az irányzat, amely ellen egy Carlyle, egy-egy Ruskin, egy Jaurès és egy Tolsztoj a béke napjaiban hiába harcoltak s amely íme, most, e rettenetes világégésben explodált.

A háború nagyjelentőségű pedagógiai tanulsága ez: harmónikus szellemi, erkölcsi és testi nevelés legyen a jövő ideálja! A túltengő sportolás és a túltengő elméleti tudás egyaránt veszedelmesek, de a legveszedelmesebb, mert az ember szellemi és erkölcsi integritását veszélyezteti, az úgynevezett tisztára praktikus gondolkodás. A kalmárszellemről, a sacro egoizmoról van szó, és nem a józan észről természetesen. Arról a borzasztóan reális irányzatról van szó, amely az egész világot egy nagy gyárteleppé vagy egy nagy falanszterré szeretné változtatni ad maiorem mechanismi gloriam. Arról a génusz nélkül való szellemről, amelyet lord Byron halhatatlan rímekben és Thomas Carlyle költészettől áradó prózában örök időkre megbélyegzett. Arról a szellemről, amelyet Madách jövőbelátó magyar génusza a londoni vásárban visz a világot jelentő deszkákra és amely szellem a nemzetek és egyének elnyomásának és kizsákmányolásának legfőbb tényezője.

Mindenféle álkultúra végső konzekvenciáinak levonását és csődjét jelenti ez a háború, amely így, e rettenetes áron, mégis az igazi műveltség, a haladás, a béke és az igazság célját szolgálja, akár Goethe Mephistófelese, aki a saját bevallása szerint mindig rosszra tör, de az Úr titkos törvénye folytán mégis mindig jót művel.

A politikában a demokratikus erők megnövekedése, a társadalomban a korrupció letörése, a tudományban és művészetben az értékek újjáértékelése, minden vonalon az emberi élet igazi relációinak fölismerése, viszont a nemzeti erő és öntudat páratlanul szép és áldásos lendülete: ezek ennek a nagy háborúnak eddig, tagadhatatlanul értékes és maradandó pozitív eredményei. Ha lesz nemzet, amelynek igazát és jogát, értékét és jövőjét igazolja ez a világtétel: a magyar nemzet az!

A Makói M. Kir. Főgimnázium 20. értesítője.
1914—1915. isk. év. Makó 1915. 6—9. l.

628.

SZABÓ RUDOLF

(1884—1914)

629.

KARD ÉS LANT

A katona, bizonyos Szilágyi Sámuel nevezetű földi, megérkezik a háborúból. Érkezik pedig, ahogy ez már ilyenkor illik, azon sárosan, véresen. Hiszen igaz, a sár is, a vér is egyforma barna színűre szárad, az anyai föld és a fiúi vér ekképpen ölelkeznek össze a háború évadján. A mi jó vitézünk, kemény harcok és hideg éjszakák után, a puha párnák és meleg irgalom ölén lassacsán fölenged. Egy kicsit gyermek lesz újra, gyámoltalan, beteg, dédelgetett és emlékező. Szemében még halálos tüzek visszfénye csillog, de a szívében a jóság, a béke, az egyszerű és ártatlan örömek meglegházi virágai kezdenek bimbózni.

A halálos és rendkívüli élet nagy traumája után a kórház csöndje és láza költővé teszi a jámbor katonát s a kevés iskolát és kevés verset látott ember egyszerre csak „múltba néz messze, messze” s a gyermekkor távoli mennyországára gondol. „De szeretnék most is oly kicsike lenni, ha ugyan meg tudnám az

időt fékezni.” Emlékek ébrednek a kórházi ágyon, ahol fehér ingében, pólyás testével a láz piros rózsáival arcán olyan a sebesült katona, mint egy szegény, szomorú árva fiú, Ferenc Jóska idegenből megtért gyermeke.

Olvasom a makói sebesült katona versét a négy évszakraól, amelyben az alföldi pásztorok és földművelők komoly, mély szeretetével festegeti az évszakok különféle változásait. Mennyi gyöngédség, mennyi igaz és finom megfigyelés található ebben a hosszú, hosszú poémában. A kora tavaszi napfény a mi primitív költőnk szerint „első melegével a tetőket izzasztja.” „Avagy talán nem is izzadnak azok, csak meglátták a napot s örömkönnyük potyog.” A jégcsapok a tetőkön „ezüstös fényükbe meghalnak, elmúlnak és alágördülnek.” Télnek évadán arról versel, hogy „milyen kedvesek a szép májusi napok, a nagy természet szép gyönyörű pompával, arany pillangóval, illatos virággal.” A föld az éggel, ég a délibábbal együtt enyelegnek és tündéri játékokat űznek egymás között.

Hát bizony, az a kedves, hogy ez az egyszerű indoctus poeta a lelke mélyén mennyire őrzi, mondhatnám örökletesen Petőfi, Arany, Tompa verseinek lelkét, belső ritmusát.

A katona, bizonyos Szilágyi Sámuel nevű, most felgyógyult. Angyali jóság és gond virrasztott lázas álmai fölött, visszaadta őt az életnek. De a kemény és hadakozó élet ismét katonának hívja jó Szilágyi Sámuel, aki saját levele szerint, megint csak korhadni hagyja a lantot, mert a messze, messze múltba révedező nagy gyermekből újra katona lett, férfi és harcos, aki talán kissé pironkodva fogja nézni, győztes csaták után, holmi vitézségi éremmel a mellén, ezeket a gyöngéd és bánatos, kedves kórházi verseket.

Csodálatosnak látszik: öldöklő harc, a legszörnyűbb férfimunka álmodó poétákat farag, pedig éppen ez a legszebb és legigazabb tanulság: a halál a filozófia szülője, miként Platon mondja és a rendkívüli sors, a halálos örvény váltja ki a közömbös és egyszerű lélekből is azt, ami örök a mulandóságban: a művészetet! Igaz, igaz a háborúban hallgatnak a műzsák, de lám, megszólalnak, akik eddig hallgattak és beszélni kezdenek hosszan, áradozva, dadogva s újjongva a legősibb és legörökebb nyelven: a költészetén.

Makói Újság 1915. február 10.

Juhász Gyula

630.

HERCZEG FERENC

631.

ÁPRILIS

632.

VARSÁNYI

A legtökéletesebb modern tragika ő, ha szabad ilyen régi szereposztási sablont húzni az ő finom, nervózus és szenvedő alakjára. Meg nem értett mai lányok, álmaik arany és fehér palotáiban magányosan bolyongó modern királykisasszonyok nagyszerű tolmácsolója ő, ez az érett zengésű, karcsú, sötét bársonyos hangszer, ez az arany hárfa, Szomory Dezsők, Bródy Sándorok, Molnár Ferencek méltó hangszere. Nem hiába mai magyar színházi költők alakjait szereti és adja a legjobban, van az ő fanyarul kedves és sóváran temperamentumos lényegében valami budapesti, valami 1914 előtti fővárosi, de szinte ideális nagyvonalúságban, a kész, egész művészet szolid, tiszta egyszerűségében. A Timár Liza szinte reprezentatív, szinte fogalomná nőtt szerepe öneki, ebben a versenyen fölül áll, ebben szinte a színpadon túl nő, ki az örök élet távlatába, akár Duse a kaméliás dámában, vagy, hogy itthon maradjunk, Blaháné a Török bírónéban. Timár Liza, drága gyermek, beteg és nemes őzike a lipótvárosi Trianonban, valóban ez a modern és magyar tragikus leány, az ősi Antigone telivér mása, napjaink Antigoneja, aki oly közel áll hozzánk, akit úgy szeretünk és félünk, aki szeszély és végzet nekünk egyaránt. A tele ház közönsége természetesen melegen és zajosan ünnepelte Varsányit, akit nagyon szeret és ért, de a többi szereplő is derekasan kivette részét a megérdemelt nagy sikerből.

Szeged és Vidéke 1915. március 31.

j. gy.

633.

A HÁBORÚS SZEGED — 1849-BEN.

Oroszok Szegeden

634.

EGY MAKÓI ELEMISTA HADIKÖLCSÖNE

635.

ELDORÁDÓ

636.

WATERLOO ELŐTT

637.

HARANGOK

638.

MAGYAR NYÁR

639.

MOZOG AZ OROSZ FÖLD

640.

LECKE

641.

EGY SÍR

642.

KUKORICA JÁNOS

643.

TRAGÉDIA

Óriás és döntő csaták dübörgő hírei között szerényen vonul meg egy rövid pétervári jelentés, amely Konstantin nagyherceg halálát tudatja az egymással harcoló művelt világgal. A nagy háború alatt keveset beszélgettünk magáról a szelíd és bölcs Konsztantinovics Konstantin, annál több szó esett a drága rokonról, Nikolajevics Nikolájról. Pedig Konstantin nagyhercegnek is volt

fényes katonai egyenruhája, volt magas rangja az orosz hadseregben és voltak nagy ambíciói is.

De amíg Nikolajevics Nikolaj népek millióit dobta oda áldozatul a Háború titáni vágóhídján egy ködös és lehetetlen politikai fantomért, egy cézári örületért, addig Konstantinovic Konstantinnak egészen más ideálok tündököltek a lelkében, egészen más koszorúk integettek felé: e nagyon művelt és nagyon komoly nagyherceg költő volt és pedig valódi tehetséggel, költő, aki a béke fejedelmének, a názáreti Jézusnak magasztos tragédiáját próbálta színpadra varázsolni. Krisztus és egy orosz nagyherceg: valóban ez szebb, ritkább és nemesebb, mondhatni fejedelmibb találkozás az Úr színe előtt, mint például Napoleon és a megfeneklett és összetört gőzhenger föltalálója, Nikolajevics Nikolaj.

Innen van, hogy olyan sokat hallunk napról-napra a háború viharában az egyik nagyhercegről és olyan keveset, mondhatni semmit a másikról. Kinek írjon most misztériumot Jézus Krisztus kínszenvedéséről egy orosz nagyherceg és ha írt, kinek mutassa azt? Tolsztoj alázatos és dolgos parasztja Krisztus hét sebétől vérzik és pedig vérzik milliószámra Lengyelország és Gácsország vértől pipacsos harcmezőin. Most, hogy golyó van a hasában, gépfegyver a háta mögött, igazán nem ér rá Dosztojevszki népe, hogy egy nagyherceg *színpadi* tragédiájában gyönyörköd-jék! Eleget gyönyörködhetnek, ha volna kedve és ideje hozzá, egy orosz nagyherceg *igazi* tragédiájában, amelynek, hisszük és reméljük utolsó fölvonására húzták föl a lőporfüstös és vérködös függönyt a letarolt Galíciában.

Konstantinovic Konstantin tehát szelíden és bölcsen hallgatott. Ki tudja, micsoda viharok tombolhattak lelkében, mialatt balkezű rokona a világhistória egyik legnagyobb arányú szomorújátékát játszotta el?

Ki tudja, micsoda lelki mérgezés volt az, amely most sírba vitte a békés lelkű, a szeretet és igazság himnuszát daloló nagyherceget?

Az orvos talán arteriosklerózist vagy tuberkulózist konstatál, de mi úgy érezzük, hogy a halál igazi oka: reménytelenség.

Szeged és Vidéke 1915. június 18.

TÖLGYES GYULA: 16-OS ÁGYON

Az első könyvek minden kedvessége megvan ebben a könyvben: fiatalság, őszinteség, bátorság, de ezenfölül még valami van benne, amit az első könyvekben a legritkábban találunk: igazi mondani-
való és szolid elbeszélő talentum. Háborús könyv a *Tölgyes Gyula* friss, meleg és színes első könyve, hiszen ma mindenki, aki tollat forgat, a háború borzasztó víziójával van tele, mint a középkori megszállottak az ördöggel, de nem olyan háborús könyv ez, amilyennel már torkig vagyunk, nem nagyképű politikai csúziók és nem nagyhangú csataképek vannak benne. A front mögötti háború egyik sebesültje írja le ebben a könyvben a maga intim, igaz, emberi élményeit, a 16-os ágy betegének a naplóját olvassuk. Ez a beteg okos szemekkel, érző szívvel feküdt a pesti klinika ágyán, a kedves önkéntes ápolónők, a szelíd apácák, a derék ápolók csak egy szegény, szegény elesettet, egy maródi katonát láttak benne és nem vették észre, hogy a sápadt és egykedvű álarc alatt egy vesébe látó riporter és egy a szívek rejtekébe tekintő poéta rejtőzik. Tölgyes Gyula a fiatal és tehetséges mai magyar újságíró típusa: minden emberi dolog iránt heves érdeklődéssel, az írás lázas szeretetével és mélyen költői kedéllyel indul el pályáján, amely bizonyára nem tagadja meg tőle a siker virágait. Első könyve tele van jó megfigyeléssel, érdekes kontúrokkal, élő figurákkal és olykor igazán megkapó hangulatokkal. A kórház levegőjét reális erővel tudja éreztetni, azt a levegőt, amely megnagyítja, vagy letörpíti az emberek alakját, vágyait, emlékeit, amely egy terembe zsúfolja az egész világot és egy ágy mellé állítja az életet és a halált. Én igazán végig örömmel és gyönyörűséggel olvastam Tölgyes Gyula könyvét és jó lélekkel ajánlom azt minden olvasónak. Külön kiemelem az *Előadásom a tanteremben*, *Az árva lengyel katona*, a *Kása* és az *Énekel a kedves nővér* címűeket, amelyek azt ígérik, hogy szerzjük az igazi novellában is helyén lesz, ha akar. Az ízléses szegedi könyv stílusos címlapját *Tevan István*, a nemrég föltűnt kitűnő grafikus rajzolta.

Szeged és Vidéke 1915. június 19.

Juhász Gyula

646.

OREMUS

647.

KÖZVITÉZ

648.

GYÓZTÜNK! . .

649.

KÉT DAL

650.

ÚJ-BIZÁNC

651.

LESZ MÉG EGYSZER . . .

652.

A HÁBORÚ TROMBITÁJA

653.

TIZENNYOLCÉVESEK

654.

A GOLYÓ BESZÉL

655.

CIPRUSLOMBOK

656.

HOFER ÉS HÓFER

BESZÉLJÜNK MÁSRÓL

Olyan jó volna, édes Istenem, de mikor nem lehet. Olyan jó volna szépen összeülni két-három emberrel, a békés, intim sarokban és szép csöndesen elbeszélgetni dolgokról, amelyek talán kicsi, jelentéktelen, kedves semmiségek, talán nagy, mély, örök dolgok, de békés, boldogító, rövid életünk útját beragyogó, szomorú arcunkat megszépítő, az élet zamatát és parfümjét lehellő valamik.

Beszélni arról, hogy milyen szép egy nyári alkonyat a felső Tisza partján, amikor az ég a gyöngyös szürke vásznán halovány rózsaszínű és sápadt sárga felhőket ken el a közeledő este, ez a mélabús és szórakozott piktor, beszélni arról, hogy milyen isteni gyönyörűség a kerti zöldben elheverve olvasni verseket, amelyek a hárfázó nyárfák és a vörhenyes venyigékkal koszorúzott ősz hervatag szomorúságát lopják a szívünkbe, elbeszélni az Opera bíboros és aranyos estéjéről, amikor Puccini muzsikáját hallgattuk, amelyben ideges és fáradt mai lelkünk ütemei zokognak, beszélni nőkről, beszélni a múltó divatról és az örök művészetről, mindenről, ami az élethez tartozik, ez egyetlen, drága, meleg és édes javunkhoz.

De a kávéház napsütéses teraszán, a korzó haloványzöld platánjai alatt, a liget rózságyai között, mindenütt és mindig a folytonos és monoton ágyúharc egyhangúságával a háborúról beszélünk, a háborúról, amely hirtelen és váratlan belecsapott a technikai haladás századának, békésen és biztosan indult korunknak csöndes polgári idilljébe és elvágta az életünket, elejtette a vágyainkat, kitörülte az álmainkat. Kedves, színes és változatos játékaikat a modern életnek mind, mind csukaszürkére festette a háború és nincs más téma, nincs más bánat, nincs más izgalom és bizalom, csak amely a háborúval kapcsolatos.

A régi idegességek megszűntek egy csapásra, mint ahogy a halálos veszély rögtön beszüntet minden más problémát, de a freudista módszerrel gyógyítható békés idegességek tömördek tarkasága helyett egyetlen idegesség nagy és állandó szürkesége dominál már hosszú hónapok óta a lelkekben: a háborús idegesség. Hiszen maga a háború is hasonlít egy nagy hisztériához, amelyben emberi voltunk ősi, nem cenzúrált erői élik ki magukat, de a háborús idegesség a legbékésebb hajlandóságú egyént is

hatalmába keríti lassan s állandó velejárója lesz mindnyájunk mindennapos életének.

Sokszor jelentéktelen, sokszor tragikusan jelentékeny tüneteit ott látjuk a kávéház, az utca, a családi szoba minden zugában. Az emberek türelmetlenek, a gesztusaik szélesebbek, a hangjuk érdekesebb, a legpolgáribb fantáziák is élénkebbek és a legszolidabb agyak is az egyetemes, nagy emberi láz indulatától feszülnek. Éjjel, nappal érezzük, hogy a történelem legnagyobb napjait éljük és kis énünknek fájdalmas így, folyton a história mámorító és vérszagú ózontját lélegzeni. De éppen ezért, testvéreim a közös nagy sorsviharban, próbáljunk egy kicsit jobbak, elnézőbbek, méltányosabbak, emberebbek lenni. A világ e nagy hisztériáját gyógyítsuk legalább önmagunkban. Az emberiség óriási körtermében járjunk lábujjhegyen, figyelmesen, csöndesen! Így könnyebben gyógyul a nagy beteg.

Szeged és Vidéke 1915. július 9.

658.

FÖLTÁMADÓ FALU

659.

JOBB IDŐK FELÉ

660.

HÁROM KIRÁLYOK

661.

A JÖVŐ SZÍNHÁZI SZEZON
Beszélgetés Ferenczi Frigyessel

662.

JÚLIUS 14.

663.

MÉRLEG

664.

MEDÁLIÁK

665.

KATONALÁDÁK

666.

PARDON

667.

EZELŐTT ÉS EZUTÁN

668.

OBSIT

669.

BARBÁROK

670.

FÁJDALMAS TITKOK

Ifjúságunk régi jóbarátja, Flammarion, aki bizonytalan és csodálkozó tekintetünket e fájdalmasan szép és keservesen jó földi tájakról a néma és örök végtelenség, az égi mezők és égi nyájak felé irányozta, most azt jelenti a vér és könny mai földi világának, hogy különös jeleket lát az égen. Hatalmas teleszkópján egy új üstökös csóváját pillantották meg az égi vidékeken oly ismerős szemei és a Napnak, kis bolygóvilágunk nagy királyának új, az eddigieknél jelentékenyebb és sötétebb foltjait észlelték. Wallensteinnak, a németrómai császár hűtlen vazallusának asztrológusa, a hosszú süvegű és hosszú szakállú Senno, bizonyára parányi földünknek, e nagy hangyabolynak háborús dolgairól mondott volna jövendőt e szokatlan égi jelekből, de a huszadik század tudósa, a különben szellemeket is szívesen

idézõ Flammarion szerényen és egyszerűen kijelenti, hogy a csillagos ég ez új és furcsa jelei bizonyára függetlenek és távol állók a földi dolgoktól, az arrasi csatától, az ivangorodi óriás küzdelemtõl, a lángban álló Dardanelláktól, ámbár hiszen. . . A legnagyobb és legmélyebb elmék lelke mélyén élt mindig legerõsebben ez az *ámbár hiszen*, ez a ki tudja, a montaignei Szkepszis örök, fájdalmas, titokzatos mosolya.

Háború évadján oly jól esik nekünk csöndes és szelíd csillagokra nézni, egy kissé elvonatkozni e gyászosan tragikus földi relációktól és a végtelen űrben néma göggel lebegõ bolygókra hárítani a véresen vergõdõ Emberiség emberfölötti felelõségét lelkek és sorsok millióiért, özvegyek és árvák, sánták és bénák, elpusztult templomok és lekaszált városok végtelen csapataért. Ki tudja, mereng el fájdalmasan a csillagász és a költõ, ki tudja, hátha ez az üstökös és az a sötét napfolt az oka mindennek? Vagy ki tudja, talán ennyi bûn és ennyi gyász miatt támadt az üstökös, a szûz és hallgatag ég iszonyatának lángoló sörényû tiltakozása és maga a Nap, minden földi meleg és élet szülõje, haragjában és szégyenében elhomályosul a földi ködök és füst láttán, amelyek, mint egykoron Xerxes seregének nyilai, elveszik a világosságot a földi lelkek és tájak elõl. És míg a csillagász az égi csodákhoz menekül és míg a hadvezér ágyúk és emberek légiját állítja ágyúk és emberek légijá ellen, a pozitív tudás békés laboratóriumában, könyvei fölé hajolva, a társadalom nagy törvényszerûségeinek komoly kutatója már keresi e világnyavalya igazi bacilusát, hogy ellene beolthassák a jövendõ, boldogabb és reményteljesebb generációkat. . .

Szeged és Vidéke 1915. július 28.

671.

MÉGIS MOZOG A FÖLD

672.

SZÁZEZER

673.

MAGYAR ÁBRÁND

KULTÚRA

Szeged város rendkívüli közgyűlésén a lisztügyön kívül sorra került egy kultúrügy is: a városi könyvtár és múzeum tisztviselői fizetésének rendezése. A közgyűlés többsége úgy határozott, hogy nem rendezik a kultúrmunkát végző tisztviselők fizetését, mint ahogy a városi zeneiskola kultúrmunkát végző tanárainak a fizetését se rendezték. Ezt már megszoktuk a legnagyobb és legmagyarabb vidéki metropolis közgyűlésének többségétől, de az egyik ismert távbeszélő azt az eszmét is megcsillantotta a torony alatt, hogy mégis csak sok volna, ha a városi könyvtár és múzeum két tisztviselője egy sorba kerülne Szeged város oszlopaival, már mint a tanácsos urakkal. Ezt a gondolatot nem szabad nyomtalanul elveszni hagyni, ezt a gondolatot meg kell örökíteni, mert ez az úgynevezett szegedi kultúra egyik legbecesebb dokumentuma lesz az idők végezetéig.

A két tisztviselő, akit e klasszikus fölszólalás szerint nem lehet egy rangba emelni az *oszlopos* tisztviselőkkel, már mint a városi tanácsos urakkal, a két tisztviselő nem más, mint *Tömörkény István* és *Móra Ferenc*. Egyelőre tekintsünk el maradandó nagy érdemeiktől, amelyeket a közművelődési palota fölvirágoztatása körül szereztek. Hogy egy mintaszerű könyvtárat mintaszerű szorgalommal és körültekintéssel vezetnek, hogy az egyik egy európai színvonalon álló, páratlanul gazdag és becses néprajzi múzeumot teremtett, ahová eljárni a legszebb tanulság és gyönyörűség, a másik tökéletes hozzáértéssel és egy igaz poétalélek megható lelkességével pompás régiséggyűjtő állított össze: ezekről a Szeged kultúrtörténetébe tartozó el nem múló érdemekről most ne beszéljünk többet.

De édes Istenem, ha e két ember valóban aránytalanul csekély fizetésének rendezése kerül szóba, hát szabad és lehet valakinek, nadrágos és olvasni tudó embernek, akinek joga van a város kultúrügyeibe beleszólani, egy pillanatra is megfedkeznie arról, hogy mivel tartozik ő, az egész város, az egész ország *Tömörkénynek* és mivel *Móra Ferencnek*? Talán nem tudják azok a többségben levő urak ott a torony alatt, hogy a legnagyobb élő magyar írók egyike *Tömörkény István* és ha lesz még szobor Szegeden magyar író számára, akkor az a *Tömörkény szobra* lesz? Halhatatlan bölcsességgel, szeretettel rovo-

gatja ő a *szegedi parasztok és egyéb urak* viselt dolgait és a magyar néplélek legértékesebb és leggazdagabb dokumentumait Tömörkény István könyvtárat kitevő írásai szolgáltatják. Mi, társai az írásban, büszkén és boldogan gondolunk rá, hogy vele egy városban élünk, hogy elmulandó földi alakját láthatjuk és akkor Szeged rendkívüli közgyűlésének többsége elutasítja az ő fizetésének rendezését, mert hiszen így majdnem annyit kapna ő, mint egy *oszlopos* tisztviselő! Spórolni kell, mert hogy miből fizetjük majd azt a szobrot, amit a halála után nem sajnálunk tőle, ugye pajtikám?

Szeged és Vidéke 1915. július 31.

675.

KÉT VÉRTANÚ

Július harmincegyedikét két nagy ember hősi halálának évfordulója. Mind a kettő az egész emberiségé, mind a kettő a jószág és igazság haláláig hű harcosa volt. Az egyik a *világszabadságért* esett el a harc mezején, a másik a világbékéért egy párisi kávéház ablakánál. Mind a kettő az emberi boldogság és haladás ígét hirdette, de népük, hazájuk szent volt előttük. Petőfi a legigazabb magyar költő volt, Jaurès a legigazabb francia publicista. Mind a ketten vérükkel pecsételték meg eszméik igazságát, mind a kettőnek halála után nőtt meg igazán a neve, dicsősége, jelentősége. Már a legenda arany fátyola kezd lengeni alakjaik körül, haláluk napja az emberiség nagy kalendáriumában piros betűkkel ragyog, bár az egyiknek sírját sem találjuk és a másiknak sírjához nem mehetünk, mert ellenséges földön domborul. De lelkük fölöttünk tündököl, mint örök fény, örök ideál, mint csillag: Petőfi és Jaurès.

Szeged és Vidéke 1915. július 31.

676.

PRÉDIKÁCIÓ

677.

KI BESZÉL

678.

A MI PÉTERÜNK

679.

FÖLTÁMADÁS

680.

FELELET

681.

ÚJ VIZIT PAPP GÁBORNÁL

682.

EGY INDÍTVÁNY

683.

HÍRES MŰVÉSZEK OTTHONA

684.

NE GYŰLÖLJ

685.

HULLÓ CSILLAGOK

686.

KALANDOROK

687.

MUZSIKA

A MAGYAR ÜNNEPRE

AUGUSZTUSI KÖD

SZIVAR

Beszéljünk másról. Beszéljünk a szivarról, amely Ehrlich Pált megölte. Ehrlich. . . Ehrlich. . . sokan voltak úgynevezett művelt emberek, akik nevét olvasván a rövid napi hírek között, megkérdezték maguktól: Ki is volt az az Ehrlich? Egy ember, aki nem szerepel se a Hőferben, se a többi szövetséges és ellen-séges jelentésekben, aki nem gyárt töltnyeket, aki nem izgat háborúra, bizony most nem igen követelhet helyet magának az emberek érdeklődésében. Ehrlich csak a beteg emberiség egyik legnagyobb jóltevője volt, akit Pasteur és Semmelweis mellé állított egy találmánya, amely az emberiségnek a tuberkulózis és az alkoholizmus mellett legveszedelmesebb betegségét gyógyítja.

Ez az Ehrlich azért halt meg elsősorban is oly korán, mert, amint egy szintén kiváló orvos barátja vallomásából ma kiderült, szenvedélyes dohányos volt az Úr színe előtt. Tizenöt, sőt tizennyolc szivart is elszívott naponta professzor Ehrlich, és pedig nem könnyű portorikót, de erős és tömör havannákat, amelyektől, saját bevallása szerint, hiszen mint orvos, kétszeres tudatában volt közérzésének, számtalanszor heves nikotin-mérgezésben szenvedett. Ő, aki az emberi szenvedélyek legnagyobbikának, a *la grande passionnak* bűnéből eredő betegség legnagyobb orvosa volt, íme, ő is áldozott egy szenvedélynek, és pedig egész lélekkel, veszélyt és halált nem félve, holott e szenvedély talán még sem olyan elsőrendű, mint ama másik.

Sokkal emberibb, tehát hozzánk sokkal közelebb kerül ezzel az intim adattal a nagy Ehrlich eddig csak tiszteletet parancsoló alakja s valahogy úgy érezzük, hogy ez a szenvedély, (amellyel különben nem csupán magának ártott, mert idő előtti végeével az emberiség is veszített, ki tudja mennyit?) ez a havan-

nákban tobzódó szenvedély is egyik indító ok volt a lelkében arra, hogy egy másik, az emberiségre jobban kiható nagy passzió bűnének következményeit immunizálja. Világos fő, átható értelem, nyugodt és biztos kéz volt Ehrlich karakterizálójá, de még ez a normálisnál bizonyára jóval nagyobb elme is lázasan kereste a finom szivarfüst kék ködét, e boldogító narkotikumot és e határozott, kemény és erős kéz is remegni kényszerült a még erősebb nikotin idegeket táncoltató hatalmától.

A drága jó Cholnoky Viktort, a furcsa vigasztalások szomorú és keserű keresőjét kell tetemre hívunk Ehrlich tanár ravatalánál. Boldogok a józanok és középszerűek, mert övék a földek országa. De ami e földön nagy és örök, mély és szent született, az nem józanságtól fogantatott, mert hiszen maga a lángész, a homosapiens legtiszteletreméltóbb elfajulása, egy jelensége az abnormitásnak. Mi józanságtokat nem irigyeljük — mondja Madách Ádámja a falanszter emberszabású gépeinek.

Utóvégre, ha sír Edward Greyt olyan nagyon józan államférfiúnak tartják tisztelői, akkor igazán nem kell túlságosan irigyelnünk az ilyen józanságot. Most pedig szivart hozz, famulus!

Szeged és Vidéke 1915. augusztus 24.

691.

ÉVFORDELŐ

Ma tizenöt esztendeje halt meg az emberi gondolkodás egyik legmerészebb turistája, Nietzsche Frigyes. Azaz csak a teste hült ki, forró és ragyogó lelke tíz évig gondolat és értelem nélkül vegetált Weimarban, Goethe városában. Nietzsche hirdette az Übermenschet, a hatalomhoz való akaratot, a rabszolgamorál helyett a szabad, erős lelkek evangéliumát. Titáni zenésze volt az eszméknek és szavaknak, még ma is verekednek gondolatai fölött a tudósok és költők, a bohémek és filiszterek, a pogányok és keresztények. A német kultúra csodálatos tüneménye volt ő, félig poéta, félig próféta, lángész és őrült. Egy bizonyos: Krisztuson kívül senki sem foglalkoztatta erősebben az eszmélkedőket, mint ez a tizenöt éve halott halhatatlan.

Szeged és Vidéke 1915. augusztus 24.

692.

LASSAN HAJTS!

693.

CSATAKÉPEK

694.

A GYERMEK

695.

CSÓK ISTVÁN KÉPE

Csók István a kilencvenes években a magyar piktúra egyik legbiztatóbb ígéreteképpen jelentkezett. Egyáltalában, abban az időben egy magyar festői reneszánsz készült és ennek a reneszánsznak izmos, bátor, újat kereső előharcosa volt a fiatal Csók István. Meleg és gazdag színeiben volt valami, ami sajátos magyar fantáziát éreztetett. Az atelierből ebben az időben lépett ki a palettás művészi forradalom a plein airbe. A régi képekre, a Munkácsy színeire azt mondták ekkor: barna szósz, műterem világítás. A naturalizmust, amelyet Bastien Lepage képviselt legjellemzőbben, elavultnak deklarálták éppen úgy, mint a Kaulbach történelmi stílusát és az impresszionizmusra esküdtek a fiatalok és a hirtelen fiatallá vedlett öregek egyaránt.

Forrongó, bizonytalan kor volt ez, tele ígérettel, tele változással, de tele művészi ellenmondással is. A régi stílust elvetették, az új stílust még nem találták meg. Ekkor született Csók István első nagy képe, a Báthory Erzsébet. Még inkább Munkácsy sikereire gondol itt a pályája elején álló piktor s ha merész, hát naturalista módon az. Ezen a hatalmas képen, amely azonban csak, hogy úgy mondjuk terjedelemre nézve monumentális, együtt viaskodik a Pilóty iekola történelmi stílusával, az utána jövő naturalizmus és némi új problémák keresése.

A képen éppen ezért meglehetősen hiányzik az egységes stílus és az egységes tónus is. Maga a főalak egy mesteri erővel és biztossággal megfestett portré, önálló élettel, megragadóan szép dekoratív keretben. De a lányok csoportja, bármennyire

iparkodott is a festő kínos klinikai pontossággal visszaadni az anatómiai elváltozásokat, se naturalizmusnak nem elég pontos és meggyőző, se a főalakkal nem összefüggő.

Hogy mennyire nem ez a téma és ez a megoldás a Csók István erőssége és hogy az Uffizi képtárba is bekerült mester igazi művészi törekvése mennyire más, azt legjobban mutatja a mai, érett, önmagára lelt Csók István, aki az impresszionizmus iskoláját kijárván, a maga meleg és magyar dekoratív művészetének egészen egyéni szépségeivel gazdagítja az új magyar piktúrát. Ami a képnek nevelő hatását illeti, valóban a szegedi képtárban tudunk megfelelőbb, még a művészetpedagógia szempontjából is alkalmasabb festményt is elképzelni.

Szeged és Vidéke 1915. augusztus 27.

(j.

696.

ŐK BESZÉLNEK

697.

SZALAY ANTAL

698.

HA LESZÁLL A SZENT ESTE...

699.

MAGYAR KARÁCSONY

700.

KARÁCSONY BÖJTJE

701.

[ELŐSZÓ NAGY ILONA: SZENT VILÁGTALANOK
C. VERSGYŪJTEMÉNYÉHEZ]

Egész versciklust írni a vak katonákról, mint költőjük szépen mondja: a „szent világtalanokról”, igen nemes és igen nehéz feladat. Minduntalan az egyszerűség, vagy egyhangúság ve-

szedelme kísért. Van is a versekben egyszeri olvasásra érthető monotonía, de azért a költő legfőbb dicséretére legyen mondva, végig érdeklél és meghatott érzéssel olvastam a ciklust. Ami színt és fényt e hős vakok dicséretére tetézhetsz igaz és jó költőszív, az megvan e versekben. Néhol túlságba is megy a színpompa és csillogás, néha üvegből van a gyöngy, de azt is őszinte érzés adja. A fiatalság dúskáló kedve a szép és nagy szavakban, de nem mindig a legtalálhatóbb szavakban: ez az érdekes és értékes kis kötet főhibája. És néhol formátlanok még a versek, olykor talán tudatosan azok. Én e tekintetben konzervatív vagyok. De néhány darabban annyi a lendület, erő és finomság, hogy külön is nyereségei a különben eléggé középszerű háborús költészetnek. (A sors keze, A bot beszél, Üzenet a jósnak, Sokszor, Magyar nők csokorkötése.) Ezek egész, ezek igaz versek mindenképpen, ezekből egyéni hang beszél, egyéni vonások sugároznak. A formában ezek is mutatnak néhány soros zökkenőt, de ezeknek a forma egyébként teljesen a gondolat és érzés méltó edénye.

Viszont gyöngé és a ciklus költői színvonalán alulmaradó versek is akadnak helyel-közzel, (Ne büntess! Tanulmány) és pedig egészen jószándékú dolgok, míg az Emlékek csatája, Az első nap igen modernnek szeretnének lenni, de nem sikerül nekik. A költőjük nemesen érzékeny, egyszerűen közvetlen hangjához nem áll jól a lázas és szaggatott páthosz.

Valódi költő szava cseng a „Szent Világtalanok” legtöbb versében, aki méltó arra, hogy az igazi szenvedés sirámaina tolmácsolja az érző szívekhez. Könyvben kiadva ez a ciklus igazán missziót teljesítene, és a jótékony célt — melynél nincs ma jótékonyabb — valóban stílusosan szolgálnák e megkapó költői igék. Talán szigorú voltam a ciklus megítélésében, de annyi bizonyos, hogy igyekeztem teljesen elfogulatlan, őszinte és komoly bírálója lenni. Könnyű az olcsó dicséret, de nehéz a becsületes kritika. Én ez utóbbit választottam, s utána nyugodtan mondhatom, hogy a kritikus gáncsai dacára az olvasó gyönyörűséggel, tanulsággal és nem egyszer meglepett örömmel élvezte a verseket, mindvégig egy sokat ígérő ifjú tehetség szárnyacsapását érezve, mely a magasba tör.

[1915. dec. 25.]

Juhász Gyula

1916

703.

SZALAY ANTAL

704.

A CÉGÉR

Balassa Armin népszínművének repríze

705.

A NÓSTÉNY ÖRDÖG

Lelki ügyek nincsenek ebben a darabban. Három emberi állat liheg, kínlódik benne véges végig, öt hosszú fölvonáson keresztül, végtelen egyformasággal. A humor, a kedély, az érzés vagy gondolat egyetlen, meleg sugara sem villan meg ebben a fülledt, nyomasztó és pállottan szürke levegőben. Az osztrák író jégeringes és cügoscipős verizmusa igazán nem valami fölemelő és elragadó látvány. Az alakjai folyton verekednek, de inkább szavakkal, amelyeknek szimbolikája azonban nem annyira az élet mélységeibe, hanem csak a mindenáron naturalizmust akaró író szándékaiba láttat. Man merkt die Absicht és bizony végül is nyomasztó üresség kínos érzésével távozunk a színházból és önkénytelenül is elolvasunk valami verset, néhány csillogó aforizmat, az élet szép, világos, tiszta perceire gondolunk, hogy szabaduljunk a színpadi hazug igazság hangulatától. Ezzel persze azt is megmondottuk, hogy Schönherr erős és kemény talentum, akinek sokkal rokonszenvesebb és nemesebb dolgaira szívesen emlékezünk.

A tegnapi előadás valóságos színpadi bravur volt: három szereplő vitte a hosszú öt felvonást, végig föladatuk magaslatán állva, nem csupán páratlan művészi ambicióval, de egyre fokozódó személyes sikerrel. K. Gömörly Vilma volt az Asszony, a darab első szavától az utolsóig a színen volt, a szerző intencióit megkapó erővel juttatva érvényre és meleg asszonyi szívéből még kölcsön is tudott adni néhány igazi vox humanát sívár szerepének. Szilágyi Aladár komoly és alapos stúdiumot végzett, a gyöngé Férj alakját aprólékos gonddal megrajzolt voná-

sokkal egyénítette. *Körmendy Kálmán* a robusztus fiatalságot adta, a kegyetlen életerőt. Igen sikerült figura volt, mindvégig egységesen átgondolt, öntudatos ábrázolás.

Speciálisan tiroliak talán nem voltak a szereplők, de maga a darab is annyira csupán húskivonata egy drámának, hogy e tekintetben nem lehet kifogásunk ellenük.

Mind a hárman teljes mértékben rászolgáltak a fölvonások végén egyre sűrűbb és lelkesebb tapsokra, amelyek igazán nem a darabnak, de nekik szóltak, három nagyszorgalmú és nagytehetségű művész vidéki nívót fölülmúló színpadi bravúrájának.

Szeged és Vidéke 1916. április 21.

(j.)

706.

MAGYAR FÖLTÁMADÁS

707.

EGY ÚJ ARCKÉP

708.

VÉRFOLTOK

Kollányi Boldizsár verses könyve

A költő, aki e verseket írta, bennegázolt a háború sarában, vérében. Harcos férfi volt a béke éveiben is, az irodalmi forradalmat jelentő nagyváradi *Holnap* második kötetének nagy föltűnést keltett előszavát — valódi manifesztum és ultimátum, — ő írta annak idején. Kollányi Boldizsár a békében harcos volt, a háborúban is ember és gondolkodó maradt. És hozzá kiderült, hogy igazi, erős szavú és kemény gerincű költő is, aki a negyvenkettesek robájában is érzi az örök harmóniát. Verses könyve tele tele van friss és eredeti mondanivalóval, az első háborús költeményes kötet, amelyből a valódi harc viharos, tüzes, ősi és mégis huszadik századba szakadt levegője árad. Egy költő, aki szerelmese az életnek, éhese a szépnek, imádója, sőt továbbgondolója a gondolatnak és aki a krupanjei pokolba, a közelharcok forгатagába, rohamok örvényébe kerül. Nem sápitózik, de nem is szónokol: verses kötete emberi és költői dokumentumok

maradandó értékű gyűjteménye. Így érzett és ezt gondolta egy ember és magyar, aki a fronton küzdött 1914—1916: ez lehetne méltó címe Kollányi Boldizsár verses könyvének. Ecce homo, ecce poéta: mondja méltán és örömmel a kritikus.

Szeged és Vidéke 1916. április 26.

j. gy.

709.

LÉLEK A HÁBORÚBAN
(Balázs Béla könyve)

A háború elején, az 54. honvéd menetzászlóaljjal elindult a szerb hegyek közé valaki, aki önként jelentkezett katonának, mert lelkében a minden emberi érzéssel szolidáris daimonion azt súgta neki: Menj és szenvedj te is! Részt vett a háború első viharában, ázott, fázott, virrasztott, harcolt és Lazarevác alól halálos betegen hazakerült. Most egy könyve fekszik előttem, az első háborús könyv, amelyet nyugodtan és büszkén és oda-tehetek könyvespolcomra a béke nagy, nemes, emberi és művészi alkotásai mellé. Én nem mondom, a haditudósítók sok szépet és érdekeset összeírtak a háborúról. De olvasva riportjaikat, az ember nem tud megszabadulni egy zavaró és bántó érzéstől. Hiába, ők mégis csak mint színjátékot nézik ezt a végtelenül terjengő háborút, vagy pedig mint az égő malmot a sarkon bámészkodók.

Lélek a háborúban: ez a Balázs Béla honvédtizedes könyvének a címe. Eszünkbe jut egy másik háborús könyvcím: A háború lelke. Ez utóbbit egy szelíd, apostoli érzésű egyházi férfiú írta és belőle a háború igazolását lehetett kiolvasni. Balázs Béla honvédtizedes igazán lélekkel ment a háborúba és könyvének legfőbb tanulsága az, hogy a háborúnak nincs lelke, a háborúnak lehet fizikája, lehet kémiaja, a háborút lehet végigküzdeni, végigszenvedni, de szeretni, de magasztalni nem lehet és nem szabad. A macsvai lövészárokból üzenetet küld Przemysl várába:

Hajónk, hajónk az megmarad biztonnyal,
De minket bűnnek vérhullása nyel be.
Rejtsd el zászlód: tiszta éneked.
Mi már süllyedjünk így el: tisztelegve,
Csendesesen.

Balázs Béla, aki a modern dráma új formáit keresi, aki ismét templommá akarja avatni a színpadot, aki ügyesség és szellemesség helyett mélységet és igazságot hirdet a neki igazán világot jelentő deszkákról, aki ma a magyar színpadon igazán egyedül áll hebbeli komolyságú drámái törekvéseivel, azért ment önként a frontra, hogy közösséget vállaljon az egyetemes szenvedéssel és hogy ezáltal megváltsa a jogot az ő magányához. Az ő művészi hitvallású magányosságához. Nem a vértelen esztéta beteg egyedülvalósága a Balázs Béláé, de az olyan emberé és művészé, akinek külön igazság és külön szépség kincse jutott, mint a tömegnek termelőknak.

A *Lélek a háborúban* hatalmas dokumentuma annak, hogyan vívódott és szenvedett, hogyan nézett farkasszemet a háború sorsdöntő, népmilliók sorsát döntő kérdéseivel az *egyéniesség*.

A fürge és szemfüles haditudósítók nagyszerűen éreztették velünk például a lorettói magaslaton tomboló titáni küzdelmek eget-földet bezengő és megrengető fürgetegét.

Balázs Béla azonban megmutatja, hogyan tombol és rombol, hogyan is zeng ez a pokoli világvihar *egy lélek* mélyén. És az értő és érző olvasó az igazán nagy dolgok áhítatával mondja a vergiliusi igéket:

Numen adest!

A könyvnek különben van egy rövid, érett, tökéletes novellája, Az Eprafak madár, amely a hősi léleknek és vele a magyar léleknek olyan igénytelenül fönséges, olyan tömören monumentális képe, mint egy miniatűr Meissonier.

Szeged és Vidéke 1916. május 26.

Juhász Gyula

710.

VIRRAD

Még nem ültek le ahhoz a bizonyos zöld asztalhoz, de már beszélnek a békéről. Jó messze és frontoktól elválasztva egymástól, a világ legszebb szavát hangoztatják. De még nem egészen jól ejtik ki a megváltó szót, erős indiszpozícióval küzdenek, lámpalázat éreznek és mire belejönnek a beszédbe, kivörösödik az arcuk, ökölbe szorul a kezük, majd az asztalra csapnak és Európa feszülten figyelő népei ijedten néznek össze, a béke galambjai pedig riadtan rebbennek szét az ilyen szíves fölhívásra. Strindberg halhatatlan igazsága jut az eszünkbe önkény-

telenül, ezeket a kemény és kevély, ezeket az ádáz és makacs békeszavakat hallva, amelyek végül mindig a végső győzelem és végkimerülés biztató ígéit trombitálják. Strindberg szenvedő hőse mondja a komor puritánnak: Milyen gyűlölettel tudjátok ti hirdetni a szeretetet! — Igen bizony, Grey és Poincaré, Salandra és részeg matróztársai a háború vértengerében: milyen gyűlölettel tudnak önök a megértésről prédikálni és milyen harciasan tudnak önök szónokolni a békéről. Szinte azt szeretné mondani a becsületes érzés, hogy hagyjanak békét az ilyen rosszakaratú emberek a békének. A békéhez jóakarattal kell, ezt már az angyalok is így hirdették Betlehem fölött. Ők ugyan nem voltak diplomaták, mint ahogy a diplomaták nem éppen angyalok, de mégis inkább fején találták a szöveget, mint a világ háborús félkékalmárjai.

Egy bizonyos: a békesség az őszinte békevágyból fog megszületni és ezt a népek lelke termeli, nem pedig a revans és imperializmus hamis kártyáit keverők zártkörű társasága. És egy más dolog is bizonyos: a béke határozottan az érdeklődés homlokterébe került. Valóban: változatok a békéről, ez lehetne közös címe azoknak a híreknek, amelyeket ma az emberek olvasni akarnak. A nagy háborús regény szerzői maguk is fáradtan és fásultan biggyesztek oda művükhöz, hogy folytatása következik és titokban alig várják, hogy egy napon mégis csak oda lehessen írni az európai közönség általános öröme: Vége. Béke.

Makói Újság 1916. május 30.

711.

A SZÍNTÁRSULAT NYARALÁSA

712.

MENNER JÁNOS JUBILÁL

713.

HOZOMÁNY NÉLKÜL

714.

CSÖND!

A KÖLTŐ

Mikor kisebb, nagyobb vidéki városok csöndjében és porában rőtta magányos útját, alig ismerte valaki. A szerkesztő úr, néhány cimpora, egy pár fiatal, ábrándos bakfis, akik verseket szoktak olvasni. Ő szomorú szemmel járt az emberek között, büszkén, mint egy király, kopottan, mint egy proletár. A versei leginkább csak azokban a lapokban jelentek meg, amelyeknek riportere volt. Önérzetesen köszönt a polgármester úrnak, a járásbíró úrnak és alázatosan szerette, vigasztalta az élet kitagadottjait, a munkást, a perditát, a bohémet. Karrier nem állott előtte, egy ideig Isten szolgálja volt, majd meg a jó vidék közömbös közönségét szolgálta, mint újságíró. De egyszerre csak kigyulladt a világ, megrengett a föld, fölharsant az induló, nem a forradalomé, de a háborúé. A költő is elment és belekerült a világhistória kellős közepébe, nagy háborúnk legnagyobb lánggal égő vulkánjának kráterébe, Przemyslnek várába. Régi hévvel és új hittel dalolta a háborút.

A hivatalos irodalom éppen Tirteuszt keresett, új Petőfit, kapóra jött neki a költő, fölfedezte, beválasztotta, örült neki, hogy végre van valaki, akinek a tollával páválkodhatik. A költőből paizs lett, sőt ostor lett a többi költő ellen, akik nem tetszenek az irodalmi mértékhitelesítőnek.

A költő, akit így a magasba sodort a vihar, a hadifogság keserű kenyerét eszi messze, messze, több ezer versztnyire Soprontól és Szabadkától, hogy Pestről ne is beszéljünk, hiszen oda annak idején sem tudott fölkerülni. Most két párt, a maradi irodalmárok és a szocialisták pártja, azon vitatkozik, hogy melyiké is tulajdonképpen a költő? Mind a kettő kemény argumentumokkal a magáénak vindikálja. Mikor éhezett, fázott, mikor a nyomorról énekelt, akkor nem kellett nektek, akkor nem akartatok tudni róla — mondja a vidéki proletár-titkár.

Most már a mienk, most már hozzánk szegődött, most már nekünk dalol — felelik az öregek az irodalmi stallumokban. . . Pedig a dolog egyszerű. A költő, akiről szó van és akit ma csakugyan fölösleges bemutatni az olvasónak, nem lehet lobogó egy párt kezében sem. A költő nem zászlórúd, amellyel ütni lehet.

A költő mégis csak madár, aki dalol, még a rabság kalitkájában is. A hangjában, ha tudtok, gyönyörködjete! De ne akarjátok lefoglalni, mint a fülemüle füttyét Péter és Pál. Mert abból verekedés lesz és akkor — a költő szavai szerint — elmehettek!

Szeged és Vidéke 1916. július 13.

716.

A SAN MARTINOI FA

717.

MECSNIKOV

Szép öregsége legszebb idejében, hetven esztendőskorában, meghalt Élie Mecsnikov, akinek optimista világnézetét magyar nyelven is olvashattuk. Még élhetett volna, gondoljuk furcsa szomorúsággal, bánatos mosollyal, miközben francia tizenhatévesek és más tizennyolcévesek, korán elmenők, tömegesen hagyják itt ezt a földet, amely siralom völgye volt a középkorban és lövészárkok lett a huszadik században. A hosszú élet párizsi orosz apostola, úgy látszik, alkalmatlannak és fölöslegesnek érezte már magát a hősi halál földjén és lekiváncozott a csöndes és biztos síri fedezékbe, ahol igazán hosszú, sőt egészen örök az élet. Milyen nagy és fájó anakronizmus is lett ez a fehérhajú, fiatal hitű öreg bölcs ebben a mi pusztuló világunkban. Ő optimizmust tanított, az élet abszolút nagy értékét hirdette, az egészség fanatikusa volt. Milyen szívósan, milyen leleményesen, milyen elővigyázatosan védekezett a láthatatlan mikróbák, bacilusok és vírusok ellen! Hogy szűrte a tejet, hogy óvta a beleit mindenféle idegen inváziótól! Micsoda oltári szentség volt előtte az embernek teste! A vastagbélről úgy beszélt, mint egy francia tábornok Gravelotteről vagy Sedanról. Mecsnikov számára Matuzsálem kora volt a normális életkor és a sterilizált tej a világ legszebb mámort adó nektárja.

Az emberi kor legvégső határait akarta tovább tolni mindenáron, ha lehetséges, a végtelenségig. Az ő istene Aesculap volt és istennője Hygiea. Mit gondolt és mit érzett ez a nagyon jó és nagyon szelíd öreg, amikor csöndes, derűs laboratóriumának nagy üvegablakán bezúgott a *Guerre* kiáltása? A pap érezheti így, ha a tömeg az Istent káromolja. A szobrász érezhet így, ha a

barbár összetöri a legszebb, legnemesebb márványokat. Most azután némán és szelíden, örökre elment Élie Mecsnikov. Párizs éppen ünnepelt, a Bastille bevételére emlékezett. Az idegesebb ünneplők hallani vélték a sommei ágyúszót, de a tizenhatéves haldokló gallusok hörgése nem hallatszott odáig. Csak Poincaré szava kongott, köpcös hasán feszült az aranylánc, eregette a nagy szavakat: Patrie! Liberté! Gloire! Vive la France! És a franciák hálnak tovább. Az öreg Mecsnikov nem tudta tovább nézni ezt a világgilítint. Ő az életet prédikálta, a föld pedig ma vért iszik . . .

Szeged és Vidéke 1916. július 17.!

718.

TALLÓZÁS A SZEGEDI ÉRTESÍTŐKBEN

A második háborús tanév

719.

REAKCIÓ

Mi barbárok, nem is bocheok, de hunok, úgy tanultuk annak idején az újkor történetéből (hol van a tavalyi hó?), hogy a Bastille bevétele az emberi jogok, a szabadság, egyenlőség és testvériség diadalmas napja volt. A Bastille komor és kevély bástyája a zsarnokság és szolgaság szimboluma volt a szemünkben és Desmoullins Camilleról meg André Chenierről csillogó szemekkel, kipirult arccal emlékeztünk. Bizonyos Petőfi Sándor, akihez Coppée, az ő költőjük, szárnyaló és lángoló ódát írt és szavalt a magyar Duna partján, ez a mi Petőfink egyenesen ki is jelentette, hogy ő hisz a lélekvándorlásban és Párisban anno 1789 Desmoullins Camille volt. Mi barbárok, nem is bocheok, de hunok, magunk is tiszteletben tartottuk és követtük a szabadság-eszméket, amelyek Párisból érkeztek hozzánk. Erre örök példák Martinovics és társai a Vérmezőn, a márciusi ifjak a Múzeum lépcsőjén.

Most pedig olvassuk a kissé megkésett híradásokból, amelyek a szabad Helvécián át érkeznek (ahol a mi Petőfink Tell Vilmos vala), hogy ünnepelt az a dicső francia nemzet a Bastille évfordulóján, a júliusi nagy napon. És azt olvassuk, hogy a legjobban ordítózó francia hazafiak, a legbüszkébben mellüket verő

nacionalisták nyíltan és szabadon hirdették a július tizennegyedikén, hogy a Bastille bevétele nem is volt olyan nagy és olyan jó dolog, sőt a Bastillet nem is vették be és különben is úgy áll a dolog, hogy az a sokat emlegetett helyiség nem a zsarnokság és szolgaság fészke volt, sőt ellenkezőleg, a becsületes francia polgárok és apák védőtetője. Így beszélnek „az igazi franciák”, a hazafiságtól tündöklők 1916 júliusának nemzeti ünnepén. Így beszélnek ma azok a franciák, akik a jövő, az új, a „megnagyobbzott” Franciaország szellemi vezérségére pályáznak, miközben nem nagyon messze Párizstól poiluk ezrei és ezrei halnak meg — ezekért a csepürágókért a frázisgyárosokért, ezekért a szóvirágkereskedőkért.

A háborúban mindenütt erősödtek bizonyos konzervatív, sőt reakciós törekvések és árnyalatok, de amiket ezek a jó franciák hirdetnek és akarnak, az igazán a legszomorúbb horoszkop az erőiben és javaiban olyan tragikusan megfogyatkozott grande nation számára. Persze, büntetlenül nem lehetett a cárizmussal kacérkodni és Anatole France, aki pár éve még hatalmas dialektikával üzent hadat a pogromos Oroszország erkölcsének és szellemének, ma a frígiai sipkát csöndesen a sarokba vágva, inkább az akadémikus baretjét teszi föl. A Bastillet, amely a reakciót jelentette, 1789-ben lerombolta a francia nép, de, úgy látszik innen messziről, hogy 1916-ban újra fölépítik a francia nép úgynevezett vezérei. Így vezetik a vakok a világtalanokat.

Szegez¹ és Vidéke 1916. július 25.

720.

CONFUSIONÁRIUS

Nekrológot olvastunk tegnap. Egy ló dögölt meg, vagy, hogy finomabban fejezzük ki magunkat, hiszen arisztokrata lóról, szóval paripáról volt szó, egy ló költözött el örökre. Kimúlt az idei Derby nyertese, Szemere Miklós kedvence, Confusionárius és pedig erőszakos halállal! Már-már győzelmesen iramodott a cél felé a legutóbbi bécsi versenyen, amikor hallatlan baleset következtében bokáját törte és a pályaorvos fájó szívvel bár, de kénytelen volt neki megadni a kegyelemlövést. Confusionárius sorsa nem túlságosan érdekelne bennünket éppen ma, amikor bizony Isten milliószor nagyobb dolgoktól ámul a világ és az ember tragédiájának legérdekesebb, de egyúttal leggyászosabb fölvonását

látjuk és játsszuk is egyúttal, megrendült nézők és vergődő aktorok a mérhetetlen európai színpadon. Confusionárius mégis csak ló volt, ha százezreket keresett is gazdájának, ha grófok és bárók, kocsisok és cselédek tombolva tapsoltak is neki. Most, amikor a bécsi embervédő egyesület pártolás és részvét hiányában föloszlott, igazán fölösleges fényűzés volna megsíratni a Derby hőseit, aki ló volt és akit golyóhalálra ítélték.

De van valami fanyar és groteszk tanulság Confusionárius életében és halálában, amely egynémely embereknek szól, akik előkelően el akarnak és el is tudnak zárkózni az emberi szenvedéstől, a gondok és kötelességek, az áldozatok és együttérzés vállalásától. Vannak, akiknek a haza csupán birtokot jelent, vannak, akiknek a nép csak arra való és arra jó, hogy vágyaikat és igényeiket kiszolgálja. Confusionárius, a büszke és nemes paripa, tükrös istállóban hált, a legfinomabb abrakot ette, az élet kiválasztottja, a szerencsés pedigre boldog birtokosa volt. Neki nem kellett trénszekér előtt kínlódni havas és úttalan utakon, neki nem kellett durva konflis igáját húzni, ő a derűs és tiszta gyep mezőnyén vígan vágatott a dicsőséget és jólétet jelentő cél felé. A legszebb karriert futotta meg és a legszörnyűbb elmúlással fizetett. Erről a lóról Aesopus bizonyosan mesét mondott volna és Phaedrus megfelelő tanulsággal szolgált volna hozzá. És eszünkbe jut a régi magyar fabulátor is, Heltai Gáspár, aki igaz író és igaz demokrata volt már négy századdal ezelőtt és szerető szívére ölelte a szegény pórt, a védtelen népet, az árvát és özvegyet, a nyomorúságot és szomorúságot, amely, úgy látszik örökkévaló és az Úr 1916-ik esztendejében különösképpen aktuális.

Szeged és Vidéke 1916. július 26.

721.

HONVÁGY

722.

BERNARD SHAW

A világsajtóban megjelent a hír, hogy Bernard Shaw hatvanéves. Shaw az az ember és az az író, akinek a puszta nevére is gondolatok támadnak az emberben, már ha az ember gondolkodik. Néhány glosszát akarunk itt lejegyezni e hatvanesztendős ifjú titán jubileumának margójára. Az első gondolat, ami eszünkbe

ötlik, hogy íme, az internacionalizmus nem halt meg, csak alszik és ha például Bernard Shaw nevét hallja, rögtön önmagára eszmél és érdeklődő arcot vág, Londonban éppen úgy, mint Konsztantinápolyban, Budapesten éppen úgy, mint Hamburgban. A nagy író, lám, még mindig együtt tudja tartani, egy irányba bírja terelni a különben ugyan szétment és egymás ellen fordult emberi társaságot. Az angol diplomaták kijelentéseit ma meglehetősen vegyes, javarészből ellenséges érzéssel fogadják, ahová azok elérnek, a londoni bankár milliói semmit se számítanak és ütet taplót sem érnek bizonyos frontokon belüli körzetekben. De Shaw beszéde ma is értékesen csengő arany mindenütt, ahol csak olvasók és értők vannak a világon és még ha egyetmást a fejünkhöz vág is és még ha kicsit kellemetlen, vagy nagyon is az, amit mond, meghallgatjuk, élvezzük, mint a savanyú cukrot a gyerekek.

Plató az ideális államot a filozófusok vezetésére bízta, egyelőre nem mindig filozófusok vezetik az egyes népeket, de a bölcsen okos Shaw igaza ma emberibb és előkelőbb igazság, mint Asquité. A másik gondolat, amely az Anglia és a cár ellen meglehetősen merész igazságokat mondó Shaw születésnapján kiválóan aktuális, az, hogy még egy ilyen Bernard Shaw sem engedheti meg magának azt a túlságosan arisztokratikus fényűzést, hogy az igazságot egészen és kereken kimondhassa. Aki ezt megteszi, mint ahogy ugyancsak világhírűvé lett kollégája, a francia Romain Rolland megtette, az mindjárt foghatja is a botját és kalapját és elmehet — akár egy szebb és jobb világba, akár — Svájcba, ha tud! A középütt áll az öreg Anatole France, aki belekezdett az igazság kimondásába, de mikor látta, hogy karok és kövek emelkednek körülötte, hirtelen a szívére tette a kezét és mint a dán királyfi, egészen más állítmányt mondott, mint amit az alany és a tárgy óhajtott. Persze, így már ismét el lehet menni, a hivatalos halhatatlanok csarnokába. Shaw, aki annyi igazságot mond meg, amennyit még eltűr az emberi és angol hipokrizis, ott-hon ünnepelhet, Romain Rolland, aki nem alkuszik — száműzetésben él.

Szeged és Vidéke 1916. július 29.

723.

A DRÁMAI SZENDE

A TUDÓS

Megint meghalt az emberiség egyik jóltevője. Német volt, tehát szövetséges nemzet fia. A hírrovatban vonul meg a halála híre, szerényen, néhány sorban. Hiszen Neisser a béke hőse volt és ma nem igen van tér a béke hősei számára. Neisser. A nevét már kezdtük szépen elfelejteni, ha meg nem hal, egészen el is felejtettük volna. A legtöbb rövid tudósítás, amely beszámol elhunytáról, nem is mondja meg, hogy tulajdonképpen mi volt az érdeme Neissernek? Legföljebb nagy általánosságban a vérhaj gyógyítása körül szerzett érdemeiről beszélnek. Úgy látszik, most nem is olyan fontos és lényeges és mindenáron tudnivaló, hogy Neisser mit csinált? *A gonococcus* és *a spirocheta pallida* mélyen hallgat és nem lesz sápadtabb Neisser halála hírére.

A háború ma egyébként is olyan nagy és olyan kitartó konkurrens, akivel hiába akarna versenyezni a békés élet bármelyik tényezője is. Mert az csak látszólagos dicsőség és érdeklődés, amely mostanában bizonyos költők és egyéb békés nagyságok és hírességek felé fordul. Különbben többnyire nem is olyan békések ezek a tömegek figyelmét még mindig magukra irányítók. Vagy a béke hősének tartjuk D'Annunziót, aki proklamációk bombáit dobálja Trieszt egéből Trieszt utcáira? Vagy a béke hősei talán azok az ügynevezett tudós testületek és társulatok, akik a végletekig menő háborút trombitálják a tudatlan világ fülébe? De Neisser, aki a jávai majom koponyájából több megismerést és igazságot tudott napvilágra hozni, mint amennyit egynémelyik angol miniszter a saját hecses fejéből, — bizony ez a Neisser nem igen volt alkalmas arra, hogy a háborús dicsőség feléje forduljon.

De ha az emberiségnek ez a valódi jóltevője olvasná is a róla szóló szűkszavú és a színes jelzőkkel takarékoskodó nekrológokat, egyáltalán nem bántaná úgynevezett személyes hiúságát, mert hiszen a tudományos hűvárlat roppant szellemi tréningje, az a modern és öntudatos aszkézis, amellyel az ilyen munka jár, a beteges egoizmus emberi, sőt állati csökevényét, ezt a lelki féregnyúlványt meglehetősen kioperálja a maga emberéből. És Neisser a tudomány igaz embere volt.

Szeged és Vidéke 1916. augusztus 2.

725.

TÖBB ALAPOSSÁGOT

726.

CASEMENT

727.

TURÁNI INDULÓ

728.

A HARMADIK HADIBŰCSŰN]

729.

NŐK

730.

A MI IDEGENÜNK

Barátunk és barátaink barátja, Aage Madelung ismét cikket írt rólunk, magyarokról. A karcsú, magas író, aki dánnak született, svédül gondolkozik és németül ír, föltétlen szeretettel és elismeréssel ír rólunk ismét, mint eddig is tette. Szó sincs róla, mi hálásak vagyunk és örülünk neki. Hálánkat eléggé megmutattuk akkor, mikor egyik regényét, amelyből a hivatása magaslatán álló magyar reklám remekművet csinált, több tízezer példányban vettük és ettük. Amit Aage Madelung most beszél rólunk *A magyar nyár* címen és Budapestről keltezve, az éppen olyan kevésbé új, eredeti és érdekes a mi számunkra, mint amennyire új és eredeti a német olvasók nagy tömegének, akiknek természetesen fródott.

Aage Madelung, akinek pedig éppen az érdekesség és újság a kenyere, elmondja, hogy a magyar föld milyen termékeny éléstára Középeurópának. Elmondja, hogy magyar nép mennyire szereti a földjét, akár az apa a gyermekét. Elmondja, hogy a magyar paraszt nem szívesen veszi, ha idegenek telepednek le erre a földre. Azután, hogy Budapest a világ egyik legszebb városa és hogy a budapesti nő a világ egyik legszebb nője. Mindezt élénken helyeseljük, köszönettel vesszük, de azt is gondoljuk magunkban, hogy nini, mennyire szeret bennünket és szeretne igazán és egé-

szen megismerni ez a kedves, lovagias Aage Madelung, a mi barátunk és a Petőfi Társaság dísztagja és milyen különös, hogy ő, az értő és megértő, aki elsősorban mégis csak irodalmi ember, mily kevésbé érdeklődik a magyar irodalom és kultúra dolgai iránt. A magyar búza, a magyar paraszt, a budapesti nő, ezek mind igen szép és hálás témák, annyi szent, de hogy valaki annyi idő és annyi magyar irodalmi siker után éppen csak a cigányt és a cigányzcnét lássa és énekelje meg hazai kultúránk eléggé termékeny és gazdag virányain, mint ahogy a legújabb cikkében is teszi, ez legalább is különös.

Mi nem csupán a jó búza és a szép nők, nem csupán a csikósok és cigányok nemzete volnánk, teringettét neki, kedves, jó Aage Madelung. Mi egyuttal és éppen nem mellékesen a Bolyaiak, Széchenyi, Madách és Munkácsy nemzete is vagyunk. Nekünk könyveink és bölcseink, kultúrigényeink és kultúrvágyaink is vannak szép számmal. Aage Madelung nem csupán barátunk és harcaink, borunk és bűzánk ismerője, de egyuttal Petőfiben kollégája Ambrus Zoltánnak és Gárdonyi Gézának, Kiss Józsefnek és Ábrányi Emilnek. Ideje volna és pedig legfőbb és legjobb ideje, hogy ezt a kollegialitást is dokumentálná. Megint csak hálásak lennénk és ő se vallana szégyent. Sőt ellenkezőleg!

Szeged és Vidéke 1916. augusztus 10.

731.

A DIURNISTA

A szegény haldokló baka, mikor egy szanitéc folyton kérdésekkel molesztálta, végre türelmetlenül kiáltott föl: Nekem golyó van a hasamban és te rébuszokat adsz föl? Régi vice, jó vice, szomorú vice. Most egy szegény diurnista, egy élő és szenvedő Sanyarú Vendel, korunk civil hőse éhségében összecsett a hivatalában, mert öttagú családját nem igen tudta kellőképpen élelmezni és ruházni a havi makezimális 150 korona jövedelméből. A felesége szinte bocsánatot kért a nála érdeklődő uraktól, hogy az ő férje olyan tapintatlanul kénytelenül volt éppen a hivatalos helyiségben összecseni, ezt máskor bizonyosan kétszer is meg fogja gondolni.

Már most jönnek a szociális vajákosok és egyéb bölcsek, akik szépen a fejére igyekeznek olvasni a szerencsétlen diurnista felebarátjuknak, hogy első a kitartás és az Istenben való megnyug-

vás, azután különben is vannak még nála is koldusabb fizetésű, csekélyebb jövedelmű úri proletárok, cifra nyomorúságosak és azok mégis megvannak és nem esnek össze olyan könnyen a hivatalos óráik alatt. A szociális olajat csepegtetők azonban enyhítő körülménynek tekintik ama látható tényt, hogy a szegény koplaló hivatalnok igen sovány, vékony dongájú.

Mi nem mondjuk se azt, hogy egy ilyen fizetéssel polgári nyugalommal nézhet az ember a sorsa elé, sem azt, hogy nincsenek szerencsétlen modern páriák, akik még kevesebből is megélnek, össze se roskadnak. Ó, a mai élet sok csodát és sok rendkívülit produkál, nem csupán az égő frontokon, de az égetően nehéz frontmögötti polgári életben is. Ma a hősök kora járja és azok a Nagy Andrások, akik roskadásig húzzák a megnehezült élet igáját, panasz nélkül, hiba nélkül, összeroppanás nélkül, csakugyan megérdemlik, névtelenül is, minden parádé nélkül, az emberi és polgári becsület signum laudisát. És ezt érzi és tudja is mindenki, a miniszterelnöktől kezdve a legutolsó nadrágosig, csak éppen nem szokás annyit és olyan hangosan hirdetni, mint például egy jótékonycélú lepényevést.

Szeged és Vidéke 1916. augusztus 11.

732.

ROVÁSOK

733.

HADIHARANGOK

734.

ROVÁSOK

735.

MŰPÁRTOLÁS

736.

RENDÜLETLENŰL!

737.

KULTÚRÁK.

738.

CZUCZOR

739.

ERZSÉBET

740.

IV. HENRIK

741.

A VELENCEI KALMÁR

742.

A LEGNAGYOBB HABSURG

743.

CSÁSZÁR ÉS MUZSIKUS

744.

EMLÉKBESZÉD I. FERENC JÓZSEFRŐL

A főgimnáziumi önképzőkör gyászünnepén
elmondotta: Juhász Gyula

745.

NÉHÁNY SZÓ A JÖVŐ DRÁMÁJÁRÓL

Eszkendő végén mérleget készítünk és horoszkópot állítunk. Janus havának küszöbén a múltba és jövőbe néz szemünk. A hallgatag vidéki kritikus, aki falusi magányában egy kissé kétkedő lélekkel olvassa a legújabb pesti világhírű szerzők „hallatlanul szép” és „kápráztatóan ötletes” színjátékairól szóló magasztalásokat, pár percre elmereng és csendesen, szerényen kérdezi magától: milyen lesz a jövő drámája és mi lesz a dráma jövője? Egyszóval: megszületik-e végre *az igazi magyar dráma*, amelyet nemcsak a színházigazgatók és a színházi ügynökök, de a valódi művészet Messiását óhajtó lelkek is várnak . . . A nagy dráma a nagy hit szülötte.

Mikor a tömegek csak szórakozni akarnak a színházban, mikor a színház és művészet csakugyan két külön fogalomká kezd különülni, akkor ne várjuk a lélek ünnepét a színpadon. Mikor a szellemesség és az ötletesség uralkodik a világot jelentő deszkákon és amikor a hitet a trükk, az áhítatot a szenzáció, a költészetet a rendezés pótolja, akkor ne beszéljünk drámáról, amely a holdog helléneknél *istentisztelet*, Shakspere reneszanszvilágában *emberisztelet*, Schiller dobogóján *eszmétisztelet* volt. A nagy dráma a nagy hit szülötte. Lehet ez a hit mindent átható görög és pogány panteizmus, lehet középkori és keresztény miszticizmus, lehet modern és hitetlen fölvilágosodás, de mégis eleven és egyetemes hit valamiben, a Végzetben, az Irgalomban, a Haladásban, az Egyéniségben, amint azt Aischylos, Shakspere, Schiller és Ibsen kinyilatkoztatták az Emberiségnek.

A mi korunk *már* nem hisz a régi istenekben és *még* nem hisz az új ideálokban.

Az emberi szolidaritás nagy és megváltó gondolata alig érett meg a Marxok, a Tolsztojkok agyában és szívében, már is letarolta a zsenge vetését egy világ háborúja.

Majd ha a vihar és a romok fölött egységes világnézet, hit, gondolat vagy érzés szivárványa támad, akkor lesz ismét új dráma, igazi dráma, lélekből fakadó és lelkeknek szóló, amikor a színpad háttere megint a végtelenség lesz és amikor a világot jelentő deszkákon valóban az emberi Akarat és a Sors mindig egy és örökké új látványában gyönyörködünk. Addig legyen szabad a hallgatag vidéki szemlélődőnek leírnia néhány ma élő, de *a jövőbe mutató* drámaíró tiszteletreméltó nevét: Herbert Eulenberg . . . Anton Wildgans . . . Georges Porto Riche . . . Balázs Béla.

Színházi Hírek 1916. december 30.

Juhász Gyula

1917

746.

IRODALMI MATINÉ

— (Kosztolányi Dezső új versei) —

Éppen tíz esztendeje, hogy Kosztolányi Dezső első verses könyvével megjelent a magyar irodalom fórumán. Az a virág, amelyet modern magyar lírának nevezünk, akkor kezdette bontogatni szirmait. Pontosan Ady Endre föllépése után jött Kosztolányi a *Négy fal között* című kötettel. Úgy jött, mint egy költői csodagyermek, tökéletes technikával, bámulatos virtuozitással, meglepő érettséggel, de költői profilja még nem volt egészen tisztán látható. Ebben az első kötetben még több volt a tudás és a tanulmány, a készség és a hibátlanság, mint az eredetiség és egyéniség. A francia parnasszisták és Nietzsche Zarathusztrája éppen úgy megragadták a fiatal szabadkai költő lelkét, mint Komjáthy és Reviczky magyar modernisége. Az ideges, vidéki, szegény kisfiú és a lázas budapesti diák szobájának négy fala között a legjobb könyveket olvasta, a legmerészebb álmokat álmodta és a legmodernebb, egyben a legművészebb akkori magyar verseket írta. A magyar szonettet ő nyitotta meg, a klasszikus formákat ő támasztotta fel ismét és ebben az első kötetében is van már egy csapat olyan verse, amely a későbbi Kosztolányi egyéni fejlődésének csíráit hordozza. Bizonyos, hogy gazdagabban magyar költő még nem jelentkezett, mint első könyvével Kosztolányi. Azután jöttek a *Szegény kis gyermek panaszai*, modern líránk egyik reprezentatív műve, az egész világirodalomban számottevő versciklus, melyben a költő egyéni érzései kozmikus mélységben tükröződnek. Az *Őszi koncert* és a *Kártya*, a szerelem és a szenvedély modern litániái és a *Mágia* egy gazdag romantikus képzelet és érzésvilág bűvös lámpájával világítanak bele Kosztolányi fiatalságának lelelkébe. Ezekben a könyvekben már készen és egészen látjuk a költőt: ideges és mély melankóliáját, amely azonban az élet nagy és komoly szeretetéből fakad, egészen egyéni vers és nyelvművészetét, amely hiánytalanul és elragadó könnyűséggel fűdi mondanivalóját.

A *Mák*, Kosztolányi legújabb verseskötete, a költő minden eddigi erényével és gazdagságával teljes és mégis új benne valami: a tökéletes érettség, amely az ősz sokszínűségével és néhol nyugalomával is ragyog ebben az új magyar verseskönyvben. Még mindig a hold a kedves csillaga Kosztolányinak, még mindig

szereti a morbid színeket és a neuraszténia még mindig kicsal különben erős lelkéből néhány reménytelen panaszt: de a *Mák* költője már erősen megvetette lábát a földön, a fiatal rajongóból elmerengő férfi lett, aki nem csupán a szegény kis gyermekre, de a szegény nagyálmú ifjúra is visszanéz már, bölcsen, szomorúan, emlékezően és olykor a romantikus ironia mosolygó könnyein keresztül látja már a régi idillt és tragédiát.

Egy modern lírikus ő, aki a buta „modern technika” korából *Virág* Benedek idejébe vágyik, de aki meglátja és átérzi mélyen és erősen a bús pesti nép vasárnap délutáni költészetét, egy új költő, aki a világháborúban ódát ír, de csöndes, szelíd ódát, a feleségéhez és egyetlen háborús versében az öccsét énekli meg, intim, családi bensőséggel, a gyermekszoba és játéktér emlékeivel játszadozva. Mégis, azt hisszük, ebben a szép, finom, kívülbőlül artisztikus verseskönyvben, — egy kivételesen érzékeny és gyöngéd költő temperamentumán keresztül — jobban megérik 1914 és 1915 és 1916, mint hadi tudósítások és egyéb krónikák garmadáiban. A *Limlomok* című versében (1914) elsiratja Kosztolányi, zengően és mélyen, ami volt. És benne érezzük, hogy mit jelentett neki, nekünk, minden érzőnek és vérzőnek, az, ami akkor *lett*. Az *Ádám* című szonettje is ilyen. Koszmikus erővel fejezi ki az örök emberi sorsot, amelyből minden háború ered. Vagy a *Szentbeszéd*, vagy az *Őszi síp*, amelyekben szó sincs háborús dolgokról, mégis bennük van, mint a kagylóban a gyöngy, a kizökkent világban önmagára eszmélő lélek végtelen szomorúsága. Elolvasva a verseket, az egész kötet végső kizengése gyanánt a költő vallomását halljuk, amelyet az életnek tesz:

E sekély korban bús-tragikus arccal
Vallom, hogy nagy vagy és mindig tudom,
A kávéházban és a villamosban,
A lármas köruton.

Versben, novellában, krónikában, kritikában ez az erős, komoly életérzés vezeti költőnk tollát, a legszínesebbet egész irodalmunkban. Igen, az életnek, a szép, jó, gazdag, súlyos és bátor életnek mindvégig hűséges hitvallója Kosztolányi Dezső, akinek lírájában még a halálvágy és az unalom is az élet oly intenzív lázával szólalnak meg, mint a piros öröm és a forró szenvedély.

A *Mák* egyébként a békéscsabai *Tevan* kiadásában jelent meg, kék és arany címlappal, egy vidéki magyar nyomda irodalmi és

művészi jó ízlését hirdetve, amire olyan égető szüksége van a pesti kiadóktól meglehetősen elhanyagolt íróknak és közönségnek egyaránt.

Délmagyarország 1917. január 28.

J. Gy.

748.

PATOLÓGIKA

1.

Tizenhétéves koromban (1900 május elején) egy Munkácsy-nekrológot olvastam az akkori Budapesti Naplóban Feszl Gézától. (Jól emlékszem?) Miért maradt ez meg annyira a memóriámban? Mert Munkácsy paraliziséről szólt, Ikarusról, akinek viaszszárnyai megolvadnak. Ugyanekkor Nietzschét parentálták el és nála is ez a vég ragadott meg legjobban. (A Nietzsche szó nál a c t, mint látható is, később irtam oda, először kifejejtettem. Paralizis.)

2.

Oláh Gábor Keletiek nyugaton című könyvében a legérdekesebbnek azt találtam, hogy Széchenyinek luese volt. Tudtommal ezt más nem írta le. Talán a naplójában van? Schopenhauer életrajzában is nagyon megragadta a figyelmemet az, hogy halála után olyan szereket találtak nála, amelyek azt mutatják, hogy luese volt. (A *talál* ige kétszer is előfordul négy sorban. Nem tudok már írni.)

3.

Egész életemben, mint az örvény, vont magához, ami patológikus. Legkedvesebb olvasmányaim voltak: Dosztojevszkij: Bűn és bűnhődés. D'Annunzio: Giovanni Episcopo. (Külömben erősen Dosztojevszkij hatása alatt íródott.) Maupassant: Horla. Babits: A gólyakalifa. - - - - -

4.

„Ki élni nem tud és meghalni nem mer.” Ezt a jambikus sort most januárban mondtam először és azóta folyton visszacseng bennem. Mintha jeligéje lenne egy életnek.

5.

Reménytelen. Ez a szó fordul elő talán legtöbbször verseimben. Egyik versem címe: Rim és remény nélkül. Sokszor eszembe jut: „Reménytelen tekintetével időz elszálló réteken.” Pedig, mikor irtam, még nem voltam reménytelen. — „Melytől, hiába, nincs többé menekülésünk, sem tűnő tájakon, sem tündöklő egen” (a lélek infernojától): így végződik utolsó verses könyvem első verse. Amit akkor irtam, ma élem.

6.

Némely szavak és sorok oly erősen élnek lelkemben, hogy valósággal fájnak. „Fölös napoknak hasztalan soka.” (Arany.) Mostani életemre vonatkoztatva. „Föld terhe.” Magam. „Fájó öntudattal.” Ezt számtalanszor ismételve. „Óh mily dicső ész lomla ösze itten.” (Hamlet.) (Az *it* megint utólagosan irtam a *mily*-be.)

7.

Mikor édes anyám eljött értem legutolszor, eszembe jutott, hogy Nietzsche, hazaérve Naumburgba (?) ezt mondotta: Mutter, ich bin dumm. (Si parva licet componere magnis.)

8.

Jól emlékszem (már megint „jól emlékszem”) kis gyerek koromban igen szégyeltem magamat, mert azt hittem, hogy nekem az sokkal kisebb, mint a többi fiúknak. Otthon mindnyájan úgy hívtak: kis Gyula. A pajtásaim: kis Juhász. Még nem régen is így szólított meg egy ismerősöm.

9.

Néha rettenetes kinjaim vannak: a memóriámat próbálgatom, A multkor egy beteg (elmebeteg) szakszerű előadást tartott Kőszeg múltjáról. A legaprólékosabb részletekre emlékezett a vár történetét illetőleg és az én agyamban csak Jurisich Miklós neve volt, várostrom, törökök és magyarok, hősi halál és semmi más. De hiszen engem azelőtt se igen érdekelt Kőszeg múltja és azelőtt se tudtam sokkal többet róla, noha én voltam a legjobb

tanuló a történelemből. Igen imponált a tanáromnak, hogy, az old merry Englandról lévén szó, én el tudtam sorolni Shakspere összes színműveinek címeit és ha például a - - - - (most elgondolkoztam és eszembe jutott, hogy ez nem tartozik ide, maradjunk csak a komoly emberi dokumentumoknál. [Nagyképűség,] már ami a kifejezés elcsépelte voltát illeti.)

10.]

Karinthy mondotta nekem, hogy a beteg ember úgy néz az egészségesre, mint valami érthetetlenre, valami csodára, különösré. Hozzáteszem, mint valami ellenségesre. A multkor, mikor legutóbb feküdtem a 12. es szobában, festők jöttek és dolgoztak. Ők persze hasonlóképpen úgy néztek a betegekre, mint holmi érthetetlen, különös lényekre. Én nagyon furcsán éreztem magamat. „Ezek élő halottak” — mondotta az egyik. Szerettem volna tiltakozni a magam nevében, igyekeztem olyan arcot mutatni, hogy lássák ez egy öntudatos ember, ezzel lehetne beszélni. De néma és közömbös maradtam. Dermesztő érzésem volt, nem tudtam szolidaritást vállalni sem a többi „beteggel”, sem az egészségesekkel. Nagyon szerettem volna fölkelni és füttyörszve mázolni a falat.

11.

Az agyamon mintha valami fátyol lenne. Amit itt írok, az se „megírva” nincs, természetesen, se lényegesen jellemző dolgokat nem mond. Pedig ilyeneket szeretnék. *Disjecta membra!* Mégis, tovább próbálom, hátha sikerül.

12.

Vigasztalni: ez az orvos egyik legfontosabb dolga. Hogyan van az, hogy engem éppen vigasztalni nem tudnak. Oly éles világosan emlékszem, mit mondtak hat hónap előtt, mivel biztattak négy hónapja, öt hete. A páciens legyen őszinte, de az orvos — az orvos, az nem lehet, annak nem szabad őszintének lennie.

13.

Mily különös! „Nem vagyok én örült!” — mondja az egyik elmebajos. „Hisz ezek bolondok!” — mondja a másik. „Ítt

bolondulok én meg!” — mondja a harmadik. Az ideg és elme-kórtani klinikán valóságos panacea ez a szó: beteg. Eufemizmus.

14.

A halál és egyáltalában az elmúlás érzése szörnyen megnőtt a lelkemben. Eszembe jut: él-e még, most az öcsém? és „a velők oszlásáig” ér a gondolat. Azelőtt bizonyos közömbös nyugalommal természetesnek tartottam, hogy szeretteim, ha távolban is, élnek és holnap is élni fognak, most megrendít az érzés, hogy ki tudja, ma, vagy holnap, talán már tegnap óta — nincsenek.

15.

Az ember nem tudja, éppen leglényegesebb, legsajátosabb, legdöntőbb titkait föltárni. Vannak örvényei, amelyekbe önmaga se mer nézni. Egy tüdővésztes vagy egy vakbélgyulladás könnyen leírhatja, mit érez, betegségét illetőleg, de egy - - - „Szemei fénymerevek.” Ez a két szó is állandó refrénem, mióta hallottam rólam.

16.

Az álmaim olyan távol vannak a mai énemtől, hogy, ha felébredek, alig tudom „behozni” a távolságot. Mégis, egy jellemző, de a többiektől eltérő álmot! Egy ujságból kivágott részt olvasok, amelyben a nagyváradi írók szép összeget gyűjtöttek részemre, a „nagybeteg költő részére”, hogy a klinikára „külön vonaton szállithassák föl” és „díszes érc koporsójára.” Én meghatottan olvasom a régi bajtársak szeretetének e megnyilvánulását. Más. Egy kertben, írók társaságában vagyok és örömmel állapítom meg, hogy milyen ötletes, milyen friss a szellemem és mennyi minden áll még előttem.

17.

A legfájóbb mégis: öntudatosan látni, milyen imbecillisnek mutakozom, holott tudom, hogy mit kellene tennem, de valami, ami *már* erősebb, mint én, nem engedi.

18.

Klinik der praktischen Vernunft. Ezt sokszor mondogatom, magamra gondolván.

19.

Beati pauperes spiritu. Igen, a szelid örület, amelyről Shakspeare, beszél, az egyszerű vagy együgyű lelkek elmébaja mégis csak boldog állapot. A betegségnek is van morálja s a legnagyobb kinok kinja: tudunk, hogy nem csupán betegek vagyunk, de nyomorultak is. Azt akartam írni, természetesen: bűnösök.

20.

Egy grafomániás elmebetegre gondolok és eszembe jut, milyen különös, hogy nekem a legnagyobb erőfeszítésbe kerül most az írás. Pedig író volnék. Mi ennek az oka?

21.

Tulajdonképpen a betegségével kellene legkevésbé foglalkoznia a betegnek, kivált az ideg és elmeórvtani klinikán. És én alig tudok másra gondolni és a legnagyobb bizonytalanságban vagyok e tekintetben. Folyton diagnózisokat állapítok meg magamról és valami határtalan vágy él bennem, hogy elolvassam a kórrajzomat.

22.

Sokszor eszembe jutnak Schopenhauer szavai: Az emberi agy veszedelmesebb az oroszlán körmeinél. Most, hogy a különféle kényszerképzetek elvesztették erejüket, annál erősebben érzem, mint fekszik agyamra a paralízis, mint pusztul el lassankint benne minden, ami tartalom volt és marad — a pusztá foglalat.

23.

Iszonyú, így tönkremenni. Egy Nietzscheről szóló tanulmányban olvastam, hogy összeroppanásának oka (már egy félórja meredek a papírra és nem tudom leírni, amit akartam. A tehetetlenség kínos keserves érzése valósággal előnti agyamat.)

24.

Az egészséges emberek körülöttem folyton talpbőrről beszélnek, cipőárakról és egyéb, úgy látszik, mindennél fontosabb

matériáliákról. Bizony, bizony, szörnyen nehéz világ ez és én éppen most . . . Igaz, a lélek harmóniája mindennél fontosabb, de hiszen én hol találjam ezt már, egy aggyal, amely tönkremegy?

25.

Hogy újra olvasom e pár, nagy nyavalygással megirt sort, látom, hogy a „mindennél fontosabb” kifejezés egymás után kétszer is előfordul. Egyáltalán nem tudok már írni.

26.

Ha a lángész dégeneré superieur, akkor én szomorú dégeneré inferieur vagyok.

27.

A paralitikusok jellemző vonása, valami sajátos gyűlölet önmagukkal és a többiekkel szemben. Én, aki oly szelid és jó voltam régen, ma érzem, fojtottan mint él bennem valami tehetetlen gyűlölet magam ellen, sorsom ellen. De csak elfojtva és igyekszem mindenáron leküzdeni. Megértő akarok lenni és megbocsátó a mások, betegek, nyugösködéseivel szemben.

28.

Önmagammal szemben? Úgy nézek magamra, ha véletlenül tükörbe pillantok, mint egy ellenségre.

29.

Verset írni? Eszembe jut az ember, akinek golyó van a hasában és rébuszt kell megfejtenie. A tábeszes Heine írhatott verset, a paralitikus Nietzsche nem irt semmit.

30.

Szinte nagyzási mániának látszik, hogy én, szegény, dobálzom ilyen nevekkal. Csak példákat kerestem.

31.

Micsoda beteg dolgok! Ha még egyszer egészséges lehetnék, ha ugyan voltam valaha igazán és egészen az! „Gyógyíthatatlan

idegbaj”, „elviselhetetlen szenvedés” gyakran olvastam az ujságokban.

Igen, kezdődő paralízis, most már tudom, mi az!

32.

Olvastam, hogy az elmebetegeknek nincs szekszuális érzékük. Ezt magamon is tapasztalom most.

33.

Tegnap is és ma is órákig ültem a papiros előtt, hogy leirjam állapotomat és nem volt erőm hozzá, hogy valamit papirra vessek. Micsoda erő és micsoda gátlás az, amely ebben, éppen úgy, mint a beszédben, megakadályoz? Miért kell elnémulnom szóban és írásban, holott néha kiáltani szeretnék egyet, lerázni a nyögöt, amely ezekben akadályoz.

Egy bizonyos: állandó szorongást érzek, félelmet attól, hogy előbb-utóbb úgysis a B. osztályba, vagy még szomorúbb helyre kerülök az állapotom miatt, azután azt (most megint nem tudok mit írni, csak erős vágyam van nagy betűkkel papirra vetni: paralízis progresszíva.)

34.

Abban, hogy nem igen váltok szót az emberekkel és bizonyos félelemmel nézem őket, nagy része van annak a tudatnak is, hogy szellemileg mennyire tönkrementem. Ezt más paralitikusoknál is megfigyeltem itten.

35.

Olyan különös, mikor kérdezik a betegségemet, tőlem idegeknek nem mondom meg, amit tudok és egyáltalán nem panaszkodom állapotom miatt, azoknak pedig, akik hozzám közel állanak, (például látogatóimnak) bevallom betegségemet, pedig szeretném, ha erőt tudnék venni magamon és másról beszélhetnék.

36.

Rettenetesen erős vágy, amely mindig visszatér, hiába: otthon lenni és úgy meggyógyulni. Hiába!

561

37.

Most látom, hogy amiket leirtam, azt úgyis jól tudják orvosaim és *ahogy* leirtam őket, azzal csak bizonyosságát szolgáltatom szomorú szellemi állapotomnak. De hiszen ez úgyis mindegy, változtatni sorsomon már késő.

38.

Csak vergődöm napról, napra, egyetlen öröömöm (?) az a néhány óra, amelyet alva, öntudatlanul tölthetek.

39.

A kedves Kosztolányi jött el ma hozzám, a hű, régi barát jóságával és — bizonyára — a beteg lelkeket figyelő író érdeklődésével. Vigasztalt és tanulmányozott. Mily szánalmas látvány lehettem számára és mily nehéz lehetett a dolga: vigasztalni engem, aki tudatában vagyok állapotomnak.

40.

Mintha egy másik dimenzióból beszélt volna hozzám. Mint Dante, jelent meg lelkem Infernojában.

41.

Mikor szomorú mnemotechnikai vizsgámat lefeleltem, eszembe jutott egy kedvesen bizarr karcolata, amelyben egy elmeorvosintézetben tett látogatását rögzíti meg színes ceruzájával (A Mécs kötetében olvastam.)

42.

Rettenetes fájdalmasan hat reám a világ nagy örülete, a háború. Nem annyira a hősi halálok tömérdek sokasága (hiszen a halál maga már nem tartozik az élethez s az igazi halál az élő halottaké), mint az emberi nyomoruság özöne, amely elönti ma a földet. Ilyenkor oly silánynak érzem a magam nyavalygását és mégis — nem szakadhatok ki énemből és százszorosán jobban fáj a bajom. Éppen most kellett ilyen sorsot érnem! Néha úgy érzem, hogy a cipőm többet ér, mint egész magam és mégis!

43.

Mig csak neuraszténiásnak tudtam magamat, addig reggel volt a legnyomottabb hangulatom. Igaz, ez most is megvan, de estére valósággal fizikai fájdalmat érzek az agyamban és a szemeim mögött mintha valami nyomás volna.

44.

Különös érzések: esténként lefekvéskor, mintha az ágyam körül mélység volna és én úgy feküdnék az űrben. Izoláltan. — Sokszor szeretnék egy olyan injekciót, amely az agyból a nyomást eltüntetné. Szédítő gondolat, amely többször előfogott mostanában: egy hintán lebegni, amelyik az űrbe van felfüggesztve.

45.

Milyen lehet az átmenet az öntudatlanságba, a paralizisnál? Nem vagyok-e én már demenciás? Hogyan találjak kritériumot saját magamat illetőleg? Cogito, ergo sum: — idézgeti előttem a Professzor úr. És én hülyén ismételve. És valamikor, nem is régen Zaratusztrát énekeltem.

46.

Állandó heves nyomást érzek az agyamon, valami egészen különöset, amely megbénítja akaratomat és egyben folytonos nyugtalanságot okoz. Az örvényt, amelyről Pascal beszél, az örvényt vágyom.

47.

Az a szorongás él bennem, amely hasonlatos a veszettségtől való félelemhez és vajjon lehet-e ilyen állapotban nyugodtan elolvasni egy könyvet vagy irni valamit?

48.

A paralizis progressiva, a legrettenetesebb vég áll előttem. Hogy rendezsem be így az életemet? A Mors Siphylitica,

49.

Vajjon a psychiater bele tudja-e élni magát e szorongásba? Igaz, hogy a psychiater nem jut el addig, éppen mert tudja, ismeri az eddig eljutás folyamatait.

50.

Nagyon is fáj a fejem ahhoz, hogy irjak. Még csak annyit, hogy szemeimet nézve a tükörben, elmúlt tiszta fényükre gondolok. Azért félek a másokéba nézni, hátha ők már látják az enyémben az áruló fénymerevséget. —

JEGYZETEK

E KIADÁSRÓL

Juhász Gyula összes művei szövegkritikai kiadásának e kötete a költő 1898 és 1917 között írt, nem szépirodalmi jellegű prózai műveit: önképzőköri bírálatait, tanulmányait és az újságírás legváltozatosabb műfajaihoz tartozó hírlapi cikkeit tartalmazza.

A Magyar Tudományos Akadémia Textológiai Bizottságának határozata szerint Juhász Gyula prózai műveiből csupán válogatást adunk. Juhász Gyula prózai munkái, főként publicisztikai írásai nem egyenletes színvonalú írói teljesítményt jelentenek. A gyors újságírói munka gyakran kényszerítette fölszínes, elcsietett írások közzétételére. Főleg a váradi (1908–1911) és a makói–szegedi évek (1913–1916) termésében találkozhatunk olyan cikkekkel, amelyek ennek az újságírás robotnak voltak kényszerű melléktermékei. Nem különösen jelentősek az életműben azok az apró cikkecskék sem, amelyek egy-egy napilapnál az állandó rovatírás közben születtek. Például a nagyváradi Szabadságban Juhász Gyula egy ideig a színházi rovat kritikusa volt. Kötelessége volt tehát a kritikákon kívül mindenfajta színházi ügyről írni, vendégjátékokat bejelenteni, az új színmű tartalmát kivonatolva közölni stb.

Kimaradt néhány olyan színvonalas írás is, amely azonos témának gyors egymásutánban történt többszöri megírásából származik; közlésük ismétlésnek tűnnek. Például 1908. április 9-én és 30-án a Szabadságban megjelent cikkei Márkus Emma váradi szerepléséről, vagy négy kis cikke Hegedüs Gyula váradi vendégjátékáról 1909. május végén a Nagyváradban; de ide-sorolhatjuk a váradi és szegedi lapokban A hétről, Vasárnapi levél, Lesben, Rovások rovatokban közölt reflexióit is, amelyek gyakran tréfás hangon szólnak a váradi és szegedi városi életről.

Válogatásunk alapelve az volt, hogy kötetbe kerüljön Juhász Gyulának minden irodalmi-művészeti vonatkozású írása (esszé, kritika, megjegyzések a korabeli irodalmi életről stb.) és minden olyan más tárgyú cikke, amely a költői életművet valamilyen vonatkozásban magyarázza; kiegészíti ismereteinket a költő gondolkodásbeli, műveltségi és politikai fejlődését illetően, egy-egy állomását, megtett útját érthetőbbé teszi. Emellett bőven kívánjuk illusztrálni Juhász Gyula újságírói munkájának sokoldalúságát is. A költő figyelme kiterjedt a legújabb irodalmi munkáktól az elfagyott bihari vetések okozta károkig vagy a politikai élet legaktuálisabb mozzanatainak bírálatától a szegedi vagy országos sportélet érdekességeiig.

A kritikai kiadás teljesség-igényének és a további kutatások kívánalmainak azzal tesszünk eleget, hogy a kimaradt írások pontos lelőhelyét, bibliográfiáját, a tartalmukra utaló rövid annotációval, tájékoztatással kötetünkben szereplő cikkek jegyzetével együtt közöljük.

*

Az itt közölt publicisztikai írások egy része a Nyugat indulása, az irodalmi frontok tisztázódása előtt, a költő tanulóévei, ifjúsága idején születtek. Két „kamaszkor” ellentmondásos alkotásai egyszerre: Juhászé és a XX. századi modern magyar irodalomé. Ez magyarázza ezeknek az írásoknak egyenletlen színvonalát, de kusza ellentmondásosságát is. A polgári kozmopolitizmus ellen csatázó cikkekben együtt kavargó a népi baloldal egészséges patriotizmusa és a liberális Magyarország nacionalizmusa. A művészi tematika csaknem kizárólagos uralma dacos szembenállás is a konzervatív kultrálatlansággal, provinciális műveletlenséggel, de egyszersemind befelé forduló, a politikának hátat fordító esztétizmust is jelent. A nyugati polgári műveltség gáttalan, válogatás nélküli beömlése Juhászt sem kíméli, világnézetét néha az eklektikáig bonyolítja: esztétikai tanulmányaiban jól megfér például Nietzsche heroikus individualizmusa Schopenhauer lemondó pesszimizmusával és Tolstoj közösségmoráljával. Sőt gyakran visszajára is fordul e filozófiák önmagukban reakció, antiszocialista értelme: így lesz esszéiben a német gondolkodó, Nietzsche kultúrkritikája néha a nép-nemzeti idill rombolásának fegyvere, az Übermensch-mítosz a korától megundorodó költő művészi élménye, a tolsztoji szeretettan a tőkés-nagybirtokos magyar társadalom visszasságainak kontrasztja. Egészében azonban pozitív az a kép, melyet e fiatalkori próza az olvasó elé tár: bizonyítéka, hogy Juhászban helytelen csak a dekadenciára hajlamos költőt látni; bátor, példaadó harcosa ő is a magyar irodalom megújhodását, korszerűsödését célzó, Ady vezette mozgalomnak.

E kötet cikkei választ adnak arra a kérdésre is: hogyan lesz Juhász Gyula a Nyugat-mozgalom balszárnyának kiemelkedő alakja. A modern irodalom táborába a hagyománytisztelő nép-nemzeti irány felől érkezik. 1904 végéig Gyulai Pál iskolájának híve, a provinciális ortológia érveivel bírálja a városi polgárság irodalmát, barátai az Arany-epigon debreceni „bokrétság” poéták, politikai véleménye sokban azonos a „nemzeti ellenállás” magyarkodó híveivel. 1905 elejétől számíthatjuk az új költészet rohamcsapatához. Ekkor dolgozik a Virágfakadásnak és a Tűznek, ekkor kezd harcot Négyesy László stílusgyakorlati óráin a konzervativizmus ellen. Jó ideig azonban még — a modern magyarság jelszavával — egyeztetni akarja a régít és a korszerűt, át akarja menteni Arany János nép-nemzeti hagyományát a jövőbe. 1906 elejétől azonban rájön, hogy a modernség és magyarság kettős követelményének megvalósítása nem a szembenálló frontok összebékítésével, hanem az új irodalom szociális irányú elmélyítésével érhető el. Világnézeti fejlődésének meggyorsulását jelzi ekkori fegyverbarátsága a polgári progresszióval (magáévá teszi ennek antiklerikális, pozitívista, szabadgondolkodó ideológiáját), Ady vezérségének elismerése, nagyságának rajongó hirdetése, eltávolodása Babits és Kosztolányi l'art pour l'art szemléletétől. Ez a fejlődés azonban nem egyenesvonalú, hanem hullámvölgyekkel, visszaesésekkel tarkított. Isten háta mögött, társak, barátok nélkül, Máramarosszigeten, Léván hangja elhalkul, szemlélete válságosra fordul, kétségei megnövekednek, reményei megfakulnak. Későbbi cikkei azonban azt tanúsítják: haladó meggyőződését nem adta föl, ez tovább élt benne, mint hamu alatt a parázs.

A váradi és szegedi — közben a makói — évek publicisztikája újabb adalék Juhásznak Adyval való rokonságához. A szakolcai évek prózai termése érthető módon, a körülményei miatt, nem nagy, bár ebben az időszakban született a legtöbb elmélyülésre valló írása. A váradi évek az Ady melletti harcok korszakát jelentik. Föltűnő élénk figyelme az új irodalom minden jelensége iránt; érzékenysége a támadásokra és nem utolsó sorban széles körű,

gazdag tematikájú írásai sokban Adyra emlékeztetnek. A polgári progresszió legjobbjainak műve mellé zárkózik ez a publicisztika, noha most sem mentes kitérőktől, buktatóktól. Irodalmi és művészeti ízlésében Adyval rokon: az európaiság és a magyarság egységének jellemzőit viseli magán; néha föltűnő bátorsággal és tisztánlátással ír politikai vonatkozásokban is. (Pl. *Gyilkolt a vasút, Első a mozi, Utópiák, Három új str fölött, A magyar holnap, Május, Adolphe Retté megteréese, Néhány szó az új irodalomtörténeti tantásról, A koszorú ügyében* stb.)

Váradi publicisztikája arra is figyelmeztet bennünket, hogy a századelő modern magyar irodalmának, festészetének és színházának aligha volt lelke-sebb kritikusa és méltóbb propagátora nála.

A világháború alatti prózája sokban rokon verseivel. Első megnyilatkozásai itt is, akár költészetében, azt a tévhitet hangoztatják, hogy a magyarság most fizet vissza a cárnak a szabadságharc elfojtásáért. Publicisztikájában sokkal tovább él ez a szemlélet, mint verseiben. Az újságírói munka ugyanis a napi események hivatalos kommentálását követelte, és Juhász, a Szeged és Vidéke belső munkatársa, cikkei majdnem kivétel nélkül névtelenül jelenteti meg.

Juhász Gyula ifjúkori publicisztikájának kötetbe gyűjtését nemcsak írásainak önmagukban vett értékük, a haladás irányába mutató eszmeiségük indokolja. Kiadásuk mellett szól az is, hogy általuk sokoldalúbban, árnyaltabban ismerhetjük meg századunk egyik nagy lírikusának emberi alakját, életművét, gondolkozását. Sőt e publicisztika nélkül nehezen lenne elképzelhető a Nyugat előtörténetének, a századeleji haladó irodalmi mozgalmak történetének megismerése is.

Kötetünk anyaga csaknem teljesen elfeledett írásokból tevődik össze. Juhász Gyula életében prózájából is jelent ugyan meg válogatás, a *Szögedi Színház* és a *Holmi*, de ezek elsősorban szépirodalmi és a 20-as években írt műveket tartalmaznak. 1958-ban jelent meg az első nagyobb válogatás Juhász prózai műveiből, *Örökség* címmel, Péter László gondozásában.

Számot kell adnunk két, Juhásznak minősített frás kihagyásáról is. Szalatnai Rezső Juhász Gyula hatszáz napja című (Bp. 1962.) könyvében (170. l.) Juhásznak tartja a Délmagyarország 1913. máj. 21-i számában megjelent Pozsony és Szeged című névtelen cikket is. A cikk stílusában semmi rokonságot nem mutat a korabeli Juhász írásokkal. Nem is valószínű, hogy ezekben a napokban volt kedve, ideje a szegedieket a pozsonyi tűzvész káro-sultjainak megsegítésére biztatni, hiszen személyes bánata nagyon leköt-hette: máj. 18-án halt meg szeretett nagyapja, Kálló Antal.

Ortutay Gyula Tömörkény István (Szeged, 1934.) című könyvében (17. l.) a Szeged és Vidéke Diderot aláírási cikkei véli Juhásznak. Ezt sem igazolja adat, a stíluskritikai vizsgálatok pedig ellene szólnak. Ortutay könyvének abban a példányában, amelyet a szerző Sz. Szigethy Vilmosnak dedikált, a szegedi újságírást kiválóan ismerő Szigethy ezt az álnevet Balassa Arminé-nak tartja.

Kötetünk anyaga túlnyomórészt napilapok és folyóiratok hasábjairól került elő. Sajnos, ebből az időszakból a kéziratok száma elenyészően kevés. A költő diákkori önképzőkori írásai közül néhányat Eisner Manó hagyatéká-ból és a szegedi Móra Ferenc Múzeum gyűjteményéből közlünk. Két kézirat Halasi Andortól, az Egyetemi Lapok egykori szerkesztőjétől került az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárába, egyet pedig Kelemen Ferenc közölt a Tiszatáj 1963. áprilisi számában (7. l.). A kéziratok hiánya megnehezítette

a hiteles szöveg rekonstruálását, melyre pedig némely nyomdák felületessége, némely szerkesztőségek gondatlansága miatt nagy szükség lett volna.

*

A szövegeket A magyar klasszikusok kritikai kiadásának szabályzata alapján közöljük. Szövegközlésünkben a *cz* helyett a *c* hangjelölést, az új betűkettőzést (pl. *lyly* helyett *lly*), valamint a vonatkozó névmások egybeírását (*a ki* helyett *aki*) külön megjegyzés nélkül ártuk.

Azoknak a lapoknak és folyóiratoknak az írásmódja, melyeknek a költő dolgozott, megoszlott. Mereven ragaszkodott az akadémiai szabályzathoz az Előre, A Hét, az Egyetemi Lapok, a Máramaros, de már Simonyi szabályzata szerint írt a Politikai Hetiszemle, a Bácskai Határvidék, a Virágfakadás, a Máramarosmegye és 1905-től, túlzóan, a személynevekből is kiirtva a *cz-t*: a Szeged és Vidéke. A költő elenyésző számban főnmaradt kéziratának tanúsága szerint, inkább a régi helyesírás alapján ír (pl. *cz-t* használ még 1906. jan. 16-i, Oláh Gáborhoz írt levelében, külön írja a vonatkozó névmásokat még 1906. aug. 17-én, Négyesy Lászlóhoz írt levelében is). Ugyanabban a kéziratban példát találunk mindkét jelölésre: *Archépe*, de *czímű* (*Farkas Imre és társai*).

Problémát okozott a zárt magánhangzók időtartamának jelölése. A nyomdák, az írógépek technikájára vezessük-e vissza az *i*, *u*, *ü* kiejtéstől eltérő rövid írását, vagy a költő egyéni írássajátságának tekintsük? A *Shakespeare hatása Vörösmartyra* című, 1898-ból való kéziratban például ilyen alakokat találunk: *uj*, *nyilik*, *író*, *miVELŐi*, *igy*: de *színpad*, *úgyszólván*, *műnek*, *bűvös* stb. Vagy később egy 1905-ből való kéziratban: *művészet*, *emlitem*, *irta*, *szükkörű*, de: *új*, *egyoldalú* stb. Nem lehet tehát mechanikusan a nyomdai sablonnal indokolni a zárt magánhangzók köznyelvtől eltérő rövid jelölését. Föltehetően a századforduló újságírói gyakorlatának hatásával magyarázható a költő helyesírásának e jelensége, mivel a déli nyelvjárássterület, melyhez Szeged is tartozik, nem ismeri ezt a hangtani sajátóságot. Az *i*, *u*, *ü* zárt magánhangzók időtartamát tehát a mai helyesírási szabályzat szerint jelöljük.

Megőriztük az egyéni írássajátosságokat: a *ch* helyett a görögös *k-t* (pl. *anarkia*, *hierarkia*), az *-ál* képző ékezetét (pl. *szociálizmus*, *radikálizmus*), a *legfőlebb*, *könyes*, *benfentes*, *önkényt* szóalakokat, mert az egyéni írásmód gyakran az anonim cikkek szerzőségének fontos bizonyítéka. Változatlanul hagytuk az egybe- és különírás korabeli gyakorlatának megfelelően írott szavakat. Néhány szót, melyeknek helyesírását az új szabályzat megváltoztatta, ártunk. (Ezek: *vajjon*, *kestyű*, *épen*, *rójja*, *híjján*, *külömbőség*.) A középpontozásban csak akkor változtattunk, ha az eredeti értelemzavaró volt. A korai írásokban az ikerszók közé és az *-e* kérdőszócska elé Juhász nem tett kötőjelet, ezeket pótoltuk.

Az idegen szavakat — ugyancsak a mai helyesírás szellemében — magyaros helyesírással adjuk. Az eredeti írásmódot (pl. a latinos vagy franciás helyesírást) csak a tulajdonnevek esetében hagyjuk változatlanul. Juhász 1903 előtt idegen helyesírással írja pl. az *actio-reactio*, *symbolismus*, *souverain*, *qualitas* szavakat; 1903 után egyre gyakrabban találunk példát a magyaros helyesírára: *szenzáció*, *szeccszó*, *precíziók*, *milió*. A latin *-iv*, *-tiv* képzőkben a magánhangzót általában röviden jelölte, a latin szavak magánhangzóira nem tett hosszú ékezetet (szociologia, medium, Bizanc). Érdekes viszont, hogy az *x-et* is *ksz-szé* oldja föl: *ekszpozíció*, *ekszport darab*.

A személynevek írásán nem javítottunk, még akkor sem, ha a költő — ifjú gimnazista — helyesírási hibáját tükrözi. (Pl. *Kisfaludi, Kazinczy.*) Minderről a jegyzetben számot adunk.

Jellemző szóalakjai: *nincsenlenség* (ezt Tömörkénytől tanulhatta), *Shakspere* (ezt Arany Jánostól), magánhangzóváltakozás esetében az *ö-s* alakok: *föl, föld* stb. (Vö. Benkő László: Juhász Gyula *ö-zése*. Magyar Nyelvőr, 1959. 405—418. l.) A nyilvánvaló és egyszerű nyomdai hibákat (pl. betű fordított szedése, betűcsere, letört ékezet stb.) megjegyzés nélkül javítjuk, kivéve, ha a romlott szöveg helyreállítása többféle lehet.

A műveket megjelenésük időrendjében közöljük; ez — napi eseményekhez kötött újságcikkekről van többnyire szó! — általában híven tükrözi a keletkezés időrendjét. Ebbe az időrendbe besoroltuk a zsengeknek tekinthető iskolai próbalkozásokat, önképzőkori írásokat is. Alapszövegnek általában az utolsó szövegközletet tekintjük, de a korábbi kéziratot vesszük alapul, ha a hírlap- vagy folyóiratbeli szövegen a kézírathoz képest szerkesztői húzást tudunk kimutatni, vagy ha a későbbi változat csupán rövidítése, kivonatosítása, elrontása a korábbiak.

A váradí években az alapszövegek megállapításakor jobbra az első közlész válaszítottuk. A váradí első közlésű cikkek ugyanis többnyire egyszerű utánközlésként kerültek a szegedi lapba, vagy fordítva: a nyári szünet alatt a szegedi írások a váradíakba. Az átvétel semmiféle lényeges változást nem jelent a cikkekben. Ha a másodközlésben valami fontos eltérés mégis adódott, jeleztük.

Szövegjavításaink kétfélék. A szövegcsonkulást jegyzetbeli utalás nélkül, szövegletes zárójelben kiegészítjük. Egyéb szövegromlás javításáról — első sorban kéziratok esetében — minden cikkben belül újra kezdődő sorszámozással adunk magyarázatot. Ugyanígy számozzuk a változatok jelzését is. Mivel újságcikkeknek, publicisztikai műveknek ritkán van variánsa, ez a számozás nem teszi a főszöveget zsúfolttá, technikai szempontból viszont könnyebbé sejtet jelent, mert ezzel a szedés utáni átszámozást elkerülhetjük.

A cikkekkel azonos sorszámú jegyzetekben először a megjelenésre vonatkozó adatokat közöljük (lap neve, a megjelenés ideje, oldalszám, rovat, műfaj). A megjelenésre vonatkozó adatok után a változatok és szövegjavítások ismertetése következik, majd a mű történetével kapcsolatos adatokat soroljuk föl. (Álnév föloldása, névtelen cikkek hitelességének bizonyítása, keletkezési körülmények, a cikkel kapcsolatos vitacikkek közlése vagy ismertetése, a szövegről szóló irodalom.) Mivel a szövegek aláírását mindenütt közöljük, szükségtelenek tartottuk megismétlésüket a jegyzetekben. Csak abban az esetben hivatkozunk itt az aláírásra, betűjelre vagy álnévre, ha előbb még nem fordult elő, és magyarázatot kíván. Végül a szövegmagyarázat zárja a jegyzeteket. Ezen belül, a magyar klasszikusok kritikai kiadásának szabályzata értelmében a tulajdonneveket, szólásokat csak akkor jegyzeteljük, ha ismeretük nem közkeletű. Egy-egy személynevet, bár több cikkében szerepeljen is, csak első előfordulásakor jegyzetelünk. Ezért néhol a cikk keletkezéséhez viszonyítva későbbi adatokat is közlünk, melyekhez a névmutató vezet vissza az érdeklődőt. Az esetleges hiányok mentességül szolgáljon, hogy épp ez az időszak a legkevésbé ismert irodalom- és művelődéstörténeti szempontból (lexikonok, bibliográfiák, monográfiák hiánya), és épp ez az időszak a legbonyolultabb, legkuszáltabb horizontú, hisz ekkor ömlik be óriási mennyiségben, válogatás nélkül, értékest és értéktelent sajátságosan keverve a nyugati polgári kultúra hazánkba.

Juhász Gyula élete szorosan összefonódik a magyar újságírás történetével. Már gimnazista korából van adatunk arra, hogy újságírói pályára akar lépni. (Kövesdi László: „Nem mondhatom el, hogy élt, csak szenvedett”. Fiáról beszél Juhász Gyula 84 éves édesanyja. Szegedi Népszava, 1946. jan. 17.) Az újságok közül a Balassa Armin szerkesztette liberális Szeged és Vidékének volt a legnagyobb jelentősége pályájának e szakaszában. Itt 1902 karácsonyán két verse jelent meg, és 1903 nyaratól munkatársa is lett a lapnak. *Mi voltunk a Murger utolsó bohémjei, kevés pénzzel és sok kedvvel, akik Csuka Ferenc úrral együtt jártunk Hegedüs Pál úr iskolájába — az éjszakai tanfolyamra . . .* — emlékezik később „a fiatal és új magyar írók Rodostójáról”. *Utazás egy sírdomb körül* című cikkében (Szeged 1924. jan. 20.). A lapnál betöltött szerepéről így ír: *Magam is két új rovatot kezdettem a Szeged és Vidékében amelynek hasábjain először jelent meg nyomtatásban, versek és prózák alatt Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Csáth Géza és a modern magyar irodalom más jeleseinek neve.* (Juhász Gyula: *Bramin*. Homokóra, 1929. febr. 4. = Ő 1: 351. Vö. Váásrhelyi Júlia: *Írók, költők, szerkesztők a Tisza partján*. Délmagyarország, 1941. febr. 20., 21.) 1903 őszén részt vesz az Előre című szocialisztikus irányzatú egyetemi diáklap szerkesztésében. (Vö. Serestély Béla: *Találkozásom Juhász Gyulával*. Szabad Szó [Temesvár], 1956. okt. 13.) 1905-ben egyaránt munkatársa a Halasi Andor szerkesztette maradi Egyetemi Lapoknak (vö. Halasi Andor: *Fiatalléveink*. JGyE. 54—58. l.) és az 1904. nov. 1-én induló, az egyetemi ifjúság modern irodalmi törekvéseinek hangot adó Virágfakadásnak (vö. Farkas László: *Virágfakadás*. JGyE 70—71. l. és Endrődi Béla: *Kafka Margit, Kosztolányi Dezső, Juhász Gyula és Mohácsi Jenő* elfelejtett írásai a Virágfakadásban. Hírlap 1947. ápr. 13.). A Hegedüs Gyula és Mohácsi Jenő szerkesztésében 1905. ápr. 20-án egyetlen számban megjelent progresszív irányú Tűz is munkatársai között tartja számon (vö. Mohácsi Jenő: *Utazásom Adyhoz*. Nyugat, 1937. ápr.), majd 1906-ban a Szent István Társulattól különvált, Szemere György szerkesztésében megjelenő, modernségért harcoló Magyar Szemle redakciójában találjuk. (Juhász e korabeli munkásságának legteljesebb összefoglalását legújabbban Grezsa Ferenc végezte el a *Juhász Gyula egyetemi évei 1902—1906* című [Bp. 1964] könyvében.) Máramaroszigeti tanárkodása idején, az 1906/7-es tanévben a helyi lapok közül a Máramaros és a Máramarosmegye munkatársa (vö. Grezsa Ferenc: *Juhász Gyula Máramaroszigeten*. ItK 1957. 353. l.), 1907 őszén pedig ír a Hét hírrovatába is. Már Nagyváradra érkezése napján, 1908. febr. 14-én a váradi Szabadság közölte cikkét. Febr. 24-én írja Babitsnak: *. . . egyébként színházi kritikusa leszek és cikkírója vagyok a Szabadságnak.* (BJK lev. 168.) A Szabadságnak szinte minden rovatába dolgozott. Innen, nyilván a lap konzervatívabb szelleme, közelebből a szerkesztőség és a holnaposok viszonyának elmergesedése miatt a költő jún. 12. és 21. között átmegy a Nagyváradhoz. Itt is minden rovatba dolgozott. 1910 elején újra megjelentek írásai a Szabadságban is, de többnyire csak álnévvel; 1911 februárjától pedig a Nagyváradai Napló cikkírója *Joó György* álnévvel. Szakolcán nem volt helyi lap; ekkori prózai írásai fővárosi és szegedi lapokban jelentek meg. Makón a Makói Újságban és a Makói Hírlapban publikált, fennmaradt igazolványa tanúsága szerint a Makói Újságnak munkatársa volt. Váradi, szakolcai, makói évei alatt is belső munkatársa marad az újságíró szereplését elindító Szeged és Vidékének. Erre vall a távolból hazaküldött sok írás; és ezt bizonyítja az is, hogy nyaranta hűségesen dolgozik régi lapjának. A Szeged és Vidéke 1909. dec. 22-i számában a Magunkról

című vezércikk Juhászt mint munkatársát emlegeti. 1911. júl. 16-án fr először cikket az 1910-ben indult új lapba, a Délmagyarországba. 1912-ben és 1913-ban is dolgozik ide, de a háború alatt visszatér a Szeged és Vidékéhez; csak 1918 júniusától válik publicisztikájának fő orgánumává a Délmagyarország.

Váradí működésével sokat foglalkozik Dutka Ákos regényes korrajza, A Holnap városa című műve; Hegedüs Nándor: Váradí emlékek. JGyE 133—137. l.; Hegedüs Nándor: Újabb adatok Juhász Gyula nagyváradí napjaiból. It 1963. l. 120—130. l.; Ilia Mihály: A Holnap története és irodalomtörténeti jelentősége című, kéziratban levő dolgozatában. Tudunk Diósszilágyi Ibolya nagyváradí tanárnó repertóriumáról, mely Juhász Gyula váradí cikkeit tartalmazza, részben a mi gyűjtésünk fölhasználásával. Ebben szerepelnek a váradí lapokban (t. gy.) és (a.) jelzéssel megjelent cikkek is. Ezek azonban nem Juhász, hanem Török Gyula írásai. Ugyanígy nem lehetett Juhász a szerzője a váradí lapok X jelzésű cikkeinek, mivelhogy ezzel a jellel már Juhász váradí tartózkodása előtt és távozása után is lehet itt találkozni. Márpedig Juhásznak 1908 előtt semmi kapcsolata nem volt a váradí lapokkal, távozása után pedig csak egy-két esetben jelent meg első közlésű írása Váradon. A szakolcai évekről a legteljesebb összefoglalót Szalatnai Rezső: Juhász Gyula hatszáz napja (Bp. 1962.) című könyvében találhatjuk; a makói évekről Péter László: Esperist János (Bp. 1955.) című művében és Császtvay István — Péter László: Juhász Gyula makói évei (1913—1917) (JGyE 210—220) írásában találunk legtöbb adatot Juhász újságróli működésére.

A költő publicisztikájával általánosságban Péter László (Juhász Gyula prózája = Ó l: 5—16.), Grezsa Ferenc (Itk. 1957. 361—371.) és Kispéter András (i. m. 29—65.) foglalkozik.

Juhász publicisztikájának utalásaiból kiviláglik, hogy a költő mely folyóiratoknak és hírlapoknak volt rendszeres olvasója. Ezek: A Hét, Figyelő, Jövendő, Budapesti Szemle, Szeged és Vidéke, Budapesti Hírlap, Pesti Hírlap, Budapesti Napló, Pesti Napló, Nyugat. Ahol tehát — a cikkek magyarázatául — ezekből a lapokból idézünk, ezzel egyúttal azt is jelezzük, hogy a költő föltehetően olvasta a hivatkozott írást.

Az anyaggyűjtés során a névtelen cikkek azonosításában óvatosak voltunk. Számos példát találtunk arra, hogy az ifjú Juhász szerette nevével vagy névjegyével ellátni cikkei. Például 1909. máj. 28-án a Nagyváradban a Hegedüs Gyuláról szóló hat és félsoros cikkét is fontosnak tartja (j.)-jellel jelezni. A névtelen cikkek jegyzetében mindig megokoljuk, hogy milyen érvek alapján tartjuk Juhászenak. Ugyanilyen körültekintéssel jártunk el az álneves cikkeknél is.

Külön kell szólunk arról a nagyszámú névtelen írásról, főleg vezércikkről, mely a világháború első három esztendejében jelent meg a Szeged és Vidékében. Ezeket Juhász Gyula írásainak kell tartanunk. Kutatásaink során láttuk, hogy 1914 augusztusától kezdve, de különösen 1915- és 1916-ban föltűnően megsappannak a névvel vagy álnévvvel jegyzett Juhász-íráások. Ennek okát keresve két nyomra is bukkantunk. Az egyik: Juhász 1915. júl. 15-i levelében azt írja hűgának, Király-König Péternének: *naponta vezércikkezem . . .* Megvizsgálva ebben az időben a szegedi és makói lapokat, csak névtelen vezércikkeket találtunk bennük, márpedig Juhász ebben az időben csak ide dolgozott. Nyilvánvaló lett, hogy e névtelen vezércikkek között kellett keresnünk Juhász levélbeli hivatkozásának vezércikkeit. A stfluskritikai vizsgálatok igazolták ezt: a sajátos műveltséganyag erős meg-

nyilatkozása, a kedvenc szerzők gyakori idézése, jellegzetes fordulatok, szerkezetek szinte minden esetben eligazítók voltak. De van egy másik nyom is: 1915. jún. 24-én megjelent egy háborús vezércikk a Szeged és Vidékében *Két dal címmel szintén névtelenül*. A cikkben a németek és magyarok „testvéri szövetségéről” ír a szerző. Ugyanez a cikk június 26-án megjelent a Makói Újságban Juhász Gyula aláírással. Ez írás egyébként azt is bizonyítja, hogy a költő a háború alatt a már említett okok miatt sok vonatkozásban a hivatalos propaganda követelményeinek megfelelő cikket írt.

E cikkek zöme csupán a kimaradt írások között szerepel. Nemcsak többnyire érdektelen vagy éppenséggel negatív mondanivalójuk miatt, hanem mert hitelességüket sem mindig éreztük olyan meggyőzőnek, mint a váradi időszak névtelen írásaiét.

Az anyaggyűjtés Juhász Gyula összes verseinek gyűjtésével párhuzamosan folyt. A munka közben megfejtett álnevek miatt azonban egyes lapokat és folyóiratokat többször is át kellett vizsgálnunk, így anyagunk számottevően kiegészült.

Végül köszönetet mondunk mindazoknak, akik szíves fölvilágosításaikkal segítségünkre siettek a jegyzetkészítésben: Garamvölgyi Józsefnek, aki alapos és lelkiismeretes lektori munkájával segítette a kiadás jobbá tételében, Dávid Katalinnak és Lajta Editnek művészettörténeti, Domokos Lászlónak, a költő volt iskola- és újságíró-társának a szegedi vonatkozású, Imolya Imre tanárnak a klasszika filológiai, Kovács Tivadarnak, a Színháztörténeti Múzeum tudományos kutatójának és Sz. Szántó Juditnak színháztörténeti, Lengyel Béla kandidátusnak orosz irodalomtörténeti fölvilágosításaiért, Sík Sándornak piarista tanárok életrajzi adatainak megküldéséért, Engel Károlynak a romániai könyvtárakban végzett kutatásaiért, Hegedüs Nándornak néhány váradi vonatkozású adatért.

Az 1–211. számú írásokat Grezsa Ferenc, a 212–748. számú írásokat Ilia Mihály rendezte sajtó alá.

RÖVIDÍTÉSEK

Lapok:

BSzle	Budapesti Szemle
Délm	Délmagyarország
EL	Egyetemi Lapok
FM	Független Magyarország
It	Irodalomtörténet
It Füiz	Irodalomtörténeti Füzetek
ItK	Irodalomtörténeti Közlemények
Mm	Máramarosmegye
M-s	Máramaros
MSz	Magyar Szemle
MÚ	Makói Újság
N	Nagyvárad
NN	Nagyváradai Napló
Sz	Szabadság [Nagyvárad]
SzéV	Szeged és Vidéke
SzH	Szegedi Híradó
SzN	Szegedi Napló
ÚSz	Az Új Század
Vf	Virágfakadás

Egyéb:

- BJK. lev.** Babits—Juhász—Kosztolányi levelezése. Sajtó alá rendezte és a jegyzeteket írta Belia György. Akadémiai Kiadó, Budapest 1959. 348 l.
- Eisner-hagy.** Eisner Manó ügyvéd hagyatéka özvegyénél (Szeged).
- Greza** Greza Ferenc: Juhász Gyula egyetemi évei 1902—1906. Akadémiai Kiadó, Budapest 1964.
- Gyökössy-hagy.** Gyökössy Endre hagyatéka, fia, dr. Gyökössy Endre teológiai magántanár (Budapest) tulajdonában.
- JGyÖM 1—3** Juhász Gyula Összes Művei. 1—3. kötet. Versek. Sajtó alá rendezte: Ilia Mihály és Péter László. Akadémiai Kiadó, Budapest 1963.
- JGyE** Juhász Gyula (1883—1937). [Emlékkönyv] Szerkesztette, a kísérő szöveget és a jegyzeteket írta Paku Imre. Magvető, Budapest 1962.
- Kilényi-gyűjt.** A Kilényi Irmáról elnevezett Juhász Gyula-gyűjtemény a szegedi városi Somogyi-könyvtárban.

- Kispéter Kispéter András: Juhász Gyula. Művelt Nép Kiadó, Budapest 1956. 247 l.
- Múz. A szegedi Móra Ferenc Múzeum irodalmi osztályának anyaga.
- Négyesy-hagy. Négyesy László hagyatéka, fia, dr. Négyesy György (Budapest) tulajdonában.
- Oláh-hagy. Oláh Gábor hagyatéka a debreceni Déri Múzeumban. (Vö. Durkó Máttyás: Oláh Gábor Juhász Gyuláról. Irodalomtörténeti Közlemények, 1954. 222–231. l.)
- OSzK Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár.
- Ö 1–2. Juhász Gyula: Örökség. Válogatott prózai írások. Válogatta, az előszót és a jegyzeteket írta Péter László. Szépirodalmi Kiadó, Budapest 1958. 1–2. kötet.
- r. rovat.

JUHÁSZ GYULA ÁLNEVEI ÉS KÉZJEGYEI

e kötet által felölelt időszak újságírói munkájában

- a (39) } (Nem Váradon!)
- (-a.) (113) }
- Ábel (611)
- ász. (93)
- ász -a.
- Avar György (211)
- Csepü (115)
- Ignotus No 2 (122)
- Igric (302)
- im.
- (-im.) (341)
- Iza (105)
- J.
- (J.-)
- j.
- (j.)
- J.Gy.
- j.gy.
- (j.gy.)
- Jaj (192)
- Jám (609; valószínű, hogy a Jim elírása, csak egyszer fordul elő)
- Janus (661)
- Jász (191)
- Jávor (70)
- Jávor György (61)
- Jávorka (139)
- Jávorné (141)
- Jegenye (173)
- Jim. (138)
- (Jim.)
- (jim.)
- Jon (563)
- Joó György (546)

J-sz Gy-a
Juhar (191)
Jules (584)
Kukorica (232)
(-m.) (224)
(-sz.)
Táltos (77)
(t-s.) (81)
(u.)
-u. (476)
Vigyázó (614)
Villon (137)
× [András-kereszt](149)
(:) (298)

A számok azt a cikket jelölik, amelyben a kézjel vagy álnév először fordul elő, és ahol megtalálható a szerzőség bizonyítása.

A CIKKEK JEGYZETEI

1898

1. Shakespeare hatása Vörösmartyra. (Esztétikai értekezés.) Kézirat. (Kilényi-gyűjt.) (Hubacsek Kálmánnak, a költő iskolatársának hagyatékából.) A 18 × 13 cm méretű, két összehajtott lapból álló, tintával írott kézirat kelte [1898], mert V-es gimnazista az 1897/98-as tanévben volt, az önképzőköri pályázatokat pedig, amilyen ez is, a második félévre szokták kiírni.

Javításai a kézíraton:

- 1 Először: *valjon*, a *hogy* később fölé írva.
- 2 Eredetileg: *utörőjei*, a *-je*- személyrag később áthúzva.
- 3 A *szerkezetével* szó után vessző, áthúzva.
- 4 A *szétfolyó* szó után vessző, áthúzva.
- 5 A *keretében* később beszúrt szó.
- 6 Az *eleintén* később beírt szó.
- 7 A *mivel* után a névelő, áthúzva.
- 8 Eredetileg tollhibával: *smagyar*.
- 9 A vonatkozó névmás először egybeírva: *ami*, később föléje írva:
- 10 Először: *mondjabb*, tollhibával.

Vörösmarty költészete Juhász jelentős iskolai könyvelménye. Később, születésének 100. évfordulóján az önképzőkör pályázatára költeményt is ír róla (*Vörösmarty*). Vö. Úr György: Juhász Gyula ifjúsága. Szeged, 1958. 55–56. l. A mottó tanúsága szerint egyidőben írhatta e munkát *Modern „Divina Commedia”* c. költeményével. A kézíratra a költő később ceruzával ezt írta: „*Ez már jó; de a nyelvezet nem! Juhász 1899.*” Juhász Gyula Shakespeare-élményéről Madácsy László írt: Egy ismeretlen Juhász Gyula-vers. Juhász Gyula és Shakespeare. Itk 1956. 77–80. l. Juhász Gyula több verset írt az angol drámaöntöről: *Shakespeare, Shakespeare estéje, Shakespeare halála, Ofélia, Hamlet*. A szentivánéji álom szereplőjének, Gyalunak nevét a 20-as években álnévként használja, és Zöldi Vilma szfnésznt Hermiának szólítja versében.

Az avoni hattyú: Shakespeare szülővárosa Stratford on Avon. — *Ben Jonson* (1573–1637) angol drámaíró, főműve a *Volpone*.

1899—1900

2. Juhász Gyula: Pillanatnyi felvétel, a legújabb magyar lyráról. Kézirat. Eisner-hagy. Áttekintés az esztendő lírai terméséről.

3. Juhász Gyula: Henrik mester. Kézirat. Eisner-hagy. Gerhart Hauptmann drámáiról.

4. Juhász Gyula: *Bírálat*. Kézirat. Eisner-hagy. Kritika Eisner Manó verseiről.

5. Juhász Gyula: [*Bírálat Eisner Manó költeményéről.*] Kézirat. Eisner-hagy.

1901

6. *Bírálat Perjessy László „Piros rózsza, fehér rózsza. . .” című elbeszélő költeményéről.* Kézirat. Dr. László Gyula (Budapest) tulajdonában. Aláírás: *Juhász Gyula főgymn. VIII. oszt. tanuló.*

1902

7. *A tragikum három magyarázója.* Kézirat. Csongor Győzőtől került a Múzeumba. Kb. 30 × 20 cm-es, sima papírra tintával írt kézirat. Keltezés a tartalomtól: 1902. A felzetten: *Eszmék harca. A tragikum három magyarázója. Rövid ismertetés.* Géprásos másolata a Kilenyi-gyűjt.-ben. A kéziratot később idegen kéz 1-től 19-ig sorszámozta, sőt a nyolcadik bekezdés szélére még e szöveget is odaírta: „Hol van Rákosi igazsága?”

A költő javításai a kézíraton:

- 1 Eredetileg tollhiba: *filozófiábal*.
- 2 *Az után ke* vagy *te* szótag, illetve szókezdés áthúzva.
- 3 A csillag nem lapalji jegyzetet jelez: a költő a bekezdés végén kimaradó helyre szúrta be a csillaggal hivatkozott részt.
- 4 *Az is* szó később beírva.

A tanulmány önképzőkori pályázatra készült. Említi Diósi Géza, Délm. 1940. máj. 20. Az ifjú Juhász Gyula fő elméleti problémája volt a tragikum. Egyetemi szakdolgozatának ez a címe: *A tragikum magyar irodalma.*

Zeising, Adolf (1810–1876) német esztéta, főműve: *Forschungen Aesthetie*. — *Bodnár Zsigmond* (1839–1907) budapesti egyetemi magántanár. Hivatkozott tanulmánya: *A dramaturgok vacsoráján.* Magyar Szalon, 1885. 3. köt. 370. — *Névy László* (1841–1902) tanár, esztéta; szóban forgó műve az 1871-ben megjelent: *A tragédia elmélete.* — *Silberstein [Ötvös] Adolf* (1845–1899) a Pester Lloyd színikritikusa. Dramaturgiai dolgozatok c. műve 1894-ben jelent meg. — *Pallida mors . . .*: „Porba tiporja a sárga halá a póri putrikat éppúgy, Mint a királyok tornyát . . .” Horatius Carm. I. 4. Szabó Lőrinc fordítása. — *ελσος és φοβος* szánakozás és félelem (gör.). — *Bodnár Zsigmond akció-reakció elmélete*: Spengler tanaihoz hasonló történet-filozófia, mely szerint az eszmék harca, az idealizmus és a realizmus örök körforgása az emberi fejlődés fő mozgatóereje. Vö. *Bodnár Zsigmond: Szellemi haladásunk iránya.* Budapest, 1892.; *A tudomány csődjéről.* Levé Brunetiére Ferdinándnak. Budapest, 1895.

8. Juhász Gyula: *Harangok.* — *Életemből* —. Kézirat. Eisner-hagy. Vissza- emlékezés váci noviciátusi tartózkodására.

9. Juhász Gyula: *Herbert Spencer.* Kézirat. Eisner-hagy.

10. Az esztendő irodalma. A SzéV 1903. jan. 1-i számából. 13. l. Irodalom r. A cím alatt jobb oldalt keltezés: *Szeged, december 31.*

Bodnár Zsigmond jóslata: vö. 7. sz. jegyz. A költő hallgatta Bodnár egyetemi előadásait a régi magyar irodalomról. — *A magyar imperializmus:* Rákosi Jenő kifejezése. Vö. Schöpflin Aladár: A magyar irodalom története a XX. században. Budapest, 1937. 51. l. A fiatal Juhász Gyula ideig-óráig hatása alá kerül e nacionalista jelszónak. — *Pekár drámája:* Mátyás és Beatrix. — *Fényes Samu* (1863—1937) jogfilozófiai és szociológiai író, 1907-től a Szabadgondolkodók Magyarországi Egyesületének elnöke. Említett drámája: Kuruc Feja Dávid. A Vígszínház 1902. márc. 15-én mutatta be. — *Martos Ferenc* (1875—1938) színvonaltalan, konzervatív költő, később a Huszka-operettek szövegírója. — *A Föld szerzői:* Malonyay Dezső (1886—1916) író és műtörténész; Kemechey Jenő (1862—1904) újságíró, előbb a Szegedi Híradó, majd a Magyar Hírlap főmunkatársa. Drámájukat a Nemzeti Színház 1902. okt. 3-án mutatta be. — *Harsányi Kálmán* (1876—1929) mint költő Rákosi Jenő fölfedezettje. 1902-es kötete: *Költemények.* — *Tardos-Krenner Viktor* (1866—1927) képzőművészeti főiskolai tanár; mint festő Lotz és Székely Bertalan követője. Nero anyja c. drámájában (bemutatója a Nemzetiben 1903. máj. 22-én) Juhász is statisztált. — *Nem adatott nékem . . .*: idézet Kiss József Ajánlás c. verséből. A naphoz és a Trombitás A Hét 1902-es évfolyamában jelentek meg.

11. Péterfy Jenő. A SzéV 1903. jún. 18-i számából. 10. l. Irodalom r. A cikk megjelenése napján szerk. üz. hívja du. 6-ra a szerkesztőségbe.

Péterfy Jenőt, a századvég legnagyobb magyar esszéistáját, Juhász egyetemi hallgató korában szellemi rokonának tekintette: „*Péterfy Jenő — aki si licet magna componere parvis szellemrokonom . . .*” — írta Kosztolányinak 1905. júl. 20-án. (BJK. lev. 86. l.). — *Barthèlèmy Saint-Hilaire* (1805—1895) francia filozófus és politikus.

12. Juhász Gyula: Fővárosi és vidéki stílus. SzéV 1903. jún. 21. 8. l. Utánközlés: Miskolci Napló, 1903. jún. 26. 2. l. Erdős Renée, [Fried Margit] Ego és Garas regényeinek stíluskritikája.

13. j. gy.: Bukás. SzéV 1903. júl. 5. 12. l. Színházi humoreszk, föltehetően Berczik Árpád darabjáról.

14. Juhász Gyula: Nőírók. SzéV 1903. aug. 30. 10. l.

15. Jens Peter Jacobsen. A Politikai Hetiszemle 1903. szept. 6-i számából. 7—8. l. Színház, Irodalom r.

Jacobsen Niels Lyhne c. regénye Juhász egyik legnagyobb könyvélménye volt. Alteregójának tekintette a főhöst. Vö. Ő 2: 297. l. Kosztolányi 1904. júl. 9. után ezt írta Juhásznak: „Levelére térve tudatom, hogy Niels Lyhnét elolvastam s mesterinek tartom, mint Ön, de a lelkesültségét nem osztom teljesen . . . Regénynek isteni. Az ily regényhősök azonban a múltéi . . . mert egész életében férfiatlanul könnyezett és semmit sem tett.” (BJK. lev. 15. l.). A költő e cikkében írja le először Gorkij nevét.

16. Juhász Gyula: Lux Terka. Előre [Budapest], 1903. nov. 18. 14. l.

17. Az esztendő irodalma. A SzéV 1904. jan. 3-i számából. 8. l. Irodalom r. *Az én mezőmön* . . . idézet Kiss József Tüzek c. verséből. — *Multatuli*, családi nevén Dekker Eduard Douves (1820—1887) haladószellemű holland regényíró. Legjelentősebb műve az indiai angol gyarmati uralmat leleplező Max Havelaar. — *Gustav Frenssen* (1863—1945) Jörn Uhl c. regénye, a német Heimatkunst legjobb alkotása, 1902 végén jelent meg magyarul. — *Herman Heijermans* (1864—1924) holland naturalista színműíró. A remény c. drámáját a Deutsches Theater 1903. ápr. 22-én játszotta a Vígszínházban. — *Morris Rosenfeld* (1862—1923) a századforduló oroszországi zsidóüldözései elől Amerikába emigráló költő. Magyarul Gettódalok címen jelentek meg versei. — *Csizmadia Sándor* (1871—1929) szociáldemokrata költő; Küzdelem c. verskötetét a BSzle és a Magyar Géniusz is kedvezően bírálta. — *Bárd Miklós* (1857—1937) katonatiszt, Tisza-rajongó költő. Juhász *Eklóga* c. karcolatának *Dörögi Miklósa* ő lehet. (SzÉV 1904. jan. 16.) — *Szilágyi Géza új kötete*: A Holt vizeken. — *Ady Endre verskötete*: ekkor írja le először Juhász Ady Endre nevét, a Még egyszer kapcsán. — *Balla Ignác* (sz. 1883) az Új Idők segédszerkesztője, az olasz irodalom rajongója. A 20-as években a fasiszta ideológiát fogadja el. 1903-as kötete: Tenger mormolása. — *Wolfner-Farkas Pál* (1878—1921) az Új Idők segédszerkesztője, Herczeg-pigon prózaíró. 1903-as regénye a Meddő küzdelem. — *Beck Lajos* (1876—1953) ügyvéd, politikus. Hivatkozott regénye: Ideálok. — *Szikra*: Teleki Sándorné grófnő sz. Kende Juliska (1864—1937). Drámája 1903-ból a Káprázat c. kétfelvonásosa, melyet dec. 11-én mutatott be a Nemzeti Színház. — *Gyp*: Gabrielle-Marie-Antoniette de Rignetti de Mirabeau (1850—1932) antiszemita francia regényíró, szirupos-könnyed leányregények írója. 1903-ban Baba néni c. művét fordították magyarra. — *Mikszáth új könyvei*: az Akli Miklós és a Mikor a mécses már csak pislog. — *Thury Zoltán* novelláit az író a Jövendőben olvashatta. — *Ritók Emma* (1868—1945) nagyváradi származású író, Juhász egyetemi diáktársa. Regénye: Egyenes úton egyedül. — *Lux Terka* (1873—1938) a Pesti Hírlap munkatársa, feminista nőíró. Tagadás halála és temetése c. 1903-ban megjelent novelláskötetéről: 16. sz. — *Hivatottabb toll*: Balassa Armin. A polgári dráma. SzéV 1902. nov. 12. — *Tardos és Fényes drámái*: vö. 10. sz. jegyz. — *Abrányi Emil új kötete*: Abrányi Emil Költeményei, Budapest, 1903.

18. j. gy : Rethorikai szakosztály. EL 1904. márc. 10. 9. l. Zalai Béla és Juhász Gyula Ruskin-előadásának ismertetése.

19. Juhász Gyula: Új Bokréta. SzéV 1904. ápr. 3. 14. l. Baja Mihály, Gulyás József, Gyökössy Endre, Madai Gyula és Oláh Gábor lírai antológiájáról.

20. Juhász Gyula: Még egyszer az Új Bokrétáról. EL 1904. ápr. 9. 10. l.

21. Csokonai. A SzéV 1904. dec. 24-i számából. (Karácsonyi melléklet 30—31. l.) A cím alatt megjegyzés: Főolvasták a budapesti tudományegyetemen. — Ó 1: 19—25. l.

Javításaink:

- 1 Eredetileg: *elfedte*
- 2 A lapban: *ktsérlete*

Oláh Gábor írja Juhász Gyulának 1906. jan. 17-én: „Csokonai című tanulmányodat sohasem láttam! Úgy rémlik, ígérted, hogy elküldöd, de én nem kaptam semmi ilyes dolgot.” (Péter László: Juhász Gyula és Oláh Gábor levelezése. Alföld, 1962. 3. sz. 80. l.) A cikkről: Kispéter, 48. l.

Rákosi Jenő sztnműve: a Tempefői, 1883-ból. — *Dóczi Lajos* (1845–1919) újságíró, műfordító, drámaíró. — *Csak hol sírok domborulnak . . .*: kedvelt idézete a Zarathustrából. — *A nagy Pán:* utalás Reviczky A Pán halála c. költeményére. — *Természet, emeld föl . . .*: idézet Konstantinápoly c. verséből.

22. Új Messiás. — Az irodalom karácsonyfájára. — A Bácskai Határvidék 1904. dec. 25-i számából. 2–3. l.

Hart testvérek: Heinrich (1855–1906) és Julius (1859–1930) a német naturalizmus élharcosai. Julius Hart Tolsztojról írt könyvét Juhász is olvasta. Vö. BJK. lev. 244. l. — *Bruno Wille* (1860–1928) német szocialista költő. Offenbarungen c. kötetét Juhász is fordította. Vö. Juhász Gyula: *Ekloga*. SzéV 1904. jan. 16. = Ö 2: 7–9. l. — *Franz Adam Beyerlein* (1871–1949) antimilitarista német író, Takarodó c. drámáját 1904. márc. 8-án mutatta be a Vígszínház. — *Vera-könyvek:* Talán verista könyvek? Vagy célzás Oscar Wilde Vera Zaszulicsról írt drámájára? — *Fritz v. Uhde* (1848–1911) vallásos impresszionista festő. — *Hans Thoma* (1839–1924) német festő; híresek tájképei, melyek eleinte Courbet és Böcklin hatását mutatják. — *Franz Stuck* (1863–1928): Böcklin-követő müncheni festő. — *Jugend:* müncheni baloldali képes folyóirat, Georg Hirth alapította; 1906-ban felség sértés vádjával kitiltották a monarchia területéről.

1905

23. (J. Gy.): Schiller-kultusz. SzéV 1905. jan. 12. 10. l.

24. j. gy.: Csizmadia Sándor: „Hajnalban. Munkás emberek.” EL 1905. jan. 29. 15. l.

25. (J): Nagy Mihály: Pusztaszélen. Vf 1905. febr. 1. 47–48. l.

26. Gorkij. Az EL 1905. febr. 12-i számából. 11. l. Hírek r. — Ö 1 : 26. l. Gorkijt az 1905. jan. 9-i „véres vasárnap” után letartóztatták és csak február végén engedték szabadon. Kiszabadulásához az egész világ haladó közvéleményének tiltakozása segítette hozzá. E mozgalomhoz csatlakozott cikkével Juhász Gyula.

27. Nőírók. A Vf 1905. febr. 15-i számából. 60. l. Irodalom r. Főválozata: Nőírók. A SzéV 1903. aug. 30-i számában. 10. l. Irodalom r. Ez azonban még nem említi Kaffka munkásságát, s szemlélete, stílusa is primitívebb.

Juhász írására a Vf 1905. márc. 1-i számában (Irodalom r. 77. l.) r.-n. [Dömötör István?] válaszolt. Konklúziója ez: „A tudományok legújabb tapasztalati tényeken alapuló igazságaiából ama consequentiát vonhatjuk le, hogy a férfi és a nő közt örökre áthidalhatatlan különbségek léteznek. Van egy „örök Ádám” és egy „örök Éva” . . . a nő és férfi egyenjogúsítására való törekvés a természeti rend ellen küzd, s így szükségszerűen eredménytelen

lesz!" A költő válaszában (29. sz.) álláspontját elhatárolja a feministákétól, majd így folytatja: „... *Olvassom Maeterlinck Ioyzelljét, Annunzio Fuocoját: a legmodernebbek! Olvassom Sophokles Antigonejét, Shakspeare Cymbelinéjét: a legklasszikusabbak. Mindenütt az „ewig weibliche”, a glóriás, a titokzatos, a „so hold, so schön, so rein! ... a múlt cikkemben azt akartam megtrni, milyen nagy poéták a nők, most pedig, milyen nagy poétákká tesznek a nők!”* r. -n. viszont-válaszát a Vf 1905. márc. 15-i száma közölte. (Irodalom r. 90. l.) A vitához az ápr. 1-i számban Még valami a nőkérdésről címmel fl [Farkas László] is hozzászólt. Bevezetőben a probléma időszerűségéről írt, majd óvott a világ-megváltó teóriáktól. Véleménye szerint sem a feministák, sem az antifeministák nem tudnak befolyást gyakorolni a társadalom emberektől függetlenül ható vak törvényszerűségeire. A nőemancipációé a jövő, de a mai társadalom még éretlen arra, hogy ezt az ideált megvalósítsa. Még a nők legkiválóbb alkotásai is csak ritkán érik el a férfiak átlagos nívóját. A polémiába Kaffka Margit is bekapcsolódott. Egy asszony álnéven. Azért sem az utolsó szó című cikkében megjegyzi: „Én csak azt hiszem, hogy a nagy átalakulás nem azért lesz meg, mert most vannak feminista apostolok — hanem apostolok támadnak azért, mert a változás valamikor, egyszer, sokára — be akar következni.” (Vf 1905. ápr. 15. 123—124. l.) Kaffka cikkéről, fl [Farkas László] feleletéről l. Kaffka Margit: Hullázmzó élet. Budapest, 1959. 334—335. l.

George Eliot (1819—1880), angol naturalista regényíró. Fő témája a vallásos élet válsága. — *Ramde Louisa de la Ouida* (1840—1908) népszerűséget hajhászó, nyárspolgári ízlésű angol író. — *Ellen Key* (1849—1926) svéd író, a nőemancipáció európai élharcosa. 1905. márc. 27-én Budapesten tartott előadást a feministák egyesületében. — *Baskircseff Mária* (1860—1884) Párizsban élt orosz festő, a századfordulón híres volt naplója és levelezése. — *Kovalevszka, Szónya* (1850—1891) orosz matematikus, majd stockholmi egyetemi tanár. — *Annie Vivanti* (1868—1942) a féktelen szerelem olasz költője. — *Ada Negri* (1870—1945) olasz lírikus. Vivantival együtt Radó Antal mutatta be Magyarországon. Vö. Két olasz költő. BSzle 1895. 82. köt. 302—307. l. — *Matilde Serao* (1856—1927) olasz nőíró, a délolasz népelet naturalista ábrázolója. — *Neumann Elza*: bölcsészhallgató. — *Schmidt Erzsike*: bölcsészhallgató, Oláh Gábor Kovács Erzsinek emlegeti leveleiben. Mindketten az EL és a Vf munkatársai. — *Kiss Olga* író Fehér virágok c. posztumusz kötete 1904-ben jelent meg.

28. J. Gy.: Barangolások. Ifjabb Móricz Pál könyve. EL 1905. febr. 26. 12. l.

29. j. gy.: Válasz. Amely szintén csak kérdés. Vf 1905. márc. 1. 78. l. Felelet r.-n. [Dömötör István?] A női kérdés c. cikkére. Vö. 27. sz.

30. Jegenyék alatt. Az EL 1905. márc. 5-i számából.

Sebők Zsigmond (1861—1916) a nyolcvanas években a SzN munkatársa, szegedi népies író, később Az Én Újságom, majd a Jó Pajtás c. gyermeklapoknál dolgozott. — *Móricz Pál* (1870—1936) író, újságíró. Barangolások című kötetéről vö. 28. sz. — *Bret Harte* (1839—1902) amerikai regényíró, a Vadnyugat romantikájának fölfedezője, Tömörkény kedvelt ifjúkori írója.

31. Jókai. A Vf 1905. márc. 15-i számából. 81—82. l.

Oláh Gábor levélben üdvözlí Juhászt 1905. ápr. 3-án Jókai-cikkéért: „Itt Gyulai Pál bátyáját kell ledöntenünk . . .” (Péter László, Alföld 1962. 2: 85.)

Péterfy Jenő esszéje: Jókai Mór. BSzle 1881. 26. köt. 1–27. l. — *Arnold Böcklin* (1827–1901) svájci festő, az ókori mitológia ábrázolója. — *Arany János Dunája:* célzás Vojtina ars poétikája c. költeményére. — *Jókai mondása:* A férfi sorsa a nő. (Enyém, tied, övé.) — *Láttam ibolyás szemeit:* hallgatta az Akadémián 1902. szept. 19-én a százéves Kossuthról szóló előadását. (Ld. *Ének Jókairól* c. versét.)

32. J. Gy.: Herczeg új regénye. Vf 1905. márc. 15. 91. l. (A Honszerző.)

33. j-sz. gy-a.: Strindberg a Thália színpadán. Vf 1905. márc. 15. 91–92. l. Az apa bemutatójáról.

34. Strindberg tragédiája: Az apa. Az EL 1905. márc. 26-i számából. 12. l. A cím egysorban a szöveggel.

Strindberg *Az apa* c. tragédiáját 1905. márc. 12-én mutatta be a Thália a Várszínházban. Juhász e színházi élményéről: Juhász Gyula: *Színházi emlékek. II. A Thália.* Délm 1919. ápr. 26. = Ő 1: 155–157. l.

Első kritikáját a Vf 1905. márc. 15-i számában (91–92. l.) *Strindberg a Thália színpadán* címmel közölte. E második recenzió megírására az készítette, hogy Marco [Márkus László] (1881–1948), *A Hét* színikritikusa, később rendező s operaházi igazgató, *A Hét* 1905. márc. 12-i számában (Irodalom r. 179. l.) Strindberg címmel a darabról nagyra értékelő bírálatot jelentetett meg. Cikkét így indítja: „Nem is öreg emberek emlékeznek még olyan időkre, mikor az Ibsen és a Nietzsche nevét még nem mondották ki Magyarországon. Akkor volt az, mikor *A Hét* nekiindult a kedélyesen pocakosodó magyar géniusznak és ádáz hazaárulással a Gyulaiék sikoltozása kíséretében feltárta nekünk a távoli Európát, amely a mi patriarchalizmusunkon túlszaladt már vagy egy félszázaddal. Csak tradícióhoz marad hű *A Hét*, mikor most alkalmat és helyet ad nekem, hogy hazafiatlan örömtáncba lendüljek arra a hírre, hogy egy merész kis csapat, a Thália-társaság behozza hozzánk Strindberget, akit bizonyos tekintetben az Ibsen folytatásának is lehetne nevezni, és aki másképpen ír színdarabot, mint a mi hivatalos drámaíróink, aki tehát veszedelmes a magyar kultúrára.” A drámáról ezt állapítja meg: „A hidegen izzó gyűlölet poétája Strindberg, az asszonnyal harcban álló férfi poétája, és írásából metsző, hideg értelem sugárzik ki, valami jég-hideg láng, amely leperzseli az asszonyról azokat a kék virágból font koszorúkat, amelyekkel a romantika készítette ki az asszonyt, hogy istene lehessen egy kultusznak, a lovagiaság hazug nemességébe burkolódzó szexuális gerjedelmek kultuszának. Ahova férfi már nem tud lezúlni, oda még mindig eljut az asszony, aki azért veszedelmes ellenfele a férfinak, mert gaszágáról nincsen tudata.”

Juhász írására Márkus László nyílt levelet jelentetett meg az EL 1905. ápr. 2-i számában. (Művészet r. 11. l.) Válasza fölényes és vállveregető, amint az alábbi idézetből is kitűnik: „Az Egyetemi Lapok legutóbbi számában nagyon megdorgált engem egy föltétlenül intelligens és föltétlenül nagyon fiatal úr — a nevére már nem emlékszem, — megdorgált pedig azért, mert én kisajátítom a modernséget és dogmatikus vagyok a tekintélyek megveté-

sében. Őszintén megvallva, nem értem ezt a mondatot, de a mélyen tisztelt cikkíró úr bizonyára érti, és az erre a pontra nézve tökéletesen elég." A továbbiakban hírfálja „a pocakos magyar géniuszt” kulturális „biedermeyerizmusát”, mely bécsi ideálokat követ a művészeti meddőség jegyében, s kioktatja Juhászt Strindberg világlátásáról. A hazafiatlanság vádjára feleli: „Azt pedig remélem, hogy nem tekintődik hazaárulásnak, ha örülök, mikor egy nagy kultúrjelenléssel megismerkedik publikumunk, máskülönben hazaárulás volt az is, hogy vasutat építettek, telefont szereltek és közbiztonsági állítottak nálunk... Általában tessék kiselejtezni a mi kultúránkbeli azt, amit máshonnan kaptunk, akkor furcsa kis maradék fog megmaradni.”

Márkus választát követi a lapban Juhász Gyula viszontválasza. (*Modernség és magyarság*. 37. sz.) A szerkesztő Halasi Andortól származó kézirat az OSzK-ban. Keletkezéséről ugyanő írt cikket. (JGyE 57. l.) Juhász tétele: „Legyünk modernnek, de ne úgy, hogy németek, franciák vagy skandinávok legyünk és ha jobban szeretjük is Kriesch Aladárt, mint Tiepolót, Kiplinget, mint Homéroszt, azért nem muszáj köpni az egész antiquitásra. Sapi-enti sat.” Beismeri a bécsi szecceszó rontó hatását, de a Strindberg-féle „legvadabb és leglilább modernség dekadens orgiáiit” sem tartja nála egészségesebbnek. Kiáll a magyar klasszikusok, sőt Herczeg Ferenc mellett is; elismerően szól Márkus tudásáról, de megjegyzi: „stílusa kozmopolitizmusából engedhetne”.

A polémia tanulsága: az ifjú Juhász világnézetében az urbánus iskola polgári kozmopolitizmusának a népi baloldal közösségihitéből és a századelő 48-as címkéjű nacionalizmusából egyaránt fakadó kritikája jelenik meg, mikor a magyarság és korszerűség jelszavát hirdeti. Egyeztetni akarja a népmozgalmat és a modern írói törekvéseket.

Prém József (1850–1910) színvonalatlan, konzervatív ízlésű drámaíró. — Kürthy József (1881–1939) a Tháliában föltűnt színész, később, 1913-tól a Nemzeti Színház tagja.

35. Reviczky Gyula. A Vf 1905. ápr. 1-i számából. 97–98. l. — Ö 1 : 27—31. l. Vö. Kispéter, 24—25. l.

A szél áthozza... : idézet Reviczky Útra készen c. költeményéből (Változatok ciklus). — *Hazugságot sosem írtam...* : idézet azonos című verséből, a Változatok ciklusból. — *Divat pesszimizmusáról értekezni*: vö. Vende Margit: Reviczky Gyula pesszimizmusa. Budapest, 1905. — *Leopardi Bruto minoreja*: célzás az olasz költő A kisebbik Bruto nézetei c. pesszimista filozófiai művére. — *Ki síromat mint...* : Új élet c. verséből. — *A kicsapongó istenek...* : a Pán halála c. költeményéből. — *Eszmék csüggetegje*: Komjáthy Jenő Reviczky Gyula halálára c. verséből. — *Ibsen-fordítása*: a Nóra. — *Agyam még eszmetűzben...* : Számlálgatom c. verséből (A halál előtt ciklus). — *Az élet mégis oly szép*: Juhász kedvelt szállóigéje Schiller Don Carlosából. — *Tavas volt épp...* : az Imakönyvem c. költeményéből (Változatok). — *Ábrándos, szöke, kékerülés...* : az Első szerelem c. verséből. — *Közelg már...* : Még egyszer c. költeményéből (Emma ciklus).

36. j. gy.: Verne. Vf 1905. ápr. 1. 109. l. Nekrológ.

37. Modernség és magyarság. — Válaszom Márkus Lászlónak. — Kézirata az OSzK-ban. Megj.: Juhász Gyula: *Modernség és magyarság*. EL 1905. ápr.

2. 12. 1. Márkus Lászlónak az EL 1905. ápr. 2-i számában megjelent cikkére, Strindberg Az apa c. drámájáról. Vö. 34. sz.

38. Juhász Gyula: Két tavaszi tárlatról. Vf 1905. ápr. 15. 125–126. 1. A Nemzeti Szalon és a Műcsarnok kiállításairól.

39.-a: Az eltört korsó. Vf 1905. ápr. 15. 128. 1. Sebestyén József Kleistfordításáról. -a: Juhász Gyula. A rövidebb irodalmi tudósításokat — mint rovatvezető — ő írta. Szerzőségére utal „a virág lelke egy kissé elhervadt” stílusfordulat is, mely prózájában gyakori.

40. Intim művészet. A Tűz 1905. ápr. 20-i számából. 7–9. 1. Későbbi változata a SzéV 1906. aug. 19-i számában (6. 1.), Rovások r. Alapszövegünk teljesebb, értelmesebben tagolt szöveg, a SzéV-ben megjelent viszont az újságterjedelem kötöttsége miatt rövidebb.

Az *Intim művészet* a Tűz vezértanulmánya, ezért a folyóiratról szóló ismertetések kitérnek rá G. [Gulyás József?] az EL 1905. ápr. 30-i számában ír Tűz címmel ismertetést (10. 1.), melyben Juhász cikkével kapcsolatban kifejti azt a meggyőződését, hogy az írói alkotás másodrangú problémája a tematikai, a téma sok ezer éves, a témában nincs fejlődés, változás. Nézete szerint Földes és Farkas versei alapján nem lehet kijelenteni, hogy a tavasz és a szerelem idejétmúlt költői témák, e tekintetben Petőfit, Heinet és Vajda Jánost hozza föl példának. f. 1. [Farkas László] a Tűzről írva (Vf 1905. máj. 1. 143–144. 1.) kiemeli az *Intim művészetet* mint a lap legjobb tanulmányát. Mohácsi Jenő később így emlékezik vissza Juhász cikkére: „Legizgalmasabb írója volt a Tűznek. Intim művészet című százasoros cikkében legalább fél-száz nevet idézett, kavart és gyúrt. Örömmel fogadtuk megállapításait . . .” Mohácsi Jenő: Utazásom Adyhoz. Nyugat, 1937. 280–286. 1. E cikkről még : Kispéter, 47–49. 1.

Nero császár: Tardos-Krenner Viktor drámahőse. *Henschel fuvaros, szilésiai takácsok*: utalás Hauptmann drámáira. — *Horace Vernet* (1789–1860) francia festő, fő témája a napóleoni háborúk. — *Beniczkyné Bajza Lenke* (1840–1905) szentimentális tucatregények írója. — *Gaya sciienza*: Nietzsche művéből Babits fordított a Tűznek: Délen, 16. 1. — *Feleki Sándor* (1865–1940) budapesti tisztiorvos, a Petőfi Társaság tagja. — *Földes Imre* (1881–1958) Rostand-epigon költő és drámaíró; néhány társadalmi drámája jelentős. — *Turgenyev* A kutya c. rajzát A Hét közölte: 1903. 1: 71–73. és 85–88. 1. — *Pierre Loti* (1850–1923) francia regényíró, témája az egzotikum. — *Kipling* A kábeldrótok c. verse A Hét 1904. júl. 3-i számában Szébenyi József fordításában jelent meg.

41. Komjáthy Jenő. — Egy elfelejtett magyar lángész. A FM 1909. dec. 25-i számából. Melléklet I. 1. Először megjelent: Tűz, 1905. ápr. 20. 20–21. 1. Utánközlés: Lapvélemények és nyilatkozatok Komjáthy Jenőről. Komárom 1909.

Javításaink:

1 A FM-ban *visszaállt*; a Tűz szerint javítottuk.

2 A FM-ban hiányzó gondolatjelet a Tűz nyomán pótoltuk.

3 A FM sajtóhibáját: *művészetről* — a Tűz szerint igazítottuk ki.

A költő Komjáthy Jenő líráját szakdolgozati témának akarta választani, de Beöthy Zsolt visszautasította azzal, hogy Komjáthy csak Vörösmartyepigon, akiről nem érdemes írni. Az eset 1904 őszén lehetett. Vö. Ö 1: 67. 1.

Juhász valószínűleg Kulcsár Gyulának előbb elküldte cikkét, mert 1905. ápr. 1-i levelében már éljenzi Komjáthy Jenőt. (Múz.) Ez írásáról ld. még: Kispéter, 37. l. Juhász Gyula nem az első volt Komjáthy emlékének ébresztésében, Gedő Simon megelőzte: Magyar Szó, 1904. 287. sz.

Eszmék csüggetője: Komjáthy Reviczky Gyula halálára c. verséből. — *Homályban élt . . .*: idézet a *A homályból* c. költeményéből. — *Ta tvam aszi*, 'ez te vagy' — a hindu vallásfilozófia alaptétele az alany és a tárgy azonosságáról. — *Elöntöm lelkemet . . .*: idézet azonos című verséből. — *Hen kai pán*: minden egy (gör.); a panteista bölcselet tanítása. — *Valami titkos . . .*: Jelenések c. költeményéből. — *Örök úbanlevés . . .*: Nietzsche Zarathustrájából idézi.

42. Faubourg st. Leopoldstil. (Magyarán: nyelvkeverék.) A Tűz 1905. ápr. 20-i számából. 23—24. l. Első felét — átstilizálva, gondolatainak irodalompolitikai távlatot adva — a SzéV 1903. jún. 21-i számában megjelent *Fővárosi és vidéki stílus* c. cikkéből veszi át. A SzéV-beli változat névszerint rója meg Erdős Renée-t, Molnár Ferencet és másokat, a benne jelentkező irodalmi ízlés még erősen konzervatív, általában szembenáll a városi polgári iránnyal. fl. [Farkas László] kritikája szerint e cikke hibás általánosítás prózai irodalmunkra. (Vf. 1905. máj. 1. 143—144. l.)

Faubourg st. Leopoldstil: lipótvárosi stílus (fr.). Az elnevezés Tóth Bélától ered. — *Az új stílművész:* Erdős Renée; az idézetek Egy leány élete c. regényéből valók. Megj. a Jövendő 1903. évf. folytatásokban. E kritikájára Juhász később így emlékezik vissza: „*Igaz, hogy boldogult derék Simonyi Zsigmond nem nagyon örült neki, mikor Erdős Renée magyarsága címmel kimutattam, hogy a jeles írónő nyelvében mennyi pesti idegenség virít . . .*” (Juhász Gyula: *Csevegés. Hétfői Rendkívüli Újság*, 1923. nov. 26.) Stílusát 1907-ben versben is parodizálta. — *Berzsenyi báró magyarsága:* célzás Ambrus Zoltán regényére. — *Alfred Kerr (1867—1948)* a berlini Tag színikritikusa, az impresszionista kritika megteremtője. — *Raoul Auernheimer (1876—1943)* német író, a Neue Freie Presse szerkesztője. *Balláké, Földesék:* Balla Ignác, Földes Imre.

43. J. Gy.: Farkas Imre és társai. Kézirat. OSzK. A zsúrpoézis ellen.

44. Nietzsche. A Vf 1905. máj. 1-i számából. 132—134. l. — Megjelent még: Nietzsche. Halálának ötödik évfordulóján. SzéV 1905. aug. 27. 7—8. l. Színes r. Aláírás: *Jász.* — Mm 1907. júl. 5. 2. l. Aláírás a cím után: *Jávor.* — A nagy modernek. II. Nietzsche. FM 1909. szept. 26. 15. l. — A nagy modernek. — Nietzsche. SZH 1910. febr. 1. 1—2. l. — Alapszövegnek a Vf-ban megjelentet vesszük. A későbbiek, különösen a SzéV-beli, mind csönkített szövegek.

Juhász Nietzsche-élménye 1904 végén bontakozik ki teljes erővel. A Zarathustra olvasásáról és ezzel kapcsolatos ujjongásáról levelekben nyilatkozik. Vö. Kosztolányi Dezső levele Juhász Gyulához, 1904. dec. 29-én. (BJK. lev. 68. l.) és Juhász Gyula levele Kosztolányi Dezsőhöz, 1904. dec. 29-e után. (BJK. lev. 70—71. l.) „*Egyébiránt ezeken dolgozom: . . . 4. Nietzsche-élmény stádium, de csak majd.*” Levele Babits Mihályhoz, 1904. dec. 20. után. (BJK. lev. 65. l.) Hozzákezd a Zarathustra fordításához, melyből egy részlet megjelent az EL 1905. máj. 21-i számában. 1925-ben írott visszaemlékezésében Nietzsche-élményének kezdetét a László Mihály magán-

gimnáziumában való tanárkodása idejére teszi: „*Először egy arcképet láttam, amelyet nem felejték el soha . . . Napokig elnézegettem. Az egyetlen olvastam el az Also sprach Zarathustrát. Rendetlen nebulók nevelője voltam, modern rab-szolja egy méltóságos úr magánintézetében . . . és mint az orozslán a ketrecében, úgy jártam föl és alá a keskeny folyosón, félhangosan dúdolva, ujjongva, dörmögve és dübörögve az új igéket, a szabadtűz szavakat. Életem egyik legnagyobb élménye volt. Első valódi verseimben ennek az élménynek a lírai visszhangja zeng.*” (Juhász Gyula: *Nietzsche*. Ö 1: 276. l.) Ekkoriban írja *Nietzsche* c. versét is. A nietzschei filozófia rá tett hatásáról: Ö 1: 11. l., Kispéter 43—47. l., Grezsa Ferenc: Juhász Gyula Máramaroszigeten, ItK 1957. 366—369. l., Zolnai Béla: Kosztolányi, Nietzsche, Juhász. It 1958. 389—405. l., Kiss Ferenc: A beérkezés küszöbén. Babits, Juhász és Kosztolányi ifjúsága. Budapest 1962. It Füz 37., Grezsa Ferenc: Juhász Gyula egyetemi évei. Budapest 1964. It Füz 44.

Nietzsche munkássága az ifjú Juhász Gyula egyik legnagyobb élménye. Ez a filozófia lényegében a liberalizmustól a fasizmus felé tartó európai polgári fejlődés gondolati előkészítése volt: eszmei előfutára annak a néppellenes történelmi fordulatnak, mely legtipikusabban a két világháború közt Hitler és Mussolini rendszerében öltött testet. Ugyanakkor azonban, különösen Magyarországon — történelmi fejlődésünk sajátosságából eredően — e tanítás nemcsak azt a szerepet játszotta, hogy gátat emelt a haladó értelmiség és a szocialista gondolat szükségszerű találkozására, hanem sok pozitív vonást is tartalmazott. Nem véletlen, hogy — Adyval kezdve a névsort — alig volt nyugatos írónk-költőnk, akire ne hatott volna a Zarathustra költő-filozófusa! Juhász Gyulát elsősorban a művészi, a táncdalok Nietzscheje ragadta meg, de imponált neki a Wille zur Macht bölcselőjének kora fölé emelkedő, hősiesség tartása is. A költő sok vonatkozásban azt találta meg a germán gondolkodó könyveiben, amit oly hiába keresett az enervált, önmagát túlélt, liberális Magyarországon: az erőt (vagy ennek látszatát), a dinamikus lendületet, a diadalmas akaratot. A nietzschei individualizmus alkalmas volt arra, hogy a magyar poéta fájdalmas elszigeteltségének párhuzama, Ferenc József kora hamis közösségeszményének ellenképe legyen. *Himnusz az Emberhez* c. költeménye példázza, hogy a Zarathustra emberideáljából humanista elveket olvasott ki. Természetesen Nietzsche Juhászra tett hatása sem volt egyeduralgó jellegű: 1905 végén, főleg *Nietzsche és a társadalom* c. cikkében, már több ponton bírálja is őt. A pozitivistá tudományosság nevében teóriáinak ködösségét hangoztatja; a közösségre pillantó tolsztojizmus álláspontjáról az Übermensch-mítosz etikai gyöngéit bírálja. De a kultúrkritikus póza és a dionysoszi esztétika görögség-imádata még évtizedekig érződik Juhász munkásságában.

Max Klinger (1857—1920) német szobrász, stílusa a többszínűség. Juhász 1905-ben Rodinnal együtt ideáljának nevezi (BJK. lev. 94. l.). — *Magna petis . . .*: Nagy dologra törekszel, Phaeton! Ovidius: *Metamorphoses*. — *Magnis tamen . . .*: De nagy vállalkozásba bukott bele! (Uo.) — *A máriai remetesség*: egy ideig az olaszországi Sils-Maria községben élt. — *Nővére írja*: Elisabeth Förster Nietzsche (1846—1935) kétkötetes életrajza 1895-ben és 1904-ben jelent meg. — *Pyrrhon, Diogenes*: ógörög szkeptikus, illetve cinikus filozófusok. — A Nietzsche-idézetek a Zarathustrából valók.

45. J. gy.: *Kurucok Bécsben*. Vf 1905. máj. 20. 157. l. Endrődi Sándor Kuruc nóták c. kötetének osztrák kiadásáról.

46. Juhász Gyula: Poéta szerelem. Vf 1905. jún. 1. 161. l. Két költő műsájáról: Vajda Júliáról és Szegedi Rózáról.

47. Juhász Gyula: Párbeszéd. Vf 1905. júl. 1. 204. l. Dialógus az esztétikáról.

48. Ikarus Bécsben. A SzéV 1905. júl. 7-i számából. 5. l. Színes r.

A SzéV 1905. júl. 5-i számában jelent meg a hír, hogy Bródy Sándor a Semmeringen mellbe lőtte magát. A júl. 6-i számban arról olvasunk, hogy Bródy a kórházban apácákkal olvastatja magának a bibliát. Júl. 8-án már operálásáról, egészségének javulásáról ír a lap. Juhász később cikkére így emlékezik: „*Öngyilkos volt egyszer: a szívét életveszélyesen sebezte meg. Akkor írtam róla az első nekrológot, fiatal fejjel, magam is jelöltje ennek a szomorú tábornak, amely ma egyre nő, mint az üdv új hadserege.*” (Bródy Sándor. Szeged 1924. aug. 13.) Juhász írása jól mutatja a tolsztoji eszmék, a romantikus antikapitalista szeretetvallás ekkortájt jelentkező hatását. Ekkori olvasmánya a biblia. (Levele Kosztolányihoz, 1905. júl. 20-án. BJK. lev. 87. l.) Vannak adataink idegbetegségének korai jelentkezéséről is. „*Mostanában örökké beteg voltam, a főbetegség mellett. A szenvedés fanatikusává lettem*” — írja Kosztolányinak 1905. júl. 20-án. (BJK. lev. 86. l.)

Mindennek, mi szép . . .: Heine: Dalok. 201. sz. Heine költeményei. Ford. Endrődi Sándor, Budapest 1882. 319. l.

49. A jövő tudománya. A SzéV 1905. júl. 27-i számából. 5. l. Újdonságok r.

Palágyi Menyhért (1859—1924) filozófust, fővárosi gimnáziumi tanárt a VKM. egyetemi magántanárrá nevezte ki a kolozsvári matematikai és természettudományi kar „*természettudományok bölcséleti ismerettana*” nevű tanszékére. Vö. Új egyetemi magántanárok. SzéV 1905. júl. 25. Juhásznak ezzel kapcsolatos cikke az első írása, melyben hitet tesz a polgári radikalizmus, a természettudományos világnézet mellett. Vö. még e fordulathoz: levele Oláh Gáborhoz, 1905. júl. 25. után. (Oláh-hagy. Durkó ItK 1954. 225—226. l. és Alföld, 1962. 2. 92. l.) E cikkről: Kispéter, 48—49. l.

Erhard, Thomas: híres német teológus, bibliafordító. — *Instauratio magna*: nagy megújulás (lat.). — *Theodor Lipps* (1851—1915): esztétikáját lélektani alapon építi föl. — *Kant polémikusa*: Palágyi könyve németül: *Die Logik auf den Scheidewege von Dr. Melchior Palágyi*, Berlin 1903. Vö. L-s [Rácz Lajos], BSzle 1905. 122. köt. 156—159. l.; Könyvéről németül: *Zur Krisis in der Logik. Eine Auseinandersetzung mit Dr. Melchior Palágyi*, von Goswin Uphues, Prof. der Philosophie an der Universität Halle. — *Huszár Vilmos* (1872—1931) műfordító, a francia irodalom tanára a kolozsvári egyetemen. — *Inkább lennék toboz . . .*: Péterfy Jenő leveléből Goldzieher Ignácéhoz, 1899. szept. 24-én. Vö. Zimándi P. István: Péterfy Jenő utolsó éve. It 1957. 478. l. Vö. BJK. lev. 86. l. Vö. 427. sz.

50. Jász: Polémia az apostol körül. SzéV 1905. aug. 31. 5—6. l. Geöcze Sarolta (1862—1928) keresztényszocialista agitátor szegedi előadásáról. *Jász*: Juhász Gyula. Vö. 191. jegyz.

51. Arany János. Kísérlet. A Vf 1905. szept. 1-i számából. 267—268. l. Utánközlés a Pest megyei Hírlap 1958. júl. 13-i számában (5. l.) Vásárhelyi Júliától.

Először Oláh Gábornak — 1905. jún. 26. és júl. 20. közt — írt levelében vetődik fel, hogy ír Aranyról, elkészíti az életrajzát. Itt fejti ki először új felfogását róla: „*En Aranyról kissé más vélekedésben vagyok, mint a közvélemény. Sokkal modernebbnek és sokkalta emberibbnek látom, mint mások. Ideges érzékenysége és merő finomsága, de józan humorral szaturálva. A mi nagyfejű szépeseink egy kissé öreg és unalmas Atyaistent faragtak belőle. Ebből annyi igaz, hogy ő is mindent megírt . . . Van valami dekadens vonás benne s ez a legértékesebb.*” (Alföld, 1962. 2. sz. 87. l.) Oláh válaszában egyetért Juhással, lelkesedik Arany-képéért, biztatja, teremtsen meg Riedl dolgozatának párját. (Uo. 88. l.) Juhász Kosztolányihoz intézett 1905. júl. 20-i levelében ez áll: „*Arany Irtája: egyetlen vigasztaló témám. Majd írrok róla valamit. Talán.*” (BJK. lev. 86. l.) Tervét közli Babitscsal (BJK. lev. 88. l.) és Oláh Gáborral is. A cikkről: Kispéter, 49. l. és az utánközlés előszavaként Vásárhelyi Júlia.

Mily bitang . . .: idézet Arany Dante c. verséből. — *Túlérző fájvirág*: Balzsamcsepp c. költeményét idézi. Riedl szerint ez Arany „*faculté maitresse*”-e, alapképessége. — *Multa tulit . . .*: sokat túrt és tett; Horatius Ars poetikájából. — *Az utóda*: 1905. márc. 27-től Heinrich Gusztáv a főtítkár az Akadémián. Rá emlékezik Juhász: „*Heinrich Gusztáv úgy viccelt velünk, mint egy bonviván.*” (Juhász Gyula: *Riedl Frigyes*. Szeged 1923. dec. 25. Ó 1: 236. l.) — *Ha senkinek, írjad!*: A Csabához c. előhangból. Idézi Róbert Jenő Gondolatok a magyar kultúráról c. cikkében (Figyelő, 1905. aug. 15.), melyet Juhász is olvasott. — *Umwerthung aller Werthe*: Minden érték átértékelése; Nietzsche *Der Wille zur Macht* c. könyvének alcíme.

52. j.gy.: Toldy Ferenc. Vf 1905. szept. 1. 269. l.

53. Juhász Gyula: Gyökössy Endre . . . Vf 1905. szept. 1. 270. l.

54. Jász: János vitézek. SzéV 1905. szept. 6. 6. l. Kacsóh Pongrác daljátékáról.

55. Juhász Gyula: Jászi Oszkárók és Róbert Jenők. Vf 1905. szept. 15. 284. l. Vitacikk.

56. Nietzsche és a hellenizmus. A MSz 1905. szept. 17-i számából. 307—308. l.

Juhász 1905. júl. 20-i levelében írja Kosztolányi Dezsőnek: „*Nietzsche és a hellenizmus című esszimet közli majd a M. Sz. Talán a jövő héten. Talán. Két hónapig terveztem. Egy nap alatt írtam. Lázasan, betegen.*” (BJK. lev. 87. l.) Juhász 1905. nov. 13-i levelében Oláh Gábertól kéri vissza a tanulmányt. (Vö. Oláh levele Juhász Gyulához, 1906. jan. 17., Alföld, 1962. 3. sz. 80. l.)

Aloys Riehl (1844—1924) német filozófus, Kantot és a pozitívizmust egyezteteti. — *Alfred Fouillé* (1838—1912), neoplatonikus filozófus, az École normale tanára. — *Max Simon Nordeau* (1849—1923) magyar származású német orvos és író. — *Henri Lichtenberger* (1864—1941) francia irodalomtörténész. — *Rietschl, Friedrich Wilhelm* (1806—1876) egyetemi tanár, klasszikus filológus, Plautus műveinek kiadója. — *Edgar Quinet* (1803—1875) francia író és filozófus. — *Walter Pater* (1839—1894) angol esztéta, Görög tanulmányok c. könyve magyarul is megjelent. — *Max Müller* (1823—1900) német

összehasonlító nyelvész. — *Ulrich Wilamowitz-Moellendorf* (1848—1931) klasszikus filológus könyvéről, *Erwin Rohde* (1845—1898) heidelbergi egyetemi tanár választásáról, *Wagner* hozzászólásáról Juhász Nietzsche levelezésében vagy ennek ismertetésében olvasott. Vö. F. M. [Fenyő Miksa]: Nietzsche gesammelte Briefe. 1—2. köt. Berlin 1903. BSzle 1904. 121. köt. 299—305. l. *Rietschl és Nietzsche* viszonyáról: f-ő [Fenyő Miksa]: Nietzsche levelezésének harmadik kötete. Figyelő, 1905. 74—77. l. A levelezés 2. kötete teljes egészében a Rohdeval való levelezés. *Charles Leconte de Lisle* parnasszista verskötetét ekkor olvassa; Kosztolányi 1905. aug. 9-i leveléhez mellékelve küldi el neki. Vö. BJK. lev. 97. l. — *Aisthesis*: (gör.) érzés, érzelmi képesség. — *A bibliográfiához*: Az Élet 1891. évi 2—8. füzetében Katona Lajos fordítását találjuk; a Huszadik Század 1900. decemberi számában Fényes Rezső fordítása jelent meg (A gyermekről és a házaseletről, A szabad halálról), 2. köt. 235—242. l.; *Kun József* (1873—1912) szegedi tanár és költő. A Hét munkatársa Nietzsche Csillagmorál és A nap leszáll c. verseit fordította, megj. A Hét 1904. nov. 13-i számában, 731. l.; Juhász saját Zarathustra fordítása az EL 1905. máj. 21-i számában. *Winkler József* (1860—1909) katolikus író, a Szent István Társulat valamelyik kiadványában írhatott ismertetőt; *Szász Zoltán* kritikája Nietzsche és elmélete címen az Új Magyar Szemle 1900. febr. és márc. számaiban, 314—330. és 467—488. l.; *Szlávik Mátyas* (1860—1937) ev. teológiai tanár Nietzsche és világnézete c. írását az Athenaeum közölte, 1896. 561—577. l.; a Magyar Géniuszban Révész Béla is írt Nietzsche-ről, az 1900. szept. 2-i számában; *Wildner Ödön* (1874—1944) könyve: Nietzsche romantikus korszaka. Budapest 1907. — *Fenyő Miksa* tanulmánya: Nietzsche mint filozófus, Magyar Géniusz 1902. 404—405. l. Juhász Gyula előbb közölt tanulmánya: *Nietzsche*. Vf 1905. máj. 1.

57. **Heredia**. A Vf 1905. okt. 1-i számából. 300. l. Irodalom r. Nekrológ. Rövidített, kivonatos változata: SzéV 1905. okt. 8. 12. l.

58. **Juhász Gyula**: Gyökössy Endre: Idegen földön. Vf 1905. okt. 1. 301. l.

59. **(J.): Baumbach**. Vf 1905. okt. 1. 301. l. Nekrológ.

60. **Komjáthy Jenő-társaság**, SzéV 1905. okt. 8. 12. l. Névtelenül. Hír az egyetemi hallgatók irodalmi szervezkedéséről.

61. **Oscar Wilde**. A FM 1909. szept. 19-i számából. 16. l. Tudomány és irodalom r. A nagy modernnek. I. cikluscím alatt. Megjelent még: Vf 1905. okt. 15. 306—307. l. Alcím: In memoriam. — Mm 1907. jún. 21. 3. l. Alcím: In memoriam. Aláírás a cím alatt: *Jávor György*.

Javításunk:

1 A *rossz* szót a Vf közlésével egyezően pótoltuk.

A cikk eredetileg Oscar Wilde halálának évfordulójára készült. Nem sokkal korábban jelent meg magyarul Gray Dorian arcképe c. regénye. A Mm szövegéhez konzervatív oldalról szólott hozzá Radó Imre máramarosszigeti újságíró (Oscar Wilde). — Hozzászólás Jávor György cikkéhez. — Mm 1907. jún. 28. 3. l.) A cikkről: Kispéter, 43. l.

Leconte de Lisle verse: a *Kolibri szerelem*, a költő fordításában megjelent a SzéV 1905. szept. 8-i számában. — *Herakles*: E című szonettje a SzéV 1905. aug. 13-i számában jelent meg. Kosztolányi írja Juhászhoz 1904.

júl. 21-én: „A másik dolog a Herculesre vonatkozik. Anatole France *Anneau d'amethiste*-jében, melyet nem régen olvastam, megtaláltam azt a helyet, hol Bergeret — egy kirakat előtt — a farnesei Herculesről beszélget.” BJK. lev. 18. l. — *A milői Vénusz*: Juhász verse a SzéV 1905. júl. 16-i számában.

62. Juhász Gyula: Szász Károly. Vf 1905. okt. 15. 317. l. Nekrológ.

63. (j.): Gyökössy Endre: Idegen földön. SzéV 1905. okt. 15. 11. l.

64. Nietzsche és a társadalom. Az ÚSz 1905. novemberi számából. 80. l. — Ö 1: 31—34. l.

Juhász Gyula Oláh Gáborhoz 1905. nov. 13-án írt levelében ígéri e cikke elküldését.

Max Stirner (1806—1856) anarchista német gondolkodó.

65. (j. gy.): Hegedüs-Bite Gyula: Strófák három macskáról. SzéV 1905. nov. 19. 13. l.

66. Fényes Adolf. Az ÚSz 1905. decemberi számából. 169. l. — Ö 1: 39—40. l. Fényes Adolf kiállítása 1905. nov. 5-én nyílt meg a Nemzeti Szalonban.

67. Ady Endre új versei. Budapest, 1906. A Pallas r.—t. kiadása. Az ÚSz 1905. decemberi számából. 169—170. l. — Ö 1: 40—41. l.

Juhász Gyula az elsők között volt, akik Ady lírája mellé álltak. Ady Endre 1905. júl. 30-án kelt baráti levele óta a költő — barátainak írt leveleiben — rajongva Adyt tartja a modern magyar irodalom legnagyobb költőjének. Vö. Juhász Gyula levele Babits Mihályhoz, 1905. aug. 3-án (BJK. lev. 94. l.), Juhász Gyula levele Kosztolányi Dezsőhöz, 1905. aug. 9. után (BJK. lev. 98. l.). Kosztolányi később Ady és Juhász ellen fordul leveleiben (vö. BJK. lev. 108—111. l.), sőt Babits is (BJK. lev. 111—116. l.), Juhász azonban nem. Ady-tiszteletét mutatják Oláh Gáborhoz írt levelei is. (Durkó, ItK 1954. 225—226. l.)

Farkas Imre (1879—) minisztériumi tisztviselő. divatos zsúrköltő a század elején. Juhász versparódiát is írt róla. — *Egyéb ignácok*: talán Balla Ignác.

68. Figyelő. Havi szemle. Szerkeszti Osváth [I] Ernő. Az ÚSz 1905. decemberi számából. 173. l.

Juhász a Figyelő 1905. okt. 15-i számát ismerteti. A következő írásokat emeli ki: Szini Gyula A kritikáról c. esszéje; Szilágyi Géza Venus c. verse; Kosztolányi: Fasti; Ady Endre cikke, a Morituri; Fenyő Miksa: Jókai Mór emlékezete c. tanulmánya; Kaffka Margit novellája, a Tehát beszélt az aszszony. Juhász recenziója fordulat pályáján; jelzi, hogy a polgári progresszió, Ady és a modernség táborába állt.

Jób Dániel (1880—1955) újságíró, novellista, 1907-től a Vígszínház rendezője. — *Osvát Ernő bevezetője*: Motivumok. — *Kölcsönzött lelke van*: idézet Komjáthy Viharének c. költeményéből. — *Grünwald Béla* (1839—1891) nemzetpolitikus. Könyvei a dzsentri-bíráló haladó gondolat dokumentumai.

69. Taine művészete. A MSz 1905. dec. 17-i számából. 405—406. l.

Juhász Gyula 1905. aug. 3-i levelében írja Babitsnak: „*Most Taine Hippolit Adolf levelezését olvastam. Ez az úr — igaz, akkor 19—20 éves — nagyképű és*

úgy hisz a tudományban, akár Tolsztoj a nem tudom miben!” (BJK. lev. 94. l.) 1905. dec. 23-án írja Gyökössy Endréhez: „A M. Sz. ét Tainevel légy szíves pontos címekre továbbbíttani! A magyarságomra jótékony hatással van a hazai miliő. (Lásd Taine.)” (Gyökössy-hagy.) A cikk alap gondolatát, a Zola-Taine párhuzamot minden bizonnyal Brandestől veszi. Vö. Emile Zola c. tanulmányát (1887), a Korok, emberek, írások c. kötetben is, Budapest 1914. 11–61. l. Lengyel Géza ford.

Victor Cousin (1792–1867) francia eklektikus gondolkodó, Pascalról és Locke-ról írt tanulmányokat. — *Alexander Bernát tanulmánya*: Taine. BSzle. 1903. 114. köt. 1–34. l. — *Turner, Joseph Mallord William* (1775–1854) angol festő, az impresszionizmus előfutára. — *Freude zu stinken*: a bűz öröme (ném.). — *Szaisszi kép*: Aki a fátylát föllebbenti, elfelejt mosolyogni. (Görög monda.)

70. **Ibsen.** A SzéV 1905. dec. 24-i számából. 25. l. Irodalom r. — Megjelent még: Mm 1907. jún. 28. 2. l. Aláírás a cím után: *Jávor*. — N 1908. nov. 18. 1–2. l. — Ö 1 : 34–39. l. — Alapszöveg a SzéV-beli, mert a másik kettő, bár későbbiek, lerövidítettek. A N szövege alatt szerk. jegyzet: „Legközelebb a Vadkacsát mutatja be a Szigligeti színház. Ibsen e legmélyebb drámájának előadását méltán várja feszült érdeklődéssel a váradi közönség.” A Vadkacsa bemutatója nov. 22-én volt. A cikk keletkezéséhez föltétlen hozzájárult a Solness építőmesternek a költő számára feledhetetlen bemutatója a Tháliában 1905. nov. 19-én. Vö. *Juhász Gyula: Trockijjal egy asztalnál*. Délm 1918. okt. 12. és Ö 1 : 156. l.

Oszwald: a Kísértek szereplője. — *Johannes Vockerat*: Hauptmann Magányos emberek c. drámájának szereplője. — *Heine dala*: Áll egy fenyő. — *Stockmann doktor*: A népgyűlölő címszereplője. — *André Suarès* (1866–1948) francia esztéta és költő, Nietzsche követője. Ibsen-tanulmányáról: *Juhász Gyula levele Oláh Gábornak*, 1905. júl. 25-én; *Durkó, ItK* 1954. 225–226. l. — *Rubek szobrász*: Ha mi holtak feltámadunk c. művének szereplője.

71. (j. gy.): *Két könyv*. SzéV 1905. dec. 28. 10. l. Mohácsi Jenő *Crescens c. verskötetéről* és *Ritoók Emma Egyenes úton egyedül c. regényéről*.

72. **Jász**: *A színpad varázsa*. SzéV 1905. dec. 31. 2. l.

1906

73. **J. Gy.**: *Herczeg Ferenc új regénye: Lélekrablás*. SzéV 1906. ápr. 15. 23. l.

74. *A magyar rend*. — *A piaristák „válságához”* — A SzéV 1906. jún. 7-i számából. 5–6. l. Színes r.

A piarista rend olaszosításáról, Brattina Adolf rendfőnök jezsuita mintájú centralizáló szándékáról A magyar piaristák válsága címmel a SzéV 1906. máj. 11-i száma tudósít. Apponyi Albert nyilatkozatát a lap máj. 13-i száma, a szegedi piaristák állásfoglalását a jún. 6-i szám közli. A magyar tartomány autonómiája a pesti káptalan júl. 5-i ülésének tárgysorozatára került. *Juhász* e cikke egyik első antiklerikális írása.

Magnas Ignatius . . . : A nagy városokat szerette Ignác (lat.). — *P. M.*: pontifex maximus, a pápa. — *In partibus infidelium*: a pogányok tartományai-

ban (lat.). — *Simai Kristóf, Benyák Bernát*: piarista iskoladráma-írók. — *Horányi Elek* (1736—1809) történetíró, fő műve a *Memoria Hungarorum* c. irodalomtörténeti életrajzgyűjtemény. — *Erdősi Imre* (1814—1890), Guyon piarista tábori lelkésze, a branyiszkói csata hőse. — *Gabriel ille Hungarus*: Magyar Gábor (1842—1912) magyarországi rendfőnök, előtte a szegedi piarista gimnázium igazgatója.

75. **Juhász Gyula: Suomen laulu.** SzéV 1906. jún. 12. 4—5. l. A helsingforsi egyetemi énekkar szegedi hangversenyéről.

76. **A Dugonics-szoba.** A SzéV 1906. jún. 21-i számából. 5. l. Rovások r. — Ö 1 : 41—43. l.

Juhász Gyula Gedő Simonhoz intézett levelében írja, hogy Kosztolányi Dezső meglátogatta Szegeden, és elsétáltak Dugonics szülőháza előtt. Szinte azonos szavakkal ír cikkben és levélben a házon levő cégtábláról. A levél keltezése: 1906 „*post festa*”, pünkösd (jún. 3.) után. (Kilényi-gyűjt.) A SzéV 1906. jún. 20-i számában hír jelenik meg arról, hogy értékes Dugonics-relikviákat ajánlottak föl megvételre a múzeumnak.

Dugonics színjátéka: Jeles történetek (Toldi Miklós, Báthori Mária, Kun László, Etelka Karjelben) 1794—1795. — *Baranyai Decsi János* (1560—1601) Adagiarum Chiliades quinque c. közmondásgyűjteményével (1598) a magyar néprajz úttörője. — *Szirmay Antal* (1747—1812) táblabíró Hungaria in parabolis (1804) c. könyvére utal.

77. **Pató Pálok.** A SzéV 1906. jún. 24-i számából. 11. l. Irodalom r.

A *Táltos* álnév Juhással való azonosításának bizonyítékait Péter László foglalja össze. Vö. Juhász Gyula és a „fekete báró”. *Acta Universitatis Szegediensis, Irodalom*, Szeged 1959. 103—108. l. A *T-s* álnévben megjelent *Magyar tanárok* c. cikkében (SzéV 1906. júl. 4.) a „*modernség és magyarság*” gondolatának fölbukkanása, Péterfy Jenő emlegetése, a *t-s* betűjelű *Meleg van!* c. cikk (SzéV 1906. júl. 1.) utalása *Lehotaira*, azaz Kosztolányira, az a tény, hogy a (*t-s*) jelzéssel megjelent *Értesítő* c. cikk (SzéV 1906. júl. 18.) a negyedik része a költő korábban *j.gy.* aláírású cikksorozatának — kétségtelenné teszik *Táltos* és Juhász Gyula azonosítását. De már a MSz 1906-os *Táltos*-cikkei nem az övéi. Itt Gulyás Pál szerint *Táltos* Márkus László operaházi igazgatóval azonos. Vö. Magyar írók álnevei. Budapest 1956. 431. l. Staud Géza viszont Hevesi Sándort tudja az álnév mögött. (Vö. László Anna Hevesi-monográfiája végén közölt bibliográfiai összeállítása, Budapest 1960.) A szegedi lapokban megjelent *Táltos*-cikkek azonban minden kétséget kizáróan Juhásziéi, Gulyás és Staud adatai csak arra utalnak, hogy álnévét idegen ötlet nyomán vette föl.

A cikk keletkezéséhez megemlítjük, hogy a legnagyobb valószínűség szerint a BSzle Ignotus-kritikája váltotta ki. A folyóiratban k. f. [Kropf Lajos] ismertette Ignotus Olvasás közben c. 1906-ban megjelent könyvét. (BSzle 1906. 127. köt. 136—143. l.) A kritika főbb gondolatai: „... írójának gondolkodását legfőbb vonásaiban sem igen lehet belőle kiolvasni... az újság nem tűri az elmélyedést... a felületességnek és a kurta cikkeknek a barátja... úgy tetszik, mintha erővel fel akarta volna duzzasztani az ívszámot... ötletei kedvéért túloz az igazság rovására... nyelvbeli pongyolaság... különös, hogy Ignotus ilyen könnyedén összetűz Arannyal...”

A Jókai-szobor esete: Berzeviczy Albert kultuszminiszter kezdeményezésére gyűjtést indítottak Jókai szobrára. (Vö. Szobrot Jókainak, SzéV 1905. febr. 3.

4. l.) A Hét 1905. ápr. 23-i számában (A Jókai szobor, 279. l.) már arról panaszkodik, hogy nem gyűlik a pénz. Ugyanerről: Jövendő, 1905. dec. 17. 1—3. l. Ignótus is írt erről, és megjegyezte: Jókai tíz évvel később halt meg, mint kellett volna. (A Jókai szobra. A Hét, 1906. jan. 28. 49—50. l.) Herczeg Ferenc nyilatkozata a SzéV 1906. máj. 9-i számában. — *Mokány Berci*: a Borszem Jankó figurája, Kisfaludy Csalódások c. vígjátékából. — *Arany Jánosról*: Ignótus: Olvasás közben. Budapest 1906. 145—152. l.; Fenyő Miksa: Aranyirodalom. Figyelő, 1905. 281—287. l. — *Greguss Agost Petőfiről*: „Petőfi pediglen poeta nem vala.” Vö. Endrődi Sándor: Petőfi napjai. 1842—1849. Budapest 1911. 322—336. l. Petőfi Könyvtár 29—30. füz. Juhász vagy Riedl-től hallotta (mivel járt Petőfi Sándor élete és művei c. előadásaira 1906-ban), vagy Tóth Béla könyvében (Szájruul szájra. Budapest 1895. 224. l.) olvasta. — *Péterfy Jenő Jókairól*: Jókai Mór. BSzle 1881. 26. köt. 1—27. l. — *Lampérth Géza* (1873—1934) az Országos Levéltár igazgatója; kuruc témájú versektradrámákat írt, a századforduló nacionalista szellemében. 1926-tól a Petőfi Társaság főtítkára. — *Szabó Sándor* (1852—1918) Máramaros megye alispánja, a Máramaros c. lap szerkesztője, reakciós népnemzeti költő. Juhász stílpardóiaja róla is szól. — *A Vasárnapi Újság Adyról*: „Aki irodalmunk jövője iránt érdeklődik, meg kell hogy jegyezze nevét, mert alighanem lesz még szerepe ebben a jövőben.” Új versek. 1906. márc. 11. 160. l. — *Gömbösné Galamb Margit* regényíró a század elején. Műveinek már a címe is tanulságos: Félben maradt álmok, Piroska története, Az úriasszony. — *Vértesy Gyula* (1867-1925) tanfelügyelő. 1902-ben Falusi történetek címen novelláskötete jelent meg.

78. Juhász Gyula: Alvás és álom. — Dr. Bartha György könyve. — SzéV 1906. jún. 29. 2—4. l.

79. Jász: Poétanők. SzéV 1906. júl. 1. 9—10. l. Kaffka Margit, Erdős Renée, Alba Nevis.

80. Táltos: Meleg van! (Változatok a G. húron). SzéV 1906. júl. 1. 10. l. Csevegés a kánikuláról.

81. Magyar tanárok. A SzéV 1906. júl. 4-i számából. 1. l. A cikk élén betűjel: (t-s) a Táltos álnév rövidítése. Vezércikk.

Ez Juhász első vezércikke. Keletkezési körülményeiről Péter László ír Juhász Gyula és a „fekete báró” c. idézett cikkében: „Az Országos Középiskolai Tanáregyesület 1906. július 2-án tartotta 40. közgyűlését. Ezen báró Barkóczy Sándor (1857—1925) miniszteri tanácsos, a kultuszminisztérium középiskolai ügyosztályának vezetője, a híres »fekete báró« is beszélt. Azt követelte, hogy az állami középiskolákba »a felekezeti, és pedig kizárólag a keresztény felekezeti szellemet fokozatosabb mértékben kell bevinni.« Barkóczy beszéde országos fölháborodást keltett az ország progresszív polgári és értelmiségi köreiből.” (103. l.) Nem lehetetlen, hogy e cikk pecsételte meg Juhász tanári sorsát, emiatt nem kapott állást állami iskolában.

Péterfy Schlauchról: Schlauch Lőrinc a középkorról. Péterfy Jenő összegyűjtött munkái. 3. köt. Budapest 1903. 234—252. l. *Consensus gentium*: közvélemény, a népek egyetértő véleménye (lat.).

82. j. gy.: Városi főgimnázium. SzéV 1906. júl. 5. 8—9. l. A piarista gimnázium évkönyvének ismertetése.

83. Jász: Hárman. SzéV 1906. júl. 8. 14—15. l. H. Szederkényi Anikó, Haraszthy Lajos és Göndör Ferenc kötetéről.

84. j. gy.: Értesítők. II. SzéV 1906. júl. 8. 16. l. A szegedi főreáliskola Értesítőjének ismertetése.

85. j. gy.: Értesítők. III. SzéV 1906. júl. 10. 8. l. A szegedi felsőkereskedelmi iskola Értesítőjéről.

86. A szegedi irodalom. A SzéV 1906. júl. 15-i számából. 20—21. l. Irodalom r.

Juhász Gyula már 1905. júl. 20-i levelében így ír Oláh Gáborhoz: „Szegedi írók nem ismerek.” (Alföld, 1962. 2. sz. 90. l.) Ebből a vidéki irodalmat lebecsülő nézetből született e cikke is. Visszaemlékezéséből idézünk: „Bevallom, hogy ifjú fővel, surbankó újságíró koromban én is megbántottam egyszer a Vizenjárók és kétkezi munkások íróját. Az egyik szegedi lapban bizony szigorú, de igaztalan véleményt mondtam róla, és Hauptmann Bernd Rózáját vágtam Tömörkényi Tandari Rozájának a fejéhez. Igaztalanság volt, oktalanság volt, de hát a fiatal-ság szeles, és senki se próféta a saját hazájában. Akkor se Tömörkényi haragudott meg, aki talán el se is olvasta az egész titánkodást (egyszer említette előttem, száraz humorral, hogy sokkal okosabb dolog pénzt olvasni, mint kritikát), hanem helyette Sz. Szigethy Vilmos állott ki lovagiasan a porondra, és alaposan el-intézett a szomszéd újságban.” (Juhász Gyula: Találkozások Tömörkényivel. Magyarság, 1925. szept. 29.) Az említett cikk, Sz. Szigethy Vilmos (1878—1956) szegedi újságíróé, (Sz) jelzéssel a SzN 1906. júl. 17-i számában jelent meg Csevegés az irodalomról címmel. Mikszáthra hivatkozva veszi védelmébe a szegedi irodalmat, s támadja a városi költöket, Adyt is. Cikkét így indítja:

„Ifjú óriás: Most le fogom Szegedet csepülni a sárga földig. Mit akar Szeged, mikor irodalma sincs!

— Engedelmet kérek . . .

— Ha mondom, hogy nincs! Én értek hozzá, mert megszereztem az oklevelet. Tessék jól megjegyezni, hogy a kritika joga ott kezdődik, ahol valaki bizonyos számú iskolák elvégzését bebizonyíthatja.”

Juhász Gyula válasza (90. sz.) a polémiaiból a modernnek és konzervatívok szembenállását emeli ki: „Egy kevésbé irodalmi szegedi újság följajdul, mintha az ő tyúkszemére léptek volna: hogy nincs Szmolány, nincs Sassi Nagy Lajos? Még jó, hogy nem kérdik: Nincs Stein és Szakáll, nincs Schwarz és Buchalter?” Így védekezik: „A szegedi városi írókról nem beszélt az a cikk vasárnap, se jól, se rosszat. Ha mindenáron tudni akarják, én pl. Móra Ferenc szép verseiben mindig őszintén gyönyörködöm és ezek a szívemhez, az én gangeszi partokon ödöngő szívemhez szólnak, a Szigethy Vilmos újabb, igen kedves novelláit érdeklődéssel olvastam és Tömörkényit, Cserzy Mihályt is értékük szerint nagyra-becsülöm írásuk igaz magyarsága miatt.” De nem állítja, hogy akkorák, mint Maupassant vagy Hauptmann.

A vitába Csuka Ferenc szegedi újságíró is bekapcsolódott Írók és irodalom címmel a SzéV 1906. júl. 22-i számában megjelent cikkével. Szerinte Juhász Gyula kiindulópontja helyes: az irodalom más, mint a közigazgatás, mert aki Szegeden író, nem okvetlenül szegedi író. Egyetért Juhással: szegedi irodalom nincs, mert Szegeden nincs közönsége az irodalomnak. „Mit csinálna Tömörkényi István Singer és Wolfner nélkül vagy a Pesti Hírlap nélkül?” — kér-

dezi. A baj okát abban a művelődéspolitikában látja, mely Fedák Sárinak toboroz tizenöt ezres közönséget, nem Tömörkény könyvének.

A polémia lezárásaként Boyár [Bolgár Lajos] Gárdonyi Géza Szegeden címmel interjúút közölt a SzéV 1906. júl. 25-i számában. Gárdonyi a vitáról a következőket mondta a szegedi újságíróknak: „Olvastam az önök lapjában azt a cikket, amely a szegedi irodalommal foglalkozik. Nem tartom elfogadhatónak a cikkíró úr fölfogását. A megkritizált szegedi írók föltétlenül vannak olyan értékesek, mint sok pesti író. Az csak nem bűn talán, ha valaki azt a zsánert kultiválja, amelyet ő teremtett meg. A birkafestőtől nem veszik rossz néven, ha mindig birkát fest, de a népies író bünt követ el, ha mindig parasztot rajzol? . . . Senki sem próféta a maga hazájában.”

A vitáról írt Tolnai Gábor: A vidéki irodalom kérdése. Magyar Szemle, 1934. 75. l.

Eperjesi írói kör: Sárosy Gyula (1816–1861), az Arany Trombita szerzője; Kerényi Frigyes (1822–1852) költő, Petőfi barátja; Szemere Miklós (1804–1881) költő és politikus. — *A szegedi boszorkányok*: Jósika Miklós regénye. — *Makai Emil* debreceni tárgyú drámai költeménye: Tudós professzor Hatvani. — *A tulipános újság*: a Szegedi Napló; a tulipán a koalíciós ellenzék jelvénye. Thury Zoltán 1890 és 1892 közt élt Szegeden. — *Halbúr Forgeteg János*: Tömörkény figurája. — *Két kiválóbb író*: Tömörkény és Cserzy.

87. Rembrandt. A SzéV 1906. júl. 15-i számából. 21. l. Művészet r. — Ö 1 : 44. l.

Az amsterdami ünnepségekről tudósít: Rembrandt emléke. Pesti Hírlap 1906. júl. 13. 5. l.

88. Jász: Népmívelés. SzéV 1906. júl. 15. 21–22. l. Bárczy István és Weszely Ödön pedagógiai folyóiratáról.

89. t-s [Táltos]: Értesítők. IV. SzéV 1906. júl. 18. 7–8. l. A szegedi katolikus tanítóképző Értesítőjéről.

90. Jász: Tévedések. SzéV 1906. júl. 19. 6–7. l. Válasz a szegedi irodalom vitájában. Vö. 86. sz.

91. Jász: Az őrnagy úr. SzéV 1906. júl. 24. 6. l. és júl. 25. 5–6. l. A Dreyfus-ügyről.

92. Juhász Gyula: Eötvös Károly. SzéV 1906. júl. 26. 6. l.

93. D'Annunzio és társai. A SzéV 1906. júl. 29-i számából. 6–7. l. Rovások r. — Megjelent még: *Arany szárnyú kacsák*. Mm 1907. jún. 28. Aláírás: -ász. Alapszövegnek a SzéV-ét választottuk, mert az Mm-é lerövidített.

Arany szárnyú kacsák: Gorkijt kidobták. [Egy bálból, ahova forradalmi nótákat énekelve tört be harminc társával.] A Hét, 1904. dec. 25. 835. l.; Gorkij körül. [Amikor letartóztatták, épp vált feleségétől egy rigai színész nő miatt.] A Hét, 1905. febr. 12. 113. l.; Gorkij Amerikában. SzéV 1906. ápr. 13. 7. l.; Janeiro [Csuka Ferenc]: Az elcsapott próféta. [Gorkij nem a feleségével, hanem egy idegen nővel emigrált Amerikába.] SzéV 1906. ápr. 27. 5. l.; Gorkij házassága. SzéV 1906. máj. 9. 5. l.; D'Annunzio. [Fölfedezett egy költőnőt, akit új Sapphonak nevezett.] A Hét, 1904. máj. 22. — *Rapagnetta*: D'Annunzio eredeti neve. Az ifjú Juhász a modern kultúra egyik harcosát látta benne,

rokonszenvét csak az első világháború végén, D'Annunzionak a militarizmus-sal, később pedig a fasizmussal történő szövetkezésének hatására vonta meg tőle. — *Grammatica Irma* (sz. 1873) olasz tragika, 1907 májusában nálunk is vendégszerepelt. — *Hallgat, mint a dinnye a fűben*: E szólást Tóth Béla tetté híressé. Fiumei újságírók megzsarolták az ekkoriban beiktatott kormányzót, gr. Nákó Sándort. (Vö. Kóbor Tamás: A sajtóbotrány. A Hét, 1906. júl. 8. 452. l.) Az esetet Zboray Aladár leplezte le a Magyarországbán, nevek említése nélkül. Tóth Béla egyik Esti levelében ezt írta róla: „Hanem miért hallgat Zboray Aladár úr, mint dinnye a fűben?” Zboray becsületsértésért bepörölte, s párbajra hívta Tóth Bélát. (Vö. A neveket! SzéV 1906. júl. 4. 6. l.) — *A göthös Gorkij*: Vö. a betegségről terjesztett hírekkel. Nagybeteg orosz írók. SzéV 1906. júl. 13. 6. l.: Gorkij beteg. SzéV 1906. júl. 18. 5. l. — *A nagy Duse szerelme*: Vö. Il Fuoco c. regénye. Kapcsolatukról Szász Zoltán: Duse barátja. Jövendő, 1904. jan. 17. 11. l. Újabb pletykák róla: Duse Eleonóra [férjhez megy a szabójához.] A Hét, 1905. aug. 6. 525. l.; Duse Eleonóra — anyós. SzéV 1906. júl. 6. 7. l.

94. **Petőfi.** SzéV 1906. júl. 31. 5. l. Névtelenül. Emlékezés halála évfordulóján.

95. **Jász: A nevelő úr.** SzéV 1906. aug. 3. 5. l.

96. **Képek a búcsúról.** A SzéV 1906. aug. 5-i számából. 6. l. Színes r. Ő 2: 14—18.

E cikkét másfél évtizeddel később is emlegeti. Vö. Juhász Gyula: *Én is búcsúzom* . . . SzéV 1920. máj. 22.

Maeterlinck mondja: Juhász Gyula 1906. júl. 26-i levelében írja Babitsnak: „*Maeterlinck Der Schatz der Armen című essay-kötetét szereztem meg. Ismeri? A címek túl szépek. (Intim élet, Emerson, Novalis, A mindennap tragédiája.)*” BJK. lev. 133. l. — *Tornyos Péter*: Illei János (1725—1794) 1789-ben írt jezsuita iskoladrámája. — *Kiss József verse*: A naphoz. A Hét, 1902. márc. 16. 161. l. — *Esti levelező*: Tóth Béla, a Pesti Hírlapban. — *Vikár Béla* (1859—1945) gyűjtése 1906-ban jelent meg, Somogy megye népköltése címen. — *Bartók felhívása*: Az a gyűjtőív lehet Bartók és Kodály népdalkiadványa számára, melyet a szerző König Péternek is leküldött Szegedre 1906. márc. 14-i levelével. Vö. Bartók-breviárium. Összeállította Újfalussy József. Budapest 1958. 82. l. Juhász Bartók Bélával valószínűleg éppen e nyáron, a szegedi gyűjtés alkalmával ismerkedett össze. Vö. Bartók Béla Szegeden. SzH 1906. aug. 28. 6. l. — *Somló Sándor* (1858—1916) a Nemzeti Színház, majd a Színművészeti Akadémia igazgatója. 1906-ban Rege c. darabjával ötödszörré nyerte a Teleki-díjat.

97. **Jávor György: Terka.** — Csuka Ferenc új könyve. — SzéV 1906. aug. 5. 9—10. l.

98. **J. Gy.: Művészet és szocializmus.** SzéV 1906. aug. 11. 7—8. l. Antal Sándor szegedi előadásáról.

99. **Vajakosság és tudományosság.** A SzéV 1906. aug. 12-i számából. 6. l. Rovások r.

A Társadalomtudományi Társaság ekkori közgyűlésén Kristóffy Józsefet, a „darabont”-minisztert újból beválasztották a választmányba, ezért And-

rásy Gyula elnök beadta lemondását. A „tulipánosok” (Hegedűs Lóránt, Gratz Gusztáv, Wolfner Pál) politikamentes szociológiát követeltek. A vitában kialakul egy baloldali, radikális álláspont (Pikler Gyula főtitkár, Jászi Oszkár és Somló Bódog); Juhász Gyula velük ért egyet. Vö. Szociológia és tulipán. SzéV 1906. aug. 8. 3. l. A válság természetét jól megvilágítja Gratz Gusztáv nyilatkozata; szerinte Andrásyt azért választották meg annak idején a társaság elnökének, mert nem akarták, hogy „a túlzó radikális, csaknem egészen szociáldemokrata irány kerüljön a társaság élére”. Vö. Veszekedő tudósok. SzéV 1906. aug. 9. 7. l. Az alelnök Hegedűs lemondásáról: SzéV 1906. aug. 12. 6. l. Valószínű, hogy Kosztolányi Juhásznak e cikkéről írja 1906. aug. 24-i levelében: „... engedje meg, hogy őszintén gratuláljak ahhoz a nemes, előkelő zszurnalisztikai tevékenységhez, melyet ön a Szeged és Vidéke hasábjain kifejt. Minden mondatával és betűjével egyet értek. A tudománytalan szabadgondolat korában mindenkinek össze kell tartani a tudományos konzervativizmussal s a nietzschei reakcionarizmussal jegyében. Nagyon jól esik az is, hogy a magyarság jogait is védi.” (BJK. lev. 140. l.)

Bánffy Dezső nyilatkozata: fölkérték, hogy Andrásy utódjaként vállalja el a társaság elnökségét; a volt miniszterelnök visszautasította az ajánlatot, mert a polgári radikális csoport kiszorgálta a darabont-kormányt. „Helyes a tisztelt Társaságnak az az álláspontja, hogy politikát a Társaságba bevinni nem akar... ámdé meggyőződéseim szerint Kristóffyval egy választmányban működni... nem politikai kérdés, ez a hazafiúi becsület kérdése.” (Bánffy és a Társadalomtudományi Társaság. SzéV 1906. aug. 10. 3. l.) — *A sutor maradjon a crepidánál:* Ne sutor ultra crepidam; ne tovább, varga a kaptafánál; Appelles mondása, vö. Tóth Béla: Szájrul szájra. Budapest 1895. 132. l. — *Steindl mester:* Steindl Imre (1839—1902) építész, az Országház tervezője. — *Ignotus esszéje:* L'art pour l'art. A Hét, 1905. szept. 10. 606—608. l. — *Max Müller könyve:* Fölolvasások a nyelvtudományról. Ford. Simonyi Zsigmond. Budapest 1874. — *Shakespeare híres igéi:* idézet a Hamletből. — *Eötvös Károly Hegelről:* filozófiája „katedrai haszontalanság”. Eötvös Károly munkái, 6. köt. Emlékezések. 20—24. l. — *Palágyi előadásorozata:* az 1904/5-ös egyetemi tanév első felében, Kant és a német idealizmus (Fichte, Schelling, Hegel) címen. — *Özvegy Dozseiné:* talán a tragikus hirtelenséggel, verseskönyve megjelenése előtt elhunyt Dózsei Ferenc (1878—1905) korrektor felesége? — *Gedő Simon* (1880—1956) Juhász egyetemi társa, Goethe-fordító. — *Ignotus fia:* Ignotus Hugó.

100. Jász: Négyesy László. SzéV 1906. aug. 17. 5. l.

101. Jávor György: Az új megváltó. SzéV 1906. aug. 23. 3—4. l. Ungár Lajos tbc. szerumáról.

102. Nietzsche. A SzéV 1906. aug. 25-i (7. l.) és aug. 26-i (14. l.) számaiból. Az előbbiben az I. rész, az utóbbiban a II—III. rész. Tudomány r.

Nietzsche iránti bámulata 1906-ban is folytatódik. Vö. versfordításával (*Csillagtörvény*) és költeményével (*Nietzsche Naumburgban*). De már nagyobb szerep jut megítélésében a stílus költőiségének, gondolataival szemben látomásainak.

Barabás Ábel (1877—1915) kolozsvári gimnáziumi tanár, irodalomtörténész. Hivatkozott írása: Petőfi és Nietzsche. Budapesti Hírlap, 1906. aug. 15. 2—5. l. Cikkében beszámol E. Förster Nietzschénél tett látogatásáról, hogy

látta nála a Felhők megzenésített szövegeit tartalmazó füzetet. Oláh Gábor téved, midőn csak két dala hívja föl Juhász figyelmét (1906. aug. 17-i levelében, Alföld, 1962. 3. sz. 87. l.), Barabás hármát említ.

103. Juhász Gyula: Klauzál Gábor mellszobra. SzéV 1906. aug. 29. 6. l.

104. Pálos Endrénék szeretettel. Kézirat. Eisner-hagy. Eisner Manó verseiről. Keltezés nélkül. Az időrendi besorolást stílus-kritikai megfontolások alapján valószínűsítjük.

105. Porszemek a napban. A SzéV 1906. okt. 10-i számából. 1. l.

A szerzőség filológiai bizonyítékai: az Iza a Tisza mellékfolyója Máramaros-szigetnél, ahol a költő 1906 őszétől kezdve tanár; 1906. okt. 14-i Iza aláírási cikkében (106. sz.) föltűnik kedvelt kifejezése, a „végeken” (vö. levele Oláh Gáborhoz 1906 őszén, Alföld, 1962. 3. sz. 88. l.) („*A végeken a magyar nemzet katonája vagyok . . .*”); ki más figyelne föl Balassa Armin drámájának szegedi bemutatójára Máramaros-szigeten; Riedl, Péterfy, Rostand említése stb. A cím ötletét a Budapesti Hírlapból veszi. Itt található Bölcs házy Béláné rovata: Porszemek a nyári napfényben. Vö. Budapesti Hírlap, 1906. szept. 25. 1. l.

Angyal Dávid (1857–1943) történettudós, ekkor az V. ker. áll. főreáliskola tanára. (Itt tanított Péterfy is!) 1906 őszén megüresedett Márki Sándor helye a mintagimnáziumban. A tanári kar Angyal Dávid alkalmazását javasolta, de mivel ő protestáns vallású volt, Barkóczy egy fiatal, katolikus segédtanárt, Újházy Gyulát nevezte ki a megüresedett helyre. Vö. A klerikalizmus diadala. SzéV 1906. okt. 5. 8. l. Petrik Géza Magyar könyvészetében (1901–1910. 774. l.) csak Újházy L á s z l ó nevénél találtunk történelem tankönyvet, így lehetséges, hogy a SzéV cikkében sajtóhiba a G y u l a. — *Angyal Dávid Kölcseyről*: Kölcsey Ferenc. BSzle 1903. 113. köt. 85–111. l. — *Jaurès lapja*, az Humanité, pénzügyi okokból szűnt meg. Vö. Jaurès lapja megszűnik. SzéV 1906. okt. 6. 5. l.

106. Iza: Porszemek a napban. SzéV 1906. okt. 14. 1. l. Csevegés a házasság-szédélgésről, a Jókai-irodalomról, Balassa Armin drámájáról.

107. A dráma lelke. (Egy kis dramaturgia.) A MSz 1906. okt. 18-i számából. 671–672. l. Megjelent még: Nagyvárad, 1908. okt. 21. 1–2. l. Alapszövegnek az első közlést választottuk, mert a változatok nagyrészt csak technikai jellegűek.

108. Jász: Magister elegantiarum. — Zichy Jenő halálára —. SzéV 1906. dec. 28. 3–4. l.

109. A romantika csődje. A SzéV 1906. dec. 30-i számából. 6. l. Rovások r. A költő — mint mindig — a téli szünetet édesanyjánál, Szegeden töltötte. Ekkor látta a színházban az 1906. dec. 28-án bemutatott Szép Ilonka c. daljátékot. A főbb szerepeket Felhő Rózsi, Békefi Lajos, Bárdos Jolán, Iványi Antal, Krémer Jenő játszották. A zenét Szabados Béla (1867–1936) szerezte, a verseket Szávay Gyula (1861–1935) újságíró, költő írta. A szövegkönyv Vágó Géza (sz. 1882) színész munkája. Juhász később szatírárt is írt a daljátékról; *Szögedi Színház*. Szeged, 1926. 73–74. l. *A Bolond költője*: Rákosi Jenő szövegét Szabados Béla zenésítette meg 1898-ban.

- 110. (j. gy.):** Magdolna. SzéV 1907. jan. 3. 6. l. Rákosi Jenő népszínművéről.
- 111. Richepin.** A SzéV 1907. jan. 6-i számából. 9. l. Irodalom r.
A cikk fölött Jean Richepin Dal a földről c. verse jelent meg Babits Mihály fordításában. Babits 1906 őszétől Szegeden tanít.
- 112. Márciusi dal.** A SzéV 1907. márc. 15-i számából. 5. l. Rovások r.
Én még láttam Jókait: vö. 11. sz. jegyz. — *Hol van a tavalyi hó:* e napokban született *Ódon ballada* c. verse.
- 113. (-a): Tóth Béla.** Világosság, 1907. ápr. 13. 2. l. Nekrológ. (-a): Juhász Gyula. Vö. 39. sz. jegyzet és 157. sz. cikk.
- 114. Jávor György:** Levél Halmi Bódognak. Mm 1907. ápr. 17. 2. l.
- 115. Csepü: Serenissimus.** A László Fülöp kiállításán. Mm 1907. ápr. 17. 4. l.
Csepü: Juhász Gyula álneve. Később Váradon is használja. *Színészek önmagukról* c. krokijában olvassuk: „*De csütt szívem, a többi néma csend! Lopott fény, jó éjszakát!*” E stílusfordulat szinte szó szerint cseng össze *Szép volt* c. versével. (JGYÖM 1 : 499.) Vö. 222. sz.
- 116. Csepü: Füstös romantika.** Mm 1907. ápr. 24. 4. l.
- 117. Jávor György:** Stílszerűtlen tragédiák. Mm 1907. máj. 3. 1. l. Schönherr Gyula történettudóson kitört a paralizis progresszívra.
- 118. Jávor: Utánzatok. Az eső.** Írta: Eötvös Károly. Mm 1907. máj. 3. 4. l. Stílusparódia.
- 119. Egy sír az út közepén.** Mm 1907. máj. 10. 3. l. Névtelenül. Jókai emléke.
- 120. Kosztolányi Dezső kötete.** Mm 1907. máj. 10. 4. l. Névtelenül. Négy fal között.
- 121. A másik Ház.** A M-s 1907. máj. 23-i számából. 1. l. Vezércikk.
A tanári vizsga miatt Pesten tett látogatása élményét látjuk e cikk mögött. Ekkor, 1907. máj. 11-én, nézi meg a Vígszínházban Reinhardt rendezésében Wedekind drámáját, a Tavasz ébredését és a Nemzeti Szalonban megnyíló Gauguin-tárlatot.
A Petőfi ház: ekkoriban vásárolták meg Feszty Árpád VI. ker. Bajza u. 21. sz. alatti villáját a Petőfi-múzeum számára; a lapok bő cikkeiben számoltak be erről. — *A tudós, aki a tébolydába jut:* vö. 117. sz. Schönherr Gyula (1864–1908) történész, a Nemzeti Múzeum levéltári osztályának őre, az MTA levelező tagja. 1907-ben hatalmasodott el rajta a paralizis progresszívra. Vö. Schönherr Gyula tragédiája. SzéV 1907. ápr. 27. — *Az író, aki pisztolyt ragad:* Péterfy Jenő. De Juhász magára is gondolt, már túl volt első öngyilkossági kísérletén. Vö. Grezza, ItK 1957. 354. l. — *Szemere Miklós* (1856–1919) főúri politikus és sportbarát; az egyetemi ifjúság számára céllovöldét építtetett Pestszent-

lőrincen. — A „párisi”: minden valószínűség szerint Zalai Béla, Juhász egyetemi társa. Párizsi útjáról: BJK. lev. 78. l.— *Én ismertem a bölcsészt*: célzás saját kórházi tartózkodására, 1904. nov. 26-i megsebesülése után.

122. *Ignotus No 2.*: Névtelen levél. Frank Wedekindnek. M-s 1907. máj. 23. 2. l. A Tavasz ébredése pesti bemutatójáról. *Ignotus No 2.*: Juhász Gyula álneve. E cikk előtt és után ilyen aláírással a szigeti lapokban nem találkozunk. Tárgyi bizonyíték, hogy a költő Pesten — tanári vizsgája alkalmával — megnevezte Wedekind darabját, de a cikk stílusa is reá vall. Vö. 135. sz.

123. Jávor György: Leontiev Tatjana. Mm 1907. máj. 24. 2. l. Az orosz anarchistákról.

124. Csepü: Gauguin. Mm 1907. máj. 24. 4. l. A festő budapesti tárlatáról.

125. *Négy fal között*. A SzéV 1907. máj. 27-i számából. 11. l. Irodalom r. Kosztolányi 1907. ápr. 24-i levelében kérte Juhászt, szerezzen Máramaroszigeten néhány elfizetöt pünkösdkor megjelenő verseskötetére. „Ne feledkezzék meg a budapesti hónapos szobák penészvirágszerű barátságáról, és szeressen ismét öt-hat elfizetöt erejéig, úgy, ahogy vagyok, szőröstől-bőröstől, összes erényemmel és bűneimmel együtt.” (BJK. lev. 151. l.) Válaszul Juhász több cikket is írt — az itt közöltön kívül — Kosztolányi kötetéről. (Vö. 120. és 126. sz.) Kosztolányi máj. 23-án így köszönte meg a recenziót: „. kezeit csókolom a gyönyörű és igaz kritikáért. Ön lát engem, ön szeret engem, önnek van szeme és igazi baráti szíve. Ön kritikus, ön poeta. Amit ön írt, a legszebb mindazok között, amiket eddig össze-vissza írkáltak rólam. . . A bírálatot a B.N. nem adhatta le, bár mindenkinek igen tetszett, mert Ady már elküldte a cikkét. Valamelyik nap jön. Én, utólagos engedelmével elküldtem az ön gyönyörű kis remekét a Szeged és Vidékének.” (BJK. lev. 151—152. l.) Juhász Gyula írja 1907. jún. 15-i levelében Babitsnak: „*Mit szólsz most Kosztolányihoz és mit az én kritikámhoz, amelyről fogalmam sincs, hogy igaz-e, jó-e, szép-e?*” (BJK. lev. 152. l.)

Kürthy György (sz. 1882) karikaturista, rajzoló, 1906-ban a Magyar Szemlébe dolgozik. — *Zöld és lila fiatalok*: célzás Mohácsi Jenő verseire; vö. kritikáját „zöld és lila” költeményeiről, 71. sz.

126. j. gy.: *Négy fal között*. M-s 1907. jún. 2. 5. l. Kosztolányi verseskönyvéről.

127. Juhász Gyula: A branyiszkói pap. M-s 1907. jún. 6. 3. l. Erdősi Imréről.

128. *Új nemzedék*. Egy Ambrus Zoltán kötet margójára. A Mm 1907. jún. 7-i számából. 2. l.

E cikkről: Kispéter 64. l. Hogy melyik kötetéről ír Juhász, nem tudni, mivel 1907-ben Ambrusnak négy könyve jelent meg: *Solus eris*, a Berzsenyilányok tizenkét vőlegénye, *Törpék és óriások*, *Őszi napsugár*. (Összes Művei 5—8. köteteként.) Talán egyik Ambrus-írás címe inspirálhatta Juhász címválasztását is: az *Új Idők* 1906. jún. 17-i és jún. 24-i számaiban jelent meg *Az új nemzedék* címmel egyik elbeszélése.

Szentessi Gyula (1870—1905) postahivatalnok, konzervatív költő. — *Porzolt Kálmán* (1860—1940) újságíró, kritikus. Zsolt álnéven ő írta Tóth Béla

halála után az Esti leveleket a Pesti Hírlapba. — *Zboray Aladár* (1868—1909) újságíró, regényeket és novellákat írt.

129. Jávor György: Negyven év visszhangja. M-s 1907. jún. 9. 4. l. Ferenc József koronázásának 40. évfordulóján.

130. Csepü: Szabad. Mm 1907. jún. 14. 2. l. Szatíra a szabadgondolkodókról.

131. -ász: Szamovolszky. Mm 1907. jún. 14. 4. l. A szabadságharc-szobor pályázatának nyertese.

132. Jávor: Mescország. — Jegyzet a gyermeknaphoz. — Mm 1907. jún. 14. 5. l.

133. Juhász Gyula: Apponyi rendelete. M-s 1907. jún. 20. 1. l. Nemzeti-ségi iskolaügy.

134. Matúra után. Mm 1907. jún. 28. 4. l. Névtelenül. A hódmezővásárhelyi tanárverésről.

135. -ász: Az ágy. SzéV 1907. júl. 5. 5. l. Henry Lavedan darabjának betiltásáról.

136. Tolsztoj. A SzéV 1907. júl. 17-i számából. 5—6. l. Vezércikk. Megjelent még: SzéV 1908. szept. 10. — Ó 1 : 45—47. l. — Alapszövegünk a teljesebb. A cím alatt e szerkesztői jegyzet: „Tolsztoj Leonak halálhíre terjedt el ma. Juhász Gyula, a kiváló költő és a mélygondolkodású esztétikus írta ezt a nemes és szép tanulmányt arról, hogy Tolsztoj halálhíre milyen érzéseket és gondolatokat vált ki az emberiségéből.” Az 1908-as szöveghez hírt találunk Tolsztoj betegségről (SzéV 1908. aug. 19.).

Változat:

1 E mondattal kezdődik az 1908-as szöveg; utána teljesen egyezik az alapszöveggel.

Tolsztoj eszméi — Schmitt Jenő Henrik körének közvetítésével — nagy hatással voltak az ifjú Juhász Gyulára. Írásain mindvégig érződött a tolsztojizmus mindent megbocsátó pacifizmusa, mégis — 1919-es cikkeinek tanulsága szerint — Tolsztoj szeretetvallása átjárót nyitott számára a szocialista humanizmus felé, az emberi szolidaritáson alapuló közösségeszmény felé. Vö. Grezsa: Juhász Gyula egyetemi évei. 72—74. l.

Meghalt Tolsztoj: vö. Vakkárma Tolsztoj haláláról. SzéV 1907. júl. 17. 6. l. — *Az intelligencia fagyos orma:* Suarès könyve; Sur les glaciers de l'intelligence. Másutt így idézi: *jéghegyein a gondolatnak.* (*Valakinek c.* versében.)

137. Villon: Lesben. SzéV 1907. júl. 18. 1—2. l. Csevegés parlamenti afférról, kultúrpolitikáról. *Villon:* Juhász Gyula álneve. 1907 elejére esik a Villonballadák hangjának költői utánzása. Stíluskritikai érveink: a jelzőrímek (*leg hosszabb és legrosszabb vers*), klasszikusok verosorainak mondatba szövése (*Van-e, ki e nevet nem ismeri*). Vö. 326. sz.

138. Jim: Kávóházi ügyek. SzéV 1907. júl. 18. 7. l. Csevegés a hírlapi kacsáról. *Jim: Juhász Gyula álneve.* Vö. Szerk. üz. SzéV 1908. aug. 4.

139. Jávorka: Ostende és Szováta. SzéV 1907. júl. 21. 7. l. Csevegés a nyaralásról.

140. Jávorka: Áruló levelek. SzéV 1907. júl. 28. 6. l. Thackeray szerelmes leveleit adták ki.

141. Jávorné: Fürdői levél. SzéV 1907. aug. 4. 7–8. l. Humoreszk.

142. Jim: Szerződtetések. SzéV 1907. aug. 11. 10. l. Színházi pletykák.

143. Tetemrehívás. A SzéV 1907. aug. 15-i számából. 1. l. Vezércikk.

A cím konvencionális volt a SzéV-nél. (Pl. SzéV 1907. máj. 8.) A SzN-ban Móra is e címen írt a Mezei-ügyről. Vö. Móra Ferenc: Szilánkok. Budapest 1961. 197. l. A cikk keletkezéséről ld. Péter László: Juhász Gyula „újságrói sikere” Acta Universitatis Szegediensis, 1961. 25–29. l. Ebben idézi Juhász Gyula Az első siker c. kissé pontatlan visszaemlékezését a Szegedi Szemle 1928. jún. 23-i számából: „*Hűsz esztendő voltam, télen bölcsész a pesti egyetemen, nyáron újságró a Szeged és Vidékénél . . . Egy napon Balassa Armin, aki mesterem volt e mesterségemben, fölszólított, hogy egy nagy vezércikket írjak, amelyben egy életfogytiglan eltöltött fegyenc mellett kell lándzsát törnöm, akit szerinte — erre alapos okai vannak — ártatlanul küldöttek fegyházba. Balassa védője volt a szerencsétlennek, aki családos ember volt és aki Szegeden útutazóban egy kis garni hotelben szállott meg és reggel egy ismeretlen halott nőt találtak mellette . . . A vezércikket megírtam, az megjelent, az emberek megdöbbenve fogadták, többen a jóakaróim közül úgy tekintettek rám, mint akire több évi börtön vár . . . [Az exhumálás eredménye után] a szegény eltöltött még aznap délután fölcsérlette a fegyencek szürke darócat még szürkébb civil munkászubonyával és tisztelni és búcsúzni bejött hozzám a szerkesztőségbe. Strt és nevetett egyszerre, az élet és szabadság határtalan örömetől. Én egy kicsit úgy érezhettem magam, mint Voltaire a Calas-eset, vagy Zola a Dreyfus-ügy után. Egy húszéves szegedi újságró, aki egy vezércikkel egy ember életét adta vissza!”*

1906. dec. 9-én este Mezei István fürdőszolga hazafelé, Piskibe való utazásakor vonatra várt a Szeged—Rókusi vasútállomáson. Itt ismerkedett meg egy áldott állapotban levő fiatal cselédlánnyal, Keller Máriával. Az éhes, panaszkodó leányt a közeli Dorogi-szállóba vitte. Este 11 körül Mezei kirohant szobájából azzal, hogy a nő meghalt. A helyszínre érkező Follráth Gyula rendőrkapitány kéjgyilkosságot állapított meg. A boncolás eredménye is ezzel egybehangzó volt. Mezeit hét évi börtönre ítélték. Később Minnich Károly törvénytörő orvos kétségbevonta a boncolási jegyzőkönyv megállapításait, s kérte az igazságügyminisztertől a halott exhumálását. Szerinte a szemsérülés nem okozhatott halálhoz vezető belső vérzést. Súlyos bonyodalmat idézett elő, hogy — mivel a közkórházi temető keresztszelei letöredeztek — Keller Mária sírját sokáig nem találták. Végül is újságrókok vezettek nyomra a sír keresésében. A SzéV riportere közben interjút csinált a mentői szolgálatot annak idején ellátó tűzoltókkal; azt vallották, hogy a szemsérülés nyomai csak másnap reggel váltak láthatóvá, föltehetően éjszaka patkányok okozták a hullán. Erre Balassa Armin, a híres védőügyvéd a SzéV aug. 14-i számában Európai botrány címmel egészoldalas vezércikket szentelt az esetnek. Az új

tárgyaláson Genersich Antal boncolási jelentése alapján a vádтанács elrendelte Mezei azonnali szabadlábrahelyezését. A Csillagból kilépő rabot védője, Reiniger Jakab és a SzéV tudósítója fogadta.

Hau doktor ügye: A karlsruhei bíróság 1907. júl. 23-án halálra ítéli Karl Hau dr. egyetemi tanárt, mert meggyilkolta az anyósát. Az ügyvéd azonban szenzációs fordulatot ad az ügynek: dokumentumokkal bizonyítja, hogy a gyilkos Lindenau báró, aki az áldozat lányának a sugalmazására követte el tettét. Hau dr. azonban nem tesz terhelő vallomást Molitor Olga, a felesége ellen, mert még mindig szereti. Vö. K. T. [Kóbor Tamás] Pfüj vörös Olga! A Hét, 1907. júl. 28. 502. l. Hau ártatlan. SzéV 1907. aug. 8. Haunak megkegyelmeznek. SzéV 1907. nov. 3.

144. Beszélgetés Mezei Istvánnal. SzéV 1907. aug. 15. 7. l. Névtelenül. Vö. 143. sz.

145. Jávör: Lesben. SzéV 1907. aug. 18. 2–3. l. Csevegés a pesti kabaréről, a plágiumról, Jókai sírjáról.

146. Jávorka: Bizalmas levelek. Ohnet mesternek. M-s 1907. aug. 18. 3. l.

147. Szent István király. SzéV 1907. aug. 20. 4–5. l. Névtelenül.

148. Juhász Gyula: Rövid és igaz mese. Az Idő, 1907. szept. 6. l. Jókairól.

149. ×: Az ötödik fakultás. A Hét, 1907. szept. 29. 654. l. A budapesti tudományegyetem rektorának beszédéről. „*Igaz, A Héttben × én vagyok*” — olvassuk a költő Eisner Manóhoz írott 1907. nov. 26-i levelében.

150. ×: Pia Monika. A Hét, 1907. szept. 29. 654. l. Kóburg Fülöp százsz

151. ×: Hüvös Kornél emlékezete. A Hét, 1907. szept. 29. 654. l.

152. ×: Kármán Mór. A Hét, 1907. okt. 6. 670. l.

153. ×: Szabad tanítás. A Hét, 1907. okt. 6. 670. l. A Magyar Társadalom-tudományi Egyesület pedagógiai tanácskozásáról.

154. ×: A karaván. A Hét, 1907. nov. 10. 757. l. A Budapesti Szemle konzervatív kritikái ellen.

155. ×: De gustibus. A Hét, 1907. nov. 10. 757. l. A szegedi közös konyha ügye.

156. ×: Az ideál. A Hét, 1907. nov. 10. 757. l. A Szent Imre-kultusz ellen

157. Nyilatkozat. A M-s 1907. nov. 14-i számából. 4. l.

Juhász Gyula távozása után néhány napra támadó cikkek jelentek meg róla a máramarosszigeti sajtóban. Megrágalmazták, hogy ő írta a Világosságba a hírhedt krockit a Szilágyi Kör estélyéről, hogy ő írta a nagy föltűnést keltő Szabó Sándor-versparódiákat. (Vö. Mormon: Estély a Szilágyi Körben.

Világosság, 1907. márc. 30. Hazafi Lantos Sándor az öt ért támadásokról. Uo. 1907. máj. 25. Hazafi Lantos Sándor újabb dalai. Uo. jún. 8.) Hogy ez rágalom volt, mutatja, hogy Mormon álnévvel Juhász Gyula távozása után is lehet találkozni a szigeti sajtóban, és hogy Mormon az ő szereplését is ironizálta. - r -s kézzel Wülliger Lajos élehangú támadó cikkben mégis Juhász Gyulával azonosította a Mormon álnévet. (Üzenet Jávör Györgyhez. Mm 1907. júl. 12.) E cikke jelent meg a költő *Nyilatkozata*. Juhász védekezésére Király Géza máramarosszigeti kántor és énektanár a költő mellett foglalt állást (Nyilatkozat. M-s 1907. nov. 17.), viszont P. B. [Pálos Béla] Válasz-nóta címen Juhász-paródiával felelt a költő *Kossuth-nóta* c. költeményére. (M-s 1907. nov. 24.) E rágalomhadjárat élménye tükröződik Juhász *Pogány leány* c. versében is. A vitáról: Grezsa, ItK 1957. 355—357. l.

158. ×: **A szegedi boszorkányok.** A Hét, 1907. nov. 17. 771. l.

159. **A hálás utókor.** A SzéV 1907. nov. 22-i számából. 4—5. l. Művész r. Lengyel Menyhért (sz. 1880) címben említett darabját 1907. okt. 5-én mutatta be a Nemzeti Színház. A dráma a szegedi premieren 1907. nov. 21-én megbukott. Juhász Gyula 1907. nov. 26-i, Eisner Manóhoz szóló levelében olvassuk: „*Megnéztem a Hálás utókort. Ez is jó.*” (Eisner-hagy.)

A nagy fejedelem: a Thália Társaság 1907. márc. 3-án mutatta be. — *A két nőalak:* Marianna és Ida szerepeit Fodor Ella és Szabados Gizi alakította. — *Almássy Endre* (1875—1929) szegedi színész, 1908 és 1920 között színgazgató. — *Szabados Gizi:* szegedi színésznő. — *Fodor Ella* (sz. 1883) naiva, 1907-től 1911-ig játszott Szegeden.

160. **A kényszerzubbony.** A SzéV 1907. nov. 23-i számából. 1. l. Vezércikk.

Wekerle Sándor miniszterelnök egyszakaszos törvényjavaslatáról tudósít: A pátenstörvény. SzéV 1907. nov. 23. Ugyane cikk részletesen beszámol Bánffy Dezső és Kossuth Ferenc vitájáról a közgazdasági bizottságban.

E cikkéről Juhász Gyula később Balassa Arminra emlékezve így ír: „... két írásomra emlékszem különösen. Azaz, hogy az egyikre sehogys emlékszem és ha elolvasom néha, akkor is olyan idegenül mered rám, mintha legalább is arabul volna. Ez egy nagy sikert aratott, névtelenül írt vezércikkem, *A kényszerzubbony* a címe, az akkori politikát támadta, tele van éleselméjű jogász okfejtésekkel, verhetetlen logikával, legyőzhetetlen dialektikával — mert hiszen Balassa Armin mondotta, hogy mit írjak benne, neki sietős dolgai voltak a törvényszéken, én azután megírtam, de úgy, hogy másnap elámultam, amikor a kávéházban elolvastam: sohasem hittem volna, hogy én valaha így értsek házszabályhoz, klotírhez, angol példához, megymáshoz. Mert akkor még őszinte szívből utáltam a napi politikát.” (Juhász Gyula: *Nefejejcek. IV. Utazás egy sírdomb körül.* Szeged, 1924. jan. 20.)

A dánosi férfiú: Wekerle családi birtoka Dános-pusztá volt. — *Szójkosár:* konvencionális kifejezés a házszabály-revizióra. Vö. SzéV 1907. nov. 20. — *Waslaspzkiak és Krapülinszkiek vétőjoga:* Heine Két lovag c. költeményének lengyel alakjai, a Romanzero kötetből. 1652 és 1764 közt vétőjoguk volt a lengyel országgyűlési követeknek („nie pozwolam”). Vö. Hüppe: A lengyel alkotmány története. Ford. Szathmáry György. Budapest 1894. 201. l. — *Diaporius doktor:* Szereplő Molière A képzelt beteg c. vígjátékában; a laikus orvosok gúnyneve. — *Az ischli klauzula:* Bánffy pénzügyminiszterének, Lukács Lászlónak az ország gazdasági függetlenségét aláásó törvényjavaslata;

az 5. pont kimondja, ha 1903. dec. 31-ig nem történik megegyezés Ausztria és Magyarország között, a beterveztett vám- és kereskedelmi törvénytervezet érvényes.

161. ×: **Az automobil.** A Hét, 1907. nov. 24. 790. l. A pesti utcák újdonsága.

162. **Homok új könyve.** A SzéV 1907. nov. 24-i számából. 11. l. Művészet r. Cserzy kötete: Hazulról. Cserzy 1908. ápr. 25-i levelében írja a költőnek: „Kedves és mélyentisztelt Uram! Tartozom önnek s ezt most ha megengedi, tisztelettel lerovom. Egy meleg, egy szívből jövő köszönettel vagyok kedves uramnak adósa. És egy magyar emberhez illő tiszteletteljes kézszorítással . . . Aki úgy látja lelkem világát és hallja szívemnek hol lázas, hol pedig lassúdó dobogását, és akként értékeli a magasra törő, de sorsánál fogva visszahanyatló érzelmeimet s a magyar föld iránt való szeretetemet, — mint Ön, és ezt teljes magaaakaratából oly bájos formában és a nagy költőhöz méltó igazsággal és őszinteséggel hirdeti, amiként kegyes volt ezt Hazulról . . . című kötetem ismertetésénél közreadni: az előtt boldogság egy üdvözlésre meghajolni.” (Kilényi-gyűjt.)

Luka: Gorkij Éjjeli menedékhely c. dránájának szereplője.

163. **Juhász Gyula: Vallomások a Dugonics-Társaságról.** Az Idő, 1907. dec. 1—2. l.

164. **Versék.** Az Idő 1907. decemberi számából. 10. l. Szegedi könyvek r. Szerk. megjegyzés: „Szegedi könyvek szerzői írnak benne a saját munkájukról.”

A költő e jellemző önvallomása 1907-ben megjelent első verseskötetével kapcsolatos.

165. j. gy.: **A Dugonics Társaságból.** Az Idő, 1907. dec. 12—13. l. Az 1907. nov. 15-i felolvasó ülésről.

166. **Még egy csokrot.** — Emlékezés —. A SzN 1907. dec. 25-i számából. 7. l. Békefi Antal (1859—1907), a SzN szerkesztője 1907. okt. 2-án halt meg. Ő közölte Juhász nyomtatásban megjelent első verseit a SzN 1899. máj. 21-i számában. Ugyanott ő írta költeményeiről az első kritikát. JGYÖM 1 : 363—364. l. Vö. Juhász Gyula: *Pályám emlékezete.* Színházi Újság, 1921. dec. 3. Juhász Gyula: *Békefi.* Homokóra, 1928. dec. 15. = Ő 1 : 337—338. l.

Elment papnak: az 1899/1900-as tanévet Juhász Gyula a váci noviciátusban töltötte. — *Poétika tanárom meg akart inteni:* Hénap Tamás (1859—1934) magyar—latin szakos piarista tanár. Juhász osztályzata elégséges volt nála. Húsz év múlva az esetre emlékezve írja a költő: „. . . jó öreg poétika tanárom meg akart buktatni, mert Tompa Tornácomon ctmű elégiájáról azt mertem írni, hogy nem egészen kifogástalan a kompozíciója.” (Juhász Gyula: *Csevegés.* SzN 1922. jan. 22.)

167. **A betlehemi csillag.** A SzéV 1907. dec. 25-i számából. 1. l. Vezércikk. Közölte még: N 1911. dec. 23. 1. l.

E cikke a vallásos hangulat erősebb föltörését mutatja. A költő válságban van: alig két hónapja, hogy Léváról — mint öngyilkosjelölt — a halálba

indult. Otthoni környezete is mindig erős vallásos inspirációt jelent. Mintha háttérbe szorulna 1906-os műveinek harcos, antiklerikális hangja. E vallásosság azonban nem dogmatikus, nem felekezeti jellegű, hisz pl. Krisztus alakjának történelmi változásait Anatole France 1905-ös — A fehér kövön című — szabadgondolkodó regényéből idézi! Beállítottságának világnézeti tartalma az egyetemi évek alatt megismert tolsztoji szeretetvallás, de táplálja benne ez érzést az az „eszétikai katolicizmus”, „keresztényi modernség” is, melyre Verlaine, Fogazzaro, Prohászka — nálunk a Magyar Szemle ekkori irányja — volt előtte a példa. Helytelen volna egyértelműen negatívnak értékelni ilyen írásait; mély humanizmust, általános emberszeretetet, a jóság és igazság szomjúhozását éppúgy sugározzák, mint a vallási rajongást.

Imitáció: Kempis Tamás könyve, a Krisztus követése. — *Strausz:* David Friedrich Strauss (1808—1874) német egyháztörténész, hivatkozott műve: *Jézus élete.* — *XIII. Leó égisze:* célzás a *Rerum novarum* című pápai enciklikára, mely fölveti az egyház és a munkásság viszonyának kérdését is. — *Sartok utódja:* X. Pius (1903—1914). — *Antonio Fogazzaro* (1842—1911) olasz író. A szent c. műve Vetési József fordításában 1907-ben jelent meg az Olesó Könyvtár sorozatban. Az írótt bemutatta: Vetési József; Fogazzaro szentje. BSzle 1906. 126. köt. 436—447. l. — *Bourget vallásos reakciója:* *Étape* (1902). — *Albert Kalhoff* (1850—1906) német protestáns teológus. *Vom innern Leben* c. könyve 1907-ben Jénában jelent meg. — *Strindberg könyve:* Till Damaskus. — *Prohászka Ottokár* *Modern katolicizmus* c. könyve 1904-ben jelent meg.

168. Nyugat felé. A SzéV 1907. dec. 29-i számából. I. l. Vezércikk.

Ignotus 1908. jan. 3-án levélben köszöni meg Juhásznak e cikkét: „Igen tisztelt Uram, verseit átadtam Osvátnak, ki a Nyugat teljes hatalmú szerkesztője s a kegyed munkásságának éppúgy ismerője és tisztelője, mint én. Szépen köszönjük s teljes jelentőségében értékeljük a cikket, melyben lapunkról megemlékezik. Kérem, adja át üdvözlömetem a szerkesztő uraknak is. Kollegiális szeretettel híve, Ignotus.” (Kilényi-gyűjt. Vö. BJK. lev. 295. l.) A SzéV szerkesztőségében nem ez az egyetlen a Nyugathoz csatlakozó kiállítás. Vö. Domokos László: *Nyugat*. SzéV 1908. jan. 17. Juhász Gyula egy év múlva, *A magyar holnap* című írásában így ír: „Ma egy esztendeje, ezen a helyen, biztató ígéretekkel teljes holnap pirkadására köszöntöttem Ukkon poharát.” (381. sz.)

Kiss József jubileuma: 1907. dec. 15-én volt. A Petőfi Társaság ebből az alkalomból díszület rendezett, melyen a költő A lovag és a Flört c. verseit olvasta föl. Vö. Kiss József jubileuma. SzéV 1907. dec. 15. 2. l. — *A Vasárnapi Újság kritikái:* Adyról — Vér és arany. 1907. dec. 29. 1067. l. Kosztolányiról — Négy fal között. 1907. jún. 23. 508. l. Révész Béláról — A nagy börtön. 1907. nov. 24. 952. l. — *Modern tanulmányok a Budapesti Szemlében:* -a [Concha Győző]: Jászi Oszkár: Új Magyarország felé. 1907. 132. köt. 149—155. l.; b. m. [Berki Miklós]: Ady Endre: Új versek. 1907. 131. köt. 312—314. l. — *Miénk:* első tárlata a Nemzeti Szalonban 1908. jan. 11-én nyílt meg. Elnöke Szinyei Merse Pál, tagjai között ott van Rippl-Rónai, Márffy, Fényes Adolf, Ferenczy Károly. Vö. Marco [Márkus László]: M. I. É. N. K. A Hét, 1908. jan. 12. 31. l.

261. Márkus Emma. (A Boszorkány címszerepében.) A Sz 1908. ápr. 28-i számából. 6. l. Színház r.

Márkus Emma 1908. ápr. 27-től 29-ig vendégszerepelt a Szigligeti Színházban. Föllépett: Sardou: A boszorkány, Bataille: Nászinduló és Ibsen: Nóra c. darabjában. — Úgy tudjuk, Sardou nem *A boszorkányt*, hanem a Tosca c. darabját írta Sarah Bernhardt (1844—1923) számára. Márkus Emma szerepléséről még kétszer írt Juhász a Sz 1908. ápr. 29-i és 30-i számában. Az utóbbit névtelenül.

262. Juhár: Színek és dallamok. Sz 1908. ápr. 29. 5. l. Jegyzetek a Polonyi — Lengyel pörről, az öngyilkosságról és Károlyi Leona színésznőről.

263. Juhász Gyula: Márkus Emma a Nászindulóban. Sz 1908. ápr. 29. 6. l.

264. Márkus Emma — Nóra. Sz 1908. ápr. 30. 6. l. Névtelenül.

265. A nap hangulatai. A Sz 1908. máj. 1-i számából. 5. l.

— *Pázmán Mariskák*: A Sz 1908. ápr. 29-i számában olvasható, hogy Pázmán Mariska kereseti pört indított szeretője, Fester Antal címzetes püspök ellen, amiért a neki ígért ajándékot nem kapta tőle meg. A püspök Pázmán Mariska és anyja, Pázmán Lajosné ellen zsarolás címen tett följelentést. — *Mert bármit beszél Haecckel*: az utalás nem egyértelmű, Juhász itt nyilván Haecckel idealizmus ellenes materialista tanításaira utal. (Talán a Van-e élet a halál után? című könyvére is?) — *A vörös május*: a Sz ápr. 26-án és 30-án ilyen címmel közli, hogy a szociáldemokrata párt váradi szervezete a Rhédey-kertben tartja május elsejei ünnepségét. — *Nave*: La Nave (A hajó), D'Annunzio 1908-ban frott Velencét dicsőítő drámai költeménye, melyet ünnepelesen nyújtott át a város vezetőinek. Az ott rendezett estélyen pohárköszöntőjében Velence és Trieszt összetartozását hangsúlyozta. (Az irredentista D'Annunzio. Pesti Napló, 1908. ápr. 29.) Később a militarista D'Annunzióról Juhásznak megváltozott a véleménye, 1918-ban verset írt ellene. Vö. JGyÖM 2 : 148. — *Mert kizököknt a világ...*: Hamlet szavainak szabad idézése Arany fordítása után (Kizököknt az idő, — ó kárhozat! Hogy én születtem helyretolni azt.) (I. felv. 5. szín.)

A cikk első két része tanulságosan mutatja Juhász Gyula világnézeti ellentmondásait: míg egyfelől még védi a klérust, másfelől — fönttartással ugyan — köszönti a vörös májust ünneplő magyar munkásokat.

266. Jim: Vasárnapi levél. Sz 1908. máj. 3. 1. l. A váradi közgyűlésről és a színészekről.

267. Jim: A nap hangulatai. — Zsitvaytól a nyári darabokig. Sz 1908. máj. 5. 5. l.

268. A magyar sajtó hivatása. A Sz 1908. máj. 7-i számából. 1—2. l. A cím alatt: *Nagyvárad, május 6.* Újra közölte a SzéV 1909. júl. 13-i száma, teljes névaláírással.

— *Biró Lajos* cikkei Az Újság hasábjairól összegyűjtve A sajtó lélektana címmel jelentek meg ekkor. Juhász nyilván azért nevezi külföldi magyar írónak Birót, mert bécsi születésű volt. — *Lengyel Zoltán* (1873—?) ügyvéd,

országgyűlési képviselő, 1907. jan. 21-én A Nap című lapban Vádat emelek . . . című cikkében leleplezte Polónyi Géza (1848–1920) igazságügyminiszter régebbi zsarolásait. Polónyi följelentésére a látványos becsületsértési tárgyalás 1908. ápr. 27-én kezdődött. — *Vexirtükör*: varázstükör. — *A Pesti Hírlap* 1841. jan. 2-től 1844. jún. végéig szerkesztette Kossuth, Széchenyi 1842 decemberétől kezdve támadta a Jelenkor c. lapban Kossuthnak a Pesti Hírlapban kifejtett politikai nézeteit.

269. Jim: A nők barátja. Sz 1908. máj. 8. 4. 1. Simkó József képviselő parlamenti fölszólalásáról.

270. Juhar: Három feleség. Sz 1908. máj. 8. 5. 1. Lehár operettjének bemutatója a Szigligeti Színházban.

271. Vasárnapi levél. Sz 1908. máj. 10. 1. 1. Névtelenül. „Csevegés” a nyári darabokról, kabarékról, Polónyi Géza üdvözléséről, Freystädtler Flóra emlékiratairól és Nansen szerelméről.

272. (-m.): Nagyváradi élet. — *A kávéház teraszán* —. Sz 1908. máj. 13. 3. 1. Honti Nándor festőművészeiről, a váradi nőkről és színésznőkről, a váradi Zöldfa vendéglő kabaréjáról és Nagy Endréről; a párizsi színházi világ új szenzációjáról, a *Le Roi* című darabról.

273. A bestia. A Sz 1908. máj. 10-i számából. 5. 1. Hírek r.

A lapok egymásnak ellentmondóan adnak hírt arról, hogy az amerikai Indiana állambeli La Porte városban egy Guinness vagy Guinets nevű asszony gyermekeket gyilkolt, udvarában sok holttestet találtak elásva. — *A hamelni patkányfogó*, *Hauser Gáspár*: ezekről ez idő tájt verseket is írt. JGYÖM 1 : 150., 188. l. — *Redingot*: hosszú férfikabát. — *Kategorikus imperatívusz*: Kant idealista filozófiájában a feltétlen belső erkölcsi parancs. — *Maupassant Moironja*: Novellájának címszereplője, egy tanító, üvegszilánkot és tühegyeket szórt tanítványai ételébe, bosszúból, amiért Isten három gyermekét elvette. — *A cigányok pöre*: l. 259. sz.

274. Nyugat. A Sz 1908. máj. 10-i számából. 8. 1. Irodalom r.

— *Szerda*: tudományos és művészeti folyóirat, összesen hét száma 1906. okt. 3-tól nov. 4-ig jelent meg. Tulajdonosa Gundel Antal volt, az irodalmi rovatot Ambrus Zoltán, a kritikait Ignótus vezette. — *Magyar Genius*: szépirodalmi folyóirat (1892–1903); 1902. jún. 1-től megszűnéséig Osvát Ernő volt a felelős szerkesztője. — *Figyelő*: 1905 januárjától novemberéig Osvát Ernő szerkesztésében megjelenő szépirodalmi és kritikai folyóirat, A Nyugat közvetlen előfutára. (Mindhárom folyóiratról: Pók Lajos: A Nyugat előzményei. It 1957. 285–303. l.) Adynak és Ignótusnak nem egy valamely művere vonatkozik Juhász megjegyzése, bár a Nyugat ismertetett máj. 1-i számában mindkettőjüknek jelent meg írása (Ady Akit én csókolok, Én kifelé megyek című versei; Ignótus Cigányok, Mounet-Sully, Az amerikai magyarság jövője nemzeti szempontból című írásai). — *Balázs Béla Éva* című verse a márc. 1-i, prózája: Maeterlinck az ápr. 16-i, Dialógus a német romantikáról a máj. 1-i számban. Ez utóbbiban még egy Balázs Béla-írás: Strindberg paradoxonok. — *Csáth Géza trása*: Anyagyilkosság. — *Lesznai Anna versei* (Ballagtam az

úton . . . , Dédanyám, Bár rövid még . . . , Későn érkezem, Őszi válás, Mi az öröm? . . . , Sötétben, mélyen . . .) a márc. 1-i számban.

275. Nyárai Antal. A Sz 1908. máj. 12-i számából. 4. l. Bohémiából r.

— *Nyárai Antal* (1868—1920) színész, a költő jóbarátja, ekkor a Modern Színház Kabaré tagja, máj. 11-én érkezett Váradra vendégszereplésre. Juhász nagyra becsülte és szerette őt, három verset írt hozzá (Nyárai, Nyárai Antalnak, Nyárai Tóni. JGYÖM 1 : 287., 2 : 186., 2 : 226. l.), váradai szerepléséről pedig 1908. máj. 15-én, 16-án és 17-én emlékezett meg a Sz-ban. A szegedi Színházi Újság 1911. jan. 1-i és a SzéV 1913. febr. 10-i számában is írt róla. — *Murger Henri* (1822—1861) francia író, a *Scènes de la vie bohème* című regényéből vált közhazsálatúvá a bohém szó. — *Nyárai diadalmas estéje a Népszínházban*: 1902. okt. 11-én lépett föl először a Népszínházban a Casanova című darabban és óriási sikert aratott. — *Chat Noir*: Fekete Macska, híres párizsi kabaré.

276. Juhar: A nap hangulataiból. A Sz 1908. máj. 14-i számából. 4. l. Hírek r. A Feneres községbeli bicskázásokról, sajtóvisszhangjukról („egy nagyon radikális magyar lapban”) és Tallher Ilona, a budapesti női kereskedelmi tanfolyam tanulójának öngyilkosságáról.

277. Jim: Nagy Endre cabaretje. (A bemutató est). Sz 1908. máj. 15. 4. l.

278. Képek a Bémer-térről. Sz 1908. máj. 15. 4. l. Névtelenül. Juhász szerzőségét bizonyítja, hogy a váradi életnek olyan eseményeiről és alakjairól szól a cikk, melyeket más, ez időben keletkezett írásaiban is sűrűn emleget: Nagy Endre, Nyárai Antal váradi szereplése, Honti Nándor festőművész, aki Károlyi Leona színésznő képének megfestésén merengett (valószínű, hogy erre vonatkozik a 272. sz. cikk utalása is!); jellemző stílusjegy: „*élenken és dacosan, önkény!*” (Juhász élete végéig ezt az alakot használta az önként helyett!), „*enyhe mélabú, bánatosan szép.*” Juhászra vall, ahogy cikkében rokonszenvvel, érdeklődéssel ír az öngyilkos kasszírőről. Az öngyilkosok iránti érdeklődését számos más, korabeli cikkében föllehetjük.

279. Diák-tragédiák. A Sz 1908. máj. 16-i számából. 4. l. Hírek r.

— *Agyonlőte magát egy pesti kisdíák*: május 14-én Oláh Béla gimnáziumi tanuló agyonlőtte magát, mert rovást kapott az iskolában.

280. (j): Nyárai Ördöge. Sz 1908. máj. 16. 5. l. Nyárai Antal címszerepéről Molnár Ferenc darabjában.

281. Vasárnapi levél. Sz 1908. máj. 17. 8. l. Névtelenül. Juhász szerzőségét bizonyítja, hogy e tárcarovat hétvégi összefoglalóit ez időben rendszerint ő írta. Amiről itt ír, e heti cikkeiben már többször nyilatkozott (Nagy Endre kabaréja, Nyárai Antal váradi szereplése, Díósi Nusi és Károlyi Leona színésznők körüli pletykák és történetek). Azt írja Nyáraitól, hogy „*A nők körül nagyobb sikerei voltak, mint az Ördögben.*” Erről vö. 280. sz. Megtalálhatók a cikkben Juhász jellegzetes stílusjegyei is, az *és* kötőszóval kapcsolt rokon vagy ellentétes értelmű szavak, jelzők.

282. Nyárai búcsúja. Sz 1908. máj. 17. 8. l. Névtelenül. E cikkben olvashatjuk: „*Ördögéről kissé szigorúan nyilatkoztunk . . .*” Ez a nyilatkozat pedig

a Sz máj. 16-i számában megjelent (j.) jelű Juhász cikk: *Nyárai Ördöge* (Vö. 280. sz.), melyben Nyárai eredetinek tűnő fölfogását színpadi trükknek nevezte.

283. A Tanítónő bemutatója. A Sz 1908. máj. 19-i számából. 5. l. Színház r. Bródy drámáját 1908. máj. 17-én mutatta be a Szigligeti Színház.

Alfréd Kerr (1867—1948) német drámakritikus azt hirdette, hogy a kritika művészet. *Paritty* és *lant* című kötetét Fenyő Miksa ismertette. (Figyelő, 1905. 105—110. l.) — *Leszállás a Zarathustra ormáról: Sirató c. verse* így kezdődik: *Zaratusztra ormok, Nem kellett már, . . . — Hőféherke:* Bródy regényes színművét 1901. jan. 18-án mutatták be Budapesten. — *Hevessy Mariska* (1886—?), *Hevessy Gusztika* (1884—1931), *Szarvasi Soma* (1861—?), *Angyal Ilka* (1867—?) ekkor váradi színészek.

1911. febr. 26-án mutatta be a váradi színház Bródy: *Medikus* című darabját. Juhász ebből az alkalomból cikket írt a Nagyváradi Naplóba (546, 547. sz.). Két nappal később *Mendék-mondák Bródy Sándorról* címen anekdotákat közölt a Nagyváradi Napló. Ezek között olvashatjuk a következőket: „Mikor Bródy Sándor másik remekművét, a *Tanítónőt* előadták Nagyváradon, akkor is bizva-bizakodtak abban, hogy az író lejön a premierre. Természetesen nem jött. Juhász Gyula tehát levélben írta meg neki, hogy a darab mekkora sikert aratott. Bródy Sándor a híradásra így válaszolt:

„Kedves kartársam!

Készülődtem, de nem mehettem le Önökhöz. Jó lett volna egy pohár bort meginni együtt. (És kitapodni néhány jelen nem lévő író társunk belét.) Köszönöm a jó hírt és boldog vagyok, hogy a magam fajtájának — önöknek — örömet szerezhettem.

Öleli igaz szeretettel hí kartársuk és barátjuk

Bródy Sándor”

Vö. 285. sz.

284. Juhar: Arisztokraták. Sz 1908. máj. 20. 3. l. A magyar arisztokráciáról a gróf Karátsonyi Jenő palotájában rendezett máj. 18-i ünnepség kapcsán.

285. (j.): A Tanítónő. Sz 1908. máj. 20. 5. l. A bemutatót követő előadásokról és a színészi alakításokról.

286. Jim: A festő és a portré. Sz 1908. máj. 22. 4. l. Honti Nándor és egy „szépasszony” beszélgetése a festészetről. Vö. 278. sz.

287. Erős várunk az iskola! A Sz 1908. máj. 23-i számából. 1. l. A cím alatt: *Nagyvárad, május 22.*

Apponyi Albert (1846—1933) kultuszminiszter elhatározta, hogy a parlamentben megszavaztatja az 1848. XX. tc. végrehajtásának megkezdését, az ingyenes népoktatás bevezetését.

Juhász politikai nézeteinek tisztázatlanságát bizonyítja ez az írása is. Nem vette észre, hogy Apponyi az iskolatörvénnyel a nemzetiségek erőszakos magyarosítását kívánta meggyorsítani.

288. A művészetről. Juhász Gyula előadása. Sz 1908. máj. 26. 6. l. Összefoglaló Juhász Gyula máj. 24-i előadásáról, melyet a váradi nőtisztviselők egyesületében tartott. Mivel az összefoglaló jól őrzi és úgy tűnik, hogy hűs-

gesen adja vissza Juhász előadását, ezért önálló műnek tekintjük és Juhász cikkei közé soroljuk.

289. Coppée meghalt. A Sz 1908. máj. 26-i számából. 6. l. Irodalom r. Névtelenül.

Juhászra valló stílusjegy a jelzőhalmozás. A szerzőség másik bizonyítéka Coppée Petőfiről írott versének emlegetése. *Francois Coppée* (1842—1908. máj. 23.) 1885-ben, Petőfi budapesti szobra előtt elszavalta a költőhöz írott versét, melyet Juhász Gyula fordított le magyarra 1904-ben. Ez Juhász első műfordítása. Az *Elbeszélések és élegiák* c. kötetében Coppée a magyarokról is írt.

— *Várady Antal* (1854—1923) tanár, drámaíró, költő. — *Silvestre, Paul Armand* (1838—1901) francia költő és prózaíró. Magyar vonatkozású verses műve: *Noces hongroises* (Magyar mennyező).

290. (-m.): Cigányok és urak. Sz 1908. máj. 30. 4. l. A dánosi rablógyilkosság tetteseinek elítéléséről.

291. (j.): Károlyi Leona ünnepése. Sz 1908. máj. 30. 5. l. Károlyi Leona búcsúfömlépte a színi évad végén a *Gül baba* című daltjátékban.

292. Jegyzetek a hétről. (Színésznőkről és egyebekről.) Sz 1908. máj. 31. 4. l. Névtelenül.

Szerzőségét e párbeszéd bizonyítja: „*Batizfalvy Elzának kellett bemutatkozunk a múltkor . . . — Sas Ede vagyok! — mondtam én lírai lendülettel, de nemes egyszerűséggel, ahogy ezt a színpadon mondják. — Nem, ő Jim úr — szólott egy erélyesen tiltakozó hang mellettünk . . . Végre megszólalt ő, a Király Színház és a Zárda szöke csillaga. — Én nagyon szeretem a verseket! — Ő igen, — válaszoltam én enyhe méltázással . . . Maguk nagyon szeretik az irodalmat általában és a színházi kritikát különösen, kivált a dicsérőket, de a költőket nem igen szeretik, különösen engemet nem, mert én »nagyon szomorú« verseket írok a tavalyi hérről és a holnapról, nagy Hával.*”

293. A megváltás felé. Sz 1908. jún. 2. 4. l. Névtelenül. Garami Ernő drámájának máj. 31-i váradi bemutatójáról. Juhász szerzőségét bizonyítja, hogy a színházi rovatot ő írta, kedvelte ezt a párbeszédes, vitatkozó formát, mellyel Garami színművének azt az érdemét hangsúlyozza, hogy szerzője hisz az igazságban. Juhász stílusjegyei: *érdekes és jellemző, színes, beteg hazugságai, szimbolikusan és szomorúan*. 1919. márc. 27-én a dráma szegedi bemutatójakor és az ezt követő három előadáson Juhász Gyula tartott konferanszot.

294. A Nyugat. A Sz 1908. jún. 3. számából. 5. l. Névtelenül.

Juhász szerzőségére vall az a már névvel megjelent cikkeiben is megnyilvánuló érdeklődés és igenlés, amellyel a Nyugat és köre felé fordul. (Vö. 274. sz.) E kis ismertetésben az *és* kötőszavas szó és jelzőhalmozás is Juhász stílusjegye. Itt is, mint a 274. számú cikkében „*európai és magyar, nyugati és magyar*” jelzőket egyszerre használja a Nyugat jellemzésére.

A cikkben említettek közül csak Adynak és Ignotusnak van írása a Nyugat 1908. jún. 1-i számában. Vö. még: 257. és 298. sz.

295. Jim: Vasárnapi levél. Sz 1908. jún. 7. 6. l. A nyárról és egy váradi párbaj hátteréről.

296. Színház és szórakozás. A Sz 1908. jún. 11-i számából. 3. l. A cím alatt: *Nagyvárad, június 10.* A SzH 1908. jún. 12-i száma (6. l.), Színház r. *Színház és szórakozás* címmel, *A művészet üzletei* alcímmel, a váradi utalások elhagyásával közölte.

— *Ignotus* cikke: A színház estéje. Nyugat, 1908. máj. 16. — *Papp Dániel* (1868—1900) mint A Hét színikritikusa színházellenes cikkeivel nagy vitákat váltott ki. Juhász már 1905-ben *A színház varázsa* című cikkében (SzéV 1905. dec. 31.) emlegeti őt. — *Forgács Rózi* (1886—1944) a Thália Társaság neves színművésznője, ekkor már a Magyar Színház tagja. — *Törzs Jenő* (1887—1946), legnagyobb jellemzésínészeink egyike, szintén a Magyar Színház tagja volt.

A Sz másnapi számában Rátky Gyula hasonló című cikkben vádolta Juhászt, hogy nem foglalt állást határozottan a kabaré „közönséges” műsorai-val szemben.

297. Színek és dallamok. A Sz 1908. jún. 12-i számából. 4. l. Hírek r.

A cikk második részének hangja föltűnő rokonságot mutat Juhász korabeli verseinek hangulatával.

— *Gaston Boissier* (1823—1908) neves klasszikus—filológus máj. 11-én halt meg. — *Róma utcái és lelkeit ő mutatta meg:* utalás Promenades archéologiques Rome et Pompéi című művére, amelyet 1883-ban Molnár Antal fordított magyarra.

298. A Nyugat. A Sz 1908. jún. 12-i számából. 6. l. Betűjele: (:)

Juhász szerzőségét bizonyítja az a rokonság, amely e kis írást a Nyugatról szóló egyéb írásaival összefüzi. (Vö. 257., 274., 294. sz.) Itt is, mint más Nyugatról szóló írásában az európaiságot emlegeti. A 274. sz. cikkben ezt írja: „*Venni és olvasni kell ezeket az írásokat . . .*” Itt, amikor megint a Nyugatról beszél, megismétli ezt a fordulatot így: „*Vegyétek és olvassátok!*” Mindenképpen Juhászra vall a kis írásban megnyilvánuló Ady-rajongás is.

Ady három verse a Nyugat jún. 1-i számában: A nagy bűjösdi, Jön az Isten, Májusi zápor után.

299. Az első botrány. A Sz 1908. jún. 13-i számából. 5. l. Hírek r.

A Sz jún. 12-i számában olvasható a hír, hogy a szamosújvári gimnázium 24 érettségiző tanulója közül 12 megbukott, mert a vizsgaterminust jún. 24-ről jún. 4-re előrehozták. — *Testimonium maturitatis:* érettségi bizonyítvány.

1910. ápr. 21-ig nem írt több cikket Juhász Gyula a Sz-ba. Nyilván A Holnap körüli harcok távolítják el a laptól. Juhász 1908 nyarán a SzéV-be ír, őszel pedig, amikor a vakációról visszatér, a radikális Nagyváradhoz szegődik.

300. A Simplicissimus. A NN 1908. jún. 20-i számából. 1. l.

Érdekes, hogy a címe alatti keltezés is jún. 20. Ha ez nem elírás, azt jelenti, hogy éjfél után, gyorsan íródott. A NN ugyananeapi száma közölte a hírt, hogy a Simplicissimus terjesztését magyargyalázó rajza miatt hazánkban betiltották.

— *Hanákok:* a morvaországi Hanna környékének lakói. — *Björnson:* 1908. március 3-án arról adnak hírt a lapok, hogy Björnson a Zeit c. bécsi újságban

A magyar uralom ellen címmel a magyarországi nemzetiségi elnyomást támadta. A híradások szerint Björnson adatait egy névtelen levélből vette, amelyet írója beugratásnak szánt.

— *Heine, Thomas Theodor* (1867—1948) német rajzoló és festőművész. Rajzai 1896-tól az általa alapított *Simplicissimus*-ban jelentek meg. — *Olaf Gulbranson* (1873—1958) norvég karikaturista, ez időben a *Simplicissimus* rajzolója. Főleg politikai tárgyú karikatúrában jeleskedett. — *Franz von Reznicek*, más adatok szerint *Ferdinand von Reznicek* (1868—1909) a *Simplicissimus* híres rajzolója. — *Eulenburg* (1847—1921) német herceg, bécsi német nagykövet, aki ebben az időben állt „természetellenes bűnökkel” vádoltan bíróság előtt. — *Nietzsche a Rákóczi indulóról és Petőfiről*: *Der Rákóczi-Marsch, der schönste der Welt!*—mondotta Nietzsche a Rákóczi indulóról. Nietzsche számos Petőfi verset megzenésített és többször nyilatkozott elismerően a magyar költőről. Vö. 102. sz.

A Nagyvárad 1908. jún. 21-i számában a Kánikulai strófák c. aktuális versében Juhász még egyszer foglalkozik a *Simplicissimus* ügygel. Vö. JGYÖM 3 : 136. l.

Juhász Gyula a sértett nemzeti öntudatot és a valóságos magyar kulturális értékeket védi cikkében, ugyanakkor a magyarság és a nemzetiségek viszonyának megítélésében a nacionalizmusig jut el. A cikk rendkívül jellemző a költő politikai nézeteinek ellentmondásosságára.

301. Dutka Ákos versei. A SzéV 1908. jún. 27-i számából. 7. l. Irodalom-Művészet r. Vö. 243. sz.

302. A diurnisták. A SzéV 1908. júl. 3-i számából. 2. l. Aláírás: *Igric*. Ez az álnév csak akkor fordul elő a SzéV-ben, amikor Juhász Szegeden tartózkodik. Gyakran nevezi magát igricnek verseiben is. E cikk stílusjegyei is szerzősége mellett vallanak: „... a *napidíj robotosairól, a legszürkébb, a legcsöndesebb dolgozókról...*”: *A szürke robotos alázattal...*: *a Nagy Pénztáros emlegetése nyilván Adyra alludál, ez is Juhász stílusára vall, szerette Ady szavait fölhasználni; a költő mindig megragadta az alkalmat, hogy Szőri Józsefről írjon; Juhászra vall az is, hogy a szegény, robotos kisemberek sorsa iránt ilyen melegen érdeklődik. Egy kis szociális olajat csepegtettek a szegény, de becsületes *napidíjasok* égető sebeire.* Ez a motívum majd *A diurnista* (SzéV 1916. aug. 11.) című cikkében is előtűnik: *A szociális olajat csepegtetők...* Ugyanaz a fordulat megtalálható: *Május ünnepére* (Délm. 1927. máj 1.) című cikkében is.

303. Színjáték két színház körül. A SzéV 1908. júl. 7-i számából. 1. l. Vezércikk.

A SzéV júl. 1-i számában olvasható a hír, hogy a régi Nemzeti Színház lebontása után a társulat a Népszínház-Vígopera épületében fog játszani. Mäder Rezső, a Népszínház igazgatója szerződést kötött a Vallás és Közoktatási Minisztériummal, hogy 2 millió korona visszalépesi díjért átengedi a színházát az államnak. Ezzel a szerződéssel viszont a Népszínház-Vígopera 350 alkalmazottja állás nélkül maradt. A SzéV júl. 2-i száma szerint az állam méltányos kárpótlást ígért az alkalmazottaknak. A Népszínház bukását nemcsak ez a szerződés okozta, hanem sekélyes, rossz műsorpolitikája is.

— *Blaha Lujza* (1850—1926) 1875—1901-ig játszott a Népszínházban. A cikkben említett szerzők darabjainak bemutatói a Nemzeti Színházban:

— *Szigligeti Ede*: Szökött katona, népszínmű, 1843. nov. 25. — *Gárdonyi Géza*: Bor, parasztvígjáték, 1901. márc. 29. — *Balassa Armin* (1861–1924) ügyvéd, publicista, a SzéV szerkesztője, számos népszínmű írója. *Szalóki* (Krivácsi) *Elek* (1862–1921) író, színműíró. Mindketten Parasztszívek címmel írtak darabot, Szalóki Balassa művének erős fölhasználásával; pör is lett belőle. A Parasztszívek így kettőjük műve volt. Bemutatója: 1905. máj. 13. — *Pakots József* (1877–1933), Tévelygő lelkek, dráma, 1905. ápr. 1. és A forradalmár, „társadalmi mű”, 1907. dec. 7. — *Verő György* (1857–1941), költő, színműíró és zeneszerző, Káin, tragédia, 1902. ápr. 4.; A nép, színmű, 1907. márc. 2.; Leánynéző, egyfölvonásos vígjáték, 1908. márc. 20. — *Egressy* (Galambos) *Gábor* (1808–1866) a magyar színháztudomány kiemelkedő úttörője, vándorszínész, 1837-től a Nemzeti Színház tagja. — *Fáncsy Lajos* (1809–1854) a Nemzeti Színház színésze, majd rendezője és művészeti igazgatója. — *Szentpétery Zsigmond* (1798–1858) színész, a régi Nemzeti Színház alapító tagja. — *Bartha János* (1798–1852) a Nemzeti Színház első korszakának kiváló színművésze. — *Kornai Berta* a Vigszínház szubrett énekesnője. — *Sára autója*: Petrás Sári (1888–1930) a Király Színház művésznője, akkoriban írták róla a lapok, hogy erdélyi autótűz áldalmával elűtött valakit. Részben erről szól Juhász egyik Aktuális strófája is: *Tőf-tőf-nóta*. JGYÖM 3 : 146. l.

304. Gyilkolt a vasút. A SzéV 1908. júl. 8-i számából. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

A cikk Juhászra valló stílusjegyei, jelző és határozó halmozása (*áldatlan és türehtelen és türelmetlen, az alvó, tespedő, lomhán bámuló magyar ugaron át, a csöndes, békén szunnyadó utasokat . . .*) bizonyítják szerzőségét. A pirosszemű szörny előfordul Budapest c. versének (1906) első sorában is: *A pirosszemű szörny vad törtéttel . . .*; ugyanígy az *őrház piros zászlós kis baktere* a *Vidék* (1918) című versében: *Mint a bakter kicsi háza mellett, Szalutálok tündéreknek. Piros zászlót lengetek hiába . . .* De különösen Juhászra vall a cikk hangja, amely a feudális magyar közállapotokat ostorozza. Ez az írás szinte párja a két nappal későbbi *Első a mozi* címűnek. Vö. 305. sz.

1908. júl. 6-án Debrecen és Hajdúszoboszló között egy személyvonat belerohant egy álló tehervonatba. A szerencsétlenségnek két halottja és 16 sebesültje volt.

— *Vasútgróf*: Batthyány Tivadar, a Vasútszövetség elnöke. — *Zola műve*: Az emberi dúvad című regénye. — *Écrasez l'infame*: írtsátok ki a gyalázatost; Voltaire-től származó szólás.

305. Első a mozi. A SzéV 1908. júl. 10-i számából. 4. l. Rovások r.

A SzéV ugyanenapi száma közli, hogy Budapesten robbanás történt a Kovald Péter és fia vegytisztító gyárában. Három munkás meghalt, hárman súlyosan, többen könnyebben megsebesültek. A szerencsétlenség helyén megjelent *Szterényi József* (1861–1941) kereskedelemügyi államtitkár is és semmitmondó nyilatkozatot tett. A tűzoltóság csak 26 perccel a robbanás után érkezett meg. A híradásban nincs szó a filmezésről.

— *Ex uno disce omnes*: (eredetileg így: Ab uno disce omnes) Egyről ismered meg mindnyáját. (Vergilius: Aeneis.) — *Auerstrimpfli*: Auer osztrák vegyészről elnevezett gázlámpa pamutzálas égője.

306. Lesben. A SzéV 1908. júl. 12-i számából. 3. l. Névtelenül.

Lesben: A SzéV állandó rovata, a napi hírekhez fűzött glosszáik jelentek meg benne. Többnyire csak akkor jegyezték ezeket, ha az egész rovatot egy kéz írta. Pl. Juhász Gyula írta júl. 26-án és aug. 23-án. Az itt közölt cikk három részből áll, ezek közül csak a két utolsó Juhász Gyuláé. Az első rész sem témában, sem pedig stílusban nem vall Juhászra.

A két utolsó részben Juhász szerzőségére vall a jelzőhalmazó stílus, az Ady melletti kiállás, kedves írónak (Nietzsche, Shaw, Ibsen) emlegetése, valamint az öngyilkos diák problémája, amellyel több cikkében foglalkozott ez időben: 276. és 279. sz.

— *Nekiugrattak Ady Endrének*: Nem lehet tudni pontosan, hogy Juhász milyen Ady-ellenes támadásra gondol. — *A múlt hónapban egy fiatal diák agyonlőtte magát*: valószínű, hogy a Nagyvárad 1908. jún. 26-i *A szekunda öl* című cikkben közölt esetről van szó: Budapesten Wallner Jenő főügyész fia föbelőtte magát.

Föltűnő, hogy itthon, a SzéV-ben bátrabban antiklerikális Juhász hangja; mintha Váradon a premontreiek közelsége némileg feszélyezné, korlátozná.

307. Utazás egy arckép körül. A SzéV 1908. júl. 12-i számából. 4—5. l.

— *Francisco Goya (1746—1828)* Cean Bermudezné arcképe c. festményét *Térey Gábor (1864—1927)* vásárolta meg az igazgatása alatt levő Szépművészeti Múzeum részére. Térey a vásárlást és a szerzeményt ért támadásokra, melyek a kép hitelességét is kétségbe vonták, a Vasárnapi Újság 1908. jún. 21-i számában válaszolt. Idézi a boroszlói egyetem művészettörténet tanárának, *Richard Muthernek (1860—1909)* a bécsi *Zeit* 1908. máj. 21-i számában megjelent cikkét, amely elismerően nyilatkozik Goya festményéről. Térey cikkében nincs szó a Magyarországon született német orvos és író művészettörténészről, *Max Nordauról (1849—1923)*. — *Pulszky Károly (1853—1899)* műtörténész, az Országos Képtár igazgatója. A Szépművészeti Múzeum megalapítása és az újabb képvásárlások kapcsán megvádolták, hogy a rábizott pénzzel nem tud elszámolni; Ausztriában öngyilkos lett. — *Sebastiano Del Piombo: (1485—1547)* olasz festő híres Férfi-képmás c. képéről sokáig azt hitték, hogy Rafaello festette. — *Böse Menschen haben keine Lieder*: a gonosz ember nem dalol. Idézet J. G. Seume 18. századi német memoárfírótól.

Goya képéről és a kép körüli vitákról Lengyel Géza írt Bermudezné arcképe címmel a Nyugat 1908. jún. 16-i számában. Az összevetésből kitűnik, hogy Juhász ismerte és föl is használta Lengyel Géza írását.

308. (j. gy.): Értesítők. — A szegedi iskolák egy esztendeje. — SzéV 1908. júl. 12. 5. l.

309. AMKE. A SzéV 1908. júl. 14-i számából. 1. l. Vezércikk.

A megjegyzések Sassi Nagy Lajosnak a Pesti Hírlap 1908. júl. 12-i számában megjelent AMKE (Alföldi Magyar Közművelődési Egyesület) c. cikkéhez fűződnek.

— *EMKE*: Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület. — *FMKE*: Felvidéki Magyar Közművelődési Egyesület. — *OMGE*: Országos Magyar Gazdasági Egyesület. — *EKE*: Erdélyi Kárpát-Egyesület. — *Vasúti katasztrófa*: vö. 304. sz. — Sassi Nagy Lajos 1908. júl. 15-én A SzéV-ben való cikkét írt Juhásznak. Mindkét cikkében a „fajmagyarság” uralkodó szerepét hangsúlyoztatja és a közművelődési egyesületeknek szánja a kultúrfőlény megteremtésének szerepét, a nemzetiségek magyarisítását.

310. Jim: Robbantások. Hadi tudósítás. SzéV 1908. júl. 14. 4. l. A szegedi katonai gyakorlatokról.

311. (j. gy.): Értesítők. Programértekezések. SzéV 1908. júl. 15. 3. l.
Vö. Hegedűs András: Juhász Gyula az ifjúsági irodalomról és az iskolai könyvtárakról. Könyv és Nevelés, 1967. 6. sz. 5—6. l.

312. A Bastille bevétele. A SzéV 1908. júl. 16-i számából. 3. l. Rovások r.
— *Camille Desmoullins* (1760—1794) francia forradalmár, újságíró és ügyvéd. Jelentős szerepe volt 1789. júl. 14-én a Bastille bevételében. Kalapjára tűzött zöld levéllel hívta föl a párizsiakat a kokárdaviselésre. Robespierre Dantonnal együtt kivégeztette. — *Taine: Les Origines de la France Contemporaine* (1875—1894) című munkájában elemzi a francia forradalmat. — *Carlyle Thomas* (1795—1881) angol történétíró és irodalomtörténész. Történet-szemlélete idealista és reakciós. A francia forradalomról írott műve (The French Revolution, 1837) tette nevét ismertté. Egyéb művei is (különösen a Hősök című munkája önéletrajzi értékű Sartor Resartus című filozófiai regénye) fiatal Juhásznak, Babitsnak, Kosztolányinak kedves olvasmányai voltak.
— *Ady cikke a Népszavában*: Június 14 és július 14. (Június 20-án jelent meg.) — A cikket záró ötsoros strófa Juhász Gyula verse. Vö. JGYÖM 3 : 138. l.

313. Juhar: Páros viaskodások. SzéV 1908. júl. 17. 4—5. l. Párbeszédés, verses tréfa ahhoz a hírhez, hogy Spanyolországban eltiltják a párbajt.

314. Juhar: Nick Carter és társai. SzéV 1908. júl. 19. 8. l. Öccséről, Endréről, Mártonffy Frigyesről és Zigány Árpádról, valamint a detektívregényről.

315. Jegénye: Szegedi képek. Ásatások Szegeden. SzéV 1908. júl. 19. 11. l.
Az „ásatások” a szegedi közélet furcsaságait tárják föl.

316. Utópiák. A SzéV 1908. júl. 21-i számából. 3. l. Rovások r.
A Népszava 1908. júl. 19-i számában megjelent, A „Szocializmus”-ért c. vezércikkhez fűz megjegyzéseket. A vezércikk a szociáldemokraták folyóiratának támogatására szólítja föl a párt tagjait.
— *Kunfi Zsigmond* (1879—1929) a Szocializmus szerkesztője, a Népszava helyettes szerkesztője. A kispolgári ideológiával átitatott magyar szociáldemokrácia centrista csoportjához tartozott. — *Finom irodalmi problémákkal vesződtűt*: 1903-ban Toldy Ferencről, 1905-ben Jókairól, 1906-ban a francia kultúrharcról írt tanulmányt. — *Fiatál magyar szociológusok*: Juhász nyilván Szabó Ervin fiatal követőinek körére, Braun Róbertre, Madzsar Józsefre, Dienes Lászlóra, valamint Pikler Gyulára, Jászi Oszkára és Somló Bódogra gondolt, ez utóbbiakról egy régebbi cikkében is nyilatkozott. Vö. 99. sz. — *Loria, Achille* (1857—1943) olasz közgazdász. — *Sombart, Werner* (1863—1941) német polgári közgazdász, szociológus, az ún. szervezett kapitalizmus elméletének hirdetője.

A cikk jól tükrözi Juhász világnézeti zavarait, a szocializmus fogalmáról kialakított nézetének bizonytalanságát, de tartalmaz helyes megállapításokat is a magyar szociáldemokrata mozgalom hibáiról, következetlenségeiről.

317. Értesítők. — A tanárok munkássága. — A SzéV 1908. júl. 22-i számából. 2. l.

Babits Mihály 1906—1908-ig tanított magyart és latint a szegedi állami főreáliskolában. Az 1907/08-as tanév után Fogarasra helyezték. Juhász ezt a méltánytalan eljárást külön is szóvá teszi. Vö. 318. sz.

318. Babits Mihály. A SzéV 1908. júl. 24-i számából. 3. l. Szegedi élet Hírek r. második híre. Névtelenül.

Juhász szerzőségét bizonyítja: már júl. 22-i cikkében is utal Babits elhelyezésére; A Holnap antológiába ő kéri el Babits verseit (vö. BJK. lev. 170—171. l.), az antológia megjelenéséről Szegeden csak ő lehet ennyire tájékozott; ő mutatta be Babits verseit a váradiaknak, Adynak is.

— *Babits Wilde-fordításai* összegyűjtve 1916-ban a Modern Könyvtár 508—509. kötetében jelentek meg. 1908 júliusáig csak A Hét közölt tőle egy Wilde fordítást, Juhász nyilván a személyes ismeretség révén tudott erről a munkáról. — *A Holnap első kötete* 1908. szept. 1-én jelent meg. — *Babits értekezése a nemzeti stílusról:* 1908. júl. 24-i keltezésű levelében írja Babits Juhásznak: „Egyébként a nemzeti stílus jelentőségén és feltételein töröm a fejemet . . .” (BJK. lev. 172. l.) Babitsnak ez az értekezése ismeretlen, Belia György szerint ennek a tervezett értekezésnek az anyagát Babits fölhasználja a Magyar irodalom c. tanulmányának egyes fejezeteiben (BJK. lev. 298. l.).

Babits szegedi éveiről később is megemlékezett Juhász Gyula: *Babits Szegeden.* Nyugat, 1924. ápr. 1.-Ö 1: 251—254. Babits szegedi tanárságáról Éder Zoltán Babits a katedrán (Budapest 1966.) című könyvében ír. Idézi Juhász Gyulának ezt a cikkét, munkájához e kiadás kéziratot anyagát már fölhasználta.

319. Magyarok az olimpiádon. A SzéV 1908. júl. 25-i számából. 1. l. Vezércikk.

A SzéV ugyanazon napi száma közölte, hogy *Halmai Zoltán* (1881—1956) a londoni olimpián az amerikai Daniels mögött második lett a 100 méteres gyorsúszásban.

— *A herbarti pedagógia: Johann Friedrich Herbart* (1776—1841) idealista német filozófus és pedagógus igen elterjedt Neveléstanosa az oktatást formális fokozatokra osztotta föl. *Götzendammerung:* az istenek alkonya a német mitológiában. — *Iam proximus ardet Ucalegon:* már a szomszéd Ucalegon háza ég, azaz: a veszély már közvetlen közel van. (Vergilius Aeneiséből.)

320. A magyar Rousseau. A SzéV 1908. júl. 26-i számából. 1. l. Vezércikk. Megjelent: Ö 1: 55—59. l.

— *Berzeviczy Gergely* (1763—1822) államtudományi és közgazdasági író, munkáiban először hívta föl a figyelmet a jobbagység nehéz helyzetére. Kapcsolatban volt a magyar jakobinusokkal is. 1795 után visszavonult fölvidéki birtokára. A SzéV 1908. júl. 28-i híre szerint a Társadalomtudományi Társaság júl. 26-án emlékezett meg halálának 80. évfordulójáról. — *Grünwald Béla* (1839—1891) politikus, publicista és történétfíró. Sovinista centralista volt, de történeti munkáiban a dszentri társadalomról, a feudális közigazgatásról erős bírálatot mondott. — *Nem könyv, mely bölcsel és tanít:* szabad idézet Arany: Széchenyi emlékezete c. verséből. Aranynál így: Nem kézzel írt könyv, mely bölcsel, tanít, De a lét és nemlét közti határon Egekbe nyúló hármas pyramid. — *Zajtai István:* Gvadányi: Egy falusi nótárius budai utazása c. művének főhőse, a kisnemesi korlátoltság típusa; *Baczur Gázi* is Gvadányi hős, méltó társa Zajtainak. — *Zselénszky Róbert* (1850—?) föld-

birtokos, főrendiházi tag és közigazdász. Jellemző könyve: A szocializmus ellen címmel éppen 1908-ban jelent meg.

Péter László írja e cikkről az *Ö* 2 : 252. lapján: „Figyelemre méltó, hogy a költő, aki alig öt éve, lelkes—tudatlan fiatalon még Rákosi Jenő »magyar imperializmusát« dicsérte, ekkor már »meddő, tudománytalan és levegőbe lógó gondolatnak« ítéli.”

321. Jegyene: Lesben. SzéV 1908. júl. 26. 2. l. A DMKE békéscsabai fiókjáról, az ártatlanul gyilkossággal vádolt Mezei Istvánról, egy hírlapi kacsát fölroppentó kaposvári bérlőről, Weisz Arthurról.

322. Vértő igazságok. A SzéV 1908. júl. 29-i számából. 1. l. Közölte teljes névaláírással a Nagyvárad 1908. júl. 30-i száma (1. l.)

A SzéV júl. 26-i száma közölte Egy bíró tragédiája címmel a következő hírt: Csanády Ákos, az egri büntetőtörvényszék nagycsaládú bírása eladósdott. Kölcsönt vett föl olyanoktól, akik fölött ítélkeznie kellett volna. Fegyelmet indítottak ellene. Két bírótársa nem volt hajlandó egy asztalhoz ülni vele. Erre hazarohant, és mellbelötte magát, de nem halt meg. A cikket idézi Kispéter, 83. l.

323. Juhász Gyula: Bismarck. SzéV 1908. júl. 30. 1. l. A „vaskancellár” halálának 10. évfordulójára.

324. Petőfi. A SzéV 1908. júl. 31-i számából. 1. l. Vezércikk. Újra közölte a SzéV 1909. aug. 1-i száma. 5—6. l. Rovások r. Aláírás: (*j. gy.*). Innen vette át a NN 1909. aug. 3-i száma. 4. l. Hírek r. Teljes névaláírással.

— *Ventre saint gris*: lefordíthatatlan szitkozódás. — *Tissot, Victor* (1844—1917) francia újságíró, a múlt század hetvenes éveiben beutazta Németországot, Ausztriát, Magyarországot, utazásairól eléggé fölületes beszámolókat készített könyveiben. Magyarországról két könyve is szól: *Voyage au pays Tziganes* (1880), és *La Hongrie de l'Adriatique au Danube* (1882).

Érdekes, hogy Juhász Gyula itt Petőfi forradalmiságának megítélésében a szerepjátászás elméletét fogadja el. — A cikket idézi Kispéter, 84—85. l.

325. Jegyene: Nick Carter és a lóvasút. Titokzatos eltűnés. Látta-e már a lóvonatot nappal? SzéV 1908. aug. 2. 9—10. l. Tréfás, gúnyos írás a szegedi lóvasútról a detektívregények modorában.

326. Woepke doktor ellen. A SzéV 1908. aug. 4-i számából. 1. l. Aláírás: *Villon*. Vezércikk.

— *Villon*: Juhász Gyula álneve. Először a 137. sz. írásában használja. Stíluskritikai bizonyítékokon és e cikk állásfoglalásának nagyon is Juhászra valló magatartásán túl utalunk a költő erős vonzalmára Villon iránt, az állandó rokonság, azonosság keresésére. Erről bővebben: JGyÖM 1 : 412—415. és 3 : 401. l.

1908-ban jelent meg Berlinben Hatvany Lajos könyve, mely erős támadás a meddő filologizálás ellen. — *Csontváz, melyet Apollóból főzött ki Marsyas*: az antik mitológia szerint Marsyas szilén kérkedve hívta ki zene- és dalversenyre Apollót. A verseny győztese, az istenek kedvelte Apolló, büntetésből megnyúzatta Marsyaszt. Juhász itt szellemesen megfordítja az antik mítosz értelmét: a rossz, az ízléstelen győz az szép és jó fölött. — *Au contraire*: ellen-

kezőleg. — *Csalmatok*: ismertebb nevén beléndek, melynek gyökere, magva mérgező.

Juhász hasonlóan nyilatkozott a gyakorlati élettől elrugaszkodó, meddő klasszika filológiáról a SzéV 1908. júl. 12-i számában megjelent cikkében is.

327. A hódító Ikarusz. A SzéV 1908. aug. 7-i számából. 1. l. Vezércikk.

— *Ferdinánd Zeppelin* (1838—1917) német gróf a saját muga által szerkesztett Vaterland nevű léghajójával, amelyről újabban kiderült, hogy a magyar Schwarcz Dávid találmánya alapján készült, 1908. aug. 4-én próbautat tett. Aug. 5-én Mainzban a szél elszakította a léghajó tartóköteleit és 500 méter magasba ragadta, ahol a léghajó felrobbant. — *Szép álom, amelyet Jókai szőtt*: utalás Jókai a jövő század regénye című művére, amelyben az író különleges sugárzástól hajtott repülőkről ír. — *Rudyard Kipling kábeljei*: A kábeldrótok (vers). A Hét, 1904. júl. 3. — *Montgolfieri testvérek*: M. Joseph Michel (1740—1810) és öccse Jacques Etienne (1745—1799) a léghajó francia föltalálói. Saját szerkesztésű léggömbjük 1783. jún. 5-én emelkedett a levegőbe, de nem Párizsban, hanem Amonayban.

Juhász Gyula aggodalma jogos volt: a léghajókat éppen a német imperializmus használta föl először háborús célokra. Vö. még: *Anakreoni légdal*. JGyÖM 3 : 146. és 336. l.

328. Három új sár fölött. A SzéV 1908. aug. 11-i számából. 1. l. Vezércikk. Megjelent: Ö 1 : 59—60. l.

Az Ö. jegyzete (2 : 252. l.): „Aug. 8-án délben hatalmas vihar pusztított Szeged fölött, és ledöntötte az újszegedi kendergyár kéményét. A gépházra zuhanó kémény özv. Majer Józsefné szegedi asszonyt, Lakatos Erzsébet és Hegyközi Etel szőregi lányokat agyonütötte. Az elpusztult kémény miatt leállt a gyár, 600 munkás maradt bizonytalan időre munka nélkül. Föltűnő a cikk antiklerikális hangja.”

329. Juhász Gyula: Görgyey. SzéV 1908. aug. 13. 1. l.

330. Jim: A csevegő. SzéV 1908. aug. 15. 11—12. l. A konferanszról, Nagy Endre és Gara Ákos „csevegő” művészetéről.

331. A nagyváradi nyitány. A SzéV 1908. aug. 19-i számából. 1. l. Vezércikk. Megjelent Ö 1 : 61—65. l.

A SzéV 1908. aug. 18-i számában olvasható, hogy Áchim L. András aug. 16-án gyűlést tartott a váradi Szent László téren, hogy Nagyváradon is megszervezze parasztpártját. A szociáldemokraták közpárral támadták meg a parasztokat. A véres tömegverekedésbe a rendőrség is beleavatkozott. Áchim L. András és hívei följelentették a testvérpártot. — *Várad kövecses piacán* . . . Arany János: Szent László c. verse 13—14. sorának szabad idézése. Eredetileg: Várad kövecses utcáin Lovuk acél körme csattog. — *Bokányi Dezső* (1871—1940) szociáldemokrata vezető, nagyhatású szónok. A Tanácsköztársaság alatti tevékenységéért az ellenforradalmi rendszer halálra ítélte, de a Szovjetunió fogolycserével kiváltotta. Később a moszkvai rádió magyar bemondója volt. — *Mikor a nagyváradi esküdtsek fölmentette Áchim L. Andrást*: vö. 232. sz. — *Durkheim Émile* (1858—1917) francia társadalomtudós, a pozitívista polgári szociológia megalapítója.

Péter László írja Juhásztól e cikk kapcsán: „Politikai szemléletének magyar realizmusára igen jellemző ez az írás, amely a munkás-paraszt szövetség

történelmi hiányát s ennek sajnálatos következményeit az elsők között ismeri föl, és ezért elsősorban az ausztromarxista, a magyar viszonyoktól idegen szociáldemokrata vezetést tette felelőssé.” (Ö 2 : 252.) A cikket idézi Kispéter, 88.

332. (j. gy.): István király. SzéV 1908. aug. 20. 1. l. Utánközlése: SzéV 1909. aug. 20. E cikk alapmotívumai megtalálhatók Juhász Szent István-ról írott későbbi cikkeiben, különösen föltűnő a rokonság *A dicsőséges jobb-kéz* (Délm, 1919. aug. 20.) című írásával.

333. Jegyene: Lesben. SzéV 1908. aug. 23. 2. l. A statisztikáról, Halász Dezső sikkasztó minisztériumi tisztviselőről, Lascu Demeter román képviselő-ről, Radu Demeter görögkeleti püspökről és a nemzetiségi kérdésről.

334. A termékeny ugar. A SzéV 1908. aug. 26-i számából. 1. l. Vezércikk. — *Molnár Ferenc: Ördög* c. vígjátékát 1908. aug. 18-án mutatták be New-Yorkban. — *A párizsi Antoine:* André Antoine (1857—1943) híres francia színész és rendező által alapított színház neve (Théatre Antoine).

335. A tölgyek alatt. A SzéV 1908. aug. 27-i számából. 1. l. Vezércikk. Javításunk:

Mindkét Arany-idézet hibásan így szerepelt Juhász cikkében:

*Ötszáz bizony, lángsírba ment
Dalolni velszi bárd,
De egy sem tudta mondani:
Hogy éljen Eduárd!* A walesi bárdok

*Ha békülnek, határt járnak,
Egy legényre jó sort vágna,
Én is, amit sorsom rám mért,
Elszenvedem a hazámért.* A csillaghulláskor

A SzéV 1908. aug. 26-i számában olvasható a hír: József főherceg szobrot kíván állítani Arany Jánosnak a Margitszigeten. — *József főherceg* (1872—1962) népszerűségét hajhászó Habsburg főherceg, aki még a Nemzeti Tanácsra is fölesküdt. 1919 után az ellenforradalom egyik vezéralakja volt, az Akadémia elnöke. — *ifj. Szinnyei József* (1857—1940) 1893-tól, Budenz után, az ural-altáji összehasonlító nyelvészet tanára a budapesti egyetemen. Előadásait Juhász Gyula is hallgatta.

336. Juhász Gyula: Az első előadás. A színikör megnyitó ünnepe. N 1908. aug. 30. A váradi színiköréről, első előadásukról: Buchbinder A postásfiú és a húga c. bohózatáról.

337. (J. —): A postásfiú és a húga. N 1908. szept. 1. 6. l. A váradi színikör bemutató előadásáról.

338. A színház. A SzéV 1908. szept. 2-i számából. 2. l. Minden változtatás nélkül átvette a Debreczeni Független Újság 1908. okt. 1-i és a M 1908. okt. 4-i száma. Az utóbbi helyen A „Máramaros” tárcája jelzéssel szerepel.

339. Juhász Gyula: A szalontai fűzfa. N 1908. szept. 2. Utánközlése: SzéV 1908. szept. 3. Mados György szalontai gimnazista öngyilkos lett, mert verseit és drámáját visszautasították. Az eset kapcsán elmélkedés a dilettantizmusról.

340. Szentesi Rudolf. A SzéV 1909. jan. 30-i számából. Először közölte a N 1908. szept. 16-i száma. A N-nak ez a száma magyarországi könyvtárakban nem található, az első közléssel való összevetésre nem volt lehetőségünk.

— *Szentesi Rudolf* néven adta ki 1874-ben Kiss József a Budapesti rejtelmek című regényét.

341. (-im.): Naftalin. N 1908. szept. 22. 4. l. Heltai Jenő darabjának váradi bemutatójáról. Az (-im) névjel a *Jim*-álnévből keletkezett.

342. Színházi nyitány. — *Az új szezon előtt.* — A N 1908. szept. 25-i számából. 2. l. A cím alatt: *Nagyvárad, szept. 24.*

— *Janovics Jenő* (1872—1947) rendező, 1902—05-ig a szegedi, majd 1905—1920-ig a kolozsvári színház igazgatója. Kolozsvárt harcot indított a folszines operettkultusz ellen és országoshírű drámai színházat hozott létre. Esztétikai és színésztörténeti műveket is írt. — A cikkben említett darabok írói és bemutatóik: — *Bródy Sándor: Hőfehérke*, regényes színmű, 1901. jan. 18. Nemzeti Színház. — *Thury Zoltán: Katonák*, színmű, 1898. nov. 19. Vígszínház. — *Molnár Ferenc: A doktor úr*, bohózat, 1902. nov. 28. Vígszínház. — *Hauptmann, Gerhart* (1862—1946) a német naturalista irodalom és drámaírás legnagyobb képviselője. *Juhász Gerhart Hauptmannhoz* címmel verset írt (1930). *Takácsok* c. színművét (1892) Komor Gyula fordításában 1895. aug. 2-án mutatta be a Budai Színkör. — *Henschel fuvaros* c. drámáját Molnár Ferenc fordításában 1899. ápr. 2-án mutatta be a Kisfaludy Színház. — *Heijermans, Hermann* (1864—1924) a holland naturalista irodalom vezető alakja, szocialista újságíró. *A remény* című színművét, mely a holland halászegények életéről erős szociális hangon ír, 1903. ápr. 22-én a Vígszínházban a Deutsches Theater társulata adta elő németül, majd a Thália mutatta be Hevesi Sándor fordításában 1906. márc. 25-én. Juhász többször emlegeti írásában A reményt, és amikor 1910. okt. 7-én a Szigligeti Színház bemutatja, melegen méltatja a darabot. Vö. 506. sz. — *Sudermann, Hermann* (1875—1928) német naturalista elbeszélő és drámaíró. Az *Othon* c. drámáját és a *Pillangócsata* c. vígjátékát Márkus Miksa fordításában a Nemzeti Színház mutatta be: az előbbi 1894. ápr. 6-án, az utóbbit 1895. szept. 20-án. — *Alfred Kerr Sudermannról*: Sudermann 1902-ben *Es lebe das Leben* (Éljen az élet) című darabjának kedvezőtlen kritikai fogadtatásakor cikket írt a Berliner Tageblatt-ba *Verrohung der Theaterkritik* (A színházi kritika eldurvulása) címmel. Sudermann cikke körül nagy vita bontakozott ki, ebbe a vitába beleszólt Kerr is: *Herr Sudermann der Di . . . Di . . . Dichter* (Sudermann úr a kö . . . kö . . . költő) című cikkével. — *Halbe, Max* (1865—1944) német drámaíró, pályája kezdetét naturalista törekvések jellemzik. Leghíresebb alkotását, az *Ifjúság* c. színművét Szomaházy István fordításában 1897. dec. 29-én mutatta be a Magyar Színház. — *Echegaray, José: A nagy Galeotto* c. drámáját (1881) Patthy Károly fordításában 1890. febr. 28-án mutatta be a Nemzeti Színház. — *Wilde, Oscar: Bunbury* c. darabját 1907-ben mutatták be Magyarországon. — *Paileron, Edouard* (1834—1899) francia színműíró, különösen vígjátékai híresek. *Ahol unatkoznak* c. vígjátékát 1881-ben mutatta be a Nemzeti Színház. — *Rovetta, Girolamo* (1850—1910) olasz naturalista

regény- és drámaíró, műveit erős szentimentalizmus jellemzi. *A bectelenek* c. drámájával vált világhíressé. A darabot sokan lefordították magyarra (Radó Antal, Hegedüs György és Deréki Antal is); 1896. dec. 1-én mutatta be a Vígszínház; Carlo Meretti szerepében Gál Gyula játszott és páratlan sikert aratott. — *Shaw: Hősök* c. színművét Moly Tamás fordításában 1904. febr. 17-én mutatta be a Királyi Színház.

343. (-im.): *A Tatárjárás főpróbáján.* N 1908. szept. 26. 5. l. Kálmán—Bakonyi énekes vígjátéka.

344. Juhász Gyula: *Tatárjárás.* N 1908. szept. 27. 2. l.

345. Szent Mihály napja. N 1908. szept. 30. 3. l. Újdonságok r. Névtelenül. A rovatot legtöbbször névtelenül írták tele apró hírfejekkel, kommentárokkal. Juhász is nyilván több kis cikket készített e rovatba. De a sok jellegtelen írás közül kitűnik e cikk Juhász kedves szóhasználatával, jelzőhalmozásával és nem utolsó sorban a *Dionysos borából meg az Őszl verőfényben* c. ez idő tájt született versekkel rokon hangulatával. (JGyÖM 1 : 186. és 193. l.)

346. A fátum. N 1908. okt. 1. 4—5. l. Névtelenül. A Lukács Ferenc vonatfékező haláláról szóló kis írás jobbadán stílusfordulataiban vall Juhász szerzőségére. Más cikkeivel és verseivel is rokonságot mutatnak az ilyen stílusjegyek: „*esős hajnalokon, ködös alkonyatokon a megszokás fáradt reménytelenségével . . . , a fátum szomorú, végzetes halottja, . . . szürke ember . . . egy új robotos.*” A gázoló vonatot itt is, mint az ebben az évben írt *Gyilkolt a vasút* (304. sz.) és az 1906-os keletű *Budapest* című versében *pirosszemű szőrnyek* nevezi.

347. Juhász Gyula: *A híboros. (Luis Parker Napóleon négyfelvonásos színműve. Először adták a Szigligeti Színházban tegnap este.)* N 1908. okt. 2. 1. l.

348. (j. gy.): *Beöthy Zsolt.* N 1908. okt. 2. 5. l. 60. születésnapjára.

349. (-im.): *(A híboros).* N 1908. okt. 3. 5. l. Luis Parker Napóleon drámájának okt. 2-i előadásáról. A Szeged 1920. szept. 22-i számában is írt e darabról.

350. Jim: *A mókus. (Liptai Károly háromfelvonásos bohózata.)* N. 1908. okt. 6. 1. l.

351. (Bánk-bán.) A N 1908. okt. 7-i számából. 5. l. Színház r. Az okt. 6-i előadásról.

Itt említi először *Sárvári Nusi* nevét. Anna a Bánk bán Izidórájánál nagyobb szerepet nem kapott Váradon; Juhász, amikor búcsúztató cikkében (456. sz.) méltatja, ezt az epizódszerepét emeli ki első helyen. Ezután többször említi nevét színházi beszámolóiban; számunkra már érthető elfogultsággal tehetségét túlértékeli és mindig nagyobb szerepeket követel neki. Vö. még 584. sz.

352. Jim: *Hétről-hétre.* N 1908. okt. 11. 1. l. A magyar őszről, a balkáni háborús hírekről, Molnár Ferenc műveinek nyugati sikereiről, a magyar színpadokat előntő bécsi operetről.

353. Puskaporszag. N 1908. okt. 11. 5–6. 1. Névtelenül.

A balkáni háborús események kapcsán úgy szól a cikk Balkánról és Keletről, hogy erős rokonságot mutat Juhász hasonló tárgyú írásaival, pl. a *Mulatságos fejedelmek* című írásával (520. sz.) is. Juhászra vall, hogy a balkáni hegyek jellemzésére Tömörkény fordulatát használja: *Balkán görbe hegyei*. A balkáni háborús hírek erősen foglalkoztatták. Vö. *Jelek az égen*. 408. sz.

354. Miklós Jutka új verses könyve. A N 1908. okt. 16-i számából. 1–2. 1. A cím alatt: *A Nagyvárad eredeti tárcája*.

— *Miklós Jutka* (1886—) a holnaposok egyetlen nőtagja; A Holnap mindkét kötetében szerepel. 1908-ban *Élet őfelségéhez* címmel már a második verseskötete jelent meg. Első kötetét (Versek, Budapest 1904.) a következő dedikációval küldte el Juhásznak: „Mélységes-mély harmónia-nyájak, könnyes érzések genialis Juhásznak — testvéri szeretettel Miklós Jutka.”

Második kötetének verses dedikációja Juhász Gyula *De profundis* c. versének parafrázisa. (Vö. Vásárhelyi Júlia: Miklós Jutka ismeretlen levele és könyvdedikációja Juhász Gyulához. *Élet és Irodalom*, 1960. máj. 27.)

Miklós Jutka később Párizsba, majd Marokkóba távozott, ma is ott él. Költészete, különösen a második kötet, erős Ady-hatásról, sőt néha Ady- és Juhász-utánzásról árulkodik. — *Nietzsche George Sándról*: Nietzsche 1883–88 között följegyzett gondolattöréseiben többek között ezeket írja George Sándról: „Demokratikus, végül és ezért ugyancsak színészi George Sand tehetősége is: van szónoki készsége, de abban a bizonyos rossz modorban, hogy stílusa tarka, fegyelmezetlen, túlzó asszonystílusa, minden oldalon kétszer is magával ragadja érzését, — nem megfordítva, bármennyire is óhajtja, hogy az ember az ellenkezőjét vélje . . . Elismerhetjük, hogy nagy elbeszélő tehetőség, de örökre megrontott mindent, azzal a heves asszonyi kacérságával, hogy csupa férfiszerepben mutatkozott, amik éppen az ő növéseéhez nem illettek — szelleme kurtalábú volt . . .” — *Egy mostani nagy poétánk Erdős Renéivel*: Ady, Budapesti Napló, 1906. jan. 21. — *Rubek a szobrász*: Ibsen Ha mi holtak föltámadunk című drámájának hőse.

355. Jim: Hétről-hétre. N 1908. okt. 18. 1. l. A kritikus és a színésznő beszélgetése egymás foglalkozásáról.

356. (-im.): (A görög rabszolga). N 1908. okt. 18. 7. l. Sidney Jones daljátékának váradi bemutatója.

357. Jim: A kék egér. (*Engel és Horst bohózata. A Szigligeti Színházban bemutatták október 21-én.*) N 1908. okt. 22. 1–2. l.

358. Közönség és irodalom. — *Matiné a tárlaton.* — A N 1908. okt. 27-i számából. 1. l.

A Nagyvárad Estilap okt. 21-i előzetes híre szerint a megyeháza dísztermében Juhász Gyula mond megnyitót, Emőd Tamás és Manojlovics Teodor pedig előad. A kiállítás okt. 22-én nyílt meg. A matiné okt. 25-én volt, de nem Juhász, hanem Nagy Mihály (1884–1926) ügyvéd, 1909-től A Holnap elnöke, Ady és Juhász jóbarátja nyitotta meg. — *Tibor Ernő* (1885–?) váradi születésű festőművész, a holnaposok baráti köréhez tartozott, később Amerikában élt. — *Kovácsok sztrájkja*: Coppée költeménye, nagyon kedvelt és hatásos előadási darab volt; Radó Antal fordította magyarra. — *Megyek Betániába*: Dutka Ákos verse.

E cikkből látszik, hogy az ilyesfajta matinékon a holnaposok szívesen léptek a közönség elé.

359. Jávor: Mikula Klára. N 1908. okt. 28. 4. l. Megjegyzések egy gyilkosági hírhez. Mikula Klára meggyilkolta Popa Verzár Mihályt.

360. Jim: A jó parti. (*Lipschütz bohózatának bemutatója a Szigligeti Színházban.*) N 1908. okt. 30. 2. l.

361. Juhász Gyula: Halottak városa. N 1908. nov. 1. 1—2. l. A váradi temetők híres halottjairól.

362. (j. gy.): Egressy Gábor. N 1908. nov. 4. 5. l. Egressy születésének centenáriumára.

363. (-im.): Primadonna tervek. — Interjú a színpalak mögött. — N 1908. nov. 6. 4. l. Interjú Batizfalvy Elza, Diósy Nusi, Lányi Edit, Hevesi Mariska, Szarvasi Soma, Beregi Sándor és Hajnal György váradi színészekkel.

364. Jim: Hétről-hétre. N 1908. nov. 8. 1—2. l. *Az őszi Szeged* címmel, néhány változtatással közölte a SzéV 1908. nov. 11-i száma is.

365. Sardou. N 1908. nov. 11. 1—2. l. *A Nagyvárad eredeti tárcája* alcímmel — *Sardou, Victorien* (1831—1908) francia színműíró, a színpadtechnika legügyesebb mestere nov. 8-án halt meg. — *Ciprienne* a Váljunk el, *Rabagas* és *Madame Sans Gêne* pedig a hasonló című Sardou színművek hősei.

366. Juhász Gyula: A szerencse fia. — Drégely Gábor komédiája. Bemutatta a Szigligeti Színház november 12-én. N 1908. nov. 13. 1—2. l.

367. Jim: — (A tolonc). N 1908. nov. 17. 6. l. Tóth Ede színművének bemutatója.

368. Jávor: Zsúrtémák. N 1908. nov. 21. 4. l. A csevegés művészetéről és az aforizmáról.

369. A duk-duk affér után. A FM 1908. nov. 22-i számából. 20. l. Tudomány és irodalom r.

A cikk válasz Ady Endre: A duk-duk affér c. írására. (Új Idők, 1908. nov. 15.) Ady cikkének keletkezéséről sok ellentmondásos híradás van: Emőd Tamás: Ady és A Holnap. Pesti Napló, 1936. márc. 13. és 15.; Dutka Ákos: A 35 éves Holnap. Híd, 1943. máj. és A Holnap városa c. könyvében; Emőd Tamás a Tavasz 1920. jan. 24-i számában, melyre Szüts Dezső válaszolt ugyancsak a Tavasz-ban jan. 31-én; Hegedűs Nándor: Ady Endre elnyeri a főváros szépirodalmi díját. Budapest 1959. 18. l.

Ady tiltakozása elsősorban a „belekapaszkodóknak” és tolakodóknak szólt, Ignotus és Hatvany ellen irányult, de a holnaposok is joggal magukra vették. Juhász választát kisebb-nagyobb csonkítással sok helyütt közölték. A SzéV erős Ady ellenes kommentárral az egész cikket átvette a FM-től. (nov. 24.)

Juhász cikkére Ady válaszolt: A Duk-duk afférhoz — Válasz A Holnapnak — FM 1908. nov. 26. Megvédte magát és kimutatta, hogy a holnaposok

nem értik a duk-duk cikk lényegét. Ady mindkét cikke megjelent az Ady Múzeum 1. kötetében (75—77., ill. 79—80. l.), Juhászé ugyanitt (78—79. l.).

Juhász 1924-ben így emlékezett vissza:

„De akkor újra váratlan baleset történt, a Duk-duk affér, amelyről eddig homályosan és szűkösen szóltak a krónikák. Hadd mondok el én most érdeme szerint. Ady Endrének használt is *A Holnap* kétségtelen nagy sikere, meg nem is. Új híveket szerzett költészetének, a körülötte megindult irodalmi harc ismét lángrobbant, de viszont a többi új költő minden hibája, gyöngesége, modorossága is az ő számlájára íródott. Minden Ady utánzat minden rossz modern vers miatt őt vonták felelősségre, őt állították pellengérré. Vezér lett, akinek vállalnia kellett katonáinak minden cselekedetét. Ez bántotta és méltán bánthatta őt, aki magányos tűzokádó gyanánt egyszerre bukkant ki a korabeli magyar líra kiszáradt tengeréből és aki magát siratta akkor is, mikor a fajtáját siratta. A pesti irodalom gyanúsán nézte ezt a vidéki kalandot (ahogy legtöbben gondolták), Ady ez időben különben is szinte kereset nélkül állott, az Új Idők részéről biztatások jöttek és ilyen körülmények között — életének egy szomorú fokán — írta meg Ady a híres Duk-duk affért. Tiltakozás akart ez lenni minden irányban, a nagy magányos oroszlán elbődülése, aki le akarja rázni magáról barátai és ellenségei koloncát egyaránt. Ady Endrének joga volt erre, de nekünk is, akik költő és harcos barátai és bajtársai voltunk, okunk volt a nehezítésre. Mi úgy éreztük, hogy árulás történt, hogy a vezér harc közben pártolt át az ellenséghez és támadott hátra bennünket. Mi úgy véltük, hogy Ady első sorban a miénk, hiszen annak vallotta magát, hiszen a nevével fűdözte ezt az őnzellen, lelkes, kissé hangos és kissé tarka vidéki mozgalmat, amikor megkezdődött. Magam keserű hangú nyílt levelet írtam hozzá a *Független Magyarország*-ban, amelyre ő még keserűbb és nyílt hangon válaszolt. Nekem nem volt igazam abban, hogy Ady Endrét *A Holnap* számára igényeltem, neki nem volt igaza abban, hogy bennünket mindenféle álmodernnel egy füst alatt akart elintézni. De igaza volt abban, hogy neki joga van úgy élni és írni és veszni, ahogy küldetése és végzetes zsenije parancsolja és hogy ő vállalja a végzetét és állja is halálja. Nekem kevés írás volt hasznosabb és becsesebb, mint ez a kegyetlenül szokimondó támadás, amelyet ellenem intézett Ady Endre.” Ady és *A Holnap*. Ady Múzeum 1 : 61—62. l.

E vita utóhangja Juhász kritikája Ady: Illés szekerén c. kötetéről (380. sz.)

370. Vadkacsa. Ibsen drámája. A N 1908. nov. 24-i számából. 2—3. l. A cikk címe alatt: *Írta: Juhász Gyula*; a cikk végén: *J. gy.*

Ibsen 5 felvonásos tragikomédiáját, melyet Lukács György fordított magyarra, a berlini Deutsches Theater 1902-es előadása után a Szigligeti Színház mutatta be elsőnek a magyar színházak közül. Juhász megelőzően, nov. 18-án újra közölte egy régi cikkét (70. sz.), hogy az előadásra előre föl hívja a figyelmet.

— *Krasznay Andor* (1858—1910), *Sik Rezső* (1880—1945) ekkor váradi színészek.

371. Juhász Gyula: Színházi dolgok. N 1908. nov. 29. 4. l.

372. (-im.): Utolsó szerelem. N 1908. nov. 29. 8. l. Dóczy Lajos színjátékának bemutatója.

373. Jimi A csókkirály. (Orbán-Sztajánovics operettje. *A Szigligeti Színház vasárnapi* (nov. 29.) bemutatója). N 1908. dec. 1. 1—2. l.

374. Jim: Mit hozott a Mikulás? — Kedves ajándékok. — N 1908. dec. 6. 5. l.

Mit hozott a Mikulás? — a váradi színészeknek.

375. Jim: A szerencsemalac. (Edmund Eyssler operettje. Bemutatta a Szigligeti Színház december 6-án.) N 1908. dec. 8. 1—2. l.

376. Jim. Narancsvirág. — A Gyermekbarát estéjének próbája. — N 1908. dec. 11. 1—2. l.

377. A préda. (Schnitzler Artur színjátéka. Első magyar bemutatója a Szigligeti Színházban december 12-én.) A N 1908. dec. 13-i számából. 2—3. l. A színház r.

— *Artur Schnitzler* (1862—1931) osztrák orvos és író; A préda (1896) című színművét Budapesten csak 1913-ban mutatták be. — *A Thália* 1908. dec. 3-án adta elő Schnitzler: *Hagyaték* című művét a Népszínpadon. — *A Liebele* (1895) című művét nem mutatták be a Nemzeti Színházban, a berlini Deutsches Theater vendégjátékával volt a bemutató 1908. máj. 29-én a Víg-színházban. *Medgyaszay Vilma* Schnitzler Szerelmeskedés című darabjában játszott, melyet 1908. dec. 18-án mutatott be a Nemzeti Színház. Juhász nyilván összetévesztette a két darabot. *Beatrice fátyola, Reigen*: Schnitzler 1900-as keletű színművei, az utóbbi különösen nagy vitákat váltott ki. (Más adatok szerint a Reigen 1896—97-es keletkezésű.) — *Felix Dörmann* (1870—1928) bécsi költő és színműíró. Leányok és legények című darabját 1903-ban mutatta be a Magyar Színház. Társzerzője Oskar Strauss Varázskeringő című operettje szövegkönyvének. (Bemutató: 1907. nov. 26-án a Király Színházban.) Műveinek 1908-as előadásáról nem találtunk adatot. — *Felix Salten* (1869—1945) budapesti születésű osztrák elbeszélő, drámaíró és színikritikus, a Neue Freie Presse elismert tárcaírója és kritikus. A túlsó partról című drámáját 1908. nov. 7-én mutatta be a Magyar Színház. — *Erdélyi Miklós* (1866—?) váradi színész, majd Somogyi Károly halála (1908) után színigazgató. — *Liptai Károly* (1873—?) újságíró, majd színikritikus, számos operett- és dalszöveg írója. — *Portopé*: (helyes franciasággal így: port épée) kardbojt. — *Kassay Károly* (1870—?) (Juhász tévesen Kálmánnak írja, mi javítottuk!) váradi színész. — *Deéssy Alfréd* (1877—1961) színész, zeneszerző, később filmrendező. Juhász Gyula *Atalanta* című darabjához Lehel Károlyval együtt ő szerzett zenét.

378. Juhász Gyula: Szávay Gyula a Szigligeti Társaságban. N 1908. dec. 22.

379. j. gy.: Tömörkény István új könyve. N 1908. dec. 25. Napos tájak.

380. Ady legújabb versei. — (Illés szekeren.) — A SzéV 1908. dec. 29-i számából. 5—6. l. Művészet r.

Ady kötete 1909-es keletkezésű, de 1908. dec. 18—19-én már megjelent (Földessy Gyula: Ady-Múzeum. 1924. I : 14. l.). Juhász cikkében még a dukduk affér visszhangja érződik: kimért és bíráló Adyval szemben. Ugyanakkor jellemző, hogy Oláh Gábort, Rákosi Jenőhöz frott nyílt levele (Budapesti Hírlap, 1908. dec. 23.) miatt erős szavakkal korholja. Oláh a konzervatív, hivatalos irodalom vezéralakjához dörgölődött, tagadva, hogy ő a modernnek közé tartozik. Az Ady-idézet Az Értől az Óceánig c. versből való.

— *Oláh Gábor Szabolcskáról: Írói arcképek.* Budapest 1910. — *Sub pectore imo: Szíve legmélyén, legtitkosabb gondolataiban.* — A NN 1908. dec. 30-i számában Irodalmi háború címmel megjelent névtelen cikkben olvassuk:

„A Holnap költői várva-várták az alkalmat, hogy Oláh Gábor gögös nyilatkozatát megtorolják. Ez az alkalom most el is érkezett. Tegnap hagyta el a sajtót Ady Endre új verseskötete: *Illés szekerén.* A kötetről Juhász Gyula a Szeged és Vidéke hasábjain recenziót ír, ebben a kritikában kiadja — a la Ocskay — ami düh és keserűség lappangott benne. Első sorban Ady Endrét kevesbíti meg bizonyára válaszképpen a Duk-duk cikkért, melyért ennek a lobogó talentumú vezérnek A Holnap nem tartozik valami nagy köszönettel. A kötetet Juhász Gyula gyönyörűnek, de felette egyhangúnak találja. Hogy pedig ez a kritika még jobban zokon essék az új idők nagy igricének, az epés írást Juhász Gyula eképpen fejezi be: [Idézi a cikk befejező mondatát.] Szóval Juhász Gyula két legyet üt egy csapásra. Hozzá még egy öreg dongót: Szabolcska Mihályt is.”

381. A magyar holnap. A SzéV 1908. dec. 31-i számából. 2. l.

— *Ma egy esztendeje . . .*: Vö. 168. sz. — *A vidéki verseskönyv:* A Holnap 1. kötete. — *Hadi készülődések* címmel írt cikket Mikszáth az új költőkről Az Újság 1908. dec. 10-i számában. Ugyanilyen címmel válaszolt rá Ignotus A Nyugat dec. 16-i és Fenyő Miksa az 1909. jan. 1-i számában.

A SzéV 1909. jan. 3-i számában (b. z.) [Baranyai Zoltán] Szász Zoltánnak a Huszadik Század 1908. decemberi számában megjelent cikke kapcsán reflektált Juhásznak erre a cikkére is: „Nagyon kis elitje a magyar közönségnek tud és akar olvasni. Ez a kis előkelő minoritás azonban folyton nő, nagyobbodik számban és mélyül tartalomban.” Örömmel vette észre Szász Gyula tegnapi cikkében, „hogy a Holnap a közönség indolens részére is hat. Kezdenek divatba jönni a költők . . .”

1909

382. Irodalom és művészet. A N 1909. jan. 1-i számából. 3. l.

Az év története — *Pillantás a múltba* című, több részből álló cikkből. Itt található még Papp János Politika, Marton Manó Az év eseményei, Pásztor Bertalan Közgazdaság c. írása.

— *Hauptmann Die Jungfern von Bischofberg* (1907) vagy *Kaiser Karls Geisel* (1908) c. darabjairól lehet szó. Magyarul ekkor még nem jelentek meg. — *Arcübasev, Mihail Petrovics* (1878—1927) hírnevét Szanyin c. regénye (1907) alapozta meg; 1909-ben fordította Szabó Endre magyarra. — *Jettchen Gebert: Georg Hermann* (igazi nevén G. Borchardt) regénye. — *Vincent d'Indy* (1851—1931) francia zeneszerző, jelentős alkotói munkája mellett nagyhatású zenepedagógus volt. Magyar tárgyú szimfóniájának címe: Jean Hunyadi. — *Bródy: Tanítónőjét* 1909. jan. 30-án mutatták be Berlinben. — *Bernstein: Izraeljét* 1908-ban mutatták be Párizsban, nálunk 1909. jan. 15-én a Vígyszínházban — *Anatole France műve: Histoire de Jeanne d'Arc.* — Valószínű, hogy *Bataille: La femme nue* (A meztelen nő) c. darabjáról (1908) van szó. — *Chantacler: Rostand* drámai költeménye. — *Wedekind: Oaha* c. drámája 1908-ban jelent meg, a szerző a Simplicissimusnak is munkatársa volt. — *Max Halbe: Kék hegyek* című vígjátékát (1908) a müncheni Neues Schauspielhaus mutatta be. — *Ernst Hardt: (1876—1947)* német dráma-és novellaíró, az ún. újromantikus irány egyik fő képviselője, a Tantris de

Narr c. drámájával vált ismertté és híressé, 1907-ben írta. — *A Holnap antológiájának sikere* viszonylagos, sokat írtak és beszéltek róla, de még évekkel később is nagymennyiségű eladatlan példány volt belőle bizományosoknál.

383. (j.): A velencei kalmár. — Sík Rezső — Shylock —. N 1909. jan. 6. 7. 1.

384. Jim: Kabaré Budurászán. N 1909. jan. 10. 7. 1. A cím alatt megjegyzés: „*Szín: egy szín a nagyvendéglőben. Az Utolsó Legmodernebb Kabaré Noár első fellépése előtt.*”

385. Juhász Gyula: Pádua hercegnője. (*Wilde darabjának első bemutatója a Szigligeti Színházban jan. 10-én.*) N 1909. jan. 12. 1—2. 1.

386. -im.: Kárpótlás Boszniáért. N 1909. jan. 19. 5. 1.

387. Juhász Gyula: A király. (*Flers, Caillavet és Arene darabjának első vidéki bemutatója a Szigligeti Színházban január 22-én.*) N 1909. jan. 23. 1—2. 1. Sárvári Nusit is dicséri.

388. A nagy véletlen. — Ritoók Emma regénye —. A N 1909. jan. 27-i számából 1—2. 1.

— *Hegedüs István* (1848—1925) irodalomtörténész, műfordító, író, 1886-tól a budapesti egyetemen tanított, antik irodalmi előadásait Juhász Gyula is hallgatta. — *Ritoók Emma: Egyenes úton — egyedül* című regénye 1905-ben jelent meg, a századelő kulturális életének kulcsregénye; a szereplőket a még élő kortárs Halasi Andor sem tudta fölismerni. Ritoók itt még rokonszenvez a Nyugat szellemi forradalmát előkészítő művészi mozgalommal, később azonban szembefordul vele. A szellem kalandorai című regényében (1922) megtámadja a Nyugatot és körét. Vö. még a 17. sz. cikkel, illetve jegyzettel.

389. (-im.): (A Gésák.) N 1909. jan. 27. 6. 1. Sidney Jones operettjének bemutatója Váradon.

390. Die Lehrerin. A N 1909. jan. 30-i számából. 8. 1. Színház r. Vö. 382. sz.

391. Rácz Mihály. N 1909. jan. 31. 1—2. 1. Névtelenül. Nekrológ Rácz Mihály (1844—1909) nyugalmazott váradi főjegyzőről és poétáról.

A nekrológ (mely a Nagyvárad eredeti tárcája alcímmel jelent meg) több helyütt őrzi Juhász kedvenc stílusfordulatát, az *és* kötőszavas jelzőhalmazt. Az is Juhászra vall, hogy az *ö-ző* nyelvjárára jellemzően ilyen alakban írja ezt a szót: *csöndes*. Váradi újságíró kollégái közül csak ő *ö-zött*, és ha a nyomdai korrektor nem javította, akkor csak az ő cikkeiben találkozhatunk *ö-zéssel*. A nekrológ befejező részében idézi Shakespeare Hamlet című művének ezt a sorát: A többi néma csönd. Ez Juhász kedvelt szállóigéje volt, versben, prózában sokszor idézte. Rácz Mihályt a cikk: *kis szürke embernek, kis szürke magyar*-nak nevezi. Ez is Juhászra vall: Bem Józsefre és Kiss Józsefre szerette használni ezt a jelzőt.

392. j. gy.: Don Quijotte. Liptai Károly és Garami Béla dr. eredeti operettjének bemutatója a Szigligeti Színházban, január 31-én. N 1909. febr. 2. 1—2. 1.

393. (j.): (A dolovai nábob leánya). N 1909. febr. 6. 5. l. Herczeg Ferenc drámájának bemutatója.

394. Forradalmi nász. (*Sophus Michaelis drámája. Bemutatója a Szigligeti Színházban, február 7-én.*) A N 1909. febr. 9-i számából. 1—2. l.

— *Sophus Michaelis* (1865—1932), igazi nevén August Berthel, dán költő és drámaíró. A Forradalmi nász c. művét Homonnai Albert fordította magyarra, 1908. dec. 19-én mutatta be a Magyar Színház. — *Heine: Olaf lovag*: utalás Heine: Ritter Olaf c. versére. — *Azrák*: híres délarab törzs neve. Az arab hagyományok igen sok szerelmi történetet és költeményt őriznek e törzsről. — *Lukács György a napokban . . .*: 1. A szociális dráma (Huszadik Század, 1909. 42—59. l.).

Sophus Michaelis drámáját 1918. jún. 18-án bemutatta a szegedi Munkás Színház. Az előadás előtt Juhász Gyula mondott bevezetőt.

395. Utazás egy sírdomb körül. A N 1909. febr. 11-i számából. 4. l. Újdonások r. Közölte a SzH 1909. febr. 12-i száma is.

— *Alfréd Kerr kritikája a Tantónőről*: Alexander Bródy: Die Lehrerin. Megjelent a Die welt im drama című Kerr-kötetben. Az írás dátuma: 1909. jan. 31.

396. A dráma és az élet. A N 1909. febr. 17-i számából. 1. l. A Nagyvárad eredeti tárcája alcímmel. Közölte a SzH 1909. febr. 19-i száma (2. l.), „A SzH tárcája” megjelöléssel.

— *Takácsok*: G. Hauptmann drámája. — *Remény*: Heijermans drámája. — *Donnay Maurice* (1860—1945) francia drámaíró. A Chat Noir kabaréban kezdte mint humorista, később komolyabb, de csekély irodalmi jelentőségű darabokat is írt. 1908-ban két művét is bemutatták nálunk. — *Íme a szocialisták lapja . . .*: az utalás forrása bizonytalan. Valószínű, hogy Vágó Béla fölszólalására vonatkozik, melyet 1908. ápr. 21-én tett a Szociáldemokrata Párt kongresszusán a Népszava és irodalmi mellékletével kapcsolatban. (Vö. 260. sz.) Csizmadia Sándor nagy vitákat kiváltó cikke csak 1909. febr. 26-án jelent meg a Népszavában.

397. A Svárdström nővérek hangversenye. A N 1909. febr. 17-i számából. 6. l. Művészet r.

A világhírű svéd énekes testvérek magyarországi hangversenykörútjukon 1909. febr. 16-án és márc. 10-én Nagyváradon is szerepeltek. Juhász mindkét föllépésükről cikket írt. (Vö. a 406. sz.) Az első hangverseny élményéből született febr. 19-én *Svárdström-négyes* címmel megjelent verse. Vö. *Solveiget hallgatom*. JGyÖM 1 : 210., 465. l.

— *Sinding Outó* (1842—1909) norvég festő, sokszor beutazta Skandináviát és képein e táj hangulatát örökítette meg. Juhász a Tarantella táncolók c. képét láthatta a Szépművészeti Múzeumban. — *Hugo Wolf* (1860—1903) német dalköltő, operákat is írt. — *Edvard Hagerup Grieg* (1843—1907) a norvég nemzeti zene legnagyobb alakja; Ibsen Peer Gyntjéhez is zenét szerzett.

398. Juhász Gyula: Izrael. (*Bernstein Henrik drámájának bemutatója a Szigligeti Színházban.*) N 1909. febr. 21. 1—3. l.

399. (-im.): Farsang utolja. N 1909. febr. 23. Melléklet. Szatirikus frás, képzletbeli beszélgetés Molnár Ferencsel.

400. A lovagias asszony. A N 1909. febr. 24-i számából. 5. l. Újdonságok r. A Pesti Napló 1909. febr. 23-i híre szerint Puriskevics orosz dumaképviselő sértő levelet írt Filosofov asszonynak, a Pétervárot meg tartott nőkongresszus fő szervezőjének. Emiatt egy mariapoli asszony párbajra hívta ki Puriskevicset. A férfi elfogadta a meglepő kihívást. Bernstein Izrael c. darabjának febr. 20-i váradi bemutatójáról a N febr. 21-i számában Juhász írt. Ebben a rovatban Juhász Gyula általában újsághírekhez fűz kommentárokat.

401. Jim: Falusi idill. N 1909. febr. 25. 4. l. A vidéki ripacsokról és a színikritikus nehéz helyzetéről.

402. Jim: Erdészlány. (*Buchbinder és Jarno operettje. Bemutatták a Szigligeti Színházban január 25-én.*) N 1909. febr. 26. 6. l.

403. -im.: A háború a kávéházban. N 1909. márc. 6. 3. l. Tréfás párbeszéd a háborús hírekről.

404. (-im.): (Liliomfi.) N 1909. márc. 9. 6. l. Szigligeti Ede vígjátékának bemutatója. A kritikában olvasható: „Sárvári Nusi kis szerepében is nagyon eltalálta a kellő tónust.”

405. j.: A kivándorló. (*Herczeg Ferenc új négyfelvonásos színműve. Bemutatták a Szigligeti Színházban március 9-én.*) N 1909. márc. 10. 1–3. l.
A színészek dicséreténél: „Az egyre fejlődő és igen törekvő Sárvári Nusi nagyon természetesen, hangulatkelten játszott meg egy kis leányszerepet.”

406. (j.): A Svárdström négyes hangversenye. N 1909. márc. 11. 8. l. Vö. 397. sz.

407. (J. Gy.): (A Kaméliás hölgy.) N 1909. márc. 14. 8. l. Színházi bemutató.

408. Jelek az égen. A N 1909. márc. 17-i számából. 4. l. Újdonságok r.
— . . . a döntő, emberi események . . . : Bosznia és Hercegovina annektálása miatt Montenegró is csatlakozik Szerbiához az Osztrák–Magyar monarchia elleni tiltakozásban.

409. (Jim.): — (Hódító keringő). N 1909. márc. 27. 7. l. A Hódító keringő c. operett váradi bemutatója.

410. (J.): — (Az olasz operatársulat búcsúja). N 1909. ápr. 1. 6. l. D'Alberto Ferrari olasz operatársulatának márc. 31-i váradi búcsúelőadásáról.

411. Hivatalnok urak. (*Földes Imre három felvonásos új drámájának bemutatója a Szigligeti Színházban 1909. ápr. 4-én.*) A N 1909. ápr. 6-i számából. 1. l. A színház r.

Javításunk:

1 A hibás ebben alakot értelem szerint javítottuk.

A darabot márc. 5-én mutatta be Budapesten a Magyar Színház.

412. — (Márffy Ödön képei.) N 1909. ápr. 9. 6. l. Névtelenül. Vö. 413. sz.

413. Modern képek. Márffy Ödön kiállítása. A N 1909. ápr. 10-i számából (1. l.).

Márffy Ödön (1878—1959) festőművész, a Nyolcak tagja és a KUT alapító-tagja 1909. jan. 23-án írja Juhász Gyulának:
„Kedves Juhász úr.

A múltkori beszélgetésünkre akarok visszatérni. A múlt esztendei kiállításból és Honti Nándortól értesültem, hogy sokan vannak Váradon, akik dolgaimat szeretik. Az a tervem, hogy mintegy 80—100 képpel kollektív kiállítást rendezek saját dolgaimból. Budapesten szép sikere volt a kiállításomnak, talán ott is meg lehetne győzni az embereket. Szíves ígéretét tehát most igénybe venném kedves Juhász úr: kérném szíveskedjék érdeklődni a dolog iránt. Szívesen fogadnák-e dolgaimat, lehetne-e jó helyet kieszközölni, talán a »Holnap« segítségével, akikkel küzdelmünk rokon. Hogy a dolog bürokratikus helyen is könnyen menjen talán valami aktuális közcélra a bevétel néhány százalékát följánlanám. Tudom, hogy sokszor ez fontosabb [az] embereknél, nem is a »lényeg«. A kiállítást k-belül két hétre február végén vagy március elején tervezem. S mit gondol kérem, volna-e anyagi siker is. Olcsó árakat szabnék. Esetleg nem kaphatnék-e valamelyik ottani kulturális egyesülettől oly formán meghívást, hogy a tetemes szállítási költségeket ne kelljen teljesen magamnak fizetnem. A hely hol és milyen volna, ahol kiállíthatnék és vajon ezeket a dolgokat a »Holnap« kieszközölhetné-e kellő helyen? Kérem kedves Juhász úr a dolog iránt érdeklődni és amennyiben ez lehetséges, szíveskedjék engem mindenről részletesen értesíteni.” (Kilényi-gyűjt.)

Juhász A Holnap programjához híven akciót kezdett Márffy kiállításának megrendezésére. A N márc. 20-i híre szerint a holnaposok Glacz Antal főispántól a kultúrpalota műtermét kérték a Márffy-képek részére, de végül a megyeházán kaptak helyet. Juhász ápr. 9-én egy névtelen cikkben jelenti be a Nagyváradban Márffy Ödönt. A kiállítás ápr. 11-én nyílt meg. A holnaposok ápr. 19-én matiné rendeztek a kiállításon.

Márffy Ödön 1959. aug. 29-i hozzánk frott levelében így emlékezett vissza váradi szereplésére: „Nagyváradon A Holnap írói kitüntető szivélyességgel fogadtak. A kiállítás megrendezésében az ujjamat sem kellett megmozdítanom. Helyettem mindent elvégeztek (rendezés, katalógus és meghívók nyomtatása, sajtó stb.). Kollányi Boldizsár fölolvastatott a kiállításon. Hogy ne kelljen szállodába mennem, még lakásról is gondoskodtak, úgy emlékszem, hogy Korda Sándor ajánlotta fel egyik szobáját. Utóbb megmutatkozott, hogy a kiállítás iránt amúgy is nagy érdeklődés nyilvánult meg. Az újságokban bő kritikák jelentek meg, sőt vásárlás is történt a kiállítás anyagából...” (Kilényi-gyűjt.) — Vö. Kispéter, 72. l.

414. Juhász Gyula: Magyarok Húsvétja. N 1909. ápr. 11. 1. l. A nemzeti szellemről és a magyarság elhivatottságáról.

415. Jim: Az első Csöppség. N 1909. ápr. 14. 5. l. Fényes Samu A csöppség c. vígjátékának bemutatója.

416. (j.): (A csöppség). N 1909. ápr. 16. 5. l.

417. j. gy.: Mándoky Béla búcaúja. N 1909. ápr. 20. 6. l.

Mándoky Béla Marton Manó Nyílt pályán c. egyfölvonásosának előadásán búcsúzott a színpadtól. Dicséretet kap ismét Anna is. Mándoky haláláról is megemlékezett: *A vén színész*: SzéV 1918. ápr. 6.

418. Jim: A kivándorló. N 1909. ápr. 22. 4. l. Megjegyzések a hírhez, hogy Bessenyei Elemér bihari földesúr, volt váradi aljárásbíró Philadelphióban rézbányát vásárolt Kubelik János világhírű hegedűművésszel.

419. Hírlapírók iskolája. (Radó Sámuel könyve.) A N 1909. ápr. 24-i számából. 1—2. l. Az irodalom r. Névtelenül.

Az ismert stílusjegyeken kívül szerzőségét bizonyítják azok a nevek, melyeket mindig kedvvel emleget ilyen tárgyú írásaiban: Anatole France, Széchenyi István, Péterfy Jenő, Beöthy Zsolt, Biró Lajos, Alexander Bernát stb.

— *Radó Sámuel* (1857—1919) író, újságíró, egy ideig az MTI vezetője. Könyvének pontos címe: Újságírók iskolája (1909). Újságírók címmel színdarabot írt (1914). — *Péterfy Jenő* 1878 júliusától 1882 végéig volt a függetlenségi napilap, az Egyetértés kritikusa, *Beöthy Zsolt* pedig 1879 nyaratól 1884-ig a Pesti Napló színikritikusa. — *Kemény Zsigmond* 1855-től szerkesztette a Pesti Naplót. — *Sebestyén Károly* és *Alexander Bernát* a mai középiskoláról: ennek az utalásnak forrását nem ismerjük. — *Luigi Barzini* (1874—1947) a Corriere della Sera harctéri tudósítója az orosz—japán háború idején, élményeiből frott könyvével páratlan sikert aratott. 1908-ban és 1909-ben igen sok írása jelent meg magyar lapokban is.

420. Jim: Az elvált asszony. *Fall Leo új operettje. A Szigligeti Színház bemutatója április 25-én.* N 1909. ápr. 27. 1. l.

„Sárváry Nusi szintén jól megfelelt szerepének, amely hálátlan hozzá” — írja Juhász.

421. (j.): Sik Rezső és Hajnal György. — *A Tatárjárás jubileuma* — N 1909. ápr. 29. 6. l.

422. Gyermeknap. A N 1909. máj. 1-i számából. 1. l. Vezércikk.

Május 1—2-án Váradon gyermeknap ünnepségek voltak. Az Országos Gyermekvédő Liga elnökének, Korsay Sándornak vezetésével április 28-i városközi ülésén gyűjtést hirdetett a szegény gyermekek részére.

— *Beranger gyönyörű verse . . .*: Les deux soeurs de charité.

— *Thury mondotta . . .*: Juhász idézete nem szó szerinti, minden valószínűség szerint az Útravaló című Thury novella summáját adja ebben az utalásban. — A cikket idézi Kispéter, 87. l.

423. Május. A N 1909. máj. 1-i számából. 4. l. Újdonságok r. Névtelenül.

Juhász szerzőségét bizonyítja az a frazeológia, amellyel a májusról, de különösen a Mária-tiszteletéről beszél: ez utóbbi versei hangulatára emlékeztet. E rovatba egyébként is legtöbbször ő írt.

— *Comte filozófus naptára*: Auguste Comte (1798—1857) francia filozófus és szociológus élete végén a Synthése subjective c. művében sajátos vallást kreált, amelynek kultuszát és naptárát is kidolgozta. Naptárában minden nap, minden hét és minden hónap egy-egy nagy embernek van szentelve, egy évben 84 ünnepnap van. — *Heine legszebb dalai a májusról*: Juhász nyilván a Dalok könyvére gondol és a Hogy jött a május, csodaszép . . . c. Heine versre.

— *Reviczkynék* több verse van a májusról, de egyikben sem szól a *lakás-mizériáról* és a költőzködéstről. Reviczky fordította le Heine: Gyönyörű májusban c. versét. Juhász Gyulának egy verstördedéke, *Csodaszép május elsejéről Daloltál egykor Heine . . .* is Heine május-versére utal. JGYÖM 3 : 221. l.

424. (j.): Az ideál. (*Rázahegyi Kálmánné három felvonásos drámája. Bemutatták a Szigligeti Színházban május 2-án.*) N 1909. máj. 4. 1. l.

425. (j.): (Csepűrágók). N 1909. máj. 11. 4. l. Beszámoló egy zenés-táncos színházi előadásról, amelyben a Ridofi japán balett tagjai és a francia Opera sólótáncosai is fölléptek.

426. Elfogyott remények. A N 1909. máj. 12-i számából. 1. l. Vezércikk. A lap máj. 11-i száma közli a hírt, hogy Biharban a májusi fagyok elpusztították a vetések felét.

— *Quos ego . . .* Majd adok én nektek! Neptunus fenyegető szavai (Vergilius Aeneisében).

427. A tanár. A N 1909. máj. 13-i számából. 4. l. Újdonságok r. Közölte még a SzéV 1909. máj. 14-i száma *Szegedi séták* főcímmel.

— *Agyonlőtte magát egy tanár:* Dobai Antal. — *Caena Trimalchioni:* (Trimalchio lakomája) Petronius Arbitrator Gaius Satiricon c. műve 16. könyvének legterjedelmesebb összefüggő része. — *De rerum natura:* (A dolgok mivoltáról): Titus Lucretius Carus 6 könyvből álló költeményének címe. — *Péterfy Jenő* 1899-ben ugyanezen a vonaton Olaszországból hazafelé utaztában Károlyvárosnál öngyilkos lett. Vö. 49. sz. — *rhizopoda:* gyökérlábú. A vég-lények állatkörének egyik alsztályához tartozó, csak erős nagyítással látható, egyetlen sejtből álló állatka.

E cikkben a költő saját tanári pályája keserű tapasztalatainak is hangot adott.

428. Két könyvről: (Gárdonyi: Falusi verebek. Révész Béla és Kozma Lajos: Találkozás Hamupipókéval). A N 1909. máj. 14-i számából. 1. l. Az irodalom r.

— *Gárdonyi Géza: Falusi verebek (Köznapi történet)* c. drámáját 1909. jan. 8-án mutatta be a Nemzeti Színház. A cikkben említett Gárdonyi darabok: *Annuska*, vígjáték, bemutatta a Nemzeti Színház, 1903. jan. 9-én. *Fehér Anna*, dráma, a Király Színházban mutatták be először, 1905. nov. 24-én. *Karácsonyi álom*, betlehemes játék, 1909. dec. 13-án játszották először a Nemzeti Színházban. — *Révész Béla* (1876—1944) író, újságíró, a Népszava munkatársa, Ady barátja; ő kapcsolta Juhász Gyulát is a Népszavához 1907-ben. *Találkozás Hamupipókéval* c. novelláskötete 1909-ben jelent meg. Illusztrátora *Kozma Lajos* (1884—1948) építész és grafikus, ő készítette Juhász *Késő Szüret* (1918) című verseskötetének címlapját is. — *Secessio ad montem sacrum:* kivonulás a szent hegyre.

429. Blaháné. A N 1909. máj. 18-i számából. 1. l. A színház r. Változtatás nélkül újraközölte a SzéV 1909. máj. 19-i száma. (6. l.). Színház r.

— *Blaha Lujza* (1850—1926) 1871-ben játszott először a váradi színházban, 1909. máj. 18-án pedig Csiky Gergely: A nagymama c. művének előadásán vendégszerepelt.

430. Jim: Törő Anna. (*Marosy Géza népszínművének bemutatója a Szigligeti Színházban május 16-án*). N 1909. máj. 18. 6. 1.

431. Kazinczy. A N 1909. máj. 23-i számából. 1. l. Vezércikk. *Szeged, május 25.* keltezéssel közölte a SzH 1909. máj. 26-i száma szintén vezércikként. Az évforduló még hátra volt, hiszen Kazinczy 1759. okt. 27-én született.
— *Rontott, mert építeni akart Palladio:* Kazinczy A nyelvrontók c. epigrammájának kezdősora. — *Noblesse oblige:* a nemesség kötelez, P.M.G. Lévis francia herceg családjának jelszava. — *Cupiditas novarum rerum:* az új dolgok utáni vágy.

E cikkben érezhető az új irodalom ős keresése: Kazinczyt rokonítja a modern magyar irodalmi törekvésekkel. A Holnap programnyilatkozataiban is sűrűn szerepel Kazinczy neve is.

432. (j.): — (Hegedüs Gyula.) N 1909. máj. 26. 5. l. Máj. 25-től 30-ig tartó vendégszereplése alkalmából Juhász négy kis cikkben méltatta játékát.

433. (j.): (Hegedüs Gyula.) N 1909. máj. 28. 5. l.

434. (j.): (Hegedüs Gyula.) N 1909. máj. 29. 5. l.

435. Jim: Pünkösdi párbeszéd. — *A nyári színház prologusa* — N 1909. máj. 30. Pünkösdi melléklet, 2. l.

436. (j.): (Hegedüs Gyula.) N 1909. máj. 30. 10. l.

437. Jim: A hivatalos stílus. N 1909. jún. 3. 4. l. Újdonságok r. A Bihar megyei közigazgatási bizottság üléséről és a főlészóalók magyartalan stílusáról.

438. Az iparos kisasszony. A N 1909. jún. 5-i számából. 4. l. Újdonságok r. Közölte a SzH 1909. jún. 8-i száma (Hírek r.).

A N ugyanenapi száma közli, hogy Kállai Vilma, egy szegény szabó 19 éves lánya öngyilkos lett.

439. Juhász Gyula: Kapuzárás után. N 1909. jún. 6. 3. l. A cikk méltatja a színház máj. 31-én zárt idényét.

440. Jim: Nagyváradi élet. Lakásmizéria. N 1909. jún. 10. 3. l.

441. (jim.): (A nyári színikör megnyitása). N 1909. jún. 20. 9. l.

442. (jim.): Szoyer Ilonka. — Hoffmann meséi —. N 1909. jún. 23. 6. l. Vendégszereplés.

443. (jim.): Színiköri szenzációk. N 1909. jún. 25. 4. l. Karcolat.

444. (j.): (Szoyer Ilonka a Bőregérben). N 1909. jún. 26. 6. l.

445. (j.): Szoyer Ilonka — Erős Richard — Faust —. N 1909. jún. 26. 5. l.

446. Az operett. A N 1909. júl. 1-i számából. 1. l. A színház r. Közölte a SzéV 1909. júl. 3-i száma. Színház r.

— *Forradalmi nász*: vö. 394. sz. — *Ein Herbst-manöver*: Kálmán Imre: Tatárjárás c. operettje bécsi előadásának címe. Szövegkönyvét Bakonyi Károly, a verseket Gábor Andor írta.

447. (j.): (Csortos Gyula). N 1909. júl. 1. 7. l. Vendégszereplés.

448. Adolphe Retté megtérése. A SzéV 1909. júl. 11-i számából. 2—3. l.

— *Adolphe Retté* (1863—1930) francia szimbolista író és kritikus, pályája kezdetén anarchista volt. Többször „megtért” a katolikus valláshoz és elhatározta, hogy szerzetes lesz. Már Ady is írt ilyen vonatkozásban róla. (BN 1906. márc. 1.) Retté: *Chanson d’hiver* c. verse *Rokka-nóta* címmel Juhász fordításában e cikk fölött jelent meg.

— *Minden, mi eltűnő, csupán hasonlat*: Idézet Goethe Faustjából. (Németül így: Alles Vergänglichliche Ist nur ein Gleichnis.) — *Revue des Deux Mondes*: párizsi félhavi folyóirat, szépirodalmi, művészeti és tudományos tartalmú írásokkal, 1831-ben alapították. — *Figaro*: párizsi napilap, 1854-ben indult. — *Stephane Mallarmé* (1842—1898) francia szimbolista költő, kifejezésben szándékoltan homályos, a köznapitól eltérő nyelven írt. — *Georges Feydant* (1862—1921) francia drámaíró, kiváló vígjátékai tették nevét híressé. — *Henri de Régnier* (1864—1936) francia költő és regényíró, a szimbolisták egyik vezére és kiemelkedő képviselője. A francia Akadémia tagja volt, öregkorában a neoklasszicizmus felé közeledett. — *Retour de Jérusalem*: (Visszatérés Jeruzsálemből) Donnay Maurice 1903-ban írt drámája, amely a zsidókérdéssel is foglalkozik. Bemutatója 1908. nov. 21-én a Vígszínházban. — *Israël*: Henri Bernstein drámája. Vö. 398. sz. — *Paul Bourget* „*Jellemes htvő*” — Juhász itt nyilván a klerikális politika érdekében írott irányregényeire gondol.

449. Szecső Vilmos: Rákosi Jenő drámái. A Nyugat 1909. aug. 1-i számából. 164—166. l. Figyelő r. (A cím alatt: *Szeged. Kiadja: A Dugonics-Társaság.*)

— *Numen adest*: az isteni szellem jelen van, a tehetség jele. — *Péterfy Jenőnek* két tanulmányát idézheti Juhász: *A tragikum* (1885) és *A tragédiáról* (1887). — *In magnis et voluisse sat est*: nagy dolgokban elég az akarat is; Propertius szállóigéje. — *Zivuska Jenő* (1876—1926) író, debreceni egyetemi magántanár, a Becsületbíró c. regényével az Akadémia Teleki-díját nyerte el, amelyben valószínű nagy szerepe volt Rákosi Jenőnek is. — *Similis simili gaudet*: a hasonló örül a hasonlóknak. — *Last but not least*: utoljára, de nem utolsósorban. Shakespeare: *Lear király* című művéből lett szállóige. — *Endre és Johanna*: Rákosi Jenő drámája. Bemutató. 1885. dec. 11. Nemzeti Színház. — *Eufuizmus*: John Lyly angol udvari költő Euphues (1579) c. regénye nyomán elterjedt cikornyás, túlzó képekkel és elméskedő szójátékokkal tele-tűzdelt irodalmi stílus, a barokk-stílus angol változata.

450. Lesben. SzéV 1909. aug. 5. 1—2. l. Névtelenül. A szegedi utcák kövezéséről (Kosztolányi szavait idézi a vízről!); Tolsztoj tervezett koppenhágai útjáról; György, szerb herceg vagyonának lefoglalásáról.

Juhász szerzőségére vall, hogy Kosztolányit a legnagyobb természetességel idézi, szegedi újságíró társai közül ezt csak ő tehette; rá vall az is, hogy Tolsztoj útja iránt érdeklődik; György szerb hercegről *György úrfi* címmel aktuális strófát is írt ebben az évben. (Vö. JGyÖM 3 : 163—164. l.)

451. Lesben. [I. II.] SzéV 1909. aug. 7. l. 1. Névtelenül. A nyári vidéki színházi előadások sekélyességéről, a tanárjelöltek és tanárok nyomoráról és a madridi forradalmi eseményekről.

Juhászra jellemző, hogy a magyar vidék és vidékiség példájaként szinte mindig Abádszalókot emlegeti, mint ebben az írásában is. A gondolat, amelyet itt is leír a tanárjelöltek és tanárok nyomoráról, sokszor előfordul a tanárokról írott cikkeiben: „Egy szegény tanárjelölt, egy diplomás és állástalan proletár, egy niemand, egy szürkeség! . . . Egy kezdő tanárjelölt havi negyven forint úgynevezett tiszteletdíjért kénytelen tanítani az állam szolgálatában, hogy a diplomáját megkaphassa! Évekig havi hatvan forintokért tanít diplomával. Vagy pedig négy egyetemi esztendő nyomorgásokkal teljes elvégzése és a diploma megszerzése után elmehet — ahova tetszik. Például a halálba.” Ez a tájékozottság és önvalomásos hang mindenképpen Juhászra vall a SzéV korabeli újságírói közül. Erős rokonságot mutat ez az írás *A tanár* című cikkével is, amely ugyancsak 1909-ben íródott (vö. 427. sz.).

452. Boszorkányos esték. (Kosztolányi új kötetéről). A Hét 1909. aug. 15-i számából 547. l. Irodalom r.

Kosztolányi 1909. júl. 9-én írja Juhásznak: „Könyvem, a B. E.-t elküldtem önnek nagyváradi címére. E levéllel együtt Szegedre is. Írjon róla a Hétbe, a Nádai ügyis Velencében van s most nincs senki, aki méltáthatná. Engem pedig boldoggá tenne és megtisztelne.” (BJK. lev. 194. l.) — *Kosztolányi első verseskötete*: vö. 125. sz.

A cikkben a következő Kosztolányi novellákra történik utalás: *A cseh trombitás*, *Ősz az öregúrnál*, *Orrvérzés az erdőn* és *A csillagász fia*.

453. Lesben [I. rész.] SzéV 1909. aug. 17. 2. l. Névtelenül.

A kabaréről és az operettkulturáról. Számos más Juhász cikkben találkozhatunk e cikkel rokon hangú témákkal. Itt is Abádszalókot emlegeti a vidékiesség jelképeként; Schiller, Don Carlos című drámája első sorának változatával is találkozunk a cikkben: „*még aranjujezi szép napokat látott*” — ez Juhász kedvenc idézetei közé tartozott. A kis jegyzetben ezt is olvashatjuk: „*Fedák Sári trónjára László Rózsi ült . . .*” Juhász szerette ezt a fordulatot, az *Intim művészet* című írásában (vö. 40. sz.) írja: „*Horatius trónján ma Heine ül . . . Homeros trónján ma Maupassant ül.*”

454. Lesben. [I. rész.] SzéV 1909. aug. 19. 2. l. Névtelenül. A szegedi kultúra nyári szezonjáról.

A névtelenül megjelent kis glossza frazeológiájában megegyezik Juhász: *Őszi strófák* (JGyÖM 3 : 153—154. l.) című alkalmi versével. A glossza így kezdődik: *Jön a szezon, itt lesz újra*. A vers első sora pedig ez: *Itt a szezon, itt van újra, . . .* A cikkben és a versben is föltűnik a *szalmaözeveg*.

455. Lesben. [II. rész.] SzéV 1909. aug. 27. 2. l. Névtelenül. Kossuth nevenapjáról.

Juhász szerzőségére vall, hogy Kossuth születése és halála napjáról sohasem feledkezett meg, mindig bensőségesen ünnepelte, azzal a rokonszennvel, melyet családja Kossuth kultusza mélyített el benne. Az is rá valló gesztus, hogy Kossuth ünneplésének elhanyagolását a hivatalosak szemére veti. Ezt szinte minden Kossuthról szóló írásában megtalálhatjuk.

456. (Sárváry Nusi.) A N 1909. aug. 29-i számából. 8. l. Színház r.

Minden bizonnyal Juhász írta a N aug. 15-i híret is: „*Sárvári Nusi az Arany emberben mond búcsút a nagyváradai közönségnek. Sárvári Nusi tzlésben, játékokban és természetes beszédben sokat fejlődött Nagyváradon s ki tudja milyen sikereket várnak rá a zombori deszkákon.*” Mint említettük, most is túlozza Sárvári Anna tehetségét. A színész nő távozása nagy megrázkódtatás volt a költőnek. Az Anna-sírató versek sorát az *Anna után* c. nyitja meg. Újságírói munkája ettől kezdve szinte teljesen megszűnik. Ez a hallgatás és letörtség 1910 elejéig tart.

457. Tibor Ernő képei. A SzéV 1909. nov. 21-i számából. 9. l. Művészet r.

Tibor Ernő kiállítása ugyanezen a napon nyílt meg Szegeden. Juhász Gyula 1909. júl. 29-én szerepelt Tibor Ernő temesvári tárlatán, ahol a modern irodalom és képzőművészet új törekvéseiről beszélt. Tibor Ernő is azok közé a festőművészek közé tartozott, akiket a holnaposok támogattak.

1910

458. Somlyó Zoltán: *Dél van*. A FM 1910. jan. 1-i számából. 15. l. Tudomány és Irodalom r. A cím alatt: „*Versek, Balogh István föltűnően művészi címképeivel. Szeged. Ifj. Árvay Sándor kiadása. 1910.*”

A Kilényi-gyűjteményben fennmaradt egy keltezetlen levél, melyet Somlyó Zoltán Juhász Gyulának írt:

„Kedves Juhász:

nem tudok egyebet írni, nagyon szerencsétlen vagyok. Csak nagy hálámat akarom magának elküldeni a legborzasztóbb percekben. Még ma éjjel hazatározom Váradra. Öleli

az Átkozott költő.

(A levél szövege alatt Juhász Gyula kézírásával: *Somlyó Zoltán sorai*.) A levélbeli „hála” valószínűleg Juhásznak a Független Magyarországbán megjelent elismerő kritikájára vonatkozik. Juhász 1912-ben Somlyó Északra indulok című kötetéről is írt kritikát. Vö. 572. sz.

459. Dutka Ákos. A N 1910. jan. 15-i számából. 5. l. Irodalom r.

A N jan. 11-i híre szerint *Kenedi Géza*, a Petőfi Társaság tagja, 16-án fölolvastatást tart a Szigligeti Társaságban A nyelv titkai címmel. *A művész nő*: Étsy Emília (1884—1964). Valószínű, hogy itt látta őt először a költő. Utóbb, 1918 végén Szegeden találkoztak ismét. A költő több versben hódolt szépségének és művészetének. Vö. JGYÖM 1—3. névmutató szerint. Juhász Gyula 1908-ban kétszer is írt Dutka A föld meg a város c. kötetéről. Vö. 243. és 301. sz.

460. Komjáthy Jenő jelentősége. A FM 1910. febr. 13-i számából. 16. l. Tudomány és Irodalom r. — Ö 1 : 66—69.

A cím alatt: „*A szegedi Paletta nagyváradai tárlatán elmondotta: Juhász Gyula.*” Közölte a SzH 1910. febr. 20-i száma is.

— *A Paletta*: a szegedi festőművészek egyesülete. Tárlata 1910. jan. 30-án nyílt meg Váradon. Jobbára Juhász Gyula festőművész barátai szerepeltek rajta: Balla Ferenc, Joachim Ferenc, Juhász Árpád, Major Henrik, Nagy

Sándor, Novák Sándor, Papp Gábor, Pataky László, Szöri József, Tibor Ernő, Undi Carla, V. Chevalier Antonia, Pásztor József. — *Csak ahol strok domborúlnak* . . . : Nietzsche: Ím-ígyen szóla Zarathusztra c. művében a Sfri dal című fejezet befejező szavai; Wildner Ödön fordításában: És csak ahol aír nagyon, vagyon föltámadás is. — Juhász első Komjáthy-cikke: 41. sz. — *Rákosi Jenő hirdeti lapjában*: Rákosi Jenő lapjának kiadóvállalata adta ki Sikabonyi Antal: Komjáthy Jenő. Irodalmi tanulmány c. művét. Erről közölt Rákosi kritikát: Sikabonyi Antal: Komjáthy Jenő költészete. Budapesti Hírlap, 1909. nov. 30. — *Lorenzo Stecchetti* (valódi nevén: Olindo Guerrini, 1845—1916) olasz költő és kritikus. Verista volt, a romanticizmus ellensége. — *Mindenegy*: Komjáthy: Körfolyam c. versében szerepel így:

„E csillagboly parányüregében
A csepp is lélekszámba megy,
A mindenségnek csarnokában
Áll lángbetűkkel: Minden egy.”

Lukács György kritikája: Arról a bizonyos homályosságról. Válasz Babits Mihálynak. Nyugat, 1910. 1749—1752. l.

Komjáthy Jenő neve is sokszor szerepel a holtnaposok programnyilatkozataiban. Juhász mindvégig a modern magyar irodalom előfutárát látta benne.

461. Ivánfi Jenő. A Sz 1910. ápr. 20-i számából. 5. l. Színház r.

Ivánfi Jenő (1863—1922) színész, a Nemzeti Színház örökös tagja, 1910. ápr. 20-án a Velencei kalmárban, ápr. 21-én a Tartuffe-ben, ápr. 22-én pedig az Oedipus-ban vendégszerepelt Váradon. Juhász Gyula mindhárom föllépéséről cikket írt a Szabadságba (462—464. sz.). Ivánfi Szegeden és Váradon is színészkedett. 1893-ban Párizsba ment tanulmányútra és ott fordította le Paulay Ede megbízásából *Grillparzer Sappho* és *Molière Tartuffe* c. művét. *Chantecler* fordítását nem ismerjük.

462. (j. gy.): Ivánfi Jenő vendégjátéka. — A velencei kalmár. Sz 1910. ápr. 21. 5. l. Vö. 461. sz.

463. (j. gy.): Ivánfi vendégjátéka. — Molière Tartuffeje —. Sz 1910. ápr. 22. 5. l.

464. (j. gy.): Ivánfi vendégjátéka. — Oedipus király —. Sz 1910. ápr. 23. 5. l.

465. (j.): A koncert. Sz 1910. máj. 14. 5. l. Hermann Bahr darabjának bemutatója.

466. Vasárnapi levél. A Sz 1910. máj. 15-i számából. 1. l. A cím alatt: „A Szabadság eredeti tárcája.”

— *Napoleon* 1821. máj. 5-én, *Jókai* 1904. máj. 5-én halt meg. *Munkácsy Mihály* 1900. máj. 1-én halt meg; máj. 5-én temették. Juhász azért emlékszik ilyen pontosan, mert aznap ért a váci noviciátusból a fővárosba, hogy onnan hazatérjen. Nagy élménye volt a temetési menet. Vö. még a *Patológika* hasonló utalásával és Ó 1 : 193. l. — *Sully Prudhomme* (1839—1908) parnasszista francia költő, Nobel-díjas. *April varázsáról énekelt*: ezt Juhász többször is emlegeti. Pl. *A francia Sully Prudhomme April varázsáról beszél, a ragyogó*

tavaszi hónapról . . . (*Április*. SzéV 1915. márc. 31. — Délm 1919. ápr. 5.) Sőt a *Floréal* c. verse (a *Forradalmi naptár* ciklusban) is így kezdődik: *Ápril varázsa és május bűbája*. Valószínű, hogy Sully Prudhomme: *Áprilisi fuvalom* c. versére történik itt utalás, amely a Budapesti Szemlében (1909. 384. sz. 290. l.) jelent meg Hegedüs István fordításában. — *Rostand Cyranója az áprilistről*: a műben csak ennyi utalás van áprilusra: ez a szegény nagy orr Kéjjel szagolja ápril illatát. (I. felv. 5. jel.) — *Edmund Halley* (1656—1742) angol matematikus és csillagász több mint 20 üstökös pályáját számította ki, közülük legismertebb az ő nevét viselő periodikus üstökös. — *Camille Flammarion* (1842—1925) francia csillagász, a természettudományokat, különösen a csillagászatot népszerűsítette műveiben nagy sikerrel. — *David Teniers* (1582—1649) flamand festő, Rubens tanítványa. — *Asszonyi László* (1882—1925?) színész, majd színiigazgató, ekkor távozott Váradról. — *Omphale*: mitikus lídiai királynő, aki asszonyi munkára fogta Herakleszt. — A lapnak ugyanezen napi száma közli, hogy *Tisza István* választási körútra indul Biharban és a többi képviselő is ezt teszi. — *Volumnia*: ő, *Jupiter, ne vért*: idézet Shakespeare: *Coriolanus* című tragédiájának I. felvonásából (3. szín), de nem Volumnia mondja, hanem Virgilia, Coriolanus felesége, amikor Volumniával, Coriolanusról beszélgetnek. — *Mert a vér az egészen más nedű* . . . : Idézet Goethe: *Faust* c. művének I. részéből. Ott így: Blut ist ein ganz besonderer Saft (A vér egészen különös nedű).

467. Brieux és Molière. Sz 1910. máj. 21. 5. l. Névtelenül.

Shaw elismerő véleményt mondott Brieuxról és Molière-nél jelentősebbnek tartja. Juhászra vall a cikk stílusa, mely az írás rövidegsége ellenére is bővelkedik az és kötőszavas jelzőhalmazokban: „*ördögien ravasz és elmés, egyszerűen és kerekén, unalmas és erőtlen, hosszú és fárasztó, nagynak és jelentőségesnek, egészséges és erős, nagyszerű és mindig újszerű.*” Juhász szerzősége mellett szól Shaw iránti tisztelete és érdeklődése is. Rá vall, hogy a kis írás igen tájékozott a nemzetközi színházi életben.

468. Branyiczky Dezső versei: Csöndes esős esték. A FM 1910. jún. 12-i számából. 15. l. Tudomány és Irodalom r.

— *Branyiczky Dezső* (1889—1957) újságíró és író. Versei és prózai írásai ez időben a váradi lapokban és a Független Magyarországon jelentek meg. Néhányszor levelet váltott Juhász Gyulával, emlékeit is megírta a költőről. JGyE 151—155. l.

469. (-ász.): Vasárnapi levél. Sz 1910. júl. 10. 1. l. Körös-parti „velencei est”-ről, a külföldre készülő Fedák Sáriról és a repülővel lezuhant De La Roche bárónőről.

470. Az olvasó naplójából. A FM 1910. júl. 20-i számából. 1. l. Közölte a SzéV 1910. júl. 24-i száma. Tárcajegyzetek r.

— *Ferenczi Frigyes* (1869—1933) a debreceni és a szegedi színház rendezője, 1917-től az Operaház rendezője volt. Színház és rendezés c. könyve 1910-ben jelent meg. Juhász *Atalantáját* ő rendezte Debrecenben. — *Hamburgische Dramaturgie*: Lessing műve (1767—1769). — *Lukács György: Lélek és formák.* Budapest 1910. — *Rudolf Kassner* (1873—1959) német író, a platonikus esszé képviselője és mestere. — *Theodor Storm* (1817—1888) német költő és elbeszélő, a múlt és az északi tájak iránti nosztalgia uralkodik költeményei-

ben, elbeszélései erősen lírikusak. — *Novalis* (valódi nevén: Friedrich Leopold Hardenberg báró 1772—1801) német költő, a német romantika első tipikus képviselője. — *Richard Beer Hofmann* (1866—1945) osztrák—német író, Reinhardt bécsi színházának dramaturgja, a lírát és drámát egyaránt művelte. — *Stefan George* (1868—1933) német költő. Első művein dekadens és parnaszszista hatások érződnek. A modern civilizáció gépieségével szemben az ősi, kozmikus rend titokzatosságát ünnepli. — *Lawrence Sterne* (1713—1768) angol regényíró, a szentimentalizmus előfutára. Leghíresebb műve a *Tristram Shandy* élete c. regénye. — *Kosztolányi: A szegény kisgyermek panasza* 1910-ben három kiadásban is megjelent. — *Balázs Béla A kékszakállú herceg vára* c. műve 1910-ben jelent meg a Színháztételekben (301—316. l.).

A Kilényi-hagyatékban fennmaradt Balázs Béla A vándor énekel c. kötetnek címlapja, rajta az ajánlás: „Juhász Gyulának, öreg baráti és bajtársi szeretettel: Balázs Béla Budapest, 1910. november.”

471. Szegedi riportok. A ráctemplom mellett. A SzéV 1910. júl. 22-i számából 2. l. Névtelenül.

Szerzőségére vall a hangulatos, lírikus prózastílus és a befejező sorban Chopin holdfényes norturnójának emlegetése; ez utóbbi gyakori írásaiban. (Vö. *A nagy Chopin holdfényes dalai.* — *Muzsika* c. versében.) A hajók leírása, de különösen a harmonika emlegetése erősen emlékeztet frazeológiában és hangulatában az 1910. okt. 2-án megjelent *Tiszai csönd* című versére:

*Hálót fon az est, a nagy barna pók,
Nem mozdulnak a tiszai hajók.*

*Egyiken távol harmonika szól,
Tücsök felel rá csöndben valahol.*

*Az égi rónán ballag már a hold:
Ezüstösek a tiszai hajók.*

Juhász mindig nosztalgiaival nézte gyermekkorra kedves emlékeinek, a szegedi szerb templom környéki házaknak lebontását, mely ebben az időben indult meg. Vö. *Őrök visszhang* c. versével is.

472. Tömörkény. A SzéV 1910. aug. 13-i számából. 2. l. Tárcajegyzetek r.

Juhász nyilván új rovatot kívánt nyitni a SzéV-ben, de csak két írás jelent meg ebben a rovatban.

— *Magam is pálcát törtem valaha fölötte:* 86. sz.

A cikk jól mutatja: Juhász megváltoztatta régibb véleményét Tömörkényről. Ez a szemléletváltás egyre inkább kiterjed az egész szegedi irodalomra és a húszas évek végén már egy kicsit kritikátlanul fogadja el ennek az irodalomnak kismestereit is. Ld. a Homokóra című folyóiratba frott *Szegedi őskert* című sorozatát 1928—29-ben.

473. -u.: A vörös plakátok. Sz 1910. szept. 6. 3. l. A Nagyváradai Élet c. mellékletben. A színház őszi műsorplakátjai.

474. -u.: Szeptember és a versenyek. Sz 1910. szept. 7. 4. l. A Nagyváradai Élet c. mellékletben. Megjegyzések Tisza István löversenyterti szerepléséhez.

475. -u.: Haramiák. Sz 1910. szept. 8. 6. l. Vitális Imre sárréti gyilkosságáról. Vö. 484. sz.

476. Nem kell a nyomor. A Sz 1910. szept. 10-i számából. 4. l. Hírek r. Aláírás: -u.

Új névjelével 1910. szept. 6-ától kezdve sokat ír a költő a Sz-ba. Azokban a rovatokban találkozzhatunk vele, amelyeket Juhász Gyula írt ekkor a lapban. (Színházi rovat, hírfajok, irodalmi reflexiók stb.) Okt. 7-én a Bánk bán váradi előadásáról írva arra hivatkozik, hogy Tóth Elek két évvel ezelőtt látta játszani ugyanebben a szerepben. A két év előtti előadásról pedig ő írt: 351. sz. A két cikk Tóth Elek színészi alakításából szinte ugyanazokat a vonásokat emeli ki. A Sz 1910. okt. 26-i számának -u. jelzésű *Mulatságos fejedelmek* c. cikkében olvassuk: „Mikor a perzsa sahnak a budapesti királyi Operaházban a *stimmelés tetszett legjobban, bizonyára komikus színben tündökölt előttünk.*” Ezzel a megjegyzéssel *A korona* c. bókversében (1908) találkozunk:

*A perzsa sah művelt fiú,
Már látta Budapestet éjjel
S operánkban a stimmelést
Hallgatta művészi kéjjel.*

A Sz 1910. nov. 8-i számában megjelent -u. jelzésű cikket átveszi a SzéV, nyilván a szerzőtől származó kisebb átalakításokkal. Ez a gyakorlat legtöbbször Juhász cikkeire vonatkozott, mert a költő távollétében is munkatásra maradt a SzéV-nek.

Mindezek kétségtelessé teszik, hogy az -u. jelzésű cikkek szerzője Juhász Gyula.

— *Gorkij megbukott Berlinben:* 1910. szept. 7-én mutatták be a berlini Deutsches Theater Kammerspieljében Gorkij: Az utolsó c. drámáját. Erről írja a Pesti Napló 1910. szept. 8-án: „A színpadon komor, fullasztó hangulat uralkodott, amely a közönségnek azt a hitet adta, hogy valami nagy katasztrófa fog beállni. De semmi ilyesmi nem történt. A közönség nagyon unatkozott a cselekménytelen darabon s felvonások után hidegen viselkedett. Gorkijnak, aki maga is jelen volt, egyszer sem volt alkalma a lámpák elé jönni.”

477. -u.: Vasárnapi levél. Sz 1910. szept. 11. 1. l. A Vitális-ügyről.

478. Séta a vásáron. A Sz 1910. szept. 13-i számából. 4. l. Hírek r.

A váradi vásár szept. 11-én volt.

— *Liliom: Molnár Ferenc színműve.* — *Penthesilea* (eredetileg hibásan így: *Pente ilea*; mi javítottuk), az amazonok királynője, aki a trójai háborúban az ostromlott várost segítette seregével, de Achillésszel való párviadalában elesett; az ókori ábrázolások egyik változata úgy mutatja, hogy *Penthesilea* Achillész lábainál hever. — *Pièce de résistance:* szép darab hús; átvitt értelemben csattanó. — *Lumpácius Vagabundus:* Johann Nestroy vígjátéka.

479. -u.: A szécsényi dráma. Sz 1910. szept. 14. 1. l. Szőke Jenő ügyvéd lelőtte felesége szeretőjét, Reök Istvánt.

480. -u.: A bérlet, a bérlet . . . Sz 1910. szept. 15. 3. l. Nagyvárad *Élet* c. mellékletben. A színháznál kevés a bérlet, sok az igénylő.

481. -u.: A rejtély. Sz 1910. szept. 16. 4. l. Szőke Jenő tárgyalásáról.

482. -u.: Vasárnapi levél. Sz 1910. szept. 18. 1. l. Beszélgetés a színház műsoráról Szentgyörgyi Mártával és Kabos Gyulával, a váradi színház új művészeivel és egy Gózon-anekdota.

483. -u.: A színház megnyitása. Sz 1910. szept. 18. 8. l. Szept. 17-én Lehár Luxemburg grófja c. operettjével.

484. Vitális-irodalom. A Sz 1910. szept. 20-i számából. 4. l.

— *Vitális Imre* 1910. aug. 31-én a nagyváradai Félix fürdő közelében meggyilkolta és kirabolta Szür Péter marhakereskedőt. Az üldöző csendőrök előtt elmenekült, de később, amikor bekerítették (szept. 24.), öngyilkos lett. A lapok sokáig cikkeztek róla. Juhász szept. 8-án már írt róla *Haramiák* címmel. Vö. 475. — *Kocsi Sebestyén Gábor*: Eötvös Károly: Utazás a Balaton körül c. művének A tihanyi barátok c. fejezetében szereplő jogász. — *Kerkápoly Károly* (1824—1891), jogi, pénzügyi és államtudományi szakember, a Deák-párt tagja, volt pénzügyminiszter is.

485. (u.): Bemutakozások. Sz 1910. szept. 20. 6. l. Kabos Gyuláról és Leővey Leórol.

486. -u.: Hulló falevél. Sz 1910. szept. 21. 5. l. Szept. 16-án kezdte meg váradi vendégszereplését Kondor Ernő Bonbonniere kabaréja; műsorán Zerkovitz népszerű dala is szerepelt.

487. -u.: Szentgyörgyi Márta. A naiva bemutatkozása. Sz 1910. szept. 21. 6. l.

488. (u.): Ámor, a pénzügynök. Sz 1910. szept. 22. 7. l. Luis Forest vígjátékának bemutatója.

489. -u.: Vörös posztó. Sz 1910. szept. 23. 3. l. A Nagyváradai Élet c. mellékletben. A színházi műsor kapcsán a könnyű és üres bohózatokról.

490. Nőgyűlölő? A Sz 1910. szept. 24-i számából. 4. l. Hírek r. Schopenhauer 1860. szept. 21-én halt meg.

491. A Szentivánéji álom. I. A költemény. A Sz 1910. szept. 25-i számából. 6. l.

A Szentivánéji álom váradi bemutatója szept. 26-án volt. Vö. 493. sz.

— *Epithalamiumnak tekintették*: állítólag Shakespeare a Szentivánéji álom c. művét Southampton lord, mások szerint Essex gróf esküvőjére írta. — A Szentivánéji álom megírásának ideje: 1594—95. A Romeo és Júliáé: 1592. — *Max Reinhardt* leghíresebb rendezései közé tartozott a Szentivánéji álom. Élete végén filmre is alkalmazta.

492. Szeptember végén. Sz 1910. szept. 27. 4. l. Névtelenül. Lírai hangvételi próza az őszi, a köznapi gondokról és a költészetéről. Motívumaiban és tónusában megegyezik *Szeptember* című alkalmi versével. JGYÖM 3 : 153. l.

493. A Szentivánéji álom. II. Az előadás. A Sz 1910. szept. 27-i számából. 6. l.

— *Hunyady József* (1860—1914), színész, operaénekes. 1907-től haláláig Váradon működött. — *Kabos Gyula* (1888—1941) kiváló komikus színész, nagysikerű budapesti szereplései előtt vidéken játszott, így egy évadot töltött Váradon is. — *Lóvey Leó* (1869—1940?) operettkomikus.

494. -u.: Repülés és gurulás. Sz 1910. szept. 28. 4. l. A Nagyváradai Élet c. mellékletben.

Párbeszéd a repülésről egy hír kapcsán, mely szerint Chavez repülés közben szerzett sérülésébe belehalt.

495. -m.: A Szentivánéji álom. Nagyvárad Színpad 1910. szept. 29. 2. l.

496. -u.: Milyen lesz a szezon? — A színházak készülődése. — Sz 1910. szept. 30. 4. l.

497. -u.: Reklámok. Sz 1910. okt. 1. 4. l. Hírek r.

498. Tanárok. A Sz 1910. okt. 2-i számából 2. l. Közölte a SzéV 1910. okt. 25-i száma. Itt az aláírás: *Juhász Gyula*. Vö. 531. sz.

— *Fliegende Blätter*: illusztrált, német humorista lap, 1844-től Münchenben jelent meg, Magyarországon nagyon elterjedt volt.

499. -u.: Az új szubrett. — Bihari Böske bemutatkozása —. Sz 1910. okt. 2. 7. l.

500. Az őszi kereplők. A Sz 1910. okt. 4-i számából. 4. l. Hírek r. Költemény — prózában.

501. (u.): A muzikus leány. Sz 1910. okt. 4. 5. l. Jarno és Buchbinder operettjének bemutatója.

502. -u.: Önkéntesek. Sz 1910. okt. 5. 3. l. Hírek r. A cím alatt: *Nagyvárad*, okt. 5.

503. A vértanúk. A Sz 1910. okt. 6-i számából. 1. l. Vezércikk.

— *Mortem autem crucis* — a kereszthalál (Biblia).

504. Forradalom. A Sz 1910. okt. 7-i számából. 5. l. Hírek r.

A Sz okt. 6-i híre szerint Portugáliában a fölkelők elfogták Manuel királyt és a palotájára kítűzték a köztársasági lobogót.

505. (u.): Bánk bán. Sz 1910. okt. 7. 6. l. Tóth Elek, Értay Emilia, Angyal Ilka alakításáról.

506. A Remény. A Sz 1910. okt. 8-i számából. 1. l. A cím alatt: „*Halász-tragédia 4 felvonásban. Írta Heyermanns. Bemutató a Szigligeti Színházban.*” A bemutató okt. 7-én volt.

Úgy tudjuk, hogy *Heijermanns Láncszemek* c. vígjátékát mutatták be Pesten a Deutsches Theater színészei és nem a *Reményt*. A *Reményt* a Thália mutatta be először Magyarországon, 1906. márc. 25-én. — *Turányi Alajos* (1889—1945?) színész, 1910—13-ig játszott Váradon. — *Molnár Rezső* (1882—?) színész, váradi és szegedi színpadokon játszott.

507. -u.: Szelíd verdiktek. Sz 1910. okt. 11. 4. l. Megjegyzés a hírhez, hogy Tamás Gyula revolverrel megsebesítette felesége elcsábítóját, Fehér Lajos joghallgatót. A bíróság fölmentette.

508. Művészet és botrány. A Sz 1910. okt. 12-i számából. 4. l. Hírek r. Okt. 8-án nyílt meg Váradon a Fiatal művészek tárta, amelyen Fekete Antal, Fekete László, Csuk Jenő, Tacz László, Csapó Márton, Nógrády Sándor és Kron Jenő alkotásai szerepeltek. A Sz másnapi híradása szerint a kiállításnak nincs látogatottsága.

— *László Fülöp* (1869—1937) az arisztokrata és nagypolgári rétegek divantos festője.

509. (u.): A szerző dirigál. — *A Szigligeti Színház vendége* —. Sz 1910. okt. 15. 1. l.

Georg Jarno a Muzsikuslány és az Erdészlány c. operájának váradi bemutatóján vezényelt.

510. Mikor Páris sötét. A Sz 1910. okt. 15-i számából. 4. l. Hírek r.

A lap ugyane nap i száma Anarchia Franciaországban című cikkében közli, hogy Párizsban kimondták az általános sztrájkot.

— *A vidéki kisváros:* nyilván Máramarossziget, ahol Juhász 1906/07-ben tanár volt. — *Aristide Briand* (1862—1932) francia államférfi és diplomata. A szocialista pártból kizárták és különböző polgári pártokban szerepelt. Többször volt miniszter és ekkor, 1909—1911-ig miniszterelnök. — *Risum teneatis amici?* Megállnátok-e, hogy ne kacagjatok barátaim? Horatius: Ad Pisones című művének 5. sora. — *Uzés hercegnő:* Marie-Clementine de Rochechouart-Mortemart (1847—1933) a monarchisták melletti agitáció egyik híres alakja, állítólag ebben az időben pénzzel támogatta a sztrájkolókat.

511. Emberi okmányok. (Kozári Gyula könyve.) A Sz 1910. okt. 16-i számából. 9. l. Irodalom. Művészet r.

A Sz okt. 2-i számának híre szerint „megjelent Kozári Gyula: Emberi okmányok a Tegnap, Ma és Holnap irodalmából, metafizikai—pszichológiai tanulmányok című könyve. A könyv ismertetésére legközelebb visszatérünk”.

— *Kozári Gyula* (1864—1926) katolikus honvédelmébanos, majd táborigazgató, esztétikai és filozófiai munkákat írt. 1902-től Váradon működött. Juhász írásában még a következő műveit említi: Descartes és Szent Tamás. Budapest 1897. Idealizmus az irodalomban. Budapest 1897. — *Antonio Fogazzaro* (1842—1911) olasz költő és regényíró, a materializmus és idealizmus, a szabadelvűség és a katolicizmus közötti vívódása látszik meg művein is. — *Richard Avenarius* (1843—1896) szubjektív idealista német filozófust Lenin a Materializmus és Empiriokriticismus c. művében megsemmisítő bírálatban részesítette. — *Georg Simmel* (1858—1918) kantianus német filozófus. — *Koncilians:* békés, előzékeny, mérsékelt. — *Chef d'oeuvre:* remekmű, valakinek a főműve. — *Instauratio magna:* nagy felújítás, megújítás.

512. Csepü: Asszonyok a drágaságról. — *Aktuális csevegés* —. Sz 1910. okt. 18. 4. l.

513. (u.): A Sasok. Sz 1910. okt. 18. 6. l. Guthi Soma és Rákosi Viktor vígjátékának bemutatója.

514. (u.): Színházavatás — tíz éve. Sz 1910. okt. 19. 4. l.

515. -u.: Új női kalapok. Sz 1910. okt. 20. 4. l.

516. (u.): Rigoletto. Sz 1910. okt. 21. 5. l.

517. Az ifjúsági előadások. A Sz 1910. okt. 22-i számából. 6. l. Színház r.

518. Nagyváradi dolgok. I. A város lelke. A Sz 1910. okt. 23-i számából. 3. l. Ez az írás egy sorozat nyitánya volt. Vö. 523., 529., 539. sz.

— Minden kornak van istene: Berzsenyi: Életphilosophia című versének egy sora. — *A halott Brügge*: Georges Rodenbach francia költő és prózaíró regényének címe. Vö. JGYÖM 2 : 27., 438—39. l. — *Ady: A vér városa*: 1910-ben a Nyugatban csak egy közlemény jelent meg Adynak e címmel megkezdett, de nem folytatódott regényéből, amelyben láthatóan váradi élményeit kívánta földolgozni. (Nyugat, 1910. l., 602—605. l.) — *Babits rajzai a vidéki magyar városokról*: Útinapló. Nyugat, 1909. nov. 1. 492—503. l. — *Szalárdi János* (1601—1666) erdélyi történetíró, műve: Siralmas krónika, elsősorban Erdély történetét tárgyalja az 1526—1662 közötti években. Egy ideig a váradi levéltár őre volt, krónikájában megörökítette Várad 1660. évi török elfoglalását is. — *Kolozsvári Márton és György* (a 14. sz. második fele) szobrászok, 1390 körül készítették el Szent László lovasszobrát, amely a király által alapított püspökség székhelyén, Váradon állott 1609-ig; ekkor lerombolták. — *Váradi Regestrum*: latin nyelvű jegyzék, amely 1208—35 között a váradi székes káptalan előtt tett vallomások és bírósági eljárások anyagát tartalmazza. Értékes kortörténeti forrás, sok magyar helységnev és személynev szerepel benne. Első kiadója 1550-ben *Fráter Martinuzzi György* (1482—1551) bíboros, erdélyi államférfi, egy ideig váradi püspök. — *Rogierius* (?—1266) itáliai származású krónikaíró, 1233-tól váradi kanonok, majd 1241—1245-ig váradi püspök. *Carmen miserabile* (Siralmas ének) c. prózai munkája a tatárjárás történetének fontos dokumentuma.

519. (u.): Párisi élet. Sz 1910. okt. 25. 6. l. Offenbach operettjének bemutatója.

520. -u.: Mulatságos fejedelmek. Sz 1910. okt. 26. 4. l.
Csulalongkorn szíami fejedelem európai látogatásáról.

521. (j.): Szarvasi Soma búcsúja. Sz 1910. okt. 28. 5. l. Bernstein: Sámson c. darabjának címszerében.

522. Közeledik a halottak napja. Sz 1910. okt. 29. 4. l. Névtelenül. E lírai hangvételű halottaknap-i megemlékezés szinte minden évben megtalálható Juhász publicisztikájában. Rá vall, hogy Hauptmann drámájából a kis Hannele halálát idézi, sok cikkében fölbukkan ez a motívum. Jellemző stílusfordulata pl. *édes bús emlékezését*. Vö. *Halottak napja*. 525. sz.

523. Nagyváradi dolgok. II. Az ízlésről. A Sz 1910. okt. 30-i számából. 5. l. Vö. 518. sz.

— *Hatvany Lajos egyszer azt vallotta*: nyilván a Nyugat váradi matinéja alkalmával, 1909. okt. 3-án, amikor Hatvany is Váradon járt. — *Vasgyáros*:

Ohnet legismertebb, fölszínes, olcsó hatásokra vadászó drámája. — *Itt született a magyar népszínmű atyja*: Szigligeti Ede. — *Derblay Fülöp*: Ohnet Vasgyárosának egyik figurája.

524. „Álhírlap és Vidéke”. A Sz 1910. nov. 1-i számából. 5. l. *Álhírlap és környéke* címmel, teljes névaláírással átvette a SzéV 1910. nov. 3-i száma. A szövegben is erre a formára változtatták meg a címet, nyilván, hogy a saját lapjukkal való kedvezőtlen hasonlóságot elkerüljék. A szegedi újságokban különben nincs nyoma, hogy az itteni újságírók harcot indítottak volna az „álhírlapírás” ellen.

525. *Halottak napja*. Sz 1910. nov. 1. 5. l. Névtelenül. A lírai hangvétellű halottaknapra kis frásban föltűnik Juhász két kedvenc és sokat idézett szállóigéje: *Memento mori*; ezt ő mindig kiegészítette ezzel: *memento vivere*, itt is így használja. Az elmúlásról szóló cikkeiben (mint itt is) szerette idézni Shakespeare Hamletjének szavait: *A többi néma csönd*.

526. -u.: *Esős bölcsességek*. Sz 1910. nov. 3. 4. l.
„Esőnek néha esni kell” — Longfellow-sorból kiindulva idézi az őszi, esős szomorúságokat, Nietzschét, Puskind, Musset-t, Baudelaire-t, Hamletet, Faustot, Shaw-t és Thurner képeit.

527. *Az orvos dilemmája*. A Sz 1910. nov. 4-i számából. 5. l. Színház r. Shaw drámáját nov. 3-án mutatták be Váradon.
— *Fabian Society*: angol reformista szocialisták által eszméik terjesztésére alakított szervezet; a szocializmusba való békés belenövést hirdették. A társaságban Bernard Shaw vezetőszerpet játszott. — *Gut und Böse*: Nietzsche műve, pontos címe: *Jenseits von Gut und Böse*.

528. -u.: *Orvosok a bonckés alatt*. Sz 1910. nov. 5. 4. l. Vö. 527. sz.

529. *Nagyváradai dolgok. III. Kabaré és mozi*. A Sz 1910. nov. 6-i számából. 4. l. — Vö. 518. sz.

— *Hony soit qui mal y pense*: Átkozott legyen, ki rosszra gondol; állítólag III. Edward angol királytól származó mondás, az angol térdszalag-rend jelmondata volt. — Kondor Ernő (1884—?) kabarészínmű, a pesti Bonbonnière kabaré megalapítója és vezetője, 1914-ig Váradon volt kabaréigazgató.

530. (u.): *Balkáni hercegnő*. Sz 1910. nov. 8. 6. l. Közölte még a SzéV 1910. nov. 25-i száma *A balkáni hercegnő* — *Rubens operettje* — címmel.

Rubens A. Pál sekélyes operettjének váradai, majd szegedi bemutatójáról. Az első és az utolsó három bekezdés a szegedi közlésben elmaradt, és a váradai utalásokat szegedire javították.

531. *A magyar tanárság*. A Sz 1910. nov. 9-i számából. 3. l. Hírek r. Közölte a SzéV 1910. nov. 10-i száma is.

1910. október végén a székelyudvarhelyi állami főreálisiskola és a nagyszabonyi állami főgimnázium nyomtatott fölhívást küldött szét az ország iskoláihoz, és ebben a tanárok anyagi és munkakörülményeinek megjavítását követelte. A fölhívást az akkor Székelyudvarhelyen tanító Szabó Dezső fogalmazta. Négyesy László, a Tanáregyesület elnöke, összehívta az országos végrehajtó

bizottságot, a tanárok küldöttséget melesztettek Zichy János kultuszminiszterhez, és átadták követeléseiket. Mozgalmuknak nagy sajtóvisszhangja volt.

532. Válság Operett-országban. — Nincsenek már szubrettek —. Sz 1910. nov. 10.

533. (u.): Böregér. Sz 1910. nov. 11. 6. l.
Johann Strauss operettjének nov. 10-i előadásáról.

534. Juhász Gyula: Beulemans kisasszony házassága. Sz 1910. nov. 12. 1. l.
Fonson és Vicheler vígjátékának bemutatója.

535. (j.): Nagyváradi dolgok. — Nők a kávéházban —. Sz 1910. nov. 13. 6. l.
Közölte a SzéV 1910. nov. 15-i száma *Az Őszi Szeged.* — *Nők a kávéházban* — címmel.

536. Séta a színház körül. Sz 1910. nov. 13. 7. l. Névtelenül. Juhász szerzősége mellett szól a cikk föltűnő tájékozottsága a színházi világban; a cím is Juhászra vall. Prózai írásaiban szerette ezt a párbeszédés, vitatkozó formát. A Sz színházi rovatát Juhász írja ebben az időben.

537. Tolsztoj a kolostorban. A Sz 1910. nov. 15-i számából. 5. l. Hírek r. Névtelenül.

A Sz nov. 13-i híradása szerint Tolsztoj eltűnt, de később kiderült, hogy kolostorba vonult.

A cikk néhány apró stílusjegye (*főnséges; szelíd és csöndes*), a rovat, valamint a cikk tárgya (Juhász mindig figyelemmel kísérte Tolsztoj útját!) Juhász szerzőségére vallanak. Vö. 136. sz.

538. -u.: A Rubiconon innen. Sz 1910. dec. 3. 4. l.

Eduard Bourdet: Rubicon c. darabját a színügyi bizottság nem engedélyezi, mert a szerelmi élet kényes kérdéseit viszi színre. A cikk a mű sekélyességével foglalkozik.

539. Muzsika és képek. — Nagyváradi dolgok —. A Sz 1910. dec. 4-i számából. 7. l. Hírek r. — Vö. 518. sz.

— *Biró Lajos vidéki története:* A Sárga liliom c. drámája, amelyet 1910. nov. 30-án mutattak be a Magyar Színházban. — *Burmester, Wilhelm* (1869—1933) német hegedűművész Magyarországon is sokat hangversenyzett. — *Kubelik, Jan* (1880—1940) híres cseh hegedűvirtuóz. — *Vecsey Ferenc* (1893—1935) világhírű magyar hegedűművész és zeneszerző. — *Muzsikuskalány:* Georg Jarno operettje (501. sz.), Lehár: *Cigányszerelem* c. operettje (540. sz.) — *Mihályi Ernő* (1896—?) színész, operaénekes. — *Smokk:* előkelő, finomkodó. — *Se non è vero, è ben trovato:* Ha nem is igaz, jól van kitalálva. — *Utazásunkban még visszatérünk:* Juhász később nem írta meg a Régészeti egylet múzeumáról tervezett cikkét.

540. (u.): Cigányszerelem. — A Szigligeti Színház premierje —. Sz 1910. dec. 6. 1. l. Lehár operettjének bemutatója (dec. 4.).

541. Új könyvekről. A Sz 1910. dec. 7-i számából. 1. l.

— *Peterdi Andor* (1881—1958) költő, műfordító, a századelő szociális hangú lírájának ígéretes képviselője volt. A Modern Könyvtárban megjelent kötete: *A sátor alatt* (1909). — *Nádai Pál* (1881—1945) A Hét főmunkatársa volt. *Bágyadt mosolygás* c. tárcagyűjteménye 1910-ben jelent meg. — *Szini Gyulának* (1876—1932) 1910-ben a Stúdiumok c. kötete jelent meg a Modern Könyvtárban. — *Bergson*: Bevezetés a metafizikába. Budapest 1910. Modern Könyvtár. Ford. Fogarasi Béla. — *Aszlányi Dezso* (1869—1947) újságíró, költő és filozófiai író, 1910-ben *Világszerelm* I—III. c. műve jelent meg. — *Domokos László* (1882—) újságíró, író, Juhász Gyula és Móra Ferenc barátja, az októberi forradalomban Jászi Oszkár munkatársa.

Juhász Gyula 1910. nov. 18-án írja König Péternek: „*A Modern Könyvtárban egy verseskötetem jelenik meg legközelebb . . .*” Kötetének megjelenése azonban itt elmaradt. Vö. JGYÖM 1 : 328—330. l.

542. Karácsonyi levél. A Sz 1910. dec. 25-i számából. 2. l. A cím alatt: A Szabadság eredeti tárcája.

— *Zsigmondi Anna*, *Bihari Böske* (1888—?) ekkor váradi színésznők. Zsigmondi Anna nevét Juhász szept. 11-én (477. sz.), Bihari Böskéét okt. 2-án (499. sz.) említi először. Ettől kezdve mindketten sokszor szerepelnek Juhász kritikáiban. — *Willner*, *Bodanszky* osztrák operettszöveg-írók. — *Lukács László* (1850—1932) a Szabadelvű Párt politikusa, pénzügyminiszter. — *Szentgyörgyi Márta* (1888—?) különösen az operettszerepekben tűnt ki. Juhász sokszor emlegeti (482, 487. sz.).

543. Csepü: Színészek önmagukról. Karácsonyi stílusgyakorlat. Sz 1910. dec. 25. 11. l. Gózon Gyula, Sik Rezső, Bihari Böske, Szentgyörgyi Márta, Mihályi Ernő, valamint Erdélyi Miklós színigazgató és Váradi Aladár karmester apokrif karácsonyi nyilatkozatai.

1911

544. Sorok Nyáraitól. A Színházi Újság [Szeged] 1911. jan. 1-i számából. 6. l.

Kézirata az újvidéki Srpska Matica kéziratárában, Lugosi Döme hagyatékában.

Áthúzások a kéziraton:

nélkül csak <elragadatással és>

irnom <hogy végre eg>

irni, <nagyot, nekivalót, egy ujjongó és tomboló este biztos>

az igazi < >

Juhász 1908-ban is írt Nyáraitól vendégszereplése alkalmából (275, 280—282. sz.). A máj. 16-i cikkében olvasható az a bíráló, amit Juhász itt említ: „*Nyárai pedig fénytelen, színtelen hangon beszélt és úgy pózolt, mintha Sólem Tóninak érezné magát. Azok az úgynevezett eredeti fölfogásai egyszerűen színpadi trükkök voltak, amelyekkel nagyon, szemmel láthatólag imponált a mester — önmagának, de a disztinvált közönséget egészen hidegen hagyta, pedig nagyon meleg volt — a levegő.*” (*Nyárai Ördöge*). A máj. 17-i névtelen cikkében (*Nyárai búcsúja*) már engesztelően ír e kritikájáról is: „*Ördögéről kissé szigorúan nyilatkoztunk, de ezt éppen azért tettük, mert nagyrabcsuljünk őt őszintén, erősen.*” A kávéházi beszélgetés is nyilván 1908 májusában volt, Nyárai váradi ven-

dégszereplése idején. A Színházi Újságnak ugyanebben a számában jelent meg Juhász *Nyárai* c. verse is.

545. Igric: Képtelen levelezőlapok Henry Bernstein úrnak, Páris. SzéV 1911. febr. 25. 3. 1. Alaphangja megegyezik a 216. sz. cikkével.

546. Bródy Sándorról. A Medikus mai bemutatójához. A NN 1911. febr. 26-i számából. 3. 1. Vasárnapi témák r. Aláírás: *Joó György. Joó György: Juhász Gyula* álneve. Vö. Hegedűs Nándor: JGYe 137. 1.

A váradi Szigligeti Színház 1911. febr. 26-án, egy nappal a budapesti bemutató előtt adta elő Bródy Medikus c. 3 főlvonásos életképét. Juhász Gyula a bemutatóról is írt: 547. sz.

— *Ambrus Zoltán Daudetről: Előszava Daudet Numa Roumestan — Tartarin* c. kötetének Fáy J. Béla fordításában megjelent magyar kiadásához (1904). — *Goethe idézet: a Komédiás szavai a Faust előjátékából* Jékely Zoltán fordításában: Csak nyúlj le az emberéletbe mélyen. Vö. 283. és 285. sz.

547. Joó György: A medikus. (Bemutató előadás a Szigligeti Színházban.) NN 1911. febr. 28. 1. 1. Vö. 546. sz.

548. Horvát Henrikről. NN 1911. márc. 5-i számából. 2. 1. Vasárnapi témák r.

— *Horvát Henrik* (1883—1947) tanár, a modern magyar irodalom (Babits, Ady, Móricz) német nyelvű tolmácsolója, sok Juhász verset is lefordított. Juhász Gyulával egyidőben volt tanár Nagyváradon. Juhász ekkoriban fordította le németből Horvát: *Hódolat* c. versét. Vö. JGYÖM 3 : 253., 395. 1. Medgyaszay Vilma férje volt. — *Robert Flers* (1872—1927) és *Gaston Armand Caillavet* (1869—1915) francia vígjátékírók, sokáig társszerzők voltak. — *Karl Kraus* (1874—1938) osztrák költő, kritikus és előadóművész, a Fackel szerkesztője. — *A Hét név nélkül közölte* Horvát Henrik egyik versét németből magyarra fordítva: Kínai vers a szép évről. A Hét, 1911. febr. 26. — *Fernand Gregh* (1873—1960) francia költő és kritikus. — *Arno Holz* (1863—1929) német író és költő, a német naturalizmus elméleti megalapozója. Késői írásaiban az expresszionizmus és miszticizmus felé hajlott. Az ún. *rokoko dalai* az Aus Urgrossmutter's Garten c. kötetében (1903) jelentek meg.

549. Szigligeti. — Születése évfordulóján —. A NN 1911. márc. 9-i számából 1. 1. Vezércikk.

A Liliomfit márc. 8-án mutatta be a Szigligeti Színház.

— *Johann Nestroy* utolsó darabja, az Umsonst, plágium a Liliomfiból. Vö. Császár Elemér: A német Liliomfi. Egyetemes Philologiai Közöny, 1908. 192—204. 1.

Szigligeti 1814. márc. 8-án született. *A szökött katona* című Szigligeti darabot nem 1842-ben, hanem 1843. nov. 25-én mutatta be a Nemzeti Színház. Juhász később is makacsul ragaszkodott a szép párhuzamhoz, mely szerint Petőfi jelentkezésének évében (1842) adták elő Szigligetinek ezt a művét. (*Margó. Szeged, 1920. nov. 9.; Csevegés. Hétfői Rendkívüli Újság, 1923. jan. 8.*)

550. Biró Lajosról. A NN 1911. márc. 12-i számából. 3. 1. Vasárnapi témák r. Ugyane napon mutatta be a váradi színház Biró Lajos: Sárga lilium c. drámáját. A bemutatóról név nélkül, nyilván Juhász Gyula írta a NN cikkét.

A NN 1911. márc. 14-i számában Biró Lajos távolmaradása címmel közli az író, minden valószínűség szerint Juhász Gyulához szóló levelét:

„Kedves és tisztelt kollegám, — a legrimitívebb hála alapján fordulok Önhez azok közül, akik a nekem szóló levelet írták és kérem, vegye tudomásul és közölje a többiekkel is: milyen nagyon hálás vagyok ezért a kedves, lekötelező, megható levélért. A Sárga lilium első előadására, sajnos, mégsem mehetek le, mert egyrészt rettegek minden ilyesmitől és különösen, mert a vasárnapom végleg le van foglalva mindenféle tennivalóval. De ha a darab a jövő vasárnapra is ki volna tűzve és ha a »Galilei Kör« márciusi ünnepe, — amelyen szavalnom kell — nem aznapra esik, akkor lemennék csak azért, hogy mindnyájuknak megmondjam, mennyire szeretem mindnyájukat egyenként és összesen. Legutóbb — pár hete — Aradon jöttem rá, mennyire csak újságíró társaságban érzi magát otthon az ember — ha nincs otthon — és Nagyváradra főleg azért mennék le, hogy önökkel, ha szívesen látják, beszélgessek egy kicsit. Mert ha az aradi újságírók között jó volt lenni, milyen jó lehet — nekem — megint nagyváradi újságírók közt lenni egy kicsit! Még egyszer köszönöm ezt a kedves levelet és szeretettel, barátsággal, mindnyájuknak meleg kézszorítással maradok hálás hívők

(Budapest, március 11.)

Biró Lajos”

551. Sárga lilium. Biró Lajos színműve. Bemutatták a Szigligeti Színházban 1911. március 12-én. NN 1911. márc. 14. 1. l. Névtelenül.

552. Kossuth Lajosról. — Halála évfordulóján —. A NN 1911. márc. 19-i számából. 3. l. Vasárnapi témák r.

Kossuth 1894. márc. 20-án halt meg. Kultusza kivételes elevenséggel élt Juhász Gyula családjában.

553. A kis Petőfi Szegeden. Hiteles följegyzések után írta Juhász Gyula. A SzéV 1911. ápr. 15-i számából. 5. l. Megjelent: Ö 1 : 69—72. l.

Erről Juhász még kétszer írt: *Zoltánka a Serház utcában*. Krónika, 1919. okt. 1. *A kis Petőfi Szegeden. A magyar Sasfiók*. Magyarország, 1923. nov. 18. Mindkét esetben jórészt ezt az 1911-es cikkét használta föl.

— *A magyar Sasfiók*: Petőfi Sándor fia, Petőfi Zoltán (1848—1870). Napóleon fiát, reichstadti herceget nevezték Sasfióknak. Rostand írt drámát róla, Petőfi Zoltánról pedig Krúdy Gyula. — *Déri Gyula*: Petőfi Zoltán. Budapest 1909. — *Kálló Antal* (1834—1913) Juhász anyai nagyapja, az utolsó szegedi gombkötőmesterek egyike. — *Petőfi István* (1825—1880) Sándor testvéröccse, Zoltán nevelője. Verseket is írt. — *Csaplár Benedek* (1821—1906) 1853—1867-ig tanított Szegeden. — *Budavári József* (1844—1905) latin és görög nyelvet tanított. — *Vezéri Ödön* (1841—?) színész, szerkesztő és kritikus. Ő is pártfogolta Petőfi Zoltánt Debrecenben. Vö. *Petőfi Zoltán és Egy ház c. versek*. JGYÖM 2 : 67. és 3 : 15. l.

554. Floreal hava. A NN 1911. ápr. 23-i számából. 3. l. Vasárnapi témák r.

— *Georges Courtelin* (1830—1929) francia humorista, a francia kispolgári élet könnyörtelen leleplezője. Darabjait főleg a Thália társaság mutatta be Magyarországon; néhányat közülük Juhász is láthatott. — Vö. *Forradalmi naplár*. JGYÖM 2 : 399—405. l.

555. A majtényi fegyverletétel. A NN 1911. ápr. 30-i számából. 1. l. Vezér-cikk.

— *Károlyi Sándor* gróf (1668—1743) előbb a kurucok ellen harcolt, de Bécs bizalmatlansága miatt II. Rákóczi Ferenc mellé állt. Tevékeny előkészítője volt a szatmári békekötésnek. — *Pálffy János* gróf (1664—1751) császári főparancsnok kötötte meg a szatmári békét. — *Sans peur et sans reproche grandseigneur*: Félelem és gáncs nélküli lovag; Pierre Terrail de Bayard francia lovagra használták ezt a jelzöt. — *Petőfi verse*: Majtény, 1847. máj. 30. — *Vö. Majtény és Jön a vonat* c. versek. JGYÖM 1 : 124. és 405. l.

556. Joó György: Vasárnapi témák. Hegedűs Nándorról. Szerelem és Vidéke. Esküvői szakközlöny. Nagyvárad 1911. máj. 16. Kedd délután 4 óraker.

A Hegedűs Nándor esküvőjére kiadott alkalmi tréfás kiadványban a NN munkatársainak vidám köszöntő írásai olvashatók. Egy példánya Hegedűs Nándor birtokában. *Vö. It* 1958. 144. l.

557. A színház babonája. A NN 1911. máj. 21-i számából. 2. l. Vasárnapi témák r.

— *Ignotus cikke*: Az irodalmiség ellen. Nyugat, 1911. május 16. (997—998. l.) — *Sada Jacco*: híres japán színésznő, 1908. máj. 1-én a Fővárosi Orfeumban föllépett az Otake c. japán darabban. 1908. márc. 6-án Váradon is szerepelt.

558. A Matiné és a Sorsharag. A NN 1911. máj. 28-i számából. 3. l. Vasárnapi témák r.

Máj. 18-án nyílt meg Váradon *Gulácsy Lajos* és *Erdei Viktor* festőművészek kiállítása.

— *Dioskurok*: Castor és Pollux, a görög mondavilág híres ikerpárja, átvitt értelemben elválaszthatatlan barátok. A *fekete zongora*, a *feketefekete vers* és az *isten szöke nő* utalás lehet Ady és Babits verseire, illetve Sárvári Annára.

559. Új pünkösdi zúgás. A NN 1911. jún. 4-i számából. 1. l. Vezércikk. A cím alatt: Nagyvárad, június 4.

— *A párizsi aviatikus*: Beaumont, aki 1911. jún. 2-án a Párizs—Róma—Nizza útvonalon megrendezett repülőversenyen elsőnek érkezett Rómába. — *Chavez, a Simplon vértanúja*: Géo Chavez (1887—1910) francia aviatikus, 1910. szept. 23-án átrepült a Simplon-menedékház fölött, de útközben lezuhant. — *D'Annunzio regénye az aviatikus Paolo Tarsisról*: Paolo Tarsis a Talán igen, talán nem c. D'Annunzio regény főhőse. A mű csak 1918-ban jelent meg magyarul Balla Ignác fordításában. — *Pneuma Dei*: Szentlélek.

560. Az aranyos közönség. A NN 1911. jún. 11-i számából. 3. l. Vasárnapi témák r.

— *Juhász előadása a modern líráról*: Máramaroszigeten a Szilágyi Körben. 1907. ápr. 27-én. *Vö. Grezsa Ferenc* ItK 1957. 349—371. l. — *Fidonc*: Pfuji! — *Kompakt majoritas*: egyöntetű, biztos többség. — *Sans gêne*: fesztelenül. — *A zafír* — másutt: *zöld* — *szemű nőről*: *Szigeti emlék* c. vers JGYÖM 2 : 551. l.

561. Prohászka Ottokárról. A NN 1911. jún. 14-i számából. 1. l. Vezércikk.

A NN jún. 13-i híradása szerint a Vatikán indexre tette Prohászka: Az intellektualizmus túlhajtásai (1911), A modern katolicizmus (1904) című könyveit és a Több békességet kezdetű pástorlevegélét.

— *Prohászka Ottokár* (1858—1927) székesfehérvári püspök, nagyhatású egyházi szónök. Egy ideig az egyházon belül a haladó törekvések képviselője

volt. Később a háború és az ellenforradalom propagálója lett. Juhász egyetemi hallgató korában Prohászka előadásait is hallgatta. Vö. Grezsa, 37. l. — *Fenelon püspök*: François de Salignac de la Mothe (1651—1715) francia egyházi szónok és író. 1699-ben XII. Ince pápa elítéli és elveti Fénélon: *Explication c. művét.* — *Index librorum prohibitorum*: a katolikus egyház által elítélt könyvek jegyzéke, melyeket híveinek tilos olvasni. 1965-ben az Indexet megszüntették.

Prohászka túlértékelése éppen a Vatikánnal való átmeneti szembekerüléséből, akkori haladó nézeteiből érthető. Juhász később vitázik Prohászkaival, az ellenforradalom első heteiben pedig számon kérte tőle a katolicizmus haladó elveit (Délm 1919. szept. 14.).

562. Utazás a staggione körül. A Délm 1911. júl. 16-i számából. 1—2. l. Vezércikk. Megjelent a N 1911. júl. 18-i számában is. A N közlésében a cím alatt a következő megjegyzés olvasható:

„Mostanában sokat emlegetik a vidéki színészet reformját, még pedig a staggione rendszer révén; erről a kérdéstről ír most cikket egy szegedi hírlapban a Nagyváradról elszármazott író: Juhász Gyula, amelyet érdekesnek tartunk itt bemutatni.”

— *K. Lippich Elek* (1862—1924) miniszteri osztálytanácsos, akihez Juhász 1911-ben elküldte *Liszt Ferenc emlékezete* c. versét, hogy tanári állásának kérelméhez K. Lippich jóindulatát megnyerje. JGYÖM 1 : 512, 514. l. — *Retegi Fridolin*: Franz Schönthau és Paul Schönthau: Szabin nők elrablása c. bohózatának egyik szereplője. — *Cigányszerelem*: Lehár Ferenc operettje. — *Ermete Novelli* (1851—1919) az olaszok legnagyobb realista színésze, a velencei Goldoni Színház igazgatója, Budapesten is szerepelt.

563. A homályból. A Hét 1911. okt. 1-i számából. 647—648. l. Alíírás: *Jon*. Közölte a Délm 1912. febr. 11-i száma Juhász Gyula aláírással.

— *A homályból*: Komjáthy Jenő egyik versének és verseskötetének is címe. — *Magyar Figyelő*: Tisza István 1911-ben alapított, kéthetenként megjelenő politikai, művészeti, tudományos folyóirata. Herczeg Ferenc volt a felelős szerkesztője.

Ez Juhász első Szakolcán írott cikke, benne Komjáthy Jenőt idézi, aki nem messze Szakolcától, Szenicen élt. Vö. Szalatnai Rezső: Juhász Gyula hatszáz napja. Budapest 1962. 205—206. l.

Juhász így fejezi be Babitshoz írott 1911. okt. 7-i levelét: „*A homályból számtalanszor köszönt örök híved: Juhász Gyula.*” 1911. nov. 24-én Emőd Tamáshoz szóló levelét így írja alá: *Ölel Jon*.

1912

564. Juhász Gyula: Góthék a Papában. SzéV 1912. márc. 30. 4. l.

Góth Sándor és felesége, *Kertész Ella*, a Vigaszínház művészei, Flers és Caillavet: Papa és Kistemeackers: A kém c. darabjában szerepeltek Szegeden.

565. Juhász Gyula: A kém. — A Góth-pár vendéjátéka —. SzéV 1912. márc. 31. 6. l.

566. Széljegyzetek. A Délm 1912. ápr. 3-i számából. 3—4. l.

— *Egy hódmezővásárhelyi író*: Gonda József. A kiadvány: Kritikák Gonda József Semper Idem című irodalmi, politikai, művészeti és társadalombölcseleti esszéiről. Előszóval ellátta és összegyűjtötte Endre Béla. Vö. Sipka Sándor: Gonda József (1877—1913) Hódmezővásárhely 1955. — *Egy szegedi író új könyvéről*: ennek az utalásnak forrását nem ismerjük.

Javításunk: 1 *Eredetileg álmolkodnék*

567. Juhász Gyula: Alkalmi beszédek. Balassa Armin dr. új könyve. SzéV 1912. ápr. 6. 7. 1.

568. -ász.: Az ekszport darab. Délm 1912. ápr. 6. 10—11. 1. Szatirikus párbeszéd.

569. Húsvét. Délm 1912. ápr. 7. 1—2. 1. Névtelenül.

570. Somlyó Zoltán új versei. Délm 1912. jún. 16. (10. 1.). Tudomány-Irodalom r.

Somlyó Zoltán: Dél van c. kötetéről l. 458. sz. — *Kosztolányi* nyilatkozatát, hogy Somlyó a legszebb szerelmes verseket írja, nem ismerjük pontosan. Valószínű, hogy szóbeli vagy levélbeli lehetett, mert Somlyó: Északra indulok c. kötetéről Kosztolányi csak 1912. jún. 30-án közli cikkét *A Hétben*, tehát Juhász kritikája után, de ebben is csak így említi a dolgot: „Szerelmes versei bársnyos tapintatúak, forráságot lehelnek tele édes és fanyar fűszerekkel, szegfűszeggel, ánizzsal, és gyömbérrrel.”

Somlyó a következő dedikációval küldte el Juhásznak az Északra indulok c. kötetét: „A tiszta, nemes és finom Juhász Gyulának, örök szeretettel: Somlyó Zoltán. Bp. 1912. jún. 12.” (Kilényi-gyűjt.)

571. Poétikai tanításom kis tükre. A Szakolcai Királyi Katholikus Főgimnázium Értesítőjéből. (1911/12. iskolaév.) Közli Resch Aurél dr. igazgató. Pozsony, 1912. 3—10. l. Közölte még a Délm 1912. jún. 15-i és 16-i és kisebb kihagyásokkal a Világ 1912. júl. 21-i száma: *Magyar poétika. Poétikai tanításom kis tükre címmel*. Ez utóbbi jelent meg: Ö 1 : 72—80. l. A Világ közlésében ezzel a megjegyzéssel: „Juhász Gyula most a szakolcai főgimnáziumban a magyar—latin nyelv és irodalom helyettes tanára. Ezt a dolgozatát, melynek legérdekesebb részeit itt adjuk, és amely felér finom és mélyérzésű költeményeinek szépségével, a gimnázium idei értesítőjébe írta. A szerk.”

— *A goethei Lust zu fabulieren*: mesélő kedv; Goethénél így: Vom Vater hab' ich die Statur, Des Lebens ernstes Führen, Von Mütterchen die Frohnatur Und Lust zu fabulieren . . . Goethe: *Zahme Xenien* (VI.).

Juhásznak ezen kívül még egy módszertani tanulmánya van az irodalomtanításról: vö. 597. sz. Mindkét tanulmánnyal részletesen foglalkozik Szalatnai Rezső: i. m. 73—76., 80—83. l.; Hegedűs András: Juhász Gyula nézetei az irodalomtanításról. Irodalomtanítás, 1960. ápr. és okt. Vö. még: Grezsa Ferenc: Juhász Gyula pedagógiai nézetei. = A Hódmezővásárhelyi Állami Bethlen Gábor Gimnázium Évkönyve 1944—1962. Hódmezővásárhely 1962. 17—24. l.

Kosztolányi Dezső 1912. júl. 23-án kelt levelében azt írja Juhásznak: „Látta a vasárnapi Világot? Közölte az értesítőbeli cikkét.”

572. A koboz. Délm 1912. jún. 23-i számából. 6—7. 1.

— *Franyó*: Franyó Zoltán (1887) költő és műfordító Juhász Gyulának is jó barátja volt; a holnaposok irodalmi harcainak idején ismerkedtek meg. — *Hangay Sándor* (1888—?) költő, újságíró, szerkesztette többek között a Sopronban megjelenő *Kultúra* c. szépirodalmi folyóiratot, amelyre Juhász e cikkében utal. — A szövegben szereplő vers szelíd ön- és Ady-paródia.

573. Új héroszok. SzéV 1912. júl. 2. 1. l. Névtelenül. A magyar sport külföldi sikereiről a londoni olimpia első magyar győzelmének híre kapcsán.

A cikk erős rokonságot mutat az 1908-as keletű *Magyarok az olimpiádon* című írással. (Vö. 319. sz.) Az is Juhászra vall, hogy írásában szegedi iskolák értesítőire hivatkozik. Tudjuk, hogy ezeket mindig elolvasta és sokszor írt is róluk.

574. Poétasors. A SzéV 1912. júl. 9-i számából. 1. l. Névtelenül.

Jellegzetes szóhasználat, jelzőhalmozás, több jellemző név (*Bernstein, Bataille, D'Annunzio*), sajátos írásmód (*don Quixotte*), mind Juhász szerzősége mellett vall.

Nagy Endre júl. 9-én előadást tartott Szegeden *Új szépségek felé* címmel. Előadó körútjának bevételét az 1912. jan. 6-án öngyilkos lett Cholnoky Viktor családjának megsegítésére fordította. Vö. 575. sz.

575. Új szépségek felé. SzéV 1912. júl. 10. 2. l. Névtelenül. Beszámoló Nagy Endre júl. 9-i szegedi előadásáról. Vö. 574. sz.

A cikk néhány esetben Juhász frazeológiáját őrzi: „csodálatos mesélő talentumú nő, új igéknek a hirdetése . . . új igazságok, az új szépségek, helyet adjon a súlyos, komoly igazságoknak szentelt néma csöndnek.” Juhász stílusára vall a cikk befejezése is: „Főnt az emelvényen pedig a léhának, a cinikusnak hírszelet író egy apostol buzgalomával és hevületével beszélt, telve rajongással, szent naivitással egy szebb, jobb, nemesebb és művészebb kor eljövételébe vetett hit erős bizodalomával . . . Juhász jól ismerte Nagy Endrét, valószínű, hogy baráti gesztusnak is szánta írását.

576. Kaleidoszkóp. A Délm 1912. júl. 21-i számából. 5. l. Közölte a NN 1912. júl. 24-i száma is.

— *Kun József* (1873—1912) költő, műfordító, A Hét munkatársa, szegedi tanár. Szoros barátságban volt Babitscsal, aki Kun halálakor (1912. jún. 3.) nekrológot írt róla a Nyugatba. Kun Juhász Gyulával is barátságban volt, bár nem volt róla mindig jó véleménnyel. Kun József 1908. dec. 1-én írja Babitsnak: „A »Holnap« fővezérei nagy csodálkozásomra — bizonyosan olvastad te is — összekaptak, amit talán Juhász Gyula úr okozott. Ezzel a bácsival nem tudok szimpatizálni. Még legszebb dolgai is keresett, hazug, hatásvadászó benyomást tesznek rám. Nincs egy őszinte érzése — és azt hiszem, az ember is ilyen . . .” (BJK. lev. 302. l.) *Régóta írtam prózát*: ez csak részben igaz, mert az előző három írás minden kétséget kizáróan az övé.

Juhász 1912 augusztusában három cikket írt a Délmagyarországba Kaleidoszkóp címmel. — A cikket idézi Kispéter, 100. l.

577. Juhász Gyula: A császár nevében! (Szinéri György történeti színműve . . .) SzH 1912. júl. 31. 1—2. l.

578. Kaleidoszkóp. A Délm 1912. aug. 9-i számából. 4. l. Keltezése: *Szeged, augusztus 8.*

579. Kaleidoszkóp. A Délm 1912. aug. 11-i számából. 4. l. Keltézése: *Szeged, augusztus 10.*

580. Juhar: Csak kedélyesen. Délm 1912. aug. 14. 8. l. Élcelődés, hogy Vecsésnek hetilapja van.

581. Arcok és álarcok. A Délm 1912. dec. 28-i számából. 4. l. Színház, művészet r.

— *Gömöri Vilma* (1885—1962) szegedi színésznő, aki előbb Pozsonyban, Szeged után pedig Bécsben és a Nemzeti Színházban is játszott. — *Molnár Ferenc új darabját: A farkas c. vígjátékot* dec. 27-én mutatták be Szegeden.

1913

582. Vidéki színészek. A FM 1913. jan. 12-i számából. 13. l. Színház, Zene r.
— *Egyszer Nagyváradon bevetődtem:* Az 1908. okt. 6-i előadásáról van szó, amelyről Juhász cikket is írt. Vö. 351. sz. — *Sik Rezső* 1909. jan. 5-én játszotta Váradon Shylock szerepét a Velencei kalmárban. Juhász a Nagyvárad 1909. jan. 6-i számában cikket írt róla. — *A szegedi Othello előadás:* 1911. márc. 9-én Csiky László szegedi színész 30 éves színészi jubileumára mutatták be az Othellót. Othello Csiky László, Jágó Oláh Ferenc szegedi színész volt. *A szegedi színház igazgatója:* Almássy Endre, de ő nem játszotta Jágó szerepét. *A korcsma pállott, kék ködében: Az ódon ballada c. versének* (1907) első sora.

583. Rákosi Jenő olvas. A FM 1913. jan. 19-i számából. 13. l. Irodalom r.
Rákosi Jenő cikkei, amelyekre itt Juhász hivatkozik: -ő: *Regényolvasmányaim.* Budapesti Hírlap, 1913. jan. 14. (Itt Antal Sándor: A trondhjemi herceg kíséretében c. regényéről ír, és mindjárt bevezetőül azt mondja: „Ki ez az Antal Sándor, hogy én még nem hallottam a hírét?” A továbbiakban pedig: „Antal Sándornak van egy elődje a szerelem ez irodalmi kultuszában. Nemcsak elődje, hanem tán mestere is. Bródy Sándort mondják — milyen végzetes találkozás: mind a kettő Sándor . . .”) A másik cikk: -ő: *Orgonaszó.* Versolvasmányaimról. Budapesti Hírlap, 1913. jan. 7. (Ebben Babits Dante fordításáról és Dutka Ákos új verseskönyvéről ír. A kiemelt egy vers, mely alapján Rákosi ítélt: Kisvárosi zugból. A cikk befejező részében Krüger Aladárt és Benjamin Ferencet említi elismerően.)

— *Krüger Aladár* (1878—?) ügyvéd, országgyűlési képviselő, a klerikális és az Ady-tábort erősen támadó váradi Tiszántúl szerkesztője, nyilván innen eredt Rákosi Jenő iránta való rokonszenve is. — *Benjamin Ferenc* (1880) a Szociáldemokrata Párt írói közé tartozott, később Csehszlovákiába költözött.

Rákosi Jenő egyike volt az új irodalom és A Holnap legerősebb támadóinak. Hírherdtté vált írásában: (-ő: A Holnap. Budapesti Hírlap, 1908. dec. 20.) egyenesen örülteknek nevezte a holnaposokat.

Stockholmból Antal Sándor 1913. febr. 1-én írja szóban forgó könyve kiadójához, Kner Imréhez: „Most kaptam levelet Juhász Gyulától, ő akar még egyszer írni a Hétben. Ugyancsak ő írt egy a könyvre is vonatkozó cikket Rákosi Jenő olvas címen a Független Magyarországha. Hogy megjelent-e már az a cikk és mikor, arról nincsen fogalmam.” (Gyulai Állami Levéltár, Kner-hagyaték.)

Antal Sándor másnap, 1913. febr. 2-án ezt írja Juhászhoz: „Dutkáné írja, hogy a Független Magyarországnak megjelent az „R. J. olvas’ cikk, de persze nem küldte el. Mondja, kedves szaktárs, nincsen meg magának? Ha igen, küldje el, mert szeretném olvasni, azután azonnal visszaküldöm.” (Kilényi-gyűjt.)

Antal és Kner levelezéséből kitűnik, hogy Kner küldte el Antalnak Juhász cikkét.

584. Grande dame. A Színházi Újság [Szeged] 1913. jan. 19-i számából. 4. l.

Ez a lírai hevületű cikkekcske nem egy nőre vonatkozik, hanem a *Nőre*: az írás föltűnő rokonságot mutat Juhász Gyula Anna-verscivel, melyeknek egyik termőkora éppen a szakolcai évekre esik. Az itt szereplő nő (*grande dame*) éppoly „sejtelmes tünemény”, mint a versek Annája. Az elvágyódás helye itt is, mint a versekben: Párizs. „*Nem bánom a ledérséged, a kacérságod, csak a szépséged, a csillogásod bámulom . . .*” sor is nagyon rokon az Anna-élménnyel. „*Képzetelemben megformáztalak . . .*” találó jellemzése Juhász Anna iránti szerelmének. Mindezek alapján állítjuk, hogy a *Jules* (Gyula) álnév Juhász Gyulát rejti.

585. Szögedi embőr — váradi ember. A SzéV 1913. jan. 27-i számából.

— *Móricz Zsigmond írásai*: Az Est 1913. január 17-i, 18-i és 21-i számában jelentek meg. A szegedi papucs, A szögedi embőr, A szegedi dudás címmel. *Juhász anyai nagyanyja, a festőasszony*: Kálló Antalné Tokár Anasztázia (1835—1884). Vö. még: *Anasztázia* c. vers. JGYÖM 2: 155. l. — *Váradyi Zsigmond* (1865—1913) nagyváradi ügyvéd, országgyűlési képviselő és publicista. Elsők között ír a holtaposokról elismerően, Juhásznak is jó ismerőse volt. Művelt, művészetkedvelő ember, a századelő váradi életének jellegzetes alakja. Szilágysomlyón született.

586. A koszorú ügyében. A FM 1913. febr. 2-i számából. 7. l.

— *A Vojnick-díjat* 1913-ban a bírálóbizottság (Heinrich Gusztáv, Császár Elemér és Ferenczi Zoltán) Molnár Ferenc: Farkas, Gábor—Lipthay: Sarkantyú, Benedek Marcell: Az erősebbje, Ferenczy Ferenc: A szerelem útja és Bánffy Miklós: Nagyúr c. művének mellőzésével Herczeg Ferenc: Éva boszorkány c. színművének ítélte oda. — *Egy valódi zseni*: más írásaiból is kitetszően nyilván Molnár Ferencet tartotta ennek Juhász. — *Mob*: csöcselék. — *Kisbán Miklós* (Bánffy Miklós 1873—1951) erdélyi író és politikus említett drámája Attiláról szól. — *Arany: Buda halála* c. művéről Földi Géza írt a Pesti Hírlap 1864. márc. 25-i számától több folytatásban támadó kritikát. — *Horror vacui*: úriszony. *Klenódiüm*: kincs, ereklye. — *Felix Salten* (1869—1945) budapesti származású osztrák író, a bécsi Neue Presse tárcaírója és kritikusa. Ebben a lapban többször írt Magyarországról is. Az Erős láncok című drámáját Juhász másutt is emlegeti lebecsülően: . . . „*az Erős láncok, az a nagyon közepes bécsi darab, amelynek semmi új és semmi mélyebb mondanivalója nincs és amely éppen annyira bécsi, akár a bécsi szelet.*” (593. sz.) — *Gutsit-zende*: teszhezálló. — *Balázs Béla: Misztériumok* c. köteté (1912) a Nyugat kiadásában jelent meg. Három egyfolyvonásost tartalmaz: A kékszakállú herceg vára, A Tündér, A szent szűz vére. Utolsó nap c. művének a Színijátékban való megjelenéséről nem tudunk. — *Feleky Géza* (1890—1936) író, újságíró, esztétikus, 1910-ben írt Balázs Béláról a Színijátékban, de A ván-

dor énekel c. kötetéről. — *Szakvály Vilmára* vonatkozóan nincs adatunk. Valószínű, hogy színésznő volt.

Nyilván e cikkkel kapcsolatos Balázs Béla megjegyzése az 1913. március 2-i Juhászának címzett társaslevegőzlapon: „Gyula fiam, köszönöm kedves cikkedet, vágyódom hozzád. Balázs Béla.” (Kilényi-gyűjt.)

587. Nyárai Antal. A SzéV 1913. febr. 10-i számából. 3. l. Névtelenül. Juhász szerzőségét bizonyítja az a sok rokon mozzanat, amely e cikkben és a névvel megjelent Nyáraitól szóló írásaiban megtalálható. Vö. 275. és 544. sz. De szerzőségére vall az az utalás is, amelyik Nyárainak a Szabin nők-beli alakítására vonatkozik. A 280. sz. cikkében is Nyárainak ezt az alakítását emeli ki. További bizonyíték ez a párhuzam is: az 544. sz. cikkben: „*Nyárait nem a színpadon szerettem és csodáltam meg először, hanem egy kávéházi éjszakai beszélgetés intellektuális és magányos óráiban...*”; a mostani cikkben: „*Nyárai Antalt először nem a világot jelentő deskákon kedveltem és becsültem meg, — pedig ott láttam és hallottam először — hanem egy igen válogatott irodalmi legényekből álló társaság márvány- és veseasztalánál...*” Mint már utaltunk rá, valószínűleg 1908 május elején, Nyárai váradi vendégszereplésekor ismerkedtek meg. Juhász róla írott első kritikájában játékmódorát nem mindenben helyesli; és csak mérsékeltlen dicséri.

588. Utazás egy sírdomb körül. A FM 1913. febr. 23-i számából. 8. l. Közölte a Debreceni Szemle 1913. márc. 2-i száma is, *Vissza Jókaihoz* címmel. A cím alatt: A Debreceni Szemle számára írta: *Juhász Gyula*. Közölte még a Délm 1913. márc. 9-i száma.

— *Péterfy Jenő*: Jókai Mór című tanulmánya 1881-ben jelent meg. — Petőfi Társaság, amely engem is megkoszorúzott: 1912 januárjában a Petőfi Társaság Bulyovszky-díját Juhász Gyulának ítélte oda *A pannóniai légió dala* című verséért.

Föltűnő, hogy az 1913. márc. 9-én megjelent verse, a *Kalózhajó*, első sorában e cikk frazeológiáját őrzi: *Fekete zászló és piros vitorla — ez áll a versben: a cikkben: lovagias kalózik piros zászlóval, fekete vitorlákkal.*

589. Holicsi porcelánok. A Délm 1913. márc. 2-i számából. 4—5. l.

— *Lengyel Menyhért új darabja*: Róza néni (Budapest 1913), a színmű második fölvonásában esik szó a holicsi porcelánokról. — *Kosztolányi Dezső révén tudtam meg*: levelezésükben nem található Kosztolányinak olyan levele, melyben Stefan I. Klein holicsi tartózkodásáról lenne szó. Vagy elveszett ez a levél, vagy pedig Kosztolányi szóban értesítette Juhászt. — *Stefan I.* [sidor] *Klein* (1889—1960) műfordító, író, iskoláit Holicson, Szakolcán, Pozsonyban és Bécsben végezte, szülei Holicson éltek, így ő is sokat tartózkodott ott. A magyar irodalom egyik legtermékenyebb német nyelvű fordítója volt, szoros kapcsolatot tartott fenn a kortárs magyar írókkal, így Juhász Gyulával is. Szalutnai Rezső Juhász Gyula hatszáz napja című könyvében (148. és 248. l.) foglalkozik Juhász és Stefan I. Klein kapcsolatával, levélváltásukkal, a holicsi kirándulással.

590. Tizenhatéves voltam. A SzéV 1913. márc. 3-i számából. 4. l.

Juhász Gyula 1899. aug. 25-től 1900. máj. 5-ig volt a váci piarista rendház noviciusa. Élményeiről, életéről és különösen a rendháztól való megválásáról több versében (*Régi opálos alkonyat, Szüzek, Jó volna, Ki álltam...*, *Egy*

régi novicius, Váci szeptember 1899 stb.) és prózai írásában (*A tékozló fiú, Mikor én piarista voltam*) e cikkel rokon hangulatokat és mozzanatokot elevenít föl.

— *San Toy*: kínai tárgyú daljáték, szövegét Edward Morton, Harry Greenbank, Adrian Ross írta, zenéjét Sidney Jones szerezte. Bemutatója 1900. okt. 11-én volt a Népszínházban, valószínű tehát, hogy a költő későbbi pesti emlékével téveszti össze. — Munkácsy temetése . . . : Vö. 466. sz. — *Thury*-nak 1898-ban Közönséges emberek, *Papp Dániel*nek 1899-ben Utolsó szerelem és Tündérlak Magyarhonban címmel jelentek meg kötetei.

591. (j.): *Góthék az Erős láncokban*. Délm 1913. márc. 19. 4. l. Felix Salten színművében.

592. (j.): *Góthék a Papában*. Délm 1913. márc. 20. 4. l.
Flers és Caillavet színművének bemutatásáról.

593. J. Gy.: *Lord Byron a szegedi színpadon*. Délm 1913. márc. 23. 6—7. l.
Manfréd c. drámája ápr. 10-i bemutatójának beharangozása.

594. Összinte szavak egy összinte könyv elé. A SzéV 1913. aug. 12-i számából. 6. l. Irodalom r. A cím alatt: Juhász Gyula előszava Reményi József Éjféli emberek c. novelláskötetéhez. A cikk alatt: A könyv megjelent Pozsonyban, Angermayer kiadásában. Reményi könyve 1913 húsvétjára jelent meg, ezért soroltuk ide Juhász Gyula írását.

— *Reményi József* (1891—1956), a későbbi clevelandi egyetemi tanár, író és műfordító, Juhász szakolcai éveit Pozsonyban élt és szoros kapcsolatban állott a költővel. Minderről l. Szalatnai Rezső: i. m. 164—169. l. — *Egyik kitűnő váradi orvosbarátom*: minden valószínűség szerint Berkovits René, aki A Holnap társaságnak is tagja volt.

Reményi József 1938-ban Kilényi Irmához írott levelében így ír: „Juhász Gyula sokat jelentett lelki életemben; ha nem írta volna meg Éjféli emberek c. novelláskötetem biztató előszavát, aligha maradtam volna meg magyar írónak a sokfelé tépő amerikai keretek közepette.” (Kilényi-gyűjt.)

595. Utolsó levél. A SzéV 1913. máj. 9-i számából. 2. l.

A 241. sz. írásról csak föltételeztük, ez viszont kétségtelenül Annáról szól. Az *utolsó levél* talán Juhásznak az a képeslapja, amelyet 1913. febr. 12-én küldött Annának Szakolcáról (JGyE 25—26. illusztráció).

596. Egy új bécsi költő. (*Anton Wildgans: Sonette an Ead*) A Délm 1913. máj. 25-i számából 10—11. l. Színház és Művészet r. *Az új Petrarca* címmel néhány központozásbeli eltéréssel és az utolsó, időszzerűségét veszített mondat elhagyásával újra közölte a SzH 1913. aug. 8-i száma.

— *Anton Wildgans*nak (1881—1932), a Burgtheater igazgatójának költészetére Stefan I. Klein (vö. 589. sz.) hívta föl Juhász figyelmét. Wildgans *Die Sonette an Ead* c. kötetéből Juhász *Utolsó szonett Eadhoz* c. versét le is fordítja (FM 1913. máj. 25.). Wildgans tudomást szerzett Juhász cikkéről és fordításáról (JGyÖM 3 : 396. l. Vö. Szalatnai: 148. l.) — *A költők pedig sokat hazudnak*: Nietzsche: Zarathusztra c. művének A költőkről c. fejezetben Wildner Ödön fordításában ez így olvasható: „és a költők nagyon is sokat hazudnak.” — *Paul Zifferer* (1879—1929) osztrák újságíró és kritikus, a Neue Freien Presse

munkatársa. — *Rudolf Hans Bartsch* (1873—1952) osztrák—német elbeszélő. — *Ad usum Delphinatorum*: a tanulók használatára; a kifejezés eredete: Montausier herceg, XIV. Lajos francia király fiának (Dauphin, Delphin) készült olvasókönyvekből kiírtott minden „erkölcsbe ütközőt”; átvitt értelemben minden könyvcsonkításra, kihagyásra, elhallgatásra értjük.

A Délm-ban 1913. jún. 4-én jelent meg Juhász Wildgans-fordítása második utánközlésként.

597. Néhány szó az új irodalomtörténeti tanításról. A Szakolcai Királyi Katholikus Főgimnázium 1912—13. évi Értesítőjéből. [Közl.: Resch Aurél dr. igazgató.]. Budapest 1913. 3—6. l.

— *A magyar irodalomtörténetírás első, modern szempontokat érvényesítő folyóirata*: az Irodalomtörténet, amely 1912-ben indult meg, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság alapította és Pintér Jenő szerkesztette. — *A két irodalomtörténet*, amelyre Juhász utal, valószínűleg Pintér Jenő műve: A magyar irodalom története a legrégebb időkől Bessenyei György fellépéséig. Budapest 1909. és A magyar irodalom története Bessenyei György fellépésétől Kazinczy haláláig. Budapest 1913. — *Babits Vörösmarty tanulmánya*: Az ifjú Vörösmarty, A férfi Vörösmarty. Mindkettő 1911-ben jelent meg. — *Csokonairól* Madai Gyula, Juhász egyetemi társa írt: A költői nyelv és Csokonai címmel (1910). — *Petőfiről* szóló tanulmányok közül Juhász itt nyilván Ady: Petőfi nem alkuszik (1910) és Babits: Petőfi és Arany (1910) c. írásaira utal. — *Komjáthy* jelentőségének megvilágítását vö. 460. sz. — *Janovics Jenő* (1872—1947) kolozsvári színigazgató korában 1911. okt. 1-től kezdve magyar drámasorozatot indított Sztárai Mihály: Igaz papságnak tükre c. művével és ezen kívül még 27 magyar drámát adatott elő a kolozsvári színházban.

598. Nemzetközi viszonylatban. A Délm 1913. jún. 29-i számából. 11—12. l. Sport r.

1913. jún. 29-én játszott Szegeden az FTC labdarúgó csapata a szegedi Bástyával. Az FTC azévi eredményeit, győzelmeit a Délmagyarország ugyan-
napos számának Szegedi Sport c. melléklete közli. Juhász is innen vette adatait. — Vö. Péter László: Amikor Juhász Gyula köszöntötte a Ferencvárost Szegeden. Népsport, 1963. jún. 30.

599. A magyar Tissot. A SzéV 1913. júl. 26-i számából. 2. l.

Victor Tissot (1844—1917) svájci újságíró Magyarországon tett utazásairól ferdítésekkel és tévedésekkel teli könyvet írt (1880). Neve az ilyen művekre vonatkozóan fogalomná vált.

— *La Hongrie, son histoire, sa langue et sa littérature*: Mezőkövesdi Ujfalvy Károly Jenő nyelvész és utazó 1872-ben Párizsban megjelent műve. — *Fényes László* (1871—1945) újságíró és politikus. — *Madame Adam* (valódi nevén Lamber Juliette, 1836—1936) francia írónő, Magyarország iránti rokonszenvének adott hangot *La patrie Hongroise* (A magyarok hazája) c. könyvében, amely magyarországi utazásáról szól. A mű nálunk is megjelent 1884-ben. — *Hunyadi Ferenc* Báthori István és Báthori Zsigmond erdélyi fejedelmek udvari orvosa, Trója történetét megverselő műve igen népszerű volt. — *Szentgyörgyi József* (1765—1832) orvos, nevéhez fűződik a nyelvújítás ellen írott Mondolat megírása. — *Döme Károly* (1768—1845) pozsonyi kanonok, sok rossz verset írt, de különösen sokat fordított olaszból. — *Takáts*:

nem lehet tudni, hogy kiről van szó. Ugyanígy a *Kováts* név esetében sem. — *Jos Mátyási* (nyilván Mátyási József, 1768 körül—1859), ügyvéd, népies költő. — *Nagy Ferenc* (1765—1820) sárospataki klasszika—filológia tanár, Gyöngyösit követő költő és műfordító. — *Lad. Tot* (Tóth László, 1788—1820) orvos, költő és segédszerkesztő, Kazinczy Ferenc barátja. — *Delphine Gay* (1804—1855) francia költőnő.

600. Petőfi. A Délm 1913. júl. 31-i számából. 6. l. Hírek r. Közölte a Nagyváradai Napló 1913. aug. 1-i száma is.

601. Juhász Gyula: Szakolcai emlék. SzéV 1913. aug. 5. 2. l. Közölte a FM 1913. aug. 17-i száma is. Egy iskolai kirándulásról.

602. A világhírű szerzőnél. Budapesti interjú. A SzéV 1913. aug. 27-i számából. 5. l.

— *Psilander Waldemar* (1884—1917) dán filmszínész, a némafilm korának híres sztárja. — *Finta Sándor* (1881—1959) szobrász, Rodin tanítványa volt, Amerikában halt meg. Itthon hosszabb börtönbüntetést mérték rá, mert a huga ellen erőszakot elkövető embert megölte. A lapok sokat írtak róla, arról is, hogy a börtönben szobrokat készített.

Juhász cikke a divatos export dráma szerzőket gúnyolja ki. *Író Menyhért*: Lengyel Menyhért nevét asszociálja.

1914

603. A holnap városa. (Lírai feljegyzések.) A NN 1914. márc. 25-i számából. 1. l. Kisebb változtatással újraközölte a Délm 1919. aug. 2-i száma, *Üzenet a Holnap városának* címmel és a N 1922. szept. 17-i száma. A NN 1923. máj. 20-i számában újra megjelent *A Holnap városa — Várad emlékei* — címmel; nyilván a költő jubileumáról kívántak a közléssel megemlékezni.

Juhász Gyula 1908. febr. 14-én érkezett Nagyváradra, hogy a váradai premontrei gimnázium helyettes tanári állását elfoglalja. *A másik poéta*, aki Juhászt várta: Dutka Ákos volt. (Vö. Dutka: *A Holnap városa*. 124. l. Dutka tévesen 1907. augusztus 28-at ír.) — *Egy néhai kabaré*: Kondor Ernő váradai kabaréja volt, 1913-ban megszűnt. — *A doktor úr*: Antal Sándor. — *A költőnő*: Miklós Jutka. — *A kávéház*: az EMKE, ahol egykor Ady és később a holnaposok tanyáztak.

A cikk ugyanazt a nosztalgiát őrzi Várad iránt, mint hasonló tárgyú versei.

604. Oláh Gábor új regénye. A SzéV 1914. ápr. 21-i számából. 3. l.

605. Kálmány Lajos új könyve. A SzéV 1914. máj. 5-i számából. 4. l. — *Kálmány Lajosnak* (1852—1919), a Szeged vidéki népköltészet kiváló kutatójának 1914-ben a *Hagyományok* c. kötete jelent meg. — *Gárdonyi írása*: Szent ösztönök. — *Egy művelődéstörténet végére*. — BSzle 1913. 434. sz. 297—305. l. — *Riedl Frigyes*: A kuruc balladák (It 1913. II. 417—452. l.) c. tanulmányában bizonyította be, hogy Thaly Kálmán a saját műveit is besorolta a kurucballadák közé. — *In angulo*: vö. JGYÖM 2 : 533. l.

606. Jókai. A SzéV 1914. máj. 6-i számából. 3. l.

— *Plebiscitum*: népszavazás.

607. Ferenczi Frigyes új könyve. A SzéV 1914. máj. 30-i számából. 5. l. — Vö. 470. sz.

— *Vademecum*: tájékoztató, útikalauz. — *Miklós Gyula* (1839—1891), színész, színigazgató. 1870-ben megvette a budai Népszínházat és nagysikerű előadásokat tartott benne; ő építtette a róla elnevezett Miklós-féle színházat is. — *Oberammergau*: passiójátékairól híres bajorországi falu. — *Hellerau*: Drezda melletti kisváros, ahol Émile Jacques-Dalcroze, a híres francia zene-pedagógus 1911-ben iskolát alapított.

608. Szász Zoltán. A Délm 1914. jún. 21-i számából. 10. l. Hírek r.

— *Szász Zoltán* (1877—1939), író, költő és újságíró. A szerelem című könyved, csevegő hangú tanulmánya 1913-ban jelent meg. Séták a függőkerten c. kötete (1914) Juhásznak küldött példányába a következő ajánlást írta: „Juhász Gyulának, a finom és nemes költőnek régi lelkes tisztelője Szász Zoltán”

— *Szokratész* jelzője: *töppeorrú* (a cikkben sajtóhibásan: törpeorrú!) előfordul Juhász egy régebbi versében is: *Szokratész* JGyÖM. 1 : 91. l.

609. Jám: Pató Pálék. Délm 1914. júl. 5. 5. l. Gunyoros jelenet a városi tanács üléséről, ahol a kórházépítést ellenzik.

610. Vigyázó: Múteremlátogatások. Heller Ödönnél. SzéV 1914. júl. 11. 4. l. Ezen az álnéven írt sorozatot szegedi festőbarátairól. A stíluskritikai bizonyítékokon kívül van filológiai is: l. a 612. sz.

611. Reviczky. A SzéV 1914. júl. 13-i számából. Aláírás: *Ábel*.

Ezzel az álnévvel egyetlen egyszer írt Juhász Gyula. A cikk stílusa, sajátos fordulatai: „*Ez az előkelő és fáradt, modern magyar tanítottta meg a mi nemzedékünket a szép szomorúságra és a bölcs lemondásra: Reviczky verseiből az örök fájdalom és az örök vágy zenéje árad. Egy finom lélek vergődik a durva sors kezében . . .*” és nem utolsó sorban a cikk hangja, ahogyan Reviczky emlékét idézi, szerzőségére vallanak.

— *Verset írt a cigarettáról*: A cigarett. — *Baudelairet fordította*: Éjféli számvetés. — *A színésznő, akibe Reviczky szerelmes volt*: Jászai Mari. — *Egy hazai német lapban olvastunk róla*: Valószínűleg: Nikolaus Balogh: Reviczky, Julius. Die Karpathen, 1913. VI. 2. 609. — *Ki szomorú nem volt, az mind pogány*: Reviczky Pán halála c. híres versének egyik sora. — *Rezeda költője*: utalás Reviczky: Rezedának c. versére. — Vö. 35. sz.

612. Vigyázó: Papp Gábor. SzéV 1914. júl. 15. 1—2. l.

1915. aug. 10-én *Új vizit Papp Gábornál* címmel és (j. gy.) aláírással újra ír róla és így kezdi cikkét: „*Tavaly nyáron, még a háború előtt, meglátogattuk a szegedi művészek műtermeit és beszámoltunk az „idei termékről.”*”

613. Vigyázó: Múteremlátogatások. Dávid Endrénél. SzéV 1914. júl. 16. 2. l.

614. Vigyázó: Múteremlátogatások. Vigh Ferencnél. SzéV 1914. júl. 20. 2. l.

615. Vigyázó: Múteremlátogatások. Pick Lajosnál. SzéV 1914. júl. 22. 2. l.

616. Juhász Gyula: Szeged népe. SzéV 1914. aug. 17. 1. l. Vezércikk. Vö. *Új ének István királyhoz* c. versével. JGyÖM 2 : 85. l.

A háború kitörésekor írott Juhász versek prózai rokona; ekkor a költő még naívnul és őszintén a háború igazságosságában és eredményességében hitt.

617. (j.): Zászlómentelés. SzéV 1914. szept. 3. 5. 1.

618. (j.): A Vörös Kacaj. SzéV 1914. szept. 4. 5. 1.

619. (j.): Jönnék, mennek. SzéV 1914. szept. 5. 5. 1.

620. Juhász Gyula: Katonáink. SzéV 1914. szept. 6. 3. 1.

621. J.: Biblia. MÚ 1914. nov. 4. 2. 1.

622. J.: Przemysl. MÚ 1914. nov. 13. 2. 1. Keltezése: nov. 11.

623. J.: Valjevó. MÚ 1914. nov. 14. 2. 1.

624. Juhász Gyula: Szegedi festőkről és képekről. SzéV 1914. dec. 30. 3. 1.

625. Újesztendő. A SzéV 1914. dec. 31-i számából. 4. 1.

Ebben az írásában már a háborúval szemben hasonló rezignáció érződik, mint a szeptemberi *Magyar Ősz* c. versében. 1914 nyarán és őszén viszont prózai írásaiban is ugyanaz a bizonytalanság látszik, mint néhány háborút igenlő versében. Vö. JGYÖM 2 : 264., 528. l.

1915

626. (j.): Kuliner Ágnes verseskönyve. MÚ 1915. jan. 1. 3. 1.

627. Háború és kultúra. A Makói Magyar Királyi Állami Főgimnázium 20. értesítőjéből. Összeállította Madzsar Gusztáv. Makó 1915. 6—9. l. Részletet közölt e cikkből a SzéV 1915. júl. 8-i száma.

Az értesítőben olvassuk: „Buday Géza főgimnáziumi tanár volt egyik szervezője a szépen sikerült hadi estéknek, amelyek egyikén Juhász Gyula tartott nagy tetszést aratott szabadelőadást *Háború és kultúra* címen . . .” (19. l.) A MÚ jan. 17-i száma adott hírt a makói kaszinó háborús estjéről, amelyen Juhász Gyula a *Kultúrák háborúja* címmel olvasta föl előadását. Minden bizonnyal ez megegyezik a gimnázium értesítőjében megjelenttel. Így a Szabó Rudolfról való megemlékezést és a *Háború és kultúra* c. cikket is jóval az értesítő megjelenése elé tettük.

— Oppenheimer, Franz (1864—1943), német polgári közgazdász és szociológus, aki a kapitalizmus válságainak és háborúinak okát a földmagántulajdonban látta, szerinte ennek megszüntetése automatikusan kiküszöbölné a válságokat. — *Prohászka Ottokár* hírhedt háborúra uszító könyve: A háború lelke 1915-ben jelent meg, de ezt megelőzte a könyv anyagának sajtóbeli publikálása.

A cikk rendkívül jellemző Juhász Gyula korabeli világnézetére. Ez az írás a háború megtételésében teljes azonosságot mutat ez időben írott névtelenül megjelent vezércikkeivel. Itt is, mint verseiben, hiszi, hogy a magyarság háborúja igazságos, „új szabadságharc”, visszafizetés az orosz cárnak a szabadság-

harc leveréséért stb. Mint tudjuk, Juhásznak ez a szemlélete csak lassan változott meg, de alaposan megváltozott a forradalmak idejére.

1926-ban, amikor a hatvanéves Romain Rollandot köszönti egy névtelenül megjelent vezércikkében, főntartás nélkül áll a háborúellenes nagy francia író mellett és szinte ellenpontozza tíz év előtti cikkét: „Romain Rolland az a francia, aki nem akarta a háborút, aki ellensége volt a háborúnak, aki a harci tusák fölött a béke és megértés olajját lobogtatta a viharok és gyűlölet véres napjaiban. Nagyon kevés nagyság nevét lehetne elsorolni, amely olyan szüzen ártatlan a háború egyetemes bűnében, mint amilyen szüzen ártatlan volt az övé! . . . A goethei magasságokat és mélységeket kereső — és néha találó — Gerhart Hauptmann kapitányos hévvel költött egypár harci indulót, hogy utána hamarosan kiábránduljon és elforduljon a ludendorffi dicsőségtől és boldogságtól . . . Még a bölcs Anatole France is eldobta szkeptikus mosolya álarcát és kardot csörtetett — vezércikkeiben, az angol Kipling elemében érezte magát a nagy háború vér-özönében, mint a cápa az óceánban, az az idő volt ez, amikor katonai uniformisba öltözött a szellem, a tudomány, a művészet és külön vitézség, külön hősiesség, külön bátorság kellett hozzá, hogy valaki fölemelje szavát a béke mellett, a testvériség mellett, az emberiség mellett és háborút indítson a háború, a vérontás, az örület, az új pogányság ellen.” (Délm 1926. jan. 30.) Vö. Péter László: Juhász Gyula a forradalmakban. (Budapest 1965.) 13. l. és Kispéter, 124—126. l.

628. (j. gy.): Szabó Rudolf. (1884—1914.) A Makói Magyar Királyi Állami Főgimnázium 20. értesítője. Összeállította Madzsar Gusztáv. Makó 1915. 4—5. l. — Juhász Gyula tanártársa 1914. aug. 17-én esett el.

629. Kard és lant. A MÚ 1915. febr. 10-i számából. 2. l.

A lap febr. 4-i számában A Demke-kórház poétája címmel arról szól, hogy a makói kórházban sebesülten fekvő Szilágyi Sámuel székely katona verset írt háborús élményeiről. Közli a verset is Magamról, a szerbiai kálváriámból címmel. Juhász idézetei ebből valók.

630. Juhász Gyula: Herczeg Ferenc. MÚ 1915. febr. 26. 2. l.

631. Április. SzéV 1915. márc. 31. 1. l. Névtelenül.

632. Varsányi. A SzéV 1915. márc. 31-i számából. 4. l. Művészet—Színház r. Varsányi Irén (1880—1932) a Vígszínház művésznője 1915. márc. 31-én és ápr. 1-én Hajó Sándor Délibáb utca 7. c. vígjátékában vendégszerepelt Szegeden.

633. Juhász Gyula: A háborús Szeged — 1849-ben. Oroszok Szegeden. SzéV 1915. ápr. 3. 4. l.

634. Juhász Gyula: Egy makói elemista hadikölesőne. Makói Hírlap 1915. máj. 28. 2. l.

635. Eldorádó. SzéV 1915. jún. 9. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

636. Waterloo előtt. SzéV 1915. jún. 10. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

637. Harangok. SzéV 1915. jún. 11. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

- 638. Magyar nyár.** SzéV 1915. jún. 12. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.
- 639. Mozog az orosz föld.** SzéV 1915. jún. 14. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.
- 640. Lecke.** SzéV 1915. jún. 15. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.
- 641. Egy sír.** SzéV 1915. jún. 16. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.
E napon temették Szegeden az 1914. okt. 1-én elesett Szöri József szegedi festőt, Juhász és Móra barátját. Sírjánál Móra mondott búcsúztatót.
- 642. Kukorica János.** SzéV 1915. jún. 17. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.
A magyar katonáról és a magyar kultúráról.
- 643. Tragédia.** A SzéV 1915. jún. 18-i számából. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.
Juhász szerzőségét bizonyítja a tolsztoji szeretet-vallás idézése, amely sokáig erős hatással volt rá. Dosztojevskij emlegetése is rá vall. A SzéV-ben, általában a szegedi lapokban ilyen irányú érdeklődésről és műveltségéről csak Juhász cikkei tanúskodnak. *A golyó van a hasában* motívum föltűnik a *Patológiká*-ban (29. rész) és a 731. sz. írásban is.
— *Konstantin Konstantinovics* (1858—1915) orosz nagyherceg, II. Miklós cár nagybátyja, a Pétervári Akadémia elnöke június 14-én meghalt. Elnöksége alatt választották be Gorkijt az akadémia dísztagjai sorába.
- 644. Szentivánéji álom.** SzéV 1915. jún. 19. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.
Waterloo 100. évfordulójáról.
- 645. Tölgyes Gyula: 16-os ágyon.** A SzéV 1915. jún. 19-i számából. 7. l. Irodalom r.
— *Tölgyes Gyula* (1894—1945) szegedi újságíró, író, a SzéV munkatársa.
— *Teván István* (?—1916) festő és grafikus.
- 646. Oremus.** SzéV 1915. jún. 21. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Úrnapi körmenet kapcsán a halálról, békéről, háborúról.
- 647. Közvitéz.** SzéV 1915. jún. 22. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.
- 648. Győztünk! . . .** SzéV 1915. jún. 23. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Lemberg visszafoglalásáról.
- 649. Két dal.** SzéV 1915. jún. 24. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Közölte a MŰ 1915. jún. 26-i száma is *Juhász Gyula* aláírással. A német és a magyar szövetség dicsérete.
- 650. Új-Bizánc.** SzéV 1915. jún. 26. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. A cári zsarnokságról.
- 651. Lesz még egyszer . . .** SzéV 1915. jún. 30. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Az egyházi körmenetben résztvevő katonákról, a békéről.
- 652. A háború trombitája.** SzéV 1915. júl. 1. l. l. Vezércikk. Névtelenül. Oroszországról, a galíciai harcokról.

- 653. Tizennyolc évesek.** SzéV 1915. júl. 2. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.
- 654. A golyó beszél.** SzéV 1915. júl. 5. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.
- 655. Cipruslombok.** SzéV 1915. júl. 6. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Tanárok a háborúban.
- 656. Hofer és Höfer.** SzéV 1915. júl. 7. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.
- 657. Beszéljünk másról . . .** SzéV 1915. júl. 9-i számából. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.
- 658. Föltámadó falu.** SzéV 1915. júl. 10. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Debrecen újjáépít egy lerombolt kárpáti falut.
- Juhász szerzőségének bizonyítéka a második bekezdés, amely tulajdonképpen több verse frazeológiájának prózai fölbontása: „. . . milyen szép egy nyári alkonyat a felső Tisza partján, amikor az ég gyöngyös szürke vásznán halovány rózsaszínű és sáppadt sárga felhőket ken el a közeledő este, ez a mélabús és szórakozott piktor . . .” — *Az alkonyat, a merengő festő fest: Violára a lemenő felhőket S a szörke fákra vérző aranyat ken, (Magyar táj, magyar ecsettel.)*. Továbbá: „. . . Hárfazó nyárfák és a vörhenyes venyigékkal koszorúzott ősz . . .” — *Mint nyárfák hárfázása nyári éjén, (Születésnapom)* — „. . . az Opera bíboros és aranyos estéjéről, amikor Puccini muzsikáját hallgattuk . . .” — *S a függönyön túl zene szűri hangját, Egy operában ma Puccinüt adják. Nagy operában, bordó és aranyban . . .* (A végeken II.)
- 659. Jobb idők felé.** SzéV 1915. júl. 12. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Gorkij, Hervé, Shaw, Kipling, Anatole France — a békét akarja.
- 660. Három királyok.** SzéV 1915. júl. 13. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. A román, a bolgár és görög király találkozója.
- 661. Janus: A jövő színházi szezon. — Beszélgetés Ferenczi Frigyesselel —** SzéV 1915. júl. 13.
- Janus: Juhász Gyula álneve. Csak egyszer fordul elő a kötetünk által felölelt anyagban; stíluskritikai érveink nincsenek, mert a cikk interjú jellegéből nem tűnik elő jellemző fordulat vagy szóhasználat. Leginkább Juhászra vall Ferenczi Frigyes munkásságának figyelemmel kísérése és méltatása. Szoros barátságban is voltak, ez előtt már kétszer írt róla. Vö. 470. és 609. sz.
- 662. Július 14.** SzéV 1915. júl. 14. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. A háborús Franciaországról.
- 663. Mérleg.** SzéV 1915. júl. 15. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Az orosz—német és német—francia háború történelmi mérlege.
- 664. Medáliák.** SzéV 1915. júl. 17. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.
- 665. Katonaládák.** SzéV 1915. júl. 20. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.
- 666. Pardon.** SzéV 1915. júl. 22. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. A háborús világ pszichózisáról.

667. Előtt és után. SzéV 1915. júl. 23. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Tallózás az egy év előtti lapok hírei között.

668. Obsit. SzéV 1915. júl. 24. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

669. Barbárok. SzéV 1915. júl. 26. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Ivan Meštrović művészetét egy angol kritikus barbárnak nevezte.

670. Fájdalmas titkok. A SzéV 1915. júl. 28-i számából. 1. l. Vezércikk. Névtelen.

Juhászra vall, hogy *Flammariont* ilyen elismerően emlegeti. Több prózaírásában előbukkan neve, mindig rokonszenvezőn. A szerzőség bizonyítéka a cikk második bekezdésének első mondata is, melyben jelzőhalmazával és kedvenc jelzőjével (*csöndes és szelíd*) együtt találkozhatunk. Ez a cikk is ugyanannak a békevágnak a hangját szóltatja meg, mint ez időbeli versei.

— *Senno v. Seni*: Schiller: Wallenstein c. drámai költeményében a császári hadvezér csillagásza.

671. (j.): Mégis mozog a föld. SzéV 1915. júl. 28. 2. l. A két év előtti londoni fajok kongresszusáról és a semleges államok mostani békekísérleteiről.

672. Százezer. SzéV 1915. júl. 29. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. A Höfer-jelentés szerint az olaszok ennyi embert vesztek a háborúban.

673. Magyar ábránd. SzéV 1915. júl. 30. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Megjegyzések a hírhez, hogy tudósaink az orosz foglyok között a rokon népek fiait keresik.

674. Kultúra. SzéV 1915. júl. 31-i számából. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

Tömörkényről, Móráról írva többször említette a város mostoha bánásmódját a közönséges tisztviselő számba vett két jeles szegedi íróval. — Vö. Péter László: „Könyvtárak csöndje: ez volt életem”. Juhász Gyula és a Somogyi-könyvtár. Somogyi-könyvtári Híradó, 1964. 1–2. sz. — Vö. még Tömörkény István: A Tisza-parti nagy házból. Délm 1964. jan. 19.

675. Két vértanú. A SzéV 1915. júl. 31-i számából. 7. l. A Nap eseményei r. Névtelenül.

Juhász szinte minden évben megemlékezett Petőfi haláláról a júl. 31-i évfordulón. Most Jaurès nevével kapcsolja össze Petőfi nevét. Ez a merész összevetés a korabeli SzéV-ben csak Juhásztól eredhet. Ugyanígy ír kettőjük-ről: *Petőfi és Jaurès*. (A Munka, 1921. júl. 30.), *Két nagy emlék*. (Szeged, 1922. júl. 30.).

676. Prédikáció. SzéV 1915. aug. 4. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

677. Ki beszél? SzéV 1915. aug. 5. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Az orosz dumáról és a háborús eseményekről.

678. (-m.): A mi Péterünk. A SzéV 1915. aug. 5. 4. l. Tárcajegyzetek sógoráról, Király-König Péterről.

679. Föltámadás. SzéV 1915. aug. 6. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Az orosz csapatok kivonulása Varsóból.

680. Felelet. SzéV 1915. aug. 7. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. XV. Benedek pápa levele a háborús nemzetekhez.

681. (j. gy.): Új vizit Papp Gábornál. SzéV 1915. aug. 10. 2. l. Vö. 612. sz.

682. Egy indítvány. SzéV 1915. aug. 11. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Balogh Károly, városi pénzügyi tanácsnok ösztöndíjakat javasolt a hírlapíróknak és az ipariskolai—kereskedelmi tanulóknak.

683. Híres művészek otthona. SzéV 1915. aug. 12. 5. l. Névtelenül.

A kis glossza és köztöszavas jelzőhalmazása vall Juhász szerzőségére, de mellette szól az írás ironikus hangja is; Juhász szeretett glosszákat fűzni különböző lapokban megjelent hírekhez, képekhez.

684. Ne gyűlölj. SzéV 1915. aug. 13. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

Egy német költő angol-ellenes versét ítéli el és csatadalok helyett „a részvét, irgalom, jószág és igazság” hirdetését látja a magyar költészet földadatának is.

685. Hulló csillagok. SzéV 1915. aug. 13. 5. l. A nap eseményei r. Névtelenül.

A lírai hangvételi kis hírfej őrzi Juhász kedves stílusjegyét: az és kötőszóval kapcsolt főnév és jelzőhalmazást: „csöndes, titokzatos és fájdalmas, sóhaj és óhaj, hívebb és tündöklőbb, álmodó és merész.”

686. Kalandorok. SzéV 1915. aug. 14. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Goga Octaviánról.

687. Muzsika. SzéV 1915. aug. 18. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Német katonazenészek hangversenye.

688. A magyar ünnepre. SzéV 1915. aug. 19. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

689. Augusztusi kód. SzéV 1915. aug. 19. 6. l. Névtelenül.

690. Szivar. A SzéV 1915. aug. 24-i számából. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

Aug. 19-én halt meg *Paul Ehrlich* (1854—1915) Nobel-díjas német vegyész és orvos. Munkássága, különösen a szifilisz gyógyszerének fölfedezése iránt Juhász erősen érdeklődött. 1918-ban a *Salve dr. Hollós Józsefnek* c. versében is említi nevét. — *Edward Grey* (1862—1933) angol liberális párti politikus és diplomata, 1905—1916-ig angol külügyminiszter volt.

691. Évforduló. A SzéV 1915. aug. 24-i számából. 5. l. A nap eseményei r. Névtelenül.

Nagyon jellemző Juhászra e kis cikke. Már messze van fiatalkori Nietzsche imádatától, mégis szinte minden évfordulót megragad, hogy valljon róla.

692. Lassan hajts! SzéV 1915. aug. 25. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

693. Csataképek. SzéV 1915. aug. 25. 5. l. Névtelenül.

694. A gyermek. SzéV 1915. aug. 26. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

695. Csók István képe. A SzéV 1915. aug. 27-i számából. 4. l.

A cikk alatt a következő megjegyzés:

„Elviszik a kultúrpalotából.

A pénzügyi bizottság mostani háborús ülésein sok minden szóba került, mialatt a város költségvetését tárgyalták. Egyebek közt felötlött egy művészi kérdés is. A városi múzeum költségeinek megállapítása közben egy indítványra az a vélemény alakult ki a bizottságban, hogy Csók István híres nagy képe, amely Báthory Erzsébetet ábrázolja, »sem szociális, sem nemzeti szempontból nem tesz jó szolgálatot.« Kérni kell ezért a kormányt, amely a festményt letétbe helyezte, hogy adjon helyette másikat. Való, hogy primitív tanyai és falusi ember sok megfordul a képtárban s azokra Csók képének naturalizmus, — a gyakran tapasztalható hatásban — nem mondható műélvezetnek. De a »nemzeti« szempontot egészen bátran elhagyhatjuk az ügy tárgyalásából. A tanyaiak hazafiságának igazán nem árt, ha megtekintik azt a képet. Csók István festményéről és annak tárgyáról az itt következő két cikk közlését tartottuk aktuálisnak: . . .” — A másik cikk: (r.): Báthory-család története.

— *Bastien-Lepage* (1848—1884) francia táj- és arcképfestő, a plein air festészet híve, erős hatást gyakorolt a nagybányai festőkre. — *Kaulbach*: Minden valószínűség szerint a négy Kaulbach festő közül Juhász utalása Hermann von Kaulbachra (1846—1909) vonatkozik, aki történeti zsánerképeivel tűnt ki, és Karl von Piloty (1826—1886) német festő tanítványa volt. Piloty ugyancsak történeti tárgyú festményeiről nevezetes.

A Báthori Erzsébet, melyet Csók 1893-ban festett, és 1897-ben nagy aranyérmert nyert vele Münchenben, 1944 őszén került el Szegedről, s 1945 tavaszán, Székesfehérvár bombázásakor elpusztult. Csók képén Báthori Erzsébet télen, meztelen lányokat jéges vízzel locsoltat.

696. Ők beszélnek. SzéV 1915. aug. 28. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Viviani francia miniszterelnök és az orosz cár beszédeiről.

697. (j.): Szalay Antal. MŰ 1915. szept. 24. 3. l. Makói előadóstje alkalmából. — Vö. *A rokkant szítnész. Prológ Szalay Antal estélyére* c. versével JGyÖM 2 : 116., 475. l.

698. (j.): Ha leszáll a szent este . . . SzéV 1915. dec. 23. 1. l. Vezércikk. A cikk föltűnő rokonságot mutat a dec. 25-én megjelent *Karácsonyi köszöntés* című versével. JGyÖM 2 : 112. l.

699. Magyar karácsony. SzéV 1915. dec. 24. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

700. Karácsony böjtje. SzéV. 1915. dec. 24. 9. l. Névtelenül.

Juhász szerzőségét bizonyítja, hogy az ünnephez fűzött lírai hangú reflexió erős hangulati rokonságot mutat a *Karácsonyi köszöntés* című versével (JGyÖM 2 : 112. l.). Bizonyos frazeológiai rokonság is van a vers és a prózai frás között. A versben: *Belellemi csillag* | *Szelíd fénye mellett* | *Ma az égen és a földön* | *Angyalok lebegnek.* | *Isten hírvivői* | *Könnyezve dalolnak* | *Békességet, boldog-*

ságot | *Földi vándoroknak.* | A prózai írásban: „*Fehér—fekete—piros ünnep, különös érzéssel köszöntünk, fáradt földi vándorok a karácsony szelid mennyei fényességében.*” A cikk befejező részében megtaláljuk a Juhász által igen kedvelt, sokszor idézett Bach-korszakból származó fordulatot is: *Megvirrad még valaha . . .*

701. [Előszó Nagy Ilona: Szent világtalanok c. versgyűjteményéhez.] Cím nélküli kézirat Nagylaki Lászlóné Nagy Ilona birtokában (Makó). Közölte Kelemen Ferenc a Tiszatáj 1963. áprilisi számában. 7. l. Keletkezéséről Kelemen a következőket írja: „1915 novemberében egy helyi [makói] irodalmi est műsorán szerepelt Nagy Ilona (később férjezett dr. Nagylaki Lászlóné) akkor tanárjelölt, verseivel, melyek a háborúban megvakult katonák szomorú sorsáról szólva nagy sikert arattak. Később ezekből „Szent világtalanok” címen egész ciklus született. A versek kedvező fogadtatásán felbuzdulva, elhatározták, hogy a vak katonák javára kiadják azokat. A szerző 1915 karácsonyára nyomdára kész állapotba hozta a harminc darabból álló füzért. A hozzáértő kritikus és elismert költő helyben volt Juhász Gyula személyében, akit fel is kértek afféle előszószámba menő kritika megírására.” A kötet azonban nem jelent meg.

702. Szilveszter. SzéV 1915. dec. 31. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

1916

703. Szalay Antal. SzN, 1916. jan. 14. 7. l. A cím alatt: „Szalay Antalról, a tehetséges színészeiről, akinek fényesen induló művészpályáját oly tragikusan fejezte be a háború, mely félkarjától megfosztotta őt, írja következő szép sorokat, Juhász Gyula a kitűnő poéta.”

A cikk Szalay jan. 22-i szegedi vendégszereplése elé íródott. Vö. 697. sz.

704. Juhász Gyula: A cégér. Ballassa Armin népszínművének repríze. SzéV 1916. márc. 6. 4. l.

705. A nőstény ördög. A SzéV 1916. ápr. 21-i számából. 5—6. l. Művészet-Színház r.

A szegedi színház ápr. 20-án mutatta be az osztrák Karl Schönher (1869—1943) Nőstény ördög c. darabját.

— *Man merkt die Absicht:* észrevenni a szándékot. — *Szilágyi Aladár* (1868—1955), *Körmendy Kálmán* (1886—1920) ekkor szegedi színészek.

706. Magyar föltámadás. SzéV 1916. ápr. 22. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

707. (j.): Egy új arckép. SzéV 1916. ápr. 22. 4. l. Papp Gábor Balassa Armin-portrójáról.

708. Vérfoltok. Kollányi Boldizsár verseskönyve. A SzéV 1916. ápr. 26-számából. 6. l. Irodalom r.

— *Kollányi Boldizsár* (1875—1921) mérnök, A Holnap második kötetének előszavát ő írta. Ady, Juhász és a holnaposok baráti köréhez tartozott Vára-

don. Erős esztétikai érdeklődése és műveltsége volt. Vö. Bényei József: Emlékezés Ady Endrére. Látogatás a Kollányi-testvéreknél. Hajdú—Bihari Napló, 1965. máj. 1. E kötete Juhásznak adott példányába a következő dedikációt írta:

„Juhász Gyulának: a legszebb, leghitelesebb magyar szonettek írójának (elnézést az enyimekért!); szeretett bajtársamnak a kultúrában. Szeged, 1916. április hó 22. Kollányi.” (Kilényi-gyűjt.)

Kollányi 1916 nyarán szabadságát Szegeden töltötte, és ekkor Juhász az alábbi bevezető (kopf) után hosszan idézett Harsányi Zsolt kritikájából: *Kollányi Boldizsárról, akinek értékes háborús verskötetét mi méltatlank legelőször érdeme szerint, egy fővárosi esti újságban nagyon érdekes tárcát írt Harsányi Zsolt, a kitűnő fiatal író. Kollányi daliás alakját Szegeden is jól ismerik, most is itt pihen ki legújabb harctéri fáradozásait. A pom-pas tárcából a következőket közöljük: (A költő a háborúban. SzéV. 1916. júl. 28.).*

709. Lélek a háborúban. (Balázs Béla könyve.) A SzéV 1916. máj. 26-számából. 4. l.

— *Balázs Béla könyve:* Lélek a háborúban. Balázs Béla honvédtizedes naplója. (1916.) Kner Izidor kiadása. Belső címlapján az ajánlás: Az 54-ik honvéd menetzászlóalj emlékének. Prózaí írásokat tartalmaz, egyetlen vers van benne (Csendesen! Üzenet egy macsvai lövészárokból Przemysl várába), ennek befejező szakaszát idézi Juhász. — *A háború lelke:* Prohászka Ottokár 1915-ben megjelent könyve. — *Meissonier, Jean Louis Ernest* (1815—1891). kisméretű zsáner képeinek gondos kidolgozásával aratott nagy sikert.

710. Virrad. A MŰ 1916. máj. 30-i számából. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

Juhász szerzőségére vall kedves írójának, Strindbergnek emlegetése, a verseivel rokon hangú békevágy és a befejező passzusok *fáradtan és fásultan* jellegzetes és gyakori szókapcsolata.

— *Poincaré, Raymond* (1860—1934) francia politikus és államférfi. Több ízben volt miniszter, 1913—1920-ig francia köztársasági elnök. Az első világháború diplomáciai előkészítésében, később pedig a szovjetellenes politikában volt jelentős szerepe. — *Salandra, Antonio* (1853—1931) olasz polgári politikus, 1914—1916-ig miniszterelnök.

711. Jules: A színtársulat nyaralása. SzéV 1916. jún. 16. 4. l.

712. Juhász Gyula: Menner János jubilál. SzéV 1916. jún. 20. 3—4. l. A szegedi zeneiskola tanára negyven éve tanít.

713. Hozomány nélkül. SzéV 1916. júl. 6. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Urbain Goiher fölhívást intézett a francia fiatalsághoz, hogy házasodjanak hozomány nélkül.

714. Csönd! SzéV 1916. júl. 11. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

Szegedi szobrászok elutasítása az Erzsébet királynő szobrára kiűrt pályázaton.

715. A költő. SzéV 1916. júl. 13-i számából. 3. l. Névtelenül.

A cikk Gyóni Gézáról szól, akinek fiatalkori számkivetettségét Juhász rokonnak érezte magáéval. A bevezető sorok egyszersmind önmagára is

vonatkoznak. Szerzőségére vall ezen kívül még, hogy élesen figyel Gyóni Ady-ellenes célú, konzervatív és szociáldemokrata kisajátítására. *A költő nem zászlórúd*: első fölbukkanása egy később jellemző és gyakori gondolatnak. Vö. *Madách Sztegregován*. JGyÖM 2 : 281. és Ö 2 : 231. l.

716. A san martinoi fa. SzéV 1916. júl. 15. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. A doberdói fennsíkknak, ahol a szegediek harcoltak, egyik megcsonkult fáját a szegedi múzeumban helyezték el.

717. Mecsnyikov. A SzéV 1916. júl. 17-i számából. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Juhász szerzősége mellett vallanak az ilyen jellemző stílusfordulatok: *furcsa szomorúsággal, bánatos mosollyal; korán elmenők* (verscím is!); *némán és szelíden; csöndes, derűs* stb.

— *Mecsnyikov, Ilja Iljics* (1845—1916) Nobel-díjas orosz biológus és bakteriológus júl. 15-én halt meg Párizsban, ahol a Pasteur Intézetben dolgozott. Optimista világnézet. *Betegség, Öregség, Halál* c. könyve 1912-ben jelent meg magyarul. — *Sedan, Gravelotte*: 1870-ben a francia—német háborúban jelentős csaták színhelyei.

718. Tallózás a szegedi Értesítőknben. — A második háborús tanév —. SzéV 1916. júl. 22. 3. l. Névtelenül. Juhász szerzősége mellett vall, hogy az iskolai értesítők recenzióját már régen ő végezte a SzéV-nél; néhány és kötőszóval kapcsolt jelző és főnévhalmozás stílusában is rá vall.

719. Reakció. SzéV 1916. júl. 25-i számából. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Juhász szerzőségét bizonyítja név- és utalásanyaga: A Bastille kérdése mindig izgatta, versben, prózában többször foglalkozott vele; Desmoullinsről kis versikét írt; Coppée Petőfőről szóló versét lefordította stb.

— *Poilu*: am. szőrös, a francia gyalogos katona gúnyneve.

720. Confusionárius. A SzéV 1916. júl. 26-i számából. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

A cikk stílusjegyei vallanak Juhász Gyula szerzőségére. A mondatrészek halmozása, kedvenc szavainak előtűnése is erre engednek következtetni: „... ,az ember tragédiájának legérdekesebb, de egyúttal leggyászosabb fölvonását látjuk és játszuk[!] is egyúttal... fanyar és groteszk”. Ez utóbbi kifejezés sűrűn szerepel nála. De Juhászra vall a gesztus is, ahogy egy ló pusztulását alkalmasnak találja arra, hogy a háború pusztításairól beszéljen.

721. Honvágy. SzéV 1916. júl. 28. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Egy orosz hadifogoly haláláról.

722. Bernard Shaw. A SzéV 1916. júl. 29-i számából. 2. l. Rovások r. Névtelenül.

A lap e rovata már régen Juhász Gyuláé: hol névvel, hol név nélkül. Szerzősége mellett vall az a figyelem, amellyel Bernard Shaw jubileumát kíséri. Egyetemi hallgató kora óta szinte minden évben nyilatkozik róla. Újságíró társai közül senki nem írhatott Shaw-ról ilyen tájékozottsággal és szenvedéllyel.

— *Asquit, Herbert Henry* (1852—1928) angol államférfi, 1908—1916-ig az uralmon levő liberális párt kormányának elnöke, mindvégig háborús politikát folytatott.

723. A drámai szende. SzéV 1916. júl. 31. 5. l. Névtelenül.

Egy fiatal katonatiszt öngyilkos lett, de nem a színésznő iránti szerelméből, hanem, mert nem engedték a frontra. Szép Ernő írta meg ezt a történetet.

A föltűnő gyakorisággal előforduló és köztűszóval kapcsolt jelzők és főnevek szólnak Juhász szerzősége mellett: „szép és gazdag, hős és kedves, kedves és hős, lángoló és dicsőséget hozó, lobogó és csillogó lelke a közönséges, a szürke, a hétköznapi élet robotját.” (A szürke és robot szavaknak az élettel való összekapcsolása nagyon jellemző fordulat Juhász prózájában és verseiben!) A cikkben a halálról szólva idézi Hamlet szavait: *a többi néma csend* — Juhász kedvenc szólása.

724. A tudós. A SzéV 1916. aug. 2-i számából. 5. l. Rovások r. Névtelen.

Juhász szerzőségét elárulja az a föltűnő érdeklődés, amelyet a vérbaj gyógyításával foglalkozó tudósok iránt tanúsít. (Vö. 690. sz.) Rá vall D'Annunzio emlegetése is, akivel a háború folyamán szinte „személyes konfliktusba” keveredett (Vö. *Gabriele D'Annunzionak*. JGyÖM 2 : 148., 487—88. l.), és az a verseivel rokon hang is, amellyel a béke hőseiről nyilatkozik.

A lap ugyananeapi száma közli, hogy *Albert Neisser* (1855—1916) boroszlói egyetemi tanár, dermatológus, a gonorrhoea kórokozójának fölfedezője meghalt.

725. Több alaposságot. A SzéV 1916. aug. 3. l. l. Vezércikk. Névtelenül. Kellermann romániai riportjához.

726. Casement. SzéV 1916. aug. 4. 2. l. Névtelenül. Sir *Roger Casement*, az írek angolelleanes politikusának kivégzése. A cikk stílusa (és köztűszóval kapcsolt jelzők és főnevek) Juhászra vall. Szerzősége mellett szól, hogy kedves hasonlatát használja Casement jellemzésére: *búsképű lovagnak* nevezi. Leírja Cervantes hőségének nevét is, így: *don Quixote* — ez az írásmód is Juhászra vall, mindig így írta ezt a nevet, következetesen, újságíró társaitól eltérően.

727. Turáni induló. SzéV 1916. aug. 5. l. l. Vezércikk. Névtelenül. A Kelettel való kulturális és gazdasági kapcsolatok megteremtésének fontosságáról.

728. A harmadik hadibúcsún. SzéV 1916. aug. 5. 3. l. Névtelenül.

A SzéV búcsúi riportjait legtöbbször Juhász Gyula írta. A Délm 1928. aug. 5-i számában megjelent *Búcsúfia* című írásában így emlékezik vissza: „*Magam legalább húsz nagyobb méretű riportot írtam annak idejében eme nevezetes eseményről . . .*” Ez az írása is arról a rokonszenvről tanúskodik, amellyel Juhász az alsóvárosi és Szeged vidéki parasztság naiv vallásos hite iránt viseltetett.

729. Nők. SzéV 1916. aug. 7. l. l. Vezércikk. Névtelenül. A nők háború alatti munkájáról annak kapcsán, hogy a szabadkai főgimnáziumban tanárnő, Richl Mária tanítja a németet.

730. A mi idegenünk. A SzéV 1916. aug. 10-i számából. 3. l. Rovások r. Névtelenül.

A stílusán kívül Juhászra vall az a fokozott érdeklődés, amellyel a magyar kultúra külföldi fogadtatását, megítélését kíséri. Régebben is élénken reagált erre. Vö. 599. sz.

— *Aage Madelung* (1872—1949) svéd származású dán író az I. világháború idején haditudósítóként járt Magyarországon, élményeiről több művében és a *Berliner Tageblatt*-ba írott cikkeiben is beszámolt. Madelungot 1915-ben megasztották a Petőfi Társaság külső tagjának, ugyanebben az évben jelent meg magyarul A szív című regénye.

731. A diurnista. A SzéV 1916. aug. 11-i számából. 2. l. Rovások r. Névtelenül.

— Vö. 302. sz. — A SzéV aug. 9-i számában az Éhségtől összeesett egy napidíjas c. cikk tudósít, hogy az előző napon Nagy András, a Központi Leszámtó Hivatal tisztviselője összeesett munkahelyén, mert napok óta nem evett. Három gyermekét és feleségét tartotta el 2 korona 50 fillér napidíjból. A hitelességet is bizonyítja a cikk elejének egyezése a *Patológia* egyik mondatával. (748/29. sz.)

732. Rovások. SzéV 1916. aug. 12. 2. l. Névtelenül.

A háború nyelvi furcsaságairól szóló cikk névanyaga utal Juhász szerzőségére, idézi: Shakespeare, Molière, Tolsztoj nevét, kedves szerzői voltak; Shakespeare nevét így találjuk a cikkben: *Shakspere*, ez döntő bizonyíték Juhász szerzősége mellett, mindig így írta ezt a nevet, sem szegedi, sem másvidéki újságíró kollégáinál nem találkoztunk ezzel az írásmóddal. (Kéziratában is így!)

733. Hadiharangok. SzéV 1916. aug. 14. 3. l. Rovások r. Névtelenül. Háborús verseinek hangjával rokon hangú lírai próza a Juhászra jellemző és köztiszavas jelzőhalmazással.

734. Rovások. SzéV 1916. aug. 21. 3. l. Névtelenül.

A háborús színházról szóló kis írás Őrzi Juhásznak a színházról vallott nézeteit: ellenszenvvel szól a világot jelentő deszkákon divatos vásári portékákról. Az és köztiszavas jelző és névszóhalmazás is megtalálható a cikkben. Nagyon jellemző Juhászos mondat: „*Valamikor nagyon is szürke volt ez az élettragédia, ma nagyon is piros.*”

735. Műpártolás. SzéV 1916. aug. 26. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. A város pénzügyi bizottsága a művészek részére előírányzott segélyösszeget más célokra használta föl.

736. Rendületlenül! SzéV 1916. szept. 1. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

737. Kultúrák. SzéV 1916. szept. 5. 1. l. Vezércikk. Névtelenül.

738. Czuczor. SzéV 1916. szept. 9. 1. l. Vezércikk. Névtelenül. Halálának 50. évfordulójára.

739. Erzsébet. SzéV 1916. szept. 9. 5. l. Névtelenül. Erzsébet királyné halálának 18. évfordulójára.

A cikk stílusa, szóhasználata Juhászra vall. Szerzősége mellett szól ismert vonzalma és tisztelete Erzsébet királyné iránt. A lírai hangú kis írás némi rokonságot mutat *Erzsébet napja* (JGyÖM 1 : 27. l.) című hasonló tárgyú versével.

740. IV. Henrik. SzéV 1916. okt. 14. 4. l. Rovások. Névtelenül.

A Nemzeti Színház szegedi vendégjátékáról szóló színházi kritika stílusában, színházi tájékozottságában Juhászra vall. Mintha föléledne váradi színházi kritikáinak enyhén ironikus, mindig találó stílusa. Ugyanez vonatkozik a 741. sz. frásra is.

741. A velencei kalmár. SzéV 1916. okt. 30. 3. l. Rovások r. Névtelenül. A szegedi Shakespeare-bemutatóval kapcsolatban a háborús uzsoráról.

742. j. . . : A legnagyobb Habsburg. SzéV 1916. nov. 23. 3. l. Ferenc József halálára.

743. (j. gy.): Császár és muzsikus. SzéV 1916. nov. 27. 4. l. Ferenc József és Anton Bruckner zeneszerző barátsága.

744. Emlékbeszéd I. Ferenc Józsefről. A főgimnáziumi önképzőkör gyász-ünnepén elmondotta: Juhász Gyula. MŰ 1916. dec. 1. 1—2. l.

745. Néhány szó a jövő drámájáról. A Színházi Hírek [Szeged] 1916. dec. 30-i számából. 1. l. Közölte a Film, Színház, Muzsika 1957. aug. 16-i száma is.
— *Herbert Eulenberg* (1876—1949) német drámaíró, esszéista és költő.
— *Georges Porto Riche* (1847—1930) francia drámaíró és költő.

1917

746. Irodalmi matiné. SzéV 1917. jan. 28. 6. l. Névtelenül. Kosztolányi, Karinthy és Barta Lajos irodalmi matinéjának bejelentése, a résztvevők bemutatása. Vö. Vág Sándor: Két emlék Juhász Gyuláról. Tiszatáj, 1956. okt. 398—401.

747. Mák. — (Kosztolányi Dezső új versei). — A Délm 1917. jan. 28-i számából. 6. l. Tudomány—Irodalom r.

A versidézet a Csöndes ünnepi óda az élethez c. versből való.

748. Patológia. A Kilényi-gyűjteményben levő kéziratokról. A kéziratok Juhász Gyulának a Moravcsik-klinikai kezeléséről szóló 1917. évi kórtörténeti főljegyzések között maradtak fenn. Nyíró Gyula (1895—1966) egyetem tanár, a klinika volt igazgatója bocsátotta rendelkezésünkre.

Juhász Gyula 1917. márc. 10-én került súlyos melankóliájával a Moravcsik-klinikára, és ettől kezdve kisebb megszakításokkal egészen nov. 17-ig itt keresett gyógyulást.

A kéziratok pontos keletkezésének ideje nem állapítható meg. A kórtörténetben csupán azt jegyezték föl, ha verset írt. A Patológia egyik utalása: „*Oly éles világosan emlékszem, mit mondtak hat hónap előtt, mivel biztattak négy hónapja, öt hete.*” Ez a megjegyzés a Patológia első kéziratcsoportjában olvasható, tehát a főljegyzések megkezdése 1917 augusztusára tehető. Ugyanakkor a kórtörténetben fennmaradt versek közül a Széchenyiről szóló *Döblingben* című még márc. 12-én íródott. A Patológia első kéziratcsoportjának második fejezete éppen Széchenyi betegségét idézi föl, gyanítható tehát, hogy ennek közvetlen közelében íródott. Ám a Patológia nem egyidőben keletkezett; ezt jelzik a különböző minőségű lapok is. Az első rész 5 számozott

lapból (1–11), a második 3 számozott lapból (12–32), a harmadik 2 számozott lapból (33–38), a negyedik 2 számozatlan lapból (39–45) és végül az ötödik rész 1 lapból (46–50) áll. A kéziratok tiszták, jól olvashatók, de sok javítás van rajtuk és néhányuk hátlapján megkezdett, de áthúzott vagy abbahagyott sorok. Ez utóbbiak kidolgozottabban újra előtűnnek a főszövegben.

Juhász Gyula e rövid refleksióit csillaggal választotta el egymástól. Az utalások megkönnyítésére ezeket sorszámoztuk.

- Javítások, áthúzások és hátlapi megjegyzések a kéziratokon:
- 2 Az utolsó előtti mondatban: <talált>
 - 3 A második mondat elején: <A legnagyobb szenzációm>
 - 4 Az utolsó mondatban a lenne után: <...>
 - 5 A második versidőzet záró idézőjele lemaradt, mi pótoztuk.
 - 6 A második lap hátulján: <A legszomorúbb érzés:>
 - 7 Az első mondat Naumburgba (?) szava után: <ha jól emlékszem>
 - 8 Az utolsó mondat egy szava után: <régi>
 - 10 Első mondatában: a <z> beteg
A harmadik lap hátulján olvasható a következő áthúzott szöveg: <Munkácsy temetése napján éppen átutaztam Pesten. Tizenhétéves voltam, a piaristák váci noviciátusából jöttem. Nyugtalan lelkem nyolc hónap után sem érzett hivatást a papi pályára. Mindig mindent egészen akartam. Vácott assisi szent Ferenc tökéletességét akartam elérni. Mikor láttam, hogy nem tudom, elhagytam a kolostort.>
 - 13 Az utolsó előtti mondat klinikán szava után: <oly>
A negyedik lap hátulján: <Munkácsy temetése napján éppen Pesten voltam, Vácra jöttem>
A szövegrész utolsó szava eredetileg eufuizmus — eufemizmus-ra javítottuk.
 - 15 Az első mondat legdöntőbb szava után: <dok>
 - 16 A negyedik mondat bajtársak szava után: <e>. Az ötödik mondatban a vagyok szó után: <...> Ugyane mondat öleles szava után: <vagyonok>. A följegyzést záró csillag után egy áthúzott sor: <Sokszor van az az érzésem, hogy jó volna egy másik emberbe kapaszkodni és>
 - 17 Az első mondatban a látni szó után: <mily>
 - 19 A második mondat Shakspeare neve után: <vagy ha Lakatos László (L. L. mondja Krúdy Gyula) volnék, úgy mondanám: a Dárdarázó, ha Cholnoky Viktor: A Lándzsarázó, de adieu, irodalom>
 - 20 Az első mondat gondolok szava után: <most>
 - 21 A második mondat És szava után <én is legnagyobb>
Ugyanennek a mondatnak tudok szava után áthúzva: <mással fog>
a harmadik mondat diagnózisokat szava után áthúzva: <mondok magamról és>
Az ötödik lap alján: <Oly gyöngye a memóriám, de némely szavak vagy sorok olyan erővel élnek lelkemben és idéződni> Ez a félbehagyott mondat fordítva van a lap aljára írva, úgy látszik, ezzel a gondolattal akarta kezdeni ezt az oldalt, de áthúzta, és megfordította a lapot.
 - 27 A harmadik mondat De szava után: <nem>
 - 28 A negyedik mondat mások szava után: <nyügös>
 - 31 Az első bekezdés utolsó mondatának idegbaj szava után: <gy>
A második bekezdés előtt: <Ez mind>
 - 33 Az első bekezdés utolsó mondatának egyet szava után: <lesz>

- 34 Az első mondat *van* szava után <biz>
: Az utolsó mondat *is* szava után: <láttam>
- 35 A *ha* után <nem>
- 37 Az utolsó mondat *változtatni* szava után <...>
- 41 Az utolsó mondat *látogatását* szava után: <írja>
- 45 A második mondat után: <Kinél keressek kritériumot?>
- 48 A *Mors Siphylitica* szavak után: <amely nem elég lassú és elég...>
1. *Munkácsy nekrológ*: Juhász sokszor emlékezik ezekre a napokra. Ekkor hagyja oda a váci piaristák rendházát és Pesten keresztül utazva látja Munkácsy temetési menetét. Vö. 466. sz. De a *Budapesti Naplóban Feszl Gézának* nem jelent meg nekrológja. Itt máj. 3-án Rózsa Miklós cikkében van utalás Munkácsy agy- és gerincbetegségére. Vö. *Mikor én piarista voltam*. Szegedi Napló, 1921. máj. 5. Ő 1: 190–193. l. — *Nietzsche* 1900. aug. 25-én halt meg.
2. *Oláh Gábor: Keletiek Nyugaton* c. könyvében írja: „De mentől nagyobb a szellem, annál bujább a test. Széchenyi bujakórbán örül meg; szegénytől valaki még a mennyország tízezer szüzét is elzárta volna.” (30. l.)
3. 1907. okt. 13-án írja Juhász Babitsnak: „... *üthon vagyok azzal a súlyos idegagliaival és maupassanti horlaik után — még mindig élek, sőt akarok is élni...*” (BJK lev. 158. l.) Ugyanebben az évben okt. 18-án írja Rozsnyai Kálmánnak: „*A magány úgy borult rám, mint örültre a kényszerzubbony... Elég, elég, ha tovább írom ezt, újra elővesz, kikel a rémület, a Horla.*” Vö. Rozsnyai Kálmán: *Pauvre Lelian*. Emlékek Juhász Gyuláról. Napkelet, 1937. júl. 1. 439–444. l. Juhászt mindig izgatták a világirodalom nagy melankolikus és tudathasadásos hősei, akiknek sorsával rokonnak érezte az övét; betegségének súlyos fordulóin a szokottnál is erősebben idézte föl olvasmányélményeiből ezeket az alakokat.
5. *Rím és remény nélkül*: a vers pontos címe: *Versék rím és remény nélkül*. JGyÖM 1: 263. l. *Reménytelen tekintetével időz elszálló réteken*: idézet a *Búcsúk* című verséből. JGyÖM 2: 84. l. — *Utolsó verses könyvem első verse*: Az *Új versék* első verse a *Gyászpompá*. JGyÖM 2: 16. l.
6. *Fölös napoknak hasztalan soka*: Arany: Széchenyi emlékezete c. ódájából szabadon idézve. Pontosan így: *Olesó időnek hasztalan soka*. — *Oh mely dicső ész bomla össze itten*: *Ophelia* szavai a *Hamlet* harmadik felvonásának első színében. (Arany ford.)
7. *Mutter, ich bin dumm*: Anyám, én buta vagyok. Juhász többször idézi ezeket a szavakat pl. a *Nietzsche* című cikkében (44. sz.) és az 1925-ben írott hasonló című írásában is. (Ő 1: 273. l.) Állítólag ezeket a szavakat mondta Nietzsche utoljára, mielőtt elméje teljesen elborult. — *Si parva licet componere magnis*: Ha szabad a kicsinyeket nagyokkal összehasonlítani — *Vergilius: Georgica*, 4, 176.
10. *Karinthy mondotta nekem*: nyilván 1917. febr. 11-én, amikor egy szegedi irodalmi matiné előtt Karinthy, Kosztolányi, Barta Lajos meglátogatta az akkor már beteg Juhász Gyulát. Vö. 746. sz. — *Ezek élő halottak*: itt szerepel először ez a kifejezés, ettől kezdve így emlegeti az elmebetegeket, gyakran önmagát is. Vö. *Az élő halottak háza* c. verssel.
11. *Disjecta membra*: szétszórt tagok. Carlyle (Juhász kedvenc szerzője) írja: „*Disjecta membra* (szétszórt tagok) mindaz, amit akár egy költőből, akár más emberből megtalálunk.”
13. *Panacea*: minden baj ellen használó csodaszer, gyógyszer. *Eufemizmus*: kellemetlen, rút dolgok enyhébb szóval való kifejezése, szépítés.
14. *Él-e még, most az öcsém?* Öccse, Endre az olasz fronton harcolt.

15. *Szemei fénymerevek*: erre a kórtünetre a kórtörténetben többször történik utalás, a bal és jobb szem eltérő, minimális fényreagálását jegyzik föl. Pl. 1917. okt. 23-án: „Bal pupilla tágabb, mint a jobb, bal szabálytalan alakú, jobb minimálisan reagál, baloldali fénymerev.”

18. *Klinik der praktischen Vernunft*: keserű parafrázis Kant művének címéből (Kritik der praktischen Vernunft) A tiszta ész kritikájából.

19. *Beati pauperes spiritu*: boldogok a lelki szegények (bibliai idézet).

26. *Dégeneré superieur . . .*: fölfelé eltorzult (zseni), lefelé elfajult (őrült).

29. Vö. a 731. sz. írás elejével.

32. *Olvastam, hogy az elmebetegeknek nincs szekszuális érzésük*: a kórtörténeti följegyzések között szerepel egy megjegyzés, mely szerint Juhász olvasta Moravcsik Emil: Neurasthenia című művét. Vö. Péter László: Juhász Gyula a forradalmakban, Budapest 1965. 33–34. l.

41. *Mikor szomorú mnemotechnikai vizsgámat lefeleltem*: ilyen vizsgálatot végeztek vele márc. 11-én, okt. 20-án és 21-én is. *Kosztolányi karcolata a Mécs című kötetben*: Danse macabre (48–52. l.).

46. *Az örvény, amelyről Pascal beszél*: Pascalról Boileau azt írja, hogy mindig nagy mélységeket látott maga mellett balkéz felől, amióta a neuilly-i hídon majd a vízbe fordították kocsiját a megbokrosodott lovak. Rettegett az örvénytől, és gyakran székre támaszkodott, hogy bele ne essék. Innen lett szállóige Pascal örvénye. Pascal írásaiban ennek nem maradt fenn nyoma, többen (így Sainte-Beuve is) kétségsbe vonták a történet hitelességét.

Pascal örvényét idézi Juhász verseiben is: *Örvény*. JGyÖM 1 : 153. l. és *Betegem*. 2 : 207. l.

Juhász több írásában e följegyzésekkel rokon hangon emlékezik vissza a klinikai élményekre: *Az élő halottak háza*. JGyÖM 2 : 199. l., *Mihály arkangyal*. Ö 2 : 31–34. l., *Artúr*. Ö 2 : 72–76. l. *Ha nem szeretsz . . .* Ö 2 : 76–79. l. *A béke örülte*. Délm 1918. dec. 6.

Juhász Gyula betegségéről három figyelemre méltó írás jelent meg: Szabó Lőrinc: Találkozások. JGyE 500–508. l., Féja Géza: Juhász Gyula rejtélye. Kortárs, 1958. 2. sz. és Miskolczi Dezső: Juhász Gyula betegsége és halála. Communicationes ex Bibliotheca Historiae Medicae Hungarica. 1963. 27 : 165–203. l. Miskolczi professzor tanulmánya orvostudományi szakkikk, de sokat utal a Juhász életműre is. Mindhárom írás a költő későbbi (1929–1937) betegséggével foglalkozik részletesebben.

ELVESZETT PRÓZAI ÍRÁSOK

1. *Irányzatos regények*. Vö. Diósi Géza: A Horváth Cyrill önképzőkör (olvasó társaság) története, 1840–1940. Szeged 1940. 40. l.
2. *A Pán festője*. Vö. Diósi, 30. l.
3. *A fájdalom lírája*. [Kies Józsefről]. Vö. Diósi, Délm 1940. máj. 20.
4. [*Herczeg Ferenc: Ocskay brigadéros.*] Diósi, Délm. i. h.
5. *Tompa hazafias allegóriái*. Vö. Diósi. Délm. i. h.
6. *A költői nyelv fejlődése irodalmunkban*. A Szegedi Városi Főgimnázium Értesítője, 1901. 180. l.
7. *Az Odysseia méltatása és szerepe a népies irány megteremtésében a költészetben*. Vö. Értesítő, 1901. 181. l.
8. *Horatius és Maecenas költői barátsága*. Vö. Értesítő, 1901. 180. l.
9. *Az első magyar szindarab*. Vö. Diósi, i. m.

10. *Erzsébet emlékezete.* Vö. Értésítő, 1902. 58. l.
11. [*Venetianer Frigyes tanulmányának kritikája.*] Diósi, Délm i. h.
12. [*Aigner Károly: A mythologia keletkezése és fejlődése c. tanulmányának kritikája.*] Vö. Diósi, Délm i. h.
13. *Petőfi satirikus és humoros költeményei.* Vö. Diósi, Délm i. h.
14. *A szegedi árvíz évfordulóján.* Vö. Értésítő, 1902. 57. l.
15. [*Eisner Manó: Az őrülség és lángelme határai c. tanulmányának kritikája.*] Vö. Diósi, Délm i. h.
16. [*Rósa Pál szavalatáról.*] Vö. Diósi, Délm i. h.
17. *Bajza József színi kritikái.* Vö. Diósi, Délm i. h.
18. *A nemzeti génusz Jókai regényeiben.* Vö. Diósi, Délm i. h.
19. [*A nemzeti szellemről.*] Vö. BJK. lev. 145. l.
20. [*Oláh Gábor verseiről.*] Vö. Oláh-hagy.
21. [*Ibsen: Rosmersholm. Főolvasás Négyesy László stílusgyakorlatán.*] Vö. ItK 1954. 223. l.
22. *Glosszák a tragikumról.* Vö. EL 1904. nov. 13. 7. l.
23. [*Bocskai.*] Vö. EL 1905. febr. 19. 11. l.
24. *A tragikum magyar irodalma.* Egyetemi szakdolgozat.
25. *Horatius magyar fordítói.* Egyetemi szakdolgozat.
26. *Arany stílművészete.* Vö. Juhász Gyula levele Négyesy Lászlóhoz, 1906. aug. 17. Négyesy-hagy.
27. *Arany össze.* Vö. Négyesy-hagy. uo.
28. *A mai politika.* A SzéV 1908. márc. 29-i számában szerkesztői üzenet jelent meg ezzel a szöveggel: *J. Gy. Öntől jobbat várni sem lehetne, de mi még nem közölhetjük. A kéziratot kivételesen megőriztük.*"
29. *Feminista párbeszéd.* A SzH 1908. dec. 3-i számának szerkesztői üzenete: *J. Gy. A feminista párbeszéd nem közölhető.*

NÉVMUTATÓ

- Ábrányi Emil 19, 269, 549, 581
 Áchim L. András 185, 277, 278, 618, 637
 Ádám László 613
 Ady Endre 18, 64—66, 78, 114, 133, 186—188, 196, 206—208, 221, 231, 235, 239, 240, 249, 250, 255, 257, 260, 269, 270, 298, 299, 306, 307, 349, 393, 394, 403, 412, 474, 476, 478, 488, 494, 500, 501, 504, 553, 568, 569, 581, 586, 588, 592, 594, 602, 608, 617—620, 623, 624, 626, 629, 630, 633, 641—645, 653, 667, 671, 678, 688, 689
 Aigner Károly 696
 Alba Nevis 595
 Alexander Bernát 13, 67, 329, 514, 593, 650
 Alfieri, Vittorio 384
 Almásy Endre 123, 136, 606, 673
 Ambrus Zoltán 19, 113, 114, 328, 405, 409, 476, 483, 549, 587, 602, 626, 667
 de Amicis, Edmondo 182, 183, 617
 Andersen, Hans Christian 183, 450
 Andor József 162, 614
 Andrásy Gyula 126, 497, 514, 598, 599
 Andrejev, Leonid 15, 17
 Angyal Dávid 98, 600
 Angyal Ilka 227, 301, 379, 387, 628, 661
 D'Annunzio, Gabriele 54, 61, 73, 85—87, 97, 158, 183, 188, 206, 216, 217, 309, 391, 435, 461, 546, 555, 583, 597, 598, 622, 625, 669, 690
 Antal Sándor 197, 471, 598, 619, 621, 673, 674, 678
 Antoine, André 508, 638
 Ányos Pál 128
 Apponyi Albert 115, 126, 228, 229, 593, 611, 614, 628
 Aquinoi Szent Tamás 92, 96, 389, 662
 Arany János 24, 30, 33, 48, 49, 77, 78, 82, 88, 97, 100, 113, 138, 210, 235, 276, 282, 283, 374, 379, 451, 452, 454, 457, 475, 476, 492, 494, 497, 515, 518, 556, 568, 584, 589, 590, 593, 594, 615, 616, 625, 635, 638, 674, 694, 696
 Arcübasev, Mihail Petrovics 309, 645
 Aristoteles 10, 47, 54
 Árpád fejedelem 268, 451
 Árvay Sándor 354, 655
 Asquit, Herbert Henry 546, 689
 Assiai Szent Ferenc 89, 90
 Aszlányi Dezső 406, 660
 Asszonyi László 362, 657
 Asszonyi Lászlóné 387
 Auer, Karl 632
 Auerheimer, Raoul 41, 587
 Aulich Lajos 383
 Avenarius, Richard 390, 662
 Ayschylos 10, 13, 45, 53, 553
 Babits Mihály 56, 97, 259, 260, 295, 299, 394, 470, 471, 476, 488, 491, 494, 500, 501, 504, 555, 572, 575, 587, 588, 592, 593, 598, 601, 634, 635, 637, 656, 663, 667, 669, 670, 672, 673, 677
 Bach, Sebastian 153
 Bacon, Francis 47
 Bacon, Roger 92, 389
 Bacsányi János 18
 Bahr, Hermann 656
 Baja Mihály 581
 Bajza József 149, 696
 Bakócz Tamás 264
 Bakonyi Károly 345, 640, 653
 Bakos Mátyás 618
 Balassa Armin 244, 247, 536, 569,

- 581, 600, 604, 606, 609, 632, 671, 687
- Balassa Bálint 12, 222, 572
- Balassi Menyhárt 37
- Balázs Béla 165, 166, 221, 231, 366, 477, 488, 538, 539, 552, 561, 612, 658, 674, 675, 688
- Balla Ferenc 655
- Balla Ignác 18, 41, 581, 587, 669
- Balogh István 354, 655
- Balogh Károly 685
- Balogh Miklós 679
- Balzac, Honoré de 66, 87, 101, 105, 116, 200, 480
- Bánffy Dezső 91, 125, 599, 606
- Barabás Ábel 97, 599
- Baranyai Decsi János 76, 594
- Baranyai Zoltán 645
- Bárczy István 597
- Bárd Miklós 17, 581
- Bárdos Artur 205, 622
- Bárdos Jolán 152, 600, 611
- Barkóczy Sándor 79, 80, 595, 600
- Baróti Szabó Dávid 50
- Barrès, Maurice 219
- Barta Lajos 692
- Bartha György 78, 595
- Bartha János 244, 632
- Barthélemy, Saint-Hilaire 14, 580
- Bartók Béla 90, 598, 609
- Bartsch, R. H. 490, 677
- Barzini, Luigi 330, 650
- Baskircseff Mária 28, 583
- Bastien-Lepage 533, 686
- Bataille, Henri 184, 214, 310, 461, 618, 625, 645, 672
- Báthori István 677
- Báthory Erzsébet 533, 686
- Batizfalvi Elza 295, 629, 642
- Batthyány Tivadar 632
- Baudelaire, Charles 56, 87, 206, 413, 436, 510, 679
- Baumbach, Rudolf 57
- Beaumont pilóta 669
- Bebel, Ferdinand August 179, 617
- Beck Lajos 18, 581
- Bédy-Schwimmer Róza 140, 609, 611
- Beer-Hoffmann, Richard 365, 658
- Beethoven, Ludwig van 103, 153, 351, 403
- Békefi Antal 128—130, 607
- Békefi Lajos 600
- Belia György 575, 635
- Bem József 269, 646
- Benedek Marcell 674
- XV. Benedek pápa 685
- Beniczkyné Bajza Lenke 37, 586
- Benjamin Ferenc 471, 673
- Benke Ferenc 613
- Benkő László 571
- Benyák Bernát 74, 593
- Bényei József 688
- Beöthy László 617
- Beöthy Zsolt 8, 9, 10, 14, 80, 146, 163, 188, 198, 209, 267, 290, 328, 357, 491, 514, 586, 623, 640, 650
- Berczik Árpád 580
- Beregi Oszkár 93, 500
- Beregi Sándor 179, 295, 300, 304, 316, 325, 642
- Beranger 331, 650
- Bergerac, Cyrano de 159, 161, 184, 298, 613, 617
- Bergson, Henri 390, 405, 666
- Berki Miklós 608
- Berkovits Ferencné 197, 621
- Berkovits René 621, 676
- Bernauer 32
- Bernhard, Sarah 213, 379, 618, 625
- Bernstein, Henry 119, 166, 167, 196, 310, 319, 321, 322, 324, 461, 614, 645, 647, 648, 653, 663, 667, 672
- Berzeviczy Albert 594
- Berzeviczy Gergely 262—265, 635
- Berzsenyi Dániel 20, 50, 349, 393, 454, 494, 663
- Bessenyei György 677
- Bethlen Gábor 162
- Beyerlein, Franz Adam 25, 582
- Bihari Böske 391, 407, 661, 666
- Bihari Sándor 404
- Biró Lajos 65, 217, 231, 302, 330, 400, 403, 416—418, 474, 625, 650, 665, 667, 668
- Bismarck, Otto von 138, 267, 328, 636
- Bisson, Alexandre 614
- Bizet, Georges 624
- Björson, Björnstjerne 15, 164, 238, 614, 630, 631

- Blaha Lujza 144, 243, 338, 339, 519
 631, 651
 Bleriot, Louis 433
 Blum, Ernest 610
 Boccaccio 183, 480
 Bocskai István 696
 Bodansky (operettszövegíró) 407,
 666
 Bodnár Zsigmond 8, 11, 579, 580
 Boileau, Despréaux Nikolas 454, 695
 Boissier, Gaston 235, 630
 Bokányi Dezső 277, 637
 Bolgár Lajos 597
 Bolyai Farkas 263, 549
 Bolyai János 549
 Borbély Mihály 505, 506
 Boromisza Tibor 196, 620
 Botond vezér 261
 Botticelli, Sandro 58, 214, 500
 Bourget, Paul 16, 25, 69, 131, 188,
 230, 346, 347, 389, 390, 503, 608,
 618, 653
 Böcklin, Arnold 30, 113, 158, 582,
 584, 619
 Bölcs házy Béláné 600
 Brahms, Johannes 320
 Brandes, Georges 13, 51, 54, 97
 Branyiczky Dezső 363, 657
 Brattina Adolf 593
 Braun Róbert 634
 Briand, Aristide 398, 662
 Brieux 118, 180, 363, 617, 657
 Bródy Miksa 677
 Bródy Sándor 12, 46, 97, 109, 188,
 226—228, 233, 239, 289, 302, 314,
 393, 409—411, 480, 519, 589, 628,
 639, 645, 647, 667, 673
 Bruchner, Anton 692
 Brunettière, Ferdinand 13, 47, 579
 Bruno, Giordano 14
 Bruno 46
 Buchbinder, Bernat 638, 648, 662
 Budavári József 421, 668
 Buday Géza 680
 Budenz József 638
 Burmester, Wilhelm 403, 665
 Burns, Robert 67
 Büchner, Georg 131
 Bürger, Gotfried August 20
 Byron, Georg Noel Gordon 31, 33,
 105, 485, 516, 676
 Caesar 89, 125, 429
 Caillavet, Gaston Armand 411, 646,
 667, 670
 Calasantius Szent József 74
 Calderon, Pedro de la Barca 609
 Camoëns 156, 612
 Carlyle, Thomas 67, 255, 351, 516,
 634, 694
 Carducci, Giuse 111
 Casanova 22, 503
 Casement, Sir Roger 548, 690
 Cato 266
 Cellini, Benvenuto 37, 56
 Cézanne, Paul 196, 612, 621
 Chavez, Geo 434, 661, 669
 Chamberlain, Joseph 141
 Chateaubriand, François-René de 619
 Chenier, André 543
 Chevalier Antonia 656
 Cholnoki Viktor 65, 114, 460, 461,
 479, 532, 672
 Chopin, Frédéric 368, 658
 Cicero 420
 Columbus 273
 Comte, Auguste 47, 332, 389, 650
 Conan Doyle, Arthur 617
 Concha Győző 608
 Coppée, Françoise 64, 230, 310, 346,
 390, 497, 543, 629, 641, 689
 Corneille, Pierre 105
 Coreggio, Antonio Allegri 84
 Courbet 582
 Courtelin, Georges 425, 668
 Cousin, Victor 66, 668
 Craig, Gordon 209, 508, 623
 Cromwell, Oliver 444
 Csajkovszkij, Pjotr Iljics 409
 Csanády Ákos 636
 Csapó Márton 662
 Csaplár Benedek 421, 668
 Császár Elemér 667, 674
 Császtvay István 573
 Csáth Géza 222, 572, 626
 Cserzy Mihály 126, 127, 596, 597,
 607
 Csiky Gergely 619, 651
 Csiky László 673
 Csizmadia Sándor 17, 26, 267, 581,
 582, 647
 Csók István 533, 534, 686
 Csokonai Vitéz Mihály 19, 20—24,

- 149, 263, 269, 491, 494, 504, 581,
582, 677
Csongor Győző 579
Csortos Gyula 345, 500, 653
Csuk Jenő 662
Csuka Ferenc 90, 572, 596—598
Csalabronkorn 663
Czigány Dezső 196, 197, 620
Czobor Károly 618
Czuczor Gergely 551, 691
- Damjanich János 383
Daniels 260, 635
Dankó Pista 474
Dante, Alighieri 14, 70, 118, 183, 470,
471, 562, 590, 673
Danton 634
Darwin, Charles Robert 62, 191, 619
Daudet, Alphonse 105, 183, 409, 667
Dávid Endre 511, 679
Dávid Katalin 574
Davidsohn, Emanule 613
Dayka Gábor 6, 20, 489, 494
Deák Ferenc 168, 374
Deési Alfréd 305, 317, 325, 644
Delard, Joseph-Eugene 615
Delin Henrik 623
Demosthenes 420
Deréki Antal 640
Déri Gyula 421, 422, 668
Descartes, René 105, 389, 662
Desmoullens, Camille 255, 543, 634,
689
Dessewffy Aurél 383
Dessewffy József 497
Dettre János 612
Dickens, Charles 14, 18, 101, 453
Diderot, Denis 425
Dienes László 634
Diogenes 44, 588
Diósi Géza 579, 695, 696
Diósi Nusi 627, 642
Diósszilágyi Ibolya 573
Dobai Antal 651
Dóczy Lajos 20, 24, 582, 643
Domokos László 406, 574, 608, 666
Donnay, Maurice 319, 647, 653
Dosztojevszkij, Fjodor Mihajlovics
23, 60, 116, 555
Dózsa György 264
Dózseiné 93, 599
- Döme Károly 497, 677
Dömötör István 582, 583
Dörmann, Felix 304, 644
Dőzsey Ferenc 599
Drégely Gábor 642
Dugonics András 6, 50, 74—76, 82,
280, 474, 492, 594, 616
Dumas, Alexandre fils 70, 72, 199
Dumas, Alexandre père 26, 184, 617
Durkheim, Émile 279, 637
Durkó Mátyás 576, 589, 592, 593
Duse, Eleonore 192, 193, 210, 442,
500, 598, 622
Dutka Ákos 192, 240, 241, 279, 295,
355, 356, 442, 470, 471, 573, 619,
620, 641, 642, 655, 678
Dürer, Albrecht 195
- Echegaray, Jose 289, 639
Éder Zoltán 635
Edison, Alva Thomas 132
III. Edward angol király 664
Egressy Gábor 244, 296, 338, 632, 642
Ehrlich, Paul 531, 532, 685
Eisner Manó 8, 569, 575, 579, 600,
605, 606, 609, 696
Elek Artur 65
Eliot, George 28, 583
Emerson, Ralph Waldo 13, 598
Emőd Tamás 641, 642, 760
Endrődi Béla 572
Endrődi Sándor 588, 589, 594
Engel Károly 574
Eötvös József 29, 138, 149
Eötvös Károly 85, 93, 108, 168, 374,
597, 599, 601, 615, 660
Erdélyi Miklós 304, 362, 646, 666
Erdélyiné, Kovács Mariska 201, 316,
621
Erdei Viktor 432, 669
Erdős Renée 13, 28, 133, 206, 292,
580, 587, 595, 641
Erdősi Imre 74, 594, 602
Erhard, Thomas 47, 589
Erős Richard 652
Erzsébet királyné 551, 609, 688, 691,
695
Étsy Emilia 379, 387, 399, 655, 661
Eulenberg, Herbert 552, 692
Eulenburg, Philipp 240, 631
Euripides 54, 159

- Falk Miksa 624
 Fall, Leo 345, 650
 Faludi Ferenc 41
 Fánscy Lajos 244, 632
 Farkas Imre 42, 77, 114, 171, 295,
 270, 287, 592, 615
 Farkas László 572, 583, 586, 587
 Farkas Pál 18, 581, 599
 Fáy J. Béla 667
 Fechner, Gustav Theodor 145, 610
 Fedák Sári 193—195, 280, 500, 620,
 654, 657
 Fehér Gyula 179, 200, 201, 621
 Fehér Lajos 662
 Féja Géza 695
 Fekete Antal 662
 Fekete Ipoly 610
 Feleki Sándor 38, 586
 Feleky Géza 477, 674
 Felhő Rózsi 152, 600, 611
 Fenelon püspök 439, 670
 Fényes Adolf 63, 64, 592, 608
 Fényes László 496, 677
 Fényes Rezső 591
 Fényes Samu 12, 18, 580, 581, 616,
 649
 Fenyő Miksa 56, 65, 77, 207, 591, 592,
 623, 628, 645
 Ferenc császár 264
 Ferenc József császár 518, 551, 588,
 603, 614, 692
 Ferenczi Frigyes 364, 507, 508, 525,
 657, 678, 683
 Ferenczi Zoltán 108, 143, 474
 Ferenczy István 75
 Ferenczy Károly 63, 81, 239, 608
 Ferrari, D'Alberto 648
 Fester Antal 625
 Feszl Géza 555, 694
 Feszty Árpád 404, 601
 Feydeau, Georges 346, 653
 Fichte, Johann Gottlieb 599
 Fichtner Sándor 136, 153, 609, 611
 Finta Sándor 500, 678
 Filozofov asszony 321, 648
 Flammarion, Camille 526, 527, 648
 Flaubert, Gustave 16, 57, 66, 101,
 116, 480
 Flers, Robert 411, 646, 667, 670
 Fodor Ella 123, 136, 606
 Fogarasi Béla 666
 Fogazzaro, Antonio 131, 390, 608,
 662
 Follráth Gyula 604
 Forel, Gustav Henri 191, 192, 619
 Forest, Louis 660
 Forgács Rózsi 233, 239, 630
 Fuiellé, Alfred 51, 590
 Földes Imre 38, 41, 176—179, 324,
 325, 586, 587, 616, 617, 648
 Földy Géza 674
 France, Anatole 36, 54, 56, 58, 71, 97,
 114, 146, 158—160, 192, 219, 310,
 328, 347, 390, 398, 544, 546, 592,
 608, 613, 645, 681, 683
 Franyó Zoltán 459, 672
 Frenssen, Gustav 17, 37, 83, 581
 Freud, Sigmund 503
 Freystädler Flóra 626
 Fűzfás Jenő 619
 Gábor Andor 345, 479, 496, 618, 653,
 674
 Gál Gyula 640
 Gara Ákos 637
 Garami Béla 646
 Garami Ernő 623, 629
 Garamvölgyi József 574
 Gárdonyi Géza 19, 83, 148, 244, 289,
 310, 336, 456, 506, 549, 597, 611,
 632, 651, 678
 Gáspár Endre 609
 Gauguin, Paul 110, 196, 601, 602,
 620, 621
 Gay, Delphine 497, 678
 Gedő Simon 93, 594, 599
 Gellért Oszkár 610
 Genersich Antal 605
 George, Stefan 365, 429, 659
 Geöcze Sarolta 589
 Géza fejedelem 341
 Gilman, Perkins 179
 GlacZ Antal 649
 Glatz Károly 286
 Goethe 30, 42, 45, 76, 77, 88, 95, 100,
 132, 138, 184, 187, 188, 208, 239,
 296, 297, 346, 348, 376, 400, 409,
 439, 443, 453, 475, 508, 517, 532,
 615, 618, 623, 653, 657, 667, 671
 Goga, Octavian 685
 Goiber, Urbain 688
 Goldfagen, Abraham 613

- Goldziher Ignác 589
 Gonda József 671
 Gorkij, Makszim 15, 25, 27, 38, 85—
 87, 105, 370, 371, 386, 580, 582,
 597, 598, 607, 659, 682, 683
 Góth Sándor 445, 485, 614, 670, 676
 Góthné Kertész Ella 445, 485, 614,
 670, 676
 Gotthilf Aladár 615
 Gózon Gyula 291, 305, 317, 325, 362,
 379, 399, 407, 660, 666
 Gozdu Elek 442
 Goya, Francisco 251, 624, 633
 Gömbösné Calamb Margit 78, 594
 Gömöri Jenő 405
 Gömöri Vilma 466, 467, 469, 536, 673
 Göndör Ferenc 595
 Görgey Artur 276, 426, 637
 Götz Ernő 196, 621
 Grammatica Irma 86, 598
 Gratz Gusztáv 599
 Greenbank, Harry 676
 Gregh, Fernand 412, 667
 Greguss Ágost 77, 143, 144, 494, 610
 Grezsa Ferenc 572—575, 588, 601,
 603, 669—671
 Grey, Edward 532, 540, 685
 Grieg, Edvard Hageruo 320, 647
 Grillparzer, Franz 359, 656
 Grimm, Jacob és Wilhelm 450
 Grünwald Béla 66, 263, 592, 635
 Guinness 626
 Gulácsy Lajos 196, 669
 Gulbranson, Olaf 239, 631
 Gulyás József 581, 586
 Gulyás Pál 594
 Gundel Antal 626
 Guthi Soma 400, 662
 Gvadányi József 6, 50, 88, 456, 635

 Gyóni Géza 514, 688, 689
 Gyökössy Endre 50, 57, 60, 575, 581,
 590—593
 Gyökössy Endre dr. 575
 Gyöngyösi István 497
 György szerb herczeg 653
 Gyp, Gabrielle-Marie-Antoniette de
 Rignetti de Mirabeau 18, 28, 581
 Gyulai Pál 82, 137, 348, 480, 492, 568

 Hadrik Anna 206, 207, 622, 623

 Haeckel, Ernst 48, 191, 215, 619, 625
 Hajó Sándor 681
 Hajnal György 179, 305, 325, 330,
 642, 650
 Halasi Andor 569, 572, 585, 646
 Halász Dezső 638
 Halbe, Max 289, 310, 386, 639, 643
 Halley, Edmund 361, 657
 Halmay Zoltán 260—262, 635
 Halmi Bódog 107, 601
 Hamsun, Knut 15
 Hanako, Ota 429, 500
 Hangay Sándor 459, 672
 Haraszthy Lajos 595
 Harsányi Kálmán 13, 580
 Harsányi Zsolt 688
 Hart, Ernst 25, 310, 582, 645
 Hart, Julius 25, 582
 Harte, Bret 29, 583
 Hatvany Lajos 270, 271, 395, 412,
 623, 636, 642, 663
 Hau, Karl 119, 605
 Hauptmann, Gerhart 17, 70, 83,
 289, 309, 310, 316, 347, 369, 411,
 438, 513, 578, 596, 639, 645, 647,
 681
 Hauser Gáspár 220, 626
 Hauser Rezső 610
 Haydn, Franz Joseph 404
 Hebbel, Christian Friedrich 32, 310,
 348, 351
 Hegedüs András 634, 671
 Hegedüs György 640
 Hegedüs-Bitte Gyula 63, 357, 572,
 592
 Hegedüs Gyula 239, 341, 342, 567,
 652
 Hegedüs István 311, 646, 657
 Hegedüs Lóránt 599
 Hegedüs Nándor 428, 573, 574, 642,
 669
 Hegedüs Pál 572
 Hegel, Georg Wilhelm Friedrich 93,
 599
 Hegyi Béla 611
 Hegyi Lili 152, 611
 Hegyközi Etel 637
 Heine, Heinrich 31, 37, 45, 46, 58, 70,
 97, 105, 114, 187, 315, 332, 560,
 586, 589, 593, 606, 647, 650, 651
 Heine, Thomas 239, 631

- Heinrich Gusztáv 590, 674
 Hejermans, Herman 17, 25, 38, 289,
 385, 386, 581, 639, 647, 661
 Heller Ödön 510, 679
 Helmholtz, Hermann von 48
 Heltai Gáspár 545
 Heltai Jenő 90, 103, 114
 Hénap Tamás 129, 607
 Herczeg Ferenc 12, 18, 31, 32, 73,
 148, 154, 233, 319, 436, 514, 519,
 584, 585, 593, 594, 611, 612, 617,
 647, 648, 670, 674, 681, 695
 Heredia, Jose-Maria de 54, 56, 57,
 113, 591
 Herakleitos 53, 54
 Herbart, Johann Friedrich 261, 635
 Hermann, Georg 645
 Herodotos 13
 Hervé, Florimond Rongé 683
 Hevesi Sándor 594
 Hevessy Gusztika 179, 227, 301, 305,
 326, 628
 Hevessy Mariska 227, 305, 317, 325,
 628, 642
 Hilaire, Saint 14
 Hirt, Georg 582, 614
 Hofer, Andreas 523
 Hoffmann, E. T. A. 351, 479
 Hoffmansthal, Hugo von 54, 315
 Hollós József 685
 Hollósy Simon 620
 Holz, Arno 412, 667
 Homeros 30, 38, 53, 67, 94, 184, 455,
 585, 654
 Honti Nándor 196, 621, 626—628,
 649
 Horányi Elek 73, 594
 Horatius 37, 50, 252, 262, 316, 407,
 454, 579, 590, 654, 662, 695, 696
 Horvát Henrik 357, 411—413, 482,
 667
 Horvay János 209, 211, 623
 Hőfer 523
 Hubacsek Kálmán 578
 Hugo, Victor 22, 30, 49, 157, 160,
 175, 176, 215, 230, 330, 348, 497,
 612, 613, 616
 Hunyadi Ferenc 497, 677
 Hunyadi János 497
 Hunyadi József 379, 399, 661
 Huszár Vilmos 48, 589
 Hütte 606
 Hűvös Kornél 121, 605
 Ibsen, Henrik 13—15, 17, 25, 26,
 35, 61, 72, 73, 86, 97, 100, 103, 116,
 186, 199, 266, 299—301, 309, 316,
 364, 391, 398, 400, 411, 437, 441,
 480, 553, 584, 585, 593, 616, 622,
 625, 641, 643, 647, 696
 Ignotus 77, 81, 93, 133, 134, 163,
 174, 198, 200, 207, 208, 221, 231,
 233, 428, 504, 594, 599, 608, 610,
 621, 626, 629, 630, 642, 669
 Ilia Mihály 573—575
 Illei János 598
 Illés Magda 193, 619
 Ilosvai Selymes Péter 451
 d'Indy, Vincent 309, 645
 Innocent Ferenc 155, 612
 Ivánfi Jenő 359, 360, 656
 Iványi Antal 600
 Iványi Grünvald Béla 81
 Izsó Miklós 21, 185
 Jacobsen, Jens Peter 15, 16, 37, 580
 Jacques-Delcroze, Émile 679
 Jancsó Jenő 117, 621
 János evangélista 131
 Janovics Jenő 288, 491, 639, 677
 Jarno, Georg 648, 661, 662, 665
 Jászai Géza 613
 Jászai Mari 178, 679
 Jászi Oszkár 50, 90, 590, 599, 608,
 634, 666
 Jaurès, Jean 98, 99, 255, 516, 529,
 600, 684
 Jékely Zoltán 667
 Jób Dániel 65, 592, 624
 Jókai Mór 14, 29, 30, 31, 41, 77, 82,
 106, 187, 204, 205, 285, 286, 317,
 361, 374, 450, 452, 460, 479—481,
 506, 507, 583, 584, 592, 594, 595,
 600, 601, 605, 634, 675, 678
 Jósika Miklós 82
 József főherceg 281, 282, 638
 I. József császár 427
 Juhász Árpád 655
 Juhász Endre 160, 613, 634, 694
 Jurisich Miklós 556
 Kabos Ede 137, 483
 Kabos Gyula 379, 660, 661

- Kacsóh Pongrác 590, 620
 Kacziány Ödön 63
 Kadocsa Elek l. Lippich Elek
 Kaffka Margit 28, 65, 78, 208, 572,
 582, 583, 592, 595, 623
 Kainz, Joseph 379, 478
 Kaiser 645
 Kállai Vilma 342, 343, 652
 Kálmán Imre 345, 640, 653
 Kálmány Lajos 506, 678
 Kálló Antal 421, 569, 668
 Kalthoff, Albert 131, 608
 Kant, Immanuel 47, 62, 93, 376,
 589, 626, 695
 Karátsonyi Jenő 628
 Karinthy Frigyes 692, 694
 Kármán Mór 121, 605
 Károlyi Leona 131, 625, 627, 629
 Károlyi Sándor 77, 426, 427, 669
 Kassay Károly 227, 305, 325, 399,
 644
 Kassner, Rudolf 365, 657
 Katona József 5, 6, 455, 456, 475
 Katona Lajos 492, 591
 Kaulbach, Hermann von 533, 686
 Kazinczy Ferenc 6, 41, 82, 134, 188,
 263, 308, 339—341, 494, 571, 678
 Kecskeméthy Aurél 624
 Keil, Ernst 610
 Kelemen Ferenc 569, 687
 Kelemen László 76
 Keller, Gottfried 94, 98
 Keller Mária 604
 Kemechey Jenő 588
 Kemény Zsigmond 14, 29, 87, 138,
 212, 219, 328, 452, 624, 650
 Kempis Tamás 131, 608
 Kenedi Géza 655
 Kerényi Frigyes 82, 597
 Kerkapoly Károly 374, 660
 Kerr, Alfred 41, 110, 207, 226, 234,
 289, 317, 587, 628, 639, 647
 Kertész Miksa 202, 622
 Kéry Gyula 610
 Keszler József 412
 Key, Ellen 28, 172, 173, 179, 186,
 583
 Kilényi Irma 575, 676
 Kipling, Rudyard 183, 186, 273, 513,
 585, 586, 637, 681, 683
 Király Géza 606
 Király-König Péter 136, 148, 153,
 530, 598, 609, 666, 684
 Király-König Péterné, Juhász Mar-
 git 573
 Kis János 494
 Kisbán Miklós 476, 674
 Kisfaludy Károly 5, 6, 81, 571, 594
 Kisfaludy Sándor 6, 20, 50, 264, 571
 Kispéter András 573, 576, 582, 589,
 591, 602, 609, 616, 619, 636, 637,
 649, 650, 672
 Kiss Ernő 383
 Kiss Ferenc 588
 Kiss József 13, 19, 89, 133, 150, 151,
 162, 188, 206, 210, 514, 549, 580,
 581, 598, 608, 611, 613, 624, 639,
 646, 695
 Kisteleki Ede 143, 610
 Kiss Olga 28, 583
 Kistemaekers, Henry 611, 615
 Klauzál Gábor 98, 600
 Klein, Stefan I. 482, 675
 Kleist, Bernd Heinrich Wilhelm von
 586
 Klinger, Friedrich Maximilian von
 42, 588
 Kner Imre 673, 674
 Kner Izidor 688
 Knézich Károly 383
 Kóbor Tamás 18, 170, 605, 615
 Kóburg Fülöp 605
 Kocsi Sebestyén Gábor 660
 Kodály Zoltán 90, 598
 Kollányi Boldizsár 537, 538, 649, 687
 Kolozsvári György 394, 663
 Kolozsvári Miklós 394, 663
 Komjáthy Jenő 38, 39, 40, 57, 65,
 356—359, 491, 585—587, 591,
 655—656, 670, 677
 Kondor Ernő 400, 660, 664, 678
 Konstantinovics, Konstantin 520,
 521, 682
 Korda Sándor 649
 Kormányos Benő 153, 611
 Kornai Berta 245, 632
 Korsay Sándor 650
 Kossuth Ferenc 125, 126, 606
 Kossuth Lajos 106, 209, 211, 219,
 418—420, 625, 654, 668
 Kosztolányi Dezső 65, 97, 108, 110,
 112—114, 133, 206, 350—352, 366,

405, 448, 476, 482, 483, 488, 504,
 514, 553, 554, 562, 572, 575, 580,
 587—592, 594, 599, 601, 602, 608,
 623, 624, 634, 653, 654, 658, 671,
 675, 692
 Kosztolányi-Kann Gyula 197, 621
 Kotzebue, August Friedrich 166,
 297, 415
 Kovács János 152, 611
 Kovács Tivadar 574
 Kovald Péter 632
 Kovalevszka Szónya 28, 583
 Kozári Gyula 389—391, 662
 Kozma Lajos 336, 337, 405, 651
 Kölcsey Ferenc 6, 20, 23, 82, 98, 134,
 192, 600
 König Péter I. Király-König Péter
 Körmendy Kálmán 179, 537, 687
 Kövesdi László 572
 Kövessy Albert 623
 Krasznai Andor 179, 227, 301, 305,
 326, 643
 Kraus, Karl 412, 483, 667
 Krémer Jenő 152, 600
 Krenner Viktor I. Tardos-Krenner
 Viktor
 Kriesch Aladár 585
 Kriza János 506
 Kron Jenő 662
 Kropf Lajos 594
 Krúdy Gyula 371, 693
 Krüger Aladár 471, 673
 Kubelik, Jan 403, 665
 Kulcsár Gyula 586
 Kuliner Ágnes 513, 680
 Kun József 56, 462, 591, 662
 Kunfi Zsigmond 256, 257, 634
 Kurlander Lili I. Berkovits Ferencné
 Kuszka Jenő 197, 621
 Kürthy György 110, 602
 Kürthy József 32, 585

 Lagerlöf, Selma 15
 Lahner György 383
 Lajta Edit 574
 Lakatos Erzsébet 637
 Lakatos László 993
 Lampérth Géza 78, 594
 Lányi Edit 642
 Lascu Demeter 638
 László király 268
 László Anna 594
 László Fülöp 107, 388, 601, 662
 László Gyula 579
 László Mihály 587
 László Rózsi 654
 Lavedan, Henry 603
 Lázár Vilmos 383
 Le Sage 101
 Lechner Ödön 199
 Leconte de Lisle 54, 56, 57, 489, 591
 Lehár Ferenc 280, 304, 345, 404, 437,
 626, 660, 665, 670
 Lehel vezér 88, 268, 454
 Lehel Károly 644
 Leibnitz, Gottfried Wilhelm 333
 Lemaitre, Jules 219, 390
 Lenau, Nikolaus 46, 97
 Lengyel Balázs 574
 Lengyel Béla 574
 Lengyel Géza 593, 633
 Lengyel Menyhért 122, 123, 430, 481,
 606, 675, 678
 Lengyel Zoltán 217, 635
 Lenin 662
 Leiningen Károly 383
 XII. Leo pápa 608
 Leontiev Tatjana 602
 Leopardi, Giacomo 33, 585
 Lessing, Gotthold Ephraim 234, 657
 Lesznai Anna 22, 626
 Levis P. M. G. 652
 Lichtenberger, Henri 51, 95, 97, 590
 Lindenau báró 605
 Lippay György 610
 Lippich Elek 441, 670
 Lipps, Theodor 48, 589
 Liptai Károly 304, 640, 644, 646,
 674
 Lisznyai Kálmán 497
 Liszt Ferenc 210, 404
 Lomproso, Paula 614
 Lope de Vega 297, 415, 497
 Lori, Achille 257, 634
 Lorrain, Claude 101
 Losonczy színész 179
 Lotti, Pierre 38, 586
 Lovik Károly 82
 Loyola, Ignacio 3, 74
 Lövey Leo 379, 399, 660, 661
 Lucretius 46, 651
 Lugosi Döme 666

Lukács evangélista 131
Lukács Ferenc 640
Lukács György 315, 358, 365, 369,
643, 647, 656, 657
Lukács László 407, 606, 666
Lux Terka 16, 18, 580, 581
Lyka Károly 622

Macaulay, Thomas Babington 13, 14
Mach, Ernst 48
Madách Imre 475, 492, 499, 516, 532,
549, 689
Madácsy László 578
Madai Gyula 581, 677
Madam Adam 497, 677
Madarász Viktor 610
Madelung, Aage 548, 549, 691
Mados György 639
Madzsar Gusztáv 680, 681
Madzsar József 634
Maeterlinck, Maurice 12, 25, 38, 92,
113, 159, 188, 302, 310, 315, 389,
449, 514, 583, 598, 626
Magnus Albertus 47
Magellan 156, 612
Magyar Gábor 75, 594
Majer Józsefné 637
Major Henrik 655
Makai Emil 82, 114, 484, 597
Makart, Hans 500
Makó Lajos 151, 611
Mallarmé, Sphane 346, 653
Malonyai Dezső 580
Mándoky Béla 328, 649, 650
Manojlovics Teodor 641
Manuel király 661
Márffy Ödön 196, 326, 327, 608, 649,
650
Margittay Tihamér 197, 621
Mária Terézia 447
Márk evangélista 131
Márk Lajos 196, 620
Márkus Emma 199, 200, 213—215,
408, 567, 621, 625
Márkus László 32, 36, 584—586, 608,
612
Márkus Miksa 639
Marlowe, Christopher 504
Marosy Géza 652
Martinovics Ignác 383
Martinuzzi György 394, 663

Marton Manó 645, 650
Mártonffy Frigyes 634
Martos Ferenc 12, 580
Marx, Karl 61, 131, 191, 257, 258,
263, 619
Máté evangélista 131
Matisse, Henri 621
Mátyás király 188
Mátyási József 497, 678
Maupassant, Guy de 38, 83, 221, 555,
596, 626, 654
De Max 618
Mecsnnyikov, Ilja Iljics 542, 689
Mednyánszky László 63, 239, 621
Medgyaszay Vilma 304, 646
Meissonier, Jean Luis Ernest 539,
688
Mendelsshon-Bartholdy, Felix 379
Menner János 540, 688
Mérimee, Prosper 211, 624
Meštrović, Ivan 684
Meunier, Constantin 25, 620
Mezei István 119, 120, 604, 605, 636
Michelangelo, Buonarotti 30, 197,
453, 503, 621
Mihályi Ernő 404, 665, 666
Mikes Lajos 93
Miklós Jutka 292, 293, 641
Miklósy Gyula 508, 679
Mikszáth Kálmán 18, 29, 82, 148,
151, 190, 581, 611, 618, 619, 645
Mikula Klára 295, 642
Mill, John Stuart 179, 617
Miskolczi Dezső 695
Mohácsy Jenő 357, 572, 593, 602
Molière 161, 184, 244, 271, 298, 359,
363, 425, 429, 606, 611, 613, 618,
656, 657, 691
Molitor Olga 605
Molly Tamás 640
Molnár Antal 630
Molnár Ferenc 12, 81, 133, 137, 144,
160, 177, 201, 279, 280, 289, 366,
411, 412, 424, 466, 469, 519, 587,
609, 610, 613, 627, 638—640, 648,
659, 673, 674
Molnár Rezső 387, 661
Montgolfieri, Jacques 274, 637
Montgolfieri, Joseph Michel 274, 637
Móra Ferenc 528, 612, 682, 684
Moravcsik Emil 695

- Móricz Zsigmond 473, 474, 482, 667, 674
Móricz Pál 28, 29, 583
Morton, Edward 676
Mounet-Sully 626
Mozart, Wolfgang Amadeus 153
Multatuli (Dekker Eduar Douves) 17, 581
Munkácsy Mihály 21, 46, 338, 361, 484, 485, 507, 533, 549, 555, 656, 693, 694
Murger, Henry 222, 223, 572, 627,
Murillo, Bartolomé Estéban 330
Musset, Alfred de 69, 497
Muther, Richard 251, 633
Müller, Max 52, 92, 590, 599
- Nádai Pál 405 666
Nádas Sándor 624
Nády Ilonka 612
Nagy Endre 224, 460, 461, 474, 611, 626, 627, 637, 672
Nagy Ferenc 497, 678
Nagy Ilona 534, 687
Nagy Imre 613
Nagy László 613
Nagy Mihály 271, 582
Nagy Mihály (váradi) 295, 641
Nagy Sándor 30, 232
Nagy Sándor (festő) 63, 656
Nagy Sándor József 383
Nákó Sándor 598
Nansen, Fridtjof 626
Napóleon 30, 361, 484, 656, 668
Negri, Ada 28, 583
Négyesy György 576
Négyesy László 93, 568, 570, 576, 599, 664, 696
Neisser, Albert 547, 690
Neményi Erzsébet 186, 208, 618
Neogrády Antal 197, 621
Nestroy, Johann 415, 659, 667
Neumann Elza 28, 583
Névy László 10, 579
Nietzsche, Elisabeth 51, 94, 97, 588, 599
Nietzsche, Friedrich 22, 26, 34, 37, 42—46, 50—55, 58, 60—63, 71, 86, 93—98, 116, 119, 137, 173, 182, 197, 207, 239, 240, 249, 271, 292, 347, 358, 376, 391, 398, 532, 553, 555, 556, 560, 568, 584, 586—588, 590, 592, 599, 622, 623, 631, 633, 641, 656, 664, 676, 685, 694
Nikolájevics Nikoláj 520, 521
Nógrády Sándor 662
Nordau, Max 51, 590, 633
Novák Sándor 656
Novalis 365, 598, 658
Novelli, Ermete 442, 670
Nyárai Antal 222—226, 408, 409, 477—479, 627, 628, 666, 667
Nyirő Gyula 692
Nyitrai József 612
- Ódry Árpád 408
Offenbach, Jacques 289, 345, 370, 663
Ohnet, Georges 120, 400, 436, 605, 664
Oláh Béla 627
Oláh Ferenc 673
Oláh Gábor 307, 442, 502—504, 555, 570, 576, 581—584, 589, 590, 592, 593, 596, 600, 616, 644, 645, 678, 694, 696
Olgyai Ferenc 196, 620
Ónozó Poldi 368
Oppenheimer, Franz 514, 680
Orczy Lőrinc 21, 50
Ortutay Gyula 569
Osvát Ernő 65, 207, 482, 592, 608, 626
Ouida, Ramèe Luisa de la 28, 583
Ovidius 42, 332, 439, 588
Ötvös Adolf 10, 579
- Páduai Szent Antal 575
Paganini, Niccolo 210, 412, 413
Pailleron, Eduard 289, 639
Pakots József 244, 632
Paku Imre 575
Pál apostol 328
Palágyi Lajos 13
Palágyi Menyhért 47, 48, 93, 134, 141, 258, 589, 599, 610
Palásthy Sándor 179
Pálffy János 426, 669
Palladio, Andrea 340, 652
Pálóczi Horváth Ádám 76
Pálos Béla 606
Pálos Endre I. Eisner Manó

- Palotás Fausztin 613
 Pap Dániel 233, 468, 485, 630
 Papp Ferenc 624
 Papp Gábor 511, 530, 656, 679, 685, 687
 Papp János 645
 Papp Mariska 142, 610
 Parker Napoleon, Louis 640
 Pascal, Blaise 512, 563, 695
 Pasteur, Louis 530
 Pásztor Bertalan 645
 Pásztor János 656
 Pataky László 656
 Patai József 163, 614
 Pater, Walter 52, 55, 590
 Patthy Károly 639
 Paulay Ede 656
 Pázmán Lajosné 625
 Pázmán Mariska 215, 625
 Pázmány Péter 74, 474, 497
 Pekár Gyula 12, 580
 Pelle János 613
 Perikles 56
 Perjéssy László 8, 579
 Petelei István 83, 356
 Péter László 569, 573, 575, 576, 582, 594, 595, 604, 636, 637, 677, 681, 684
 Peterdi Andor 405, 666
 Péterfy Jenő 13, 14, 29, 46, 48, 66, 77, 80, 92, 98, 207, 252, 328, 335, 348, 365, 480, 580, 584, 589, 594, 600, 601, 621, 650, 651, 653, 675
 Petőfi István 421, 422, 668
 Petőfi Sándor 17, 23, 24, 31, 49, 77, 82, 88, 97, 107, 108, 125, 134, 139, 142—144, 181, 193, 230, 240, 267—270, 338, 374, 415, 420, 421, 423, 426, 449—451, 453, 454, 457, 468, 474, 481, 491—494, 497—499, 506, 515, 518, 529, 541, 543, 549, 586, 594, 597, 598, 610, 631, 636, 667, 678, 684, 689, 696
 Petőfi Zoltán 421—423, 474, 668
 Petrarca 490
 Petráss Sári 245, 632
 Petri Lajos 511, 679
 Petrichevich Horváth Lázár 144, 610
 Pia Monika 120, 605
 Pick Lajos I. Petri Lajos
 Pikler Gyula 91, 140, 142, 610, 634
 Piloty, Karl von 533, 686
 Pindaros 260, 455
 Pintér Jenő 677
 Piombo, Sebastiano del 251, 633
 X. Pius pápa 608
 Platon 13, 14, 30, 40, 54, 92, 94, 98, 112, 318, 518
 Poe, Edgar Allan 58
 T. Pogány Janka 325, 387
 Poincaré, Raymond 540, 543, 688
 Pók Lajos 626
 Polónyi Géza 217, 625, 626
 Popa Verzár Mihály 642
 Porto Riche, Georges 552, 692
 Porzsolt Kálmán 114, 602
 Pósa Lajos 78
 Potocki, Andreas 204, 622
 Pöltenberg Ernő 383
 Prém József 32, 585
 Prohászka Ottokár 47, 131, 390, 438, 439, 514, 608, 669, 670, 680, 688
 Prudhomme, Sully 361, 423, 656, 657
 Psilander, Waldemar 500, 678
 Puccini, Giacomo 86, 222, 404, 524, 683
 Pulszky Károly 251, 633
 Pulszky Tesza 199, 621
 Puriskevics 648
 Pyrhon 44, 588
 Quinet, Edgár 52, 590
 Racine, Jean 105, 159
 Rác Lajos 589
 Rác Mihály 314, 646
 Rác Sándor 197, 621
 Rádl Ödön 187—189, 618, 619
 Radó Antal 583, 640, 641
 Radó Imre 591
 Radó Sámuel 328—330, 650
 Radu Demeter 638
 Raffaello, Santi 84, 330, 388, 472, 633
 Rajna Ferenc 182, 617, 618
 Rákóczi Ferenc 426—428, 669
 Rákosi Jenő 8—12, 20, 137, 232, 347—349, 357, 456, 470, 471,

- 579, 580, 582, 600, 601, 609, 636,
644, 653, 656, 673, 674
- Rákosi Viktor 12, 617, 662
- Ráthonyi Ákos 615
- Rátky Gyula 630
- Régnier, Henri de 346, 653
- Reinhard, Max 238, 239, 378, 415,
429, 442, 601, 621
- Reininger Jakab 605
- Rembrandt, Harneusz von Rijn, 84,
388, 597
- Reményi József 486, 676
- Renan, Ernest 14, 90, 130, 131,
235
- Reök István 659
- Resch Aurél 458, 495, 671, 677
- Réti István 81
- Retté, Adolphe 346, 347, 569, 653
- Révai Miklós 74, 417
- Révész Béla 133, 336, 337, 651
- Reviczky Gyula 32–35, 286, 332,
357, 510, 582, 585, 596, 616, 651,
679
- Reznicek, Franz von 239, 631
- Ricardo, David 263
- Richl Mária 690
- Riedl Frigyes 98, 505, 590, 594, 600,
678
- Riehl, Aloys 51, 590
- Rietschl, Friedrich Wilhelm 51, 53,
94, 590, 591
- Rilke, Rainer-Maria 429
- Rimbaud, Arthur 310, 357
- Rippl-Rónai József 195, 227, 239,
608
- Ritoók Emma, 18, 28, 311–313,
581, 593, 646
- Róbert Jenő 50, 65, 590
- Robespierre 634
- Rochechouart-Mortemart, Marie-
Clementine de I. Uzés hercegnő
- Rodenbach, Georges 393, 663
- Rodin, Auguste 25, 211, 358, 588,
624, 678
- Rogierus 394, 430, 663
- Rohde, Erwin 53, 591
- Rolland, Romain 515, 546, 681
- Róna József 211, 624
- Rósa Pál 696
- Rosenfeld, Morris 17, 581
- Ross, Adrian 676
- Rostand, Edmond 12, 98, 105, 161,
184, 217, 310, 315, 359, 361, 514,
600, 618, 645, 657, 668
- Roswitha 27
- Rousseau, J. J. 23, 225, 262, 265,
366, 382, 462
- Roussel, Nelly 179, 180, 617
- Rovetta, Girolamo 290, 639
- Rózsa Miklós 620, 694
- Rózsahegy Kálmánné 651
- Rozsnyay Kálmán 414, 694
- Rubens A. Pál 664
- Rubens, Peter Paul 21
- Ruskin, John 198, 516, 581, 657
- Sada Jacco 429, 669
- Saint Beuve 695
- Salandra, Antonio 540, 688
- Salten, Felix 304, 476, 644, 674
- Sand, George 28, 292, 641
- Sappho 27
- Sardou, Victorien 103, 166, 213,
296–298, 310, 613, 625, 642
- Sárossy Gyula 82, 597
- Sárváry Anna 291, 301, 305, 353,
640, 648, 650, 655, 669, 674
- Sas Ede 629
- Sassi Nagy Lajos 596, 633
- Savonarola, Girolamo 9, 46
- Schiller, Friedrich 20, 26, 35, 138,
139, 366, 376, 456, 552, 582, 585,
609, 622, 654, 684
- Schlauch Lőrinc 79, 595
- Schmidt Erzsike 28, 583
- Schmitt Jenő Henrik 603
- Schnitzler, Arthur 302–305, 644
- Schopenhauer, Arthur 10, 33, 34, 43,
44, 47, 52, 55, 95, 96, 197, 356,
375, 376, 444, 445, 555, 559, 568,
660
- Schönherr Gyula 601
- Schönherr, Karl 536, 687
- Schöntan, Franz 670
- Schöntan, Paul 670
- Schöpflin Aladár 207, 580
- Schumann, Robert 104
- Sebestyén József 586
- Sebestyén Károly 329, 374, 650
- Sebők Zsigmond 29, 583
- Semmelweis Ignác 531
- Serao, Matilde 28, 583

- Serestély Béla 572
 Seume, J. G. 633
 Shakespeare 5—7, 14, 30, 31, 38,
 68—72, 92, 159, 184, 232, 235,
 268, 289, 309, 315, 316, 348, 349,
 359, 364, 376—379, 392, 429, 430,
 441, 455, 456, 468, 475, 500, 502,
 504, 553, 557, 559, 570, 571, 578,
 583, 599, 611, 646, 653, 660, 664,
 691—693
 Shaw, Bernhard 248, 249, 290, 319,
 322, 347, 391, 398, 399, 425, 475,
 514, 545, 546, 633, 640, 657, 664,
 683, 689
 Shelley 365
 Siczynski, Miroslav 622
 Sidney, Jones 641, 646, 676
 Sik Rezső 301, 305, 311, 317, 325,
 330, 386, 399, 469, 643, 645, 650,
 666, 673
 Sík Sándor 574
 Sikabonyi Antal 656
 Silberstein Adolf I. Ötvös Adolf
 Silvestre, Paul Armand 230, 629
 Simai Kristóf 74, 593
 Simkó József 626
 Simmel, Georg 390, 662
 Simonyi Zsigmond 587
 Sinding, Otto 320, 647
 Sipka Sándor 671
 Skariatín 269
 Smedesch Erik 621
 Sobri Jóska 374
 Sokrates 44, 54, 376, 381, 449, 509,
 679
 Sombart, Werner 257, 634
 Somló Bódog 91, 599, 634
 Somló Sándor 90, 98, 176, 598
 Somlyó Zoltán 354, 355, 448, 655,
 671
 Somogyi Béla 617
 Somogyi Károly 175, 339, 616
 Somogyi Károlyné 190, 619
 Sophokles 71, 273, 359, 360, 429,
 455, 583
 Sophus, Michaelis 314, 315, 647
 Southampton lord 660
 Spencer, Herbert 11, 40, 47, 62, 116,
 257, 258, 263
 Spengler 579
 Spinoza, Baruch 40, 443
 Stadler József 623
 Staud Géza 594
 Stecchetti, Lorenzo 357, 656
 Steindl Imre 91, 599
 Sterne, Laurence 365, 658
 Stirner, Max 61, 592
 Storm, Theodor 365, 657
 Strauss, David 95, 130, 608
 Strauss, Johann 304, 665
 Strauss, Oscar 644
 Strauss, Richard 192
 Striegl F. József 610
 Strindberg, August 31, 32, 43, 61,
 131, 199, 302, 310, 319, 480, 488,
 539, 540, 584—586, 608, 626, 688
 Stuck, Franz 25, 582
 Suarès, André 71, 593, 603
 Sudermann, Hermann 289, 302, 364,
 639
 Svärdeström, Astrid 320, 647, 648
 Svärdeström, Olga 320, 647, 648
 Svärdeström, Sigrid 320, 647, 648
 Svärdeström, Walborg 320, 647, 648
 Swarcz Dávid 637
 Swift, Jonathan 67—69
 Szabados Béla 104, 600
 Szabados Gizi 123, 606
 Szabó Dezső 664
 Szabó Endre 645
 Szabó Ervin 634
 Szabó Lőrinc 579, 695
 Szabó Rudolf 517, 681
 Szabó Sándor 78, 211, 594, 605
 Szabolcska Mihály 307, 645
 Szakvály Vilma 477, 678
 Szalárdi János 394, 430, 663
 Szaladni Rezső 569, 573, 670, 671,
 675, 676
 Szalay Antal 534, 536, 686, 687
 Szalóki (Krivácsi) Elek 244, 632
 Szamovolszky Ödön 115, 603
 Sz. Szántó Judit 574
 Szarvasi Soma 227, 300, 305, 316,
 325, 394, 628, 642, 663
 Szász Károly 60, 497, 592, 612
 Szász Zoltán 56, 509, 591, 598, 645, 679
 Szathmáry György 606
 Szávay Gyula 103, 305, 644
 Szebenyi József 586
 Széchényi Ferenc 75

- Széchenyi István 138, 148, 217, 219,
 229, 263, 265, 328, 454, 549, 555,
 626, 635, 650, 692, 694
 Széchenyi László 621
 Széchy Károly 611
 Szecső Vilmos 347—349, 653
 Szederkényi Anikó 596
 Szegedi Róza 589
 Székely Andor 196, 620
 Székely Bertalan 93, 580
 Székely Rezső 621
 Szele Róbert 613
 Szemere György 572
 Szemere Miklós 109, 544, 597, 601
 Szemere Pál 82, 489
 Szent Ágoston 114, 346, 439
 Szent István 120, 279, 605, 638
 Szent László 394, 474
 Szent Sebestyén 439
 Szentesi Rudolf 285—287, 639
 Szentessy Gyula 114, 602
 Szentgyörgyi József 497, 677
 Szentgyörgyi Márta 375, 408, 660,
 666
 Szentpétery Zsigmond 244, 632
 Szép Ernő 690
 Sz. Szigethy Vilmos 569, 596
 Szigeti Jenő 197, 621
 Szigligeti Ede 181, 187, 232, 414,
 415, 456, 497, 632, 648, 664, 667
 Szikra (Teleki Sándorné) 18, 581
 Szilágyi Aladár 536, 687
 Szilágyi Géza 18, 65, 581, 592
 Szilágyi Sámuel 517, 518, 691
 Szinéri György 436, 672
 Szinger Kornél 610
 Szini Gyula 65, 114, 231, 405, 483,
 592, 666
 Ifj. Szinnyi József 281, 638
 Szinyei Merse Pál 63, 608
 Szirmay Antal 76, 594
 Szlávik Mátyás 56, 591
 Szmollény Nándor 152, 596, 610,
 611
 Szomaházy István 184, 436, 500,
 617, 639
 Szomorj Dezső 374, 504, 519
 Szoyer Ilonka 343, 652
 Szőke Jenő 659
 Szőri József 155, 242, 612, 631, 656,
 682
 Sztárai Mihály 677
 Szerényi József 248, 249, 632
 Szűr Péter 660
 Szüts Dezső 617, 642
 Tacitus 252
 Tacz László 662
 Tanie, Hippolyte 13, 14, 52, 55, 66—
 69, 207, 235, 255, 423, 592, 593,
 623, 634,
 Tallher Ilona 627
 Tamás Gyula 662
 Tardos-Krenner Viktor 13, 18, 580,
 581, 586
 Tarnay Alajos 320
 Tasso, Torquado 46, 451
 Teniers, David 361, 657
 Tennyson, Alfred 49, 69
 Térey Gábor 251, 633
 Tevan Andor 554
 Tevan István 522, 682
 Thackeray, William Makepeace 604
 Thaly Kálmán 678
 Theokritos 457
 Thoma, Hans 25, 582
 Thury Zoltán 18, 29, 38, 82, 175,
 289, 332, 337, 485, 581, 597, 616,
 639, 650
 Tibor Ernő 294, 353, 354, 399, 430,
 641, 655, 656
 Tiepolo 595
 Tinódi Lantos Sebestyén 492
 Tirtusz 541
 Tissot, Victor 269, 496, 497, 636, 677
 Tisza István 125, 657, 658, 670
 Tisza Kálmán 141
 Tokár Anasztázi 674
 Toldy Ferenc 20, 50, 77, 491, 492,
 590, 634
 Tolnai Gábor 597
 Tolsztoj, Lev 12, 15, 17, 25, 26, 61,
 63, 71, 73, 86, 115—117, 389, 398,
 480, 553, 568, 582, 593, 603, 656,
 665, 691
 Tompa Mihály 82, 454, 518, 607,
 695
 Toselli, Enrico 618
 Toselliné 618
 Tóth Béla 41, 90, 107, 121, 258, 587,
 594, 598, 599, 601, 602
 Tóth Ede 642

- Tóth Elek 179, 227, 291, 300, 305, 316, 325, 387, 399, 402, 469, 516, 659, 661
- Tóth Kálmán 624
- Tóth László 497, 678
- Tölgyes Gyula 522, 682
- Tömörkény István 29, 38, 127, 306, 356, 368, 369, 442, 483, 504, 506, 528, 529, 569, 571, 583, 596, 597, 641, 644, 658, 684
- Török Gyula 573
- Török Ignác 383
- Törzs Jenő 233, 239, 630
- Trockij 593
- Turányi Alajos 387, 408, 661
- Turgenyev 38, 362, 482, 586
- Turner, Joseph Mallord William 67, 593
- Udvardy Ignác Ödön 613
- Uhde, Fritz von 25, 582
- Újfalussy József 598
- Újfalvy Károly Jenő 677
- Újházy Ede 478
- Újházy Gyula 600
- Újházy László 600
- Undi Carla 656
- Ur György 578
- Uzés hercegnő 389, 662
- Vágó Béla 624, 647
- Vágó Géza 600
- Vajda János 38, 492, 586
- Vajda Júlia 589
- Vályi Nagy Gusztáv 613
- Vank színész 317
- Váradi Aladár 666
- Várady Antal 230, 629
- Várady Zsigmond 474, 674
- Varnes, Louis 612
- Varsányi Irén 239, 519, 681
- Vásárhelyi Júlia 572, 589, 590, 641
- Vécsey Ferenc 403, 665
- Vécsey Károly 383
- Velazquez 157, 612, 624
- Vende Margit 585
- Venetianer Frigyes 696
- Verdi, Giuseppe 615
- Vergilius 451, 457, 632, 635, 651, 694
- Verescságin, Vaszilij Vasziljevics, 64
- Verlaine, Paul 206, 346, 357, 436, 608, 623
- Verne, Jules 36, 585
- Vernet, Horace 37, 586
- Veronese, Paolo 195
- Verő György 244, 632
- Vértessy Arnold 78
- Vértessy Gyula 78, 595
- Vetérsi József 608
- Vezéri Ödön 422, 668
- Vigh Ferenc 511, 679
- Vikár Béla 90, 598
- Villon 603
- Vilmos császár 614
- Virág Benedek 20, 263
- Vitális Imre 373—375, 658—660
- Vivanti, Annie 28, 583
- Voigt, Wilhelm 614
- Voltaire, 103, 105, 156, 159, 604, 612, 632
- Voragine, Jakobus de 114
- Vörösmarty Mihály 5, 6, 40, 41, 103, 134, 308, 357, 418, 420, 451, 452, 454, 475, 491, 493, 494, 570, 578, 586, 677
- Wagner, Richard 52—54, 94, 95, 138, 158, 309, 391
- Wallenstein, Albrecht 526, 684
- Wallner Jenő 633
- Wéber Artúr 623
- Wedekind, Frank 110, 145, 146, 160, 199, 238, 310, 425, 601, 602, 610, 613, 621, 645
- Weingartner, Felix von 320
- Weininger, Otto 187, 618
- Weisz Arthur 636
- Wekerle Sándor 124—126, 606, 611
- Werbőczy István 264
- Weszely Ödön 597
- Wilamowitz-Moellendorf, Ulrich von 53, 591
- Wilde, Oscar 54, 57—61, 97, 116, 131, 173, 184, 260, 289, 303, 315, 398, 475, 488, 582, 591, 616, 635, 639, 646
- Wildgans, Anton 482, 488, 489, 522, 676, 677
- Wildner Ödön 56, 591, 622, 656, 676
- Wille, Bruno 25, 582
- Willner operettszövegíró 407, 606

Wincelmann, Johann Joachim 55
 Winkler József 56, 591
 Wolf, Hugo 320
 Wundt, Wilhelm 48
 Wüllinger Lajos 606

 Xenophon 262
 Xerxes 527

 Zalai Béla 581, 602
 Zaszulics, Vera 582
 Zboray Aladár 114, 598, 603
 Zeising, Adolf 80, 110, 145, 979
 Zepelin, Ferdinand 272—274, 637
 Zerkovitz Béla 660
 Zichy János 665
 Zichy Jenő 102, 600
 Zichy István 197, 621
 Ziffer Sándor 196, 620

 Zifferer, Paul 489, 676
 Zigány Árpád 634
 Zilahy Simon 329
 Zimándi P. István 589
 Zivuska Jenő 349, 653
 Zola, Émile 12, 17, 18, 30, 56, 57,
 59, 66—68, 71, 83, 105, 116, 155,
 159, 246, 309, 347, 393, 439, 480,
 485, 593, 604, 612, 632
 Zolnai Béla 588
 Zöldi Elza 169, 615
 Zöldi Márton 169, 170, 615
 Zöldi Vilma 578, 615
 Zrínyi Miklós 74, 451, 452, 457
 Zuloaga, Ignacio 210, 624

 Zselénszky Róbert 265, 635
 Zsigmondi Anna 407, 666
 Zsitvay Leó 217, 625

A KÉPEK JEGYZÉKE

1. Arckép 1908-ból. Eredetije a Petőfi Irodalmi Múzeumban
2. Részlet egy érettségi csoportképről (1902). Eredetije Szóráth Pál birtokában
3. A Szeged és Vidéke
4. A Tűz címlapja
5. A Virágfakadás 1906. jún. 1-i száma Juhász cikkével
6. Az Egyetemi Lapok 1906. febr. 19-i számának címlapja
7. A váradi Szabadság 1908. máj. 7-i száma Juhász vezércikkével
8. Csoportkép A Holnap 1909. nov. 11-i temesvári matinéján
9. A Nagyvárad 1909. máj. 1-i száma
10. A *Sorok Nyáraitól* című cikk kézírata. Eredetije az újvidéki Srpska Matica kéziratárában. Megjelent a Színházi Újság 1911. jan. 1-i számában
11. Részlet a váradi premontrei főgimnázium 1908/1909. évi tanári karának csoportképéről. Középpont Juhász Gyula
12. Sárváry Anna arcképe a váradi évek (1908—1909) idejéből. Eredetije a Kilényi-gyűjteményben.
13. A Nagyvárad Napló 1914. márc. 25-i számának első oldala
14. A Délmagyarország 1911. júl. 16-i számának első oldala
15. A *Patológia* című klinikai jegyzetek első oldala. (1917) Eredetije a Kilényi-gyűjteményben.

TARTALOMJEGYZÉK

*Az első lapszám a főszeveg, a második a vonatkozó jegyzet lapszáma. Csil-
lagon jelöltük a kötetbe fel nem vett cikkeket. A főszevegben e cikkeknek csu-
pán címét adjuk, fontosabb adataikat pedig a jegyzetek megfelelő időrendi he-
lyén közöljük.*

1898

1. Shakespeare hatása Vörösmartyra	5	578
------------------------------------	---	-----

1899—1900

2. Pillanatnyi felvétel, a legújabb magyar lyráról	7	578
3. Henrik mester	7	578
4. Bírálóat	7	578
5. [Bírálóat Eisner Manó költeményiről]	8	579

1901

6. Bírálóat Perjéssy László „Piros rózsza, fehér rózsza”... című elbeszélő költeményiről	8	579
---	---	-----

1902

7. A tragikum három magyarzója	8	579
*8. Harangok. — Életemből —	11	579
*9. Herbert Spencer	11	579

1903

10. Az esztendő irodalma	11	580
11. Péterfy Jenő	13	580
*12. Fővárosi és vidéki stflus	15	580
*13. Bukás	15	580

*14. Nőírók	15	580
15. Jens Peter Jacobsen	15	580
*16. Lux Terka	17	580

1904

17. Az esztendő irodalma	17	581
*18. Rethorikai szakosztály	19	581
*19. Új Bokréta	19	581
*20. Még egyszer az Új Bokrétáról	19	581
21. Csokonai	19	581
22. Új Messiás. — Az irodalom karácsonyfájára —	25	582
*23. Schiller-kultusz	26	582

1905

*24. Csizmadia Sándor: „Hajnalban, Munkás emberek.”	26	582
*25. Nagy Mihály: Pusztaszélen	27	582
26. Gorkij	27	582
27. Nőírók	27	582
*28. Barangolások. Ifjabb Móricz Pál könyve	28	583
*29. Válasz. Amely szintén csak kérdés	28	583
30. Jegenyék alatt	29	583
31. Jókai	29	583
*32. Herczeg új regénye	31	584
*33. Strindberg a Thália színpadán	31	584
34. Strindberg tragédiája; Az apa	32	584
35. Reviczky Gyula	32	585
*36. Verne	36	585
*37. Modernség és magyarság — Válaszom Márkus László- nak —	36	585
*38. Két tavaszi tárlatról	36	586
*39. Az eltört korsó	36	586
40. Intim művészet	36	586
41. Komjáthy Jenő. — Egy elfelejtett magyar lángész —	38	586
42. Faubourg st. Leopoldstfl. (Magyarán; nyelvkeverék)	40	587
43. Farkas Imre és társai	42	587
44. Nietzsche	42	587
*45. Kurucok Bécsben	45	588
*46. Poéta szerelem	45	589
*47. Párbeszéd	46	589

48. Ikarus Bécsben	46	589
49. A jövő tudománya	47	589
*50. Polémia az apostol körül	48	589
51. Arany János. Kísérlet	48	589
*52. Toldy Ferenc	50	590
*53. Gyökössy Endre	50	590
*54. János vitézek	50	590
*55. Jászi Oszkárók és Róbert Jenők	50	590
56. Nietzsche és a hellenizmus	50	590
57. Heredia	56	591
*58. Gyökössy Endre; Idegen földön	57	591
*59. Baumbach	57	591
*60. Komjáthy Jenő-társaság	57	591
61. Oscar Wilde	57	591
*62. Szász Károly	60	592
*63. Gyökössy Endre; Idegen földön	60	592
64. Nietzsche és a társadalom	60	592
*65. Hegedüs-Bite Gyula: Strófák három macskáról	63	592
66. Fényes Adolf	63	592
67. Ady Endre Új versei	64	592
68. Figyelő	65	592
69. Taine művészete	66	592
70. Ibsen	70	593
*71. Két könyv	73	593
*72. A színpad varázsa	73	593

1906

*73. Herczeg Ferenc új regénye: Lélekrablás	73	593
74. A magyar rend. — A piaristák „válságához” —	73	593
*75. Soumen laulu	75	594
76. A Dugonics-szoba	75	594
77. Pató Pálok	77	594
*78. Alvás és álom. — Dr. Bartha György könyve —	78	595
*79. Poétanők	79	595
*80. Meleg van! (Változatok a G. húron)	79	595
81. Magyar tanárok	79	595
*82. Városi főgimnázium	81	595
*83. Hárman	81	596
*84. Értesítők II.	81	596
*85. Értesítők III.	81	596

86. A szegedi irodalom	81	596
87. Rembrandt	87	597
*88. Népmívelés	85	597
*89. Értesítők IV.	85	597
*90. Tévedések	85	597
*91. Az őrnagy úr	85	597
*92. Eötvös Károly	85	597
93. D'Annunzio és társai	85	597
*94. Petőfi	87	598
*95. A nevelő úr	87	598
96. Képek a búcsúról	88	598
*97. Terka. — Csuka Ferenc új könyve —	90	598
*98. Művészet és szociálizmus	91	598
99. Vajákosság és tudományosság	91	598
*100. Négyesy László	93	599
*101. Az új megváltó	93	599
102. Nietzsche	93	599
*103. Klauzál Gábor mellszobra	98	600
*104. Pálos Endrének szeretettel	98	600
105. Porszemek a napban	98	600
*106. Porszemek a napban	99	600
107. A dráma lelke. (Egy kis dramaturgia)	99	600
*108. Magister elegantiarum. — Zichy Jenő halálára —	102	600
109. A romantika csődje	102	600

1907

*110. Magdolna	104	601
111. Richepin	104	601
112. Márciusi dal	106	601
*113. Tóth Béla	107	601
*114. Levél Halmi Bódognak	107	601
*115. Serenissimus. A László Fülöp kiállításán	107	601
*116. Füstös romantika	107	601
*117. Stílszerűtlen tragédiák	108	601
*118. Utánzatok. Az eső. Írta; Eötvös Károly	108	601
*119. Egy sír az út közepén	108	601
*120. Kosztolányi Dezső kötete	108	601
121. A másik Ház	108	601
*122. Névtelen levél. Frank Wedekindnek	110	602
*123. Leontiev Tatjana	110	602

*124. Gauguin	110	602
125. Négy fal között	110	602
*126. Négy fal között	113	602
*127. A branyiszkói pap	113	602
128. Új nemzedék. Egy Ambrus Zoltán kötet margójára	113	602
*129. Negyven év visszhangja	115	603
*130. Szabad	115	603
*131. Szamolovszky	115	603
*132. Mescország. — Jegyzetek a gyermeknaphoz —	115	603
*133. Apponyi rendelete	115	603
*134. Matúra után	115	603
*135. Az ágy	115	603
136. Tolsztoj	115	603
*137. Lesben	117	603
*138. Kávéházi ügyek	117	604
*139. Ostende és Szováta	117	604
*140. Áruló levelek	117	604
*141. Fürdői levél	117	604
*142. Szerződhetések	118	604
143. Tetemrehívás	118	604
*144. Beszélgetés Mezei Istvánnal	120	605
*145. Lesben	120	605
*146. Bizalmas levelek. Ohnet mesternek	120	605
*147. Szent István király	120	605
*148. Rövid és igaz mese	120	605
*149. Az ötödik fakultás	120	605
*150. Pia Monika	120	605
*151. Húvös Kornél emlékezet	121	605
*152. Kármán Mór	121	605
*153. Szabad tanítás	121	605
*154. A karaván	121	605
*155. De gustibus	121	605
*156. Az ideál	121	605
157. Nyilatkozat	121	605
*158. A szegedi boszorkányok	122	606
159. A hálás utókor	122	606
160. A kényszerzubbony	124	606
*161. Az automobil	126	607
162. Homok új könyve	126	607
*163. Vallomások a Dugonics-Társaságról	127	607
164. Versek	127	607

*165. A Dugonics társaságból	128	607
166. Még egy csokrot. — Emlékezés —	128	607
167. A betlehemi csillag	130	607
168. Nyugat felé	132	608

1908

169. 1907	135	609
*170. A művészetekről	137	609
*171. Molnár Ferenc: Muzsika	137	609
*172. A doktor úr	137	609
*173. Három királyok	137	609
174. Magyar álmok	137	609
*175. Feministák Szegeden.	140	609
*176. A zalameai bfró	140	609
*177. A vasárnapi előadások	140	609
178. Abbamaradt küzdelem	140	609
*179. Papp Mariska: A rög	142	610
*180. Üdvöske	142	610
181. Petőfi velünk van	142	610
*182. [Blaháné]	144	610
*183. Othello. Klasszikus est	144	610
*184. Molnár Ferenc Ördöge	144	610
185. Tanárok.	144	610
*186. Coulisset úr	146	610
187. A nemzeti egyetem	147	610
*188. Uff király	150	611
189. Kiss József költeményei	150	611
*190. A vetélytárs	151	611
191. A szegedi közönség	151	611
*192. Az öreg függőynél	154	611
*193. A vetélytárs.	154	611
*194. Herczeg Ferenc	154	611
*195. A fösvény	154	612
*196. A Herczeg-Náday-est	154	612
*197. Színpadi magyarság	154	612
198. Szöri Józsefnél	155	612
*199. Katonák	155	612
*200. Lesben	155	612
*201. Tiszt urak a zárdában	155	612
202. Megölték egy királyt	156	612

*203. Fedóra	158	613
204. A színpadi rendezés művészete	158	613
*205. Cyrano de Bergerac	159	613
*206. Szulamit	159	613
*207. Verskötetek	159	613
208. Gyermekek	160	613
*209. A képzelt beteg	162	613
*210. Kiss József Szegeden	162	613
211. A katolikus kör	162	613
*212. A boldogság számokban	164	614
213. Halálesztétika	164	614
*214. Sámson	166	614
*215. Sámson	166	614
216. Bernstein	166	614
*217. Házi béke	167	614
*218. Az álarcos bál	168	615
219. A nevető bölcs	168	615
*220. Daniló férj lesz	169	615
221. A színésznő szeret	169	615
222. Takarodó	171	615
223. Az élet művészete	172	616
224. A számok vádolnak	174	616
*225. Somogyi Károly	175	616
226. Színpadi forradalmak	175	616
227. A császár katonái	177	616
228. Anyaság	179	617
229. Ízlés dolga	181	617
230. Edmondo de Amicis	182	617
231. Henry lord Pesten	183	617
232. Parasztok	185	618
*233. Rab Mátyás	185	618
234. Nők és írók	186	618
*235. A második garszonzúr	187	618
*236. Negyedvirágzás	187	618
237. Régi elvek, új alkotások	187	618
*238. A nagymama	189	618
239. Katonadrámák	189	619
*240. A Mixáth	190	619
*241. A vasgyáros	190	619
242. Forel	191	619
243. Dutka Ákos könyve	192	619

*244. Nők a kaszinóban	193	620
245. Sári Fedák	193	620
246. A nagyvárad i tárlat	195	620
247. A magyar ház	198	621
248. Végre egyedül!	199	621
249. Pulszky Tesza anyja	199	621
250. Fehér Gyula az Ördögben	200	621
*251. Kritika és művészet	202	622
*252. Várad i kabaret (Konferansz a hétről)	202	622
253. Nagyvárad szépitési politikája	202	622
254. Színek és dallamok	204	622
*255. A város húsvétja	205	622
256. Hadrik Anna körútja	206	622
257. Nyugat	207	623
258. Színek és formák	208	623
259. Cigányok	210	623
260. Vasárnapi levél	211	624
261. Márkus Emma	213	625
*262. Színek és dallamok	215	625
*263. Márkus Emma a Nászindulóban	215	625
*264. Márkus Emma — Nóra	215	625
265. A nap hangulatai	215	625
*266. Vasárnapi levél	217	625
*267. A nap hangulatai. — Zsitvaytól a nyári darabokig —	217	625
268. A magyar sajtó hivatása	217	625
*269. A nők barátja	219	626
*270. Három feleség	219	626
*271. Vasárnapi levél	220	626
*272. Nagyvárad i élet. — A kávéház teraszán —	220	626
273. A bestia	220	626
274. Nyugat	221	626
275. Nyárai Antal	222	627
*276. A nap hangulataiból	224	627
*277. Nagy Endre cabaretje (A bemutató est)	224	627
*278. Képek a Bémer-térről	224	627
279. Diák-tragédiák	224	627
*280. Nyárai Ördög	225	627
*281. Vasárnapi levél	225	627
*282. Nyárai búcsúja	226	627
283. A Tanítónő bemutatója	226	628
*284. Arisztokraták	228	628

*285. A Tanítónő	228	628
*286. A festő és a portré	228	628
287. Erős várunk az iskola!	228	628
*288. A művészetről	230	628
289. Coppée meghalt	230	629
*290. Cigányok és urak	230	629
*291. Károlyi Leona ünneplése	231	629
*292. Jegyzetek a hétről (Színésznőkről és egyebekről)	231	629
*293. A megváltás felé	631	629
294. A Nyugat	631	629
*295. Vasárnapi levél	231	630
296. Színház és szórakozás	231	630
297. Színek és dallamok	234	630
298. A Nyugat	235	630
299. Az első botrány	236	630
300. A Simplicissimus	237	630
301. Dutka Ákos versei	240	631
302. A diurnisták	241	631
303. Színháték két színház körül	242	631
304. Gyilkolt a vasút	245	632
305. Első a mozi	248	632
306. Lesben	249	632
307. Utazás egy arckép körül	251	633
*308. Értesítők. — A szegedi iskolák egy esztendeje —	253	633
309. AMKE	253	633
*310. Robbantások	254	634
*311. Értesítők. Programértekezések	254	634
312. A Bastille bevétele	254	634
*313. Páros viaskodások	256	634
*314. Nick Carter és társai	256	634
*315. Szegedi képek. Ásatások Szegeden	256	634
316. Utópiák	256	634
317. Értesítők. — A tanárok munkássága. —	258	634
318. Babits Mihály	259	635
319. Magyarok az olimpiádon	260	635
320. A magyar Rousseau	262	635
*321. Lesben	265	636
322. Vértő igazságok	265	636
*323. Bismarck	267	636
324. Petőfi	267	636
*325. Nick Carter és a lóvasút	270	636

326. Woepke doktor ellen	270	636
327. A hódító Ikarusz	272	637
328. Három új sír fölött	274	637
*329. Cörgey.....	276	637
*330. A csevegő	276	637
331. A nagyváradai nyitány	276	637
*332. István király	279	638
*333. Lesben	279	638
334. A termékeny ugar	279	638
335. A tölgyek alatt	281	638
*336. Az első előadás. A színikör megnyitó ünnepe	283	638
*337. A postásfiú és a hűga	283	638
338. A színház	283	638
*339. A szalontai fűzfa	285	639
340. Szentesi Rudolf	285	639
*341. Naftalin	287	639
342. Színházi nyitány	287	639
*343. A Tatárjárás főpróbáján	290	640
*344. Tatárjárás	290	640
*345. Szent Mihály napja	290	640
*346. A fátum	290	640
*347. A bíboros	290	640
*348. Beöthy Zsolt	290	640
*349. (A bíboros)	290	640
*350. A mókus	290	640
351. (Bánk-bán)	291	640
*352. Hétről-hétre	291	640
*353. Puszkapország	291	641
354. Miklós Jutka új verses könyve	292	641
*355. Hétről-hétre	293	641
*356. (A görög rabszolga)	294	641
*357. A kék egér	294	641
358. Közönség és irodalom	294	641
*359. Mikula Klára	295	642
*360. A jó parti	295	642
*361. Halottak városa	296	642
*362. Egressy Gábor	296	652
*363. Primadonna tervek	296	642
*364. Hétről-hétre	296	642
365. Sardou	296	642
*366. A szerencse fia	298	642

*367. (A tolonc)	298	642
*368. Zsúrtémák	298	642
369. A duk-duk affér után	298	642
370. Vadkacsa. Ibsen drámája	299	643
371. Színházi dolgok	201	643
*372. Utolsó szerelem	303	643
*373. A csókkirály	303	643
*374. Mit hozott a Mikulás?	303	644
*375. A szerencsemalac	303	644
*376. Narancsvirág	303	644
377. A préda	303	644
*378. Szávay Gyula a Szigligeti Társaságban	305	644
*379. Tömörkény István új könyve	306	644
380. Ady legújabb versei. — (Illés szekeren) —	306	644
381. A magyar holnap	307	645

1909

382. Irodalom és művészet	309	645
*383. A velencei kalmár. — Sik Rezső — Shylock —	311	646
*384. Kabaré Budurászán	311	646
*385. Pádua hercegnője	311	646
*386. Kárpótlás Boszniáért	311	646
*387. A király	311	646
388. A nagy véletlen. Ritoók Emma regénye	311	646
*389. (A Gésák)	313	646
390. Die Lehrerin	313	646
*391. Rácz Mihály	314	646
*392. Don Quijotte	314	646
*393. (A dolovai nábob leánya)	314	647
394. Forradalmi nász	314	647
395. Utazás egy sírdomb körül	317	647
396. A dráma és az élet	318	647
397. A Svárdström nővérek hangversenye	320	647
*398. Izrael	321	647
*399. Farsang utolja	321	648
400. A lovagias asszony	321	648
*401. Falusi idill	322	648
*402. Erdészlány	322	648
*403. A háború a kávéházban	322	648

*404. (Liliomfi)	322	648
*405. A kivándorló	322	648
*406. A Svädström négyes hangversenye	322	648
*407. (A Kaméliás hölgy)	322	648
408. Jelek az égen	322	648
*409. (Hódító keringő)	323	648
*410. (Az olasz operatársulat búcsúja)	323	648
411. Hivatalnok urak	324	648
*412. (Márffy Ödön képei)	326	649
413. Modern képek. Márffy Ödön kiállítása	326	649
*414. Magyarok Húsvétja	327	649
*415. Az első Csöppség	327	649
*416. (A csöppség)	328	649
*417. Mándoky Béla búcsúja	328	649
*418. A kivándorló	328	649
419. Hírlapírók iskolája	328	650
*420. Az elvált asszony	330	650
*421. Sik Rezső és Hajnal György	330	650
422. Gyermeknap	330	650
423. Május	332	650
*424. Az ideál	333	651
*425. (Csepürágók)	333	651
426. Elfagyott remények	333	651
427. A tanár	335	651
428. Két könyvről	336	651
429. Blaháné	338	651
*430. Törő Anna	339	652
431. Kazinczy	339	652
*432. (Hegedüs Gyula)	341	652
*433. (Hegedüs Gyula)	341	652
*434. (Hegedüs Gyula)	342	652
*435. Pütkösdi párbeszéd	342	652
*436. (Hegedüs Gyula)	342	652
*437. A hivatalos stílus	342	652
438. Az iparos kisasszony	342	652
*439. Kapuzárás után	343	652
*440. Nagyvárad élet. Lakásmizéria	343	652
*441. (A nyári színikör megnyitása)	343	652
*442. Szoyer Ilonka. — Hoffmann meséi —	343	652
*443. Színiköri szenzációk	343	652
*444. (Szoyer Ilonka a Bőregérben)	343	652

*445. Szoyer Ilonka—Erős Richard — Faust —	343	652
446. Az operett ..	344	653
*447. (Csontos Gyula)	345	653
448. Adolphe Retté megtérése	346	653
449. Szecső Vilmos; Rákosi Jenő drámái	347	653
*450. Lesben	350	653
*451. Lesben	350	654
452. Boszorkányos eseték (Kosztolányi új kötetéről)	350	654
*453. Lesben	352	654
*454. Lesben	352	654
*455. Lesben	352	654
456. (Sárvári Nusi)	353	655
457. Tibor Ernő képei	353	655

1910

458. Somlyó Zoltán; Dél van	354	655
459. Dutka Ákos	355	655
460. Komjáthy Jenő jelentősége	356	655
461. Ivánfi Jenő	359	656
*462. Ivánfi Jenő vendégjátéka. — A velencei kalmár	360	656
*463. Ivánfi Jenő vendégjátéka. — Moliere Tartuffeje	360	656
*464. Ivánfi vendégjátéka. — Oedipus király	360	656
*465. A koncert	360	656
466. Vasárnapi levél	360	656
*467. Brioux és Molière	363	657
468. Branyiczky Dezső versei; Csöndes esős esték	363	657
*469. Vasárnapi levél	363	657
470. Az olvasó naplójából	364	657
471. Szegedi riportok. A ráctemplom mellett	366	658
472. Tömörkény	368	658
*473. A vörös plakátok	370	658
*474. Szeptember és a versenyek	370	658
*475. Haramiák	370	658
476. Nem kell a nyomor	370	659
*477. Vasárnapi levél	371	659
478. Séta vásáron	371	659
*479. A szécsényi dráma	373	659
*480. A bérlet, a bérlet	373	659
*481. A rejtély	373	659
*482. Vasárnapi levél	373	660

*483. A színház megnyitása	373	660
484. Vitális-irodalom	373	660
*485. Bemutakozások	375	660
*486. Hulló falevél	375	660
*487. Szentgyörgyi Márta	375	660
*488. Ámor, a pénzügynök	375	660
*489. Vörös posztó	375	660
490. Nőgyűlölő?	375	660
491. A Szentivánéji álom. I. A költemény	376	660
*492. Szeptember végén	378	660
493. A Szentivánéji álom. II. Az előadás	378	660
*494. Repülés és gurulás	380	661
*495. A Szentivánéji álom	380	661
*496. Milyen lesz a szezon?	380	661
*497. Reklámok	380	661
498. Tanárok	380	661
*499. Az új szubrett. — Bihari Böske bemutatkozása	381	661
500. Az őszi kereplők	381	661
*501. A muzsikusz leány	382	661
*502. Önkéntesek	382	661
503. A vértanúk	382	661
504. Forradalom	384	661
*505. Bánk bán	385	661
506. A Remény	385	661
*507. Szelíd verdiktek	387	662
508. Művészet és botrány	387	662
*509. A szerző dirigál	388	662
510. Mikor Páris sötét	388	662
511. Emberi okmányok (Kozári Gyula könyve)	389	662
*512. Asszonyok a drágaságról	391	662
*513. A Sasok	391	662
*514. Színházavatás — tíz éve	391	663
*515. Új női kalapok	391	663
*516. Rigoletto	391	663
517. Az ifjúsági előadások	392	663
518. Nagyváradi dolgok. I. A város lelke	393	663
*519. Párisi élet	394	663
*520. Mulatságos fejedelmek	394	663
*521. Szarvasi Soma búcsúja	394	663
*522. Közeledik a halottak napja	395	663
523. Nagyváradi dolgok. II. Az ízlésről	395	663

524. „Álhírlap és Vidéke”	397	664
*525. Halottak napja	398	664
*526. Esős bölcsességek	398	664
527. Az orvos dilemmája	398	664
*528. Orvosok a honckés alatt	399	664
529. Nagyváradi dolgok. III. Kabaré és mozi	399	664
*530. Balkáni hercegnő	401	664
531. A magyar tanárság	401	664
*532. Válság Operett-országban. — Nincsenek már szubrettek —	402	665
*533. Bőregér	402	665
*534. Beulemans kisasszony házassága	402	665
*535. Nagyváradi dolgok. — Nők a kávéházban —	402	665
*536. Séta a színház körül	402	665
537. Tolsztoj a kolostorban	402	665
*538. A Rubiconon innen	403	665
539. Muzsika és képek. — Nagyváradi dolgok —	403	665
*540. Cigányszerelem	405	665
541. Új könyvekről	405	665
542. Karácsonyi levél	406	666
*543. Színészek önmagukról	408	666

1911

544. Sorok Nyáraitól	408	666
*545. Képtelen levelezőlapok Henry Bernstein úrnak, Páris	409	667
546. Bródy Sándorról. A Medikus mai bemutatójához	409	667
*547. A medikus	411	667
548. Horvát Henrikről	411	667
549. Szigligeti. — Születésének évfordulóján —	414	667
550. Biró Lajosról	416	667
*551. Sárga liliom. Biró Lajos színműve	418	668
552. Kossuth Lajosról. — Halála évfordulóján —	418	668
553. A kis Petőfi Szegeden	421	668
554. Floreál hava	423	668
555. A majtényi fegyverletétel	426	668
*556. Vasárnapi témák. Hegedüs Nándorról	428	669
557. A színház babonája	428	669
558. A Matiné és a Sorsharag	430	669
559. Új pünkösdi zugás	433	669
560. Az aranyos közönség	435	669

561. Prohászka Ottokárról	438	669
562. Utazás a staggione körül	440	670
563. A homályból	443	670

1912

*564. Góthék a Papában	445	670
*565. A kém. — A Góth-pár vendéglátéka — 566. Szélfjegyzetek	445	670
566. Szélfjegyzetek	446	670
*567. Alkalmi beszédek. Balassa Armin dr. új könyve	447	671
*568. Az ekszport darab	447	671
*569. Húsvét	448	671
570. Somlyó Zoltán új versei	448	671
571. Poétikai tanításom kis tükre	448	671
572. A koboz	458	671
*573. Új hőroszok	460	672
574. Poétasors	460	672
*575. Új szépségek felé	461	672
576. Kaleidoszkop	461	672
*577. A császár nevében	463	672
578. Kaleidoszkop	463	672
579. Kaleidoszkop	464	673
*580. Csak kedélyesen	466	673
581. Arcok és álarcok	466	673

1913

582. Vidéki színészek	467	673
583. Rákosi Jenő olvas	470	673
584. Grande dame	472	674
585. Szögedi embőr — váradi ember	473	474
586. A koszorú ügyében	475	674
587. Nyárai Antal	477	675
588. Utazás egy sírdomb körül	479	675
589. Holicsi porcelánok	481	675
590. Tizenhatéves voltam	484	675
*591. Góthék az Erős láncokban	485	676
*592. Góthék a Papában	485	676
*593. Lord Byron a szegedi színpadon	485	676
594. Őszinte szavak egy őszinte könyv elé	485	676
595. Utolsó levél	486	676
596. Egy új bécsi költő. (Anton Wildgans: Sonette and Ead)	488	676

597. Néhány szó az új irodalomtörténeti tanításról	490	677
598. Nemzetközi viszonylatban	495	677
599. A magyar Tissov	496	677
600. Petöfi	498	678
*601. Szokolai emlék	499	678
602. A világhírű szerzőnél. Budapesti interjú	499	678

1914

603. A holnap városa. (Lírai feljegyzések)	500	678
604. Oláh Gábor új regénye	502	678
605. Kálmány Lajos új könyve	505	678
606. Jókai	506	678
607. Ferenczy Frigyes új könyve	507	679
608. Szász Zoltán	509	679
*609. Pató Pálék	509	679
*610. Múteremlátogatások. Heller Ödönnél	510	679
611. Reviczky	510	679
*612. Papp Gábor	511	679
*613. Múteremlátogatások. Dávid Endrénél	511	679
*614. Múteremlátogatások. Vigh Ferencnél	511	679
*615. Múteremlátogatások. Pick Lajosnál	511	679
*616. Szeged népe	511	679
*617. Zászlószentelés	511	680
*618. A Vörös Kacaj	511	680
*619. Jönnek, mennek	511	680
*620. Katonáink	511	680
*621. Biblia	511	680
*622. Przemysl	512	680
*623. Valjevo	512	680
*624. Szegedi festökröl és képekröl	512	680
625. Újesztendö	512	680

1915

*626. Kuliner Ágnes verseskönyve	513	680
627. Háború és kultúra	513	680
*628. Szabó Rudolf	517	681
629. Kard és lant	517	681
*630. Herczeg Ferenc	519	681
631. Április	519	681
632. Varsányi	519	681

*633. A háborús Szeged — 1849-ben. Oroszok Szegeden.....	519	681
*634. Egy makói elemista hadikölcsöne	519	681
*635. Eldorádó	519	681
*636. Waterloo előtt	519	681
*637. Harangok	519	681
*638. Magyar nyár	520	682
*639. Mozog az orosz föld	520	682
*640. Lecke	520	682
*641. Egy sír	520	682
*642. Kukorica János	520	682
643. Tragédia	520	682
*644. Szentivánéji álom	521	682
645. Tölgyes Gyula: 16-os ágyon	522	682
*646. Oremus	522	682
*647. Közvitéz	523	682
*648. Győztünk !...	523	682
*649. Két dal	523	682
*650. Új-Bizánc	523	682
*651. Lesz még egyszer...	523	682
*652. A háború trombitája	523	682
*653. Tizennyolcésvesek	523	683
*654. A golyó beszél	523	683
*655. Cipruslombok	523	683
*656. Hofer és Höfer	524	683
657. Beszéljünk másról...	524	683
*658. Föltámadó falu	525	683
*659. Jobb idők felé	525	683
*660. Három királyok	525	683
*661. A jövő színházi szezon	525	683
*662. Július 14.	525	683
*663. Mérleg	525	683
*664. Medáliák	526	683
*665. Katonaládák	526	683
*666. Pardon	526	683
*667. Ezelőtt és ezután	526	684
*668. Obsit	526	684
*669. Barbárok	526	684
670. Fájdalmas titok	526	684
*671. Mégis mozog a föld	527	684
*672. Százezer	527	684
*673. Magyar ábránd	527	684

674. Kultúra	528	684
675. Két vértanú	529	684
*676. Prédikáció	529	684
*677. Ki beszél?	599	684
*678. A mi Péterünk	530	684
*679. Föltámadás	530	685
*680. Felelet	530	685
*681. Új vizit Papp Gábornál	530	685
*682. Egy indítvány	530	685
*683. Híres művészek otthona	530	685
*684. Ne gyűlölj	530	685
*685. Hulló csillagok	530	685
*686. Kalandorok	530	685
*687. Muzsika	530	685
*688. A magyar ünnepre	531	685
*689. Augusztusi köd	531	685
690. Szivar	531	685
691. Évforduló	532	685
*692. Lassan hajts!	533	685
*693. Csataképek	533	686
*694. A gyermek	533	686
695. Csók István képe	533	686
*696. Ők beszélnek	534	686
*697. Szalay Antal	534	686
*698. Ha leszáll a szent este ...	534	686
*699. Karácsony büjtje	534	686
700. Magyar karácsony	534	686
701. [Előszó Nagy Ilona: Szent világtalanok c. versgyűjtemé- nyéhez]	534	687
*702. Szilveszter	535	687

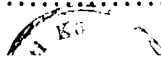
1916

*703. Szalay Antal	536	687
*704. A cégér. Balassa Armin népszínművének repríze	536	687
705. A nőtény ördög	536	687
*706. Magyar föltámadás	537	687
*707. Egy új arckép	537	687
708. Vértoltok. Kollányi Boldizsár verseskönyve	537	687
709. Lélek a háborúban (Balázs Béla könyve)	538	688
710. Virrad	539	688

*711. A színtársulat nyaralása	540	688
*712. Menner János jubilál	540	688
*713. Hozomány nélkül	540	688
714. Csönd!	540	688
715. A költő	541	688
*716. A san martinoi fa	542	689
717. Mecsnikov	542	689
*718. Tallózás a szegedi Értesítőkb ⁿ	543	689
719. Reakció	543	689
720. Confusionárius	544	689
*721. Honvág ^y	545	589
722. Bernard Shaw	545	689
*723. A drámai szende	546	690
724. A tudós	547	690
*725. Több alaposságot	548	690
*726. Casement	548	690
*727. Turáni induló	548	690
*728. A harmadik hadibúcsún	548	690
*729. Nők	548	690
730. A mi idegenünk	548	690
731. A diurnista	549	691
*732. Rovások	550	691
*733. Hadiharangok	550	691
*734. Rovások	550	691
*735. Műpártolás	550	691
*736. Rendületlenül!	550	691
*737. Kultúrák	550	691
*738. Czuczor	551	691
*739. Erzsébet	551	691
*740. IV. Henrik	551	692
*741. A velencei kalmár	551	692
*742. A legnagyobb Habsburg	551	692
*743. Császár és muzsik ^{us}	551	692
*744. Emlékbeszéd I. Ferenc Józsefről	551	692
745. Néhány szó a jövő drámájáról	551	692

1917

*746. Irodalmi matiné	552	692
747. Mák. (Kosztolányi Dezső új versei)	553	692
748. Patológika	555	692

Jegyzetek	563
E kiadásról	567
Rövidítések	575
Juhász Gyula álnevei és kézjegyei	576
A cikkek jegyzetei	578
Elveszett prózai írások	695
Névmutató	697
Mellékletek jegyzéke	714

A kiadásért felelős az Akadémiai Kiadó igazgatója. — A szerkesztésért felelős BALÁZSOVITS ERZSÉBET. — Műszaki szerkesztő BOGDÁN ISTVÁN. A kézirat beérkezett: 1967. VI. 5. — Póldányszám: 1500. — Terjedelem: 46 (A/5) ív + 8 oldal képmelléklet. — AK 346 k 6870 — 68.63949. Akadémiai Nyomda, Budapest V. Gerlóczy u. 2. — Felelős vezető BERNÁT GYÖRGY

1. Az ifjú Juhász Gyula (1908)

2. Az érettségiző diák (1902)

SZEGED ÉS VIDÉKE

SZEGED, 1906. szept. 16-án.
 Helyettesítő szerkesztő: Dr. J. J. J. J.
 Kiadás: 10. évfolyam, 30. szám.

POLITIKAI NAPILAP
 KIADÓ: DR. J. J. J. J.
 SZERKESZTŐ: DR. J. J. J. J.
 F. V. 157. (1455.) SZÁM

Magyar tanár.
 (T-A) Pártyi élet, mint mindenütt a királyi hivatalban is, nem szabad elzárkózni a magyarságtól, és így sem a tanár. A tanár kötelessége a tanítványok szellemi nevelése, és nem a pártok közötti harok. A tanár kötelessége az, hogy a tanítványokat a magyarsághoz, a hazához, a hazaért való küzdelemhez vezesse, és ne a pártok közötti harokba sodorja. A tanár kötelessége az, hogy a tanítványokat a magyarsághoz, a hazához, a hazaért való küzdelemhez vezesse, és ne a pártok közötti harokba sodorja.

... a tanár kötelessége az, hogy a tanítványokat a magyarsághoz, a hazához, a hazaért való küzdelemhez vezesse, és ne a pártok közötti harokba sodorja. A tanár kötelessége az, hogy a tanítványokat a magyarsághoz, a hazához, a hazaért való küzdelemhez vezesse, és ne a pártok közötti harokba sodorja.

Magyar tanár.
 (T-A) Pártyi élet, mint mindenütt a királyi hivatalban is, nem szabad elzárkózni a magyarságtól, és így sem a tanár. A tanár kötelessége a tanítványok szellemi nevelése, és nem a pártok közötti harok. A tanár kötelessége az, hogy a tanítványokat a magyarsághoz, a hazához, a hazaért való küzdelemhez vezesse, és ne a pártok közötti harokba sodorja.

... a tanár kötelessége az, hogy a tanítványokat a magyarsághoz, a hazához, a hazaért való küzdelemhez vezesse, és ne a pártok közötti harokba sodorja. A tanár kötelessége az, hogy a tanítványokat a magyarsághoz, a hazához, a hazaért való küzdelemhez vezesse, és ne a pártok közötti harokba sodorja.

Magyar tanár.
 (T-A) Pártyi élet, mint mindenütt a királyi hivatalban is, nem szabad elzárkózni a magyarságtól, és így sem a tanár. A tanár kötelessége a tanítványok szellemi nevelése, és nem a pártok közötti harok. A tanár kötelessége az, hogy a tanítványokat a magyarsághoz, a hazához, a hazaért való küzdelemhez vezesse, és ne a pártok közötti harokba sodorja.

... a tanár kötelessége az, hogy a tanítványokat a magyarsághoz, a hazához, a hazaért való küzdelemhez vezesse, és ne a pártok közötti harokba sodorja. A tanár kötelessége az, hogy a tanítványokat a magyarsághoz, a hazához, a hazaért való küzdelemhez vezesse, és ne a pártok közötti harokba sodorja.

A PILSENI sócsarnokban (Fokoté-
 zás) **ma, szardán**
Tarka színpad **Szűcs Jaci,**
 Készítette és előadta.

3. A Szeged és Vidéke Juhász Gyula vezércikkével

TŰZ

I. ÉVFOLYAM SZÁM APRILIS 30 AN

SZÉPIRODALMI, KRITIKAI ÉS TÁRSADALMI HÍVISEZMLE

SZERKESZTŐ: IFJ. HEGEDŐS GYULA MOHÁCSI JENŐ

TARTALOM:

<p>TŰZ KALÁI (Horvát) MÉLKELEN (Vers.) NYITN-NYITÁSELY HILAP ÉS ANTILIA</p> <p>VERGŐGÓS RÖKSZÉC DÉLEK (Hírszócse)</p> <p>VALAH, VALAROL (Málákör a modern magyar líra történetéhez)</p> <p>KOHLÁTY JENŐ FENHIMNUSZ ÉS INDIVIDUALIZMUS</p> <p>ERDŐS KENÉZ: Erdős Kágya. — SIENTIARNI ELEHÉN: Címe sincs. — SASSY CSABA: Futó csillagok. — SPENANVS HUNST-LEHIMON. — BORSODI L.: Mesék, meseregések. — KLEIST HENRIK: Az előző kérés. — MIRACO: Smohték. — FIGTELŐ.</p>	<p>IFJ. Hegedős Gyula Mohácsi Jenő Juhász Gyula Varga Kágy Jenő</p> <p>VERSEK: Nadai Gyula Szostolanyi Dezsa Ford, Babics Mihály</p> <p style="text-align: right;">M I J G</p> <p>SZIKRAK MAGYAR REGÉNTÖRÖK FRAUBOURG ST. LEOPOLDSTIL MAJUS</p> <p>SZEMLE</p>
---	---

BUDAPEST, 1905
 RÉVÁI ÉS SALANON KÖNYVTYOMDÁJA
 VIII. Utca-é. 18.
 Ár 30 fillér.

4. A Tűz, az egyetemi fiatalok leghaladóbb folyóirata

Virágfakadás

Szépirodalmi lap

Előfizetési ára
Egy évre 8 korona

Szerkesztői Enördi Béla

Megjelenik
havonta kétszer

II. évfolyam

1905. július 1.

11. szám

Poéta szerelem.

A mult heten két költő találkoztát a halhatatlanságban, a kik e földi tereken egy időben, egy érástól hevülve a magyar iantot egyazon erővel pengették.

Egyéniségek voltak az utánzás korában, de az egyik hályványa a magyar nemesség, a másiké a nép, az egyik ősei telkén, a kandallónál mereng, a másik vándorbotlalt járja be a világot, az egyik barok után a bölög szerelme dalába fog, a másik, esőldve, le törve a halhatatlanság himnuszát az ég felé.

Az egyiknek halála százados évfordulóját ünnepele a város, a mely ki, tagadta egykor, a másiknak a feleségét örökölte meg a vidék, a melyet a költő regéi díszítettek.

A költő felesége? A legszebb hivatás, a mit nő e földön beülhet. Dalokat sugallni, amelyek örökké zengeni fognak jövőnk hatalmas szellemes szívében, szárnyakat adni a költőknek, hogy az élet homályos mélységeiből a hat-

hatatlanság sugaras magaslalt suhanhasson! Ezt tette Szegedy-Fény, a bölög szerelme fugalója, a költő dalában szerelme továbbélt, a az utókor hervadó virágokat tesz mulással, dacolól emlékkévére.

De mi lett a másik költő szerelméből? Óh, a játszi, pajkos, enyelgő, édesbús, kesergő anakreoni és Lilla-dalok ma is üdén, cecesen és elragadóan csengenek, de a hűletlennek nincs más monumentuma, a mely előtt az utódok áldozzanak. Mijusi napjány nem tün szobrára, lelkes tömeg nem teszi le lábbához a kegyelet koszoróját.

De azért elégias ősei északakon úgy lehet: a sáppadt arcú, lingszemű, Vitézkisúli, haléros sirjából a vándorlata kel egy elhagvatorl hantból, a a sereplől hűség vallomását sunyja Lilla-dalok.

S mire a hajnal köde fölülük, a kedves sirján kinyitnak a sáppadt, fehér óra rózsák.

Juhász Gyula

Hangosabban ver a szívem...

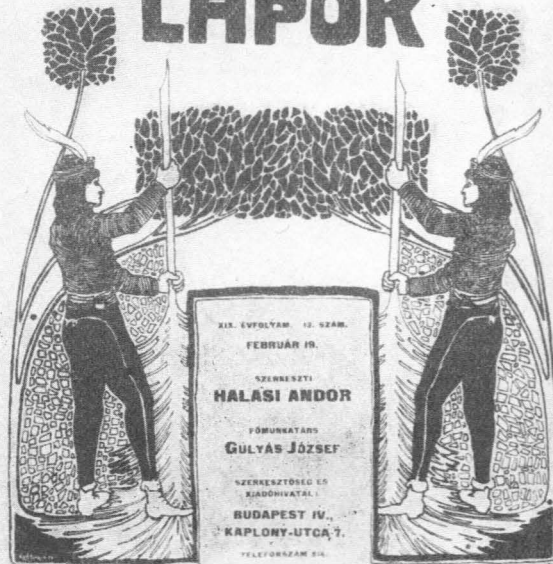
Hangosabban ver a szívem,
Mikor kéged jönni látlak.
Sohasem ismeri odgyak, dltmát
Mintba körül zsongalmának.

S máz álllettem édes arrod
Tavatlánk negyszeret
Mintba róssa halldozna,
Miesolygona, integtér...

Enördi Béla

5. Juhász Gyula cikke az ifjú modernek lapjában, a Virágfakadásban

EGYETEMI LAPOK

6. Az Egyetemi Lapok, amelynek a költő is munkatársa volt

A magyar sajtó hivatása.

(Fr. Zoltán.) Most jönnék meg éppen Hűbő látnak, ennek a kivételesen erős be-
kintülő külföldi magyar írások okos és
magyar cikkei az igazságot, amelyke-
ben egy hiteltelise hírlapíró mutatja ki a
sajtó egy részének bűnét, amelyek miatt
az egész sajtó szokott bűnbödni és éppen
Hűbő írták ki a "Földny-Lengyel-pár ki-
tály" ügyre ariákat az újságokéi, amely-
kének asszendaóvadaazata anoyus meg-
nértégy sokszor a magyar nyilatkozás
egyébait és elkövetés levéljét. Ezek az
ellenkéz oldalról jövő, különböző
szempontokból érkező, de egyben egy-
előtt valóságok adják tollukra az az
következő igazságokat, amelyekét ugyan
nem mi találunk ki, de amelyeket el-
kállyalott szokás mert közértesőbb.

A magyar sajtó egy része és pedig a
legjobban felhívó része valóban nem ab-
ban a hibában bocsát, amelyben ünnök,
amelyet a magyar hírlapírás nemzeti ha-
gyomány és a tisztességtudás emberi
költségje szentírteltek.

A sajtónak, bármely pártot vagy ér-
deket szolgálja is külön-külön, keltes
hivatást kell teljesítenie. Az egyik a pon-
tosság, pontos, becsületese hírszolgáltatás és az

a legfontosabb, ez tulajdonképpen a
sajtó lényege. Méltósága alapja a tudnak
pedig a közönség felvilágosítása, eznek
az eszméiknek értékelése, magyarázata,
igazságok, szépségek propaganda. Ez
esetén felül a sajtót az egyszerű, de be-
csületese üzletlen és neheztel dezeres
figyelőközönség.

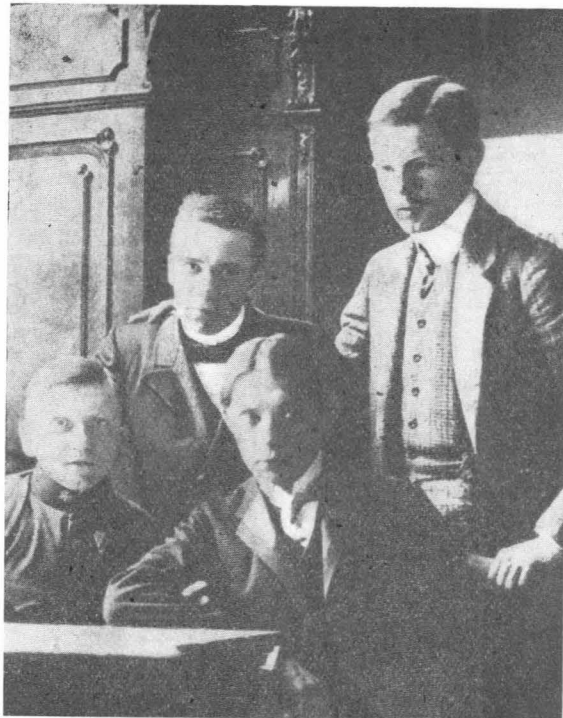
Riasorve, hogy mindenki a maga
igazságait keresi és találja meg. Hogy
minden pártján érdekének megvárnia a
maga szempontját, amelyeket érvényes-
sítésük kell egy-egy ügyében. De az is
bizonyos, hogy az elterjedt szempontokon
felül vannak olyan egyetemesen költözés
szempontok, amelyeket minden pártján
és minden újságnak akceptálnia és érvé-
nyesítenie kell. Ez azt jelenti el nemeny
lapok.

Személyesé hajazak indítón, a közér-
deket nem érdekel semmi, csakis, vagy
egyben létező merlelten föltámas, karco-
zó, mérgettel nyitak röptése, durva,
embertelen, mértő hang használása, mu-
helyeszt elcsúsztató vagy azo szemek, egy-
nek ston-úffelen való közlekedezése,
mert ez használ a pártján, hírszekt és
ezhez hasonlókat óvashatunk meg nap
után egyrészt hazai organumok hasz-
nait. Ez érdekes, hogy az ilyen lapok
még ma utál és a olvasókat szempont-

jából is vétenek, mert elfeledik, kitag-
ják a hírszekt, mert hírszektelüket egy
oldalúvá lesz, mert a dolgokat, eszmé-
nyeket mindig a szeméző és érdek
váltókétebebe mutatván, hiálírelket vezetik
a komoly olvasó előtt és úgy járhat, mint
a mese-plasztora, akinek harmadmatot már
nem hitt senki, pedig akkor mondott elő-
ször gaztat.

A durva tónus, az elfogultan túlzó
felhangú beszámoló modorra való, úllé-
telés és dőltelien modorra fapárok és
fraszok lesznek az egykor dubaj eszla-
szággal világra röpíttellet csatlakozásokból
és jelentésekből, az iszra, köztönyben,
munkájából lezsi, aki előványa, unya vagy
meseolvasó.

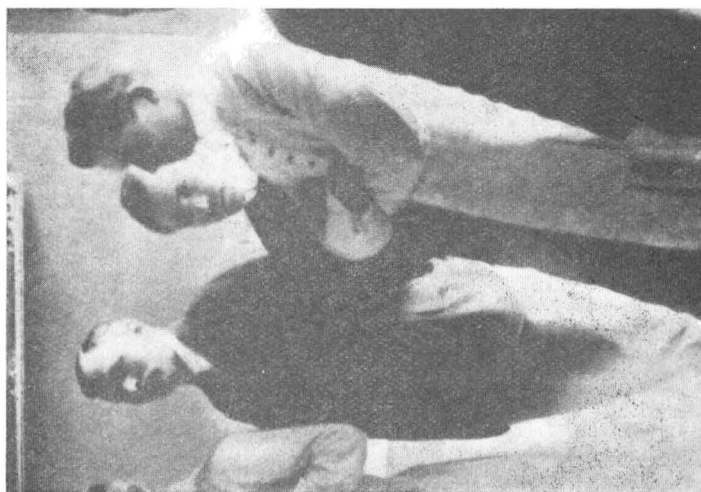
Hűbő az igaz hírlapnak nemelnie,
mivelnie kell közönségét, lételet fejezt-
lenek, szerelő megnyitása, lelket igaz
barakommal és szép formákkal meg-
bízolnia. A pártja lapok vezetőik gyanták
nem örökös politikai nyilatkozatok és
szállásoktól költöznek, hanem általában
emberes jelentőséget, kulturális jellegű,
emasz formájú cikkeket egy Anatóle
France, Jules Lemaitre, Maurice Barrés
vagy hiteltek. A legtöbb pesti lap a
magyarán szempontjából sem kifogá-
talan. Nemzeti személetet kell utkarónia
a magyar lap minden szemének, drus-

8. Franyó Zoltán, Juhász Gyula, Emőd Tamás és dr. Szávay Zoltán A Holnap temesvári matinéjén (1909)

12. Sárvány Anna

11. Juhász Gyula (középen)
a váradi premonstreiek tanári karában (1908/1909)

hollogika.

1.

Értekezési körökben (1900 május elején) egy Munkácsy -
 iskolás elmondta az akkor Budapesten Naplóban Josef Giesz-
 ler (Jól emlékszem?) által maraszt és megannyi a memoriamokban
 Munkácsy parafrazeitól vett, Harsósi, akinek vissza-
 adomány megadta. Ugyanezt Hor Nistachit parafrazeitől is és
 ez az az a vég, ragadt meg jobban. (S. Nietzsche körül
 0. 5 t, mint látható is, került utam oda, előző t. följettem. Tapolcis.)

*
 Olad Gábor Keletiek nyestor című könyvében a legendák elbűn-
 től találtam, hogy Kéchenyinek levele volt. Indokokkal azt más
 nem írta le. Tűn a naplóban van? Schopenhauer életrajzában
 is nagyon megmagyarázza a füljelvételeit az hogy talán utána olyan pere-
 ket találtak nála melyek azt mutatják, hogy levele volt. (A talált
 egy kétféle az előfordul még sortán, nem tudok már írni.)

*
 Egy kétféle, mint az irány, vont megához, ami patológikus.
 megmagyarázza a szellemi lekedvesebb ábrasmagyaim voltak:
 Szociológusok: Bismarck és Bismarck. Bismarck: Giovanni Episcopo.
 (Különböző piros Szociológusok halála alatt vödöt.)
 Manassant: Horta. Babits: Agólya Kalfia. — — — — —

*
 "Kélni nem tud és meghalni nem mer." Ezt jambikus sort
 most jamaerbar mondatlan először is azóta folyton visszatér
 bennem. Mintha jellegje lenne ~~az~~ egy életnek.

*
 Reménytelen. Ez a szó fordítva elég talán legfőbbötés veresimban.
 Egyik versem címe: Rem és remény nélkül. Sokszor ezekkel jut
 Reménytelen lakónivalával idős elváltó riteteken. Pedig, mikor intam,
 még nem voltam reménytelen. — Helyfőle hiába, mince többi me-
 nekállomnak, Sem hiúsó kőjeken, Sem hiúsó kőjeken (a kőlek
 infomogatóln): így végződtek az első verses Könyvem első verse.
 Vmít ardon intam, ma élem.

100-55-11

